SANCTI AURELII

AUGUSTINI

HIPPONENSIS

EPISCOPI

OPERUM

TOMUS NONUS,

CONTINENS OPUSCULA POLEMICA
adversùs Donatiſtas,

POST LOVANIENSIUM THEOLOGORUM RECOGNITIONEM
correcta denuo ad manuſcriptos codices Gallicanos, Vaticanos, &c. nec non ad
editiones antiquiores & caſtigatiores,

OPERA ET STUDIO MONACHORUM
Ordinis S. Benedicti, è Congregatione S. Mauri.

PARISIIS
Excudebat FRANCISCUS MUGUET Regis & illuſtriſſimi Archiepiſcopi
Pariſienſis typographus.

MDCLXXXVIII.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

IN TOMUM NONUM
PRÆFATIO.

ETSI in confutandis Manichæis & Arianis labores gravissimos, ut ex superioris tomi opusculis satis intelligitur, sustinuit Augustinus; si tamen ii cum sequentibus scriptis, quæ adversùs Donatistas idem edidit, conferantur, næ illi veluti quædam ludicræ velitationes & umbratica certamina facilè reputabuntur. In Donatistis enim longè concitatiores motus magisque obfirmata pervicacia & indomita crudelitas, cui armata militum manus animos & furorem ministrabat. His non alia sanctissimus Doctor arma opposuit, quàm caritatis, lenitatis & patientiæ infractæ, quibus disputationes & collationes suas cum illis schismaticis, sive scripto, seu colloquio habitas, muniebat. Ad has verò fructuosè legendas Lectorum animi brevi narratione rerum quæ ad Donatistarum historiam pertinent, comparandi sunt; ut hoc proposito specimine eruditi jam nota paucis repetant, & minùs in his versati ad hanc lectionem instructi accedant.

DONATISTARUM schisma in Africa ortum est anno ferme quadragesimo tertio ante natum Augustinum, post finem persecutionis Diocletiani. Is anno Christi 303. primum edictum in Christianos promulgavit, mense Martio, si Eusebium in historia ecclesiastica sequamur, aut Aprili, si acta Martyrum Palæstinæ: quo edicto *ecclesiæ quidem ad solum usque dirui, sacri verò codices flammis absumi jubebantur.* Id autem, agentibus Anulino Proconsularis, & Floro Numidiæ præfectis, rigidissimè confectum est in Africa, ubi atrociter sævitum in Christianos eidem edicto repugnantes. Ex his quidam sese ultro suppliciis objecere, palàm professi, se quos penes se haberent libros sacros numquam tradituros. Immoderatum hunc zelum improbavit Mensurius Carthaginensis episcopus; eosque qui hoc agendi modo martyrium sibi accersissent, Martyrum loco haberi vetuit, Cypriani exemplo: quod Synodus Eliberitana antè caverat de iis qui idola ejusdem rei gratiâ confregissent. Verùm alii in aliud extremum prolapsi sunt, imbecillitate & abjectione animi, tradendo libros sacros in manus profanorum, ob id Traditores appellati, famosa sanè appellatione, quæ Donatistarum schismati occasionem & colorem præbuit. Hujus criminis insimulatus est ab eis Mensurius, præcessor Cæciliani; maximè verò Cæciliani ordinator Felix Aptungitanus, quem in suo Carthaginensi concilio *malorum omnium fontem* dixerunt: sed hæc criminatio legitimis probationibus destituta erat, eaque postmodum in ipsos accusatores justiùs rejecta est.

Euseb. hist. l. 8. c. 2.

Aug. brev. 3. 13. Cypr. ep. 83. seu 81. Conc. Elib. can. 60.

Aug. brev. 3. 13. ep. 28. n. 3. & l. 3. contra Cresc. c. 60.

Enimverò *post persecutionem codicum tradendorum*, in concilio Cirtensi, quod à Numidis undecim vel duodecim episcopis, ordinandi caussâ in Pauli locum episcopi, anno 305. celebratum est, Secundus Tigisitanus antistes, antiquitatis titulo ceteris superior, cùm ante omnia universos & singulos ejusdem conventus episcopos criminis expertes esse probari voluisset, in ipsa inquisitione hærere coactus est, indulgendo collegis suis, qui vulgatæ Traditionis rei censebantur, ne & ipse eadem accusatione obligaretur. Itaque pendente purgatione, Silvanus non sine populi expostulatione *Silvanum traditorem* vociferantis, atque alium ejus loco flagitantis, Cirtensi ecclesiæ præfectus est.

Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 26 & 27.

Gest. apud Zenoph. in Append. hujus tomi. pag. 36.

His auctoribus conflatum est post sex inde annos schisma Donatistarum, cui jam viam fecerat Donatus ecclesiæ à Casis nigris in Numidia episcopus, perturbando Carthagi-

[Aug. brev. 3. 12.] nensem ecclesiam eo tempore quo Cæcilianus in ea diaconus erat; sed absque ulla unitatis scissura [* Aug. l. de unic. bapt. c. 16. n. 29.] * usque ad obitum Mensurii, & Cæciliani subrogationem, quæ libertate Christianis per Maxentium concessâ, anno 311. facta est. Tunc quippe in Cæcilianum insurrexerunt [Aug. Psal. cont. partem Donati.] tria hominum genera, *impii, fures, superbi.* Hujus extremi generis fuere Botrus & Celestius, qui Carthaginensem cathedram ambientes, eamdem Cæciliano invidebant. Medii erant Seniores fideles plebis Carthaginensis, qui depositam apud se per [Optat. l. 1.] Mensurium, cùm ad comitatum proficisceretur, ejusdem ecclesiæ pecuniam successori [Aug. l. 1. cont. Parm. c. 3. n. 5.] restituere nolebant, ob id *fures ecclesiastici argenti* appellati. Denique primi generis antesignana fuit Lucilla, pecuniosissima & factiosissima femina, Cæciliano infensa ob increpationem ab eo diacono sibi factam, quòd ante *spiritalem cibum & potum os nescio* [Optat. l. 1.] *cujus martyris*, inquit Optatus, *si tamen martyris, libare dicebatur.* Hi omnes conspiratione in Cæcilianum inita, ad Secundum Tigisitanum aliosque Numidiæ episcopos provocarunt, eosque novæ electionis caussâ Carthaginem accerserunt, Cæciliani ordinationem, quòd à Felice Aptungitano, Traditionis crimine (ut ipsi vulgabant) obligato, [Aug. brev. 3. 14.] facta esset, vitiosam causati. Ergo Carthaginem convenere episcopi numero ferme septuaginta: in his Traditores illi Concilii Cirtensis, [* Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 27.] * quibus confessis Traditoribus Secundus ignovit; unà cum Silvano itidem Traditore, quem ejusdem urbis Cirtensis episco- [Optat. l. 1.] pum instituerant. Hospitio excepti omnes à prædictis factiosis, *non à catholicis, quorum petitione Cæcilianus fuerat ordinatus.* Vocatus in judicium Cæcilianus adesse recusavit, cùm eos non veros judices, sed inimicos atque corruptos convenisse cognosceret: immo etiam *tota ecclesia Cæcilianum tenuit, ne se latronibus traderet.* Absentem itaque & [Aug. brev. 3. 14.] adesse nolentem damnaverunt seditiosi illi episcopi, *tamquam à Traditoribus ordinatum, & quia, cùm esset diaconus, victum afferri martyribus in custodia constitutis prohibuisse* [Optat. l. 1.] *dicebatur*; atque ejus loco Majorinum, *Lucillæ domesticum, qui lector in diaconio Cæciliani fuerat*, suffecerunt.

Ex hac ordinatione scissa est in duas partes universa Africa, constituti in plerisque ecclesiis duo pro utraque parte episcopi; aliis orbis Christiani provinciis in Cæciliani communione omnino persistentibus. Quin etiam Constantinus imperator eidem ab initio favit, cùm è fisco erogationes in Africa religionis catholicæ ministris fieri jussit per ipsum Cæcilianum; quem etiam suis litteris dignatus est, in quibus testatur sibi non [In Appendice hujus tomi pag. 15.] probari *quosdam non satis compositæ mentis homines*, id est Donatistas, *qui sanctissimæ & catholicæ Ecclesiæ populum improba atque adulterina falsitate* tum *corrumpebant.* Nec obscurè eidem Cæciliano suffragatur Imperator in epistola ad Anulinum Africæ proconsulem de immunitate clericorum: qui Anulinus in sua ad Constantinum relatione scribit, [Ibidem.] sacram Imperatoris se cum Cæciliano communicasse, cumque aliis *qui sub eodem agebant*, quos ad instaurandam Ecclesiæ unitatem sit cohortatus: at duos sibi à Cæciliani adversariis porrectos fuisse libellos, quos ad Imperatorem dirigeret. Unus ex his libellis inscriptus erat, *Libellus ecclesiæ catholicæ criminum Cæciliani datus à parte Majorini:* quod nomen usurpabant primùm schismatici illi, ante quàm à Donati factione vocabulum sibi tribuissent. Alterum libellum verisimile est fuisse illum Donatistarum supplicem libellum, die 15. Aprilis anno 313. datum, quo judices è Galliis, qui Traditionis expertes erant, ab Imperatore poscebant.

[Optat. l. 1.] Annuit petitis Constantinus. Dati quippe sunt judices tres ex Gallia episcopi, Maternus ex Agrippina civitate, Reticius ab Augustoduno, & Marinus Arelatensis. Hi jussu Imperatoris Romam profecti, & unà cum eis quindecim Itali episcopi, convenerunt *in domum Faustæ in Laterano*, Constantino III. & Licinio III. Coss. sexto Nonas Octobres, [Const. ep. ad Milt. in App. pag. 16.] feriâ sextâ, hoc est anno 313. Miltiade præsidente, cui caussa hæc *accuratissimè dijudicanda & ex præscripto justitiæ terminanda* commissa fuerat per sacram Imperatoris. Jussus etiam stitit se ad Concilium Cæcilianus cum episcopis ex sua communione decem: totidemque adfuerunt ex adversa factione; in his Donatus à Casis nigris dux schismaticorum. Caussâ tribus sessionibus ventilatâ & examinatâ, purgatus est Cæcilianus; damnatus [Optat. l. 1.] verò ipse Donatus, ut totius factionis auctor & incentor, & *à singulis in eum dictæ sententiæ, quòd confessus sit se rebaptizasse, & episcopis lapsis manum imposuisse, quod ab Ecclesia alienum est.* [Aug. ep. 185. c. 10. n. 47. & ep. 43. c. 5. n. 16.] De aliis porrò ejusdem partis episcopis id statutum, ut si ad Ecclesiæ communionem recipere se vellent, in suis honoribus susciperentur, etiam si extra Ecclesiam ordinati essent.

Eodem tempore, ait Optatus, (poſt Concilium Romanum , an poſt Arelatenſe , de quo mox dicemus,) *idem Donatus* Africam repetendi facultatem , eo pacto , ut nec ad Carthaginem accederet, petiit: eodemque tempore Imperatori ſuggeſtum eſt , *ut bono pacis Cæcilianus Brixiæ retineretur* , *& factum eſt.* Miſſi inſuper Carthaginem epiſcopi duo, Eunomius & Olympius, qui Eccleſiam catholicam eam eſſe referrent , quæ per univerſum orbem diffunderetur , ipſamque Cæciliano communione conjunctam, Cæcilianum denique purgatum judicio novemdecim Romani Concilii epiſcoporum , quod diſſolvi non poſſet.

Optat. l. 1. hic in Append. pag. 17.

Hæc ſententia reprimendo ſchiſmati, & paci reſtituendæ ſufficere videbatur: at Donatiſtæ in ſua pertinacia obfirmati , non rectè judicatum , apud Imperatorem conqueſti ſunt, *quòd eorum omnis cauſſa non fuiſſet audita* ; *ſed potiùs iidem epiſcopi quodam loco ſe clauſiſſent, & prout ipſis aptum fuerat judicaſſent.* Addebant * minorem fuiſſe epiſcoporum in illo Romano conventu numerum, quàm ut tantæ controverſiæ modum imponere potuiſſent, adeoque alterum epiſcopale judicium ſibi eſſe neceſſarium. Eorum verò expoſtulatio maximè in Felicem Aptungitanum epiſcopum recidebat , à quo, ut pote Traditore, Cæcilianum ritè ac legitimè ordinari haud potuiſſe contendebant.

Conſtant. ep. ad Ablav. App. pag. 21. * ep. ad Chreſt. ibid. pag. 22.

Eorum poſtulatis quantumvis iniquis, quò ſcilicet ſchiſmaticis turbas ciendi omnem viam & occaſionem præcluderet, aſſenſit Conſtantinus , permiſitque Felicis accuſationem in publico Africæ judicio examinari coram Æliano proconſule : à quo Felix impacti criminis innocens pronuntiatus eſt. Præterea Arelatem Synodum indixit Imperator, ut tota Cæciliani cauſſa denuo ad examen revocaretur, anno ut videtur proximo poſt Concilium Romanum. Re maturiùs expensâ, Cæciliani cauſſa iterum ſuperior ex illo celebri Concilio evaſit.

Verùm nec ſic Donatiſtarum contumacia fracta eſt: qui ad Imperatorem appellatione interpoſita , ſupremum ejus judicium interpellarunt. Hanc appellationem non ſine ſtomacho & indignatione admiſit Conſtantinus, ſed eo tamen animo, ut ſi deinceps rixas & contentiones excitare pergerent, graviſſimis in eos pœnis animadverteretur. Utriſque ergo Mediolanum vocatis, auditiſque partibus, ac rationum momentis utrimque libratis, Cæcilianum *omni innocentiâ præditum* edixit Imperator, ut conſtat ex ipſius litteris die decima Novembris anno 316. ad Eumalium ſcriptis. Sed cùm nec tam ſollemni judicio obſtinatiſſimi homines adquieſcerent , *eos* idem Auguſtus , (ſi Parmeniano credimus) *ad campum, id eſt ad ſupplicium duci juſſit* , *Hiſpano Oſio* , ut ille quidem invidiosè dicit, *ſuggerente.* Certè *legem dedit ſeveriſſimam* ; & *adversùs errorem multa conſtituit, & eis baſilicas juſſit auferri*, præcepitque *ut loca congregationum* ipſorum *fiſco vindicarentur.* Quin etiam exſilium in quoſdam ex illis decretum fuiſſe inde intelligitur, quòd *de * illorum exſilio ſoluto & eorum furore Deo vindici dimittendo litteras dedit* Conſtantinus anno 321.

Aug. l. 1. cont. Parm. c. 8. Aug. ep. 105. n. 9. Lib. 2. cont. Pet. c. 92. Epiſt. 88. n. 3. * Aug. l. Poſt Collat. c. 31.

Sic itaque Donatiſtarum ſchiſma in hæreſim verſum eſt , non eo tantùm nomine, quòd *hæreſis ſchiſma inveteratum* ab Auguſtino appellatur, cùm *ſchiſma* ſit *recens congregationis ex aliqua ſententiarum diverſitate diſſenſio* ; verùm etiam quòd Eccleſiæ unitate violatâ in falſa item dogmata prolapſi ſunt. Nam cùm in ſuæ contumaciæ patrocinium id ſemel conſtituiſſent, nempe reorum conſortio culpam & reatum eorum incurri ; hoc deinde colligebant, Eccleſiam catholicam in ſola Donati parte integram remanſiſſe, ceterùm in aliis terrarum partibus periiſſe *quaſi contagione communionis exſtinctam* , nimirum *propter crimina Cæciliani* , cum quo aliæ eccleſiæ communicaverant. Ad hæc ſacramentorum efficaciam à miniſtrorum virtute pendere aſſerebant, adeoque baptiſmum extra Donati ſocietatem nullum & invalidum eſſe. Quapropter Catholicos , qui ad eorum partes deflectebant, iteratò baptizare non dubitabant. Quamquam Tichonius, & ipſe Donatiſta, referente Auguſtino, teſtatur in Concilio ſuæ ſectæ epiſcoporum 270. Carthagine habito ſtatutum fuiſſe, ut *Traditoribus, ſi baptizari nollent* , *pro integris communicaretur.* At decretum iſtud non videtur fuiſſe obſervatum. Denique Donatus, non ille à Caſis nigris, ſed Carthaginenſis poſt Majorinum epiſcopus , catholicam de Trinitate, ut ex ſcriptis ejus colligit Auguſtinus, non habuit ſententiam: verùm addit ſanctus Doctor, Donatiſtas in hunc iſtius Donati errorem non fuiſſe intentos , nec facilè in eis quemquam, qui hoc illum ſenſiſſe noverit, inventum: tametſi tantum apud ſuos valebat ejus eloquentia & auctoritas , ut ab eo Donatiſtas nomen traxiſſe multi exiſtimarent.

Aug. l. de hæreſ. Aug. l. 2. cont. Creſc. c. 7. Aug. l. de hæreſ. Aug. ep. 93. n. 43.

De hoc Donato fusè, quòd scilicet inter suos præcipuo loco haberetur, agit Optatus, ejusque animi levitatem & furorem, præsertim verò superbiam intolerandam notat. [Optat. l. 1.] Quippe ita *exaltatum est cor ejus, ut sibi jam non homo, sed Deus fuisse videretur: tantumque sibi de episcopis exegit, ut eum non minori metu omnes venerarentur, quàm Deum.* Hominis tumorem palpabat fovebatque discipulorum ejus adulatio, quorum *apertissimis* [Aug. Enar in Psal. 60. n. 5.] *vocibus*, ait Augustinus, *Donato dicuntur ista cantata, Euge, euge, dux bone, dux præclare: & non dixit ille, Avertantur statim & erubescant, qui dicunt mihi, Euge, euge; nec eos corrigere voluit, ut Christo dicerent, Dux bone, dux præclare.* Fortè Optatus Donati superbiam nimiùm auxerit: sed eam tamen immodicam fuisse illud argumento est, quòd aliarum ecclesiarum communionem ita spernebat, ut ab eis volens ac lubens recederet, quasi earum societate polluendus, aut sanctitatis gratiam amissurus esset. Ejus tempore, ut quidem veri simillimum est, Donatistæ episcopum in urbe Roma habere cœperunt. Nam scribente Optato (qui quidem æqualem habuit Parmenianum, proximum Donati [Optat l. 2.] successorem,) Claudianus jam sextus erat in Urbe istius sectæ episcopus, non ut commu- [Aug. ep. 43. c. 3. n. 7] nione cum *Romana Ecclesia, in qua semper apostolicæ cathedræ principatus viguit*, jungeretur, sed ut suos qui Romam migraverant, in sua defectione retineret. Illic *speluncam quamdam* [V. hic Append. pag. 39 not. 6.] *foris à civitate cratibus sepserunt, ubi ipso tempore conventiculum habere potuissent. Unde Montenses*, & *Cutzupitani* appellati. Eodem consilio & animo episcopum è suis unum [Aug. l. 2. cont. Petil. c. 108. & l. 3. cont. Cresc. c. 63.] in Hispaniam qui cujusdam nobilis matronæ domum & possessiones procuraret, & alium ad ignotum quemdam extra Africam locum miserunt Donatistæ, nempe ut asseclas suos à deserendo schismate prohiberent.

Quo tempore Donatus ille Majorino successerit, certò non constat. Ante ultimum Constantini judicium contigisse, ponebant ipsi ejus sectatores, qui suis post Collatio- [Aug. l. post Collat. c. 16.] nem Carthaginensem scriptis eum *sic commendare voluerunt, ut dicerent, quòd apud Imperatoris Constantini cognitionem ipse reum & asseruerit & convicerit Cæcilianum.* Hunc ipsum Donatum Hieronymi Chronicon anno 328. notum, atque anno 355. Carthagine pul- [Optat. l. 3.] sum fuisse habet. Optatus eum ad Gregorii præfecti, simulque Pauli & Macarii tempus, audaciter iis obsistentem, refert.

Sic verò idem auctor tres vulgatas persecutiones, quas in se à Catholicis excitatas fuisse [Optat. ibid.] Donatistæ jactabant, disertè ac ordine commemorat, eisque ex Ezechielis prophetia tem- [Infrà Append. pag. 16.] pestatis, pluviæ, & lapidum vocabula tribuit. *Fuit primò tempestas*, inquit, *sub Ursacio: agitatus est paries, sed non cecidit, ut haberet pluvia ubi operaretur. Secuta est pluvia sub Gregorio: udatus est paries, sed non maduit, ut haberent lapides ubi operarentur. Post pluviam secuti sunt lapides sub Operariis unitatis: dispersus est paries, sed fundamentis suis se iterum reparavit.* Prima Ursacii persecutio ad annum 320. referri potest: quando quidem gesta apud Zenophilum consularem, post quæ Silvanus Cirtensis, Traditor in eis dictus, in [Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 30.] exsilium amandatus est *persequentibus Zenophilo & Ursacio*, ajebat Cresconius, eodem anno scripta sunt. (Apud Optatum sæpe Ursacio jungitur Leontius, vir planè ignotus apud illius ævi scriptores: quod suspicioni locum præbet, an non confictum fuerit à Donatistis Leontii, uti & Ursacii, & Taurini nomen, ad movendam regiis ministris, qui ad eos repri- [Optat. l. 3. hic Append. pag 15.] mendos adhibiti fuerant, invidiam.) Gregorius, ad quem tam atroces Donatus litteras dedit, eum *maculam Senatûs & dedecus præfectorum* appellans, præfecti munus gerebat sub finem [Cod. Theod. l. 3. de annona & tribut. & l. 2. de contrah. emt.] imperii Constantini, ex codice Theodosiano, id est annis 336. & 337. Denique Operarii unitatis, scilicet Paulus & Macarius, à Constante imperatore post patris obitum in Africam missi fuerunt, tum ut ex fisco eleemosynas spargerent in vulgus, tum ut negotium unitatis promoverent. Eis præfractè & impudenter restitit Donatus Carthaginensis, nihil *Imperatori* [Optat. l. 3.] *cum Ecclesia esse* obtendens. Quin etiam Donatus Bagaiensis episcopus in eosdem commovit hominum furiosorum turbam, nempe Circumcelliones: quos quidem ob continentiæ professionem Donatistæ monachis Ecclesiæ catholicæ opponebant. Eorum mores paucis [Aug de hæres.] » exprimit Augustinus, aitque fuisse genus hominum agreste & famosissimæ audaciæ, » non solùm in alios immania facinora perpetrando, sed nec sibi eadem insana feritate parcendo, qui mortem sibi præcipitiis, flammis, & aquarum præfocatione consciscere gloriosum & martyrio proximum deputabant. Adeo porrò eorum furor in omnia faci- [* Optat. l. 3.] nora, paulò * ante cœptum negotium unitatis, exarsit, ut ipsorum episcopi Taurino Comiti, quò intractabilem eorum compesceret rabiem, scribere fuerint coacti. Sed cùm milites à Comite submissi quosdam ex illis vulnerassent, quosdam etiam interfecissent;

hos nihilo minùs martyrum loco ſodales ſui habere cœperunt, Taurinum verò inter ſuos perſecutores. Donatus igitur *indè furioſam turbam conduxit*, quorum furori ut occurrerent Paulus & Macarius, milites à Silveſtro Comite poſtularunt. Hos primùm aggreſſi ſunt miniſtri Donatiſtarum, qui tamen in Macarium totam hujuſce tragœdiæ cauſſam rejiciebant. Periere inter mutuas utrimque cædes Donatus & Marculus, de quibus ſcribit Auguſtinus incertum eſſe, utrùm ſe ipſi præcipitaverint, maximè cùm ejuſmodi ſupplicia Romanæ leges non decernerent: etſi Optatus ab Operariis unitatis multa aſperè (Optat. l. 3.) geſta fuiſſe non negat. Verùm eorum necem Catholicis, tamquam Macarianæ (uti vocabant) vexationis auctoribus, imputabant Donatiſtæ: qui duos illos factioſos pro martyribus agnoſci, eorumque acta conſcribi curarunt. Unde per inſcitiam factum eſt, ut in quædam martyrologia noſtrâ referrentur. Etſi porrò qui *nuntiabant unitatem*, *ſola* (Ibidem.) adhiberent *hortamenta*; plerique tamen ſchiſmaticorum epiſcopi cum ſuis clericis vano timore correpti fugerunt: ſed qui magis ſtrenui & fortes voluerunt videri, *capti & longè relegati ſunt*. Ex horum numero Donatum Carthaginenſem exſtitiſſe credere par eſt, quem Petilianus in Collatione Carthaginenſi *martyrialis gloriæ virum* appellat. (Collat. 3. c. 10.)

Sic pax atque unitas Africanæ eccleſiæ Conſtante curante per Paulum & Macarium ad tempus reſtituta, per annos ferme quatuordecim perſeveravit, reformari cœpta ſub annum 347. & quidem ante Carthaginenſe ſub Grato Concilium, in quo pax hæc laudatur, uti & Concilium Sardicenſe anno ipſo 347. celebratum; certè ante annum 350. quo Conſtans Auguſtus è vivis exceſſit: integra porrò & inviolata ad annum 361. quo Julianus Conſtantio mortuo ad imperium promotus eſt. Tunc quippe Donatiſtarum epiſcopi ab eo petierunt, ut ab exſilio reverti ſibi liceret, *Supplicantibus Rogatiano, Pontio, Caſſiano ceteriſque epiſcopis & clericis partis Donati*: qui in litteris Imperatori porrectis eò uſque impiæ adulationis progreſſi ſunt, ut dicerent, *apud eum ſolum juſtitiam habere locum*. Annuit blandis eorum precibus Julianus; ſicque ab exſilio reverſi ſunt illi palpatores, quos inter * Parmenianus recenſetur, tertius ex parte Donati apud Carthaginem epiſcopus atque Donati ſucceſſor. (Aug. l. 2. cont. Petil. c. 97. & Optat inte App. pag. 37. Not. a.) (* Optat. l. 3.)

Hinc innumeræ cædes, ſacra & horrenda facinora conſecuta ſunt diſſimulante Juliano, quæ non ſtatim ſub ſequentibus Imperatoribus compeſci potuerunt. Nam Juliano mortuo ad diem 26. Junii anni 363. brevior fuit Joviniani ejus ſucceſſoris principatus, quàm ut tantis malis mederi potuiſſet. Poſt Joviniani mortem, quæ menſe Februario anni proximi accidit, Valentinianus in Donatiſtas leges tulit, qualis eſt una Juliano Africæ proconſuli directa ex urbe Trevirorum 20. Februarii anno 373. Neque iiſdem ſchiſmaticis favit Romanus Comes, qui Romanis copiis imperavit à tempore Joviniani ad annum 373. & ipſe à Donatiſtis inter ſuos vexatores unà cum Taurino & Macario habitus. Nec mitiùs cum iiſdem egit Gratianus Auguſtus, immo ſevera in eos edita lege, Flaviano Africæ vicario directa, ſancivit, ut ab erroribus ſe ſe tandem reciperent, eccleſiis, quas contra fidem retinebant, Catholicæ reſtitutis. Denique lex Theodoſii majoris, ad Tatianum prætorio præfectum data 15. Junii an. 392. quæ lex *quoſcumque* in hæreſi ordinantes vel ordinatos *clericos denis libris auri* multabat, in nullos poſtmodum ampliùs viguit quàm in Donatiſtas. (Optat. l. 2. aut App. pag. 37.) (Aug. ep. 131. n. 2. Collat. Carthag. 3. c. 2. & 8. hic in Append. pagin. 67.)

Verùm nihil ſic funeſtam hanc ſectam repreſſit, ac demum ad excidium adduxit, quàm inteſtinæ inter ejus aſſeclas diſſenſiones. Hinc enim teſte Auguſtino accidit, ut *multa fruſta de ipſo fruſto per totam Africam facta ſint*: æqua ſanè & juſta divinæ animadverſionis vice, ut *ſicut Chriſtum dividere conatus fuerat Donatus, ſic ipſe à ſuis quotidiana conciſione divideretur*. Primus ex omnibus Tichonius, ſcriptis ſuis, præſertim libro Regularum ad ſacræ ſcripturæ cognitionem edito clarus, ſtilum ſuum exſeruit in dogmata Donatiſtarum, multumque negotii Parmeniano faceſſivit: quo ex Tichonio Auguſtinus accepit celebre hoc in ipſos dictum: *Quod volumus ſanctum eſt*. Turbas etiam inter ſuos gregarios cierunt Urbanenſes *in quadam Numidiæ particula*. Rogatiſtæ item ſeu Rogatenſes, ſic dicti à Rogato natione Mauro, atque epiſcopo, ut videtur, Cartennenſi, *breviſſimum fruſtum*, ait Auguſtinus, *de fruſto majore præciſum*, quos vexatio Donatiſtarum, Firmo Tyranno, qui in Romanos anno 372. rebellavit, duce, paulò inſigniores ac notiores reddidit. Claudianiſtæ etiam ſectionem fecerunt in Donati ſecta; quæ ſectio cum Primiano coiit ante Maximianiſtarum ſchiſma. (Aug. l. 1. cont. Parm. c. 4. n. 9.) (L. b. de agone Chr. c. 29.) (Aug. ep. 93. n. 41.) (Aug. l. 4. cont. Creſc. c. 60.) (Aug. ep. 93. c. 8.) (Aug. Enar. in Pſal. 36. n. 20.)

Porrò Primianus iſte quartus ex Donatiſtis apud Carthaginem epiſcopus, Parmenia-

no successit circiter annum 391. quo anno Augustinus Hipponensis presbyter factus est. Primianus altero quàm ad episcopatum accessit anno, Maximianistas sibi valde infensos expertus est. Cùm enim Maximianum suæ ecclesiæ diaconum à sacrorum communione removisset, hic injuriæ sibi factæ impatiens, duos in Primianum schismaticorum conventus coëgit, unum Carthagine 43. episcoporum; alterum apud Cabarsussim Byzacenæ provinciæ anno 393. conflatum *ex centum vel ampliùs episcopis*, qui remoto Primiano Maximianum subrogarunt. Verùm ex adverso Primianus anno sequenti majus concilium 310. episcoporum apud Bagaitanum oppidum congregavit, in quo absolutus Primianus, Maximianistæ verò damnati sunt.

Aug. l. 4. cont. Cresc. c. 6.

Ex his autem dissensionibus, maximéque ex ipsa Maximianistarum caussa magnopere profecit catholica Ecclesia, non solùm quòd ex hujusmodi dissidiis multùm debilitaretur schisma Donatistarum, vel quòd ex argumentis altercantium partium validæ rationes elicerentur ad coarguendam revincendamque eorum ab Ecclesia catholica secessionem: sed quia sollemne eorum decretum, crimina contrahi, eorum, quibuscum communio fuerit, societate; itemque baptismum extra eorum cœtum nullum & invalidum esse, ac proinde iterandum; denique eorum querelæ de Christianorum principum eorumque ministrorum diligentia, quam ipsi *persecutionem* appellabant, ad ipsorum conversionem adhibita, ex modo agendi quem Donatistæ in Maximianistas exercebant, penitus corruebant. Nam, referente » Augustino, quosdam ex eis, cum eis quos extra eorum ecclesiam baptizaverant, in suis » honoribus sine ulla in quoquam repetitione baptismatis receperunt, nec eos ut corrige» rent, per publicas potestates agere destiterunt, nec eorum criminibus per sui Concilii » sententiam vehementer exaggeratis communionem suam contaminari timuerunt. Primiani partes adjuvit præsertim Optatus cognomento Gildonianus seu satelles Gildonis, ad eosdem insectandos Maximianistas auctoritate & potentiâ usus illius Comitis, qui Romanis copiis in Africa præfuit ab anno 386. ad 397. ac postea rebellavit. Optatus iste episcopus erat Thamugadensis, homo famæ projectæ, & ob flagitia omnibus invisus; quicum tamen alii Donatistæ communionem retinuerunt, admisso etiam baptismo ab eo collato: quod insigne exemplum Catholicis rursus maximè opportunum fuit ad refellenda dogmata Donatistarum.

Aug. l. de hæres.

His armis gnaviter in illos usus est Augustinus, quem Dei præpotentis providentia ad eos debellandos destinaverat. Mirum est verò quantum in Africa prævaluisset hæc secta, cùm eam Vir sanctus adortus est: quod satis arguit magnus ille numerus episcoporum, cùm Bagaiensis Concilii, tum Cabarsussitani, quos ultra quadringentos fuisse modò vidimus. Sic *rebaptizante Donati parte majorem multitudinem Afrorum*, inquit Possidius, Africa *seducta & oppressa jacebat*. Verùm quàm primùm Augustinus ad eam erigendam stilum & calamum cum voce distrinxit, adjuvante Domino, Ecclesia catholica *levare exorsa est caput*; adeo ut ejus adversarii, & numero & potentiâ quantumvis superiores, ne quidem ejus conspectum & colloquium ferre potuerint, non suæ, ut persuasum volebant, caussæ diffisi, sed hominis dialectici versutiam refugientes. Unde ad ejus scripta nullum scripto responsum dabant; aut si quod darent, tanta id cautione faciebant, ut omnibus inde perspicuum esset, eos nobilis adversarii reformidare congressum, ac magnopere vereri, ne sua responsa in ejus manus venirent. Id Donatistis ipsis exprobrat sanctus Doctor his verbis. » Nam si se ipsos intelligi volunt sapientes & scribas & » prophetas, nos autem tamquam persecutores sapientium & prophetarum, quare no» biscum loqui nolunt, cùm ad nos missi sint? Denique iste (Petilianum intelligit) qui » illam scripsit epistolam, cui modò respondemus, si urgeatur à nobis, ut ei manu pro» pria subscribens suam esse fateatur, fortè non faciat: usque adeo timent, ne ulla eorum » verba teneamus. Quare cùm Petiliani, ad quam respondere cœperat, epistolam perquireret, vix post unum aut alterum annum integram reperire potuit: quia *nullus*, inquit, *à quo petita est, eam dare voluit, post quàm cognoverunt nos, ei parti ad quam pervenimus respondere*. Denique invictissimi Doctoris calamum & colloquium adeo refugiebant, ut potiùs eum è medio tollendum, quàm congrua responsione confutandum existimarent.

Poss. in vit. Aug. c. 7.

Aug. l. 1. cont. Petil. c. 19.

Possid. in vit. Aug. c. 9.

Is cùm anno 391. ut jam diximus, presbyter Hipponensis, & post annos quatuor episcopus factus esset, primum in Donatistas opusculum presbyterii sui tempore edidit, quem *Psalmum contra partem Donati* appellavit *abecedarium*, pro rudioris populi captu accommodatum ad cantandum: in quo totius schismatis historiam, ab Optato (ut videtur) acceptam, cum brevi ejus refutatione, claris & simplicibus verbis exposuit. Hoc autem

autem opusculum in Retractationibus collocat post alterum de fide & symbolo, quod in Concilio Hipponensi anni 393. composuit. Exstat in hoc Concilio decretum de recipiendis clericis Donatistarum. Hos cùm initio *in honoribus suis* suscepissent Catholici, postea id vetitum fuit, anno forsan 392. in Synodo Capuana: quam prohibitionem confirmat Concilium Hipponense, sed tamen *exceptis his quos aut non rebaptizasse constiterit, aut qui cum suis plebibus ad communionem catholicam transire voluerint.* Idem sancitum fuit in Carthaginensi conventu anno 397.

Hic in Append. pag. 40.

Sub hæc alterius Carthaginensis Synodi Patres 16. Junii anno 401. statuerunt interpellandum esse Anastasium papam cum Venerio episcopo Mediolanensi, ut consentirent, eos ad clericatum promoveri posse, qui à puero inter Donatistas baptismum accepissent; ceteros verò *majori eorum considerationi dimittendos* censuerunt. Verùm in alio ejusdem anni Concilio die 13. Septembris coacto definitum est, omnes cum suis honoribus posse admitti, si è re Ecclesiæ catholicæ videretur.

Ibid pag. 41.

Ibid. pag. 42.

Ex adverso Donatistæ sua etiam conciliabula celebrarunt, unum Constantinæ, alterum in urbe Milevitana, quorum acta exciderunt. Sed longè tolerabilior est hæc jactura, quàm libri ab Augustino tum presbytero elucubrati *contra epistolam Donati*, scilicet Carthaginensis, in qua *ille* id *agebat, ut nonnisi in ejus communione baptisma Christi esse crederetur.* Habitæ sunt deinde à sancto Doctore collationes cum Donatistis, una anno 397. aut insequenti apud Tubursicum cum Fortunio Donatista apud eam urbem episcopo, aliisque nonnullis Donatistis. Alia per litteras habita est cum alio ejusdem sectæ episcopo, Honorato nomine, & cum Clarentio item episcopo: idemque actum esset cum Crispino Calamensi ætate & famâ inter suos celebrato, nisi per eum stetisset.

Aug ep. 34. n. 5.

Aug. l. 2. Retract. c. 21.

Aug. ep. 44. ep. 49. & ep. 70. & ep. 51.

Ad eumdem ferè annum 400. composuit duos, quos huc usque desideramus, libros, *quorum titulus erat, Contra partem Donati.* Sub idem tempus *epistolam à Parmeniano contra Tichonium* scriptam refellit tribus libris, in quibus celebrem versat solvitque quæstionem, *utrùm in unitate & eorumdem communione sacramentorum mali contaminent bonos.* Deinde septem *de baptismo* libris schismaticorum de iterando baptismo argumenta inania esse demonstravit, tantumque abesse, ut eis faveret Cyprianus, ut è contrario nihil sic valeret ad refellendos Donatistas, & ad eorum prorsus ora claudenda, *quomodo litteræ, factumque Cypriani.* Periit alius ejusdem ætatis libellus, cujus erat inscriptio, *Contra quod adtulit Centurius à Donatistis.* Haud longè ab eodem tempore *Petilianus* Cirtensis, seu quod idem est, Constantinensis episcopus, inter schismaticos, si quis alius, maximè celebris, clero suo epistolam contra Ecclesiam catholicam scripsit: quam etsi magno studio tenerent occultam Donatistæ, intercepit nihilo minùs Vir sanctus, eamque duabus repetitis vicibus totidem libris arguit, partim anno 400. cùm integram nondum habuisset, totam verò anno 402. Ad primum librum Petilianus nonnisi convicia reposuit: quod tertio libro Augustiniano, sanè admirabili, argumentum & occasionem dedit. Neque silentio prætereunda est *epistola ad Catholicos*, vulgò *liber de unitate Ecclesiæ*, opus eadem, ut in ipsius exordio dicitur, occasione conscriptum.

Aug l. 2. Retract. c. 5.

Ibid. c. 39.

Inter hæc Honorius imperator lege lata capitale supplicium decrevit in ecclesiarum sacrorumque ministrorum violatores: quæ lex ad Donatistas quoque liquet pertinere. Eos verò solos indubiè affecit aliud anni 400. Imperatoris ejusdem edictum, ut publicis vicis ubique affigeretur *Rescriptum quod Donatistæ à Juliano principe impetrasse dicebantur* pro sua ab exsilio revocatione, *& gesta quibus hujuscemodi allegatio inserta erat.* Id autem ideo edixit Honorius, *quò omnibus innotesceret eorum desperatio fucata perfidia.*

Anno 403. die 25. Augusti Carthaginem convocatus est catholicorum episcoporum Africæ generalis cœtus, cujus hoc decretum fuit, ut sollemni instrumento provocarentur Donatistæ ad reddendam in publica collatione suæ defectionis rationem: sed hanc conditionem indignis modis communi consilio recusarunt. Hinc epistolam laïcis ejusdem sectæ scripsit Augustinus, ut ex hac suorum episcoporum declinatione suspectam caussæ suæ justitiam tandem habere discerent. Sed non hîc stetit Donatistarum vanitas. Nam Crispinus Calamensis episcopus Possidium ejusdem civitatis catholicum episcopum sic insectatus est, ut is vix fugâ saluti suæ consulere potuerit. Ob hæc & alia facinora Crispinus in judicium vocatus, & pro hæretico habitus, cùm ex præscripto legis Theodosianæ anni 392. decem auri librarum multam sibi impositam vidisset, coram Proconsule caussam suam peroravit, atque hæretici crimen à se amoliri conatus est. Sed justam ac legitimam fuisse

Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 43.

Aug. ep. 76.

Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 46.

Possid. in vit. Aug. c. 12.

hoc nomine in eum prolatam sententiam Possidius in publica disputatione probavit. Sed tamen remissâ Possidii rogatu multâ, Crispinus Imperatorem appellavit, qui eamdem multam ipsi ceterisque Donatistis clericis inflixit.

Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 43. Hic App. pag. 44.

Cùm hæc agerentur, Circumcelliones in Maximianum episcopum Bagaiensem aliosque tam atrociter grassati sunt, ut Concilii Carthaginensis Patres die 26. Junii anno 404. adeundum Imperatorem censuerint, ad coërcendam legibus tantam immanitatem: sed eâ tamen, quam Augustinus interposuit, conditione, ut leges illæ plus moderationis, quàm severitatis haberent. At furiosorum hominum in Maximianum crudelitas severissimas leges ab Honorio extorsit.

Per id tempus Cresconius grammaticus è grege Donatistarum epistolam Petiliani contra primum Augustini librum asserere tentavit: sed inanem hominis conatum Doctor sanctus revicit quatuor libris, qui nonnisi post promulgatas ab Honorio leges conditi fuerunt. Non multò pòst tres aliæ, quæ ad nos usque non pervenerunt, Augustinianæ prodierunt lucubrationes, nempe liber *Probationum & testimoniorum contra Donatistas*, item alter *Contra Donatistam nescio quem*, tertius denique inscriptus *Admonitio Donatistarum de Maximianistis*. Præter ea aliud Petiliani *de unico Baptismo* scriptum occasionem Augustino præbuit novæ refutationis, quæ eumdem titulum præfert. Exstat illa quidem, sed quæ proximè hanc secuta est *de Maximianistis contra Donatistas* lucubratio, qua rursum diligentiùs ostendebat eorum adversùs Ecclesiam errorem *solâ funditus Maximianistarum caussâ subverti*, intercidit.

Retract. 2. 27. & seqq.

Collat. Carth. 3. c. 141. Aug. ep. 88. n. 10. Aug. ep. 105. n. 4.

Anno 406. die 30. Januarii Maximinus episcopus Sinitensis, aliique nonnulli Donatistæ audientiam in publico apud Ravennam consessu coram Præfecto prætorii petierunt, ubi cum Catholicis caussam suam ventilarent. Verùm Maximinus ad saniorem mentem reversus, Ecclesiæ catholicæ communionem meruit.

Hic App. pag. 46. & 47.

Jam verò anno 407. nova iterum per Africanos Patres decreta, novæque per Honorium leges. Nam die 13 Junii quidam in Concilio Carthaginensi canones sanciti sunt de ecclesiis Donatistarum, qui ad Ecclesiæ communionem revertebantur: & mensis Novembris diebus 15. & 24. Honorius novas leges condidit ad Donatistas reprimendos.

Ibidem pag. 47.

Anno 408. Stilichone ad diem 23. Augusti interfecto, novæ per Donatistas turbæ excitatæ sunt, quasi eo mortuo legibus soluti essent: & ne audaciæ color deesset, indulgentiam ab Honorio factam commenti sunt. Sed commentum statim dissiparunt leges ab Imperatore eodem anno & sequenti in eos latæ. His severè exsequendis cùm incumberent præsides, pœnam sanguinis à schismaticis factiosis amoliri conatus est Augustinus.

Ibid. pag. 47. & 48.

Verùm ut sunt versatiles Principum leges, circiter medium anni 409. Honorius hæreticis exercendæ religionis suæ libertatem concessit: sed eam libertatem flagitantibus Concilii Carthaginensis anno sequente habiti legatis abrogavit eodem anno, mense Augusto, litteris Heracliano Africæ Comiti directis.

Ibid. pag. 48. & seqq.

Tandem 14. Octobris ejusdem anni 410. sollemnis inter utrasque partes Collatio ab Honorio Imperatore indicta est, Carthagine habita primo, tertio, & octavo die Junii anni 411. præsidente Marcellino tribuno: qua in Collatione Donatistæ victi, non tamen convicti fuerunt. Nam Imperatorem, confestim appellarunt, qui novo in eos prolato edicto ad 30. Januarii anni 412. id tandem effecit, ut multi Ecclesiæ communionem sint amplexi. Hujus Collationis acta cùm prolixitate sua lectores fatigarent, eadem in compendium redegit Augustinus, & *Breviculum Collationis nuncupavit*. Sed quia Donatistæ ejusdem Collationis acta variis mendaciis ad retinendos suorum animos subornare & depravare conabantur, eorum calumniis occurrit strenuissimus athleta, edito ad Donatistas laicos libro, cui titulus est *Post Collationem ad Donatistas*. Alia ejusdem argumenti scriptio paulò pòst eodem auctore prodiit ex Concilio Cirtensi ad 14. Junii anni 412. celebrato.

Aug. ep. 141.

Post magnam illam, cujus modò meminimus, Collationem, Marcellinum tribunum qui ei præfuit, capitali odio prosecuti sunt Donatistæ, maximè quòd imperialium adversùs eos legum exsecutionem in Africa urgeret. Hunc ergo malis artibus & occultis cuniculis ita apud Marinum Comitem infamarunt, ut ejus jussu Tribunus capite plexus sit 13. Septemb. an. 413. Verùm nihilo mitiùs actum est cum Donatistis, contra quos Honorius 29. Junii sequentis severissimam omnium legem condidit, missis etiam mense Augusto desinente litteris contestatus, Marcellini nece nequaquam detractum auctoritati Collationis, cui præfuisset. Non meliùs Donatistis cessit importuna apud Bonifacium Comitem

Aug. ep. 151.

interpellatio, qui rejectis mendacissimorum hominum calumniis Augustini consilia prætulit sibi præscripta in eximio illo libro sive epistola quæ est *de correctione Donatistarum*. *Aug. epist. 185.*

Anno 418. universalis Concilii Carthaginensis Patres 1. Maii nova decreta condidere ad exstinguendas obstinatissimæ sectæ reliquias. Mense verò Septembri proximo, cùm Augustinus apud Juliam Cæsaream versaretur, *Emeritus* ægrè admodum è latebris suis eductus est ad ineundam cum sancto Doctore disputationem: sed ejus præsentiâ ita debilitatus & fractus animo est, ut ne mutire quidem aut hiscere ausus fuerit. Aliquanto antè ediderat Augustinus librum, cui titulus, *Ad Emeritum Donatistarum episcopum post Collationem*, quo *res quibus illi vincuntur, vel victi esse monstrantur*, breviter complectebatur. *Retract. l. 2. c. 46.*

Circiter annum eumdem 418. aut 419. habitus est Donatistarum conventus, cui Petilianus cum aliis plus quàm triginta episcopis interfuit: à quibus id statutum, ut *qui* Catholicis *communicaverunt, episcoporum vel presbyterorum, tantùm si sacrificium non obtulerint, aut in populo non tractaverint, ad veniam pertineant, & in suis honoribus recipiantur*. *Aug. l. 1. cont. Gaud. c. 37*

Interea Dulcitius *exsecutor imperialium jussionum contra Donatistas*, *Gaudentium* ejusdem sectæ episcopum litteris hortatus est ad unitatem, *dissuadens incendium*, *quo se ac suos cum ipsa in qua erat ecclesia consumere minabatur*. Gaudentius respondit ad Dulcitii litteras: cujus rogatu Augustinus eidem Gaudentio reposuit edito libro, cui alium ad Gaudentii responsionem adjecit.

Hæ sunt postremæ sancti Doctoris lucubrationes in Donatistas, quorum numerus cùm deficeret in dies, invictissimum scriptorem tandem quiescere sivit. Nec tamen sic rum exstincta fuit pestilentissima secta, ut ejus reliquiæ longè post Augustini tempora non superfuerint, sed veluti languentis corporis & ad excidium properantis simulacrum, aut sicut favilla fumusve ex ingenti relictus incendio.

Ceterum ad calcem horum operum rejecimus Sermonem, qui dubius nobis visus est, Augustino adscriptum, *de Rusticiano subdiacono à Donatistis rebaptizato & in diaconum ordinato*. Huic Sermoni subjecimus Indicem operum sancti Doctoris contra Donatistas in præcedentibus tomis sparsim editorum, una cum serie & argumentis epistolarum quæ eadem occasione scriptæ sunt. Nobis etiam operæ pretium visum est in Appendice, post supposititium librum contra Fulgentium Donatistam, edere varia scripta & monumenta, quæ ad Donatistarum historiam pertinent, nonnulla quidem integra, aliorum verò fragmenta; præcipuè verò ex Collatione Carthaginensi, *Exordium* cujusque actionis, *Preceptum Imperatoris de habenda Collatione*, *Edictum Marcellini* primum ac secundum, *Notoriam Donatistarum* edicto respondentium, *Mandatum Catholicorum* quo tota caussa comprehensa est, *Notoriam Donatistarum* alteram, *Donatistarum litteras contra Catholicorum Mandatum*, tandem *Sententiam judicis*; haud quaquam iis omissis, quæ ab Augustino in eadem Collatione dicta sunt. Hujus enim Collationis felix ac secundus successus Augustini maximè curis & industriæ acceptus referendus est. *Quisquis ergo*, inquit Possidius, qui & ipse Collationi interfuit, unus ex septem episcopis ad disputandum designatis, *diligentiam & operam beatissimæ memoriæ Augustini pro Ecclesiæ Dei statu cognoscere pleniùs voluerit, etiam illa percurrat gesta.* Quippe *totum illud bonum per sanctum illum hominem, consentientibus nostris episcopis & pariter satagentibus, & cæptum & perfectum est.* *Possid. in vita Aug. c. 14.* *Ibid. c. 13.*

ERRATA.

In textu.

PAg. 3 lin. 26 *post* referre, *dele duo puncta, & pone virgulam.*
7. lin. 46 veniet, *leg.* veniat
95 lin. 5 communionem, *lege* communionem.
123. lin 34 conforme, *lege* conformet
275. lin 21. Constantiensi, *lege* Constantiniensi.
313. lin. 4. plurimimis, *ore* plurimis.
462 lin. 33 ut quia, *vel* quia
576. lin. 38. *ferrè legend.* & nec ad Carthaginem.

In Admonitione.

PAg. 9. lin. 3 XIII. ad Maximinum, XXX. ad Proc. *lege* XXIIII ad Maximinum, XXXIII ad Proc.

In Notis

Pag. 469. *not. b post* Aredit, *adde* Am & Er.

In Appendice.

Pag. 3. lin. 27. *dele* IN CAP. I.
16. *Not. c* Annli, *lege* Annlim
42. lin. 2. *post* die 1. Sept. *adde* vel 28. Aug.

CONTENTA IN TOMO NONO.

IN APPENDICE.

IN PSALMUM CONTRA PARTEM DONATI

LIBRI I. RETRACTATIONUM CAPUT XX.

VOLENS etiam caussam Donatistarum ad ipsius humillimi vulgi & omnino imperitorum atque idiotarum notitiam pervenire, & eorum quantum fieri posset per nos inhærere memoriæ, Psalmum qui eis cantaretur, per Latinas litteras feci; sed usque ad U litteram. Tales autem Abecedarios appellant. Tres verò ultimas omisi, sed pro eis novissimum quasi epilogum adjunxi, tamquam eos mater alloqueretur Ecclesia. Hypopsalma etiam quod responderetur, & procemium [a] caussæ, quod nihilo minùs cantaretur, non sunt in ordine litterarum: earum quippe ordo incipit post procemium. Ideo autem non aliquo carminis genere id fieri volui, ne me necessitas metrica ad aliqua verba, quæ vulgo minùs sunt usitata, compelleret. Iste Psalmus sic incipit: *Omnes qui gaudetis de pace, modò verum judicate:* quod ejus hypopsalma est.

[a] Procemium istud ab hypopsalmate planè diversum hactenus desideratur. Scriptus est Psalmus circiter finem anni 393. quando quidem in Retractationibus ponitur secundo loco post librum de fide & symbolo in Hipponensi concilio ejusdem anni compositum.

Elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Matth. 13.

SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

PSALMUS* CONTRA PARTEM DONATI.

* Scriptus circiter annum Christi 393.

Hypopsalma.

OMNES qui gaudetis de pace, modò verum judicate.

ABUNDANTIA peccatorum solet fratres conturbare:
Propter hoc Dominus noster voluit nos præmonere,
Comparans regnum cælorum reticulo misso in mare, (Matth. 13. 47.)
a Congreganti multos pisces, omne genus, hinc & inde:
Quos cùm traxissent ad littus, tunc cœperunt separare,
Bonos in vasa miserunt, reliquos malos in mare.
Quisquis b novit Evangelium, recognoscat cum timore.
Videt reticulum Ecclesiam, videt hoc sæculum mare.
Genus autem mixtum piscis, justus est cum peccatore.
Sæculi finis est littus: tunc est tempus separare.
Quando retia ruperunt, multùm dilexerunt mare.
Vasa sunt sedes sanctorum, quò non possunt c pervenire.
Repet. Omnes qui gaudetis *&c. ut suprà.*

BONUS auditor fortasse quærit, qui ruperunt rete?
Homines multùm superbi, qui justos se dicunt esse.
Sic fecerunt scissuram, & altare contra altare.
Diabolo se tradiderunt, cùm pugnant de traditione,
Et crimen quod commiserunt, in alios volunt transferre:
Ipsi tradiderunt libros, & nos audent accusare,
Ut pejus committant scelus, quàm commiserunt & antè.
Quòd possent caussam librorum, excusare de timore, (b *f.* Quum.)
Quòd Petrus Christum negavit, dum terreretur de morte: (Matth. 26. 70.)
Modò quo pacto excusabunt factum altare contra altare?
Et pace Christi conscissa spem ponunt in homine?
Quod d persecutio non fecit, ipsi fecerunt in pace.
Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

CUSTOS noster Deus magne, tu nos potes liberare
A pseudoprophetis istis, qui nos quærunt devorare;

a Am. & Er. Congregavit.
b Sic MSS. At editi, Quisquis retulot.

c Hic apud Am. Er. & MSS additur, male.
d Sic MSS. Editi autem, persecutor.

a Desse videtur negare, non. Maledictum cor lupinum contegunt ovina pelle: A
Qui [a] noverunt Scripturas, hos solent circumvenire.
Audiunt enim traditores, & nesciunt quod gestum est antè.
Quibus si dicam, probate, non habent quid respondere.
Suis se dicunt credidisse; dico ego mentitos esse:
Quia & nos credimus nostris, qui eos dicunt tradidisse.
Vis nosse qui dicant falsum? qui non sunt in unitate. B
Olim jam caussa finita est, quòd vos non statis in pace.

Repet. Omnes qui gaudetis &c.

DIXERUNT majores nostri, & libros fecerunt inde,
Qui tunc caussam cognoverunt, quod recèns possent probare.
Erant quidam traditores librorum de sancta lege,
Episcopi de Numidia, & non quilibet de plebe: C
Cùm Carthaginem venissent episcopum ordinare,
Invenerunt Cæcilianum jam ordinatum in sua sede:
Irati sunt quia ipsi non potuerunt ordinare.
a Erant Botrus & [a] Celestius hostes Cæciliano valde,
Impii, fures, superbi, de quibus longum est referre:
Junxerunt se simul omnes crimen in illum conflare.
Dicunt ordinatorem ejus sanctos libros tradidisse.
Sic pacis retia ruperunt, & errant modò per mare.

Repet. Omnes qui gaudetis &c. D

Psal. 132. 1. ECCE quàm bonum & quàm jocundum fratres in unum habitare.
Audite vocem Prophetæ, ut sitis in unitate.
b Crimen [b] nobis quis probavit antiquum de traditione?
Quis objecit in judicio? Qui sederunt judicare?
Quibus testibus convicit? Quis ausus est affirmare?
Sed hoc libenter finxerunt, quod se noverunt fecisse:
Quia fama jam loquebatur de librorum traditione; E
Sed qui fecerant latebant in illa perditione.
Inde alios infamaverunt, ut se ipsos possent celare.
Per illos ceteri erraverunt principes ex ipsa parte:
Quia non credere collegis putaverunt sibi turpe.
** f. finiatur.* Jam fratres [*] finitur error, & simus in unitate.

Repet. Omnes qui gaudetis &c.

Non judices sederunt, non sacerdotes de more,
Quod solent in magnis caussis, congregati judicare: F
Non accusator & reus steterunt in quæstione:
Non testes, non documentum, quo possent crimen probare:
Sed furor, dolus, tumultus, qui regnant in falsitate.
Proferantur nobis Gesta quæ in concilio solent esse,
Videamus quæ res coëgit fieri altare contra altare.
Si malus erat sacerdos, deponendus erat antè:
Si non poterat deponi, tolerandus intra rete:
Sicut modò toleratis tam multos malos apertè: G
Et qui fertis pro furore, ferretis unum pro pace.

Repet. Omnes qui gaudetis &c.

GAUDIUM magnum esset nobis, si tunc nolletis errare:
Sed si tunc non visum est verum, vel nunc [c] experti videte.
Multos nunc habetis pravos, qui vobis displicent valde:
Nec tamen hos separatis à vestra communione.
Non dico de illis peccatis, quæ potestis & negare:
Fustes, ignes, mortes dico, quæ committunt vestri in luce.
Et tamen suffertis illos, vel errore, vel timore.
Quantum erat, ferrent unum patres vestri pro unitate,
Si tantus erat tumultus, ut non possent degradare.
Addo quòd innocens erat, & nil poterant probare.
Sed ne crimen quæreretur, ubi se videbant esse;
Finxerunt se nimis justos, cùm totum vellent perturbare.

Repet. Omnes qui gaudetis &c.

HONORES vanos qui quærit, non vult cum Christo regnare:
Sicut princeps hujus mali, de cujus vocantur parte.
Nam Donatus cùm volebat Africam totam obtinere,
Tunc judices transmarinos petiit ab Imperatore:
Sed hæc tam injusta petitio non erat de caritate.
Hoc ipsa veritas clamat, quam volo modò referre.
Nam consensit Imperator, misit qui sederent Romæ
Sacerdotes, qui tunc possent Cæcilianum cum illo audire.
Dicta caussa est, nil probatum est: ausus est & appellare;
Et post collegarum sedem, audire ab Imperatore.
Hîc petitio illa probatur non esse de caritate.
Deinde ubique victus cœpit Christianos rebaptizare.

Repet. Omnes qui gaudetis &c.

JUSTITIAM sequi si vultis, totam caussam cogitate.
Quod postea fecit, quare factum non est antè?
Dissentiebant sacerdotes in tota Africana parte;
Sacerdotes transmarini possent inde judicare:
Quid curritis ad schisma, & altare contra altare?
Ut quod postea judicatum est, jam non possetis audire,
Et à judicibus vestris cogeremini appellare,
Dum vultis erroris regnum quoquo modo confirmare.
Et nunc & vos totum nescitis, & fingitis vos nescire:
Et cùm vos veritas urget, patres dicitis errasse,
Quasi vos aliquis vetet jam recedere ab errore.
Sed superbia vos ligavit in cathedra pestilentiæ.

Repet. Omnes qui gaudetis &c.

KARITATEM Christi qui habet, pacem non potest odisse.
Vel vos jam populi audite, & nobiscum [d] concordate, d
Qui non tenetis cathedram, pro qua pugnetis injustè.
Si modò Episcopi vestri ex una aliqua regione
Haberent inter se litem, quos velletis judicare,
Nisi alterarum regionum, qui non essent de ipsa lite,
Sed cùm discussissent caussam, pronuntiarent pro una parte:

a *Celestius* ab Optato nominatur in libro contra Parmenianum primo.
b Quidam editio, *nobis*.

c Am. & Er. *expertum*. Lov. *ex parte* recodost
d Edit. *recordate*. minus bene

Numquam communicaretis qui illis nollent conſentire.
Quare ergo conſenſiſtis iſtis qui hoc fecerunt antè?
Nam & ipſi non conſenſerant tranſmarinorum ſententiæ,
Qui pro nobis judicarunt: nam nobis junguntur hodie.
Si judex Chriſtus hoc dicat, quid habetis reſpondere?

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

LUMEN cordis ſi eſt in vobis, verum poteſtis videre.
Sunt Preces Donati & Acta, quibus quod dictum eſt probate.
Quæ ſi credere non vultis, vos huc aliqua proferte,
Quibus ſi & nos non credimus, erit rixa ſine fine.
a Amplectamur ergo pacem [a]: quid ad nos quod geſtum eſt antè?
Objicitis traditionem: reſpondemus vos feciſſe.
Clamatis vos de Macario, & nos de Circumcellione.
Illud noſtrum jam tranſactum: veſtri non ceſſant uſque hodie.
Habeat paleas area veſtra, vos hoc ſolum vultis eſſe:
Vos enim non vultis pacem, illi minantur de fuſte.
b Et utinam minarentur, & non [b] tunderent quotidie.
Hos ſi expellunt iſti, veſtri non habent per quos regnare.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

MODUM ſi exceſſit Macarius, conſcriptum in Chriſtiana lege,
Vel legem regis referebat, ut pugnaret pro unitate:
Non dico iſtum nihil peccaſſe, ſed veſtros pejores eſſe.
Quis enim præcepit illis per Africam ſic ſævire?
Non Chriſtus, non Imperator probatur hoc permiſiſſe,
Fuſtes, & ignes privatos, & inſaniam ſine lege.
Matth. 26. 52. Quia ſcriptum eſt, *Reconde gladium*, ſcelus non putant in fuſte,
Non ut homo moriatur, ſed ut conquaſſetur valde,
Et poſtea moriatur, inde jam cruciatus languore.
Sed tamen ſi miſerentur, occidunt & uno fuſte.
Fuſtes Iſraëles vocant, quod dixerunt cum honore.
Ut plus vaſtent ipſum nomen, quàm corpus quod cædunt inde.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

NOLITE nobis jam, fratres, tempus Macarii imputare.
Si crudeles erant illi, & nobis diſplicent valde:
Si autem falſa de illis dicunt, Deus poteſt judicare.
c Nos amemus [c] pacem Chriſti, gaudeamus in unitate.
Si qui mali ſunt in Eccleſia, nil nobis poſſunt nocere.
Si non poſſunt nobiſcum eſſe, excludantur ſalva pace:

A Si non poterunt excludi, excludantur vel de corde.
Dixit Ezechiel ſanctus, quoſdam conſignatos eſſe,
Qui gemunt peccata fratrum, & non ſe ſeparant inde.
Sic nos propter malos fratres, non ſeparemur à matre.
Quod tunc impii fecerunt, extrà levantes altare,
B Ut pejores nunc haberent, quàm quos ſe fingunt fugiſſe.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

OMNIS qui Scripturas legit, novit quod volo aperire.
Johannes Baptiſta dixit tunc ad Judæos apertè, Matth. 3. 12.
Quod illos tamquam aream ſuam Chriſtus poſſet ventilare.
Miſit in meſſem operarios diſcipulos prædicare: Matth. 9. 17.
Per quos area collecta eſt, & ventilata de cruce.
C Tunc juſti tamquam frumentum Eccleſias impleverunt caſtè,
Vendentes quæ poſſidebant, & mundo dicentes vale.
Illi tamquam ſemen erant, quod toto diſperſum eſt orbe, Matth. 13. 24.
Ut alia ſurgeret meſſis, quæ ventilanda eſt in fine.
Hæc creſcit inter zizania, quia ſunt hæreſes ubique:
Hujus palea ſunt injuſti, qui non ſunt in unitate:
D Ex quibus ſi erat Macarius, nos quid vis rebaptizare?

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

PONE in corde areas duas, ut poſſis quod dico [d] videre. d
Certè & priores habebant ſanctos, ſicut oſtendunt Scripturæ.
Nam & ſeptem millia virorum Deus ſe dixit reliquiſſe. 3. Reg. 19. 18. Rom. 11. 4.
Et ſacerdotes & reges, multi juſti ſunt in lege.
E Ibi habes tantos Prophetas, habes multos & de plebe.
Dic mihi quis tunc juſtorum ſeparavit ſibi altare?
Multa ſcelera admittebat iniquus populus ille,
Idolis ſacrificatum eſt, [e] tot occiſi ſunt Prophetæ. e
Et nemo tamen juſtorum receſſit ab unitate.
Juſti injuſtos ſufferebant, venturo ventilatore.
Uno templo miſcebantur, ſed mixti non erant corde.
Dicebant in illos tanta, & unum habebant altare.

F *Repet.* Omnes qui gaudetis *&c.*

QUID vobis ad hæc videtur? Secunda meſſis Eccleſiæ,
Quæ per totum orbem creſcit, plura debet ſuſtinere.
Habet enim Domini exemplum, & in Juda traditore. Matth. 10. 4.
Hunc inter bonos ferebat, hunc miſit & prædicare.
Malus ſervus prædicabat, ſed Chriſtus erat in fide.
G Quia qui judici credebant, non curabant de præcone.
Quando dedit ſanctam cœnam, nec tunc illum excluſit inde: Matth. 26. 23.

[a] Am. & Er. *pacem Chriſti.*
[b] Am. & Er. *puderet:* nullo ſenſu.
[c] Am. Er. & MSS. *poteſtatem,*

[d] Am. Er. & MSS. *in corde videre.*
[e] Deeſt *vos* in excuſis Am. & Er.

ADMONITIO

IN LIBROS CONTRA EPISTOLAM PARMENIANI.

Subsequitur Opus contra Parmeniani epistolam, in cujus operis exordio Augustinus multa se antea contra Donatistas, partim scriptis opusculis, partim tractatibus sive sermonibus ad plebem habitis, disseruisse dicit. Nempe jam scripserat epistolas in eorum schisma quam-plures, scilicet XIII. *ad Maximinum*, XXX *ad Proculeianum*, XXXIV *&* XXXV *ad Eusebium*, XLIII *&* XLIV *ad Glorium, Eleusium & Felices*, XLIX *ad Honoratum, & alias quasdam ante annum Christi 400. datas, quæ in Tomo secundo exhibentur. Libros etiam aliquot, unum adversus epistolam Donati Carthaginensis episcopi schismatici, & alios adversus partem Donati duos ediderat. Liber, quem* contra epistolam Donati *appellat, ad annum Christi circiter 393. pertinebat: quando quidem hunc in libro Retractationum primo proximè post Psalmum contra partem Donati ponit, testaturque à se fuisse eodem presbyterii sui tempore compositum. At verò libri duo* contra partem Donati, *quibus in libro Retractationum secundo, ubi opuscula episcopatus sui tempore confecta recenset, locum adsignavit medium inter libros de doctrina Christiana & libros Confessionum, referendi erant ad annum Christi circiter 398. His porrò duobus opusculis, quæ adhuc desiderantur, prætermissis, offerunt sese hoc loco* libri tres contra epistolam Parmeniani, *ceteris Augustini, qui adversus Donatistas exstant, libris priores.*

Parmenianus Donatistarum apud Carthaginem episcopus, Primiani præcessor, successorque Donati, notus est ex ipsius æquali, Optato Milevitano episcopo catholico, qui grande contra Parmenianum opus vulgavit. In eo tamen Optati opere nulla fit illius epistolæ mentio, quæ ab Augustino refellenda sequentibus libris suscipitur. Tichonio Donatistæ scripta hæc erat à Parmeniano epistola, ut sua communionis hominem præclara quædam ex Scripturis testimonia & argumenta pro Ecclesia catholica scriptis suis inserentem cohiberet. Hinc Augustinus ad Vincentium Rogatistam scribens epist. 93. n. 44. Ille est, inquit, Tichonius, quem Parmenianus scribendo compescit, & eum deterret ne talia scribat; non tamen refellit ea ipsa quæ scribit, sed uno, sicut suprà dixi, eum premit, quod cùm talia diceret de Ecclesia toto orbe diffusa, & quod neminem in ejus unitate macularent aliena peccata, ab Afrorum se tamen quasi traditorum contagione removebat, & erat in parte Donati. *Et in epist.* CCXLIX *Restitutum hortatur ut legat Tichonium, qui illam quæstionem,* quomodo in Ecclesia Dei, si qua fortè perversa vel etiam scelerata corrigere aut exstinguere non valemus, salvo unitatis vinculo toleranda sint, *strenuè* videatur tractavisse atque solvisse.

Parmeniani epistolam tribus libris aggreditur Augustinus. In primo criminationibus occurrit & injustis querelis quas ille effudit in Catholicos. In secundo & tertio Scripturæ testimonia, quibus perperam adhibitis decipere imperitos, & separationem à malis suadere Parmenianus conabatur, expendit, & ad legitimum intellectum reducit.

Adscribendi videntur hi libri anno Christi propè 400. Nam in Retractationibus sub opere de consensu Evangelistarum, quod ad eumdem circiter 400. revocavimus, collocantur. Præterea quoties hic de Optato Gildoniano loquitur Augustinus, scilicet lib. 1. cap. 1. cap 4 cap. 9. & cap. 15. ipsum vitâ jam functum esse satis innuit. ejusque tyrannidi finem impositum, (quod anno Christi 398. contigisse, ex libro contra Petiliani litteras secundo cap. 92. postea videbimus,) significat in eodem contra Parmenianum libro 2. cap. 2. ubi Optatum Gildonianum decennalem totius Africæ gemitum *appellat. Tandem in libro 1. cap. 9. dicit* deorum simulacra everti atque confringi jussa esse recentibus legibus. *Has verò leges non ante annum 399. ab Honorio datas nemo nescit.*

Pollicetur in eodem hoc opere se aliàs tractaturum uberiùs quæstionem de baptismo. Promissam continenter exsolvisse ex Retractationum serie facilè intelligitur, ubi libros de baptismo conscriptos proxime huic operi subjungendos curavit.

Libri II. Retractationum Caput XVII.

IN tribus libris contra epistolam Parmeniani Donatistarum Carthaginensis episcopi, successorisque Donati, quæstio magna versatur, & solvitur, utrùm in unitate & eorumdem communione sacramentorum mali contaminent bonos; & quemadmodum non contaminent, disputatur, propter Ecclesiam toto orbe diffusam, cui calumniando schisma fecerunt. In quorum libro tertio cùm dissereretur, quomodo sit accipiendum quod ait Apostolus, *Auferte malum ex vobis ipsis*; illud quod dixi, *ut ex se ipso quisque auferat malum*, non sic esse intelligendum, sed sic potiùs ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per ecclesiasticam disciplinam, satis Græca lingua indicat, ubi sine ambiguitate scriptum est, ut intelligatur, hunc malum, non hoc malum: quamvis & secundùm istum intellectum responderim Parmeniano. Hoc opus sic incipit: *Multa quidem aliàs adversùs Donatistas.*

Cap. 6. 1 Cor. 5. 13.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA EPISTOLAM PARMENIANI

LIBRI * TRES.

* Scripti circiter annum Christi 400.

LIBER PRIMUS.

Occurrit criminationibus & injustis Parmeniani contra Catholicos querelis; ostenditque Christianos principes pro officio ac jure suo pœnas ad coërcendos hæreticos & schismaticos rectè constituere.

Caput I.

MULTA quidem aliàs adversùs A Donatistas, pro viribus quas Deus præbet, partim scribendo, partim etiam tractando disserui: nunc autem quoniam incidit in manus nostras Parmeniani quondam episcopi eorum quædam epistola, quæ scribitur ad Tichonium, hominem quidem & acri ingenio præditum, & uberi eloquio, sed tamen Donatistam, cùm eum arbitraretur in hoc errare, quod ille verum coactus est confiteri; placuit petentibus, B immo jubentibus fratribus, ut huic eidem Parmeniani epistolæ responderem, propter quædam maximè quæ de Scripturis testimonia non sicut accipienda sunt, accipit. Tichonius enim omnibus sanctarum paginarum vocibus ᵃ circumtusus evigilavit, & vidit Ecclesiam Dei toto orbe diffusam, sicut de illa tanto antè per corda & ora sanctorum prævisum atque prædictum est. Quo percepto suscepit adversùs ipsos suos demonstrare & asserere, nullius hominis quamvis scelera- C tum & immane peccatum præscribere promissis Dei, nec id agere quorumlibet intra Ecclesiam constitutorum quamlibet impietatem, ut fides Dei de Ecclesia futura & diffundenda usque ad terminos orbis terræ, quæ in promissis Patrum retenta & nunc exhibita est, evacuetur. Hoc ergo Tichonius cùm vehementer copioséque dissereret, & ora contradicentium multis & magnis ac manifestis sanctarum Scripturarum testimoniis oppilaret; non vidit quod consequenter viden- D dum fuit, illos videlicet in Africa Christianos pertinere ad Ecclesiam toto orbe diffusam, qui utique non istis ab ejusdem orbis communione atque unitate sejunctis, sed ipsi orbi terrarum per communionem connecterentur. Parmenianus autem cæterique Donatistæ viderunt hoc esse consequens, & maluerunt suscipere obstinatissimum animum adversùs apertissimam veritatem quam Tichonius asserebat, quàm eâ concessâ superari ab Africanis Ecclesiis, quæ illius unitatis quam E Tichonius asserebat, communione gauderent, unde se isti separassent. Et Parmenianus quidem primò eum per epistolam velut corrigendum putavit: postea verò ex concilio eorum perhibet damnatum. Epistolæ itaque Parmeniani, quam scripsit ad Tichonium, reprehendens eum, quòd Ecclesiam prædicaret toto orbe diffusam, & admonens ne facere auderet, hoc Opere statuimus respondere.

Tichonius tametsi Donatista, agnovit Ecclesiam toto orbe diffusam a

Tichonius in quo erravit.

Tichonius à concilio Donatistarum damnatus.

Caput II.

2. ILLUD itaque primum videamus, quale sit, quòd *Gallos & Hispanos & Italos & eorum socios*, quos utique totum orbem vult intelligi, *traditoribus Africanis commercio scelerum & societate criminum* dicit *esse consimiles*. Homini enim de scripturis sanctis proferenti tam multa & tam ingentia documenta, ipse sine documentis loquitur; & vult nihil probans credi sibi, invitans eum videlicet ad imitationem sui, quia & ipse quibusdam coëpiscopis suis contra tot Ecclesias per tantam latitudinem terrarum omnium constitutas, non nisi loquentibus credidit. Qua creduli- C tate quid magis temerarium reperiri potest? Dicit enim *legatione functos quosdam*, sicut ipse asserit, *fidelissimos testes, ad easdem venisse provincias*, deinde *geminato adventu sanctissimorum*, sicut ipse dicit, *Domum sacerdotum, dilucidè, pleniùs ac veriùs publicata esse* quæ objiciunt; homo putans sibi magis credi debere quàm Deo. Profert Tichonius divini Testamenti tonitrua, quod factum est in promissione Abrahæ, & in promissione Isaac & Jacob, quorum se Deum testatur dicens, D Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob, hoc nomen est mihi in æternum. Et iste opponit narrationes consacerdotum suorum. Quid dictum est ad Abraham? In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quid dictum est ad Isaac? Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, pro eo quòd audivit Abraham pater tuus vocem meam. Quid dictum est ad Jacob? Ego sum Deus Abrahæ patris tui, & Deus Isaac, ne timeas. Terram enim supra quam tu dormis, E tibi dabo & semini tuo: & erit semen tuum sicut arena ᵇ terræ, & replebitur in mare & in Afri-

Exod. 3. 6.

Gen. 18. 18.

Gen. 26. 4.

Gen. 28. 13.

ᵃ In MSS. circumtunsus.

ᵇ Editi, sicut arena maris. At MSS. terræ, juxta LXX.

» cum & in Aquilonem & in Orientem, & benedicentur in te omnes tribus terræ, & in semine tuo. Ne autem de Judæis dictum putent: quid sit semen Abrahæ, in quo dictum est benedicendas omnes gentes, exponat Apostolus. Abrahæ, inquit, dictæ sunt promissiones & semini ejus: non dicit, Et seminibus, tamquam in multis; sed tam quam in uno, Et semini tuo, quod est Christus. (Galat. 3. 16.) In Christo ergo omnes gentes benedictionem habituras, tanta auctoritate promissum est, tanta exhibitum veritate, & contradicunt qui se Christianos dici volunt. Et contra hoc quid opponunt? *Legatione*, ait, *functi quidam fidelissimi testes ad easdem provincias venerunt: dein geminato adventu sanctissimorum Domini sacerdotum, dilucidè, pleniùs ac veriùs est publicatum.* Quid, quæso te, quid per ipsos fideles testes, quos vultis Deo esse fideliores, quid publicatum est? An quia per Afros traditores semen Abrahæ, quod est Christus, non est permissum pervenire usque ad omnes gentes, & ibi exaruit quò pervenerat? Dicite jam collegis vestris magis credendum esse quàm testamento Dei: & hoc dicentes, ipsum testamentum vos à flamma conservasse gloriamini, quod linguâ delere conamini.

3. Sed eligat quisque quod placet; & si contra cœlestia fulgura mendacii terreni fumus aliquid prævalet, dimisso cœlo evanescat in ventos. Si enim Parmenianus cathedræ suæ non faveret, magis eligeret Scripturæ Dei credere quàm collegis suis. Deus enim dicit ad Jacob, Non relinquam te, donec faciam quæ locutus sum tecum. (Gen. 28. 15.) Istos autem multo est utique credibilius, quia jam justo judicio fuerant improbati, ad sociandam communionem in illis partibus, ubi jam Deus complebat quod promiserat Patribus, non esse admissos, & propterea de sanctis sacerdotibus Dei, à quibus recipi non meruerant, jactasse talia, quibus infirmos animos deceptarum à se plebium falsis rumoribus agitarent, & temere credulas mentes superbiâ sui nominis irretitas, ab orbis terrarum pace disrumperent. Quid hac stultitiâ, immo verò dementiâ reperitur insanius? In tot gentibus orbis terrarum & ex magna parte complevit Deus & adhuc complet, donec ad omnes omnino veniat, quod promisit, qui dixit, Non relinquam te, donec faciam quæ locutus sum tecum. Et isti jam credunt nuntiantibus non impleri quæ promisit Deus, & ideo ex partibus terrarum in quibus jam impletum erat, periisse Abrahæ semen, quod est Christus, & evacuatas promissiones Dei, quia ipsi non sunt admissi ad eorum communionem, apud quos hoc jam retinebat orbis impletum. Et non eis dicitur, Solus Deus verax, omnis autem homo mendax: (Rom. 3. 4.) de vestro ista dicitis: Qui loquitur mendacium, de suo loquitur: (Joan. 8. 44.) vos ergo sicut homines mentimini, quia sicut homines irascimini. Non eis hoc dicitur, sed insuper creditur eis, de orbe terrarum, quem possidere jam cœperat, periisse Christum. Et qui hoc credunt, cùm impudenter ª dicerent, Christiani sumus; audent dicere, Nos soli sumus.

CAPUT III.

4. DICIT etiam Parmenianus, *hinc probari consceleratum fuisse orbem terrarum criminibus traditionis, & aliorum sacrilegiorum; quia cùm multa talia fuerint tempore persecutionis admissa, nulla propterea facta est in ipsis provinciis separatio populorum.* Quasi fieri non potuerit, ut partim latuerint mali, neque fuerint accusati, ut possent sine ulla temeritate damnari; partim etiam fuerint proditi atque damnati, & quia rebus manifestis non arguebantur, ab Ecclesiis perturbandis dividendisque cessaverint: atque ita factum sit, ut cùm quidam non accusarentur, quædam verò ᵇ incerta crimina pro certa pace Deo dimitterentur; quædam autem ita manifestata & convicta damnarentur, ut nullus damnatus posset simulatâ innocentiâ decipere populos, nequaquam unitatis vinculum rumperetur. Neque enim & in Africa fieret hoc tam immane præcisionis malum, nisi magis factio falsa fingentium, quàm ratio vera convincentium prævaleret.

5. Legant qui volunt quæ narret, & quibus documentis quàm multa persuadeat venerabilis memoriæ Milevitanus episcopus catholicæ communionis Optatus, ª sive de Lucilla pecuniosissima tunc & factiosissima femina, quam pro Ecclesiæ disciplina sanctus Cæcilianus adhuc diaconus læserat; (ª Lib. 1 contra Parmenianum.) vel de ceteris factionis ejus consortibus, sive furibus ecclesiastici argenti, sive ad episcopatum se non pervenisse dolentibus, & sibi prælatum Cæcilianum insidiis quibus poterant insectantibus; sive de Numidis episcopis quos ista factio convocaverat ad perniciem Cæciliani, ut illo deposito alter eis ordinaretur. Qui venientes cum primate suo tunc Secundo Tigisitano, & aliis quibus traditionis confessa crimina Secundus ipse donaverat, veluti paci consulens, sicut ecclesiastica Gesta testantur, absentem Cæcilianum sine ulla dilatione diligentioris inquisitionis, nullo responsionis loco servato, traditorem esse censuerunt: ut ei videlicet obessent absenti traditionis crimina tantummodo objecta, cùm sibimetipsis præsentes confessa donaverint. Ita contra sedentem in cathedra, cui totus orbis Christianus in transmarinis & longè remotis terris, & in ipsis Africanis gravioribus & adversùs ejusmodi fallacias robustioribus ª communicaret, (ª f. communicabat.) episcopum alterum ᵇ ordinaverunt: (ᵇ Majorinum.) ut possent pro suo facto contradicere promissionibus Dei, ne in semine Abrahæ benedicerentur omnes gentes; ut eas etiam partes orbis terrarum à traditoribus Afris inquinatas dicerent, quæ nec Cæciliani nomen audissent. Insuper etiam contra orbem terrarum dicentem, Quod civibus tuis objicis, nec cognoscere potui, nec damnare incognitum debui, (aut certè quomodo se haberet ejus vita, quam tamen isti de nullo crimine convicerunt, ille tamquam innocens audisset,) proferunt testimonium Apostoli dicentis, Non solùm qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus. (Rom. 1. 32.) Parumne eis fuit tot & tantos Christianos populos damnare inauditos, nisi etiam contra Apostolum ipsum ejus quidem verba, sed non ejus intellectum depromere auderent? Si enim hoc est consentire malefacientibus, esse cum eis in Ecclesia, consentiebat etiam ipse falsis fratribus, inter quos se periclitari contestabatur, (1. Cor. 11. 26.) & quos non castè, sed per invidiam sine caritate prædicantes Evangelium, prædicare tamen permittit. (Phil. 1. 15.) Si autem nihil est aliud consentire malefacientibus, nisi mala facta eorum approbare atque laudare: exemplo Apostoli, orbis terrarum non consentiret criminibus Afrorum,

ª Editi, *dicant*. At MSS. *dicerent*.

ᵇ Am. & plerique MSS. *certa crimina*.

etiam si ea cognita pro pace Ecclesiæ toleraret; quem tamen ea cognovisse isti non probant, etiam si vera fuisse probare potuissent.

Caput IV. 6. Frustra itaque dicit Parmenianus, *damnatos in Africa traditores in consortium damnationis acceptos à provinciis transmarinis.* Hoc enim est quod credere non debemus, ne temeritate sacrilega totum orbem terrarum in Christi unitate fundatum, ex istorum falsa criminatione damnemus, potiùs quàm ex vera Dei promissione diligamus. Quid enim magis credendum est, quod dixit Deus, In semine tuo benedicentur omnes gentes: an quod isti dicunt, In semine traditorum Afrorum maledicuntur omnes gentes: ut plus valeat quod commisit iniquitas, quàm quod pollicita est veritas? Cur ergo non potiùs credimus, quia illi qui recepti sunt in communionem à provinciis transmarinis, aut innocentes opprimi non potuerunt à calumniatoribus, quod multis documentis probabiliùs persuaderi potest; aut certè cùm convinci non possent, etiam si mali fuerunt, innocentes crediti, sine ulla suscipientium contaminatione suscepti sunt? Quid, quòd etiam si per malos fratres, quales Apostolus in Ecclesiæ unitate toleravit, quales martyr Cyprianus in Epistola de lapsis genuit; si ergo per tales fratres etiam in judicum numero constitutos, actum esset aliqua pravitate, ut traditores excludi convincique non possent, & Christianus orbis simulatâ eorum innocentiâ falleretur, nullo modo suam innocentiam perdidisset.

Gen. 12. & 22. & 26.

Cypriani sermo de lapsis.

Calumnia Donatistarum adversus Osium Cordubensem. 7. Quod enim de Osio dicunt Cordubensi quondam catholico episcopo, flagitandum est ut probent, non solùm talem illum fuisse qualem dicunt, sed quòd talis fuerit manifestum illis fuisse quibus eum communicasse asserunt. Hoc enim nisi probaverint, frustra dicunt se scisse qualis fuerit: quia nescientibus obesse non potuit, à quibus se isti innocentibus separando, propter ipsam separationis sacrilegam iniquitatem innocentes esse non possunt. Hoc enim magis credibile est (si tamen Osius ab Hispanis damnatus, à Gallis est absolutus,) sic fieri potuisse, ut falsis criminationibus Hispani circumventi, & callida insidiarum fraude decepti, contra innocentem ferrent sententiam, & postea pacificè in humilitate Christiana cederent sententiæ collegarum, quibus illius innocentia comprobata est, ne pervicaci & animosa perversitate priores suas sententias defendendo, in sacrilegium schismatis, quod omnia scelera supergraditur, cæcitate impietatis irruerent: sicut isti miseri fecerunt, & nec serò saltem totiens divisi atque concisi sentiunt quod fecerunt.

Sacrilegium schismatis omnia scelera superat.

8. Satis igitur, satisque declarant unde insanabiles facti sunt, videlicet ne sententias suas, quas in absentem Cæcilianum temere protulerunt, condemnare cogerentur, si transmarino judicio, ubi à Cæciliano præsente superati sunt, considerationе veritatis & pacis adquiescerent; majorem reportaturi victoriam, si animositatem humanam saltem post judicium, quàm si hominem in ipso judicio superarent. Nam illa victoria præcelsior est, & triumpho celsiore plenior,[a] quàm si non solùm de homine uno victo, sed de universa subjugata civitate referatur, dicente Scripturâ, Melior est qui vincit iram, quàm qui capit civitatem. Illi ergo hominem vincere cupiebant, quos ira vincebat. Et quia hominem vincere nequiverunt, & ab homine & ab ira superati sunt: ab homine, quia in judicio victi sunt; ab ira, quia nec victi quieverunt, pravissimo corde vel audientes vel legentes Apostoli sententiam dicentis, Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico, prævaricatorem me ipsum constituo. Quæ verba scilicet si tam sinistro animo ipse Apostolus intelligeret, nec Christianus nec Apostolus fieret, nec prædicator ædificaret Ecclesias, quas persecutor antè destruebat. Nusquam itaque isti se tam apertè indicarunt, cur nec superati corrigi voluerunt, quàm cùm detestantur Hispanos, quòd post sententias suas aliter prolatas collegarum posteriori discussioni judicioque cesserunt. Quàm enim hoc factum est de mansuetudine Christiana, tam illud de contentione diabolica: & ideo non mirum, quòd ista humilitate pax custodita est, & illa elatione disrupta. Proinde illis rectè redditur quod fecerunt. Docuerunt enim talia posteros suos. Nam & Maximianistæ non ob aliud trecentorum & decem collegarum suorum, à quibus[b] Primianus, quem primò ipsi damnaverunt, innocens judicatus est, judicio cedere noluerunt, nisi[*] pro dicta contumacia sententiam Apostolicam imperitis opponendo, & dicendo, Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico, prævaricatorem me ipsum constituo. Destruxerant enim centum collegæ Primianum, & eum propterea cum trecentis rursus ædificare noluerunt. Ita cùm se cavere fingunt ne hominem ædificent quem destruxerant, se ipsos malo schismatis sacrilegi destruxerunt.

Prov. 16. 32.

Gal. 2. 18.

* ſ prodita, id est manifesta.

9. Sed tamen si viveret Parmenianus, non auderet jam reprehendere Hispanos, & eos appellare prævaricatores qui à sententia sua in collegarum sententiam deflexerunt, ne[c] ipse offenderet collegas suos, qui multi Primiano jam à se damnato in melius correcti ad trecentorum concilium transierunt, magis eligentes contra suas[d] proprias venire sententias, quàm contra pacem unitatis, etiam in parte Donati. Et maximè Prætextato Assuritano & Feliciano Mustitano parceret Parmenianus, qui etiam damnati à trecentis & decem coepiscopis suis, ad eosdem ipsos à quibus damnati fuerant, studio concordiæ redierunt, & à suis damnatoribus eodem studio sine ullo sui honoris detrimento, pro pace suscepti sunt: nec quisquam rebaptizandos putavit, qui fuerant ab eis foris in schismate baptizati. An fortè quia multùm displicent Parmeniano qui corrigunt sententias suas, & eos non intelligens quos Apostolus prævaricatores vocat, detestaretur istos, quia intrò redire quàm foris remanere maluerunt, & adjunctis sibi nonnullis similibus sociis, etiam Parmenianistas crearet, sicut jam multa frusta de isto frusto per totam Africam

Gal. 2. 18.

a Am. & Er. *quasi non* Lov. *qua si non.* Castigantur ex MSS.

b Primianus Parmeniani Carthaginensis Donatistarum episcopi successor damnatus primò fuit à centum episcopis in Cabarsussitano Donatianæ partis concilio, postea autem judicatus innocens à trecentis decem episcopis in concilio Bagaiano. Confer sermonem 2. in Psal. 36. n. 19. &c. Tom. 4.

c Editi, *quia sententia sua in collegarum sententiam deflexit, ne ipse offenderet.* Meliùs Vaticani MSS. *ne ipse* (scilicet Parmenianus) *offenderet.* Sed in præcedente versu, pro *quia sententia... deflexit*, quod manifestum erratum erat, conjectando emendamus, *qui à sententia .... deflexerunt.*

d In Vaticanis MSS. *propterea.*

* facta

ª fracta sunt. Sic [illegible] necesse est, ut [illegible] [illegible] dissecent, qui tumorem animositatis suæ Catholicæ pacis sanctissimo vinculo prætulerunt. Neque enim tam timenda sunt quæ comminatur Parmenianus, quàm vitanda quæ confitetur.

CAPUT V.

10. CUM enim diceret, *per Osium Hispanum adjutorium præstitum Cæciliano, ut ad eorum communionem sanctorum & illibatorum numerus cogeretur, & huic impietati fidem servorum Dei integram restitisse*: ultro falsus est suos ipsos adiisse etiam Constantinum, & arbitrio ejus à judicibus episcopis caussam cognitam, quibus præfuit ᵇ Melchiades Romanæ urbis episcopus. In quo judicio, sicut ecclesiastica Gesta testantur, quia victi sunt isti, & innocens Cæcilianus inventus est, eumdem Melchiadem crimine traditionis accusant. Quod quæro quomodo cognoverint? Si enim ante judicium, non sibi præjudicare debuerunt, ut apud talem judicem caussam agere inciperent, etiam ex præcepto Imperatoris quem ipsi adierant, tale subire judicium. Si autem post dictam caussam prolatamque sententiam eum traditorem didicisse perhibent, usque adeo dementes sunt homines, ut ᶜ contra judices apud quos victi sunt, victis litigatoribus credant? Et tamen in his omnibus, (quamvis magna temeritate, Italos, Gallos, & Hispanos accusant, relictis ceteris tam multis provinciis atque gentibus, à quibus nefando sacrilegio separati sunt, quibus utique obesse non possent crimina Italorum, Hispanorum, atque Gallorum, etiam si vera dicerentur:) jam ceteras terras cæco more, vel potiùs furore arguunt, & eis irascuntur: quia *cùm duæ partes essent in Africa, una*, inquiunt, *traditorum, & altera innocentium, traditores sibi quàm innocentes adjungere maluerunt.* Quæ una ᵈ criminatio brevissimè atque verissimè ita refellitur, quia cùm duas partes audissent esse in Africa, unam traditorum, alteram innocentium, eam innocentem esse crediderunt, quæ caussam suam apud vicinos ecclesiasticos judices obtinuerat. Quapropter illi semper innocentes manserunt, qui nescientes quemadmodum ista in Africa gesta sint, id tamen crediderunt quod pacificè ac religiosè credere debuerunt, à quibus innocentibus separatio nullo modo innocens esse potuit.

Cæcilianus in Romano concilio absolutus.

CAPUT VI. Cæcilianus in Arelatensi concilio iterùm absolutus, & tandem Mediolani, ab ipso imperatore Constantino.

11. FATETUR etiam Parmenianus ad Arelatense oppidum & episcopos judices & partes ex Africa convenisse, Cæcilianum scilicet atque Donatistas; ubi omnia suis credidit, ᵉ cui nihil victi potuerunt nisi de judicibus conqueri: nec tamen negat rursus eos ad Constantinum venisse; & quia ibi quoque ultimo judicio superati sunt, etiam ipsum gratiâ corruptum esse criminatur. Quibus omnibus consideratis, qui sine studio partium judicat, eligat quibus credat, utrùm judicibus sententias proferentibus, an litigatoribus contra quos prolatæ sunt, litem finire nolentibus. Certe orbis terrarum judicibus credidit. Qui autem Donatistis consentiunt, eosque defendunt, fatentur se ᶠ illis credere qui caussam suam, qualiscumque illa fuerit, non potuerunt tamen in transmarinis tot disceptationibus obtinere, & eorum adversùs judices murmura & crimina credula vanitate suscipiunt. Qua in re si innocentes se dicunt, & eos quos superatos scimus: quanto innocentiores sunt qui temere aliquid mali de ipsis judicibus credere nolunt, de quibus necesse est ut qui victi fuerant conquerantur. Non solùm enim qui bonam caussam perdidit, de iniquo vel tardo vel negligenti judice queritur: sed etiam qui justissimè victus est, ea cæcitate de innocente judice murmurat, qua cæcitate cum innocente adversario litigabat. Quapropter isti non ideo scelerati sunt, quia de omnibus victis nolunt temere aliquid credere: sed ideo quia se furore schismatis præciderunt ab eis innocentibus, qui multo rationabiliùs nolunt tale aliquid de ipsis judicibus credere.

CAPUT VII. Apoc. 3. 7. Prosopopœia Ecclesiæ.

12. EXSISTAT enim aliqua illarum partium in nomine Christi nobilissima Ecclesia, ex illis septem, & si placet potissimùm Philadelphia, quæ de mystico nomine per linguam Græcam fraternam intimat caritatem. Audiamus igitur vocem ejus, nec ejus palea loquatur, sed frumentum. Si ergo dicat istis, Quid in me arguitis fratres, quid accusatis? Quanto intervallo secundùm terrenum locum ab Africa remota sim, partim nosse, partim audire potuistis: quid ibi tunc sive traditores, sive traditorum vel accusatores vel damnatores, sive innocentium vel calumniatores vel oppressores egerint, prorsus ignoro. Sed ille Dominus noster qui emit totum mundum pretio sanguinis sui, cujus sancta commercia Propheta tanto antè cecinit dicens, Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea: ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem: inter nos & vos non spatia constituit vacua & nuda Christianis; implevit hæc omnia sanctificatione nominis sui. In ipso quippe Psalmo passionis, non solùm quanti, sed etiam quantum emerit declaratum est: ibi enim pauló pòst dicitur, Reminiscentur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium, quoniam ipsius est regnum, & ipse dominabitur gentium. De caussa itaque vestra tunc fortasse cogerer judicare, si vel vicina essem, vel ita remota, ut inter nos & vos non habitarent alii Christiani eodem nomine signati, eadem unitate pacati. Multæ interjacent patriæ gentium, simul mecum emtæ illius sanguine, in cujus conspectu mecum pariter adorant. Per illas ad me transiit fama de vobis: ipsæ de vicinitate caussam vestram examinare potuerunt: quod si non est factum, vos neglexistis; neque enim neglecti à ceteris, non usque ad nos etiam veniretis: si autem aliquid judicatum est, date veniam, non audeo vobis superatis temere credere, & judices vestros eadem temeritate damnare. Accedit huc aliud,

Psal. 21. 17. & seq.

Ibidem 28.

ª Quidam MSS. *fracta sunt.*
ᵇ Variè scriptum occurrit in antiquis codicibus, raró *Melchiades*, frequentiùs *Miltiades*, aut *Meltiades*, seu *Meletiades.*
ᶜ Sic alter è Vaticanis MSS. At Lov. *ut ducentos judices, apud quos victi sunt, victis litigatoribus credant esse postponendos.* Editi verò alii & MSS. tametsi omittunt, *esse postponendos*: habent tamen *ut ducentos*, vel *ut ducenti judices*: malè; nam agitur de Romano judicio, in quo, ut ex Optati libro primo constat, præter Melchiadem octodecim tantùm adfuerunt episcopi.

ᵈ Editi, *comminatio.* Meliùs Vaticani libri, *criminatio.* Postea autem loco *verissime*, plerique MSS. habent, *vilissime.* Editio Am. *justissimè.*
ᵉ Ita MSS. At editi, *qui nihil victi potuerunt de judicibus conqueri*: omisso, *nisi.*
ᶠ Sic locum ad Vaticanos codices emendamus. Nam corruptè in editis legebatur, *fatentur se illius esse Ecclesiæ, qui* . . . . . *non potuerunt*, vel *qua* . . . . . *non potuit.*

quod me plurimùm moveat, quia ſi vos innocentes oppreſſi eſſetis, nos ſaltem fratres qui nihil vobis nocuimus, amaretis: cùm verò nos, qui bene nobis conſcii ſumus, cauſſam veſtram vicinis veſtris recto Eccleſiæ jure commiſſam [a] fuiſſe, qui coram Deo ſciunt quemadmodum judicaverint, lacerare tamen maledictis & acerbis odiis inſectari, & quaſi propter vos Chriſtus apud nos hereditatem ſuam perdiderit, etiam rebaptizare conamini, quid boni de illa veſtra cauſſa ſentire poterimus? Qui enim longè remotiſſimos fratres temerariis ſuſpicionibus damnare minimè dubitatis, quàm juſtè à vicinis veſtris damnati fueritis, oſtenditis. Cur enim non credam rectè damnari potuiſſe à vicino judice auditum, qui me fratrem tam longè abſentem damnare non dubitat inauditum; hoc mihi objiciens maximum crimen, quoniam qui præſens eſſe non potui, eis ad quos cauſſa perducta eſt judicibus potiùs, quàm victis litigatoribus credidi? Quibus judicibus ſi non potiùs credidiſſem, etiam ſi illi qui victi ſunt innocentes eſſent, ego innocens eſſe non poſſem. Magno enim delicto implicaremur, ſi cùm corda humana non cerneremus, nec diſciplinam eccleſiaſticam teneremus, cùm eis nollemus judicantibus credere, ultra quos non potuit cauſſa tranſire, & per quos potuit ad nos fama percurrere. Ab iſtis innocentibus impia te [*] direptione diſſcindis, & innocentem te dicis: quod utique ſi eſſes, cùm videres in Scripturis ſanctis meſſem Domini tui ante ultimam ſegregationem & ventilationem à zizaniis & palea non poſſe ſeparari, eligeres potiùs fortis eſſe in tolerandis malis, quàm impius in deſerendis bonis. Cur enim Eccleſiarum per orbem longè remotarum non putamus eſſe iſtas, & quàm juſtiſſimas voces, quas in Philadelphia figuravi?

[*] f. diremtione.

Caput VIII. *Conſtantinus Donatiſtas capitali ſententiâ damnavit.*

13. Quin etiam conqueri audet Parmenianus, *quòd eos Conſtantinus ad campum, id eſt, ad ſupplicium duci juſſit*, qui victi apud eccleſiaſticos judices, nec apud ipſum quæ dicebant probare potuerunt, & adhuc in ſanctæ Eccleſiæ [b] præciſione ſacrilego furore ferebantur: *& hoc eum tamquam immaniter juſſiſſe, Hiſpano Oſio ſuggerente* criminatur: *ſuſpicionibus* videlicet *ſuis, ſicut ſemper, damnando inauditos*. Quaſi verò non humaniùs ac probabiliùs alius crediderit Oſio tamquam epiſcopo ſuggerente potiùs factum, ut in leniorem coërcitionem, quamvis immaniſſimi ſceleris, id eſt ſacrilegi ſchiſmatis, ſententiam flecteret Imperator. Quid enim iſti non juſtè patiuntur, cùm ex altiſſimo Dei præſidentis & ad cavendum ignem æternum flagellis talibus admonentis judicio patiuntur, & merito criminum, & ordine poteſtatum? Priùs enim probent ſe non eſſe hæreticos vel ſchiſmaticos, tum demum de indignis pœnis ſuis lividam emittant vocem, tum demum ſeſe audeant cùm mali aliquid patiuntur, veritatis martyres dicere. Alioquin ſi quiſquis ab Imperatore vel à judicibus ab eo miſſis pœnas luit, continuò martyr eſt, omnes carceres martyribus pleni ſunt, omnes catenæ judiciariæ martyres trahunt, in omnibus metallis martyres ærumnoſi ſunt, in omnes inſulas martyres deportantur, in omnibus pœnalibus locis juridico gla-

Donatiſtæ martyres ſe veritatis appellabât.

A dio martyres feriuntur, ad omnes beſtias martyres ſubriguntur, aut juſſionibus judicum vivi flammis concremantur. Si autem, ſicut dicit Apoſtolus, Non eſt poteſtas niſi à Deo, & miniſter Dei eſt, vindex in iram ei qui male agit, nec ſine cauſſa gladium portat. Vis non timere poteſtatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Bonus quidquid paſſus fuerit, laus illi provenit ex poteſtate facientis: malus verò qui merito patitur iniquitatis, non deputet ſævitiæ poteſtatis. *Rom. 13.*

B 14. Et tamen quid tale iſti patiuntur, quale faciunt, niſi quia hominum multitudo non in corde cor habet, ſed in oculis? Nam ſi ſanguis exit de carne mortali, quiſquis adſpicit exhorreſcit. Si [c] à pace Chriſti præciſæ animæ atque ſeparatæ in hæreſis vel ſchiſmatis ſacrilegio moriuntur, quia non videtur, non plangitur: immo verò mors tetrior atque luctuoſior, & ut planè dixerim, verior, jure conſuetudinis deridetur: cùm auctores tantarum mortium publicè inſultant, & nec veritatis C manifeſtandæ cauſsâ ſermonem nobiſcum conferre dignantur: & ſi quid temporalis moleſtiæ paſſi fuerint per certiſſimum atque rectiſſimum ordinem poteſtatum, cùm ipſi privatis furioſorum agminibus multo graviora paſſim atque quotidie, nullâ regiâ, nullâ eccleſiaſticâ lege committant; nos corporum perſecutores vocant, ſe animarum interfectores non vocant, cùm privatâ licentiâ nec corporibus parcant. Sed quia [d] per manſuetudinem Chriſtianam multo ſeveD riùs oculus judicatur evulſus in lite, quàm animus excæcatus in ſchiſmate, & adversùm nos loquuntur, & nobiſcum loquuntur, & cùm eos obmuteſcere compellat veritas, ſilere non permittit iniquitas.

Donatiſtæ collationem ſemper oſorem cum Catholicis detrectârunt.

Caput IX.

15. An fortè de religione fas non eſt ut dicat Imperator, vel quos miſerit Imperator? Cur ergo ad Imperatorem veſtri venere legati? Cur eum fecerunt cauſſæ ſuæ judicem, non ſecuturi quod ille judicaret? Sed quorſum iſta dicuntur? numE quidnam, etiam ſi obtineant non pertinere ad Imperatorem adversùs eos aliquid ſtatuere, qui prava in religione ſectantur, [e] propterea ſi interfecerit eos, quos punierit martyres erunt? Hoc enim modo iſta hæreticis omnibus vox patebit, in quos ex occulto imperio Dei, per manifeſtum hominum imperium multa quibus coërcerentur, ſeveriſſimè conſtituta ſunt, nec ſolùm hæreticis quoquo modo ſaltem Chriſtiano nomine dealbatis, ſed etiam ipſis paganis. Nam utique & ipſi F falſa religione ſunt impii, quorum ſimulacra everti atque confringi juſſa ſunt recentibus legibus, inhiberi etiam ſacrificia ſub terrore capitali. Si quis ergo eorum damnatus in tali crimine fuerit, martyr habendus eſt, quia pro ſuperſtitione quam piam religionem putabat, pœnas legibus luit? Nullus certè quoquo modo Chriſtianus audet hoc dicere. Non ergo quiſquis in aliqua religionis quæſtione fuerit ab Imperatore punitus, martyr efficitur. Neque enim vident qui talia G ſentiunt, in eum locum ſe progredi, ut ipſos etiam dæmones martyrum ſibi gloriam vindicare poſſe contendant, quia iſtam patiuntur perſecutionem per Imperatores Chriſtianos, ut penè toto orbe terrarum eorum templa evertantur, idola com-

Martyrem non pœna, ſed cauſa facit.

[a] In editis, *fuiſſe dicamus.* Abeſt *dicamus* à MSS.
[b] Quædam editio, *præciſionem.*
[c] Am. *Si pace* Lov. *Si pro pace.* Meliùs MSS. *Si à pace.*
[d] In excuſis, *ſemper per manſuetudinem* Abeſt *ſemper* à MSS.
[e] Am. *propterea* Lov. *an propterea.* Redundant particulæ ante *propterea* additæ, nec ſunt in MSS.

minuantur, sacrificia subtrahantur, qui eos honorant, si deprehensi fuerint, puniantur. Quod si dementissimum est dicere; non ergo ex passione certa justitia, sed ex justitia passio gloriosa est. Ideoque Dominus, ne quisquam in hac re nebulas [a] offunderet imperitis, & in suorum damnatione meritorum laudem quæreret martyrum, non generaliter ait, Beati qui persecutionem patiuntur: sed addidit magnam differentiam, qua [b] vera à sacrilegio pietas secernatur. Ait enim, *Matth. 5. 10.* Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam. Nullo modo autem propter justitiam, qui Christi Ecclesiam diviserunt, & cùm eam simulatâ justitiâ quasi conantur ante tempus à palea separare, ac frumenta ejus falsis criminationibus insectantur, ipsi ab ea potiùs, tamquam levissima palea, variis rumorum flatibus separati sunt. Sed inquiunt: Non hæc fecimus. Videant ergo ex hac quæstione se primitus [c] liberare debere, & tunc audere, si quid molestiarum sive pœnarum à Christianis imperatoribus patiuntur, vel deponere in querimoniam, aut assumere in gloriam. De qua re, id est, ipsius schismatis quæstione, si nihil aliud dicerem, ea quæ superiùs sunt dicta sufficerent.

Cap. X. In hæreticis & schismaticis coërcendis puniendisque quid juris habeant principes Christiani.

16. An fortè dicent, etiam si convincuntur in sacrilega dissensione, ut pro ea dementia si quid passi fuerint, martyres non sint; non tamen ad Imperatorum potestatem hæc coërcenda vel punienda pertinere debere. Qua in re quæro quid dicant: an quia de religione vitiosa vel falsa nihil curandum est talibus potestatibus? Sed multa jam etiam de paganis diximus, & de ipsis dæmonibus, quòd persecutiones ab Imperatoribus patiantur. An & hoc displicet? Cur ergo ipsi ubi possunt templa subvertunt, & per furores Circumcellionum talia facere aut vindicare non cessant? An justior est privata violentia, quàm regia diligentia? Sed hæc omitto, illud quæro, cùm manifestè enumeret Apostolus opera carnis, quæ *Gal. 5. 19.* » sunt, inquit, fornicationes, immunditiæ, con» tentiones, æmulationes, animositates, dissen» siones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessa» tiones, & his similia; quid istis videatur, [d] ut crimen idololatriæ putent justè ab Imperatoribus vindicari: aut si nec hoc volunt, cur in veneficos vigorem legum exerceri justè fateantur; in hæreticos autem atque [e] impias dissensiones nolint fateri, cùm in iisdem iniquitatis fructibus auctoritate Apostolica numerentur? An fortè nec talia potestates [f] istæ humanæ constitutionis permittuntur curare? *Rom. 13. 4.* Propter quid ergo gladium portat, qui dictus est minister Dei, vindex in iram eis qui malè agunt? Nisi fortè, quemadmodum nonnulli eorum sanè imperitissimi hoc intelligere solent, de honoribus ecclesiasticis dictum est, ut gladius intelligatur vindicta spiritalis, qui excommunicationem operatur: cùm providentissimus Apostolus consequenti contextione lectionis satis aperiat quid loquatur. Illic *Ibidem 6.* quippe addidit, Propter hoc enim & tributa præ» statis. Ac deinde subjunxit, Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum; cui vectigal, ve» ctigal; cui honorem, honorem; cui timorem, » timorem. Hoc ergo jam restat, ut istis disputationibus suis prohibeant Christianos tributa persolvere: cùm & Dominus talia sentientibus Pharisæis, quos imitantur isti, nummo inspecto, *Matth. 22. 21.* Reddite, ait, Cæsari quod Cæsaris est, & Deo quod Dei est. Hi verò in utroque inobedientes atque impii, nec Deo reddunt Christianum amorem, nec regibus humanum timorem: ita cæci & insani, ut cùm schismaticos suos Maximianistas per potestates à catholicis imperatoribus missas de basilicis excluserint, & vi magna jussionum & auxiliorum cedere sibi compulerint, arguant Catholicam, si pro ea catholici principes tale aliquid fieri præceperint. *Maximianistæ Rogatistis posteriores.* Ipsi verò Maximianistæ ante quàm essent Maximianistæ, id est, cùm adhuc uno simul Donatistarum consortio tenerentur, quæ ab eis Rogatus ille Maurus per regem barbarum [g] Firmum, quàm sæva, & quàm acerba perpessus sit, recolant: & taceant, nec conqueri audeant si quid hujusmodi vel à Primianistis propter suum schisma, vel cum Primianistis propter [h] Donatistarum, non pro religione sacra, sed pro animositate sacrilega patiuntur.

Caput XI.

17. Fortassis enim dicunt, graviora se perpessos à catholicis imperatoribus, quàm isti fecerunt per reges barbarorum Rogatistis, vel per judices catholicorum imperatorum Maximianistis, vel etiam faciunt per furorem Circumcellionum quibuscumque possunt. Quasi verò inde quæstio sit, utrùm graviora patiantur quàm faciunt. Quod quidem nullo modo concesserim. Multa enim eorum sævissima numerantur, immo numerari non possunt, quæ si pauciora essent, vel eos in quos admittuntur minùs affligerent, eo ipso essent certè graviora, quòd non ab ordinatis potestatibus jubentur, sed extraordinariis furoribus admittuntur. Non enim tam multa sunt quæ adversùs Maximianistas per judices humanæ constitutionis egerunt, (in eo genere actionum ponant, si volunt, [i] quæque etiam ad persequendum Rogatum Maurum ab eis per Firmum barbarum gesta sunt, etsi illum, licèt hostem immanissimum Romanorum, in legitimis numerent:) sed hæc non tam multa sunt, quàm multa quotidie agunt per furiosos ebriosorum juvenum greges, quibus principes constituunt, qui primùm tantummodo fustibus, nunc etiam ferro se armare cœperunt, qui Circumcellionum notissimo nomine per totam Africam vagantur, & *Circumcelliones fustibus primùm, pòst etiam ferro armati cœpere.* sæva contra omnem ordinem legum potestatumque committunt: quorum scelera cùm ad eos deferuntur, fingunt se ignorare tale hominum genus, vel omnino ad se non pertinere contra omnes homines ore impudentissimo affirmant: neque hanc saltem vocem totius orbis accipiunt, multo probabiliùs veriúsque dicentis, nescire se quid in Africa gestum sit, sive à parte, sive contra partem Donati, quàm scilicet in ipsa Africa Donatistarum episcopos Circumcellionum vel facta nescire, vel [k] dicere ad se non pertinere.

[a] MSS *obtenderet.* Vide Virgil. Æneid. 10.
[b] Am. & MSS. *verò.*
[c] Sic MSS. Editi verò, *liberari.*
[d] Vaticani codices, *utrùm.*
[e] Lov. *atque schismaticos impia dissensione.* At MSS. *impias dissensiones*: omisso, *schismaticos.*
[f] Nonnulli codices, *istæ humanæ constitutionis permittunt curare.*

[g] De Firmo tyranno, quem Theodosius magni Theodosii pater à Valentiniano majore in Africam missus prœlio vicit, scribit Paulus diaconus in lib. 12.
[h] Editi, *propter Donatistas.* At MSS. *propter Donatistarum*, supple, *schisma.*
[i] Editi, *quàm qua.* Castigantur ex MSS.
[k] Sic MSS. At editi, *vel dicta.*

18. Sed, ut dicere cœperam, hoc non quæritur A modò, utrùm patiantur graviora quàm faciunt: sed utrùm adversùs hæreticos & schismaticos tale aliquid fieri liceat. Si enim dicunt non licere, cur ipsi faciunt? Si autem licere fatentur, etiam sic ostendant, quod nullo modo possunt, graviora se perpeti à catholicis imperatoribus, quàm ipsi per judices eorum, vel per regem Barbarorum schismaticis suis fecerunt, vel per insaniam Circumcellionum omni generi hominum faciunt. Neque hoc mirandum est, si plus possunt princi- B pes, quàm missi à principibus judices; si plus possunt Romani imperatores, quàm barbari reges; & si meritò graviora legibus patitur latro, quàm contra leges ipse committit: unde meritò constitutionibus justis graviora patiuntur Circumcellionum [a] mancipes, quàm faciunt Circumcelliones: & tamen est tanta mansuetudo Christianorum, ut pœnas eorum incomparabiliter superent facinora eorum. Sed ecce damnaverunt in concilio [*] suo Maximianistas trecenti decem epi- C scopi Donatistæ. Illi autem pertinaciâ perversitatis suis basilicis cedere nolebant. [b] Aditi sunt judices, concilium eorum proconsularibus Gestis inductum est. Deinde [c] jussum est, ut illi qui tanto episcoporum numero damnati sunt, cederent locis: qui facilè cesserunt, non multa passi sunt; qui autem resistere tentaverunt, quemadmodum afflicti sint, quis ignorat? Sed tamen si tanta fuisset immanitas resistentium, ut ad injurias judicum perveniret, nonne multo acerbiora Roma- D nis legibus paterentur? Sic & tunc cùm post terminum caussæ, in qua se isti à Catholica præciderunt, consequenter agi cœpisset ut basilicas non tenerent, & tenerent imperialibus resistendo jussionibus, ita ut vis illa notissima Circumcellionum prævaleret, addendo insuper etiam, ut cum donis Ecclesiæ, quos miserat Imperator, per Africam [*] euntes turbulentissimis & sævissimis seditionibus agitaret: tales in eos leges proferuntur, ut ne ipsas quidem basilicas quæ non E erant unitatis, sed à separatis atque in suo schismate constitutis fuerant fabricatæ, retinere sinerentur. Qua in re jam suas injurias potestas regia vindicavit. Quid enim valent justè possidere inimici justitiæ?

* Bagaitano.

* Paulus & Macarius. Vide Optatum lib. 3.

CAPUT XII. Julianus apostata Donatistis basilicas restituit.

19. Nec pro eis aliquid promulgasse quis invenitur, nisi apostata Julianus, cui pax & unitas Christiana nimiùm displicebat; quando quidem ipsa ei unde impiè ceciderat religio displiceret. Cui quidem isti Donatistæ, sicut judicum Gesta te- F stantur, quibus hi quod impetraverant allegarunt, talibus verbis supplicaverunt, ut ei fortasse mitiùs ad idolorum cultum quidam timore consenserint, quàm cum isti furiosi laudaverunt. Dixerunt enim, *quòd apud eum* [d] *sola justitia locum haberet*. Quid ergo aliud dixisse reperiuntur, nisi Christianam sanctitatem non esse justitiam, quæ apud illum nullum haberet locum, aut honorem dæmonum esse justitiam? Aliorum autem imperatorum [e] leges quæ vehementer adversùs G eos latæ sunt, quis ignorat? In quibus una generalis adversùs omnes qui Christianos se dici vo-

Donatistæ Julianum laudarunt.

Lex Theodosii contra omnes hæreticos & schismaticos.

lunt, & Ecclesiæ catholicæ non communicant, sed [f] in suis separatim conventiculis congregantur, id continet, Ut vel ordinator clerici, vel ipse ordinatus denis libris auri multentur: locus verò ipse quo impia separatio congregatur, redigatur in fiscum. Sunt & aliæ jussiones generales, quibus eis vel faciendi testamenta vel per donationes aliquid conferendi facultas adimitur, vel ex donationibus aut testamentis aliquid capiendi. Nam in quadam caussa cùm homo nobilis Imperatoribus supplicasset, quòd soror ejus quæ de parte Donati fuerat, cùm defungeretur, nescio in quos communionis suæ, & maximè in quemdam Augustinum episcopum eorum plurima contulisset, ex illa generali lege præceptum est, ut omnia fratri restituerentur: ubi etiam Circumcellionum mentio facta est, si more suo violenter obsisterent, quo genere auxiliorum & adminiculis repellerentur. Sic enim noti, sic multis prœliis probati sunt, ut de his & supplicatio Imperatori fieret, & Imperator tacere non posset.

CAPUT XIII.

20. Quæ cùm ita sint, cùm & divinis & humanis legibus ita damnentur: tanta est tamen mansuetudo Christiana, ut non solùm teneant basilicas, quas jam præcisi ædificaverunt, sed nec eas omnes reddiderint unitati, quas ab exordio unitas tenuit. Et cùm ipsi Maximianistas de basilicis ad partem Donati pertinentibus, per judices à catholicis imperatoribus missos instanter excluserint, tamen à multis locis quos catholica antè unitas retinebat, nec ipsorum catholicorum imperatorum legibus excluduntur. Postremò si quid fortè aliquando immoderatius in eos factum est, quod Christianam excederet lenitatem, displicet omnibus frumentis messis Dominicæ, id est, in Christo laudabilibus Christianis, qui sive centenario, sive sexagenario, sive triceno fructu in catholica Ecclesia toto orbe succrescunt.

CAPUT XIV.

21. Quapropter zizania vel paleam catholicæ segetis nobiscum copiosissimè accusent, sed nobiscum ferre patientissimè non recusent. Noluit enim Dominus ante tempus eradicare zizania, & à frumentorum permixtione separare. Sinite, inquit, utraque crescere usque ad messem. Et cùm involucrum ejusdem similitudinis quærentibus discipulis explicaret, non ait, Ager est Africa: sed ait, Ager est hic mundus. Per totum ergo mundum seges ista seminata est, per totum superseminata zizania, per totum crescit utrumque usque ad messem. Numquid aut Donatus fuit major messor, aut eo tempore, quo se isti à terrarum orbe separarunt, tempus messis advenerat? Cùm idem Dominus ne alicui liceret interpretari quod vellet, apertissimè dixerit, Messis autem est finis sæculi, messores autem angeli sunt. Tales enim messores errare non possunt, ut vel frumenta pro zizaniis colligant, vel pro frumentis zizania [g] redigant. Isti autem cùm quasi zizania [h] fugiunt, se ipsos esse zizania demonstrarunt, in manifestissimo sacrilegio contra sententiam Domini prædicantes: ut cùm ille dicat, Sinite utraque crescere usque ad messem; isti per tam magnum

Matth. 13. 30.

Ibidem 39.

[a] Divionensis vetus codex, *municipes*.
[b] Am. & plerique MSS. *Adduti sunt*.
[c] Sic Vaticani MSS. Alii cum editis, *visum est*.
[d] Am. & plerique MSS. *solum*: malè, ut liquet ex Enarrat. Psal. 36 ser. 2. n. 18. Vide præterea epist. Aug. 93 n. 12. & epist. 105. n. 9. & lib. 2. contra Petilian. cap. 92. & 97.
[e] Sic MSS. At editi, *imperatorum justitiam legesque quæ vehementer* &c.
[f] MSS. *sed suis*: omissâ particulâ *in*.
[g] Lov. *religent*. Meliùs Am. & MSS. *redigant*, supple, in horreum.
[h] Hic editio Am. addit *geminata*. Lov. *germinata*. Neutrum verò est in MSS.

agrum, id eſt, totum mundum, zizania creſcere, frumenta verò diminuta, & in ſola Africa remanſiſſe contendant, Chriſto regi & principi noſtro ſacrilegam facientes injuriam. Scriptum Prov. 14. 28. eſt enim: In lata gente gloria regis, in diminutione autem populi contritio principis. Sed jam A tempus eſt, quantum exiſtimo, ipſa teſtimonia Scripturarum, quæ malè interpretando decipiunt imperitos, diligenter adtendere, & quantum Dominus donat, ſecundùm intellectum catholicæ veritatis aperire.

LIBER SECUNDUS.

Expenduntur Scripturæ teſtimonia, quorum perverſâ interpretatione Donatiſtæ decipere imperitos moliebantur.

Caput I. QUÆ tandem vis niſi cæcitas & vanitas animi cogit hominem clauſis, ut dicitur, oculis tamquam in alterum jacere, quod in eum qui jecit, continuò redeat, eumque ictu reciproco affligat, intacto illo quem vulnerare voluerat; ſicut iſti Donatiſtæ de omnibus ferè Scripturarum teſtimoniis faciunt? Quæ cùm ſe adversùm nos proferre arbitrantur, velut admonere nos videntur quales eos ipſa Scriptura convincat eſſe. Quid enim facit aliud, quando vel pro ſe, vel contra nos Parmenianus putat eſſe Isai 5. 20. quod ſcriptum eſt: *Væ his qui dicunt quod nequam eſt bonum, & quod bonum eſt nequam; qui ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem; qui ponunt id quod amarum eſt dulce, & dulce quod amarum?* O ſtultiſſimam cæcitatem: quid enim tam Psal. 132. 1. bonum & tam jocundum, quàm habitare fratres in unum? quod illi nequam dicunt & amarum ponunt, qui ſe ab omnibus fratribus ſepararunt, dum vanas ſuſpiciones ſuas, ne dicam factioſas calumnias, vel non excitare, vel excitatas tollere noluerunt: quid ſi [a] veram paleam odiſſent, & ipſi palea non eſſent, non propter eam ſe à Dominico tritico per totum agrum, id eſt, mundum, ſeminato & creſcente [b] ſejungerent.

2. Exclament itaque, quod poſſunt, *Væ his qui dicunt quod nequam eſt bonum, & quod bonum eſt nequam.* Reſpondemus breviter, Hoc verum Eccli. 2. 16. eſt: & addimus aliud, Væ his qui perdiderunt ſuſtinentiam, dum ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem. Quid enim lucidius promiſſis Dei, qui temporibus noſtris exhibuit, quod ante annorum Gen. 22. 18. millia prænuntiavit, in ſemine Abrahæ, quod eſt Chriſtus, benedictionem omnes gentes habituras? Et quid tenebroſius præſumtionibus hominum, qui propter temere objecta, & numquam probata crimina traditorum, (quæ ſi vera eſſent, numquam Deo præjudicarent, quo minùs quæ promiſit impleret,) periiſſe dicunt Chriſtianum nomen de tot gentibus in orbe terrarum, & in ſola Africa remanſiſſe? Et hanc præſumtionem ſuam lucem dicunt, promiſſa verò Dei jam ipſo effectu rerum illuminata mendaciorum tenebris operire contendunt. Inſuper adversùm Isai 5. 20. nos [c] facta ſua clamant, dicentes, *Væ his qui ponunt lucem tenebras; & tenebras lucem.* Itáne Optatus, Gildonianus. lux erat Optatus, cùm totum [d] orbem tenebras B appellabat? An eum potiùs eſſe tenebras tota Africa ſentiebat, & iſti eum lucem vocabant, qui [e] ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem? *Sed diſplicebat*, inquiunt, *Optatus in communione noſtra omnibus bonis.* Non ergo eum lucem vocabatis, & tamen ei communicabatis. Eligite itaque quod velitis, aut non obeſſe in una communione tenebras luci, ſed ſufficere luci ut tenebras improbet, & eas pro unitate, ſi expellere non poteſt, toleret; atque ita non fuiſſe cauſſam cur C ab innocentibus fratribus, [f] quos malos certè non potuiſtis oſtendere, ſi vobis cognitos etiam fuiſſe dicatis, tenebroſo ſchiſmatis ſacrilegio disjungeremini: aut ſi non ſufficit luci ut improbet quas expellere non poteſt tenebras, id eſt, ſi non ſufficit bonis ut improbent malos, quos excludere vel emendare non poſſunt; faciliùs unus Optatus partem Donati in una Africa notiſſimus & apertiſſimus maculavit, quàm quilibet Afer traditor tot gentes per orbem terrarum, & ſi non dicam falſis criminibus accuſatus, tamen quod D impudentiſſimè negatur, ignotus.

3. Accipientes itaque perverſo [g] corde Scripturas, non eas faciunt obeſſe nobis, ſed ſibi: quando ad hoc putant eſſe ſcriptum, *Væ his qui dicunt quod nequam eſt bonum, & quod bonum eſt nequam;* quò paleam frumenta inter ſe non tolerent ad uſque tempus ventilationis: ut cùm malè intelligant, *Væ his qui dicunt quod nequam eſt bonum, & quod bonum eſt nequam;* compleatur in eis, Væ his qui perdiderunt ſuſtinentiam. Si autem intelligant, in eos hoc eſſe dictum, qui opinantes quod malum eſt bonum eſſe, mala com-E mittunt, vel in eos qui talibus laudando atque approbando conſentiunt; quæ duo genera in uno loco Scriptura commemorat, dicens, Quoniam laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ, & qui Psal. 9. 3. iniqua gerit benedicitur: rectè intelligent, nec turbabuntur cùm apud ipſos inveniuntur mali, niſi quòd eos pro parte Donati tolerant, quos pro Chriſti unitate tolerare debuerunt, & per hanc obſtinationem animoſitatis ſuæ coguntur F miſeri in ſchiſmate ſuo ferre quos norunt, [h] in orbe terrarum accuſare quos neſciunt. Quiſquis ergo vel quod poteſt, arguendo corrigit, vel quod corrigere non poteſt, ſalvo pacis vinculo excludit, vel quod ſalvo pacis vinculo exclude-

[a] Vaticani codices, *veri.*
[b] Ita MSS. At editi, *ſejungere debuiſſent.*
[c] Apud Lov. *facti ſui.*
[d] Vaticani codices, *& eum tota Africa tenebras appellabat.* Alii MSS. *cùm totam Africam tenebras appellabat.*
[e] Vaticani & Gallicani MSS *qui non ponunt.*
[f] Aliquot MSS. *quibus malos.*
[g] In MSS *perverſo ordine.*
[h] Sic MSS. At editi, *quos norunt ab orbe terrarum accuſatos & damnatos eſſe. Quiſquis ergo &c.*

re non potest, æquitate improbat, firmitate supportat, hic est pacificus, & ab isto maledicto *Isai. 5. 20* quod Scriptura dicit, *Va his qui dicunt quod nequam est bonum, & quod bonum est nequam; qui ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem; qui ponunt quod amarum est dulce, & quod dulce est amarum;* omnino liber, prorsus securus, penitus alienus.

Cap. II. *Prov. 17. 15.* 4. OBJICIUNT iterum simile aliquid solita cæcitate. *De vobis*, inquiunt, *dicit Scriptura*, *Qui judicat justum injustum, injustum verò justum, exsecrabilis est apud Deum.* Cur non ista exsecratio potiùs in illos cadit, qui universum orbem terrarum Christianum damnare ausi sunt inauditum, in quo tam ingenti hominum numero sine ulla dubitatione fuerunt & sunt ab eorum criminibus innocentes? Hoc ergo modo quod justum est injustum judicarunt, cùm Optatum [a] Gildonianum, decennalem totius Africæ gemitum, tamquam sacerdotem atque collegam honorantes in communione tenuerunt. Aut si eum corde improbabant, sed pro pace tolerabant; discant nullius pacifici patientiam malo non consentientem, ab ullis malis posse maculari; atque ita sentiant in qua perditione jaceant, qui propter falsa sive vera (non enim [b] hoc quæritur nunc) crimina Afrorum, unitatem spiritûs in vinculo pacis non servant cum orbe terrarum. Qui si dicerent, Nescimus an sint per tot gentes terrarum transmarinarum boni Christiani; impudentissimè dicerent: Deus enim perbibet testimonium frumentis suis, quæ per totum agrum [c] seminata, quamvis cum zizaniis à diabolo superseminatis; tamen usque ad messem crescere prænuntiavit. Unde & si homines ipsos minùs novimus, [d] esse tamen eos ideo novimus, quia mentiri Deum non potuisse, fide certissima retinemus. Cùm ergo sacrilegâ impudentiâ [e] dicerent, Nescimus utrùm sint in cetero orbe terrarum boni Christiani: videant quâ insaniâ dicere audeant, (quotidie enim non dubitant dicere,) Scimus non ibi esse Christianos. Aliud est utique, Nescimus an sint; aliud, Scimus quòd non sint: utrumque & infidele & impium est. Sed si detestandus est qui dicit, Nescio an vera dixerit Deus: quis est ille qui dicit, Scio quòd non vera dixerit Deus?

5. Certè arbitror, quòd neminem istorum offendere debeo, si Donato Deum præposuero. Quantumlibet enim ament Donatum, plus timent Deum. Postremò quantumlibet ipsi ament *Rom. 3. 4.* Donatum, nos novimus quia solus Deus verax est, omnis autem homo mendax. Christus ergo *Rom. 9. 5.* qui super omnia Deus est benedictus in sæcula, *Johan. 14. 6.* & qui verissimè de se ipso dixit, Ego sum via, veritas & vita: cùm servi ejus ab eo quærerent, *Matth. 13. 30.* utrùm vellet eos ire & colligere zizania, Sinite, inquit, utraque crescere usque ad messem: Donatus autem dicit zizania quidem crevisse, frumenta verò esse diminuta. eligant isti cui credant: Christus, id est, Veritas, dicit, Ager est hic mundus: Donatus autem dicit, agrum Dei in sola Africa remansisse. eligant cui credant. Christus, id est, Veritas, dicit, In tempore messis dicam messoribus, Colligite primùm zizania: & exponit dicens, Messis est finis sæculi: Donatus autem dicit per præcisionem partis suæ ante messem à frumentis zizania separari. eligant cui credant. Christus, id est, Veritas, dicit, Messores sunt angeli. Donatus autem dicit, se atque collegas suos hoc fecisse ante messem, quod ille dixit angelos in messe facturos. eligant cui credant. Certè Christianos se dicunt, Christum eis Donatumque proponimus: si verba dant Christo, cor autem Donato, qui sint considerent. Ego parco, non invehor, non exaggero: dolorem meum meliùs premo, quàm promo. Si autem dicunt se Christo dare cor suum, Christo ergo credant dicenti, quòd per [f] totum mundum & filii regni crescant, & filii maligni: non Donato dicenti, quòd per totum mundum filii maligni tantummodo creverunt, filii autem boni usque ad solam Africam diminuti sunt. Quòd si Christo credunt, non jam dicimus cum Ecclesiis orbis terrarum, sed cum ipso Evangelio pacem habeant, quod ab igne [g] se conservasse jactitant, quod factis non probant.

Caput III. 6. JAM illud quò pertinet, quod idem Parmenianus ex propheta Isaia nobis objiciendum putavit, *Numquid non valet manus Domini salvos* *Isai. 59. 1.* *facere, aut gravavit aurem ut non exaudiat? Sed delicta vestra distinguunt inter medium vestrum & Dei, & propter peccata vestra avertit faciem à vobis, ne misereatur. Manus enim vestræ sanguine coinquinatæ sunt, & digiti vestri in peccatis: labia autem vestra locuta sunt iniquitatem, & lingua vestra injustitiam meditatur. Nemo loquitur justa, non est judicium verum. Confidunt in vanis, & loquuntur* [h] *vana; quia parturiunt dolorem, & pariunt iniquitatem. Ova aspidum* [i] *ruperunt, & telam araneæ* [k] *texunt; & qui erat de ovis illis manducaturus, conterens invenit olidum, & in ipso basiliscum. Tela ergo eorum non erit ad vestiendum, neque se operient de operibus suis. Opera enim illorum opera iniquitatis, pedes autem eorum ad nequitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem, & cogitationes eorum cogitationes insipientium. Contritio & miseria in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt.* Quos isto loco Scriptura describit, ubicumque fuerint inter bonos, non obsunt bonis, sicut non obest palea frumentis, donec veniat dominus areæ, ferens ventilabrum in manu sua ut mundet aream suam, frumenta recondat in horreum, paleam verò comburat igni inexstinguibili. Sicut non obfuit bonis tanta multitudo sceleratorum, qui per Ezechielem prophetam *Ezech. 9. 4.* dicti sunt, illis videlicet qui gemebant & mærebant facinora populi quæ fiebant in medio eorum. Unde quia eos corrigere non poterant, nec

[a] Optatus Thamugadensis in Carthaginensi provincia Donatistarum episcopus, dictus est Gildonianus, & Gildonis satelles, quòd Gildoni adhæreret Africæ Comiti, qui mortuo Theodosio seniore imperium illic per tyrannidem occupans, multis annis Africam vexavit.

[b] Editi, *non enim quæruntur nunc crimina* (vel ut Am. *non crimina*) *Afrorum, ut unitatem spiritûs in vinculo pacis non servant, cùm orbem terrarum inauditum damnant. Quòd si dicerent* &c. Castigantur ex MSS.

[c] Sic MSS. At editi, *seminans*: ac infrà loco *prænuntiavit*, habent *mandavit*.

[d] Editi, *novimus esse bonos, tamen eos* &c. Castigantur mutata vocum interpunctione. & deleto *bonos*, quod non est in MSS.

[e] Editi, *dicunt*. Veriùs MSS. *dicerent*.

[f] Hoc loco abest *totum* à MSS.

[g] Vaticani MSS. *mendaciter jactitant, quia* &c. Respicit ad Diocletianam persecutionem qua sacros codices tradere, & in ignem injicere, cogebantur Christiani: quod factum à Cæciliano aliisque Catholicis admissum Donatistæ calumniabantur.

[h] Editi, *mala*. Divionensis MS *vana*. Græcè apud LXX est *vana*.

[i] Nonnulli codices, *ruperunt* juxta LXX. Sed Parmeniano sic infrà respondet Augustinus, quasi citarit ille *eruperunt*.

[k] Sic MSS juxta Græc. ὕφαινον. At edisi, *texuerunt*.

a [illegible] eptare de [illegible] tolerantiæ [illegible] & [illegible] perdi[illegible] [illegible] tamen [illegible] omnia respi[illegible] [illegible] horum hæc [illegible] volant; & [illegible], nequaquam [illegible], ubi per busta cada[illegible] cum [illegible], quæ cum illis pa[illegible] rerum divina rum & [illegible] diebus ac [illegible] evagantur, [illegible] nectas, ut inde insaniam quotidianam [illegible] alios infectandi, sed etiam se [illegible] præcipitandi concipiant? Horum pedes ad [b] malum non currunt, nec veloces sunt ad effundendum sanguinem? Ab illis non recedit judicium, qui sibi etiam injustissimas licentias [illegible] potestatis usurpant? Istis non fiunt tenebræ, dum non valent sustinere lumen in [illegible] [illegible]? Nonne isti in media nocte ambulant C [illegible] per diem: quando quidem dicit Apostolus, Qui inebriantur, nocte sunt ebrii? Nonne isti palpant in meridie quasi in media nocte? Quod quidem omnium hæreticorum est, qui rem manifestissimam in [c] luce omnium gentium constitutam videre non possunt; extra cujus unitatem quidquid operantur, quamvis magna sollertiâ & diligentiâ fieri videatur, tamen illis nihil prodest adversùs iram Dei, quos nec aranearum telæ possunt defendere à frigore.

1 Thess 5.7
Isai 59.

7. Quid ergo de hoc prophetico capitulo ponunt, quod in ipsos retorqueri non possit; nisi fortè de ovis aspidum, quorum multò antè meminerat [d] dictator illius sententiæ plenarii concilii trecentorum-decem, qui cum universis provinciis Africæ convenerunt? Hoc certè si viveret Parmenianus, non diceret, nec ex Isaia prophetæ poneret adversùm nos, *Ova aspidum eruperunt*. Respiceret enim adjunctum collegio suo Felicianum Mustitanum & Prætextatum Assuritanum; quos ex numero damnatorum quasi bono pacis, non tamen Christi, sed Donati, velut integros denuo receperunt, qui & erant ova aspidum, & eruperant. Sic enim eos describunt trecenti-decem plenarii concilii *ore veridico*, sicut eorum etiam proconsularibus Gestis [e] allegata testantur. Hæc certè concilii eorum verba sunt: *Licèt enim viperei seminis noxios partus venenati utero [f] alvus diu texerit, & concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore vaporaverint: tamen conceptum virus evanescente umbraculo celari non potuit: nam etsi serò, publicum facinus & parricidium suum [g] feta scelerum vota peperunt.* Hæc ova aspidum eruperant, jamque horribilia & maleolentia cum venenosis fetibus erant ab eorum communione projecta. Sed erat intus Optatus basiliscus, qui nutu quodam regali, quo inter serpentes excellere dicitur, etiam projectas aspides revocaret. Aut si hæc pro pace non obsunt, quid catholicis objiciunt quos con- G vincere nequiverunt, cùm ipsi receperint quos ore proprio damnaverunt? Si hæc pro pace non A obsunt C[illegible], obsunt tamen pro pace Dona[illegible] [illegible] vetet in injuriam p[illegible] Chri[illegible] pro [illegible] quisquis corporal[illegible] [illegible] fle[illegible]tis patiuntur, admonitio Dei est [illegible] damnationis æternæ. Nam ipsi verè sanguinem non solum corporaliter per furias Circumcellionum, sed etiam spiritaliter fundunt, qui orbem terrarum, si possunt, rebaptizare conantur. Aut si solus ille sanguinem fundit, qui carnem mortalem vel vulnerat vel vulneratam perimit, ille autem B non fundit qui seductas animas sacrilegio schismatis occidit: quare in schismaticos suos Maximianistas per eamdem plenarii concilii sui sententiam talia dixerunt, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*. Cùm ab eis constet corporaliter neminem occisum, neminem vulneratum, sed insuper eos ab illis multa perpessos, cùm de basilicis per judiciarias potestates excluderentur, qualia ante separationem Maximianistarum, cùm in [h] unum pariter essent, multa fecerunt C eis, qui priora ex parte Donati schismata fecerant? Cui enim unquam schismatico suo pepercerunt, qui sibi ab orbe terrarum, cujus ipsi schismatici sunt, nimis impudenter parci volunt, cùm a sola ipsa vera unitate justissimè schismata puniantur, si eo modo ista punienda sunt?

Isai 59. 7

CAPUT IV.

8. Et illud quod scriptum est, *Secundum principem populi, sic & ministri ejus; & qualis rector est civitatis, tales inhabitantes*: si intelligerent Eccli 10. 2. quò pertinet, nec nobis objicerent, nec ipsi va- D nâ jactantiâ superbirent. Nos enim ut hominum spem, quæ in solo Deo tuta rectèque secura est, non in hominibus collocemus, quoniam scriptum meminimus, Maledictus qui spem suam ponit in Jerem 17. 5. homine: non intelligimus hoc loco principem populi & rectorem civitatis episcopum significari. Non ideo quia non possimus innumerabiles sanctos in catholica fide episcopos intueri: sed ne cujusquam, ut dixi, spes hominis collocetur in homine, & si fortè ei contingat in ea vivere ci- E vitate ubi non sit bonus episcopus, arbitretur impunè se malum fieri, usurpans ad defensionem suam tam perversè istam Scripturam, quàm perversè ab istis intelligitur, & dicens ideo se bonum esse non posse, quia *secundum principem populi, sic & ministri ejus; & qualis rector est civitatis, tales inhabitantes*. Contradicitur enim huic errori Veritas ore dicentis, Quæ dicunt facite, Matth 23. 3. quæ autem faciunt nolite facere; dicunt enim, & non faciunt. Habentes itaque plebes tales F episcopos, qui bona dicunt ex cathedra Moysi, & ea quæ dicunt non faciunt ex pestilentia sua, si illi faciant ea bona quæ dicunt, & non faciant ea mala quæ faciunt, sicut præcipit Dominus, nonne satis indicant non ita intelligendum esse principem populi & rectorem civitatis quomodo isti intelligunt? Possunt enim esse populi boni ubi fuerint episcopi mali, sicut potuit esse populus malus ubi fuit Moyses princeps & rector bonus. Errantes enim in verbis sanctarum scripturarum, & sicut dicit Apostolus, non intelligen- 1 Tim 1.7 tes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, ipsi potiùs secundùm perversitatem intel-

[a] Sic MSS. At editi, *[illegible] volebant.*
[b] [illegible] MSS. *ad malitiam.*
[c] Sic MSS. At editi, *in lucem.*
[d] M[illegible] *dictator [illegible]* Hanc in Bagaitano Donatistarum concilio contra Maximianistas dictavit Emeritus Cæsariensis in Mauritania episcopus, ut refert Augustinus in libro de Gestis cum Emerito.
[e] Editi, *Gesta allegata*. Abest *Gesta* à MSS.
[f] Plures MSS. *alvum*. Et quidam alii, *uterus alvo*.
[g] Nonnulli MSS. *vota feta pepererunt*. Quidam, *feta ova*.
[h] Omnes MSS. *in uno.*

lectus sui magnas patiuntur angustias, cùm eis A dicitur, Ergo qualis fuit Optatus, talis fuit & plebs Thamugadensis: & si communione sacramentorum, sicut dicitis, contaminantur & illi qui facta mala improbant, & illi qui etiam ea pro pace tolerant unitatis; tales estis & vos omnes, qui & illi collegæ & illi plebi communicastis, cùm illum tota Africa Gildonis satellitem manifesto gemitu [a] declararet. Quem propterea sæpe nomino, quia ita manifestus apparuit, ut ubicumque fuerit nominatus, nullus se ignorare respondeat. B

9. Nam ipsi respiciant & recordentur, quàm multos inter se similes habeant, quorum par malitia est, sed impar notitia: & aliquando veniant ad veram sententiam istorum verborum, & intelligant unum populi principem Dominum nostrum Jesum Christum, cujus ministri sunt boni; & ipsum rectorem civitatis illius Jerusalem, quæ est mater nostra in cælis æterna; cujus rectoris dignitati congruunt habitantes, non ad æqualitatem, sed pro modo suo, quia dictum est eis, Sancti eritis, quoniam & ego sanctus sum: C (Levit. 19. 2) secundùm quamdam scilicet imaginis similitudinem, in [b] quam transformamur de gloria in gloriam, tamquam à Domini spiritu, munere illius qui nos facit conformes imaginis Filii sui. (2. Cor. 3. 18.) Est & alterius mali populi diabolus princeps, & rector ejus civitatis quæ mysticè Babylonia dicitur, quem principem & rectorem tenebrarum harum, id est, peccatorum, ipsum & angelos ejus apostolus Paulus appellat: (Ephes. 6. 12.) & illius ministri similes ejus D sunt, quia transfigurant se in ministros justitiæ, sicut ille in angelum lucis, & inhabitantes rectori pessimo in factis similibus congruunt. Sed istorum populorum atque civitatum tunc erit aperta separatio, cùm ista messis fuerit ventilata: quod donec fiat, omnia tolerat dilectio frumentorum, ne dum grana paleam præpropere fugiunt, à consortibus granis impiè separentur.

CAPUT V.

10. QUID igitur jam valet ad caussam, quod isti nobis objiciunt, *quia de malis sacrificatoribus* E *Dominus per Isaiam dicit, Facinorosus qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat, & qui similaginem quasi sanguinem porcinum, & qui offert thus* [c] *in memoriam quasi blasphemus?* (Isai. 66. 3.) Hæc omnia multo congruentiùs de illis dicuntur, qui contra Ecclesiam Dei toto, sicut promissa est, orbe diffusam, altare sui schismatis erexerunt: quod eos sacrilegium omnes involvit, & quilibet ubilibet offert sacrificium tali corde vel factis, hæc ut audire mereatur, perniciem sibi infert, non illis F bonis [d] qui accipiunt ab eis sacramenta eadem, qui secundùm prophetam Ezechielem gemunt & mœrent peccata quæ fiunt in medio eorum, (Ezech. 9. 4.) quamvis non se inde corporaliter separent. Unicuique enim Deus tribuit secundùm cor suum. Nam si primis temporibus non obfuerunt mali sacerdotes, vel collegis bonis, sicut fuit Zacharias; (Luca 1. 5.) vel popularibus, sicut fuit Nathanaël, in quo dolus non erat: (Johan. 1. 47.) quanto magis nihil obest in unitate Christiana episcopus malus vel coepiscopis bonis G vel laicis, cùm jam ille sacerdos secundùm ordinem Melchisedech & pontifex noster sedens ad dexteram Patris interpellat pro nobis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram? Nec illud bonis obest, sed offerentibus malis, quod verissimè dictum est, Dona iniquorum non probat Altissimus. (Eccli. 34. 23.) Non enim dixit, Dona eorum qui pro pace iniquos tolerant, non probat Altissimus. Cùm tamen nec isti ea quæ objecerunt probare potuerint eo tempore quo schisma fecerunt: alioquin illis exclusis, istos hereditas Christi toto orbe diffusa in communione catholica retineret.

CAPUT VI.

11. SACRIFICIA, inquit, *impiorum exsecratio est Domino: etenim iniquè offerunt illa.* (Prov. 21. 27.) B Jam suprà responsum est, quia non est iniquus Christus, qui pro nobis se ipsum obtulit, & noster in cælo mediator est, quo suam Ecclesiam gubernante bonis mali non obsunt, qui vel ignorantur vel pro pace tolerantur, donec ipse veniat ac separet præmissis messoribus à messe zizania, & ventilabro paleas à frumentis. Quamquam isti, quod sæpe dicendum est, falsa crimina objecerint, C quæ etiam si vera essent, bonorum caritati pro unitate in unitate omnia tolerantium nihil nocerent, si ea fortè etiam cognita, judicibus ecclesiasticis persuaderi non possent. Sacrificia ergo impiorum eis ipsis oberunt qui offerunt impiè. Nam unum atque idem sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, & semper sanctum est, & tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat & bibit indignè, judicium sibi manducat & bibit. (1. Cor. 11. 29.) D Non ait aliis, sed sibi. Qui ergo manducat dignè & bibit, gratiam sibi manducat & bibit. Illi ergo videant, utrùm dignè manducent, qui inter tam multos parentes & filios, maritos & uxores; inter tam multos, quod est [e] patentissimum, Dei heredes & Christi coheredes toto orbe diffusos, nefario schismate diviserunt; cùm possent utique, si boni essent & verè malos arguerent, fructuosè tolerare pro pace Christi, quæ perniciosè tolerant pro pace Donati.

CAPUT VII.

E 12. IN *Exodo*, inquit, *scriptum est, Sacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum sanctificentur, ne fortè derelinquat eos Dominus.* (Exodi 19. 22.) *Et iterum, Cùm ministri ad altare accedunt, non adducant in se delictum, ne moriantur.* (Ibidem 28. 43.) *Et illud in Levitico, Homo qui habuerit maculam & vitium, non accedat dona offerre Deo.* (Levit. 21. 21.) Bene quidem de veteribus libris ista testimonia proponunt. Dicant ergo mihi, cui sancto secundùm salutem spiritalem obfuerit, vel in sacerdotibus, vel inter populum constituto, F malus aut maculatus sacerdos? Ubi erat Moyses & Aaron, ibi murmuratores sacrilegi, quos Deus à facie sua semper perdere minabatur. Ubi erat Caiphas & ceteri tales, ibi Zacharias, ibi Simeon & ceteri boni: ubi Saül, ibi David: ubi Jeremias, ubi Isaias, ubi Daniel, ubi Ezechiel, ibi sacerdotes mali & populi mali: sed sarcinam suam unusquisque portabat.

13. Omitto dicere quàm sceleratâ superbiâ dicant, *neminem esse inter collegas suos vel se ipsos* G *cum aliqua macula & vitio*, non membrorum, sed quod pejus est morum. Quod ubi agere cum eis cœperimus; respondebunt, interesse qualis macula & quale vitium sit: [f] quasi Scriptura discreverit quæ ait, *Homo qui habuerit maculam & vitium,*

[a] Sic MSS. At editi, *declamaret.*

[b] Editi, *in qua.* Plerique MSS *in quam.*

[c] Ita MSS juxta LXX. At editi, *& qui offert thus, quasi qui benedicat idolo.*

[d] Illud (*qui accipiunt ab eis sacramenta eadem*) abest à MSS.

[e] MSS. *potissimum.* Quidam, *patentissimum.*

[f] Editi, *qua sit.* Emendantur ex MSS.

tium, non accedat dona offerre Deo. Nullamne A maculam habuit & vitium, non dico Optatus, sed ipse Parmenianus, aut ipse Donatus? Sed tanto isti amore hominum cæci sunt, & corde impudico adulteros mentis suæ uni legitimo viro coæquare non dubitant, ut quod de solo Domino Jesu Christo dici potuit, etiam in Donato

Jerem. 9. 1. perfectum fuisse contendant. Quis dabit oculis meis fontem lacrymarum? Quis congruus huic sceleri gemitus concusso pectore exprimetur? Sed [a] interim adtendant, utrùm saltem Optatus B habuerit aliquam maculam aut vitium? Non usque adeò cæci sunt, ut istius vitam omnino immaculatam & omni vitio carentem fuisse respon-

Eucharistiæ oblatio. Eucharistia conjunctis manibus accipiebatur. deant. Cur ergo accedebat dona offerre Deo, & ab eo ceteri conjunctis manibus accipiebant, quod maculosus & vitiosus obtulerat? Adtendant in ceteris [b] collegis suis, utrùm nulla sit macula ebriositas. Sed priùs legant quibus sceleratis ebriosos adjunxerit Apostolus. Utrùm

Ephes. 5. 5. avaritia nulla sit macula, quam idem Aposto- C lus sic detestatur, ut idolorum comparet servituti?

Nemo sine vitio 14. Qui autem rectissimè sapiunt, intelligunt quemlibet hominum, quamvis pro jam consortio societatis humanæ non absurdè dici possit justissimè vivere; non posse tamen esse sine aliquo vi-

Gal. 5. 17. tio, quamdiu caro concupiscit adversùs spiritum,

1. Johan. 3. 9. spiritus autem adversùs carnem. Et, Qui natus est ex Deo, non peccat: &, Si dixerimus, quia

Ibid. 1. 8. peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, D & veritas in nobis non est. Quamvis enim in quantum ex Deo nati sumus non peccemus, inest tamen adhuc etiam quod ex Adam nati sumus,

1. Cor. 15. 54. quia nondum absorpta est mors in victoriam, quod etiam in corporum resurrectione promittitur, ut omnino beati & immaculati & incorrupti simus, qui jam secundùm fidem filii Dei sumus, sed secundùm speciem nondum apparuit quod erimus. Nondum enim re, sed spe salvi fa-

Rom. 8. 24. cti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes: E quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus. Quamdiu autem exspectamus per patientiam corporis nostri redemtionem, non audeamus dicere carere nos omni vitio, ne ipsa superbia sit immanissimum vitium. Evigilemus igitur aliquando, atque videamus in sacerdotibus illius temporis, cùm corporalia vitia vitabantur, illum præfigurari qui cùm esset Deus, factus est propter nos homo, solus [c] verus agnus immacu- F latus & sacerdos sine vitio. Ideoque & tunc sacerdos solus intrabat in sancta sanctorum, populus autem stabat foris: sicut nunc ille sacerdos post resurrectionem suam intravit in secreta cælorum, ut ad dexteram Patris interpellet pro nobis. Populus autem cujus ille sacerdos est, adhuc foris gemit. Nam cùm [d] episcopus solus intus est, populus & orat cum illo, & quasi subscribens ad ejus verba respondet, Amen. Usque adeo tunc quando sine ulla macula & sine vitio, quia non G poterant animi sacerdotum, corpora quærebantur, solus ille præfigurabatur, non isti superbi & impii, qui fornicantem animam non zelant sponso, sed ei audent se ostentare pro sponso.

Caput VIII. 15. In *Evangelio*, inquit, *scriptum est, Deus peccatores non audit: sed si quis Deum colit, & voluntatem ejus facit, hunc audit.* Et hæc absoluta *Johan. 9. 31.* responsio est. Si enim duo simul orent, unus peccator, & alter qui Deum colit & voluntatem ejus facit, nimirum illum audit, & illum non audit? Quid ergo sibi vult hoc testimonium, vel quomodo pro se arbitrantur esse proferendum, cùm his verbis maximè securi fiant inter malos boni, nec ulla caussa corporalis separationis exsistat, ut nefario schismate homines etiam à bonis per talem discordiam separentur, quando quidem possunt & mali inter bonos exaudiri propter fidem suam? Deus enim qui cordis inspector est, non errat, ut alium pro alio vel exaudiat vel repellat. An propterea dicunt hoc, ut intelligatur malus episcopus non exaudiri, cùm pro populo rogat? Quod etsi ita esset, non ideo tamen populus, si bonus atque fidelis est, sollicitus esse deberet. Securos enim illos facit Scriptura quæ ait, Fratres, *1. Johan. 2. 1.* hæc scribo vobis, ut non peccetis; & si quis peccaverit, advocatum habemus ad Patrem, Jesum Christum justum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Hoc quàm veraci & pia humilitate dictum sit audiant, si habent aures unde audiant. Johannes enim dixit, Hæc scribo vobis, ut non peccetis. Si itaque sequeretur, [e] & diceret, Et si quis peccaverit, advocatum habetis ad Patrem Jesum Christum justum, & ipse est propitiatio pro peccatis vestris: se ipsum à peccantibus quasi segregasse videretur, ut jam non ei opus esset propitiatione, quæ fit per Mediatorem sedentem *Rom. 8. 34.* ad dexteram Patris & interpellantem pro nobis. Quod utique non solùm superbè, sed etiam falsò diceret. Si verò ita diceret, Hæc scripsi vobis, ut non peccetis: & si quis peccaverit, mediatorem me habetis ad Patrem, & ego exoro pro peccatis vestris, (sicut Parmenianus quodam loco mediatorem posuit episcopum inter populum & Deum;) quis eum ferret bonorum atque fidelium Christianorum? quis sicut Apostolum Christi, & non sicut Antichristum intueretur? Et tamen lacus detriti fumosam aquam istorum superbiam ferunt, & Spiritum-sanctum continere non possunt, ut servent unitatem spiritûs in vinculo pacis, & in omnibus orationibus suis de uno mediatore securi sint.

16. Homines enim omnes Christiani invicem se commendant orationibus suis. Pro quo autem nullus interpellat, sed ipse pro omnibus, hic unus verusque mediator est: cujus typus quoniam *Mediator quis.* præfigurabatur in sacerdote veteris Testamenti, nullus illic invenitur orasse pro sacerdote. Pau- *Hebr. 9. 24.* lus autem apostolus quamquam sub capite præcipuum membrum, sed tamen quia membrum est corporis Christi, & noverat non per figuram in interiora veli ad sancta sanctorum, sed per expressam & [f] redditam veritatem in interiora cæli, ad sanctitatem non imaginariam, sed æternam, pro nobis intrasse maximum & verissimum sacerdotem, Ecclesiæ se orationibus & ipse commendat: nec meditatorem se facit inter popu-

[a] Sic MSS. Editi verò, *Sed iterum*
[b] Omnes propè MSS. carent voce, *collegis.*
[c] Abest *verus* à plerisque MSS.
[d] Sic Er. & Lov. At editio Amerbachiana cum Gallicanis codicibus Michaëlino & Pratellensi ferunt, *Nam cùm episcopo sanus intus est populus, & orat cum illo &c.*
[e] In MSS. *ut diceret.*
[f] Sic MSS. Editi verò, *& firmam veritatem.*

lum & Deum ; [a] sed rogat ut pro se orent invicem omnia membra corporis Christi : quoniam pro invicem sollicita sunt membra , & si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra ; & si glorificatur unum membrum , congaudent omnia membra : ac sic oratio pro invicem membrorum omnium adhuc in terra laborantium, adscendat ad caput quod præcessit in cælum , in quo est propitiatio pro peccatis nostris. Nam si esset mediator Paulus , essent utique & ceteri coapostoli ejus , ac sic multi mediatores essent ; nec ipsi Paulo constaret ratio qua dixerat , Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus. In quo & nos unum sumus, si servemus unitatem spiritûs in vinculo pacis : nec propter malos bonos deseramus , sed propter bonos malos sufferamus , ne cùm defendere volumus, quòd temeraria præsumtione [b] reliquimus incognitos, cogamur majori scelere damnare inauditos.

1. Tim. 2. 5.

Etiam peccatores Deus audit.

17. Cùm etiam certum sit , quia peccatores Deus audit : quod quidem invenitur in Scripturis. Balaam propheta non de populo Israël , sed alienigena, conductus ab [c] inimico , ut populo Dei malediceret , conversus à Domino ad benedicendum est : cujus verba omnia bene imprecantis audimus , & legimus : & cùm aliud haberet in voto , verba tamen precantis & bona sunt , & pro populo exaudiuntur à Domino. Unde non mirum est , verba bona quæ pro populo dicuntur in precibus , etiam si à malis dicantur episcopis , exaudiri tamen , non pro perversitate præpositorum, sed pro devotione populorum. Verumtamen quod scriptum est in Evangelio , *Deus peccatores non audit , sed si quis Deum colit , & voluntatem ejus fecerit , ipsum exaudit :* non à Domino dictum est , sed ab illo qui oculos corporis jam quidem restitutos habebat , sed ei oculi cordis nondum patebant : unde ipsum Dominum adhuc prophetam putabat. Nam eum postea cognitum Dei Filium adoravit. Ipse autem Dominus , cùm in uno templo orarent pharisæus & publicanus, publicanum confitentem peccata sua magis justificatum dicit , quàm pharisæum jactantem merita sua , cui similes isti sunt. Quamquam enim justificatus destiterit esse peccator , tamen ut justificaretur peccator orabat , & [d] peccator confitebatur , & exauditus justificatus est , ut desineret esse peccator. Non utique desineret esse peccator , nisi prius exaudiretur peccator. Quamobrem non quidem omnem peccatorem exaudiri , sed tamen non omnem peccatorem non exaudiri veritas testis est.

Num. 24. 5. — *Etiam malus sacerdos pro populo orans exauditur* — *Johan. 9. 31.* — *Luce 18. 14.*

Caput IX. — *Psal. 49. 16.*

18. Objiciunt etiam quod dicitur in Psalmo , *Peccatori autem dixit Deus , Ut quid exponis justificationes meas , & assumis testamentum meum per os tuum ! Tu verò odisti disciplinam , & projecisti sermones meos retrò. Si videbas furem concurrebas cum eo , & cum [e] mœchis particulam tuam ponebas. [f] Os tuum abundavit malitiâ , & lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversùs fratrem tuum loquebaris , & adversùs filium matris tuæ ponebas scandalum.* Sed aperiant aliquando aures cordis, & desinant esse non intelligentes neque quæ loquuntur , neque de quibus affirmant. Attendunt enim dictum peccatori , *Ut quid exponis justificationes meas , & assumis testamentum meum per os tuum :* & non intelligunt ad hoc dictum , ut sciat sibi nihil prodesse verba quæ ore pronuntiat , si quod dicit ipse non faciat ; verumtamen aliis prodesse quæ etiam per malos audiunt , & faciunt. Quod ipse Dominus docet in Evangelio , dicens de Pharisæis, Super cathedram Moysi sedent, quæ dicunt facite , quæ autem faciunt , facere nolite ; dicunt enim , & non faciunt.

Matth. 23. 3.

19. Atque utinam vellent in his verbis quæ de Psalmo meminerunt , se tamquam in speculo intueri. Quomodo non projiciunt sermones Dei retrò , qui populis pronuntiant pacem , & non amant pacem ? Quomodo non oderunt disciplinam , qui damnare audent orbem inauditum , & quia pro merito , immo longè minùs merito , pro tanti furoris audacia , secundùm divinæ misericordiæ disciplinam temporales molestias patiuntur , non peccata sua puniri confitentur , sed merita coronari gloriantur ? Eos sanè cum fure concurrisse non dico : quia fure pejor est raptor , quod esse undique conclamabatur Optatus. An non cum mœchis particulam suam ponunt , qui greges ebrios sanctimonialium suarum cum gregibus ebriis Circumcellionum die noctuque permixtos , vagari turpiter sinunt ? An non sedentes adversùs fratres suos detrahunt , qui propter quosdam quos convincere nequiverunt , in hereditate Christi toto terrarum orbe diffusa contendunt non esse Christianos ? Atque ita adversùs filium matris suæ , id est , parvulum adhuc in fide & sacramentorum lacte nutriendum , perniciosissimum scandalum ponunt , dum nesciens adhuc sequi Deum patrem , infirmus [g] sequitur hominem , & simulata atque adumbrata specie veritatis illectus, ab unitatis compage crudeli laceratione divellitur. Sed si eis qui mala non faciunt , in eadem parte malefacta displicent ceterorum , nec obesse sibi aliena scelera credunt , quæ in medio sui fieri gemunt & mærent , cur in [h] communi sacrilegio schismatis perniciosè tolerant , quos fructuosè tolerare in unitatis integritate potuerunt ? Possunt enim dicere , si tamen ipsis rebus expergefacti evigilant aliquando ; possunt , inquam , dicere mala singulorum ceteris non obesse , qui nec approbant nec faciunt talia : non tamen singulorum malum esse schismatis sacrilegium , sed ad eos omnes pertinere , qui catholicæ non communicant unitati , facillimè possunt convinci , etsi difficillimè confiteri. Qua enim causâ in eorum communione ad alios non pertinent crimina aliorum , eâ causâ schisma crimen est omnium : quia cùm se inter ipsos suos aliorum sceleribus maculari non posse jam dicunt , simul fateantur necesse est non se habuisse caussam cur ab unitate discederent , ubi eos non possunt aliorum scelera maculare , & propterea scelere schismatis

[a] Plerique MSS. prætermittunt , *sed rogat.* Et infrà post , *congaudent omnia membra :* sic habent , *Dicens autem , Advocatum habetis pro salute membrorum omnium adhuc in terra laborantium , adscendit ad caput* &c. omissis verbis , *ac sic oratio pro invicem.*

[b] Editi & quidam MSS *relinquimus.*

[c] Editi , *ab amico.* At MSS. *ab inimico :* intellige , populi Dei.

[d] In MSS. *peccata confitebatur.*

[e] Sic MSS. At editi , *& cùm adulteris portionem tuam ponebas :* in quibus tamen editis postea , ubi Augustinus sententiam illam in adversarios retorquet , legebatur , *& cum mœchis particulam* &c.

[f] Iste versus , *Os tuum abundavit malitiâ & lingua tua concinnabat dolos* , abest à MSS. neque in responsione sua quidquam ex eo repetit Augustinus , qui legere solet , *& lingua tua amplexa est dolositatem.*

[g] Plures MSS. *infirmus homo & simulata atque adumbrata specie veritatis illectus* &c. omissis verbis , *sequitur hominem.*

[h] Sic potiores MSS. Alii autem , *in communione sacrilegi schismatis.* Editi , *in crimine sacrilegi schismatis.*

apertissimo tamquam uno mortifero vinculo pariter colligantur.

CAPUT X.

20. *At enim prophetavit Jeremias.* Quid prophetavit Jeremias? *Non habere*, inquiunt, *verum baptismum eos qui relinquunt Deum.* Jerem. 2. 12. *Ait enim, Expavescit cælum super istud, & inhorruit multo vehementius, dicit Dominus: quoniam duo nequam fecit populus iste; me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & effoderunt sibi lacus detritos qui non possunt aquam portare. Et iterum, Facta est* [a] *mihi sicut aqua mendax*, inquit, *non habens fidem.* Jerem. 15. 18. *Et illud quod scriptum est, Qui baptizatur à mortuo,* [b] *quid proficit lavatio ejus? Et illud in Psalmo, Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Eccli. 34. 30. Psal. 140. 5. *Et iterum alibi, Muscæ morituræ exterminant oleum suavitatis.* Eccles. 10. 1. *Et alibi, Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu.* Sap. 1. 5. Hæc omnia si eo modo intelligenda sunt, quo ab istis intelliguntur, nec nobis nec ipsis conquadrat ratio veritatis. Si autem alio modo docuero intelligenda, illi soli sua pravitate turbantur. Sed ut non turbentur, ad catholicum refugiant intellectum: quia non inveniunt exitum responsionis, dum irretiuntur crimine schismatis. Habent enim certè etiam ipsi, (non dicam, tales [c] sunt), sed hoc dicam, quod vel fatentur, vel insanissimè negant; habent ergo etiam ipsi derelinquentes Deum, qui est fons aquæ vivæ, hoc est iniquè viventes. Neque enim pedibus, ac non corde relinquitur Deus. Habent & mendaces, & non habentes fidem, aliud profitentes & aliter conversantes. Habent etiam mortuos: si enim sexui delicatiori & infirmiori delicias non concedit Apostolus, dicens, Vidua quæ in deliciis agit, vivens mortua est; 1. Tim. 5. 6. quærant utrùm nulli apud se viri, &, quod amplius est, præpositi vel ministri vivant in deliciis; atque si ita audent, renuntient se non habere mortuos, & meliores esse quàm illa Ecclesia, cujus Angelo in figura præpositorum vel animarum dicitur, quòd non vivat, sed mortuus sit, Apoc. 3. 1. & tamen inter septem Ecclesias numeratur, nec ei divisæ à compage corporis Christi, sed in unitate perseveranti præcepta vitæ [d] insinuantur. Omitto quod in concilio suo adversùm Maximianistas dixerunt, *Ægyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora.* Exodi 14. 30. De quorum numero mortuorum nunc intus est Felicianus, qui adhuc mortuus baptizat: aut si jam revixit, habet secum illos quos mortuus in schismate baptizavit. Habent certè peccatores: nam si interrogentur quicumque sibi in ipsis magni videntur, etiam se ipsos peccatores non negant. Neque enim non tundunt pectora sua, aut cùm id faciunt, simulatè faciunt: (quod si ita est, tunc certè infeliciter peccant, populos suos simulata humilitate fallentes:) Mendax & fictitia humilitas. aut [e] non dicunt in oratione Dominica, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: Matth. 6. quod

A utique non de illis peccatis dicitur, quæ in baptismi regeneratione dimissa sunt, sed de iis quæ quotidie de sæculi amarissimis [f] fructibus humanæ vitæ infirmitas contrahit, quibus curandis adhibentur medicamenta eleemosynarum, jejuniorum & orationum, ut in oratione dicatur, quod in eleemosynis agitur. Oratione Dominica non petimus nobis dimitti, quæ in baptismo remissa sunt. Nam & peccatum quod in te alter admisit, dimittere, ut & tibi Deus dimittat, magnum opus misericordiæ est. Quòd B si [g] hoc in oratione fictè & non veraciter dicunt, putantes se non habere quod eis dimittat Deus, idipsum est inexpiabile sacrilegium, ea ipsa impia est & vesana superbia, quod est certè immane peccatum. Nam de morituris muscis quid dicam, quando in eis non morituros adhuc, sed jam mortuos multipliciter inveniri, sive fateantur, sive convincantur, ostendimus? Fictos verò quos fugit Spiritus-sanctus disciplinæ, & sine intellectu perditè viventes, quàm multos inC ter se habeant, secundùm ea quæ suprà dicta sunt, cogitent. Nam & quicumque ibi latent mali, quod vel eo certum est, quia sæpe proditi convictique damnantur, non de recentibus tantùm factis, sed etiam de vetere consuetudine flagitiorum, quia stultissima fictione diu celari [h] potuerunt; hi utique magis ficti sunt, qui se bonos fingendo decipiunt.

21. Si ergo sic sunt ista intelligenda ut isti intelligunt, quomodo eis ratio subsistere poterit, D cur apud eos qui malè vivendo derelinquunt Deum, sive lateant, sive noti sint, non fuerint lacus detriti, qui continere non valent aquas? Et si in hoc loco sacramentum baptismi intelligendum est, [i] cur mendaces & infideles eorum ministri, non aquam mendacem, sed veracem vel dare vel habere creduntur? Cur ab illorum mortuis qui baptizantur, proficit aliquid lavatio eorum? Cur peccatores impinguant oleo capita aliena? Quid ibi muscæ morituræ vel mortuæ meruE erunt, ut non exterminent oleum suavitatis? Quo privilegio muniuntur quicumque ibi ficti sunt, id est, justitiæ pelle obtegunt lupum, ut non eos fugiat Spiritus-sanctus disciplinæ? Aut si eos fugit Spiritus-sanctus, quomodo per eos baptizatis datur? Hîc enim dici non potest, quod solent [k] ineptissimè & impudentissimè dicere, *tunc posse à malo baptizari quemquam, si lateat malitia baptizantis.* Qui enim fictus est, tanto magis fictus est, quanto magis latet. Ab hoc ergo cùm se auF ferat Spiritus-sanctus, quæ spes erit baptizati, si baptizantis hominis meritum in illa Dei gratia cogitandum est? Hîc omnino quid respondeant non inveniunt, qui malos apertos habere se negant: in quo quidem apertissimè convincuntur. Sed quid ad nos? Satis est nobis ad necessarium articulum caussæ, quòd fictos bonos, id est occultos malos, apud se esse negare non possunt. Per multos enim redarguuntur, qui cùm ibi perditis & sceleratis moribus viverent, & per ipsam fictio-

[a] Hic in excusis additur, *plebs mea.* Abest à MSS nec apud Jeremiam eo loci reperitur, nec à Parmeniano additum fuerat, ut patet ex Augustini responsione infrà n. 22.

[b] Editio Am verba hoc loco Ecclesiastici omissa restituerat, scilicet, *& iterum tangit eum.* Sed iis carent omnes MSS. & ea quamquam ad rem contra Donatistas necessaria prætermittere solet Augustinus, quia & ante quàm esset pars Donati, ut observat in lib. 1 Retract. cap. 21 n. 3. ipsa non habebat Ecclesiasticus in plurimis codicibus Africanis. Omittit illa pariter Cyprianus in epistola ad Quirinum, & Carthaginense concilium eo præsidente celebratum.

[c] Sic MSS. At editi, *non dicam tales, sed quos vel fatentur, vel insanissimè negant derelinquentes Deum* &c. minùs integrè.

[d] Gallicani MSS. *inferius dantur.* Vaticani, *insuper dantur.*

[e] Sic Am & omnes MSS. At Lov. *aut cùm dicunt.*

[f] Divionensis vetus codex, *fluctibus.*

[g] Editi, *Quod si homines fictè .... dicunt.* At MSS *Quòd si hoc in oratione fictè .... dicunt:* Donatistæ scilicet, illud, *Dimitte nobis debita nostra.* Meliùs, si præsertim legitur suprà, *aut non dicunt.*

[h] In omnibus MSS. affirmanter est, *diu celari potuerunt:* omisso *non.*

[i] Sic MSS. At editi, *cùm mendaces & infideles eorum ministri, non aquam veracem, sed mendacem vel dare vel habere credantur, quid ab illorum mortuis qui baptizantur proficit lavatio eorum?*

[k] In MSS. *quod solent impertissimè dicere.*

nem diu latuissent, aliquando proditi, expulsi sunt. [a] Credamus ergo, si nolunt ibi adhuc esse aliquos: tales illi certè qui ejecti sunt, cùm in eadem fictione laterent, & eos fugeret Spiritus-sanctus, de quo scriptum est, *Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum* [Sap. 1. 5.]; quomodo baptizare potuerunt? Cur non recensentur saltem qui [b] vivunt, ut accipiant baptismum, quem utique à fictis quos deserebat Spiritus-sanctus, accipere nequiverunt? Si autem dicunt, Spiritus quidem sanctus daturis fingentibus deerat justificandis, sed accepturis credentibus aderat abluendis per ineffabilem efficaciam potentiæ suæ, utrumque valens facere, illos fugere, istos fovere, illos culpare, istos mundare: quam pro se quæstionem solvunt, simul cernant solutam esse pro nobis.

22. Quod autem intelligitur in hac sententia sanctæ Scripturæ, quam certè ipsi non intelligentes, & quasi pro suis partibus proponentes, ad se ipsos convincendos ingerunt nobis, hoc penè in omnibus talibus quæstionibus intelligendum admonemus, scilicet quia omnia sacramenta cùm obsint indignè tractantibus, prosunt tamen per eos dignè sumentibus: sicut & verbum Dei [c]; unde dictum est, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite [Matth. 23. 3.]. Nam effodere lacus detritos qui continere non valent aquas, quis me prohibet sic intelligere, id est, converti ad [d] voluntatem terrenam, & non posse continere Spiritum-sanctum, quem nomine aquæ in Evangelio significari, quis quoquo modo Christianus ignorat? Item aqua mendax non habens fidem, potest intelligi, non falsum baptisma, sed populus mendax & infidelis, non [e] annumeratis veracibus & fidelibus, sed his solis qui mendaces & infideles sunt. Nam populos significari aliquando vocabulo aquarum, legant in Apocalypsi, & calumnientur sibi priùs potiùs quàm nobis. Sic enim dicitur Johanni, Aquas quas vidisti, super quas sedet meretrix illa, populi & [f] turbæ sunt, & gentes & linguæ [Apoc. 17. 15.]. Et illud quod scriptum est, *Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lavatio ejus?* [Eccli. 34. 4.] Ut interim differam diligentiorem istorum verborum inquisitionem, tutissimè accipio, paganorum baptismata esse denotata, quia homines & à justitia & ab ista vita mortuos colunt, in quorum nomine baptizantur [Vid. lib. 2. contra Cresc. cap. 24. & seq.]. Quamvis enim & ipsi sacerdotes per impietatem mortui dicantur, non tamen propter eos sic intelligitur, sed propter mortuos deos eorum, in quorum significatione dicitur, Deus noster Deus vivus [Jerem. 10. 10.]. Quapropter etsi apud Christianos sunt aliqui præpositi vel ministri, qui [g] per impietatem & iniquitatem suam mortui sunt, vivit tamen ille de quo dictum est in Evangelio, Hic est qui baptizat [Johan. 1. 33.]: quia sicut dicit Apostolus, Christus resurgens à mortuis, jam non moritur, mors illi ultrà non dominabitur [Rom. 6. 9.]. Oleum verò peccatoris apertissimè Psalmus indicat, quemadmodum intelligendum sit. Ait enim, Emendabit me justus in misericordia, & arguet me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum [Psal. 140. 5.]. Unde manifestum est, oleo peccatoris blanditias adulatoris esse significatas, quibus repudiatis & detestatis eligit à justo emendari & argui; quia hoc justus non fallaci lenitate adulationis, sed veraci asperitate objurgationis faciens, multo magis misericorditer facit. Unde est & illud in Apocalypsi, Ego quos amo, arguo & castigo [Apoc. 3. 19.]. Et illud apud Salomonem, Meliora sunt vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici [Prov. 27. 6.]. & multa reperiuntur hujusmodi. Oleum verò suavitatis, scilicet bonum odorem, id est, bonam famam Christianorum, illi exterminant [Eccles. 10. 1.], qui malè victuri, & ad mortem suarum iniquitatum redituri, magna multitudine irruunt, ut eis per baptismum peccata donentur, & ad ea denuo revertantur. Nam propter numerositatem muscis arbitror esse comparatos. Sed hi exterminant oleum suavitatis, qui non ipsam Dei gratiam, sed hominum mores intuentur; & quoniam sicut grana inter paleas non videntur, ita piè viventes inter iniquorum turbas non facilè apparent, carnaliter offensi, à percipienda salute sempiterna sive [h] retrahuntur, sive omnino resiliunt. Esse autem bonum odorem in bona fama rectè viventium Christianorum, Apostolus docet, dicens, Christi bonus odor sumus [i] Deo in omni loco [2. Cor. 2. 15.]. Contrà illi quibus dicitur, Nomen enim Dei per vos blasphematur in gentibus [Isai. 52. 5. Rom. 2. 24.]: utique oleum suavitatis exterminant. Sic ergo habent ista alios sinceriores intellectus, quos si sequantur, etiam ipsi ab earum quæstionum expediuntur angustiis. Illorum autem intellectus si à nobis non confirmetur, ipsos solos; si verò à nobis confirmetur, utrosque nostrûm implicat.

[CAPUT XL.] 23. QUID opus est jam plura discutere? Nisi fortè illud movebit, quod cùm probare Parmenianus vellet, carnales homines non posse spiritales filios procreare, addidit ex Evangelio testimonium, *Quod natum est de carne, caro est; & quod natum est de spiritu, spiritus est* [Johan. 3. 6.]. Quasi nos dicamus per se ipsum quemlibet hominem spiritales filios generare, & [k] non per Evangelium, in cujus prædicatione Spiritus-sanctus operatur ad gignendos [l] in baptismo filios spiritales, etiam cùm fugit fictum ministrum, sicut suprà diximus. Ideoque Apostolus cùm talibus filiis loqueretur, si dixisset, Ego vos genui; & non addidisset, in Christo Jesu per Evangelium [1. Cor. 4. 15.]: nullo modo se quisquam fidelium de illo natum religiosè fateretur. Evangelium autem fur quoque Judas sine detrimento credentium prædicavit: & fictos eorum, id est, occultos malos, sicut ipsi quoque concedunt, cùm fugiat Spiritus-sanctus, per eorum tamen ministerium gigni spiritales filios asserunt. Nam quis ferat tantam dementiam, ut cùm fortè carnalem vocet hominem de con-

[a] Sic MSS. At Lov. *Dicamus ergo . . . si* (quamquam sola editio Lov. addit *si*) *in eadem fictione laterent . . . . . quomodo baptizare possunt.* minùs rectè.
[b] Cazalinus codex, *Cur non recensentur saltem qui ab iis acceperunt, ut accipiant baptismum.* Alii quidam, *Cur non recensent saltem ut à Catholicis accipiant baptismum.*
[c] Editi, *sicut & verbum Dei testatur.* Abest à MSS. *testatur*: ut subintelligas, verbum Dei perinde atque sacramenta obesse indignè tractantibus, & prodesse tamen per eos dignè sumentibus.
[d] Plures MSS. *ad voluptatem terrenam.*
[e] Editi, *non annumeratur.* Castigantur ex MSS.
[f] Editi, *& tribus sunt.* At MSS. *& turbæ sunt.* Græcè est, ὄχλοι
[g] Aliquot MSS. *propter impietatem.*
[h] Sic MSS. At editi, *sive trahuntur.*
[i] Vox *Deo* abest à MSS.
[k] Huc revocamus negantem particulam, quæ per Lovanienses rejecta fuerat. Exstabat in editione Am. & in nostris MSS. videturque omnino ad rem necessaria.
[l] Sic omnes MSS. At editi, *ad gignendos filios non posse sufficere, cùm Spiritus-sanctus fictum ministrum fugiat, sicut suprà diximus.*

jure filios procreantem, spiritalem appellet adulterum. Absit, inquit, ut hoc sentiam. Quomodo ergo adulter latens, cùm apud eos præpositus esset, spiritales potuit filios procreare, si carnales hoc facere non possunt? An fortè tunc per manus ejus vel Christus, vel Spiritus sanctus, vel forte Angelus baptizavit? Si ergo tunc homo baptizat, cùm baptizator manifestus est bonus; cùm verò baptizator latet malus, tunc Deus baptizat aut Angelus, & unusquisque talis spiritaliter nascitur qualis fuerit à quo baptizatur; optent qui desiderant baptizari, ut homines per quos baptizantur, non sint manifesti boni, sed latentes mali, ut sic Deo vel Angelo baptizante sanctiores renasci mereantur. Hanc absurditatem [a] si cogitant evitare, per quemlibet hominem, cùm quis Christi baptismo baptizatur, Christum baptizare fateantur, de quo solo dictum est, Hic est qui baptizat in Spiritu-sancto. *Johan. 1. 33.*

24. Nam illud ex Evangelio, *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos: hoc cùm dixisset, insufflavit, & dixit, Accipite Spiritum-sanctum, si cui dimiseritis peccata, dimittentur; & si cui retinueritis, retinebuntur:* *Johan. 20. 21.* contra nos esset, ut cogeremur fateri ab hominibus hoc, non per homines fieri, si postea quàm dixit, *Et ego mitto vos:* subjecisset continuò, *Si cui dimiseritis peccata, dimittentur; & si cui retinueritis, retinebuntur.* Cùm verò interpositum est, *Hoc cùm dixisset, insufflavit, & ait illis, Accipite Spiritum-sanctum;* & deinde illatum, per eos vel remissionem vel retentionem fieri peccatorum; satis ostenditur, non ipsos id agere, sed per eos utique Spiritum-sanctum, sicut alio loco dicit, Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus-sanctus qui in vobis est. *Matth. 10. 20.* Spiritus autem sanctus in Ecclesiæ præposito vel ministro sic inest, ut si fictus non est, operetur per eum Spiritus, & [b] ejus mercedem in salutem sempiternam, & eorum regenerationem vel ædificationem qui per eum sive consecrantur sive evangelizantur. *Quomodo aliter Deus per bonos, aliter per malos ministros operetur.* Si autem fictus est, quoniam verissimè scriptum est, Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum; *Sap. 1. 5.* deest quidem saluti ejus ut auferat se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu: ministerium tamen ejus non deserit, quo per eum salutem operatur aliorum. *Etiam per malos ministros datur peccatorum remissio.* Propter quod Apostolus ait, Si enim volens hoc facio, mercedem habeo; si autem invitus, dispensatio mihi credita est: *1. Cor. 9. 17.* id est, illis prodest quibus hoc dispenso, non mihi qui fictus sum. Qui enim invitus facit propter commoda gaudiaque carnalia, quæ si aliter habere posset, illud desereret, ipse utique fictus est: ideoque [c] non ait, si invitus facio, nihil prosum eis erga quos facio: sed se tantùm à mercede salutis alienat, non & illos quibus cibaria Dominica etiam malus servus impendit. Quia verò non erat talis Apostolus, sed talis potiùs ut volens faceret, id est, gratuitam gratiam pietate casti cordis erogaret; etiam mercedem [d] ejus per eum Spiritus-sanctus operatus est, quam sicut ipse dicit, reddet ei Dominus in illum diem justus judex. Illos verò qui Evangelium annuntiabant non castè, qui non quidem aliud nisi veritatem, id est, Christum, tamen non veritate cordis [e] boni, sed per occasionem commodorum suorum annuntiabant, Sinite, inquit, hos annuntiare: & gaudet non utique illis, sed eis qui per eos salvi fiebant, tenentes præceptum dicentis, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim & non faciunt. *Matth. 23. 3.* [f] De his etiam Apostolus ad Philippenses loquitur: Quidam quidem, inquit, per invidiam & contentionem; quidam verò per bonam voluntatem Christum prædicant: *Philip. 1. 15.* quidam ex caritate, scientes quoniam in defensionem Evangelii positus sum; quidam verò & per contumaciam Christum annuntiant non castè, existimantes tribulationem suscitari vinculis meis. Quid enim, dum omni modo, sive occasione, sive veritate Christus annuntietur? & in hoc gaudeo, sed & gaudebo. Numquid permitteret eos Christum prædicare, cùm Evangelii veritatem non veraci cordis castitate prædicarent? Numquid de talium prædicatione gauderet, nisi sciret quod illis quidem perniciosum esset, rem castam non castè annuntiare; illis autem salubre, qui bona & vera per eos audientes proficerent ad salutem? Nam ubi non Christus qui veritas est, sed falsitas & mendacium prædicatur, apertissimè prohibet ad Galatas dicens, Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. *Gal. 1. 9.* Itemque ad Timotheum, Sicut rogavi te, inquit, ut sustineres Ephesi, cùm irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam ne aliter docerent. *1. Tim. 1. 3.* Illos autem invidiosos, contentiosos, contumaces, non castos, occasionem quærentes faciendæ suæ malæ voluntatis, quia sic eorum fictionem fugiebat Spiritus-sanctus, ut eorum non desereret ministerium, quo per eos Christus prædicabatur, non solùm [g] permittit ut faciant, sed & gaudet quia faciunt.

25. Hæc de Scripturis sanctis documenta proferimus, ut appareat facilè non esse quidquam gravius sacrilegio schismatis: quia præcidendæ unitatis nulla est justa necessitas, cùm sibi nequaquam spiritaliter nocituros malos ideo tolerent boni, ne spiritaliter sejungantur à bonis, cùm disciplinæ severitatem consideratio custodiendæ pacis refrenat aut differt; quam tamen securitas exserit, cùm apparet sine vulnere schismatis ad salubrem correctionem posse aliquid ecclesiastico judicio vindicari. Dicimus enim [h] magis nomen Domini eorum esse qui eum metuunt, quamvis permixti sint turbis eorum qui eum non metuunt; & illud quod Apostolus ait, *Novit Dominus qui sunt ejus, & recedat ab injustitia omnis qui invocat nomen Domini.* *2. Tim. 2. 19.* Si enim pro bono pacis, ne ante tempus cùm zizania colliguntur, eradicetur simul & triticum, necessitate cogitur quisquam esse inter injustos: recedat ab injustitia, & securus [i] invocat nomen Domini. Simul enim & ab injustis recedit, & ab eis exit, atque separatur interim corde, ut etiam corpo-

[a] Editi, *Hanc absurditatem sic se cogitant* (vel ut Lov. *confiteri*) *evitare, per quemlibet hominem, ut cùm quis* &c. Castigantur ex MSS.
[b] In editis, *& ad ejus mercedem.* Abest ad à MSS.
[c] Sic MSS. At editi, *ideoque invitus facit, sed eis prodest erga quos facit. Se autem tantùm à mercede salutis alienat, non etiam illos pervenit, quibus cibaria* &c.
[d] In solis excusis *mercedem aliorum.*
[e] In MSS. *cordis sui, sed* &c.
[f] Omnes MSS. *Sic enim Apostolus.*
[g] In editis, *non permittit.* Abest non à MSS.
[h] Sic MSS. At editi, *magnum nomen Domini esse eum eis qui eum metuunt.*
[i] Lov. *invocet nomen Domini.* Mox eadem editio cum Am. *simul enim.* Emendantur ex MSS.

re à talibus in fine separari mereatur.

CAPUT XII.

26. ET illud quod scriptum est, *Non est speciosa laus in ore peccatoris*. (Eccli. 15.9.) In ore certe fidelium utique speciosa est. Sic autem unicuique est os proprium, nec quisquam sine consensione sui cordis ex ore vulneratur alieno. Cùm autem [a] prædicatio peccatoris ore procedit, quærendum est cujusmodi peccatorem hoc loco Scriptura significare voluit. Nam & Publicanus qui justificatus est magis quàm ille Pharisæus, utique peccator erat. (Lucæ 18. 14.) Si enim vera ejus peccata non erant, falsa erat confessio peccatorum: si autem vera erat confessio, propter quam justificari etiam meruit, procul dubio vera erant peccata. Hoc etiam de [b] oratione sancti Danielis verissimè dixerim, qui profectò veraciter ait, Cùm orarem, & confiterer peccata mea & populi mei. (Dan. 9.20.) In cujus ergò ore peccatoris laus speciosa non est, nisi maximè mendacis & ficti, quem Spiritus-sanctus disciplinæ [c] fugiet? Qui tamen cùm loquitur veritatem, non in ejus ore speciosa est, quia non ei tribuitur cujus particeps non est: sicut speciosa non erat prophetia in ore Caiphæ pontificis sacerdotum, qui nescivit quid dixit, sed cùm esset pontifex prophetavit: (Joan. 11. 51.) sed tamen per ipsum speciosa laus est Dei in auribus audientium & corde credentium.

CAPUT XIII.

27. QUIN etiam ex Apostoli sententia malè usurpata velut insultare audet Parmenianus eis quos negat habere baptismum, & propterea dicit eos dare non posse. *Quid enim*, inquit, *habes quod non accepisti?* (1. Cor. 4. 7.) Quod ut omittam unde & quare dicat Apostolus, quod ipsius epistolæ contextione declaratur; si hoc de baptismo vult intelligi, & si ille dare non potest qui non habet, ille autem non habet qui non accepit, ut ei [d] aliquo modo suffragetur quod scriptum est, *Quid enim habes quod non accepisti?* quæro utrùm non habeat quod apud ipsus accepit? Si dixerint, habet: quæro utrùm amittat si ab eis recesserit? Si dicunt, amittit: baptizandus iterum est si redierit, ut ei possit restitui quod amisit. Si autem hoc non fit, nec quisquam dicit esse faciendum, non ergo amiserat. Porrò si accepit, & non eo caruit, habet utique quod accepit: & ideo non ei potest dici secundùm istorum intellectum, *Quid enim habes quod non accepisti?* Refer nunc animum ad ipsam originem schismatis. Qualemlibet existiment Cæcilianum, (quem nos credimus innocentem,) procul dubio in unitate [e] baptizatus erat: nondum enim facta erat ista divisio. Ponamus, sicut illi volunt, quòd ab unitate ipse recesserit: non amisit utique quod acceperat; non enim, si rediret, baptizaretur iterum, ut reciperet quod amiserat. Porrò si eo quod acceperat non caruerat, id utique habebat. Si ergo nec ipsi dici potuit ex istorum pravo intellectu, *Quid enim habes quod non accepisti?* multo minùs hoc idem dici potest ei, qui per Cæcilianum à Domino accepit. Cur enim non potuit homo qui non [f] conjunctus est vobis, id quod non habebat accipere per eum qui non amisit, quando recessit à vobis? Quanto ergo imprudentiùs dicitur orbi terrarum, *Quid enim habes quod non accepisti?* unde ipsius sacramenti connexio in Africam venit, qui per nullius traditoris facinus potuit amittere promissionem Dei, apertissima pollicitatione dicentis ad Abraham, In semine tuo benedicentur omnes gentes: (Gen. 22.18.) etiam si illi non impii calumniatores fratrum, sed veri examinatores criminum fuissent.

28. Nam illud quod quidam eorum veritate convicti dicere cœperunt, *Baptismum quidem non amittit qui recedit ab Ecclesia, sed jus tamen dandi amittit*: multis modis apparet frustra & inaniter dici. Primò, quia nulla ostenditur caussa, cur ille qui ipsum baptismum amittere non potest, jus dandi potest amittere. Utrumque enim sacramentum est; & quadam consecratione utrumque homini datur, illud cùm baptizatur, istud cùm ordinatur: ideoque in Catholica utrumque non licet iterari. (Ordinationis sacramentum.) Nam si quando ex ipsa parte venientes etiam præpositi pro bono pacis correcto schismatis errore suscepti sunt, & si visum est opus esse ut eadem officia gererent quæ gerebant, non sunt rursum ordinati; sed sicut baptismus in eis, ita ordinatio mansit integra: quia in præcisione fuerat vitium, quod unitatis pace correctum est; non in sacramentis, quæ ubicumque sunt, ipsa [g] sunt. Et cùm expedire hoc judicatur Ecclesiæ, ut præpositi eorum venientes ad catholicam societatem honores suos ibi non administrent: non eis tamen ipsa ordinationis sacramenta detrahuntur, sed manent super eos. Ideoque non eis in populo manus imponitur, ne non homini, sed ipsi sacramento fiat injuria. (Ordinationis sacramentum non iteratur.) Et si quando ignoranter fit, nec animosè defenditur factum, sed piè corrigitur cognitum, venia facilis impetratur. Deus enim noster non est dissensionis Deus, sed pacis: (1. Cor. 14. 33.) nec Ecclesiæ ejus sacramenta in eis qui ab Ecclesia recesserunt, sed ipsi qui recesserunt inimici ejus sunt. Sicut autem habent in baptismo quod per eos dari possit, sic in ordinatione jus dandi; utrumque quidem ad perniciem suam, quamdiu caritatem non habent unitatis. Sed tamen aliud est non habere, aliud perniciosè habere, aliud salubriter habere. Quidquid non habetur, dandum est cùm opus est dari: quod verò perniciosè habetur, per correctionem depulsa pernicie agendum est ut salubriter habeatur.

29. Quamquam etsi laicus [h] aliquis pereunti dederit necessitate compulsus, (Laicus in necessitate baptizat.) quod cùm ipse acciperet, [i] quomodo dandum esset addidicit, nescio an piè quisquam dixerit esse repetendum. Nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris usurpatio est: si autem necessitas urgeat, aut nullum, aut veniale delictum est. Sed & si nulla necessitate usurpetur, & à quolibet cuilibet detur, quod datum fuerit non potest dici non datum, quamvis rectè dici possit illicitè datum. Illicitam autem usurpationem corrigit reminiscentis & pænitentis affectus. Quòd si non correxerit, manebit ad pœnam usurpatoris quod datum est, vel ejus qui illicitè dedit, vel ejus qui illicitè accepit: non tamen pro non dato habe-

[a] Vaticani codices, *precatio*.
[b] In Gallicanis MSS. *deest*.
[c] Sic MSS. At editi, *disciplinæ fugit. Quem igitur fugit, cùm tamen loquitur veritatem*
[d] Omnes MSS. *aliquando*.
[e] In excusis, *in unitate fidei*. Abest *fidei* à MSS.
[f] MSS magno consensu ferunt, *qui non convictus est à vobis*.
[g] In editis, *ipsa vera sunt* Abest *vera* à MSS.
[h] Am. & Vatic. MSS *aliquid pereunti necessitate compulsus dederit*.
[i] Editi, *dandum esse addidicit*: omisso *quomodo*, quod huc ex Vaticanis codicibus revocavimus. In aliis MSS. est, *quod dandum esset addidicit*.

bitur; neque ullo modo per devotum militem, quod à privatis usurpatum est, signum regale violabitur. Si enim aliqui furtim & [a] extra ordinem, in monetis publicis aurum, vel argentum, vel æs percutiendo signaverint; cùm fuerit deprehensum, nonne illis punitis, aut indulgentiâ liberatis, cognitum regale signum thesauris regalibus [b] congeretur? Aut si quisquam, sive desertor, sive qui numquam omnino militavit, notâ militari privatum aliquem signet, nonne ubi fuerit deprehensus, ille signatus pro desertore punitur, & eo graviùs quo probari potuerit numquam omnino militasse, simul secum punito, si eum prodiderit, audacissimo signatore? Aut si fortè illum militiæ characterem in corpore suo, non militans pavidus exhorruerit, & ad clementiam Imperatoris confugerit, ac [c] prece fusa & impetratâ jam veniâ militare jam cœperit, numquid homine liberato atque correcto character ille repetitur, ac non potiùs agnitus approbatur? An fortè minùs hærent sacramenta Christiana, quàm corporalis hæc nota, cùm videamus nec apostatas carere baptismate, quibus utique per pœnitentiam redeuntibus non restituitur, & ideo amitti non posse judicatur? An ducenda de militia similitudo non fuit, cùm & Apostolus de agonisticis certaminibus clamet & apertè dicat, Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit?

Nec in Apostatis baptismi character deletur.

2. Tim. 2. 4.

30. Et hæc quidem alia quæstio est, [*] utrùm & ab iis qui numquam fuerunt Christiani possit baptismus dari: nec aliquid temere inde affirmandum est sine auctoritate tanti concilii quantum tantæ rei sufficit. De iis verò qui ab Ecclesiæ unitate separati sunt, nulla jam quæstio est, quin & habeant & dare possint, & quin perniciosè habeant perniciosèque tradant extra vinculum pacis. Hoc enim jam in ipsa [*] totius orbis unitate discussum, consideratum, perfectum, atque firmatum est. Sed si nos malè facimus, ipsi explicent, quomodo sacramentum baptizati non possit amitti, & sacramentum ordinati possit amitti: quoniam dicunt, *Recedens ab Ecclesia baptismum quidem non amittit, jus dandi tamen amittit.* Si enim utrumque sacramentum est, quod nemo dubitat; cur illud non amittitur, & illud amittitur? Neutri sacramento injuria facienda est. Si sancta malos fugiunt, utrumque fugiat: si sancta in malis inviolabiliter manent, utrumque maneat. Si dixerint, Baptismus in sola vera Ecclesia rectè datur: respondetur eis, Baptismus in sola vera Ecclesia rectè habetur. Cur non potest dari ubi non rectè datur, cùm possit haberi ubi non rectè habetur? An quia non habere aliud est, aliud non rectè habere? Sic & non dare aliud est, aliud non rectè dare? Sicut non rectè habet qui ab unitate discedit, sed tamen habet, & ideo redeunti non redditur: sic etiam non rectè dat qui ab unitate discedit, sed tamen dat; & ideo quod ab eo accepit, venienti ad unitatem non iteratur. Illi autem quod non rectè datur, datum non esse contendunt. Quòd si [d] alius quod non rectè habetur, haberi non posse contendat, nonne utrique reclamamus, & dicimus habere quidem, sed non rectè habere eum qui ab unitate discesserit? Si ergo volunt, ut audiat ille quod pariter reclamamus, ipsi nos audiant reclamantes, dare quidem, sed non rectè dare eum qui ab unitate discessit. Quapropter sicut redeunti non redditur quod foris habebat, sic venienti non repetendum est quod etiam foris acceperat. Unde consequenter intelligitur, perversitatem hominum esse corrigendam, sanctitatem autem sacramentorum in nullo perverso esse violandam. Constat enim eam in perversis & sceleratis hominibus, sive in eis qui intus sunt, sive in eis qui foris sunt, impollutam atque inviolabilem permanere: & quia dicuntur ea mali polluere, quantum in ipsis est dicuntur, cùm illa impolluta permaneant, sed in bonis permanent ad præmium, in malis permanent ad judicium. Nam & de Spiritu [e] qui nullo modo potest exstingui, dictum est tamen, Spiritum nolite exstinguere; id est, quantum in vobis est, nolite sic agere, tamquam conemini Spiritum exstinguere, aut tamquam Spiritum exstinctum deputetis: & nomen Dei nullo modo pollui potest, & tamen dictum est, Filius & Pater intrabant ad unam puellam, ut polluerent nomen Dei sui.

Vide lib. 7. de bapt. contra Donat. c. 53.

Vide infrà lib. 1 de Bapt. cap. 7 & lib. 2. cap. 4.

1. Thess. 5. 19

Spiritum nolite exstinguere, quomodo sit intelligendum

Amos 2. 7.

31. Nec ullo modo isti expedire se possunt, cùm eis proponitur, cur sanctitas sacramenti & haberi & dari possit ab eo quem intus sceleratum jam Deus damnavit, & tunc incipiat ab eo dari non posse, cùm ab hominibus damnatus fuerit, cùm tamen nec tunc eam possit amittere. Postremò cur Felicianus, quem cum Maximiano trecenti-decem damnaverunt, [f] & diu foris in sacrilegio, sicut ipsi in concilio suo [*] pronuntiaverunt, schismatis fuit, non solùm ipsum baptismum, sed etiam jus dandi non amisit? In honore quippe suo, sicut exierat, ita receptus est, cum his omnibus quos ipse foris positus baptizavit, nullo eorum rebaptizato: quia si aliquem eorum quos foris baptizaverat, rebaptizandum esse censerent, judicarent eum amisisse jus dandi cùm foris esset, & propterea consequens erat ut ipsum quoque iterum ordinarent, si illos iterum baptizarent. Sed cùm ad pacem Christi revocantur, calumniatores sunt: cùm paci Donati consulunt, dissimulatores sunt. Quid est hoc aliud, quàm quod eorum [g] Tichonius de illis ait, Quod volumus sanctum est?

* Bagaitano.

CAPUT XIV.

32. UT quid ergo Parmenianus inani jactantiâ exsultat, & dicit, *Numquam divinæ legis censura patietur, ut vivificare quemquam mortuus possit, curare vulneratus, illuminare cæcus, vestire nudus, & mundare pollutus!* Dominus enim suscitat mortuos, Dominus curat vulneratos, Dominus illuminat cæcos, Dominus vestit nudos, Dominus mundat pollutos. Quid sibi arrogat quæ hominis non sunt? Itane vivi sunt apud eos qui non peccant, ut etiam vivificare posse dicantur; cùm incrementum dare non possint? Ego, inquit Apostolus, plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

Psal. 145. 8

1. Cor. 3. 6.

[a] Sic Gallicani codices. At editi, *& extraordinariè, non in monetis publicis aurum vel argentum, sed eo percutiendo signaverint.*
[b] Lov. *congeretur inferri.* Verbum *inferri* abest ab aliis libris, & pro *congeretur*, in Vaticanis MSS. est *congeretur.*
[c] Gallicani MSS. *ac pace facta.*
[d] Editi, *Quod si aliquid quod non rectè habetur, haberi non posse contendant, nos utrimque reclamamus.* Emendantur à MSS.
[e] Vaticani MSS. *Spiritu-sancto.*
[f] Editi, *qui & diu foris in sacrilegio . . schismaticus fuit.* At MSS. prætereunt *qui*, & loco *schismaticus*, habent *schismatis.*
[g] In editis, *magister Tichonius.* Abest *magister* à MSS.

Quando dat vitam mortuo, qui incrementum A dare non potest vivo? Sicut enim Pater suscitat mortuos & vivificat, sic & Filius quos vult vivificat. (Johan. 5. 21.) Itane apud illos sani sunt, ut possint etiam curare non sanos? Quid aliud isti, quàm se benedicendos pro Domino opponunt? Sed ab eis nullo modo seducuntur, qui non in homine, sed in Deo sperantes cantant, (Psal. 102. 2.) "Benedic anima mea Dominum, & noli oblivisci omnes retributiones ejus, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos. B Si omnes languores ipse sanat, nullum relinquit quem Parmenianus sanare [a] se dicat. Tantane apud illos lumina sunt, ut illuminare etiam possint? Quod nec illi, quo in natis mulierum major surrexit nemo, Johanni Baptistæ Johannes Evangelista concedit, de quo ait, (Johan. 1. 8.) "Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lumen quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Si omnem hominem illud lumen illuminat, nullum relinquit quem Parmenianus il- C luminare se dicat. (Lumen illuminatum & lumen illuminans.) Quia etsi sancti homines, secundùm quemdam modum dicuntur luminaria: alia tamen sunt lumina illuminata, aliud lumen illuminans, quod illud est de quo idem Johannes Baptista dicit, (Johan. 1. 16.) Nos omnes de plenitudine ejus accepimus. Nudos autem quis vestit, nisi qui dicit, (Luca 15. 22.) Proferte illi stolam primam: & qui corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem? (1. Cor. 15. 53.) Et [b] hoc quisquam divino indumento aliquem vestire dicitur, cui D magnum est si vestiri ipse mereatur? Jam porrò emundare pollutum se audeat dicere, si priùs audet se dicere non esse pollutum. Mundati enim sumus per gratiam Dei; sed nec tunc quidem mundabimus aliquem, cùm fuerit perfecta nostra mundatio: quanto minùs modò, cùm corpus quod corrumpitur aggravat animam? Quis enim castum glorietur se habere cor, aut quis glorietur mundum se esse à peccato? (Prov. 20. 9. sec. LXX.) Mundare quippe atque E sanare, in spiritalibus rebus tantumdem valet. Sicut autem spe salvi facti sumus, ita spe mundati sumus in perfecta salute & in perfecta munditia. Quomodo ergo sanare & mundare jam possumus, qui nec tunc poterimus, cùm omni modo salvi & mundi fuerimus? *Sed Deus*, inquit, *hoc per hominem facit.* Facit sanè, sed fecit & per Judam, quem ad Evangelium prædicandum cum ceteris misit: (Matth. 10. 14.) fecit & per Pharisæos in eis, qui bona quæ per eos audiebant ipsi faciebant, F cùm illi non facerent quæ dicebant. Postremò cur iniqui & scelerati eorum, sive cùm latent, sive cùm pro [c] pace Donati tolerantur, vivificant, curant, illuminant, mundant? An ipsi non sunt mortui, vulnerati, cæci, polluti? An ideo non apud eos cæci cæcos ducentes simul in foveam cadunt, (Matth. 15. 14.) quia non ipsos, sed Deum quem prædicant, illi audiendo & obtemperando sectantur? Ita sanè, sed tunc prædicant Deum, si cum Christo colligunt: quicumque verò cum illo non colligunt, spargunt; Donatum prædi- G cando, non Deum: cæci cæcos sequendo simul in foveam cadunt. Sed de quæstione baptismi latius aliquid Domino adjuvante tractabimus, (Lib. 1. De baptismo, cap. 1.) cùm de omnibus testimoniis sanctarum Scripturarum, quæ nobis objicienda credidit, Parmeniano [d] responderimus. Qui verè ipse adæquat proximos sibi eversione iniquitatis, qui eis tam malum propinavit errorem, ut non pro pace, sed pro divisione & dissensione non solùm loquatur ipse, sed etiam divinos libros loqui persuadeat.

CAPUT XV.

33. Sed inter multa miror hominem, cùm ageret non posse haberi baptismum nisi acceptum, nec posse accipi sine dante, interposuisse ex Evangelio testimonium, *Non potest*, inquit, *accipere homo quidquam, nisi fuerit illi datum de cælo.* (Johan. 3. 27.) Posset enim aliquis eorum verborum inscius, cùm cœpisset iste dicere, *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit illi:* ante quàm dixisset, *de cælo*, putare illum dicturum à Donato fuisse, aut à Parmeniano, aut ab aliquo de parte Donati, aut omnino ab ipsa parte Donati. Agnosco Evangelium, & illic scriptum esse recenseo, *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit illi de cælo.* Sed numquid Donatus est cælum? Numquid Parmenianus est cælum? Numquid pars ipsa Donati? Illa verò non est cælum, non est in cælo. Qui enim ait, *Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit illi datum de cælo:* numquam diceret, nisi datum fuerit illi de sole, aut de luna, aut de stellis, quæ tamen in cælo sunt: quanto minùs diceret, nisi datum fuerit illi de parte Donati, quæ non solùm non est cælum, nec est in cælo, sed nec in regno vult esse cælorum. Nec illud procul dubio diceret, Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit illi de Ecclesia: ipsa enim Ecclesia de cælo accipit. Si autem diceret, Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei ab homine justo: irruerent quidem isti frontosi, & se justos esse proclamarent, ut ab eis acciperet qui vellet accipere: nec nos quæstionem faceremus, utrùm justi essent an non; sed inter eos esse vel latentes injustos facilè ostenderemus ex quibusdam proditis & exclusis; [e] & tamen eos non improbaremus, nec diceremus non datum vel non acceptum, quod datum & acceptum esset à talibus. Sed & hoc falsò diceretur, Non potest homo accipere quidquam nisi datum fuerit ei ab homine justo. Ipse enim justus à quo alter accipit, quæro à quo acceperit. Si & ipse à justo homine, & de illo ita quæro, donec ab ipso capite ordinis humani ad aliquem perveniam, qui non ab homine acceperit; atque ita falsum esse doceam, quòd non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei ab homine datum.

34. Quid autem agunt isti nescientes [f] per Evangelicum testimonium, nisi ut homines admoneantur ut aliquando evigilent, atque advertant verè non homines esse attendendos, cùm sanctum aliquid homo accipere desiderat, sed illum solum qui de cælo dat homini; quia *non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de cælo?* Quòd si dixerint, De cælo quidem accipit, non de homine, sed tamen per hominem: quæro per qualem. Si per justum tantùm; non habent illi qui apud eos ipsos per latentes iniquissimos acceperunt: si & per injustum; quæ

[a] Sic MSS. At editi, *infirmitates tuas*: & infrà, *sanare debeat*; pro, *sanare se dicat.*
[b] Vaticani & è Gallicanis nonnulli MSS. *Et homo quisquam.*
[c] Am. & MSS. *pro Donati parte.*
[d] MSS. *respondebimus.* Vaticani autem sic prosequuntur: *quem verè ipse adæquat proxima sibi eversione &c.*
[e] Gallicani quidam MSS. *nec tamen eos ulli probaremus.*
[f] Editi, *nescientes Evangelicum testimonium*, omisso *per*, quod ex MSS. restituimus.

caussa

caussa ergo est ut aliquem rebaptizent? Si per injustum non nisi latentem, non habent, quos baptizavit manifestus satelles Gildonis Optatus: si & per injustum etiam manifestum, qui tamen nondum damnatus & ab Ecclesiæ communione projectus sit, non habent illi quos Felicianus Mustitanus, cùm ab eorum communione foris esset, in Maximiani schismate baptizavit, quos tamen nunc cum illo regressos nemo rebaptizat. Postremò si homo, quamvis de cælo, non tamen nisi per hominem potest accipere quidquam; quæro ipse Johannes Baptista, qui hoc ait, per quem hominem acceperat, quod utique de cælo acceperat? Et non invenitur: [a] atque ita à se testimoniis prolatis mala caussa convincitur. Quia etsi dicat Filius accepisse se à Patre, & Spiritum-sanctum de suo accipere, non quasi gradatim, sed sicut ipse exposuit dicens, Quia omnia quæ habet Pater mea sunt, ideo dixi, de meo accipiet: posse tamen hominem non interposito homine divinitus aliquid accipere, exemplo suo Johannes ipse testatur, & tot sancti ante quàm Dei Filius homo fieret, & postea quàm resurrexit & adscendit in cælum, centum viginti homines simul congregati erant, quos nullo homine in terra manum imponente, de cælo veniens Spiritus-sanctus implevit: & constituto jam ordine Ecclesiæ, Centurionem Cornelium ante ipsum baptismum, ante impositionem manûs, cum eis qui secum erant eodem Spiritu-sancto repletum, Petrus ipse miratus est. Nemo ergo accipit sine dante: sed quod pertinet ad baptismi sanctitatem, adest Deus qui det, & homo qui accipiat, sive per seipsum donante Deo, sive per angelum, sive per hominem sanctum, sicut per Petrum, sicut per Johannem; sive per hominem iniquum, sicut per tam multos vel latentes vel manifestos; quos ante tempus de messe colligere servi patrisfamilias prohibentur, & quos velut paleam frumenta Dominica usque ad tempus ventilationis corde interim separati non temeritate corporaliter deserunt, sed pietate spiritaliter ferunt.

Sanctificat interdum Deus etiam sine ministro & sacramento, per semetipsum. *Joan. 16. 15.* *Act 10. 44.*

35. *Qui*, inquit, *malè credidit, consequi non potest baptismi sacramentum; quia scriptum est, Perversum non potes adornare.* Quid si ergo apud eos quispiam baptizatus fuerit, qui putaverat, verbi gratiâ, Christum ex eo esse cœpisse, ex quo secundùm carnem de virgine Maria natus est; postea veritatis sermone commonitus, cùm comperisset ipsum esse de quo Johannes ait, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum; de quo consequenter ait, Verbum caro factum est, & habitavit in nobis: fateretur eis suum pristinum errorem, atque in eo se fuisse cùm baptizaretur sollicitus indicaret, juberent eum denuò baptizari? Numquam utique facerent: sed hominis imperitam simplicitatem carnali opinione priùs [b] depravatam, veritatis ratione correctam gratularentur: aut si etiam talis perversitas pertinaciter ei defendenda videretur, & diu reluctatus neque correctus, etiam de Ecclesia pelleretur, & postea cognita veritate remearet, pænitentiâ utique curandum esse censerent, non iteratione baptismatis vulnerandum; quamvis hoc in corde se habuisse fateretur etiam illo tempore quo apud ipsos fuerat baptizatus. Perversum ergo non potes adornare, quia non ei ad ornamentum valeret sacramentum quod acceperat, si in fide perversa persisteret, sed potiùs ad supplicium: cùm tamen ipsum sacramentum per se, etiam in perverso quem non ornabat, sed judicabat, integrum permaneret, & ideo nullo modo esset illius sacramenti violanda sanctitas, etiam cùm esset illius hominis corrigenda perversitas.

Caput XVI. *Eccl. 1. 15. secundùm LXX.* *Joan. 1. 1.*

36. Audet etiam Parmenianus nobis exempla divina proponere, quibus se arbitratur ostendere, quærendum esse hominem sanctum, à quo accipi debeat sacramentum. *Ipse*, inquit, *Dei Filius, ipse dominus Jesus Christus, à quo principium spiritalis baptismi exortum est, cùm secundùm voluntatem Patris baptizandus esset, utrumne ad Pharisæos perfidos atque profanos, an ad sanctissimum Johannem venisse monstratur?* At si hoc exemplo invitamur ad accipiendum baptismum; inferiorem nobis à quo baptizemur debemus inquirere, quando quidem Dominus ab eo baptizatus est, qui se ab ipso Domino baptizari debere prædixerat, & qui se indignum corrigiam calceamenti ejus solvere testabatur. Quin immo, ut interim id inquirere diligentiùs, cur ipse Salvator noster baptizari voluerit, quia certè aliquâ caussâ voluit; propterea fortasse, cùm se ipse posset tingere, qui etiam suum baptizatorem poterat baptizare, voluit Dominus à servo, & ille per quem facta sunt omnia ab illo qui factus est inter omnia, baptizari, ut & doceret humilitatem, & ostenderet non interesse quis à quo baptizetur, dum eo baptismo quo baptizandus est baptizetur. Nec à Pharisæis dedignaretur ille baptizari, si haberent hujusmodi baptismum, quo ille certi sacramenti gratiâ voluit baptizari. Nam & cùm circumcidendus esset, numquid Johannes quæsitus est? Hoc enim à Judæis fieri jam solebat. Et cùm pro illo esset offerendum legale sacrificium, numquid devitatum est illud templum, quod ab eo vocatur spelunca latronum? Quò certè & boni intrabant & mali: nec bonis oberant mali; quoniam Dominus qui ait, Sancti estote, quia ego sanctus sum; ita inviolabiliter facit sanctos suos versari inter malos, [c] ut custodiant eam quam accipiunt sanctitatem, quemadmodum ipse Dominus Jesus nulla contagione malignitatis in Judæorum gente pollutus est, neque cùm illa prima sacramenta secundùm perfectam humilitatis viam factus sub lege suscepit, neque cùm postea discipulis electis cum suo traditore usque ad extremum osculum vixit. Ejus enim exemplo, non solùm non [d] facientis mala, sed etiam non consentientis ulli malitiæ, inter paleam frumenta secura sunt, quia neque talia faciunt, neque consentiunt facientibus; etiam si in eadem segete usque ad messem, in eadem area usque ad ventilationem, intra eadem retia usque ad separationem quæ in littore futura est, boni tolerent malos. Sed isti sunt verè cæci duces cæcorum, qui & in numero suorum tam multos malos videant, & viam pacis non vident; & ut se non

Caput XVII. *Matth. 3. 14.* *Baptizari à servo suo cur Christus voluerit.* *Matth. 21. 13. Luca 19. 46.* *Levit. 11. 44.*

[a] In editis post, *& non invenitur*, proximè sequebantur verba, *Posse tamen hominem non interposito homine, usque ad aliquid accipere*, ac deinde, *atque ita à se testimoniis prolatis*, &c. Locum redintegramus ex Vaticanis MSS.

[b] In MSS. *priùs pravam.*

[c] Sic Vaticani MSS. At editi, *si custodiunt.*

[d] Editi, *non facientes mala, sed etiam non consentientes.* Emendantur ex MSS.

ad sustinendum invicem propter unitatis vinculum, sed ad dividendum ab invicem propter schismatis sacrilegium sequantur homines, persuadent.

Caput XVIII. (2. Par. 19. 2.)

37. At enim dictum est per Prophetam regi Josaphat, *O rex Josaphat, si peccatorem tu adjuvas, aut eum quem Dominus odit tu diligis, propterea fuit super te ira Domini.* Quis enim nostrûm dicit peccatorem adjuvandum, ad hoc utique in quo peccare vult; sicut ipse Achab [a] quem adjuvabat Josaphat, eundo cum illo in prœlium, (3. Reg. 22. 18. &c.) cùm ille Micheæ prophetæ veracia verba contemneret? Et tamen nec sic obfuit innocentiæ regis Josaphat pessimum meritum regis Achab: quia illum Dominus ad se exclamantem à periculo bellico liberavit, illum autem sacrilegum contemtorem in manus hostium venire permisit. Et si quid Josaphat periculi expertus est, quod ei Propheta indicat ab ira Dei fuisse, non alieno meruerat peccato, sed suo; quia sicut ei dictum est, peccantem adjuvabat: sed apud Deum cetera ejus bona facta prævaluerunt. Sic enim (2. Par. 19. 2.) dicitur ei: Peccatorem adjuvisti, & ei contra » Dominum amicus es, & in hoc super te ira à fa- » cie Domini. Sermones Dei boni in universis sunt » tecum, quoniam abstulisti lucos de terra, & pa- » rasti cor tuum ad requirendum Deum. Qui autem versatur in Ecclesia Dei, ubi sunt & illi qui (Philip. 1. 15.) sua quærunt, non quæ Jesu Christi, qui per in- » vidiam & contentionem Christum annuntiant, » non castè: [b] & dicit, sive per occasionem, sive » per veritatem Christus annuntietur; & in hoc gaudeo, sed & gaudebo: impollutus inter eos atque integer permanet, quia non eis ad sua quærenda consentit, cùm hoc culpet atque reprehendat; nec eos ad peccandum, sed ad hoc adjuvat, unde Christus latiùs prædicetur, & ab his qui audiunt & faciunt per eos qui quod dicunt non faciunt, Christo credatur, in Christo speretur, Christus diligatur. Talibus enim præcipit (2. Cor. 6. 14.) idem Apostolus dicens, Nolite conjungi cum in- » fidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum » iniquitate? Quæ communicatio est luci ad tene- » bras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? » Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem con- » sensus templo Dei cum simulacris? Vos enim (Lev. 26. 12.) [c] templum Dei vivi estis. Dicit enim, quia in- » habitabo in eis & inambulabo, & ero illorum » Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod » exite de medio eorum, dicit Dominus, & im- » mundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & » ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & » filias, dicit Dominus omnipotens. Quæ verba isti carnaliter sentientes, per tot divisiones se ipsos mutuatim in ipsa una Africa concidunt. Non enim intelligunt neminem conjungi cum infidelibus, nisi qui facit peccata Paganorum, vel talia facientibus favet; nec quemquam fieri participem iniquitatis, nisi qui iniqua vel agit vel approbat. Quis autem communicat tenebris, nisi qui per tenebras consensionis suæ dimisso Christo sequitur Belial? Quis ponit cum infidelibus partem suam, nisi qui ejus infidelitatis fit particeps? Ita enim templum Dei esse definit, nec se aliter simulacris adjungit. Qui autem sunt templum (Phil. 2. 15.) Dei vivi, & in medio nationis tortuosæ ac per-

versæ apparent sicut luminaria in mundo verbum vitæ habentes, nihil eos quod pro unitate tolerant inficit: nec angustantur, quia in illis habitat & deambulat Deus: & exeunt de medio malorum, atque separantur interim corde; ne fortè cùm id facere per seditionem schismatis volunt, priùs à bonis spiritaliter, quàm à malis corporaliter separentur.

Caput XIX. (1. Reg. 2. 30.)

38. Quod ergo scriptum est Deum dixisse, *Eos qui me clarificant, clarificabo; & qui me spernit, spernetur:* ipsi maximè nolunt intueri. Quomodo enim clarificant Deum, qui dicunt per orbem terrarum impleri non posse ejus promissa, quæ promisit patribus nostris, Abrahæ, Isaac, & Jacob, quæ per Prophetas tantò antè prænuntians, exhibuit per Unicum suum, qui factus est ei ex semine David secundùm carnem, ut in illo, (Rom. 1. 3.) id est, in semine Abrahæ benedicerentur omnes gentes: qui dicunt ipsum Dei Filium frustra dixisse, Sinite utraque crescere usque ad messem: (Matth. 13. 30.) quasi falsus fuerit, aut ipse fefellerit, cùm sola zizania per mundum creverint; frumenta verò præter partem Donati, in toto terrarum orbe defecerint: quomodo ista sentientes glorificant Deum, cùm scriptum sit, In latitudine gentis (Prov. 14. 28.) gloria regis, in diminutione autem populi contritio principis? Aut quomodo non spernunt Deum, qui baptismum ejus in eis quorum caussam non audierunt, & de quibus nullo modo judicare potuerunt, incredibili temeritate impietatis exsufflant, & sibi audent arrogare quod Dei est; à se damnatos in honoribus integris pro Donati pace recipiunt, & à se inauditos contra pacem Domini detestantur; baptisma in illis terrarum partibus per Apostolos traditum periisse contendunt, & per Felicianum apud Maximianistas traditum non periisse [d] concedunt? Jam verò quomodo Catholici non clarificant Deum, qui promissa ejus nullis hominum sceleribus, quo minùs implerentur, impediri posse confidunt; qui sacramenta ejus ita debitâ veneratione prosequuntur, ut ea si etiam ab indignis tractata fuerint, illis sua perversitate damnatis, illa intemerata sanctitate permanere demonstrent?

Caput XX. (Ephes. 5. 11.)

39. *Iterum*, inquiunt, *scriptum est, Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim fiunt ab ipsis latenter, turpe est & dicere.* Jam ipsa verba quemadmodum intelligenda sint diximus, quia non communicare est non consentire: quod propter Ecclesiæ disciplinam parum est, nisi etiam redarguantur, ut corrigi possint. Sed hæc salvâ pace facienda sunt, & quantum admittit officium conservandæ unitatis, ne simul eradicetur & triticum.

Caput XXI. (1. Tim. 5. 22.)

40. *Iterum ad Timotheum idem Apostolus, Ne, inquit, communicaveris peccatis alienis, te ipsum castum custodi.* Docuit ex consequenti, quemadmodum quod priùs dixit, intelligendum sit. Qui enim se ipsum castum servat, non communicat peccatis alienis. Si enim communicat, consentit: si consentit, corrumpitur: si corrumpitur, castum se non servat. Sed sanè tandem aliquando evigilavit Parmenianus, & attendit quid diceret Tichonius, sed frustra: statim quippe amore sententiæ suæ contra veritatem oculos clausit,

[a] Sic MSS. Editi verò, *quando adjuvat*.
[b] Unus Divionensis cod. ut ait *Apostolus, sive per &c.*
[c] In MSS. hic & infrà, *templa Dei vivi*.
[d] Editi, *conveniunt*. Meliùs MSS. *concedunt*.

Ait enim, *Numquid, frater cariſſime, non polluunt alios aliena peccata, & hoc eſt facinoroſis non communicare, licet cum ipſis convenias, eorum facta non facere?* Et tamen non totum dixit. Parum eſt enim eorum facta non facere, niſi diſpliceant: parum eſt ut diſpliceant, niſi redarguantur. Aliud enim eſt non facere, aliud non communicare, id eſt, non conſentire facientibus, aliud etiam redarguere. Cur ergo ubi videre cœperat, ſtatim ſe avertit, & uſque in finem noluit pervenire, & vix trientem de toto poſuit? An ſicut de populo fecerunt, & ſententiam veritatis præcidendam putavit? Nos dicimus, quòd qui non facit malum, nec facienti conſentit, & facientem arguit, firmus atque integer inter iniquos tamquam frumentum inter paleas converſatur. Ille autem tantummodo ait, *eorum facta non facere.* Et tertiam tamen de tota ſententia particulam quemadmodum refellat videamus.

Alienis peccatis qui non communicet.

41. *Quod contra legem eſſe divinam, inquit, nullus qui legem veneratur, ignorat.* Adhuc iſta verba communiter dici poſſunt. Poteſt enim & alius dicere, *Quod ſecundùm legem eſſe divinam, nullus qui legem veneratur ignorat.* Sed opus eſt probare, non dicere. Attendamus ergo quemadmodum probet. *Quid enim prodeſt, inquit, innocentiam cuſtodiſſe, ſi cum reis mixtus eſt & obnoxius?* Sanè ſi ita eſt, * innocentiam cuſtodiſſe non prodeſt, ſed innocentia cuſtodita non eſt. Mixtus enim reis & obnoxiis, niſi per conſcientiæ maculatam conſenſionem, nullus rectè dici poteſt. Qui verò implet quod ſcriptum eſt, Juſto nihil placet iniquum: ubilibet eum verſari quælibet neceſſitas cogat, miſceri iniquitatibus non poteſt. *Vel quomodo, inquit, incorruptus poteris permanere, ſi corruptis ſociaris?* Ita planè, ſi ſociatur, id eſt, ſi mali aliquid cum eis committit, aut committentibus favet: ſi autem neutrum facit, nullo modo ſociatur. Porrò ſi addat tertium, ut non ſit in vindicando piger, ſed vel corripiat juſtus in miſericordia & arguat, vel etiam, ſi eam perſonam gerit, & ratio conſervandæ pacis admittit, coram omnibus peccantes arguat, ut ceteri timeant; removeat etiam vel ab aliquo gradu honoris, vel ab ipſa communione ſacramentorum, & hæc omnia cum dilectione corrigendi, non cum odio perſequendi *, pleniſſimum officium, non ſolùm caſtiſſimæ innocentiæ, ſed etiam diligentiſſimæ [a] ſeveritatis implevit. Ubi autem cetera impediuntur, illa duo ſemper retenta incorruptum caſtumque cuſtodiunt, ut nec faciat malum, nec approbet factum.

* f. non innocentiam cuſtodiſſe non prodeſt.

Prov. 12. 21. ſec. LXX.

* ſupple, facias.

CAPUT XXII.

1. Cor. 5.

42. SED tamen videamus unde iſte doceat quod affirmat, *Cùm ſcriptum ſit, inquit, Modicum fermentum totam maſſam corrumpit.* Dixit hoc Parmenianus, atque abut: nec ei nunc oſtendi poteſt, in parte Donati, non ſolùm modicum fermenti, ſed multum veneni ex illis ovis aſpidum ruptis, & prævalidis jam ſerpentibus pro Primiano damnatis, & ad Primianum [b] iterum revocatis. Sed correcti ſunt, inquit. Deo gratias. Si verum eſt, non invideo, atque utinam id perfectè fiat. Si enim à Maximianiſtis redire ad partem Donati, nonnullus correctionis eſt [c] gradus: quanto verior perfectiorque correctio eſt, ab ipſa parte Donati ad unitatem catholicam remeare? Et Tichonius quidem multa dixit, quæ illis temporibus, & ſicut interior noverat, quàm non modico, ſed multo fermento, totam ſuam maſſam nollent fateri corruptam, qui totum orbem terrarum peccatis Afrorum fermentatum eſſe criminarentur. Sed ego iſtos miror, ſi adhuc eis placet hæc [d] Apoſtolica verba ſic intelligere, ita eos Optatum Gildonianum velle defendere, ut nec modicum fermenti eum fuiſſe [e] concedant. Quòd ſi vel hoc concedunt, quàm magnam putant eſſe maſſam ſuam, ut non potuerit tota corrumpi? aut ſi in eis ſolis tota corrupta eſt, quibus placet Optatus, experti diſcant intelligere quod legunt, quia ineſt tota maſſa ad quos pertinet quod dicitur totum, ſive bonum, ſive malum: ad eos pertinet qui conſentiunt; ad eos autem qui non conſentiunt, omnino non pertinet: & ideo diſciplinâ eccleſiaſticâ corrigendum eſt, ne ad multos perſuadendo perveniat: quod ubi fieri permittit ratio pacis, & non fit, ipſa negligentia culpam trahit, & in periculo conſentiendi eſt per deſidiam corrigendi.

CAPUT XXIII.

Levit. 10. 9.

43. Ex qua regula & illud [f] intelligendum eſt, quod conſequenter opponit, dicens eſſe ſcriptum, *Sit vobis legitimum æternum in progenies veſtras, dividere in medio ſanctorum & irreligioſorum, & in medio mundorum & immundorum.* Tanto enim quiſque meliùs hoc facit, quanto magis in Eccleſia proficit. Cùm enim creviſſet herba, & fructum feciſſet, tunc apparuerunt zizania. Et quamvis inter utrumque jam ſervi patris-familiâs cognitione dividerent atque diſtinguerent; jubentur tamen ea ſinere creſcere, & hoc uſque ad meſſem. Sed hæc hactenus: ea enim quæ reſtant, aliquanto diligentiùs ab alio exordio conſideranda atque tractanda ſunt.

[a] Plures MSS. *ſeveritas*, ſupple *innocentia diligentiſſima*.

[b] Am. Er. & aliquot MSS. *& ad Primianum tertium revocatis*.

[c] Editi, *eſt modus*. Noſtri autem Gallicani MSS ſimul cum Vaticanis habent, *eſt gradus*. Hanc lectionem in margine Amerbachianæ editionis annotatam, eligendam ducebat Henricus Gravius, ſi modò extaret in MSS.

[d] MSS. *hæc epiſtola verba*.

[e] Sic MSS. At editi, *contendant*.

[f] Editi, *immundum eſt*: mendosè.

LIBER TERTIUS.

Reliqua tractantur loca Scripturæ quæ Parmenianus objectabat.

Caput I. CUM omnis pia ratio & modus ecclesiasticæ disciplinæ unitatem spiritûs in vinculo pacis maximè debeat intueri, quod Ephes. 4. 3. Apostolus sufferendo invicem præcipit custodiri, a & quo non custodito [a] medicina vindictæ non tantùm superflua, sed etiam perniciosa, & propterea jam nec medicina esse convincitur: illi filii mali, qui non odio iniquitatum alienarum, sed studio contentionum suarum infirmas plebes jactantiâ sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certè dividere affectant, superbiâ tumidi, pervicaciâ vesani, calumniis insidiosi, seditionibus B turbulenti, ne luce veritatis carere ostendantur, umbram rigidæ severitatis obtendunt, & quæ in scripturis sanctis salva dilectionis sinceritate & custodita pacis unitate, ad corrigenda fraterna vi- b tia [b] mordaciori curatione fieri præcepta sunt, ad sacrilegium schismatis & ad occasionem præcisionis usurpant, dicentes, *Ecce ait Apostolus,* 1 Cor. 5. 13. *Auferte malum ex vobis ipsis. Quod malum utique si integris*, inquiunt, *non obesset, nec juberetur auferri.*

2. Interim videamus ne fortè non frustra non dixerit Apostolus, Auferte malos à congregatione vestra; sed, *Auferte malum ex vobis ipsis:* quia 2. Retract. cap. 7. cùm quisque impeditur ab Ecclesiæ congregatione malos homines separare, si ex se ipso auferat malum, non eis corde miscetur; atque ita spiritaliter non solùm conjungitur bonis, sed etiam 1. Tim. 5. 22. separatur à malis. Sic enim in illo loco ad Timotheum cùm dixisset, Neque communicaveris peccatis alienis: tamquam ille diceret, fieri posse, D ut aliquos malos ab Ecclesiæ congregatione separare non posset, & ideo tolerare cogeretur; tamquam consilium dans quemadmodum peccatis eorum non communicaret, Te ipsum, in- c quit, castum custodi. [c] Nam malis malus misceri potest, bonus autem nullo modo, quamvis cum eis in una congregatione versetur. Ita & hîc 1. Cor. 5. 12. ad Corinthios cùm dixisset, Quò enim mihi de „ his qui foris sunt judicare? Nonne de his qui in- „ tus sunt vos judicatis? Ne fortè turbarentur E aliquâ malorum numerositate, sic permixtis frumentis, ut sine illorum vexatione colligi separarique non possent: *Auferte*, inquit, *malum ex vobis ipsis:* ut si fortè non possent auferre malos à congregatione sua, auferendo malum ex se ipsis, id est, non cum eis peccando, nec eis ad peccandum consentiendo aut favendo, integerrimi inter eos & incorruptissimi versarentur: Quia per malum suum malis quisque consentit. Si autem à se ipso auferat malum, F alieno malo non est unde consentiat. Quapropter quisquis etiam contemserit Ecclesiæ Dei disciplinam, ut malos cum quibus non peccat, & quibus non favet, desistat monere, corrigere, arguere, [d] & si talem gerit personam, & pax d Ecclesiæ patitur, etiam à sacramentorum participatione separare, non alieno malo peccat, sed suo. Ipsâ quippe in tanta re negligentia grave malum est: & ideo, sicut Apostolus monet, si auferat malum à se ipso, non solùm auferet audaciam committendi, aut pestilentiam consentiendi; sed etiam pigritiam corrigendi, & negligentiam vindicandi, adhibitâ prudentiâ & obedientiâ in [e] eo quod præcipit Dominus, ne frumenta lædantur. Eâ quippe intentione quisquis inter triticum zizania toleraverit, auferendo à se ipso malum, non eis communicat: & ea distinguit ac judicat interim ad diem; non enim novit quid cras futurum sit: & ideo dilectione servata, non sine spe correctionis vindicandum est, quidquid [f] etiam cogit necessaria severitas vindicari. Quod ut satis appareat, totum ipsum epistolæ Apostolicæ locum diligentiùs tractemus.

1. Cor. 5. 13. e f

3. Quid vultis, inquit? In virga veniam ad vos, „ 1. Cor. 4. 21. an in caritate & spiritu mansuetudinis? Jam hîc „ apparet eum loqui de vindicta, ad cujus significationem virgam nominavit. Numquid tamen & virga sine caritate est, quia ita contexuit, In virga veniam ad vos, an in caritate? Sed quod sequitur, spiritu mansuetudinis: admonet intelligi, quia & virga caritatem habet. Sed aliud est Caritas duplex, severitatis, & mansuetudinis. caritas severitatis, aliud caritas mansuetudinis. Una quidem caritas est, sed diversa in diversis operatur. Omnino, inquit, auditur inter vos for- 1. Cor. 5. 1. „ nicatio, & talis fornicatio qualis nec in gentibus, ita ut uxorem patris sui quis habeat. De tam immani facto videamus quemadmodum eos sævire præcipiat. Et vos, inquit, inflati estis, & non Ibidem v. 2. „ potiùs luctum habuistis, ut tolleretur de medio „ vestrûm qui hoc opus fecit. Quare luctum potiùs, & non iram, nisi quia si patitur unum membrum, Ibid. 26. compatiuntur omnia membra? & non luctum, quia tollebatur; sed luctum, inquit, ut tolleretur; id est, ut lugentium dolor ad Deum adscenderet, & ipse tolleret hoc opus de medio eorum, sicut ipse sciret, ne fortè illi per humanam imperitiam eradicarent & triticum. Cùm ergo ad talem vindictam necessitas cogit, humilitas lugentium debet impetrare misericordiam, quam repellit [g] superbia sævientium: nec illius ipsius qui g de medio fratrum tollitur debet negligi salus; sed ita agendum est, ut ei talis vindicta sit utilis; & agendum voto & precibus, si corrigi objurgationibus non potest. Ideoque sequitur &

[a] Sic MSS. At editi, *medicina vindictæ.*

[b] Editi, *moderatiori.* Apud MSS. *mordaciori.* Loquitur quippe de iis Scripturæ locis, quibus acriorem vitiorū correptionem præcipientibus abutebantur Donatistæ ad suadendam separationem à malis.

[c] Omnes MSS. *Nec enim malis nisi malus misceri potest.*

[d] Sic MSS. Editi verò, *si etiam talem gerit personam, & pax Ecclesiæ patitur, ut etiam à sacramentorum participatione quempiam possit separare, non alieno malo peccat, sed suo.*

[e] Lov. *eo quod*, omissa particulâ, *in.*

[f] Ita MSS. At editi, *quidquid corrigi vel vindicari necessaria severitas postulat.*

[g] Vox *sævientium* restituitur ex codicibus Vaticanis. In aliis quibusdam MSS. legitur, *superbiens animus.* Vide infrà cap. 2. n. 5. ubi rursum *humilitas lugentium* contra *superbiam sævientium.*

Ibidem 3. dicit, Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi quasi præsens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi, tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini. Quid ergo agebat Apostolus, nisi ut per interitum carnis saluti spiritali consuleret, ut sive aliquâ pœna vel morte corporali, sicut Ananias & uxor ejus ante pedes apostoli Petri ceciderunt; sive per pœnitentiam, quoniam satanæ traditus erat, interimeret in se sceleratam carnis concupiscentiam? Quia ipse item dicit, Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, inter quæ & fornicationem commemorat. Et iterum: Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Non tamen [a] ab eo fraternam separat caritatem, quem de fraterna congregatione præcipit separari. Hoc enim apertiùs ad Thessalonicenses dicit, Si quis autem non obaudit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & non commisceamini cum illo, ut erubescat: & non ut inimicum eum æstimetis, sed corripite ut fratrem. Audiant isti aliquando, & intelligant quemadmodum satagat caritas Apostolica, ut sufferentes invicem studeamus conservare unitatem spiritûs in vinculo pacis. Nam & hîc cùm dixisset, Et non ut inimicum eum æstimetis, sed corripite ut fratrem: tamquam ostendens cur hoc dixerit, continuò subjunxit, Ipse autem Deus pacis det vobis pacem semper in omni bono. Ita & de isto qui uxorem patris sui habuit, luctum potiùs indicit, & pacificam caritatem ubique commendat: sicut & de se ipso ait, Ne iterum cùm venero ad vos, humiliet me Deus, & lugeam multos ex his qui antè peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia, & luxuria, & fornicatione quam gesserunt. Et paulò pòst ait, Prædixi & prædico sicut præsens secundò, & nunc absens his qui antè peccaverunt, & ceteris omnibus; quia si venero iterum, non parcam. Ideo lugendo [b] judicabat, ut Dei misericordia sine corruptione vinculi pacis, ubi salus tota consistit, contereret peccantes atque corrigeret; sicut de istu ipso qui cum patris uxore fuerat fornicatus, fecisse intelligitur. Nam non invenitur de quo alio significet in secunda epistola ad eosdem Corinthios, cùm ait: Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis dilectionem quam habeo abundantiùs in vos. Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos. Sufficit ei correptio hæc quæ fit à multis, ita ut è contrario vos donetis, & consolemini, ne quando majori tristitiâ absorbeatur qui ejusmodi est. Propter quod obsecro vos, ut confirmetis in eum caritatem. Ad hoc enim & scripsi, ut cognoscam probationem vestram, si in omnibus obaudientes estis. Si cui autem aliquid donaveritis, & ego. Nam & ego si cui donavi, propter vos, in persona Christi, ut non possideamur a satana: non enim ignoramus mentes ejus. Quid moderatius, quid diligentius, quid sollicitudine pia & paterna & materna caritate plenius fieri aut dici potest? Sicut peccanti adhibet [c] emendationem, sic correcto, & contenenti atque humiliato in pœnitentia cor suum, vult reddi consolationem, ne majori, inquit, tristitia absorbeatur. Sed quid illud quo conclusit istam sententiam, Ut non possideamur a satana? Non enim, inquit, ignoramus mentes ejus. Ipse est enim qui per imaginem custodiendæ severitatis crudelem sævitiam persuadet, nihil aliud appetens venenosissimâ versutiâ suâ, nisi ut corrumpat atque disrumpat vinculum pacis & caritatis, quo conservato inter Christianos, vires ejus omnes invalidæ fiunt ad nocendum, & muscipulæ insidiarum comminuuntur, & consilia eversionis evanescunt.

Petrus Ananiæ & uxori ejus [illegible] salutis mortem corporalem intulit — *Act.* 5. 5. — *Col.* 3. 5. — *Rom.* 8. 13. — *2 Thess.* 3. 14. — *Ephes.* 4. 3. — *2 Cor.* 12. 21. — *Ibid.* 13. 2. — *2 Cor.* 2. 4.

4. SED etsi de aliquo alio in secunda ad Corinthios epistola locutus est Apostolus, & ibi tamen significavit quanta caritate in quemque debeat Ecclesiastica vindicta procedere. Hoc est illud quod isti non intelligentes inter calumnias suas solent habere præcipuum: *Emendabit me justus in misericordia, & arguet me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Quia verò isti non in misericordia emendare noverunt, & Cæciliani innocentiam sævis suspicionibus infectati sunt, & Optati Gildoniani potentiam fallacis oleo adulationis unxerunt. Nam si propter vinculum pacis iniquitatem Optati gementes lugentesque tolerarent, non utique pacem Christianam atque catholicam in [d] orbe terrarum, sanctamque unitatem disrumperent; aut certè à majoribus suis nefaria cæcitate disruptam ita dolerent, ut saltem apud se experti quàm multos malos pro pace Donati ferre cogantur, impacatas illorum calumnias pace suæ correctionis exstinguerent. *Caput II.* — *Psal.* 140. 5.

5. Sed & ad illius primæ ad Corinthios epistolæ [e] consequentia redeamus. Cùm dixisset Apostolus, Tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu: etiam atque etiam commendans humilitate lugentium hoc debere fieri, non superbiâ sævientium, continuò subjecit, Non bona gloriatio vestra: vel per exprobrationem pronuntiationis, Bona gloriatio vestra. Sic enim nonnulli, & maximè Latini codices habent, cùm eadem in utroque sententia teneatur. Non enim metuendum est, ne quis intelligat laudando eos dixisse, Bona gloriatio vestra: cùm & superiùs dixerit, Inflati estis, & non potiùs luctum habuistis: & hîc continuò subjungat, Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit: [f] quod adipsam inanis gloriationis corruptionem congruentiùs referri potest. Superbia quippe [f] ex vetustate primi hominis, qui superbiâ lapsus est, quasi fermentatâ & corruptâ mente facit elatos in [g] unam conspersionem, qui sibimet finem in similj jactantiæ vanitate consentiant. Et gloriari qui- *1 Cor.* 5. 5. — *1 Cor.* 5. 6.

[a] Am. Er. & MSS *fraternam separat caritatem, quem de fraterna congregatione* &c.
[b] Editi, *videbat*. Meliùs MSS *judicabat*.
[c] Editi, *adhibet d[illegible] com[illegible], correcto atque contremiscenti [illegible] vult reddere consolationem*. Apud Vaticanos codices, *adhibet emendationem*. Tum ceteri MSS. eum sidem habent, *atque contremiscenti [illegible] vult reddi consolationem*: excepto uno Divionensi, qui præfert, *atque corrupto [illegible]*.
[d] Vaticani MSS [illegible] *terrarum sanctam unitate disrumperent*.
[e] Sic Vaticani codices. At editi, *Quod ad ipsam [illegible] referri potest*: minùs rectè.
[f] Editi, *velut ex vetustate*. Expungitur *velut* auctoritate codicis Casalini.
[g] Plures MSS. *in una conspersione, qui sibimet* [illegible]

dem, non de peccatis suis, sed super alterius peccata, tamquam ex comparatione innocentiæ suæ, modicum videtur fermentum; quia de suis etiam iniquitatibus gloriari, multum fermentum est: sed & illud modicum totam massam corrumpit. Cadit enim superbus merito superbiæ suæ, & incipit etiam peccata sua defendendo velle gloria-
1 Cor. 10. 12. ri. Quod prævidens idem Apostolus ait, Quapropter qui se putat stare, videat ne cadat. Et
Gal. 6. 1. iterum, Si præoccupatus fuerit homo in aliquo
B » delicto, vos qui spiritales estis, instruite hujusmo- » di in spiritu mansuetudinis, intendens te ipsum, » ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & » sic adimplebitis legem Christi. Quid est lex Chri-
Johan. 13. 34. sti, nisi, Mandatum novum do vobis, ut diligatis
Johan. 14. 27. invicem? Quid est lex Christi, nisi, Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis? Quod ergo
Gal. 6. 2. hîc dixit, Invicem onera vestra portate, & sic ad-
Ephes. 4. 2. implebitis legem Christi: hoc alio loco ait, Sufferentes invicem in dilectione, studentes servare
C unitatem spiritûs in vinculo pacis. Nam & in illo Pharisæo modicum fermentum esse videbatur, quia peccatorem non solùm non dolebat, sed super ejus peccata de suis se meritis extollebat. Sed descendit ille confitens peccata sua, justificatus
Luca 18. 14. magis quàm ille Pharisæus jactans merita sua: quoniam qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur. Sequitur ergo Apo-
1. Cor. 5. 7. stolus, & dicit, Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Quid
D est, ut sitis; & quid est, sicut estis: nisi quia erant ibi tales, erant ibi non tales, quos ut tales essent, exemplo talium commonebat? Tamen omnes in uno tamquam eosdem admonet, ne illi qui tales erant, desperarent de his qui nondum tales erant, & eos ad compagem sui corporis non pertinere arbitrarentur, tamquam eosdem admonet cùm dicit, ut sitis sicut estis. Noverant enim & illi qui jam sic erant, & admonente Apostolo magis magisque nosse debebant,
E sufferre illos qui nondum sic erant, ut sufferendo invicem in dilectione, servarent unitatem spiritûs in vinculo pacis, & invicem onera sua portantes, implerent utique legem Christi, qua Dominus noster Jesus Christus ad docendam humilitatis viam usque ad mortem crucis humiliari dignatus est, & tamquam medicus ægrotantes, ita cum dilectione pertulit peccantes, de quibus dixerat,
Matth. 9. 12. Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus. Statimque principale proposuit exemplum dicens,
1. Cor. 5. 7. F Etenim pascha nostrum immolatus est Christus: ut tantæ humilitatis exemplo discerent expurgare vetus fermentum, id est, quidquid in eis superbiæ de veteri homine remansisset. Itaque, inquit, » diem festum celebremus; non utique unam diem, sed totam vitam: non in fermento veteri, neque » in fermento malitiæ & malignitatis, sed in azy- » mis sinceritatis & veritatis. Malitia quippe est & malignitas velut de alieno peccato gloriari, quasi tunc debeat de justitia sua quisque gaudere, cùm alium justum esse non conspexerit. Sinceritas au-
G tem & veritas est, etiam si proficit aliquis, meminisse quid fuerit, & multo magis misereri lapsorum: quando quidem ipse erectus est à lapsu suo

A per Christi misericordiam, qui sine ullo suo peccato se [a] pro peccatoribus humiliavit.

6. Sed ne perniciosè relinquantur, & quasi dissimulanter negligantur aliena peccata, quod non est minoris crudelitatis, quàm illud super-
biæ, sequitur & dicit, Scripsi vobis in epistola, Ibidem 9.
non commisceri fornicariis; non fornicariis hu- » jus mundi, aut avaris, aut raptoribus, aut ido- » lis servientibus: alioquin debueratis de hoc mun- » do exisse. Opus enim vestrum in hoc mundo illud est, ut peccatores Christo ad salutem lucremini. Quod fieri non poterit, si eorum colloquia convictumque fugiatis. Nunc autem, inquit, scripsi vobis non commisceri. Si quis frater [b] no- » minatur inter vos aut fornicator, aut idolis ser- » viens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, » aut rapax, cum ejusmodi nec cibum quidem si- » mul sumere. Quò enim mihi de his qui foris sunt » judicare? Nonne de his qui intus sunt vos judi- » catis? De his autem qui foris sunt Deus judica- » bit. Auferte malum ex vobis ipsis. »

7. Ecce quemadmodum ad hanc sententiam venit Apostolus, cujus ultimam particulam ponendam credidit Parmenianus, dicens esse scriptum, *Auferte malum ex vobis ipsis. Quod*, inquit, *utique si bonis & integris non noceret, non juberetur auferri.* Quæ autem superiùs dicta sunt, unde ad hoc ventum est prætermisit, quibus utique ad id quod persuadere cupiebat, separationem à malis fieri corporaliter oportere, poterat
adjuvari dicente Apostolo, Cum hujusmodi nec Ibidem 11.
cibum simul sumere. Cur ergo non commemoravit, quod ejus intentionem maximè adjuvare posse videbatur? Cùm enim vehementer instet, ut à malè viventibus corporalem separationem faciendam esse persuadeat, cur non adhibet testimonium Apostoli dicentis, Si quis frater, no- » minatur fornicator, aut idolis serviens, aut ava- » rus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum » ejusmodi nec cibum simul sumere: nisi quia vi- » dit, si hoc diceret, posse sibi responderi, Itane vos etiam fornicatores & idolis servientes aut non habetis, aut eos ignoratis? Nullum avarum, aut maledicum, aut ebriosum, aut rapacem inter vos videtis & nostis? Cur ergo cum talibus contra præceptum Apostoli, non solùm cibum mensæ vestræ sumitis, sed etiam [c] cœnam mensæ Dominicæ communicatis? Hoc ergo Parmenianus, quantum arbitror, evitare conatus est, ne sibi responderetur; ut id non poneret quod pro ejus caussa validissimè sonare videretur: nam hoc epistolæ Apostolicæ capitulum si [d] eum fugisset, & ei non occurrisset, non ex ejus ultima parte poneret, *Auferte malum ex vobis ipsis.*

8. Sed nunc quia hoc diximus, fortasse isti audebunt negare haberi inter se avaros, aut maledicos, aut ebriosos, aut rapaces, & ipsum Optatum, qui universæ Africæ notissimus fuit, quem tam diu pertulerunt, quàm diu timuerunt, fortasse defendere conabuntur. Dicant ergo si possunt, meliorem se atque purgatiorem habere nunc Ecclesiam, quàm erat ipsa unitas beatissimi Cypriani temporibus, qui collegas suos, à quibus tamen nulla corporali disjunctione sepa-

[a] Plures MSS. se peccatoribus humiliavit.
[b] Editi, nominatur & est. Malè additum, & est, quod nostri omnes propè Gallicani MSS. meritò prætereunt, cùm Augustinus hanc Apostoli sententiam sic interpretetur: Si quis frater in talibus sit vitiis nominatus & famosus. Vide infrà n. 14. & lib. de fide & operibus cap. 2.
[c] Vaticani codices omittunt, cœnam.
[d] Sic præstantiores MSS. Alii quidam, si eum et fugisset. Editi autem, si consuluisset.

ratus est, nullum eorum nominatim appellans, sed prudenter ac sobriè saluberrimæ mordacitatis inferens medicinam, bis verbis graviter arguit, (Cyprianus Serm. de lapsis.) " quia esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent. Et ut apertissimè ostenderet de his se dicere, cum quibus in unius Ecclesiæ communione vivebat, consequenter annexuit, Quid non perpeti tales pro peccatis hujusmodi mereremur? Non enim ait, mererentur; sed, mereremur: quod nullo modo dixisset, cùm talis utique ipse non esset, nisi manifestare vellet eorum facta se gemere, qui ei non solùm Ecclesiæ unitate, sed etiam collegii consortio jungerentur, quamvis ab eis vitâ, moribus, corde, proposito discreparet. Dicant ergo isti meliorem nunc esse Ecclesiam suam, & non se habere tales, quales habuit in ipsa unitate Cyprianus. Credant eis qui volunt, & adversùs ea mala quæ de moribus eorum insimulata fuerint, oculos claudant: ego eos ad illa ipsa priora unitatis tempora revocabo, & ab eis quæram, utrùm quando ille tantus episcopus Carthaginiensis Ecclesiæ Cyprianus de tam malo collegio, testimonio liberæ vocis usque ad ea scripta, quæ posteris etiam prodederentur, ingemuit, erat Ecclesia Christi, an non erat? Si erat, quæro quemadmodum Cyprianus & ceteri similes ejus implebant quod præcepit Apostolus, (1. Cor. 5. 11.) Si quis frater nominatur aut fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum ejusmodi nec cibum simul sumere: quando cum his avaris & rapacibus, qui esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent, panem Domini manducabant, & calicem bibebant?

9. An fortè parva sunt ista crimina, & parvi æstimanda? Solent enim isti etiam hoc dicere, pensantes ea non in statera æqua divinarum Scripturarum, sed in statera dolosa consuetudinum suarum. QUIDQUID enim SCELERIS & iniquitatis inebriat multitudinem, amittit examinis veritatem. Sed ideo sunt tamquam sincerissimum speculum proposita hominibus oracula cælestium paginarum, (Sacra scriptura sincerissimum speculum.) ut ibi quisque videat quodlibet peccatum quantum sit, quod fortè [a] magnum est, & malè viventium cæco more contemnitur. Potuitne graviùs divinis eloquiis accusari avaritia, (Avaritia grave peccatum.) quàm ut idololatriæ demonstraretur æqualis, & ejus nomine appellaretur, dicente Apostolo, (Col. 3. 5.) Et avaritia, quæ est idolorum servitus? Potuitne majori pœnâ digna judicari, quàm ut inter illa crimina poneretur, quibus obsessi regnum Dei non possidebunt? Aperiantur oculi cordis, ne frustra pateant oculi corporis, & legant prædicatorem liberum veritatis in eadem ipsa prima ad Corinthios epistola scribentem, (1. Cor. 6. 9.) Nolite errare, neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Quomodo ergo Cyprianus & alia similia frumenta Dominica in illa tunc unitatis Ecclesia cum avaris & rapacibus, cum his qui regnum Dei non possidebunt, non laicis vel quibuscumque clericis, sed & ipsis episcopis panem Domini manducabant, & calicem Domini bibebant; cùm idem Apostolus (1. Cor. 5. 9.) præcipiat non eis commisceri, & clamet cum ejusmodi nec cibum sumere? An quia non poterant ab eis corporaliter separari, ne simul eradicarent & triticum, sufficiebat eis à talibus corde sejungi, vitâ moribusque distingui, propter compensationem custodiendæ pacis & unitatis, propter salutem infirmorum & tamquam lactentium frumentorum, ne membra corporis Christi per sacrilega schismata laniarent?

10. Sed ecce ego non urgeo quemquam illorum sic intelligere: ipsi explicent quemadmodum esse potuerit illa tunc Ecclesia gloriosa sine macula & ruga, ubi esurientibus in Ecclesia fratribus habere largiter argentum volebant, ubi fundos insidiosis fraudibus rapiebant, ubi usuris multiplicantibus fœnus augebant, ubi tantis erant involuti iniquitatibus, ut per illas regnum Dei non possiderent. Quòd si gloriosa Ecclesia sine macula aut ruga in eis solis computabatur, qui mærebant & gemebant illas iniquitates, quæ fiebant in medio eorum, [b] unde etiam secundùm sancti Ezechielis prophetiam, (Ezech. 9. 4.) tales proprio signo signari meruerunt, ut à vastatione & perditione iniquorum tutissimi evaderent; desinant calumniari bonis, non operantibus mala per morbidam cupiditatem, sed tolerantibus propter pacificam caritatem, quibus dictum est, (Matth. 5. 9.) Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Nam propterea Spiritus-sanctus per memoratum Ezechielem prophetam tali verbo designavit malos, quos in unitate tolerant boni, ut eos in medio bonorum diceret constitutos: quia si bonos diceret in medio malorum, illi quasi extrinsecùs & forinsecùs esse viderentur. Gemunt, inquit, & mærent iniquitates populi mei, (Ezech. 9. 4.) quæ fiunt in medio eorum: ut illos iniquos non solùm non exclusos, sed etiam inclusos cogitaremus.

11. Si verò jam tunc non erat Ecclesia, quia Cyprianus & quicumque cum eo avaros illos rapacesque noverant, quales ipsi non erant, quamvis eos gravissimis gemitibus & præclarissimis vocibus accusarent, unam tamen cum eis intrantes ecclesiam, & in una congregatione paria sacramenta [c] tractantes, per hujusmodi communionem paris sortis effecti sunt: quia non obtemperaverunt Apostolo jubenti, ut cum hujusmodi nec cibum quidem simul sumerent: &, (1. Cor. 5. 13.) *Auferte malum ex vobis ipsis*: quid adhuc laboramus? Quid se ipsi jactant, quòd habeant aliquam Ecclesiam, si jam illis temporibus esse destitit? Dicant unde natus est [d] Majorinus aut Donatus, ut per eos nasceretur Parmenianus atque Primianus. Quid eis prodest, quòd avaros & rapaces, cum quibus cibum sumi vetat Apostolus, modò se vel non habere in congregatione sua, vel incognitos sibi esse mentiuntur; quando quidem fuerunt tales in illa unitatis Ecclesia, unde isti exortos se sic jactant, ut eam in sua sola societate, id est, in

[a] Plures MSS. *quod fortè cùm magnum est, ac malè viventium* &c.
[b] Sic MSS. Editi verò, *unde etiam*.
[c] Vaticani codices, omisso verbo *tractantes*, ferunt *per hujusmodi communionem habentes*. Alii MSS pro *communionem*, habent *communicationem*.
[d] Majorinus, Donatus, Parmenianus, Primianus, Donatistarum fuerunt ex ordine Carthaginenses episcopi.

communione Donati remansisse persuadere co- A nentur? Si enim dicunt per talium communionem perire Ecclesiam, cur eam non dicunt jam Cypriani periisse temporibus? ac sic & per se ipsos unde exstiterint non invenientes, dicere desinant apud se Ecclesiam remansisse, quam totam prioribus periisse temporibus dicunt. Si autem in bonis quibus talia displicent semper mansit & manet & manebit Ecclesia: discant isti aliquando non sic intelligere quod ait Apostolus, *Auferte malum ex vobis ipsis*; ut per schismata co- B nantes colligere zizania, eradicent simul & triticum. Quæ omnia ita disputamus, ut meminerint qui hæc legunt vel audiunt, non eos potuisse umquam demonstrare, sive illo tempore cùm recentissima hæresis erat, sive nunc cùm multò firmiore innocentiæ conscientiâ sibi totus orbis in catholica Ecclesia Christiana pace connectitur, Cæcilianum vel eos qui ei concorditer inhærebant, fuisse zizania. Sed ut securus unusquisque in sanctæ Ecclesiæ unitate permaneat, & C ejusdem unitatis desertores ne cum eis pereat non sequatur, hoc dicimus; quia si fuissent illi zizania, tolerari potiùs usque ad messem, quàm pernicie schismatis eradicatis frumentis separari debuerunt.

1. Cor. 5. 13.

Matth. 13. 29.

Objectio. 12. Sed dicet aliquis: Quomodo præcipienti Apostolo poterimus obedire, qui vetat cum ejusmodi nec quidem cibum simul sumere? Si enim solam cordis separationem ab eis faciendam esse præciperet, non diceret, Scripsi vobis in episto- D la non commisceri fornicariis, non utique fornicariis hujus mundi, id est, eis qui Christiani non essent, de quibus postea dicit, Quò enim mihi de his qui foris sunt judicare? nonne de his qui intus sunt vos judicatis? De his autem qui foris sunt, Deus judicabit. Cùm ergo de tali separatione præcipiat, quæ non fit ab eis malis qui Christiani non sunt, sed ab eis qui Christiani sunt: cordis autem separatio ab omnibus malis facienda est, ac per hoc & ab eis ma- E lis qui non sunt Christiani, oportet nos corde separari: quid restat nisi ut intelligamus nobis per Apostolum juberi, ut [a] quibuslibet malis Christianis, quales ipse designat, nec tali conjunctione misceamur, quali conjunctione paganis in ipsius vitæ humanæ societate miscemur? Et ideo alio loco dicit, Si quis vos vocaverit ex infidelibus, & volueritis ire, omnia quæ apponuntur vobis manducate, nihil interrogantes. Hîc autem cum ejusmodi nec cibum quidem sumere F permittit. Cum infidelibus, id est, qui nondum in Christum crediderunt, dicit manducandum esse quæ apposuerint, de quibus quoniam foris sunt, Deus judicabit: cum his autem qui intus sunt, id est, si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, vetat etiam sumere cibum. Persuadet ergo ante tempus messis à frumentis zizania separari. Quod si facere noluerimus, quoniam Dominus prohibet, toleraturi ea sumus, G & in sola cum eis voluntatis & cordis separatione perseveraturi: ac per hoc etiam cibum sumere cum talibus, quod quidem prohibet Apostolus.

1. Cor. 5. 11.

Ibidem. 12.

1. Cor. 10. 27.

Solutio. 13. In hac velut angustia quæstionis non aliquid novum aut insolitum dicam, sed quod sanitas observat Ecclesiæ, ut cùm quisque fratrum, id est Christianorum intus in Ecclesiæ societate constitutorum, in aliquo tali peccato fuerit deprehensus, ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc ubi periculum schismatis nullum est, atque id cum ea dilectione, de qua ipse alibi præcipit dicens, ut inimicum non eum existimetis, sed corripite ut fratrem: non enim [b] ad eradicandum, sed ad corrigendum. Quòd si se non agnoverit, neque pœnitendo correxerit, ipse foras exiet, & per propriam voluntatem ab Ecclesiæ [c] communione dirimetur. Nam & ipse Dominus cùm servis volentibus zizania colligere dixit, Sinite utraque crescere usque ad messem: præmisit caussam dicens, Ne fortè cùm vultis colligere zizania, eradicetis simul & triticum. Ubi satis ostendit, cùm metus iste non subest, sed omnino de frumentorum certa stabilitate certa securitas manet, id est, quando ita cujusque crimen notum est, & omnibus exsecrabile apparet, ut vel nullos prorsus vel non tales habeat defensores, per quos possit schisma contingere; non dormiat severitas disciplinæ, in qua tanto est efficacior emendatio pravitatis, quanto diligentior [d] conservatio caritatis. Tunc autem hoc sine labe pacis & unitatis, & sine læsione frumentorum fieri potest, cùm congregationis Ecclesiæ multitudo ab eo crimine quod anathematur, aliena est. Tunc enim adjuvat præpositum potiùs corripientem, quàm criminosum resistentem: tunc se ab ejus conjunctione salubriter continet, ut nec cibum quisquam cum eo sumat, non rabie inimica, sed coërcitione fraterna. Tunc etiam ille & timore percutitur, & pudore sanatur, cùm ab universa Ecclesia se anathematum videns, sociam turbam cum qua in delicto suo gaudeat & bonis insultet, non potest invenire.

1. Thess. 3. 15.

Matth. 13. 30.

Excommunicatio ubi adhibenda.

14. Ad hoc enim & ipse Apostolus ait, Si quis frater nominatur. In eo quippe quod ait, Si quis, nihil aliud videtur significare voluisse, nisi eum posse tali modo salubriter corrigi, qui inter dissimiles peccat, id est, inter eos quos peccatorum similium pestilentia non corrumpit. In eo verò quod ait, nominatur, hoc nimirum intelligi voluit, parum esse ut sit quisque talis, nisi etiam nominetur, id est, famosus appareat, ut possit omnibus dignissima videri, quæ in eum fuerit anathematis prolata sententia. Ita enim & salva pace corrigitur, & non interfectoriè percutitur, sed medicinaliter uritur. Propterea & de illo dixit, quem tali medicinâ sanari voluerat, Satis huic est correptio quæ fit à multis. Neque enim potest esse salubris à multis correptio, nisi cùm ille corripitur qui non habet sociam multitudinem. Cùm verò idem morbus plurimos occupaverit, nihil aliud bonis restat quàm dolor & gemitus, ut per illud signum quod Ezechieli sancto revelatur, illæsi evadere ab illorum vastatione mereantur. Ad eum enim qui errare non potest clamant, Ne perdas cum impiis Deus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam. Ne cùm voluerint colligere zizania, eradicent simul & triticum; nec per diligentiam segetem Dominicam purgent, sed per temeritatem ipsi potiùs inter purgamenta numerentur. Ideoque idem

1. Cor. 5. 11.

Ezech. 9. 4.

Psal. 25. 9.

a Vaticani MSS. ut quibusdam.
b Editi, Non enim esse. Verbo esse carent plures MSS.

c Sic omnes MSS. At editi, ab Ecclesiæ unitate dirimetur.
d In excusis, confirmatio. At in omnibus MSS. conservatio.

Apostolus

Apostolus cùm jam multos comperisset immundâ luxuria & fornicationibus inquinatos, ad eosdem Corinthios in secunda epistola scribens, non itidem præcipit ut cum talibus nec cibum sumerent. Multi enim erant, nec dici de his poterat, Si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut aliquid tale, cum ejusmodi nec cibum quidem simul sumere: sed ait, Ne iterum cùm venero ad vos, humiliet me Deus, & lugeam multos ex iis qui antè peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia & luxuria & fornicatione quam gesserunt: per luctum suum potiùs eos divino flagello coërcendos minans, quàm per illam correptionem, ut ceteri ab eorum conjunctione se contineant. Consequenter enim dicit, Ecce tertiò hoc veniam ad vos: in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi, & prædico sicut præsens secundò, & nunc absens iis qui antè peccaverunt, & ceteris omnibus, quia si venero iterum, Non parcam; quia probationem quæritis ejus qui in me loquitur Christus. Quid aliud dixit hîc, Non parcam: nisi quod superiùs ait, Et lugeam multos: ut luctus ejus impetraret flagellum à Domino quo illi corriperentur, qui jam propter multitudinem non poterant ita corripi, ut ab eorum conjunctione se ceteri continerent, & eos erubescere facerent, sicut faciendum est, si quis frater in aliquo ceteris dissimili crimine nominetur? Et revera si contagio peccandi multitudinem invaserit, divinæ disciplinæ severa misericordia necessaria est: nam consilia separationis & inania sunt & perniciosa atque sacrilega; quia & impia & superba fiunt, & plus perturbant infirmos bonos, quàm corrigunt animosos malos. Sicut ille fidelissimus testis avaritiæ collegarum, cùm ea mala tribulationum quæ patiebatur illo tempore Ecclesia, censuræ divinæ & disciplinæ tribueret, commemoratis quos noverat episcoporum pessimis moribus, qui esurientibus fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent, Quid non, inquit, perpeti tales pro peccatis hujusmodi mereremur? Et deinde adhibet testimonium de Psalmis dicens, Cùm jam pridem monuerit & dixerit censura divina, Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanaverint, & præcepta mea non observaverint; visitabo in virga iniquitates eorum, & in flagellis delicta eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eis.

15. *Misericorditer igitur corripiat homo quod potest: quod autem non potest patienter ferat, & [a] dilectione gemat atque lugeat, donec aut ille de super emendet & corrigat, aut usque ad messem differat eradicare zizania, & paleam ventilare; ut tamen securi de salute sua bonæ spei Christiani inter desperatos, quos corripere non valent, in unitate versentur, auferant malum à se ipsis, id est, ut in ipsis non inveniatur quod in moribus aliorum eis displicet. Cùm enim dixisset Apostolus, Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? Nonne de iis qui intus sunt vos judicatis? de his autem qui foris sunt Deus judicabit. Nunquam illi responderent, Quid agimus, cùm* ita improborum multitudine premimur, ut judicium nostrum in aliqua correptione non possimus exercere? *Auferte*, inquit, *malum ex vobis ipsis*: id est, si non potestis auferre malos ex medio vestrum, ipsum malum auferte ex vobis ipsis. Quòd si quisquam velit sic intelligere quod dictum est, *Auferte malum ex vobis ipsis*; ut per correptionem separationis de congregatione fratrum malus quisque auferendus sit, studio tamen sanandi, non odio perimendi esse faciendum, nemo dubitaverit. Et qui adhibendus sit modus temporaque servanda, ne pax Ecclesiæ violetur, in qua maximè tritico parcendum est, ne simul cum zizaniis eradicetur, quod in præsentia visum est necessarium, distulimus. Hæc qui diligenter cogitat, nec in conservatione unitatis negligit disciplinæ severitatem, nec immoderatione coercitionis disrumpit vinculum societatis.

16. Nam hoc ipsum quod ait Apostolus, Cum ejusmodi nec cibum simul sumere: quàm multi boni Christiani de iis, de quibus familiariùs curam gerunt, ut à quorum consortio se potuerint separare, quos tali correptione posse corrigi sentiunt, vel quos omnino corrigi posse desperant, ne alios colloquiorum malorum contagione corrumpant, non dubitant facere. Facit autem hoc bene, id est, humili caritate ac benigna severitate, qui sic præest fratribus, ut eorum servum se esse meminerit, sicut sese habent ipsius Domini & præceptum & exemplum. Tunc enim fit sine [b] typho elationis in hominem, & cum luctu deprecationis ad Deum. Sed quàm facile de gradu clericorum quisque ab episcopo, vel de numero pauperum quos pascit Ecclesia, vel de ipsa congregatione laicorum, sive ab episcopo, sive à clero vel quocumque præposito, cui est potestas, eximitur, ita ut cum ejusmodi à ceteris quibus hoc præcipi potest, nec cibus sumatur; tam facilè malorum multitudo in quolibet ordine Ecclesiæ non potest à bonorum commixtione secludi & expelli. Nam & in domibus suis quique boni fideles ita disciplinam suorum moderantur & regunt, ut ibi quoque obtemperent Apostolo præcipienti, cum ejusmodi nec cibum simul sumere, cùm & de filiis suis & de domo [c] pacis hoc faciunt vel fieri jubent; cùm eos vident ita vivere, ut hoc eis esse faciendum ipsa quam habetur in eos caritas suggerat. Turba autem iniquorum, cùm facultas est in populis promendi sermonem, generali objurgatione ferienda est, & maximè si occasionem atque opportunitatem præbuerit aliquod Domini flagellum de super, quo eos appareat pro suis meritis vapulare. Tunc enim aures humiles præbet emendatorio sermoni calamitas auditorum, faciliúsque in gemitum confitendi quàm in murmura resistendi afflicta corda compellit: sicut tunc beatus Cyprianus de collegis suis fortasse illa non diceret, nisi eum de super divina severitas adjuvaret. Eo quippe tempore illa dicebat tam molesto, tam calamitoso atque luctuoso, ut illi non solùm succensere non auderent, sed etiam vix à succensentibus veniam se posse impetrare sentirent. Quamquam etsi nulla calamitas tribulationis premat, cùm facultas datur, utiliter corripitur in multitudine multitudo: nam sicut separata sævire,

Marginal notes: 1 Cor. 5. 11 — 2 Cor. 12. 21 — 2 Cor. 13. 1; Deut. 17. 6 — Cyprianus serm. de lapsis — Psal. 88. 31 — 1 Cor. 5. 12 — 1 Cor. 5. 13 — 1 Cor. 5. 11 — Qui præest fratribus, servum se esse meminerit — Catalogus pauperum quos pascebat Ecclesia — Multitudo quando & quomodo objurganda.

[a] Am. Er. & aliquot MSS. & cum dilectione. [...]ditio Am [...]

[b] [...]

[c] Vox pacis abest à Casalino MS.

sic in ipsa congregatione objurgata gemere consuevit. Quamobrem & illud præceptum Apostoli nullo modo negligendum est, cùm sine periculo violandæ pacis fieri potest, qui nec ipse aliter fieri voluit, ut à congregatione bonorum separetur malus. & ejusdem illud præcipue adtendendum est, ut sufferentes invicem studeamus servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Item Domino in Evangelio dicenti subtemperare debemus ubi ait, Si neque Ecclesiam audierit, sit tibi tamquam ethnicus & publicanus: & in illo ubi prohibuit colligi zizania, ne simul eradicetur & triticum. Potest enim utrumque custodiri ab eis, quibus dictum est, Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.

Matth. 18. 17. Matth. 13. 29. Matth. 5. 9.

CAPUT III.

17. Sed jam cetera, quæ Parmenianus posuit, testimonia videamus. Inter omnia, quibus [a] eorum sacrilegus tumor apparet, nullo se loco magis aperuit, quam in eo quod ausus est etiam illud Jeremiæ prophetæ ponere, unde persuaderet cæteris hominibus, communionem Donatistarum, non solum Ecclesiam [b] veram esse, sed etiam talem jam hoc tempore, qualis post ultimam ventilationem Ecclesia sancta futura est. Cui sacrilegæ præsumtioni, & nefandæ elationi quid addi possit ignoro. Et multis quidem locis sermonum suorum nihil aliud quàm præsumere intelliguntur, sed aliquando tamen verecundantur, cùm eos veritas urgere cœperit, quando interrogantur, utrùm non habeant, vel utrùm non sint ipsi peccatores: verumtamen in hoc Prophetico testimonio impiam vanitatem & suam nimiam perversitatem apertissimè prodiderunt. Cùm enim Jeremias sanctus vellet ostendere bonis & malis, etiam si ad tempus sit congregationis una societas, longè tamen disparia esse momenta motum finemque meritorum: *Quid paleis*, inquit, *ad triticum*. Parmenianus autem cùm vellet Tichonium refellere dicentem, malos à bonis in unitate interim pro pace tolerandos, & in fine ultimi judicii separandos, posuit hoc Jeremiæ testimonium, quo perversus atque errans perversos & errantes ad turbulentissimas & sceleratissimas seditiones inflammet; ut quisquis inflata mente carnis suæ videtur sibi aliquid esse, cùm nihil sit, se ac similes sui tamquam grana purgatissima existimans, ad Ecclesiæ congregationem, in qua necesse est ut ii qui ad vitam æternam pertinent, eos qui ad ignem æternum pertineut, usque ad certum finem tamquam frumenta paleam suam tolerent, jam sibi accedendum esse non putet. Nullus alius flatus de area Christi levissimam paleam ante tempus ventilationis excussit, nulla alia [d] præsumtio sacrilega schismata quæcumque, ubicumque sunt, fecit.

Jerem. 23. 28. Gal. 6. 3.

18. *Admonet*, inquit, *Jeremias sanctissimus, infructuosas & steriles peccantium turbas ab honorata fruge justorum discerni, dicens, Quid paleis ad triticum?* O tuba furoris, ô vox exsecrabilis pestilentiæ! Numquid forte sic errat genus humanum, ut non agnoscat ventilatorem Parmenianum? An & ipse dat locum Donato, & ad purgatam per eum massam se venisse gloriatur? Nam ille ante se Majorinum nescio utrùm dignetur agnoscere. An isti tres tamquam tria cornua cujusdam ventilabri in manu Domini fuerunt, per A quos messis totius orbis mundaretur, & Afra ea electa est, ubi purgata massa consisteret, cæteram autem omnem terram palea separata esset? Unde ergo tanti greges Circumcellionum? Unde ergo tantæ turbæ convivarum ebriosorum, & innuptarum, sed non incorruptarum, innumerabilia stupra feminarum? Unde tanta turba raptorum, avarorum, fœneratorum? Unde tanti nobili per suas quique regiones notissimi, tantumdem volentes, sed non tantumdem valentes, Optati? B Quid ad hæc respondebunt? Non sunt ista. An & hoc triticum est? Væ impudentissimæ negationi, si apud se ista non esse; væ sceleratissimæ perversitati, si frumenta esse responderint. Postremò massam purgati tritici post tantæ auctoritatis trientem, id est, Majorinum, Donatum, Parmenianum etiam Primianus iterum ausus est ventilare, ut Maximianistas de sua communione separaret. An fortè frumenta projecit? Quid est ergo ipse cum suis, qui talia projecerunt? An C ita ista frumenta purgata sunt, ut se invicem non agnoscant, & se invicem damnando ventilare conentur? Potuitne palea baptizare frumenta? Si potuit, cur ergo dicunt, *Quid paleis ad triticum?* Si autem non potuit, cur Felicianus cum inter paleas Maximianistarum foras volasset, quotquot ille baptizavit, cum eo rursus ad massam illam purgatissimam redierunt, & omnes intus eos nunc habent, & sibi non dicunt, *Quid paleis ad triticum?*

D 19. Jam ergo evigilent aliquando, & intelligant quemadmodum Propheta dixerit, *Quid paleis ad triticum?* Ubi enim dicatur considerent, si eis inest qualiscumque sensus humanus. Numquid in agro dici potest, *Quid paleis ad triticum*, quando eadem radice portantur? Numquid in area, ubi pariter triturantur? Sed utique in horreo, *Quid paleis ad triticum?* Veniet enim ille paterfamiliâs ferens ventilabrum in manu sua, & mundabit aream suam, frumenta recondet in E horreum, paleam verò comburet igne inexstinguibili. Nam per aliam similitudinem omne triticum ovium nomine, & omnis palea hœdorum nomine significatur, quæ duo pecorum genera interim permixta sub uno pastore pascuntur. Sed veniet, inquit, filius hominis cum angelis suis, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor separat oves ab hœdis: & oves quidem ponet ad dexteram, hœdos autem ad sinistram. Et dicet iis qui à dextris ejus F erunt, Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab initio mundi. Illis autem qui ad sinistram dicet, Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus. Tunc ergo impletur prophetia, *Quid paleis ad triticum?* quando hœdis & ovibus non potest pascua esse communis. Si possunt pisces boni piscibus malis intra illam sagenam cui dixit Dominus, Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, dicere, Recedite à nobis, aut G recedemus à vobis, donec omnes educantur ad littus, & per angelos boni mittantur in vasa, mali autem projiciantur foras: potest hoc tempore impleri quod dictum est, *Quid paleis ad triticum?* Sed qui congregationem suam jam frumentum purgatum putant, à commixtione frumenti &

Matth. 3. 12. Matth. 25. 31. Matth. 13. 47.

[a] In Casalino codice, *quibus sacrilegus tumor*.
[b] Duo MSS. *Ecclesiam veterem esse*.
[c] Nonnulli MSS *cum eos quæ urgere cœperit*.
[d] Editi, *præsumtione*. Melius MSS. *præsumtio*.

paleæ tamquam pura palea volaverunt. & qui si sub uno pastore nonadhuc cum hœdis pascere sentiunt, luporum insidiis de grege Domini separati sunt. & qui cum malis piscibus se congregatos esse non putant, non solùm mali pisces sunt, sed etiam unitatis retia disruperunt. Quòd si jam hoc tempore intelligamus fieri quod Jeremias ait, *Quid paleis ad triticum?* nihil aliud rectè intelligere possumus, nisi quòd in una quidem congregatione sunt, donec in fine ventilationis etiam corporaliter separentur; sed tamen tritico sursum cor est, paleæ verò deorsum. Palea quippe sua quærit, non quæ Jesu Christi: triticum autem thesaurizat thesaurum in cælo, & ubi est thesaurus ejus, ibi & cor ejus. (Matth. 6. 21)

CAPUT IV.

20. SIC etiam verba Isaiæ intelligenda sunt, quæ ille similiter non intelligens, ad eamdem sui erroris sententiam detorquere conatur. Quid enim ait Isaias? (Isai. 52. 11) *Recedite, recedite, exite inde, & immundum nolite tangere, exite de medio ejus, & separamini qui fertis vasa Domini.* Numquid eadem totiens repetenda sunt, quotiens, [a] quomodo fiat separatio cordis à malis? Immundum enim non tangit, qui ad peccatum nulli consentit. Exit autem inde, ut salva sit ejus caussa apud Deum, si etiam disciplinam corripiendi & arguendi salva pace non negligat. Nam qui vult corporaliter quasi manifestos malos deserere, spiritaliter deserit latentes bonos, quos inexpertos & incognitos cogitur accusare, dum separationem suam conatur defendere.

21. Sed isti respondeant, Si mundus est Felicianus, cur exiit de medio eorum? Si verò immundus, cur modò tangit mundum? Quòd si tunc immundus fuit cùm foris esset, quos illic baptizavit, immundi sunt, quia immundum tetigerunt. An omnes cum illo remeando mundati sunt? Possunt ergo isti mundari foris [b] baptizati, quos in sua communione non baptizaverunt? Cur ergo alios rebaptizant? An à trecentis-decem Bagai considentibus damnari aliqua fortè [c] dignatio est, & ideo de toto orbe quisquis ad eos venerit rebaptizatur, quia non meruit totus orbis istam dignationem, ut à Bagaiensi concilio damnaretur? Quid ergo, à Maximiano & à ceteris sociis ejus ad Primiani [d] communionem non redeuntibus quicumque baptizati fuerint, rebaptizantur? an parcitur eis? Si rebaptizantur, violatur dignatio Bagaiensis: in ea quippe etiam istorum baptizatores damnati sunt. Si autem parcitur eis, rogandi sunt isti, ut rursum ad oppidum Bagaiense conveniant, & si fortè ille numerus trecentorum-decem jam consecratus est, totidem conveniant, & illic sententiam contra totum orbem proferant, sicut adversùs Maximianistas protulerunt, ut cùm voluerint aliquem rebaptizare ex aliqua parte orbis venientem, pari privilegio se [e] defendat, asserens sibi ita parci oportere, sicut ei parcitur quem Maximianista baptizat; quia jam non solùm Maximianistæ, sed etiam totus orbis meruerit concilio Bagaiensi damnari. Deinde se ipsos à tam magna invidia, [f] liberabunt, ut cùm cœperint jam non rebaptizare in Ecclesia baptizatos, quæ per omnes terras est constituta, si quis eis moverit quæstionem, cur jam non faciant quod ante faciebant, [illegible] deant, Quando ista faciebamus, nondum Bagaiensi concilio totum orbem terrarum damnaveramus. nunc autem rogati misericorditer concessimus, ut eos tali concilio damnaremus, quali Maximianistas damnavimus, quorum baptismum non repetimus. Quid ergò magnum est, quid difficile, præstare omnibus gentibus [g] tantam dignationem damnationis? An iterare baptismum orbis terrarum licet, & iterare damnationem orbis terrarum non licet? Etiam hinc securi sint, non inveniemus quo concilio tot gentes provinciasque damnaverint. Quosdam paucos in Africa damnaverunt, à quibus totius orbis judicio superati sunt; nec ausi sunt post [h] damnare judices apud quos superati sunt: quid enim esset impudentius, quid insanius? Multo minùs damnare potuerunt etiam in ceteris terrarum partibus constitutos, qui magis talibus judicibus ecclesiasticis credere, quàm victis litigatoribus voluerunt. Et tamen Maximianistarum, quos trecenti-decem Donatistæ Bagaiensi concilio damnaverunt, baptismus agnoscitur, acceptatur, admittitur: orbis autem terrarum, per quem hereditas Christi sic exhibita est ut promissa est, in qua & ipsi ante paucos annos fuerunt, quem nullo jure damnare potuerunt, & nulla saltem concilii perversitate damnarunt, baptismus improbatur, exsufflatur, iteratur. O sancta damnatio, quam Maximianistæ meruerunt; & laboriosa innocentia gentium, quæ apud illos propterea Christianum nomen amisit, quia talem damnationis locum invenire non potuit. (Ironia.)

22. Si autem illi soli à Maximianistis venientes non rebaptizantur, qui cum suis baptizatoribus redeunt, sicut hi qui cum Prætextato & Feliciano redierunt: primò videant quemadmodum ejusdem schismatis baptismum extra eorum communionem foris æqualiter datum in aliis confirment, in aliis exsufflent, in parte honorent, in parte violent. Ita enim ubi violant, rei sunt: ubi autem confirmant, reatùs sui testes inveniuntur. Si enim postea sic confirmarent, ut jam violare desinerent; non discrepatio, sed correctio diceretur: cùm autem in quibusdam improbant, quod in aliis approbant; in his accusantur, in illis contra se testimonium dicunt. Quæro enim quare non baptizes eos quos Felicianus in Maximiani schismate baptizavit, quia Christi baptismum acceperunt, an quia Feliciani? Si quia Feliciani; apud Maximianistas cum dedit damnatus, foris extra communionem vestram dedit eum; hoc est illud baptisma, quod & Salvii Membresitani & aliorum talium: si autem quia Christi; plus apud te valet pro baptismo Christi Felicianus in Mustitanis, quàm ipse Christus in omnibus terris; plus apud te valet pro baptismo Christi sedens ad latus tuum & damnatus à te, quàm ille sedens ad dexteram Patris & crucifixus pro te? Parcitur in paucissimis baptismo Christi, ne Felicianus offendatur: & non parcitur, ne

[a] Sic MSS. uno excepto Casalino, qui omittit, *quotiens*. Editi verò sic habent, *quotiens fit separatio* &c. omisso, *quomodo*.
[b] Editi, *mundari foris baptizare*. Castigantur à MSS.
[c] Am. Er. & quidam è MSS. *aliqua fortè meruerunt dignatione*.
[d] Plures MSS. *ad Primiani communicationem*.
[e] Editi, *se defendant asserentes*. Meliùs MSS. *se defendat asserens*, is videlicet quem voluerint rebaptizare.
[f] Post, *à tam magna invidia*, editi addunt, [illegible] *tam mirabili*. quæ verba absunt à MSS è quibus tamen duo [illegible] terunt. *Deinde ipsi ad tam magna mirabilia labentibus, ut cum cœperint* &c. Porrò Lovanienses loco *liberabunt*, posuerunt *libenter*.
[g] Plures MSS. *tantum dignationis*; omissa voce, *damnationis*.
[h] Hoc *totius orbis judicium*, quo Donatistæ *litigatores superati sunt ab adversariis*, non aliud quàm Arelatense.

ipse Christus in tot gentium millibus exsufflettur.

23. Sed incredibilis est cæcitas hominum, & omnino nescio quemadmodum credi posset esse in hominibus tanta perversitas, nisi experimento verborum suorum factorumque patesceret usque adeo se clausos habere cordis oculos, ut cùm commemorent sanctæ scripturæ testimonia, non intueantur in factis Prophetarum, quemadmodum intelligenda sunt verba Prophetarum. Dixit Jeremias, *Quid paleis ad triticum?* [a] non ut ipse recederet à paleis populi sui, in quas tanta illa vera dicebat. Dixit Isaias, *Recedite, recedite, exite inde, & immundum nolite tangere.* Cur ipse in illo populo immunditiam quam graviter arguebat, in una cum eis congregatione tangebat? Legant quanta in malos populi sui, & quàm vehementer ac veraciter dixerit, à quibus se tamen nulla corporali [b] diremtione separaverit. Dixit David, *Non sedi cum concilio vanitatis, & cum facinorosis non introibo: odio habui curiam nequissimorum, & cum impiis non sedebo.* Legant quales ipse temporibus suis in illo populo toleravit; qui unctionis mystico sacramento tantum honorem detulit, ut id nec in sceleratissimo Saüle contemneret; immo tantum veneraretur, ut amplius omnino non posset. Nonne si eorum verba factis eorum objiceremus, responderent nobis, Nos planè cum talibus nullum habuimus in corde consortium, nec tangebamus immundum ubi potest coinquinari contactus, id est, consensione atque placito conscientiæ recedebamus, & exibamus ab eis, qui non solùm talia non faciebamus, sed nec facientibus tacebamus. Isti autem seditiosi & insani, qui defensionem præcisionis suæ quærunt ex oraculis Prophetarum, super est ut impietate vesana de verbis propheticis mores arguant Prophetarum. An hoc dicturi sunt, quòd illis temporibus recedere justis à malo populo non licebat, istis verò temporibus licet? Quid dici perversius potest, illo tempore non potuisse bonos à malis corporaliter separari, quando multa sacramenta corporaliter observari videbantur; nunc autem necessariam esse corporalem separationem, quando jam illa spiritaliter observantur?

Ex factis Prophetarum, verba eorum intelliguntur.
Jerem. 23. 28.
a Isai 52.
b Psal. 25. 4.

24. Væ cæcis ducentibus & cæcis sequentibus. Itane non timent ista dicentes, ne fortè per tantam latitudinem orbis terrarum, qua fides Christi nomenque diffusum est, ante quàm se isti separarent, in aliqua parte terrarum ab Africanis regionibus remotissima jam hoc justi fecerint, & adhuc isti in immunditiæ, quam illi fugerant, contagione vivebant? Quis enim [c] eis cavet, quis eos securos facit, si hujusmodi à malis separatio facienda est, hanc, ante quàm ab istis fieret, numquam factam fuisse tam longè, ut [d] Africa omnino nesciret, sicut in extremis illarum partium terris pars Donati prorsus ignota est? Fortasse dicent obesse sibi non potuisse quod ignorabant. Sic ergo & illis terris obesse non potest quod gestum in Africa ignorant, etiam si vera isti dicerent, quæ de Afrorum criminibus mentiuntur. Si autem dicunt latere se non potuisse, si fieret: modò dicant, per omnes orbis terræ partes quod schisma factum sit. Nimium est quod interrogo: in ipsa Africa dicant Donatistæ Carthaginienses, vel quicumque sunt in civitate Carthaginis, quot partes per Numidiam & Mauritaniam factæ sint de ipsa parte Donati, quarum omnium caussas utique nosse deberent; ne fortè justi aliqui in regionibus illis malorum suorum societatem congregationemque vitaverint, & exierint inde, ne immundum tangerent, ne cum facinorosis introirent; ne fortè isti jam ante aliquot annos in aliquo angulo Numidiæ vel Mauritaniæ separantibus se frumentis palea remanserint & * nesciunt. [e] Sed unde securi sunt, nisi quia certum habent bonos esse non potuisse, qui se ab unitate communionis Donati, quæ per totam Africam diffunditur, segregarunt? Quia si malos aliquos in sua vicinitate patiebantur, quos ostendere ceteris non valebant, eos tolerare potiùs debuerunt, quàm dividere se à tot [f] innocentibus, quibus persuaderi non poterant aliena peccata, etiam si ea ipsi optimè nossent. Cur ergo hæc innocentia non tribuitur orbi terrarum in tanta multitudine gentium, quacumque Christi hereditas patet, ut certa atque secura sit, eos qui se bonos dicunt, & se ab omnis terræ unitate sejungunt, eo ipso demonstrare quales sint? Sibi enim justi videntur, & spernunt ceteros; & ideo non cantant canticum novum, quia de superbia veteris hominis extolluntur. Ab [g] ea quippe communione separantur cui dictum est, Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Qui si verè justi essent, & humiles essent: si autem humiles essent, etiam si verè malos in suæ vicinitatis congregatione paterentur, quos ab unitate Christi expellere non valerent, caritate Christi tolerare diligerent. Quomodo autem possunt de iis ipsis quos in sua vicinitate malos arguunt, justum habere judicium, cùm temeraria cæcitate tam longè à se positos ignotissimos criminantur? Utrùm enim vel cives suos vel vicinos quos arguunt, malos esse noverint, incertum est orbi terrarum: quia verò ab eis quorum vitam longè positorum nosse non possunt, temeraria cæcitate separentur, certum est orbi terrarum: & quia cum laude patientiæ mali tolerantur, ne ignoti boni damnentur, certum est orbi terrarum. Quapropter securus judicat orbis terrarum, bonos non esse qui se dividunt ab orbe terrarum in quacumque parte terrarum.

c
d
* fortè nesciunt.
e
f
g Psal. 95. 4.

25. Postremò si Prophetæ posteros monuerunt, ut se ante tempus ultimæ ventilationis à paleis corporaliter separarent, & tali separatione caverent tangere immundum, & cum facinorosis non introirent, cur hoc non fecit apostolus Paulus? An palea non erant qui non ex veritate, sed ex invidia Christum annuntiabant? An immundi non erant qui non castè Evangelium prædicabant, quos in illius temporis Ecclesia fuisse testatur, & cujus excellentissimam caritatem omnia tolerantem etiam posteriores imitati sunt. An

Philipp. 1.

a Particulam negantem hic adjecimus ex Casalino codice, quam si delere placet, delenda simul videtur particula *ut*, vel ejus loco legendum *at*. Paulò pòst idem MS. Casalinus habet, *in quas tanta invectiva dicebat*.
b Am. & MSS. *direptione* ut suprà lib. 1. cap. 7.
c Sic Vaticani MSS. At editi, *eis cavet*.
d Editi, *ut Africam omnino nescirent*. Legendum vel cum Vaticanis MSS. *Africa omnino nesciret*. vel *Africani omnino nescirent*, uti in aliis plerisque codicibus suspicamur scriptum fuisse. Sed quia vocalis i carebat apice, loco *Africani*, perperam legi cœpit *Africam*.
e Casalinus codex, *& nesciunt Carthaginenses Donatistæ, & communicant eis. & non necesse hic est. Sed unde* &c.
f Vox *innocentibus* abest à MSS.
g Divionensis codex, *Ab ejus*.

immunditia [a] non est avaritia, quam Cyprianus corde non tetigit, & tamen inter avaros collegas pacatissime vixit? [b] Obsurduerat videlicet adversùs verba Psalmorum, ut sederet in conventiculo vanitatis, & cum facinorosis introiret; odio non haberet curiam malignorum, & cum impiis [c] sederet? (Psal. 25. 4.) An non erat conventiculum vanitatis in eis, qui esurientibus in Ecclesia fratribus largissimo argento nitere cupiebant? An non erant facinorosi, qui fundos insidiosis fraudibus rapiebant? An nequissimi non erant, qui usuris multiplicantibus fœnus augebant? Ille verò lavabat manus suas cum innocentibus, & circumdabat altare Domini. Ideo quippe tolerabat nocentes, ne desereret innocentes, cum quibus manus lavabat, quia diligebat speciem domûs Domini, quæ species in vasis honorabilibus erat. In magna autem domo non solùm vasa sunt aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. Et illa quidem sunt in honorem, illa verò in contumeliam. (2. Tim. 2. 20.) Et mundabat semetipsum a[b hu]jusmodi, ut esset etiam vas in honorem sanctificatum, utile Domino, ad omne opus bonum paratum: nec propter vasa quæ erant in contumeliam se à magna domo separabat; sed eos in unitate illius domus arguens tolerabat, à quibus se non imitando [d] mundabat.

CAPUT V.

26. SED novit ponere Parmenianus verba Prophetæ dicentis, *Non sedi cum concilio vanitatis, & cum facinorosis non introibo: odio habui curiam nequissimorum. Lavabo cum innocentibus manus meas, & circumdabo altare Domini: ut audiam voces laudis, & enarrem omnia mirabilia tua. Domine, dilexi speciem domûs tuæ, & locum tabernaculi claritatis tuæ. Ne simul perdideris cum peccatoribus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam: in quorum manibus delicta sunt, dextera eorum impleta est muneribus.* (Psal. 25. 4.) Novit hoc ponere Parmenianus, & non curat advertere quemadmodum his verbis sine ullo divisionis nefariæ sacrilegio serviatur. Species enim domûs & locus tabernaculi claritatis Dei in vasis est, ut dixi, non in omnibus, quæ tamen in una domo magna sunt, sed in iis quæ sunt in honorem sanctificata, Domino utilia, ad omne opus bonum semper parata. In his quisquis dilexerit speciem domûs Dei, & locum tabernaculi claritatis ejus, tolerat ea quæ sunt in contumeliam, nec propter hæc relinquit domum, ne fiat ipse non vas in contumeliam, quod tamen in domo toleratur, sed stercus quod de domo projicitur; & propter ipsam [e] temporalem cum malis in una domo congregationem orat dicens, *Ne simul perdideris cum peccatoribus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam: in quorum manibus delicta sunt, dextera eorum repleta est muneribus.* Hoc utique [f] orat, ne simul pereat cum iis cum quibus eum simul vivere caritas omnia tolerans hortatur, cujus sacrificium præmisit dicens, *Domine dilexi speciem domûs tuæ, & locum tabernaculi claritatis tuæ.* Quia enim dilexi speciem domûs tuæ, & propter ipsam dilectionem tolero vasa quæ sunt in contumeliam, quia caritas omnia tolerat, ne simul cum eis perdideris animam meam. Nonne apparet in his verbis vox illorum, qui per Ezechielem prophetari sunt gemere & mærere ob iniquitates populi quæ fiebant in medio eorum, & quia erant vasa in honorem, proprium signum accipere meruerunt, ut cùm illi omnes inciperent vastari atque deleri, Deus non perderet cum peccatoribus animas eorum? (Ezech. 9. 4.) Isti autem sunt infelices, qui se ab [g] omni malorum congregatione tamquam triticum à paleis purgatos esse præsumunt. Per istam enim vanitatem præjudicarunt sibi, ut in populis quibus præsunt, iniquissimas & flagitiosissimas turbas non audeant corripere ut corrigantur, ne per hoc cogantur confiteri quia mali sunt, & dicatur eis, Certè tritico purgato loquimini, cur per has voces tantam [h] commixtutam esse fatemini? Et ideo quia justi non sunt, non emendant & arguunt in misericordia, sed oleo adulationis impinguant capita eorum, quibus ipsi capita esse volunt; quoniam sub uno capite quod in cælo est, in unitate corporis quod per totam terram est, esse nolunt: ut meritò plebibus eorum dicatur, Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt, & conturbant semitas pedum vestrorum. (Isai 3. 12.)

27. Qui ergo non vult sedere in [i] concilio vanitatis, non evanescat typho superbiæ, quærens conventicula justorum à totius orbis unitate separata, quæ non potest invenire. Justi autem sunt per universam civitatem, quæ abscondi non potest, quia supra montem constituta est. Montem illum dico Danielis, in quo lapis ille [k] præcisus sine manibus crevit, & implevit universam terram. (Dan. 2. 35.) Per totam igitur istam civitatem toto orbe diffusam justi gemunt & mærent ob iniquitates quæ fiunt in medio eorum. Non ergo quærat quis separatos justos; sed cum ipsis potiùs in malorum temporali commixtione concorditer gemat. Non enim sedebit in conventiculo vanitatis: quia ibi sedebit, ubi conversatur: audiet autem dicentem Apostolum, Nostra autem conversatio in cælis est. (Phil. 3. 20.) Ibi cum facinorosis non erit, ibi curiam nequissimorum non patietur, ibi cum impiis non sedebit. In tali spe [l] habitet, ut ad rem cujus habet spem pervenire aliquando mereatur. Non enim jam resurreximus sicut Christus, aut jam cum illo sedemus in cælestibus; & tamen quia talem spem nobis dedit, & per ipsam spem jam quodam modo ibi conversamur, dicit Apostolus, Si autem resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. (Col. 3. 1.) In illa vita nostra quæ abscondita est cum Christo in Deo, non sedemus in conventiculo vanitatis, quia sicut dicit Apostolus, Simul nos excitavit, & simul nos sedere fecit in cælestibus; (Ephes. 2. 6.) sed in spe, nondum in re. Spes autem quæ videtur non est spes. Quod enim quis videt, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam ex- (Rom. 8. 24.)

[a] Editi, *An immunditia, an etiam avaritia?* Castigantur ex MSS.
[b] Sic MSS. At editi, *Non enim obsurduerat adversùs.*
[c] Editi, *non sedere.* Abest non à MSS. Vaticanis.
[d] Am. Er. & quidam MS. *non imitando servabat.*
[e] Plures MSS. *talem.*
[f] Gallicani MSS sic habent: *Hoc itaque orans, ne simul pereat cum iis, cum quibus eum simul vivere caritas quæ omnia tolerat compellit: nonne apparet in his verbis* &c. & propè omnes prætereunt sex illos versus intermedios, *cujus sacrificium præmisit dicens, Domine* &c.
[g] Plures MSS *omnium malorum.*
[h] Vaticani codices, *tantam paleam commixtam esse fatemini.*
[i] MSS. *in conventiculo vanitatis.*
[k] Vox *præcisus* deest in multis MSS.
[l] Sic MSS. Editi verò, *habitabit.*

spectamus. Quam patientiam isti miseri perdiderunt, & festinantes se ante tempus velut a palea separare, se ipsos esse levissimam paleam vento ablatam de area demonstrarunt. Quod ergo [Prov. 1. 33.] ait Sapientia teneamus: Qui autem me audit, habitabit in spe, & silebit sine timore ab omni malignitate. Dum ergo habitamus in spe, [a] cogitantes non quid sumus, sed quid erimus: quia [1. Johan. 3. 2.] filii quidem Dei sumus, sed nondum apparuit quod erimus; quia cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est: in tali B spe habitantes, quia hæc habitatio [b] non habet malos, nec conventicula vanitatis, nec facinorosos, nec iniquos, nec impios patitur; & eos tamen non in spe quæ [c] non videtur patimur in congregatione catholica toto orbe diffusa, donec [Matth. 13. 30.] transeat iniquitas, donec tempore messis zizania [Ibid. ℣ 11.] colligantur, donec ultimo ventilabro à frumento [Ibid. 13. 48] palea separetur, donec pisces boni à piscibus malis, [Matth. 25 33.] cum quibus intra eadem retia congregati sunt, in littore eligantur, donec hœdi ab ovibus, cum C quibus sub uno pastore in eisdem pascuis tamdiu paverant, in ultimo ad sinistram segregentur.

28. Nulla est igitur securitas unitatis, nisi ex promissis Dei [d] Ecclesia declarata, quæ super [Matth. 5. 14.] montem, ut dictum est, constituta abscondi non potest: & ideo necesse est ut omnibus terrarum partibus nota sit. Inconcussum igitur firmumque teneamus, nullos bonos ab ea se posse dividere, id est, nullos bonos, etiam si cognitos sibi malos patiantur, ubicumque versentur, propter eos se à D longè positis & incognitis bonis temerario schismatis sacrilegio separare; ut in quacumque parte terrarum vel facta sunt ista, vel fiunt, vel futura sunt, ceteris terrarum partibus longè positis, & utrùm facta sint vel cur facta sint ignorantibus, & tamen cum orbe terrarum in unitatis vinculo permanentibus, ea ipsa sit firma securitas, non hoc potuisse facere, nisi aut superbiæ tumore furiosos, aut invidentiæ livore vesanos, aut sæculari commoditate corruptos, aut carna- E li timore perversos. Quibus omnibus caussis efficitur, ut vel boni falsis criminibus infamentur, vel temere de bonis falsa credantur, vel etiam mali qui pro unitatis vinculo tolerati nihil obsunt bonis, disrupta bonorum pace perversissimè fugiantur, cùm vexationi frumentorum non parcitur, usurpantibus sibi hominibus ante messem quod Angeli in messe facturi sunt.

[CAP. VI. Hæretici Martyrum gloriam si quid patiuntur, sibi tribuunt.] 29. Quæ cùm ita sint, audent etiam sacrilega schismata vel hæreses impiæ, si quando in fla- F gello ut se corrigant admonentur, pœnas furoris sui etiam inter martyria deputare. Quod existimans etiam Parmenianus, in fine epistolæ suæ exhortatur Tichonium ut in parte Donati permaneat & persecutiones perferat, dicens, *non se debere voluntate conjungi eis, quibus persecutione cogente non juncti sunt*, adhibens etiam testimo- [Eccli. 2. 16] nium Scripturæ dicentis, *Væ his qui perdiderunt sustinentiam, & diverterunt in vias pravas. Et quid facient, cùm inspicere cœperit eos Dominus?* more suo cuncta de divinis libris adversùs se ipsos [e] pro- A ponens. Qui enim sustinentiam perdiderunt, [f] si qui eos de criminibus quæ objiciebant convincere nequiverunt, quos pro pace Christi tolerare noluerunt; & serò postea cogitantes, ipsam partem suam non esse per multas particulas dividendam, etiam sibi manifestissimos sacrilegos quos ipsi damnarunt, rursus receptos pro falsa Donati pace tolerarunt? Et jam nunc tandem aliquando cognoscant & corrigant, quod se impie fecisse, ex eo saltem quod à Maximiano passi sunt di- B dicerunt. Sed [f] scilicet erubescunt manifestissimis rationibus corrigi, quia Imperatorum jussionibus restiterunt, ne illa quæ se conqueruntur fuisse perpessos, correcti perdidisse videantur: quasi non meliùs perdunt illa, quàm pereunt. Si enim [g] habent aliquam umbram, quamvis falsam atque fallacem, tamen nonnullam imaginem fortitudinis, jubenti non cedere Imperatori: cujus vel humanæ laudis illecebra est, apertissimæ contradicere veritati? Cur clausis oculis tam multa de C Scripturis testimonia proferunt, quæ intellecta atque contra se prolata repudiant; quæ si secundùm eorum intellectum recipiuntur, nihilo minùs eos de sua perversitate convincunt? Nonne scriptum est, Non contradicas ullo modo veritati? [Eccli. 4. 30.] Cui autem nisi veritati contradicitur, cùm etiam regi ex veritate aliquid jubenti resistitur? Sed rex homo qui minatur vel qui vindicat, ad tempus molestus est: non sic ille Rex qui etiam Veritas dicitur, qui nunc quoque illis per Prophetam cla- D mat, Sine caussa percussi filios vestros, discipli- [Jerem. 2. 30.] nam non receperunt. Qui propterea per humanas potestates nunc misericorditer admonet, ne in fine sic vindicet, ut non se possint superbi de sua damnatione jactare. Sub vindicta enim regum potest hominum pertinacia falso nomine virtutis velle laudari; æternis autem ignibus concremari, nec erit, nec vocabitur fortitudo. Non enim erunt in die illa qui caput unguant oleo adulationis, aut [h] variâ decepti fallaciâ corona- E tos somnient damnatos, dicentes, Euge, euge: & [Donatistæ per canos & compages pseudomartyrum suorum jurabant.] jurantes per canos eorum, qui caput sanum non habuerunt, & per compages eorum qui viam pacis non agnoverunt. Quales turbas illi avertentes à Christi unitate, & ad suum nomen convertere cupientes, interim temporalia supplicia schismatis sui conferre audent passionibus Martyrum, [Eorumdem natalitia celebrabant.] ut eis pœnarum suarum natalitia celebrentur magno conventu hominum furiosorum: quorum è numero illi sunt, qui etiam nullo persequen- F te, se ipsos ultro per montium abrupta præcipitant, ut malam vitam pejore morte consumment. Non erunt in die illa stultæ plebes quibus dicant, Nos sumus justi qui patimur persecutionem: & quibus cæcis vendatur reprobus lapis pro gemma pretiosa, id est, carnalis duritia pro spiritali patientia. Non erunt qui nomina principum furoris sui recitent ad altaria, vel quæ ab unitate Christi diviserunt, vel quæ sub nomine Christi contrà [i] erexerunt. Hæc enim sunt pretia, quæ G isti ut accipiant, dum volunt habere quod vendant, excitant adversùm se potestatum severi-

[a] Sic Vaticani & Gallicani MSS. Editi verò, *cogitamus*.
[b] Gallicani MSS. *habitatio cogitationis*.
[c] Vaticani codices, *quæ videtur* omisso *non*.
[d] Plures MSS. *Ecclesia*.
[e] Editi, *proponentes*. Divionensis codex, *proponens*, scribit Parmenianus.
[f] Editi, *Sed si licet erubescant*. Emendantur à Vaticanis MSS.
[g] Quidam MSS. omittunt *habent*, pro quo videtur legendum *habet*. Paulò pòst loco *nonnullam*, reperimus *nullam* in MSS. & in editione Am.
[h] Vaticani codices, *variâ decepti fallaciâ*.
[i] Am. & MSS. Vaticani ac plerique Gallicani, *contra Ecclesiam erexerunt*. Vocem *Ecclesiam*, quæ à Belgicis MSS. abest, expunxerunt Lovanienses, *ut sit sensus*, inquiunt, *quæ ex adverso erexerunt*.

ta[illegible] animosam perversitatem, ne illi qui ab [illegible]untur, & eos propterea justos putant, q[illegible] ex[illegible]lvunt, redeant ad cor, & c[illegible] quare [a] patiantur quæ se pati glo[illegible]. Q[illegible]tum enim erat, ut paululum adver[illegible] dicere Parmenianum Tichonio de pe[illegible] persecutionibus & gloria tolerantiæ, qual[illegible] dicunt omnes hæretici, de quibus coërcendis vel puniendis similia regum jussa proferuntur; qu[illegible] certe Membresitanis suis dicit etiam Salvius, cui tantas Abitinenses plagas & contumelias intulerunt, per quos isti meruerant ut de Ecclesia [b] pelleretur, ut ejus cervici etiam mortuorum canum cadavera colligarent, ut postremò cum illo ad turpes voces cantationesque saltarent. Quem sermonem, postea quam tanta perpessus est, cum putamus habuisse cum suis, quos miseros decepit ut alteram sibi basilicam fabricarent? Quanta dixit de justitia, pro qua talia perpeti meruit: ideo se sanctum persuadens, quia passus est, ideo illos iniquissimos, quia fecerunt. Thuscorum tyrannorum commemoratur an[illegible] qua crudelitas, qui mortua vivis, sed humana humanis corpora conjungebant: canina verò humanis, & hæc episcopalibus membris, nescio utrùm quisquam se vel audisse umquam vel legisse commemorat. Notum est omnibus, nugaces & turpes saltationes ab episcopis solere compesci: quis umquam meminit, ab hominibus quos in auxilium episcopi petierunt, cum episcopis esse saltatum? An forte Salvius tunc non erat episcopus, quia damnatio ejus in Bagaiensis concilii sententia recitatur? Quid, si & ipse postea reconciliaretur Primiano, sicut reconciliatus est Felicianus, ejusdem *plenarii concilii veridico ore* damnatus, sicut ibi eorum verba recitantur, tunc esset episcopus? An forte jam non admitteretur, quia sacrilegium schismatis quem coinquinaverit, potest mundari, sicut Felicianus; quem verò canes mortui collo suspensi immundum fecerint, non potest expiari? Vellem scire quid ad hæc dicunt, tam manifesta, tam publica, tam recentia, qui nobis antiquas calumnias suas quasi crimina nostra objiciunt. Quisquis eorum arbitratur me falsa jactare, quid magnum est, quid difficile, ut animæ suæ curam gerens pergat Membresam, quærat an facta sint ista, & defendat, si potest? Si enim dicit ista rectè schismaticis fieri, quos trecenti & decem Donatistæ episcopi damnaverunt, non murmurent quando aliqua pati[illegible], quamvis passi sint, quos ab unitate Chri[illegible] schisma fecisse, non trecentorum & decem, sed totius orbis [c] auctoritate convincimus. Si autem dicit levia esse quæ passus est Salvius, quæro utrùm, si aliquem Donatistarum episcoporum saltare cogeret Imperator, & nolenti facere, besti[illegible], ignesque minaretur, non mallet illa perpeti quàm illud admittere: & cùm passus esset, utrum non eum isti inter sanctos Martyres re[illegible]? Graviora ergo passus est Salvius cum quo saltatum est, quàm si vivus arsisset. Nam si cuiquam eorum hæc duo proponerentur, u[illegible] mallet, [illegible]n ipse saltare, sed saltari secum [illegible]uàm vivu[illegible] ceodi, quid eum electurum esse respondeant? Si autem dicit nihil aliud impetrasse [illegible] proconsule Primianistas, nisi ut per Abitinenses Salvius de basilica pelleretur, illos autem sua sponte fecisse quidquid ei postea crudeliter turpiterque fecerunt: cur non sibi dicit, sic etiam posse catholicos nihil aliud ab Imperatoribus petere, nisi ut isti de basilicis quas nomine sacrilego retinent excludantur; illos autem sua sponte regia potestate & honestate servata in sacrilegos multo minùs, q[illegible]am Abitinenses nulla imperiali lege, nulla judiciaria jussione, in Membresitanum Salvium, [d] vindicasse. Quibus rebus consideratis, priùs quid faciant, & postea quid patiantur advertant ne cùm adversùs facta sua oculos claudunt, & [illegible]d pœnas suas oculos aperiunt, & hîc frustra temporalia patiantur, & in ultimo judicio Dei etiam pro hoc ipso quòd frustra eos talibus mole[illegible]is ut emendaret admonuit, æterno supplicio puniantur. Non vetera replico, ubi fallunt quos possunt: breviter dico, præsentia ingero, digito ostendo. Damnati Maximianistæ recipiuntur, ignotæ gentes arguuntur. Maximianistarum baptismus acceptatur, orbis terrarum baptismus exsufflatur. Ecce Assuritani, ecce Mustitani, ecce non longè mortuus Prætextatus, ecce adhuc vivus Felicianus, ecce nomina eorum inter damnatos Bagaiensi concilio gestis proconsularibus allegata, talibus recentibus & præsentibus factis, quales ab initio fuerint, satis indicant. Si quid pro hujusmodi [e] perversitatibus & iniquitatibus patiuntur, si nolunt corrigi, saltem non audeant gloriari.

Salvius Maximia[illegible] a quam [illegible] è à Primiani[illegible] tradita[illegible]

Verecl. [illegible] 1.

[a] Sic Vaticani MSS. Alii verò cum editis, *quare & qua se pati glorientur.*

[b] Am. & Er. *pellerentur* Lovanienses reclamantibus licèt MSS. qui revera antiquis editionibus adstipulantur, emendarunt *pelleretur*; quia de Salvii tantùm expulsione agitur, quam ipsi Membresitani meruisse per Abitinenses dicuntur. Sic lib. 4 contra Cresconium cap. 49 *per quam, ait, civitatem vicinam* (puta Abitinensem) *judicatum implere velle meruerunt*; ut scilicet à sua sede pelleretur Salvius.

[c] Concilio scilicet Arelatensi I. quod *totius orbis judicium* dicitur supra n. 21.

[d] Editi, *vindicaverunt.* Concinnius Vaticani MSS *vindicasse.*

[e] Sic omnes MSS. At editi, *adversitatibus.*

Libri II. Retractationum Caput XVIII.

Contra Donatistas auctoritate beatissimi episcopi & martyris Cypriani se defendere molientes, septem libros *de Baptismo* scripsi, in quibus docui nihil sic valere ad refellendos Donatistas, & ad eorum prorsus ora claudenda, ne adversùs Catholicam suum schisma defendant, quomodo litteras factumque Cypriani. Ubicumque autem in his libris commemoravi *Ecclesiam non habentem maculam aut rugam*, non sic accipiendum est quasi jam sit; sed quæ præparatur ut sit, quando apparebit etiam gloriosa. Nunc enim propter quasdam ignorantias & infirmitates membrorum suorum, habet unde quotidie tota dicat, *Dimitte nobis debita nostra.* In quarto libro cùm dicerem, *vicem baptismi posse habere passionem*, non satis idoneum posui illius latronis exemplum; quia utrùm non fuerit baptizatus incertum est. In libro septimo *de vasis aureis & argenteis in domo magna constitutis*, sensum Cypriani secutus sum, qui hæc accepit in bonis, in malis autem lignea & fictilia, ad illa referens, quod dictum est, *Alia quidem in honorem*; ad hæc autem quod dictum est, *Alia verò in contumeliam.* Sed magis approbo quod apud Tichonium postea reperi vel adverti, in utrisque intelligendum, quædam in honorem, non sola scilicet aurea & argentea; & rursus in utrisque quædam in contumeliam, non utique sola lignea & fictilia. Hoc opus sic incipit: *In eis libris quos adversùs epistolam Parmeniani.*

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE BAPTISMO CONTRA DONATISTAS, LIBRI * SEPTEM.

* Scripti circiter annum Christi 400.

LIBER PRIMUS.

Probat posse extra catholicam communionem dari baptismum ab hæreticis vel schismaticis, n u ab iis tamen accipiendum, nec in hæresi vel schismate quidquam prodesse.

Caput I

* Lib. 1. contra Parmenianum, cap. 14.

IN eis libris quos adversùs epistolam Parmeniani, quam dedit ad Tichonium, scripsimus,* promisimus nos diligentiùs quæstionem baptismi tractaturos: quod etiam si non ibi promitteremus, debitum tamen à nobis flagitantibus fratribus meminimus & agnoscimus. Quapropter in hoc Opere adjuvante Domino suscepimus, non solùm ea refellere quæ de hac re nobis Donatistæ objectare consuerunt, sed etiam de beatissimi martyris Cypriani auctoritate, unde suam perversitatem ne veritatis impetu cadat, fulcire conantur, quæ Dominus donaverit dicere: ut intelligant omnes qui non studio partium cæcati judicant, non solùm eos non adjuvari auctoritate Cypriani, sed per ipsam maximè convinci atque subverti.

Argumentum operis suscepti.

2. Jam quidem in suprà memoratis libris dictum est, ita posse extra catholicam communionem dari baptismum, quemadmodum & extra eam potest & haberi. Nullus autem illorum negat habere baptismum etiam apostatas, quibus utique redeuntibus & per pœnitentiam conversis, dum non redditur, amitti non potuisse judicatur. Sic & illi qui per sacrilegium schismatis ab Ecclesiæ communione discedunt, habent utique baptismum, quem priùs quàm discederent acceperunt: nam & ipsis, si redeant, non eis iterum datur: unde ostenduntur, illud quod acceperant in unitate positi, non potuisse amittere * separati. Quòd si haberi foris potest, etiam dari cur non potest? Si dicis, Non rectè foris datur: respondemus, Sicut non rectè foris habetur, & tamen habetur; sic non rectè foris datur, sed tamen datur. Sicut autem per unitatis reconciliationem incipit utiliter haberi, quod extra unitatem inutiliter habebatur: sic per eamdem reconciliationem incipit utile esse, quod extra eam inutiliter datum est. Non tamen dici fas est, non datum esse quod datum est, aut ut non hoc dedisse quisquam calumnietur, cùm hoc eum dedisse quod acce-

A perat confitetur. Sacramentum enim baptismi est quod habet qui baptizatur: & sacramentum dandi baptismi est quod habet qui ordinatur. Sicut autem baptizatus, si ab unitate recesserit, sacramentum baptismi non amittit; sic etiam ordinatus, si ab unitate recesserit, sacramentum dandi baptismi non amittit. Nulli enim sacramento injuria facienda est: si discedit à malis, utrumque discedit; si permanet in malis, utrumque permanet. Sicut ergo acceptatur baptismus,
B quem non potuit amittere qui ab unitate discesserat; sic acceptandus est baptismus, quem dedit ille qui sacramentum dandi cùm discederet non amiserat. Nam sicut redeuntes, qui priùs quam recederent baptizati sunt, non rebaptizantur: ita redeuntes, qui priùs quàm recederent ordinati sunt, non utique rursus ordinantur; sed aut administrant quod administrabant, si hoc Ecclesiæ utilitas postulat; aut si non administrant, sacramentum ordinationis suæ tamen gerunt; & ideo eis manus in-
C ter laicos non imponitur. Nam neque sacramentum baptismi, neque sacramentum dandi baptismi, quando ab eis cum Maximiano discessit, Felicianus amisit. Nunc enim cum secum habent cum eis ipsis, quos cùm foris esset, in Maximiani schismate baptizavit. Quapropter potuerunt ab eis accipere ceteri, cùm ad nostrum consortium non accessissent, quod illi non amiserant, cùm à nostro consortio recessissent. Quibus rebus ostenditur, & ipsos impiè facere qui rebapti-
D zare conantur orbis unitatem, & nos rectè facere qui Dei sacramenta improbare nec in ipso schismate audemus. In quo enim nobiscum sentiunt, in eo etiam nobiscum sunt: in eo autem à nobis recesserunt, in quo à nobis dissentiunt. Non enim accessus iste atque discessus corporalibus motibus, & non spiritalibus est metiendus. Sicut enim conjunctio corporum fit per continuationem locorum, sic animorum quidam contactus est consensio voluntatum. Si ergo qui
E recessit ab unitate, aliquid aliud agere voluerit, quàm quod in unitate percepit, in eo recedit

* Ætatem intelliges ex Admonitione in libros contra Parmen.

* Hic editi addunt, *ab unitate*, quod abest à MSS.

atque

atque disjungitur: quod autem ita vult agere sicut in unitate agitur, ubi hoc accepit & didicit, in eo manet atque conjungitur.

CAP. II. *Baptismus extra Ecclesiam acceptus.*

3. ITAQUE isti in quibusdam rebus nobiscum sunt, in quibusdam verò à nobis exierunt. Proinde illa in quibus nobiscum sunt, eos agere non vetamus: in quibus autem nobiscum non sunt, ut veniendo accipiant, vel redeundo recipiant, adhortamur; & quibus modis possumus, ut id eligant emendati atque correcti, cum caritate satagimus. Non eis itaque dicimus, Nolite dare: sed, nolite in schismate dare. Nec eis quos videntur baptizaturi dicimus, Nolite accipere: sed, nolite in schismate accipere. Nam si quem fortè coëgerit extrema necessitas, ubi catholicum per quem accipiat non invenerit, & in animo pace catholica custodita per aliquem extra unitatem catholicam positum acceperit, quod erat in ipsa catholica unitate accepturus; si statim etiam de hac vita emigraverit, non eum nisi catholicum deputamus. Si autem fuerit à corporali morte liberatus, cùm se catholicæ congregationi etiam corporali præsentiâ reddiderit, unde nunquam corde discesserat, non solùm non improbamus quod fecit, sed etiam securissimè verissimèque laudamus: quia præsentem Deum credidit cordi suo, ubi unitatem servabat; & sine sancti baptismi sacramento, quod ubicumque invenit, non hominum, sed Dei esse cognovit, noluit ex hac vita migrare. Si quis autem cùm possit in ipsa Catholica accipere, per aliquam mentis perversitatem eligit in schismate baptizari: etiam si postea venire ad Catholicam cogitat, quia certus est ibi prodesse sacramentum, quod alibi accipi quidem potest, prodesse autem non potest; procul dubio perversus & iniquus est, & tanto perniciosiùs quanto scientiùs. Ita enim non dubitat rectè illic accipi, sicut non dubitat illic prodesse etiam quod alibi acceperit.

In extrema necessitate etiam ab hæretico vel schismatico accipi baptismus potest.

CAPUT III.

4. DUO sunt enim quæ dicimus, & esse in Catholica baptismum, & illic tantùm rectè accipi: utrumque horum Donatistæ negant. Item alia duo dicimus, esse apud Donatistas baptismum, non autem illic rectè accipi: horum duorum illi unum magnopere affirmant, id est, esse ibi baptismum; non autem illic rectè accipi, nolunt fateri. Harum quatuor sententiarum tres nostræ tantùm sunt, unam verò utrique dicimus. Nam esse in Catholica baptismum, & rectè illic accipi, & apud Donatistas non rectè accipi, nos tantùm dicimus: esse verò baptismum & apud Donatistas, & illi asserunt, & nos concedimus. Quisquis ergo vult baptizari, & certus est jam sibi nostram Ecclesiam ad Christianam salutem esse [a] deligendam, & in ea sola prodesse baptismum Christi etiam si alibi acceptum fuerit; sed ideo in parte Donati vult baptizari, quia esse ibi baptismum non illi soli neque nos soli, sed utrique dicimus: attendat alia tria. Si enim nos elegit sequi in iis quæ illi non dicunt, ea verò quæ utrique dicimus, præponit his quæ nos soli dicimus; satis est nobis quòd ea quæ illi non dicunt, & nos soli dicimus, præponit eis quæ illi soli dicunt. Esse autem in Catholica baptismum, nos dicimus, illi non dicunt. Rectè accipi in Catholica baptismum, nos dicimus, illi non dicunt.

A Non rectè accipi in parte Donati baptismum, nos dicimus, illi non dicunt. Sicut ergo id potiùs credi quod nos soli dicimus esse credendum; ita hoc potiùs faciat quod nos soli dicimus esse faciendum. Quod autem utrique esse credendum dicimus, hoc, si ita putat, robustiùs credat, quàm id quod à solis nobis dicitur. Robustiùs enim crediturus est esse baptismum Christi in parte Donati, quod ab utrisque nostrûm dicitur, quàm esse baptismum in Catholica, quod à catholicis B tantummodo dicitur. Sed rursus magis crediturus est esse baptismum Christi etiam apud nos, quod nos soli dicimus, quàm non esse apud nos, quod illi soli dicunt. Jam enim decrevit & certus est, in quibus dissentimus, nos illis esse præponendos. Ita ergo, quod nos soli dicimus, rectè apud nos accipi, magis crediturus est, quàm non rectè apud nos accipi, quia hoc illi soli dicunt. Eadem regulâ, quod nos soli dicimus, non rectè apud illos accipi, magis crediturus est, quàm id C quod illi soli dicunt, id est, rectè apud illos accipi. Frustra itaque sibi videtur securus ibi accipere, quod esse quidem ibi utrique dicimus, sed ibi esse accipiendum non utrique dicimus. Elegit autem ipse, in eo quod non utrique dicimus, nobis potiùs inhærere. Hîc ergo securus accipiat, ubi & esse & rectè accipi certus est: illic autem non accipiat, quod esse ibi quidem dicunt, sed ibi accipiendum esse non dicunt, quorum sententiam decrevit eligere. Quamquam etiam si D dubium haberet, non illic rectè accipi quod in Catholica rectè accipi certum haberet, GRAVITER PECCARET, in rebus ad salutem animæ pertinentibus, vel eo solo quòd certis incerta præponeret. Rectè quippe hominem in Ecclesia catholica baptizari eo ipso certus est, quòd etiam alibi baptizatus huc transire decrevit. Non rectè autem apud Donatistas hominem baptizari, saltem incertum habeat, cùm hoc illi dicant, quorum sententiam Donatistis anteponendam E esse certum habet: & incertis certa præferendo hîc baptizetur, ubi propterea certus est rectè fieri, quia & cùm alibi [b] facere cogitabat, huc transeundum esse decreverat.

CAPUT IV. *Qui sciens à schismaticis accipit sacramentum.*

5. JAM verò si quis non intelligit quomodo fieri possit, ut quod ibi esse confitemur, non ibi rectè dari dicamus; illud attendat, quia nec rectè ibi esse dicimus, quod & illi dicunt in his qui ab eorum communione discedunt. [c] Intueatur etiam similitudinem notæ militaris, quia extra militiam F à desertoribus & haberi & accipi potest; sed tamen extra militiam nec habenda nec accipienda est, & reducto vel perducto ad militiam nec mutanda nec iteranda est. Verumtamen alia caussa est eorum qui in istos hæreticos imprudenter incurrunt, ipsam esse Christi Ecclesiam existimantes: alia eorum qui noverunt non esse catholicam Ecclesiam, nisi eam quæ sicut promissa est, toto terrarum orbe diffunditur & extenditur usque ad fines terræ, quæ crescens inter zizania & in tædio G scandalorum requiem futuram desiderans, dicit in Psalmis, A finibus terræ ad te clamavi, dum tæderet anima mea, in petra exaltasti me. Petra autem erat Christus. In quo nos jam resuscitatos & in cælo considentes dicit Apostolus, nondum in re, sed in spe. Ideoque sequitur Psal- *Psal. 60. 30.* *Ephes. 2. 6.*

[a] Editi, *diligendam*. Meliùs Lovaniensium judicio, *deligendam*: & sic vetus codex noster Remigianus.

[b] Editi, *alibi aliter facere*. Abest *aliter* à MSS.

[c] In MSS *Intueantur*.

mus, & dicit, Deduxisti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis à facie inimici. Ex [a] illius quippe promissionibus tanquam telis & jaculis in turri munitissima constitutis, non solùm cavetur, sed etiam expugnatur inimicus, induens lupos suos pellibus ovium, ut dicant, Ecce hic est Christus, ecce illic: & ab universitate civitatis super montem constitutæ, ad parvulas insidiarum suarum multos separent, & jugulatos absumant. Et cùm hoc noverint, eligunt extra communionem unitatis corporis Christi accipere baptismum Christi, ad eamdem communionem cum eo quod alibi acceperint postea migraturi. Scientes enim habituri sunt adversùs Ecclesiam Christi baptismum Christi, vel eo ipso die quo accipiunt. Quod si sceleratum est, quis est qui dicat, Permittatur mihi uno die scelus admittere? Si enim transiturus est ad Catholicam, quæro caussam. Quid aliud responsurus est, nisi quia malum est esse in parte Donati, & non esse in catholica unitate? Hoc igitur malum quot diebus feceris, tot dierum malum facturus es: & dici potest, majus malum fieri plurium dierum, minus autem paucorum; nullum autem malum fieri, dici non potest. Quid autem opus est huc tam exsecrabile malum vel uno die, vel unâ horâ committere? Hoc enim qui sibi concedi vult, potest ab Ecclesia vel ab ipso Deo petere, ut sibi vel uno die apostatare concedat. Nam cur unius diei esse apostata timeat, & unius diei esse schismaticus hæreticusve non timeat, nulla caussa est.

Matth. 7. 15. Ibid. 23.

Cap. V.

6. Illic, inquit, accipere malui, ubi baptismum Christi esse utrique consentiunt. Sed illic non rectè accipi, illi ad quos migraturus es dicunt: rectè verò illic accipi, illi à quibus migraturus es dicunt. Illud itaque quod hi dicunt, quos ipse postponis contradicentibus illis quos ipse anteponis, aut falsum est, aut, ut mitiùs dicatur, incertum. Vera ergo falsis, aut incertis certa præpone. Illic enim, quò migraturus es cùm alibi acceperis, rectè posse accipi quod desideras, non illi tantùm ad quos transiturus es, sed tu ipse qui transiturus es confiteris. Si enim utrùm rectè illic posset accipi dubitares, etiam illuc transeundum esse dubitares. Accipere itaque in parte Donati, si incertum est esse peccatum: quis dubitet certum esse peccatum, non ibi potiùs accipere, ubi certum est non esse peccatum? Illi verò qui per ignorantiam ibi baptizantur, arbitrantes ipsam esse Ecclesiam Christi, in istorum quidem comparatione minùs peccant: sacrilegio tamen schismatis vulnerantur: non ideo non graviter, quòd alii graviùs. Cùm enim dictum est quibusdam, Tolerabilius erit Sodomis in die judicii quàm vobis: non ideo dictum est, quia Sodomitæ non torquebuntur, sed quia illi graviùs torquebuntur.

Matth. 11. 24.

7. Quamquam hoc fuerat fortasse occultum aliquando & incertum. Unde autem sanantur hi qui advertunt & corriguntur, inde gravantur hi qui cùm jam ignorare non permittantur, in perniciem suam pertinaciter sæviunt. Damnatio quippe Maximianistarum, & receptio damnatorum, cum his quos extra eorum communionem in sacrilegio, sicut concilium [a] eorum clamat, in schismate baptizarunt, totam istam solvit quæstionem, totam contentionem abstulit. Nihil omnino inter nos & eos Donatistas qui Primiano communicant derelinquit, unde dubitetur, non solùm haberi sed etiam dari posse baptismum Christi ab eis qui ab Ecclesia separantur. Sicut enim ipsi eos quos Felicianus in schismate baptizavit, verum baptismum accepisse fateri coguntur, quia eos secum nunc habent in ipso baptismo quem in schismate perceperunt: sic nos dicimus baptismum Christi esse etiam extra communionem catholicam, quem dant illi qui ab eadem communione præcisi sunt, quia eum cùm præciderentur non amiserunt. Et quod ipsi se putant contulisse illis, quos Felicianus in schismate baptizavit, cùm eos sibi reconciliaverunt; id est, non ut acciperent quod non habebant, sed ut prodesset eis quod inutiliter in schismate acceperant & habebant: hoc verè confert & præstat Deus per communionem catholicam illis qui veniunt ab aliqua hæresi vel schismate, ubi baptismum Christi acceperunt; id est, non ut baptismi sacramentum incipiant habere quod non habebant, sed ut incipiat eis prodesse quod [b] habebant.

Donatistæ jam non permittuntur ignorare quòd valeat baptismus extra Ecclesiam acceptus.

[a] Bagaitanum.

Caput VI.

8. Quapropter inter nos & ipsos quodam modo cardinales Donatistas, quorum episcopus apud Carthaginem Primianus est, jam de hac re nulla est controversia. Voluit enim Deus per Maximianistas eam finiri, ut quod caritate suadente nolebant, exemplo suo cogente fateantur. Sed adhuc propterea inde disputamus, ne illi sibi videantur aliquid dicere, qui nec istis communicant, qui apud se potiùs, quanto pauciores, tanto sinceriores Donatistas remansisse contendunt. Qui si Maximianistæ soli essent, nec ipsorum salutem contemnere deberemus. Quanto ergo magis quia eadem pars Donati in multa minutissima frusta concisa est, quæ omnes minutæ particulæ hanc unam multo grandiorem, in qua Primianus est, de recepto Maximianistarum baptismo reprehendunt, & singulæ conantur asserere, apud se tantummodo verum baptismum remansisse, nec omnino esse alibi, nec in toto orbe terrarum quà Ecclesia catholica expanditur, nec in ipsa grandiore parte Donati, nec in ceteris præter se unam ex minutissimis partibus. Quæ omnes particulæ si advertere voluerint vocem non hominis, sed ipsius manifestissimæ veritatis, & animosum spiritum suæ perversitatis edomare, non utique ad partem Donati majorem, de qua præcisa præcisæ sunt, sed ad ipsam viriditatem radicis Catholicæ de ariditate propria reverterentur. Omnes quippe isti ubi contra nos non sunt, pro nobis sunt: ubi autem nobiscum non colligunt, spargunt.

Pars Donati in minutissima frusta concisa est.

Caput VII.

9. Jam enim ne videar humanis argumentis id agere, quoniam quæstionis hujus obscuritas prioribus Ecclesiæ temporibus ante schisma Donati magnos viros, & magna caritate præditos patres episcopos ita inter se compulit salva pace disceptare atque fluctuare, ut diu conciliorum in suis quibusque regionibus diversa statuta nutaverint donec plenario [a] totius orbis concilio, quod saluberrime sentiebatur, etiam remotis dubitationibus, firmaretur: ex Evangelio profero certa documenta, quibus Domino adjuvante demonstro, quàm rectè placuerit & verè secundùm Deum, ut hoc in quoquam schismatico vel hæretico ecclesiastica medicina curaret, in quo

[a] ... lib. 1. c. 7.

[a] Sic MSS. At editi, Ex illo.

[b] Er. & Lov. quod inutiliter habebant.

[a] vulnere separabatur: illud autem quod sanum maneret, agnitum potius approbaretur, quam improbatum vulneraretur. Certè Dominus in Evangelio dicit, Qui non est mecum, adversùm me est; & qui mecum non colligit, spargit. Tamen cùm ad eum discipuli retulissent, vidisse se quemdam in ejus nomine pellentem dæmonia, & prohibuisse, quia cum illis eum non sequebatur: Nolite, inquit, prohibere. Qui contra vos non est, pro vobis est. Non potest enim quisquam in meo nomine facere aliquid, & malè loqui de me. Si nihil in illo corrigendum erat; securus ergo sit quisquis extra communionem Ecclesiæ constitutus colligit in Christi nomine, dissociatus à Christiana societate: atque ita falsum erit illud, Qui non est mecum, adversùm me est; & qui non colligit mecum, spargit. Si autem quod discipuli Domini per ignorantiam facere voluerunt, id in eo corrigendum est; quod dixit Dominus, Nolite prohibere: cur hoc ipse prohiberi prohibuit? Et quomodo erit verum quod ibi ait, Qui contra vos non est, pro vobis est? In hoc enim facto non contra eos, sed pro eis erat, ubi per nomen Christi sanitates operabatur. Ut ergo utraque sententia vera sit, sicuti vera est, & illa ubi ait, Qui non est mecum, adversùm me est, & qui mecum non colligit, spargit; & illa ubi ait, Nolite prohibere, qui enim contra vos non est, pro vobis est: quid restat intelligendum, nisi quia ille in tanti nominis veneratione confirmandus fuit, ubi non erat contra Ecclesiam, sed pro Ecclesia; & illa tamen separatione culpandus, ubi si colligeret spargeret; & si fortè veniret ad Ecclesiam, non illud quod habebat ibi acciperet, sed in quo aberraverat emendaret?

Matth. 12. 30. Conciliat Marc. 9 cum Luca. Luca 9. 50. Marci 9. 38.

Caput VIII. *Act 10. 4.*

10. Neque enim & Cornelii gentilis hominis orationes non sunt exauditæ, aut eleemosynæ non sunt acceptæ: immo & Angelum ad se mitti, & missum meruit intueri, per quem posset utique sine hominis alicujus accessu cuncta necessaria discere. Sed quoniam quidquid boni in orationibus & eleemosynis habebat, prodesse illi non poterat, nisi per vinculum Christianæ societatis & pacis incorporaretur Ecclesiæ; jubetur mittere ad Petrum, & per illum discit Christum; per illum etiam baptizatus, Christiano populo consortio quoque communionis adjungitur, cui sola bonorum operum similitudine jungebatur. Perniciosè quippe contemneret bonum quod nondum habebat, superbiens ex illo quod habebat. Sic etiam qui se ipsos à societate ceterorum separantes, caritate violata, unitatis vinculum rumpunt, si nihil faciunt eorum quæ in illa societate acceperunt, in omnibus separati sunt: & ideo quem sibi sociaverint, si venire ad Ecclesiam voluerit, debet omnia quæ non accepit accipere. Si verò nonnulla eadem faciunt, non se in eis separaverunt; & ex ea parte in texturæ compage detinentur, in cetera scissi sunt. Proinde si quem sibi sociaverint, ex ea parte nectitur Ecclesiæ, in qua nec illi separati sunt: & ideo si venire ad Ecclesiam voluerit, in eo sanatur ubi laniatus errabat: ubi verò sanus connectebatur, non curatur, sed agnoscitur; ne cùm sana curare volumus, potiùs vulneremus. Itaque illi quos baptizant, sanant à vulnere Idololatriæ vel infidelitatis; sed graviùs feriunt vulnere schismatis. Idololatras enim in populo Dei gladius interemit, schismaticos autem terræ hiatus absorbuit. Et Apostolus, Si habeam omnem, inquit, fidem, ita ut montes transferam, caritatem verò non habeam, nihil sum.

Exodi 32. 28. Num 16. 31. 1. Cor 13. 2.

11. Si quis adducatur ad medicum in aliqua necessaria parte corporis gravi vulnere sauciatus, si dixerit medicus, Moritur inde nisi curetur: non opinor illi qui eum adduxerunt, ita desipiunt, ut consideratis atque numeratis ceteris membris ejus sanis, respondeant medico & dicant, Ergone ista sana tot membra non valent ad ejus vitam, & illud unum vulneratum valet ad mortem? Non utique hoc dicunt, sed curandum offerunt: nec ideo tamen quia curandum offerunt, medicum rogant, ut etiam illa quæ sana sunt curet; sed illi uni loco medicinam instanter adhibeat, unde mors etiam [b] sanis ceteris imminet, & nisi sanetur adveniet. Quid ergo prodest homini vel sana fides, vel sanum fortasse solum fidei sacramentum, ubi lethali vulnere schismatis peremta est sanitas caritatis, per cujus solius peremtionem etiam illa integra trahuntur ad mortem? Quod ne fiat, non cessat misericordia Dei per unitatem sanctæ Ecclesiæ suæ, ut veniant & curentur per medicamentum reconciliationis, per vinculum pacis. Nec ideo se putent sanos esse, quia dicimus eos habere aliquid sanum: nec rursus putent ideo curandum esse quod sanum est, quia ostendimus aliquid vulneratum. Itaque in sacramenti sanitate, quia contra nos non sunt, pro nobis sunt: in schismatis autem vulnere, quia cum Christo non colligunt, spargunt. Non extollantur ex his quæ habent. Quid tantùm per ea quæ sana sunt superbos oculos ducunt? Et vulnus suum dignentur humiliter intueri, nec solùm quid adsit, sed etiam quid desit adtendant.

Caput IX. *Sine caritate nihil prodest. 1 Cor. 13. 1.*

12. Videant quàm multa & quàm magna nihil prosint, si unum quiddam defuerit, & videant quid sit ipsum unum. Nec me in hoc audiant, sed Apostolum: Si linguis, inquit, hominum loquar & angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum æramentum sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, & sciero omnia sacramenta, & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Quid ergo eis prodest si & linguam in sacris mysteriis habeant angelicam, & prophetiam quemadmodum Caïphas & Saül, ut aliquando prophetent, quos fuisse damnabiles sancta scriptura testatur? Si sacramenta non tantùm sciant, sed & habeant, sicut habuit Simon magus: si fidem, sicut dæmonia confessa sunt Christum; neque enim non credebant cùm dicerent, Quid nobis & tibi est, Fili Dei, scimus qui sis. Si dispertiant ipsi etiam substantiam suam pauperibus, sicut multi, non solùm in Catholica, sed in diversis hæresibus faciunt. Si aliqua ingruente persecutione tradant ad flammas nobiscum corpus suum pro fide quam pariter confitentur: tamen quia separati hæc agunt, non sufferentes invicem in dilectione, neque studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis, caritatem utique non habendo, etiam cum illis omnibus quæ nihil eis prosunt, ad æternam salutem pervenire non possunt.

Johan. 11. 51. 1. Reg. 18. 10. Act 8. 13. Marci 1. 24. Ephes 4. 2.

[a] Aliquot MSS. *in quo vulnerabatur.*

[b] Sic MSS. At editi, *salvus ceteris.*

CAPUT X. Quæstio Donatistarum. 13. SED videntur sibi argutissimè quærere, *utrùm generet filios baptismus Christi in parte Donati, an non generet*: ut si consenserimus quòd generet, suam esse asseverent Ecclesiam matrem, quæ filios potuit de Christi baptismate generare; & quia unam oportet esse Ecclesiam, ex hoc jam nostram non esse Ecclesiam comminentur. Si autem dixerimus, non generat: *Cur ergo*, aiunt, *apud vos non renascuntur per baptismum, qui transeunt à nobis ad vos, cum apud nos fuerint baptizati, si nondum nati sunt?*

Responsio 14. Quasi verò ex hoc generet unde separata est, & non ex hoc unde conjuncta est. Separata est enim a vinculo caritatis & pacis, sed juncta est in uno baptismate. Itaque est una Ecclesia, quæ sola Catholica nominatur; & quidquid suum habet in communionibus diversorum à sua unitate separatis, per hoc quod suum in eis habet, ipsa utique generat, non illæ. Neque enim separatio earum generat, sed quod secum de ista tenuerunt: quòd si & hoc dimittant, omnino non generant. Hæc itaque in omnibus generat, cujus sacramenta retinentur, unde possit tale aliquid ubicumque generari: quamvis non omnes quos generat ad ejus pertineant unitatem, quæ usque in finem perseverantes salvabit. Neque enim hi soli ad eam non pertinent, qui separationis aperto sacrilegio manifesti sunt; sed etiam illi qui in ejus unitate corporaliter mixti per vitam pessimam separantur. *Act. 8. 13* Etenim Simonem magum per baptisma ipsa pepererat: cui tamen dictum est, quòd non haberet partem in hereditate Christi. Numquid ei baptismus, numquid Evangelium, numquid sacramenta defuerunt? Sed cui caritas defuit, frustra natus est, & ei expediebat fortasse non nasci. Numquid non erant nati quibus Apostolus dicit, *1. Cor. 3. 1* Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam? Eos tamen à sacrilegio schismatis revocat, in quod ideo irruebant, quia carnales erant: Quasi parvulis, inquit, in Christo lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis: sed nec adhuc quidem potestis; carnales enim estis adhuc. Cùm enim sint inter vos æmulatio & contentio, nonne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? Cùm enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, alius autem, Ego Apollo, nonne homines estis? De his enim suprà dicit, *1 Cor. 1. 10* Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem sententia. Nuntiatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloes, quia contentiones sunt in vobis. Hoc autem dico, quia unusquisque vestrûm dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego Cephæ, ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Isti ergo si in hac obstinatione & perversitate remanerent, certè quidem nati erant, nec tamen ad ipsam Ecclesiam de qua nati erant, per pacis atque unitatis vinculum pertinerent. Ergo ipsa generat, & per uterum suum, & per uteros ancillarum, ex eisdem sacramentis, tamquam ex viri sui semine. *1 Cor. 10. 11.* Non enim frustra dicit Apostolus, omnia illa in figura esse gesta. Sed qui superbiunt & legitimæ matri non adjunguntur, *Gen. 21. 10.* similes sunt Ismaëli, de quo dictum est, Ejice ancillam & filium ejus: non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. *Gal. 4.* Qui autem pacifice diligunt legitimam patris sui conjugem, cujus legitimo jure generati sunt, similes sunt filiis Jacob, quamvis de ancillis natis, sed tamen eamdem hereditatem sumentibus. *Gen.* Qui autem de utero ipsius matris intus in unitate nati, negligunt gratiam quam acceperunt, similes sunt Esaü filio Isaac, qui reprobatus est, Deo adtestante & dicente, Jacob dilexi, Esaü autem odio habui: *Gen. 25. Mal. 1.* cùm ambo ex uno concubitu concepti, ex uno utero nati sint.

CAPUT XI. 15. QUÆRUNT etiam, *utrùm peccata dimittantur per baptismum in parte Donati*: ut si diximus dimitti, respondeant, Ergo est illic Spiritus-sanctus; quia cùm insufflante Domino datus esset discipulis, tunc secutus est & ait, Baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti; *Matth. 28. Joh. 20. 23.* si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur. Et si ita est, inquiunt, communio nostra est Ecclesia Christi: non enim præter Ecclesiam dimissionem peccatorum Spiritus-sanctus operatur. Et si nostra communio est Ecclesia Christi, non est Ecclesia Christi vestra communio. Una est enim, quæcumque illa sit, de qua dictum est, Una est columba mea, una est matri suæ: *Cant. 6. 8.* nec possunt Ecclesiæ tot esse, quot schismata. Si autem dixerimus, non ibi dimitti peccata: ergo, inquiunt, non est illic verus baptismus; & propterea quos à nobis suscipitis, vos baptizare debetis; quod quia non facitis, in Ecclesia Christi vos non esse fatemini.

Responsio 16. His ita resistimus, secundùm Scripturas, eos interrogantes, ut quod à nobis quærunt, sibi ipsi respondeant. Quæro enim ut dicant, utrùm dimittantur peccata ubi caritas non est. *Peccata sunt tenebræ animarum.* Peccata enim tenebræ animarum sunt. Audimus quippe Johannem dicentem, *1. Joh. 2. 11.* Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc. Nulli autem schismata facerent, si fraterno odio non excæcarentur. Si ergo dicimus, non ibi dimitti peccata; quomodo renascitur qui apud eos baptizatur? Quid est enim renasci per baptismum, nisi à vetustate renovari? Quomodo autem renovatur à vetustate, cui peccata præterita non dimittuntur? Quòd si renatus non est, nec Christum induit, ex quo conficitur ut denuo baptizandus videatur. Quia dicit Apostolus, *Gal. 3.* Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis: quem ille si non induit, nec in Christo baptizatus habendus est. Porrò quia in Christo dicimus baptizatum, fatemur eum Christum induisse: & si hoc fatemur, regeneratum fatemur. Quod si ita est, & peccata dimissa sunt. Quomodo ergo dicit Johannes, *1. Joh. 2. 11.* Qui odit fratrem suum, in tenebris manet usque adhuc: si jam facta est remissio peccatorum? An non est in schismate odium fraternum? Quis hoc dixerit, cùm & origo & pertinacia schismatis nulla sit alia, nisi odium fratris? *Schismatis origo.*

17. Hanc illi quæstionem solvere sibi videntur cùm dicunt, *Non est ergo in schismate remissio peccatorum, & ideo nec regeneratio novi hominis, & propterea nec baptismus Christi.* Nos autem quia fatemur ibi esse baptismum Christi, hanc eis quæstionem solvendam proponimus: *Act. 8.* Magus ille Simon, utrùm vero Christi baptismate tinctus sit. Respondebunt, ita; quia sanctæ scripturæ auctoritate coguntur. Quæro ergo utrùm

fateantur ei dimissa peccata? Profectò fatebuntur. Item quæro, cur ei dixerit Petrus, non eum habere partem in sorte sanctorum? Quia, inquiunt, postea peccavit, pecunia volens emere donum Dei, cujus venditores esse Apostolos credidit.

CAPUT XII. [illegible] Sap. 1. 5.

18. QUID si ad ipsum baptismum fictus accessit, dimissa sunt ei peccata, an non sunt dimissa? Eligant quod volunt, utrumlibet elegerint, sufficit nobis. Si dimissa dixerint; quomodo ergo Spiritus-sanctus disciplinæ effugiet fictum, si B in isto ficto remissionem operatus est peccatorum? Si dixerint non esse dimissa; quæro, si postea fictionem suam corde concusso & vero dolore fateretur, denuo baptizandus judicaretur? Quod si dementissimum est dicere; fateantur vero baptismo Christi baptizari posse hominem, & tamen cor ejus in malitia vel sacrilegio perseverans, peccatorum abolitionem non sinere fieri: atque ita intelligant in communionibus ab Ecclesia separatis posse homines baptizari, ubi Christi baptismus eadem sacramenti celebratione datur & sumitur: qui tamen tunc prosit ad remissionem peccatorum, cùm quis reconciliatus unitati, sacrilegio dissensionis exuitur, quo ejus peccata tenebantur, & dimitti non sinebantur. Sicut enim in illo qui fictus accesserat, fit ut non denuo baptizetur, sed ipsa pia correctione & veraci confessione purgetur, quod non posset sine baptismo, ut quod antè datum est, tunc valere incipiat ad salutem, cùm illa fictio veraci confessione D recesserit: sic etiam iste qui baptisma Christi, quod non amiserunt qui se separaverunt, inimicus caritatis & pacis Christi, in aliqua hæresi aut schismate accepit, quo sacrilego scelere peccata ejus non dimittebantur, cùm se correxerit, & ad Ecclesiæ societatem unitatemque venerit, non iterum baptizandus est; quia ipsa ei reconciliatione ac pace præstatur, ut ad remissionem peccatorum ejus in unitate jam prodesse incipiat sacramentum, quod acceptum in schismate prodesse non poterat.

19. Si autem dixerint, in illo qui fictus accessit, per sanctam vim tanti sacramenti dimissa quidem illi esse peccata in ipso temporis puncto, sed per fictionem ejus rediisse continuò: ut Spiritus-sanctus & adfuerit baptizato ut peccata recederent, & perseverantiam fictionis fugerit ut redirent; ut & illud verum sit, Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis; & illud, Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum: id est, ut & induat eum Christo sanctitas baptismi, F & exuat eum Christo pernicies fictionis: sicut fit cùm quisque à tenebris per lucem transit ad tenebras, oculi quidem ejus in tenebras perpetuò diriguntur, sed non potest lux nisi perfundere transeuntem. Si hoc ergo dixerint, hoc etiam in eis intelligant fieri, qui extra Ecclesiæ communionem, sed tamen baptismate Ecclesiæ baptizantur, quod ubicumque fuerit, sanctum est per se ipsum: & ideo non est eorum qui se separant, sed ejus unde se separant: valet tamen & apud G eos hactenus, ut per ejus lucem transeant ad dissensionis suæ tenebras, continuò redeuntibus peccatis, quæ baptismatis sanctitas in illo temporis

Gal. 3. 27. Sap. 1. 5.

A puncto dimiserat, tamquam redeunte obscuritate quam lux in transitu excusserat.

20. Nam redire dimissa peccata, ubi fraterna caritas non est, apertissimè Dominus docet de illo servo, quem cùm invenisset debitorem decem millium talentorum, deprecanti omnia dimisit. Ille autem conservum suum qui ei debebat centum denarios, cùm miseratus non fuisset, jussit eum dominus reddere quæ ei dimiserat. Tempus ergo quo accipitur indulgentia per B baptismum, tamquam tempus est reddendæ rationis, ut omnia debita quæ inventa fuerint dimittantur. Non tamen ille servus postea dedit conservo suo mutuam pecuniam, quam cùm ille non posset reddere, non ejus misertus est: sed jam ei debebat conservus ejus, cùm ipse rationem Domino suo reddens, tanti numeri debito solveretur; nec dimiserat conservo suo quod ei debebat, & sic accesserat ut ei dimitteret Dominus. Hoc indicant verba conservi dicentis, C Patientiam habe in me, & reddam tibi. Alioquin diceret, Jam mihi hoc dimiseras, cur iterum repetis? Hoc & ipsius Domini verba manifestiùs aperiunt. Ait enim, Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis qui debebat ei centum denarios. Non dixit, cui jam debitum centum denariorum dimiserat. Si enim dimiserat, non ei debebat. Quia ergo dixit, debebat ei: manifestum est, quòd non dimiserat. Et melius quidem fuerat, atque hoc potiùs congruebat tanto D debitori reddituro rationem, & expectanti misericordiam Domini sui, ut prior ipse conservo dimitteret quod ei debebatur, & sic ad rationem reddendam, ubi misericordia Domini imploranda erat, accederet. Nec tamen illud quod nondum conservo dimiserat, impedivit Dominum ejus, quo minùs in illo tempore accipiendæ rationis dimitteret ei omnia quæ debebat. Sed quid profuit, quando quidem in caput ejus propter odiorum perseverantiam rursus omnia continuò E replicata sunt? Sic non impeditur baptismi gratia, quo minùs omnia peccata dimittat, etiam si odium fraternum in ejus cui dimittuntur animo perseverat. Solvitur enim hesternus dies, & quidquid [a] suprà est solvitur, etiam ipsa hora [b] momentumque ante baptismum & in baptismo. Deinceps autem reus esse continuò incipit, non solùm consequentium, sed etiam præteritorum dierum, horarum, momentorum, redeuntibus omnibus, quæ dimissa sunt: [c] & hæc sæpe contingunt in Ecclesia.

Matth. 18. 23.

Matth. 18. 28.

CAPUT XIII.

21. NAM plerumque fit, ut homo habeat inimicum quem iniquissimè oderit: quamquam etiam iniquos inimicos diligere jubeamur, & orare pro eis. Subito autem periculo mortis incipit perturbari, & poscit baptismum, quem tanta festinatione accipit, ut necessariam interrogationem paucorum verborum vix periculi tempus admittat, quanto minùs sermonem longissimum, ut illud odium corde pellatur, etiam ipsi si baptizanti sit cognitum. Certè ista non solùm apud nos, sed etiam apud illos evenire non cessant. Quid ergo dicimus? Dimittuntur peccata huic homini, an non dimittuntur? Prorsus quod volunt eligant. Si enim dimittuntur, continuò re-

[a] Am & Er *& quidquid superest.* Meliùs Lov. & MSS. *suprà est*, id est, ante hesternum diem
[b] Vaticani codices, *solvitur etiam ipsa hora momenti quæ ante baptismum est, in baptismo.*
[c] Am. Er & plures MSS. *omnibus quæ dimissa sunt peccatis.* Postea iidem MSS. subjiciunt, *& sæpe contingit in Ecclesia.*

deunt: Evangelium loquitur, veritas clamat. Sive ergo dimittantur, sive non dimittantur, necessaria est postea medicina: nec tamen si vixerit, atque id corrigendum esse didicerit atque correxerit, denuo baptizatur, sive apud illos, sive apud nos. Sic & illa quæ schismatici vel hæretici non aliter habent, nec aliter agunt quàm vera Ecclesia, cùm ad nos veniunt, non emendamus, sed potiùs approbamus. In quibus enim non dissentiunt à nobis, in eis non disjunguntur à nobis. Sed tamen quia nihil eis prosunt quamdiu schismatici vel hæretici sunt, propter alia in quibus à veritate dissentiunt, & propter ipsum separationis immanissimum scelus, sive permanserint in eis peccata, sive continuò dimissa redierint, ut ad [a] sanitatem pacis atque caritatis veniant adhortamur; non solùm ut aliquid habeant quod non habebant, sed ut eis etiam illud prodesse incipiat quod habebant.

CAPUT XIV. Caritas deest schismaticis.

22. FRUSTRA ergo nobis dicunt, *Si baptismum nostrum accepistis, quid minùs habemus, ut nobis de vestra communione consulendum putetis?* Respondemus enim, Non baptismum vestrum accepramus: quia non est baptismus ille schismaticorum vel hæreticorum, sed Dei & Ecclesiæ, ubicumque fuerit inventus & quocumque translatus. Vestrum autem non est, nisi quod pravè sentitis, & sacrilegè agitis, & impiè separamini. Nam si cetera omnia [b] vera vel sentiatis vel habeatis, & in eadem tamen separatione duretis adversùs vinculum fraternæ pacis, adversùs unitatem omnium fratrum, qui toto orbe terrarum, sicut promissi sunt, ita exhibiti; quorum omnium caussas & corda nullo modo umquam nosse aut discutere potuistis, ut meritò damnaretis; qui non possunt propterea rei esse, quia judicibus ecclesiasticis potiùs quàm litigatoribus crediderunt: hoc solum minùs habetis, quod minùs habet qui caritatem non habet. Jam quid opus est ut nos retexamus? Vos ipsi in Apostolo inspicite, quantum sit quod minùs habetis. Quid autem interest qui caritatem non habet, utrùm foras avolet aliquo vento tentationis ablatus, an intus de messe Dominica non recedat in ultima ventilatione separandus? Et tamen etiam tales, si jam semel per baptismum nati sunt, iterum eos nasci non oportet.

CAPUT XV.

23. ECCLESIA quippe omnes per baptismum parit, sive apud se, id est, ex utero suo; sive extra se de semine viri sui: [c] (sive de se, sive de ancilla.) Sed & Esaü de uxore natus, propter fraternam discordiam separatus est à populo Dei. (Gen. 25. 25.) Et Aser per uxoris quidem potestatem, sed ex ancilla natus, propter fraternam concordiam terram promissionis accepit. (Gen. 30. 13.) Unde & Ismaëli, ut separaretur à populo Dei, non obfuit mater ancilla, sed obfuit fraterna discordia: (Gen. 16. 16.) & non profuit potestas uxoris, cujus magis filius erat, quia per ipsius jura conjugalia & in ancilla seminatus erat, & ex ancilla susceptus. Sicut apud istos Ecclesiæ jure quod est in baptismo, nascuntur quicumque nascuntur: sed si concordent cum fratribus, per unitatem pacis ad terram veniunt promissionis, non de materno utero rursus ejiciendi, sed in paterno semine agnoscendi. Si autem in discordia perseverent, ad Ismaëlis funiculum pertinebunt. Prior autem fuit Ismaël, postea Isaac; & prior Esaü, posterior autem Jacob: non quia prior peperit hæresis quàm Ecclesia, aut Ecclesia ipsa priùs carnales vel animales, & postea spiritales; sed quia in ipsa sorte mortalitatis nostræ, ex quo de Adam nascimur, non est prius quod spiritale, sed quod animale, postea spiritale. (Hæresis Ecclesia posterior. 1. Cor. 15. 46.) Ex ipso autem animali sensu, quia homo animalis non percipit quæ sunt Spiritûs Dei, omnes dissensiones & schismata generantur. (1. Cor. 2. 14. Gal. 4.) In quo sensu perseverantes Apostolus dicit ad vetus Testamentum pertinere, id est, ad terrenorum promissorum cupiditatem, in quibus quidem spiritalia figurantur, sed animalis homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei. (Qui ad vetus ... Testamentum pertineant.)

24. Quocumque ergo tempore tales homines esse cœperint in hac vita, [d] ut jam divinis pro sæculorum distributione sacramentis imbuti, adhuc tamen carnaliter sapiant, & carnalia de Deo, sive in hac vita, sive post hanc vitam, sperent atque desiderent, animales sunt. (1. Cor. 2. 14.) Ecclesia verò, quod est populus Dei, etiam in istius vitæ peregrinatione antiqua res est, in aliis hominibus habens animalem portionem, in aliis autem spiritalem. (Ecclesia antiqua.) Ad animales pertinet vetus Testamentum, ad spiritales novum. Sed primis temporibus utrumque occultum fuit ab Adam usque ad Moysen. A Moyse autem [e] manifestatum est vetus, & in eo ipso occultabatur novum, quia occultè significabatur. (Sub vetere Testamento novum occultatum fuit.) Postea verò quàm in carne Dominus venit, revelatum est novum: veteris autem sacramenta cessarunt; sed concupiscentiæ tales non cessaverunt. In illis enim sunt, quos Apostolus jam per sacramentum novi Testamenti natos, adhuc tamen dicit animales non posse percipere quæ sunt Spiritûs Dei. (1. Cor. 2. 14.) Sicut enim in sacramentis veteris Testamenti vivebant quidam spiritales, ad novum scilicet Testamentum quod tunc occultabatur occultè pertinentes: sic & nunc in sacramento novi Testamenti quod jam revelatum est, plerique vivunt animales. Qui proficere si nolunt ad percipienda quæ sunt Spiritûs Dei, quò eos hortatur sermo Apostolicus, ad vetus Testamentum pertinebunt. Si autem proficiunt, & ante quàm capiant, ipso [f] profectu & accessu ad novum pertinent: & si priùs quàm spiritales fiant, ex hac vita rapiantur, custoditi per sacramenti sanctitatem in terra viventium computantur, ubi est spes nostra & portio Dominus. Nec invenio quid verius intelligatur in eo quod scriptum est, Imperfectum meum viderunt oculi tui: quando quidem sequitur, Et in libro tuo omnes scribentur. (Psal. 138. 16.)

CAPUT XVI.

25. QUÆ autem peperit Abel & Enoch & Noe & Abraham, ipsa peperit Moysen & Prophetas tempore posteriores ante adventum Domini; & quæ istos, ipsa & Apostolos & Martyres nostros & omnes bonos Christianos. Omnes enim diversis quidem temporibus nati apparuerunt, sed societate unius populi continentur, & ejusdem civitatis cives labores hujus peregrinationis experti sunt, & quidam eorum nunc expe-

[a] Antiquiores editiones Am. Er. & omnes MSS. *ad salutem pacis.*
[b] Aliquot MSS. *cetera omnia vel habeatis vel sentiatis.*
[c] Verba illa (*sive de se, sive de ancilla*) cùm à MSS. absint, videntur de margine migrasse in textum.
[d] Am. Er. & plures MSS. hoc loco prætereunt particulam *ut*; sed infrà post *sacramentis imbuti*, additâ particulâ sic prosequuntur: *si adhuc tamen &c.*
[e] Antiquiores MSS. *manifestum est.*
[f] Aliquot MSS. *ipso profectu accessu.*

rjuntur, & usque in finem ceteri experientur. Item quæ peperit Cain & Cham & Ismaëlem & Esau, eadem ipsa peperit & Dathan & alios in eodem populo similes; & quæ istos, eadem ipsa & Judam pseudo-apostolum, & Simonem magum, & ceteros usque ad hæc tempora pseudo-christianos in affectione animali pertinaciter obduratos, sive in unitate permixti sint, sive aperta præcisione dissentiant. Sed cùm tales à spiritalibus evangelizantur, & sacramentis imbuuntur, tamquam per se ipsam Rebecca eos parit, [*Gen. 25. 25.*] sicut Esaü: cùm autem per illos qui non castè [*Philip. 1. 17.*] annuntiant Evangelium, tales in Dei populo [*Gen. 16. 15.*] generantur; Sara quidem, sed per Agar. Item boni spiritales, quando evangelizantibus vel baptizantibus carnalibus generantur, Lia quidem [*Gen. 30. 3. & 9.*] vel Rachel jure conjugali eos, sed per [a] ancillarum uterum parit. Cùm verò per spiritales in Evangelio generantur boni fideles, qui vel evadunt in spiritalis ætatis affectum, vel eò tendere non desistunt, vel ideo non faciunt quia non possunt, sicut ex utero Saræ Isaac, vel Rebeccæ Jacob, in novam vitam & novum Testamentum nascuntur.

CAPUT XVII.

26. ITAQUE sive intus versari videantur, sive apertè foris sint, quod caro est, caro est: sive in area in sua sterilitate perseverent, sive occasione tentationis tamquam vento extrà tollantur, quod [*1. Retr. cap. 18.*] palea est, palea est. Et semper ab illius Ecclesiæ [*Ephes. 5. 27.*] quæ sine macula & ruga est, unitate divisus est, etiam qui [b] congregationi sanctorum in carnali obduratione miscetur. De nullo tamen desperandum est, sive qui intus talis apparet, sive qui foris manifestiùs adversatur. [*Excommunicatio innocentes ac spiritales homines non lædit, sed probat.*] Spiritales autem sive ad hoc ipsum pio studio proficientes, non eunt foras: quia & cùm aliqua vel perversitate vel necessitate hominum videntur expelli, ibi magis probantur, quàm si intus permaneant, cùm adversùs Ecclesiam nullatenus eriguntur, sed in solida [c] unitatis petra fortissimo caritatis robore radicantur. Ad hoc enim pertinet quod in illo [*Gen. 15. 10.*] Abrahæ sacrificio dicitur, Aves autem non divisit.

CAPUT XVIII. *Cyprianus excusatur.*

27. DE baptismi ergo quæstione jam, quantum arbitror, satis disserui: & quia hoc manifestissimum schisma est quod Donatistarum nomine nuncupatur, restat ut hoc de baptismo piè credamus, quod universa Ecclesia à sacrilegio schismatis remota custodit. In qua tamen si aliud alii, & aliud alii adhuc de ista quæstione salva pace sentirent, donec universali concilio unum aliquid eliquatum sincerumque placuisset, humanæ infirmitatis errorem cooperiret caritas [*1. Pet. 4. 8.*] unitatis, sicut scriptum est, quia caritas cooperit multitudinem peccatorum. Qua enim absente cetera inaniter habentur, eadem præsente quædam venialiter non habentur.

28. Exstant beati martyris Cypriani in ejus litteris magna documenta, ut ad illum jam veniam, de cujus sibi auctoritate isti carnaliter blandiuntur, cùm ejus caritate spiritaliter perimantur. [*Vid. lib. ... c. 9.*] Nam illis temporibus, ante quàm plenarii * concilii sententiâ quid in hac re sequendum esset, totius Ecclesiæ consensio confirmasset, visum est ei cum ferme octoginta coepiscopis suis Africanarum Ecclesiarum, omnem hominem qui ex-

A tra Ecclesiæ catholicæ communionem baptizatus fuisset, oportere ad Ecclesiam venientem denuo baptizari. Quod non rectè fieri tanto viro nimirum propterea Dominus non aperuit, [*Cyprianò cur Dominus veram de baptismo sententiam non revelarit.*] ut ejus pia & humilitas & caritas in custodienda salubriter Ecclesiæ pace patesceret, & non solùm illius temporis Christianis, sed etiam posteris ad medicinalem, ut ita dicam, notitiam signaretur. Cùm enim tanti meriti, tantæ Ecclesiæ, tanti pectoris, tanti oris, tantæ virtutis B episcopus, aliud de baptismo arbitraretur, quàm erat diligentiùs inquisita veritas firmatura, multique ejus collegæ, quamvis nondum liquidò manifestatum, id tamen tenerent quod & præterita Ecclesiæ consuetudo, & postea totus catholicus orbis amplexus est: non se ille tamen à ceteris diversa sentientibus separata communione disjunxit, & hoc etiam ceteris persuadere non destitit, ut sufferrent invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis. [*Ephes. 4. 2.*] Ita enim C corporis manente compage, si quid in quibusdam membris infirmabatur, ex eorum sanitate convalesceret potiùs, quàm præcisione mortificatum diligentiam nullius curationis admitteret. Et si se ille separasset, quàm multi sequerentur? quantum sibi nomen inter homines faceret? quàm latiùs Cyprianistæ quàm Donatistæ vocarentur? Sed non erat filius perditionis, de qualibus dictum est, Dejecisti eos dum extollerentur: [*Psal. 72. 18.*] sed erat filius pacis Ecclesiæ, qui tanta cordis illu- D minatione præditus, propterea non vidit aliquid, ut per eum aliud supereminentius videretur. Et adhuc, inquit, Apostolus, supereminentiorem viam vobis demonstro: [*1. Cor. 12. 31. & 13. 1.*] si linguis hominum loquar, & angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum æramentum sonans aut cymbalum tinniens. Minùs ergo ille penetravit, ut cerneret secretum abditum sacramenti: sed si sciens omnia sacramenta, caritatem non haberet, nihil esset. Cùm autem minùs illud perspi- E ciens, hanc tamen humiliter, fideliter, fortiter custodivit, ad martyrii coronam meruit pervenire: ut si qua in ejus lucidam mentem ex humana conditione nebula irrepserat, gloriosa serenitate fulgentis sanguinis fugaretur. Non enim frustra ipse Dominus Jesus Christus, cùm se ipsum diceret vitem, [*Johan. 15. 5.*] suos autem tamquam in vite sarmenta, præcidi eos dixit, & de vite auferri tamquam inutilia sarmenta, quæ fructum non darent. Quis est autem fructus, nisi novus ille F fetus, de quo item dicit, Mandatum novum do vobis, ut vos invicem diligatis? [*Johan. 13. 34.*] Ipsa est illa caritas, sine qua cetera nihil prosunt. Dicit & Apostolus, Fructus autem spiritûs est, caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. [*Gal. 5. 22.*] Quæ omnia incipiunt à caritate, & per ceteram juncturam quasi botrum mirabilem faciunt. Nec tamen frustra idem Dominus addidit, Quæ autem sarmenta in me dant fructum, purgat illa Pater meus, ut ma- [*Johan. 15. 2.*] G jorem fructum afferant: nisi quia & ipsi qui fructu prævalent caritatis, possunt tamen aliquid habere purgandum, quod incultum agricola non relinquit. Quòd ergo ille vir sanctus de baptismo aliter sentiens quàm se res habebat, quæ postea pertractata & diligentissimâ consideratione fir-

a Er. & plures MSS *per ancillarum uterum.*
b Editi, *congregatione.* Castigantur à MSS.
c Vaticani codices, *in solida unitate petra.*

mata est, in catholica unitate permansit & caritatis ubertate compensatum est, & passionis falce purgatum.

CAPUT XIX. Discrimen ostendit inter Cypriani & Donatistarum errorem.

29. SED ne videar devitandæ probationis caussâ ista in laudem beatissimi Martyris dicere, quæ quidem non ejus, sed illius est, cujus gratiâ talis exstitit; jam de litteris ejus documenta proferamus, quibus maximè Donatistarum ora clauduntur. Hujus enim auctoritatem imperitis objiciunt, ut se quasi rectè facere ostendant, quòd ad se venientes fideles denuo baptizent. Nimiùm B miseri, & nisi se corrigant à semetipsis omnino damnari, qui hoc in tanto viro eligunt imitari, quod illi propterea non obfuit, quia in ea pace *Psal. 13. 3.* unde isti aberraverunt, qui viam pacis non co- A gnoverunt, perseverantissimis usque in finem gressibus ambulavit. Est quidem quòd Christi baptisma ubique sanctum est, & quamvis apud hæreticos vel schismaticos, ipsius tamen hæresis vel schismatis non est, & ideo nec ad ipsam Catholicam inde venientes oportet denuo baptizari: sed tamen hoc aliud est, aliud à catholica pace deviantes & in nefariam præcisionis foveam præcipitatos, rebaptizandos insuper judicare. Nam illum nævum in candore sanctæ animæ caritatis ubera contegebant: hanc autem fuliginem in istorum tartarea fœditate vultus impacatus ostentat. Sed ea quæ deinceps, quod ad beati Cypriani auctoritatem adtinet, tractaturi sumus, ab alio sumemus exordio.

LIBER SECUNDUS,

In quo probat Augustinus, auctoritatem Cypriani episcopi & martyris frustra objectari à Donatistis, quæ illis nimirum magis quàm Catholicis adversetur. Eum enim prædecessoris sui Agrippini sententiam de hæreticis in Catholica Ecclesia, cùm ad eam veniunt, baptizandis non censuisse recipiendam, nisi eo pacto, ut & pax cum aliter sentientibus semper servaretur, & Ecclesiæ unitas nullo schismate umquam rumperetur.

CAPUT I.

QUANTUM pro nobis, hoc est, pro pace catholica faciant ea, quæ tamquam ex auctoritate beati Cypriani adversùs nos à parte Donati proferuntur, & quantum sint adversùs eos à quibus proferuntur, adjuvante Domino demonstrare proposui. Si qua ergo me respondendi necessitas ea quæ jam in aliis libris posui, rursus commemorare coëgerit, (quamquam id modicè faciam,) his qui jam illa legerunt & tenent, onerosum esse non debet: quia & ea quæ instructioni sunt necessaria, sæpius opor- D tet insinuare tardioribus, & cùm eadem multipliciter variéque versantur atque tractantur, ipsos quoque capaciore intelligentiâ præditos adjuvant & ad facilitatem sciendi & ad copiam disserendi. Novi etiam quemadmodum soleat contristare lectorem, cùm ab eo libro quem gerit in manibus, quando in aliquem nodum quæstionis inciderit, in alium mittitur ubi ejus solutionem requirat, quem fortè non habet. Quapropter quæcumque in aliis libris jam diximus, si neces- E sitas præsentium quæstionum breviter iterare compulerit, ignoscant scientes, ne offendantur nescientes: satius est enim offerre habenti, quàm differre non habentem.

Objectio Donatistarum de Cypriani sententia.

2. Quid ergo isti dicunt, cùm veritatis viribus præfocantur, cui consentire nolunt? *Cyprianus*, inquiunt, *cujus tantum meritum novimus tantamque doctrinam, cum multis coëpiscopis suis sententias proprias conferentibus, in concilio statuit hæreticos vel schismaticos, id est omnes qui extra unius Ecclesiæ communionem sunt, baptismum non habere; & ideo quisquis ab eis baptizatus ad Ecclesiam venerit, esse in Ecclesia baptizandum.*

Responsio.

Non me terret auctoritas Cypriani, quia reficit humilitas Cypriani. Magnum quidem meritum novimus Cypriani episcopi & martyris; sed numquid majus quàm Petri apostoli & martyris? De quo idem Cyprianus in epistola ad Quintum ita loquitur: C *Nam nec Petrus*, inquit, *quem primum Dominus elegit, & super quem ædificavit Ecclesiam suam, cùm secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter assumsit, ut diceret se primatum tenere, & obtemperari à novellis & posteris sibi potiùs oportere; nec despexit Paulum, quòd Ecclesiæ priùs persecutor fuisset: sed consilium veritatis admisit, & rationi legitimæ quam Paulus vindicabat facilè consensit; documentum scilicet nobis & concordiæ & patientiæ tribuens, ut non pertinaciter nostra amemus, sed quæ aliquando à fratribus & collegis nostris utiliter & salubriter suggeruntur, si sint vera & legitima, ipsa potiùs nostra ducamus.* *Epist. 71. ad Quintum. Matth. 16. 18. Galat. 2. 11.* Ecce ubi commemorat Cyprianus, quod etiam nos in scripturis sanctis didicimus, apostolum Petrum in quo primatus Apostolorum tam excellenti gratiâ præeminet, aliter quàm veritas postulabat de circumcisione agere solitum, à posteriore apostolo Paulo esse correctum. *Primatus Apostolorum in Petro præeminet.* Si ergo potuit Petrus non rectè in aliquo ingredi ad veritatem Evangelii, ita ut gentes cogeret judaizare, quod Paulus in ea scribit epistola, in qua Deum testatus est non se mentiri. Ait enim, Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. *Gal. 1. 20.* Et post hanc tam sanctam atque terribilem adtestationem Dei, narravit hæc omnia, in quibus dixit: Cùm vidissem quia non rectè ingrediuntur *Gal. 2. 14.* ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus, Si tu cùm sis Judæus gentiliter & non judaicè vivis, quemadmodum gentes cogis judaizare? F Si potuit, inquam, Petrus contra veritatis regulam, quam postea Ecclesia tenuit, cogere gentes judaizare, cur non potuit Cyprianus contra regulam veritatis, quam postea tota Ecclesia tenuit, cogere hæreticos vel schismaticos denuo baptizari? Puto quòd sine ulla sui contumelia Cyprianus episcopus Petro apostolo comparatur, quantum adtinet ad martyrii coronam. Ceterùm

terùm magis vereri debeo, ne in Petrum contumeliosus exsistam. Quis enim nescit illum Apostolatus [a] principatum cuilibet episcopatui præferendum? Sed & si distat cathedrarum [b] gratia, una est tamen martyrum gloria: & si fortè se invicem in aliquo præcedunt corda confitentium, ac pro vera fide in unitate caritatis morientium, Dominus noverit, cujus occulta & mirabili dispensatione gratiarum latro in cruce pendens semel eum confitetur, & die ipso in paradisum mittitur, Petrus Dominum sequens ter eum negat, & [c] à corona differtur: nobis hinc judicare temerarium est. Verumtamen si quisquam nunc cogat circumcidi aliquem more judaico, & sic baptizari; multo ampliùs detestatur hoc genus humanum, quàm si aliquis cogatur rebaptizari. Quapropter cùm Petrus illud faciens à Paulo posteriore corrigitur, & pacis atque unitatis vinculo [d] custoditus ad martyrium provehitur, quanto facilius & fortius quod per universæ Ecclesiæ statuta firmatum est, vel unius episcopi auctoritati, vel unius provinciæ concilio præferendum est? Cùm idem ipse Cyprianus ita dixerit quid ei videretur, ut in pacis unitate esse voluerit, etiam cum eis qui de hac re diversa sentirent: quod indicat ipsius primus sermo in ejusdem concilii, quod ab istis profertur, exordio. Nam ita se habet:

(Luca 23. 43. Matth. 26. 69.)

Caput II. Concilii Carthaginensis exordium.

3. Cum *in unum Carthagine convenissent Kalendis Septembris episcopi plurimi, ex provincia Africa, Numidia, Mauritania, cum presbyteris & diaconibus, etiam præsente plebis maxima parte, & lectæ essent litteræ Iubaiani ad Cyprianum factæ, item Cypriani ad Iubaianum rescriptæ de hæreticis baptizandis, quidque postmodum Cypriano Iubaianus idem rescripserit, Cyprianus dixit: Audistis collegæ dilectissimi quid mihi Iubaianus coepiscopus noster scripserit, consulens mediocritatem nostram de illicito & profano hæreticorum baptismo, quidque ego ei rescripserim, censens scilicet quod semel atque iterum & sæpe censuimus, hæreticos ad Ecclesiam venientes Ecclesiæ baptismo baptizari & sanctificari oportere. Item lectæ sunt vobis & aliæ Iubaiani litteræ, quibus pro sua sincera & religiosa devotione, ad epistolam nostram rescribens, non tantùm consensit; sed & instructum se esse gratias egit. Superest ut de hac ipsa re quid singuli sentiamus proferamus, neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit amoventes. Neque enim quisquam nostrùm Episcopum se esse episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit: quando habeat omnis episcopus pro licentia libertatis & potestatis suæ arbitrium proprium, tamque judicari ab alio non possit, quàm nec ipse potest alterum judicare; sed exspectemus universi judicium Domini nostri Iesu Christi, qui unus [e] & solus habet potestatem & præponendi nos in Ecclesiæ suæ gubernatione, & de actu nostro judicandi.*

Caput III. Episcoporum litteræ, & conciliorum provincialium decreta, cedunt majoribus concilii; Canonica scriptura nulli cedit.

4. Nunc se, si audent, superbæ & tumidæ cervices hæreticorum adversùs sanctam humilitatem hujus sermonis extollant. Insani Donatistæ, quos ad pacem atque unitatem sanctæ Ecclesiæ remeare, atque in ea sanari cupimus & optamus, quid ad hæc dicitis? Vos certè nobis objicere soletis Cypriani litteras, Cypriani sententiam, Cypriani concilium: cur auctoritatem Cypriani pro vestro schismate assumitis, & ejus exemplum pro Ecclesiæ pace respuitis? Quis autem nesciat sanctam scripturam canonicam, tam veteris quàm novi Testamenti, certis suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus episcoporum litteris ita præponi, ut de illa omnino dubitari & disceptari non possit, utrùm verum vel utrùm rectum sit, quidquid in ea scriptum esse constiterit: episcoporum autem litteras quæ post confirmatum canonem vel scriptæ sunt vel scribuntur, & per sermonem fortè sapientiorem cujuslibet in ea re peritioris, & per aliorum episcoporum graviorem auctoritatem [f] doctioremque prudentiam, & per concilia licere reprehendi, si quid in eis fortè à veritate deviatum est. & ipsa concilia quæ per singulas regiones vel provincias fiunt, plenariorum conciliorum auctoritati quæ fiunt ex universo orbe Christiano, sine ullis ambagibus cedere: ipsaque plenaria sæpe priora posterioribus emendari; cùm aliquo experimento rerum aperitur quod clausum erat, & cognoscitur quod latebat; sine ullo typho sacrilegæ superbiæ, sine ulla inflata cervice arrogantiæ, sine ulla contentione lividæ invidiæ, cum sancta humilitate, cum pace catholica, cum caritate Christiana.

Caput IV. Ex epist. 71. ad Quintum.

5. Quapropter sanctus Cyprianus, tanto excelsior, quanto humilior, qui documentum Petri sic amavit, ut diceret, *documentum, scilicet nobis & concordiæ & patientiæ tribuens, ut non pertinaciter nostra amemus, sed quæ aliquando à fratribus & collegis nostris utiliter & salubriter suggeruntur, si sint vera & legitima, ipsa potiùs nostra ducamus:* satis ostendit facillimè se correcturum fuisse sententiam suam, si quis ei demonstraret baptismum Christi sic dari posse ab eis qui foras exierunt, quemadmodum amitti non potuit cùm foras exirent: unde multa jam diximus. Nec nos ipsi tale aliquid auderemus asserere, nisi universæ Ecclesiæ concordissima auctoritate firmati; cui & ipse sine dubio cederet, si jam illo tempore quæstionis hujus veritas eliquata & declarata per plenarium concilium solidaretur. Si enim Petrum laudat & prædicat ab uno posteriore collega patienter concorditerque correctum, quanto citiùs ipse cum concilio provinciæ suæ universi orbis auctoritati patefacta veritate cessisset; quia profectò & uni verum dicenti & demonstranti posset facillimè consentire tam sancta anima, tam pacata: & fortasse [g] factum est, sed nescimus. Neque enim omnia quæ illo tempore inter episcopos gesta sunt, memoriæ litterisque mandari potuerunt, aut omnia quæ mandata sunt novimus. Quomodo enim potuit ista res tantis altercationum nebulis involuta, ad plenarii concilii luculentam illustrationem confirmationemque perduci, nisi primò diutiùs per orbis terrarum regiones, multis hinc atque hinc disputationibus & collationibus episcoporum pertractata constaret? Hoc autem facit sanitas pacis, ut cùm diutiùs aliqua obscuriora quærun-

(g Dubitat nũ sententiam suam Cyprianus mutarit. Obscuras quæstiones nõ esse statim ne in universali quidem cõcilio decidendas.)

[a] Belgici MSS. apud Lov. *illum Apostolatûs principalu cujuslibet episcopatus præferendum.*
[b] Vox *gratia* abest à Laudunensi MS.
[c] Am. Er. & plures MSS. *& corona differtur:* omisso *à*.
[d] Vaticani MSS. *custoditus*. Postea Gallicani quidam & Belgici, loco *provehitur*, habent *promovetur*.
[e] Am. Er. & MSS. *unus est solus habens potestatem.*
[f] Er. cum nonnullis MSS. *doctiorumque*. Am. *doctorumque*.
[g] Id re ipsa factum asserit Beda in libro 8. quæst. 5.

tur, & propter inveniendi difficultatem, diversas pariunt in fraterna disceptatione sententias, donec ad verum [a] liquidum perveniatur, vinculum permaneat unitatis, ne in parte præcisa remaneat insanabile vulnus erroris.

CAP. V. Cur patiatur Deus viros doctos in quibusdam interdum falli.

6. ET ideo plerumque doctioribus minùs aliquid revelatur, ut eorum patiens & humilis caritas, in qua fructus major est, comprobetur, vel quomodo teneant unitatem, cùm in rebus obscurioribus diversa sentiunt; vel quomodo accipiant veritatem, cùm contra id quod sentiebant, declaratam esse cognoscunt. Quorum duorum manifestatum tenemus unum in beato Cypriano, id est, quomodo tenuerit unitatem cum eis à quibus diversum sentiebat. Ait enim, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Alterum autem, id est, quomodo accipere potuerit veritatem contra id quod sentiebat inventam, etsi litteræ tacent, merita clamant; si epistola non invenitur, corona testatur; si concilium non indicat episcoporum, consortium indicat Angelorum. Non enim parvum documentum est pacatissimæ animæ, in ea unitate martyrium meruisse, unde se diversum sentiens noluit separare. Homines enim sumus. Unde aliquid aliter sapere quàm res se habet, humana tentatio est. Nimis autem amando sententiam suam, vel invidendo melioribus, usque ad præcidendæ communionis & condendi schismatis vel hæresis sacrilegium pervenire, diabolica præsumtio est. In nullo autem aliter sapere quàm res se habet, angelica perfectio est. Quia itaque homines sumus, sed spe angeli sumus, quibus æquales in resurrectione futuri sumus, (Matth. 22. 30.) quamdiu perfectionem angeli non habemus, præsumtionem diaboli non habeamus. Ideo dicit Apostolus, (1. Cor. 10. 13.) Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Humanum est ergo aliquid aliter sapere. Propterea dicit alio loco, (Phil. 3. 15.) Quotquot ergo perfecti hoc sapiamus, & si quid aliter sapitis, » hoc quoque vobis Deus revelabit. Quibus autem revelat cùm voluerit, sive in hac vita sive post hanc vitam, nisi ambulantibus in via pacis, & in nullam præcisionem deviantibus? Non quales isti sunt, qui viam pacis non cognoverunt, (Psal. 13. 3.) nec propter aliud unitatis vinculum disruperunt. Ideoque Apostolus cùm dixisset, Et si quid aliter sapitis, hoc quoque vobis Deus revelabit: ne putarent præter viam pacis quod aliter sapiebant sibi posse revelari, continuò addidit, (Philip. 3. 16.) Verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus. In quo ambulans Cyprianus, perseverantissima tolerantia, [b] non fuso sanguine, sed in unitate fuso; (quia si traderet corpus suum ut arderet, & non haberet caritatem, nihil ei prodesset;) (1. Cor. 13. 3.) per martyrii confessionem pervenit ad angelicam lucem; ut si non antea, ibi certè revelatum agnosceret, quod cùm aliter saperet, sententiam diversæ opinionis vinculo non præposuit unitatis.

CAPUT VI.

7. VOS itaque Donatistæ quid ad hæc dicitis? Si nostra sententia de baptismo vera est, omnes qui aliter sapiebant Cypriani temporibus, non sunt ab Ecclesiæ unitate separati, donec illud quod aliter saperent Deus illis revelaret: vos ergo quare separatione sacrilega pacis vinculum A disrupistis? Si autem vestra sententia de baptismo vera est, Cyprianus & ceteri cum quibus eum tale concilium celebrasse perhibetis, cum eis qui aliter sapiebant, in unitate manserunt: quare vos pacis vinculum disrupistis? Quodlibet horum elegeritis, contra vestram præcisionem sententiam ferre cogimini. Respondete, quare vos separastis? Quare contra orbem terrarum altare erexistis? Quare non communicatis Ecclesiis, quibus epistolas apostolicas missas tenetis & B legitis, & secundùm ipsas vos vivere dicitis? Respondete, quare vos separastis? Propterea certè, ne malorum communione periretis. Quomodo ergo non perierunt Cyprianus & tot collegæ ipsius? Qui cùm crederent hæreticos & schismaticos baptismum non habere, sine baptismo tamen receptis, cùm peccata eorum tam immania tamque sacrilega [c] super eos esse crederent, eis tamen communicare, quàm separari ab unitate maluerunt, dicente Cypriano, *Neminem judi-* C *cantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.*

8. Si ergo tali communione malorum pereunt justi, jam Ecclesia temporibus Cypriani perierat. Unde igitur exstitit origo Donati, ubi catechizatus est, ubi baptizatus, ubi ordinatus, quando jam Ecclesiam contagio communionis exstinxerat? Si autem erat Ecclesia, nihil obesse mali bonis in una communione potuerunt. Quare vos separastis? Ecce in unitate video Cypria- D num & alios collegas ejus, qui facto concilio censuerunt omnes qui extra Ecclesiæ communionem fuerint baptizati, baptismum non habere, & ideo eis dandum esse cùm veniunt. Sed ecce rursus in eadem unitate video quosdam de hac re aliter sentire, & eos qui ab hæreticis vel schismaticis venerint, agnito in eis baptismo Christi non audere iterum baptizare. Hos omnes catholica unitas materno sinu complectitur, invicem onera sua portantes, & studentes serva- (Gal. 6. 2. Ephes. 4. 3. Philip. 3. 15.) E re unitatem spiritûs in vinculo pacis, donec alteris eorum, si quid aliter sapiebant, Dominus revelaret. Si vera isti sentiebant, ab illis non contaminabantur, an contaminabantur? Si vera illi sentiebant, ab istis non contaminabantur, an contaminabantur? Quod volueritis eligite. Si contaminabantur, jam tunc non erat Ecclesia: respondete, unde huc existis? Si autem permanebat Ecclesia, nullo modo boni à malis tali communione contaminantur: respondete, quare vincu- F lum disrupistis?

9. An fortè schismatici sine baptismo recepti non contaminant, & traditores sanctorum librorum contaminant? Vestros quidem fuisse traditores manifestissima rerum gesta testantur. Et si tunc in illos quos arguebatis vera diceretis, caussam vestram unitati orbis terrarum persuasissetis, ut vobis retentis illi excluderentur. Quod si conati estis facere & non obtinuistis, innocens est orbis terrarum, qui judicibus ecclesiasticis potiùs G quàm victis litigatoribus credidit: si autem noluistis agere caussam vestram, innocens est orbis terrarum, qui damnare non potuit inauditos. Quare ergo vos ab innocentibus separastis? Sacrilegium schismatis vestri defendere non vale-

[a] Lov. *liquidum vos.* Abest vos ab Am. Er. & plerisque MSS.

[b] Hoc revocamus particulam negantem, quam expunxerant Erasmus ac Lovanienses.

[c] Am. Er. & plures MSS. *superesse crederent.* Meliùs aliis cum Lov. *super esse:* ut rursum infrà cap. 7. & lib. 3. cap. 1. & lib. 4. cap. 14.

tis. Sed hæc omitto: hoc dico, ſi vos poſſent contaminare traditores, qui non ſunt à vobis convicti, & à quibus vos eſtis victi, multo magis poſſent ſacrilegia ſchiſmaticorum & hæreticorum ſine baptiſmo ſecundùm veſtram ſententiam recepta contaminare Cyprianum. Non ſe tamen ille ſeparavit. Et quia permanebat [a] Eccleſia, manifeſtum eſt quòd contaminari non potuit. Quare ergo vos, non dico ab innocentibus, quod probatur; ſed ab ipſis, quod non probatur, traditoribus ſeparaſtis? An, ut dicere cœperam, gra- B viora ſunt crimina traditorum quàm ſchiſmaticorum? Non afferamus ſtateras doloſas, ubi appendamus quod volumus, & quomodo volumus, pro arbitrio noſtro dicentes, Hoc grave, hoc leve eſt: ſed afferamus divinam ſtateram de ſcripturis ſanctis tamquam de theſauris Dominicis, & in illa quid ſit gravius appendamus; immo non appendamus, ſed à Domino appenſa recognoſcamus. Tempore illo quo Dominus priora delicta recentibus pœnarum exemplis cavenda monſtra- C vit, & idolum fabricatum atque adoratum eſt, & propheticus liber irâ regis contemtoris incenſus, & ſchiſma tentatum: idololatria gladio punita eſt, exuſtio libri bellica cæde & peregrina captivitate, ſchiſma hiatu terræ, ſepultis auctoribus vivis, & ceteris cæleſti igne conſumtis. Quis jam dubitaverit hoc eſſe ſceleratiùs commiſſum, quod eſt graviùs vindicatum? A talibus [b] ſacrilegis venientes, ſine baptiſmo, ut dicitis, ſi Cyprianum non contaminabant, quomodo vos conta- D minare poterant non [c] convicti, ſed conficti traditores? Qui ſi non libros incendendos tradidiſſent, ſed eos ipſi manibus ſuis incendiſſent, minoris fuiſſent utique ſceleris, quàm ſi ſchiſma committerent; quia illud mitiùs, illud graviùs vindicatum eſt, non humano arbitrio, ſed divino judicio.

Quàm grave ſit ſchiſmatis crimen.

Exod. 32. 6.
Ierem. 36. 23.
Num. 16. 2.

CAPUT VII

Evaſio Donatiſtarum.

10. QUARE vos ergo ſeparaſtis? Si ullus ſenſus in vobis eſt, videtis vos certè quid reſponderi poſſit non invenire. *Non uſque adeo*, inquiunt, E *omnia defecerunt, ut non poſſimus reſpondere*, [d] *Sic volumus. Tu quis es qui judices alienum ſervum? Suo domino ſtat, aut cadit.* Quod eis dictum non intelligunt, qui volebant non de factis manifeſtis, ſed de cordibus alienis judicare. Nam quomodo ipſe tam multa de ſceleribus ſchiſmatum & hæreſum loquitur? Aut quomodo canitur in Pſalmis, Si verè juſtitiam diligitis, rectè judicate filii hominum? Cur autem ipſe Dominus dicit, F Nolite perſonaliter judicare, ſed rectum judicium judicate; ſi non licet de aliquo judicare? Poſtremò ipſi de illis traditoribus de quibus falſa judicaverunt, cur omnino judicaverunt de ſervis alienis? Suo domino ſtabant, aut cadebant. Cur denique de recentibus Maximianiſtis *plenarii concilii*, ſicut dicunt, *ore veridico* non dubitaverunt tale proferre judicium, ut eos primis illis ſchiſmaticis, quos vivos terra ſorbuit, compararent? Quorum quoſdam tamen, quod negare non poſſunt, aut innocentes damnaverunt, aut no- G centes iterum receperunt. Sed cùm verum dicitur cui reſpondere non poſſunt, rodunt [e] murmura ſalebroſa: *Sic volumus. Tu quis es qui judices alienum ſervum? Suo domino ſtat, aut cadit.* Cùm autem infirma ovis in ſolitudine adipiſcitur, ubi paſtor qui reclamet abſens videtur, dentes exſeruntur, frangitur guttur invalidum: *Bonus homo eſſes, ſi non eſſes traditor. Conſule animæ tuæ: eſto Chriſtianus.* O improbam rabiem! Cùm Chriſtiano dicitur, *Eſto Chriſtianus*, quid aliud [f] docetur niſi negare ſe Chriſtianum? Numquid aliud erat quod docere cupiebant illi Chriſtianorum perſecutores, quibus qui reſtiterunt, facti ſunt martyres? An levius putatur quod gladio minante, quàm quod linguâ inſidiante committitur?

Reſponſio.

Rom. 14. 4.

Pſal. 57. 2.

Iohan. 7. 24.

Rom. 14. 4.

11. Ad iſta reſpondete lupi rapaces, qui pellibus ovinis indui cupientes, beati Cypriani litteras pro vobis eſſe arbitramini. Contaminabat Cyprianum ſacrilegium ſchiſmaticorum, an non contaminabat? Si contaminabat, jam tunc periit Eccleſia, non erat unde propagaremini. Si autem non contaminabat, [g] quo ſcelere alieno poſſunt in unitate contaminari innocentes, ſi ſchiſmatis ſacrilegio non poſſunt? Quare ergo vos ſeparaſtis? Quare cùm leviora quæ fingitis fugitis, ipſum ſacrilegium ſchiſmatis, quod eſt omnibus gravius, commiſiſtis? An fortè jam placet fateri non fuiſſe jam illos vel ſchiſmaticos vel hæreticos, qui extra communionem Eccleſiæ, vel in ſchiſmate aliquo vel in hæreſi fuerant baptizati, quia tranſeundo ad Eccleſiam, & errores ſuos priſtinos anathemando, deſtiterant eſſe quod erant? Quomodo ergo ſine baptiſmo non ſuper eos remanſerant ſcelera eorum? An ille baptiſmus Chriſti erat, ſed eis extra Eccleſiæ communionem prodeſſe non poterat; cùm autem venerunt, & anathemato præterito errore in Eccleſiæ pacem per manûs impoſitionem recepti ſunt, tunc in caritate radicatis & fundatis, ſine qua infructuoſa ſunt cetera, prodeſſe cœpit & ad remiſſionem peccatorum & ad ſanctificationem vitæ, quod ſine fructu extra portabant?

Matth. 7. 15.

12. Nolite ergo nobis auctoritatem objicere Cypriani ad baptiſmi repetitionem: ſed tenete nobiſcum exemplum Cypriani ad unitatis conſervationem. Nondum enim erat diligenter illa baptiſmi quæſtio pertractata, ſed tamen ſaluberrimam conſuetudinem tenebat Eccleſia, in ipſis quoque ſchiſmaticis & hæreticis corrigere quod pravum eſt, non iterare quod datum eſt; ſanare quod vulneratum eſt, non curare quod ſanum eſt. Quam conſuetudinem credo ex Apoſtolica traditione venientem: (ſicut multa [h] quæ non inveniuntur in litteris eorum, neque in conciliis poſteriorum, & tamen quia per univerſam cuſtodiuntur Eccleſiam, non niſi ab ipſis tradita & commendata creduntur:) hanc ergo ſaluberrimam conſuetudinem per Agrippinum prædeceſſorem ſuum dicit ſanctus Cyprianus quaſi cœpiſſe corrigi. Sed ſicut diligentiùs inquiſita veritas docuit, quæ poſt magnos dubitationis fluctus ad plenarii concilii confirmationem perducta eſt, veriùs creditur per Agrippinum corrumpi cœpiſſe, non corrigi. Irruente itaque tam magna quæſtione, cùm

Traditione apoſtolica multa ſine ſcripto recipit Eccleſia.

Agrippinus iterandi baptiſmi hæreticorum primus auctor.

[a] Er. & Lov. *in Eccleſia*: perperam adjectâ præpoſitione *in*, quæ ab Am. & MSS. aberat.
[b] Am. & plures MSS. *ſacrilegiis*.
[c] Gallicani quidam MSS. *non conjuncti*.
[d] Am. Er. & nonnulli MSS. *ſi volumus*. minùs rectè, ut liquet ex proximè ſubſequentibus, & ex cap. 10 ubi verba hæc ipſa repetuntur.

[e] Aliquot MSS. *rodunt murmure ora leproſa*.
[f] Sic Am. Er. & plures MSS. At Lov. *quod aliud dicitur niſi, Nega te Chriſtianum*.
[g] Sic Am. & noſtri omnes MSS. At Er. & Lov. *quomodo ſcelere alieno*.
[h] Abeſt quæ ab Am. Er. & plurimis MSS.

de remissione peccatorum & de spiritali hominis regeneratione, utrùm posset apud hæreticos vel apud schismaticos fieri, difficile ratio redderetur, & præcederet auctoritas Agrippini, & nonnullorum qui ei consenserant hominum in hac quæstione deficientium, qui maluerant aliquid novum moliri quàm tenere consuetudinem, cujus defensionem non intelligebant, irruerunt in oculos animæ veri similes rationes, & intercluserunt iter pervestigandæ veritatis.

CAPUT VIII. Error excusatur Cypriani.

13. NEC arbitror beatum Cyprianum propter aliud contra consuetudinem quid sentiret liberiùs expromsisse, prioremque dixisse, nisi ut alium, si fortè exsisteret, cui esset meliùs revelatum, gratissimè acciperet; & ostenderet imitandam, non solùm docendi diligentiam, sed etiam discendi modestiam: si autem nullus exsisteret, qui tale aliquid afferret, unde illæ omnes veri similes rationes quibus movebatur refellerentur, in eadem sententia permaneret, bene sibi conscius & non occultatæ quæ putabatur veritatis, & retentæ quæ amabatur unitatis. Nam & illud sic intellexit quod ait Apostolus: *Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & ceteri examinent; si alii revelatum fuerit sedenti, ille prior taceat.* (1. Cor. 14. 29.) [a] *Quæ in parte*, inquit, *docuit & ostendit, multa singulis in melius revelari, & debere unumquemque, non pro eo quod semel imbiberat & tenebat, pertinaciter congredi, sed si quid melius & utilius exstiterit, libenter amplecti.* (Ex epistola 71. ad Quintum.) His utique verbis non solùm eos admonuit sibi consentire, qui melius aliquid non videbant; sed etiam hortatus est, si qui possent afferre aliquid quo prior consuetudo servanda potiùs firmaretur: ut si tale esset quod refelli non posset, etiam ipse ostenderet quàm veraciter dixerit, *debere unumquemque non pro eo quòd semel imbiberat & tenebat, pertinaciter congredi, sed si quid melius & utilius exstiterit, libenter amplecti.* Sed quia tunc non exstiterant, nisi qui ei consuetudinem opponerent; defensiones autem ipsius consuetudinis non tales afferrent, quibus illa talis anima moveretur: noluit vir gravissimus rationes suas, etsi non veras, (quod eum latebat,) sed tamen non victas, veraci quidem, sed tamen nondum assertæ consuetudini cedere. Quam tamen consuetudinem nisi prior antè Agrippinus, & nonnulli per Africam coëpiscopi ejus etiam per concilii sententias deserere tentavissent, non auderet iste saltem ratiocinari adversùs eam: sed in tam obscura quæstione turbatus, & ubique intuens universalem robustamque consuetudinem, coartaret se potiùs & prece & intentione mentis ad Deum, ut quod postea plenario concilio visum est, id verum esse perspiceret & doceret. Sed cùm fatigatum præcedentis concilii quod per Agrippinum factum est excepisset auctoritas, maluit prædecessorum suorum tamquam inventum defendere, quàm inquirendo ampliùs laborare.

A Nam in fine epistolæ ad Quintum ita ostendit, in quo tamquam lectulo auctoritatis quasi fessus adquieverit.

CAP. IX.

14. *Quod quidem*, inquit, *& Agrippinus bonæ memoriæ vir, cum ceteris coëpiscopis suis qui illo tempore in provincia Africa & Numidia Ecclesiam Domini gubernabant, statuit, & librata concilii communis examinatione firmavit: quorum sententiam religiosam & legitimam, salutarem, fidei [a] & Ecclesiæ catholicæ congruentem, nos etiam secuti* B *sumus.* Hac adtestatione satis ostendit, multo magis se fuisse commemoraturum, si quod de hac re transmarinum vel universale concilium factum esset. Nondum autem factum erat, quia consuetudinis robore tenebatur orbis terrarum, & hæc sola opponebatur inducere volentibus novitatem, quia non poterant apprehendere veritatem. Postea tamen dum inter multos ex utraque parte tractatur & quæritur, non solùm inventa est, sed etiam ad plenarii [b] concilii auctoritatem ro- C burque perducta, post Cypriani quidem passionem, sed ante quàm nos nati essemus. Hanc autem fuisse consuetudinem Ecclesiæ, quæ postea multis discussis ambagibus perspecta veritate plenario concilio confirmata est, satis ostenditur & ipsius beati Cypriani verbis in eadem ad Jubaianum epistola, quæ in concilio lecta memoratur. Ait enim: *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de iis qui in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt?* Ubi certè quid fieri D solere, etsi non fieri vellet, satis ostendit, & eo ipso quod concilium Agrippini commemorat, apertè indicat fuisse aliam consuetudinem Ecclesiæ. Neque enim opus erat hoc concilio velle statuere, si jam consuetudine tenebatur: & in ipso concilio nonnullæ sententiæ omnino declarant, eos contra Ecclesiæ consuetudinem decrevisse, quod decernendum esse arbitrati sunt. Quapropter illud unum isti considerent quod omnibus patet; si auctoritas Cypriani sequenda est, ma- E gis eam sequendam esse in unitate servanda, quàm in Ecclesiæ consuetudine commutanda; si autem concilium ejus adtenditur, huic esse universæ Ecclesiæ posterius concilium præponendum, cujus se membrum esse gaudebat; & ut se in totius corporis compage retinenda ceteri imitarentur, sæpius admonebat. Nam & concilia posteriora prioribus apud posteros præponuntur, & universum partibus semper jure optimo præponitur.

CAP. X.

F 15. QUID autem agunt isti, cùm docetur sanctus Cyprianus, etiam si non admisit in hæresi vel schismate baptizatos, tamen communicasse admittentibus, quod apertissimè declaravit, dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes?* (In concilio Carthag.) Si talium communione maculatus est, cur in tractando baptismo ejus auctoritatem sectantur? Si autem talium communione maculatus non est, cur in unitate...

[a] Aliquot MSS *fidei quia Ecclesiæ*. Quidam, *fidei Ecclesiæ*.

[b] *Plenarium illud Concilium, cujus auctoritate nititur passim hoc in opere, aut Arelatense est, aut Nicænum, hoc scilicet 325. illud autem 314. Christi anno, & sic ante quàm Augustinus nasceretur, utrumque celebratum. Ejusdem concilii judicium commendat in lib. 2. contra Parmenianum cap 15 n 50. & lib. de hæresibus hæres. 69. & in epistola 43 ad Glorium & Eleusium cap 7. n. 19. Pro illa opinione quæ Arelatense concilium semper intelligendum putat, placet locos indicare quosdam, in ipsa quam Johannes Launoius super ea re luculentissimam edidit, dissertatione prætermissos, quibus tamen locis Augustinus episcopali cuidam judicio, quo Donatistæ tractatâ & dijudicatâ eorum lite superati sunt, totius orbis auctoritatem adtribuit. In libro contra Parmenianum tertio, cap. 4 n. 21. Quosdam, ait, paucos in Africa damnaverunt, à quibus TOTIUS ORBIS judicio superati sunt: additque Catholicos talibus judicibus ecclesiasticis credere, quàm victis litigatoribus maluisse. In eod. lib. cap. 6. n. 50. dicit Donatistas, quòd ob unitate Christi schisma fecerint, non trecentorum & decem Africanorum episcoporum, sed totius orbis auctoritate convinci. Præterea libri 1. contra eumd capite 6. refert ipsos, facto Arelatensi judicio, venisse rursus ad Constantinum, & ibi fuisse ULTIMO JUDICIO superatos, id est Mediolani, ex Epist. 43. ad Glorium & Eleusium c 7. n 20 anno Christi 316 uti ex lib post Collationem cap. 33. intelligitur.*

tate retinenda exemplum ejus non imitantur? A Nunquid hoc restat, nisi ut dicant, *Sic volumus?* Quid aliud ſermoni veritatis juſtitiæque reſpondent omnes flagitioſi & facinoroſi homines, luxurioſi, ebrioſi, adulteri, & modis omnibus impudici, fures, raptores, homicidæ, latrones, malefici, idololatræ, quid aliud reſpondent cùm eos veritas arguit, niſi, Hoc volo, hoc me delectat? Et ſi Chriſtiano tincti ſunt nomine, dicunt

Rom. 14. 4. etiam, *Tu quis es qui judices alienum ſervum?* B Veruntamen eo ſunt iſti modeſtiores, quia cùm legibus divinis & humanis aliquid pœnarum pro ſuis perditis moribus factiſque patiuntur, non ſe martyres dicunt: iſti autem ſimul habere volunt & ſacrilegorum vitam & innocentium famam, & in ſceleratis factis nullam pœnam & in pœnis juſtis martyrum gloriam: quaſi non tanto ſit erga illos major miſericordia & patientia Dei, quan-

Sap. 12. 10. to magis eos partibus corripiens dat locum pœnitentiæ, & in hac vita flagella ingeminare non ceſſat; ut conſiderantes quæ patiantur & quare C patiantur, aliquando reſipiſcant: & qui jam pro unitate Donati Maximianiſtarum baptiſmum receperunt, pro pace Chriſti orbis terrarum baptiſmum potiùs amplectantur, reddantur radici, reconcilientur unitati, videant nihil ſibi remanſiſſe quod dicant, ſed tamen remanſiſſe quod faciant, ut pro factis eorum præteritis ſacrificium dilectionis offeratur placabili Deo, cujus unitatem nefario ſcelere diſtuperunt, cujus ſacramen-

Pſal. 102. 8. tis tam diuturnas injurias irrogarunt. Miſericors D eſt enim & miſerator Dominus, longanimis & multùm miſericors & verax. Amplectantur in præſenti vita miſericordem & longanimem, &

Ezech. 33. 11. timeant in futura veracem. Non vult enim mortem impii, quantum ut revertatur & vivat: quia ſententiam flectit adversùs injurias irrogatas. Hæc eſt noſtra exhortatio.

Cap. XI. 16. Propter hoc eos habemus inimicos, quia vera dicimus, quia tacere metuimus, quia ceſſare ab inſtantia quanta poſſumus formidamus, E

2 Tim. 4. 2. quia obtemperamus Apoſtolo dicenti, Prædica verbum, inſta opportunè, importunè, argue, hortare, increpa. Sed ſicut Evangelium loquitur,

Joan. 12. 43. Diligunt gloriam hominum magis quàm Dei, & [a] dum reprehendi ad tempus timent, damnari in ſempiternum non timent. Vident etiam ipſi quid mali faciant, vident non eſſe quid omnino reſpondeant: ſed nebulas imperitis offundunt, cùm ipſi vivi ſorbeantur, id eſt, ſcientes & agnoſcentes intereant. Viderunt horrere homines, & gra- F viter deteſtari, quòd etiam ſe ipſi in multa ſchiſmata diviſerunt, & maximè in Africæ capite & notiſſima [b] civitate Carthagine: conati ſunt reſarcire dedecus pannorum ſuorum. Putantes quòd poſſent Maximianiſtas auferre, magno conatu per Optatum Gildonianum fortiter inſtiterunt, multa illis mala & perſecutiones ſæviſſimas intulerunt. Receperunt inde aliquos, putantes quòd poſſent omnes eodem terrore converti: his autem quos receperunt, noluerunt facere G injuriam, ut ab eis in ſchiſmate baptizatos denuo baptizarent, vel potiùs ab his ipſis rebaptizari eos facerent intus, à quibus baptizati erant foris; atque hoc modo ſuæ nefariæ conſuetudini præſcripſerunt. Sentiunt quàm ſceleratè jam faciant, recepto baptiſmo Maximianiſtarum, violare baptiſmum orbis terrarum. Sed timent rebaptizatos ſuos, ne fortè non eis parcant, ſi iſi, ſi pepercerint ceteris; ne de illis exigant animas ſuas, ſi animas aliorum trucidare ceſſaverint.

(Margin: Quid obſtet quominus Donatiſtæ reſipiſcant.)

17. Quid de receptis Maximianiſtis reſpondeant, non inveniunt. Si dixerint, Innocentes recepimus: reſpondetur eis, Ergo innocentes B damnaveratis. Si dixerint, Neſciebamus: Ergo temere judicaſtis: (ſic etiam de traditoribus ſententiam temerariam protuliſtis:) falſumque [a] dixiſtis, *Plenarii concilii ore veridico damnatos eſſe cognoſcite.* Neque enim ore veridico innocentes damnari potuerunt. Si dixerint, Non eos damnavimus: recitatur concilium, recitantur nomina & epiſcoporum & civitatum. Si dixerint, Non eſt ipſum concilium noſtrum: recitantur Geſta proconſularia, ubi non ſemel idem concilium allegaverunt, ut eoſdem Maximianiſtas de baſilicis C excluderent, & judiciorum ſtrepitu atque auxiliorum impetu proturbarent. Si dixerint, Felicianum Muſtitanum & Prætextatum Aſſuritanum, quos poſtea receperunt, cum Maximiano non fuiſſe: recitantur Geſta quibus eos de baſilicis excludendos ex concilio ſuo quod adversùs Maximianiſtas fecerunt, de judiciis publicis poſtularunt. Si dixerint, Pro pace ſuſcepti ſunt: reſpondetur, Cur ergo veram & plenam non agnoſcitis pacem? Quis vos impulit, quis coëgit pro D pace Donati ſchiſmaticum recipere damnatum, & contra pacem Chriſti orbem damnare inauditum? Urget eos [c] undique veritas: vident ſe non habere quid reſpondeant, & putant ſe [d] non habere quid faciant: quid loquantur non inveniunt, tacere non permittuntur; malunt perverſis vocibus veritati reluctari, quàm confeſſis erroribus paci reſtitui.

Caput XII. (Margin: a In Bagaitano concilio.)

Caput XIII. 18. Quis autem non intelligat quid in corde ſuo poſſint dicere? Quid ergo facimus, inquiunt, de his quos jam rebaptizavimus? Reſpondetur, Redite cum eis ad Eccleſiam, medicamento pacis offerte curandos quos vulneraſtis, vitæ caritatis offerte ſuſcitandos quos occidiſtis. Multum valet ad propitiandum Deum fraterna concordia. Si duobus ex vobis, ait Dominus, convenerit in terra, quidquid petieritis fiet vobis. Matth. 18. 19 Si duobus hominibus, quanto magis duobus populis? Simul nos Domino proſternamus, participamini nobiſcum unitatem, participemur vobiſcum dolorem, & caritas cooperiat multitudinem peccatorum. Ab ipſo beato Cypriano conſilium quærite, attendite quantum de unitatis bono præſumſerit, unde ſe non dirupit à diverſa ſentientibus, & cùm arbitraretur eos qui extra Eccleſiæ communionem baptizarentur, baptiſmum non habere, credidit eos tamen in Eccleſiam ſimpliciter admiſſos propter ipſius unitatis vinculum poſſe ad veniam [e] pertinere. Sic enim ſolvit quæſtionem, quam ſibi ipſe propoſuit ad Jubaianum ita ſcribens: *Sed dicit aliquis, Quid* Epiſt. 73. *ergo fiet de his qui in præteritum de hæreſi ad Eccleſiam venientes, ſine baptiſmo admiſſi ſunt? Potens*

[a] In MSS. *ob reprehendi* omiſſo, *dum*.
[b] Maximianiſtarum memorat maximum illud ſchiſma, quod in Donati parte, ordinato contra Primianum epiſcopo Carthaginenſi Maximiano, contigit.
[c] Am. & MSS. *uſque*.

[d] Editi, *non habere* minimè caſtigandi, niſi noſtri omnes MSS. magno conſenſu hîc præferrent, *non habere*.
[e] Editi tantùm hoc loco, *ad veniam pervenire*: ſed in proximè ſequenti capite convenientes cum MSS. habent, *ad veniam pertinere*.

est Dominus misericordiâ suâ indulgentiam dare, & eos qui ad Ecclesiam simpliciter admissi, in Ecclesia dormierant, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare.

Caput XIV. Utrùm perniciosius sit non baptizari, quàm rebaptizari.

19. Quid sit autem perniciosius, utrùm omnino non baptizari, an rebaptizari, judicare difficile est. Video quidem quid ampliùs homines deresteotur atque horreant: verumtamen recurrens ad illam stateram Dominicam, ubi non ex humano sensu, sed ex auctoritate divina rerum momenta penduntur, invenio de utraque re Domini sententiam. Nam & Petro dixit, Qui lotus est, non habet necessitatem iterum lavandi. (*Johan. 13. 10.*) Et Nicodemo, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum. (*Johan 3. 5.*) Quid habeat secretior dijudicatio Dei, hominibus quales nos sumus, difficile est fortasse cognoscere: quantum tamen ad ipsa verba adtinet, cuilibet homini manifestum est quantum distet inter non habet necessitatem lavandi, & non intrabit in regnum cælorum. Ipsa denique Ecclesia sic traditum tenet, ut hominem sine baptismo ad altare prorsus non possit admittere, rebaptizatum autem cùm post pœnitentiam liceat admitti, quid aliud ostenditur nisi eum baptismo non carere? Si ergo Cyprianus quos esse sine baptismo arbitrabatur, tamen propter unitatis vinculum ad veniam pertinere præsumebat; potens est Dominus per ipsum unitatis vinculum & pacis etiam rebaptizatis placari, & eis à quibus rebaptizati sunt, ex ipsa pacis compensatione nitescere, & omnia quæ in errore commiserant delicta donare, offerentibus sacrificium caritatis, quæ cooperit multitudinem peccatorum; ut non adtendat quàm multi eorum discessu vulnerati sint, sed quàm plures eorum reditu liberati. In quo enim vinculo pacis credidit Cyprianus posse per misericordiam Dei ab Ecclesiæ muneribus non separari eos quos in Ecclesiam sine baptismo existimabat admissos, in eodem vinculo pacis credimus per eamdem misericordiam Dei mereri veniam posse rebaptizatos.

Ecclesiæ traditio neminem nisi baptizatû ad altare admittit.

Caput XV.

20. Ecclesia quippe catholica & temporibus beati Cypriani, & ante ipsum præterito tempore, aut rebaptizatos, aut baptismum non habentes, unitatis gremio continebat: aut illi, aut illi salutem non nisi unitatis ipsius merito consecuti sunt. Si enim non habebant baptismum qui ab hæreticis veniebant, sicut asserit Cyprianus; non rectè admittebantur: & tamen eisdem ipse indulgentiam de Domini misericordia propter unitatem Ecclesiæ non desperavit. Ita ergo si habebant baptismum, non rectè rebaptizabantur: quid itaque illos nisi eadem unitatis caritas adjuvabat, ut quod in sacramento tractando latebat humanam infirmitatem, divina misericordia non reputaret amantibus pacem? Cur ergo cùm vestros rebaptizatos timetis, & illis & vobis salutis aditus invidetis? Fuit aliquando de baptismo dubitatio: qui diversa senserunt, in unitate manserunt. Ea dubitatio procedente tempore perspectâ veritate sublata est: quæstio quæ nondum finita Cyprianum non deterruit ut recederet, vos finita ut redeatis invitat. Venite ad Catholicam concordantem, quam Cyprianus non deseruit fluctuantem: aut si vobis exemplum Cypriani jam displicet, qui communicavit eis qui cum baptismate hæreticorum recipiebantur, apertè dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes:* quò itis miseri? quid agitis? Et vos ipsos fugite, quia inde processistis, ubi ille permansit. Si verò ei, propter abundantiam caritatis & amorem fraternitatis & vinculum pacis, nec sua peccata, nec aliena obesse potuerunt; huc redire, ubi & nobis & vobis multo minùs oberunt quæ vestri finxerunt.

Exhortatio ad Donatistas, ut ad Ecclesiam ... redeant.

LIBER TERTIUS.

Refellenda ea suscipit, quæ in Cypriani ad Jubaianum epistola videntur probare Christi baptismum per hæreticos dari non posse.

Caput I.

Arbitror jam manifestum esse omnibus posse, auctoritatem beati Cypriani ad retinendum vinculum pacis, nulloque modo violandam unitatis Ecclesiæ saluberrimam caritatem, magis pro nobis quàm pro Donatistis esse proponendam. Si enim Cypriani exemplo uti voluerint ad rebaptizandos catholicos, quia ille censuit in catholica baptizandos hæreticos: nos potiùs ejus exemplo utimur, qui apertissimè statuit à catholica communione, id est, à Christianis toto orbe terrarum diffusis, etiam malis & sacrilegis admissis, nullo modo per separationem communionis esse recedendum; quando quidem nec eos qui, ut eidem videbatur, non baptizatos sacrilegos in catholicam communionem recipiebant, à jure communionis voluit amovere, dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes,*

Caput II.

2. Video tamen quid adhuc à me possit inquiri, videlicet ut respondeam veri similibus illis rationibus, quibus vel ante Agrippinus, vel ipse Cyprianus, vel illi qui eis in Africa consenserunt, vel si fortè aliqui ex transmarinis terris longèque discretis, nullo quidem sive plenario sive saltem regionali concilio, sed epistolari colloquio commoti sunt, ut hoc esse faciendum putarent, quod & consuetudo Ecclesiæ pristina non habebat, & postea catholicus orbis terrarum robustissima firmitate consensionis exclusit: ut quod per disputationes ejusmodi in aliquorum mentes irrepere cœperat, de salute veniens unitatis potentior veritas & universalis medicina sanaret. Hunc itaque sermonem videant quàm securus aggrediar. Si assequi & ostendere non potuero, quomodo refellantur ea quæ de concilio Cypriani vel epistolis ejus affirmant, Christi baptismum per hæreti-

eos dari non posse; in Ecclesia maneho securus, in cujus communione cum eis qui sibi non consenserant, mansit ipse Cyprianus.

3. Quòd si dicunt, propterea tunc illam catholicam Ecclesiam fuisse, quia erant ibi pauci, vel si hoc putant, etiam multi qui baptismum datum apud hæreticos improbabant, & baptizabant eos qui inde veniebant. Quid ergo, ante Agrippinum, à quo ista cœpit quasi nova ratio adversùs consuetudinem dimicans, numquid non erat Ecclesia? Quid denique post Agrippinum, quando nisi ad pristinam consuetudinem reditum esset, alterum moliri concilium non esset necesse Cypriano, numquid non erat Ecclesia, quia talis per omnia consuetudo tenebatur, ut baptismus Christi non nisi Christi baptismus haberetur, etiamsi apud hæreticos vel schismaticos datus fuisse probaretur. Quòd si erat etiam tunc Ecclesia, & hereditas Christi non interrupta perierat, sed per omnes gentes augmenta capiens permanebat; tutissima ratio est in eadem consuetudine permanere, quæ tunc bonos & malos una complexione portabat. Si autem tunc non erat Ecclesia, quia sacrilegi hæretici sine baptismo recipiebantur, & hoc universali consuetudine tenebatur; unde Donatus apparuit? de qua terra germinavit? de quo mari emersit? de quo cælo cecidit? Nos itaque, ut dicere cœperam, in ejus Ecclesiæ communione securi sumus, per cujus universitatem id nunc agitur, quod & ante Agrippinum, & inter Agrippinum & Cyprianum per ejus universitatem similiter agebatur; & cujus universitatem neque Agrippinus deseruit, neque Cyprianus, neque illi qui eis consenserant, quamvis aliter quàm ceteri saperent, sed cum eis ipsis à quibus diversa senserunt, in eadem unitatis communione manserunt. Ipsi autem considerent ubi sint, qui neque unde propagati sunt possunt dicere, si jam tunc Ecclesiam recepti sine baptismo hæretici & schismatici communionis contagione perdiderant: neque ipsi Cypriano consentiunt; ille enim cum receptoribus hæreticorum & schismaticorum, ac per hoc etiam cum ipsis receptis manere se in communione professus est; isti autem propter nomen traditorum quos in Africa infamaverunt, & in transmarino judicio non convicerunt, se ab orbis terrarum communione separarunt: cùm etiam si vera crimina objicerent, multo sint majora scelera hæresum & schismatum, unde sine baptismo, sicut ipse sensit, venientes, & in catholicam communionem non per baptismum recepti, non potuerunt maculare Cyprianum. Neque in eo ipso in quo se dicunt imitari Cyprianum, inveniunt quid respondeant de recepto baptismo Maximianistarum, cum eis, quos ex eorum numero, quos concilio suo plenario damnatos, etiam terrenarum potestatum judicio sunt persecuti, in suam communionem, in eodem ipso episcopatu in quo damnaverant revocaverunt. Quapropter si temporibus Cypriani perdidit Ecclesiam malorum communio, non habent isti suæ communionis originem: si autem non perdidit, non habent suæ præcisionis aliquam defensionem: insuper nec exemplum Cypriani sectantes, quia unitatis vinculum disruperunt; nec ipsum concilium, A quia Maximianistarum baptismum receperunt.

Ecclesia interrumpi non potest, quin pereat.

Cap. III.

4. Nunc ergo nos manentes in exemplo Cypriani, consideremus etiam concilium Cypriani. Quid ait Cyprianus? *Audistis*, inquit, *collegæ dilectissimi, quid mihi Jubaianus coepiscopus noster scripserit, consulens mediocritatem nostram de illicito & profano hæreticorum baptismo: quidque ego rescripserim ei, censens scilicet quod semel atque iterum & sæpe censuimus, hæreticos ad Ecclesiam venientes Ecclesiæ baptismo baptizari & sanctificari* B *oportere. Item lectæ sunt vobis & aliæ Jubaiani litteræ, quibus pro sua sincera & religiosa devotione ad epistolam nostram rescribens, non tantum consensit, sed & instructum se esse gratias egit.* His verbis beati Cypriani, accepimus eum à Jubaiano esse consultum, & quod responderit consulenti, & quod ille instructum se esse gratias egerit. Numquid jam pertinaces existimari debemus, si considerare voluerimus eamdem ipsam epistolam, qua hoc Jubaiano persuasum est? C Donec enim persuadeatur & nobis, (si hoc persuaderi veris rationibus potest,) securos nos de jure catholicæ communionis facit ipse Cyprianus.

Ex concilio Carthaginensi.

5. Sequitur enim, & dicit: *Superest ut de hac ipsa re quid singuli sentiamus, proferamus, neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Non solùm ergo mihi salvo jure communionis adhuc verum quærere, sed etiam diversum sentire concedit. *Neque* D *enim quisquam nostrûm*, inquit, *episcopum se episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit.* Quid mansuetius? quid humilius? Nulla nos certè deterret auctoritas à quærendo quid verum sit. *Quando habeat*, inquit, *omnis episcopus pro licentia libertatis & potestatis suæ arbitrium proprium, tamque judicari ab alio non possit, quàm nec ipse potest alterum judicare*: opinor utique, in his quæstionibus quæ nondum eliquatissima perspectione discussæ E sunt. Noverat enim quantam sacramenti profunditatem tunc omnis Ecclesia variâ disputatione versabat, liberumque faciebat quærendi arbitrium, ut examinata veritas panderetur. Neque enim mentiebatur, & simpliciores collegas in verbo capere [a] cogitabat, ut cùm se diversum sentire prodidissent, tunc contra quàm promiserat, excommunicandos esse censeret. Absit ab anima tam sancta ista scelerata perfidia: qui hoc de tali viro quasi cum ejus laude sentiunt, nihil F aliud quàm se ipsos tales esse profitentur. Ego Cyprianum catholicum episcopum, catholicum martyrem, & quanto magis magnus erat, tanto se in omnibus humiliantem, ut coram Deo inveniret gratiam, nullo prorsus modo crediderim, in sancto præsertim concilio collegarum, aliud ore protulisse quàm corde gestabat, præsertim cùm addat & dicat, *Sed exspectemus universi judicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus & solus habet potestatem, & præponendi nos in Ecclesiæ suæ* G [b] *gubernatione, & de actu nostro judicandi.* Sub [c] tanti ergo commemoratione judicii, verum exspectans audire à collegis, prior eis mentiendi præberet exemplum? Averterit Deus hanc dementiam à quolibet Christiano, quanto magis à Cypriano. Habemus ergo quærendi liberum

Eccli. 3. 20.

[a] Sola editio Lov. capiebat.
[b] In pluribus MSS. gubernationem.
[c] Aliquot MSS. Sub tali.

arbitrium, ipsius Cypriani nobis mitissimo & veracissimo sermone concessum.

Caput IV. 6. Jam quidem incipiunt ejus collegæ proprias proferre sententias: sed ad Jubaianum datas litteras audierunt. Recitatæ sunt enim, sicut in exordio commemoratum est. Et nobis ergo recitentur, ut nos quoque inde quid sentire oporteat, quantum Dominus adjuvat, indagemus. Dicit forsitan quispiam, Quid ergo, tu modò [a] dicis quid ad Jubaianum scripserit Cyprianus? Jam legi fateor, & profectò issem in eam- B dem sententiam, nisi me ad diligentiorem considerationem revocaret tanta auctoritas aliorum, quos vel pares gratiâ doctrinæ, vel etiam fortasse doctiores, per tot gentes Latinas, Græcas, Barbaras, & ipsam Hebræam, Ecclesia toto orbe diffusa parere potuit, quæ ipsum quoque pepererat, qui mihi nullo modo videri potuerunt frustra noluisse istam tenere sententiam: non quia fieri non potuit, ut in obscurissima quæstione verius pluribus unus paucive sentirent; sed quia non facilè pro C uno vel paucis adversùs innumerabiles ejusdem religionis & unitatis viros, & magno ingenio & uberi doctrinâ præditos, nisi pertractatis pro viribus atque perspectis rebus ferenda sententia est. Itaque sollicitiùs inquirenti, quanta mihi etiam ipsius Cypriani litteræ suggesserint pro hac sententia, quam nunc Ecclesia catholica tenet, ut Christi baptismus non ex merito eorum per quos datur, sed ex ipsius de quo dictum est, Hic est qui baptizat, agnoscendus & approbandus sit, D in progressu sermonis nostri res ipsa indicabit. Arbitremur itaque jam illam epistolam, quæ ad Jubaianum ab eodem data est, recitatam nobis, sicut in Concilio [b] recitata est. Legat eam primò, qui lecturus est hæc quæ dicturus sum, ne quid fortè necessarium me subtraxisse arbitretur. Nimis enim longum est, nec ad explicationem susceptæ rei pertinet, ut omnia verba hujus epistolæ nunc commemorentur à nobis.

[a] f. discis.

Tutius est plurium in re incerta, quam unius aut paucorum privatam sententiam sequi.

Johan. 1. 33.

[b] Carthaginensi.

Caput V. 7. Si quis autem quærit, quid interim te- E neam dum ista pertracto: Respondeo, primùm mihi Cypriani litteras suggessisse quod teneam, donec perspiciam quale sit quod cœpit postea disputari. Ait quippe ipse Cyprianus: *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de iis qui in præteritum de hæresi venientes ad Ecclesiam sine baptismo admissi sunt?* Utrùm re vera sine baptismo isti fuerint; an ideo sint admissi, quia illi qui admittebant, eos habere baptismum intelligebant, mox considerabimus. Verumtamen quæ soleret esse Eccle- F siæ consuetudo, satis idem Cyprianus ostendit, qui ait, in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissos.

In epistola 73 ad Jubaianum.

8. Dicit etiam in ipso concilio Castus Siccensis: *Qui contemta veritate præsumit consuetudinem sequi, aut circa fratres invidus est & malignus, quibus veritas revelatur, aut circa Deum ingratus est, cujus inspiratione Ecclesia ejus instruitur.* Utrùm veritas revelata sit, mox quæremus: tamen aliam G fuisse Ecclesiæ consuetudinem, etiam iste confessus est.

Caput VI. 9. Dicit & Libosus Vagensis: *In Evangelio Dominus, Ego sum, inquit, veritas: non dixit, Ego sum consuetudo. Itaque veritate manifestata, cedat consuetudo veritati.* Planè quis dubitet ve- A ritati manifestatæ debere consuetudinem cedere? Sed de manifestata veritate mox videbimus: nunc tamen & iste aliam consuetudinem fuisse manifestat.

Johan. 14. 6.

Caput VII. 10. Item Zozimus à Tharassa dixit: *Revelatione facta veritatis, cedat error veritati: quia & Petrus qui priùs circumcidebat, cessit Paulo veritatem prædicanti.* Noluit quidem iste dicere consuetudinem, sed errorem: verumtamen cùm dicit, *Quia & Petrus qui priùs circumcidebat, cessit* B *Paulo veritatem prædicanti*, satis indicat quòd aliud etiam de baptismo fieri solebat. Simul & admonet nos, non fuisse impossibile ut de baptismo Cyprianus aliquid aliter saperet quàm veritas postulabat, quæ ab Ecclesia & ante illum & post illum retenta est; si potuit aliquid etiam Petrus aliter sapere [a] quàm veritas habebat, quam Paulo apostolo doctore didicimus.

Gal. 2. 11.

Caput VIII. 11. Item Felix [b] à Buslaceni dixit: *In hæreticis sine Ecclesiæ baptismo admittendis, nemo consue-* C *tudinem rationi & veritati præponat; quia consuetudinem ratio & veritas semper excludit.* Si ratio, si veritas, optimè: sed hoc mox videbimus. Interim aliam fuisse consuetudinem etiam verbis hujus apparet.

Cap. IX. 12. Item Honoratus à Tucca dixit: *Cùm Christus veritas sit, magis veritatem quàm consuetudinem sequi debemus.* His omnibus sententiis declaratur non extra Ecclesiæ communionem nos esse constitutos, donec veritas, quam dicunt huic D consuetudini esse præponendam, liquidò eluxerit. Si autem veritas id aperuerit esse retinendum, quod illa consuetudo præscripserat; manifestum erit, nec illam frustra fuisse institutam atque roboratam, & vigilantiùs etiam post istas disputationes tanti sacramenti saluberrimam observationem in Ecclesia catholica non potuisse mutari, sed conciliorum etiam majori robore confirmatam religiosissimè custodiri.

Cap. X. Examinat Cypriani ad Jubaianum epistolam. 13. Scribit ergo ad Jubaianum Cyprianus, E *de hæreticorum baptismo, qui videntur ei foris positi, & extra Ecclesiam constituti, vindicare sibi rem, nec juris sui, nec potestatis: quod nos*, inquit, *nec ratum possumus nec legitimum putare, quando hoc apud eos esse constet illicitum.* Nec nos abnuimus eum qui apud hæreticos vel in aliquo schismate extra communionem Ecclesiæ baptizatur, non ei prodesse in quantum hæreticorum & schismaticorum perversitati consentit; nec illos qui baptizant, quamvis ipsum & verum dent baptis- F mi sacramentum, rectè tamen facere, extra Ecclesiam colligere, & contra Ecclesiam sentire. Sed aliud est non habere aliquid, aliud non jure habere vel illicitè usurpare. Non itaque ideo non sunt sacramenta Christi & Ecclesiæ, quia eis illicitè utuntur, non hæretici solùm, sed etiam omnes iniqui & impii. Sed tamen illi corrigendi aut puniendi; illa verò agnoscenda & veneranda sunt.

Aliud non habere aliquid, aliud non jure habere.

G 14. Dicit sanè de hac re non unum, sed duo vel ampliùs facta esse concilia, sed tamen Africana. Nam & in quodam septuaginta & unum episcopos fuisse commemorat, quorum omnium auctoritati, universæ Ecclesiæ cum longè pluribus episcopis toto orbe diffusæ auctoritatem non dubitamus cum ipsius Cypriani pace præpo-

[a] Alii plures libri, quod veritas non habebat.
[b] Addit, a Buslaceni. At MSS. à Buslacceni, ut apud Cyprianum: vel à Bulacceni. Sic verò antiquissimus Corbeiensis cod. & Floriacensis.

nere,

[illegible] universæ E[illegible] inconvulsibile munimentum se esse gaudebat.

15. Non est autem *aqua profana & adultera*, super quam nomen Dei invocatur, etiam si à profanis & adulteris invocetur: quia nec ipsa creatura, nec ipsum nomen adulterum est. Baptismus verò Christi verbis Evangelicis consecratus, & per adulteros & in adulteris sanctus est, quamvis illi sint impudici & immundi: quia ipsa ejus sanctitas pollui non potest, & sacramento suo divina virtus assistit, sive ad salutem bene utentium, sive ad perniciem malè utentium. An verò solis vel etiam lucernæ lux, cùm per cœnosa diffunditur, nihil inde sordium contrahit, & baptismus Christi potest cujusquam sceleribus inquinari? Si enim ad ipsas res visibiles quibus sacramenta tractantur, animum conferamus, quis nesciat eas esse corruptibiles? Si autem ad id quod per illas agitur, quis non videat non posse corrumpi, quamvis homines per quos agitur, pro suis moribus vel præmia percipiant, vel pœnas luant?

Sacramento divina virtus adsistit.

CAP. XI. Novatiani quoque rebaptizabant.

16. RECTE autem non movit Cyprianum quod scripsit Jubaianus, *Novatianenses rebaptizare eos qui ad se ex Catholica venirent*. Neque enim quidquid hæretici perversè fuerint imitati, propterea faciendum à Catholicis non est, quia illi similiter faciunt. Sed aliud est cur hæretici rebaptizare non debeant, aliud cur Catholica. Hæretici enim nec si in Catholica faciendum esset, facere deberent; quia in Catholicis hoc non esse dicunt, quod ipsi cùm ibi essent acceperunt, & cùm discederent abstulerunt: Catholica verò propterea non debet iterare baptismum, qui apud hæreticos datus est, ne judicare videatur ipsorum esse quod Christi est, aut eos non habere, quod intus cùm acceperint, amittere utique foras exeundo non possunt. Hoc enim ipse etiam Cyprianus cum ceteris statuit, ut si ab hæresibus redirent ad Ecclesiam, quicumque fuerant in ea baptizati, non jam per baptismum, sed per pœnitentiam reciperentur: unde constat eos non posse amittere recedentes, quod non recipiunt remeantes. Non autem sicut hæresis ipsorum est, sicut error ipsorum est, sicut sacrilegium dissensionis ipsorum est, sic etiam baptismus qui Christi est, dici debet ipsorum. Itaque cùm illa mala ipsorum quando redeunt corriguntur, in eo quod ipsorum non est, ille est agnoscendus cujus est.

CAPUT XII. Cyprianus in epist. 73. ad Jubaianum.

17. IDEO autem *non se novam aut repentinam rem* statuisse beatus Cyprianus ostendit, quia sub Agrippino fieri jam cœperat. *Anni sunt*, inquit, *multi, & longa ætas, ex quo sub Agrippino bonæ memoriæ viro convenientes episcopi plurimi hoc statuerunt.* Proinde ab ipso Agrippino res nova facta est. Quomodo autem dicat, *Atque exinde in hodiernum tot millia hæreticorum in provinciis nostris ad Ecclesiam conversi, non aspernati sunt, neque cunctati, immo & rationabiliter & libenter amplexi sunt, ut lavacri vitalis & salutaris baptismi gratiam consequerentur*, non video: nisi fortè hoc dicat *exinde in hodiernum*, quia nulla de illis ex quo in Ecclesia per Agrippini concilium baptizati sunt, quæstio alicujus excommunicationis exorta est. Ceterum si permanserat ab Agrippino usque ad Cyprianum consuetudo baptizandi ab hæreticis venientes, ut quid fecit iterum à Cypriano de hac re concilia? Et quid eidem Jubaiano dicit, non se rem novam facere aut repentinam, sed ab Agrippino constitutam? Cur enim Jubaianus de novitate turbaretur, ut eum per auctoritatem Agrippini sanari oporteret, si ab Agrippino usque ad Cyprianum hoc tenebat Ecclesia? Cur denique tot ejus collegæ in concilio dixerunt rationem & veritatem consuetudini præponendam, ac non potiùs dixerunt eos qui aliud facere vellent, & contra veritatem & contra consuetudinem facere?

CAPUT XIII. Sup. al. lib. I. cap. 12. &c.

18. DE *remissione* autem *peccatorum*, utrùm per baptismum apud hæreticos fiat, quid mihi videretur, in alio jam volumine scripsi: sed etiam hîc breviter commemoro. Si fit illic remissio debitorum per baptismi sanctitatem, rursus debita redeunt per hæresis aut schismatis obstinationem: & ideo necessarium habent hujusmodi homines venire ad catholicam pacem, ut hæretici & schismatici esse jam desinant, & eorum quæ in illos redierant, peccatorum purgationem in unitatis vinculo caritate operante mereantur. Si autem, quamvis apud hæreticos vel schismaticos idem sit baptismus Christi, non tamen ibi operatur remissionem peccatorum propter eamdem discordiæ fœditatem & dissensionis iniquitatem; tunc incipit valere idem baptismus ad dimittenda peccata, cùm ad Ecclesiæ pacem venerint; [a] non ut jam verè dimissa non retineantur; neque ut ille baptismus quasi alienus aut alius improbetur, ut alter tradatur: sed ut idem ipse qui propter discordiam foris operabatur mortem, propter pacem intus operetur salutem. Idem quippe odor erat de quo dicit Apostolus, Christi bonus odor sumus in omni loco; & tamen & in iis qui salvi fiunt, inquit, & in iis qui pereunt, aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis autem odor mortis in mortem. Quod etsi de alia re dixit, ad hoc ego posui, ut intelligatur aliquod bonum, non solùm vitam posse operari bene utentibus, sed etiam mortem malè utentibus.

2. Cor. 2. 15.

CAPUT XIV. Ad sacramenti integritatem nihil interest quæ sit fides suscipientis.

19. NEC interest cùm de sacramenti integritate & sanctitate tractatur, *quid credat & quali fide imbutus sit ille qui accipit sacramentum*. Interest quidem plurimum ad salutis viam, sed ad sacramenti quæstionem nihil interest. Fieri enim potest ut homo integrum habeat sacramentum, & perversam fidem: sicut fieri potest ut integra teneat verba Symboli, & tamen non rectè credat, sive de ipsa Trinitate, sive de resurrectione, vel aliquid aliud. Neque enim parva res est, in ipsa intus Catholica tenere integram fidem, ita ut omnino non de aliqua creatura, sed de ipso Deo nihil aliter credat quàm veritas habet. Numquidnam ergo si in ipsa Catholica baptizatus, postea legendo, audiendo, & pacificè disserendo, ipso Domino revelante cognoverit aliter se antea credidisse quàm debuit, denuo baptizandus est? Quis autem [b] carnalis & animalis homo, non per phantasmata cordis sui evagetur, & construat sibi Deum qualis ei pro suo sensu carnali placuerit, atque ita credat tantum longè aliter quàm Deus

Integritas fidei res est non exigui momenti.

[a] Hæc particula negans omittitur in editione Amerb. Abest à pluribus etiam MSS. qui postea loco neque ut ille, habent non ut ille.

[b] Sic Am. Er. & nostri MSS. At Lov. Quis autem nisi carnalis & animalis homo, per phantasmata &c.

est, quantum à veritate vanitas differt? Verissi- A mam quippe sententiam dixit Apostolus, plenus lumine veritatis: Animalis, inquit, homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei. Et tamen de his hoc dicebat, quos jam fuisse baptizatos ipse manifestat. Eis enim dicit, Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Habebant ergo isti baptismi sacramentum, & tamen carnaliter sapiendo, quid poterant de Deo credere nisi secundùm sensum carnis suæ, ubi animalis homo non percipit quæ B sunt Spiritus Dei? Talibus dicit, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis: adhuc enim estis carnales. Tales etiam circumferuntur omni vento doctrinæ, de qualibus dicit, Ut ultrà non simus parvuli, jactati & circumlati omni vento doctrinæ. Numquid ergo illi si profecerint usque ad spiritalem hominis interioris ætatem, & intelli- C gentiæ sinceritate cognoverint quàm longè aliter per fallaciam suorum phantasmatum de Deo crediderint, quàm veritas postulabat, iterum baptizandi sunt? Sic etiam fieri potest, ut in alicujus hæretici librum catholicus catechumenus incidat, & à veritate nesciens discernere errorem, credat aliquid contra catholicam fidem; cui tamen errori verba Symboli non repugnant: sub eisdem quippe verbis innumerabiles hæreticorum errores exorti sunt. Putans ergo iste catholici D alicujus magni atque docti esse illum librum, si talia credens in Catholica baptizetur, & posteriore diligentiâ cognoscat quemadmodum credere debeat, atque arrepta fide catholica illud ex animo respuat, numquid si hoc confessus fuerit, denuo baptizandus est? Aut si ante quàm discat & confiteatur, hoc sentire inveniatur, & quid abjicere debeat, quidve credere doceatur, manifestumque fiat in ea falsitate fidei baptizatum fuisse, numquid denuo baptizandus est? E Quid ita? Quia illa sanctitas sacramenti verbis Evangelicis consecrata super eum integra manebat, sicut eam traditam acceperat, quamvis ipse in carnalis mentis vanitate constitutus, aliud cùm baptizaretur crederet, quàm credere debuisset. Quapropter manifestum est, fieri posse ut fide non integra integrum in quoquam maneat baptismi sacramentum: & ideo illa quæ de diversorum hæreticorum varietate dicuntur, ad istam quæstionem non pertinent. Illud enim in uno- F quoque corrigendum est, quod ille per quem corrigitur, pravum esse perspexerit. Illud sanandum est quod ægrotat: illud dandum est quod non habetur, & maximè caritas pacis, sine qua cetera prodesse non possunt. Sed tamen cùm adsunt non quasi desint tradenda sunt; sed ut fructuosè, & non perniciosè habeantur, per ipsum vinculum pacis & eminentiam caritatis agendum est.

[1. Cor. 2. 14.] [1. Cor. 1. 13] [1. Cor. 3. 1.] [Ephes. 4. 14.]

20. QUAMOBREM si Evangelicis verbis, *In nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, Marcion baptismum consecrabat*, integrum erat sacra- G mentum, quamvis ejus fides sub eisdem verbis aliud opinantis quàm catholica veritas docet, non esset integra, sed fabulosis falsitatibus inquinata. Nam sub eisdem verbis, id est, In nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, non solùm Marcion, aut Valentinus, aut Arius, aut Eunomius, sed ipsi carnales parvuli Ecclesiæ, (quibus dicebat Apostolus, Non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus,) si possent singuli diligenter interrogari, tot diversitates opinionum fortassis, quot homines numerarentur: Animalis enim homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei. Numquid tamen ideo non integrum sacramentum accipiunt? Aut numquid ideo si profecerint, & opinionum carnalium vanitatem emendaverint, denuo quod acceperant repetendum est? Accipit quisque secundùm fidem suam, sed quantum capit gubernante [a] illâ misericordiâ Dei, de qua præsumens idem Apostolus dicit, Si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit. Laquei tamen hæreticorum & schismaticorum propterea carnalibus nimiùm perniciosi sunt, quia ipse provectus eorum intercluditur, confirmatâ sententiâ vanitatis adversùs catholicam veritatem, & confirmata animositate dissensionis adversùs catholicam pacem. Sacramenta tamen si eadem sunt, ubique integra sunt, etiam si pravè intelliguntur & discordiosè tractantur: sicut scriptura ipsius Evangelii si eadem ipsa est, ubique integra est, etiam si innumerabili falsarum opinionum varietate asseratur. Nam quod ait Jeremias, *Ut quid qui contristant me prævalent? Plaga mea solida est, unde sanabor! Dum fit, facta est mihi sicut aqua mendax non habens fidem.* Si figuratè atque allegorica locutione prophetiæ nusquam poneretur aqua, nisi quæ baptismum significaret, laboraremus quærere quid sibi velint hæc verba Jeremiæ: nunc autem cùm apertissimè in Apocalypsi exponantur aquæ pro populis positæ, cur non intelligam aquam mendacem & sine fide, populum mendacem ac perfidum, nescio.

[Cap. XV. Ad baptismi integritatem nec ministri necessariam esse fidem. Confer Concil. Arelat. 1. can. 8.] [1. Cor. 2. 14.] [Philip. 3. 15.] [Hæreticorum & schismaticorum laquei perniciosi.] [Ut Scriptura, sic sacramenta hæreticorum Ecclesia communia esse possunt.] [Jerem. 15. 18.] [Apoc. 17. 15.]

21. *Spiritus* autem *sanctus* quòd *in sola Catholica, per manus impositionem dari* dicitur, nimirum hoc intelligi majores nostri voluerunt, quod Apostolus ait, Quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum qui datus est nobis. Ipsa est enim caritas, quam non habent qui ab Ecclesiæ catholicæ communione præcisi sunt: ac per hoc etiam si linguis hominum & angelorum loquantur, si sciant omnia sacramenta & omnem scientiam, & si habeant omnem prophetiam, & omnem fidem, ita ut montes transferant, & distribuant omnia sua pauperibus, & tradant corpus suum ut ardeant, nihil eis prodest. Non autem habent Dei caritatem, qui Ecclesiæ non diligunt unitatem: ac per hoc rectè intelligitur dici non accipi nisi in Catholica Spiritus-sanctus. Neque enim temporalibus & sensibilibus miraculis adtestantibus per manûs impositionem modò datur Spiritus-sanctus, sicut antea dabatur ad commendationem rudis fidei & Ecclesiæ primordia dilatanda. Quis enim nunc hoc exspectat, ut ii quibus manus ad accipiendum Spiritum-sanctum imponitur, repentè incipiant linguis loqui? Sed invisibiliter & latenter intelligitur [b] propter vinculum pacis eorum cordibus divina caritas inspirari, ut possint dicere, Quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. Multæ autem sunt operationes Spiritus-sancti, quas idem Apostolus cùm quodam loco, quan-

[Caput XVI. Sola caritas non datur extra catholicam. Rom. 5. 5.] [1. Cor. 13. 2.] [Caritatem non habent qui Ecclesiæ non diligunt unitatem.]

[a] Lov. illum. Nostri MSS. cum Am. & Er. illâ.

[b] Sic MSS. Editi autem, per vinculum.

tum sufficere arbitratus est, commemorasset, ita conclusit, Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult. Cùm ergo sit aliud sacramentum, quod habere etiam Simon Magus potuit; aliud operatio Spiritûs, quæ in malis hominibus etiam fieri solet, sicut Saul habuit prophetiam; aliud operatio ejusdem Spiritûs, quam nisi boni habere non possunt, sicut est finis præcepti caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta: quodlibet hæretici & schismatici accipiant, caritas quæ cooperit multitudinem peccatorum, proprium donum est catholicæ unitatis & pacis; nec ejus in omnibus, quia nec ejus sunt omnes, sicut suo loco videbimus. Præter ipsam tamen esse illa caritas non potest, sine qua cetera etiam si agnosci & approbari possunt, prodesse tamen & liberare non possunt. Manûs autem impositio non sicut baptismus repeti non potest. Quid est enim aliud nisi [a] oratio super hominem?

22. *Nam quòd in typo unitatis Petro Dominus dedit potestatem, ut id solveretur in terris quod ille solvisset*, manifestum est quòd illa unitas etiam una columba perfecta sit dicta. Numquid ergo ad eamdem columbam pertinent omnes avari, de quibus in eadem Catholica graviter idem Cyprianus ingemuit? Nam, ut opinor, raptores non columbæ, sed accipitres dici possunt. Quomodo ergo baptizabant, qui fundos insidiosis fraudibus rapiebant, & usuris multiplicantibus fœnus augebant, si sola illa columba, id est, illa unitas quæ nisi in bonis intelligi non potest, simplex & casta & perfecta baptizat? An fortè per orationes sanctorum spiritalium qui sunt in Ecclesia, tamquam per columbæ creberrimum gemitum, magnum geritur sacramentum, & occulta dispensatio misericordiæ Dei, ut eorum etiam peccata solvantur, qui non per columbam, sed per accipitrem baptizantur, si ad illud sacramentum cum pace catholicæ unitatis accedunt? Quod si ita est, cur non ergo per eorum orationes cùm quisque ab hæresi aut schismate ad pacem catholicam venit, ejus peccata solvuntur? Sacramenti autem integritas ubique cognoscitur, sed ad peccatorum illam irrevocabilem remissionem extra unitatem Ecclesiæ non valebit. Nec in hæresi aut schismate constitutum sanctorum orationes, id est, illius unicæ columbæ gemitus poterunt adjuvare; sicut nec intus positum possunt, si adversùm se ipse per vitam pessimam teneat debita peccatorum, non solùm si per accipitrem, sed etiam si per ipsius columbæ pium ministerium baptizetur.

23. *Sicut misit me*, inquit, *Pater, & ego mitto vos. Hoc cùm dixisset, inspiravit, & ait illis, Accipite Spiritum-sanctum; si cujus remiseritis peccata, remittentur illi; si cujus tenueritis, tenebuntur.* Ergo si personam gerebant Ecclesiæ, & sic eis hoc dictum est, tamquam ipsi Ecclesiæ diceretur, pax Ecclesiæ dimittit peccata, & ab Ecclesiæ pace alienatio tenet peccata, non secundùm arbitrium hominum, sed secundùm arbitrium Dei & orationes sanctorum spiritalium, qui omnia judicant, ipsi autem à nemine judicantur. Petra enim tenet, petra dimittit: columba tenet, columba dimittit: unitas tenet, unitas dimittit. Pax autem hujus unitatis in solis bonis est, vel jam spiritalibus, vel ad spiritalia concordi obedientiâ proficientibus: in malis autem non est, sive foris tumultuentur, sive intus cum gemitu tolerentur, & baptizent & baptizentur. Sicut autem isti qui intus cum gemitu tolerantur, quamvis ad eamdem columbæ unitatem, & ad illam gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam aut aliquid hujusmodi, non pertineant, tamen si corrigantur, & se pessimos ad baptismum accessisse fateantur, non rebaptizantur, sed incipiunt ad columbam pertinere, per cujus gemitus peccata solvuntur, à cujus pace [b] alienatis tenebantur: sic & qui apertiùs foris sunt, si eadem sacramenta sumserunt, cùm correcti ad Ecclesiæ veniunt unitatem, non iterato baptismo, sed eadem caritatis lege & unitatis vinculo liberantur. Nam si *non nisi in Ecclesia præpositus, & Evangelica lege ac Dominica ordinatione fundatis licet baptizare*: numquid tales erant qui fundos insidiosis fraudibus rapiebant, & usuris multiplicantibus fœnus augebant? Arbitror enim quia illi Dominica [c] ordinatione fundati sunt, quibus cùm formam daret Apostolus, ait, Non avarum, non turpilucrum. Tales tamen ipsius Cypriani temporibus baptizabant, quos coëpiscopos suos fuisse cum magno gemitu confitetur, & cum magna tolerantiæ mercede perpetitur. Remissam tamen peccatorum non dabant; quæ per orationes sanctorum, id est, per columbæ gemitus datur, quicumque baptizet, si ad ejus pacem illi pertinent quibus datur. Non enim raptoribus & fœneratoribus diceret Dominus, Si cui dimiseritis peccata, dimittentur illi; si cui tenueritis, tenebuntur. *Foris* quidem *nec ligari aliquid potest nec solvi, ubi non sit qui aut ligare possit aut solvere*: sed solvitur qui cum columba fecerit pacem, & ligatur qui cum columba non habet pacem, sive apertè foris sit, sive intus esse videatur.

1. Retract. 18. Ephes. 5. 27.

Tit. 1. 7.

24. *Dathan verò, Chore & Abiron, qui sibi licentiam sacrificandi usurpare conati sunt contra unitatem populi Dei, & filii Aaron qui alienum ignem altari imposuerunt*, novimus quòd *impunè non fecerint*. Nec nos talia scelera dicimus impunita remanere, nisi se tales correxerint, si patientia Dei ad pœnitentiam adducens tempus corrigendi largitur.

Num. 16. 1. & 31. Levit. 10. 1. & 2.

CAPUT XIX.

25. ILLI sanè qui propterea dicunt *non esse iterandum baptismum, quia manus tantummodo imposita est eis quos Philippus diaconus baptizaverat, nihil ad rem pertinens* dicunt: & absit ut cùm verum quærimus, talibus argumentis utamur. Quapropter magis [d] *hæreticis non cedimus*, si quod habent de Christi Ecclesia, non esse dicamus ipsorum, nec propter scelera desertorum Imperatoris nostri signa nolumus agnoscere: magis quia *Dominus Deus noster Deus zelans est*, quidquid ejus apud aliquem agnoscimus, nullo modo ei concedamus ut suum proprium esse arbitretur. Ipse certè Deus zelans fornicanti à se feminæ in figura prævaricatricis plebis exprobrat,

Act. 8. 14.

Deut. 4. 24.

[a] Talis illa est manûs impositio, de qua infrà lib. 5. cap. 23 sequitur: *Manûs autem impositio si non adhiberetur ab hæresi venienti, tamquam extra omnem culpam esse judicaretur.*

[b] Lov. alienati tenebantur: minùs bene.

[c] Editiones duæ Am. & Er. Dominica oratione: mendosè.

[d] Quia Cyprianus in epistola ad Jubaianum consequenter scribit: *Non est ergo, frater carissime, quòd hæreticis cedendum existimemus, ut baptismo quod non nisi uni & soli Ecclesiæ datum sit, prodendum putemus.*

& dicit, quòd ea quæ ipsius essent dabat amatoribus suis, & ab eis rursus accipiebat, quæ non illorum, sed ipsius erant. Inter adulteram feminam & adulteros amatores, dona sua tamen Deus tamqu. m zelans iratus agnoscit: & nos hæreticorum esse baptismum dicimus verbis Evangelicis consecratum, commoti factis eorum etiam quæ Dei sunt eis tribuere volumus, quasi ea contaminare potuerint, aut propterea sua facere quæ Dei sunt, quia ipsi Dei esse noluerunt?

Osee 2. 5. 26. Quæ est illa mulier *adultera*, quam Osee B propheta designat, quæ dixit, Ibo post amatores meos, qui mihi dant panes meos & aquam meam, vestes meas & linteamina mea, & universa quæ mihi condecent. Licet quidem hoc & de prævaricatrice Judæorum gente intelligere: sed tamen quos alios imitantur pseudochristiani, (hoc enim sunt omnes hæretici & schismatici,) nisi pseudo-Israëlitas? Erant enim & veri Israëlitæ, sicut ipse Dominus Nathanaëli perhibet testimonium, Johan. 1. 47. dicens, Ecce verè Israëlita in quo dolus non est. C Veri Christiani. Qui sunt autem veri Christiani, nisi de quibus idem Dominus dicit, Qui diligit me, mandata Johan. 14. 21. mea custodit? Quid est autem custodire mandata ejus, nisi in dilectione persistere? Unde etiam dicit, Johan. 13. 34. Mandatum novum do vobis, ut vos invicem diligatis. Et iterum, In hoc scient omnes quia mei discipuli estis, si vos invicem dilexeritis. Quis autem dubitet, non eis solis dictum qui tunc per ejus carnem verba præsentis audiebant, sed Matth. 5. 17. & eis qui nunc per Evangelium sedentis in cælo D verba cognoscunt? Ille enim venit non legem Rom. 13. 10. solvere, sed implere. Plenitudo autem legis caritas. Qua multùm viguit Cyprianus, ut aliud de baptismo sentiens, non tamen desereret unitatem, & esset in vite Dominica radicatum sarmentum fructuosum, quod etiam ferro passionis purgaret cælestis agricola, ut majorem fructum Pseudo-christiani. daret. Hujus autem fraternæ caritatis inimici, sive apertè foris sint, sive intus esse videantur, pseudochristiani sunt & antichristi. Inventis enim E occasionibus foras exeunt, sicut scriptum est, Prov. 18. 1. Occasiones quærit, qui vult discedere ab amicis. Sed etiam si occasiones desint, cùm intus videntur, ab illa invisibili caritatis compage separati 1. Johan. 2. 19. sunt. Unde Johannes dicit, Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. Non ait quòd exeundo alieni facti sunt; sed quòd alieni erant, propter hoc eos exisse declaravit. Dicit & apo- 2. Tim. 2. 10. stolus Paulus de quibusdam, qui circa veritatem F aberraverant, & fidem quorumdam subvertebant, quorum sermo ut cancer serpebat, quos Hæretici quidam quomodo in magna Ecclesiæ domo. cùm evitandos esse diceret, in una tamen domo magna eos fuisse significat, sed tamquam vasa in contumeliam. Credo quòd nondum foras exierant. Aut si jam exierant, quomodo eos dicit in eadem magna domo cum vasis honorabilibus: nisi fortè propter ipsa sacramenta, quæ separatis etiam hæreticorum conventiculis non mutata sunt, ad unam magnam domum dicit omnes, sed G diversis meritis pertinere, alios in honorem, alios 2. Tim. 2. 16 & 21. in contumeliam. Sic enim loquitur ad Timotheum scribens: Profanas autem verborum novitates evita: multùm enim proficient ad impietatem, & sermo eorum sicut cancer serpit: ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui circa veritatem aberraverunt, dicentes resurrectionem jam factam esse, & fidem quorumdam subvertunt. Firmum autem fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Novit Dominus qui sunt ejus; & recedat ab injustitia omnis qui nominat nomen Domini. In magna autem domo, non solùm aurea vasa sunt vel argentea, sed & lignea & fictilia, & alia quidem sunt in honorem, alia verò in contumeliam. Si quis ergo emundaverit semetipsum ab istiusmodi, erit vas in honorem sanctificatum, utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Quid est autem mundare semetipsum à talibus, nisi quod pauló antè dixit, Recedat ab injustitia omnis qui nominat nomen Domini? Et ne quisquam putaret tamquam in una domo magna perire se posse cum talibus, vigilantissimè prædixit, Novit Dominus qui sunt ejus: eos videlicet qui recedendo ab iniquitate se mundant à vasis factis in contumeliam, ne cum ipsis pereant quos in domo magna tolerare coguntur.

27. Mali ergo & facinorosi, carnales, animales, diabolici, à seductoribus suis sibi dari arbitrantur, quæ non nisi munera Dei sunt, sive sacramenta, sive spiritales aliquas operationes, circa præsentem salutem. Non autem habent isti caritatem in Deum, sed circa eos occupati sunt, quorum superbiâ seducuntur, & comparantur fornicanti mulieri, quam Propheta commemorat dicentem, Ibo post amatores meos, qui mihi dant panes meos & aquam meam, vestes meas & linteamina mea & oleum meum, & universa quæ mihi condecent. Sic enim fiunt hæreses & schismata, cùm dicit plebs carnalis quæ in caritate Dei fundata non est, Ibo post amatores meos: cum quibus utique sive per fidei corruptionem, sive per elationem superbiæ turpiter fornicatur. Hæreses & schismata quomodo fiunt. Osee 2. 5. Sed propter eos qui passi difficultates & angustias & interclusiones [a] inanis ratiocinationis eorum à quibus seducuntur, compunguntur timoribus, & redeant ad viam pacis, ad quærendum sinceriter Deum; ideo sequitur & dicit, Propterea ecce ego sepio sudibus viam illius, & ædificabo in via ipsius spinas, & tramitem suum non inveniet, & persequetur amatores suos, nec illos apprehendet, & requiret eos, nec inveniet eos; & dicet, Ibo & revertar ad virum meum pristinum, quia bene tunc mihi fuit quàm nunc. Deinde ne ipsorum putentur illa, quæ seductores habent integra, & de veritatis doctrina venientia, per quæ seducunt ad falsitates dogmatum & dissensionum suarum; ne illa ergo quæ habent integra ipsorum putentur, addidit continuò: Et hæc non cognovit quòd ego ei dederim frumentum & vinum & oleum, & pecuniam multiplicavi illi; ipsa verò fecit vasa aurea & argentea Baal. Dixerat enim superiùs, Ibo post amatores meos, qui mihi dant panes meos &c. non utique intelligens hæc Dei esse, non hominum, quæcumque etiam seductores integra & legitima tenent: nec ea sibi etiam ipsi arrogarent, & quasi propria vindicarent, nisi à plebibus seductis vicissim seducerentur, cùm eis creditur, & tales honores deferuntur, ut per eos habeant potestatem talia dicendi, & sibi talia vindicandi; ut error eorum veritas appelletur, & scelus eorum justitia putetur, propter sacra-

[a] Am. & Er. in variis ratiocinationibus. Plures MSS. in vanis ratiocinationibus.

menta & Scripturas quæ tenent ad speciem, non ad salutem. Ideoque & per Ezechielem eidem fornicariæ dicitur, Et protulisti de vasis gloriæ tuæ de auro meo, & de argento meo, ex quibus dedi tibi, & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis. Et accepisti vestem meam versicolorem, & cooperuisti idola tua; & oleum meum & incensum meum posuisti ante faciem idolorum tuorum, & panes meos quos dedi tibi; & similagine & melle & oleo cibavi te, & posuisti hæc ante faciem idolorum tuorum in odorem bene olentem. Et perfecisti hæc. Ad imagines enim phantasmatum suorum, cum quibus volutari carnalis anima delectatur, convertit omnia sacramenta, & verba librorum sanctorum. Nec tamen quia illæ imagines falsæ sunt, & doctrinæ dæmoniorum sunt, in hypocrisi mendaciloquorum, propterea & illa sacramenta, & divina eloquia sic exhonoranda sunt, ut eorum illa esse deputentur: cùm Dominus dicat, De auro meo & de argento meo & veste mea versicoloria, & oleo meo & incenso & panibus meis, & cetera. An quia illi errantes eorum esse ista putant à quibus seducuntur, propterea non debemus agnoscere cujus sint; cùm ipse dicat, Et hæc non cognovit quòd ego ei dederim frumentum, vinum & oleum, & pecuniam multiplicavi illi? Non enim dixit eam non habuisse ista, quia fornicaria erat: sed & habuisse dicitur, & non sua nec amatorum suorum, sed Dei, cujus unius ista sunt. Quamvis ergo habuerit fornicationem suam, illa tamen quibus eamdem fornicationem ornabat, vel seducta vel seducens, non erant ejus, sed Dei. Si hæc de Judæa gente figurabantur, ubi Scribæ & Pharisæi rejiciebant mandatum Dei, ut traditiones suas constituerent, ut cum plebe Deum relinquente sic quodam modo fornicarentur; nec tamen talis illius temporis in populo fornicatio quam Dominus arguendo prodebat, effecit ut eorum essent sacramenta, quæ non erant eorum, sed Dei, qui loquens ad fornicariam dicit illa omnia sua esse; unde ipse Dominus etiam quos mundavit à lepra, ad eadem sacramenta misit, ut offerrent pro se sacrificium sacerdotibus; quia nondum eis successerat sacrificium, quod ipse pòst in Ecclesia voluit celebrari pro illis omnibus, quia illis omnibus ipse prænuntiabatur: quanto magis nos sacramenta novi Testamenti, apud quoslibet hæreticos vel schismaticos invenientes, non debemus ipsis tribuere, nec quasi non agnita reprobare; sed quamvis apud fornicariam mulierem dona viri legitimi agnoscere, & verbo veritatis illam fornicationem emendare, quæ propria est impudicæ mulieris, non illa dona culpare, quæ propria sunt Domini miserantis?

Ezech. 16. 17.

1. Tim. 4. 2.

Sacrificiū Ecclesiæ quod veteris legis sacrificiis successit.

28. Harum & talium rerum consideratione patres nostri, non solùm ante Cyprianum vel Agrippinum, sed etiam postea saluberrimam consuetudinem tenuerunt, ut quidquid divinum atque legitimum in aliqua hæresi vel schismate integrum reperirent, approbarent potiùs quàm negarent: quidquid autem alienum, & erroris illius vel dissensionis proprium, veraciter arguerent & sanarent. Sed ea quæ ex Epistola illa quæ ad Jubaianum scripta est, consideranda remanserunt, propter hujus voluminis modum, ab alio, quantum opinor, exordio suscipienda atque tractanda sunt.

LIBER QUARTUS,

In quo tractat quæ subsequuntur in eadem Cypriani epistola ad Jubaianum.

Caput I. * Ex epist. Cypriani ad Jubaianum.

ECCLESIA * *paradiso comparata*, indicat nobis posse quidem ejus baptismum homines etiam foris accipere, sed salutem beatitudinis extra eam neminem vel percipere vel tenere. Nam & flumina de fonte paradisi, sicut Scriptura testatur, etiam foras largiter manaverunt. Nominatim quippe commemorantur, & per quas terras fluant, & quia extra paradisum constituta sunt, omnibus notum est: nec tamen in Mesopotamia vel in Ægypto, quò illa flumina pervenerunt, est felicitas vitæ quæ in paradiso commemoratur. Ita fit, ut cùm paradisi aqua sit extra paradisum, beatitudo tamen non sit nisi intra paradisum. Sic ergo baptismus Ecclesiæ potest esse extra Ecclesiam, munus autem beatæ vitæ non nisi intra Ecclesiam reperitur: quæ super petram etiam fundata est, quæ ligandi & solvendi claves accepit. *Hæc est una quæ tenet & possidet omnem sui sponsi & Domini potestatem*: per quam conjugalem potestatem etiam de ancillis filios parere potest: qui si non superbiant, in sortem hereditatis vocabuntur; si autem superbiant, extrà rem manebunt.

Gen. 2. 8 & 10.

Matth. 16. 18.

Cap. II.

2. MAGIS ergo quia pro Ecclesiæ honore atque unitate pugnamus, non tribuamus hæreticis quidquid apud eos ejus agnoscimus: sed eos arguentes doceamus, quod ex unitate habent non valere ad salutem, nisi ad eamdem venerint unitatem. *Aqua* enim *Ecclesiæ fidelis & salutaris & sancta est* bene utentibus. Eâ verò bene uti extra Ecclesiam nemo potest. Malè autem utentibus & foris & intus, ad supplicium geritur, non ad præmium suffragatur. Et ideo baptismus *corrumpi & adulterari non potest*, & si à corruptis & adulteris habeatur: *sicut & ipsa Ecclesia incorrupta & casta & pudica est*; & ideo non ad eam pertinent avari, raptores, fœneratores: quos non tantùm foris, sed etiam intus esse multis litterarum suarum locis Cyprianus ipse testatur: & tamen non mutato corde baptizantur & baptizant.

3. Nam & hoc in quadam epistola sua dicit ad Clericos de precando Deo, transfigurans in se sicut sanctus Daniel peccata populi sui. Nam inter multa mala quæ commemorat, etiam hoc ait, *Sæculo verbis solis & non factis renuntiantes*: sicut de quibusdam dicit Apostolus, Confitentur enim nosse se Deum, factis autem negant. Hos ergo beatus Cyprianus in ipsa intus Ecclesia versari ar-

Cyprian. epist. 11.

Tit. 1. 16.

guir, qui corde in melius non mutato baptizan- [A] tur, quando utique sæculo verbis, non factis renuntiant, cùm dicat apostolus Petrus, [1. Pet. 3.21.] Quod & vos simili forma salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio: quam utique non habebant, de quibus dicitur, *Sæculo verbis solis & non factis renuntiantes* : & tamen id agit increpans & arguens eos, ut aliquando ambulent in via Christi, & ejus amici malint esse quàm sæculi. [a CAP. III.] Cui si obtemperassent, & rectè jam vivere, [B] non ut pseudochristiani, sed ut veri Christiani cœpissent, numquid eos juberet denuo baptizari? Non utique, sed hoc eis præstaret vera conversio, ut sacramentum quod non mutatis valebat ad perniciem, mutatis valere inciperet ad salutem.

[Ex epistola ad Iubaianum.] 4. Quia nec isti *Ecclesiæ devoti sunt*, qui videntur esse intus, & contra Christum vivunt, id est, contra Christi mandata faciunt: nec omnino ad illam Ecclesiam pertinere judicandi sunt, [Ephes. 5. 26.] [C] quam sic ipse mundat lavacro aquæ in verbo, ut exhibeat sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem [2. Retr. 18] maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi. Quòd si in ista Ecclesia non sunt, ad cujus membra non pertinent, non sunt in Ecclesia de [Cant. 6. 8] qua dicitur, Una est columba mea, una est matri suæ: ipsa est enim sine macula & ruga. Aut afferat qui potest, hujus columbæ membra esse qui sæculo verbis, non factis renuntiant. Interim [a] aliquid videmus, unde dictum arbitror, [Rom. 14.6.] [D] Qui sapit diem, Domino sapit: Deus enim judicat omnem diem. Secundùm autem ejus præscientiam, qui novit quos prædestinaverit ante mundi constitutionem conforme imaginis Filii sui, multi etiam qui apertè foris sunt, & hæretici appellantur, multis & bonis catholicis meliores sunt. Quid enim sint hodie, videmus; quid cras futuri sint, ignoramus. Et Deo quidem, apud quem sunt præsentia quæ ventura sunt, etiam quod futuri sunt jam sunt: nos autem se- [E] cundùm id quod in præsenti est quisque homi- [Cant. 6. 8.] num, quærimus utrùm in illis Ecclesiæ membris, [Ephes. 5. 27.] quæ una columba dicta est, & sponsa Christi si- [2. Retr. 18] ne macula & ruga, hodie deputandi sint, de quibus dicit Cyprianus in Epistola quam commemo- [Epist. 11. ad clericos] ravi, *quòd viam Domini non tenerent, nec data sibi ad salutem cælestia mandata servarent, quòd non facerent Domini voluntatem: patrimonio & lucro studentes, superbiam sectantes, æmulationi & dissensioni vacantes, simplicitatis & fidei negligen-* [F] *tes, sæculo verbis solis & non factis renuntiantes, unusquisque sibi placentes, & omnibus displicentes.* Quòd si eos in suis membris nec illa columba cognoscit; & talibus, si in eadem perversitate per- [Matth. 7. 23.] manserint, dicturus est Dominus, Non novi vos, recedite à me qui operamini iniquitatem: videntur esse in Ecclesia, sed non sunt; immo & *contra* [Ex epistola ad Iubaianum.] *Ecclesiam faciunt. Quomodo ergo baptismo Ecclesiæ baptizare possunt*, quod nec ipsis prodest nec accipientibus, nisi intrinsecùs vera conversione mu- [G] tentur, ut ipsum sacramentum, quod eis accipientibus non proderat, quando sæculo verbis non factis renuntiabant, prodesse incipiat, cùm & factis cœperint renuntiare: ita & illi quorum est aperta separatio; quia in membris illius columbæ, nec hi nec illi sunt hodie, sed aliqui eorum fortasse futuri sunt.

[CAPUT IV.] [A] 5. NON itaque *hæreticorum baptisma acceptamus*, quando post eos non baptizamus: sed quod Christi esse cognoscimus, etiam in malis hominibus, sive apertè foris, sive intus occultè separatis, illis in ea re in qua deviabant correctis, debita veneratione suscipimus. Sicut autem urgeri videor cùm mihi dicitur, *Ergo hæreticus dimittit peccata!* sic & ego urgeo cùm dico, Ergo qui cælestia mandata non servat, avarus, raptor, fœnerator, invidus, verbis, non factis sæculo re- [B] nuntians, dimittit peccata? Si per vim sacramenti Dei, sicut ille, ita & ille: si per meritum [Per vim sacramenti remittuntur peccata] suum, nec ille, nec ille. Illud enim sacramentum & in malis hominibus Christi esse cognoscitur: [Ephes. 5. 27.] in corpore autem unicæ columbæ, incorruptæ, sanctæ, pudicæ, non habentis maculam aut ru- [2. Retr. 18.] gam, nec ille nec ille invenitur. Et quomodo accipienti non prodest baptismus ei qui sæculo verbis non factis renuntiat; sic non prodest ei qui in hæresi vel schismate baptizatur: utrique au- [C] tem correcto prodesse incipit, quod antè non proderat, sed tamen inerat.

6. *Baptizatus* ergo *in hæresi non sit templum Dei*: numquid tamen ideo pro baptizato non habendus est? Nam nec avarus intus baptizatus sit templum Dei, si ab avaritia non recesserit. Qui enim fiunt templum Dei, possident utique regnum Dei. Apostolus autem dicit inter multa, Neque avari, neque rapaces regnum Dei possi- [1. Cor. 6. 10.] debunt. Avaritiam quippe idolorum servituti alio [D] loco idem Apostolus comparat: Et avaritia, in- [Ephes. 5. 5] quit, quæ est idolorum servitus. Quem sensum idem Cyprianus sic exaggeravit in epistola ad An- [Epist. 11.] tonianum, ut eorum [b] peccato qui tempore persecutionis per libellos se thurificaturos professi erant, avaros comparare non dubitaret. Sic ergo in hæresi baptizatus in nomine sanctæ Trinitatis, tamen non sit templum Dei, si ab hæresi non recesserit, quomodo neque in avaritia in eodem nomine baptizatus sit templum Dei, si ab avari- [E] tia non recedat, quæ est idolorum servitus. Nam & hoc idem Apostolus dicit, Quæ compositio [2. Cor. 6. 16.] templo Dei cum idolis? Non ergo de nobis quæratur *cujus Dei templum fiat*, quem dicimus templum Dei non fieri. Nec tamen ideo non baptizatur, nec ejus error immundus efficit ut non sit sanctum sacramentum, quod accepit verbis Evangelicis consecratum: sicut nec illius avaritia quæ est idolorum servitus, & magna immunditia potest efficere, ut non sit sanctum baptisma quod [F] accipit, etiam si ab alio avaro similiter per eadem verba Evangelica baptizetur.

[CAP. V.] 7. *Proinde*, inquit, *frustra quidam qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis objiciunt, quasi consuetudo major sit veritate; aut non id sit in spiritualibus sequendum, quod in melius fuerit à Spiritusancto revelatum.* Hoc planè verum est, quia ratio & veritas consuetudini præponenda est. Sed cùm consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmiùs retineri. Deinde sequitur, & dicit, [G] *Ignosci enim potest simpliciter erranti, sicut de se ipso dicit apostolus Paulus,* [1. Tim. 1. 13.] *Qui priùs fui blasphemus, & persecutor & injuriosus, sed misericordiam merui, quia ignorans feci. Post inspirationem verò & revelationem factam, qui in eo quod erraverat, perseverat prudens & sciens, sine venia ignorantiæ peccat. Præsumtione enim atque obstinatione quadam*

[a] Am. Er. & MSS. *ad quod videmus.*

[b] Plures MSS. *peccata* (vel *peccatum*) . . . . *avaros comparare.*

nititur, cum ratione superetur. Hoc verissimum est, longè gravius esse peccatum ejus, qui sciens, quàm ejus qui nesciens peccaverit. Et ideo vir sanctus Cyprianus, non solùm doctus, sed etiam docibilis, quod in laude Episcopi quem designat Apostolus sic intellexit ipse, ut diceret *etiam hoc in Episcopo esse deligendum, ut non solùm scienter doceat, sed etiam patienter discat:* non dubito quòd si istam quæstionem in Ecclesia diu multùmque versatam cum viris sanctissimis doctissimisque tractaret, per quos postea factum est, ut antiqua illa consuetudo etiam plenario concilio firmaretur, sine dubitatione demonstraret, non solùm quàm doctus esset in his quæ firmissima veritate perceperat, verùm etiam quàm docibilis in his quæ minùs adverterat. Et tamen cùm manifestissimum sit, multo graviùs peccare scientem quàm nescientem; vellem mihi aliquis diceret, si quis in hæresim incurrat, nesciens quantum malum sit, & alius ab avaritia non recedat, sciens quantum malum sit, quis eorum sit pejor? Possum etiam ita proponere, si alius nesciens in hæresim irruat, & sciens alius ab idololatria non recedat, quia & Apostolus dicit, Avaritia quæ est idolorum servitus: & ipse Cyprianus eamdem sententiam non aliter intellexit, sicut dixi, ad Antonianum scribens, ubi ait, *Nec sibi novi in hoc hæretici blandiantur, quòd se dicant idololatris non communicare; quando sint & apud illos adulteri, & fraudatores qui teneantur idololatriæ crimine. Hoc enim scitote intelligentes, quia omnis fornicator, aut immundus, aut fraudator, quod est idololatra, non habet hereditatem in regno Christi & Dei. Et iterum, Mortificate itaque membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam & concupiscentiam malam, & avaritiam quæ est idolorum servitus.* Quæro ergo quis peccet graviùs, qui nesciens in hæresim incurrerit, an qui sciens ab avaritia, id est ab idololatria non recesserit? Secundùm quidem illam regulam qua peccata scientium peccatis ignorantium præponuntur, avarus cum scientia vincit in scelere. Sed ne fortè hoc faciat in hæresi sceleris ipsius magnitudo, quod facit in avaritia scientis admissio, hæreticus nesciens avaro scienti coæquetur: quamquam non hoc videatur ostendere testimonium, quod ipse ex Apostolo posuit. Quid enim in hæreticis nisi blasphemias detestamur? Volens autem demonstrare ad facilitatem veniæ [a] ignorantiam pertinere peccati, testimonium posuit ex Apostolo ubi ait, Qui priùs fui blasphemus, & persecutor, & injuriosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci. Sed si possunt, ut dixi, amborum peccata æqualiter appendantur, ignorantis blasphemia, & scientis idololatria, & eadem sententiâ judicentur, ille qui Christum quærendo in veri similem sermonem falsitatis incurrit, & ille qui sciens Christo resistit loquenti per Apostolum, Quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi & Dei: cur in illo baptismus & Evangelica verba improbantur, in isto autem approbantur, cùm ab illius columbæ membris uterque inveniatur alienus? An quia ille foris apertus litigator est, ne intromittatur; iste verò intus callidus assentator, ne foras projiciatur.

[1 Tim. 3. 2. — Epist. 64 ad Pompeium. — Epist. 55. — Ephes. 5. 5. — Col. 3. 5. — Ignorantia peccati excusat. — 1 Tim. 1. 13. — Ephes. 5. 5.]

[a] Am. Er. & quidam MSS. ignorantium potiores peccato.

8. QUOD autem ait, *Nec quisquam dicat, Quod accepimus ab Apostolis, hoc sequimur: quando Apostoli non nisi unam Ecclesiam tradiderunt, & baptisma unum, quod non nisi in eadem Ecclesia sit constitutum:* non me tantum movet, ut baptismum Christi etiam apud hæreticos inventum audeam reprobare, (sicut etiam ipsum Evangelium, cùm apud eos invenio, necesse est ut approbem, quamvis eorum detester errorem,) quantum admonet, fuisse quosdam etiam sancti Cypriani temporibus, qui consuetudinem illam contra quam fiebant Africana concilia, de qua & ipse paulò antè dixit, *Frustra quidam qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponunt,* dicerent ab Apostolis traditam. Nec invenio cur illam consuetudinem, quæ post Cyprianum etiam plenario totius orbis concilio confirmata est, tam robustam & antea idem Cyprianus invenerit, ut cùm ejus mutandæ auctoritatem quam sequeretur vir tantâ scientiâ præditus quæreret, non nisi in Africa sola factum paucis ante se annis Agrippini concilium reperiret. Quod cùm sibi adversùs totius orbis morem non sufficere cerneret, has rationes arripuit, quas modò nos antiquitate ipsius consuetudinis, & plenarii postea concilii auctoritate firmati, diligentiùs considerantes, veri similes potiùs quàm veras esse invenimus: quæ illi veræ visæ sunt in obscurissima quæstione laboranti, & de remissione peccatorum fluctuanti, utrùm in baptismo Christi possit non fieri, & utrùm possit apud hæreticos fieri: ubi si minùs ei aliquid revelatum est, ut magnitudo caritatis ejus qua unitatem non deseruit probaretur, non ideo quisquam tantis ejus firmamentis meritisque virtutum & tantæ copiæ gratiarum debet se audere præponere, quia universalis concilii admonitus firmitate, videt aliquid quod ille non vidit, quia plenarium de hac re concilium nondum habebat Ecclesia. Sicut nec Petri apostoli meritis quisquam tam insanus est ut se præponat, quia Pauli apostoli edoctus litteris, & ipsius jam Ecclesiæ consuetudine roboratus, non cogit gentes judaizare, quod Petrus aliquando coëgerat. (Gal. 2. 14.)

9. *Non ergo invenimus ab Apostolis aliquem, cùm apud hæreticos baptizatus esset, in eodem baptismo admissum esse & communicasse.* Sed neque hoc invenimus, ab hæreticis aliquem venientem, qui apud illos fuerit baptizatus, ab Apostolis denuo baptizatum. Sed illa consuetudo, quam etiam tunc homines sursum versùs respicientes non videbant à posterioribus institutam, rectè ab Apostolis tradita creditur. Et talia multa sunt, quæ longum est repetere. Quapropter si non nihil dicebant, quibus id quod ei visum est, volens persuadere Cyprianus ait, *Nec quisquam dicat, Quod accepimus ab Apostolis, hoc sequimur:* quantò robustiùs nunc dicimus, Quod Ecclesiæ consuetudo semper tenuit, quod hæc disputatio dissuadere non potuit, & quod plenarium concilium confirmavit, hoc sequimur? Huc accedit, quòd bene perspectis ex utroque latere disputationis rationibus & Scripturarum testimoniis, potest etiam dici, Quod veritas declaravit, hoc sequimur.

[Cap. VI. — Traditio Apostolica.]

10. NAM re vera illud quod quidam Cypria- Cap. VII.

ni disputationibus opponebant, *quod Apostolus* A *ait*, (Philip. 1. 18.) *Veruntamen omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur*: rectè Cyprianus refellit, ostendens ad caussam hæreticorum non pertinere: quoniam de his dicebat Apostolus, qui cum malevola invidia, sua quærentes interius versabantur: Christum quidem annuntiabant, sicut se habet veritas qua Christo credimus, sed non eo animo quo à bonis Evangelistis illius columbæ filiis annuntiabatur. *Neque enim de hæreticis*, inquit, *aut de eorum baptismo loque-* B *batur in epistola sua Paulus, ut aliquid quod ad hanc rem pertineat posuisse ostendatur. Loquebatur de fratribus sive inordinatè & contra ecclesiasticam disciplinam ambulantibus, sive evangelicam veritatem de Dei timore servantibus. Et quosdam ex eis posuit verbum Dei constanter atque intrepidè locutos, quosdam verò in invidia & dissensione versatos; quosdam servasse circa se benevolam caritatem, alios verò habuisse malevolam dissensionem: sed tamen omnia se patienter sustinere, dummodo* C *sive in veritate, sive per occasionem nomen Christi, quod Paulus prædicabat, ad plurimorum notitiam perveniret, & nova adhuc ac rudis sermonis seminatio loquentium prædicatione crebresceret. Porrò aliud est eos qui intus in Ecclesia sunt, in nomine Christi loqui: aliud eos qui foris sunt, & contra Ecclesiam faciunt, in nomine Christi baptizare.* Hæc verba Cypriani admonere nos videntur, ut distinguamus inter eos qui mali foris sunt, & eos qui intus mali sunt. D Et illos de quibus dicit Apostolus, quòd Evangelium non castè & per invidiam annuntiarent, intus fuisse dicit, & verum dicit. Hoc tamen puto me non temere dicere: Si foris nemo potest aliquid habere quod Christi est, nec intus quisquam potest aliquid habere quod diaboli est. Si enim hortus ille clausus potuit habere spinas diaboli, cur non & extra hortum potuit manare fons Christi? Si autem non potuit, unde in his qui intus erant etiam ipsius apostoli Pauli temporibus tantum malum *invidiæ*, E *& malevolæ dissensionis*? Hæc enim verba Cypriani sunt. An fortè invidia & malevola dissensio parvum malum est? Quomodo ergo isti erant in unitate, qui non erant in pace? Vox enim non mea aut alicujus hominis, sed ipsius Domini; nec per homines, sed per Angelos sonuit nato Christo: (Luce 2. 14.) Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Quod utique nato in terris Christo non sonaret ore angelico, nisi Deus hoc vellet intelligi, eos esse in unitate corporis F Christi, qui sunt in pace Christi: eos autem esse in pace Christi, qui sunt bonæ voluntatis. Porrò sicut in benevolentia bona voluntas, sic in malevolentia mala voluntas est.

CAPUT VIII. Invidiæ malum.

11. JAM verò ipsa invidia, quæ non potest esse nisi malevola, quantum malum est? Non quæramus alios testes: sufficit nobis ipse Cyprianus, per quem tam multa de zelo & livore Dominus veracissima intonuit, & salubria præcepit. Legamus ergo epistolam Cypriani de zelo & livore, G & videamus quantum malum sit invidere melioribus, cujus mali originem ab ipso diabolo exstitisse memorabiliter docet: *Zelare*, inquit, *quod bonum videas, & invidere melioribus, leve apud quosdam, & modicum crimen videtur, fratres dile-* A *ctissimi.* Deinde paulò pòst, cùm ejus mali caput atque originem quæreret: *Hinc diabolus*, inquit, *inter initia statim mundi, & periit primus & perdidit.* Et paulò pòst: *Quale malum est*, inquit, *fratres dilectissimi, quo angelus cecidit, quo circumveniri & subverti alta illa & præclara sublimitas potuit, quo deceptus est ipse qui decepit? Exinde invidia grassatur in terris, dum livore periturus magistro perditionis obsequitur, dum diabolum qui zelat imitatur, sicut scriptum est, Invidia* (Sap. 2. 24.) B *diaboli mors intravit in orbem terrarum, imitantur ergo illum qui sunt ex parte ejus.* Hæc verba Cypriani in epistola populis nota, quàm vera, quàm fortia sint recognoscimus. Verè decuit Cyprianum de zelo & livore & arguere graviter & monere, à quo tam mortifero malo cor ejus penitus alienum tanta caritatis abundantia comprobavit: qua vigilantissimè custoditâ, cum collegis suis non malevolè de baptismo diversa sentientibus, nec ipse malevola contentione, sed C humana tentatione aliter sapiens, [a] quod illi Deus in caritate perseveranti cùm vellet postea revelaret, (Philip. 3. 15.) in communionis unitate permansit, apertè dicens, *Neminem judicantes, neque a jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* (In conc. Carthag.) *Neque enim quisquam nostrûm episcopum se episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit.* Et in fine hujus Epistolæ: *Hæc tibi* [b] *breviter*, inquit, D *pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime,* (Epist. 73. ad Jubaian.) *nemini præscribentes aut præjudicantes, quo minus unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem. Nos quantum in nobis est, propter hæreticos cum collegis & coëpiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam & dominicam pacem tenemus; maximè cùm & Apostolus dicat, Si quis autem putaverit contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus,* (1. Cor. 11. 16.) *neque Ecclesia Dei. Servatur à nobis patienter &* E *leniter caritas animi, collegii honor, vinculum fidei, concordia sacerdotii. Propter hoc etiam libellum* [c] *nunc de bono Patientiæ, quantum valuit nostra mediocritas, permittente & inspirante Domino conscripsimus, quem ad te pro mutua dilectione transmisimus.*

CAP. IX.

12. HAC ille caritatis patientiâ toleravit, non solùm in obscura quæstione bonos collegas non malevolè aliud sentientes, sicut & ipse toleratus est, donec processu temporis saluberrima consuetudo, quando Deus voluit, etiam decla- F rata veritate plenario concilio firmaretur; sed etiam malos manifestos sibique notissimos, qui non obscuritate quæstionis aliter sapiebant, sed perditæ vitæ moribus contra quàm prædicabant faciebant, sicut dicit de illis Apostolus, Qui prædicas non furandum furaris. (Rom. 2. 21.) De talibus enim & iste sui temporis episcopis suis collegis, & secum in communione manentibus in epistola sua dicit, *Esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere,* (Epist. sive serm. de lapsis.) G *usuris multiplicantibus fœnus augere.* Hîc enim nulla est quæstionis obscuritas, apertè Scriptura clamat, Neque avari neque rapaces regnum Dei possidebunt: (1. Cor. 6. 10.) &, Qui pecuniam suam dedit in usuram: (Psal. 14. 5.) &, Omnis fornicator & immundus & avarus, quod est idolorum servitus, non habet here- (Ephes. 5. 5.)

[a] Sic MSS. At Am. & Er. quod ut illi. Lov. ut id illi.
[b] Am. Er. & MSS. brevibus Sola ferè editio Lov. breviter.

[c] Apud Lov. omittitur nunc. Habetur apud Am. & in MSS.

ditatem

ditatem in regno Christi & Dei. Tales ergo avarus ille, ut non solùm sua cupidè thesaurizarent, sed & aliena fraudulenter eriperent, tales idololatras sicut & ipse intelligit atque convincit, non utique argueret nisi nosset. Neque enim adversùs coëpiscopos suos falsum testimonium diceret. Et tamen eos propter Christum qui pro infirmis mortuus est, ne ante tempus eradicatis zizaniis simul eradicaretur & triticum, paternæ & maternæ caritatis visceribus toleravit: imitatus utique Paulum apostolum, qui malevolos & invidos ᵃ sibi, eadem circa Ecclesiam caritate sustinuit.

Matth. 13. 29.
Philip. 1. 15.

13. Sed tamen quia invidiâ diaboli mors intravit in orbem terrarum, & imitantur illum qui sunt ex parte illius, non per illud quòd à Deo creati sunt, sed per illud quòd à se ipsis perversi sunt; sicut commemorat ipse Cyprianus; quia & diabolus ante quàm esset diabolus, angelus fuit & bonus fuit: unde sunt in unitate Christi, qui sunt ex parte diaboli? Procul dubio, sicut ipse Dominus ait, Inimicus homo hoc fecit, qui superseminavit zizania. Sicut ergo & intus quod diaboli est arguendum est, sic & foris quod Christi est agnoscendum est. An extra unitatem Ecclesiæ non habet sua Christus, & in unitate Ecclesiæ habet sua diabolus? Hoc fortasse de hominibus dici potest, ut sic extra communionem Ecclesiæ non habeat Deus aliquem suorum, sicut inter angelos sanctos non habet diabolus aliquem suorum Ecclesiæ. Sed quoniam ista quæ carnis mortalitatem portat, quamdiu peregrinatur à Domino, licuerit diabolo miscere zizania, hoc est malos homines; & permissus sit propter ipsius Ecclesiæ peregrinationem; ut requies illius patriæ qua sancti angeli perfruuntur desideraretur ardentiùs: de sacramentis autem hoc dici non potest. Sicut enim ea possunt habere atque tractare, non ad salutem, sed ad perniciem suam, in qua igni destinata sunt interiora zizania: sic & exteriora zizania quæ ab interioribus recedentibus acceperunt; quia recedentia non amiserunt. Quod sine dubio manifestatur cùm redeuntibus non restituitur, quando fortè aliqui ex eis ipsis qui recesserant revertuntur. Nec quisquam dixerit, Quid enim frumenti habent zizania? Si enim hoc ita est, & intus & foris ad hoc dumtaxat par conditio est. Neque enim in zizaniis exterioribus non inveniuntur grana frumenti, & in interioribus inveniuntur. De sacramento autem cùm quæritur, non utrùm habeant aliquid frumenti zizania quæritur, sed utrùm habeant aliquid cæli: & exterioribus enim & interioribus zizaniis cum ipso tritico est pluvia communis, quæ cælestis & dulcis est ipsa, etiam si ex ea zizania steriliter crescunt: sic & evangelicum Christi sacramentum divinum & suave est, neque propter eorum sterilitatem quos etiam foris compluit, improbandum.

Sap. 2. 24.
Diabolus aliquando bonus angelus fuit.
Matth. 13. 28.
1. Cor. 5. 6.
Diabolo cur permittatur superseminare zizania.
Zizania interiora & exteriora.

Caput X
Malos cælitùs facilius converti, quam hæreticos.

14. DIXERIT aliquis, interiora zizania facilius in frumentum converti. Concedo ita esse: sed quid hoc pertinet ad baptismum iterandum? Numquid si fortè aliquis ab hæreticis conversus, conversionis suæ tempore ac facilitate prævenerit eum, qui tardiùs intus à malitia corrigitur & mutatur, ei non est iterandum baptisma; & illi qui præventus est ab eo qui ex hæreticis venit, quia tardiùs correctus est, iterandum est? Nihil ergo ad rem pertinet, de qua nunc quæstio est, quis seriùs se tardiúsve convertat à propria perversitate ad rectitudinem fidei, vel spei, vel caritatis. Etsi enim interiores mali faciliùs possunt boni fieri: aliquando tamen & de numero exteriorum quidam quosdam interiores conversione præveniunt, & illis in sterilitate manentibus unitati reconciliati, fructum afferunt cum tolerantia, sive tricenum, sive sexagenum, sive centenum. Aut si zizania ea sola dicenda sunt, quæ usque in finem in maligno errore perdurant: & foris multa frumenta sunt, & intus multa zizania.

15. At enim pejores sunt exteriores quàm interiores mali? Magna quidem quæstio est, utrùm pejor fuerit Nicolaus exterior jam, quàm Simon adhuc interior, quia ille hæreticus, iste magus. Quòd si ipsa divisio, quia violatæ caritatis certissimum indicium est, gravius habetur malum, concedo ita esse. Sed multi amissa caritate propterea non exeunt foras, quia sæcularibus emolumentis tenentur, & sua quærentes, non quæ Jesu Christi, non à Christi unitate, sed à suis commodis nolunt recedere. Unde dictum est in laude caritatis, Non quærit quæ sua sunt.

Act. 6. 5. & 8. 18.
Philip. 2. 21.
1. Cor. 13. 5.

16. Nunc ergo quæritur, quomodo poterant homines ex parte diaboli, pertinere ad Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi, de qua etiam dictum est, Una est columba mea. Quòd si non possunt, manifestum est eam inter alienos gemere, & intrinsecùs insidiantes, & extrinsecùs oblatrantes. Tales tamen etiam intus & accipiunt baptismum, & habent, & tradunt sanctum per se ipsum, nec ulla ex parte illorum malignitate violatur, in qua in finem usque perdurant. Quocirca nos idem beatus Cyprianus docet, per se ipsum considerandum esse baptismum verbis Evangelicis, sicut accepit Ecclesia, consecratum, non adjuncta neque permixta ulla perversitate atque malitia, sive accipientium sive tradentium: quando quidem utrumque nos ipse admonet, & intus fuisse quosdam non servantes benevolam caritatem, sed *in invidia & malevola dissensione versatos*, de quibus Paulus apostolus locutus est; & ex parte diaboli esse invidos, sicut in Epistola quam de zelo & livore scripsit, apertissima voce testatur. Quamobrem cùm manifestum sit fieri posse, ut in eis qui sunt ex parte diaboli, sanctum tamen sit sacramentum Christi, non ad salutem, sed ad judicium eorum, non solùm si post acceptum baptismum pervertantur, sed etiam si tales accipiant, sicut idem Cyprianus ostendit, sæculo verbis solis & non factis renuntiantes; nec ideo si correcti postea fuerint, illud quod perversi acceperant, iterandum est: quantum arbitror, jam claret & liquet, in ista quæstione de baptismo non esse cogitandum quis det, sed quid det; aut quis accipiat, sed quid accipiat; aut quis habeat, sed quid habeat. Si enim homines ex parte diaboli, & ideo nequaquam ad columbam unicam pertinentes, possunt tamen accipere & habere & dare baptismi sanctitatem, nullo modo sua perversitate violatam, sicut ex ipsius Cypriani litteris admonemur: ut quid tribuimus hæreticis aliena? ut quid dicimus eorum esse quod Christi

Ephes. 5. 27.
Cant. 6. 8.
Epist. 11.
In baptismi quæstione considerandum non quis det, accipiat vel habeat, sed quid detur, accipiatur, vel habeatur.

ᵃ Lov. & in invidos, sub eadem &c.

est; ac non potiùs in eis & Imperatoris nostri signa cognoscimus, & desertorum facta emendamus? Quapropter aliud est quidem, sicut dicit (Epist 71. ad Iubaian.) sanctus Cyprianus, *eos qui intus in Ecclesia sunt, in nomine Christi loqui; aliud eos qui foris sunt, & contra Ecclesiam faciunt, in nomine Christi baptizare.* Sed & multi qui intus sunt, contra Ecclesiam faciunt malè vivendo, & in suam vitam infirmas animas traducendo; & nonnulli qui foris sunt, in Christi nomine loquuntur, nec operari quæ Christi sunt, sed foris esse prohibentur, B quando eos ut sanentur vel corripimus vel arguimus vel hortamur. Nam & ille foris erat, qui (Luca 9. 49. Marci 9. 37.) cum discipulis non sequebatur Christum, & in nomine Christi expellebat dæmonia, quod Dominus ne prohiberetur admonuit: quamvis utique in quo saucius erat curandus esset illis verbis Domini ubi ait, (Matth. 12. 30.) Qui non est mecum, adversùm me est; & qui mecum non colligit, spargit. Et foris ergo fiunt aliqua in nomine Christi, non contra Ecclesiam; & intus ex parte diaboli C contra Ecclesiam.

CAP. XI. (Gal. 2. 14) 17. QUID quod etiam mirum est, quod accidere posse invenit qui diligenter advertit, quosdam salva caritate docere aliquid inutile, sicut Petrus gentes cogebat Judaizare, sicut ipse Cyprianus hæreticos denuo baptizari: unde talibus bonis membris in caritate radicatis, & in aliquo non rectè ingredientibus dicit Apostolus, (Philip. 3. 15) Si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit. Et quosdam rursus sine caritate docere ali- D quid salubre, de qualibus Dominus dicit, (Matth. 23. 2.) Cathedram Moysi sedent; quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, nolite facere; dicunt enim, & non faciunt. Unde & Apostolus de illis invidis & malevolis, Christianam tamen salutem annuntiantibus, (Phil. 1. 15.) Sive occasione, inquit, sive veritate Christus annuntietur. Quapropter & intus & foris perversitas hominum corrigenda est, divina verò sacramenta & eloquia non hominibus tribuenda. Non itaque *patrocinatur hæreticis*, qui non eis E tribuit, quod si & apud eos, non tamen ipsorum esse cognoscit. Non nos *concedimus hæretico baptismum*: sed illius baptismum, de quo dictum est, (Johan. 1. 33.) Hic est qui baptizat, ubicumque invenerimus agnoscimus. *Perfidus* autem *& blasphemus* si in perfidia & blasphemia permanserit, nec *extra Ecclesiam* nec intra Ecclesiam *remissionem accipit peccatorum*: (Vis sacramenti.) aut si propter vim sacramenti ad punctum temporis accipit, & foris & intus eadem vis operatur, sicut vis nominis Christi expulsionem dæ- F moniorum foris etiam operabatur.

CAPUT XII. (2. Tim. 2. 17.) 18. AT enim *invenimus Apostolos in omnibus epistolis suis exsecrari & detestari hæreticorum sacrilegam pravitatem, ita ut dicant sermonem eorum sicut* [a] *cancer serpere.* Quid enim, & illos qui dicebant, (Isai 22. 13. 1. Cor. 15. 32.) Manducemus & bibamus, cras enim moriemur; nonne corruptores morum bonorum per mala colloquia Paulus esse manifestat, continuò sub- (Ibidem 33.) jungens, Corrumpunt mores bonos colloquia mala; & tamen eos intus fuisse significavit, cùm G (Ibidem. 12.) ait, Quomodo dicunt quidam in vobis quia resurrectio mortuorum non est? Avaros autem ubi non detestatur? Aut verò quidquam dici potuit vehementius, quàm ut idolorum servitus avaritia (Ephes. 5. 5.) diceretur, sicut idem Apostolus posuit: nec Cyprianus aliter intellexit, & litteris suis ubi opus

A erat inseruit; qui tamen confitetur suis temporibus in Ecclesia fuisse non qualescumque avaros, sed raptores & fœneratores; nec quoslibet homines, sed episcopos. Quamquam & istos de quibus ait Apostolus, (2. Tim. 2. 17.) Sermo eorum sicut cancer serpit: vellem intelligere foris fuisse, sed Cyprianus ipse me non sinit. Cùm enim ad Antonianum scribens ostenderet ante tempus ultimæ (Epist. 55.) separationis justorum & iniquorum nullo modo esse propter commixtionem malorum ab Ecclesiæ unitate recedendum, ubi declarat quàm sit sanctus, & illà quam meruit martyrii claritate dignissimus, ait, *Quantus arrogantiæ tumor est, quanta humilitatis & lenitatis oblivio, & arrogantiæ suæ quanta jactatio, ut quis audeat aut facere se posse credat, quod nec Apostolis concessit Dominus, ut zizania à frumento putet se posse discernere, aut quasi ipsi palam ferre & aream purgare concessum sit, paleas conetur à tritico separare: cùmque Apostolus dicat,* (2. Tim. 2. 20.) *In domo autem magna, non solùm sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia; aurea & argentea vasa videatur eligere, lignea verò & fictilia contemnere & abjicere & damnare, quando non nisi in die Domini vasa lignea divini ardoris incendio concrementur, & fictilia ab eo cui data est ferrea virga frangantur?* (Psal. 2. 9.) Sic igitur arguens Cyprianus eos qui tamquam malorum consortium devitantes, se ab unitate disruperant, ostendit magnam domum quam dixit Apostolus, ubi essent non solùm vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, non se intellexisse nisi Ecclesiam, ubi essent boni & mali, donec in fine sicut area ventilata purgetur. Quod si ita est, in ipsa Ecclesia, id est, in ipsa domo magna erant vasa in contumeliam, quorum sermo ut cancer serpebat. Nam cùm de illis Apostolus loqueretur, hoc docuit, (2. Tim. 2. 17.) " Et sermo, inquit, eorum sicut cancer serpit, ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui " circa veritatem aberraverunt, dicentes resurre- " ctionem jam factam esse, & fidem quorumdam " subvertunt: firmum autem fundamentum Dei " stat habens signaculum hoc: Novit Dominus qui " sunt ejus, & recedat ab iniquitate omnis qui no- " minat nomen Domini. In magna autem domo, " non solùm vasa aurea sunt & argentea, sed & " lignea & fictilia. Si ergo & isti quorum sermo ut cancer serpebat, tamquam vasa in contumeliam in domo magna erant, quam domum magnam Ecclesiæ ipsius unitatem Cyprianus intelligit, numquid istorum cancer baptismum Christi violabat? Ita ergo nec foris, sicut nec intus, quisquam qui ex parte diaboli est, potest vel in se vel in quoquam maculare sacramentum quod Christi est. Non itaque *dat remissam peccatorum sermo qui ut cancer serpit ad aures audientium*: (Epist 73. ad Iubaian.) sed cùm baptisma verbis Evangelicis datur, qualibet ea perversitate intelligat ille per quem datur, vel ille cui datur, ipsum per se sanctum est propter illum cujus est. (Non verè Christi baptismum perversi evangeliorum verborum sensu ministri accipiens intelligentia.) Et si quis per hominem perversum id accipiens, non accipiat tamen ministri perversitatem, sed solam mysterii sanctitatem, in bona fide & spe & caritate unitati compaginatus Ecclesiæ, remissionem accipit peccatorum; non per verba sicut cancer serpentia, sed per Evangelica sacramenta de cœlesti fonte manantia. Si autem ipse qui accipit perversus est, nec perverso ad salutem prodest quod datur; & sanctum tamen in eo per-

[a] Sola editio Lov. *sicut cancrum*.

manet quod accipitur, nec ei si correctus fuerit A iteratur.

CAPUT XIII.

19. Nulla itaque *participatio est justitiæ & iniquitati*; [2. Cor. 6. 14.] non solùm quæ foris, sed etiam quæ intus est. Novit enim Dominus qui sunt ejus, & [2. Tim. 2. 19.] recedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. Nulla etiam *communio est luci & tenebris*; non solùm quæ foris, sed etiam quæ intus sunt. Qui enim odit fratrem suum, ait Johannes, [1. Johan. 2. 9.] in tenebris est usque adhuc. Et utique illi oderant Paulum, qui invidiâ [a] & malevola dissensione B Christum annuntiantes, [Phil. 1. 15.] arbitrabantur se tribulationem excitare vinculis ejus: quos tamen intus fuisse idem Cyprianus intelligit. *Cùm ergo non possint tenebræ illuminare, aut iniquitas justificare*, sicut idem dicit, quæro quemadmodum poterant isti in ipsa intus Ecclesia baptizare? Quæro quemadmodum vasa illa, quæ non in honorem, sed in contumeliam domus magna continet, intra ipsam domum magnam possint sanctificandis hominibus ministrare quod sanctum est, nisi quia illa sancti- C tas sacramenti nec ab immundis pollui potest, sive cùm per eos datur, sive cùm ab eis qui corde & vitâ in melius non commutantur accipitur? De quibus intus positis, ipse dicit, *Sæculo verbis solis & non factis renuntiantes*. [Epist. 11. ad Clericos.]

20. Sunt ergo & intus *hostes Dei, & quorum pectora obsederit spiritus antichristi*: [Epist. 73. ad Jubaian.] & tamen *gerunt spiritalia & divina*, quæ nec ipsis possunt quamdiu tales sunt ad salutem prodesse, nec ipsi ea possunt suâ immunditiâ maculare. Quod itaque D dicit, *nihil eis ad gratiam ecclesiasticam* [b] *& salutarem licere, qui spargentes atque impugnantes Ecclesiam Christi, à Christo ipso adversarii, ab Apostolis ejus antichristi nominentur*: sic accipiendum est, quia & foris & intus inveniuntur tales: separationem tamen eorum qui intus sunt, ab illius columbæ perfectione atque unitate, non solùm Deus novit in quibusdam, sed etiam homines in quibusdam; quorum in manifesto pessimam vitam confirmatamque nequitiam intuentes, E & eam præceptorum divinorum regulis comparantes, intelligunt quàm multis zizaniis & paleis sive foris sive intus positis, sed tamen in fine apertissimè separandis dicturus est Dominus, [Matth. 7. 23. & 25. 41.] Recedite à me qui operamini iniquitatem, & ite in ignem æternum qui paratus est diabolo & angelis ejus.

CAPUT XIV.

21. De conversione autem nullius desperandum est, sive foris sive intus constituti, quamdiu patientia Dei ad pœnitentiam eum adducit, [Rom. 2. 4. Psal. 88. 33.] & F visitat in virga facinora eorum, & in flagellis peccata eorum. Hoc enim modo misericordiam suam non dispergit ab eis, si & ipsi aliquando miserantur animæ suæ placentes Deo. [Eccli. 30. 24.] Sicut enim bonus qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit; [Matth. 24. 13.] sic & malus sive foris sive intus, qui perseveraverit usque in finem salvus non erit. Neque nos dicimus quòd *ubicumque & quomodocumque baptizati gratiam baptismi consequuntur*, si gratia baptismi in ipsa salute intelligitur, quæ per G celebrationem sacramenti confertur: sed hanc salutem multi nec intus consequuntur, quamvis sacramentum quod per se sanctum est, eos habere manifestum sit. Rectè itaque *Dominus nos ad-* [Matth. 13. 41.] *monet in Evangelio, ne consentiamus malè suadentibus, sed sub Christi nomine ambulantibus*: sed hi & intus & foris inveniuntur; quia nec foras exeunt nisi priùs intus mali fuerint; & utique de vasis in domo magna positis dicebat Apostolus, Si quis autem mundaverit semetipsum ab istiusmodi, [2. Tim. 2. 21.] erit vas in honore sanctificatum, utile Domino ad omne opus bonum semper paratum. Quomodo autem se quisque ab ejusmodi mundare debeat, paulò superiùs ostendit dicens, Recedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini; ne audiat in fine cum palea, sive quæ antè de area volavit, sive quæ in ultimo separanda est, Recedite à me omnes qui operamini iniquitatem. [Matth. 7. 23.] Unde apparet quidem, sicut dicit Cyprianus, *non ea statim suscipienda & assumenda quæ jactantur in Christi nomine; sed quæ geruntur in Christi veritate*. Sed non utique in Christi veritate geritur, [a] fundos insidiosis fraudibus rapere, [a Ser. de lapsis.] usuris multiplicantibus fœnus augere, [b] sæculo solis verbis renuntiare, [b Epist. 11. ad Clericos.] quæ omnia etiam intus geri, satis idoneus testis ipse declarat.

CAPUT XV.

22. Jam verò quod multis verbis prosequitur, *non posse in Christo baptizari eos qui Patrem Christi blasphemant*; [Epist. 73. ad Jubaian.] cùm eos errore blasphemare manifestum sit, (non enim qui accedit ad baptismum Christi apertè blasphemat Patrem Christi, sed aliud quàm veritas docet de Patre Christi sentiendo blasphemare convincitur;) jam satis ostendimus ad baptismum qui verbis Evangelicis consecratur, non pertinere cujusquam vel dantis vel accipientis errorem, sive de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu-sancto aliter sentiat, quàm cælestis doctrina insinuat. Multi enim carnales & animales etiam intus baptizantur, cùm apertè dicat Apostolus, Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei; [1. Cor. 2. 14.] & percepto jam baptismo dicit eos adhuc animales esse. Secundùm sensum autem carnalem non potest nisi de Deo carnaliter sapere anima corporeis sensibus dedita. Unde multi post baptismum proficientes, & maximè qui infantes vel pueri baptizati sunt, quanto magis intellectus eorum serenatur & illuminatur, dum interior homo renovatur de die in diem, [2. Cor. 4. 16.] priores suas opiniones, quas de Deo habebant cùm suis phantasmatis ludificarentur, irridentes & detestantes atque confitentes abjiciunt. Nec tamen ideo non accepisse baptismum existimantur, aut talem baptismum accepisse dicuntur, qualis fuit error ipsorum: sed in eis & sacramenti integritas honoratur, & mentis vanitas emendatur; etiam si confirmata, & fortasse multis contentionibus defensa calluerat. Quapropter etiam hæreticus qui perspicuè foris est, si baptismum illic Evangelicum accepit, non talem utique baptismum accepit quali errore cæcatur. Et propterea si resipiscens viderit relinquendum esse quod malè tenuerat, non simul ei relinquendum est bonum quod acceperat: nec quia error illius improbandus est, propterea baptismus Christi in illo exsufflandus est. Jam enim ex iis quos intus contingit de Deo falsa opinantes baptizari, satis elucet discernendam esse sacramenti veritatem à malè credentis errore, quamvis utrumque in homine uno valeat inveniri; & ideo cùm etiam

[a] Am. Er. & nonnulli MSS. *invidia malevolentiâ & dissensione.* Alii quidam MSS *invidiâ, & malevolentiâ, & dissensione.*

[b] Am. Er. & aliquot MSS. *& ad salutem licere, spernentes atque impugnantes.* Alii cum Cypriani editionibus habent, *spargentes atque impugnantes*: sed quidam probæ notæ, pro *& salutarem licere*, ferunt *& ad salutarem licere.*

foris in errore aliquo constitutus, vero tamen sacramento fuerit baptizatus, cùm Ecclesiæ redditur unitati, sicut falsæ fidei vera succedit, non sic potest etiam vero baptismo verus baptismus succedere: quia idem ipse sibi succedere non potest; quia nec decedere potest. Ad hoc ergo hæretici ad Catholicam veniunt, ut quod eorum malum est corrigatur, non quod bonum Dei est repetatur.

CAPUT XVI.

13. DICIT aliquis, Nihil-ne ergo interest, si duo in errore pari atque malitia constituti sint, nec vitâ nec corde mutato, alius eorum foris, alius intus baptizetur? Fateor interesse: ille enim pejor est qui etiam foris baptizatur, non eo quòd baptizatur, sed eo quòd foris est; est enim etiam ipsius divisionis nec nullum nec parvum malum: si tamen ille qui intus baptizatur, non propter aliquod terrenum aut temporale commodum intus esse voluit, sed quòd unitatem Ecclesiæ toto orbe diffusæ schismatum concisionibus prætulit; alioquin etiam ipse inter illos qui foris sunt deputandus est. Constituamus ergo duos aliquos isto modo, unum eorum, verbi gratiâ, id sentire de Christo quod Photinus opinatus est, & in ejus hæresi baptizari extra Ecclesiæ catholicæ communionem; alium verò hoc idem sentire, sed in Catholica baptizari, existimantem ipsam esse catholicam fidem. Istum nondum hæreticum dico, nisi manifestatâ sibi doctrinâ catholicæ fidei resistere maluerit, & illud quod tenebat elegerit; quod ante quàm fiat, manifestum est illum qui foris [a] baptizatus est esse pejorem. Itaque in hoc sola falsa opinio, in illo autem etiam ipsa divisio corrigenda est; sed in neutro ipsorum sacramenti veritas repetenda. Quòd si quisquam idem sentiat quod illi, & esse noverit hæresim ab unitate catholica separatam ubi hoc docetur & discitur, sed alicujus sæcularis emolumenti caussâ in catholica unitate baptizari voluerit, vel in ea baptizatus propter hoc exire inde noluerit: non solùm separatus habendus est, verùm etiam tanto sceleratiùs, quanto magis errori hæresis & divisioni unitatis fallaciam simulationis adjungit. Quamobrem cujusque hominis pravitas, quanto periculosior & tortuosior est, tanto instantiùs & operosiùs corrigenda est: nec ideo tamen si quid habet integrum, præsertim non suum, sed Dei, propter pravitatem ejus vel nullum putandum est, vel eodem modo vituperandum, vel ejus pravitati tribuendum, ac non illius largitati, qui etiam fornicanti à se animæ, & eunti post amatores suos dedit panem suum, & vinum suum, & oleum suum, & alia vel alimenta vel ornamenta, quæ nec à seipsa, nec ab ejus amatoribus ei sunt, sed ab illo qui eam miserans ubique voluit ad quem redeat admonere.

Hæreticus non est nisi qui manifestatæ catholicæ fidei doctrinæ resistit.

Osee 2. 5.

CAPUT XVII

Cyprianus in epist. ad Jubaian.

14. *Numquid potest*, inquit, *vis baptismi major esse aut potior quàm confessio? quàm passio? ut quis coram hominibus Christum confiteatur, & sanguine suo baptizetur? Et tamen*, inquit, *neque hoc baptisma hæretico prodest, quamvis Christum confessus extra Ecclesiam fuerit occisus.* Hoc verissimum est: extra Ecclesiam quippe occisus, caritatem non habuisse convincitur, de qua Apostolus dicit, Et si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Quòd si propter hoc quia caritas deest, passio nihil prodest; nec illis prodest quos in invidia intus & malevolentia sine caritate vivere Paulus dicit, Cyprianus exponit: & tamen verum baptisma possunt & accipere & tradere. *Salus*, inquit, *extra Ecclesiam non est*, Quis negat? Et ideo quæcumque ipsius Ecclesiæ habentur, extra Ecclesiam non valent ad salutem. Sed aliud est non habere, aliud non utiliter habere. Qui non habet, est baptizandus ut habeat: qui autem non utiliter habet, ut utiliter habeat corrigendus. Nec *adultera est aqua in baptismo hæreticorum*: quia nec ipsa creatura quam Deus condidit, mala est, nec verba Evangelica in quibuslibet errantibus reprehendenda sunt, sed error illorum in quo adultera est anima, etsi à legitimo viro sacramenti habeat ornamentum. Potest *igitur nobis & hæreticis baptisma esse commune*, cum quibus [b] potest & Evangelium esse commune, quamvis à fide nostra error distet illorum: sive aliud de Patre vel de Filio vel de Spiritu-sancto sentiant quàm veritas habet, sive ab unitate præcisi non colligant cum Christo, sed spargant: quia potest nobis, si frumenta Dominica sumus, etiam intus cum avaris, cum raptoribus, cum ebriosis, & ceteris ejusmodi pestibus, de quibus dicitur, Regnum Dei non possidebunt, & baptismatis sacramentum esse commune, & tamen vitia quibus à regno Dei separantur non esse communia.

1. Cor. 13. 3.

1. Cor. 6. 10.

CAPUT XVIII.

15. NEQUE enim de solis hæresibus dicit Apostolus, Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Sed non pigeat paululùm advertere quæ simul enumeret: Manifesta, inquit, sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Constituamus ergo aliquem castum, continentem, non avarum, non idolis servientem, hospitalem, indigentibus ministrantem, non cujusquam inimicum, non contentiosum, patientem, quietum, nullum æmulantem, nulli invidentem, sobrium, frugalem, sed hæreticum: nulli utique dubium est propter hoc solum quòd hæreticus est, regnum Dei non possessurum. Constituamus alium fornicatorem, immundum, luxuriosum, avarum, vel etiam apertiùs idolis deditum, veneficum, discordiosum, contentiosum, æmulum, animosum, seditiosum, invidum, ebriosum, comessatorem, sed catholicum: numquid propter hoc solum quòd catholicus est regnum Dei possidebit, agens talia de quibus sic concludit Apostolus: Quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt? Si hoc dicimus, nos ipsos seducimus. Nam sermo Dei non nos seducit, qui nec tacet, nec parcit, nec ulla adulatione nos decipit. Ideo quippe & alibi dicit, Hoc autem scitote, cognoscentes quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi & Dei: nemo vos seducat inanibus verbis. Non est ergo quod de sermone Dei conqueramur. Dicit omnino, & apertè ac liberè dicit, eos qui

Gal. 5. 19.

Ephes. 5. 5.

a Verbum *baptizatus* abest ab aliquot MSS.

b Corbeiensis MS *potest*.

malè vivunt, ad regnum Dei non pertinere.

CAPUT XIX. Unū etiam crimen excludit à regno Dei.

26. His igitur omnibus vitiis circumſepto catholico non adulemur, nec ei quia Chriſtianus catholicus eſt, impunitatem quam Scriptura divina non promittit, promittere audeamus: nec ſi aliquid unum habeat ex iis quæ dicta ſunt, debemus ei ſocietatem ſupernæ illius patriæ polliceri. Ad Corinthios enim ſingula enumerat, in quibus ſingulis ſubauditur, quòd regnum Dei non poſſidebunt: Nolite, inquit, errare, neque fornicatores, neque idolis ſervientes, neque adulteri, neque molles, neque maſculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei poſſidebunt. *1. Cor. 6. 9.* Non ait, qui hæc omnia vitia ſimul habuerint, regnum Dei non poſſidebunt: ſed neque illi, neque illi; ut in ſingulis hoc ſubaudias, quòd nulli eorum regnum Dei poſſidebunt. Sicut ergo hæretici regnum Dei non poſſidebunt; ſic avari regnum Dei non poſſidebunt. Nec dubitandum eſt quidem ipſas pœnas, quibus cruciabuntur qui regnum Dei non poſſidebunt, pro diverſitate criminum eſſe diverſas, & alias aliis acriores, ut in ipſo igne æterno pro diſparibus ponderibus peccatorum ſint diſparia tormenta pœnarum. *Pœnarum gradus in inferno pro criminum diverſitate.* Neque enim fruſtra ipſe Dominus dicit, Tolerabilius erit Sodomis quàm vobis in die judicii. *Matth. 11. 24.* Sed tamen ad non poſſidendum regnum Dei, tantumdem valet ex vitiis illis quod elegeris mitius, quantum vel plura vel unum quod perſpexeris gravius. Et quia illi poſſeſſuri ſunt regnum Dei quos ad dexteram conſtituet ille judex, nec eis qui ad dexteram conſtitui non merebuntur, aliquid aliud quàm ad ſiniſtram eſſe remanebit; nulla reliqua vox eſt, quam ſicut hœdi audiant ex ore paſtoris, niſi, Ite in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis ejus: *Matth. 25. 41.* licèt ex illo igne, ſicut dixi, diverſa poſſint diſtribui pro criminum diverſitate ſupplicia.

CAPUT XX. Peſſimi catholici cum hæretico collatio.

27. Utrum autem catholicum peſſimis moribus, alicui hæretico in cujus vita præter id quòd hæreticus eſt, non inveniunt homines quod reprehendant, præponere debeamus, non audeo præcipitare ſententiam. Si autem quis dicat, quia hæreticus eſt, non poteſt hoc ſolum eſſe, quin & alia conſequantur: carnalis eſt enim & animalis, ac per hoc & æmulus ſit neceſſe eſt, & animoſus, & invidus, & inimicus ipſi veritati ab eaque diſſentiens. Intelligat, & de illis malis, quod unum mitius elegerit, ſolum in quoquam eſſe non poſſe, eâ ſcilicet cauſâ, quoniam carnalis & animalis eſt: velut ebrioſitas, quam non ſolùm ſine horrore nominare, ſed etiam cum hilaritate populi prædicare jam conſueverunt, numquid in quo fuerit, ſola eſſe poterit? *Ebrioſitas cum hilaritate prædicata.* Quis enim ebrioſus non & contentioſus, & animoſus, & invidus, & à præceptorum ſanitate diſſentiens, & arguentibus ſe graviter inimicus? Jam verò ut & fornicator & adulter non ſit, difficile eſt: [a] poteſt tamen non eſſe hæreticus; ſicut hæreticus poteſt non eſſe ebrioſus, nec adulter aut fornicator, nec luxurioſus aut amator pecuniæ aut veneficus, & ſimul hæc omnia poteſt non eſſe. Neque enim unum aliquod vitium om- *Vitia non*

A nia cetera conſequuntur. Propoſitis itaque duobus, uno catholico cum his omnibus vitiis, alio hæretico ſine iis quæ poſſunt non eſſe in hæretico, quamvis contra fidem non uterque diſputet, & tamen contra fidem uterque vivat, & ſpe vana uterque fallatur, & à caritate ſpiritali uterque diſſentiat, & ob hoc uterque ab illius unicæ columbæ corpore alienus ſit: cur in uno eorum ſacramentum Chriſti agnoſcimus, in alio nolumus, quaſi aut hujus, aut hujus ſit; cùm in utro- *ſimul connexa.*
B que idem ſit, & non niſi Dei ſit, & quamvis in peſſimis, bonum ſit? Et ſi hominum qui hoc habent, alius eſt alio deterior, non ideo illud quod habent deterius eſt in illo quàm in iſto: quia nec in duobus catholicis malis, ſi unus ſit alio deterior, deteriorem baptiſmum gerit: nec ſi unus eorum ſit bonus, alius malus, in malo malus eſt baptiſmus, & in bono bonus; ſed in utroque bonus: ſicut lumen ſolis vel etiam lucernæ non utique deterius eſt in oculis deterioribus quàm in meliori-
C bus; ſed idem in utriſque, quamvis eos diverſè pro illorum diverſitate vel lætificet vel excruciet.

CAPUT XXI.

28. Illud ſanè quod de catechumenis objiciebatur Cypriano, *quòd in martyrio deprehenſi, & pro Chriſti nomine occiſi, etiam ſine baptiſmo coronarentur*; quid ad rem pertineat, non ſatis intelligo: niſi fortè quia dicebant, multo magis hæreticos cum baptiſmo Chriſti poſſe ad regnum ejus admitti, quò catechumeni admitterentur; cùm ipſe dixerit, Niſi quis renatus fuerit ex aqua *Johan. 3. 5.*
D & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum. Qua in re nec ego dubito catechumenum catholicum divina caritate flagrantem hæretico baptizato anteponere; ſed etiam in ipſa intus Catholica bonum catechumenum malo baptizato anteponimus: nec ideo tamen ſacramento baptiſmatis, quo iſte nondum, ille jam imbutus eſt, facimus injuriam; aut [b] catechumeni ſacramentum ſacramento baptiſmi præferendum putamus, cùm aliquem catechumenum aliquo baptizato fideliorem me-
E lioremque cognoſcimus. Melior enim centurio Cornelius nondum baptizatus Simone baptizato. *Act. 10. 1. & 8. 13.* Iſte enim & ante baptiſmum ſancto Spiritu impletus eſt, ille & poſt baptiſmum immundo ſpiritu inflatus eſt. Veruntamen Cornelius ſi etiam Spiritu-ſancto jam accepto baptizari noluiſſet, contemti tanti ſacramenti reus fieret. Cùm autem baptizatus eſt, non utique melius ſacramentum quàm Simon accepit; ſed diverſa
F hominum merita ſub ejuſdem ſacramenti pari ſanctitate diſtincta ſunt: ita non auget aut minuit baptiſmatis ſanctitatem vel bonum vel malum hominis meritum. Sicut autem bono catechumeno baptiſmus deeſt ad capeſſendum regnum cælorum; ſic malo baptizato vera converſio. Qui enim dixit, Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum: *Johan. 3. 5.* ipſe etiam dixit, Niſi abundaverit juſtitia veſtra plus quàm Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cælorum. *Matth. 5. 20.* Namque ne ſecura eſſet
G juſtitia catechumeni, dictum eſt, Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum. Rurſus ne percepto baptiſmo ſecura eſſet iniquitas [c] baptizatorum, dictum eſt;

[a] Ita conſtanter MSS. At editi, poſt *difficile eſt*, habent ſic: *Sed non conſequitur. Poteſt enim ebrioſus eſſe, & non eſſe hæreticus: ſicut poteſt hæreticus eſſe, & non eſſe ebrioſus, nec adulter aut fornicator* &c.

[b] Am. Er. & pauciores MSS. *aut catechumeno ſacramentum baptiſmi præferendum putamus*: Sic malè emendatas quiſpiam, cùm exiſtimaret non aliud præter baptiſmum eſſe catechumeni ſacramentum. Sed hoc ſacramentum catechumeni proprium, quod in concilio 3. Carthag. ſacramentum ſalis vocatur, agnoſcit Auguſtinus in libro de catechizandis rudibus cap. 16 & lib. 2. de peccat. merit. c. 26.

[c] Plures MSS. omittunt, *baptizatorum*.

Nisi abundaverit justitia vestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Alterum sine altero parum est: utrumque perficit illius possessionis heredem. Sicut ergo non debemus improbare justitiam hominis, quæ priùs esse cœpit quàm conjungeretur Ecclesiæ, sicut esse cœperat justitia Cornelii priùs quàm ipse esset in plebe Christiana; quæ neque si improbaretur, dixisset ei Angelus, [a] Acceptæ sunt eleemosynæ tuæ, & exauditæ sunt orationes tuæ; neque si sufficeret ad capessendum regnum cælorum, ut ad Petrum mitteret moneretur: sic non est improbandum Evangelicum baptismi sacramentum, etiamsi extra Ecclesiam fuerit acceptum: quod tamen quia non proficit ad salutem, nisi ille qui habet integritatem baptismi, sua quoque pravitate correcta, incorporetur Ecclesiæ; sic hæreticorum corrigamus errorem, ut quod in eis, non eorum, sed Christi est, agnoscamus.

[margin: a Act. 10. 4. 31.]

CAPUT XXII. *Baptismi vicem implet martyrium & in articulo necessitatis vera conversio.*

29. BAPTISMI sanè vicem aliquando implere passionem, de latrone illo cui non baptizato dictum est, Hodie mecum eris in paradiso, non leve documentum idem beatus Cyprianus assumit: quod etiam atque etiam considerans, invenio non tantùm passionem pro nomine Christi id quod ex baptismo deerat posse supplere, sed etiam fidem conversionemque cordis, si fortè ad celebrandum mysterium baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Neque enim latro ille pro nomine Christi crucifixus est, sed pro meritis facinorum suorum: nec quia credidit passus est, sed dum patitur credidit. Quantum itaque valeat etiam sine visibili sacramento baptismi, quod ait Apostolus, Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem; in illo latrone declaratum est. Sed tunc impletur invisibiliter, cùm ministerium baptismi non contemtus religionis, sed articulus necessitatis excludit. Nam multo magis in Cornelio & in amicis ejus, quàm in illo latrone posset videri superfluum, ut aquâ etiam tinguerentur, in quibus jam donum Spiritus-sancti, quod non nisi baptizatos alios accepisse sancta scriptura testatur, certo quoque indicio quod illis temporibus congruebat, cùm linguis loquerentur, eminuerat. Baptizati sunt tamen: & in hoc facto Apostulica exstat auctoritas. Usque adeo nemo debet in quolibet provectu interioris hominis, si fortè ante baptismum usque ad spiritalem intellectum pio corde profecerit, contemnere sacramentum, quod ministrorum opere corporaliter adhibetur, sed per hoc Deus hominis consecrationem spiritaliter operatur. Nec ob aliud existimo munus baptizandi Johanni fuisse adtributum, ita ut Johannis baptismus diceretur, nisi ut Dominus ipse qui dederat, cùm servi baptismum non sprevisset accipere, dedicaret humilitatis viam, & quanti pendendum esset suum baptisma quo ipse baptizaturus erat, tali facto apertissimè declararet. Videbat enim tamquam peritissimus medicus salutis æternæ, quorumdam non defuturum tumorem, qui cùm intellectu veritatis & probabilibus moribus ita profecissent, ut multis baptizatis vitâ atque doctrinâ se præponere minimè dubitarent, supervacaneum sibi esse crederent baptizari, quando ad illum mentis habitum se pervenisse sentirent, ad quem multi baptizati adhuc adscendere conarentur.

[margin: 2. Reg. cap. 18. — Luca 23. 40. — Rom. 10. 10. — Baptismi necessitas. — Johannis baptismo cur tingui Christus voluerit.]

CAPUT XXIII.

30. QUID autem valeat & quid agat in homine corporaliter adhibita sanctificatio sacramenti, (sine qua tamen ille latro non fuit, quia non ejus accipiendæ voluntas defuit, sed non accipiendæ necessitas adfuit,) difficile est dicere. Nisi tamen plurimum valeret, non servi baptismum Dominus accepisset. Verùm quia per se ipsa consideranda est, exceptâ salute hominis cui perficiendæ adhibetur, satis indicat quòd & in malis, & in eis qui sæculo verbis, non factis renuntiant, ipsa integra est, cùm illi nisi corrigantur, salutem habere non possint. Sicut autem in latrone, quia per necessitatem corporaliter defuit, perfecta salus est, quia per pietatem spiritaliter adfuit: sic & cùm ipsa præstò est, si per necessitatem desit quod latroni adfuit, perficitur salus. Quod traditum tenet universitas Ecclesiæ, cùm parvuli infantes baptizantur, qui certè nondum possunt corde credere ad justitiam, & ore confiteri ad salutem, quod latro potuit: quin etiam flendo & vagiendo cùm in eis mysterium celebratur, ipsis mysticis vocibus obstrepunt; & tamen nullus Christianorum dixerit eos inaniter baptizari.

[margin: Matth. 3. 13. — Baptismum parvulorum.]

CAPUT XXIV. *Traditio apostolica.*

31. ET si quisquam in hac re auctoritatem divinam quærat, quamquam QUOD UNIVERSA TENET ECCLESIA, NEC CONCILIIS INSTITUTUM, SED SEMPER RETENTUM EST, NON NISI AUCTORITATE APOSTOLICA TRADITUM RECTISSIME CREDITUR: tamen veraciter conjicere possumus, quid valeat in parvulis baptismi sacramentum, ex circumcisione carnis, quam prior populus accepit, quam priùs quàm acciperet justificatus est Abraham. Sicut Cornelius etiam dono Spiritus-sancti, priùs quàm baptizaretur, ditatus est. Dicit tamen Apostolus de ipso Abraham, Signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei; qui jam corde crediderat, & deputatum illi erat ad justitiam. Cur ergo ei præceptum est, ut omnem deinceps infantem masculum octavo die circumcideret, qui nondum poterat corde credere, ut ei deputaretur ad justitiam; nisi quia & ipsum per se ipsum sacramentum multùm valebat? Quod in filio Moysi per Angelum manifestatum est, qui cùm adhuc incircumcisus à matre ferretur, præsenti & evidenti periculo ut circumcideretur exactum est; & cùm factum esset, depulsa est pernicies. Sicut ergo in Abraham præcessit fidei justitia, & accessit circumcisio signaculum justitiæ fidei: ita in Cornelio præcessit sanctificatio spiritalis in dono Spiritus-sancti, & accessit sacramentum regenerationis in lavacro baptismi. Et sicut in Isaac, qui octavo suæ nativitatis die circumcisus est, præcessit signaculum justitiæ fidei; & quoniam patris fidem imitatus est, secuta est in crescente ipsa justitia, cujus signaculum in infante præcesserat: ita in baptizatis infantibus præcedit regenerationis sacramentum; & si Christianam tenuerint pietatem, sequetur etiam in corde conversio, cujus mysterium præcessit in corpore. Et sicut in illo latrone quod ex baptismi sacramento defuerat complevit omnipotentis benignitas, quia non superbiâ vel contemtu, sed necessitate defuerat: sic

[margin: Act. 10. 46. — Rom. 4. 11. — Circumcisionis effectus. — Exod. 4. 24. — Supplevit baptismi quod defuit quia necessitate.]

[a] In MSS, Acceptata.

A in infantibus qui baptizati moriuntur, eadem gratia omnipotentis implere credenda est, quod non ex impia voluntate, sed ex ætatis indigentia, nec corde credere ad justitiam possunt, nec ore confiteri ad salutem. Ideo cùm alii pro eis respondent, ut impleatur erga eos celebratio sacramenti, valet utique ad eorum consecrationem, quia ipsi respondere non possunt. At si pro eo qui respondere potest alius respondeat, non itidem valet. Ex qua regula illud in Evangelio B dictum est, quod omnes cùm legitur naturaliter

Joh. 9. 21. movet: *Ætatem habet, ipse pro se loquatur.*

Caput XXV. 32. Quibus rebus omnibus ostenditur aliud esse sacramentum baptismi, aliud conversionem cordis, sed salutem hominis ex utroque compleri: nec si unum horum defuerit, ideo putare debemus consequens esse, ut & alterum desit; quia & illud sine isto potest esse in infante, & hoc sine illo potuit esse in latrone, complente Deo C sive in illo, sive in isto, quod non ex voluntate defuisset: cùm verò ex voluntate alterum horum defuerit, reatu hominem involvi. Et baptismus quidem potest inesse ubi conversio cordis defuerit: conversio autem cordis potest quidem inesse non percepto baptismo, sed contemto non potest. Neque enim ullo modo dicenda est conversio cordis ad Deum, cùm Dei sacramentum contemnitur. Justè igitur reprehendimus, anathemamus, detestamur, abominamur perversitatem cordis hæreticorum: sacramentum tamen Evangelicum non ideo non habent, quia per quod utile est non habent. *Quapropter cùm ad fidem & veritatem veniunt, & agentes pœnitentiam remitti sibi peccata deposcunt*, non *eos decipimus neque fallimus, cùm correctos à nobis ac reformatos* in eo quod depravati atque perversi sunt, *ad regnum cælorum* sic *disciplinis cælestibus erudimus*, ut quod in eis integrum est, nullo modo violemus; nec propter hominis vitium, si quid in homine Dei est, vel nullum, vel vitiosum esse dicamus.

Caput XXVI. 33. Jam pauca restant ex epistola ad Jubaianum, sed quia in eis & de præterita Ecclesiæ consuetudine dicitur, & de baptismo Johannis, quod solet non parvam movere quæstionem hominibus rem manifestam parum adtendentibus, quia jussi sunt ab Apostolo in Christo baptizari, qui baptismum Johannis acceperant, non negligenter tractanda sunt, & in volumen aliud differenda, ne hujus modus immoderatus sit.

LIBER QUINTUS.

Postremam partem examinat epistolæ Cypriani ad Jubaianum, necnon epistolam ejusdem ad Quintum, synodicam ad Numidas episcopos, & epistolam ad Pompeium.

Caput I. Ecclesiæ catholicæ consuetudinem pristinam nunc teneri, cùm ab hæreticis vel schismaticis venientes, si Evangelicis verbis consecratum baptismum perceperunt, denuo non baptizantur, beato Cypriano teste utimur. Ipse quippe sibi quæstionem proposuit ex ore utique fratrum, sive quærentium veritatem, sive pro veritate certantium. Inter disputationes enim suas, quibus volebat ostendere denuo baptizandos hæreticos, de quibus satis pro tempore libris

Cyprianus in epist. ad Jubaianum. superioribus disseruimus, ait: *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de his qui in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt?* Hîc tota caussa Donatistarum, cum quibus nobis de hac quæstione conflictus est, penitus naufragavit. Si enim [a] verè baptismum non habebant, qui venientes ab hæreticis ita suscipiebantur, & super eos erant peccata eorum; cùm communicatum est talibus, sive ab eis qui fuerant ante Cyprianum, sive ab ipso Cypriano, necesse est ut unum dicatur ex duobus, aut periisse jam F tunc Ecclesiam talium communione maculatam, aut non obesse cuiquam in unitate permanenti aliena etiam nota peccata. Illud autem quia dicere non possunt, periisse tunc Ecclesiam contagione communionis eorum qui sine baptismo ad eam, sicut dicit Cyprianus, admissi sunt; alioquin nec originem suam poterunt asserere, si tunc periit Ecclesia; quoniam plus quàm qua-

Vide infrà lib. 7. cap. 2. draginta anni sunt [c] inter Cypriani passionem & divinorum codicum exustionem, unde isti G calumniarum suarum fumos jactantes, occasionem faciendi schismatis invenerunt, sicut Consulum ordo declarat: restat ut fateantur, nulla malorum etiam cognitorum tali communione contaminari unitatem Christi. Quod cùm fassi fuerint, non invenient caussam cur se ab Ecclesiis orbis terrarum, quas per Apostolos institutas pariter legimus, separare debuisse contendant: quia neque illi quorumlibet malorum commixtione perire potuerunt, & isti qui non perirent si cum illis in unitate mansissent, separando se ab E eis, & rumpendo vinculum pacis, utique in schismate perierunt. Apertissimum enim sacrilegium eminet schismatis, si nulla sint caussa separationis. Nullam verò fuisse caussam separationis apparet, si mali etiam cogniti bonos in unitate non maculant. Non autem maculari in unitate bonos, etiam à cognitis malis [b] docemus teste Cypriano, qui dicit, *in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissos*: quorum tamen nefaria sacrilegia, quæ super eos erant, quia baptismo dimissa non erant, si polluere & perdere non potuerunt Ecclesiæ sanctitatem, nulla malorum potest contagione perire. Quapropter si Cyprianum verum dixisse consentiunt, eo teste vincuntur in crimine schismatis: si Cyprianum falsum dixisse contendunt, eo teste non utantur in quæstione baptismatis.

Cap. II. 2. Sed nunc quod cum beato Cypriano homine pacifico sermocinari instituimus, peragamus. Qui cùm sibi opposuisset, quod dici à fratribus noverat, *Quid ergo fiet de his, qui in præteritum ad Ecclesiam de hæresi venientes sine baptismo admis-*

[a] Sic MSS. At editi, verum.

[b] Aliquot MSS. docemur.

si sunt? Potens est, inquit, *Dominus misericordiâ suâ indulgentiam dare, & eos qui ad Ecclesiam simpliciter admissi in Ecclesia dormierunt, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare.* Bene quidem præsumsit, quòd caritas unitatis posset cooperire multitudinem peccatorum. Quòd si habebant baptismum, & ab his non rectè sentiebatur qui eos denuo baptizandos esse censebant, id erratum cooperiebat unitatis caritas, quamdiu inerat ista, non diabolica dissensio, sed humana tentatio; donec eis, sicut dicit Apostolus, si quid aliter sapiebant Dominus revelaret. (Philip. 3.15.) Et ideo væ istis qui per sacrilegam præcisionem ab unitate disrupti, si & apud nos & apud illos est baptismus, rebaptizant: si autem in Catholica sola est, nec baptizant. Sive ergo rebaptizent sive non baptizent, non sunt in vinculo pacis: unde cuilibet istorum vulneri adhibeant medicinam. Nos autem si ad Ecclesiam sine baptismo admittimus, in eo numero sumus quibus Cyprianus propter unitatis custodiam ignosci posse præsumsit. Si autem (sicut jam, ut arbitror, ex his quæ in superioribus libris diximus, manifestum est) etiam in hæreticorum perversitate potest esse Christiani baptismi integritas; si qui temporibus illis rebaptizaverunt, nec tamen ab unitatis compagine recesserunt, eadem dilectione pacis potuerunt ad veniam pertinere, qua Cyprianus etiam sine baptismo admissos ab Ecclesiæ muneribus non potuisse separari testatur. Porrò si verum est apud hæreticos & schismaticos non esse baptismum Christi, quanto minùs obessent in unitate positis aliena peccata, si ad unitatem venientibus & sine baptismo admissis solverentur & propria. Nam si, teste Cypriano, unitatis vinculum tantum valet, quomodo possent lædi alienis peccatis, qui nollent ab unitate recedere, si etiam non baptizati peccatis propriis non perirent, qui ad eam vellent ex hæresi accedere.

CAPUT III.

3. QUOD autem adjungit Cyprianus, & dicit, *Non tamen quia aliquando erratum est, ideo semper errandum est: cùm magis sapientibus & Deum timentibus congruat, patefactæ & perspectæ veritati libenter atque incunctanter obsequi, quàm pertinaciter atque obstinatè contra fratres & consacerdotes pro hæreticis reluctari.* Verissimè dicit, nec alteri potiùs quàm sibi adversatur, qui resistit apertissimæ veritati. Sed per illa quæ tam multa jam diximus, quantum arbitror, liquidò apparet, & certum est, baptismum Christi nec hæreticorum perversitate, cùm apud eos datur & sumitur, posse violari. Sed ut certum nondum sit; saltem adhuc esse dubium, quisquis ea quæ dicta sunt, etiam renitens cogitaverit, confitetur. Non ergo apertissimæ veritati resistimus; sed aut pro manifesta veritate certamus, sicut ego existimo; aut certè, sicut possunt putare qui nondum istam quæstionem solutam esse arbitrantur, adhuc quærimus veritatem. Et ideo si aliter se res habet quàm nos dicimus, eadem simplicitate suscipimus ab hæreticis baptizatos, qua [a] suscipiebant illi quos propter unitatem Cyprianus ad veniam pertinere præsumsit. Si autem baptismus Christi, sicut ea quæ jam multa dicta sunt indicant, & [b] in non integra, vel vita, vel fide, sive eorum qui videntur esse intus, nec tamen ad unitatem illius columbæ membra pertinent, sive eorum qui sic ad eam non pertinent, ut etiam apertè foris sint, potest esse integer; qui eum illis temporibus repetebant, eamdem veniam propter caritatem unitatis merebantur, quam meruisse propter ejusmodi caritatem credidit Cyprianus eos, quos sine baptismo admissos esse arbitratus est. Isti ergo qui nullâ exsistente caussâ, (quando quidem, sicut idem Cyprianus ostendit, mali bonis in unitate obesse non possunt,) se ab ejusdem unitatis caritate præciderunt, locum omnis veniæ perdiderunt: & qui ipso scelere schismatis interirent, etiam si post Catholicam non rebaptizarent; quanto supplicio digni sunt, qui vel quod eos non habere Cyprianus affirmat, habentibus catholicis dare conantur, vel sicut ipsa res manifestat, quod & ipsi habent, non habere Catholicam criminantur?

CAPUT IV.

4. SED quia nunc, ut dicere cœperam, cum Cypriani litteris sermocinari instituimus; non, ut arbitror, etiam illi si adesset, viderer, *pertinaciter atque obstinatè contra fratres & consacerdotes pro hæreticis reluctari*, cùm acciperet tanta ista quæ nos movent, cur etiam apud hæreticos in suo maligno errore perversos, baptismum tamen Christi per seipsum [c] reverendissimum atque sanctissimum esse posse credamus. Cúmque & ipse testetur, cujus nobis testimonium ponderis magni est, sic eos admitti in præteritum solitos: quisquis ejus sermone commotus, hæreticos denuo baptizandos esse non dubitat; eos quibus hoc propter tanta quæ contradicuntur, nondum persuasum est, tales esse deputet, quales in præteritum fuerunt, qui baptizatos in hæresi solo proprio errore correcto simpliciter admiserunt, & cum eis per unitatis vinculum salvi esse potuerunt. Quisquis autem & de præterita Ecclesiæ consuetudine, & de posteriore robore plenarii concilii, & tot tantisque sanctarum scripturarum testimoniis, & ipsius Cypriani multis documentis, & perspicuis rationibus veritatis, intelligit Christi baptismum verbis Evangelicis consecratum non fieri cujuslibet hominis perversitate perversum: eodem unitatis vinculo intelligat salvos esse potuisse, quibus aliud salva caritate tunc visum est: ac per hoc simul oportet intelligat, eos quos nulla zizania, nulla palea, si ipsi frumenta esse voluissent, in societate Ecclesiæ toto orbe diffusæ poterant maculare, & ideo nullâ exsistente caussâ [d] divortii se ab eodem unitatis vinculo disruperunt, quodlibet illorum duorum verum sit, sive quod Cyprianus tunc sensit, sive quod Catholicæ universitas unde ille non recessit obtinuit, foris apertissimè constitutos in manifesto sacrilegio schismatis salvos esse non posse, & omnia quæ habent de divinis sacramentis & liberalitate unius legitimi viri, quamdiu tales sunt, ad eorum confusionem potiùs quàm ad salutem valere.

CAP. V.

5. QUOCIRCA etiam si verè propterea vellent hæretici correcto errore venire ad Ecclesiam, quia putarent se baptismum non habere nisi in Catholica acciperent; nec sic eis deberemus ad iterationem baptismi consentire, sed potiùs docendi essent, nec integritatem baptismi prodesse perversitati eorum, si corrigi nollent; nec eo-

[a] Ita MSS. At editi, *suscipiebantur*.
[b] Editi, *& non integra*. omissâ particulâ *in*, quæ est in MSS.
[c] Am. & MSS. *reverentissimum*.
[d] Vox *divortii* abest à probæ notæ MSS.

rum

rum perversitate violatum fuisse: integrum baptismum, quamdiu corrigi noluerunt; nec quia corrigi volunt, melius in eis baptisma fieri; sed ipsos a malignitate discedere, illud autem incipere jam prodesse ad salutem, quod prius inerat ad perniciem. Hæc enim discentes, & salutem in catholica unitate desiderabunt, & suum esse quod Christi est non existimabunt, & veritatis sacramentum, quamvis in se positum, cum errore proprio non miscebunt.

6. Huc accedit, quia sic homines occulta nescio qua inspiratione Dei detestantur, si quis iterum baptismum accipiat, quem ubicumque jam acceperat, ut ipsi idem ipsi hæretici cùm inde disputant, frontem confricent, & propè omnes eorum laici qui apud eos inveteraverunt, & animosam pertinaciam adversùs Catholicam conceperunt, hoc solum illic sibi displicere fateantur: & multi qui propter adipiscenda aliqua commoda sæcularia, vel incommoda devitanda, transire ad eos volunt, occultis conatibus ambiant, ut hoc eis quasi peculiari & domestico beneficio præstetur, ne rebaptizentur; & nonnulli ceteris eorum vanis erroribus & falsis criminationibus adversus catholicam Ecclesiam credentes, hoc uno revocentur, ut eis sociari nolint, ne rebaptizari cogantur. Quem sensum, hominum omnia penitus corda occupantem isti Donatistæ metuentes, maluerunt recipere baptismum, qui apud Maximianistas quos damnaverant datus est, & eo modo sibi linguas præcidere, & ora oppilare, quàm denuo baptizare tot homines [a] Mustitanæ & Assuritanæ & aliarum plebium, quas cum Feliciano & Prætextato & ceteris à se damnatis & ad se redeuntibus susceperunt.

CAPUT VI

7. CUM enim hoc rarò fit in singulis, inter multa spatia locorum & temporum, horror facti non ita sentitur: si autem repentè convenirentur quos per tam longum tempus, sive urgentibus periculis mortis, sive per sollemnitates Paschales memorati Maximianistæ baptizaverant, & eis diceretur ut iterum baptizarentur, quoniam id quod in sacrilegio schismatis acceperant nihil esset; id quidem diceretur quod eos pertinacia sui erroris dicere cogeret, ut possent qualicumque falsâ umbrâ constantiæ contra calorem veritatis suæ duritiæ rigorem glaciemque contegere: sed quia hoc illi ferre non possent, & quod in tam multis hominibus fieret, nec ipsi possent tolerare qui facerent, præsertim quia iidem ipsi eos in parte Primiani rebaptizarent, qui eos in parte Maximiani jam baptizaverant, receptus est baptismus illorum, & interceptus typhus istorum. Quod nullo modo eligerent fieri, nisi ampliùs sibi adversari arbitrarentur horrorem hominum de iterata tinctione, quàm considerationem de perdita defensione. Quod non ideo dixerim, quia humano sensu deterreri debuimus, si ab hæreticis venientes denuo baptizari veritas cogeret: sed quia sanctus Cyprianus ait, *hoc ipso magis hæreticos ad necessitatem veniendi adigi potuisse, si rursus in Catholica baptizarentur*; propterea commemorare volui quantus penè in omnium mentibus hujus facti horror insideat, quem divinitus infusum esse crediderim, ut adversùs quaslibet disputationes quas infirmi discutere nequeunt, horrore ipso Ecclesia muniretur.

CAPUT VII.

8. SANE verba ipsa Cypriani cùm intueor, admoneor quædam multùm necessaria dicere dirimendæ hujusmodi quæstioni. *Nam si viderint*, inquit, *judicio & sententiâ nostrâ id decerni & statui, uti baptisma justum & legitimum computetur, quo illic baptizantur; putabunt se Ecclesiam quoque & cetera munera Ecclesiæ justè & legitimè possidere*. Non ait, putabunt se munera Ecclesiæ possidere; sed *justè & legitimè possidere*. Nos autem baptismum eos non justè & legitimè possidere concedimus, non possidere autem non possumus dicere, cùm sacramentum Dominicum in Evangelicis verbis cognoscimus. Baptismum ergo legitimum habent, sed non legitimè habent. Quisquis enim eum & in unitate catholica & eo dignè vivens habet, & legitimum & legitimè habet: quisquis autem vel in ipsa Catholica sicut palea commixta frumento, vel extrà sicut palea vento sublata habet, hunc baptismum legitimum quidem habet, sed non legitimè. Ita enim habet quemadmodum utitur: non autem legitimè utitur qui eo contra legem utitur; quod facit omnis qui baptizatus perditè vivit, sive intus, sive foris.

CAPUT VIII. 1. Tim. 1. 8.

9. QUAPROPTER sicut de lege dixit Apostolus, Bona est lex, si quis eâ legitimè utatur: ita de baptismo rectè dicere possumus, Bonus est baptismus, si quis eo legitimè utatur. Et sicut non faciebant tunc ut lex bona non esset, aut omnino nulla esset, qui eâ non legitimè utebantur: sic nullo modo facit ut baptismus bonus non sit, aut ut omnino baptismus non sit, quisquis eo, sive quia in hæresi, sive quia in pessimis moribus vivit, non legitimè utitur. Et ideo cùm vel ad unitatem catholicam, vel ad vitam tanto sacramento dignam convertitur, non aliud baptisma incipit habere legitimum, sed illud ipsum incipit habere legitimè. Nec remissio irrevocabilium peccatorum consequitur baptisma, nisi non solùm legitimum, sed etiam legitimè habeatur: nec tamen si legitimè non habebitur, & peccata vel non remittentur, vel remissa replicabuntur, propterea vel malum vel nullum erit in baptizato baptismi sacramentum. Sicut enim Judas, cui buccellam tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed malè accipiendo locum in se diabolo præbuit: sic indignè quisque sumens Dominicum sacramentum non efficit, ut quia ipse malus est, malum sit, aut quia non ad salutem accipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini & sanguis Domini nihilo minùs erat etiam illis quibus dicebat Apostolus, Qui manducat indignè, judicium sibi manducat & bibit. Non ergo quærant in Catholica hæretici quod habent, sed quod non habent, id est, finem præcepti, sine quo multa sancta haberi possunt, sed prodesse non possunt. Finis autem præcepti, est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Lavacri verò sacramentum non ut habeant, si jam eodem ipso, quamvis in hæresi, tincti sunt; sed ut salubriter habeant, ad Catholicæ unitatem veritatemque festinent.

Verũ Christi corpus & sanguinem in sacramento etiam impii accipiunt.

1. Cor. 11. 29.

1. Tim. 1. 5.

CAPUT IX. Baptismus Johannis & Christi. Act. 19. 5.

10. JAM nunc de baptismo Johannis videndum est quid dicatur. *Baptizatos enim à Paulo eos qui jam baptismo Johannis baptizati fuissent, legimus in Actibus Apostolorum*; non ob aliud, nisi quia Johannis baptismus non fuit Christi baptismus, sed Johanni à Christo concessus, qui

[a] Editi loco *Mustitana*, habebant *Mustitana*; & infrà *Prætexato*, pro *Prætextato*. Castigati sunt ex MSS.

Johannis propriè diceretur, sicut idem Johannes dicit, Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de cælo. (Johan. 3. 27.) Et ne forsitan hoc sic à Deo Patre accipere videretur, ut à Filio non acciperet, de ipso Christo identidem loquens ait, Nos omnes de plenitudine ejus accepimus. (Johan. 1. 16.) Accepit autem hoc Johannes certæ dispensationis gratiâ, non diu mansurum, sed quantum satis esset ad parandam viam Domino, cujus eum esse præcursorem oportebat. Quam ille humiliter ingressurus, & se humiliter sequentes ad excellentiam deducturus, sicut servis pedes lavit, ita servi baptismo tingui voluit. Sicut enim se subjecit pedibus eorum quos ipse dirigebat, sic Johannis muneri quod ipse donaverat: ut intelligerent omnes, quanto superbiæ sacrilegio quisque contemneret baptisma quod à Domino deberet accipere, quando ipse Dominus accepisset, quod servo ut proprium dare posset, ipse præstiterat: & cùm Johannes, quo nemo exsurrexit major in natis mulierum, tantum testimonium Christo perhiberet, ut solvendæ corrigiæ calceamenti ejus se fateretur indignum, Christus & baptismum ejus accipiendo humillimus inter homines inveniretur, & baptismo ejus locum auferendo Deus altissimus crederetur, [a] idem humilitatis doctor & celsitudinis dator.

(Baptizari à Johanne cur Christus voluerit.)

11. Nulli enim Prophetarum, nulli prorsus hominum in scripturis divinis legimus concessum esse, baptizare in aqua pœnitentiæ in remissionem peccatorum, quod Johanni concessum est: qua mirabili gratiâ suspendens in se corda populorum, viam præpararet in eis illi quem se tanto prædicaret esse majorem. Sed Dominus Jesus Christus tali baptismo mundat Ecclesiam, quo accepto nullum alterum requiratur: Johannes autem tali baptismo prætinguebat, quo accepto esset baptisma etiam Dominicum necessarium; non ut illud repetatur, sed ut eis qui baptismum Johannis acceperant, etiam Christi baptismus, cui viam præparabat ille, traderetur. Si enim Christi humilitas commendanda non esset, nec baptismo Johannis opus esset: rursum si in Johanne finis esset, post Johannis baptisma Christi baptismate opus non esset. Sed quia finis legis Christus ad justitiam omni credenti: (Rom. 10. 4.) ab illo demonstratum est ad quem pergeretur; ad hunc cùm perventum fuerit, [b] permaneretur. Idem igitur Johannes & celsitudinem Domini prædicavit, cùm eum sibi longè præposuit; & humilitatem, cùm eum tamquam infimum baptizavit. Sed si Johannes Christum solum baptizasset, melioris baptismi Johannes dispensator fuisse putaretur quo ipse Christus solus tinctus esset, quàm Christi est quo Christiani tinguuntur: & rursus si omnes priùs baptismo Johannis, & deinde Christi baptizari oporteret, minùs plenus minúsque perfectus Christi baptismus meritò videretur, qui non sufficeret ad salutem. Quocirca & baptismo Johannis baptizatus est Dominus, ut superbas hominum cervices ad salutare suum baptisma flecteret; & non solus illo baptismate tinctus est, ne hoc ipso superius illud ostenderet, quòd eo solus ipse baptizari meruisset; & ultrà illud perseverare non sivit, ne hoc unum quo ipse baptizat, indigere præcedente altero videretur.

(Caput X.)

12. Quæro itaque, si baptismo Johannis peccata dimittebantur, quid amplius præstare potuit baptismus Christi eis quos apostolus Paulus post baptismum Johannis Christi baptismo voluit baptizari? Si autem Johannis baptismo non dimittebantur peccata, utrùm-nam meliores erant Johanne Cypriani temporibus, de quibus ipse dicit, [*] quòd fundos insidiosis fraudibus rapiebant, & usuris multiplicantibus fœnus augebant, quibus tamen baptizantibus fiebat remissio peccatorum? (* Lib. de lapsis.) An quia eos unitas Ecclesiæ tenebat? Quid ergo, Johannes non erat in unitate, amicus ille sponsi, viæ Dominicæ præparator, & ipsius Domini baptizator? Quis hoc dementissimus dixerit? Quapropter quamquam ita credam baptizasse Johannem in aqua pœnitentiæ in remissionem peccatorum, ut ab eo baptizatis in spe remitterentur peccata, re ipsa verò in Domini baptismo id fieret: sicut resurrectio quæ exspectatur in finem spe in nobis facta est, sicut dicit Apostolus, Quia simul nos excitavit, & simul sedere fecit in cælestibus. (Ephes. 2. 6.) Et idem dicit, Spe enim salvi facti sumus. (Rom. 8. 24.) Nam & ipse Johannes cùm dicat, Ego quidem baptizo vos in aqua [c] in pænitentiam in remissionem peccatorum: (Matth. 3. 11.) Dominum videns ait, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. (Johan. 1. 29.) Tamen ne quisque contendat etiam in baptismo Johannis dimissa esse peccata, sed aliquam ampliorem sanctificationem eis quos jussit Paulus denuo baptizari, per baptismum Christi esse collatam, non ago pugnaciter. (Act. 19. 5.)

(Baptizati à Johanne in remissionem peccatorum in spe.)

(Caput XI.)

13. Illud enim quod ad rem præsentem maximè pertinet, intuendum est, (quoquo modo se habeat baptisma Johannis, cùm eum ad unitatem Christi pertinere manifestum sit,) quæ caussa fecerit, ut post Johannem sanctum baptizari homines oportuerit, & post episcopos avaros non oportuerit. Nemo enim negat, quòd in agro Dominico Johannes triticum erat, &, si amplius non potest, in ubertate centena. Item nemo dubitat avaritiam, quæ est idolorum servitus, in messe Dominica inter paleas numerari. Cur ergo post triticum baptizatur, & post paleam non baptizatur? Si propterea Paulus post Johannem baptizavit, quia Johanne melior erat; cur non & Cyprianus post fœneratores suos collegas baptizavit, quibus ultra comparationem melior erat? Si propterea post tales collegas Cyprianus non baptizavit, quia in unitate cum illo erant; nec post Johannem debuit Paulus, quia eadem unitate [d] continebatur. An fortè fraudatores & rapaces ad columbæ illius unicæ membra pertinent, & ille non pertinet cui potestas ipsa Domini Jesu Christi per columbæ speciem Spiritu-sancto descendente monstrata est? Immo verò ille intimè pertinet, isti verò vel occasione alicujus scandali, vel ultima ventilatione à tritico separandi nequaquam pertinent: & tamen post illum baptizatum est, post istos non baptizatur. Quæ igitur caussa est, nisi quia baptisma quod illos jussit Paulus accipere, non hoc erat quod per Johannem dabatur? Et ideo in eadem ipsa unitate Ecclesiæ, baptismus Christi si baptizante fœneratore tradatur, repeti non potest: baptismum autem Johannis etiam ab ipso Johanne accipientes, postea Christi

(Quare post Johannem baptizavit Paulus.)

[a] Sola ferè editio Lov. id est.
[b] Am. Er. & aliquot MSS. permanetur.
[c] Sic plerique MSS. At editi, in aqua pænitentiæ.
[d] Am. & MSS. continebantur.

baptismo baptizari oportebat.

Caput XII.

14. PROINDE possum & ego verbis utens ipsius beati Cypriani ad cujusdam miraculi considerationem audientium corda convertere, si dicam: *Ille Johannes major inter Prophetas habitus; ille divinâ gratiâ adhuc in utero matris impletus; ille Eliæ spiritu & virtute subnixus, qui non adversarius Domini, sed præcursor ac prædicator fuit; qui Dominum non tantum verbis prænuntiavit, sed & oculis ostendit; qui ipsum Christum per quem baptizantur ceteri, baptizavit;* sic baptizare non metuit, ut post eum non baptizarentur qui ab eo fuerant baptizati: & post avaros, fraudatores, rapaces, fœneratores, nemo quemquam in Ecclesia baptizandum putabit? Nonne cùm hæc invidiosè clamavero, respondetur mihi, Quid hoc indignum putas, quasi aut Johannes exhonoratus sit, aut avarus honoratus? Sed illius baptismum non oportuit iterari, de quo idem Johannes ait, Hic est qui baptizat in Spiritu-sancto. Per quemlibet enim ministrum detur, illius est baptismus de quo dictum est, Hic est qui baptizat. Sed neque ipsius Johannis baptismus iteratus est, cùm ab eo baptizatos baptizari in Christo Paulus apostolus jussit. Quod enim ab amico sponsi non acceperant, hoc ab ipso sponso accipere debuerunt, de quo ille amicus dixerat, Hic est qui baptizat in Spiritu-sancto.

Matth. 11. 9.

Johan. 1. 33.

Caput XIII.

15. POTERAT enim, si voluisset, Dominus Jesus baptismi sui potestatem dare alicui vel aliquibus præcipuis servis suis, quos jam fecisset amicos suos, qualibus ait, Jam non vos dicam servos, sed amicos: ut quemadmodum per virgam florentem demonstratus est Aaron sacerdos, ita in ejus Ecclesia ubi plura & majora miracula facta sunt, per aliquod signum demonstrarentur excellentioris sanctitatis ministri & dispensatores mysteriorum, qui soli baptizare deberent. Sed si hoc fieret, quamvis eis à Domino adtributus, tamen ipsorum baptismus jam diceretur, sicut baptismus Johannis fuit. Ideo Paulus gratias agit Deo, quòd neminem ipsorum baptizaverat, qui tamquam obliti in cujus nomine baptizati essent, per hominum se nomina dividebant. Cùm enim tantum valet baptismus per hominem contemtibilem, quantum per Apostolum datus, ita nec illius, nec illius esse cognoscitur, sed Christi: quod in ipso Domino Johannes per illam columbæ speciem se didicisse testatur. Nam secundùm quid aliud dixerit, Et ego nesciebam eum; non planè video. Si enim eum omnino nesciret, nun venienti ad baptismum suum diceret, Ego à te debeo baptizari. Quid ergo est quod ait, Quoniam
» vidi Spiritum velut columbam descendentem de
» cælo, & mansit super eum. Et ego nesciebam
» eum: sed qui me misit baptizare in aqua, ipse mi-
» hi dixit, Super quem videris Spiritum descen-
» dentem de cælo, & manentem super eum, ipse
» est qui baptizat in Spiritu-sancto. Columba utique super baptizatum descenderat. Adhuc autem venienti ut baptizaretur dixerat, Ego à te debeo baptizari. Jam ergo sciebat eum. Quid si-
» bi itaque vult, Ego nesciebam eum, sed qui me
» misit baptizare in aqua, ipse mihi dixit, Super
» quem videris Spiritum descendentem de cælo, &
» manentem super eum, ipse est qui baptizat in Spiritu-sancto: cùm hoc postea quàm baptizatus est, factum sit, nisi quia secundùm aliquid eum sciebat, secundùm aliquid adhuc nesciebat? Sciebat videlicet sponsum Filium Dei, de cujus plenitudine omnes acciperent: sed quia ex ejus plenitudine ipse sic acceperat baptizandi potestatem, ut Johannis baptismus diceretur; nesciebat utrùm sic esset daturus & ceteris, an verò proprium baptismum sic habiturus, ut per quemlibet daretur, sive excellentioris gratiæ ministrum, sive inferioris, sive per centeni fructûs hominem, sive sexageni, sive triceni, sive per frumentum, sive per paleam, non nisi illius unius esse cognosceretur: & hoc per Spiritum didicit, velut columbam descendentem & manentem super eum.

Johan. 15. 15.

Num. 17. 8.

1. Cor. 1. 14.

Johan 1. 31.

Matth. 3. 14.

Caput XIV.

16. ITAQUE invenimus dictum ab Apostolis, & gloriam meam, quamvis utique in Domino; & ministerium meum, & prudentiam meam, & Evangelium meum, quamvis utique à Domino impertitum atque donatum: baptismus autem meus, nemo dixit eorum omnino. Neque enim omnium æqualis est gloria, nec ministrant omnes æqualiter, nec æquali prudentiâ sunt omnes præditi, & in evangelizando alius alio meliùs operatur, & ideo dici potest alius alio doctior [a] in ipsa doctrina salutari: alius autem alio magis minúsve baptizatus dici non potest, sive ab inferiore, sive à majore baptizetur. Proinde cùm manifesta sint opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia; si mirabiliter dicitur, Post Johannem baptizati sunt homines, & post hæreticos non baptizantur: cur non mirabiliter dicitur, Post Johannem baptizati sunt homines, & post invidos non baptizantur: cùm ex parte diaboli esse invidos ipse Cyprianus in epistola de zelo & livore testetur, & in Ecclesia Christi fuisse invidos Christi annuntiatores ipsis apostolicis temporibus ipse [b] Cyprianus ex apostolo Paulo, sicut jam docuimus, manifestet?

1. Thess. 2. 20.

Gal. 5. 19.

[b] Epist. 73. ad Iubai.

Caput XV.

17. QUIA ergo Johannis baptismus non erat idem qui baptismus Christi, satis arbitror esse declaratum: & propterea nihil documenti ex illo afferri potest, cur propterea post hæreticos baptizandum sit, quia baptizatum est post Johannem: cùm Johannes hæreticus non fuerit, & potuerit habere baptismum, quamvis à Christo concessum, non tamen Christi proprium, cùm Christi habuerit caritatem; & possit hæreticus habere baptismum Christi & perversitatem diaboli, sicut intus alius potest habere baptismum Christi & invidiam diaboli.

Objectio.

18. At enim multo magis post hæreticum baptizandum est; quia Johannes hæreticus non erat, & tamen post eum baptizatum est? Sic, dicit aliquis, multo magis post ebriosum baptizandum est, quia Johannes sobrius erat, & tamen post eum baptizatum est: & quid respondeamus ei, non habebimus, nisi baptizatis à Johanne baptismum Christi non habentibus esse traditum; in quibus autem est baptismus Christi, quibuslibet eorum perversitatibus nullo modo fieri, ut non sit in eis baptismus Christi.

Responsio.

19. Non itaque idcirco *hæreticus jus baptismi obtinere potuit, quia prior baptizavit;* sed quia non

Ex epist. 73. ad Iubai.

[a] MSS. *&* *ipsâ doctrinâ salutari*: plures, *spiritali*.

suo baptismo baptizavit: & si jus baptizandi non habuit, tamen Christi est quod dedit, & ille Christi est qui accepit. Multa enim contra jus dantur, nec tamen ideo vel nulla vel non data dicuntur. Neque enim & ille qui sæculo verbis solis & non factis renuntiat, jure accipit baptismum; & tamen accipit. Nam tales in Ecclesia & Cyprianus suis temporibus fuisse commemorat, & nos experimur, & gemimus.

Cyprian. in epist. 71. ad Jubaian. [a]

20. Mirum autem est, quomodo dicatur *separari* [a] *à se & dividi omnino non posse, baptismum & Ecclesiam.* Si enim baptisma in baptizato inseparabiliter manet, quomodo baptizatus separari ab Ecclesia potest, & baptismus non potest? In baptizato autem inseparabiliter baptisma permanere manifestum est; quia in quodlibet profundum malorum & in quamlibet horribilem voraginem peccatorum irruat baptizatus, usque ad apostaticam ruinam, non caret baptismo: & ideo per pænitentiam redeunti non redditur, quia eo non potuisse carere judicatur. Baptizatum autem posse separari ab Ecclesia quis dubitaverit? Inde quippe omnes hæreses exierunt, quæ vocabulo Christiano decipiunt. * Quamobrem quia manifestum est in baptizato esse baptismum, cùm baptizatus ab Ecclesia separatur, baptismus qui in illo est, cum illo utique separatur. Et ideo non omnes qui tenent baptismum, tenent Ecclesiam; sicut non omnes qui tenent Ecclesiam, tenent & vitam æternam. Aut si Ecclesiam tenere non dicimus, nisi eos qui divina mandata custodiunt; multos jam esse concedimus baptismum tenentes, & Ecclesiam non tenentes.

CAPUT XVI

Cypr. ibid.

21. Quamobrem non *præoccupat hæreticus baptismum*: cùm eum ab Ecclesia sumserit. Nec potuit amittere cùm recederet, quem jam non habere Ecclesiam dicimus, & tamen habere baptismum concedimus. Nec *primatum quisquam sibi derogat, & hæretico tribuit*: quia eum dicit secum abstulisse, quod non legitimè daret, sed tamen legitimum daret; nec jam legitimè haberet, sed legitimum haberet. Primatus autem non est nisi in sancta conversatione & vita bona, quò pertinent omnes, ex quibus tamquam membris constat illa sponsa non habens maculam neque rugam, & illa columba inter multorum corvorum improbitatem gemens: nisi fortè, cùm Esaü propter lenticulæ concupiscentiam primatum perdiderit, tenere primatum arbitrandi sunt fraudatores, raptores, fœneratores, invidi, ebriosi, & ceteri hujusmodi, quales in Ecclesia sui temporis etiam per litteras Cyprianus ingemuit. Quapropter aut quod est tenere Ecclesiam, non hoc est in divinis tenere primatum; aut si omnis qui tenet Ecclesiam etiam primatum tenet, omnes illi iniqui Ecclesiam non tenent, qui tamen intus videntur & baptismum dare, & habere à nullo nostrùm negantur. Nam eos primatum in divinis habere quis dicat, nisi qui nihil divinum sapit?

Ephes. 5. 27. *Gen. 25. 33.*

CAPUT XVII.

22. SED jam ad illa eloquia pacifica Cypriani, hoc est ad Epistolæ finem omnibus consideratis pertractatisque perventum est, quæ me legentem & sæpe repetentem non satiant: tanta ex eis jocunditas fraterni amoris exhalat, tanta dulcedo caritatis exuberat. *Hæc tibi*, inquit, *breviter pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime, nemini præscribentes aut præjudicantes, quo minus unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem. Nos quantum in nobis est, propter hæreticos cum collegis & coëpiscopis nostris non contendimus, cum quibus concordiam & Dominicam pacem tenemus; maximè cùm & Apostolus dicat, Si quis autem* [b] *putaverit contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Servatur à nobis patienter & leniter caritas animi, honor collegii, vinculum fidei, concordia sacerdotii. Propter hoc etiam libellum de bono patientiæ, quantum valuit nostra mediocritas, permittente Domino & inspirante conscripsimus, quem ad te pro mutua dilectione transmisimus.*

1 Cor. 11. 16.

Cypriani encomium.

23. In his verbis multa consideranda sunt, quibus in hoc viro qui dilexit decorem domûs Domini & locum tabernaculi habitationis ejus, Christianæ caritatis fulgor elucet. Primò quia id quod sensit non tacuit: deinde quia tam mansuetè & pacificè protulit, quia cum his qui aliud sentiebant ecclesiasticam pacem tenuit, quia in unitatis vinculo tantam salubritatem esse intellexit, quia eam tantùm dilexit, & sobriè custodivit, quia vidit & sensit etiam diversa sentientes posse salva caritate sentire: neque enim cum malis tenere se diceret divinam concordiam & Dominicam pacem: bonus quippe habere erga malos pacem potest; tenere autem cum eis pacem non potest, quam ipsi non tenent: postremò quia nemini præscribens neque præjudicans, quo minùs unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem, etiam nobis qualibuscumque locum dedit, pacificè secum ista tractandi. Præsens est enim, non solùm per litteras suas, sed etiam per ipsam quæ in illo maximè viguit, & mori numquam potuit, caritatem. Huic ergo inhærere & conglutinari desiderans, si non impediar inconvenientiâ peccatorum meorum, orationibus ejus adjutus, discam si potero per litteras ejus quanta pace per eum Ecclesiam suam Dominus, & quanto solatio gubernaverit; & per ejus sermonis affectum visceribus humilitatis indutus, si quid verius sentio cum orbe terrarum, non ei præponam cor meum, nec in eo ipso quòd aliter sentiens non tamen diremtus est ab orbe terrarum. Majus quippe in eo robur virtutis eminuit, cùm ista quæstio nondum discussa nutaret, quòd aliter sentiens quàm multi collegæ, tantam moderationem obtinuit, ut Ecclesiæ Dei sanctam societatem nulla schismatis labe truncaret, quàm si omnia non solùm veraciter, sed etiam pariter sine ista virtute sentiret. Neque enim ei placeo, si ejus ingenium facultatemque sermonis & doctrinæ ubertatem sancto concilio cunctarum gentium, cui profectò interfuit per spiritûs unitatem, præponere affectem: præsertim jam in tali veritatis luce posito, ubi certissimè cernit, quod hîc pacatissimè requirebat. Ex illa enim ubertate hæc nostra quæ videntur eloquia, tamquam infantilia rudimenta deridet: ibi videt qua regulâ pietatis hîc egerit, ut nihil esset ei in Ecclesia carius unitate: ibi etiam ineffabili delectatione contuetur quàm provida & misericordissima dispensatione [c] Dominus

Opera Cypriani orationibus adjuvatur.

[a] In editione Lov. omissum est, à se, quod hîc in ceteris libris reperitur & apud Cyprianum.
[b] Sic Am. Er. & MSS. At Lov. putatur.

[c] Sic MSS. At editi, *Deus infirma mundi elegit, ut tumores nostros curaret, infirma mundi elegit, ut confunderet &c.*

1. Cor. 1. 27. *Infirma & stulta mundi cur Deus elegerit.*

ut tumores nostros curaret, stulta mundi elegit ut confunderet sapientes, atque in ordinibus membrorum Ecclesiæ suæ tam salubriter omnia collocaret, ne de ingenio vel litteris suis, quas adhuc ignorarent cujus munere haberent, electos se ad adjutorium Evangelicum homines dicerent, atque inde pestiferâ inflarentur superbiâ. O quàm gaudet Cyprianus! quanto serenius in illa luce contuetur, pro quanta salute humani generis factum sit, ut inveniatur aliquid quod meritò reprehendatur, quamvis in Christianis & piis litteris oratorum, & non inveniatur in litteris piscatorum? De hoc ego gaudio sanctæ illius animæ omnino securus, neque ullo modo meas litteras ab omni errato liberas audeo vel putare vel dicere; neque illius huic sententiæ, in qua ei visum est aliter suscipiendos ab hæreticis venientes, quàm vel in præteritum suscipiebantur, sicut ipse testatur, vel nunc suscipiuntur, sicut totius orbis Christiani plenario concilio rationabilis consuetudo firmata est, meam præpono sententiam, sed Ecclesiæ sanctæ catholicæ, quam sic ille dilexit & diligit, in qua tam uberem cum tolerantia fructum adtulit; cujus universitas ipse non fuit, sed in ejus universitate permansit; cujus radicem numquam deseruit, sed in cujus radice fecundus ut esset, fecundior ab agricola cælesti purgatus est; pro cujus pace ac salute, ne simul cum zizaniis eradicaretur & triticum, tanta mala hominum secum in unitate constitutorum & veritatis libertate redarguit, & caritatis virtute sustinuit.

Caput XVIII. *Sequentibus duobus capitibus examinat epistolam 72. ad Quintum.*

24. Unde nos idem ipse copiosissimè admonet, multos in delictis suis & peccatis mortuos, quamvis ad Christi societatem & ad illius columbæ unicæ innocentis & simplicis membra non pertinentes, (quæ si sola baptizaret, illi utique non baptizarent,) specie tamen intus videri & baptizari & baptizare. Et in eis quamvis mortuis, illius tamen baptismum vivere, qui non moritur, & mors illi non ultrà dominabitur. Cùm ergo & intus sint mortui, neque latentes, (nam non de illis tanta diceret Cyprianus,) qui vel non pertineant ad illam vivam columbam, vel nondum pertineant; & foris sint mortui, qui manifestiùs ad eam vel non pertineant, vel nondum pertineant; verumque sit *non posse ab eo vivificari alterum, qui ipse non vivit*: manifestum est eos qui intus à talibus baptizantur, si vera conversione cordis accedunt, ab eo vivificari cujus est baptismus. Si autem sæculo verbis & non factis renuntiant, quales Cyprianus & intus esse testatur; nec ipsos vivificari nisi convertantur, & tamen verum habere baptismum, etiam si non convertantur. Unde etiam exteriores mortuos, quamvis *neque vivant, neque vivificent*, habere tamen baptismum vivum, qui eis tunc prosit ad vitam, si convertantur ad pacem, similiter manifestum est.

Caput XIX. *Deus & per malos sanctificat.*

25. Quapropter qui tunc ab hæresibus venientes in eodem Christi baptismo quem foris acceperant suscipiebant, & dicebant *se veterem consuetudinem sequi*, sicut etiam nunc suscipit Ecclesia: frustra contra eos dicebatur *apud veteres* * *hæreses & schismata prima adhuc fuisse initia, ut hi illic essent qui de Ecclesia recedebant, & hic baptizati priùs fuerant, quos tunc ad Ecclesiam revertentes & pænitentiam agentes, necesse non erat baptizari.* Statim enim ut unaquæ A que hæresis exsistebat, & à congregatione catholicæ communionis exibat, non dico alio die, sed & ipso die poterat irruentes in se aliquos baptizare. Et ideo si vetus hæc erat consuetudo, ut sic susciperentur, (quod nec ipsi qui contrà disserebant negare potuerunt,) nulli paulò attentiùs advertenti potest esse dubium, etiam eos sic esse susceptos, qui foris in hæresibus baptizati sunt.

** f. hæresis & schismatum.*

26. Illud autem quid habeat rationis non video, B ut *nondum* dicatur *ovis errans*, cui quærenti salutem Christianam, in hæreticorum incidere errorem, & apud eos contingit baptizari; & ovis jam facta dicatur in ipsa intus Catholica, qui sæculo verbis solis & non factis renuntiavit, & in ea cordis falsitate baptismum accepit. Aut si & talis non sit ovis, nisi cùm se ad Deum veraci corde converterit: sicut iste non quando fit ovis baptizatur, si jam baptizatus erat, sed ovis nondum erat; sic & ille qui venit ab hæreticis ut ovis C fiat, non tunc baptizandus est, si apud eos jam eodem baptismo baptizatus erat, quamvis adhuc ovis non erat. Quapropter cùm omnes etiam intus mali, avari, invidi, ebriosi, & contra disciplinam Christianam viventes, meritò dici possint & mendaces & tenebrosi & mortui & antichristi, numquid tamen propterea non baptizant, quia *nihil potest esse commune mendacio & veritati, tenebris & luci, morti & immortalitati, antichristo & Christo?*

27. D Non itaque *de sola consuetudine, sed* etiam *de veritatis ratione præsumit*, qui nullorum hominum perversitate perversum fieri dicit Dei sacramentum, quod etiam in perversis esse declaratur. Certè Johannes apostolus apertissimè dicit, Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc: & iterum, Qui odit fratrem suum, homicida est. Cur ergo intus tales baptizant, quos in malevola invidia fuisse * Cyprianus ipse commemorat? * Quomodo aquam mundat & sancti E ficat homicida? Quomodo benedicunt oleum tenebræ? Si autem Deus adest sacramentis & verbis suis, per qualeslibet administrentur, & sacramenta Dei ubique recta sunt, & mali homines quibus nihil prosunt, ubique perversi sunt.

1. Iohan. 2. 9. *1. Iohan. 3. 15.* ** Epist. ad Iubaianum.* ** Caput XX.*

28. Illud autem quale est, ut ideo putetur *hæreticus non habere baptismum, quia non habet Ecclesiam?* Etutique *cùm baptizatur, etiam de sancta Ecclesia interrogatur.* Quasi verò ille qui non factis intus, sed verbis sæculo renuntiat, non * hoc F in baptismo interrogetur. Sicut ergo hujus falsa responsio non efficit ut baptismus non sit quem percipit, sic & illius de Ecclesia sancta falsa responsio non efficit ut baptismus non sit quem percipit: & sicut ille si postea, quod fallaciter responderat, veraciter impleat, non ei baptismus repetitur, sed vita corrigitur; sic & ille si postea veniat ad Ecclesiam, de qua interrogatus falsum responderat, quia eam se habere dum non haberet putabat, ipsa quam non habebat ei datur, G non quod acceperat iteratur. Cur autem ad verba quæ procedunt ex ore homicidæ possit tamen Deus *oleum sanctificare, & in altari quod hæretici posuerunt non possit*, nescio: nisi fortè quem cor hominis fallaciter conversum intus non impedit, * lignum fallaciter positum impedit foris, quo minùs sacramentis suis adesse dignetur, nullis hominum falsitatibus impeditus? Si ergo ad hoc valet quod dictum est in Evangelio, *Deus*

Tribus proximis capitibus respondet Cypriani epistolæ 70. scriptæ ex Carthag. concilio ad Saturninum Maximum &c. ** Baptizandus interrogatur an sæculo renuntiet.* ** Altare ligneum.* *Iohan. 9. 31.*

peccatorem non audit, ut per peccatorem sacramenta non celebrentur: quomodo exaudit homicidam deprecantem, vel super aquam baptismi, vel super oleum, vel super Eucharistiam, vel super capita eorum quibus manus imponitur? Quæ omnia tamen & fiunt & valent etiam per homicidas, id est per eos qui oderunt fratres, etiam in ipsa intus Ecclesia. Cùm *dare nemo possit quod non habet*: quomodo dat homicida Spiritum-sanctum? Et tamen ipse intus etiam baptizat. Deus ergo dat etiam ipso baptizante Spiritum-sanctum.

Caput XXI.

29. Quod verò ait, *Baptizandus & innovandus est qui ad Ecclesiam venit, ut intus per sanctos sanctificetur*; quid faciet, si & intus in non sanctos incurrerit? An fortè sanctus est homicida? Et si propterea baptizatur in Ecclesia, ut *etiam hoc ipsum deponat, quod homo ad Deum veniens dum sacerdotem quærit, in sacrilegum fraude erroris incurrit*; ubi postea depositurus est, si fortè in ipsa intus Ecclesia dum hominem Dei quærit, in homicidam fraude erroris incurrit? Si *non potest in homine aliquid inane esse, & aliquid prævalere*; quare potest in homicida sacramentum sanctum esse, & cor sanctum non esse? Si *quisquis Spiritum-sanctum dare non potest, nec baptizare potest*; cur intus baptizat homicida? Aut quomodo Spiritum-sanctum habet homicida, cùm omnis qui Spiritum-sanctum habet, illuminatus sit, qui autem odit fratrem, in tenebris sit usque adhuc? Si *quia unus est baptismus & unus spiritus*, ideo non possunt habere unum baptisma qui non habent unum spiritum; cur intus innocens & homicida baptismum unum habent, & eumdem spiritum non habent? Ita ergo potest hæreticus & catholicus baptisma unum habere, & unam Ecclesiam non habere, sicut possunt in Catholica innocens & homicida unum habere baptisma, & unum spiritum non habere: quia sicut unum est baptisma, sic unus est spiritus & una Ecclesia. Ita fit ut hoc in quoque agnoscendum sit quod habet, hoc ei dandum quod non habet. Si *nihil potest ratum & firmum esse apud Dominum quod illi faciunt, quos Dominus hostes & adversarios suos esse dicit*; cur firmus est baptismus quem tradunt homicidæ? An hostes & adversarios Domini non dicimus homicidas? Qui autem odit fratrem suum, homicida est. (1. Johan. 3. 15) Quomodo ergo baptizabant, qui oderant Paulum servum Christi Jesu, ac per hoc oderant & Jesum, quia & Saulo ipse dixit, Quid me persequeris? (Act. 9. 4.) quando ejus servos persequebatur: & in fine ipse dicturus est, Cùm uni ex minimis meis non fecistis, mihi non fecistis. (Matth. 25. 45.) Quamobrem omnes qui ex nobis exeunt, non sunt ex nobis; sed non omnes qui nobiscum sunt, ex nobis sunt: sicut area cùm trituratur, quidquid inde volat, non est triticum; sed non quidquid ibi est, triticum est. Ideoque & Johannes, Ex nobis, inquit, exierunt, sed non erant ex nobis. (1 Johan. 2. 19.) Si enim fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. Quapropter sacramentum gratiæ dat Deus etiam per malos; ipsam verò gratiam non nisi per se ipsum vel per sanctos suos. Et ideo remissionem peccatorum vel per se ipsum facit, vel per illius columbæ membra, quibus ait, Si cui dimiseritis, dimittentur; si cui tenueritis, tenebuntur. (Johan. 20. 23.) Baptismum verò, quod est sacramentum remissionis peccatorum, quia nulli dubium est habere etiam homicidas posse, qui in tenebris sunt usque adhuc, quia de cordibus eorum fraternum odium non exclusum est: sive nulla eis peccata dimissa sint, si non in melius mutato corde baptizati sunt, sive continuò dimissa redierint: & per se ipsum, quia Dei est, sanctum esse cognoscimus, & sive tradatur sive accipiatur à talibus, nulla eorum perversitate violari, sive intus, sive foris.

Caput XXII.

30. Proinde consentimus Cypriano, *hæreticos remissionem dare non posse*, baptismum autem dare posse, quod quidem illis & dantibus & accipientibus valeat ad perniciem, tamquam tanto munere Dei male utentibus: sicut etiam maligni & invidi, quos & intus esse ipse testatur, remissionem peccatorum dare non possunt, cùm eos baptismum dare posse omnes fateamur. Si enim de his qui in nos peccaverint, dictum est, Si non dimiseritis peccata hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra: (Matth. 16. 15.) quanto magis fieri non potest, ut eis peccata dimittantur, qui fratres à quibus diliguntur oderunt, & in ipso odio baptizantur; quibus tamen postea correctis non rursus baptismus datur, sed ipsa venia quam tunc accipere non meruerunt, in vera conversione præstatur. Ideoque etiam illa quæ ad Quintum scribit Cyprianus, & illa quæ cum collegis suis Liberali, Caldonio, Junio, & ceteris, ad Saturninum, Maximum, & alios, bene considerata nullo modo proferenda sunt adversùs totius Ecclesiæ catholicæ consensionem, cujus se illi membra esse gaudebant, & unde se neque ipsi præciderunt, neque diversa sentientes præcidi passi sunt; donec aliquando in Domini voluntate per plenarium concilium, licet post multos annos, quid esset rectius eluceret, non aliqua novitate instituta, sed antiquitate roborata.

Caput XXIII. Refellit epistolam ad Pompeium.

31. Ad Pompeium etiam scribit Cyprianus de hac eadem re, ubi aperte judicat Stephanum, quem Romanæ ecclesiæ episcopum tunc fuisse didicimus, non solùm sibi ad ista non consensisse, verùm etiam contrà scripsisse atque præcepisse. Qui utique Stephanus non propterea *communicavit hæreticis*, quia baptisma Christi quod in eorum perversitate integrum mansisse cognovit, improbare non ausus est. Nam si non habent baptismum qui de Deo prava sentiunt, hoc posse & intus accidere, jam satis, ut arbitror, disputatum est. *Apostoli autem nihil* quidem *exinde præceperunt*: sed consuetudo illa quæ opponebatur Cypriano, ab eorum traditione exordium sumsisse credenda est: sicut sunt multa quæ universa tenet Ecclesia, & ob hoc * ab Apostolis præcepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiantur. (Traditiones Apostolicæ non scriptæ.)

32. At enim scriptum est de hæreticis, *quòd à semetipsis damnati sunt*. (Tit. 3. 11.) Quid ergo, & illi non à semetipsis damnati sunt, quibus dictum est, In quo enim alterum judicas, temetipsum condemnas? (Rom. 2. 1.) His autem dicit Apostulus, Qui prædicas non furandum, furaris, &c. Et tales profectò erant illi, qui cùm essent episcopi & cum ipso Cypriano in unitate catholica constituti, fundos insidiosis fraudibus rapiebant, prædicantes utique populis Apostoli verba dicentis, Neque rapaces regnum Dei possidebunt. (1 Cor. 6. 10.)

* Tres tantùm MSS. *& ob hoc Apostolis præcepta*.

33. [illegible] P[illegible] d[illegible]ter percurrere non [illegible] *Con[illegible] tum De[illegible] esse quos venientes ab hæreticis [illegible] illi baptismum [illegible] ba[illegible]*, qua scripturarum auc[illegible] rum [illegible]. Sed plane ostenditur, [illegible] pseu[illegible]. q[illegible] non habe[illegible] dem caritatem cum sanctis sine qua [illegible] sunt quæcumque in ea habere pot[illegible] mu[illegible] communem habere [illegible] jam satis atque uberrimè de[illegible]tum est. *E[c]clesiam & Spiritum & baptisma [illegible] non posse separari. & ideo qui ab Eccl[esia] separati sunt & à Spiritu-sancto, etiam à baptismo* vult *intelligi separatos*. Quòd si ita est, cùm quisque in Ecclesia catholica baptismum acceperit, tamdiu in eo manet, quamdiu in Ecclesia & ipse manet: si autem inde discesserit, discedit à baptismo; quod non ita est. Nam ideo redeunti non redditur, quia cùm discederet, non amisit. Quemadmodum autem Spiritum sanctum sicut habent filii dilecti, non habent filii maligni, & tamen baptismum habent: sic & Ecclesiam sicut habent catholici, non habent hæretici, & tamen baptismum habent. Nam Spiritus-sanctus disciplinæ fugiet fictum, nec tamen eum fugiet baptismus. Itaque sicut potest baptisma esse & unde se aufert Spiritus-sanctus; ita potest esse baptisma ubi non est Ecclesia. *Manùs autem impositio*, si non *adhiberetur ab hæresi venienti*, tamquam extra omnem culpam esse judicaretur: propter caritatis autem copulationem, quod est maximum donum Spiritus-sancti, sine quo non valent ad salutem quæcumque alia sancta in homine fuerint, manus hæreticis correctis imponitur.

CAPUT XXIV.

34. JAM *de templo Dei*, & quomodo accipiendum sit, *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis*, satis disseruisse me memini. Neque enim avari templum Dei sunt, cùm scriptum sit, Quæ societas templo Dei cum idolis? Et avaritiam idololatriam esse, testimonium Pauli Cyprianus assumserit. Induunt autem homines Christum, aliquando usque ad sacramenti perceptionem, aliquando & usque ad vitæ sanctificationem: atque illud primum & bonis & malis potest esse commune, hoc autem alterum proprium est bonorum & piorum. Quapropter si *baptisma esse sine Spiritu non potest*, habent & Spiritum hæretici; sed ad perniciem, non ad salutem, sicut habuit Saül. Nam per nomen Christi in Spiritu-sancto ejiciuntur dæmonia, quod & ille poterat qui erat extra Ecclesiam, de quo discipuli Domino suggesserunt. Sicut habent avari, qui tamen non sunt templum Dei: quoniam quæ societas templo Dei cum idolis? Si autem non habent avari Spiritum Dei, & tamen habent baptisma, potest esse sine Spiritu baptisma.

35. Si propterea *filios Deo generare non potest hæresis per Christum, quia Christi sponsa non est*: nec turba illa malorum intus constitutorum potest, quia & ipsa Christi sponsa non est. Designatur enim Christi sponsa sine macula & ruga. Ergo aut non omnes baptizati filii sunt Dei, aut potest & non sponsa generare filios Dei. Sicut autem quæritur, *utrùm spiritaliter natus sit, qui baptismum Christi apud hæreticos accepit*: ita quæri potest, utrùm spiritaliter natus sit, qui baptismum

C[illegible] a[illegible] [illegible] um [illegible] ep[illegible]

CAPUT XXV.

36. JAM [illegible] [illegible] l[illegible] [illegible]cit. [illegible] h[illegible] lar[illegible] dum [illegible] [illegible] ceptatio[illegible] ort[illegible] *re[illegible]* est, app[illegible]atur, [illegible] [illegible] probatis. Ma[illegible] [illegible] lituenuerunt [illegible]

CAPUT XXVI.

37. JAM verò [illegible] *doc[ib]ilem esse debere*; & adjungit, *D[ocibilis] autem ille est qui est ad discendum patientia lenis & mitis: oportet enim episcopum non tantum docere, sed & discere: quia & ille meliùs docet, qui quotidie crescit & proficit discendo meliora*. His utique verbis satis indicat vir sanctus & pia caritate præditus, non esse metuendum sic ejus epistolas legere, ut si quid postea pluribus & diuturnioribus inquisitionibus compertum Ecclesia confirmaverit, non ambigamus: quia sicut multa erant quæ doctus Cyprianus doceret, sic erat & aliquid quod Cyprianus docibilis disceret. Quod autem nos admonet, *ut ad fontem recurramus, id est, ad Apostolicam traditionem, & inde canalem in nostra tempora dirigamus*, optimum est, & sine dubitatione faciendum. *Traditum est ergo nobis*, sicut ipse commemorat, ab Apostolis, *quòd sit unus Deus, & Christus unus, & una spes, & fides una, & una Ecclesia, & baptisma unum*. Cùm ergo ipsis Apostolorum temporibus inveniamus fuisse quosdam, quibus una spes non erat, & unum baptisma erat; ex ipso fonte ita in nos ducitur veritas, ut appareat nobis fic fieri posse, ut cùm sit una Ecclesia, sicut spes una, & baptisma unum, habeant tamen unum baptisma qui non habent unam Ecclesiam: sicut illis etiam temporibus fieri potuit, ut baptisma unum haberent, qui unam spem non haberent. Quomodo enim habebant unam spem cum sanctis & justis illi qui dicebant, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur, dicentes quòd non esset resurrectio mortuorum? Et tamen in ipsis erant, quibus idem Apostolus dicit, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Ad eos enim apertissimè scribit, dicens, Quomodo quidam in vobis dicunt, quia resurrectio mortuorum non est?

CAPUT XXVII.

38. ET quòd in Cantico Canticorum Ecclesia sic describitur, *Hortus conclusus, soror mea sponsa, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum*: hoc intelligere non audeo nisi in sanctis & justis, non in avaris & fraudatoribus, & raptoribus, & fœneratoribus, & ebriosis, & invidis, quos tamen cum justis baptismum habuisse communem, cum quibus commu-

non non hic ... utique ... Cyprianus ... commemorat ... dicens, & decernens. Nam & hoc intueri ... quomodo irrepserint in hortum conclusum & fontem signatum, quos sæculo verbis solis & non factis renuntiasse Cyprianus, & tamen intus fuisse testatur? Si enim & ipsi ibi sunt, & ipsi sponsa Christi sunt, itane vero talis est illa sine macula & ruga, & illa speciosa columba tali membrorum parte turpatur? An istæ sunt spinæ, in quarum medio est illa sicut lilium, quod in eodem cantico dicitur? In quantum ergo lilium, in tantum & hortus conclusus & fons signatus: in illis videlicet justis, qui in occulto Judæi sunt circumcisione cordis, (Omnis enim pulcritudo filiæ regis intrinsecùs,) in quibus est numerus certus sanctorum prædestinatus ante mundi constitutionem. Illa verò multitudo spinarum, sive occultis, sive apertis separationibus, forinsecus adjacet super numerum. Annuntiavi, inquit, & locutus sum, multiplicati sunt super numerum. Numerus ergo ille justorum, qui secundum propositum vocati sunt, de quibus dictum est, Novit Dominus qui sunt ejus: ipse est hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum. Ex hoc numero quidam spiritaliter vivunt, & supereminentem viam caritatis ingrediuntur; & cùm præoccupatum hominem in aliquo delicto instruunt in spiritu lenitatis, intendunt ne & ipsi tententur; & cùm forte & ipsi præoccupantur, tepescit in eis aliquantulùm, non autem exstinguitur caritatis affectus, rursusque insurgens & inardescens pristino cursui restituitur. Norunt enim dicere, Dormitavit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis. Cùm autem aliquid aliter sapiunt, id quoque illis in caritatis flagrantia permanentibus, nec rumpentibus vinculum pacis, Deus revelabit. Quidam verò adhuc carnales & animales provectus suos instanter exercent, & ut cibo spiritalium fiant idonei, sanctorum mysteriorum lacte nutriuntur; ea quæ in pravis moribus populari etiam judicio manifesta sunt, in Dei timore devitant; & ut minùs minùsque rebus terrenis & temporalibus delectentur, vigilantissimè satagunt, regulam fidei diligenter inquisitam firmissimè tenent, & si quid ab ea deviant, citò auctoritate catholica corriguntur; quamvis in ejus verbis pro sensu carnali, variis adhuc phantasmatum concursibus fluctuent. Sunt etiam quidam ex eo numero qui adhuc nequiter vivant, aut etiam in hæresibus vel in gentilium superstitionibus jaceant: & tamen etiam illic novit Dominus qui sunt ejus. Namque in illa ineffabili præscientia Dei, multi qui foris videntur, intus sunt; & multi, qui intus videntur, foris sunt. Ex illis ergo omnibus, qui, ut ita dicam, intrinsecùs & in occulto intus sunt, constat ille hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum. Horum ... concessa divinitus, partim sunt p... in hoc tempore ... in futuro sæculo vita æterna, partim vero ... bonis perversisque communia, sicut omnia cetera in quibus sunt & sacrosancta mysteria.

39. Hinc itaque jam faciliùs & expeditiùs nobis arcæ unius, cujus Noë fabricator & gubernator fuit, consideratio proponitur. At enim Petrus, In arca Noe pauci, id est, octo animæ hominum salvæ factæ sunt per aquam, quod & vos simili forma baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio. Quapropter si apparent hominibus in unitate catholica baptizati, qui sæculo verbis solis & non factis renuntiant, quomodo pertinent ad hujus arcæ mysterium, in quibus non est conscientiæ bonæ interrogatio? Aut quomodo salvi fiunt per aquam, qui sancto baptismate malè utentes, cùm videantur esse intus, usque in finem vitæ in flagitiosis & perditis moribus perseverant? Aut quomodo non sunt per aquam salvati, quos in præteritum cum eo baptismate, quod in hæresi acceperant, in Ecclesiam simpliciter admissos Cyprianus ipse commemorat? Eadem quippe arcæ unitas eos salvos fecit, in qua nemo nisi per aquam salvatus est. Ipse enim dicit, *Potens est Dominus misericordia sua indulgentiam dare, & eos qui ad Ecclesiam simpliciter admissi, in Ecclesia dormierunt, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare.* Si non per aquam, quomodo in arca? Si non in arca, quomodo in Ecclesia? Si autem in Ecclesia, utique in arca: & si in arca, utique per aquam. Potest ergo fieri, ut & quidam foris baptizati, per Dei præscientiam veriùs intus baptizati deputentur; quia illic eis aqua incipit prodesse ad salutem; neque enim aliter dici possunt salvi facti in arca nisi per aquam: & rursus quidam, qui videbantur intus baptizati, per eamdem præscientiam Dei foris baptizati veriùs deputentur: malè quippe utentes baptismo, per aquam moriuntur; quod nulli tunc accidit, nisi qui præter arcam fuit. Certè manifestum est, id quod dicitur, in Ecclesia intus & foris, in corde, non in corpore cogitandum; quando quidem omnes, qui corde sunt intus, in arcæ unitate per eamdem aquam salvi fiunt, per quam omnes qui corde sunt foris, sive etiam corpore foris sint, sive non sint, tamquam unitatis adversarii moriuntur. Sicut ergo non alia, sed eadem aqua & in arca positos salvos fecit, & extra arcam positos interemit: sic non alio, sed eodem baptismo & boni catholici salvi fiunt, & mali catholici vel hæretici pereunt. Quid autem beatissimus Cyprianus de Catholica senserit, & quomodo ejus auctoritate penitus obterantur hæretici, quamquam multa dixerim, seorsum tamen, si Domino placuerit, aliquantò uberiùs atque manifestiùs dicere statui, cùm priùs de concilio ejus dixero quæ deberi à me puto, quod in Dei voluntate sequenti volumine aggrediar.

* Editio Am. *sicut apparet homines.* Sic etiam Er. sed infrà loco *baptizati*, habet Er. *baptizari*. At MSS. plerique, *sicut apparent homini...* ... *...tizati.*

LIBER

LIBER SEXTUS,

In quo Carthaginense Concilium de hæreticorum baptismate, curâ & auctoritate Cypriani celebratum, expenditur.

Caput I. POTERAT jam fortasse sufficere, quòd A totiens repetitis rationibus, & multipliciter disputando versatis atque tractatis, adjunctis etiam divinarum scripturarum documentis, & ipsius Cypriani tot testimoniis suffragantibus, jam etiam corde tardiores, quantum existimo, intelligunt baptismum Christi nulla perversitate hominis, sive dantis, sive accipientis, posse violari. Nec ob aliud illis temporibus, quando ista quæstio contra * veterem consuetudinem disputationibus salva caritate atque unitate altercantibus discutiebatur, visum est quibusdam etiam egregiis viris antistitibus Christi, inter quos præcipuè beatus Cyprianus eminebat, non esse posse apud hæreticos vel schismaticos baptismum Christi, nisi quia non distinguebatur sacramentum ab effectu, vel usu sacramenti. Et quia ejus effectus atque usus in liberatione à peccatis & cordis rectitudine apud hæreticos non inveniebatur, ipsum quoque sacramentum non illic esse putabatur. Sed convertentibus oculos C ad interioris paleæ multitudinem, cùm & hi qui in ipsa unitate perversi sunt & perditè vivunt, appareant remissionem peccatorum nec dare posse nec habere; quia non malignis, sed bonis filiis dictum est, Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur: habere tamen, & dare, & accipere baptismi sacramentum, satis eluxit pastoribus Ecclesiæ catholicæ toto orbe diffusæ, per quos postea plenarii concilii auctoritate originalis consuetudo firmata est; etiam D ovem, quæ foris errabat, & Dominicum characterem à fallacibus deprædatoribus suis foris acceperat, venientem ad Christianæ unitatis salutem, ab errore corrigi, à captivitate liberari, à vulnere sanari, characterem tamen in ea Dominicum agnosci potiùs quàm improbari: quando quidem ipsum characterem multi & lupi & lupis infigunt, qui videntur quidem intus esse, veruntamen ad illam ovem, quæ etiam ex multis una est, non pertinere, morum suorum fructibus con- E vincuntur, in quibus in finem usque perdurant: quia secundùm præscientiam Dei, sicut multæ oves errant exteriùs, sic multi lupi insidiantur interiùs; inter quos tamen novit Dominus qui sunt ejus, qui non audiunt vocem nisi pastoris, etiam cùm clamat per similes Pharisæorum, de quibus dictum est, Quæ dicunt facite.

[Marginal notes: *Aliud sacramentum, aliud sacramenti effectus & usus.* — *Johan. 20. 23.* — *Matth. 23. 3.*]

2. Sicut enim bono spiritalis habens finem præcepti, id est, caritatem de corde puro & conscientia bona & fide non ficta, potest aliquid ex F corpore quod adhuc corrumpitur & aggravat animam, minùs liquidè cernere, & aliter sapere quod in eadem caritate permanenti Deus cùm voluerit revelabit: sic in homine carnali atque perverso potest aliquod bonum & utile reperiri, quod aliunde sit non ex ipso. Nam ut in palmite fructuoso invenitur aliquid quod purgandum sit, ut majorem fructum ferat; ita & in arundine sterili atque arida vel alligata solet uva pendere. Et ideo sicut stultum est fructiferi palmitis purgamenta diligere, commodè autem facit qui poma suavia ubicumque suspensa non respuit: ita quisquis ab unitate præcisus propterea rebaptizat, quia Cypriano visum est ab hæreticis venientes denuo baptizari oportere; laudanda in tanto viro aversatur, & emendanda sectatur, nec ea ipsa B quæ sectatur assequitur. Ille enim dum zelo Dei graviter detestatur eos qui se ab unitate separaverunt, etiam ab ipso baptismo separatos esse arbitratus est: isti autem parum sceleris putantes, quòd ipsi à Christi unitate separati sunt, etiam baptismum ejus illic non esse, & secum exiisse contendunt. Tam ergo longè sunt à fecunditate Cypriani, ut nec purgamentis ejus æquentur.

3. ITEM quisquis non habens caritatem, & perditas vias morum ingrediens pessimorum, intus videtur esse cùm foris sit, & baptismum Christi nec in hæreticis repetit; nihil ejus adjuvat sterilitatem, quòd non fecundatur suo, sed fructu oneratur alieno. Fieri autem potest, ut aliquis vigeat in radice caritatis, & in quo Cyprianus aliter sapuit rectissimè sapiat, & tamen in Cypriano quàm in isto plura fecunda sint, & in isto quàm in Cypriano plura purganda sint. Non solùm itaque malos catholicos nullo modo comparamus, sed nec bonos facilè coæquamus beato Cypriano, quem inter raros & paucos excellentissimæ gratiæ viros numerat pia mater Ecclesia: quamvis isti & apud hæreticos cognoscant baptismum Christi, illi autem aliter visum sit; ut per eum minùs aliquid videntem, & in unitate firmissimè permanentem, manifestiùs demonstraretur hæreticis, quàm sacrilego scelere rumperetur vinculum pacis. Neque enim Pharisæi cæci, quamvis dicentes aliquando quod fieri debebat, comparandi erant apostolo Petro, quamvis dicenti aliquando quod fieri non debebat. Non solùm autem istorum ariditas illius viriditati conferenda non est: sed nec aliorum fructus illius ubertati adæquandus est. Gentes enim nemo judaizare nunc cogit, nec ideo tamen quisquam nunc in Ecclesia quantumlibet profecerit, Petri apostolatui conferendus est. Quapropter reddens debitam reverentiam, dignumque honorem, quantum valeo, persolvens pacifico episcopo & glorioso martyri Cypriano, audeo tamen dicere eum aliter sensisse de schismaticis vel hæreticis baptizandis, quàm postea veritas prodidit, non ex mea, sed ex universæ Ecclesiæ sententia, plenarii concilii auctoritate roborata atque firmata: sicut venerans pro sui merito Petrum primum Apostolorum & eminentissimum Martyrum, audeo tamen dicere, non eum rectè fecisse ut gentes judaizare

[Marginal notes: *Caput II.* — *Gal. 2. 14.*]

* Am. Fr. & MSS. *contra ueterem consuetudinem.*

cogeret; etiam hoc enim dico, non ex mea, sed ex apostoli Pauli salutari doctrina, per Ecclesiam universam retenta atque servata.

4. Disputans ergo de sententia Cypriani, multùm infra merita positus Cypriani, dico sacramentum baptismi & bonos & malos posse habere, posse dare, posse accipere: & bonos quidem utiliter ac salubriter, malos autem perniciosè atque pœnaliter; cùm illud tamen in utrisque sit æqualiter integrum: atque nihil interesse ad ejus æqualem in omnibus integritatem, quanto pejor id habeat inter malos, sicut nihil interest quanto melior id habeat inter bonos. Ac per hoc etiam nihil interest quanto pejor id tradat, sicut nihil interest quanto melior: atque ita nihil interest quanto pejor id accipiat, sicut nihil interest quanto melior. Illud enim per se ipsum, & in eis qui non æqualiter justi sunt, & in eis qui non æqualiter iniqui sunt, æqualiter sanctum est.

CAPUT III. 5. HABERE autem baptismum, & tradere, & accipere malos nequaquam in melius commutatos, & de Scripturis canonicis, & de ipsius Cypriani litteris, satis, ut arbitror, demonstravimus: quos non pertinere ad sanctam Ecclesiam Dei, quamvis intus esse videantur, ex hoc apertissimè apparet, quia isti sunt avari, raptores, fœneratores, invidi, malevoli, & cetera hujusmodi; illa autem columba unica, pudica & casta, sponsa sine macula & ruga, hortus conclusus, fons signatus, paradisus cum fructu pomorum, & cetera quæ de illa similiter dicta sunt: quod non intelligitur nisi in bonis & sanctis & justis, id est, non tantùm secundùm operationes munerum Dei bonis malisque communes, sed etiam secundùm intimam & supereminentem caritatem Spiritum-sanctum habentibus, quibus Dominus dicit, Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; & si cui tenueritis, tenebuntur.

Ephes. 5. 27. 1. Retr. cap. 18. Joan. 20. 23.

CAPUT IV. 6. Ac per hoc nihil idoneum dici, cur non possit malus etiam tradere baptismum, qui potest habere; & sicut perniciosè habet, ita etiam perniciosè tradere; non quia tale aliquid tradit, nec quia [a] talis tradit, sed quia tali tradit. Nam cùm malus tradit bono, id est, in unitatis vinculo, veraci conversione mutato, inter bonum sacramentum quod traditur, & bonum fidelem cui traditur, tradentis malitia [b] non separat. Et cùm illi veraciter ad Deum converso peccata dimittuntur, ab eis dimittuntur, quibus [c] ipsa veraci conversione conjungitur. Idem quippe Spiritus-sanctus ea dimittit, qui datus est omnibus sanctis sibi caritate cohærentibus, sive se noverint corporaliter, sive non noverint. Similiter cùm alicujus peccata tenentur, ab eis utique tenentur, à quibus se ille, cui tenentur, vitæ dissimilitudine & pravi cordis aversione disjungit, sive illum corporaliter nôverint, sive non noverint.

CAPUT V. 7. QUAPROPTER omnes mali spiritaliter à bonis sejuncti sunt: si autem etiam corporaliter aperta dissensione separentur, pejores fiunt. Sed, ut dictum est, nihil interest ad baptismi sanctitatem, quanto quisque pejor id habeat, & quanto pejor id tradat: potest tamen tradere separatus, sicut potest habere separatus; sed quàm perniciosè habere, tam perniciosè tradere. Ille autem cui tradit, potest salubriter accipere, si ipse non separatus accipiat: sicut plerisque accidit, ut catholico animo & corde ab unitate pacis non alienato, aliqua necessitate mortis urgentis in aliquem hæreticum irruerent, & ab eo Christi baptismum sine illius perversitate perciperent, & sive defuncti, sive liberati, nequaquam apud eos remanerent, ad quos numquam corde transierant. Si autem etiam ipse separatus acceperit, tanto perniciosiùs accipit, quanto [d] majus bonum est quod non bene accipit: & tanto magis valet ad exitium separato, quanto magis posset ad salutem valere conjuncto. Et ideo si ab illa perversitate correctus, & à separatione conversus venerit ad catholicam pacem, sub eodem baptismate quod acceperat, ejus peccata dimittuntur propter vinculum caritatis, sub quo baptismate peccata ejus tenebantur propter sacrilegium divisionis: quia illud & in homine justo & in homine injusto semper sanctum est, quod neque æquitate alicujus augetur, neque alicujus iniquitate minuitur.

Etiam ab hæreticis in necessitate accipi baptismum potest.

8. Quæ cùm ita sint, quid huic tam perspicuæ veritati officit, quòd multi coëpiscopi Cypriano in illam sententiam consenserunt, suasque in idem convenientes proprias protulerunt, nisi ut magis magisque illius viri erga unitatem Christi caritas innotescat? Si enim solus ista sentiens nullo consentiente remaneret, videretur propterea refriguisse ab scelere schismatis, quia socios non inveniebat erroris: tam multis autem sibi consentientibus, quòd cum ceteris diversa sentientibus in unitate permansit, catholicæ universitatis sanctissimum vinculum, non timore solitudinis, sed pacis amore servavit. Quapropter posset quidem jam videri superfluum, ceterorum etiam illius concilii episcoporum singulas retractare sententias: sed quoniam corde tardiores non putant esse responsum, si alicui loco cujusque sermonis non ibi sed alibi respondeatur, quod illuc etiam possit adhiberi; meliùs multum legendo adteruntur ut acuantur, quàm parum intelligendo conqueruntur ut redarguantur.

CAPUT VI. Verba Cypriani in concilio Carthag. 9. PRIMUM ergo ipsius Cypriani consultationem, qua indicatur anima pacifica & exundans ubere caritatis, unde concilium ipsum incipit, iterum considerandam commemoremus. *Audistis*, inquit, *collegæ dilectissimi, quid mihi Jubaianus coëpiscopus noster scripserit, consulens mediocritatem nostram de illicito & profano hæreticorum baptismo, & quid ego ei rescripserim, censens scilicet quod semel atque iterum & sæpe censuimus, hæreticos ad Ecclesiam venientes, Ecclesiæ baptismo baptizari & sanctificari oportere. Item lectæ sunt vobis & aliæ Jubaiani litteræ, quibus pro sua sincera & religiosa devotione ad epistolam nostram rescribens, non tantùm consensit, sed & instructum se esse gratias egit. Superest ut de hac ipsa re singuli quid sentiamus proferamus: neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes. Neque enim quisquam nostrûm Episcopum se episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit; quando habeat omnis episcopus pro licentia libertatis &*

[a] Lovanienses libris omnibus editis & MSS. reluctantibus contexerunt, *nec quia tali tradit, sed quia talis tradit* omissâ negante particulâ.
[b] Am. *malitia separatur*. Er. & omnes MSS. *malitia superatur*:
[c] Apud. Lov. *ipse*.
[d] Am. & MSS. *magis*.

pot[estate] s[u]æ a[rb]itrium proprium, tamque judicari ab alio non possit, quam nec ipse potest alterum judicare; sed expectemus universi judicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus & solus habet potestatem & præponendi nos in Ecclesiæ suæ gubernatione, & de actu nostro judicandi.

CAPUT VII. [illegible]

10. JAM satis, quantum arbitror, non solùm ad epistolam, quam Jubaiano scripsit, sed etiam ad illam, quam ad Quintum dedit; & ad illam, quam cum quibusdam collegis ad quosdam collegas; & ad illam, quam ad Pompeium, quan- B tum potuimus, pro universitate catholicæ consensionis atque concilii, in cujus unitate illi tamquam pia membra manserunt, libris superioribus disputavimus. Quapropter jam opportunum videtur, quid etiam ceteri singillatim censuerint considerare ea libertate, quam nobis etiam ipse non abrogavit, dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Quod cum non [a] propterea dixisse, ut cogitationes tacitas collegarum, tamquam de abdi- C to eruitas tali securitate captaret, sed quòd revera pacem unitatemque diligeret, ex aliis similibus videre facillimum est, ubi ad singulos scripsit, sicut ad ipsum Jubaianum. *Hæc tibi*, inquit, *brevissimè pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime, nemini præscribentes, aut præjudicantes, quo minùs unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem.* Et ne quisquam, si hac eadem libera potestate diversa sentiret, pellendus à ceterorum consortio videretur, sequitur D & dicit; *Nos, quantum in nobis est, propter hæreticos cum collegis & coepiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam & dominicam pacem tenemus.* Et paulò pòst, *Servatur*, inquit, *à nobis patienter & leniter caritas animi, collegii honor, vinculum fidei, concordia sacerdotii.* Sic & Epist. 69. in epistola quam scripsit ad Magnum, cùm de baptismo tinctorum & perfusorum quæreretur, utrùm aliquid interesset: *Qua in parte*, inquit, *nemini verecundia & modestia nostra præjudicat*, E *quo minùs unusquisque quod putaverit sentiat, & quod senserit faciat.* Quibus ejus sermonibus satis apparet, illo tempore ab eis ista esse tractata, quo nondum declarata sine ambagine hauriebantur, sed adhuc clausa magno molimine quærebantur. Nos ergo jam de baptismi simplicitate ubique [b] agnoscendam consuetudinem universæ Ecclesiæ, etiam conciliis universalibus roboratam tenentes, accepta quoque ex verbis Cypriani majore fiduciâ, per quæ mihi etiam tunc liceret sal- F vo jure communionis diversa sentire, unitate quidem prælata atque laudata, qualem beatus Cyprianus & ejus collegæ, qui cum eo concilium illud fecerunt, cum diversa sentientibus tenuerunt, hæreticorum & schismaticorum seditiosas calumnias proturbantes atque evertentes in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui per Apostolum Ephes. 4. 2. suum loquens ait, Sufferentes invicem in dilectione; studentes servare unitatem spiritûs in vin- G Phil. 3. 15 culo pacis: per quem etiam ait, Si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit: sanctorum Episcoporum sententias, salvo cum eis vinculo unitatis & pacis, in quo retinendo eos, quantum ipse Dominus adjuvat, imitamur, considerandas A & pertractandas aggredimur.

CAPUT VIII.

11. CÆCILIUS à Bilta dixit: *Ego unum baptismum in Ecclesia sola scio, & extra Ecclesiam nullum. Hic erit unum, ubi spes vera est & fides certa. Sic enim scriptum est: Una fides, una spes,* Ephes. 4. 5. *unum baptisma. Non apud hæreticos, ubi spes nulla est & fides falsa, ubi omnia per mendacium aguntur, ubi exorcizat dæmoniacus, sacramentum interrogat cujus os & verba cancer emittunt, fidem dat infidelis, veniam delictorum tribuit sceleratus, &* B *in nomine Christi tingit antichristus, benedicit à Deo maledictus, vitam pollicetur mortuus, pacem dat impacificus, Deum invocat blasphemus, sacerdotium administrat profanus, ponit altare sacrilegus. Ad hæc omnia accedit & illud malum, ut antistes diaboli audeat eucharistiam facere. Aut qui illis adsistunt, dicant hæc [c] omnia falsa esse de hæreticis.* [c] *Ecce ad qualia cogitur Ecclesia consentire, & sine baptismo & venia delictorum communicare compellitur. Quam rem, fratres, fugere ac vitare debemus,* C *& à tanto scelere nos separare, & unum baptisma tenere, quod soli Ecclesiæ concessum est.*

12. Ad hæc respondeo, quoniam quisquis etiam intus confitetur se Deum nosse, factis autem negat, quales sunt avari & invidi, & qui propter fraternum odium, non meo, sed sancti Johannis apostoli testimonio dicuntur homicidæ; & spem 1. Johan. 3. 15. non habent, quia malam conscientiam gerunt; & perfidi sunt, quia non id agunt quod Deo voverunt; & mendaces, quia falsa profitentur; & D dæmoniaci, quia diabolo & angelis ejus in suo corde locum præbent; & verba eorum putredinem operantur, cùm corrumpunt bonos mores per colloquia mala; & infideles sunt, quoniam quod Deus talibus minatur irrident; & scelerati, quia nefariè vivunt, & antichristi, quia mores eorum Christo adversantur; & à Deo maledicti, quia ubique tales sancta scriptura exsecratur; & mortui, quia carent vitâ justitiæ; & impacati, quia contrariis factis cum Dei sermone confli- E guntur; & blasphemi, quia per eorum perditos actus nomini Christiano derogatur; & profani, quia ab illo Dei sanctuario spiritaliter interiore seclusi sunt; & sacrilegi, quia in seipsis templum Dei malè vivendo corrumpunt; & antistites diaboli, quia fraudi & avaritiæ, quæ est idololatria, serviunt. Tales autem nonnullos, immo plurimos, & apostolus Paulus & episcopus Cyprianus etiam intus esse testantur. Cur ergo isti baptizant? Cur etiam quidam qui sæculo verbis & non F factis renuntiant, ab hujusmodi moribus non mutati baptizantur, & quando mutantur non rebaptizantur? Jam verò quòd indignatur & dicit, *Ecce ad qualia Ecclesia cogitur consentire, & sine baptismo & venia delictorum communicare compellitur*: nisi essent ceteri episcopi qui alios ad ista compellerent, non utique hæc diceret. Unde etiam ostenditur, illos tunc veriora sensisse, qui non recesserunt à pristina consuetudine, quæ po- G stea concilii universitate firmata est. Quid est autem quod adjungit & dicit, *Quam rem, fratres, fugere ac vitare debemus, & à tanto scelere nos separare?* Si enim hoc ita dicit, ut ista non faciat nec approbet, alia res est. si autem ut diversa sentientes damnet & segreget, [d] prioribus resistit [d]

[a] In editis, *non puto.* Redundat verbum *puto*, nec est in MSS.
[b] Am. & Er. *ubique ad agnoscendam.* Aliquot MSS. *ubique agnoscenda*, non malè, si jungitur cum *simplicitate.*
[c] Am. & MSS omittunt *omnia.*
[d] In MSS. est, *prioribus resistit ut his.*

verbis Cypriani, quibus ait, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.*

Cap. IX. 13. [a] (PRIMUS Felix à Migirpa dixit: *Censeo omnem hominem ab hæresi venientem baptizandum. Frustra enim illic putat se esse baptizatum, quum non sit baptisma, nisi in Ecclesia, unum & verum: quia & Dominus unus, & fides una, & una Ecclesia est, in qua stat unum baptisma, & sanctitas, & cætera. Nam quæ foris exercentur, nullum habent salutis effectum.*)

14. Ad ea quæ Felix à Migirpa dixit, hæc dicimus: Si non esset baptisma unum & verum nisi in Ecclesia, non utique esset in eis, qui ab unitate discedunt. Est autem in eis; nam id non recipiunt redeuntes, non ob aliud nisi quia non amiserant recedentes. Quod autem ait, *Nam quæ foris exercentur, nullum habent salutis effectum*: consentio, & omnino verum esse credo. Aliud est enim non ibi esse, aliud nullum habere salutis effectum. Venientibus enim ad catholicam C pacem prodesse incipiunt quæ foris inerant, sed non proderant.

Cap. X. 15. POLYCARPO autem Adrumetino, quoniam dixit, *Qui hæreticorum baptismum probant, nostrum evacuant*: respondemus, Si hæreticorum est baptismus, qui per hæreticos datur; avarorum & homicidarum est, qui intus à talibus datur. Si autem hoc istorum non est, nec illud illorum est: ac per hoc apud quoscumque sit, Christi est.

Cap. XI. 16. [b] (NOVATUS à Thamugade dixit: *Licèt sciamus omnem Scripturam testimonium reddere de salutari baptismo; debemus tamen fidem nostram exprimere. Hæreticos & schismaticos ad Ecclesiam venientes, qui pseudobaptizati videntur, debere eos in fonte perenni baptizari: & ideo secundum testimonium Scripturarum, & secundùm decretum collegarum nostrorum [c] sanctissimorum virorum, omnes schismaticos & hæreticos qui ad Ecclesiam conversi sunt [d] baptizari; sed & quicumque ordinati videbantur, inter laicos recipi.*)

17. Novatus à Thamugade quid fecerit dixit, non autem aliquid adtulit, unde se ostenderet facere debuisse quod fecit. Nominavit enim *testimonium Scripturarum & decretum collegarum*, sed non inde aliquid protulit quod considerare possemus.

Caput XII. 18. (NEMESIANUS à Tubunis dixit: *Baptisma quod dant hæretici & schismatici, non esse verum, ubique in scripturis sanctis declaratum est: quoniam ipsi præpositi eorum falsi Christi sunt, &* Prov. 9. 12. *juxta* LXX *falsi prophetæ, dicente Domino per Salomonem, Qui fidens est in falsis, hic pascit ventos, idem autem ipse sequitur aves volantes.* [e] *Deserit enim vias vineæ suæ, à semitis verò agelli sui erravit. Ingreditur autem per avia loca atque arida & terram destinatam siti, consequitur autem manibus infructuosa.* Ibidem 19. *Et iterum: Ab aqua aliena abstine te, & A de fonte alieno ne biberis, ut longum vivas tempus, adjiciantur etiam tibi anni vitæ. Et in Evangelio sua voce Dominus noster Iesus Christus locutus est dicens, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu-sancto, non potest introire in regnum Dei.* Joh. 3. 5. *Hic* Gen. 1. 2. *est Spiritus, qui ab initio ferebatur super aquam. Neque enim Spiritus sine aqua operari potest, neque aqua sine Spiritu. Malè ergo sibi quidam interpretantur, ut dicant, quòd per manus impositionem Spiritum sanctum accipiant, & sic recipiantur; B quum manifestum sit utroque sacramento debere eos renasci in Ecclesia catholica. Tunc quippe poterunt filii Dei esse, dicente Apostolo, Curantes servare* Ephes. 4. 3. *unitatem spiritûs in conjunctione pacis: unum corpus & unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ; unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus. Hæc omnia Ecclesia catholica loquitur. Et iterum in Evangelio dicit, Quod natum est de carne, caro est; & quod natum est de* Johan. 3. 6. Johan. 4. 24. *spiritu, spiritus est: quoniam spiritus Deus est, & C de Deo natus est. Ergo omnes hæretici & schismatici omnia quæcumque faciunt carnalia sunt, dicente Apostolo, Manifesta sunt enim opera carnis, quæ* Gal. 5. 19. *sunt fornicationes, immunditiæ, incestus, idololatriæ, veneficia, inimicitiæ, certamina, zelus, iræ, divisiones, hæreses, & his similia, de quibus prædixi vobis, sicut prædico, quoniam quicumque hæc faciunt, regnum Dei non hereditabunt. Condemnat æquè Apostolus cum omnibus malis & eos qui divisionem faciunt, hoc est, schismaticos & hæreticos. D Nisi ergo acceperint baptisma salutare in Ecclesia catholica quæ una est, salvi esse non possunt, sed cum carnalibus in judicio Domini damnabuntur.*)

19. [f] Nemesianus à Tubunis multa posuit testimonia Scripturarum: sed pro sententia Catholicæ, quam declarandam & commendandam suscepimus, multa locutus est. Nisi fortè putandum est, quia non *fidit in falsis* qui fidit in spe rerum temporalium, sicut omnes avari atque raptores, & qui sæculo non factis, sed verbis renuntiant, E quales tamen intus & baptizare & baptizari etiam, [g] Cyprianus est testis. Ipsi *sequuntur etiam aves volantes*, quia non apprehendunt quæ concupiscunt. *Deserit autem vias vineæ suæ, & à semita agelli sui errat, & ingreditur per avia loca atque arida & terram destinatam siti, consequitur autem manibus infructuosa*, non hæreticus tantùm, sed omnis qui malè vivit: quia omnis justitia fructuosa est, & omnis iniquitas infructuosa. Qui verò *aquam alienam de fonte extraneo bibunt*, non hæ- F retici tantùm sunt, sed omnes qui non vivunt secundùm ea quæ docet Deus, & vivunt secundùm ea quæ docet diabolus. Nam si de baptismo diceret, non diceret, *Nec de fonte extraneo biberis*; sed, de fonte extraneo non te ablueris. Jam verò quod Dominus ait, *Nisi quis renatus fuerit ex* Johan. 3. 5. *aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei*, quid eum adjuvet ad id quod putat, omnino non video. Aliud est enim, Omnis qui intrabit in re-

[a] Illud, *Primus Felix à Migirpa dixit*; & quæ subsequitur ipsius Felicis sententia, abest omnino ab Amerbachiana editione & ab omnibus MSS quibus in codicibus finito superiore capitulo, post verbum *amoventes* continuò subjungitur. *Ad ea quæ Felix à Migirpa dixit, hæc dicimus.* Itaque hæc ipsa verba Lovanienses putant per Erasmum adjecta ex Cypriano, ex quo etiam credunt translatum huc nomen *Primus*, quod omnino aberat ab Augustino. Cyprianus autem tacito Felicis nomine habet, *Primus à Misgirpa dixit.*

[b] Hujus etiam Novati, necnon subsequentis Nemesiani sententias omnino prætereunt Am. & MSS.

[c] Apud Cyprianum, *sanctissimæ memoriæ virorum*. qui scilicet de hac re antea cum Agrippino concilium habuerant.

[d] Sic apud Er. & Cyprianum. At Lovanienses monent per se, quamquam exemplaribus MSS destitutos, emendatum esse, *baptizari* & infrà, *inter laicos recipi* puta quia Augustinus sic respondet, *Novatus à Thamugade, quid fecerit dixit.*

[e] Quædam hic Nemesiani verba, quæ in Erasmi editione haud satis quadrabant cum responsione Augustini, mutata sunt per Lovanienses & ad Cypriani exemplar castigata.

[f] Vetus codex Corbeiensis, *Nemesianus autem à Tubunis*. Vox *autem* est in aliis quoque MSS. & apud Am.

gnum cælorum prius renascitur ex aqua & Spiritu, quia nisi renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum; quod Dominus dixit, & verum est: aliud autem, Omnis qui nascitur ex aqua & Spiritu intrabit in regnum cælorum; quod utique falsum est. Nam & Simon ille magus natus erat ex aqua & Spiritu, & tamen non intravit in regnum cælorum. (Act. 8, 13.) Sic fieri potest ut hæreticis etiam contingat. Aut si non nascitur ex Spiritu nisi qui veraci conversione mutatur, omnes qui sæculo verbis & non factis renuntiant, non utique de Spiritu, sed ex aqua sola nascuntur: qui tamen & intus teste Cypriano sunt. Necesse est enim ut unum de duobus concedatur: aut illi qui fallaciter sæculo renuntiant, nascuntur de Spiritu, quamvis ad perniciem, non ad salutem, atque ita possunt & hæretici; aut si illud quod scriptum est, (Sap. 1, 5.) Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum, etiam ad hoc valet, ut fallaciter sæculo renuntiantes non nascantur de Spiritu; potest quis baptizari aquâ, & non nasci de Spiritu, & frustra Nemesianus ait, *Neque Spiritus sine aqua operari potest, nec aqua sine Spiritu.* Jam verò & alibi sæpe dictum est, quomodo fieri possit, ut habeant communiter unum baptisma, qui Ecclesiam non habent unam: sicut fieri potest in ipsa intus Ecclesia, ut non habeant unum Spiritum sancti per justitiam & immundi per avaritiam, & tamen habeant unum baptisma. Sic enim dictum est, *unum corpus*, id est, Ecclesia, sicut *unus Spiritus* & *unum baptisma.* Jam cetera quæ dixit, nostræ potiùs assertioni suffragantur. Posuit enim ex Evangelio testimonium, (Joan. 3, 6.) *Quod natum est de carne caro est, & quod natum est de spiritu spiritus est; quia Deus spiritus est, & ex Deo natus est:* & intulit, *Ergo omnes hæretici & schismatici omnia quæcumque faciunt carnalia sunt, dicente Apostolo,* (Gal. 5, 19.) *Manifesta enim sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ,* & cetera quæ ibi dicit Apostolus, ubi & hæreses commemoravit, iste exsecutus est: *quoniam quicumque hæc faciunt, regnum Dei non hereditabunt.* Deinde adjecit, & dixit, *Condemnat itaque Apostolus cum omnibus malis & eos qui divisionem faciunt, hoc est, schismaticos & hæreticos.* Bene, quòd enumerans opera carnis, inter quæ & hæreses sunt, invenit & dixit simul omnia damnantem Apostolum. Interroget ergo ipsum sanctum Cyprianum, & audiat ab eo quàm multi etiam intus secundùm opera mala carnis vivunt, quæ cum hæresibus damnat Apostolus, & tamen baptizant & baptizantur. Cur ergo soli hæretici dicuntur baptismum habere non posse, quem habent socii damnationis ipsorum?

(Caput XIII.) 20. Januarius à [a] Lambæse dixit, *Secundùm scripturarum sanctarum auctoritatem decerno hæreticos omnes baptizandos, & sic in Ecclesiam sanctam admittendos.*

21. Huic respondetur: Secundùm scripturarum sanctarum auctoritatem decrevit concilium catholicum orbis terrarum, etiam in hæreticis inventum Christi baptismum non esse improbandum. Si autem poneret testimonia Scripturarum aut contra nos non esse, aut etiam pro nobis esse demonstraremus: sicut ecce qui eum sequitur.

(Caput XIV.) 22. [b] (Lucius à Castro Galbæ dixit, *Cum Dominus in Evangelio suo dixerit,* (Matth. 5, 13.) *Vos estis sal terræ, si autem sal infatuatum fuerit, id quod salietur ex eo, ad nihilum valebit, nisi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus: & iterum post resurrectionem suam mittens Apostolos suos mandaverit, dicens,* (Matth. 28, 18.) *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra; ite ergo, & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Quum ergo manifestum sit hæreticos, id est, hostes Christi, non integram sacramenti confessionem habere: item schismaticos non posse condire sapientiâ spiritali, quum ipsi ab Ecclesia, quæ una est, recedendo infatuati contrarii facti sint; fiat sicut scriptum est,* (Prov. 14, 9. sec. Lxx.) *Domus contrariorum legis debent emundationem: & consequens est eos qui à contrariis baptizati inquinati sunt primò purgari, & tum demum baptizari.*)

23. Lucius à [c] Castro Galbæ ex Evangelio posuit testimonium, dicente Domino, (Matth. 5, 13.) *Vos estis sal terræ, si autem sal infatuatum fuerit, id quod salietur ex eo, ad nihil valebit, nisi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus:* quasi nos dicamus homines ipsos foras projectos aliquid valere, vel ad suam vel ad aliorum salutem. Sed & qui tales videntur intus, non solùm spiritaliter foris sunt, sed etiam corporaliter in fine separabuntur. Omnes enim tales ad nihil valent, nec ideo tamen sacramentum baptismatis quod in eis est, nihil est. Nam & in ipsis qui projiciuntur foras, si resipiscant & redeant, salus eis quæ recesserat redit: baptisma verò quia non recesserat non redit. Et illud quod ait Dominus, (Matth. 28, 19.) *Ite, ergo, & docete gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti,* non permisit baptizare nisi bonos: quia malis non diceret, (Joan. 20, 23.) Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur. Quomodo ergo intus baptizant mali, qui dimittere peccata non possunt? Quomodo etiam baptizant malos non mutatos, quorum peccata adhuc super eos sunt, sicut Johannes dicit, (1. Joan. 2, 9.) Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc? Si autem tunc dimittuntur, cùm se bonis & justis, per quos in Ecclesia dimittuntur, quamvis à malis baptizati sint, intima caritate conjungunt: sic & illis qui forinsecus veniunt, & ad eamdem compaginem corporis Christi, interno vinculo pacis accedunt: baptismus tamen Christi in utrisque agnoscendus, & in nullis improbandus est; sive ante quàm convertantur, quamvis eis nihil prosit, sive cùm convertuntur, ut prosit. *Cùm ipsi ab Ecclesia quæ una est,* inquit, *recedendo infatuati contrarii facti sint; fiat sicut scriptum est, Domus contrariorum legis debent emundationem. Et consequens est,* inquit, *eos qui à contrariis baptizati, inquinati sunt, primò purgari, & tunc demum baptizari.* Quid ergo, raptores & homicidæ non sunt contrarii legis dicentis, (Exodi 20, 13.) Non occides, non furaberis? *Debent* ergo *emundationem,* quis hoc negaverit? Et tamen non solùm quicumque à talibus intus baptizantur, sed etiam qui tales non mutati baptizantur, quamvis adhuc purgationem debeant ut mutentur, non tamen amplius cùm mutati fuerint baptizantur. Tanta vis est in sacramento simplicis baptismi, ut cùm

a Lov. Am. & Er. *Lambese.* Veteres nostri MSS. ut apud Cyprianum, *Lambæse.*

b Hic adjecta item fuere in Erasmi editione & posterioribus libris verba Lucii, quæ antè aberant ab Am. & MSS.

c Am. Er. & septem MSS. *à Castra Galba.* Vetus cod. Corbeiensis, *à Castra Galva.*

fateamur aliquem baptizatum & adhuc malè viventem debere mundari, vetemus tamen ulteriùs baptizari.

CAPUT XV.

24. CRESCENS à Cirta dixit: *In tanto cœtu sanctissimorum consacerdotum lectis litteris Cypriani dilectissimi nostri ad Jubaianum, itemque ad Stephanum, quæ tantum in se sanctissimorum ex scripturis deificis [a] descendentium testimoniorum continent, ut meritò omnes per Dei gratiam adunati consentire debeamus: censeo ego omnes hæreticos sive schismaticos, qui ad catholicam Ecclesiam venire voluerint, non antè ingredi nisi exorcizati & baptizati fuerint; exceptis his sanè qui in Ecclesia catholica fuerint antè baptizati, ita tamen ut per manûs impositionem in pœnitentiam Ecclesiæ reconcilientur.*

25. Hîc admonemur iterum quærere, cur dixerit, *exceptis his sanè qui in Ecclesia catholica fuerint antè baptizati!* An quia non amiserant quod intus acceperant? Ergo quod habere foris poterant, cur non & tradere poterant? An illicitè foris traditur? Sed neque licitè foris habetur, & tamen habetur: sic illicitè foris datur, sed tamen datur. Quod autem præstatur redeunti qui intus acceperat, hoc præstatur venienti qui foris acceperat, id est, ut licitè intus habeat, quod illicitè foris habebat. Sed aliquis forsitan quærat, quid de hac re [b] beati Cypriani epistola ad Stephanum dixerit, cujus in hac sententia commemoratio facta est, cùm in exordio concilii non sit commemorata, credo quia non putatum est necessarium. Nam & ipsam in isto cœtu consacerdotum lectam esse dixit: quod factum omnino non dubito, quantum arbitror, ut fieri solet, quò possent jam congregati Episcopi etiam de illa caussa simul aliquid cognoscere, quæ illâ epistolâ continetur. Nam prorsus ad quæstionem præsentem non pertinet, & magis miror cur eam iste commemorare voluerit, quàm cur in exordio concilii commemoratio ejus prætermissa sit. Quòd si quisquam arbitratur me aliquid noluisse in medium proferre, quod in ea positum est præsenti caussæ necessarium, legat eam & sciat verum esse quod dico: aut si aliud invenerit, redarguat. Prorsus enim illa epistola [c] de baptismo apud hæreticos vel schismaticos dato, unde nunc agimus, nihil habet.

CAPUT XVI.

26. NICOMEDES à [d] Segermis dixit: *Mea sententia hæc est, ut hæretici ad Ecclesiam venientes baptizentur; eo quod nullam foris apud peccatores remissionem peccatorum consequantur.*

27. Cui respondetur: Universæ Ecclesiæ catholicæ sententia hæc est, ut hæretici quamvis in hæresi jam Christi baptismo baptizati ad Ecclesiam venientes non baptizentur. Si enim nulla est apud peccatores remissio peccatorum, nec intus peccatores peccata dimittunt: & tamen ab eis baptizati non rebaptizantur.

CAPUT XVII. Matth. 28. 19.

28. MUNNULUS à Girba dixit: *Ecclesiæ catholicæ matris nostræ veritas apud nos, fratres, semper mansit & manet, vel maximè in baptismi Trinitate, Domino nostro dicente, Ite, baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Cùm ergo manifestò,* inquit, *sciamus hæreticos non habere nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum sanctum, debent venientes ad Ecclesiam matrem nostram verè renasci & baptizari, ut cancer quod habebant, & damnationis ira, & erroris [e] offectura, per sanctum & cæleste lavacrum sanctificetur.*

29. Huic respondemus, Patrem & Filium & Spiritum-sanctum in sacramento dumtaxat habere omnes qui baptismo verbis Evangelicis consecrato baptizantur: in corde autem & in vita nec illos habere, qui intus perditè & exsecrabiliter vivunt.

CAPUT XVIII. Matth. 12. 30. 1 Johan. 2. 18.

30. SECUNDINUS à [f] Cedias dixit: *Cùm Dominus noster Christus dicat, Qui mecum non est, adversum me est: & Johannes apostolus eos qui ab Ecclesia exeunt antichristos dicat: indubitanter hostes Christi, quique antichristi nominati sunt, gratiam baptismi salutaris ministrare non possunt: & ideo censeo eos qui de hæreticorum insidiis confugiunt ad Ecclesiam, baptizandos esse à nobis, qui amici appellati sumus [g] Dei de ejus dignatione.*

31. Cui respondetur, Christi adversarios omnes esse, quibus dicentibus, Domine, nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus? & alia quæ ibi dicuntur: in fine dicturus est, Non novi vos, recedite à me omnes qui operamini iniquitatem: quæ tota palea si usque ad ultimum in malitia perseverabit, sive ante ventilationem ejus aliquid foras volet, sive intus esse videatur, igni destinata est. Si ergo propterea baptizandi sunt ad Ecclesiam venientes hæretici, ut ab amicis Dei baptizentur, numquid illi avari, raptores, homicidæ, amici Dei sunt, aut quos baptizaverint denuo baptizandi sunt?

Matth. 7. 22.

CAPUT XIX. Matth. 15. 14.

32. FELIX à [h] Bagai dixit: *Sicut cæcus cæcum ducens simul in foveam cadunt, ita hæreticus hæreticum baptizans simul in mortem cadunt.*

33. Hoc verum est, sed non propterea verum est quod adjungit: *Et ideo*, inquit, *hæreticus baptizandus & vivificandus, ne nos vivi mortuis communicemus.* Nonne mortui erant qui dicebant, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Non enim credebant resurrectionem mortuorum. Qui ergo istorum colloquiis malis corrumpebantur & eos sequebantur, nonne pariter cum eis in foveam cadebant? Et in eis tamen erant isti quibus scribebat Apostolus jam baptizatis, nec tamen ideo si corrigerentur denuo baptizarentur. Nonne idem Apostolus ait, Sapere secundùm carnem mors est? Et utique secundùm carnem sapiebant avari, fraudatores, raptores, inter quos gemebat ipse Cyprianus. Quid ergo illi in unitate viventi oberant mortui? Aut quis dicat baptismum Christi quod tales haberent vel darent, eorum iniquitatibus fuisse violatum?

1 Cor. 15. 32.

Rom. 8. 6.

CAP. XX.

34. [i] POLIANUS à Mileo dixit: *Justum est hæreticum baptizari in Ecclesia [k] sancta.*

[a] Antiquiores MSS omittunt, *descendentium testimoniorum*. Plures alii habent, *testimonia* mi; sed eum Am. & Er. carent verbo, *descendentium*.

[b] Aliquot MSS *de hoc re habeat*: omisso postea, *dixerit*. Alii MSS neutrum habent, *nec habeat*, *nec dixerit*.

[c] Duæ exstant Cypriani ad Stephanum epistolæ, altera de Marciano Arelatensi episcopo amovendo, quæ nunc est ordine 68. altera quæ synodica est tractans omnium id unde agunt argumentum de baptizandis hæreticis & schismaticis. Priorem tantùm videtur Augustinus, non posteriorem.

[d] Corbeiensis cod. *à Segermes*.

[e] Am. & Er. *offocatum*. Nonnulli MSS *offensa*. Sed plerique, *offectura*. Apud Cyprianum est *offectura*.

[f] Vetus cod. Corbeiensis & unus è Vaticanis, *à Cedias* Am. Er. & plures MSS *à Cicsas*.

[g] Vox *Dei* abest ab Am. Er. & MSS.

[h] Plures MSS. *à Baga*. Vetus Corbeiensis, *à Vagai*.

[i] Am. Er. & nostri omnes MSS. *Pollianus*. Ex his nonnulli habent, *à Mileu*: & quidam, *à Mileo*. Am. verò & Er. *à Milevi*.

[k] Sic in antiquis MSS. & apud Cypr. At in editis Am. & Er. *in Ecclesia Christi*.

35. Nihil quidem brevius dici potuit. Sed pu- to & hoc breve eſt: Juſtum eſt baptiſmum Chri- ſti non exſufflari in Eccleſia Chriſti.

CAPUT XXI. [a]

36. THEOGENES ab Hippone-regio dixit: *Secundùm ſacramentum* [a] *Dei gratiæ cæleſtis quod accepimus, unum baptiſmum quod eſt in Eccleſia ſan- cta credimus.*

37. Poteſt & mea eſſe ſententia. Sic enim li- brata eſt, ut nihil habeat contra veritatem. Nam & nos unum baptiſma quod eſt in Eccleſia ſan- cta credimus. Si autem dixiſſet, quod eſt in ſo- la Eccleſia ſancta credimus: reſpondendum erat ſicut ceteris. Nunc verò quia ſic dictum eſt, *Unum baptiſma quod eſt in Eccleſia ſancta credimus*; ut eſſe quidem in Eccleſia ſancta diceretur, ſed & alibi eſſe non negaretur: quodlibet ille ſenſerit, contra hæc verba diſputare non opus eſt. Si enim de me ſingula quærerentur, utrùm eſſet unum baptiſma: reſponderem unum eſſe. Deinde ſi in- terrogarer, utrùm hoc eſſet in Eccleſia ſancta: reſponderem hoc eſſe. Tertiò ſi quæreretur, utrùm hoc baptiſma crederem: reſponderem ita me credere; ac per hoc unum baptiſma quod eſt in Eccleſia ſancta me credere reſponderem. Si autem quæreretur utrùm in ſola ſancta eſſet Ec- cleſia, & apud hæreticos vel ſchiſmaticos non eſſet: non me ita credere cum tota Eccleſia reſ- ponderem. Sed quia hoc ille in ſententia ſua non poſuit, puto eſſe improbum ut ego illi addam verba contra quæ diſputem, quæ ibi non inveni. Ita enim ſi diceret, Una eſt aqua Euphratæ flu- minis, quæ eſt in paradiſo: verum utique dice- ret. Sed ſi interrogaretur, utrùm in ſolo paradi- ſo eſſet iſta aqua, & ita eſſe diceret, falſum dice- ret. Eſt enim & præter paradiſum in his terris, in quas ab illo fonte permanat. Sed quis eſt tam temerarius, qui dicat hoc eum reſponſurum fuiſſe quod falſum eſt, cùm poſſet fortaſſe hoc reſ- pondere quod verum eſt? Quapropter verba hu- jus ſententiæ non debent habere contradictio- nem, quia nihil impediunt veritatem.

Improbum addere [illegible] id [illegible] alie- [illegible] contra [illegible] diſpu- [illegible]

CAPUT XXII.

38. DATIVUS à Badis dixit: *Nos, quantum in nobis eſt, hæretico non communicamus, niſi bap- tizatus in Eccleſia fuerit, & remiſſionem peccato- rum acceperit.*

39. Reſpondetur: Si propterea vis eum bapti- zari, quia non accepit remiſſionem peccatorum; ſi intus aliquem inveneris qui tenens odium ad- versùs fratrem ſic baptizatus ſit, cùm Dominus mentiri non poſſit, qui ait, Si non dimiſeritis, non vobis dimittetur, jubebis correctum denuo baptizari? Non utique: ſic ergo nec hæreticum. Sanè iſte cur nun breviter dixerit, *Nos hæretico non communicamus*; ſed addidit, *quantum in nobis eſt*: non eſt prætereundum. Vidit enim plures huic ſententiæ conſentire, à quorum tamen con- ſortio, ne violaretur unitas, ſe iſti ſeparare non poſſent, & addidit, *quantum in nobis eſt*: utique demonſtrans non voluntate ſe communicare his quos arbitrabatur baptiſmum non habere, ſed tamen omnia bono pacis & unitatis eſſe toleran- da; quod & illi faciebant, qui iſtos non rectè fa- cere ſentiebant, & illud tenebant quod poſtea meliùs declarata veritas docuit, & antiquior con- ſuetudo concilio poſteriore firmata robuſtiùs

Matth. 6. 15.

A perſuaſit invicem [illegible] tamen, cùm [illegible] diverſa ſentirent, ſollicita pietate toleraverunt, ſtudentes ſervare unitatem ſpiritûs in vinculo pa- cis, donec alteris eorum, ſi quid aliter ſaperent, id quoque illis Deus revelaret. Hoc iſti audiant, à quibus per hoc concilium unitas oppugnatur, per quod concilium quantum amanda ſit unitas de- claratur.

CAPUT XXIII. [b]

40. SUCCESSUS ab [b] Abbir Germaniciana dixit: *Hæreticis aut nihil licet, aut totum licet.* B *Si poſſunt baptizare, poſſunt & Spiritum-ſanctum dare: ſi autem Spiritum-ſanctum dare non poſſunt, quia non habent Spiritum-ſanctum, nec baptizare ſpiritaliter poſſunt. Propterea cenſemus hæreticos bap- tizari.*

41. Huic propè totidem verbis ita reſponderi poteſt: Homicidis aut nihil licet, aut totum li- cet. Si poſſunt baptizare, poſſunt & Spiritum- ſanctum dare: ſi autem Spiritum-ſanctum dare non poſſunt, quia non habent Spiritum-ſanctum, C nec baptizare ſpiritaliter poſſunt. Propterea cen- ſemus ab homicidis baptizatos, vel homicidas baptizatos atque in melius non mutatos, cùm ſe correxerint, baptizari. At hoc non eſt verum. Qui enim odit fratrem ſuum homicida eſt. Et tales noverat intus Cyprianus, qui utique baptizabant. Fruſtra ergo talia de baptizandis hæreticis dicta ſunt.

1. Johan 3. 15.

CAPUT XXIV.

42. FORTUNATUS à Thuccabori dixit: D *Jeſus Chriſtus Dominus & Deus noſter, Dei Pa- tris & creatoris Filius, ſuper* [c] *petram ædificavit Eccleſiam, non ſuper hæreſim: & poteſtatem bapti- zandi epiſcopis dedit, non hæreticis. Quare* [d] *qui extra Eccleſiam ſunt, & contra Chriſtum ſtantes, oves ejus & gregem ſpargunt, baptizare foris non poſſunt.*

43. Ad hoc addidit, *foris*, ut ei [e] jam brevi- ter reſponderi non poſſit. Nam & huic totidem penè verbis ita reſponderetur: Jeſus Chriſtus Do- minus & Deus noſter, Dei Patris & creatoris Fi- E lius, ſuper petram ædificavit Eccleſiam, non ſu- per iniquitatem: & poteſtatem baptizandi epi- ſcopis dedit, non iniquis. Quare qui non perti- nent ad petram, ſuper quam ædificant qui ver- ba Dei audiunt & faciunt, ſed contra Chri- ſtum viventes audiendo verba ejus & non fa- ciendo, ac per hoc ſuper arenam ædificando, oves ejus & gregem perditorum morum exemplo corrumpunt, baptizare non poſſunt. Numquid non poſſet hoc veriſimiliter dici? & tamen falſum F eſt. Baptizant quippe iniqui; quoniam iniqui ſunt illi raptores, quos in unitate ſecum poſitos Cyprianus arguebat. Sed ideo, [f] inquit, ad- didit *foris*. Cur ergo iſti foris baptizare non poſ- ſunt? An quia pejores ſunt eo ipſo quo foris ſunt? Sed nihil intereſt ad integritatem baptiſmi, quan- tò pejor id tradat. Neque enim tantum intereſt inter malum & pejorem, quantum intereſt inter bonum & malum: & tamen cùm baptizat malus, G non aliud dat quàm bonus. Ergo & cùm bapti- zat pejor, non aliud dat quàm ille qui minùs eſt malus. An fortè non ad hominis meritum, ſed ad ipſius baptiſmi ſacramentum pertinet, ut fo- ris dari non poſſit? Si hoc ita eſſet, nec haberi foris poſſet, & totiens neceſſe eſſet baptizari,

Ser. de lap. [f]

[a] Vox Dei quæ ab Er. & Lov. expuncta fuerat, reſtituitur ex MSS. & Am.
[b] Am. & Er. à Burgetwanutana: mendoſe.
[c] In MSS. *ſuper Petrum.*

[d] Sic in MSS pleriſque & apud Lov. & Cypr. At apud Am. & Er. *Quare? Quia* [illegible]
[e] Corbeienſis & aut [illegible]iores quidam MSS *tam breviter.*
[f] Er. & Lov. inquam. At Am. & MSS. inquit, ſcilicet [illegible], Donatiſta.

quotiens recedens quisque ab Ecclesia rursus ad Ecclesiam remeasset.

44. Jam verò si diligentiùs quæramus quid sit *foris*, maximè quia ipse commemorationem fecit [a] petræ super quam ædificatur Ecclesia: nonne illi sunt in Ecclesia, qui sunt in petra; qui autem in petra non sunt, nec in Ecclesia sunt? Jam ergo videamus utrùm super petram ædificium suum constituant, qui audiunt Christi verba, & non faciunt. Contradicit eis ipse Dominus, dicens, (Matth. 7. 24.) Qui audit verba mea hæc, & facit ea, similabo illum viro prudenti, qui ædificat domum suam super petram. Et paulò pòst: Qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam. Si ergo in petra est Ecclesia, illi qui super arenam sunt, quia extra petram sunt, profectò extra Ecclesiam sunt. Recordemur itaque quàm multos commemoret Cyprianus velut intus positos qui ædificant super arenam, id est, audiunt verba Christi & non faciunt. Et ideo quia super arenam sunt, extra petram esse convincuntur, quod est extra Ecclesiam: tamen & quamdiu ita sunt, & nondum vel numquam in melius commutantur, baptizant & baptizantur; & baptismus quem habent, illis ad damnationem destinatis integer manet.

45. Neque hoc loco dici [b] potest, Quis enim facit omnia verba Domini, quæ in ipso Evangelico sermone conscripta sunt, quem concludens ait, ædificare super petram qui eadem verba audirent & facerent; super arenam autem qui audirent & non facerent? Quia & si à quibusdam non implentur omnia, in eodem tamen sermone (Luca 6. 37.) posuit medicinam, dicens, Dimittite, & dimittetur vobis. Et post orationem Dominicam in eodem ipso sermone commemoratam atque conscriptam: (Matth. 6. 14.) Dico enim vobis, inquit, si dimiseritis peccata hominibus, dimittet & vobis Pater vester peccata vestra: si autem non dimiseritis hominibus, neque Pater vester dimittet vobis. Hinc & [c] Petrus ait, (1 Petr. 4. 8.) quia caritas cooperit multitudinem peccatorum: quam utique non habebant illi, ac per hoc super arenam ædificabant, de quibus idem Cyprianus [*] dicit, (Epist. 73. ad Iubai.) quòd intus in malevola invidia etiam temporibus apostolicis sine caritate conversabantur; & ideo intus quidem esse videbantur, sed foris erant, quia in illa petra per quam significatur Ecclesia non erant.

CAPUT XXV.

46. SEDATUS [d] à Tuburbo dixit: *In quantum aqua sacerdotis prece in Ecclesia sanctificata abluit delicta, in tantum hæretico sermone velut [e] cancere infecta cumulat peccata. Quare omnibus pacificis quidem viribus nitendum est, ne quis hæretico errore infectus & tinctus, singulare & verum baptisma [f] detrectet accipere, quo quisquis non fuerit baptizatus [g] regno cælorum fiet alienus.*

47. Huic respondetur, quia si non sanctificatur aqua, cum aliqua erroris verba per imperitiam precator effundit, multi non solùm mali, sed etiam boni fratres in ipsa Ecclesia non sanctificant aquam. Multorum enim preces emendantur quotidie, si doctioribus fuerint recitatæ, & multa in eis reperiuntur contra catholicam fidem. Numquid si [h] manifestetur aliquos baptizatos, cùm illæ preces dictæ super aquam fuissent, jubebuntur denuo baptizari? Quid ita? Quia plerumque precis vitium superat precantis affectus: & quia certa illa Evangelica verba, sine quibus non potest baptismus consecrari, tantum valent, ut per illa sic evacuentur quæcumque in prece vitiosa contra regulam fidei dicuntur, quemadmodum dæmonium Christi nomine excluditur. (Baptismus sine certis illis Evangelicis verbis non consecratur.) Nam utique hæreticus si afferat precem vitiosam, nec bonum [i] habet caritatis affectum, quo possit illa imperitia superari; & ideo similis est ei quicumque in ipsa Catholica invidus & malevolus, quales illic [*] arguit Cyprianus: (Epist. ad Iubai.) afferat etiam, ut fieri solet, aliquam precem, in qua loquatur contra regulam fidei; multi quippe irruunt in preces, non solùm ab imperitis loquacibus, sed etiam ab hæreticis compositas, & per ignorantiæ simplicitatem, non eas valentes discernere, utuntur eis arbitrantes quòd bonæ sint; nec tamen quod in eis perversum est evacuat illa quæ ibi recta sunt, sed ab eis potiùs evacuatur: sicut in ipso homine bonæ spei & probabilis fidei, sed tamen homine, si quid aliter sapit, non inde evacuantur quæ rectè sapit, donec ei Deus revelet & quod aliter sapit. (Philipp.) Si autem ipse malus est atque perversus, si precem integram dicat, & nulla ex parte fidei catholicæ adversam, non ideo ipse rectus est, quia illa recta est: & si in aliquibus perversam precem afferat, Deus adest Evangelicis verbis suis, sine quibus baptismus Christi consecrari non potest; & ipse sanctificat sacramentum suum, ut homini sive ante quàm baptizetur, sive cùm baptizatur, sive postea quandoque ad se veraciter converso, idipsum valeat ad salutem, quod ad perniciem nisi converteretur valeret. Ceterùm quis nesciat non esse baptismum Christi, si verba Evangelica quibus Symbolum constat illic defuerint? Sed faciliùs inveniuntur hæretici qui omnino non baptizent, quàm qui non illis verbis baptizent. Ideoque dicimus non omnem baptismum, (nam in multis idolorum sacrilegis sacris baptizari homines perhibentur,) sed baptismum Christi, id est, verbis Evangelicis consecratum, ubique eumdem esse, nec hominum quorumlibet & qualibet perversitate violari.

48. Sanè in ista quoque sententia non negligenter omittendum est, quod hic interposuit & ait, *Quare omnibus pacificis quidem viribus nitendum est, ne quis hæretico errore infectus*, & cetera. Respexit enim verba illa beati Cypriani dicentis, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.* Ecce quantum valeat in bonis Ecclesiæ filiis amor unitatis & pacis, ut quos dicebant sacrilegos & profanos, sine baptismo ut arbitrabantur admissos, si eos quantum putabant corrigere non valerent, eligerent potiùs tolerare, quàm propter eos sanctum illud vinculum rumpere, ne propter zizania (Matth. 13.)

[a] Plures MSS. *Petri super quam*: malè, ut ex sequentibus patet.
[b] In hunc locum Lovanienses, Annotationum pag. 47. *Sentit ergo, aiunt, præcepta esse omnia quæ sermone Domini in monte habito continentur.*
[c] Antiquiores MSS. *Iohannes ait*. Versi tamen, *Petrus ait*.
[d] Am. Er. & aliquot MSS. *à Tuberbo*.
[e] Sic Am. Er. & MSS. hîc & apud Cyprian. At Lov. *cancer*.
[f] Am. & plures MSS. *retractet*. Er. *detractet*.
[g] Sic in MSS. & apud Cypr. At Lov. *à regno cælorum Ecclesiæ fiet alienus*.
[h] Sola ferè editio Lov. *manifestarentur aliqui baptizati*. … *jubebuntur denuo baptizari*.
[i] Editi, *habeat*. At MSS. *habet*.

eradicaretur

c[illegible] simul & t[illegible], permanentes quibusque [illegible] ut poterat, sicut in illo [illegible]mo [illegible], ut [illegible] corpus à falsa matre n[illegible], quam concordi. Hoc autem & illi facere [illegible] baptismi sacramento verum sentiebant & [illegible] pro æterna unitate caritatis D[illegible] tolerabant, si quid [illegible] sapiebant.

CAPUT XXVI. 49. PRIVATIANUS a [a] Sufetula dixit: *Qui hæreticis potestatem baptizandi habere dicit, dicat prius quis hæresim condiderit. Si enim hæresis a Deo est, habere indulgentiam divinam potest: si vero à Deo non est, quomodo gratiam Dei aut habere aut conferre alicui potest?*

50. Huic eisdem verbis ita responderi potest: Qui malevolos & invidos potestatem in baptizandi habere dicit, dicat priùs quis malevolentiam invidiamque condiderit. Si enim malevolentia & invidia a Deo est, habere & indulgentiam divinam potest: si verò a Deo non est, quomodo aut gratiam Dei habere aut conferre alicui potest? Sed sicut ista eodem modo dicta manifestissimè falsa sunt, sic etiam illa quæ ut convincerentur hæc dicta sunt. Baptizant enim malevoli & invidi, sicut concedit ipse Cyprianus, quia eos etiam intus esse testatur. Sic ergo possunt etiam hæretici baptizare, quia baptismus sacramentum Christi est, invidia verò & hæresis opera diaboli. Quæ quisquis habuerit, non hinc efficit, ut si habeat sacramentum Christi, etiam ipsum numeretur inter opera diaboli.

CAPUT XXVII. 51. PRIVATUS a Sufibus dixit: *Qui hæreticorum baptismum probant, quid aliud quàm hæreticis communicant?*

52. Huic respondetur: Non est baptismus hæreticorum, quem in hæreticis probamus: sicut non est [b] baptismus avarorum, insidiosorum, fraudatorum, raptorum, invidorum, quem probamus in eis. Omnes quippe isti iniqui sunt: sed justus est Christus, cujus in se sacramentum, quod ad ipsum adjunet, sua iniquitate non violant. Alioquin posset alius dicere, Qui iniquorum baptismum probant, quid aliud quàm iniquis communicant? Quod ipsi Catholicæ si quis objiceret, responderetur ei quod huic modò responsum est.

CAPUT XXVIII. 53. HORTENSIANUS à Laribus dixit: *Quot sint baptismi, viderint aut præsumtores aut fautores hæreticorum: nos unum baptisma, quod non nisi in Ecclesiæ novimus, Ecclesiæ vindicamus. Aut quomodo possunt in nomine Christi aliquem baptizare, quos ipse Christus dicit adversarios suos esse?*

54. Huic simili tenore verborum ita respondemus: Viderint aut præsumtores aut fautores iniquorum, nos unum baptisma, quod non nisi Ecclesiæ novimus, ubicumque inventum quando possumus ad Ecclesiam revocamus. Aut quomodo possunt in nomine Christi aliquem baptizare, quos ipse Christus dicit adversarios suos esse? Omnibus quippe iniquis dicit, Non novi vos, recedite à me qui operamini iniquitatem. (Matth. 7. 23.) & tamen cùm baptizant, non ipsi baptizant, sed ille de quo Johannes dicit, Ipse est qui baptizat. (Johan. 1. 33.)

CAPUT XXIX. 55. CASSIUS à Macomadibus dixit: *Cùm baptismata duo esse non possint, qui hæreticis baptisma concedit, sibi tollit. Censeo itaque flebiles & tabidos hæreticos, cum ad Ecclesiam venire cœperint, [illegible] lavatione lotos, & lumine vitæ illuminatos, non hostes, sed pacificos, non alienos, sed fidei Dominicæ domesticos, non [c] adulteros, sed Dei filios, non erroris, sed salutis effectos, in Ecclesiam recipi, absque his qui [d] de Ecclesia fideles supplantati, ad hæreses tenebras transierant; sed eos per manus impositionem restituendos.*

56. Posset alius dicere: Cùm Christi baptismata duo esse non possint, qui iniquis baptisma concedit, sibi tollit. Sed nonnullum etiam illi resisterent & dicerent: Concedimus iniquis baptismum; qui non ab ipsis est, sicut iniquitas, sed a Christo cujus est æquitas, [illegible] etiam apud iniquos non est iniquum. Quod ergo nobiscum de iniquis dicerent, hoc isti de hæreticis dicant. Et idem quod sequitur, ita potuit dicere: [illegible] itaque flebiles & tabidos hæreticos non baptizandos esse, cum ad Ecclesiam venire cœperint, si habent jam baptismum Christi, sed a sua perversitate corrigendos. Nam etiam de iniquis dici potest, quorum port[illegible] hæretici, Censeo itaque flebiles & tabidos iniquos, si jam baptizati sunt, non baptizandos esse cum ad Ecclesiam, id est, ad illam petram extra quam sunt omnes qui audiunt verba Christi & non faciunt, venire cœperint; sed sacra & divina lavatione jam lotos, tunc autem & lumine vitæ illuminatos, non hostes, sed pacificos, quia iniqui non habent pacem; non alienos, sed fidei Domini domesticos, nam iniquis dictum est, Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena? (Jerem. 2. 21.) non adulteros, sed Dei filios, nam iniqui sunt filii diaboli; non erroris, sed salutis effectos, nam non salvat iniquitas: in Ecclesiam recipi, id est, in illam petram, in illam columbam, in illum hortum conclusum & fontem signatum, qui non nisi in tritico, non autem in paleis agnoscitur, sive longè à vento separentur, sive usque ad ultimam ventilationem frumentu commixti videantur. Frustra ergo Cassius addidit, *Absque his qui in Ecclesia fideles supplantati, ad hæresis tenebras transierant.* Si enim & ipsi ab Ecclesia recedendo baptismum amiserant, etiam ipsis reddatur: si autem non amiserant, quod per eos datum est agnoscatur.

CAPUT XXX. 57. ALIUS Januarius à vico Cæsaris dixit: *Si non obtemperat error veritati, multo magis veritas non consentit errori: & ideo nos Ecclesiæ adsistimus, in qua præsidemus, ut baptismum ejus ipsi soli vindicantes, eos quos Ecclesia non baptizavit, baptizemus.*

58. Respondetur: Quos Ecclesia baptizat, utique petra illa baptizat, extra quam sunt omnes qui audiunt verba Christi & non faciunt. Baptizentur ergo quicumque à talibus baptizati sunt. Quod si non fit, sicut in istis, ita in hæreticis baptismus Christi, eorum iniquitate & perversitate damnata sive correcta, agnoscendus & approbandus est.

CAPUT XXXI. 59. ALIUS Secundinus à Carpis dixit: *Hæretici Christiani sunt, an non? Si Christiani sunt, cur*

[a] Am. & Er. à Sufetula.
[b] Am. & antiquiores MSS. [illegible]
[c] Nova [illegible] editio, non adulteros. Sed nostri omnes libri constanter, non adulteros. Alludit Cassius ad illud Hebr. 12. 8. Ergo adulteri, & non filii estis.
[d] Lov. in Ecclesia. At Am. Er. & meliores MSS. ut apud Cyprianum, de Ecclesia: sed infrà tamen [illegible] nibus responsione [illegible], in Ecclesia.

in Ecclesia Dei non sunt? Si Christiani non sunt, fiant. Aut quò pertinebit sermo Domini dicentis, Matth. 12. 30. *Qui non est mecum, adversus me est; & qui non colligit mecum, spargit. Unde constat super filios alienos & soboles antichristi Spiritum-sanctum per manûs impositionem tantummodo non posse descendere, cùm manifestum sit hæreticos baptisma non habere.*

60. Huic respondetur: Iniqui Christiani sunt, an non? Si Christiani sunt, cur in illa petra non sunt in qua ædificatur Ecclesia; audiunt enim verba Christi & non faciunt. Si Christiani non sunt, fiant. Aut quò pertinebit sermo Domini dicentis, Qui non est mecum, adversùm me est; & qui mecum non colligit, spargit. Spargunt enim oves ejus, qui eas ad morum suorum labem prava imitatione perducunt. Unde constat, super filios alienos (quod omnes iniqui appellantur) & soboles antichristi (quod sunt omnes qui Christo adversantur) Spiritum-sanctum per manûs impositionem tantummodo non posse descendere, si cordis non adsit vera conversio; cùm manifestum sit iniquos quamdiu iniqui sunt, baptisma quidem posse habere, sed salutem cujus sacramentum baptisma est, habere non posse. Videamus enim si hæretici describuntur in Psalmo illo, ubi de filiis alienis ita dicitur: Psal. 143. 7. Domine libera me de » manu filiorum alienorum, quorum os locutum » est vanitatem, & dextera eorum dextera iniqui» tatis; quorum filii [a] eorum velut novellæ con» stabilitæ, filiæ eorum ornatæ sicut similitudo » templi. Cellaria eorum plena, eructuantia ex » hoc in hoc: oves eorum fecundæ, multiplicantes » in exitibus suis; boves eorum crassi: non est » ruina maceriæ, neque exitus, neque clamor in pla» teis eorum. Beatum dixerunt populum cui hæc » sunt, beatus populus cujus est Dominus Deus » ipsius. Si ergo isti sunt filii alieni, qui in rebus temporalibus & abundantia terrenæ felicitatis beatitudinem ponunt, & divina præcepta contemnunt, videamus si non iidem ipsi sunt de quibus Cyprianus ita dicit, in se quoque transfigurans eos, ut de his se dicere ostendat, cum quibus sacramenta communicabat: Epist. 11 ad clericos de precando Deo. *Dum viam Domini, inquit, non tenemus, nec data nobis ad salutem cælestia mandata servamus. Fecit Dominus noster voluntatem Patris, & nos non facimus Domini voluntatem, patrimonio & lucro studentes, superbiam sectantes, & cetera.* At si isti baptismum & habere & tradere poterant, cur negatur esse posse in filiis alienis? quos tamen hortatur ut cælestia mandata servando, missi sibi per unicum Filium, fratres ejus & filii Dei esse mereantur.

Caput XXXII.

61. VICTORICUS à Thabraca dixit: *Si licet hæreticis baptizare, & remissam peccatorum dare, quid illos infamamus ut hæreticos appellemus?*

62. Quid si alius diceret, Si licet iniquis baptizare, & remissam peccatorum dare, quid illos infamamus, ut iniquos illos appellemus? Quod huic responderetur de iniquis, hoc & illi respondeatur de hæreticis; id est, neque eorum esse baptismum quo baptizant, & non esse consequens ut quisquis habet baptismum Christi, etiam de peccatorum remissione securus sit; si hoc in sacramento tantùm habet, nec veraci cordis [b] conversione conversus est, ut dimittenti dimitteretur.

Caput XXXIII.

63. ALIUS Felix [c] ab Uthina dixit: *Neminι dubium est, sanctissimi consacerdotes, non [d] in tantum posse humanam præsumtionem, quantum Domini nostri Jesu Christi adorandam & venerabilem majestatem. Memores ergo periculi, hoc quoque non tantùm observare debemus, verùm etiam ab omnibus nobis confirmare, ut omnes hæretici qui ad sinum matris Ecclesiæ accurrunt baptizentur; ut mens hæretica, quæ diuturna tabe polluta est, sanctificatione lavacri purgata in melius reformetur.*

64. Fortassis iste qui in diuturna tabe purganda caussam posuit, cur deberent hæretici baptizari, parceret eis qui in aliquam hæresim irruentes exiguo illic tempore fuissent, & citò correcti ad Catholicam inde migrassent. Deinde & ipse parum advertit, ita dici posse, ut iniqui omnes qui ad illam petram in qua Ecclesia significatur accurrunt, baptizentur, ut mens iniqua quæ extra petram in arena ædificabat audiendo verba Christi & non faciendo, sanctificatione lavacri purgata in melius reformetur: & tamen non fit, si jam baptizati sunt, etiam si probentur tales fuisse cùm baptizarentur; id est, ut sæculo verbis & non factis renuntiarent.

Caput XXXIV.

65. QUIETUS à Buruch dixit. *Qui fide vivimus, obsequi his quæ instruendis nobis antè prædicta sunt, [e] credulâ observatione debemus. Nam scriptum est apud Salomonem,* Eccli. 34. 30. *Qui baptizatur à mortuo, [f] quid proficit lavatio ejus? Quod utique de his qui ab hæreticis tinguuntur, & de tinguentibus loquitur. Si enim qui apud illos baptizantur, per remissionem peccatorum vitam æternam consequuntur, cur ad Ecclesiam veniunt? Si verò à mortuo salutis nihil accipitur, ac propterea cognito errore pristino, ad veritatem cum pænitentia revertuntur; uno vitali baptismate, quod in Ecclesia catholica est, sanctificari debebunt.*

66. Quid sit à mortuo baptizari, sine præjudicio diligentioris ejusdem Scripturæ considerationis, [*] alibi jam diximus. Quæro autem cur hæreticos solos velint intelligi mortuos, cùm Paulus apostolus generaliter de peccato dixerit, Rom. 6. 23. Stipendium peccati mors. Et iterum, Ibid. 8. 6. Sapere autem secundùm carnem mors est. Et cùm mortuam dicat viduam, quæ in deliciis vivit, 1. Tim. 5. 6. quomodo non sunt mortui, qui sæculo verbis & non factis renuntiant? Quid ergo proficit lavatio ejus qui ab istis baptizatur: nisi quia & ipse si talis est, lavacrum quidem habet, sed non ei proficit ad salutem? Si autem ille à quo baptizatur talis est, iste verò non falso corde ad Deum convertitur, non ab illo mortuo baptizatur, sed ab illo vivo de quo dictum est, Joan. 1. 33. Ipse est, qui baptizat; quolibet corporaliter operante baptizet. Quod autem ait de hæreticis, *Si enim qui apud illos baptizantur, per remissionem peccatorum vitam æternam consequuntur, cur ad Ecclesiam veniunt?* Respondetur: Ideo veniunt, quia etiamsi Christi baptismum usque ad sacramenti celebrationem perceperunt, tamen vitam æternam nisi per unitatis caritatem non consequuntur: sicut nec illi malevoli & invidi, quibus non dimitterentur peccata, nec si adver-

[*] Lib. 2 contra Parmenianum cap. 10.

[a] Hic ex MSS addimus, eorum.
[b] Plures MSS. confessione.
[c] Floriacensis vetus cod. à Tubina. Alii quidam MSS. ab Vnita.
[d] Er. & aliquot MSS. non tantum posse.
[e] Cambronensis codex & Cypriani editio, solutâ.
[f] Am. Er. & Cypr. addunt, & iterum tangit mortuum: malè, hoc enim addito locus ad rem nihil facit.

s[illegible] eos etiam tolerarent [illegible] qu[illegible] paterentur in-
Matth. 6. 15. juriam, qu[illegible] Ve[illegible], Si non dimiseritis, nec Pater vester dimittet vob[illegible] quanto magis cùm eos oder[illegible], quibus retribuerent mala pro bonis?
Psal. 34. 12. Nec tamen isti sæculo ver[illegible] solis & non factis renuntiantes, si postea corrigerentur, rursus baptizarentur; sed uno vitali baptismate [illegible] [illegible]entur. Quod quidem in Catholica est, sed non in sola, sicut nec in sanctis solis, qui ædificati sunt super petram, & e[illegible] quibus unica illa columba perficitur.

Conc. c. 8. Caput XXXV. 67. Castus à Sicca dixit: *Qui contemta veritate præsumit consuetudinem sequi, aut circa fratres invidus est & malignus, quibus veritas revelatur; aut circa Deum ingratus est, cujus inspiratione Ecclesia ejus instruitur.*

68. Iste si convinceret eos qui diversa sentiebant, & hoc tenebant, quod etiam totus orbis postea Christiano concilio confirmatus obtinuit, ita consuetudinem sequi, ut contemnerent veritatem, hæc verba formidare deberemus. Cùm verò illa consuetudo & à veritate propagata & veritate roborata reperiatur, nihil in hac sententia pertimescimus. Et tamen si illi *circa fratres invidi erant & maligni, aut circa Deum ingrati*, ecce qualibus communicabant, ecce quales diversa sentientes, sicut Cyprianus prædixit, à jure communionis non amovebant, ecce à quibus non polluebantur in [a] conservatione unitatis, ecce quantum amandum sit vinculum pacis; ecce quid considerent qui nobis de [b] prædecessorum Episcoporum concilio calumniantur, quorum caritatem non imitantur, & quorum exemplo considerato jure damnantur. Si consuetudo erat, sicut hæc sententia testis est, ut hæretici venientes ad Ecclesiam cum baptismate quod habebant susciperentur, aut hoc rectè fiebat, aut mali bonos in unitate non maculant. Si rectè fiebat, cur orbem terrarum quia sic recipiuntur accusant? Si autem mali bonos in unitate non maculant, quomodo se à crimine sacrilegæ separationis excusant?

Caput XXXVI. 69. Eucratius à Thenis dixit: *Fidem nostram, & baptismatis gratiam, & legis ecclesiasticæ regulam Deus & Dominus noster Jesus Christus*
Matth. 28. 19. *suo ore Apostolos docens perimplevit, dicens, Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Falsum ergo hæreticorum baptisma & iniquum à nobis pellendum est, & omni [c] contestatione refutandum, de quorum ore virus, non vita; nec gratia cælestis, sed blasphemia Trinitatis exprimitur. Et ideo venientes ad Ecclesiam hæreticos integro & catholico baptismate baptizari debere manifestum est, ut à blasphemia suæ præsumtionis purificati, possint Spiritus-sancti [d] gratiâ reformari.*

70. Planè si non est baptismus Patris & Filii & Spiritus-sancti nomine consecratus, hæreticorum deputetur, & [e] iniquus à nobis omni contestatione refutetur: si autem hoc in eo nomen agnoscimus, meliùs verba Evangelica ab hæreticorum errore distinguimus, & quod in eis probatur est approbamus, quod mendosum est emendamus.

Caput XXXVII. Joan. 14. 6. 71. Libosus [f] à Vaga dixit: *In Evangelio Dominus, Ego sum, inquit, veritas: non dixit, Ego sum consuetudo. Itaque veritate manifestata cedat consuetudo veritati: ut & si in præteritum quis in Ecclesia hæreticos non baptizabat, nunc baptizare incipiat.*

72. Hic nihil ostendere conatus est quomodo sit veritas [g], cui debere dicit consuetudinem cedere. Plus tamen nos adjuvat adversùs illos qui se ab unitate diviserunt, quòd illam consuetudinem fuisse confitetur, quam quòd eam veritati quam non ostendit, cedere oportere arbitratur. Illa est enim consuetudo, quæ si sacrilegos ad altare Christi sine baptismi purgatione admittebat, & nullum bonorum in unitate polluebat, quicumque se ab eadem unitate, in qua nullorum malorum contagione polluti poterant, frustra separaverunt, manifestum sacrilegium schismatis admiserunt. Si autem per illam consuetudinem omnes polluti perierunt, de qua caverna isti sine originali veritate & cum calumniæ calliditate procedunt. Si verò recta fuerat consuetudo, qua sic suscipiebantur hæretici, relinquant furorem, fateantur errorem; veniant ad Catholicam, non ut retinguantur sacramento baptismatis, sed ut curentur à plaga concisionis.

Caput XXXVIII. 73. [h] Lucius à Thebeste dixit: *Hæreticos, blasphemos, atque iniquos verbis variis decerpentes sancta & adorabilia Scripturarum verba, exsecrandos censeo; & ideo exorcizandos & baptizandos.*

74. Et ego exsecrandos censeo; sed non ideo exorcizandos & baptizandos. Ipsorum est enim figmentum quod exsecror, Christi autem sacramentum quod veneror.

Caput XXXIX. 75. Eugenius ab Ammedera dixit: *Et ego hoc idem censeo, hæreticos baptizandos esse.*

Philip. 3. 15. 76. Huic respondetur: Sed non hoc censet Ecclesia, cui Deus jam plenario etiam concilio revelavit, quod tunc adhuc aliter quidem sapiebatis; sed quia in vobis caritas salva erat, in unitate permanebatis.

Caput XL. 77. Item alius Felix ab [i] Amaccura dixit: *Et ipse secutus divinarum scripturarum auctoritatem, hæreticos baptizandos esse censeo; sed & eos qui se apud schismaticos baptizatos esse contendunt. Si enim secundum cantum Christi, privatus fons noster est, intelligant cuncti Ecclesiæ nostræ adversarii, quia [k] alienus esse non potest, nec duobus populis salutarem aquam tribuere potest ille qui unius gregis pastor est. Et ideo manifestum est, nec hæreticos nec schismaticos aliquid cæleste suscipere, qui à peccantibus hominibus & ab Ecclesia extraneis audent accipere. Quando danti locus non est, utique nec accipienti prodest.*

78. Huic respondetur, scripturas divinas nusquam præcepisse, ut hæretici apud hæreticos baptizati denuo baptizentur; sed multis locis ostendisse, alienos esse ab Ecclesia, omnes qui non sunt in petra, nec ad columbæ illius membra per-

[a] Am. Er. & plures MSS. in conversatione unitatis.
[b] In MSS. præcessorum.
[c] Apud Cyprianum, detestatione. Et paulò pòst, ut à blasphemia sua præsumtione.
[d] Nostri MSS. gloriâ reformari.
[e] In MSS. iniquum. Sed Lovanienses malunt, ut in prioribus editis, iniquus: quia in responsione Augustinus non baptisma, sed baptismus ponitur.
[f] Am. & Er. cum nonnullis MSS. ab Agia: eadem verò editiones meliùs suprà lib. 3. cap. 6. Libosus Vagensis.
[g] Hic in editis superfluè additur, manifestata.
[h] Corbeiensis codex & alii antiquiores MSS. Lucius à Theveste. Alii plures Lucianus. Am. & Er. Lucius à Thebeste.
[i] Corbeiensis MS. ab Ammacura. Fossatensis, ab Amacura. Plures alii cum Am. & Er. ab Accura, vel ab Acurra, vel ab Accurra.
[k] Am. & Er. alienus. Editio Cypr. alienus fons.

tinent & tamen baptizare & baptizari, & habere sine salute sacramentum salutis. Fons autem noster qui similis est fonti paradisi, quòd etiam sicut ille extra paradisum profluat, jam [a] satis dictum est. *Et quod duobus populis*, id est, suo & extraneo, *salutarem aquam tribuere non potest ille qui unius gregis pastor est*, concedo atque consentio. Sed numquid quia salutaris non est extraneis, ideo ipsa non est? Aqua enim diluvii constitutis intra arcam salutaris fuit, extra arcam verò mortifera fuit; eadem tamen fuit. Et multi extranei, id est, invidi, quos ex parte diaboli esse Cyprianus dicit & de Scripturis ostendit, velut intus videntur, & tamen nisi essent extra arcam, non morerentur per aquam. Tales enim baptismus, cùm eo malè utuntur, necat; sicut illis de quibus ait Apostolus, bonus odor Christi erat in mortem. Cur ergo non suscipiunt aliquid cæleste vel schismatici vel hæretici, sicut spinæ sive zizania pluviam, sicut ipsi qui extra arcam fuerunt, aquam de cataractis cæli venientem susceperunt quidem, sed ad perniciem, non ad salutem? Ideoque illud quod in ultimo posuit, *Quando danti locus non est, utique nec accipienti prodest*; non laboro refellere: quia & nos dicimus accipientibus non prodesse, cùm in hæresi accipiunt consentientes hæreticis; & ideo veniunt ad catholicam pacem atque [a] unitatem, non ut baptismum accipiant, sed ut eis prodesse incipiat quod acceperant.

a Sup. à cap. 64.

b 2 Cor. 2. 16.

CAPUT XLI.

79. ITEM alius Januarius Muzulensis dixit: *Miror quòd cùm omnes confiteantur unum esse baptismum, non omnes intelligant ejusdem baptismi unitatem. Ecclesia enim & hæresis duæ & diversæ res sunt. Si hæretici habent baptisma, nos non habemus: si autem nos habemus, hæretici habere non possunt. Dubium autem non est, Ecclesiam solam baptismum Christi possidere, quæ sola possidet & gratiam Christi & veritatem.*

80. Posset alius similiter dicere, & similiter non verum dicere: Miror quòd cùm omnes confiteantur unum esse baptismum, non omnes intelligant ejusdem baptismi unitatem. Justitia enim & iniquitas duæ & diversæ res sunt. Si iniqui habent baptisma, justi non habent: si autem justi habent, iniqui habere non possunt. Dubium autem non est, justos solos baptismum Christi possidere, qui soli possideant & gratiam Christi & veritatem. Hoc certè falsum est, illis quoque fatentibus. Et illi quippe invidi qui sunt ex parte diaboli intus positi, sicut dicit Cyprianus, atque [b] apostolo Paulo notissimi, baptismum habebant, nec ad membra illius columbæ quæ in petra tuta est pertinebant.

CAPUT XLII.

81. [c] ADELPHIUS à Thasbalte dixit: *Sine caussa quidem falso & invidioso verbo impugnant veritatem, ut rebaptizare nos dicant, quando Ecclesia hæreticos non rebaptizet, sed baptizet.*

82. Immo verò modò non rebaptizat; quia nisi eos qui baptizati non sunt, non baptizat; quam consuetudinem anteriorem perspecta diligentiùs veritas etiam concilio posteriore firmavit.

83. DEMETRIUS à [d] Lepti-minore dixit: *Unum baptisma nos custodimus, quia [...] catholicæ soli rem suam vindicamus. Qui [...] cunt quia hæretici verè & legitimè baptizant, [...] sunt qui non [e] duo, sed multa baptismata [...] nam cùm hæreses multæ sint, pro earum numero [...] baptismata computabuntur.*

84. Huic respondetur: Si ita est, tot erunt [...] merentur baptismata, quot sunt opera carnis, de quibus ait Apostolus, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt: inter quæ numerantur & hæreses, & tam multa ipsorum [f] operum intus tamquam in palea tolerantur, & tamen unum baptisma omnibus est, quod nullo iniquitatis opere violatur.

85. VINCENTIUS à Thibari dixit: *Hæreticos scimus esse pejores, quàm ethnicos. Si conversi ad Deum venire voluerint, habent utique regulam veritatis, quam Dominus præcepto divino mandavit Apostolis, dicens, Ite, in nomine meo manum imponite, dæmonia expellite. Et alio loco, Ite, & docete gentes, tinguentes eas in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. Ergo primò per manus impositionem in exorcismo, secundò per baptismi regenerationem, tunc possunt ad Christi pollicitationem venire; aliàs autem fieri censeo non debere.*

86. Ex qua regula dicat hæreticos pejores esse quàm ethnicos, nescio, cùm Dominus dicat, Si neque Ecclesiam audierit, sit tibi tamquam ethnicus & publicanus. An etiam tali hæreticus pejor est? Nihil resisto: non tamen propterea quia ipse homo pejor est ethnico, id est, gentili atque pagano, sacramentum etiam Christi si quod habet, vitiis ejus moribusque miscetur, & eadem permixtione corruptum perit. Nam & illi qui recedunt de Ecclesia, & fiunt hæresum non tantùm sectatores, sed etiam conditores, si jam baptizati recedunt, cùm secundùm istam regulam pejores sint ethnicis, habent tamen baptisma: nam si correcti redeant, non accipiunt; quod si amisissent, utique acciperent. Potest ergo fieri ut aliquis pejor sit ethnico, & tamen in eo Christi sacramentum non solùm sit, sed etiam non sit pejus, quàm in homine sancto & justo. Et si enim quantum in illo homine est, non ipsum servavit, sed animo & voluntate violavit; tamen quantum ad ipsum adtinet sacramentum, & cum contemtore & repudiatore suo integrum inviolatumque permansit. Nonne Sodomitæ ethnici erant, id est, gentiles? Pejores ergo erant Judæi, quibus Dominus dicit, Tolerabilius erit Sodomis in die judicii quàm vobis. Et quibus Propheta dicit, Justificastis Sodomam, id est, in comparatione vestra Sodoma justa facta est. Numquid tamen ideo sacramenta divina quæ apud Judæos erant, talia erant quales ipsi erant; quæ Dominus ipse quoque suscepit, & ad ea celebranda leprosos quos mundaverat misit, & ea Zachariæ ministranti angelus adstitit, eumque in templo sacrificantem exauditum esse nuntiavit? Hæc eadem sacramenta & in bonis hominibus illius temporis erant, & in malis pejoribus quàm sint ethnici; quando quidem Sodomitis in malitia prælati

Matth. 11. 24.

Ezech. 16. 52.

Luc. [...]

Luc. 1.

a Plures MSS. *atque veritatem*.

b In quibusdam libris, *atque apostolum Paulum, notissimum baptismum*.

c Am. & Er. *Adelobus*. At Lov. & MSS. *Adelphium* vel *Adelfium*. Po[...] ra codices antiquiores habent, *a Tho[...] volte*.

d Am. & Er. *Aleptoninum* corruptè, pro *à Lepti-minore*, quæ est urbs provinciæ Byzacenæ: præter quam erat *Leptis magna* Tripolitanæ; de hac postea lib. 7. c. 47.

e Sic Am. Er. & omnes hic MSS. At Lov. & Cypr. *non unum*.

f Editi, *ipsorum opera*. At MSS. *operum*.

g Verbum *tamquam* abest à MSS.

[illegible] in utrisque [illegible].

[illegible] & ipsi gentiles aliquid divinum & [illegible] doctrinis suis habere potuerunt, non [illegible] sancti nostri, quamvis illi per suas [illegible] & idololatriam & superbiam, ceteroque perditos mores detestandi essent, & nisi [illegible]rentur, divino judicio puniendi. Nam & Paulus apostolus apud Athenienses cùm de Deo quædam diceret, perhibuit testimonium quod quidam eorum tale aliquid dixerint: quod utique si ad Christum venirent, agnosceretur in eis, non improbaretur. Et sanctus Cyprianus talibus adversùs eosdem ethnicos utitur testibus. Nam cùm de Magis loqueretur, *Quorum tamen*, inquit, *præcipuus Hostanes, & formam veri Dei negat conspici posse, & angelos veros sedi ejus dicit assistere. In quo & Plato pari ratione consentit, & unum* A *Deum servans, ceteros angelos vel dæmonas dicit. Hermes quoque Trismegistus unum Deum loquitur & eum incomprehensibilem atque inæstimabilem confitetur.* Si ergo isti venissent ad percipiendam Christianam salutem, non utique eis diceretur, Hoc malum habetis, vel falsum habetis: sed planè meritò diceretur, Hoc vobis quamvis integrum & verum, nihil tamen prodesset, nisi ad Christi gratiam veniretis. Si ergo in ipsis ethnicis potest aliquid divinum inveniri recteque ap- B probari, quamvis eis salus adhuc à Christo præstanda sit; non oportet nos ita moveri, etiam si pejores sunt hæretici, ut quod in eis malum ipsorum est velimus corrigere, & quod in eis bonum est Christi nolimus agnoscere. Sed jam ceteras hujus concilii sententias pertractandas, ab alio suscipiemus exordio.

Act. 17. 28.

Lib. de idolorum vanitate.

LIBER SEPTIMUS,

In quo ceteræ sententiæ Concilii Carthaginensis pertractantur.

CAPUT I. [illegible] sententiis.

NON simus molesti legentibus, si eadem C varie ac sæpe disserimus. Quamquam enim Ecclesia catholica sancta in omnibus gentibus adversùs ea, quæ in ista quæstione de baptismo, utrùm & apud hæreticos & schismaticos idem possit esse qui est in Catholica, nonnullam caliginem offundunt, priscæ consuetudinis & plenarii concilii auctoritate munita sit: tamen quia non contemnendis viris, & maximè Cypriano in ipsa unitate aliquando aliter visum est, cujus uti adversùm nos auctoritate conantur, D qui longè ab ejus caritate remoti sunt: propterea cogimur, ex opportunitate tractandi & considerandi omnia, quæ in ejus concilio de hac re litterisque comperimus, hanc eamdem quæstionem aliquanto diutiùs tamquam in manibus versare, & ostendere quàm verius universitati Ecclesiæ catholicæ placuerit, ut hæretici vel schismatici qui jam Christi baptismum illic unde veniunt acceperunt, in catholicam communionem cum illo admittantur, ab errore suo correcti, in E caritate radicati atque fundati, ut quod adtinet ad baptismi sacramentum, non adsit quod deerat, sed prosit quod inerat. Et beatus Cyprianus quidem jam corpore quod corrumpitur non aggravante animam, nec deprimente terrena inhabitatione sensum multa cogitantem, feremùs perspicit veritatem, quam meruit adipisci per caritatem. Adjuvet itaque nos orationibus suis in istius carnis mortalitate, tamquam in caliginosa nube laborantes, ut donante Domino, quantum F possumus, bona ejus imitemur. Si quid autem aliter sensit, & quibusdam fratribus collegisque persuasit, quod nunc eo quem dilexit revelante jam cernit, nos longè impares meritis suis, Ecclesiæ tamen catholicæ auctoritatem, cujus ipse egregium & [a] clarissimum membrum est, pro nostra infirmitate sectantes, adversùs hæreticos vel schismaticos enodemus: quos præcisos ab unitate quam tenuit, & arescentes à caritate qua vi-guit, & elapsos ab humilitate qua stetit, tanto amplius improbat atque condemnat, quanto magis novit eos ad insidiandum perscrutari velle quod scripsit, & ad pacificandum imitari nolle quod fecit. Sicut illi qui se Christianos Nazarenos vocant, & more Judaico carnalia præputia circumcidunt, nati hæretici ex illo errore in quem Petrus deviatos à Paulo revocatus est, ad huc usque persistunt: sicut ergo illi Petro in primatu Apostolorum martyrii gloriâ coronato, in sua perversitate præcisi ab Ecclesia remanserunt: sic isti Cypriano per abundantiam caritatis in sortem sanctorum passionis claritate suscepto, se ipsos exsules unitatis agnoscunt, & contra unitatis patriam pro suis calumniis civem unitatis opponunt. Jam itaque ceteras illius concilii sententias eadem ratione videamus.

Cyprian in orationibus adjuvat à gratia [illegible].

Gal. 2. 11.

2. MARCUS à [b] Mactari dixit: *Mirandum non est, si hæretici hostes atque impugnatores veritatis sibi rem vindicant potestatis & dignationis alienæ: illud mirandum est, quod quidam nostri prævaricatores veritatis hæreticis suffragantur, & Christianis adversantur. Propterea decernimus hæreticos baptizandos esse.* CAP. II.

3. Huic respondemus: Immo magis mirandum est, & magna laude prædicandum, quòd tantum isti dilexerint unitatem, ut quos prævaricatores veritatis arbitrabantur, cum eis in unitate perseverantes, ab eis pollui non timerent. Nam cùm iste dixisset, *Illud mirandum est, quod quidam nostri prævaricatores veritatis hæreticis suffragantur, & Christianis adversantur*; videbatur esse dicturus, Propterea decernimus eis non esse communicandum. Non hoc dixit, sed ait, *Propterea decernimus hæreticos baptizandos esse*: servans quod pacificus Cyprianus antè præstruxerat, dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Cùm ergo Donatistæ nobis calumniantur, & nos dicunt traditores, si quis exsistat vel Judæus vel Paganus,

[a] Aliquot MSS. carissimum.

[b] Corbeiensis codex, à Mattari.

qui lecto isto concilio & nos & ipsos, secundum eorum regulas, veritatis appellet prævaricatores, velim scire ad hoc tam grave crimen refutandum atque diluendum quomodo nobis agenda sit caussa communis. Isti eos dicunt traditores, quos neque ullo tempore convincere potuerunt, neque nunc possunt ostendere, & in eodem crimine ipsi esse potiùs ostenduntur. Sed quid ad nos? De istis certè prævaricatoribus quid dicemus? Si enim nos, quamvis falsò, propterea dicimur traditores, quia traditoribus nos in eadem communione successisse criminantur; prævaricatoribus illis omnes successimus, quia nondum se ab unitate diviserat pars Donati beati Cypriani temporibus. Post passionem quippe ejus quadraginta, & quod excurrit, annis peractis, traditio codicum facta est, unde cœperunt appellari traditores. Si ergo propterea nos traditores, quia ex traditoribus, sicut opinantur vel confingunt, exorti sumus; ab illis prævaricatoribus utrique originem ducimus. Non est enim quòd dicatur, non eis communicasse istos; quando suos illos vocant; quod concilium loquitur, quod ipsi maximè [a] proferunt: *Quidam nostri*, inquit, *prævaricatores veritatis, hæreticis suffragantur.* Accedit & testimonium Cypriani, satis demonstrantis quòd in eorum communione permanserit, dicendo, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Ipsi enim erant qui diversum sentiebant, quos iste prævaricatores vocat, quia scilicet hæreticis suffragabantur, sine baptismo eos in Ecclesiam recipiendo. Eam quoque fuisse consuetudinem ut sic reciperentur, & ipse Cyprianus multis locis, & aliquot episcopi in hoc concilio manifestant. Unde apparet, si hæretici non habent baptismum, Ecclesiam Christi temporum illorum prævaricatoribus fuisse plenam, qui eis suffragantes sic eos recipiebant. Agatur ergo caussa communis adversùs crimen prævaricationis quod negare non possunt, & ibi agetur nostra adversùs crimen traditionis quod convincere non [b] potuerunt. Sed sic agamus, quasi convicerint: quod utrique responderimus eis qui nobis objiciunt majorum nostrorum prævaricationem, hoc nos istis respondebimus qui nobis objiciunt majorum nostrorum traditionem. Sicut enim per majorum nostrorum traditionem, unde se isti diviserunt, nos mortui sumus: ita per majorum prævaricationem, qui & nostri & ipsorum parentes fuerunt, & nos & ipsi mortui sumus. Sed quia se vivere dicunt, credunt quòd ad eos non pertineat illa prævaricatio: ergo nec ad nos illa traditio. Et illa quidem prævaricatio secundùm ipsos certa est: secundùm nos autem nec anterior prævaricatio vera est: quia & hæreticos dicimus posse habere baptismum Christi; nec posterior traditio, quia in ea caussa sunt ipsi superati. Non habent ergo isti cur à nobis nefario scelere schismatis separentur: quia nostri majores si traditores non fuerunt, sicut nos dicimus, non est quod ad nos omnino pertineat; si autem traditores fuerunt, sicut ipsi dicunt, sic ad nos non pertinet, quemadmodum nec ad nos nec ad ipsos illi prævaricatores. Ac per hoc quoniam ex majorum nostrorum iniquitate nullum est crimen nostrorum, ex proposito sclusorum certum est crimen istorum.

Optatus lib. 1. contra Parmenianum.

Traditores unde dicti.

4. SATIUS à [c] Sicilibba dixit: *Si hæretici in baptismo suo peccata donantur, sine caussa ad Ecclesiam veniunt. Nam cùm in die judicii peccata sint quæ puniuntur, nihil est quod timere possint hæretici de judicio Christi, si sunt peccatorum remissionem consecuti.*

5. Et hæc poterat etiam nostra esse sententia: viderit autem auctor ejus, quo animo dicta sit. Verbis tamen ita modificata est, ut non me pigeat eo animo consentire atque subscribere, quo & ego sentio baptismum quidem Christi hæreticos posse habere, sed remissionem peccatorum non habere. Non autem ait, Si hæretici baptizant aut baptizantur: sed, *Si hæreticis*, inquit, *in baptismo suo peccata donantur, sine caussa ad Ecclesiam veniunt.* Nam si pro hæreticis ponamus illos quos in Ecclesia noverat Cyprianus, sæculo verbis solis, & non factis renuntiantes; totidem verbis possumus hanc sententiam etiam nos verissimè dicere, Si fallaciter conversis in baptismo suo peccata donantur, sine caussa ad veram conversionem postea perducuntur. Nam cùm in die judicii peccata sint quæ puniuntur, nihil est quod timere possint, qui sæculo verbis solis & non factis renuntiarunt, de judicio Christi, si sunt remissionem peccatorum consecuti. Sed ista ratiocinatio tali connexione perficitur, ut adjungamus dicentes, Debent autem timere Christi judicium, & veraci corde aliquando converti: quod cùm fecerint, non eos utique necesse est iterum baptizari. Potuerunt igitur accipere baptismum, & remissionem non accipere peccatorum, aut remissis peccatis continuò rursus onerari. Sic ergo & hæretici.

6. VICTOR à Gor dixit: *Cùm peccata nonnisi in Ecclesiæ baptismo remittantur, qui hæreticum sine baptismo ad [d] communicationem admittit, utrumque contra rationem facit, nec hæreticos purgat, & Christianos inquinat.* Cap. IV.

7. Huic respondemus, Ecclesiæ baptismum esse & apud hæreticos, quamvis ipsi non sint in Ecclesia: sicut aquam paradisi in terra Ægypti, quamvis ipsa non sit in paradiso. Non itaque hæreticos sine baptismo ad communionem admittimus; & quia correcti à sua perversitate veniunt, non eorum peccata, sed Christi sacramenta suscipimus: de remissione autem peccatorum quod superiùs, hoc & hîc dicimus. Illud sanè quod in ultimo posuit dicens, *utrumque contra rationem facit, nec hæreticos purgat, & Christianos inquinat*; respuit primitus ac maximè Cyprianus ipse cum sibi consentientibus collegis suis: neque enim inquinari se credidit, quando talibus propter vinculum pacis communicandum esse decrevit dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Aut si inquinant hæretici ad communionem, [e] si non baptizantur, admissi; inquinata est tota Ecclesia per illam consuetudinem, quæ toties hîc commemoratur. Et sicut nos isti appellant traditores propter majores nostros, in quibus nihil tale quando objecerunt, probare potuerunt; si hoc fit quisque quod est ille cui communicaverit, om-

[a] Sic MSS. At editi, *præferunt*.
[b] Corbeiensis codex, *non poterant*.
[c] Am. & Er. *à Sicilippa*.

[d] Quidam veteres codices, *ad communionem*.
[e] Er. & MSS. *sicut non baptizantur*.

n[illegible] t[illegible]tiebant. Quod [illegible] quæ[illegible]us di cit[illegible] [illegible]lum est quod ibi ait: *Qui hæreti*[illegible] *ad communionem admittit, nec* *hæreticos purgat, & [illegible] inquinat.* Aut si hoc v[illegible] est, non sine baptismo admittebantur; [illegible] baptismum Christi, quamvis apud hæreticos datum & acceptum, qui secundùm [illegible]lam consuetudinem, de qua isti confitentur, sic admittebantur: ac per hoc recte etiam nunc sic admittuntur.

Cap. V. 1 Tim. 5. 22.

8. Aurelius ab Utica dixit. *Cùm dicat Apostolus, non communicandum peccatis alienis; quid aliud quam peccatis alienis communicat, qui sine baptismo Ecclesiæ hæreticis communicat? Et ideo censeo baptizandos esse hæreticos, ut accipiant remissam peccatorum, & sic illis communicetur.*

9. Respondetur, Communicavit ergo Cyprianus & isti omnes peccatis alienis, quia cum talibus in communione manserunt, quando neminem qui diversum sensit à jure communionis amoverunt. Ubi est ergo Ecclesia? Deinde uti de hæreticis taceam, cùm verba hujus sententiæ etiam de aliis peccatoribus dici possint, quales in Ecclesia secum Cyprianus videbat, gemebat, arguebat, [a] ferebat, ubi est Ecclesia, quæ secundùm hæc verba jam tunc periisse existimatur contagione peccatorum? Si autem, sicut se habet firmissima veritas, Ecclesia permansit & permanet; non nisi in consensione intelligenda est communio peccatorum, quam vetat Apostolus. Baptizentur autem iterum hæretici, ut accipiant remissam peccatorum, si baptizantur iterum perversi & invidi, qui cum sæculo verbis & non factis renuntiarent, baptismum quidem accipere potuerunt, sed remissionem peccatorum non obtinuerunt, dicente Domino, Si non dimiseritis, neque Pater vester dimittet vobis.

Marc. 6.

Cap. VI. 10. Jambus à Germaniciana dixit: *Qui hæreticorum baptismum probant, nostrum improbant; ut extra Ecclesiam, non dicam lotos, sed sordidatos, negent in Ecclesia baptizari oportere.*

11. Huic respondetur, neminem nostrûm baptismum hæreticorum probare, sed Christi, quamvis in hæreticis velut paleis exterioribus, sicut in aliis iniquis velut paleis interioribus. Nam si extra Ecclesiam qui baptizantur, non lavantur, sed sordidantur; profectò extra petram, in qua ædificatur Ecclesia, qui baptizantur, non lavantur, sed sordidantur. Omnes autem extra eamdem petram sunt, qui audiunt verba Christi & non faciunt. Aut si baptismo lavantur quidem, sed in iniquitatibus suis, a quibus in melius mutari noluerunt, sordidi remanent: sic & hæretici.

Extra petram sunt qui audiunt præcepta non faciunt.

Cap. VII. Gen. 1. 4. 12. Lucianus à [b] Rucuma dixit: *Scriptum est, Et vidit Deus lucem quia bona est, & divisit inter lucem & tenebras. Si potest luci & tenebris convenire, potest nobis & hæreticis aliquid esse commune. Propterea censeo hæreticos baptizandos esse.*

13. Huic respondetur: Si potest luci & tenebris convenire, potest justis & injustis aliquid esse commune. Censeat ergo illos injustos denuo baptizari, quos in ipsa Ecclesia Cyprianus arguebat: aut si non sunt injusti qui sæculo verbis & non factis renuntiant, dicat qui potest.

A 14. Pelagianus a Lup[illegible] dixit: [illegible] *[illegible]ptum est: Aut Dominus D[illegible], aut [illegible]. Ita & nunc aut L[illegible] [illegible] Ecclesia est. Porro si [illegible] Ecclesia non est, quomodo esse apud hæreticos baptisma Ec[illegible] potest?* Cap. VIII.

15. Huic ita possumus respondere: Aut [illegible] dimus paradisus, aut Ægyptus paradisus: porro si Ægyptus paradisus non est, quomodo esse in Ægypto aqua paradisi potest? Sed [illegible], B Etiam illuc excundo pervenit. Sic ergo ad hæreticos baptismus. Item dicimus, Aut petra Ecclesia est, aut arena Ecclesia. Porro quoniam non est arena Ecclesia, quomodo apud eos qui super arenam ædificant, audiendo verba Christi & non faciendo, esse baptismus potest? & tamen est. Sic ergo & apud hæreticos.

16. Jader a Midila dixit: *Scimus non [illegible] nisi unum baptismum in Ecclesia catholica; & ideo non debemus admittere hæreticum, nisi baptizatus fuerit apud nos, ne se putet extra Ecclesiam catholicam baptizatum esse.* Cap. IX.

17. Huic respondetur, quia si hoc de iniquis illis qui extra petram sunt diceretur, falsò utique diceretur. Sic ergo & de hæreticis.

18. Item [c] alius Felix à Marazana dixit: *Una fides, unum baptisma; sed Ecclesiæ catholicæ, cui soli licet baptizare.* Cap. X. Eph. 4. 5.

19. Quid si alius ita diceret: Una fides, unum baptisma; sed justorum tantùm, quibus solis licet baptizare? Sicut hæc verba refellerentur, ita & ista sententia refellatur. An & injusti [d] nec in ipso baptismo mutati, dum sæculo verbis solis & non factis renuntiant, ad membra Ecclesiæ pertinent? Videant si ipsa est illa petra, si ipsa est columba, si ipsa est sponsa sine macula & ruga.

20. Paulus [e] à Bobba dixit: *Me non movet si aliquis Ecclesiæ fidem & veritatem non vindicat, quando Apostolus dicat, Quid enim, quia exciderunt à fide quidam illorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit: est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Si autem Deus verax est, quomodo apud hæreticos baptismi veritas esse potest, apud quos Deus non est?* Caput XI. Rom. 3. 3. Psal. 115. 11.

21. Huic respondetur: Quid, apud avaros numquid est Deus? Et tamen est baptismus: ita & apud hæreticos. Apud quos enim Deus est, templum Dei sunt. Quæ autem compositio templo Dei cum idolis? Porrò avaritiam, idololatriam Paulus sentit, Cyprianus consentit, & idem ipse inter collegas raptores, tamen baptizatores, cum [f] magna tolerantiæ mercede versatur. 2 Cor. 6. 16.

22. Pomponius [g] à Dionysiana dixit: *Manifestum est hæreticos non posse baptizare, & remissionem peccatorum dare, qui potestatem non habent, ut aut solvere aut ligare aliquid in terris possint.* Caput XII.

23. Respondetur: Hanc potestatem nec homicidæ habent, id est, qui oderunt fratres. Non enim talibus dictum est, Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur. Et tamen baptizant, & eos in eadem baptismi communione & Paulus tolerat, & Cyprianus agnoscit. Johan. 20. 23.

[a] Vaticani MSS *ferebat*.
[b] Am. & Er. *à Rucumma*.
[c] Vox *alius* abest ab Am. Er. & MSS. Postea Am. & Er. habent, *Felix à Marrazano*. Corbeiensis cod. *à Maranzana*. Cypr. *à Marrazano*.
[d] Hic particulam *nec*, quæ in editis deerat, restituimus ex MSS.
[e] Am. & Er. *Paulus ab Obba*.
[f] Corbeiensis cod. & alii plures MSS. *magna*.
[g] Am. & Er. *Pomponius à Lesintana*.

CAPUT XIII. a
24. VENANTIUS à [a] Tinisa dixit: *Si maritus peregre proficiscens, amico suo commendasset uxorem suam custodiendam, commendatam sibi ille quanta posset diligentia conservaret, ne ab aliquo castitas ejus & sanctitas adulteraretur: Christus Dominus & Deus noster ad Patrem proficiscens, sponsam suam nobis commendavit, utrùm-ne eam incorruptam & inviolatam custodimus, an integritatem ejus & castitatem mœchis & corruptoribus prodimus? Qui enim baptisma Ecclesiæ commune cum hæreticis facit, sponsam Christi adulteris prodit.*

25. Respondemus: Quid illi qui cùm baptizantur, labiis, non corde convertuntur ad Dominum, nonne adulterinam mentem gerunt? Nonne ipsi sunt sæculi dilectores, cui non factis sed verbis renuntiaverunt, & ideo corrumpunt mores bonos per colloquia mala, dicentes, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? (1. Cor. 15. 32.) Nonne etiam contra istos vigilavit sermo Apostolicus, ubi dicit, Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit astutiâ suâ, sic & vestræ mentes corrumpantur à castitate quæ est in Christo? (2. Cor. 11. 3.) Cùm ergo Christi baptisma Cyprianus habebat commune cum talibus, numquid ideo sponsam Christi prodebat adulteris, ac non potiùs monile sponsi etiam in adultera cognoscebat?

CAPUT XIV. b
26. [b] AYMNIUS ab Ausuaga dixit: *Nos unum baptisma accepimus, & ipsum [c] exercemus: qui autem dicit, quia & hæreticis licet baptizare, ipse duos baptismos facit.*

27. Huic respondetur: Cur non etiam ille duos baptismos facit, qui dicit quia & iniqui baptizant? Cùm enim justi & iniqui sibi contrarii sint, baptismus quem dant justi, qualis erat Paulus, vel etiam qualis erat Cyprianus, non est contrarius baptismo quem dabant iniqui illi qui oderant Paulum, quos non hæreticos, sed malos catholicos Cyprianus intelligit: & cùm contrariæ sibi sint continentia quæ fuit in Cypriano, & avaritia quæ fuit in collegis Cypriani, baptismus tamen quem Cyprianus dabat, non erat contrarius baptismo quem illi dabant, sed unus & idem: quia ille baptizat de quo dictum est, Ipse est qui baptizat. (Johan. 1. 33.)

CAP. XV.
28. SATURNINUS à Victoriana dixit: *Si licet hæreticis baptizare, excusati sunt & defensi illicita facientes: nec video quare eos aut Christus adversarios suos, aut Apostolus antichristos appellaverit.*

29. Huic respondetur: Sic dicimus non licere hæreticis baptizare, quomodo dicimus non licere fraudatoribus baptizare? Non enim hæretico tantùm, sed peccatori inquit Deus, Ut quid enarras justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum? (Psal. 49. 16.) Huic utique dixit, Si videbas furem, concurrebas ei. Quanto ergo illi pejores, qui non cum furibus concurrebant, sed ipsi fundos insidiosis fraudibus rapiebant: sed non eis concurrebat Cyprianus, quamvis eos in catholica segete toleraret, ne simul eradicaretur & triticum. Et tamen etiam ipsi quem dabant, idem ipse baptismus erat; quia non ipsorum, sed Christi erat. Sicut ergo isti, quamvis in eis Christi baptismus agnoscatur, non sunt tamen excusati & defensi illicita facientes, & rectè illos Christus adversarios suos appellat, quia in talibus perseverantes audituri sunt, Recedite à me, qui operamini iniquitatem; (Matth. 7. 23.) unde & antichristi appellantur, quia Christo contrarii sunt, dum contra quod præcipit vivunt: ita & hæretici.

CAPUT XVI.
30. ALIUS Saturninus à Tucca dixit: *Gentiles quamvis idola colant, tamen summum Deum Patrem creatorem cognoscunt & confitentur. In hunc Marcion blasphemat, & quidam [d] non erubescunt Marcionis baptismum probare. Quomodo tales sacerdotes sacerdotium Dei aut servant, aut vindicant, qui hostes Dei non baptizant, & sic illis communicant?*

31. Respondetur: Nimirum cùm talia dicuntur, exceditur modus, nec consideratur quia & ipsi talibus communicabant, *neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senseris amoventes.* Sed habet iste in hac ipsa sententia sua unde admoneri posset, si adverteret, id in quoque corrigendum esse quod pravum est, quod autem rectum est approbandum. Quando quidem ait, *Gentiles quamvis idola colant, tamen summum Deum Patrem creatorem cognoscunt & confitentur.* Si quis ergo ad Deum talis gentilis veniret, numquid vellet in eo corrigere atque mutare, quod Deum Patrem creatorem confitebatur & noverat? [e] Non puto, sed emendaret in eo idololatriam, quod malum habebat; & traderet sacramenta Christiana, quæ non habebat: & si quid rectum nosset in eo approbaret, si quid inveniret perversum emendaret, si quid desusset daret. Sic & in Marcionista hæretico agnosceret baptismi integritatem, corrigeret ejus perversitatem, doceret catholicam veritatem.

CAPUT XVII. f
32. MARCELLUS [f] à Zama dixit: *Cùm peccata non nisi in baptismo Ecclesiæ remittantur, qui hæreticum non baptizat, peccatori communicat.*

33. Quid ille qui hoc facienti communicat, nonne peccatori communicat? Quid autem aliud faciebant omnes judicantes neminem, aut à jure communionis amoventes diversa sentientem? Ubi est ergo Ecclesia? An patientibus, & ne triticum eradicetur, zizania tolerantibus illa non obsunt? (Matth. 13. 29.) [g] Dicant ergo isti, qui se ab orbe terrarum frustra separando sacrilegium schismatis admiserunt, ut quid habent in ore sententiam Cypriani, qui non habent in corde Cypriani patientiam? Huic autem Marcello respondetur ex his quæ de baptismo & remissione peccatorum suprà dicta sunt, quomodo possit esse baptismus in homine, quamvis non sit in eo remissio peccatorum.

CAPUT XVIII. h
34. IRENÆUS [h] ab Ululis dixit: *Si ideo Ecclesia hæreticum non baptizat, quòd dicatur jam baptizatus esse, hæresis major est.*

35. Respondetur: Hoc modo dici potest, si ideo avarum Ecclesia non baptizat, quòd dicatur jam baptizatus esse, avaritia major est. Hoc autem falsum est: ita ergo & illud.

CAPUT XIX.
36. DONATUS à Cibaliana dixit: *Ego unam*

[a] Lov. *à Thimisa*. At Am. Er. nostrique antiquiores MSS. & nova Cypriani editio, *à Timisa*.
[b] Am. & Er. *Aymnius ab Ausuagiga*. Nonnulli MSS. *Hymnius ab Ausuagida* Corbeiensis cod. *Aymnius ab Ausaugiga*. Georgianus, *Aymnius ab Ausuaga*.
[c] Hic Er. & Lov. addunt, *tenemus &*.
[d] Loquitur de Stephano Pontifice, de quo in Cypriani epistola 74. ad Pompeium. *Cur in tantum Stephani fratris nostri obstinatio dura prorupit, ut etiam de Marcionis baptismo . . . . & cæterorum blasphemantium in Deum Patrem contendat filios Deo nasci?*
[e] Abell. *Non puto*, à MSS.
[f] Corbeiensis MS. *à Dama*.
[g] Plures MSS. *Insistant*.
[h] Lovanienses contexerunt, *ab Ussulis*: quia scilicet in lib. 3. contra Cresconium cap. 19. legimus *Theodorum Vjulensem*.

Ecclesiam

Ecclesiam & unum baptismum ejus novi. Si est qui dicit esse apud hæreticos baptismi gratiam, ante est ut ostendat & probet esse illic Ecclesiam.

37. Huic respondetur: Si baptismi gratiam hoc esse dicis quod est baptismus, est apud hæreticos: si autem baptismus sacramentum est gratiæ, ipsa verò gratia abolitio peccatorum est, non est apud hæreticos baptismi gratia. Sic est autem unum baptisma & una Ecclesia, quemadmodum est una spes. Sicut ergo boni & mali, non habentes unam spem, possunt tamen habere unum baptisma: ita quibus non est communis Ecclesia, potest baptisma esse commune.

Caput XX. Gal. 2. 11.

38. Zozimus à Tharassa dixit: *Revelatione facta veritatis, cedat error veritati: quia & Petrus qui priùs circumcidebat, cessit Paulo veritatem prædicanti.*

39. Respondetur: Potest etiam nostra esse sententia ista, & ita factum est in hac de baptismo quæstione. Nam veritate postea liquidiùs revelata cessit error veritati, cùm illa saluberrima consuetudo etiam plenarii concilii auctoritate firmata est. Bene tamen, quòd totiens meminerunt etiam primum Apostolorum Petrum potuisse aliter sapere quàm veritas postulabat; quod accidisse etiam Cypriano sine ulla ejus contumelia credimus, quicumque diligimus Cyprianum: quia non eum fas est diligi majori caritate quàm Petrum.

Caput XXI. Johan. 3. 27.

40. Julianus à Telepte dixit: *Scriptum est, Nemo potest accipere aliquid, nisi datum illi fuerit de cælo. Si hæresis de cælo est, potest baptisma dare.*

41. Audiat & alium dicentem: Si avaritia de cælo est, potest baptisma dare. Et tamen dant avari: sic ergo & hæretici.

Caput XXII.

42. Faustus à Timida regia dixit: *Non sibi blandiantur qui hæreticis patrocinantur. Qui pro hæreticis ecclesiastico baptismo intercedit, illos Christianos & nos hæreticos facit.*

43. Huic respondetur: Si quisquam dicat, eum qui cùm baptismum acciperet, quia odium fraternum tenebat in corde, non acceperat remissionem peccatorum, non esse iterum baptizandum, quando illud odium de corde dimittit; numquid ecclesiastico baptismo intercedit pro homicidis, aut illos justos & nos homicidas facit? Hoc ergo & de hæreticis intelligat.

Caput XXIII.

44. Geminius à [a] Furnis dixit: *Quidam de collegis hæreticos præponere sibi possunt, nobis non possunt: & ideo quod semel decrevimus, tenemus, ut ab hæreticis venientes baptizemus.*

45. Et hic confitetur apertissimè quosdam de collegis suis diversa sensisse: unde etiam atque etiam confirmatur amor unitatis, quòd ab invicem nullo schismate separati sunt, donec alteris eorum si quid aliter saperent Deus revelaret. Sed huic respondetur, collegas ejus non sibi hæreticos præposuisse; sed baptismum Christi, sicut agnoscitur in avaris, fraudatoribus, raptoribus, homicidis, sic etiam in hæreticis cognovisse.

Caput XXIV.

46. Rogatianus à Nova dixit: *Ecclesiam Christus instituit, hæresim diabolus: quomodo potest habere baptismum Christi synagoga satanæ?*

47. Huic respondetur: Numquid quia pios Christus instituit, & invidos diabolus, ideo non potest habere baptismum Christi, quæ in invidis convincitur esse pars diaboli?

Caput XXV.

48. Therapius à Bulla dixit: *Qui hæreticis baptismum Ecclesiæ concedit, & prodit, quid aliud quàm sponsæ Christi Judas exsistit?*

49. O magna convictio schismaticorum, qui se ab hereditate Christi toto orbe diffusa nefario sacrilegio separarunt, si Cyprianus talibus communicabat qualis Judas traditor fuit, & tamen ab eis non maculabatur: aut si maculabatur, tunc Judæ facti sunt omnes; ergo & modò Judæ sunt omnes: aut si non sunt, non ergo pertinent ad [b] posteriores facinora priorum, quamvis ex eadem communione propagatos. Cur ergo nobis traditores objiciunt, quos non convicerunt, & sibi Judam non objiciunt, cui Cyprianus & collegæ ejus communicaverunt? Ecce concilium de quo solent isti gloriari. Nos quidem dicimus, quia sic non prodit hæreticis Ecclesiæ baptismum, qui baptismum Christi & in hæreticis probat, sicut non prodit homicidis Ecclesiæ baptismum, qui baptismum Christi & in homicidis probat. Sed quia isti ex hoc concilio nobis præscribere quid sentire debeamus, affectant, ipsi priores ei consentiant. Ecce Judæ traditori sunt comparati, qui dicebant hæreticos quamvis in hæresi baptizatos non debere iterum baptizari. Talibus autem Cyprianus communicabat, qui dixit, *neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* (In exordio concilii Carthag.) Tales etiam antea fuisse in Ecclesia per illam sententiam manifestantur, ubi ait, *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de his qui in præteritum in Ecclesiam sine baptismo admissi sunt?* (Epistola 73. ad Jubaianum.) Talem fuisse Ecclesiæ consuetudinem ipsi, qui hoc concilium faciunt, sæpe commemorant. Si ergo *nihil aliud quicumque hoc facit, quàm sponsæ Christi Judas exsistit*, sicut ista sententia pronuntiata est; Judas autem, sicut docet Evangelium, traditor fuit; traditoribus ergo communicaverunt omnes, qui tunc etiam ista dicebant, & ante quàm ista dicerent traditores facti erant omnes per illam consuetudinem, quam tunc Ecclesia retinebat. Omnes ergo, id est, & nos & ipsi qui ex illa unitate propagati sumus, traditores sumus. Sed nos duobus modis defendimur: quia & huic concilio, ubi hoc pronuntiatum est, non consentimus, salvo jure unitatis, sicut ipse Cyprianus prædixit; & bonis malos in unitate catholica, donec in fine à tritico palea separetur, nihil obesse arbitramur. Isti autem, quia & hoc concilium tamquam pro se proferunt, & malorum communione quasi contagione bonos perire contendunt, non inveniunt quomodo dicant, aut priores Christianos unde isti propagantur, non fuisse traditores, quia isto concilio convincuntur; aut ad se non pertinere facinora priorum, quia nobis majores nostros objiciunt?

Caput XXVI. Johan. 9. 31.

50. Item alius Lucius à [c] Membresa dixit: *Scriptum est, Deus peccatorem non audit. Qui peccator est, quomodo audiri in baptismo potest?*

51. Respondemus: Quomodo auditur avarus & raptor & fœnerator & homicida? An isti non sunt peccatores? quos tamen Cyprianus in Catholica objurgat, & tolerat?

Caput XXVII.

52. Item alius Felix à [d] Buslacenis dixit:

[a] Am. & Er. Geminius Corbeiensis cod. à Fornis.

[b] Am. & MSS ad posteros.

[c] Am. Er. & plures MSS. cum gemina ss. Membressa.

[d] Am. & Er. ab Vilacceniis. Cypriani editio, à Buslacenis, seu Buslacene.

In hæreticis sine baptismo Ecclesiæ admittendis nemo consuetudinem rationi & veritati præponat; quia consuetudinem ratio & veritas semper excludit.

53. Huic respondetur: Veritatem non ostendis, de consuetudine confiteris. Rectè igitur consuetudinem teneremus plenario concilio posteriore firmatam, etiam si veritas adhuc lateret, quam credimus jam esse manifestatam.

Caput XXVIII a. 54. Alius Saturninus ab [a] Abitinis dixit: *Si potest antichristus dare alicui gratiam Christi, possunt & hæretici baptizare, qui appellati sunt antichristi.* B

55. Quid si alius diceret: Si potest homicida dare alicui gratiam Christi, possunt & qui fratres oderunt baptizare, qui appellati sunt homicidæ? Nempe quasi verum dicere videretur, & tamen possunt: sic ergo & hæretici.

Caput XXIX b. 56. Quintus ab [b] Aggya dixit: *Ille potest dare aliquid, qui aliquid habet: hæretici autem quid possunt dare, quos constat nihil habere?*

57. Huic respondetur: Si ergo potest dare aliquid qui aliquid habet, manifestum est posse dare hæreticos baptismum, quia cùm ab Ecclesia recedunt, habent lavacri sacramentum quod ibi acceperant: nam redeuntes non recipiunt, quia non amiserant cùm recesserunt. C

Caput XXX c. Matth. 6. 24. 58. Alius Julianus à [c] Marcelliana dixit: *Si potest homo duobus dominis servire, Deo & mammonæ; potest & baptisma duobus servire, Christiano & hæretico.*

59. Immo si potest continenti & avaro, sobrio & ebrioso, pio & homicidæ, cur non etiam Christiano & hæretico? Quibus quidem non servit; sed ministratur & illis, vel ab illis, ad salutem bene utentibus, & ad judicium malè utentibus. D

Caput XXXI. 60. Tenax ab Horreis Celiæ dixit: *Baptisma unum est, sed Ecclesiæ: ubi Ecclesia non est, baptisma illic esse non potest.*

61. Huic respondemus: Quare ergo potest ubi petra non est, sed arena est; cùm Ecclesia in petra, non in arena sit? E

Caput XXXII d. Ephes. 4. 4. 62. Alius Victor ab Assuris dixit: *Scriptum est, quia Deus unus est, & Christus unus, Ecclesia una, & baptisma unum. Quomodo illic baptizari aliquis potest, ubi Deus & Christus & Ecclesia [d] non est?*

63. Quomodo potest & in arena illa, ubi nec Ecclesia est, quia in petra est; nec Deus & Christus, quia non est ibi templum Dei & Christi?

Caput XXXIII. 64. Donatulus à Capse dixit: *Et ego semper hoc sensi, ut hæretici, qui nihil foris consecuti sunt, quando ad Ecclesiam convertuntur, baptizentur.* F

65. Ad hoc respondetur: Nihil quidem foris consecuti sunt, sed ad salutem, non ad sacramentum. Salus enim propria est bonis; sacramenta verò communia & bonis & malis.

Caput XXXIV. 66. Verulus à Rusiccade dixit: *Homo hæreticus dare non potest quod non habet: multo magis schismaticus, qui quod habuit, amisit.*

67. Jam ostendimus eos habere; quia non G amittunt, cùm recedunt. Non enim recipiunt, cùm redeunt. Quapropter si propterea videbantur dare non posse, quia putabantur non habere: intelligantur jam dare posse, quia intelliguntur & habere.

Caput XXXV. 68. Pudentianus à Cuiculi dixit: *Novitas episcopatus effecit, fratres dilectissimi, ut sustinerem quid majores judicarent. Nam hæreses nihil habere, nec posse, manifestum est: atque ita si qui ex eis venerint, baptizari æquissimè statutum est.*

69. Sicut ergo superioribus responsum est, quos hic sustinebat quid judicarent, sic & huic ipsi responsum esse intelligatur.

Caput XXXVI. e. 70. Petrus ab Hippone [e] Diarrhyto dixit: *Cùm unum baptisma sit in catholica Ecclesia, manifestum est, non posse extra Ecclesiam baptizari: & ideo in hæresi tinctos, sive in schismate, venientes ad Ecclesiam, censeo baptizari oportere.*

71. Sic est unum baptisma in Ecclesia catholica, ut cùm exinde aliqui exierint, in his qui exeunt, non fiant duo, sed idem unum maneat. Quod ergo in redeuntibus agnoscitur, hoc & in eis qui à recedentibus acceperunt, quod illi cùm recederent, non amiserunt.

Caput XXXVII. Ephes. 4. 4. f. 72. Item alius Lucius ab [f] Ausafa dixit: *Secundùm motum animi mei & Spiritus sancti, cùm sit unus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, & unus Christus, & una spes, unus spiritus, una Ecclesia, unum debet esse baptisma. Et ideo dico, & si quid [g] apud hæreticos motum aut factum fuerit, rescindi debere; & eos, qui exinde veniunt, in Ecclesia batizandos esse.* g

73. Rescindatur ergo quod baptizant, qui audiunt verba Dei, & non faciunt, cùm ab iniquitate ad justitiam, hoc est, ab arena ad petram migrare cœperint. Quod si non fit, quia & in ipsis quod Christi erat, eorum iniquitatibus non violabatur; hoc etiam de hæreticis intelligatur: nam nec eadem spes illis est quam diu in arena sunt, quæ illis qui super petram sunt; tamen idem baptisma est in utrisque, quamvis sicut spes una, ita unum baptisma dictum sit.

Caput XXXVIII. 74. Felix à Gurgitibus dixit: *Ego censeo, ut secundùm sanctarum scripturarum præcepta baptizati illicitè ab hæreticis extra Ecclesiam, si ad Ecclesiam confugere voluerint, gratiam baptismi, ubi licitè datur, consequantur.*

75. Respondetur: Immo licitè incipiant habere ad salutem, quod illicitè habebant ad perniciem: quia sub eodem baptismo justificatur, cùm se quisque ad Deum veraci corde converterit, sub quo judicabatur, quando id accipiens sæculo solis verbis & non factis renuntiaverat.

Caput XXXIX. h. 76. Pusillus [h] à Lamasba dixit: *Ego credo baptisma salutare non esse nisi in Ecclesia catholica. Quidquid absque Catholica fuerit, simulatio est.*

77. Hoc quidem verum est, quòd *baptisma salutare non nisi in Ecclesia catholica est.* Potest enim ipsum esse & extra Catholicam, sed salutare non est ibi; quia non ibi operatur salutem: sicut ille bonus odor Christi non est utique salutaris in iis qui pereunt, non suo vitio, sed illorum. (2. Cor. 2. 15.) *Simulatio est autem quidquid extra Catholicam fuerit*, sed in quantum non est catholicum. Potest autem aliquid catholicum esse extra Catholicam, sicut potuit nomen Christi esse extra congregationem Christi, in quo nomine pelle-

[a] Am & Er. *ab Ittinis* Cypr. *ab Avitinis.*
[b] Remigianus cod cum Am & Er. *ab Aggiva* Alii plures MSS. *ab Angaia.* Corbeiensis, Flor. & Georg. *ab Aggaia.*
[c] Am Er. & quidam MSS. *à Marcellina.*
[d] Apud Cyprianum, *Ecclesia una non est.*
[e] Am. Er. & nostri MSS. *ab Hippone Zarito.*
[f] Am. & Er. *ab Avafasa.*
[g] In Cypriani editione, *ab hæreticis motum.*
[h] Cypr. *a Lambisa.*

Marci 9. 17. bat dæmonia ille, qui cum discipulis non sequebatur. Nam simulatio etiam in Catholica esse potest, in his utique, qui sæculo verbis, & non factis renuntiant, nec tamen est catholica simulatio. Sicut ergo est in Catholica quod non est catholicum, sic potest extra Catholicam aliquid esse catholicum.

CAPUT XL.

78. SALVIANUS à Gazausala dixit: *Hæreticos nihil habere constat; & ideo ad nos veniunt, ut possint accipere quod non habebant.*

79. Respondemus: Non sunt ergo hæretici ipsi qui hæreses condiderunt, qui ab Ecclesia recesserunt, & unque habebant quod ibi acceperunt. Quòd si absurdum est dicere, ut illi non sint hæretici, per quos ceteri fiunt hæretici; potest fieri ut hæreticus habeat, quo malè utendo dispereat.

CAPUT XLI.

80. HONORATUS à Tucca dixit: *Cùm Christus veritas sit, magis veritatem quàm consuetudinem sequi debemus; ut hæreticos, qui ideo ad nos veniunt, quia foris nihil accipere potuerunt, Ecclesiæ baptismo sanctificemus.*

81. Et iste adtestator est consuetudinis, ubi nos plurimùm adjuvat, quidquid aliud contra nos dicere videatur. Non autem ideo ad nos veniunt hæretici, quia foris nihil acceperunt; sed ut eis utile esse incipiat quod acceperunt: hoc enim foris nullo modo potest.

CAPUT XLII. [a]

82. VICTOR [a] ab Octavo dixit: *Quod & ipsi scitis, non olim sum constitutus episcopus, & ideo exspectabam præcessorum consilium. Hoc itaque existimo, ut quicumque ex hæresi venerint, sine dubio baptizentur.*

83. Quod ergo illis, quos exspectabat, responsum est, huic quoque responsum accipiatur.

CAPUT XLIII.

84. CLARUS à Mascula dixit: *Manifesta est sententia Domini nostri Iesu Christi Apostolos suos mittentis, & ipsis solis potestatem à Patre sibi datam permittentis; quibus nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Domini gubernantes, & credentium fidem baptizantes: & ideo hæretici, qui nec potestatem foris, nec Ecclesiam Christi habent, neminem baptizare baptismo ejus possunt.*

85. Numquid & impii homicidæ Apostolis successerunt? Cur ergo baptizant? An quia non sunt foris? Sed à petra foris sunt, cui claves Dominus dedit, & ubi se ædificaturum Ecclesiam dixit.

CAPUT XLIV. [b]

86. SECUNDIANUS [b] à Thambeis dixit: *Non debemus hæreticos nostra præsumtione decipere, ut in Ecclesia Domini nostri Iesu Christi non baptizati, ac per hoc remissionem peccatorum non consecuti, cùm judicii dies venerit, nobis imputent, quòd per nos non sint baptizati, & indulgentiam divinæ gratiæ consecuti. Propter quod, cùm sit una Ecclesia* Ephes. 4. 4. *& unum baptisma, quando ad nos convertuntur, simul cum Ecclesia & Ecclesiæ baptismum consequantur.*

87. Immo translati ad petram & columbæ sociati accipiant remissionem peccatorum, quam habere non poterant extra petram & extra columbam, sive apertè foris, sicut hæretici, sive tamquam intus, sicut perditi catholici: quos tamen baptismum sine remissione peccatorum & habere, & dare, manifestum est, cùm & ab ipsis tales accipiunt, qui non in melius commutati Deum labiis honorant, cor autem eorum longè est ab eo. Isai. 29. 13. Matth. 15. 8. Tamen sic est unum baptisma, quomodo est una columba, cùm possint qui non sunt in columba communiter, baptisma tamen habere communiter.

CAPUT XLV [c]

88. ITEM alius Aurelius [c] à Chullabi dixit: *Johannes apostolus in epistola sua posuit, Si quis ad vos venit, & doctrinam Christi non habet, nolite eum admittere in domum vestram, & Ave illi ne dixeritis. Qui enim dixerit illi Ave, communicat factis ejus malis.* 2 Iohan. 10. *Quomodo tales admitti temere in domum Dei possunt, qui in domum nostram privatam admitti prohibentur? Aut quomodo cum eis sine Ecclesiæ baptismo communicare possumus, quibus si Ave dixerimus tantùm, factis eorum malis communicamus?*

89. De hoc testimonio Johannis non est diutiùs differendum, quando quidem ad quæstionem baptismi, quam modò tractamus, omnino non pertinet. Ait enim, Si quis ad vos venerit, & doctrinam Christi non habet. Hæretici autem relinquentes doctrinam erroris sui, ad Christi doctrinam convertuntur, ut incorporentur Ecclesiæ, & ad illam columbam incipiant pertinere, cujus sacramentum habebant: & ideo quod ejus non habebant, eis datur, id est, pax & caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Quod autem ejus habebant, agnoscitur, & sine ulla contumelia suscipitur: sicut in adultera Deus agnoscit dona sua, etiam cùm illa sequitur amatores suos; quia fornicatione [d] correcta, cùm ad castitatem convertitur, non dona illa culpantur, sed ipsa emendatur. Sicut se autem posset defendere Cyprianus, si hoc ei Johannis testimonium objiceretur, quando talibus communicabat; ita se defendant contra quos dicitur. Nam ad istam quæstionem, ut dixi, omnino non pertinet. Johannes enim dicit, alienæ doctrinæ hominibus Ave non esse dicendum: Paulus autem 2 Iohan. 10. apostolus vehementiùs dicit, Si quis frater nominatur inter vos aut avarus, aut ebriosus, &c. 1 Cor. 5. 11. cum ejusmodi nec quidem cibum simul sumere: & tamen cum collegis fœneratoribus, insidiosis, fraudatoribus, raptoribus, non privatam mensam, sed Dei altare habebat commune Cyprianus. Quomodo autem hoc defendatur, jam in aliis libris satis dictum est.

CAPUT XLVI. [e]

90. [e] LITTEUS à Gemellis dixit: *Cæcus cæcum si ducat, ambo in foveam cadunt.* Matth. 15. 14. *Cùm ergo hæreticos constet non posse illuminare quemquam, ut pote cæcos; baptisma eorum non valet.*

91. Nec nos dicimus valere ad salutem quamdiu hæretici sunt, sicut & illis homicidis quamdiu fratres oderunt: nam & ipsi in tenebris sunt, & si quis eos sequitur, simul in foveam cadunt; nec ideo tamen baptismum vel non habent, vel non tradunt.

CAPUT XLVII. [f]

92. [f] NATALIS ab Oëa dixit: *Tam ego præsens, quàm Pompeius Sabratensis, quàm etiam Dioga Leptimagnensis, qui mihi mandaverunt, corpore quidem absentes, spiritu præsentes, censemus quod & collegæ nostri; quòd hæretici communicationem habere nobiscum non possunt, nisi ecclesiastico baptismo baptizati fuerint.*

[a] Corbeiensis vetus codex optimæ notæ, *ab Octavavo.*
[b] Idem Corb. cod. *à Satambeis.* Am. & Er. *à Tabric.*
[c] Corbeiensis aliique plures MSS. *à Cidavi.* Alii, *à Cilabi.* Am. & Er. *à Cibavi.*
[d] Editi, *corrupta* · mendosè.
[e] Am. & Er. *Lictteus.*
[f] Am. Er. & quidam MSS. *Nalis à Eeia*, vel *ab Oea.*

93. Communicationem, credo, eam dicit, quæ pertinet ad columbæ societatem: nam in participatione sacramentorum procul dubio communicabant eis, neminem judicantes, nec à jure communionis aliquem, si diversum sentiret, amoventes. Sed quolibet modo dixerit, non magnopere verba hæc refellenda sunt. Certè enim [a] non communicet hæreticus, nisi ecclesiastico baptismo baptizatus. Constat autem ecclesiasticum esse baptismum etiam apud hæreticos verbis Evangelicis consecratum: sicut ipsum Evangelium ecclesiasticum est, nec ad eorum pertinet perversitatem, sed utique suam retinet [b] sanctitatem.

CAPUT XLVIII.

94. JUNIUS à Neapoli dixit: *Ab eo, quod semel censuimus, non recedo, ut hæreticos venientes ad Ecclesiam baptizemus.*

95. Hic quia nullam rationem vel testimonium Scripturarum adtulit, diu nos tenere non debet.

CAPUT XLIX.

96. CYPRIANUS à Carthagine dixit: *Meam sententiam plenissimè exprimit epistola, quæ ad Jubaianum collegam nostrum scripta est; hæreticos secundùm Evangelicam & Apostolicam contestationem adversarios Christi & antichristos appellatos, quando ad Ecclesiam venerint, unico Ecclesiæ baptismo baptizandos esse, ut possint fieri de adversariis amici, & de antichristis Christiani.*

97. Quid aliud hîc disputandum est, quando ipsam, cujus mentionem fecit, epistolam ad Jubaianum datam, quantâ potuimus diligentiâ pertractavimus? Et quod hîc dixit, meminerimus dici posse de omnibus iniquis, quos & in Catholica esse ipse testatur, & baptismum habere, & dare, nemo nostrûm ambigit. Illi enim veniunt ad Ecclesiam, qui de parte diaboli ad Christum transeunt, & ædificant super petram, & incorporantur columbæ, & in horto concluso & fonte signato muniuntur; ubi non sunt omnes, qui contra Christi præcepta vivunt, ubilibet esse videantur. Nam in epistola, quam scripsit ad Magnum, cùm de hac ipsa re ageret, satis apertéque ipse nos commonuit, in [c] quali societate oporteat intelligi Ecclesiam. Ait enim de quodam loquens, *Alienus fiat & profanus Dominicæ pacis, ac* [d] *Dominicæ unitatis inimicus, non habitans in domo Dei, id est, in Ecclesia Christi, in qua non nisi concordes atque unanimes habitant.* Quod ergo hîc dicimus, paululùm advertant, qui nobis de Cypriano volunt præscribere. Si enim in Ecclesia Christi non nisi concordes atque unanimes habitant, procul dubio non habitabant in Ecclesia Christi, quamvis intus esse viderentur, illi qui per invidiam & contentionem sine caritate Christum annuntiabant; quos ipse intelligit, non hæreticos vel schismaticos à Paulo apostolo commemoratos, sed falsos fratres cum illo interiùs conversantes: qui certè baptizare non debebant, quia in Ecclesia non habitabant, in qua ipse dicit non habitare nisi concordes & unanimes: nisi fortè quisquam sic abhorret à vero, ut dicat concordes & unanimes fuisse invidos & malevolos, & sine caritate contentiosos: & tamen baptizabant, nec eorum ista detestanda perversitas sacramentum Christi, quod per eos tractabatur & dispensabatur, aliqua ex parte minuebat atque violabat.

Epist. 69. — Philipp. 1. 15.

CAP. L.

98. TOTUM sanè ipsum locum in eadem ad Magnum epistola positum operæ pretium est pertractare, quem ita contexuit. *Non habitans*, inquit, *in domo Dei, id est, in Ecclesia Christi, in qua non nisi concordes atque unanimes habitant, loquente in Psalmis Spiritu-sancto, & dicente, Deus qui inhabitare facit unanimes in domo.* (Psal. 67. 7.) *Denique* [e] *unanimitate Christianos firma sibi atque inseparabili caritate connexos, etiam ipsa Dominica sacrificia declarant. Nam quando Dominus corpus suum panem vocat, de multorum granorum adunatione congestum; populum nostrum, quem portabat, indicat adunatum: & quando sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinis plurimis expressum, atque in unum coactum; gregem item nostrum significat commixtione adunatæ multitudinis copulatum.* (Johan. 6. 52.) Hæc verba beati Cypriani indicant eum & intellexisse & dilexisse decorem domûs Dei, quam domum ex unanimis & concordibus constare affirmavit, & docuit testimonio prophetico, & significatione sacramentorum: in qua utique non erant illi invidi, & sine caritate malevoli, qui tamen baptizabant. Ex quo apparet & in eis esse posse, atque ab eis dari posse sacramentum Christi, qui non sunt in Ecclesia Christi, in qua non nisi unanimes & concordes habitare Cyprianus ipse testatur. Neque enim saltem hoc dici potest, tunc baptizare posse cùm latent: quoniam illi Paulum apostolum non latebant, quos in epistola sua veracissimus testis notat, & gaudere se dicit, quoniam & ipsi Christum annuntiabant. De his quippe ait, Sive occasione, sive veritate Christus annuntietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo. (Philipp. 1. 18.)

CAP. LI. Duo genera in Dei domo existentium.

99. QUIBUS omnibus consideratis, puto me non temerè dicere, alios ita esse in domo Dei, ut ipsi etiam sint eadem domus Dei, quæ dicitur ædificari super petram, quæ unica columba appellatur, quæ sponsa pulcra sine macula & ruga, & hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum: quæ domus etiam claves accepit, ac potestatem solvendi & ligandi. (Matth. 16. 18. — Ibid. 19.) Hanc domum si quis corripientem corrigentemque contemserit, sit tibi, inquit, tamquam ethnicus & publicanus. (Matth. 18. 17.) De hac domo dicitur, Domine dilexi decorem domûs tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. (Psal. 25. 8.) Et, Qui habitare facit unanimes in domo. (Psal. 67. 7.) Et, Jocundatus sum in his quæ dixerunt mihi, in domum Domini ibimus. (Psal. 121. 1.) Et, Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te: (Psal. 83. 5.) & innumerabilia talia. Hæc domus etiam triticum dicitur, sive tricenum, sive sexagenum, sive centenum fructum afferens cum tolerantia. Hæc domus est in vasis aureis & argenteis, & lapidibus pretiosis, & lignis imputribilibus. (2. Tim. 2. 20.) Huic domui dicitur, Sufferentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis. (Ephes. 4. 2.) Et, Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. (1. Cor. 3. 17.) Hæc quippe in bonis fidelibus est, & sanctis Dei servis ubique dispersis & spiritali unitate devinctis in eadem communione sacramentorum, sive se facie noverint, sive non noverint. Alios autem ita dici

Alterum genus.

[a] Corbeiensis cod. *unum communicet*.
[b] Plures MSS. *sanitatem*.
[c] Ita optimæ notæ codex Corbeiensis. At editi, *in qua libet*.
[d] Apud Cyprianum, *ac divinæ unitatis*.
[e] Apud Cypr. *unanimitatem Christianam firma sibi atque inseparabili caritate connexam*.

eſſe in domo, ut non pertineant ad compagem domus, nec ad ſocietatem fructiferæ pacificæque juſtitiæ; ſed ſicut eſſe palea dicitur in frumentis: nam & iſtos eſſe in domo, negare non poſſumus, dicente Apoſtolo, In magna autem

2. Tim. 2. 20. 2. Retract. 18.

» domo non ſolùm aurea vaſa ſunt vel argentea, » ſed & lignea & fictilia, & alia quidem ſunt in ho- » norem, alia verò in contumeliam. Ex hoc numero innumerabili, non ſolùm turba intus premens cor paucorum in tantæ multitudinis comparatione ſanctorum, ſed etiam diſruptis retibus hæreſes & ſchiſmata exſiſtunt in eis, qui jam magis ex domo quàm in domo eſſe dicendi ſunt, de quibus dicitur, Ex nobis exierunt, ſed non erant ex nobis. Separatiores enim ſunt jam etiam corporaliter ſegregati, quàm illi qui interiùs carnaliter & animaliter vivunt, & ſpiritaliter ſeparati ſunt.

1. Johan. 2. 19.

Cap. LII. 100. Horum autem omnium generum illi primi, qui ſic ſunt in domo Dei, ut ipſi ſint domus Dei, ſive jam ſpiritales ſint, ſive adhuc parvuli lacte nutriantur, ſed tamen ad ſpiritalem habitum intento corde proficiant, nemo dubitat quòd baptiſmum & utiliter habeant, & ſe imitantibus utiliter tradant: fictis autem, quos Spiritus-ſanctus fugit, etſi ipſi, quantum in eis eſt, utiliter tradunt, illi tamen inutiliter accipiunt, non imitantes eos per quos accipiunt. Illi verò qui ſic ſunt in magna domo tamquam vaſa in contumeliam, & inutiliter habent baptiſmum, & ſe imitantibus inutiliter tradunt: illi porrò ab eis utiliter accipiunt, qui non ipſis corde atque moribus, ſed ſanctæ domui copulantur. Qui autem ſeparatiores, non magis in domo quàm ex domo ſunt, neque omnino utiliter habent, neque ab eis utiliter accipitur, niſi fortè accipiendi neceſſitas urgeat, & accipientis animus ab unitatis vinculo non recedat: tamen & habent, quamquam inutiliter habeant; & accipitur ab eis, etiam cùm inutile eſt accipientibus; quod ut fiat utile, ab hæreſi vel ſchiſmate recedendum eſt, & illi domui cohærendum: quod non ſolùm hæretici & ſchiſmatici, ſed etiam illi facere debent, qui ſic ſunt in domo per communionem ſacramentorum, ut extra domum ſint per diverſitatem morum: ſic enim & ipſis utile incipit eſſe ſacramentum, quod aliter inutile eſt.

Cap. LIII. An non baptizatus baptizet.

101. Solet etiam quæri, utrùm approbandum ſit baptiſma, quod ab eo, qui non accepit, accipitur, ſi fortè hoc curioſitate aliqua didicit quemadmodum dandum ſit: & utrùm nihil interſit, quo animo accipiat ille cui datur, cum ſimulatione, an ſine ſimulatione: ſi cum ſimulatione, utrùm fallens, ſicut in Eccleſia, vel in ea quæ putatur Eccleſia; an jocans, ſicut in mimo: & quid ſit ſceleratius, in Eccleſia fallaciter accipere, an in hæreſi vel ſchiſmate ſine fallacia, id eſt, animo non ſimulato; & utrùm in hæreſi fallaciter, an in mimo cum fide, ſi quiſquam inter agendum repentina pietate moveatur. Quamquam talem ſi etiam illi conferamus qui in ipſa Catholica fallaciter accipit, mirum ſi dubitatur quis cui præferendus ſit: quid enim proſit animus veraciter dantis fallaciter accipienti, non video. Sed arbitremur aliquem etiam fallaciter dantem, cùm & tradens & accipiens fallaciter agant in ipſa unitate catholica, utrùm hoc magis baptiſma ſit acceptandum, an illud quod in mimo datur, ſi quis exſiſtat qui fideliter ſubitò commotus

A accipiat: an quantum ad ipſos quidem attinet homines, plurimùm diſtet inter credentem in mimo, & irridentem in Eccleſia; ad ipſius autem ſacramenti integritatem nihil interſit. Si enim nihil intereſt ad integritatem ſacramenti in ipſa Catholica, utrùm id aliqui fallaciter an veraciter agant, cùm tamen hoc idem utrique agant: cur extrà interſit, non video; quando ille qui accipit, non ſimulatione palliatus, ſed religione mutatus eſt. An plus valent ad confirmandum ſacra-

B mentum illi veraces inter quos agitur, quàm ad fruſtrandum illi fallaces à quibus agitur, & in quibus agitur? Et tamen ſi poſtea prodatur, nemo repetit, ſed aut excommunicando punitur illa ſimulatio, aut pænitendo ſanatur.

102. Sed nobis tutum eſt, in ea non progredi aliqua temeritate ſententiæ, quæ nullo in catholico regionali concilio cœpta, nullo plenario terminata ſunt: id autem fiduciâ ſecuræ vocis aſſerere, quod in gubernatione Domini Dei

Auguſtini in definiendo modeſtia.

C noſtri & Salvatoris Jeſu Chriſti, univerſalis Eccleſiæ conſenſione roboratum eſt. Veruntamen ſi quis fortè me in eo concilio conſtitutum, ubi talium rerum quæſtio verſaretur, non præcedentibus talibus, quorum ſententias ſequi mallem, urgeret ut dicerem quid ipſe ſentirem: ſi eo modo affectus eſſem, quo eram cùm iſta dictarem; nequaquam dubitarem habere eos baptiſmum, qui ubicumque, & à quibuſcumque illud verbis

Reſponſio.

D Evangelicis conſecratum, ſine ſua ſimulatione, & cum aliqua fide accepiſſent: quamquam eis ad ſalutem ſpiritualem non prodeſſet, ſi caritate caruiſſent, qua catholicæ insererentur Eccleſiæ. Si enim habeam, inquit, fidem, ut montes trans- « feram, caritatem autem non habeam, nihil ſum. « Sicut jam præteritis majorum ſtatutis, non dubito etiam illos habere baptiſmum, qui quamvis fallaciter id accipiant, in Eccleſia tamen accipiunt, vel ubi putatur eſſe Eccleſia ab eis, in

1. Cor. 13. 2.

E quorum ſocietate id accipitur, de quibus dictum eſt, Ex nobis exierunt. Ubi autem neque ſocietas ulla eſſet ita credentium, neque ille qui ibi acciperet, ita crederet, ſed totum ludicrè & mimicè & joculariter ageretur, utrùm approbandus eſſet baptiſmus qui ſic daretur, divinum judicium per alicujus revelationis oraculum, concordi oratione & impenſis ſupplici devotione gemitibus implorandum eſſe cenſerem: ita ſanè ut poſt me dicturos ſententias, ne quid jam ex-

1. Johan. 2. 19.

Baptiſmus mimicè & joculariter adminiſtratus, an ratus habendus.

F ploratum & cognitum afferrent, humiliter exſpectarem: quanto magis ergo nunc ſine præjudicio diligentioris inquiſitionis, vel majoris auctoritatis, illud dixiſſe accipiendus ſum.

Cap. LIV. Concludit hæreticos, ſicut & malos Chriſtianos, dare & accipere poſſe ſacramentum baptiſmatis.

103. Sed jam, ut exiſtimo, tempus eſt hos etiam libros de quæſtione baptiſmi debito fine concludere: ubi nobis oſtendit Dominus Deus noſter per pacificum epiſcopum Cyprianum, & illos qui ei conſenſerunt, quantum ſit catholica unitas diligenda, ut in eo quod aliter ſapiebant,

G donec id quoque Deus revelaret, tolerarent potiùs diverſa ſentientes, quàm ſe ab eis nefario ſchiſmate ſepararent: ubi Donatiſtarum prorſus ora clauduntur, etiam ſi de Maximianiſtis nihil dicamus. Si enim mali bonos in unitate contaminant, nullam jam Eccleſiam, cui ſociaretur, vel ipſe Cyprianus invenit. Si autem mali bonos in unitate non maculant, nullam cauſſam ſeparationis ſacrilegus Donatiſta proponit. Baptiſ-

mum autem si habent & tradunt alii tam multi qui operantur opera carnis, qualia qui agunt, regnum Dei non possidebunt; habent ac tradunt & hæretici, qui inter illa opera numerati sunt, quod quia recedendo non amiserunt, & tradere manendo potuerunt: sed tam infructuosè atque inutiliter tales talibus, quàm & illi ceteri a pares eorum, in eo quòd regnum Dei non possidebunt. Et quemadmodum illis correctis baptisma non

Gal. 5. 21.

A incipit adesse quod deerat, sed prodesse quod inerat; sic & hæreticis. Unde Cyprianus, & qui cum eo senserunt, catholicæ Ecclesiæ, quam noluerunt præcidere, non potuerunt præscribere. Quòd verò aliter sapuerunt, non expavescimus, quia cum eis veneramur & Petrum: quòd autem ab unitate non recesserunt, gaudemus, quia cum eis ædificamur in petra.

a In vetere codice Corbeiensi & aliis MSS. propè omnibus, *partes eorum.*

ADMONITIO
IN SUBSEQUENTES LIBROS.

Post libros de Baptismo proximus est in Retractationum serie liber cujus titulus, Contra quod attulit Centurius à Donatistis. *Cui libro, si nunc exstaret, suus hic ante opuscula contra Petilianum locus tribueretur.*

Petilianus in Donati parte episcopus, advocatus forensis antea fuerat, quo in munere se Paracleti nomen promeruisse jactitabat, teste Augustino in hujus operis libro 3. c. 16. Ipsum Cirtæ, seu (quæ eadem in Numidia civitas erat) Constantinæ, cum catholicus catechumenus esset, natus de parentibus catholicis, raptum fuisse à Donatistis, & per vim ab iis baptizatum, nolentemque ordinatum, dicit idem Augustinus in Sermone de gestis cum Emerito, necnon hic lib. 2. c. 104. Evasit postmodum Petilianus partis Donati defensor acerrimus, fuitque unus è septem episcopis delectis, qui in Carthaginensi Collatione adversùs Catholicos totidem episcopos disputarunt.

Is multo ante eamdem Collationem scripsit illas Donatianis presbyteris & diaconibus contra Catholicos litteras, quæ subsequentibus libris tribus confutantur. Primo libro aggreditur Augustinus epistolæ Petiliani primam partem, quæ sibi, cùm in Ecclesia Constantiniensi esset, oblata fuit, Absentio, *ut in libri exordio legitur,* præsente & Fortunato ejus *Ecclesiæ* episcopo. *Ubi pro* Absentio, *fortè legendum* Alypio, *quòd id referatur ad eamdem ipsam occasionem, qua simul concurrentes iidem episcopi, Fortunatus, Alypius & Augustinus, epistolam 53. inter Augustinianas, quæ ad annum circiter 400. revocatur, Generoso scripserunt communibus verbis, cum nonnulla ibidem cap. 1. de Constantiniensis episcopi Donatistæ epistola mentione. Librum secundum, quo totam postea receptam Petiliani epistolam refellit Augustinus, scribebat sedente Romæ Anastasio, ut patet ex cap. 51. aut saltem Anastasii obitu, qui in 27. Aprilis an. 402. incidit, nondum sibi comperto. Tertium tandem, visâ aliquanto pòst responsione sive secundâ Petiliani epistolâ, librum ad ipsam convellendam fecit.*

Advertit Baronius dictum ab Augustino hic libro 2. cap. 20. Nullam quidem legem ab imperatoribus datam, ut occideremini, recolo. *Et concludit elaboratos hosce libros ante Honorii legem die 25. Aprilis, anno, ut putat, 398. datam, qua capitale supplicium adversùs inferentes injuriam in personas & loca sacra decernitur. Sed contrà Augustinus, & libro 1. cap. 9. non obscurè significat scribere se post mortem Optati Gildoniani, quæ sub anni 398. finem contigit, & lib. 2. cap. 92. n. 210. aliam de auferendis idolis, quæ anni 399. est, Honorii legem apertè indicat. Non ergo recolebat priorem illam anni 398 legem, fortean quia eam in Africa contra Donatistas executioni demandatam numquam viderat. Præterquam quòd an ea lex ad Donatistas spectaverit, fueritque anno 398. promulgata, non satis liquet. Ut ut est, existimare par est, his libris locum in Retractationibus non temere ab Augustino assignatum post opuscula quædam sua, quæ anno 400. aut 401. composuit.*

Libri II. Retractationum Caput XXV.

Ante quàm finirem libros de Trinitate & libros de Genesi ad litteram, irruit caussa respondendi litteris Petiliani Donatistæ, quas adversùs Catholicam scripsit, quam differre non potui. Et scripsi in hanc rem tria volumina, quorum primo primæ parti epistolæ ipsius, quam scripsit ad suos, (quia non tota in nostras manus venerat, sed prior parva pars ejus,) quanta potui celeritate & veritate respondi. Etiam ipsa epistola est ad nostros; sed ideo inter libros habetur, quia ceteri duo in eadem caussa libri sunt. Postea quippe invenimus totam, eique tantâ diligentiâ * respondi, quantâ Fausto Manichæo, verba scilicet ejus ipsius nomine priùs ponens particulatim, & sub meo per singula responsionem meam. Sed priùs, quod scripseram ante quàm totam reperiremus, pervenit ad Petilianum, & iratus respondere conatus est, in me potiùs dicens quidquid eum libuit, in caussa verò omnino deficiens: quod cùm posset collatis utriusque nostrûm scriptis facillimè adverti, tamen propter tardiores, hoc ipse respondendo demonstrare curavi: sic est additus eidem nostro operi liber tertius. Hoc opus in primo libro sic incipit: *Nostis nos sæpe voluisse.* In secundo autem sic: *Primis partibus epistolæ Petiliani.* In tertio autem sic: *Legi, Petiliane, litteras tuas.*

* secundo libro.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
CONTRA LITTERAS PETILIANI DONATISTÆ
CIRTENSIS EPISCOPI,
LIBRI TRES.

LIBER* PRIMUS,

* Scr pnt circiter annum Christi 400.

Scriptus formâ epistolæ ad Catholicos directæ, in qua primæ partes epistolæ Petiliani, quam ipse ad suos scripserat, refelluntur.

Dilectissimis fratribus ad nostræ dispensationis curam pertinentibus, AUGUSTINUS in Domino salutem.

CAPUT I.

NOSTIS nos sæpe voluisse Donatistarum hæreticorum sacrilegum errorem in notitiam manifestam, non tam ex nostro, quàm ex ipsorum * ore producere, atque convincere: unde factum est, ut ad nonnullos etiam primares eorum litteras dare B mus, non quidem communicatorias, quibus se jam in præteritum indignos à catholica Ecclesia dissentiendo fecerunt; nec tamen contumeliosas, sed pacificas: ut nobiscum quæstione discussa, quæ illos ab orbis terrarum sancta communione disrupit, considerata veritate corrigi vellent; nec majorum suorum animosam perversitatem pertinaciâ stultiore defenderent, sed ad fructum caritatis radici catholicæ redderentur. Sed quoniam scriptum est, C
Psal. 119. 7. Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus: ita illi respuerunt litteras meas, sicut ipsam pacem, cui per eas consulebatur, oderunt. Nunc verò cùm eidem in ecclesia Constantiniensi, * Absentio præsente, & collega meo Fortunato ejus episcopo, obtulerunt mihi fratres epistolam, quam ad suos presbyteros ejusdem schismatis episcopum dedisse dicebant, sicut earumdem quoque litterarum prætendebat inscriptio. Quam cùm legissem, ita miratus sum, quòd primis verbis suis D totam partis suæ communionem radicitus amputavit, ut nollem credere illius hominis esse litteras, quem solet fama prædicare, quòd inter eos doctrinâ atque facundiâ maximè excellat. Sed quia me legente aderant quidam, qui ejus sermonis cultum ornatumque cognoscerent, mihi persuadere cœperunt, omnino ejus esse illud eloquium. Ego tamen cujuslibet esset, refellendum putavi, ne quisquis ea scripsit, aliquid sibi apud imperitos adversùs Catholicam scripsisse videretur.

* f. Alypio.

2. Hoc ergo ille primum in epistola sua posuit, dicens, *quòd eis objicimus bis baptisma, qui sub nomine baptismi animas nostras reo lavacro polluimus.* Quid autem prodest omnia ejus contumeliosa verba retexere? Nam quoniam aliud est documenta firmare, aliud maledicta refellendo tractare; illud potiùs attendamus, quo pacto demonstrare voluerit, nos baptismum non habere, & ideo se non repetere quod jam erat, sed dare quod non erat. Ait enim: *Conscientia namque dantis attenditur, qui abluat accipientem.* Quid si lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam, si, quemadmodum dicit, *conscientia dantis attenditur, qui abluat accipientis?* Si enim dixerit ad accipientem non pertinere quidquid mali latuerit in conscientia dantis, ad hoc valebit fortasse illa ignorantia, ut de conscientia baptizatoris sui non possit nesciens maculari. Sufficiat ergo ut alterius conscientia maculosa cùm ignoratur, non maculet: numquid autem etiam abluere potest?

3. UNDE igitur abluendus est qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & CAPUT II.

* Edit., ore. Sed meliùs veteres codices, ore.

hoc ille qui est accepturus ignorat? Præsertim cùm addat, & dicat, *Nam qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Ecce stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat: quid eum accepturum esse arbitraris, utrùm fidem, an reatum? Si dixeris fidem; concedes posse fieri, ut à perfido quisque fidem percipiat, non reatum; & falsum erit illud quod dictum est, *Qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Invenimus enim fieri posse, ut etiam à perfido fidem quis percipiat, si perfidiam dantis ignoret. Non enim ait, Qui fidem à perfido manifesto vel cognito sumserit: sed, *Qui fidem*, inquit, *à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*: quod utique falsum est, quando quis à latente perfido baptizatur. Si autem dixerit, etiam cùm baptizator perfidus latet, non ab eo fidem percipit, sed reatum: rebaptizent ergo illos, quos ab eis baptizatos esse constiterit, qui diu apud ipsos [a] conscelerati latuerunt, & postea proditi convictique damnati sunt. [*] Eo quippe tempore quo latebant, quoscumque baptizaverunt, non eis potuerunt fidem tradere, sed reatum; si quisquis fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum. Ergo baptizentur à bonis, ut possint fidem percipere, non reatum.

[a]

*Caput III.

* supple bonis.

4. Sed quomodo & de istis [*] securi erunt, si conscientia dantis attenditur, quæ latet oculos accepturi? Ita secundùm eorum sententiam fit salus illa spiritalis incerta, dum contra scripturas sanctas, quæ dicunt, Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine: &, Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine: spem baptizandorum auferunt à Domino Deo, & in homine ponendam esse persuadent. Unde fit omnino, ut non incerta, sed prorsus nulla sit salus: quia, Domini est salus, & vana salus hominis. Itaque quisquis in homine spem posuerit, etiam quem justum & innocentem novit, maledictus est. Unde & apostolus Paulus eos qui dicebant se Pauli esse, objurgat, & dicit, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis?

Psal. 117. 8.

Jerem. 17. 5.

Psal. 3. 9. & 59. 13.

1. Cor. 1. 13.

Caput IV.

5. Quapropter, si errabant illi, & nisi corrigerentur, perirent, qui volebant esse Pauli; quæ tandem spes eorum est, qui quærunt esse Donati? Id enim agunt isti, ut origo, radix, & caput baptizati non nisi ille sit à quo baptizatur. Ita fit, ut quoniam plerumque qualis sit baptizator, incertum est, incerta origine, incerta radice, incerto capite, spes etiam [b] omnis incerta sit. Et cùm fieri possit, ita esse conscientiam dantis, ut scelerata atque maculosa sit, & hoc ignoret accipiens; consequenter fit, ut scelerata origine, scelerata radice, scelerato capite, spes quoque baptizati vana & inanis exsistat. Quippe cùm iste in epistola sua ponat, & dicat, *Omnis enim res origine & radice consistit, & si caput non habet aliquid, nihil est*: Cúmque originem & radicem & caput baptizati, hominem à quo baptizatur, velit intelligi, quid prodest misero baptizato, quòd ignorat quàm malus sit baptizator ejus? Ignorat enim se malum habere caput, aut omnino se esse sine capite. Tamen quæ spes est illi, cui sive scienti, sive nescienti, caput pessimum aut nullum est? Numquid ipsa ignorantia fit ei caput, cui suus baptizator vel malum caput vel nullum est? At hoc quisquis putaverit, verè sine capite est.

[b]

6. Nos ergo quærimus, quia dixit iste, *Qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*; statimque connexuit, dicens *Omnis enim res origine & radice consistit, & si caput non habet aliquid, nihil est*: quærimus itaque nos, cùm ille baptizator perfidus latet, si tunc ille, quem baptizat, fidem percipit, non reatum; si tunc ei non est baptizator ejus origo & radix & caput, quis est à quo accipit fidem? ubi est origo de qua oritur, ubi radix unde germinat, ubi caput unde incipit? An fortè cùm baptizantem perfidum ille qui baptizatur ignorat, tunc Christus dat fidem, tunc Christus est origo & radix & caput? O humana temeritas & superbia: cur non sinis potiùs ut semper Christus det fidem, Christianum dando facturus? Cur non sinis ut semper sit Christus origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput? Neque enim etiam cùm per sanctum & fidelem dispensatorem gratia spiritalis credentibus impertitur, dispensator ipse justificat, ac non ille unus de quo dictum est, quòd justificat impium? Aut verò apostolus Paulus caput est & origo eorum, quos plantaverat, aut Apollo radix est eorum quos rigaverat; ac non ille qui eis in credendo fidem dederat: cùm idem dicat, Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit: itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Nec radix eorum erat ipse; sed potiùs ille qui ait, Ego sum vitis, vos estis sarmenta. Caput etiam eorum quomodo esse poterat, cùm dicat, nos multos unum esse corpus in Christo, ipsumque Christum caput esse universi corporis, pluribus locis apertissimè prædicet?

Caput V.

Rom. 4. 5.

1. Cor. 3. 6.

Johan. 15. 5.

7. Quapropter sive à fideli, sive à perfido dispensatore sacramentum baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit, ne sit maledictus qui spem suam ponit in homine. Alioquin si talis quisque in gratia spiritali renascitur, qualis est ille à quo baptizatur, & cùm manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo & radix caputque nascentis est; cùm autem latet perfidus baptizator, tunc quisque à Christo percipit fidem, tunc à Christo ducit originem, tunc in Christo radicatur, tunc Christo capite gloriatur: [c] optandum est omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant, & ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator.

Caput VI.

[c]

8. Quod si dementissimum est credere, (semper enim Christus justificat impium, faciendo ex impio Christianum, semper à Christo percipitur fides, semper Christus est origo regeneratorum & caput Ecclesiæ,) quid habent ponderis illa verba, quæ vani lectores non attendunt quid intus habeant, sed tantùm quemadmodum sonent? Qui autem non aure sola excipit voces, sed & mente sententias intuetur, cùm audierit, *Conscientia dantis attenditur, qui abluat accipientis*:

Caput VII.

[a] Editi, *cum sceleratis* MSS *cum sceleratus* [illegible]

[b] Sic MSS. At editi, *spes hominis.*

[c] Am. Er. & veteres MSS *laborandum est* Sed tamen [illegible] lib. 3. cap. 43. 45 & 46. habent, *optandum est.*

respondebit

r[illegible] d[illegible], Sæpe [illegible] est humana conscientia, sed certus sum de Christi misericordia. Cùm audierit, *Qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*: respondebit, Non est perfidus Christus, à quo fidem percipio, non reatum. Cùm audierit, *Omnis res enim origine & radice consistit, & si caput non habet aliquid, nihil est*: respondebit, Origo mea Christus est, radix mea Christus est, caput meum Christus est. Cùm audierit, *Nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur*: respondebit, Semen, quo (B) regeneror, verbum Dei est, quod obaudienter audire sum monitus, etiam si ille per quem audio, quæ mihi dicit ipse non facit, dicente Domino, & me securum faciente: Quæ dicunt facite, quæ faciunt facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. (Matth. 23. 3) Cùm audierit, *Quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem?* respondebit, Me innocentem non facit, nisi qui mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram. Non (C) enim in ministrum, per quem baptizor, credo; sed in eum qui justificat impium, ut deputetur mihi fides ad justitiam.

CAPUT VIII.

9. CUM audierit, *Arbor bona bonos fructus facit, arbor mala malos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas? Et omnis bonus homo de thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de thesauro cordis sui profert mala*: (Matth. 7. 16. Matth. 12. 35. Infr. lib. 2. cap. 6.) respondebit, Hoc ergo bonus fructus est, ut arbor bona sim, hoc est, bonus homo, ut præbeam fructum bonum, hoc (D) est, opera bona. Hoc autem, non qui plantat & qui rigat, mihi dabit, sed qui incrementum dat Deus. Nam si arbor bona bonus baptizator est, ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit; quisquis ab homine malo etiam non manifesto fuerit baptizatus, bonus esse non poterit: de mala quippe arbore exortus est. Aliud est enim arbor bona, aliud arbor occulta, sed tamen mala. Aut si cùm occulta est arbor mala, quicumque fuerit ab illa baptizatus, non de illa, sed de (E) Christo nascitur; sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis.

CAP. IX.

10. ITEM cùm audierit, *Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus*: (Eccli. 34. 30. Rom. 6. 9. Johan. 1. 33.) respondebit, Vivit Christus, jam non moritur, & mors ei ultrà non dominabitur, de quo dictum est, Ipse est qui baptizat in Spiritu-sancto. Baptizantur autem à mortuis, qui baptizantur in idolorum templis. Non enim & ipsi à sacerdotibus suis se accipere (F) arbitrantur sanctificationem quam putant, sed à diis; qui quoniam homines fuerunt, [a] & ita mortui sint, ut neque super terras, neque in requie cæli sint, verè ipsi à mortuis baptizantur: & si quo alio modo ista sanctæ Scripturæ verba veraciter quæri, ac salubriter discuti & intelligi possunt. Nam si hoc loco mortuum intellexero peccatorem baptizatorem, eadem illa consequetur absurditas, ut quisquis etiam à latente impio fue- (G) rit baptizatus, tamquam à mortuo baptizatus, inaniter lotus sit. Non enim ait, qui baptizatur à mortuo manifesto: sed absolutè dicit, *à mortuo*. Ac si mortuum quemque tunc putant, cùm eum peccatorem sciunt; vivere autem, etiam si scele- (A) ratus in eorum communione [illegible] lateat: primò exsecrabili superbia sibi plus arrogant, quàm Deo tribuunt, ut cùm eis peccator notus est, mortuus appelletur; cùm autem Deo notus est, vivus existimetur. Deinde si peccator ille dicendus est mortuus, qui est hominibus cognitus; de Optato quid responsuri sunt, quem sceleratum longo tempore sibi notum damnare timuerunt? Cur qui ab illo baptizati sunt, non dicuntur à mortuo baptizati? An ideo vivebat, (B) quòd [b] fides illi Comes erat? Quod facetè & eleganter à nescio quo primario collega suo dictum solent etiam ipsi jactare atque laudare, non intelligentes [c] exitu Goliæ superbissimi, suo sibi gladio caput auferri. (1 Reg. 17. 51.)

CAP. X.

11. POSTREMO si neque occultum sceleratum, neque manifestum, qui tamen ab eis nondum damnatus sit, volunt appellare mortuum, sed & manifestum & damnatum, ut quisquis ab eo baptizatur, ipse à mortuo baptizetur, & nihil (C) ei prosit lavacrum ejus: qui dicturi sunt de iis, quos *plenarii* [a] *concilii* sui *ore veridico* cum Maximiano & ceteris ejus ordinatoribus damnaverunt, Felicianum dico Mustitanum, & Prætextatum Assuritanum, de quibus interim loquor, qui numerantur inter duodecim Maximiani ordinatores, & erectores altaris contra eorum altare, cui Primianus assistit? Isti certè ab eis inter mortuos deputantur. Testis est illius concilii eorum videlicet præclara sententia, quæ quondam quando (D) apud eos decernenda recitata est, ore [d] latissimo acclamaverunt; nunc autem si fortè eis à nobis recitata fuerit, obmutescunt; cùm potiùs non eam deberent primò gaudere disertam, ne postea plangerent diffamatam. Ibi quippe de Maximianistis à consortio suæ communionis exclusis ita dicunt: *quòd veridica unda in asperos scopulos nonnullorum naufraga projecta sunt membra, & Ægyptiorum admodum exemplo, pereuntium funeribus plena sunt littora, quibus in ipsa morte ma-* (E) *jor est pœna, quòd post extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam inveniunt sepulturam.* Ita quidem isti insultant schismaticis suis, ut eos & mortuos & insepultos vocent: sed certè optare debuerunt ut sepelirentur, ne de multitudine jacentium in littore cadaverum insepultorum Gildonianus Optatus incedens cum agmine militari, tamquam rapidus fluctus ultrà prosiliens, Felicianum & Prætextatum introrsus postea resorberet.

CAP. XI.

12. A QUIBUS quæro, utrùm ad eorum pe- (F) lagus commeando revixerunt, an adhuc ibi mortui manent? Si enim nihilo minùs cadavera sunt, nec aliquo modo prodest lavacrum eis qui ab istis mortuis baptizantur. Si autem revixerunt, quomodo prodest lavacrum illis, quos cùm exanimes jacerent, foris antea baptizarunt, si eo modo quo putant intelligendum est, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavacrum ejus?* Eos enim (G) quos Prætextatus & Felicianus, cùm adhuc Maximiano communicarent, baptizaverunt, nunc secum non rebaptizatos cum eisdem baptizatoribus suis, hoc est, Feliciano & Prætextato intus habent permixtos communioni suæ: cujus facti occasione, si non suæ pertinaciæ principatum fo-

[a] Am. Er. & MS. *& ita modo sunt.* In libro 3. contra Cresconium cap. 25. sic illa sententia repetitur: *& ita mortui sunt, ut neque super terras, neque in requie sanctorum vivant.*
[b] Fortè legendum, *quòd Deus illi Comes erat*: sicuti postea lib. 2. cap. 23. 37. & 103.
[c] Ita vetus codex. At editi, *exitum*.
[d] Sola editio Lov. *latissimo*: ut rursum lib. 4. contra Cresconium, cap. 41.
[a] Bagaiensis.

verent, sed spiritalis suæ salutis tam certum exitum cogitarent, evigilare utique deberent, & animi sanitate recepta in pace catholica respirare; si tumore superbiæ posito, & pervicaciæ furore superato, vellent attendere quàm immani sacrilegio transmarinarum Ecclesiarum, quas primævas sitas ex sanctis libris accepimus, baptismus, * exsecretur, & Maximianistarum, quos ore proprio damnaverunt, baptismus recipiatur.

(* Exsecretur, pro ... [margin])

(Caput XII.) 13. Ipsi verò fratres nostri memoratarum Ecclesiarum filii, quid ante tot annos in Africa gestum sit, & tunc nescierunt, & modò nesciunt: unde illos crimina, quæ ab eorum parte Afris objecta sunt, etiam si vera essent ignorantes, contaminare non possent. Isti autem palàm separati atque divisi, cùm Primiani ordinationi etiam interfuisse dicantur, Primianum damnaverunt, alium episcopum contra Primianum ordinaverunt, extra Primianum baptizaverunt, post Primianum rebaptizaverunt, cumque suis foris à se baptizatis, & intus à nullo rebaptizatis, ad Primianum [C] redierunt. Si tanta Maximianistarum conjunctio Donatistas non maculat, quomodo Afrorum fama potuit maculare peregrinos? Si in pacis osculo sine crimine coëunt labia, quæ se invicem damnaverunt, cur in Ecclesiis valde eorum judicio remotissimis trans mare ab eis quisque damnatus non ut fidelis catholicus osculatur, sed ut paganus impius exsufflatur? Quòd si pacem receptis Maximianistis pro sua unitate fecerunt: ecce non reprehendimus, nisi quòd suo se judicio [D] jugulant, ut cùm pro unitate concisionis suæ à se rursus concisa recolligant, ipsam concisionem suam veræ unitati resarcire contemnant.

(Caput XIII.) 14. Si pro unitate partis Donati in nefario schismate baptizatos nemo rebaptizat, & rei tanti sceleris, ut eos in concilio suo antiquis illis auctoribus schismatis quos vivos terra sorbuit compararent, aut separati non puniuntur, aut damnati in integrum restituuntur; cur non pro unitate Christi, quæ toto terrarum orbe diffusa est, [E] de quo prædictum est, quòd dominabitur à mari (Psal. 71. 8.) usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ; & quod prædictum est, videtur ac probatur impleri; cur ergo non pro ista unitate vera & plenaria [a] lex illius hereditatis agnoscitur, quæ de communibus codicibus personat, (Psal. 2. 8.) Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ? Pro Donati unitate non coguntur revocare quod dispenserunt, sed admonentur exaudire quod clamant Scripturæ: [F] cur non intelligunt id secum actum misericordiâ Dei, ut quoniam catholicam Ecclesiam falsis criminibus accusabant, quorum quasi contagione nimiam sanctitatem suam contaminare nolebant, vera & maxima crimina *plenarii concilii* sui *veridico*, sicut dicunt, *ore* damnata, rursus recipere per Optati Gildoniani regnum, & sibi sociare cogerentur. Jam tandem sentiant quemadmodum veris suorum sceleribus implicantur, qui in fratres suos falsa confingunt; quæ si etiam ve- [G] ra dixissent, jam tandem sentire deberent quanta sint pro pace toleranda, & pro pace Christi redire ad Ecclesiam quæ non damnavit incogni- [A] ta, si pro pace Donati placuit revocare da[mnata].

15. Itaque nobis, Fratres, hoc unum quod de Maximianistis apud eos factum est, ad eos admonendos corrigendosque sufficiat: non vetera [b] archiva discutimus, non antiqua armaria ventilamus, non ad longinquas terras nostram probationem transmittimus, sed sequestramus omnia nostrorum documenta majorum, [c] differimus testimonia toto terrarum orbe clamantia.

16. Ecce Mustitana & Assuritana civitates, (Cap. XV.) [B] supersunt adhuc in hac vita & in hac provincia qui se disjunxerunt & à quibus disjuncti sunt, qui altare erexerunt & contra quos erexerunt, qui damnarunt & qui damnati sunt, qui receperunt & qui recepti sunt, qui foris baptizati sunt & intus rebaptizati non sunt: si hæc pro unitate maculant, maculati comprimant vocem: si hæc pro unitate non maculant, correcti auferant litem.

17. Jam verba epistolæ suæ ille ipse qui scripsit, irrideat, qui usurpato indoctè ac mendaci- (Caput XVI.) [C] ter testimonio, quo scriptum commemorat, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus?* (Eccli. 34. 30.) conatur nobis ostendere, *quatenus traditor vita mortuus habeatur.* Et adjungit, dicens, *Mortuus est ille, qui baptismo vero nasci non meruit: mortuus est ille similiter, qui justo baptismo genitus, mixtus est traditori.* Si ergo Maximianistæ mortui non sunt, cur in plenario concilio suo dicunt, quòd *eorum pereuntium funeribus plena sunt littora?* Si autem mortui sunt, unde [d] vivit baptisma quod dederunt? [D] Deinde si Maximianus mortuus non est, quare post illum rebaptizatur? Si autem mortuus est, quare cum illo non est mortuus Felicianus Mustitanus ordinator ejus, & cum nescio quo traditore Afro collega mori potuit transmarinus? Aut si & ipse mortuus est, unde cum illo apud te vivunt intus non rebaptizati, qui ab illo mortuo foris sunt baptizati?

18. Deinde subjunxit, *Ambo vitam baptismi non habent, & qui numquam penitus habuit,* (Caput XVII.) [E] *& qui habuit & amisit.* Numquam ergo habuit, quem Maximianista Felicianus aut Prætextatus foris baptizaverunt, ipsi autem quod habuerunt, amiserunt. Quando ergo isti cum suis recepti sunt, quis dedit eis quos baptizarunt, quod non habebant; & quis ipsis reddidit quod amiserant? Si autem formam baptismi secum abstulerunt, virtutem autem ipsam baptismi per malum schisma [e] amiserunt, cur ipsam formam, quæ semper & ubique sancta est, exsufflas in catholicis [F] quos non audisti, & in Maximianistis amplecteris quos punisti?

19. Quidquid autem de Juda traditore criminosè sibi dicere visus est, ad nos quid pertinet, qui neque ab eis probamur traditores, neque si aliquorum ante nos in nostra communione defunctorum traditio probaretur, [f] etiam ipsa nos improbata & displicens nobis aliqua ex parte macularet? Si enim ipsi damnatis à se criminibus & receptis non maculantur, quanto minùs nos au- [G] ditis & improbatis maculari poterimus? Quantumlibet ergo in traditores invehatur, totidem verbis eos & à me deputet accusari. Sed sanè distinguo; quia ille apud me arguit eum quem

a Am. Er. & nostri MSS. *pax illius hereditatis.* Lovanienses ex Endoviensi MS. & ex lib. 3. contra Crescon. c. 24. emendarunt, *lex illius hereditatis.*
b Sic MSS. At editi mendosè, *vetera arcana.*
c Er. & Lov. *deferimus*: corruptè.
d Lov. *unde venit.* Concinnius editi alii & MSS. *unde vivit.*
e Editi, *non amiserunt.* Abest *non* à MSS.
f Sic Am. & MSS. At Er. & Lov. *nec ipsa nos.*

jam olim defunctum mea cognitio non judicavit; ego ejus literi cohærentem ostendo, quem a se damnatum, vel certè sacrilego schismate separatum, sine ulla honoris ejus diminutione suscepit.

CAPUT XVIII.

20. *Nequissimus*, inquit, *traditor nobis legem servantibus persecutor & carnifex exstitisti.* Si legem servaverunt Maximianistæ, cùm à te separati sunt; sis & tu servator legis, cùm ab Ecclesia, quæ in toto orbe diffusa est, separatus es. Quòd si de [a] persecutionibus agis, citò respondeo, si aliquid iniquè passi estis, non pertinere ad eos, qui talia facientes quamvis improbent, pro pace tamen unitatis laudabiliter tolerant. Quapropter non habes quod objicias frumentis Dominicis paleam suam usque ad ventilationem ultimam sustinentibus, à quibus tu numquam recessisses, nisi levior palea vento tentationis & ante adventum ventilatoris avolasses. Sed ut ab hoc uno exemplo, quod ad istorum ora claudenda, & eos si sapiant corrigendos, si autem in perversitate maneant, confundendos, in eorum facies refudit Dominus, non recedam: si justiores sunt qui patiuntur persecutionem, quàm illi qui faciunt; iidem Maximianistæ justiores sunt, quorum & basilica funditus eversa est, & militari Optati comitatu graviter agitati sunt, & jussiones proconsulis ad omnes eos de basilicis excludendos à Primianistis impetratæ manifestæ sunt. Quapropter si imperatoribus eorum communionem detestantibus ad persequendos Maximianistas tanta sunt ausi, quid facerent si eis per regum communionem aliquid efficere liceret? Si autem ut pravos corrigerent, ista fecerunt; quid mirantur si catholici imperatores majore potestate urgendos corrigendosque decernunt eos, qui totum orbem Christianum rebaptizare conantur, cùm caussam dissentiendi non habeant; quando quidem malos, etiam si vera crimina objicerent, pro pace tamen tolerandos etiam ipsi testantur, quando eos quos damnaverunt cum suis honoribus, & cum foris dato baptismo receperunt? Considerent aliquando quid digni sint [b] pati Christianis potestatibus orbis terrarum, hostes Christianæ unitatis diffusæ toto orbe terrarum. Jam igitur si correctio pigra est, saltem adsit pudor; ne iidem ipsi cùm ea quæ scribunt, legere cœperint, risus eos vincat, dum in se non agnoscunt quod videri volunt in aliis, [c] nec in se agnoscunt quod aliis objiciunt.

Quas persecutiones à Primianistis perpessi sint Maximianistæ.

CAPUT XIX.

21. QUID igitur sibi vult, quod iste in epistola sua posuit dicentem Dominum Judæis, *Ideoque mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & flagellabitis?* Nam si se ipsos intelligi volunt sapientes, & scribas, & prophetas, nos autem tamquam persecutores sapientium & prophetarum, quare nobiscum loqui nolunt, cùm ad nos missi sint? Denique iste qui illam scripsit epistolam, cui modò respondemus, si urgeatur à nobis, ut ei manu propria subscribens suam esse fateatur, fortè non faciat: usque adeo timent, ne ulla eorum verba teneamus. Nam cùm ejusdem epistolæ posteriorem partem aliquo modo vellemus accipere, quia totam describere à quibus nobis data est, neq[ue] iverunt; nullus à quo petita est, eam dare voluit, postea quàm cognoverunt nos ei parti, ad quam pervenimus, respondere. Itaque cùm legant quemadmodum Dominus Prophetæ dicat, Exclama vehementer, non est quod parcas, & scribe stilo meo peccata eorum: isti prophetæ vèri qui missi sunt ad nos, nihil sic timent, sed cavent ne à nobis eorum clamor audiatur; quod utique, si vera de nobis dicerent, non timerent. Non immeritò, sicut in Psalmo scriptum est, Oppilatum est os loquentium iniqua. Si enim propterea baptismum nostrum non suscipiunt, quia nos sumus progenies viperarum, sicut iste in epistola sua posuit: cur Maximianensium susceperunt, de quibus concilium eorum sic loquitur, *quòd viperei seminis noxios partus venenati uteri alvus diu texerit, & concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore vaporarunt.* Nonne de ipsis etiam in eodem concilio consequenter dictum est, *quòd venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt?* Et tamen & ipsos in honore integro, & ab eis foris baptizatos intus nunc habent.

Matth. 23. 34.

Isai 58. 1.

Psal. 62. 12.

Psal. 13. 3.

CAPUT XX.

22. QUAPROPTER hæc omnia de progenie viperarum, & de veneno aspidum sub labiis eorum, & alia quæ dicta sunt in eos, qui viam pacis non cognoverunt, si verè isti vellent dicere, ipsi potiùs sunt; quando eorum baptismum, in quo per concilii sententiam ista dixerunt, propter pacem Donati receperunt, & baptismum Ecclesiæ Christi toto orbe diffusæ, unde in Africam ipsa pax venit, ad sacrilegam injuriam pacis Christi repudiant. Qui ergo sunt potiùs pseudoprophetæ, qui veniunt in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces; utrùm ii, qui vel nesciunt in Catholica malos, & eis innocenter communicant, vel eos quos de area Dominica priùs quàm ventilator adveniat, segregare non possunt, pro pace tolerant unitatis; an ii qui ea quæ in Catholica reprehendunt, in schismate faciunt, & [d] quæ in unitate toleranda eaque incerta fugere se fingunt, in sua præcisione manifesta & à se ipsis damnata recipiunt?

CAPUT XXI.

23. DENIQUE ita dictum est, & hoc etiam ipse commemoravit: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Ergo fructus consideremus. Objicitis traditionem: hanc ipsam multo probabiliùs eis ipsis objicimus. Et ne per multa curramus, in eadem Constantiniensi civitate Silvanum episcopum majores vestri in ipso exordio sui schismatis ordinaverunt. Iste cùm adhuc esset subdiaconus, manifestissimus traditor municipalibus Gestis expressus est. Si & vos adversùs majores nostros aliqua documenta profertis: æqua conditio postulatur, ut aut utraque vera, aut utraque falsa esse credamus. Si utraque vera sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui crimina vos fugere in totius orbis communione finxistis, quæ in ipsa particula vestræ concisionis habebatis. Sin autem utraque falsa sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui propter falsa crimina traditorum immani separationis crimine maculamini. Quòd si à

Infrà lib. 2. cap. 16.

Infrà lib. 3. cap. 57. 58. & lib. 3. contra Cresc. cap. 29. & lib. 4. cap. 56.

[a] Am. Er. & MSS. *de nostris agis.* Lovanienses ex lib. 3. contra Cresconium c. 41. correxerunt, *de persecutionibus agis.*
[b] Verbum *pati* abest ab Am. & MSS.
[c] Sic Am. & MSS. At Er. & Lov. *& in se agnoscunt.*
[d] Editi, *& quæ in unitate toleranda eaque incerta* &c. Castigantur ex MSS.

nobis aliqua, & à vobis nulla, vel a nobis vera, & à vobis falſa proferuntur, non eſt diſcutiendum quàm penitus veſtra ora claudantur.

Caput XXII

24. Quid ſi vos ſancta & vera Chriſti Eccleſia convinceret atque ſuperaret, etiam ſi nos nulla vel falſa, vos autem aliqua & vera traditionis documenta teneretis, quid jam vobis reſtet, niſi ut, ſi vultis, pacem diligatis; ſi autem non vultis, ſaltem obmureſcatis? Etenim quæcumque modò proferretis, facillimè & veriſſimè diceremus, tunc Eccleſiæ plenariæ & catholicæ unitati, jam per tot gentes diffuſæ atque firmatæ, vos ea [a] probare debuiſſe, ut vos intus eſſetis, illi autem quos convinceretis, pellerentur foras. Quod ſi conati eſtis facere, procul dubio probare non potuiſtis, & victi vel irati vos ab innocentibus qui damnare incerta non poſſent, immani ſacrilegio ſeparaſtis. Si autem nec conati eſtis id agere, nimis exſecrabili & impia cæcitate vos à frumentis Chriſti, quæ per totum agrum, id eſt, totum mundum uſque ad finem creſcunt, paucis in Africa zizaniis offenſi præcidiſtis.

Caput XXIII

25. Postremo teſtamentum à quibuſdam perſecutionis tempore flammis traditum perhibetur: nunc undecumque prolatum eſt recitetur. Certè in exordio promiſſionum teſtatoris id

Gen. 22. 18.

invenitur Abrahæ dictum: In ſemine tuo benedicentur omnes gentes: & hoc quid ſit, verax in-

Gal. 3. 16.

terpretatur Apoſtolus, In ſemine, inquit, tuo, quod eſt Chriſtus. Nullius traditio fidem Dei evacuavit. Communicate omnibus gentibus: & tunc vos teſtamentum à pernicie flammarum conſervaſſe gloriamini. Si autem non vultis, quæ pars potiùs credenda eſt, quòd teſtamento inſtiterit exurendo, niſi quæ non vult conſentire prolato? Quanto enim certiùs ſine aliqua temeritate ſacrilega, ille traditoribus ſucceſſiſſe judicatur, qui nunc linguâ perſequitur teſtamentum, quod illi flammâ perſecuti perhibentur? Objicitis perſecutionem: reſpondent vobis frumenta Dominica, Aut juſtè factum eſt, aut palea noſtra fecit. Quid ad hæc dicitis? Objicitis quòd baptiſmum non habeamus: reſpondent vobis eadem frumenta Dominica, formam ſacramenti etiam intus quibuſdam nihil prodeſſe, ſicut Simoni Mago baptizato non proderat; multo magis nihil prodeſſe iis qui foris ſunt: ineſſe illis tamen diſcedentibus hinc probatur, quòd redeuntibus non reſtituitur. [b] Numquam igitur niſi impudentiſſimè poteris adversùs iſta frumenta clamare, & dicere pſeudoprophetas veſtitos pellibus ovium, intus autem lupos rapaces: quando quidem malos in unitate catholica vel non noverunt, vel pro unitate tolerant quos noverunt.

Caput XXIV

26 Vestros autem fructus ſi conſideremus: omitto tyrannicas in civitatibus & maximè in fundis alienis dominationes, omitto furorem [c] Circumcellionum, & præcipitatorum ultro cadaverum cultus ſacrilegos & profanos, bacchationes ebrietatum, & ſub uno Optato Gildoniano decennalem totius Africæ gemitum: omitto iſta, quia ſunt in vobis quidam qui hæc ſibi diſplicere, ac ſemper diſplicuiſſe proclament; ſed ea ſe dicunt, quia comprimere non poſſunt, pro

A pace tolerare: ubi ſe judicio ſuo condemnant, quia ſi amarent pacem, non diſſciderent unitatem. Nam quæ tanta dementia eſt, pacem in ipſa pace velle relinquere, & eam in diſſenſione velle retinere? Itaque propter eos qui mala ejuſdem partis Donati, quæ omnes vident & reprehendunt, fingunt ſe non videre, uſque adeo ut etiam de ipſo Optato dicant, Quid fecit? quis eum accuſavit? quis convicit? Ego neſcio, non vidi, non audivi. Propter hos ergo qui ſe mani-

B feſta ignorare confingunt, exorti ſunt Maximianiſtæ, in quibus eis oculi pateant, & ora claudantur: apertè ſe ſeparant, apertè altare contra altare erigunt, apertè in concilio [*] ſacrilegi & viperæ, & veloces ad effundendum ſanguinem, & Dathan & Abiron & Chore comparandi appellantur, & aſperis verbis deteſtati damnantur, apertè recipiuntur rurſus in honoribus ſuis cum baptizatis ſuis. Hi ſunt fructus eorum, pro Donati pace iſta facientium ut pelle ovina ſe conte-

C gant, & Chriſti pacem in toto orbe terrarum recuſantium ut intus ſint lupi rapaces.

* Bagaienſi.

Caput XXV. Sermonem ad ſuos diverſos.

27. Nihil me prætermiſiſſe arbitror eorum, quæ iſte in epiſtola ſua poſuit, dumtaxat quæ in ea parte, ad quam pervenimus, potui reperire: prodant etiam reliquam partem, ne fortè ibi ſit aliquid quod refelli non poſſit. Hæc autem, quæ Domino adjuvante reſpondimus, admoneo Caritatem veſtram, ut non ſolùm petentibus detis, ſed etiam non petentibus ingeratis. Reſpondeant ſi quid volunt: & ſi nobis nolunt,

D ſaltem ad ſuos litteras mittant, quæ tamen nobis occultari non jubeant; quod ſi faciunt, apertiſſimè fructus ſuos produnt, quibus lupi rapaces induti pellibus ovium demonſtrentur, qui occultè inſidiantur ovibus noſtris, & apertè paſtoribus reſpondere formidant. Nos eis tantummodo ſchiſmatis crimen objicimus, quo penitus omnes involuti ſunt: non quorumdam eorum crimina, quæ ſibi quidam eorum diſplicere reſpondeant. Ipſi verò ſi nobis aliena crimina non objiciant,

E non habent quod objiciant: & ideo ſe ab ſcelere ſchiſmatis defendere omnino non poſſunt: quia ſive propter falſa & à ſe conficta, ſive etiam propter vera, ſed tamen paleæ crimina, ſe ab area Dominica, & ab innocentia frumentorum toto orbe creſcentium, nefaria diremtione ſepararunt.

Caput XXVI. Infrà lib. 2. cap. 18.

28. Nisi fortè exſpectatis à me, ut etiam de Manichæo quæ interpoſuit, refellantur. Qua in re nobis non diſplicet, niſi quia peſtilentioſiſſimum & pernicioſiſſimum errorem, id eſt, Ma-

F nichæorum hæreſim omnino leviſſima & propè nulla reprehenſione culpavit; quem [d] veritatis fortiſſimis documentis Catholica expugnat. Hereditas enim Chriſti in omnibus gentibus conſtituta, adversùs omnes exheredatas hæreſes tuta eſt: ſed ſicut ait Dominus, Quomodo poteſt ſatanas ſatanam ejicere? ita Manichæorum errorem quomodo poteſt Donatiſtarum error evertere?

Marci 3. 23.

Caput XXVII.

29 Quapropter, Cariſſimi, quamquam

G multis modis convictus error iſte ſuperetur, nec [e] ulla qualicumque ratione, ſed ſolâ impudentiâ pertinaci reſiſtere audeat veritati: tamen ne

[a] Am. Er. & MSS *firmare debuiſſe.*
[b] I MSS Num[illegible]
[c] In MSS hic & infrà hoc in libro, *Circelliones*, vel *Circellionum* vel *Circitellionum.*

[d] Editi, *veritas.* At MSS *veritatis fortiſſimis documentis Catholica*, (ſubaudi, Eccleſia), *expugnat*
[e] Duo MSS B[illegible] unus, & alter Gallicus Floriacenſis habent, *non aliis erroribus qualicumque ratione.*

memoriam vestram documentorum oneret multitudo, hoc unum Maximianistarum factum tenete, hoc in eorum fronte confligite, hoc eis ad comprimendas dolosas linguas in ora coartate, hoc tamquam tridenti telo velut tricipitem bestiam eorum calumniam trucidate. Traditionem objiciunt, persecutionem objiciunt, falsum baptisma objiciunt: de solis Maximianistis ad omnia respondete. Quòd enim majores eorum tradiderunt sanctos codices flammis, occultum esse arbitrantur: sed cùm sacrilegio schismatis inquinatos in suis honoribus receperunt, hoc certè occultare non possunt. Item persecutiones violentissimas, quas quibuslibet ubi potuerint faciunt, occultas esse arbitrantur: sed cùm spiritalis persecutio persecutionem superet corporalem, Maximianistas quos ipsi corporaliter persecuti sunt, & de quibus ipsi dixerunt, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, in suis honoribus receperunt; hoc certè occultare non possunt. (Psal. 13. 3.)

(* Caput XXVIII.) * Postremò baptismi quæstionem, qua miseros fallunt, occultam esse arbitrantur: sed cùm dicant baptismum non habere quotquot præter communionem unius Ecclesiæ baptizantur, Maximianistas cum eis quos extra istorum communionem in schismate baptizarunt, in suis honori- A bus receperunt; hoc certè occultare non possunt.

30. *At hæc*, inquiunt, *pro pace non maculant, & bonum est rigorem severitatis ad misericordiam flectere, ut denuo rami fracti inserantur.* Ita ergo tota caussa concluditur, victa in illis, invicta pro nobis: quia si nomen pacis ad tolerandos in schismate malos in qualemcumque umbram defensionis assumitur, procul dubio cum horrendo scelere & sine ulla defensione per unitatem orbis B terrarum vera pax ipsa violatur.

(Caput XXIX.) 31. Hæc, Fratres, cum impigra mansuetudine agenda & prædicanda retinete: diligite homines, interficite errores: sine superbia de veritate præsumite, sine sævitia pro veritate certate. Orate pro eis quos redarguitis atque convincitis. (Orandum pro lapsis & schismaticis.) Pro talibus enim Propheta Deum deprecatur, dicens, Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum, Domine. (Psal. 82. 17.) Quod quidem C jam fecit Dominus, ut eorum facies ignominiâ Maximianistarum apertissime impleret: superest ut norint salubriter erubescere. Ita enim nomen Domini quærere poterunt, à quo perniciosissimè aversi sunt, dum pro eo suum nomen extollunt. Vivatis & perseveretis in Christo, & multiplicemini, atque abundetis in caritate Dei, & in invicem, & in omnes, dilectissimi Fratres.

LIBER * SECUNDUS,

(* Scriptus circiter initium anni 402.)

In quo ad omnia & singula verba epistolæ Petiliani sic respondet Augustinus, tamquam cum adversario præsente colloquatur.

(Caput I.) PRIMIS partibus epistolæ Petiliani, quas tantummodo inveneramus, satis nos respondisse meminerunt, qui ea legere vel audire potuerunt. Sed quia postea tota est à fratribus inventa atque descripta, missaque nobis ut universæ respondeamus, non erat defugiendum hoc officium stili nostri: non quia ille novum aliquid dicit, cui non jam multis modis & sæpe responsum est; sed propter tardiores fratres, qui ea quæ alicubi legerint, ad omnia paria referre non possunt, ita morem geram eis, qui me omnino ad singula respondere compellunt, ut quasi alternis sermonibus in præsentia disseramus. Verba ex epistola ejus ponam sub ejus nomine, & responsionem reddam sub meo nomine, tamquam, cùm ageremus, à notariis excepta sint. Ita nemo erit qui me aliquid prætermisisse, aut propter indiscretas personas se non potuisse intelligere conqueratur: simul etiam ut iidem ipsi Donatistæ, qui coràm nobiscum disserere nolunt, per litteras quas suis ediderunt, ita non effugiant respondentem sibi ad singula veritatem, tamquam nobiscum facie ad faciem colloquantur.

2. Ab ipso exordio epistolæ suæ. PETILIANUS dixit: *Petilianus episcopus dilectissimis fratribus, compresbyteris & diaconibus ministris per diœcesim nobiscum in sancto Evangelio constitutis: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo.*

3. AUGUSTINUS respondit: Agnosco apostolicam salutationem: videris[a] quis dicas, unde D tamen didiceris quod dicis adverte. Sic salutat Paulus Romanos, sic Corinthios, sic Galatas, sic Ephesios, Colossenses, Philippenses, Thessalonicenses. Quæ igitur dementia est, cum his Ecclesiis nolle communicare pacis salutem, in quarum epistolis didicisti pacificam salutationem.

(Cap. II.) 4. PETILIANUS dixit: *Bis baptisma nobis objiciunt ii qui sub nomine baptismi animas suas reo lavacro polluerunt, quibus equidem obscœnis sordes cunctæ mundiores sunt, quos perversâ munditiâ aquâ* E *suâ contigit inquinari.*

5. AUG. respondit: Nec aquâ nostrâ inquinamur, nec vestrâ mundamur: sed aqua baptismi in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti cùm datur alicui, nec nostra, nec vestra est, sed illius de quo Johanni dictum est, Super quem videris (Johan. 1. 33.) Spiritum sicut columbam descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu-sancto.

(Caput III.) 6. PET. dixit: *Conscientia namque dantis ad-* F *tenditur*, [b] *qui abluat accipientis.*

7. AUG. respondit: De conscientia Christi ergo securi sumus. Nam si quemlibet hominem ponas, incerta erit accipientis mundatio, quia incerta conscientia est abluentis.

(Cap. IV.) 8. PET. dixit: *Nam qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.*

9. AUG. respondit: Non est perfidus Christus, à quo fidelis homo fidem percipit, non reatum. Credit quippe in eum qui justificat impium, ut (Rom. 4. 5.) G deputetur fides ejus ad justitiam.

[a] Sic MSS. Editi verò, *quid dicas.*

[b] Lov. hoc loco, *qua.* At MSS. constantes, *qui.*

Caput V.

1. Pet. dixit *Omnis res enim origine & radice constat; & si caput non habet aliquid, nihil est: nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur.*

11. Aug. respondit: Quid te pro Christo vis opponere, sub quo te non vis ponere? Ille est origo & radix caputque nascentis, de quo non timemus sicut de homine quolibet, ne fortè sit fictus & pessimus, & de origine pessima oriamur, de pessima radice surgamus, pessimo capiti conformemur. Quis enim homo de homine securus B sit, cùm scriptum sit, Maledictus omnis qui spem

Jerem. 7. suam ponit in homine? Semen autem quo regeneramur, verbum Dei est, id est, Evangelium.

1 Cor. 4 15. Unde Apostolus dicit, In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui. Qui tamen etiam non castè annuntiantes Evangelium, annuntiare permittit, & in hoc gaudet: quia etsi non castè annuntiabant, sua quærentes, non quæ Jesu Christi, castum tamen erat quod annuntiabant. Et dixe-

Matth. 23 3. rat Dominus de quibusdam talibus, Quæ dicunt C facite, quæ autem faciunt facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. Si ergo castè annuntiatur quod castum est, etiam ipse annuntiator, quia verbo consociatur, credentem congenerat: si autem ipse non regeneretur, castum tamen sit quod annuntiat, nascitur credens non ex ministri sterilitate, sed ex veritatis fecunditate.

Caput VI.

12. Pet. dixit: *Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, dicente Domino Jesu D*

Matth. 7 16. *Christo, Arbor bona fructus bonos facit, arbor mala malos fructus facit: numquid colligunt de spinis*

Matth. 12 35. *uvas? Et iterum, Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala.*

13. Aug. respondit: Omnis homo etiam si non sit suis criminibus reus, alterum non facit innocentem, quia non est Deus: alioquin si ex innocentia baptizantis exspectatur ut fiat innocentia baptizati, tanto erit quisque innocentior, quan- E to innocentiorem à quo baptizetur invenerit; & tanto ipse minùs erit innocens, quanto & ille à quo baptizatur. Et si fortè contra aliquem tenet odium qui baptizat, hoc & illi qui baptizatur, imputabitur. Ut quid ergo miser currit ad baptismum? Ut ei dimittantur peccata sua, an ut imponantur aliena? An sicut navis mercatoris alia ponat, alia suscipiat? Arborem autem bonam & fructum ejus bonum, & arborem malam & fructum ejus malum, homines solemus intelligere, F & opera eorum, sicut consequenter ostenditur in verbis, quæ tu quoque commemorasti: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala.* Cùm autem Dei verbum prædicat, Dei sacramentum ministrat, non de suo, si malus est, prædicat aut ministrat: sed deputabitur in eis, de

Matth. 23. 3. quibus dictum est, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite; dicunt enim quæ Dei G sunt, faciunt autem quæ sua sunt. Nam si ita est, ut dicis, id est, fructus baptizantium ipsi baptizati existimantur; magnum malum Africæ denuntiatis, si tot Optati pullulaverunt, quotquot baptizavit Optatus.

Caput VII.

14. Pet. dixit: *Et iterum, Qui baptizatur à* A *mortuo, non ei prodest lavatio ejus. Non mortuum corpus exanime, nec hominis funus porrectum asseruit esse baptistam; sed Dei non habentem spiritum, qui mortuo comparatur, sicut alio loco discipulo manifestat, Evangelio protestante, ait discipulus ejus,* Matth. 8 *Domine permitte mihi sepelire patrem meum. Ait illi Jesus, Sequere me, & sine mortuos, mortuos suos sepeliant. Pater discipuli non erat baptizatus, paganum paganis addixit: nisi hoc de infidelibus dixerit, mortuus mortuum non potest sepelire. Mortuus* B *igitur* [a] *quidem non aliqua morte, sed vitâ sua percussus. Nam qui sic vivit ut reus sit, vita mortua cruciatur. A mortuo igitur baptizari, hoc est mortem sumsisse, non vitam. Agendum nobis & dicendum est, quatenus traditor vitâ mortuus habeatur. Mortuus est ille qui baptismo vero nasci non meruit, mortuus est ille similiter qui justo baptismo genitus mixtus est traditori. ambo vitam baptismi non habent, & qui numquam penitus habuit, & qui habuit & amisit. Dicit enim Dominus Jesus Christus,* Matth. 12. C *Advenient in eum septem spiritus nequiores, & erit homo ille deterior priore.*

15. Aug. respondit: Diligentiùs quære quomodo dictum & quomodo intelligendum sit testimonium quod de Scriptura posuisti. Nam quia mortui solent mysticè appellari omnes iniqui, manifestum est: sed Christus, cujus est baptisma verum, quod propter hominis vitia dicitis falsum, vivit sedens ad dexteram Patris, & nec ipsa carnis infirmitate jam moritur, & mors ei ultra D non dominabitur: cujus baptismo qui baptizatur, non à mortuo baptizatur; & si fortè ministri operarii [b] dolosi sua quærentes, non quæ Jesu Christi, & Evangelium non castè annuntiantes, & Christum per contentionem & invidiam prædicantes, propter iniquitates suas mortui sunt appellandi, sacramentum tamen Dei vivi nec in Act. 8 13. & 18. mortuo moritur. Mortuus enim erat Simon ille à Philippo in Samaria baptizatus, qui donum Dei volebat pecuniâ comparare: sed vivebat ad E ejus pœnam baptisma quod habebat.

16. Quàm sit autem falsum quod dicis, *Ambo vitam baptismi non habent, & qui numquam penitus habuit, & qui habuit & amisit*, hinc licet advertas, quòd qui baptizati apostatant, & per pœnitentiam redeunt, non eis redditur baptismus, quem si amitterent, redderetur. Mortui sanè vestri quomodo baptizant secundùm sensum vestrum? An mortui non sunt (ut cetera taceam, & dicam quod omnibus notum atque quotidianum est) ebriosi? F cùm de vidua dicat Apostolus, Quæ autem in 1 Tim. 5 6. deliciis agit, vivens mortua est? Deinde in illo concilio vestro, quo Maximianum cum suis auctoribus vel suis ministris damnastis, excidit tibi quàm eloquenter dixeritis, *Ægyptiorum admodum exemplo, pereuntium funeribus plena sunt littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quòd post extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam invenerunt sepulturam?* Et tamen unus eorum Fe- G licianus utrùm revixerit, vos videritis: secum tamen apud vos intus habet, quos foris mortuus baptizavit. Sicut ergo à vivo baptizatur, qui vivi Christi baptismo induitur: sic a mortuo baptizatur, qui mortui Saturni, vel cujuslibet alterius baptismo involvitur: ut interim citò dicamus, quomodo verba quæ posuisti, sine cujus-

a MSS. quid est? Non aliqua morte &c.
b Am. & Er. operarii diaboli, At Lov. & MSS operarii dolosi. Al- | ludit Augustinus ad illud 2. Cor. 11. 13. *Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli.*

quem nostrûm angustia possunt intelligi. Nam A sicut accipiuntur a vobis, non vos explicare, sed nos vobiscum implicare contenditis.

Caput VIII.

17. Pet. dixit: *Agendum, inquam, nobis dicendumque est, quatenus perfidus traditor vitâ mortuus habeatur. Judas apostolus fuit, cùm traderet Christum: idemque honore apostoli perdito spiritaliter mortuus est, suo postea laqueo moriturus, sicut scriptum est;* Matth. 27. 4. *Pœnitet me, inquit, quia tradidi sanguinem justum, & abiit, & laqueo se suspendit. Laqueo traditor periit, laqueum talibus dereliquit:* B *de quo Dominus Christus clamavit ad Patrem,* Johan. 17. 12. *Pater, quos dedisti mihi, omnes servavi, & ex illis nullus periit nisi filius perditionis, ut impleretur Scriptura. Olim namque David sic in eum sententiam dixerat, qui esset Christum perfidis traditurus:* Psal. 108. 8. *Episcopatum ejus accipiat alter; sit uxor ejus vidua, & filii ejus orphani. Ecce quantus est spiritus Prophetarum, ut cuncta futura pro præsentibus viderit, ut ante plurima sæcula nasciturus traditor damnaretur. Denique ut dicta sententia compleretur,* C *Episcopatum ejus apostoli perditi sanctus Matthias accepit. Nemo hinc stolidus, nemo perfidus disputet: triumphum Matthias, non injuriam retulit, qui de Domini Christi victoriæ spolium retulit proditoris. Hoc igitur facto episcopatum tibi quid vindicas heres nequioris traditoris? Judas Christum* [a] *carnaliter tradidit, tu spiritaliter furens Evangelium sanctum flammis sacrilegis tradidisti. Judas legislatorem tradidit perfidis, tu quasi ejus reliquias legem Dei perdendam hominibus tradidisti: qui si legem dili-* D *geres, ut juvenes Macchabæi, pro Dei legibus necareris* 2. Mach. 7. 9. *(si nex dici hominum potest, quos moriendo pro Domino perficit immortales:) quorum unus scilicet fratrum tyranno sacrilego hac fidei voce respondit, Tu quidem scelerate & impie de præsenti vita nos perdis, rex autem mundi qui regnat in æternum & regni ejus non erit finis, mortuos nos pro suis sanctis legibus, in æternæ vitæ* [b] *conservationem resuscitabit. Si hominis mortui testamentum flammis incen-* E *deres, nonne falsarius punireris? Quid de te ergo futurum est, qui sanctissimam legem Dei judicis incendisti? Judam facti vel in morte pœnituit: te non modo non pœnitet, verùm etiam nequissimus traditor nobis legem servantibus persecutor & carnifex exstitisti.*

18. Aug. respondit: Vide quid intersit inter vestras maledicas voces, & nostras veridicas assertiones. Adtende paululùm. Ecce exaggerasti crimen traditionis, & invidiosissimis verbis, velut [c] captiosus inventor, Judæ nos proditori comparasti. Ad hoc tibi ego cùm brevissimè respondero, Non feci quod dicis, non tradidi, falsa objicis, numquam id probabis: nonne omnis F iste verborum ingentium fumus repentè dilabitur? An fortè probare conaberis? Hoc ergo priùs faceres, & deinde in nos tamquam in convictos quo velles cumulo invectionis insurgeres. Ecce una vanitas, audi alteram.

19. Tu ipse cùm de prædicta Judæ damnatione loquereris, dixisti, *Ecce quantus est spiritus* G *Prophetarum, ut cuncta futura pro præsentibus viderit, ut ante plurima sæcula nasciturus traditor damnaretur:* & non vidisti eadem prophetia stabili & certa & inconcussa veritate, qua prædictum est, quòd unus discipulus traditurus esset Christum, prædictum etiam quòd totus mundus esset crediturus in Christum. Cur adtendisti in prophetia hominem qui tradidit Christum, & non ibi adtendisti orbem pro quo est traditus Christus? Quis tradidit Christum? Judas. Quibus eum tradidit? Judæis. Quid ei fecerunt Judæi? Foderunt, inquit, manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea: ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem. Psal. 21. 17. Quantum sit ergo quod tanto pretio emtum est, in Psalmo ipso paulò pòst lege. Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ; & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Quis autem potest ad commemoranda cetera de orbe credituro innumerabilia prophetica documenta sufficere? Sed tu laudas prophetiam, quia vides in ea hominem qui vendidit Christum; nec in ea vides possessionem, quam emit venditus Christus. Ecce altera vanitas, audi tertiam.

20. Inter multa tuæ invectionis verba dixisti, *Si hominis mortui testamentum flammis incenderes, nonne falsarius punireris? Quid de te ergo futurum est, qui sanctissimam legem Dei judicis incendisti?* Hæc dicens non adtendisti, quod te utique movere deberet, quomodo fieri posset, ut nos testamentum incenderemus, & in ea hereditate consisteremus, quæ illo testamento conscripta est: vos autem mirum est testamentum servasse, & hereditatem perdidisse. Nonne in eo testamento scriptum est, Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ? Psal. 2. 8. Huic hereditati communica, & objice mihi de testamento quod voles. Nam quæ dementia est, ideo testamentum tradere te noluisse flammis, ut contra verba litiges testatoris? Nos autem cùm habeamus in manibus Gesta ecclesiastica & municipalia, in quibus legamus eos qui contra Cæcilianum alterum episcopum * ordinaverunt, potiùs fuisse divinorum codicum traditores, non tamen insultamus, non invehimur in vos, nec sanctarum paginarum cineres in vestris manibus plangimus, nec Macchabæorum tormenta flagrantia sacrilegio vestri [d] timoris opponimus, dicentes, Vestra potiùs membra quàm Dei eloquia ignibus traderetis. Nolumus enim esse vani, ut alienis commissis, quæ aut ignoratis aut improbatis, vobis inanem strepitum concitemus. Quòd autem vos à totius orbis communione separatos videmus (quod scelus & maximum, & manifestum, & omnium vestrûm est) si exaggerare velim, tempus me citiùs quàm verba deficient. Et hoc tu si defendere velis, ea es objecturus orbi terrarum, quæ si objicienda sunt, admones unde ampliùs accuseris; si objicienda non sunt, non defenderis. Ut quid ergo inflaris adversùs me de traditione, quæ nec mea est, nec tua, si manet illud pactum, ut [e] non nobis objiciamus aliena; si autem non manet, tua potiùs est quàm mea? Quamquam & manente illo pacto arbitror me justissimè dicere, ut ille judicetur socius ejus qui tradidit Christum, qui cum toto

* Majorinum.

[a] Sic MSS. Editi verò, *carnalem tradidit, tu spiritalem.*
[b] MSS. *conversationem.*
[c] MSS. *velut captiosus inventor, Judæ nos perdito comparasti.*
[d] Sic Am. & MSS. At Er. & Lov. *tumoris.*
[e] Editi Am. & Er. omisso *ut*, habent *vobis objiciamus.* Lov. *ut non vobis:* minùs benè.

Galat. 3. 25. orbe non se tradidit Christo. Ergo, inquit Apostolus, Abrahæ semen estis, secundùm promissionem heredes. Rom. 8. 17. Et iterum dicit, Heredes quidem Dei, coheredes autem Christi. Idemque semen Abrahæ ad omnes gentes pertinere demonstrat ex illo, Gen. 22. 18. quod Abrahæ dictum est, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quapropter puto justum esse quod postulo, ut testamentum Dei, quod jam olim apertum est, aliquantùm advertamus, & quem non invenerimus traditi coheredem, ipsum judicemus traditoris B heredem; ille pertineat ad Christi venditorem, qui Christum negat orbis emtorem. Nempe quando se post resurrectionem discipulis demonstravit, & palpanda membra dubitantibus præbuit, Luc. 24. 46. hoc illis ait: Quoniam sic scriptum est, & » sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia » die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & » remissionem peccatorum per omnes gentes, in» cipientibus ab Jerusalem. Ecce à qua hereditate vos alienatis: ecce cui heredi resistitis. Itane ve- C rò parceret Christo in terra ambulanti, qui contradicit in cælo sedenti? Adhuc non intelligitis, quoniam quidquid nobis objicitis, sermoni ejus objicitis. Promittitur Christianus orbis, & creditur: impletur, & contradicitur. Cogitate obsecro quid pati pro tanta impietate debuistis; & tamen si quid passi estis nescio, non vidi, non feci: tu hodie, qui non pateris vim persecutionis meæ, redde mihi rationem separationis tuæ. Sed iterum ac sæpe dicturus es, quæ si non probas, D ad neminem pertinent: si autem probas, ad me non pertinent.

Caput IX.

21. Pet. dixit: *His ergo criminibus septus, esse verus episcopus non potes.*

22. Aug. respondit: Quibus criminibus? Quid docuisti? quid ostendisti? Et si ostendisses crimina nescio quorum, quid hoc ad semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes?

Caput X.

23. Pet. dixit: *Si Apostoli persecuti sunt aliquem, aut aliquem tradidit Christus?* E

24. Aug. respondit: Possem quidem dicere ipsum satanam omnibus malis hominibus esse pe- 1. Cor. 5. 5. jorem, cui tamen tradidit Apostolus hominem in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Do- 1. Tim. 1. 20. mini Jesu. Itemque alios, de quibus dicit, Quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare. Et Johan 2. 15. Dominus Christus flagellatos expulit de templo improbos mercatores, ubi etiam connexum est testimonium Scripturæ dicentis, Zelus domûs tuæ comedit me. Ecce invenimus Apostolum tradito- F rem, Christum persecutorem. Possem ista dicere, & te in non parvos æstus mittere, ut non querelas eorum qui patiuntur, sed animum eorum qui faciunt, quærere cogereris. Sed hinc noli laborare, non ea dico; sed dico ad semen Abrahæ, quod est in omnibus gentibus, non pertinere, si quid non rectè vobis factum est, fortasse à palea Dominicæ segetis, quæ nihilo minùs est in omnibus gentibus. Vos ergo reddite rationem separationis vestræ. Sed priùs attendite quales habeatis, quos G vobis objici non vultis; & videte quàm iniquè faciatis, cùm aliena facta nobis objicitis, etsi ea quæ dicitis probaretis. Ita nulla erit ratio separationis vestræ.

Caput XI.

25. Pet. dixit: *At enim aliqui dicent, Filii non sumus traditoris. Ejus est aliquis filius, cujus facta* A *sectatur. Hi enim certissimi filii sunt, iidemque parentibus similes, quos non ista caro nec sanguis, sed mores & facta parentibus consimiles genuerunt.*

26. Aug. respondit: Paulò antè nihil contra nos dicebas, nunc etiam cœpisti dicere aliquid & pro nobis. Hæc enim propositio tua in eo te tenet, ut si nos hodie, cum quibus agis, non conviceris traditores & homicidas, & si quid aliud criminaris, quidquid tale ostenderis in eis, qui nos tempore præcesserunt, omnino nobis obesse B non possit. Quorum enim dissimilia facta habemus, eorum filii esse non possumus. Et vide quò te commiseris: si aliquem fortè etiam nostræ ætatis hominem, & nobiscum viventem, de aliquo tali reatu fortè conviceris, nullo modo præjudicat omnibus gentibus, quæ in semine Abrahæ benedicuntur, à quibus tu te separando sacrilegus invenîris. Ita (quod fieri non potest) nisi omnes, qui ubique sunt, noveris, omniumque mores & facta non solùm didiceris, sed etiam demonstraveris, C tam mala esse quàm dicis, non habes cur objicias orbi terrarum, qui est in sanctis, nescio quos parentes, quibus eos probas esse consimiles. Nec te aliquid adjuvabit, si etiam demonstrare potueris, eos qui tales non sunt, cum eis qui tales sunt sumere sacramenta communia. Primò quia vos ipsos respicere debetis, cum quibus ea celebretis, quibus detis, à quibus sumatis, & vobis eos objici nolitis. Deinde si filii sunt Judæ, qui diabolus inter Apostolos fuit, quicumque facta D ejus imitantur: cur non filios Apostolorum dicamus, qui non facta sua cum talibus, sed Domini sacramenta communicant, sicut Apostoli Dominicam cœnam cum illo traditore sumserunt? ideo [a] vobis longè dissimiles, quòd hominibus unitatem servantibus hoc objicitis, quod conscissa unitate vos facitis? a

27. Pet. dixit: *De se ipso Judæis dicit Dominus Christus, Si non facio facta Patris mei, nolite mihi credere.* Caput XII. Johan. 10. 17.

E 28. Aug. respondit: Jam suprà respondi, Hoc & verum est, & pro nobis contra vos est.

29. Pet. dixit: *Falsidicos & mendaces sic identidem objurgat: Filii diaboli estis, & ab initio enim ille accusator fuit, & in veritate non stetit.* Caput XIII.

30. Aug. respondit: Non solemus legere, *ille accusator fuit*; sed, ille homicida fuit. Quærimus autem unde fuerit diabolus homicida ab initio; & invenimus, quòd primum hominem occiderit, non gladium stringendo, aut aliquam vim cor- F poraliter [b] inferendo; sed persuadendo peccatum, & à paradisi felicitate dejiciendo. b Quod tunc paradisus, hoc nunc Ecclesia. Diaboli ergo filii sunt, qui homines ab Ecclesia seducendo interficiunt. Sicut autem per verba Dei novimus ubi sit plantatus paradisus, sic per verba Christi ubi sit Ecclesia didicimus, Per omnes, inquit, Luc. 24. 47. gentes, incipiens ab Jerusalem. Ab isto universo ad partem quamlibet quisquis separat hominem, ille diaboli filius & homicida convincitur. Sed G & verbum, quod ipse posuisti, ut de diabolo diceres, *Ille accusator fuit, & in veritate non stetit*, vide in quos conveniat. Accusatis enim orbem terrarum criminibus aliorum, quos etiam ipsos accusare potiùs quàm convincere potuistis; & in veritate Christi non stetistis. Ille enim dicit, Ecclesiam per omnes gentes incipientem ab

[a] Editi nobis. Meliùs MSS. vobis.

[b] Sic MSS. At editi, infligendo.

Jerusalem

[illegible] D[illegible] [illegible] *justum* [illegible] *rum* [illegible] *omnes* [illegible] *quem* [illegible] *sanguinem* [illegible] *justi, usque ad sanguinem Z*[illegible] *quem* [illegible] *istis inter templum* [illegible] *tar. Num qui* [illegible] [a] *carnaliter sunt* [illegible] *rum, ac non magis mente serpentes*, [illegible] *malitiâ, caeluque mort*[illegible] *flagrantes. Vel viperae facti sunt, qui* [illegible] *populis mortis morsibus vomuerunt.*

32. Aug. respondit: Haec si dicam de talibus esse dicta, quales vos estis, respondebitis, Proba. Quid enim, tu probasti? Aut si eo putas pro[illegible] quo dicuntur, non opus est eadem repetere. Recita[illegible] [b] nobis in vos. Ecce & ego probavi, si hoc est probare. Et tamen disce quid sit probare. Ne que enim extrinsecùs quaero documenta, ut vos viperas probem. Ecce ipsum vipereum est, non habere in ore firmamentum veritatis, sed venenum maledictionis, sicut scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum. Et quia hoc passim à quolibet in quemlibet dici potest, quasi quaereretur, quorum? continuò subjecit, Quorum os maledictione & amaritudine plenum est. Cùm ergo talia dicitis in homines per totum mundum dispersos, & quos omnino ignoratis, quorum etiam multi nec Caeciliani, nec Donati nomen audierunt: nec auditis in silentio respondentes, Non ad nos pertinet quidquid dicitis, non vidimus, non fecimus, quid loquamini penitus ignoramus: vos qui nihil aliud vultis, quàm dicere quod probare omnino non potestis, quid aliud quàm os vestrum maledictione & amaritudine plenum est? Jam videte utrùm vos possitis ostendere non esse viperas, nisi ostendentis omnes Christianos omnium gentium traditores esse, & homicidas, & non esse Christianos. Immo verò etiam si potestis singulorum hominum per totum orbem diffusorum vitas & facta nosse & ostendere: tamen ante quàm id faciatis, cùm temere ista jactatis, os vestrum vipereum est, os vestrum maledictione & amaritudine plenum est. Ostendite jam, si potestis, quem prophetam, quem sapientem, quem scribam occiderimus & crucifixerimus & flagellaverimus in synagogis nostris. Attendite quanto labore impenso, nullo modo [c] probastis, quòd Donatus & Marculus prophetae fuerint, aut sapientes, aut scribae, quia non fuerunt. Quod etsi possetis, quid faciatis ut ostendatis à nobis occisos, quos nec nos ipsi novimus? quanto minùs orbis terrarum, cui venenoso ore maledicitis? Aut unde potestis ostendere animum nos habere consimilem interfectoribus eorum, quos nec saltem ab aliquibus interfectos potestis ostendere? Attendite haec omnia, videte utrùm aliquid horum, vel de orbe terrarum [d] vel orbi terrarum probare possitis: cui tamen quia maledicere non quies[illegible] [illegible] de vobis [illegible] quae de [illegible] [illegible]

33. [illegible] Prophetarum [illegible] n[illegible] non desistatis [illegible] De pro[illegible] eloquia divina, quae [illegible] & [illegible] Prophetarum, quos [illegible] linguas Prophetarum. Quid [illegible] quid [illegible] ostendi potest [illegible] jiciendo ferrum per [illegible] Prophetarum, quàm quòd linguâ interficere conamini verba Prophetarum. Dicit Propheta: Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terrae. Ecce agitur, ecce impletur. Vos autem non solùm contra id quod [illegible] incredulas claudistis, sed etiam contra id quod [illegible] linguas furiosas exeritis. Audivit Abraham dictum, In semine tuo benedicentur omnes gentes: & credidit, & deputatum est illi ad justitiam. Vos videtis factum, & reclamatis, & non vultis deputari vobis ad [f] injustitiam, quod rectè deputaretur, etiam si nondum factum, sed tantummodo dictum non crederetis. Immo non solùm non vultis vobis deputari ad injustitiam: sed etiam si quid pro hac impietate patimini, deputari vobis vultis ad justitiam. Aut si non sunt istae persecutiones Prophetarum, quia non fiunt ferro, sed verbo: quae fuit caussa, ut divinitus diceretur, Filii hominum, dentes eorum arma & sagittae, & lingua eorum gladius acutus? Sed quando colligam ex Prophetis omnibus omnia testimonia Ecclesiae toto orbe diffusae, quae omnia contradicendo interficere & extinguere conamini? Sed ligati estis: quia in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terrae verba eorum. Veruntamen unum illud commemorabo ex ore Domini, qui testis est testium: Oportebat, inquit, impleri omnia quae scripta sunt in Lege & Prophetis & Psalmis de me. Quae sint haec, ipse indicet: Tunc aperuit illis sensum, inquit, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis, & praedicari in nomine ejus paenitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Ecce quod scriptum est in Lege & Prophetis & Psalmis de Domino. Ecce quod de se, & de Ecclesia ipse Dominus aperuit, se ostendens, illam promittens. Vos autem [h] his tam manifestis testimoniis resistentes, & ea quia delere non potestis, depravare conantes, quid faceretis, si inveniretis membra Prophetarum, qui sic saevitis in eloquia Prophetarum, ut nec Dominum audiatis impletorem, manifestatorem, expositorem Prophetarum? Nam quantum potestis, etiam ipsum caeditis, quando & ipsi non [i] ceditis?

CAPUT XV.

34. Pet. dixit: *De vobis quoque David* [k] *persecutoribus haec dicit: Sepulcrum patens est guttur eo-*

Marginal references: Matth. [illegible]; Psal. 13. 3.; Psal. [illegible]; Gen. [illegible]; Rom. 4.; Psal. 56. 5.; Psal. 18. 5.; Lucae 24. 44.; Psal. 5. 11.; Psal. 13. 3.; v. infra cap. 2 & lib. 3 cont. Cresconi. c. 49.

[a] Editi, *carnales sunt* [illegible] *& in qua maledi*[illegible] *& ipsi* [illegible] *flagellantes*. Castigantur ad veteres codices.
[b] Editi, *& a vobis in vos*. Apud MSS. *& a nobis in vos*.
[c] In MSS. *probaturi fuit*.
[d] Hic ex MSS. addidimus, *vel orbi terrarum*.
[e] Apud Am. corruptè legebatur, *in sanum*. Apud Er. & Lov. *fumum*. Emendatur erratum ex MSS.

[f] Sic MSS. At editi, *ederet non ne essant fruges de proximo agro. Profanum &c*.
[g] Editi hoc & proximo loco, *ad justitiam* malè.
[h] Pro *iniuriam*, corruptè excusum erat apud Am. *istam*. Nec benè correctum ab Er. & Lov. *sedantes*.
[i] Sic MSS. At editi, *creditis*.
[k] In MSS. *persecutores*.

rum, linguis suis dolosè agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt, non est timor Dei ante oculos eorum. Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam, sicut cibum panis?

35. AUG. respondit: Sepulcrum patens est guttur eorum, unde mendaciorum mortes exhalant. Os enim quod mentitur, occidit animam. [Sap. 1. 11.] Si autem nihil est verius quàm id quod dixit Christus, Ecclesiam suam per omnes gentes incipientem ab Jerusalem: nihil est mendacius quàm id quod dicitis, in parte Donati. Linguæ autem dolosæ sunt eorum, qui cum facta sua noverint, non solùm se dicunt justos esse homines, sed etiam justificatores hominum: quod de uno dictum est, Qui justificat impium: & quód sit justus & justificans. [Rom. 4. 5. Ibid. 3. 26.] Nam de veneno aspidum, & ore maledictione & amaritudine pleno, satis diximus. Veloces pedes autem ad effundendum sanguinem, etiam Maximianistas habere dixistis: testis est plenarii vestri concilii sententia, totiens Gestis proconsularibus & municipalibus allegata. Illi autem neminem, quantum audimus, corporaliter occiderunt. Intellexistis ergo etiam spiritali cæde animarum sanguinem fundi gladio schismatis, quod in Maximiano damnastis. Videte ergo si non sint pedes vestri veloces ad effundendum sanguinem, cùm præciditis homines ab unitate orbis terrarum, si hoc in Maximianistis rectè dixistis, quia praeciderunt aliquos à parte Donati. Itane nos viam pacis non cognovimus, qui studemus servare unitatem spiritûs in vinculo pacis; & vos eam nostis, qui sermoni Christi quem habuit post resurrectionem cum discipulis suis, tam pacifico, ut inde inciperet dicens, Pax [a] vobiscum, ita resistitis, [Johan. 20. 19.] ut nihil aliud quàm hoc ei dicere convincamini, Tu quod dixisti de unitate omnium gentium falsum est, nos quod dicimus de crimine omnium gentium verum est? Qui dicerent ista, si esset timor Dei ante oculos eorum? Videte itaque si non ista quotidie dicendo plebem Dei diffusam toto orbe terrarum, tamquam cibum panis dentibus finire conamini.

Caput XVI

36. PET. dixit: *Monet etiam Dominus Christus, Cavete à pseudoprophetis, [b] qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intus autem sunt lupi rapaces. Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* [Matth. 7. 15.]

37. AUG. respondit: Si abs te quæram, quibus nos fructibus lupos rapaces esse cognoscatis; dicturus es crimina aliena, nec in eis quorum esse dicuntur umquam probata. Si autem tu à me quæras, quibus fructibus vos potiùs esse lupos rapaces cognoscamus; objicio schismatis crimen, quod tu negabis, ego autem statim probabo: neque enim communicas omnibus gentibus & illis Ecclesiis Apostolico labore fundatis. Hîc dicturus es: Non communico traditoribus & homicidis. Respondet tibi semen Abrahæ: Hæc sunt illa crimina, vel non vera, vel non mea. Sed hæc interim sepono, tu ostende Ecclesiam. Jam vox illa mihi sonabit, quam in pseudoprophetis [illegible] tandem Dominus monuit [illegible] & ab universo alienare conantibus: Ecce hic est Christus, ecce illic. Sed usque adeo putas [illegible] oves Christi cor non habere, quibus dictum est, Nolite credere; ut lupum audiant dicentem, Ecce hic est Christus; & pastorem non audiant dicentem, Per omnes gentes incipientibus ab Jerusalem? [Matth. 24. 23. Luc. 24. 47.]

Caput XVII

38. PET. dixit: *Sic, sic improbe persecutor, quocumque te velamine bonitatis obtexeris, quocumque nomine pacis bellum osculis geras, quolibet unitatis vocabulo hominum genus illicias, qui hactenus fallis ac decipis, vere diaboli filius es, dum moribus indicas patrem.*

39. AUG. respondit: Hæc à nobis in vos dicta esse reputa: & ut noveris in quos potiùs conveniant, quæ superiùs dixi commemora.

Caput XVIII

40. PET. dixit: *Nec adeo mirum, quod tibi nomen episcopi illicitè assumis. Hæc est vera diaboli consuetudo, ita demum decipere si sibimet vindicet vocabulum sanctitatis, Apostolo prædicante: Nec mirum est, inquit, si ipse satanas transfigurat se velut angelum lucis, & ministros suos quasi ministros justitiæ.* [2. Cor. 11. 14.] *Nec mirum est ergo quód te falso episcopum vocas. Nam & illi angeli perditi, amatores virginum mundanarum, qui carnem corrumpendo corrupti sunt, licèt divinis exuti virtutibus angeli esse desierint, nomen tamen retinent angelorum, seseque semper angelos putant, qui divinâ soluti militiâ in exercitum diaboli similes transierunt, Deo magno clamante, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum, quoniam caro sunt.* [Gen. 6. 3.] *Quibus reis ac vobis dicet Dominus Christus, Ite in ignem æternum, quem paravit Pater meus diabolo & angelis ejus.* [Matth. 25. 41.] *Si angeli mali non essent, diabolus angelos non haberet; quos & sanctus Apostolus in illo judicio resurgendi à sanctis hominibus dicit esse damnandos: Nescitis quoniam angelos judicabimus?* [1. Cor. 6. 3.] *Si veri angeli essent, judicium in angelos Dei homines non haberent. Sic quoque Apostoli sexaginta, qui cum Domino Christo duodecim derelictis, à fide apostatæ recesserunt, in tantum hominibus miseris adhuc putantur apostoli, ut ex his Manichæus & ceteri multis diabolicis sectis multas animas implicent, quas ut caperent * perdiderunt.* [* pro perierunt.] *Nam profectò perditus Manichæus, si tamen [c] fuit, non in illis sexaginta ponendus est, si nomen ejus Apostoli inter duodecim continetur, aut in locum Judæ traditoris subrogato Mathia, voce Christi ordinatus est, ut tertius-decimus Paulus, qui sese Apostolorum novissimum memorat, ne quisquis esset posterior Apostolus crederetur. Sic enim dixit, Ego enim sum novissimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* [1. Cor. 15. 9.] *Nec in hoc vobis blandiamini; Judæus hæc fecerat. Licet & vos nobis perniciem ut Pagani faciatis. Bellum namque illicitè [d] geritis, quibus non licet repugnare. Vos enim cupitis [e] vivere nobis occisis, nobis verò victoria est fugere vel occidi.*

41. AUG. respondit: Videris quemadmodum testimonia Scripturarum posueris, vel quomodo intellexeris, nihil ad rem de qua nunc agitur. Ad

[a] Editi, *Pax vobis, tamen ita resistitis.* Castigantur ex MSS.
[b] MSS. omisso *qui*, habent: *Veniunt ad vos in vestitum ovium.* Sic fortè citabat Petilianus.
[c] Editi, *si tamen non in illis sexaginta fuit . . . ordinatus est tertius-decimus Paulus.* At MSS. *si tamen fuit:* deinde Cygiranensis codex omisso, *non*, prosequitur sic, *in illis septuaginta ponendus est, si nomen ejus Apostoli inter duodecim continetur. At in locum &c.* M[illegible] Floriacensis servatâ particulâ *non*, habet, *aut in locum &c* [illegible] tamen particulâ *ut*, post verbum *ordinatus est* quam add[illegible] etiam Lovaniensium codex Ludoviciensis.
[d] Sic MSS. At editi, *geritis.*
[e] Sola editio Lov. *vincere.*

hoc enim certe ista omnia dixisti, ut probares esse falsos episcopos, sicut sunt falsi angeli & falsi apostoli. Novimus & nos, esse falsos angelos & falsos apostolos & falsos episcopos, & sicut dicit verus Apostolus, falsos fratres: sed cùm ab utrisque adversùs invicem possint ista jactari, probare aliquid opus est, non inaniter loqui. In quos tamen conveniat crimen fallaciæ, recole quæ suprà diximus, & invenies: ne tædio simus legentibus, eadem sæpius repetendo. Et tamen quid hoc ad Ecclesiam toto orbe terrarum diffusam, sive quod de palea ejus, quæ cum illa per totum mundum est, potueris dicere; sive quod de Manichæo dixisti, vel de ceteris diabolicis sectis? Si enim ad triticum non pertinet quidquid etiam de palea dicitur quæ adhuc cum illo est, quanto minùs pertinent ad membra Christi toto orbe diffusa, tam olim & tam apertè separata portenta.

2. Cor. 11. 13.

CAPUT XIX

42. PET. dixit: *Iubet nobis Dominus Christus, Cùm vos persecuti fuerint homines in civitate ista, fugite in alteram: quod si in ea vos persequentur, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israël, donec veniat Filius hominis. Si de Iudæis & paganis nobis præmonet, tu qui Christianum te memoras, dira facta gentilium non debes imitari. An sic Deo servitis, ut vestris manibus occidamur! Erratis, erratis, si hoc creditis miseri. Nam non habet Deus carnifices sacerdotes.*

Hoc etiam prius libro ad Petiliani litteras responderat Aug. ut notatur ipse infrà lib. 3. c. 50.

Matth. 10. 23.

43. AUG. respondit: Fugere de civitate in civitatem à facie persecutionis, non hæreticis vel schismaticis præceptum sive permissum est, quod estis vos; sed prædicatoribus Evangelii, cui resistitis vos. Quod ut facilè probemus; nunc certè in civitatibus vestris estis, & nemo vos persequitur. Prodeundum ergo vobis est, & reddenda ratio separationis vestræ. Neque enim sicut excusatur infirmitas carnis, quando cedit violentiæ persecutionis, sic debet & veritas cedere falsitati. Proinde si persecutionem patimini, quare non dimittitis civitates in quibus estis, ut impleatis quod ex Evangelio commemoratis? Si autem non patimini persecutionem, quare nobis respondere non vultis? Aut si timetis fortè, ne cùm responderitis, persecutionem patiamini; quomodo ergo imitamini eos prædicatores, quibus dictum est, Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum? Quibus item dictum est, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere? Et quomodo non facitis contra præceptum Petri apostoli, qui ait, Parati semper ad responsionem omni poscenti vos de fide & spe vestra? Postremò quare per violentissimas turbas etiam ultro improbi estis Ecclesiis catholicis, ubi [a] potueritis: quod innumerabilibus exemplis res ipsa indicat? Sed dicitis vos loca vestra defendere, & resistitis fustibus & cædibus quibuscumque potueritis. Quare ibi non audistis vocem Domini dicentis, Ego autem dico vobis non resistere malo? Aut si fieri potest, ut aliquando rectè per vim corporalem resistatur violentis, nec ideo præceptum violetur quod audimus à Domino, Ego autem dico vobis non resistere malo: cur non etiam hoc fieri potest, ut per ordinatas & legitimas potestates de sedibus quæ illicitè usurpantur, vel ad injuriam Dei retinentur, pius expellat impium, & justus injustum? Neque enim eo modo persecutionem passi sunt pseudoprophetæ ab Elia, quomodo ipse Elias a rege nequissimo. Aut quia flagellatus est Dominus à persecutoribus, propterea passionibus ejus comparandi sunt quos ipse de templo flagellatos ejecit. Restat ergo ut nihil aliud requirendum esse fateamini, nisi utrùm justè an impiè vos separaveritis à communione orbis terrarum. Nam si hoc inventum fuerit quòd impiè feceritis, non miremini si non desunt ministri Deo per quos flagellemini: quia persecutionem patimini, non à nobis, sed sicut scriptum est, ab ipsis factis vestris.

Matth. 10. 16.

1. Pet. 3. 15.

Matth. 5. 39.

3. Reg. 18. 40

Sap. 11. 21.

CAPUT XX

44. PET. dixit. *Clamat rursus de cælo Dominus Christus ad Paulum, Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare. Saulus tunc dictus est, ut ei postmodum baptisma componeret nomen. Vobis ergo non durum est Christum totiens persequi [b] in sacerdotibus suis, Domino ipso clamante, Ne tetigeritis Christos meos. Sanctorum computate tot funera, & vivacem Christum totiem occidistis. Postremò si sacrilegus non sis, sanctus esse non potes homicida.*

Act. 9. 4.

Psal. 104. 15.

45. AUG. respondit: Defendite vos ipsos à persecutione, quam passi sunt à vestris, qui cum Maximiano se à vobis separaverunt; & illic invenietis defensionem nostram. Si enim dicitis non vos fecisse: Gesta proconsularia & municipalia recitamus. Si dicitis rectè vos illis fecisse: cur ipsi talia pati non vultis? Si dicitis, Sed nos schisma non fecimus: hoc ergo quæratur, & antequàm constet an ita sit, nemo persecutores accuset. Si dicitis etiam schismaticos persecutionem pati non debuisse: quæro utrùm & de basilicis, in quibus insidiantur ad seducendos infirmos, expelli per ordinatas potestates non debeant? Si dicitis, nec hoc debere: reddite priùs Maximianistis basilicas, & sic nobiscum agite. Si dicitis debere: quærite jam quid pati debeant à potestatibus ordinatis, qui eis resistendo Dei ordinationi resistunt. Unde apertè Apostolus dicit, Non enim sine caussa gladium portat, vindex est enim in iram ei qui malè agit. Quòd si omnino diligenter veritate tractata hoc inventum fuerit, ut nec per judicia publica schismatici aliquid pati debeant, nec de locis insidiarum & fallaciarum suarum pelli; & dixeritis vobis displicere, quòd Maximianistæ à quibusdam vestris ista perpessi sunt; cur non [c] liberiùs de toto agro Domini, id est, de toto mundo clamant frumenta Dominica, Nec ad nos pertinet quod zizania vel quod palea nostra committit, quia displicet nobis? Si vobis sufficere ad purgationem fatemini, quoniam quidquid mali fit à vestris, displicet vobis: quare vos ergo separastis? Hinc enim vos accusat ipsa vestra defensio. Si enim propterea vos ab iniquis [d] partis Donati non separatis, quia unusquisque sarcinam suam portat; cur ab iniquis orbis terrarum, quos putatis aut fingitis, vos separastis? An ut sarcinam schismatis omnes pariter portaretis?

Rom. 13. 4.

46. Et cùm quærimus à vobis, quos vestrûm à nostris probetis occisos. Nullam quidem legem ab imperatoribus datam ut occideremini recolo. Illi autem de quibus maximam invidiam facere

[a] Am. *ubi potueritis advertere quod* &c. Er. & Lov. *ubi poteritis advertere quod* &c. Veriùs MSS. *ubi potueritis*: absque verbo *advertere*.

[b] Editi, *qui in sacerdotibus*. Expungitur *qui* auctoritate MSS.

[c] Am. & MSS. *uberiùs*.

[d] Editi, *iniquis partibus Donati*. Emendantur ex MSS.

...* Marculus & Donatus, ut moderatius dixerim, incertum est utrùm se ipsi præcipitaverint, ut nostra doctrina non cessat quotidianis exemplis, an verò cujus potestatis jussu prævaricati sint. Si enim incredibile est magis os Circumcellionum solitas mortes sibimet intulisse, quanto incredibilius potestates Romanas insolita supplicia jubere potuisse? Itaque de hac re, quam omnis invidiosam putatis, si verum est quod dicitis, quid hoc pertinet ad Dominicum triticum? Palea quæ foras volavit, paleam quæ intus remansit non lædet: non enim tota poterit, nisi ventilabro ultimo separari. Si autem falsum est, quid mirum si palea tamquam levi flatu dissensionis ablata, etiam Dominicum triticum falsis criminationibus insectatur? Quapropter de omnibus talibus invidiosis criminibus hoc vobis frumentum Christi, quod per agrum, id est, per totum mundum cum zizaniis crescere jussum est, libera & secura voce respondet, Si non probatis quod dicitis, ad neminem pertinet: si autem probatis, ad me non pertinet. Ex quo fit, ut quicumque se ab ista unitate frumenti propter zizaniorum vel paleæ crimina separavit, propter ipsum dissensionis & schismatis malum nec ab ipso crimine homicidii se possit defendere, dicente Scripturâ, Qui odit fratrem suum homicida est.

47. Pet. dixit: *Ergo, ut diximus, Dominus Christus clamavit ad Paulum, Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi adversùs stimulum calcitrare. Dixit autem Paulus, Quis es Domine? Atque responsum est, Ego Christus Nazarenus, quem tu persequeris. Et ille tremens ac stupens dixit, Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad illum, Surge, & intra in civitatem, & dicetur tibi quid te oporteat facere. Et interpositis, Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis suis nihil videbat. O ultrix furoris cæcitas, oculorum persequentis luminis nubilas, solo baptismo recessura! Videamus ergo in civitate quid gesserit. Intravit, inquit, Ananias ad Saulum, & cum imposuisset ei manus, ait, Saule frater, Dominus misit me Iesus, qui visus est tibi in via qua veniebas, ut videas & implearis Spiritu sancto. Confestim ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamæ, & visum recepit, & surgens baptizatus est. Cùm igitur Paulus à crimine persequendi baptismo liberatus, oculos sumserit innocentes, cur non vis persecutor & traditor cæcus falso baptismate ab iis quos insequeris baptizari?*

48. Aug. respondit: Nec persecutorem nec traditorem probas, quem vis denuo baptizare. Et si probas aliquem, non est tamen denuo baptizandus persecutor & traditor, si jam Christi baptismo baptizatus est. Paulum quippe propterea baptizari oportuit, quia numquam tali baptismo tinctus fuit. Itaque nihil habet simile ad caussam quam nobiscum agitis, quod de Paulo interponere voluisti. Sed si hoc non interposuisses, puerili declamationi locum non invenisses, ubi diceres, *O ultrix furoris cæcitas, solo baptismo recessura!* Quanto enim fortiùs in vos exclamandum est, O ultrix furoris cæcitas, quæ non Paulo comparata, sed Simoni, nec accepto baptismo recedit à vobis? Nam si persecutores ab eis quos persequuntur baptizandi sunt, Primianus à Maximianistis baptizetur, quos instantissimè persecutus est.

49. Pet. dixit: *At enim ... dixit Apostolis Christus, Qui ... non habet caussam nisi pedes lavandi ... mundus totus. Si verba ista plene discutias, subsequentibus obstineris. Sic namque locutus est, dicens, Qui ... lotus est, non habet caussam nisi pedes lavandi, sed est mundus totus: & vos mundi estis, sed non omnes. Hoc autem dixit propter Iudam, qui eum fuerat traditurus. Quisquis ergo traditor factus es, baptismum perdidisti. Denique post quam ... damnatus est traditor Christi, Apostolos undecim ... plenè confirmavit, Iam vos mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis: manete in me, & ego in vobis. Et iterum his undecim dixit, Pacem meam ... do vobis, pacem meam dimitto vobis. Cum ... ergo damnato, ut diximus, traditore, Apostolis unde ... cum di... sint, vos quoque traditores ... pacem & baptismum non habetis.*

50. Aug. respondit: Si ergo perdidit baptismum traditor, quisquis in vobis baptizatus postea traditor factus fuerit, si ad vos redire voluerit, denuo baptizetur. Quod si non facitis, satis vos ipsi judicatis falsum esse quod dictum est, *... ergo traditor factus es, baptismum perdidisti.* Si enim perdidit, redeat & recipiat: si autem recipit & non recipit, non perdiderat. Deinde si propterea dictum est Apostolis, *Iam vos mundi estis,* &, *Pacem meam do vobis;* quia jam inde discesserat traditor: non erat ergo munda & pacifica cœna illa tanti sacramenti,* quam priùs quàm ille exiret, omnibus dedit. Quod si clausis oculis dicere audetis, quid faciamus nisi potiùs nos exclamemus, O ultrix furoris cæcitas eorum qui volunt esse legis doctores, sicut dicit Apostolus, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant? Nisi tamen pertinaciæ cæcitas impediret, non erat difficilis intellectus, ut videres non dixisse Dominum præsente Juda, Nondum mundi estis; sed, *Iam vos mundi estis.* Addidit autem, *non omnes;* quia ibi erat qui mundus non erat: qui tamen si præsentia suâ ceteros pollueret, non eis diceretur, *Iam vos mundi estis:* sed diceretur, ut dixi, Nondum mundi estis. Post quàm verò ille discessit, dixit eis, *Iam vos mundi estis:* nec addidit, sed non omnes: quia jam discesserat, quo etiam præsente, sicut eis dictum est, mundi erant, sed non omnes, quia erat illic unus immundus. Quapropter his verbis magis Dominus declaravit, in uno cœtu hominum eadem sacramenta sumentium, aliquorum immunditiam mundis obesse non posse. Certè si putatis apud nos esse similes Judæ, hæc verba nobis dicite, *Mundi estis, sed non omnes.* Non autem hoc dicitis: sed dicitis propter quosdam immundos, Immundi estis omnes. Hoc discipulis Dominus Judâ præsente non dixit: & ideo qui hoc dicit, non didicit à bono magistro quod dicit.

51. Pet. dixit: *Quòd si nos bis baptismum facere dicitis, immo vos facitis qui occiditis baptizatos: non quia baptizatis hos dicimus, sed quia unumquemque dum occiditis, sanguine suo facitis baptizari. Etenim baptismum aquæ vel spiritûs, extorto sanguine martyris quasi factum est geminum. Sic autem ipse quoque Salvator baptizatus primitus à Iohanne, baptizandum sese professus est iterum, non jam aqua, nec spiritu, sed sanguinis baptismo, cruce passionis: sicut scriptum est, Accesserunt ad eum*

* Sic MSS. At editi, quoniam priùs quàm Et infrà loco, nos exclamemus, habebant, nunc exclamemus.

[illegible] ? b[illegible] d[illegible], Domine, sume [illegible] nos [illegible] tuum, [illegible] nos sedere unum ad dexteram [illegible] & [illegible] alterum ad sinistram. Respondit eis [illegible] rem petitis. Numquid calicem quem [illegible] bibiturus sum, potestis bibere, & baptismo quo ego baptizor baptizari? Dixerunt illi, Possumus. Et ait illi, Calicem quidem quem ego bibiturus sum, bibere potestis, & baptismo quo ego baptizor baptizabimini, & cetera. Si hæc duo sunt baptismata, vestrâ nos laudatis invidiâ, profitemur. Cùm enim nostra corpora occiditis, hoc baptismum facimus, sed baptismo nostro & sanguine baptizamur, ut Christus. Erubescite, erubescite persecutores, similes Christo martyres facitis, quos post aquam veri baptismatis sanguis baptista perfundit.

52. AUG. respondit: Primò citò respondemus, quia non vos occidimus, sed ipsi vos metipsos vera morte occiditis, cùm vos ab unitatis viva radice præciditis. Deinde si omnes qui occiduntur sanguine suo baptizantur, omnes latrones, iniqui, impii, scelerati, qui damnati feriuntur, martyres habendi sunt, quia suo sanguine baptizantur. Si autem non baptizantur sanguine suo, nisi qui occiduntur propter justitiam, quia ipsorum est regnum cælorum: vidistis priùs esse quærendum propter quid patimini, & postea quid patimini. Quid ergo buccæ inflantur ante quàm facta defendantur? Quid perstrepit lingua ante quàm probetur vita? Si schisma fecisti, impius es: si impius es, ut sacrilegus moreris, cùm pro impietate puniris: si ut sacrilegus moreris, quomodo tuo sanguine baptizaris? An dicis, *Non feci schisma?* Hoc ergo quæramus: quid antè clamas quàm probas?

53. An dicis, *Et si sacrilegus sum, à te occidi non debeo?* Alia quæstio est de atrocitate facti mei, quod numquam veraciter demonstras; alia de baptismo sanguinis tui, unde te mendaciter jactas. Nam neque occidi te, nec probas te ab aliquo occidi: nec si probes, ad me pertinet quicumque te occiderit, sive secundùm potestatem legitimè à Domino datam justè fecerit, sive sicut messis Dominicæ palea cupiditate aliqua mala scelus admiserit: sicut ad te non pertinet qui * recentibus temporibus cùm intolerabili potentatu cum militibus sibi comitantibus, non quia timebat aliquem, sed ut ab omnibus timeretur, viduas oppressit, pupillos evertit, aliena patrimonia prodidit, aliena matrimonia separavit, res vendendas innocentium procuravit, venditarum pretia cum Dominis plangentibus divisit. Ex me ista dicere videar, si non tacito nomine agnoscitur de quo dicam. Quæ si vera sunt, sicut ad vos ista non pertinent: ita nec quidquid dicis, ad nos, etiam si vera diceretis. Si autem falsa fama de illo collega vestro justo & innocente mentita est, nullo modo etiam famæ credendum est, quæ de innocentibus tamquam de traditoribus eodem, vel tamquam de interfectoribus hominum seminata est. Huc accedit, quia ego illum commemoro qui vobiscum vixit, cujus natalitia tanta celebratione frequentabatis, cui pacis osculum inter sacramenta copulabatis, in cujus manibus eucharistiam ponebatis, cui vicissim danti manus porrigebatis, cujus aures inter tantos Africæ gemitus surdas libera voce offendere timebatis: quem nescio quis vestrûm, quia vel ex obliquo urbanissimè tetigit, ut ei diceret quod [illegible] Comitem [illegible] Deum [illegible] de [illegible] [illegible] Tu autem illum [illegible], cum quem [illegible] furem non vidimus, [illegible] fuisse [illegible] dum na[illegible] [illegible] ver[illegible] [illegible] portare [illegible]. Clamat [illegible] divina, Videbas furem, & concurrebas cum eo. Si te non contaminavit quem vidisti, [illegible] quem videre non poteras? An dicis, Non cum eo concurri, quia facta ejus displicebant mihi? Sed nempe ad altare accedebas cum eo. Age jam, ut te defendas, discerne ista, & dic aliud esse concurrere in peccatum, sicut concurrerunt duo seniores adulteri Susannæ insidiantes; aliud cum fure accipere Domini sacramentum, sicut Apostoli cum Juda etiam primam illam cœnam acceperunt. Faveo defensioni: sed cur non adtendis quantu facilius in hac tua defensione absolvens gentes & terminos terræ, qua hereditas Christi diffunditur? Si enim potuistis furem videre, & cum fure viso sacramenta communicare, tamen peccatum non communicare: quanto minùs potuerunt remotissimæ nationes cum Afris traditoribus vel persecutoribus, etiam si vera diceretis & ostenderetis, malefacta habere communia, quamvis cum eis tenerent sacramenta communia? An dicis, Ego illum episcopum vidi, furem verò illum non vidi. Dic quod vis, etiam huic faveo defensioni, & in hac absolutus est a vestris criminationibus orbis terrarum. Si enim vobis licuit cogniti hominis ignorare vitam, cur totus mundus ignotos ignorare non sinitur? Nisi fortè Donatistis licet nescire quod scire nolunt, gentibus non licet nescire quod scire non possunt.

54. An dicis, Aliud est furtum, aliud traditio vel persecutio? Concedo aliud esse; nec modò laborandum est, quid intersit, ostendere. Adtende compendium. Si te ille non fecit furem, quia tibi non placet furtum: quis potest facere traditores aut homicidas, eos quibus displicet five traditio sive homicidium? Priùs igitur confitere te esse quidquid mali fuit Optatus, quem noveras: & vel sic mihi objice quidquid mali fuerunt, quos ego non noveram. Nolo mihi dicas, Sed illa magna sunt, ista parva. Priùs enim oportet fateans ipsa parva de te, non ut ego quoque fatear, sed ut vel finam te dicere nescio quæ magna de me. Optatus quem noveras, fecit te furem, quia collega tuus fuit, an non fecit? Responde unum de duobus. Si dicis, Non fecit: quæro cur non fecit, quia nec ipse fur fuit? an quia nescis? an quia tibi displicuit? Si quia nec ipse fuit: multo magis illos de quibus nos arguistis, tales fuisse, quales dicis, credere non debemus. Si enim de Optato non est credendum quod & Christiani & Pagani & Judæi, postremò & nostri & vestri dicunt, quanto minùs credendum est quod vos de aliquo dicitis? Si quia nescis: respondent tibi omnes gentes, Multo magis nos nescimus quidquid de illis objicis nobis. Si quia tibi displicuit: eadem tibi voce respondent, Quamvis numquam probaveris, talia tamen displicent nobis. Si autem dicis, Ecce me furem fecit Optatus ille quem noveram, quia collega meus fuit, & cum illo ad altare accedere solebam cùm ista committeret, sed non ero, quia

* Optatum Gildonianum intelligit.

Eucharistia [illegible]

Psal. 49. 18.

leve est peccatum: te autem illi traditorem homicidamque fecerunt. Respondeo, non me concedere, ut ego quoque traditor & homicida factus sim peccatis alienis, quia tu te alieno peccato furem factum esse confessus es: neque enim judicio nostro, sed ore tuo fur factus es. Nos enim dicimus unumquemque sarcinam suam portare,
Gal. 6. 5.
sicut Apostolus testis est: tu verò non quia furtum fecisti, vel furto consensisti: sed quia id quod alius fecit ad te pertinere existimasti, sub sarcina Optati ultro tuos humeros subdidisti. Nam B sicut Apostolus ait, cùm de cibis loqueretur,
Rom. 14. 14
Scio & confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum, sed ei qui existimat aliquid commune esse, illi commune est: eadem regulâ dici potest, aliena peccata ad eos non pertinere quibus displicent; sed si quis existimat ad se pertinere, pertinent ad eum. Quapropter tu nos non tenes traditores, nec homicidas, etiam si aliquid tale probes de iis qui nobiscum sacramenta communicant: te autem, etiam si tibi displiceat C quidquid fecit Optatus, furem tamen tenemus, non per calumniam nostram, sed per sententiam tuam. Et ne putes hoc leve esse: Apostolum lege
1 Cor. 6. 10
dicentem, Neque fures regnum Dei possidebunt. Qui autem regnum Dei non possidebunt, non erunt utique ad dexteram inter illos, quibus
Matth. 25. 34.
dicetur, Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Si ibi non erunt, ubi erunt nisi ad sinistram? Inter illos ergo quibus dicetur, Ite in ignem D æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus. Frustra ergo te securum facis, leve putando peccatum, quod à regno Dei separat, & in ignem mittit æternum. Quanto meliùs ad veram con-
Gal. 6. 5.
fessionem confugies, & dices, Unusquisque nostrûm proprium onus portabit, & à tritico paleam ventilabrum ultimum separabit?

55. Sed videlicet times, ne statim tibi dicatur: Cur ergo dum aliis aliena onera conamini imponere, ausi vos estis ante ultimum ventila- E brum à totius mundi Dominica segete separare? Itaque vos, quibus displicent facta vestrorum, dum cavetis ne vobis objiciatur schisma quod omnes fecistis, etiam peccatis vos implicatis, quæ vos non fecistis: & dum timet disertus Petilianus, ne mihi liceat dicere, non me esse talem qualem fuisse putat Cæcilianum, ipse cogitur dicere esse se talem qualem fuisse novit Optatum. An tu non es talis, qualem illum fuisse Africa tota conclamat? Nec nos ergo tales sumus, qua- F les illos quos nobis objicitis, vel error vester suspicatur, vel furor infamat, vel veritas probat: multo minùs talia sunt per omnes gentes frumenta Dominica, quæ istorum nec nomen audierunt. Nulla igitur caussa est, cur tanto scelere separationis & sacrilegio schismatis pereatis. Et tamen si quid pro hac tanta impietate divino judicio patiamini, etiam baptizari vos vestro sanguine dicitis: ut parum sit quòd [a] divisi non compungimini, nisi etiam puniti gloriemini.

Caput XXI. Joan. 13. 10.
56. Pet. dixit: *At enim in eodem perduratur: Qui semel lotus est, non habet caussam nisi pedes lavandi. Semel est quod habet auctorem, so- A mel est quod veritas firmat.*

57. Aug. respondit: Baptismus [illegible] Patris & Filii & Spiritus-sancti Christum habet auctorem, non quemlibet hominem: & Christus [b] est veritas, non quilibet homo.

58. Pet. dixit. *Nam cùm reus falsa commi[illegible]tas, bis baptisma ego non facio, quod semel ipse non facis.*

59. Aug. respondit. Nec reos nos proba[illegible] & si reus baptismo falso baptizat, non habent ve- B rum baptismum, quotquot ab eis baptizantur, qui apud vos non solùm manifesti, sed etiam occulti jam rei sunt. Si enim rem Dei dat, qui baptismum dat, cùm jam Deo reus est: quomodo rem Dei dat, si reus verum baptismum non dat? [b] Sed enim exspectatis ut & vobis reus sit, quasi quod daturus est vestrum sit.

60. Pet. dixit: *Nam si veris falsa permisceas, eisdem sæpe vestigiis verum falsitas imitatur. Sic, sic hominem simulat naturæ pictura verum, quæ* C *coloribus exprimit falsas facies veritati. Sic, sic speculi nitor vultum rapit, ut revocet oculos intuentis: sic, sic offert proprios venientibus vultus, ut ipsa sibimet invicem facies venientis occurrat: tantumque valet* [c] *munda fallacia, ut ipsi se, qui pervident oculi, quasi in altero sese cognoscant. Ipsa quoque umbra cùm steterit, imagines geminat magna ex parte mendacio dividens unitatem. Numquid ideo verum est, quia figura mentitur? Sed aliud est hominem pingere, aliud generare. Nam quis pa-* D *tri filios exoptanti falsos fingit infantes, aut quis picturæ mendacio veros heredes exspectet? Profectò dementis est animi, dimisso eo quod verum est, amare picturam.*

61. Aug. respondit: Itane non erubescis, etiam si in homine fallacissimo fuerit, baptismum Christi falsitatem vocare? Absit quidem ut Dominicum frumentum quod per totum agrum, id est, hunc mundum, usque ad messem, id est, usque in finem sæculi inter zizania crescere jussum E est, vestris maledictis interiisse credatur. Verumtamen & in ipsis zizaniis, quæ usque in finem non colligi, sed tolerari præcepta sunt; & in ipsa palea, quæ non nisi ultimo ventilabro tota separabitur; audet quisque dicere falsum esse baptisma quod in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti datur & sumitur? Quos testimonio [d] gravidatarum feminarum convictos vel collegas vel presbyteros vestros ab honore deponitis, (quando quidem ista exempla ubique non desunt,) quæ- F ro ante quàm convincerentur, utrùm fallaces fuerint, an veraces? Respondebis utique, fallaces. Cur ergo verum baptismum & habebant, & dabant? Cur in eis divinam veritatem non corrumpebat humana fallacia? Nonne verissimè scriptum est, Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum? Fictos ergo istos cùm sanctus Spiritus fugeret, cur apud eos baptismi veritas erat, nisi quia Spiritus-sanctus hominis fallaciam, non veritatem sacramenti fugiebat? Porrò si & fallaces G habent baptismum verum, qui hoc [e] habent quod veraces habent? Unde te oportet advertere sermonem tuum potiùs esse pigmentis puerilibus coloratum: & ideo qui neglecto verbo [f] vivo fucis

[a] Er. & Lov. divisi. Am. devisim. Verius MSS. divisi.
[b] Am. [illegible] MSS. [illegible]
[c] Editi, immunda fallacia. At MSS. munda, id est speculi mundi, fallacia.

[d] Ita in MSS. At in editis, gravidarum.
[e] Floriacensis codex, qui hoc habet quod veraces habent. Cygirannensis, qui hoc habet quod non veraces habent.
[f] Ita MSS. At editi, verbo vero.

[illegible] A [illegible]

[illegible]

[illegible] non [illegible] unt ad [illegible]

CAPUT XXVIII. [illegible] *num ut* [illegible] *comparem* [illegible] *nubes cerulea* [illegible] *sudore* [illegible] *eunt quasi pro-* [illegible] *in hoc bap-* [illegible] *quærere* [illegible] *veritatem.*

65. AUG. respondit. Q[illegible] quæso? Quasi nubes [illegible] percussa re[illegible], numquid [illegible] ip[illegible], ac non omnibus qui intu[illegible]tur? Cum au[illegible] ita videtur [illegible] Sed si [illegible] non est quod [illegible] fortè talia dicere & sic [illegible] Nempe [illegible] tam in hoc dicere voluisti [illegible] veritatem [illegible] apostolos autem [illegible] si ita est, audeo dicere imaginem [illegible] vestro, cui non Deus, sed quidam [illegible] Deus: veritatem autem vel in te vel in illo qui hoc in eum eleganter emisit, quando ei dixit, Cui Comes est Deus. Et discernite illos quos uterque baptizavit, & in aliis approbate baptismum verum, ab aliis autem excludite imaginem, & introducite veritatem.

CAPUT XXIX. 66. PET. dixit: *Sed ut hæc minora discurram; numquid jus dicit, qui non est curiæ magistratus, aut id quod dixerit jus est, cum privata persona publica jura perturbet? An non magis reus non modò non prodest, sed cum eo quod conficit, falsarius*[b] *obtinetur?*

67. AUG. respondit: Quid si iste privatus atque falsarius legem imperatoris alicui det, nonne ille eum contulerit cum eis qui hanc habent, & ipsam esse invenerit, non attendit à quo acceperit, sed quid acceperit? Falsarius quippe quando ex sua falsitate dat aliquid, falsum est: quando autem alienum verum ab aliquo datur, etiamsi à falsario detur, quamvis ille verax non sit, verum est tamen quod datur.

CAPUT XXX. 68. PET. dixit: *Aut si quisquam carmina sacerdotis memoriter teneat, numquid inde sacerdos est, quòd ore sacrilego carmen publicat sacerdotis?*

69. AUG. respondit: Ita istud dicis, quasi modò quæramus quis sit verus sacerdos, & non quid sit verum baptisma. Ut enim sit quisque verus sacerdos, oportet ut non solo sacramento, sed

Psal. 131. 9. justitiâ quoque induatur, sicut scriptum est, Sacerdotes tui induantur justitiâ. Qui autem solo sacramento sacerdos est, sicut fuit pontifex Caiphas, persecutor unius & verissimi sacerdotis, quamvis ipse non sit verax, quod dat tamen verum est, si non det suum, sed Dei: sicut de ipso

Johan. 11. 51. & 18. 14. Caipha dictum est, Hoc autem non à se dixit, sed

[illegible] monio, [illegible] tus est [illegible] Christo [illegible] inventum [illegible] nus vitium [illegible] non [illegible] Dei [illegible] in [illegible] num [illegible] Etiam ipse homo [illegible] mentum [illegible] verum [illegible] quid [illegible] propheta [illegible] Dei computavit, quia qu[illegible] verum esse invenit? [illegible] Apostolus cùm apud Athenas esset, [illegible] dæmoniorum animadvertit aram quemdam [illegible] scriptum erat, Ignoto Deo. Et hoc [illegible] ad illos in Christo ædificandos assumsit, ita ut hoc commemoraret in sermone suo, atque subjungeret, Quem vos ignorantes colitis, hunc vobis annuntiamus. Numquid quia vel inter idolorum aras vel à sacrilegis erectam aram illam reperit, propterea quod in ea verum erat damnavit aut respuit; aut propter verum quod in ea legerat, etiam sacrilegia paganorum sectanda esse persuasit? Consequenter autem cùm ipsum etiam Dominum illis ignotum, sibi autem notum, etiam illorum notitiæ, sicut congruere judicabat, insinuare vellet, ait inter cetera, Et quidem non longè positum ab unoquoque nostrûm, in illo enim vivimus, & movemur, & sumus, sicut & quidam secundùm vos dixerunt. Numquid etiam hîc, quia invenit apud sacrilegos testimonia veritatis, aut propter ista illos approbavit, aut propter illos ista damnavit? Vos autem necesse est ut semper erretis, quamdiu propter hominum vitia Dei sacramenta violatis, aut nos propter Dei sacramenta, quæ in vobis violare nolumus, etiam vestri schismatis sacrilegium assumere putatis.

70. PET. dixit: *Omnis enim potestas ex Deo est, non in*[d] *homine potestatis: sicut Pontio Pilato respondit Dominus Jesus Christus, Non haberes in me potestatem, nisi esset tibi desuper data. Et iterum dicente Johanne, Non potest homo facere quidquam, nisi ei datum fuerit de cælo. Doce igitur traditor simulandi mysteria quando acceperis potestatem.* CAPUT X[illegible]. Rom. 13. 1. Johan. 19. 11. Johan. 3. 27.

71. AUG. respondit: Tu doce potiùs, universus orbis terrarum, quo diffusa est hereditas Christi & illa tot gentium multitudo, ubi Apostoli Ecclesias fundaverunt, quando baptizandi amiserint potestatem. Numquam docebis non solùm quia eos calumniaris, non doces traditores, sed quia etiam si docueris, non potest quorumli-

[a] Editi, *Nempe cùm*. Concinniùs MSS. *Nempe tamen*.
[b] Sic MSS. At editi *obtinet*.

[c] Editi, *confirmatam*. MSS verò, *conformatam*.
[d] Floriacensis codex, *hominis*.

bet n[illegible] ignoto[illegible], sive tal[illegible]a. A[illegible] ci[illegible] adulterine per[illegible] ter p[illegible] non in [illegible] Abrahæ be[illegible] ne[illegible] a quibus promissis vos alienos f[illegible] omnibus gentibus com[illegible] m[illegible] habere non vultis.

72. PET. [illegible]: *Licet enim unum sit baptismum tribus tamen est gradibus consecratum. Dedit aquam Johannes sine nomine Trinitatis, sicut ipse professus est dicens, Ego vos baptizo in aqua pœnitentiæ, alius veniet qui fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptizat in Spiritu-sancto & igne. Dedit Spiritum-sanctum Christus, sicut scriptum est, Sibilavit in faciem eorum, & dixit, Accipite Spiritum-sanctum. Ipse que ignis Paraclitus crepitantibus flammis ardens in Apostolos supervenit. O vera divinitas, quæ accendere visa est, non ardere, sicut scriptum est, Factus est subito de cælo sonus tamquam vi magna spiritu ferretur, & replevit totam domum ubi erant sedentes Apostoli. Et visæ sunt distributæ linguæ tamquam ignis, sedit autem super unumquemque eorum, & repleti sunt omnes Spiritu-sancto, & cœperunt loqui variis linguis, sicut Spiritus-sanctus dabat eloquium eis. Tu verò persecutor vel aquam pœnitentiæ non habes, qui non Johannis occisor, sed occisoris Herodis retines potestatem. Tu igitur traditor Spiritum-sanctum Christi non habes: etenim morti Christus est traditus, non ad mortem tradidit Christus. Tibi ignis in spiritu apud inferos vivax est, qui jejunis apicibus æstuans, membra tua per sæculum afflare valeat, non finire, sicut scriptum est de reorum in inferno supplicio, Ignis eorum non extinguetur.*

73. AUG. respondit: Tu es ille maledicus conviciator, non veridicus disputator. Nonne aliquando desines talia dicere, quæ si non probas, ad neminem pertinent; si autem probas, ad unitatem orbis terrarum, quæ in sanctis tamquam in frumentis est, omnino non pertinent? Si placeat & nobis pro maledictis maledicta reponere, possumus & nos fortè disertè conviciari. Possumus & nos dicere, *crepitantibus flammis*: sed nullo modo mihi sonat disertè, quod dicitur ineptè. Possumus & nos dicere, *jejunis apicibus æstuans*: sed scriptorum nostrorum apices nolumus, cùm ab aliquo sano leguntur, à succo gravitatis jejunos judicari, & ipsum in eis dum nullis sententiis utilibus pascitur, supervacaneo laborare jejunio. Ecce dico Circumcelliones vestros, non crepitantibus, sed præcipitantibus flammis furoris ardere. Si responderis, Quid ad nos? Cur & tu cùm objeceris quos volueris, non vicissim audies, Et nos nescimus? Si responderis, Non probatis. Cur non tibi orbis terrarum respondeat vicissim, Nec vos probatis? Paciscamur ergo, si placet, ut nec tu nobis malos objicias quos putas nostros, nec vobis ego vestros. Ita videbis hoc pacto tam justo placito atque firmato, nihil te habere quod objicias semini Abrahæ in omnibus gentibus. Atqui ego tibi planè invenio magnum quod objiciam: Cur vos ergo impiè separastis à semine Abrahæ, quod est in omnibus gentibus? Hoc [illegible] quemadmodum defendas, non habes. Pur[illegible] vos utrique à criminibus alienis: hoc [illegible] omnibus gentibus quæ in semine A[illegible] benedicuntur non communicatis, & ma[illegible]

[illegible] Et clam mussi.

74. Et [illegible] tamen no[illegible] [illegible] ita v[illegible] plevit, [illegible] omni[illegible] bi [illegible] num [illegible] datur Spiritus-sanctus [illegible] omnibus loqu[illegible] gentibus [illegible] rum [illegible] illud cu[illegible] dicitur [illegible] in Psalm[illegible] est: Non sunt loquelæ neque [illegible] non audiantur voces eorum. Ho[illegible] ctum est, qui Spiritu-sancto a[illegible] omnibus locutum. Sed quia [illegible] gentibus & linguis futurum Eva[illegible] pus Christi per totum orbem [illegible] omnibus personaturum significabat, [illegible] In omnem terram exivit sonus eorum, & [illegible] orbis terræ verba eorum. Hinc fit UT E[illegible] SIA VERA NEMINEM LATEAT [illegible] illud quod in Evangelio ipse [illegible]. Non potest [illegible] civitas abscondi super montem constituta [illegible] que in eodem Psalmo connectitur: In sole posuit tabernaculum suum, id est, in manifestatione: sicut in Regnorum libris legimus [illegible]. Quod tu in occulto fecisti, [illegible]. Et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo, exultavit ut gigas ad currendam viam; a summo cælo egressio ejus: ecce habes adventum Domini in carne. Et occursus ejus usque ad [illegible] ejus: ecce habes resurrectionem & ascensionem. Nec est qui se abscondat à calore ejus: ecce habes adventum Spiritus sancti, quem [illegible] linguis igneis misit, ut fervorem caritatis ostenderet; quam profectò non habet, qui cum Ecclesia quæ in omnibus linguis est, non servat unitatem spiritûs in vinculo pacis.

75. Jam verò quod unum quidem baptismum esse dixisti, sed tamen tribus gradibus consecratum, ipsaque tria sic personis singulis dispertitus es, ut aquam Johanni, Spiritum-sanctum Domino Jesu Christo, & ignem tertium Paraclito desuper misso tribueris, quantus error sit paulisper adverte. Eo quippe ductus es ut ita sentires, quia Johannes ait, Ego quidem baptizo in aqua, qui autem post me venit, major me est, ipse vos baptizat in Spiritu-sancto & igni. Nec considerare voluisti, non tria tribus singillatim esse coaptata, aquam Johanni, Spiritum Christo, ignem Paraclito; sed tria hæc ad duos potiùs pertinere, unum ad Johannem, & duo cetera ad Dominum. Neque enim dictum est, Ego quidem vos baptizo in aqua; qui autem post me venit, major me est, cujus non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptizat in Spiritu-sancto; qui autem post illum venturus est Paraclitus, ipse vos baptizat in igne: sed, Ego quidem [illegible], in aqua; qui autem post me venit, in Spiritu-sancto & igni. Unum sibi tribuit, illi duo. Vides ergo quemadmodum te fefellit numerus. Adhuc adtende: unum dixisti baptismum tribus gradibus consecratum, aquâ, Spiritu-sancto, & igni, & tres personas per singula posuisti, Johannem ad aquam, Christum ad Spiritum, Paraclitum ad ignem. Si ergo aqua Johannis ad eumdem pertinet cujus unitas commendatur, non debuerunt

baptizari

baptizari jubentur Paulo apostolo quos compererit baptizatos a Johanne: jam enim habebant aquam ad eumdem, sicut dicis, baptismum pertinentem; restabat ut Spiritum & ignem acciperent, quia defuerant Johanni, ut compleretur baptismus tribus, ut asseris, gradibus consecratus. Cùm vero auctoritate apostolica jussi sunt baptizari, satis declaratum est aquam illam Johannis non pertinere ad baptismum Christi, sed pro necessario tempore alterius dispensationis fuisse.

76. Postremò quid tibi visum est, ut cùm probare voluisses Spiritum-sanctum a Christo datum, & adhibuisses ex Evangelio testimonium, quód resurgens à mortuis insufflavit in faciem discipulorum dicens, Accipite Spiritum-sanctum; (Joan. 20.) [a] atque ultimum illum ignem qui cum baptismo nominatus est, in linguis igneis quæ Paraclito veniente demonstratæ sunt velles ostendere, dixisti, *Ipseque ignis Paraclitus crepitantibus flammis ardescens in Apostolos supervenit*: quasi alius sit Spiritus-sanctus, quem dedit insufflando in faciem discipulorum, & alius qui post ejus adscensum in Apostolos supervenit. Numquid ergo duo sunt Spiritus-sancti? Quis hoc [b] dementissimus dixerit? Ipse itaque Christus eumdem Spiritum-sanctum dedit, sive insufflando in faciem discipulorum, sive desuper eum die Pentecostes [c] certa sacramenti commendatione mittendo. Proinde non Christus Spiritum-sanctum dedit, & ignem Paraclitus, ut quasi compleretur quod dictum erat, in Spiritu-sancto & igni: sed idem ipse Christus Spiritum-sanctum dedit, quem in terra positus suo flatu, in cælo autem positus linguis igneis demonstravit. Namque ut noveris non tunc impletum esse quod dictum est, Ipse vos baptizat in Spiritu-sancto, quando eis sufflavit in faciem; ut jam non in spiritu, sed in igne baptizandi venturo Paraclito viderentur: reminiscere apertissimam Scripturam, & vide quid eis dixerit, quando ipse Dominus adscendit in cælum. (Act. 1. 5.) Johannes « quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu-sancto, quem recepturi estis non « post multos dies hos ad Pentecosten. Quid hoc testimonio clarius? Secundùm autem sensum tuum dicere debuit: Johannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizati estis Spiritu-sancto, quando vobis in faciem sufflavi, & deinceps baptizabimini in igne, quem accepturi estis non post multos dies hos: ut videlicet complerentur tres illi gradus, quibus dicis unum baptismum consecratum. Ita fit, ut adhuc nescias quid sibi velit quod dictum est, Ipse vos baptizat in Spiritu-sancto & igni (Matth. 3. 11.): & temere velis docere, quod nescis.

CAPUT XXXIII.

77. PET. dixit: *Sed ut plene discutiam baptismum Trinitatis, dixit Apostolis suis Dominus Christus, Ite baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, docentes eas servare omnia quæcumque mando vobis* (Matth. 28. 19.). *Quem doces traditor? quem condemnas? Quem doces traditor? quem occidis? Postremò quem doces? an quem feceris homicidam? Quomodo igitur baptizas in nomine Trinitatis? Patrem Deum dicere non potes. Nam cùm dixerit Dominus Christus, Beati pacifici, quia filii Dei vocabuntur* (Matth. 5. 9.)*: tu qui pacem animi non habes, Deum non habes patrem. Quomodo autem in nomine Filii baptizas, qui tradis ipsum, qui Filium Dei non ulcis passionibus nec crucibus imitaris. Quomodo autem baptizas in nomine Spiritus-sancti, cùm Spiritus-sanctus in illos Apostolos venerit, qui non fuerant traditores? Cum testetur Deus vobis genitor non sit, nec aqua baptismatis* [d] *verè nascimini, nemo vestrum penitus natus est, nec patrem habetis, impii, nec matrem. Vos ergo hujusmodi non debeo baptizare, etsi ut carnem Judæi quasi baptizent, millies vos lavetis?*

78. AUG. respondit: Certe proposueras plenè discutere baptismum Trinitatis, & intentos nos multùm feceras: sed, scilicet quod vobis facillimum est, quàm citò te ad solita maledicta vertisti. Hoc re vera copiosè facis. Proponis enim tibi quos vis, in quos inveharis quantumvis in qua magna sermonis latitudine uno brevissimo verbo quod dicitur, Proba, in artissimas coartaris angustias. Hoc enim tibi dicit semen Abrahæ, in quo cùm omnes gentes benedicuntur, non curant cùm a te maledicuntur. Sed tamen quia de baptismo agis, quem tunc putas esse verum, cùm in homine justo est, falsum autem cùm in homine iniquo est: ecce & ego secundùm tuam regulam si discutiam baptismum Trinitatis, copiosius, ut arbitror, potero dicere, quód non habeat Deum Patrem, cui * Comes est Deus: nec Christum suum credat, nisi pro quo passus est: nec Spiritum-sanctum habeat, qui longè diverso modo linguis igneis miserabilem Africam incendit. (* Vide supra cap. 11.) Quomodo ergo habent baptismum, aut quomodo [e] dant in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti? Certe jam advertis posse in homine iniquo esse, vel ab homine iniquo dari baptismum, non iniquum, sed justum & verum; non quia illius est, sed quia Dei est. Et ego tibi de isto nihil calumnior; quod tu de nescio quibus orbi terrarum facere non cessas, & quod est intolerabilius, nec de ipsis aliquid probas. Illud verò nescio quomodo tolerari possit, quòd non solùm hominibus sanctis de hominibus iniquis calumniamini; sed etiam ipsi sancto baptismati, quod in quolibet iniquo necesse est ut sanctum sit, crimen ex contagione peccatorum hominum comparatis, ut tale dicatis esse baptisma, qualis est ille à quo habetur, vel datur, vel sumitur. Porrò si talis sit homo qualis fuerit ille cum quo accedit ad sancta, & talia fiunt ipsa sacramenta quales fuerint homines in quibus sunt; sufficit sanctis hominibus ad solatium cum sancto baptismo communiter à vobis falsum crimen audire: vos tantùm videte quemadmodum vestro ore damnemini, si & sobrii vestri ex contagione ebriosorum vestrorum ebriosi sunt, & misericordes vestri ex raptorum contagione raptores sunt, & quidquid apud vos in malis hominibus invenitur, hoc coguntur esse qui non sunt; & ipse baptismus in om-

[a] Editi, *ad ultimum illum ignem, qui cum baptismo nominatus est in linguis igneis, quæ Paraclito veniente demonstrata sunt, velles ostendere? Dixisti enim, Ipseque* &c. Nec aliter habebant MSS. Sed postulat sensus ut loco *ad*, ponatur *atque*: deinde emendata vocum interpunctione, ac deleto *enim*, legatur, *velles ostendere, dixisti, Ipseque*

[b] Editi, *nisi dementissimus*. Particulam *nisi* superfluò additam observant Lovanienses annotat. in hunc locum & in lib. 5. de Baptismo contra Donatistas cap. 10. Abest re vera a nostris etiam MSS.

[c] Am. *circa sacramenti commendationem*. Er. & Lov. *cum sacramenti commendatione*. Castigantur ex MSS.

[d] Floriacensis codex, *verè nascimini*. Cygiranocensis, *verè nascimini*.

[e] In MSS. *dat*: in quibus tamen altera parte sententiæ legitur, *habent baptismum*

nibus immundis veſtris immundus eſt, & pro ip. ſius immunditiæ diverſitate diverſus eſt, ſi talis eſſe cogitur qualis eſt ille à quo habetur & datur. Hæc utique falſa ſunt, & ideo nobis nihil obſunt, cùm ea dicitis in nos, nec reſpicitis vos: vobis autem obſunt, quia cùm ea falſa dicitis, in nos non cadunt, ſed quia ea vera putatis, in vos recidunt.

Caput XXXIV. 79. Pet. dixit: *Nam ſi illos Apoſtolis licuit baptizare, quos pænitentiæ baptiſmo Johannes abluerat, mihi vos baptizare ſacrilegos non licebit?*

80. Aug. reſpondit: Ubi eſt ergo quod ſuprà dixeras, non alium baptiſmum fuiſſe Johannis, alium Chriſti, ſed unum baptiſmum tribus gradibus conſecratum, quorum trium graduum aquam Johannes, Spiritum Chriſtus, ignem Paraclitus dedit? Cur ergo aquam repetiverunt Apoſtoli in eis quibus jam Johannes aquam dederat pertinentem ad unum baptiſmum tribus gradibus conſecratum? Cernis certè quàm ſit neceſſarium, ut ſciat quiſque quod loquitur.

Caput XXXV. 81. Pet. dixit: *Neque enim Spiritus-ſanctus in quemquam manûs impoſitione pontificis poterit inſeri, niſi aqua puræ conſcientiæ præceſſerit generatrix.*

82. Aug. reſpondit: In his paucis verbis tuis duo ſunt errores. Et unus quidem ad quæſtionem quæ inter nos diſcutitur, non valde pertinet, ſed te imperitiæ coarguit. Nam in centum-viginti
Act. 1. 15. homines ſine cujuſquam manûs impoſitione, in
Act. 2. 4. Cornelium verò Centurionem & eos qui cum il-
Act. 10. 44. lo erant, etiam priùs quàm baptizarentur, Spiritus-ſanctus advenit. Alter autem error in his verbis tuis totam cauſſam veſtram penitus perimit. Dicis enim aquam puræ conſcientiæ præcedere oportere generatricem, ut Spiritus-ſanctus conſequatur. Proinde aut omnis aqua in nomine Patris & Filii & Spiritus-ſancti conſecrata puræ conſcientiæ eſt, non propter eos à quibus miniſtratur, vel à quibus accipitur, ſed propter illum qui hunc baptiſmum immaculatus inſtituit: aut ſi aquam puræ conſcientiæ non facit niſi pura conſcientia & miniſtrantis hominis, & ſumentis; quid agitis de iis quos invenitis ab eis baptizatos, qui nondum proditi conſcientiam maculoſam gerebant: præſertim ſi inter iſtos baptizatos aliquis exſiſtat, qui ſe fateatur malam cùm baptizaretur habuiſſe conſcientiam, quòd per illam fortè occaſionem ad aliquod flagitium pervenire voluiſſet? Cùm ergo vobis fuerit manifeſtatum, nec illum qui miniſtravit, nec illum qui accepit baptiſmum, puram habuiſſe conſcientiam, denuo baptizandum eſſe cenſebitis? Nequaquam hoc dicturus, nequaquam facturus es. Baptiſmi ergo puritas à puritate vel immunditia conſcientiæ, ſive dantis ſive accipientis, omnino diſtincta eſt. Aude ergo jam dicere puræ conſcientiæ fuiſſe
* Optatum Gildonianum. fraudatorem, * raptorem, pupillorum & viduarum oppreſſorem, conjugiorum ſeparatorem, patrimoniorum alienorum proditorem, venditorem, diviſorem. Aude etiam dicere puræ conſcientiæ fuiſſe illos, quos talibus temporibus de fuiſſe difficile eſt: ſi qui fortè non propter Chriſtum, nec propter vitam æternam, ſed propter amicitias terrenas conciliandas & cupiditates terrenas ſatiandas, ab illo ut baptizarentur ambierunt. Porrò ſi hos puræ conſcientiæ fuiſſe non audes dicere, ſi quos ex eo numero repereris baptizatos, da eis quam non acceperunt aquam puræ conſcientiæ. quod ſi non f[illegible] adverſùs nos jactare quod non noſt[illegible] adverſùs nos reſpondere quod noſt[illegible]

83. Pet. dixit: *Qui utique S[illegible] ſanctus in vos venire non potuit, quos non ve[illegible] pænitentiæ baptiſmus abluit, ſed pænitenda, quod verum eſt, aqua polluit traditoris.*

84. Aug. reſpondit: Traditores quidem non ſolùm nos non probatis, ſed nec patres veſtri patres noſtros probare potuerunt: qui ſi p[illegible] eſſent, non utique patres noſtri eſſent ſecundùm tuam ſuperiorem aſſertionem, quia nos non eſſemus facta ſectari. nec tamen propter eos à conſortio divelleremur unitatis, & à ſemine Abrahæ in quo benedicuntur omnes gentes. Gen. 22. Verumtamen ſi alia eſt aqua Chriſti, & alia eſt aqua traditoris, quia non fuit traditor Chriſtus: cur non alia ſit aqua Chriſti, & alia ſit aqua raptoris, quia nec raptor utique fuit Chriſtus? Baptiza ergo tu poſt raptorem tuum, & baptizabo ego poſt traditorem nec meum nec tuum, aut ſi chartis prolatis credendum eſt, & meum & tuum; ſi autem communioni orbis terrarum magis quam parti Donati, non meum, ſed tuum. Meliore verò & ſaniore ſententiâ, quia ſecundùm Apoſtolicam vocem, unuſquiſque noſtrum proprium onus portabit: nec ille raptor veſter eſt, quotquot non eſtis raptores, nec quiſquam traditor aut noſter aut veſter eſt, quotquot non ſumus traditores. Et ideo nos ſumus catholici, qui ſecundùm iſtam ſententiam non deſerimus unitatem: vos verò hæretici, qui propter quorumdam hominum crimina ſeu vera ſeu falſa, non vultis tenere cum Abrahæ ſemine caritatem.

85. Pet. dixit: *Sed ut hæc ab Apoſtolis facta præluceant, eorum actibus edocemur, ſicut ſcriptum eſt, Factum eſt autem dum Apollo eſſet Corinthi, Paulus perambulatis ſuperioribus partibus venit Epheſum. Et cùm inveniſſet quoſdam diſcipulos, dixit illis, Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt, Sed neque ſi eſt Spiritus-ſanctus audivimus. Dixitque Paulus, In quo ergo baptizati eſtis? Et reſponderunt dicentes, Johannis baptiſmo. Ait autem Paulus, Johannes baptizavit baptiſmo pænitentiæ, plebi dicens, in eum qui venturus eſſet poſt ipſum ut crederent, hoc eſt, in Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. Quo audito, baptizati ſunt in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti. Et cùm impoſuiſſet illis manus Paulus, venit Spiritus-ſanctus ſuper illos. Loquebantur autem variis linguis, & prophetabant. Et erant omnes viri ferè duodecim. Si igitur illi ſunt baptizati, ut Spiritum-ſanctum reciperent, cur non vos, ſi ſanctum vultis Spiritum ſumere, poſt veſtra mendacia veram percipitis veritatem? Qui ſi male hoc facimus, quare nos quæritis? Aut certè ſi crimen eſt, Paulum primitus condemnate; qui utique Paulus quod jam fuerat abluit, nos autem in vobis quod nondum eſt baptizamus. Non enim vos, ut ſæpe jam diximus, vero baptiſmate tinguitis, ſed inani vocabulo falſi baptiſmatis infamatis.*

86. Aug. reſpondit: Paulum non accuſamus, qui dedit hominibus baptiſmum Chriſti, quia non habebant baptiſmum Chriſti, ſed baptiſmum Johannis, ſecundùm ipſorum reſponſionem; qui interrogati, in quo baptizati eſſent, reſponderunt, baptiſmo Johannis: qui ad baptiſmum Chriſti non pertinet, nec ejus pars ul[illegible]

[illegible] baptismum Christi [illegible] Johannem [illegible] Christi [illegible] baptismum Christi habebant [illegible]

87. [illegible] tempore necessarium [illegible] baptismus Johannis [illegible] necessarius [illegible] & nunc [illegible] Christi [illegible] Apostolus [illegible] Mosen [illegible] Lex enim & Prophetæ usque ad Johannem Baptistam [illegible] habebant prænuntiatores [illegible] nostri vero temporis [illegible] quod illa venturum esse prædixerunt. Johannes itaque omnium præcedentium [illegible] Christi annuntiator fuit. Et quia omnes superiorum temporum justi & prophetæ cupierunt videre completum, quod revelante Spiritu futurum esse cernebant; unde & ipse Dominus dicit, Quoniam multi justi & prophetæ cupierunt videre quæ videtis & non viderunt, & audire quæ auditis & non audierunt: propterea Johannes amplius quam propheta dictus est, & in natis mulierum non habuisse majorem; quia prioribus justis prænuntiare tantùm Christum concessum est, huic autem & prænuntiare absentem, & videre præsentem, ut [a] huic inveniatur patuisse quod illi cupierunt. Et ideo sacramentum baptismi ejus adhuc ad prænuntiationem Christi pertinet, sed plane novissimam: quoniam usque ad illum fuerunt prænuntiationes primi adventûs Domini, cujus adventûs modò annuntiationes sunt, jam non prænuntiationes. Sed Dominus humilitatis viam docens, sacramenta quæ hîc invenit prænuntiationis suæ suscipere dignatus est, non ad suæ purgationis adjutorium, sed ad nostræ pietatis exemplum: ut scilicet ostenderet nobis quanta devotione suscipere debemus ea quæ illum venisse testantur, quando ipse suscipere non dedignatus est quæ illum venturum figurabant. Et Johannes ergo quamvis proximus, & infra unum annum coætaneus, tamen cùm baptizaret venienti præibat Christo. propter hoc de illo dictum est, Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Et ipse prædicabat dicens, Venit fortior me post me. Sic ergo circumcisio octavi diei quæ patribus data est, prænuntiabat justificationem nostram, in exspoliationem carnalium concupiscentiarum per resurrectionem Domini, quæ post septimum, id est sabbati diem, octavo die, id est Dominico facta est, qui dies tertius post sepulturam ejus occurrit: eamdem tamen prænuntiantem circumcisionem carnis infans Christus accepit. Et quemadmodum pascha quod à Judæis celebrabatur in occisione agni, prænuntiabat Domini passionem & transitum de hoc mundo ad Patrem, & ipsum tamen pascha quod erat in eadem prænuntiatione, idem Domi-

[illegible] pleta illa prædicantur. [illegible] acceperunt [illegible] ipsi qui per [illegible] Recenti autem adventu Domini [illegible] cepisset, opus ei erat ut [illegible] qui quis vero his [illegible] retrorsum in illis [illegible]

88. Quapropter nobis de Johannis [illegible] calumniam facere [illegible] sit quem exposui, sive alius melior [illegible] reddatur; illud tamen [illegible] baptismum Johannis [illegible] Christi, & [illegible] Johannis baptismum appellatum, quod & illorum quos commemorasti responsio declarat, & sermo ipsius Domini, ubi ait Judæis, Baptismus Johannis de cælo est, an ex hominibus? Iste autem baptismus non dicitur Cæciliani, nec Donati, nec Augustini, nec Petiliani, sed baptismus Christi. Nam si impudentes nos putas, quia post nos neminem volumus baptizari, cùm videamus post Johannem fuisse homines baptizatos, qui utique incomparabiliter major est nobis; numquid fortè Johannes & Optatus æquales sunt? Ridiculum videtur: & tamen puto quòd non eos æquales, sed majorem credatis Optatum. Post Johannem quippe Apostolus baptizavit, vos baptizare post Optatum neminem audetis. An quia Optatus in unitate vestra fuit? Jam hoc quibus præcordiis sustineri possit ignoro: si amicus Comitis [a] cui Comes erat Deus, in unitate fuisse dicitur, & amicus sponsi præter unitatem. Quòd si Johannes maximè in unitate fuit, & non solùm Optato, sed omnibus nobis & omnibus vobis longè excellentior & major fuit; & tamen post eum Paulus apostolus baptizavit; quare vos post Optatum non baptizatis? Nisi fortè in has angustias vos coartat cæcitas vestra, ut dicatis Optatum dare potuisse Spiritum sanctum, Johannem non potuisse. Quod si non dicitis, ne ab ipsis etiam insanis vestra rideatur insania: quid responsuri estis, cur post Johannem baptizandi fuerint homines, post Optatum autem nemo baptizandus sit, nisi quia illi baptismo Johannis fuerant baptizati; quicumque autem Christi baptismo baptizantur, sive per Paulum baptizentur, sive per Optatum, nihil distat inter istorum & illorum baptismum, cùm tantum distet inter Paulum & Optatum? Redite ergo prævaricatores ad cor, & nolite ex hominum moribus & factis divina sacramenta pensare. Illa enim per eum [c] sancta sunt cujus sunt: sed dignè tractata afferunt præmium, indignè autem tractata judicium. Et quamvis unum non sint qui Dei sacramentum dignè & qui indignè tractaverint:

[a] In MSS. ut huic inveniatur patuisse.
[b] Fas erat [illegible] pascha à Judæis per orbem dispersis adhuc ovium immolatione celebrari, ut lib. 2. Retractationum cap. 10. sed prohibitio lege veterum erat Deut. 16. 6. ne pascha in aliis vel Judææ locis præter Jerusalem immolaretur.
[c] Edit., facta sunt. Emendantur ex MSS.

Sanctum est tamen illud sive digne sive indigne tra- A ctetur; non ut ipsum melius vel deterius fiat, sed ad vitam mortemve tractantium. Illud autem quod
Act. 19. 5. dixisti, *quia in illis quos baptizavit post Johannem Paulus, quod jam fuerat abluit*; profecto non diceres, si aliquantulum considerares quid diceres. Si enim abluendus fuit baptismus Johannis, procul dubio sordidus fuit. Quid ergo jam te urgeam? Recole aut lege, & vide unde hoc Johannes acceperit: reperies in quem effuderis istam blasphemiam: quod cùm repereris, B saltem pectus tundatur, si lingua non frænatur.

89. Jam verò quod eleganter vobis dicere videmini, *Si malè hoc facimus, quare nos quæritis?* nonne aliquando recordamini, quia non quæruntur nisi qui perierunt? An & hoc non videre, ad ipsam perditionem pertinet? Posset enim & illa ovis tam absurde pastori dicere, Si malè facio quod à grege aberro, quare me quæris? non intelligens quare se putat non esse quærendam, C hanc esse unam caussam quare quæratur. Quis autem vos quærit, sive per Scripturas suas, sive per linguas catholicas & pacificas, sive per flagella temporalium tribulationum, nisi ille qui illam misericordiam vobis dispensat in omnibus? Quærimus ergo vos, ut inveniamus: tantum enim vos diligimus, ut vivatis, quantum vestrum errorem odimus, ut intereat qui vos perdit, quamdiu ipse non perit. Atque utinam sic vos quæramus, ut etiam inveniamus, & de unoquoque D
Lucæ 15. 32. vestrum gaudenter dicamus, Mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est.

CAPUT XXXVIII. 90. PET. dixit: *Si vos tenere Catholicam dicitis, catholicos illud est quod Græcè dicitur unicum sive totum. Ecce in toto non estis, quia in partem cessistis.*

Catholica unde dicatur. 91. AUG. respondit: Et ego quidem Grææ linguæ perparum assecutus sum, & propè nihil: non tamen impudenter dico, me nosse ὅλον, non esse unum, sed totum; & καθ' ὅλον, secundùm totum; unde Catholica nomen accepit, dicente E
Act. 1. 7. ipso Domino, Non est vestrum scire tempora, " quæ Pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem Spiritus-sancti supervenientem in " vos, & eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam " Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Ecce unde Catholica vocatur. Sed ita clausis oculis offenditis in montem, qui ex parvo la-
Dan. 2. 35. pide, secundùm prophetiam Danielis, crevit & implevit universam terram, ut nobis dicatis, F quòd in partem cesserimus, & in toto non simus, quorum communio universo orbe diffunditur. Sed quemadmodum si mihi diceres quòd ego sim Petilianus, non invenirem quemadmodum te refellerem, nisi ut aut jocantem riderem, aut insanientem dolerem; hoc mihi nunc faciendum esse video: sed quia jocari te non credo, vides quid restet.

CAPUT XXXIX. 92. PET. dixit: *Sed non est pars tenebrarum contra lucem, nec pars amaritudinis cum melle: non est* G *pars vitæ cum morte, non est pars innocentiæ cum reatu, non est pars aquæ cum sanguine, nec amuricæ cum oleo pars, licèt sit fæculenta cognatio, sed cuncta reproba defluent. Ipsa est sentina vitiorum, di-*
1. Johan. 2. 19. *cente Johanne, Ex nobis exierunt, sed non sunt de* A *nobis: nam si essent de nobis, permansissent utique nobiscum. Non est aurum cum sordibus, nisi cum pretiosa purgantur. Scriptum est namque: Sicut aurum probat fornax, ita & justos vexatio tribulationis. Non est pars crudelitas mansuetudinis, nec religio sacrilegii, nec pars Macarii peritus potest esse nostra, quia ritus nostri similitudinem maculat. Acies namque inimica non pars est, quæ implet nomen hostile: quæ si verè pars dicitur, sententiam magnam Salomonis incurret, Pereat pars eorum de* B *terra.*

93. AUG. respondit: Hæc verba jactare & nihil probare, quid est nisi delirare? Adtendis zizania per mundum, & triticum non adtendis, cùm per totum utraque jussa sint crescere. Adtendis semen maligni, quod tempore messis separabitur, & non adtendis semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes. Quasi verò vos jam sitis massa purgata, & mel sincerum, & eliquatum oleum, & aurum purum, vel ipsa species dealbati parietis. Ut enim de vitiis ceteris taceam, numquid ebriosi partem faciunt sobriorum, aut deputantur avari in parte sapientium? Si mansueti homines lucis vocabulum tenent, furor Circumcellionum ubi nisi in tenebris deputabitur? Cur ergo per tales baptismus datus apud vos valet, & per quoslibet in orbe terrarum idem Christi baptismus non valet? Certus nempe ad illud vos esse ab orbis terrarum communione separatos, ut non quidem sitis omnes ebriosi, nec D omnes avari, nec omnes violenti, sed omnes hæretici, ac per hoc omnes impii & omnes sacrilegi.

94. Quòd autem universum orbem terrarum Christiana societate gaudentem *Macarii partem* vocatis, quis hoc sano cerebro diceret? Sed quia vos de parte Donati esse dicimus, quæritis hominem de cujus parte nos esse dicatis; & in magnis angustiis nominatis nescio quem, si fortè in Africa cognitum, in aliis autem orbis partibus E ignotum. Quapropter ecce respondet vobis universum semen Abrahæ ab universa terra: Macarium istum, de cujus parte nos dicitis, omnino non novimus. Respondete vicissim non vos nosse Donatum. Sed & si partem Optati vos esse dicamus, quis vestrum potest dicere, nescire se Optatum, nisi fortè facie, sicut nec Donatum? Sed gaudetis videlicet de nomine Donati: numquid & de nomine Optati? Quid ergo vobis prodest Donatus, cùm vos omnes coinquinarit Op- F tatus? Quid vobis prodest sobrietas Donati, cùm Circumcellionum ebrietate polluamini? Quid vobis prodest secundùm vestram opinionem innocentia Donati, cùm Optati rapacitate maculemini? Hic enim est error vester, ut amplius putetis valere iniquitatem hominis ad alium contaminandum, quàm justitiam hominis ad alium purificandum. Itaque si duo pariter divina sacramenta communicent, unus justus, alius iniquus; sed ita ut nec ille illius iniquitatem, nec ille hujus G imitetur justitiam: non dicitis ex hoc fieri ambos justos, sed ambos iniquos, ita ut & illud sanctum quod pariter sumunt, immundum fiat, & amittat propriam sanctitatem. Ubi sibi invenit tales advocatos iniquitas, quibus[b] delirantibus ita victrix putetur? Ut quid ergo vobis plauditis de

[a] Vaticanus codex prætetit, *esse nostra*. Et infrà loco *maculat*, cum Cygirannensi MS. habet *maculant*.

[b] Sic MSS. At editi, *aut ipsa*, minùs rectè.

non [illegible] Donatus in tanto [illegible] errore, ut [illegible] non Petilianus esse mereretur quod Donatus, sed ipse Donatus esse cogitur quod Optatus? Dicat autem domus Israel, Pars mea Dominus: dicat semen Abraham in omnibus gentibus, Dominus pars hereditatis meæ. Novit enim quomodo dicat in Evangelio gloriæ beati Dei. Nam & vos per sacramentum quod in vobis est, sicut Caiphas Domini persecutor, nescientes prophetatis. Quod enim Græce μακάριος, Latinè beatus est. Ita planè de parte Macarii sumus. Quid enim est Christo beatius, cujus sumus, ad quem commemorantur & convertuntur universi fines terræ, & in cujus conspectu adorant universæ patriæ gentium? Itaque maledictionem tuam ultimam in perversum de Salomone usurpatam, non timet pars hujus Macarii, id est hujus beati, ne pereat de terra. Quod enim dictum est de impiis, hoc vos ad Christi hereditatem convertere conamini, & hoc esse factum nefanda impietate contenditis. Cùm enim de impiis ille loqueretur, ait, Pereat pars eorum a terra. Cùm autem vos dicitis illud quod scriptum est, Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, jam istam promissionem periisse de terra; in Christi hereditatem retorquere vultis, quod de sorte prædictum est impiorum: sed manente atque crescente Christi hereditate, cùm ista dicitis, vos peritis. Non enim ubique per sacramentum Dei prophetatis, quando quidem hîc per vestram insaniam malè optatis. Sed plus valet prædictio Prophetarum, quàm maledictio pseudoprophetarum.

CAPUT XL

95. PET. dixit: *Paulus quoque Apostolus clamat, Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas luminis cum tenebris? Quæ autem conventio Christi ad Belial, aut quæ pars fideli cum infideli?*

96. AUG. respondit: Verba Apostoli agnosco, sed quid te adjuvent, omnino non video. Quis enim nostrûm dicit esse participationem justitiæ cum iniquitate, etiam si justus & iniquus, sicut Judas & Petrus, pariter sacramenta communicent? Ex una quippe re sancta Judas sibi sumebat judicium, Petrus salutem: sicut tu, si dissimilis eras, [a] cum Optato sacramentum sumebas, & raptor sicut ille non eras. An rapina iniquitas non est? Quis ita insaniat ut hoc dicat? Quæ ergo participatio justitiæ tuæ cum illius iniquitate, quando ad unum accedebatis altare?

CAPUT XLI.

97. PET. dixit: *Et iterum docuit ne schismata nascerentur. Dico autem vobis, quod unusquisque vestrûm dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Christi. Numquid divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?*

98. AUG. respondit: Mementote qui hæc legitis: Petilianus ex Apostolo ista commemorat. Quando enim crederetis sic eum pro nobis contra se dicere?

CAPUT XLII.

99. PET. dixit: *Si rudibus, si justis Paulus hæc dixit; ego vobis injustis hæc dico: Numquid divisus est Christus, ut vos ab Ecclesia scinderetis?*

100. AUG. respondit: Vereor ne quisquam in hoc operæ meæ scriptorem [illegible] omisisse, & illi fecisse Petilianum dixit; illi denique [illegible], Augustinus respondit. Sed video quid [illegible] voluisti, [illegible] nos illi [illegible]. Sed [illegible] fecisti, [illegible] ut hæc dicantur. Si ergo sic te delectat audire, quæ sunt adversus vos, ut ea dicantur, audi illud [illegible] a me Petiliane: *Numquid divisus est Christus, ut vos ab Ecclesia scinderetis?*

CAPUT XLIII.

101. PET. dixit: *Numquid pro vobis laqueo [illegible] Judas traditor mortuus est, aut [illegible] vos morbus [illegible] gauit, cujus [illegible] thesauri Ecclesiæ nos Christi heredes [illegible]?*

102. AUG. respondit: Non pro nobis Judas, sed Christus mortuus est, cui dicit Ecclesia toto orbe diffusa, Respondeam exprobrantibus mihi verbum, quoniam in verba tua speravi. Cùm ergo audiam verba Domini dicentis, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram; & per Prophetam, In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: malorum commixtio corporalis me nulla perturbat, si novi dicere, Suscipe servum tuum in bonum, non calumnientur mihi superbi. Non ergo curo vanum calumniatorem, quia idoneum teneo promissorem. Si autem de rebus vel locis ecclesiasticis quæ tenebatis & non tenetis querimini, possunt & Judæi se justos dicere & iniquitatem nobis objicere, quia locum in quo impiè regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea quæ tenebant hæretici, secundùm parem Domini voluntatem catholici tenent? Ad omnes enim similes, id est, ad omnes impios & iniquos illa vox Domini valet: Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti justitiam. An frustra scriptum est, Labores impiorum justi edent? Quapropter magis mirari debetis, quòd adhuc tenetis aliquid, quàm quòd aliquid amisistis. Sed neque hoc miremini: paulatim enim cadit paries dealbatus. Respicite tamen Maximianistas, quæ loca tenebant, & quibus inde agentibus & expugnantibus pulsi sint. Et si hæc pati justitia est, & facere iniquitas, aude loqui si potes. Primò quia vos fecistis, illi passi sunt. Deinde quia secundùm regulam justitiæ hujus, tu inferior inveniris. Illi enim per judices à catholicis imperatoribus expulsi sunt ex locis antiquis: tu autem nec per ipsorum imperatorum jussa de basilicis expelleris mutatis. Unde? nisi quia minoris meriti es, non solùm ceteris collegis tuis, sed etiam istis ipsis, quos certè ut sacrilegos plenarii concilii vestri ore damnastis.

CAPUT XLIV.

103. PET. dixit: *Nos enim, ut scriptum est, baptismo nostro Christum induimus traditum, vos vestro contagio Judam induitis traditorem.*

104. AUG. respondit: Possem & ego dicere, Vos vestro contagio Optatum induitis proditorem, raptorem, oppressorem, separatorem: sed absit ut cupiditas reddendi maledicti me ad aliquam provocet falsitatem: nec vos enim illum induitis, nec nos istum. Itaque si quisque ad nos veniens in nomine Optati se baptizatum esse respondeat, & baptizabitur in nomine Christi; & vos quotquot à nobis venientes baptizastis, si in nomine Judæ traditoris se baptizatos dixerant, non reprehendimus quod fecistis: si autem in

[a] Hîc à Lovaniensibus ex Belgico exemplari additum fuerat, quando. Sed redundat, nec in Gallicanis MSS. reperitur.

[b] Ita MSS. At editi, sed non.

C[illegible] baptizare [illegible], [illegible] quan-te [illegible] unum [illegible] um vi-tio [illegible], [illegible] vitæ cu-jusque [illegible] po[illegible]

CAPUT XLV. 105. PET. dixit: *Sed [illegible] sunt partes, nihil [illegible] præjud[illegible] nomina com[illegible] Duæ namque viæ [illegible], una angusta qua per[illegible] alt[illegible] pus qui per[illegible] lon[illegible] vocabu[illegible] æqualitas [illegible] via ju[illegible] nominis mac[illegible]ur.*

106. AUG. respondit. Timuisti comparatam multitudinem [illegible] terrarum, & ad pauc[illegible] laudem [illegible] gra-[illegible] conferre voluisti. Unam [illegible] sed ad [illegible] viam te contulisse [illegible] po-[illegible] eundem [illegible] in Eccle-sia esse [illegible] in gen[illegible], sed paucos dici justos in compar[illegible]: sicut in compar[illegible] paleæ possint pauca [illegible] dici [illegible], quæ [illegible] in mas-sam [illegible] horreum. Non sicut in tri-C bu[illegible] loco [illegible], sic etiam in pau-citate [illegible] esse justitiam, te ipsi Maxi-mi[illegible] super[illegible]t.

CAPUT XLVI. Psal. 1. 107. PET. dixit: *Primo psalmo David beatos & im[illegible] separat, non partes scilicet faciens, sed ab omnibus impiis separans sanctitatem. Beatus vir qui non [illegible] in concilio impiorum, & in via pec-catorum non stetit. Ad viam justitiæ redeat, qui er-ra[illegible] ut periret. Et super cathedram pestilentiæ non sedit. Cùm ita commoneat, ò miseri quid sede-D tis? Sed in lege Domini voluntas ejus, & in lege Domini meditabitur die ac nocte. Et erit velut li-gnum quod plantatum est circa decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non decidet, & omnia quæcumque fecerit, pros-pera procedent. Non sic impii, non sic, sed tamquam pulvis quem projicit ventus à facie terræ. Implet oculos, ut excæcet. Propterea non exsurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum. Quo-E niam scit Dominus vias justorum, & iter impiorum periet.*

108. AUG. respondit: Quis non in Scriptu-ris discernat hæc duo genera hominum? Sed vos [b] maledici paleæ crimina etiam frumentis obji-citis; & cùm sola palea sitis, solum frumentum vos esse jactatis. Prophetæ autem veridici utrum-que hoc genus ante ventilationem, quæ in die judicii futura est, permixtum esse dicunt per to-tum mundum, id est per totum agrum Domini. Verumtamen admoneo ut istum primum psal-F mum Græcè legas: ita non audebis pro crimine objicere orbi terrarum partem Macarii; quia fortè intelliges cujus Macarii sit pars in omnibus sanctis, quæ per omnes gentes benedicuntur in semine Abrahæ. Quod enim scriptum est Latinè, *Beatus vir*: Græcè habet, *μακάριος ἀνήρ*. Ille autem Macarius qui vobis displicet, si malus fuit, nec in hac sorte est, nec huic sorti obest. Si au-tem bonus, opus suum probet, ut in se ipso ha-G beat gloriam, & non in altero.

CAPUT XLVII. Psal. 22. 109. PET. dixit: *Nostri autem baptismatis lau-d[illegible] idem Psalmographus decantavit. Dominus pas-cit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam re[illegible]tionis educavit me, animam meam convertit. Deduxit me super semi-A tas justitiæ propter nomen suum. Nam et[illegible] ambu-lavero in medio umbræ mortis, [illegible] si me [illegible] pastor [illegible], non timebo mala: quoniam tu me-cum es Domine. Virga tua & baculus tuus [illegible] solata sunt me. Inde [illegible] Gratia [illegible] ti lo[illegible]ta. Parasti in [illegible] meo m[illegible] zorsus [illegible] qui tribulant me. Im[illegible] caput meum, & calix tuus inebrians [illegible] quam [illegible] mi[illegible] tua [illegible] me omnibus di[illegible] Et inhabitem in domo Domini in longitudinem die-B rum.*

110. AUG. respondit: Iste Psalmus [illegible] qui-tur, qui bene [illegible] baptismum [illegible] eo sancte utuntur. Non enim ve[illegible] ad Simonem magum pe[illegible], qui [illegible] dem sanctum baptismum accepit, & [illegible] ctenti voluit, non [illegible] iniquum [illegible] petendum [illegible] dedit. Sed qui G[illegible] m[illegible]ationem fecisti, adtende [illegible] lia Psalmum, & vide quia in cant[illegible] C pictus est: ibi enim dicitur, Deus canticum [illegible] vum cantabo tibi, in psalterio de[illegible] rum psallam tibi. Et vide utrùm ad hoc [illegible] pertineat, qui orbi terrarum non comm[illegible]. Alibi enim dicitur: Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. O[illegible] terra, in cujus unitate non estis, cant[illegible] cum novum. Et omnis terræ sunt verba [illegible] ista: Dominus pascit me, & nihil mihi deerit, &c. Non sunt hæc verba zizaniorum, [illegible] D usque ad messem in una segete tolerent[illegible] sunt verba paleæ, sed tritici; quamvis ea-dem pluviâ simulque nutriantur, eadem ar[illegible] si-mulque [d] triturentur, donec ultimo vent[illegible] ro [b] ab invicem segregentur: quæ duo utique com-muniter unum habent baptismum, quamvis [illegible] n sint unum. Sed & si pars vestra esset Ecclesia Dei, certè fatereris istum Psalmum non ibi pe[illegible] ad furiosas catervas Circumcellionum. Aut [illegible] & ipsi per semitas justitiæ deducuntur, quare ne-E gatis eos comites vestros esse, cùm vobis obji-ciuntur: quamvis plerumque paucitatem [illegible] fusionis vestræ, non virga & baculus Dei, sed fu-stes eorum consolentur, quibus vos & adversùs leges Romanas tutos esse arbitramini in [illegible] incurrere quid est aliud quàm ambulare in medio umbræ mortis? Sed non timet mala cum quo Do-minus est. Certè tamen non audebis dicere, eti in istorum furiosorum esse verba quæ in hoc Psal-mo cantantur: & tamen habere eos baptismum, non solùm confitemini, sed etiam profitemini. F Non dicunt ergo ista, nisi qui aquâ sanctâ refi-ciuntur, sicut omnes justi Dei; non qui eâ malè utendo subvertuntur, sicut magus ille à Phi[illegible] [c] baptizatus: & tamen ipsa in utrisque una atque sancta est. Non dicunt ista nisi qui ad dexteram pertinebunt: sed tamen eadem pascua sub uno pastore & oves & hirci pascuntur, donec ut de-bita recipiant, segregentur. Non dicunt ista m-si qui de mensa Domini vitam [illegible] sumunt, sicut P-trus; non judicium, sicut Judas: & tamen ipsa G utrique fuit una, sed non utrique valuit ad unum, quia ipsi non erant unum. Non dicunt i[illegible] nisi qui oleo sancto etiam in spiritu beatificantur si-cut David; non qui in solo corpore cen[illegible] tur, sicut Saul: & tamen cùm ambo un[illegible]

[a] E[illegible], aut [illegible] C[illegible] ex MSS.
[b] [illegible], maledici [illegible].
[c] Am. & MSS. [illegible].
[d] 1. MSS. tribulentur.

simul, non eis impar sacramentum, sed impar meritum fuit. Non dicunt illa nisi qui calicem Domini in vitam æternam mutata mente suscipiunt; non 1 Cor. 11. 29. qui judicium sibi manducant & bibunt, sicut Apostolus ait; & tamen utrisque non unis calix ille unus est, inebrians ad capessenda cælestia martyres, non ad funestanda præcipitia Circumcelliones. Memento ergo sacramentis Dei nihil obesse mores malorum hominum, quò illa vel omnino non sint, vel minùs sancta sint; sed ipsis malis hominibus, ut hæc habeant ad testimonium damnationis, non ad adjutorium sanitatis. Saltem quippe ipsa verba ultima Psalmi hujus considerare debuisti, & propter eos qui baptismo accepto apostatant intelligere, non ab omnibus qui sanctum baptisma Psal. 26. 4. accipiunt posse dici, Ut inhabitem in domo Domini in longitudinem dierum: & tamen sive permanentibus, sive lapsis, cùm ipsi non sint unum, baptismus unus est; & cùm ipsi non utrique sancti sint, baptismus in utrisque sanctus est: quia & apostatæ si redeant, non quasi cum amiserint baptizantur, sed quòd in se permanenti injuriam fecerint humiliantur.

Caput XLVIII. 111. Pet. dixit: *At ne vos sanctos esse dicatis; primum id assero, quia qui non fuerit innocens, non habet sanctitatem.*

112. Aug. respondit: Ostende nobis tribunal ubi sedisti, ut ante te staret orbis terrarum; & quibus oculis, non dico conscientias omnium, sed vel actus inspexisti & discussisti, ut eum perdidisse innocentiam judicares. Ille qui raptus est 1. Cor. 4. 3. usque in tertium cælum, dicit, Sed neque ego me ipsum dijudico: & tu de universa terra, qua hereditas Christi dilatatur, audes ferre sententiam. Deinde si satis absolutum tibi videtur quod dixisti, *Qui non fuerit innocens, non habet sanctitatem*: quæro si non habebat Saül sacramenti sanctitatem, quid in eo David venerabatur? Si autem habebat innocentiam, quare innocentem persequebatur? Nam eum propter sacrosanctam unctionem & honoravit vivum, & vindicavit occisum: & quia vel panniculum ex ejus veste præcidit, percusso corde trepidavit. Ecce Saül non habebat innocentiam, & tamen habebat sanctitatem, non vitæ suæ, (nam hoc sine innocentia nemo potest,) sed sacramenti Dei, quod & in malis hominibus sanctum est.

Caput XLIX. 113. Pet. dixit: *Nam si Legem perfidi nostis; sine injuria ipsius Legis hoc dixerim, hanc & diabolus novit. Namque Domino Deo in caussa Iob justi, quasi justus ita de Lege respondit, sicut scri-* Job 1. 8. *ptum est, Dixit Dominus diabolo, Respexisti in puerum meum Iob, quia non est similis illi in terra, homo sine malitia, verus Dei cultor, abstinens se ab omni malo, perseverans in simplicitate, tu autem petisti ut omnem rem illius perderes sine caussa. Et respondit diabolus, & dixit Domino, Corium pro corio, & omne quodcumque habuerit homo pro anima sua dabit. Ecce legaliter loquitur, qui nititur contra Legem. Et iterum Dominum Christum sermonibus suis sic ausus est adtentare, sicut scriptum est,* Matth. 4. 5. *Assumsit diabolus Iesum in sanctam civitatem, & statuit eum super pinnam templi, & dixit ei, Mit-* Psal. 90. 11. *te te deorsum; Scriptum est enim, Quia angelis suis mandavit de te, ut manibus tollant te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. Ait Iesus, Ite-* Deut. 6. 16. *rum scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum. Nostis, inquam, sicut diabolus, Legem, qui in suis conatibus utimur, & in actibus erubescitis.*

114. Aug. respondit: Possem quidem quærere abs te, in qua Lege scripta sint verba quæ diabolus dixit, cùm sanctum virum Job apud Deum criminaretur; si hoc mihi esset propositum demonstrare, Legem quam dicis diabolum nosse, te ipsum non nosse: sed quia non inde inter nos quæstio est, hoc prætermitto. Sic autem conatus es ostendere diabolum Legis peritum, quasi nos dicamus omnes qui verba Legis noverunt justos esse. Quid ergo te adjuvet quod de diabolo commemorare voluisti, non video: nisi fortè ut nobis veniret in mentem, quomodo ipsum diabolum vos imitemini. Sicut enim ille contra latorem Legis proferebat verba Legis, sic & vos è verbis Legis accusatis homines quos ignoratis, ut Dei promissis quæ in ipsa Lege conscripta sunt resistatis. Deinde vellem mihi diceres, Confessores illi vestri, quando se ipsos præcipitant, cui [*] ducunt martyrium, utrùm Christo qui talia suggerentem diabolum repulit, an potiùs ipsi Matth. 27. diabolo, qui talia Christo facienda suggessit? Duæ sunt maximè viles atque usitatæ mortes eorum qui se ipsos interimunt, laqueus & præcipitium. Tu certè dixisti in primis partibus hujus epistolæ, *Laqueo traditor periit, laqueum talibus dereliquit*: hoc ad nos omnino non pertinet. Neque enim veneramur nomine martyrum eos, qui sibi collum ligaverunt. Quanto autem nos probabiliùs in vos dicimus, Magister traditoris diabolus præcipitium Christo suadere voluit, & repulsus est. Quid ergo dicendi sunt, quibus hoc suasit & auditus est? quid enim, nisi inimici Christi, amici autem diaboli; discipuli seductoris, condiscipuli traditoris? Spontaneas enim mortes ab uno magistro utrique didicerunt, ille laqueum, isti præcipitium.

115. Pet. dixit: *Sed ut vestra singula destruamus, si sacerdotes vos dicitis, sic à Domino Deo dictum est per Prophetam, Vltio Domini super falsos sacerdotes.* Cap. L.

116. Aug. respondit: Quære potiùs quid verum dicas, non unde maledicas; & quid doceas, non quid objicias.

117. Pet. dixit: *Si cathedram vobis miseri vindicatis, ut superiùs diximus; habetis illam profectò quam David propheta psalmographus pestilentiæ cathedram pronuntiavit: vobis enim justè relicta est, quia eam sancti sedere non possunt.* Cap. LI. Psal. 1. 1.

118. Aug. respondit, Et hæc non vides non aliqua esse documenta, sed vana convicia. Hoc enim est illud quod paulò antè dixi, Verba Legis dicitis, sed in quos dicatis non adtenditis: sicut diabolus verba Legis dicebat, sed cui diceret non agnoscebat. Ille caput nostrum sursum adscensurum, deorsum volebat dejicere: vos autem corpus ejusdem capitis, quod per totam terram diffusum est, ad exiguam partem vultis redigere. Certè ipse paulò antè dixisti, *nos Legem nosse & legaliter loqui, sed in actibus erubescere.* Dicis quidem ista nihil probans: sed & si de aliquibus probares, de his ceteris non præscriberes. Verumtamen si omnes per totum orbem tales essent quales vanissimè criminaris, cathedra tibi quid fecit Ecclesiæ Romanæ, in qua Petrus sedit, & in qua hodie Anastasius sedet: vel Ecclesiæ Jerosolymi- Petrus Romanæ cathedram habuit.

[*] Er. & Lov. dicunt martyrium. At Am. & MSS. ducunt martyrium. Phrasis est Augustino alibi in antiquis codicibus frequens.

tanæ, in qua Jac[illegible]bus sedit, & in qua hodie Johannes sedet, quibus nos in catholica unitate conne[illegible]mur, & a quibus vos nefario furore separastis? Quare appellas *cathedram pe[illegible]lentiæ* cathedram Apostolicam? Si propter homines quos putas legem loqui & non facere, numquid Dominus Jesus Christus propter Pharisæos, de quibus ait, Dicunt enim & non faciunt, cathedræ in qua sedebant ullam fecit injuriam? Nonne illam cathedram Moysi commendavit, & illos servato cathedræ honore redarguit? Ait enim: Cathedram Moysi sedent; quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. Hæc si cogitaretis, non propter homines quos infamatis blasphemaretis cathedram Apostolicam, cui non communicatis. Sed quid est aliud quàm nescire quid dicere, & tamen non posse nisi maledicere?

Matth. 23. 2.

Caput LII.

119. Pet. dixit: *Si sacrificia vos facere judicatis, de vobis quippe nequissimis Deus ipse sic dicit: Facinorosus, inquit, qui sacrificat mihi vitulum, quasi canem occidat, & qui ponit similaginem, quasi sanguinem porcinum fundat. Scitote vestrum sacrificium, qui humanum sanguinem jam fudistis. Et iterum: Sacrificia eorum quasi panis luctûs, omnis qui manducabit ex illo, inquinabitur.*

Isai. 66. 3. Osee 9. 4.

120. Aug. respondit: Nos dicimus tale cuique sacrificium fieri, qualis accedit ut offerat, & qualis accedit ut sumat, & eos de sacrificiis talium manducare, qui ad illa tales accedunt quales & illi sunt: itaque si offerat Deo malus, & accipiat inde bonus, tale cuique esse qualis quisque fuerit; quia & illud scriptum est, Omnia munda mundis. Per hanc sententiam veridicam & catholicam etiam vos Optati sacrificio non estis polluti, si facta ejus displicebant vobis. Nam utique panis illius panis luctûs erat, sub cujus iniquitatibus Africa tota lugebat: sed panem luctûs omnibus vobis [a] communem esse, omnium vestrùm malum schismatis facit. Nam secundùm concilii vestri sententiam Felicianus Mustitanus humanum sanguinem fudit. Dixistis enim, cùm eos damnaretis, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.* Vide ergo quale sacrificium offerat, quem sacerdotem habetis, cùm eum sacrilegum damnaveritis: & si hoc vobis nihil obesse arbitramini, rogo vos, vanitas calumniarum vestrarum quid oberit orbi terrarum?

Tit. 1. 15. In concil. Bagaiensi.

Caput LIII.

121. Pet. dixit: *Si precem Domino facitis, aut funditis orationem, nihil vobis penitus prodest. Vestras enim debiles preces cruenta vestra conscientia vacuat: quia Dominus Deus puram magis conscientiam quam preces exaudit, Domino Christo dicente, Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed is qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est. Voluntas Dei utique bona est: nam ideo in sacra oratione sic petimus; Fiat voluntas tua in cælo & in terra: ut quia bona ejus voluntas est, nobis quæ bona sunt largiatur. Vos ergo voluntatem Dei non facitis, quia mala quotidie perpetratis.*

Matth. 7. 21. Matth. 6. 10.

122. Aug. respondit: Ista omnia si & nos in vos dicamus [a], nonne qui nos audierit, insanos potiùs litigatores quàm Christianos disputatores, si ipse sanus est, judicabit? Non ergo reddimus maledictum pro maledicto. Servum enim Domini non oportet litigare, [illegible] nes, docibilem, in modestia [illegible] sentientes. Si ergo vobis obj[illegible] la apud vos quotidie perpe[illegible] mus, alios ex aliis accusantes. Si[illegible] monemus, ut sicut illi vobis non v[illegible] nobis non objiciatis aliena, in mo[illegible] ripimus, [b] sed si aliquando resipi[illegible]

2 Tim. 2. 24.

123. Pet. dixit: *Si vero forte, quod [illegible] monia pellitis, nec id vobis proderit [illegible] vestræ, nec meritis cedunt ipsa dæmonia [illegible] nomine Domini Jesu Christi pelluntur.*

124. Aug. respondit: Gratias Deo, quia [illegible] dem confessus es posse valere invocatum nomen Christi ad aliorum salutem, etiamsi à pecc[illegible]tibus invocetur. Hinc ergo intellige, cùm Christi nomen invocatur, non obesse aliorum [illegible] aliena peccata. Nos autem quomodo invoc[illegible] nomen Christi, non tuo judicio nobis opus est, sed ipsius qui invocatur à nobis. Solus enim potest nosse quo corde invocetur. Ex eju[illegible] verbis certi sumus, ab omnibus gen[illegible]bus cum salubriter invocari, quæ benedicuntur in [illegible] Abrahæ.

125. Pet. dixit. *Et si prorsus virtutes & mirabilia faciatis, propter vestram nequitiam nec sic vos Dominus novit, Domino ipso dicente, Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, in nomine tuo prophetavimus, & in tuo nomine dæmonia ejecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus. Tunc dicam illis, quoniam non novi vos, di[illegible] à me operarii iniquitatis.*

Matth. 7. 22.

126. Aug. respondit. Agnoscimus verba Domini. Hinc & Apostolus ait, Si fidem habeam ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Hîc ergo quærendum est quis habeat caritatem: invenies non esse nisi eos qui diligunt unitatem. Nam de exclusione dæmonum, & de potentia miraculorum, quoniam plerique talia non faciunt & tamen ad regnum Dei pertinent, plerique autem faciunt & non pertinent, nec nostri nec vestri debent gloriari, si qui fortè ista possunt, quando quidem nec Apostolos, qui vere ista salubriter atque utiliter poterant, voluit Dominus gaudere de talibus, quando eis ait, Nolite in hoc gaudere quod dæmonia vobis subjecta sint, gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in cælo. Quapropter ista quæ ex Evangelio posuisti, & ego tibi possem dicere, si te viderem signorum virtutes operantem; & tu mihi, si talia me facientem videres. Non ergo [c] nobis dicamus quæ possunt & ex alia parte dici; & remotis ambagibus, quoniam ubi sit Ecclesia Christi quærimus, ipsum qui eam suo sanguine redemit, audiamus dicentem, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Huic Ecclesiæ, quæ per totam terram diffunditur, quisquis non communicat, cui non communicet vides, si cujus ista verba sint audis. Quid est autem dementius, quàm sacramentis Domini communicare, & verbis Domini non communicare? Hi utique dicturi sunt, In nomine tuo manducavimus & bibimus: & audituri, Non novi vos: qui corpus ejus & sanguinem in sacramento manducant & bibunt, & membra ejus toto

1 Cor. 13. 2. Luc. 10. 20. Act. 1. 8. Matth. 7. 22.

[a] In MSS. sed panem luctûs omnibus vobis, communem omnium vestrûm malum schismatis facit.

[b] Id [illegible], si qui aliquando [illegible] pa[illegible]
[c] In MSS. deest, vobis.

[illegible] diffusa [illegible] non agnoscunt, & ideo [illegible] judaeis [illegible] computantur.

CAPUT LVI. 127. PET. [illegible] Quod & si, ut ipsi putatis, D[illegible] pure sequimini, de ipsa lege sanctissima [illegible] disputemus. Dicit apostolus Paulus, Bon[illegible], si quis ea legitime utatur. Lex ergo quid dicit? Non occides. Quod semel fecit Cain parricida, vos fratres saepius occidistis. *(1. Tim. 1. 8. Exodi 20. 13.)*

128. AUG. respondit: Similes vobis esse nolumus: nam non desunt quae dicantur, sicut & tu ista dicis, & quae sciantur, nam ista tu nescis, & quae ostendantur, nam tu ista non ostendis.

CAPUT LVII. 129. PET. dixit: *Dictum est, Non mœchaberis. Vnusquisque vestrùm si carnaliter castus sit, spiritaliter mœchus est, quia adulterat sanctitatem.*

130. AUG. respondit: Possunt haec in quosdam veraciter dici, & nostros & vestros: qui si utrisque nostrum displicent, nec nostri nec vestri sunt. Sed tu, quod in quosdam dicis, & nec in ipsis probas, pro eo vis accipi ac si probaveris, non in aliquibus qui degenerant à semine Abrahae, sed in omnibus gentibus quae benedicuntur in semine Abrahae.

CAPUT LVIII. 131. PET. dixit: *Dictum est, Falsum testimonium non reddes. Cùm regibus saeculi nos vestra tenere mentimini, nonne fal[illegible] confiatis?*

132. AUG. respondit: Si non sunt [b] nostra quae tenetis, nec illa erant vestra quae à Maximianistis recepistis. Quòd si propterea illa vestra erant, quia illi sacrilegum schisma fecerunt, non communicando parti Donati: attende quae loca teneatis, & cujus hereditati non communicetis, & cogitate, non regibus saeculi, sed regi Christo quid respondere possitis. De illo dictum est, Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum. *(Psal. 61. 8.)* Quo utique flumine, nisi ubi baptizatus est, & ubi super eum columba descendit, magnum caritatis & unitatis indicium? Vos autem huic unitati non communicatis, & adhuc loca unitatis tenetis; & invidiam nobis de regibus saeculi facitis, cùm per jussa proconsulum de locis partis Donati schismaticos vestros expuleritis. Non sunt haec verba per inane volantia: homines vivunt, civitates testantur, Gesta proconsularia & municipalia recitantur. Sileat aliquando vox calumniosa, objiciens reges saeculi universae terrae, per quorum proconsules non potuit parcere concisa concisae. Cùm ergo dicimus quòd nostra teneatis, non ostendimur falsum testimonium dicere, nisi nos ostendatis in Ecclesia Christi non esse; quod quidem dicere non cessatis, sed ostendere numquam valebitis: immo verò cùm hoc dicitis, non jam nobis, sed ipsi Christo falsi testimonii crimen objicitis. Nos quippe in Ecclesia sumus, quae ipsius testimonio praenuntiata est, & ubi suis testibus adtestatus est dicens, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judaeam & Samariam, & usque in totam terram. *(Act. 1. 8.)* Vos autem falsos testes non solùm hinc ostendimus, quia huic veritati resistitis; sed etiam in ipso judicio, quo cum Maximiani schismate conflixistis. Si enim secundùm legem Christi agebatis: quanto congruentiùs secundùm eam constituunt aliqui Christiani Imperatores, si possunt secundùm eam judicare Pagani proconsules? Si autem in adjutorium etiam te[illegible] imperii leges assumendas putastis, [illegible] reprehe[illegible]mus. Fecit hoc Paulus, [illegible] adversus [illegible] civem Romanum se e[illegible] testatus est. *(Act. [illegible])* Sed quaero quibus terrenis legibus sit [illegible], ut Maximianistae locis pellantur? Nullas omnino reperies: sed videlicet legibus quae adversùs haereticos, atque inter eos etiam adversùs vos ipsos latae sunt, illos expellere voluistis, adversùs infirmos tanquam potentiores praevaluistis. Unde [illegible] quia ni[illegible] potuerunt, innocentes se dicunt, tanquam sub leone lupus. Tamen legibus adversùs vos latis profectò adversùs alios nisi per falsum testimonium non uteremini. Si enim veraces sunt illae leges, cedite etiam vos locis quos tenetis: si autem fallaces sunt, cur per eas alios exclusistis? Quid quòd & veraces sunt, & vos per illas alios nisi fallaciter non possetis expellere? Ut enim eis servirent judices, haereticos expellere voluerunt, unde vos priores expellere debuerunt: sed vos catholicos esse dixistis, ut vobis parcerent leges, per quas alios premebatis. [c] Videris quid vobis apud vos ipsos videamini: illis tamen legibus non estis catholici. Cur ergo aut eas veraces falso testimonio fefellistis, aut eas fallaces ad opprimendos alios usurpastis?

CAPUT LIX. 133. PET. dixit: *Dictum est, Non concupisces rem proximi tui. Vos nostra diripitis, ut pro vestris habeatis.* *(Exodi 20. 17.)*

134. AUG. respondit: Et quaecumque unitas possidebat, non nisi nostra sunt, qui non secundùm calumnias hominum, sed secundùm verba Christi, in quo benedicuntur omnes gentes universae terrae, in unitate consistimus, nec propter malos quos à frumentis Dominicis ante judicii ventilationem separare non possumus, [d] nos à societate tritici separamus: & si qua jam concisi possidere coepistis, quia vobis ablata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio cujus sunt omnia, facta sunt nostra; & justè nostra sunt: vos enim his utebamini ad praecisionem, nos ad unitatem. Alioquin & primo populo Dei possent illi objicere alienae rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia eâ terrâ malè utebantur expulsi sunt: & ipsi Judaei, a quibus ablatum est regnum, secundùm verba Domini, & datum est genti facienti justitiam, possunt objicere alienae rei concupiscentiam, quia Ecclesia Christi possidet, ubi persecutores Christi regnabant. *(Matth. 21. 43.)* Et post omnia, cùm vobis ipsis dictum fuerit, Res alienas concupiscitis, quia Maximianistas de basilicis ejecistis, quid respondeatis, non invenitis.

CAPUT LX. 135. PET. dixit: *Qua igitur lege vos Christianos ostenditis, cùm legi contraria faciatis?*

136. AUG. respondit: Litigare vis, non disputare.

CAPUT LXI. 137. PET. dixit: *Dicit autem Dominus Christus, Qui fecerit & sic docuerit, maximus vocabitur in regno caelorum. Sic autem vos miseros damnat: Qui resolverit unum ex his mandatis, minimus vocabitur in regno caelorum.* *(Matth. 5. 19.)*

138. AUG. respondit: Ubi fortè aliter dicis testimonia Scripturarum, quàm sese habent, & ad rem quae inter nos agitur, non pertinet, non nimis curo: ubi autem impediunt quod tractamus, nisi veraciter proferantur, non te arbitror fuc-

[a] Er. & Lov. cum eu. Am. & MSS. eo eu.
[b] Editi, vestra quae tenetis. Castigantur ex MSS.
[c] Editi, Videtis. At MSS. Videris.
[d] Hic editi, vos. At MSS. nos.

censere debere, si quemadmodum scriptum sit te commemoro. Ecce hoc quod modò posuisti, non ita scriptum est: sed ita potiùs, Qui solverit „ unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic, „ minimus vocabitur in regno cælorum. Qui au- „ tem fecerit & sic docuerit, magnus vocabitur in „ regno cælorum. Et continuò secutus ait, Dico „ enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra „ super Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis „ in regnum cælorum. Alibi enim Pharisæos osten- Matth. 23. 3. dit & arguit, quoniam dicunt, & non faciunt. Hos ergo & hìc significavit, cùm diceret, Qui solverit & sic docuerit: id est, docuerit verbis, quod solverit factis. Super quos abundare præcepit justitiam nostram, ut faciamus & sic doceamus. Et tamen nec propter illos Pharisæos, quibus nos non per prudentiam, sed per malevolentiam comparatis, præcepit Dominus deseri cathedram Moysi, in qua utique figurabat suam: dicens quippe illos cathedram Moysi sedentes, dicere & non facere; monet tamen populos facere quæ dicunt, & non facere quæ faciunt, ne cathedræ sanctitas deseratur, & propter pastores malos gregis unitas dividatur.

Cathedra Moysi, Christi cathedram figurabat.

CAPUT LXII.

139. PET. dixit: *Et iterum, Omne peccatum quod peccaverit homo, extra corpus est: qui autem peccaverit in Spiritu-sancto, non ei remittetur, nec in hoc sæculo, nec in futuro.*

140. AUG. respondit: Et hoc non ita scriptum est, & vide quantum te fefellerit. Apostolus 1 Cor. 6. 18. ad Corinthios scribens, ait, Omne peccatum „ quodcumque fecerit homo, extra corpus est, „ qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Hoc autem aliud est, & aliud illud quod Domi- Matth. 12. 31. nus in Evangelio dixit, Omne peccatum & „ blasphemia dimittetur hominibus, qui autem „ peccaverit in Spiritum-sanctum, non remit- „ tetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro. Tu autem cœpisti ex Apostolo sententiam, & eam tamquam una sit ex Evangelio terminasti: quod te non credo fraude, sed errore fecisse. Neutra enim ad rem pertinet, & cur hæc dixeris, & quoquo modo dixeris, omnino non video: nisi fortè, quia cùm superiùs dixisses, damnatos esse à Domino qui resolverint unum ex mandatis, considerasti quàm multos habeatis, non unum, sed multa mandata solventes; & ne tibi objiceretur, voluisti per transitum subinducere differentiam peccatorum, aliud esse solvere aliquod mandatum, unde venia facilis possit accipi; aliud autem peccare in Spiritum-sanctum, quod non remittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro. Timens itaque contagia peccatorum hoc tacere [a] noluisti, & rursus timens profunditatem quæstionis excedentem vires tuas, hoc cursim perstringere voluisti; tanta trepidatione, ut quemadmodum solent perturbatione aliqua festinantes perversè se vestire aut calceare, nolueris adtendere vel quid ad quod pertineat, vel ubi & quemadmodum scriptum sit. Quale sit autem illud peccatum quod non dimittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro, usque adeo nescitis, ut cùm in ipso nos esse credatis, remissionem tamen ejus per vestrum nobis baptismum promittatis. Quod unde fieri potest, si tale peccatum est, ut non dimittatur, neque in hoc sæculo, neque in futuro?

CAPUT LXIII. Matth. 5. 3.

141. PET. dixit: *Divina verò mandata quibus rebus impletis? Dicit Dominus Christus, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Vos persequendi malitiâ furoris divitias exhalatis.*

142. AUG. respondit: Dicite ista potiùs Circumcellionibus vestris.

CAPUT LXIV. Matth. 5. 4.

143. PET. dixit: *Beati mansueti, quoniam ipsi possidebunt terram. Vos igitur immansueti terram & cælum pariter perdidistis.*

144. AUG. respondit: Iterum atque iterum audite Dominum dicentem, Eritis mihi testes Act. 1. 8. „ in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, „ & usque in totam terram. Cur non ergo illi perdiderunt terram & cælum, qui ut non communicent universæ terræ, contemnunt verba sedentis in cælo? Nam de vestra mansuetudine, non tuæ voces, sed Circumcellionum fustes interrogentur. Dicturus es, Quid ad nos pertinet? Quasi nos ista dicamus, nisi ut hoc respondeatis? Ideo enim ad vos pertinet schisma vestrum, quia pertinere ad vos peccatum non vultis alienum: nec tamen ob aliud vos à nobis separastis, nisi dum nobis objicitis crimen alienum.

CAPUT LXV.

145. PET. dixit: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Vos nostri carnifices lugentes facitis, non lugetis.*

146. AUG. respondit: Considerate paululùm [b] quàm multis, & quantum luctum dederint *Deo laudes* armatorum vestrorum. Dicite iterum, Quid ad nos? Et ego iterum dicam, & tu quod dicis, Quid ad nos? quid ad orbem terrarum? quid ad eos qui laudant nomen Domini à solis ortu usque ad occasum? quid ad omnem terram quæ cantat canticum novum? quid ad semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes? Gen. 22. 18. Ergo ideo ad vos pertinet sacrilegium schismatis, quia non ad vos pertinent facta mala vestrorum: & hinc intelligitis nec ad orbem terrarum pertinere, etiam si ea probaretis, facta eorum propter quos inde vos separastis.

CAPUT LXVI. Matth. 5. 6.

147. PET. dixit: *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Vobis hæc justitia est, ut nostrum sanguinem sitiatis.*

148. AUG. respondit: Quid tibi dicam, tu homo, nisi quia calumniosus es? Esurit quidem vos & sitit unitas Christi: quæ utinam vos absorbeat; hæretici non eritis.

CAPUT LXVII.

149. PET. dixit: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Vos quando misericordes [c] appellem, cùm pœnas justis ingeritis! an communionem nequissimam, dum animas inquinatis!*

150. AUG. respondit: Nec vos justos probatis, nec nos pœnas ingerere vel injustis. Et tamen sicut est plerumque crudelis fallax adulatio, sic semper misericors justa correptio. Nam unde est illud quod non intelligitis, Emendabit Psal. 140. 5. me justus in misericordia & arguet me? Hoc enim cùm de asperitate misericordis correptionis dixisset, continuò subjunxit de lenitate perniciosæ adulationis, & ait, Oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum. Tu ergo adtende quò voceris, & unde revoceris. Nam unum, ...

[a] Sic MSS. Editi verò, *tacere voluisti*: & paulò pòst, *hoc rursum*; pro, *hoc cursim*: minùs bene.

[b] Editi, *quàm multum & quantum luctum dederint Deo (vel ideo) laudes amatorum vestrorum*. Castigantur ex MSS. Solus Erasmus habet, *ideo laudes*: malè. Nam *Deo laudes* vox erat Circumcellionum, *à quibus plus timetur Deo laudes, quàm fremitus leonis*: inquit Aug. in Psal. 132. n. 6. Item ibid. *Deo laudes vestrum plorant homines.*

[c] Sic MSS. At editi, *appellemus, cùm pœnas justis ingeritis! ad communionem &c.*

de nolli quo [illegible] te [illegible] sit quem [illegible] putris. Sed [illegible] si, [illegible] sarcinam suam portat, [illegible] apud nos & apud vos; sed sarcinam [illegible] quam omnes portatis, abjicite, ut sarcinas [illegible] bonas in unitate portetis, & eos qui malas portant, si potestis, misericorditer emendetis, si non potestis, pacificè toleretis.

CAPUT LXVIII

151. PET. dixit: *Beati [illegible] puro sunt corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Quando Deum videbitis, qui [illegible] mal[illegible] cordis geritis cæcitatem?*

152. AUG. respondit: Quare hoc dicis? An forte nos ignorata quæ homines dicunt objicimus omnibus gentibus, & manifesta intelligere nolumus quæ Deus prædixit de omnibus gentibus? Hæc est magna cæcitas cordis, & si nec ipsam in vobis agnoscitis, hæc est major cæcitas cordis.

CAPUT LXIX

153. PET. dixit: *Beati pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur. Vos pacem scelere fingitis, & bello quæritis unitatem.*

154. AUG. respondit: Non pacem scelere fingimus: sed pacem ex Evangelio prædicamus, cum quo si pacem habueritis, & nobiscum habebitis. Dominus resurgens, & se non solùm intuendum oculis, sed etiam contrectandum manibus discipulorum præbens, inde cœpit, Pax vobiscum, inquit. Et quomodo esset tenenda pax ipsa, sequentibus verbis aperuit. Ibi enim aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. (Luc. 24. 45.) Cum his verbis pacem habete, & à nobis non dissentietis. Nam si bello quærimus unitatem, non potuit laudari præclariùs bellum nostrum; quando quidem scriptum est, Diliges proximum tuum tamquam te ipsum. (Matth. 5. 43.) Et iterum scriptum est, Nemo unquam carnem suam odio habuit. (Ephes. 5. 29.) Et tamen caro concupiscit adversùs spiritum, & spiritus adversùs carnem. Quòd si nemo carnem suam odio habet, & tamen adversùs carnem suam concupiscit: ecce bello unitas quæritur, ut corpus castigatum servituti subjiciatur. Quod autem spiritus facit adversùs carnem, non odio, sed dilectione belligerans; hoc spiritales faciunt adversùs carnales, ut quod agunt erga se, agant & erga illos, quia diligunt proximos tamquam proximos: sed bellum spiritalium est illa in caritate correptio, gladius eorum sermo Dei est. Ad tale bellum tuba Apostolicâ concitantur cum magno impetu personante, Prædica verbum, insta opportunè, importunè, argue, hortare, increpa, in omni longanimitate & doctrina. (2. Tim. 4. 2.) Ecce non agimus ferro, sed verbo. Vos autem nec respondetis vera, & accusatis falsa: non corrigitis vestra, objicitis aliena. Dicit Christus verum testimonium de orbe terrarum, dicitis vos adversùs Christum falsum testimonium contra orbem terrarum. Nos autem si vobis potiùs quàm Christo crederemus, pacifici essemus: quia Christo potiùs quàm vobis credimus, pacem scelere fingimus. Et hæc cùm dicatis atque facitis, audetis insuper commemorare, *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.* (Matth. 5. 9.)

CAPUT LXIX

155. PET. dixit: *Cùm dicat apostolus Paulus, Obsecro vos fratres [illegible] Domino, [illegible] [illegible] vobis [illegible], cum omni humilitate & [illegible], cum [illegible] [illegible] in caritate, solliciti servare unitatem [illegible] in [illegible] pacis.* (Ephes. 4. 2.)

156. AUG. respondit: Hæc si non [illegible] diceretis, sed & [illegible], etiam cognita mala propter pacem sustineretis, non propter dissensionem incognita fingeretis; vel [illegible] postea didicistis propter unitatem Donati sustinere mala notissima & [illegible] Optati. Quæ illa dementia est: Tolerentur cogniti, ne concisio iterum concidatur; & infamantur incogniti, ne in ipsa integritate maneatur.

CAPUT LXX

157. PET. dixit: *Vobis dicit Propheta, Pax, pax, & ubi est pax?* (Jerem. 8. 11.)

158. AUG. respondit: Tu nobis hoc dicis, non Propheta. Tibi ergo respondemus, Si quæris ubi sit pax, aperi oculos, & vide de quo dictum sit, Auferens bella usque ad fines terræ. (Psal. 45. 10.) Si quæris ubi sit pax, aperi oculos ad illam civitatem, quæ non potest abscondi super montem constituta: aperi oculos & ad ipsum montem, & cum tibi Daniel demonstret ex parvo lapide crescentem, & implentem universam terram. (Dan. 2. 35.) Tibi autem cùm dicit Propheta, *Pax, pax, & ubi est pax?* (Jerem. 6. 14.) quid demonstrabis? an partem Donati ignotam innumerabilibus gentibus quibus notus est Christus? Non est ipsa quæ non potest abscondi: & unde, nisi quia non est super illum montem constituta? Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum; non Donatus, qui fecit de uno duo. (Ephes. 2. 14.)

CAPUT LXXI

159. PET. dixit: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* (Matth. 5. 10.) *Vos beati non estis, sed beatos martyres facitis, quorum scilicet animabus cæli repleti sunt, corporumque memoriâ terræ floruerunt. Vos ergo non colitis, sed facitis quos colamus.*

160. AUG. respondit: Planè si non dictum esset, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*, sed dictum esset, Beati qui se ipsos præcipitant; implerent cælum martyres vestri. Sanè de corporibus eorum multos terrarum flores videmus, sed sicut solet dici flos cinis.

CAPUT LXXII

161. PET. dixit: *Cum ergo falsando mandata beati non sitis, vos divinis sententiis Christus Dominus condemnat. Væ autem vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines; vos enim non intratis, & neque introeuntes sinitis.* (Matth. 23. 13.) *Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proselytum; & cùm factus fuerit, facitis eum filium gehennæ duplicius quàm vos. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham & anethum & cyminum, & reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium & misericordiam & fidem. Hæc autem oportebat fieri, & illa non omittere. Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia similes estis monumentis dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia: sic & vos à foris quidem paretis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.*

162. AUG. respondit: Dic mihi, utrùm aliquid dixeris, quod in vos vicissim ore maledico & con-

* In excusis, quemlibet mendosè.

tumelioso similiter dici non possit? Sed ex superioribus quæ à me dicta sunt, inveniet qui voluerit, hæc in vos non per vana convicia, sed per vera testimonia posse dici. Verumtamen quia ex occasione prætermittendum non est: certè antiquus populus Dei, circumcisionem pro baptismo habebat. Quæro ergo, si quem fecissent isti, in quos tanta dicuntur, pharisæi proselytum, qui si eos imitaretur, sicut dictum est, filius gehennæ fuisset duplo quàm illi; utrùm si corrigeretur, & vellet imitari Simeonem, Zachariam, Nathanaelem, iterum ab eis circumcidendus judicaretur? Quod si ridiculum est dicere, quamvis more atque ore vaniloquo talibus nos comparetis, quare post nos baptizatis? Quòd si vos tales estis, quanto nos veriùs & meliùs post vos non baptizamus, sicut nec illi quos nominavi, post pessimos pharisæos circumcidi debebant. Deinde cùm tales sederint cathedram Moysi, cui Dominus honorem servavit, quare vos propter eos, quos istis sive justè sive injustè comparatis, cathedram Apostolicam blasphematis?

Circumcisionem pro baptismo habuit antiquus populus Dei.

Caput LXXIII. Matth. 10. 16.

163. Pet. dixit: *Sed nos Christianos ista non terrent. Quòd enim estis malè facturi, à Christo Domino habemus antè mandatum: Mitto, inquit, vos sicut oves in medio luporum. Lupinam rabiem vos impletis, qui non aliter Ecclesiis insidias facitis aut paratis, quàm lupi ovilibus inhiantes, pernicie semper atque impetu, suffectis sanguine faucibus iram anhelantem* [a] *respirant.*

164. Aug. respondit: Vellem in vos dicere istam sententiam, sed nollem istis verbis: nimis inepta, vel potiùs insana sunt. Illud autem opus erat, ut certis aliquibus documentis, non vanissimus maledictis, nos lupos esse ostenderetis, vos autem oves. Nam cùm & ego dixero, Nos sumus oves, vos autem lupi; ideone putas interesse aliquid, quia tu illa verbis turgidis dicis? Sed adtende ut ego probem quod dico. Nempe Dominus, quod velis nolis nosti, ait in Evangelio, Quæ sunt oves meæ, vocem meam audiunt, & sequuntur me. (Johan. 10. 27.) Multæ sunt de diversis rebus voces Domini: verùm, exempli gratiâ, si quispiam dubitaret utrùm in corpore idem Dominus resurrexerit, & recitarentur ejus verba dicentis, Palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere; (Luca 24. 39.) si & his auditis ad credendum resuscitatum corpus ejus nollet adquiescere, non utique inter oves Domini deputaretur, quia vocem ejus auditam non sequebatur: sic & nunc, quoniam quæstio est inter nos, ubi sit Ecclesia, cùm ex ipso Evangelii loco, ubi post resurrectionem suum corpus etiam palpandum dubitantibus præbuit, [b] consequentia verba recitamus, ubi futuram Ecclesiæ latitudinem demonstravit, dicens, « Quoniam sic scriptum est, & sic « oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, « & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & re- « missionem peccatorum per omnes gentes, inci- « pientibus ab Jerusalem; & vos omnibus gentibus, ubi hæc completa sunt, communicare non vultis, quomodo estis oves hujus pastoris, cujus auditis vocibus non solùm non obsequimini, verùm etiam repugnatis? Et oves quidem vos non esse, hinc docemus: esse autem lupos, audite unde doceamus. Jam enim, [c] quia ubi sit Ecclesia, verbis ipsius apparet, manifestum est ubi sit ovile Christi. Ab hoc igitur ovili certissimis verbis Domini demonstrato & expresso, quicumque, non dico per falsa, sed quod manifestum est, per incerta hominum crimina oves segregant, & ab unitatis atque caritatis vita ereptas & alienatas necant, nonne ipsi sunt lupi rapaces? At enim & ipsi Dominum Christum laudant & prædicant. Hi sunt ergo de quibus ipse ait, Induti pellibus ovium, intus autem sunt lupi rapaces. Ex fructibus eorum cognoscetis eos. (Matth. 7. 15.) Ovina pellis est in Christi laudibus, lupinus fructus in maledictis dentibus.

Caput LXXIV.

165. Pet. dixit: *O miseri traditores, impleri quidem Scripturam sic decuit: sed in vobis hoc doleo, quòd partes malitiæ vos implere meruistis.*

166. Aug. respondit: Possem ego magis dicere, *O miseri traditores*; si mihi placeret, immo si justitia suaderet, omnibus vobis objicere quorumdam facta vestrorum. Quod ergo ad omnes vos pertinet, O miseri hæretici: cetera jam verba tua ego dixerim; scriptum est enim, Oportet & hæreses esse, ut probati manifesti fiant inter vos. (1. Cor. 11. 19.) *Impleri ergo Scripturam sic oportuit: sed in vobis hoc doleo, quod partes malitiæ implere vos meruistis.*

Caput LXXV.

167. Pet. dixit: *Nobis autem Dominus Christus contra vestra feralia patientiam simplicem innocentiamque mandavit. Quid enim dicit? Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, quomodo dilexi vos. Et in hoc scient omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis in invicem.* (Johan. 13. 34.)

168. Aug. respondit: Nisi hæc verba longè à vestris moribus aliena in sermonis vestri superficiem transferretis, quomodo vos ovina pelle tegeretis?

Caput LXXVI.

169. Pet. dixit: *Paulus quoque apostolus, cùm persecutiones immensas ab omnibus gentibus pateretur, à falsis fratribus pertulit graviores, sicut de se ipse testatur, frequenter afflictus, periculis ex gentibus, periculis ex genere, periculis à falsis fratribus.* (2. Cor. 11. 26.) *Quique iterum dicit, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Cùm igitur nos* [d] *falsi fratres appetitis, Pauli magistri patientiam sub* [e] *nostris periculis imitamur.*

170. Aug. respondit: Certè isti sunt falsi fratres, de quibus alio loco idem Apostolus ita conqueritur, Timothei prædicans germanam sinceritatem: Neminem, inquit, habeo unanimem, qui germanè de vobis sollicitus sit: omnes enim sua quærunt, non quæ Jesu Christi. (1. Cor. 4. 16. Philip. 2. 20.) Utique de his loquebatur, qui tunc quando illam scribebat epistolam, cum illo erant. Non enim omnes qui erant ubicumque Christiani, sua quærebant, non quæ Jesu Christi. De his ergo, ut dixi, hæc ingemuit, quos eo tempore cùm ista scriberet secum habebat. Quos enim alios tangit, cùm alibi dicit, Foris pugnæ, intus timores: (2. Cor. 7. 5.) nisi eos quos tanto vehementiùs, quanto interiùs metuebat? Si ergo velles imitari Paulum, intus esses falsorum fratrum tolerator, non foris innocentium calumniator.

Caput LXXVII. 1. Cor. 13. 1.

171. Pet. dixit: *Nam qualis fides in vobis est, quæ non habet caritatem? Paulo ipso dicente, Si linguis hominum loquar, & angelorum scientiam ha-*

[a] Editi, *suspirant*. Melius MSS *respirant*.
[b] In editis, *disputantibus consequentia verba recitamus*. Abest *disputantibus* à MSS.

[c] Hic restituimus *quia* ex MSS.
[d] Sic MSS. At Er. & Lov. *falsos fratres appellatis*.
[e] Duo MSS. *sub vestris periculis*, id est, quæ à vobis patimur.

beam, caritatem autem non habeam, ita sum tanquam æramentum tinniens, aut cymbalum concrepans. Aut si habuero prophetiam, & noverim omnia sacramenta & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Et si distribuero omnem substantiam meam pauperibus, & tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.

172. AUG. respondit. Hoc est quod paulò ante dixi, pelle te ovina contegi velle, ut si fieri potest, priùs te ovis mordentem sentiat, quam præsentiat venientem. Nonne ista est caritatis laus, quæ vestram calumniam solet hic dissima veritate convincere? An ideo arma ista nostra non erunt, quia vos ea præoccupare conamini? Prorsus hæc jacula viva sunt: undecumque jactentur, ᵃ agnoscuntur quos perimant. Si à nobis missa fuerint, in vobis hærebunt: si a vobis mittuntur, in vos retorquentur. His enim nos Apostolicis verbis, commendantibus eminentiam caritatis, vobis solemus ostendere, quomodo non prosit hominibus, quamvis in eis sint vel sacramenta vel fides, ubi caritas non est; ut cùm ad unitatem catholicam venitis, intelligatis quid vobis conferatur, & quantum sit quod minus habebatis: caritas enim Christiana nisi in unitate Ecclesiæ non potest custodiri: atque ita videatis sine illa nihil vos esse, etsi baptismum & fidem teneatis, & per illam etiam montes transferre possitis. Quòd si hæc & vestra sententia est, non in ᵇ vobis detestemur & exsufflemus vel Dei sacramenta quæ novimus, vel ipsam fidem; sed teneamus caritatem, sine qua & cum sacramentis & cum fide nihil sumus. Tenemus autem caritatem, si amplectimur unitatem: amplectimur autem unitatem, si eam non per verba nostra in parte confingimus, sed per verba Christi in unitate cognoscimus.

CAPUT LXXVIII. 1. Cor. 13. 4.

173. PET. dixit: *Et iterum, Caritas enim magnanima est & benigna, caritas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt. Vos autem quæritis aliena. Non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. omnia tolerat, omnia sustinet: caritas numquam excidet. Hoc est breviter dicere: Non persequitur caritas, non adversùm ceteras animas Imperatores inflammat, non aliena diripit, non etiam homines quos spoliarit occidit.*

174. AUG. respondit: Quotiens tibi dicturus sum, hæc si non probatis, ad neminem pertinent: si autem probatis, ad nos non pertinent; sicut nec ad vos, quæ vestri quotidie committunt per scelera furiosorum, per luxurias vinolentorum, per cæcitatem præcipitatorum, per tyrannidem raptorum. Quis non videat verum esse quod clamo? Sed nunc si esset in te caritas, congauderet veritati. Quàm enim eleganter sub pelle ovina dicitur, *Caritas omnia tolerat, omnia sustinet*: ubi autem ventum fuerit ad examen, lupini dentes operiri non possunt. Cùm enim caritas te propter id quod dictum est, Sustinentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis: ᶜetiam si qua mala intus nosses, cogeret, non eis quidem consentire, sed tamen ea si prohibere non poteras sustinere, ne propter malos ventilabro ultimo separandos, (Ephes. 4. 2.) nunc a bonorum societate pacis vinculum abrumperes, foras vento levitatis excussus, paleæ tamen objicis tritico, & quæ fingis de malis, per contagionem valere & in bonis affirmas. Et cum Dominus dixerit, Ager est hic mundus, messis autem est finis sæculi; (Matth. 13. 38.) cùm de frumentis & zizaniis dixisset, Sinite utraque crescere usque ad messem: tu laboras verbis tuis, ut frumenta jam per totum agrum defecisse, & ad exiguam particulam vestram remansisse credantur; dum vis ut habeatur Christus mendax, tu autem verax. Et loqueris quidem contra conscientiam tuam: neque enim vere quisquam quoquo modo intuens Evangelium, audet in animo suo dicere, per tot gentes in quibus pene una voce respondetur Amen, & cantatur Halleluia, non esse Christianos. Et tamen ne pars Donati, quæ orbi terrarum non communicat, errare videatur, si quis tibi Angelus de cælo qui posset intueri universum orbem, diceret extra communionem vestram nusquam esse innocentes & bonos, procul dubio gauderes super iniquitate generis humani, & vera te dixisse ante quàm cognosceres gloriareris. Quomodo est ergo in te caritas, quæ *non gaudet super iniquitate?* Sed noli falli: sunt per agrum, id est, per mundum usque ad finem sæculi crescentia frumenta Dominica. Christus hoc dixit, Christus est veritas. Sit in te caritas, & congaudeat veritati. Contra Evangelium & si Angelus de cælo evangelizaverit, anathema sit. (Gal. 1. 8.)

CAPUT LXXIX.

175. PET. dixit: *Postremo quæ est ratio persequendi vos, miseri, interrogo; si putatis forsitan vos aliqua legis auctoritate peccare?*

176. AUG. respondit: Qui peccat, non peccat legis auctoritate, sed contra legis auctoritatem. Quia verò interrogas, quæ sit ratio persequendi; vicissim te interrogo, cujus sit vox in Psalmo dicentis, Detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar. (Psal. 100. 5.) Quære itaque persecutionis vel caussam vel modum, & noli tantâ imperitiâ generaliter malorum persecutores reprehendere.

CAPUT LXXX.

177. PET. dixit: *Ego verò è contra respondeo, Iesum Christum neminem persecutum: & cùm aliquæ sectæ Apostolis eidem suggerentibus displicerent; (ita enim fidem venerat facere, ut non cogeret homines, sed potiùs invitaret,) dicunt illi Apostoli, Multi in nomine tuo manus imponunt, & nobiscum non sunt. Dixit Iesus, Dimittite illos, si contra vos non sunt, pro vobis sunt.* (Luca 9. 50.)

178. AUG. respondit: Verum dicis, multo uberiùs te prolaturum de tuo quæ in Scripturis non inveniuntur. Si enim de scripturis sanctis velis testimonia proferre, numquid ea quæ non inveneris proferes? Vestra autem mendacia quàm multa sint, in vestra potestate est. Ubi enim scriptum est quod posuisti, vel quando aut Domino illud suggestum est, aut à Domino illud responsum est? *Multi in nomine tuo manus imponunt, & nobiscum non sunt*, numquam Filio Dei quisquam discipulorum dixit: unde nec illud ab eo responderi potuit, *Dimittite illos, si contra vos non sunt, pro vobis sunt.* Sed est quiddam simile, quod re vera in Evangelio legimus de quodam suggestum esse Domino, qui dæmonia in ejus nomine ejiciebat, & cum discipulis eum non sequebatur, ubi Dominus ait, Nolite prohibere: qui contra vos non est, pro vobis est. Hoc autem ad sectas

ᵃ In veteribus codicibus, agnoscunt.

ᵇ Erasmus & Cygirannensis MS. non in nobis.

[illegible]constrandas, quibus pep[illegible] Domin[illegible] [illegible]dicitur, omnino non pertinet. Sed [illegible] nonnulla [illegible] similitudo sententiæ, non est [illegible]cium, error humanus est. Si autem superioribus [illegible] scripturarum nebulas [illegible] injicere [illegible] compungaris & contineas & corrigas. [illegible] tamen quod de hoc [illegible], de quo Do[illegible]umest, non [illegible]. Quomodo enim [illegible] præter communionem discipulorum, valebat tamen [illegible] sanctum nomen Christi, [illegible] Ecclesiæ communionem valet sanctitas sacramenti. Neque enim baptizatus conse[illegible]tur nisi in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Quis autem insanissimus dixerit, etiam præter Ecclesiæ communionem nomen Filii valere, * Patris autem & Spiritus-sancti non valere; aut valere quidem in homine sanando, non autem valere in baptismo consecrando. Sed planè præter Ecclesiæ communionem & unitatis sanctissimum vinculum & caritatis supereminentissimum donum, nec ille à quo dæmonium ejicitur, nec ille qui baptizatur, æternam vitam consequitur: sicut nec illi qui per communionem sacramentorum intus videntur, & per iniquitatem morum foris intelliguntur. Quòd autem Christus etiam corporaliter fuerit persecutus eos, quos de templo expulit flagellando, jam suprà diximus.

Cap. LXXXI. Phil. 1. 18. 179. Pet. dixit: *Sanctus verò apostolus Paulus hæc dicit: Quoquo modo, inquit, Christus annuntietur.*

180. Aug. respondit. Contra te loqueris; sed tamen quia pro veritate loqueris, si eam dilexeris, pro te sit quod loqueris. Quæro enim abs te, de quibus hoc dixerit apostolus Paulus?

Ibidem 15. Recolamus hoc paululùm, si placet. Quidam, » inquit, per invidiam & contentionem, quidam » verò per bonam voluntatem Christum annun» tiant, quidam ex caritate, scientes quia in de» fensionem Evangelii positus sum; quidam verò » & per contumaciam Christum annuntiant non » castè, existimantes tribulationem suscitari vincu» lis meis. Quid enim? Dum omni modo, sive oc» casione, sive veritate Christus annuntietur, & in » hoc gaudeo, sed & gaudebo. Videmus istos rem quidem sanctam & castam & veram, non tamen castè annuntiasse, sed per invidiam & contentionem, sine caritate, sine castitate. Certè paulò antè laudes caritatis adversùs nos dicere videbaris ex Apostoli testimonio, quia ubi caritas non est, quidquid fuerit nihil prodest: ecce in istis caritas non est, & tamen erat Christi prædicatio, de qua se gaudere sic dicit Apostolus. Neque enim malo illorum gaudet, sed bono nominis

1. Cor. 13. 6. Christi. In ipso quippe caritas erat, quæ non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Invidia porrò, quæ in illis erat, diabolicum malum est: hac enim & cecidit & dejecit. Hi ergo tam mali, quos sic arguit Apostolus, in quibus erat tantum bonum de quo gaudet Apostolus, ubi erant, intus an foris? Elige quod volueris. Si intus, certè noverat eos Paulus, & eum tamen non polluebant: sic vos non pollueren[t] in unitate orbis terrarum, de quibus nescio quæ [illegible] vera dicitis, seu falsa confingitis. Quare ergo

Invidia diabolica [illegible]

[illegible]. Avo [illegible] [illegible] ti pe[illegible]. Si autem [illegible] & [illegible] qui [illegible], & [illegible] ad [illegible] [illegible] tem [illegible] & [illegible], pertinere non possunt, inest [illegible] nomini Christi, quod [illegible] præ[illegible] propter ipsum nominis sanctitatem, quod [illegible] detestetur, [illegible] confirmat. [illegible] nomine non [illegible] injuriam, [illegible] niunt qui foris [illegible] honoramus. Vos [illegible] eis, quorum [illegible] sacramentum non [illegible] Christi [illegible] est, exsufflatis. [illegible] commemoravit Apostolus, [illegible] ris ab Ecclesia [illegible] a catholicis pati per [illegible] quendo facis invidiam [illegible] Christi nomen, cui [b] [illegible] riam.

181. Pet. dixit: *Si [illegible] tanta [illegible] non est aliquibus adversata quæ tu ratione [illegible] queris, ut cogas homines inquinari.*

182. Aug. respondit. Nec persequimur vos, nisi quemadmodum persequitur veritas falsitatem: nec ad nos pertinet, si quis vos aliter persecutus est; sicut nec ad vos quidquid [c] vestri [illegible] faciunt: nec vos cogimus inquinari, sed suademus sanari.

183. Pet. dixit: *Quòd si cogi per legem aliquem vel ad bona liceret, vos ipsi miseri à nobis ad fidem purissimam cogi debuistis. Sed absit, absit à nostra conscientia, ut ad nostram fidem aliquem compellamus.*

184. Aug. respondit: Ad fidem quidem nullus est cogendus invitus, sed per severitatem, immo & per misericordiam Dei, tribulationum flagellis solet perfidia castigari. Numquid quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, ideo mores pessimi non legis integritate puniuntur? Sed tamen malè vivendi ultrix disciplina præpostera est, nisi cùm præcedens bene vivendi doctrina contemnitur. Si quæ igitur adversùs vos leges constitutæ sunt, non eis bene facere cogimini, sed malè facere prohibemini. Nam bene facere nemo potest, nisi elegerit, nisi amaverit, quod est in libera voluntate: timor autem pœnarum & si nondum habet delectationem bonæ conscientiæ, saltem intra claustra cogitationis coërcet malam cupiditatem. Qui tamen adversas leges constituerunt, quibus vestra comprimatur audacia? nonne hi de quibus dicit Apostolus, » Quia non sine caussa gladium portant, ministri » enim Dei sunt, vindices in iram ei qui malè agit? » Tota igitur quæstio est, utrùm vos non malè agatis, quibus tanti schismatis sacrilegium objicit orbis terrarum: cujus quæstionis discussione neglecta, superflua loquimini; & cùm vivatis * ut latrones, mori vos jactatis ut martyres. Et quia vel ipsis leges, vel invidiam formidans, vel ad resistendum impares estis, non dico adversùs tot homines, sed adversùs tot gentes catholicas; etiam de mansuetudine gloriamini, quòd ad vestram partem neminem cogitis. Isto modo & milvus, cùm pullos rapere territus non poterit, colum-

Rom. 13. 4. V. Epist. 88. n. 8.

* Ve[illegible], Pa[illegible] & Spiritus-sancti non valere, prætereunt [illegible] nomine [illegible], sic [illegible], Quia [illegible] sanando. Et emendantur ope codicis Florentini.

b Er. & Lov. baptizando. Mel. Am. & MSS. rebaptizando.
c [illegible], nostri: & [illegible], ed. suademus, habebant: suademus. Emendati sunt ex MSS.

[illegible] U[illegible] cum potestis, & non [illegible] plura faceretis, si [illegible]. Quando [illegible] vobis, Christi invidens paci, [illegible] unitatis, quæ strages à vobis [illegible], quando vobiscum apertis templis [illegible] etiam dæmones exsultabant, [a] quis commemorare sufficiat? Bello Firmiano quæ à vobis Rogatus Maurus pertulerit, ipsa Mauritania Cæs[illegible] interrogetur. Tempore Gildoniano, qui unus [b] collega vester familiarissimus amicus ejus fuit, viderint Maximianistæ quæ senserint. Non F[illegible]licianum ipsum qui modò vobiscum est, si ad jusjurandum liceret provocare, utrùm ad communionem vestram non invitum Optatus redire compulerit; movere labia non auderet, præsertim si ejus faciem populus Mustitanus intueretur, quo teste illa tunc facta sunt. Sed isti, ut dixi, viderint quæ passi fuerint ab eis, cum quibus Rogato talia fecerant. Ipsa Ecclesia catholica solidata principibus catholicis imperantibus terrâ marique armatis turbis ab Optato atrociter & hostiliter oppugnata est. Quæ res coëgit tunc primò adversùs vos allegari apud vicarium Seranum legem illam de decem libris auri, quas nullus vestrûm adhuc pendit, & nos crudelitatis arguitis. Quid autem mansuetius sit, quàm ut coërcitione damnorum tanta vestra scelera multarentur? Quis autem possit enarrare omnia, quæ nullâ [a] amicitiâ judicum aut aliquarum potestatum, quisque ubi potuerit, in locis vestris propria dominatione committatis? Quis [b] nostrûm in plebibus nostris non aliquid tale vel à prioribus comperit, vel ipse expertus est? Nonne apud Hipponem, ubi ego sum, non desunt qui meminerint Faustinum vestrum regni sui tempore præcepisse, quoniam catholicorum ibi paucitas erat, ut nullus eis panem coqueret, ita ut cujusdam diaconi nostri furnarius inquilinus [c] domnædii sui panem incoctum abjecerit, eique nulla exsilii lege damnato, communicationem non solùm in civitate [d] Romana, sed etiam in patria sua; nec solùm in patria sua, sed etiam in domo sua negaverit? Quid nuper, quod ipse adhuc lugeo, nonne [e] Crispinus vester Calamensis, cùm emisset possessionem, & hoc emphyteuticam, non dubitavit in fundo catholicorum imperatorum, quorum legibus nec in civitatibus esse jussi estis, uno terroris impetu octoginta ferme animas miserabili gemitu mussitantes rebaptizando submergere? Quibus autem, nisi talibus factis, etiam ipsas, de quibus conqueremini leges, longè quidem infra meritum sceleris vestri, sed tamen qualescumque ferri coëgistis? An verò violentis incursibus Circumcellionum vestrorum, qui sub vestro principatu furiosis agminibus militant, non ex agris undique pelleremur, nisi vos obsides in civitatibus teneremus, qui quoquo modo ipsam faciem publicam & honestorum reprehensionem, (& si non timore,) vel pudore ferre nolitis. Noli ergo dicere, *Absit, absit à no-* A *stra conscientia, ut ad nostram fidem aliquem compellamus.* Facitis enim ubi potestis: ubi autem non facitis, non potestis, sive legum, sive invidiæ timore, sive resistentium multitudine.

185. PET. dixit: *Dicit enim Dominus Christus, Nemo venit ad me, nisi quem Pater adtraxerit. Cur autem vos non liberum arbitrium unicuique sequi permittitis, cùm ipse Dominus Deus liberum arbitrium dederit hominibus; viam tamen justitiæ ostendens, ne quis forsitan nescius deperiret? Dixit enim,* B *Posui ante te bonum & malum, posui ante te ignem & aquam, quod volueris elige. Ex quo vos arbitrio miseri, vobis non aquam, sed ignem potiùs elegistis. Sed tamen, inquit, bonum elige, ut vivas. Qui non vis bonum eligere, vivere te nolle* [f] *damnasti.*

186. AUG. respondit: Si tibi proponam quæstionem, quomodo Deus Pater adtrahat ad Filium homines, quos in libero dimisit arbitrio, fortassis eam difficilè soluturus es. Quomodo enim adtrahit, si dimittit ut quis quod voluerit C eligat? Et tamen utrumque verum est: sed intellectu hoc penetrare pauci valent. Sicut ergo fieri potest, ut quos in libero dimisit arbitrio, adtrahat tamen Pater ad Filium: sic fieri potest, ut ea quæ legum coërcitionibus admonentur, non auferant liberum arbitrium. Quidquid enim homo durum & molestum patitur, admonetur ut cogitet quare patiatur; ut si pro justitia se pati perspexerit, idipsum bonum eligat pro justitia talia sustinere: si autem viderit iniquitatem esse D pro qua patitur, se infructuosissimè laborare atque cruciari considerans, mutet in melius voluntatem, simulque careat & molestia literà & ipsa iniquitate, multo utique gravius & perniciosiùs nociturâ. Et vos cùm aliquid adversùs vos reges constituunt, admoneri vos credite, ut cogitetis quare ista patiamini: si propter justitiam, re vera illi persecutores vestri sunt, vos autem beati qui persecutionem passi propter justitiam, possidebitis regnum cælorum: si autem propter iniqui- E tatem schismatis vestri, quid illi nisi correctores vestri sunt, vos autem, sicut ceteri diversorum scelerum rei, qui pœnas legibus pendunt, profectò infelices & in hoc sæculo & in futuro? Nemo ergo vobis aufert liberum arbitrium: sed vos diligenter adtendite quid potiùs eligatis, utrùm correcti vivere in pace, an in malitia perseverantes, falsi martyrii nomine vera supplicia sustinere. Sic vos autem alloquor, quasi verò aliquid dignum vestra iniquitate patiamini, cùm tanta indigna faciatis, & in tanta impuni- F tate regnetis; ita furiosi, ut per Dei laudes ampliùs quàm buccinâ bellicâ terreatis; ita calumniosi, ut etiam spontanea vestrorum præcipitia nostris persecutionibus imputetis.

187. Dicit etiam quasi præceptor benignissimus, *Qui non vis bonum eligere, vivere te nolle damnasti.* Ita verò, si vestris criminationibus crederemus, [g] benignè viveremus: quia Dei promissionibus credimus, vivere nos nolle damna-

Margin notes: Optatus Thamugadensis Gildonianus. — [a] Al. nullâ auctoritate. — Donatistæ vetant catholicis panem coqui. — Cap. LXXXIV. Joan. 6. 44 — Eccli. 15. 17 — Leges admonent, non auferunt liberum arbitrium.

[a] In antè editis locus iste sic habet: *Quis commemorare sufficiat, bello Firmiano quæ à vobis Rogatus Maurus pertulerit? Ipsa Mauritania Cæsariensis interrogetur* (Lov.) *& tempora Gildoniana*, (Am. *& tempore Gildoniani*, Er. *& tempora Gildoniani*,) *quia unus collega vester familiarissimus amicus ejus fuit. Viderint* (Am. *Videremus*) *Maximianistæ quæ senserint*, &c. Errata & vocum ineptam interpunctionem corrigunt veteres libri. De Rogato Mauro, Mauritaniæ Cæsariensis episcopo Cartennensi, à quo Rogatenses, Donatistarum schisma, loquitur Aug. in Epistola 93 ad Vincentium. Rogatenses porrò ceteros Donatistas Firmianos, quòd ab iis per Firmum tyrannum acerba multa perpessi essent, appellabant, ex Epist. 87 ad Emeritum, n. 10.

[b] Editi, *Quis vestrûm in plebibus vestris.* Emendantur ex MSS.

[c] In excusis, *dominus sui.* At in MSS *domnædii sui.* Hanc vocem jam aliàs restituimus in Enarratione in Psal. 38 n. 11.

[d] Hipponem Romanæ civitatis jure nobilitatam fuisse significat etiam in Epistola 15 ad Eusebium, n. 3.

[e] Ea de re expostulat cum ipso Crispino Epistolâ 66.

[f] Cygirannensis codex hoc tantùm loco, *clamasti.*

[g] Floriacensis vetus cod. *bene viveremus.*

mus. Bene, ut arbitror, meministis quid Apostoli dixerint Judæis, quando Christum prædicare prohibebantur: hoc ergo & nos dicimus, ut respondeatis nobis, Utrùm Deo magis obediendum sit, an hominibus? (*Act. 5. 29*) Traditores, thurificatores, persecutores, verba sunt hominum contra homines. In sola * dilectione (*f. ditione*) Donati remansit Christus: verba sunt hominum extollentium gloriam hominis sub nomine Christi, ut gloria minuatur ipsius Christi. Scriptum est enim, In lata gente gloria regis, in diminutione autem populi B contritio principis: (*Prov. 14. 28.*) hæc ergo verba sunt hominum. At illa in Evangelio, Quia oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem: (*Luca 24. 46.*) verba sunt Christi commendantis gloriam quam accepit à Patre in latitudine regni sui. Utrisque auditis, hanc Ecclesiæ communionem potiùs eligimus, & hominum verbis Christi verba præponimus. Rogo quis est qui nos dicat mala elegisse, nisi qui Christum dicit mala docuisse? C

CAPUT LXXXV.

188. PET. dixit: *Numquid igitur cædem vel schismaticis Deus jussit inferri? Qui si omnino præciperet, vos deberetis occidi ab aliquibus Scythis ac Barbaris, non tamen à Christianis.*

189. AUG. respondit: Vestri Circumcelliones quiescant, & * nolo (*f. & non nos.*) nos de Barbaris terreas. Utrùm autem schismatici nos simus an vos, nec ego nec tu, sed Christus interrogetur, ut ª indicet Ecclesiam suam. Lege ergo Evangelium; D & respondet tibi, In Jerusalem & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram. (*Luca 24. 47. Act. 1. 8.*) Quisquis igitur in Ecclesia non invenitur, jam non interrogetur, sed aut correctus convertatur, aut correptus non conqueratur.

CAPUT LXXXVI.

190. PET. dixit: *Neque enim Dominus Deus humano sanguine aliquando lætatus est, cùm occisorem fratris Cain in vita ᵇ carnifice voluerit permanere.*

191. AUG. respondit: Si occisori fratris Deus E noluit inferri mortem, sed relinqui carnificem vitam: vide ne fortè hoc sit, quòd cùm regis cor in manu Dei sit, unde multas ad vos commonendos & corripiendos leges ipse constituit, nulla tamen lex regia vos jussit occidi; fortasse propterea, ut quicumque vestrûm in pertinaci sacrilegi furoris aura persistunt, Cain parricidæ supplicio, ᶜ vitâ carnifice crucientur. Legimus enim multos à famulo Dei Moyse misericorditer interfectos: nam in eo quòd pro eorum nefario F sacrilegio sic est Dominum deprecatus, ut diceret, Domine si dimittis illis peccatum, dimitte; sin autem, dele me de libro tuo; (*Exodi 32. 31.*) ineffabilis ejus caritas & misericordia satis apparet. Numquid ergo subitò crudelis effectus est, cùm de monte descendens tot millia juberet occidi? Considerate itaque ne fortè majore iracundiâ Dei per tot leges adversùs vos latas à nullo Imperatore jussi fueritis occidi. An illi fratricidæ non vos comparandos putatis? Audite Dominum per Pro- G phetam dicentem: Ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in nationibus, & in omni loco incensum admovebitur nomini (*Malac. 1. 11.*) meo & hostia pura. Magnum nomen meum in nationibus, dicit Dominus omnipotens. Hoc fraterno sacrificio super quod respicit Deus, invidere vos per calumnias vestras ostenditis: & quando audieritis, à solis ortu usque ad occasum laudari nomen Domini; (*Psal. 112. 3.*) quod est vivum sacrificium, de quo dictum est, Immola Deo sacrificium laudis: (*Psal. 49. 14.*) ita concidet vultus vester, ut illius homicidæ. Sed quia universum orbem interimere non potestis, odio ipso rei tenemini, dicente Johanne, Qui odit fratrem suum, homicida est. (*1 Johan. 3. 15.*) Et utinam innocens frater in vestrorum potiùs Circumcellionum tela trucidandus, quàm in vestram ᵈ linguam rebaptizandus incurrat.

CAPUT LXXXVII.

192. PET. dixit: *Monemus vos ergo, si libenter audiatis, & si non libenter accipitis, admonemus; quia Dominus Christus non occidendi formam, sed moriendi, Christianis instituit. Nam si ita repugnantes diligeret, nollet pro nobis occidi.*

193. AUG. respondit: Utinam formam ejus sequerentur martyres vestri; non se præcipitarent, quod ille diabolo suggerente non fecit. Vos autem cùm majores nostros etiam defunctos falso testimonio persequimini, ubi accepistis hanc formam? Quòd nos ignotorum criminibus maculare conamini, cùm vestrorum malefacta notissima vobis obesse nolitis, ubi accepistis hanc formam? Sed nimiùm superbimus, si de nobis succensemus, cùm adversùs ipsum Dominum vos falsum testimonium dicere videamus: quando quidem ipse Ecclesiam suam per omnes gentes & promisit & exhibuit; & vos contradicitis. Hanc verò formam nec ab ipsis Judæis persecutoribus accepistis: illi enim persecuti sunt carnem ambulantis in terra, vos Evangelium sedentis in cælo. Quod Evangelium mitiùs pertulit sævientium regum flammas, quàm vestras patitur linguas: nam illis incendentibus unitas mansit, vobis loquentibus manere non potuit. Qui verba Domini exusta cupiebant aboleri, non credebant posse lecta contemni. Non ergo illi in Evangelio exercerent flammas suas, si eis contra Evangelium permitteretis linguas vestras. In illa persecutione Evangelium Christi ab aliis sævientibus quærebatur, ab aliis metuentibus prodebatur, ab aliis sævientibus incendebatur, ab aliis diligentibus abscondebatur, nullis contradicentibus oppugnabatur; sceleratiores vobis persecutionis partes transacta gentium persecutione servastis. Qui Christi nomen persequebantur, Christo crediderunt: qui propter Christi nomen honorantur, Christo contradicunt.

CAPUT LXXXVIII.

194. PET. dixit: *Ecce vobis plenissimum documentum, quòd Christiano non liceat in pernicie aliena versari. Disciplinæ autem hujus initium Petro est constitutum, sicut scriptum est: Percussit Petrus auriculam servi principis Judæorum, & abscidit eam. Dixitque illi Jesus, Petre reconde gladium tuum in theca. Qui enim gladio utitur, gladio morietur.* (*Matth. 26. 52.*)

195. AUG. respondit: Cur ergo non tali voce compescitis arma Circumcellionum? An præter Evangelium vos loqui arbitremini, si dixeritis, Qui fuste usus fuerit, fuste morietur? Date

ª Editi, *judicet*. Castigantur ex MSS.

ᵇ Am. & Er. *in vita carnificem*. Ubi Lovanienses ex MSS. rectè castigarunt, *in vita carnifice*. Sed ipsi tamen postea superiorum editorum erratum in Augustini responsione secuti potuerunt, *sed relinqui carnificem vitam*. quod per eos emendatur ad veteres codices, quia *carnificem* constanter jungunt ut adjectivum ad *vitam*. Sic rursum infrà cum ipsismet editis habent, *vitâ carnifice crucientur*.

ᶜ Editi, *& vitâ carnifice*. Particula *&* non est in MSS.

ᵈ Am. & Er. *in vestram aquam*: dissentientibus MSS.

ergo

ergo veniam, quia nec illos a quibus Marculum præcipitatum esse jactatis, potuerunt prohibere majores nostri: neque enim scriptum est in Evangelio, Qui aliquem præcipitaverit, præcipitari monetur. Atque utinam sicut illa vel falsa vel transacta sunt, sic istorum [a] ligna cessarent. Quanquam fortassè irascimini, quòd legionibus vestris, etsi non legibus, saltem verbis subtrahimus armaturam, quia eas solis sævire fustibus dicimus. Vetus quippe ista eorum militia fuit, nunc autem nimiùm profecerunt. Nam inter vinolenta convivia, & cum feminis maritos non habentibus, liberam comitandi, vagandi, jocandi, bibendi, pernoctandi licentiam, non solùm fustes tornare, sed etiam ferrum vibrare & fundas circumagere didicerunt. Sed cur eis non dicam, (quo animo dicam, & quo illi accipiant, noverit Deus,) Insani, gladius Petri quamvis adhuc carnali motu animi, tamen pro Christi corpore in corpus persecutoris exsertus est, vestra verò arma adversùs Christum divisa sunt: corpus verò cui ille caput est, id est, Ecclesia ejus, per omnes gentes est. Ipse hoc dixit, & adscendit in cælum, quò cum furor Judæorum sequi non potuit: & membra ejus in corpore quod adscendens commendavit, furor vester oppugnat. Pro istis membris adversùs vos sæviunt, & vobis resistunt, quicumque in Catholica parvæ adhuc fidei, eo animo sunt, quo tunc Petrus fuit, cùm ferrum pro Christi nomine strinxit. Sed multum interest inter vestram persecutionem & istorum. Vos similes estis servo sacerdotis Judæorum; quia servientes principibus vestris, adversùs Ecclesiam catholicam, id est, adversùs Christi corpus armamini: isti autem tales sunt, qualis tunc Petrus fuit, qui pro Christi corpore, id est, pro Ecclesia, etiam corporaliter pugnant. Sed si ipsis dicitur ut quiescant, sicut Petro tunc dictum est: quanto magis vobis dicendum est, ut hæretico [b] furore deposito ad ea membra pertineatis, pro quibus illi sic dimicant. Sed læsi à talibus etiam nos odistis, & tamquam aures dexteras perdideritis, Christum sedentem ad Patris dexteram non auditis. Sed quibus loquar, aut quando eis loquar, quibus nec horam invenio, vinum etiam manè ructuantibus, sive jam ebriis, sive adhuc [c]? Quinimmo & minantur, non solùm illi, sed de illis etiam episcopi ipsorum, parati negare ad se pertinere quod fecerint. Donet nobis Dominus canticum graduum, quo dicere possimus, Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus, cùm loquebar eis, debellabant me gratis. (Psal. 119. 7.) Dicit enim hoc corpus Christi, quod per totam terram, ab aliis hîc, ab aliis alibi, & ab omnibus aliis atque aliis ubicumque sunt, hæreticis oppugnatur. (Vide lib. 3. cont. Cresc. c. 67 & lib. 4. c. 60 & 61.)

CAPUT LXXXIX.

196. PET. dixit: *Ergo, inquam, mortem pro fide subeundam constituis, [d] quàm cuiquam pro communione faciendam. Christianitas enim mortibus proficit. Nam nemo [e] fidelissimus viveret, si mors à fidelibus timeretur. Dicit enim Dominus Christus, Si granum tritici cadens in terram non moriatur, solum manet: si autem moriatur, multum fructum facit.* (Johan. 12. 24.)

197. AUG. respondit: Vellem scire quem primò de parte vestra se præcipitaverit. Valde quippe illud granum fertile fuit, unde tanta seges præcipitatorum cadaverum pullulavit. Sane cùm verborum Domini meministis, quia sic dixit granum moriturum, & multum fructum facturum, quare ipsi fructui, quòd per totum mundum veracissime provenerit, invidetis; & ei zizaniorum vel paleæ crimina, vel quæ audistis vel quæ finxistis, objicitis?

CAPUT XC.

198. PET. dixit: *Sed vos spinas atque zizania, non semina spargitis, cum quibus vos in summo judicio deceat concremari. Non maledicimus; sed omnis spinosa conscientia, Dei sententia sic tenetur.*

199. AUG. respondit: Saltem commemoratione zizaniorum simul tibi & triticum veniret in mentem, quia utraque per agrum jussa sunt crescere usque ad messem: vos autem oculum malevolentiæ in zizaniis acriter figitis, & contra sententiam Christi ea sola per orbem terrarum, exceptâ Africâ, crevisse contenditis.

CAPUT XCI.

200. PET. dixit: *Ubi est quod ait Dominus Christus, Si acceperis alapam, præpara & alteram maxillam?* (Matth. 5. 39.) *Ubi est illud, quod sputa in facie passus est, qui sputo suo sanctissimo cæci oculos patefecit? Ubi est quod dicit apostolus Paulus, Si quis vos in faciem cædit?* (2. Cor. 11. 20.) *Ubi est quod iterum dicit, In plagis supra modum, in mortibus frequenter, in carceribus abundantiùs? Quæ pertulit memorat, non quæ fecit. Suffecerat fidei Christianæ a Judæis hæc fieri: cur hæc miseri perpetratis?*

201. AUG. respondit: Itane verò vos acceptâ alapâ præbetis alteram maxillam? Non istam vobis famam furiosa vestra agmina per totam Africam cum terribili turpitudine passim vagantia compararunt. Utinam vobiscum paciscerentur homines, ut saltem secundùm veterem Legem, oculum pro oculo, dentem pro dente peteretis, non pro auditis verbis fustes erigeretis. (Deut. 19. 21.)

CAPUT XCII.

202. PET. dixit: *Quid autem vobis est cum regibus sæculi, quos numquam Christianitas nisi invidos sensit? Quod ut breviter doceam, Macchabæos fratres rex persecutus est.* (2. Macch. 7.) *Rex quoque tres pueros, cùm ipse sacrilegus esset, flammis nescius religiosis addixit.* (Dan. 3. 20.) *Rex quæsivit animam pueri Salvatoris.* (Matth. 2. 16.) *Rex justissimum Danielem feris morsibus, ut putabat, objecit.* (Dan. 6. 16.) *Ipsumque Dominum Christum judex nequissimus regis occidit.* (Matth. 27.) *Inde est quod Apostolus clamat, Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam non hujus sæculi, neque principum hujus mundi qui evacuantur; sed loquimur Dei sapientiam in sacramento, quæ fuit abscondita, quam constituit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, non utique Dominum majestatis crucifixissent.* (1. Cor. 2. 6.) *Sed de pristinis regibus paganis hoc dictum sit. Vos autem, hujus sæculi imperatores, quia Christiani esse desiderant, non permittitis esse Christianos, cùm fuco & nebulâ vestri mendacii eosdem bona mente credentes, ad iniquitatem vestram prorsus adducitis, ut armis suis contra hostes reipublicæ præparatis in Christianos incurrant, putentque se suadente*

[a] Editi, lingua cessaret. Emendantur auctoritate MSS.
[b] Am. & Er. errore deposito.
[c] Post sive adhuc, adjecerant Lovanienses potantibus: ex mera conjectura Erasmi, qui id ibi deesse notaverat in ora libri. Sed eo loco subintelligendum nomen ebriis, ut sive adhuc ebrietatem denotet non incipientem, sed perdurantem.
[d] Er. & Lov. quam cuique pro communione facienda. Locum Lovaniensium judicio corruptum sanamus subsidio Gallicanorum MSS.
[e] Veteres codices duo Endoviensis & Floriacensis, fidelissimus.

(Johan 16.2.) sionibus vestris Deo officium facere, si nos quos odi- A ... dant, dicente Domino Christo, Veniet, inquit, tempus ut qui vos occiderit, putet se Deo officium facere. Nihil igitur ... est vobis male docentibus, utrùm rex orbis terrarum Paganus, quod absit, an Christianus esse desideret; cum eosdem contra Christi familiam non ... armare. Nescitis autem aut potius non legitis, quod crimine homi- (3 Reg. 21. 7) nem ... maius crimen est suasoris? Jezabel in mortem hominis justi vel pauperis maritum suum excitaverat regem: pari tamen supplicio vir & uxor B ambo perierunt. Neque enim vos aliter reges impellitis, quam ut ... pe subtilis suadela feminea reges (Matth. 14. 8.) impulit in ... Etenim per filiam uxor Herodis impetravit ac meruit in disco ad mensam caput (Matth. 27 24.) Johannis afferri. Pontium Pilatum Judæi sic coegerunt, ut Christum Dominum cruci suffigeret, cujus sanguinem vindicem super se semper ac suos manere voluerunt. Ita vos igitur sanguine nostro peccantes obruistis. Non enim, etsi judex percussit, non vestræ nos potius calumniæ ferierunt. Dicit enim C (Psal. 2. 1.) Propheta David ex Domini Christi persona, Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversùs Dominum, & adversùs Christum ejus. Disrumpamus vincula eorum, & abjiciamus à nobis jugum ipsorum. Qui habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus subsannabit illos. Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Ego autem constitutus sum rex ab D eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, & tamquam vas figuli illos comminues. Ipsosque, id est, reges, ne quasi ignari vel nescii persequi cuperent Christianos, his præceptis admonuit, ne perirent: quæ illos præcepta, quia nesciunt, utinam doceremus; aut certè vos illis sine dubio ostenderetis, si E velletis ut viverent; vel certè quod tertium est, ipsos sibimet legere vestra malitia permisisset: primus Davidicus Psalmus illis omnino suaderet, ut Christiani viverent & regnarent; quos quidem malè decepistis, dum vobis sese committunt. Vos namque illis quæ mala sunt fingitis, & quæ bona sunt occultatis. Hoc tandem legant vel sceiùs, quod (Ibidem 10) olim legere debuerunt. Quid enim dicit? Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram. Servite Domino in timore, & exsultate ei cum tremo- F re: apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus, & pereatis de via justa. Cùm exarserit quam citò ira ipsius super vos: beati omnes qui confidunt in eo. Imperatores, inquam, suasionibus premitis, ut Pilatum, quem, ut diximus, Judæi presserunt, licèt ipse clamaverit lavans publicè ma- (Matth 27. 24.) nus, Liber sum à sanguine hujus justi: tamen quomodo potest à crimine mundus esse qui fecit? Sed ut vetera taceam, in vestris exemplis advertite imperatores quàm plures ac judices vestros persecutionem G

A nobis ... cendo periisse. Ut ... ipsum Neronem, qui primus est persecutus Christianos, D... simi ... Neronis maximam partem T... ianum, [a] Getam, Decium, Valerianum, Di... perii etiam Maximianus: qui cum thura ... rent, incensis codicibus Dominicis, primus Marcellinus, episcopus Romanorum qui fuit, ... Carthaginis Mensurius, & Cæcilianus ... legis flammis, ut favillæ vel cineres rem... Thuris enim conscientia omnes implicuit ... B furio consensistis. Periit Macarius, periit [b] ... cius, cunctique Comites vestri Dei pariter vindicta perierunt. Ursacium namque barbaricà pugna prostratum sævis unguibus alites tamquam ... dentes morsibus discerpserunt. Nonne idem vestro impulsu percussor est, qui ut rex Achab, quem di- (3 Reg. 21.) ximus à muliere persuasum, justum pauperem o... dit? Ita nos quoque justos & pauperes, (circa opem dixerim [c] mundanam, nam gratia Dei in nobis non est pauper,) non desinitis jugulare. Non enim (si C tamen manu non facitis,) non linguà carnifice hominem jugulatis. Scriptum est enim, Mors & vita in manibus linguæ. Omnes ergo qui occisi sunt, tu qui suasor es occidisti. Neque enim manus carnificis, nisi lingua tua fervescit, & ille [e] dirus pectoris calor in alienum sanguinem verbis tuis accenditur, sanguinem justum sui vindicem diffuderit.

20. Aug. respondit: Huic loco tam copiosè à te exaggerato atque digesto, ubi de regibus sæculi adversùs nos invidiosè loquimini, si de- D bitè dignèque respondeam, vereor ne me quoque crimineris regum iracundiam in vos concitare voluisse. Quamquam cùm more vestro universaliter in omnes catholicos hujus invectionis impetu [f] fereris, nec me utique prætermittis. Curabo tamen ostendere, si potuero, te hoc potiùs fecisse talia dicendo, quàm me talibus respondendo. Ac primùm vide quemadmodum tibi tu ipse adverseris: certè istum locum sic exor- E sus es, *Quid autem vobis est cum regibus sæculi, quos numquam Christianitas nisi invidos sensit?* His verbis prohibes utique nos ad reges sæculi accedere. Et paulò pòst dicis, *Ipsosque, id est, reges, ne quasi ignari vel nescii persequi cuperent Christianos, his præceptis admonuit, ne perirent: quæ illos præcepta, quia nesciunt, utinam doceremus; aut certè vos illis sine dubio ostenderetis, si velletis ut viverent.* Quomodo igitur nos regum vis esse doctores? Et nostri quidem, si qua eis amicitia est cum F regibus Christianis, si eâ bene utuntur, nihil peccant: si qui verò inde extolluntur, multo leviùs quàm vos peccant. Vobis enim, qui sic nos arguitis, quid fuit cum rege pagano, &, quod est gravius, apostata & Christiani nominis hoste Juliano, à quo vobis basilicas quasi vestras (Julianus quomodo Donatistis laudatus.) reddi deprecantes, hoc in ejus laude posuistis, *quòd apud eum sola justitia locum haberet?* Quibus verbis, (credo enim vos Latinè intelligere,) & idololatria Juliani, & apostasia justitia est ap- G pellata. Tenetur petitio, quam vestri majores

[a] Editiones Am. & Er. loco *Geta*, substituunt *Varium*. Fuit is Aurelius Antoninus Heliogabalus seu Alagabalus, Varii nomen, quod vario & incerto semine conceptus putaretur, fortius, ut Lampridius narrat. Sed MSS constanter præferunt *Getam*. quod nomen alteri Severi filio fuit, fratri Antonini Caracallæ.
[b] Macarii causam copiosè defendit Optatus libro 3. contra Parmenianum. De ... cio etiam ibidem, *Displicent vobis*, ait, *tempora* ... *cujus* ... *Macarii, & cæterorum*. Et Augustinus infra in libro contra Cresconium tertio, cap. 10. sibi pro Donatistis objectat. *Sed postea quam Ursacio & Zenophilo per-* *quosdam communicare noluisset Silvanus Cirtensis episcopus, actus est in exsilium.* Usuardus falsâ aliqua & a Donatistis co... historiâ deceptus pseudomartyrem Donatum sub Ursacio & Marcellino passum scribit in Martyrologio, Kalendis Martii, in hæc verba: *Eadem die sancti Donati Martyris, qui sub judice ... vel duce Ursacio & Marcellino tribuno passus est.*
[c] Editi, *non*. At MSS *nos*.
[d] Floriacensis codex, *mundanam*
[e] Am. & MSS. *durus*.
[f] Sic Am. & MSS. At Er. & Lov. *feraris*.

[a] de[illegible]nt [a] [illegible], quam impetraverunt. Gesta [illegible] Episcopi, & adversus te inimico Christi [illegible] Christianorum, [illegible] talibus verbis ille, ille, vester ille Pontius supplicavit. Ite nunc & nobis dicite, *Quid vobis est cum regibus seculi*, ut surdi surdis populis legatis, quod cum ipsis audire non vultis. (Matth. 7. 3.) Stipulam in oculo fratris tui vides, trabem in oculo tuo non vides.

204. *Quid* inquis *vobis est cum regibus sæculi, quos numquam Christianitas nisi invidos sensit?* Hoc cùm dixisses, enumerare conatus es, quos reges justi senserint inimicos: nec considerasti quod plures enumerari possint, quos habuerint amicos. (Gen. 20. 7. & 14.) Pater Abraham à rege divinitus admonito ne adtaminaret ejus uxorem, & amicissime habitus est, & munus accepit. (Gen. 26. 11.) Isaac filius ejus regem similiter amicissimum expertus est. (Gen. 47. 10.) Jacob in Ægyptum à rege honorabiliter exceptus, eum etiam benedicit. Quid loquar de filio ejus Joseph, qui post carceris tribulationem, quo velut igne sicut aurum castitas ejus probata est, magnis ab eo (Gen. 41. & 42. 15.) sublimatus honoribus, jurabat etiam per Pharaonis salutem, non tamquam typho elatus, sed benevolentiæ non ingratus. (Exodi 2. 10.) Regis filia Moysen adoptavit. David ad alienigenam, regis Israël (1 Reg. 27. 1.) compulsus iniquitate, confugit. (3 Reg. 18. 46.) Elias ante currum pessimi regis, non illius imperio, sed suo cucurrit obsequio. (4 Reg. 4. 13.) Elisæus hospitæ mulieri, si quid sibi fortè à rege per ejus intercessionem præstari vellet, etiam ultrò offerendum putavit. Sed ad ipsa jam tempora veniam, quando captivus Dei populus habebatur: ubi, ut mitiùs loquar, mira tibi irrepsit oblivio. Volens enim probare quòd reges numquam Christianitas nisi invidos senserit, (Dan. 3.) commemorasti tres pueros & Danielem, quæ passi sunt à persequentibus regibus, nec rebus, [b] non vicinis, sed planè ipsis admoneri potuisti, qualis ipse rex post innocentium flammarum miraculum, sive in Deo laudando atque prædicando, sive in ipsis pueris honorandis exstiterit; qualem rex habuerit Danielem, & non recusantem quibus muneribus exornaverit, cùm ille honorem debitum reddens regiæ potestati, quod satis in verbis ejus apparet, donum Dei quo præditus erat indicando, interpretando ejus somnium non subtraxit. Unde cùm ab invidis [c] sancti viri, sacrilegâ væsaniâ calumniantibus, (Dan. 6. 16.) invitus eum rex in lacum leonum mittere cogeretur, quamquam tristis id fecerit, præsumsit eum tamen per auxilium Dei sui salvum futurum. Itaque cùm ille refrænata divinitus leonum rabie vixisset illæsus, sollicita & amica voce regis ipsius sibi præmissa, & ipse cùm benedictione de lacu respondit, Rex in sæculum vive. Cur istas regum cum sanctis amicitias, cùm sermo tuus ibidem versaretur, cùm illorum famulorum Dei, in quibus hæc acta sunt, tu ipse commemorares exempla, vel non vidisti, vel videre noluisti, vel quod nescio quemadmodum excuses, visa notaque tacuisti? Quòd si te, sicut caussæ pessimæ defensorem, studium falsitatis adstruendæ non impediret, & te [d] nolentem vel nescientem à lu[illegible] veritate [illegible]eret [illegible] bone, qui [illegible] & [illegible] non amicos [illegible] te [illegible] [illegible] ves vel [illegible] præcepitant. [illegible] Macar[illegible] batur. Nempe in abrup[illegible] lus nostrum te in pu[illegible] sic [illegible] præceps, ut [illegible] *bis est cum regibus sæculi* [illegible] sæpe Christianitas invi[illegible] tares dicere, *quos numquam C*[illegible] *vidos sensit?* Itane verò nec ipse [illegible] eos qui scripta tua legerent [illegible] tot regum exempla [illegible] recla[illegible], Ne[illegible] loquatur.

205. An quia illi quos commemoravi, veterum temporum fuerunt, ideo [illegible] versari arbitraris, quia non [illegible] quam justitia nisi invidos [illegible] *numquam Christianitas nisi inv*[illegible] fortasse tempore volens eos [illegible] dere, ex quo Christiani appell[illegible] cœperunt. Quid ergo sibi volunt exempla veterum temporum, quibus hoc quod imprudenter di[illegible], [illegible] prudentiùs docere voluisti? Numquid enim Macchabæi, vel tres pueri, vel Daniel, non ante quàm Christus in terra nasceretur, vel egerunt illa vel pertulerunt? Deinde cur, ut paulo ante commemoravi, Juliano vero Christianitati invido supplicastis, cur ab eo basilicas peti[illegible], cur apud eum solam justitiam locum habere [illegible]xistis? Si Christianitatis invidus hæc audit, quid sunt à quibus hæc audit? At verò Constantinus, nequaquam Christiani nominis invidus, sed planè Christiano nomine gloriosus, memor spei quam gerebat in Christo, pro ejus unitate justissimè judicans, acceptari à vobis nec ad se appellantibus meruit. Ambo jam Christianis temporibus, sed non fuerunt ambo Christiani: quod si ambo Christianitatis invidi, cur ad unum eorum sic appellastis, alteri eorum sic supplicastis? [e] Petentibus enim majoribus vestris, episcopale judicium dederat Constantinus, & apud Romam, & apud Arelatum: quorum primum apud eum accusastis, ab altero ad eum appellastis. Si autem, quod verum est, unus eorum in Christum crediderat, alter à Christo apostataverat; cur Christianus consulens unitati contemnitur, & apostata favens divisioni laudatur? Constantinus vobis basilicas jussit auferri, Julianus restitui. (Constantinus Donatistis basilicas jussit auferri: Julianus jussit restitui.) Quid horum Christianæ paci conveniat vultis nosse? Illud fecit qui crediderat in Christum, hoc fecit qui dimiserat Christum. O quàm velles dicere, Malè factum est ut Juliano ita supplicaretur, sed hoc quid ad nos pertinet? Quod si diceres, & in his quidem verbis tius Catholica vinceret, ad cujus sanctos toto orbe diffusos multo minùs pertinet quidquid dicitis, de quibus vultis, sicut vultis. Sed non potes dicere, malè factum ut Juliano ita supplicaretur: oppilat fauces, premit linguam domestica auctoritas; Pontius fecit, Pontius supplicavit, Pontius appella-

[a] Am. & Er. *quam dederunt Constantio, quam impetraverunt.* Sed nullus Constantio imperatori locus in hac Donatistarum historia, nec ab eo Donatistarum nomine petitum quidquam aut impetratum. Quare pro *Constantio*, restituta est per Lovanienses vox *constitutio*, quam & nostri habent Gallicani MSS.
[b] Ita MSS. At edit. *nec rebus modò vicinis, sed planè ipsis* &c.
[c] Editi, *invidis sancti viri.*
[d] In MSS *& te volentem vel nescientem.*
[e] Editi post, *sic supplicastis*, prosequebantur sic: *Si autem quod verum est, petentibus enim (vel eum) majoribus vestris* &c. rursumque infrà repetebant, *Si autem (vel Si ergo) quod verum est, unus eorum* &c. Corriguntur hic subsidio veterum MSS.

ram justissimum dixit, Pontius apud apostatam solam justitiam locum habere prædicavit. His verbis sibi Pontium supplicasse in eodem rescripto suo nominatim sine ambage ipse Julianus expressit. Exstant allegationes vestræ: non hæc incerta fama, sed publica monumenta testantur. An forte quia contra unitatem Christi, petitioni vestræ aliquid concessit apostata, verum putas esse quod dictum est, apud eum solam locum habere justitiam? quia verò imperatores Christiani, quod valere arbitrantur ad Christi unitatem, contra vestram statuunt voluntatem, Christianitatis inimici appellantur? Sic desipiant omnes hæretici, & resipiant ut non sint hæretici.

206. Et ubi, inquies, impletum est quod Do-
Joan. 16. 2. minus dicit, *Veniet tempus, ut qui vos occiderit, putet se Deo officium facere?* Neque enim hoc de Paganis dici potuit, qui non propter Deum, sed propter idola Christianos persequebantur. Non videtis, si hoc de his Imperatoribus dictum esset, qui gaudent de nomine Christiano, hoc eos utique præcipuè fuisse jussuros, ut occideremini: quod numquam omnino jusserunt. Sed vestri hostili more legibus repugnando pœnas debitas luunt; & voluntarias mortes suas, dum nobis invidiosas putant, sibi perniciosas non putant. Quòd si de regibus nomen Christi honorantibus illud a Domino dictum esse arbitrantur, quærant quid Catholica in Oriente perpessa sit, quando Valens imperabat Arianus. Ecce haberem, quo intelligerem impletum esse, quod Dominus ait, *Veniet tempus, ut qui vos occiderit, putet se officium Deo facere*: ne sibi ad famæ gloriam hæretici assumerent, si quid adversùs eorum errorem imperatores catholici præcepissent.

Valens Arianus imperator catholicos in Oriente persecutus est.

Verumtamen tempus illud post adscensionem Domini completum esse reminiscimur; sancta scriptura hujus rei testis omnibus nota est. Judæi putabant se officium Deo facere, cùm Apostolos occidebant. Inter hos qui officium Deo arbitrabantur se exhibere, etiam Saulus noster, nondum noster, fuit: ita ut hoc inter laudes suas
Philip. 3. 5. præteritas & obliviscendas enumeret, Hebræus,
» inquit, ex Hebræis, secundùm legem Pharisæus,
» secundùm æmulationem persequens Ecclesiam. Ecce qui putabat officium se Deo facere, cùm faciebat quod mox ipse perpessus est. Nam qua-
Act. 23. 13. draginta Judæi conjuraverant ut interficerent eum, quando fecit hoc tribuno innotescere, ut eorum insidias armato milite septus evaderet. Sed nondum erat qui ei diceret, Quid tibi est, non cum regibus, sed cum tribunis armisque regalibus? Non erat qui ei diceret, Audes per milites quærere tuitionem, cùm Dominus tuus per eos ductus sit ad passionem? Nondum erant ista deliramenta, sed contra hæc futura jam tunc illa parabantur exempla.

207. Quin etiam terribiliter proponere ausus es & dicere, *Sed ut cetera taceam, in vestris exemplis advertite, imperatores quàm plures ac judices vestros persecutionem nobis faciendo periisse.* Hoc in epistola tua cùm legissem, intentissimè exspectabam quid dicturus, & quos enumeraturus esses: cùm ecce mihi, quasi relinquendo, cœpisti commemorare Neronem, Domitianum, Trajanum, [a] Getam, Decium, Valerianum, Diocletianum, Maximianum. Fateor plures esse: sed tu prorsus contra quos loquaris, oblitus es. Nonne isti omnes Pagani fuerunt, & universaliter Christianum nomen pro suis idolis persecuti sunt? Evigila ergo: nam isti communionis nostræ non fuerunt. unitatem ipsam, vel unde nos, sicut vos putatis, vel unde vos, sicut Christus docet, [b] existis, totam persequebantur. Tu autem proposueras ostendere nostros imperatores ac judices persecutionem vobis faciendo periisse. [c] An nec tu exigis ut istos computemus, quia relinquens eos commemorasti dicens, *Ut relinquam Neronem*: & sub ista relictione [d] per ceteros cucurristi? Quid opus fuit ergo ut commemorarentur ad rem non pertinentes? Sed quid ad me? Jam istos tecum relinquo: nunc saltem procedant isti quos promisisti quàm plures. Nisi fortè propterea non inveniuntur, quia eos periisse dixisti.

208. Sequeris enim jam, & episcopos nominas, quos de traditione codicum soletis arguere. De quibus & nos solemus respondere, Aut non probatis, & ad neminem pertinet, aut probatis, & ad nos non pertinet. Suam enim sarcinam portaverunt, vel bonam vel malam: & bonam quidem credimus; sed qualemlibet, tamen suam: sicut vestri mali, nec ipsi vestram, nec vos ipsorum; sed vestrûm omnium communis pessima sarcina schisma est. Hoc sæpè jam diximus. Exhibe igitur non episcoporum nomina, sed imperatorum ac judicum nostrorum, qui vos persequendo perierunt. Hoc enim proposueras, hoc promiseras, ad hoc nos intentissimos feceras. *Audi*, inquit: *periit Macarius, periit Ursacius, cunctique Comites vestri Dei pariter vindictâ perierunt.* Duos solos commemorasti, quorum neuter imperator fuit. Cui hoc placeat, quæso te? tibi ipse nonne displices? Promittis quàm plures imperatores ac judices nostros te commemoraturum, qui vos persequendo perierint, & tacitis imperatoribus nominas duos vel judices vel Comites. Illud enim quod adjungis, *Cunctique Comites vestri Dei pariter vindictâ perierunt*, ad rem non pertinet. Hoc quippe modo jamdudum locum istum finire potuisti, ut omnino neminem nominares. Cur ergo imperatores nostros, id est, nostræ communionis non commemorasti? An timuisti ne reus majestatis accusareris? Ubi est [e] Circumcellionica fortitudo? Deinde quid [f] agis de illis, quos tot superiùs nominasti, qui rectiùs tibi possunt dicere, Quid nos quærebas? Caussam enim tuam nihil adjuverunt: & tamen nominati sunt. Deinde qualis es, qui eos quos periisse commemoras, nominare formidas? Saltem ipsos judices vel Comites, quos videris non timuisse, plures nominares. Remansisti autem ad Macarium & Ursacium. Itane quàm plures illi, duo isti sunt? An quod pueri didicimus, sapis? Si enim quæras ex me, duo quis numerus sit, singularis, an pluralis; quid esse respondeam, nisi pluralem? Sed [g] adhuc etiam non desit quod dicam. Eximo inde Macarium: neque enim di-

[a] Editi hoc rursum loco *Varium*. cùm veteres MSS. constanter ferant, *Getam*.
[b] Quidam editi, *existitis*. Meliùs MSS. *existis*: à verbo *exeo*.
[c] Sic MSS. Editi verò, *at nos tu exigis* &c.
[d] Am. & MSS. *ceteros cucurristi*. missâ particulâ *per*.
[e] Floriacensis vetus cod. *Circumcellionica*.
[f] Ita MSS. At editi, *quid ais*.
[g] In MSS. *Sed ad hoc etiam*. Editi tamen non malè, *Sed adhuc*. At verò postea minùs bene ferebant, *non desit quod dicam*. Ex duobus vides *Macarium*: & per nos emendantur ex MSS.

... ulti, quomodo perierit. An fortè quisquis vos persequitur, nisi in hac terra fuerit immortalis, quandocumque mortuus fuerit, propter vos mortuus existimabitur? Quid si non in tam longo [a] imperio Constantinus, & tam longa felicitate vixisset, qui primus adversùs vestrum errorem multa constituit; & quid si non Julianus tam citò abreptus esset e vita, qui vobis basilicas dedit, quando ista [b] garriendi finem faceretis, cùm & modò tacere nolitis? Nec tamen dicimus nos, ideo citò mortuum Julianum, quia vobis basilicas dedit. Possumus enim esse in his pariter copiosi, sed nolumus esse pariter vani. Proinde, ut dicere cœperam, ex illis duobus [c] secerno Macarium. Cùm enim duos proposuisses, ipsum & Ursacium; reperisti nomen Ursacii, ut nobis ostenderes quam mortem meruerit, & dixisti: *Vrsacium namque barbaricâ pugnâ prostratum, sævis unguibus alites, canumque avidi dentes morsibus discerpserunt.* Unde satis apparet, cùm de Macario majorem invidiam facere soleatis, ita ut nos Macarianos, non Ursacianos appelletis; multo maximè te de illo fuisse dicturum, si de morte ejus aliquid tale dicere potuisses. Ex his itaque duobus, ubi pluralem numerum posuisti, sejuncto Macario, remanet Ursacius nomen proprium numeri singularis. Ubi est igitur [d] tam plurium illorum tam minax & tremenda promissio?

Catholicos Donatistæ Macarianos appellare soliti.

209. Jam illud quàm ridiculum sit, qui quoquo modo loqui noverunt, quantum opinor, intelligunt, quod cùm dixisses, *Periit Macarius, periit Vrsacius, cunctique Comites vestri Dei pariter vindictâ perierunt:* tamquam exigentibus ut probares, quia re vera nihil aliud vel auditor vel lector exigeret, statim connexuisti magnum documentum, quo probares cunctos Comites nostros Dei pariter vindictâ periisse. *Vrsacium namque barbaricâ*, inquis, *pugnâ prostratum, sævis unguibus alites, canumque avidi dentes morsibus discerpserunt.* Hoc modo potest alius similiter nesciens quid loquatur, dicere, omnes episcopos vestros Dei vindictâ in carcere defecisse: & cùm ab eo fuerit flagitatum unde hoc probet, adjungere statim, Optatus namque de satellitio Gildonis accusatus, tali genere mortis exstinctus est. Has nugas audire & discentere & refellere cogimur: tantùm timemus infirmis, ne intellectu tardiore in vestros laqueos celeriter currant. Istum autem Ursacium, si fortè bene vixit, & verè ita mortuus est; consolabitur promissio Dei dicentis, Sanguinem animarum vestrarum exquiram de manibus omnium bestiarum.

Optatus Gildonianus in carcere exstinctus.

Gen. 9. 5.

210. Quòd autem nobis calumniamini, dicentes, à nobis in vos ad iracundiam reges sæculi concitari, dum eos non docemus divinam scripturam, sed potiùs malitiam nostram suggerimus: non puto vos usque adeo surdos esse adversùs ipsa sanctorum codicum eloquia, ut non potiùs timeatis ne noverint ea. Sed velitis nolitis, intrant Ecclesiam, & si nos tacemus, lectoribus admovent aurem: atque ut de ceteris taceam, istum ipsum plerumque Psalmum, quem tu commemorasti, intentissimè accipiunt. Dixisti enim, quòd eos non doceamus, nec eos volentes sinamus ut noverint quod scriptum est. *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram: servite Domino in timore, & exsultate ei cum tremore; apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus*, &c. Credite & ista cantari, & illos audire: sed utique audiunt & illud superius in eodem Psalmo, quod tu, nisi fallor, propterea præterire [e] noluisti, ne timuisse intelligereris. Audiunt ergo & illud, Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: pete à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Quo audito utique mirantur esse aliquos qui huic hereditati Christi contradicunt, & eam ad exiguam partem terræ redigere conantur: mirantesque fortasse quærunt propter id quod in consequentibus audiunt, Servite Domino in timore; in quo illi servire possint, in quantum reges sunt. Omnes enim homines servire Deo debent, aliter communi conditione, qua homines sunt; aliter diversis donis, quod ille aliud agit in rebus humanis, ille aliud. Non enim auferenda idola de terra, quod tanto antè futurum [*] prædictum est, posset quisquam jubere privatus. Habent ergo reges, excepta generis humani societate, eo ipso quo reges sunt, unde sic Domino serviant, quomodo non possunt qui reges non sunt.

Psal. 2. 10.

Servire Deo quomodo peculiariter reges debeant.

* Isa. 2. 18 & Zach. 13. 2.

211. Ista ergo cùm cogitant, audiunt & illud quod de tribus pueris ipse commemorasti, & audiunt sollemnitate [*] mirabili. Tunc enim eadem Scriptura maximè in Ecclesia cantatur, quando ipsa festivitas ferventiores facit etiam eos qui cetero anno pigriores sunt. Quid ergo putatis animi habere Christianos imperatores, cùm audiunt tres pueros missos in caminum ignis ardentis, quia regi ad iniquitatem adorandi [f] simulacri consentire noluerunt; nisi ut cogitent piam libertatem sanctorum nec regia potestate, nec pœnæ immanitate posse superari? gaudentque se non esse ex numero talium regum, qui contemtores idolorum quasi sacrilegos puniebant. Porrò autem cùm in consequentibus audiunt, eumdem regem, non solùm puerorum, sed & flammarum Deo servientium tanto miraculo territum, etiam ipsum cœpisse Deo servire in timore, & exsultare cum tremore, & apprehendisse disciplinam; nonne intelligunt ideo ista esse conscripta, & tanta celebritate recitari, ut & servis Dei ne ad sacrilegium regibus cedant, & ipsis regibus ut ad religionem Deo credant, proponantur exempla? Volentes ergo & isti ex ipsius admonitione Psalmi, quem tu quoque inseruisti scriptis tuis, intelligere, & erudiri, & servire Domino in timore, & exsultare cum tremore, & apprehendere disciplinam, quàm intentè audiunt quid ille rex postea dixerit. Dixit enim propositurum se decretum omnibus populis quibus imperitabat, ut quicumque dixissent blasphemiam in Deum Sidrac, Misac, & Abdenago, interirent, & domus eorum dispergerentur. Et si hoc eum decrevisse cognoscunt, ne blasphemaretur Deus temperator ignium, & liberator trium puerorum; pro-

* id est Paschali.

Dan. 3. 96.

[a] Imperio potitus est Constantinus annis ferè triginta duobus, auctore Eusebio in ejus vitâ. Julianus verò imperii sui post Constantii patruelis obitum anno uno & mensibus circiter septem translactis, in prœlio contra Persas periit, ætatis anno 31.

[b] Am. & omnes MSS *garrire taceretis*.

[c] Sic MSS. At editi corrupte, *cerno Macarium*.

[d] Er. & Lov. *quàm plurium*.

[e] Editi, *voluisti*. Veriùs MSS. *noluisti*: ut patet suprà ex n. 202.

[f] Editi, *simulacra*. Veriùs MSS. *simulacri*, id est statuæ Nabuchodonosor, ex Danielis capite 3.

fe[illegible]ò co[illegible] [illegible], ne [illegible] ipse D[illegible] exclu[illegible]e[illegible] [illegible] liberator jam to[illegible] [illegible]bis terrarum.

112. Vide itaque [illegible] cum [illegible] vos aliqui[illegible] pro unitate catholica reges Christiani [illegible] tuunt, ne forte [illegible] labiis ve[illegible] tanquam [illegible] p[illegible] divinarum imper[illegible] arguaris, in co[illegible]e autem verbo [illegible] esse doceris. Quis enim ferat istam [illegible] odiosam [illegible] fallaciam, [illegible] uno Daniele reges accusare, quia in lacum leonum missus [illegible], & reges non laudare, quia sublimiter honoratus est; [illegible] etiam quando missus est, magis eum [illegible] futurum, quam moriturum, ipse rex crederet, & de il[illegible] [illegible]itus non cœnaret. Deinde audeti[illegible] dicere Christianis, *Quid vobis est cum regibus seculi?* quia Daniel à rege persecutionem passus

Dan. [illegible]

est & non respicere ipsum Danielem somnia regibus fideliter interpretantem, Dominum regem appellantem, munera & honores accipientem?

Dan. 3. 21.

It[illegible]que & in eisdem tribus pueris, quòd recusantes adorare statuam in flammas missi sunt, invidiæ flammas de regibus excitare; quòd autem à rege sic prædicati & sic honorati sunt, tacere & abscondere? Ecce rex fuerit persecutor, cùm

Dan. 6. 14.

objecit leonibus Danielem: quid cùm eū salvo recepit gaudens & gratulans inimicos ejus dilaniandos & consumendos eisdem leonibus misit, fuit persecutor, an non fuit? Volo respondeas. Si enim fuit, cur ei Daniel ipse non restitit, cùm præsertim tanta familiaritate facillimè potuisset: & nobis dicitis, ut reges ab hominum persecutione revocemus? Si autem propterea persecutor non fuit, quia scelus in sanctum virum commissum justissimè vindicavit; quomodo vindicandum est à regibus, quòd Christi sacramenta exsufflantur, si Prophetæ membra, quia in periculum missa sunt, sic vindicari meruerunt? Item concedo, & manifestum est, persecutorem fuisse regem, cùm tres pueros, quòd simulacrum adorare noluerint, misit in flammam: sed quæro utrùm fuerit persecutor, cùm illud decretum proposuit, ut interirent & domus eorum vastarentur, qui blasphemarent unum Deum verum? Si enim persecutor fuit, cur ad verba persecutoris respondetis, [a] Amen? Si autem non fuit, cur eos persecutores dicitis, qui vos à blasphemiæ furore deterrent? Si enim cogunt vos supplicare idolo, illi sunt similes impio regi, vos tribus pueris: si autem prohibent repugnare Christo, vos estis impii, si hoc facitis. Quid sint autem illi, si hoc terribiliter vetant, ego non dico: tu inveni aliud quod dicas, si pios imperatores non vis dicere.

113. Si hæc exempla de Daniele & tribus pueris ego commemorassem, fortasse resisteres, & in hæc nostra tempora ex illis temporibus sumi non debuisse clamares: Deo gratias, quòd ea ipse posuisti, ad id quidem quod volebas, sed vides ea potiùs valuisse ad id quod nolebas. An non est ista vestra fallacia, sed error humanus est? Utinam ita sit. Emenda ergo; ne ti-me[illegible] [illegible] ver[illegible] [illegible] INVENI[illegible]T. [illegible] do[illegible] [illegible] gend[illegible]

114. PET. d[illegible]t: *[illegible] D[illegible] tas vestra [illegible] & morte [illegible]*

115. AU[illegible] re[illegible]dit. Ad[illegible] cant coheredes Christi per [illegible] rum Cæde & m[illegible] & ista ta[illegible] [illegible] hæc in ho[illegible] nam [illegible]mittitis.

116. PET. d[illegible]t: *[illegible] amicos [illegible] vires adtrahitis? Si autem inimicos [illegible] cidatis inimico[illegible]*

117. AU[illegible]. respondit. N[illegible] mus, nec occidimus inimicos [illegible] vol[illegible] cum agimus, quamquam vo[illegible] vit[illegible], ex caritate [illegible] corrigatis, correctique [illegible]. N[illegible] vit invitus, & tamen puer in ho[illegible] invitus vapulat, & hoc p[illegible] cari[illegible]ssimo. Et hæc quidem vobis reges [illegible] si ferrent, ad hoc enim eorum p[illegible] tas ordinata est: sed cùm & isti non f[illegible] clamatis.

118. PET. dixit: *Quæ autem [illegible] inconstantia vanitatis, quod cùm nos [illegible] le dicatis hæreticos, communionem nostram [illegible] re cupiatis?*

119. AUG. respondit. Si hæreticorum communionem magnopere cuperemus, [illegible] ab hæretico errore nollemus: cùm [illegible] vobiscum agamus, ne sitis hæretici, quomodo hæreticorum communionem magnopere cupimus? Dissensio quippe vos & divisio facit hæreticos: pax verò & unitas facit catholicos. Cùm ergo inde huc venitis, desinitis esse quod [illegible]mus, & incipitis esse quod amamus.

120. PET. dixit: *Fugite tandem de duobus alterum [c] quid dicatis. Si innocentia vobis est, cur nos [illegible] se [illegible]? Aut si reos nos dicitis, quid nos quæritis innocentes?*

121. AUG. respondit: O acutissimam complexionem, an potiùs ineptissimam loquacitatem. Nonne ibi proponi solet ut eligatur alterum de duobus quod respondeatur, ubi utrumque non potest eligi? Nam si mihi proponeres, ut eligerem alterum de duobus quid dicerem, utrùm innocentes an nocentes simus, vel rursus ex aliis duobus sive ex istis, non possem nisi unum eligere quod dicerem: nunc verò proponis hæc duo, utrùm nos innocentes simus, an vos re[illegible]tis, & vis ut unum ex his duobus eligam quod respondeam. At ego nolo unum dicere, quia utrumque dico, & nos innocentes, & vos reos. Nos esse innocentes dicimus à falsis & calumniosis criminationibus vestris, quicumque in Catholica possumus salvâ conscientiâ dicere, nec [illegible]ctos codices nos tradidisse, nec idolorum supplicationibus consensisse, nec quem quam oc[illegible]disse; vel si quid aliud m[illegible] soletis o[illegible]jicere: nec eos qui fortè, quod quidem ne[illegible] d[illegible] ipsis p[illegible]

[a] Huc pertinet [illegible] Aug. [illegible] epistola 105 ad Donatistas, n. 7. *An [illegible] verba regis [illegible], Signa & ostenta quæ fecit mihi Dominus Deus excelsus, pla[illegible] [illegible] in facie mea annuntiare, quàm magnum & potens sit regnum ejus, regnum sempiternum & potestas ejus in sa[illegible] [illegible] seculorum. A[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], Amen, & hoc [illegible] clara voce ad id illum signum sancta sollemnitate signatu[m]*. In Gothico officio dicebantur hæc in sabbato sancto & respondebatur, *Amen*.

[b] Forte [illegible]lum, *Nam nemo vult mori, & tamen par[illegible] lent ducas* &c. expuncta parte [illegible] hoc qua à veteri codice [illegible] censi aberat.

[c] Sola editio Lov. qu[illegible] d dicat[illegible]

basilicas, ista fecerunt, contra nos regnum cælorum, sed contra se ipsos clausisse: quia unusquisque nostrûm sarcinam suam portat. Ecce habes unum. Et vos omnes nocentes & sceleratos esse, non alios aliorum criminibus quæ apud vos à quibusdam committuntur, & à quibusdam reprehenduntur, sed crimine schismatis, à quo immanissimo sacrilegio nemo vestrûm se potest dicere immunem, quamdiu non communicat unitati omnium gentium, nisi cogatur dicere de Ecclesia quæ per omnes gentes diffunditur, incipiens ab Jerusalem, Christum fuisse mentitum. Ecce habes alterum. Ecce reddidi tibi duo, quorum tu volebas ut unum diceremus. Usque adtendere debuisti utrumque a nobis posse dici, & saltem, si hoc volebas, rogare nos, ut unum diceremus, cùm videres quia utrumque possemus.

222. *Sed si innocentia vobis est*, inquis, *cur nos ferro sectamini?* Respicite paululùm catervas vestras, quæ non antiquo more parentum suorum solis fustibus armantur, sed & secures & lanceas & gladios addiderunt: & agnoscite quorum potiùs vox esse debeat, *Quid nos ferro sectamini? Aut si reos nos*, inquis, *dicitis, quid nos quæritis innocentes?* Hîc breviter respondeo: Ideo quærimini rei ab innocentibus, ut desinatis esse rei, & incipiatis esse innocentes. Ecce utrumque elegi nostrum, & ad vestrum utrumque respondi: modò tu elige unum de duobus, Innocentes estis, an nocentes? Neque potes utrumque dicere: sed dic utrumque, si hoc placet. Certè enim non potestis in eadem caussa esse innocentes, in qua estis nocentes. Si ergo innocentes estis, nolite mirari quòd ad pacem quærimini à fratribus: si autem nocentes, nolite mirari quòd ad pœnam quærimini à regibus. Sed quia horum duorum alterum vobis usurpatis, alterum à nobis auditis: usurpatis enim vobis innocentiam, à nobis autem auditis quòd impiè vivatis: accipe iterum de utroque quid dicam. Si innocentes estis, quare Christi testimonio contradicitis? Si autem nocentes, quare ad ejus misericordiam non confugitis? Nam & testimonium ejus est de orbis unitate, & misericordia ejus in fraterna caritate.

Arma Circumcellionum.

Caput XCVII.

223. Pet. dixit: *Postremò, ut sæpe jam diximus, qualis est vestra præsumtio, ut de regibus præsumatis, dicente David, Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in homine: bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus?*

Psal. 117. 8.

224. Aug. respondit: Nos non speramus in homine; sed, quantum possumus, homines admonemus ut in Domino sperent: nec speramus in principibus; sed, quantum possumus, principes admonemus ut in Domino sperent, & si aliquid à principibus pro utilitate Ecclesiæ petimus, non in eis tamen speramus. Neque enim & Apostolus in illo tribuno speravit tamquam in principe, à quo sibi egit ut deductores darentur armati; aut in ipsis armatis tamquam in hominibus, quorum multitudine septus evasit insidias perditorum. Sed nec vos ipsos, quòd ab Imperatore basilicæ vobis ut redderentur petistis, arguimus, tamquam in Juliano principe speraveritis: sed arguimus, quòd de Christi testimonio desperaveritis, à cujus unitate ipsas basilicas separastis. Eas enim jubente inimico Christi accepistis, in quibus jussa Christi contemneretis, dum vali-

Act. 23. 17.

A dum & verum vobis videtur quod Julianus constituit, dicens, *Hoc tempore supplicantibus Rogatiano, Pontio, Cassiano, & ceteris episcopis, & clericis, accedit ad cumulum, ut abolitis quæ adversus eos sine rescripto perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur*: invalidum autem & falsum quod Christus constituit, dicens, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Obsecramus vos, corrigimini, redite ad hanc evidentissimam B totius orbis unitatem, ut non verbis apostatæ Juliani, sed verbis Salvatoris Christi, in antiquum statum cuncta revocentur. Miseremini animæ vestræ. Non jam Constantinum & Julianum comparamus, ut quàm sint impares demonstremus. Non dicimus, Si vos non sperastis in homine & in principe, cùm homini imperatori pagano & apostatæ dixistis, quòd *apud eum sola justitia locum haberet*, quibus Precibus & Rescripto, sicut ibi scriptum est, sicut allegationis C Gesta testantur, pars Donati universaliter usa est: multo minùs nos criminari a vobis debemus, tamquam speremus in homine & in principe, si quid à Constantino vel à ceteris Christianis imperatoribus, nulla sacrilega adulatione petivimus: aut si quid ipsi non petentibus nobis, memores rationis quam Domino reddituri sunt, sub cujus verbis tremunt cùm audiunt quæ ipse commemorasti, *Et nunc reges intelligite*, &c. & alia multa, ultro pro Ecclesiæ catholicæ unitate D constituunt. Sed taceo de Constantino: Christum & Julianum vobis opponimus; parum dico, Deum & hominem, Filium Dei & filium gehennæ, Salvatorem animarum nostrarum & interfectorem animæ suæ. Cur in basilicis possidendis Juliani Rescriptum tenetis, & in Ecclesiæ pace amplectenda Christi Evangelium non tenetis? Clamamus & nos, *Quæ perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur.* Antiquius est Evangelium Christi, quàm Rescriptum Juliani: E antiquior est unitas Christi, quàm pars Donati: antiquiores sunt Ecclesiæ preces ad Dominum pro unitate Christi, quàm Rogatiani & Pontii & Cassiani ad Julianum pro parte Donati. An perperam geritur, cùm reges prohibent divisionem; & non perperam geritur, cùm episcopi dividunt unitatem? Perperam geritur, cùm ad defendendam Ecclesiam, Christi testimonio reges serviunt; & non perperam geritur, cùm ad negandam Ecclesiam, Christi testimonio episcopi F contradicunt? Obsecramus ergo, ut non contra Evangelium, sed secundùm Evangelium etiam verba ipsius Juliani, cui sic supplicastis, audiantur, & ea quæ perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur.

Verba Juliani apostatæ pro Donatistis.

Act. 1. 8.

225. Pet. dixit: *Vos, vos, miseri, appello, qui persecutionum metu perterriti, dum vestras divitias non animas quæritis, non tam fidem perfidam traditorum diligitis, quàm contrà ipsorum malitiam, quorum vobis patrocinia comparastis: non aliter* G *quàm ut naufragi in fluctibus fluctus subeunt ruituros, sicque* [a] *in magno vitæ periculo appetunt quod timetur: velut tyrannicus furor ut neminem metuat, vult cum suo periculo vel timeri: sic sic ad* [b] *arcem malitiæ confugitis, innocentium damna vel pœnas sine vestra formidine spectaturi. Si hoc est vitare periculum, fugere sub ruinam, nec non etiam dam-*

Caput XCVIII.

[a] Sic MSS. At editi, *sicque.*

[b] Am. & Er. *ad arcem malitia.*

nabilis fides est, fidem latroni servare. Postremo dementis lucri commercium est, vestras animas perdere, ne divitias amittatis. Dicit enim Dominus Christus, Matth. 16. 26. *Si omnem mundum lucrifacias, & animam tuam perdas, quam dabis commutationem pro anima tua?*

226. Aug. respondit. Utilis esset ista exhortatio, fateor, si ea quisquam in bona caussa uteretur. Omnino bene deterruisti homines, divitias præponere animæ suæ. Sed vos qui hæc audistis, & nos paululùm audite: hoc enim & nos dicimus, sed attendite quemadmodum. Si vobis minantur reges auferre divitias, quia Judæi secundùm carnem non estis, aut quia idola vel dæmonia non colitis, aut quia in nullas hæreses transferimini, sed in unitate catholica permanetis; eligite potiùs perire divitias vestras, ne ipsi pereatis: sed nec aliud quidquam, nec ipsam temporalem vitam saluti æternæ quæ in Christo est præferatis. Si autem reges vobis propterea damna vel damnationem minantur, quia estis hæretici: terrent vos illi, non crudeliter, sed misericorditer: vos autem non fortiter, sed pertinaciter non timetis. Audite ergo Petrum dicentem, 1. Pet. 2. 20 Quæ autem gloria est, si peccantes pœnas patimini: ut neque hic habeatis terrena solatia, nec in futuro sæculo vitam æternam; sed & hîc angustias infelicium, & ibi gehennas hæreticorum? Vides ergo tu frater, cum quo mihi nunc res est, priùs te debere ostendere, utrùm teneas veritatem, & tunc exhortari homines, ut pro ea tenenda parati sint carere omnibus quæ temporaliter tenent: cùm hoc non ostendas, quia non potes; non quia ingenium deest, sed quia mala caussa est; cur festinas exhortationibus tuis facere homines & [a] mendicos & imperitos, & egentes & errantes, & pannosos & contentiosos, & famelicos & hæreticos, & in hoc sæculo bona temporalia perdentes & in Christi judicio mala æterna invenientes? Cautus autem filius, qui timendo flagellum patris recedit à cubili serpentis, nec vapulat, nec perit. Qui autem dolores disciplinæ [b] præ sua perniciosa voluntate contemnit, & vapulat, & perit. Jam non intelligis vir diserte, quoniam qui pro pace Christi omnibus terrenis caruerit, Deum habet: qui autem pro parte Donati vel paucos nummos perdiderit, cor non habet.

Caput XCIX. 227. Pet. dixit: *Nos autem pauperes spiritu, non [c] divitiis metuimus, sed divitias formidamus.* Matth. 5. 3. *Nos nihil habentes, & omnia possidentes, censum* 2. Cor. 6. 10. *animam credimus, nostrisque pœnis & sanguine æternas divitias cæli mercamur.* [d] *Sic idem Dominus dicit, Qui perdiderit substantiam suam, centuplum recipiet eam.*

228. Aug. respondit: Et hoc ad rem pertinet commonere quemadmodum scriptum est. Nam ubi nihil impedit intentionem meam, si quid de Scripturis fallis aut falleris, nihil curo. Non ergo ita scriptum est, Qui perdiderit substantiam suam: sed, Qui perdiderit animam suam Matth. 16. 25. propter me. De substantia vero non scriptum est, Qui perdiderit; sed, Qui dimiserit: nec so- Matth. 19. 29. lam substantiam pecuniæ, sed & multa alia. Tu autem interim non perdidisti substantiam ... vero dimiseris, quòd sic de paupertate gloriaris, nescio: si fortè scit hoc collega tuus Fortunatus, quia in eadem civitate estis, numquam ... cavit, quia numquam quæsieram. Verumtamen etiam si hoc fecisti, tu ipse contra te in hac ipsa tua epistola commemorasti apostolicum testimonium: Si distribuero omnia mea pauperibus, & 1. Cor. 13. tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Si enim haberetis caritatem, non objiceretis ignoto & vobis incognito orbi terrarum, nec ipsa saltem probata crimina [e] Afrorum. Si haberetis caritatem, non in vestris calumniis fingeretis, sed in verbis Domini manifestissimè expressam *usque in totam terram* cognosceretis unitatem. Si Act. 1. 8. autem hoc non fecisti, quid gloriaris quasi feceris? Itane verò divitias formidatis, ut nihil habentes omnia possideatis? Dic ista collegæ tuo Crispino, qui modò juxta Hipponem nostram comparavit fundum, ubi [*] mergeret homines in profundum. Unde hoc & ego [f] nimiùm novi: tu fortè nescis, & ideo securus clamas, *Divitias formidamus.* Unde miror, quòd ista vox tua, ut ad nos perveniret, ipsum transiliit. Inter Constantinam quippe ubi tu es, & Hipponem ubi ego sum, Calama ubi ille est, vicinior quidem nobis, sed tamen interposita est. Miror ergo quomodo non ille prior excepit hanc vocem, & repercussit ne transiret ad nos, & adversùs te divitiarum laudes multo copiosiùs recitavit. Non solùm enim non formidat ille divitias, sed & amat. Et certè de cetero priùs quàm edas, recita illi talia: si non emendaverit, respondemus. Tu autem, si verum est quòd pauper sis, ibi habes fratrem meum Fortunatum: faciliùs inde placere poteris illi collegæ meo, quàm huic tuo.

229. Pet. dixit: *Nos timore Dei quo vivimus,* Cap. C. *pœnas & mortes quas gladio facitis non timemus: sed id solum denique fugimus, quod communione nequissima animas jugulatis, Domino ipso dicente, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam enim* Matth. 10. 28. *occidere non possunt; sed timete potiùs eum qui habet* [g] *potestatem corpus & animam mittere in gehennam ignis.*

230. Aug. respondit: Quod dicis, vos facitis: non gladio visibili, sed illo de quo dictum est, Filii hominum dentes eorum arma & sagit- Psal. 56. 5. tæ, & lingua eorum gladius acutus. Hoc enim gladio criminatore & calumniatore orbis incogniti, imperitorum animas trucidatis. Si autem communionem nequissimam accusas, ecce ore, non meo, sed tuo, adscendas, descendas, intres, verseris, tergiverseris, talis es qualis Optatus. Si autem redis ad cor, & invenies te non esse talem, non quia tecum sacramenta non communicavit, sed quia tibi displicuit: absolves orbem terrarum criminibus alienis, & invenies vos implicatos crimine schismatis.

231. Pet. dixit: *Vos ergo qui falsissimo bap-* Cap. CI. *tismo vultis lavari quàm nasci, non solùm vestra delicta non ponitis, verùm animas vestras reorum criminibus oneratis. Ut enim aqua nocentium à sancto Spiritu vacuata est, ita planè referta est crimi-*

[a] Editi, mendaces: castigandi ex MSS.
[b] In editis, pro sua.
[c] Sic omnes MSS. Editi verò, non divitias arcamus.
[d] Ita Petilianus in MSS. At in editis, Sicut idem.

[e] In editis loco Afrorum, corrupte legebatur fratrum
[f] Sic MSS. At editi, nimirum
[g] Petilianus in MSS. citat, habet in potestatem.

nibus

nibus Traditorum. Quicumque igitur miser ab hujusmodi baptizaris, si mendacio carere volueris, perfunderis falsitate. Si delicta carnis volebas excludere, reorum [a] *accedente conscientiâ percipies & reatum. Si avaritiæ flammam volebas exstinguere, perfunderis fraude, perfunderis scelere, perfunderis & furore. Postremo si credis, quia accipientis & dantis est fides, ab eo qui interficit hominem, sanguine perfunderis fratris. Ita agitur, ut qui ad baptismum innocens veneras, à baptismo redeas parricida.*

232. AUG. respondit: Vellem cum eis sermocinari, qui verbis istis lectis vel auditis acclamaverunt. Tales enim non habent aures in corde, sed cor in auribus. (*Cor in auribus.*) Legant tamen iterum & iterum, & cogitent, & [b] sentiant ea, non quid sonent, sed quid sapiant. Primò ut hoc ultimum excutiam: *Ita ergo fit*, inquis, *ut qui ad baptismum innocens veneras, à baptismo redeas parricida:* responde priùs, quis ad baptismum innocens [c] veniat, excepto illo qui non ideo venit baptizari ut ejus ablueretur iniquitas, sed ut nobis humilitatis præberetur auctoritas? Quid enim dimittetur innocenti? Aut [d] verò ita es eloquens, ut ostendas nobis quamdam innocentiam peccatricem. Nonne audis dicentem Scripturam, Nemo mundus à peccato in conspectu tuo, nec infans cujus est diei unius vita super terram? (*Job 14. sec. LXX.*) Nam unde ad remissionem peccatorum & cum infantibus curritur? Nonne audis aliam, Ego in iniquitate conceptus sum? (*Psal. 50. 7.*) Deinde si propterea redit parricida qui sine parricidio venerat, quia eum parricida baptizat; quotquot ab Optato baptizati redierunt, Optati facti sunt. Ite nunc, & nobis objicite, quòd in vos regum iracundiam concitemus. Non metuitis ne à vobis tot Gildonis satellites inquirantur, quot homines ab Optato baptizari potuerunt? Videsne tandem quemadmodum ista tua [e] sententia, sicut vesica, non solùm inani sono, sed etiam in capite vestro crepuerit?

233. Jam cetera superiora, quæ nunc refellenda proposuimus, talia sunt, ut omnino talis quisque baptizatus redire dicatur, qualis fuerit à quo baptizatur. Sed absit ut quàm delirans ista dicis, tam deliri à te redeant quos baptizas. Et quàm [f] belle tibi sonuit quod dixisti, *Perfunderis fraude, perfunderis scelere, perfunderis & furore.* Tu verò nisi furore, non perfusus, sed repletus esses, ista non effunderes. Itane, ut alia taceam, quicumque non avari ad avaros collegas tuos vel presbyteros vestros baptizandi veniunt, avari redeunt; & quicumque sobrii ad illas vini voragines currunt ut baptizentur, ebriosi revertuntur? Ista sentientes & ista suadentes, audetis etiam tamquam adversùs nos commemorare, quod paulò antè superiùs posuisti, Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in homine: bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus. (*Psal. 117. 8.*) Quid aliud docetis, quæso, quàm non in Domino, sed in homine sperare, quando talem fieri dicitis baptizatum, qualis fuerit baptizator? & quia istum vobis baptizandi assumitis principatum, credant vobis homines; & qui erant in Domino speraturi, sperent in principibus? Immo verò non audiant vos, sed illa potiùs testimonia quæ posuisti contra [g] nos; & ... etiam terribilius: quia non solùm bonum est sperare in Domino quàm sperare in homine, sed etiam maledictus omnis qui spem suam ponit in homine. (*Jerem. 17. 5.*)

234. PET. dixit: *Imitamini saltem Prophetas, qui suas animas sacras falso baptismate decipi timuerunt. Dixit namque primitus Jeremias, apud impios homines aquam esse mendacem. Aqua, inquit, mendax, non habet fidem.* (*Caput VII.*) (*Jerem. 15. 18.*)

235. AUG. respondit: Qui Scripturarum ignarus hæc audit, nec te credit aut sic errantem ut nescias quid loquaris, aut sic fallentem ut quem fefelleris nesciat quid loquatur, putat Jeremiam prophetam cùm baptizari vellet, præcavisse ne ab hominibus impiis baptizaretur, & sic ista dixisse. Quò enim pertinet, quod antequàm hoc testimonium poneres dixisti, *Imitamini saltem Prophetas, qui suas animas sacras falso baptismate decipi timuerunt?* quasi Jeremiæ temporibus quisquam sacramento baptismi ablueretur, nisi quòd se ipsos illis lavacris quæ Dominus redarguit, Pharisæi penè per omnia momenta tinguebant, & lectos & calices & paropsides, sicut in Evangelio legitur. (*Matth. 23.*) Quomodo ergo potuit Jeremias tamquam baptismum desiderans, & ab impiis baptizari devitans, ista dixisse? Hoc ergo dixit, cùm de populo infideli quereretur, cujus pessimis moribus tribulabatur, non se commiscens factis eorum: qui tamen corporaliter non se ab illo populo segregavit, nec alia sacramenta quæsivit, quàm ille populus secundùm Legis ordinem illi tempori congrua sumebat. Hunc ergo populum malè viventem dixit plagam, qua cor justi graviter cædebatur, sive hoc de se ipso diceret, sive in se ipso figuraret quæ futura cernebat. Sic enim ait, Domine memor esto mei, & visita me, & innocentem me fac ab insectantibus me non in longanimitate: scito quomodo acceperim de te improperium ab his qui spernunt sermones tuos. Consumma illos: & erit verbum tuum mihi in jocunditatem & gaudium cordis mei, quoniam vocatum est nomen tuum in me, Domine omnipotens. Non sedi in concilio eorum laudantium, sed timebam à facie manus tuæ: singulariter sedebam, quoniam amaritudine repletus sum. Ut quid qui me contristant, prævalent in me? Plaga mea valida est, unde sanabor? Facta est mihi ut aqua mendax, quæ non habet fidem. (*Jer. 15. 15.*) In his omnibus videtur quid Propheta intelligi voluerit, sed videtur ab eis qui non ad caussam suam perversam volunt pervertere quod legunt. Plagam enim suam dixit Jeremias factam sibi aquam mendacem, quæ non habet fidem: eos autem voluit intelligi plagam suam, qui eum contristabant malè vivendo. Unde dicit & Apostolus, Foris pugnæ, intus timores. (*2. Cor. 7. 5.*) Et iterum, Quis infirmatur, & ego non infirmor; & quis scandalizatur, & ego non uror? (*2. Cor. 11. 29.*) Et quia desperabat eos posse corrigi, propterea dixit, Unde sanabor? tamquam semper habiturus dolorem, quamdiu illi tales essent, inter quos vivere cogeretur. Populum autem nomine aquæ

[a] Floriacensis vetus cod. *accendente.*
[b] Sic MSS. At editi, *& sentiant.*
[c] Editi, *veneras.* MSS. *veniat.*
[d] Am. & MSS. *Aut non ita es eloquens.*

[e] Ita MSS. Editi verò, *ista tua non sententia, sed vesica.*
[f] In antè editis, *bene.*
[g] Cygirannensis vetus cod. *contra vos.*

Apoc. 17. 15 solere significari, in Apocalypsi manifestatur, ubi aquas multas populos multos non conjecturâ [a] nostrâ, sed illic enodata interpretatione cognoscimus. Noli ergo per pravum intellectum vel potiùs errorem, blasphemare sacramentum baptismi, etiam si in homine perditissimo fuerit: quia *Act. 8. 13.* nec in Simone mendace aqua mendax erat baptisma quod acceperat, nec tot mendaces vestri aquam mendacem dant, cùm baptizant in nomine Trinitatis. Nec enim tunc incipiunt esse mendaces, quando proditi atque convicti sua facinora confitentur: sed potiùs tunc erant menda- B ces, quando cùm essent adulteri & scelerati, castos & innocentes se esse fingebant.

Caput CIII. 236. PET. dixit: *Dixit quoque David, Oleum* *Psal. 140. 5.* *peccatoris non unguet caput meum. Quem igitur asserit peccatorem? Me qui tua scelera patior, an te qui persequeris innocentem?*

237. AUG. respondit: Ex persona corporis Christi, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis, toto terrarum orbe diffusa, propter Evangelium quod prædicatur, sicut C *Col. 1. 23.* dicit Apostolus, in omni creatura quæ sub cælo est: ex persona orbis terræ, de quo idem David, *Psal. 92. 1.* cujus verba non intelligis, dicit, Confirmavit orbem terræ, qui non commovebitur; quem tu peccatis alienis non contaminatum esse, sed omnino periisse contendis: ex illius ergo persona respondeo, Ego non persequor innocentem. David autem, *oleum peccatoris* dixit: non dixit traditoris, non thurificatoris, non persecutoris; sed *peccatoris*. Quid ergo facturus es secundùm in- D tellectum tuum? Vide primùm, utrùm non sis ipse peccator. Nolo mihi dicas, Non sum traditor, non sum thurificator, non sum persecutor. Nec ego quidem, si Domino placet, aliquid horum sum, nec orbis terræ qui non commovebitur. Sed dic, si audes, Non sum peccator. Ille quippe ait, *oleum peccatoris*. Quidquid enim in te vel levis peccati fuerit inventum, unde [b] ostendis non pertinere ad id quod dictum est, *oleum peccatoris*? Quæro enim utrùm ores oratione Do- E minica? Si enim non oras ea oratione, qua Dominus orare discipulos docuit, unde aliam didicisti pro majoribus meritis tuis excedentem merita Apostolorum? Si autem sic oras, ut ille magister docere dignatus est, quomodo dicis, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris? Neque enim de illis peccatis hoc petimus, quæ nobis in baptismo dimissa sunt. Ergo ista verba orationis aut non te per- F mittunt esse Dei deprecatorem, aut aperiunt peccatorem. Eant nunc, & osculentur tibi caput qui abs te baptizati sunt, quorum capita oleo tuo perierunt. Sed tu vide quid sis, vel quid de te sentias. Itane verò Optatus, quem Pagani, Judæi, Christiani, nostri, vestri, per Africam totam, furem, raptorem, proditorem, op- *[c] Gildonis.* pressorem, separatorem, & illius [c] quem quidam vestrûm ejus dixit Comitem Deum, non amicum, non clientem, sed satellitem clamant, non fuit vel qualiscumque peccator? Quid ergo fa- G cient, quibus unxit capita reus criminis capitalis? Nunne & ipsi vobis capita osculantur, de quorum capitibus per [e] hunc intellectum tam malè judicatis? Saltem prodite illos, & admonete ut sanentur. An vobis potiùs caput sanandum est ita delirantibus? Quid ergo, inquies, dixit David? Quid me interrogas? Ipsum interroga: superiore versu tibi respondet: Emendabit, inquit, me *Psal. 140. 5.* justus in misericordia, & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum. Quid planius? Quid apertius? Malim, inquit, me misericordi objurgatione sanari, quàm blanda adulatione tamquam mihi caput unguatur, B decipi atque perverti. Sub aliis verbis ipsa sententia est alibi Scripturarum: Meliora sunt vul- *Prov. 27. 6.* nera amici, quàm voluntaria oscula inimici.

Caput CIV. 238. PET. dixit: *Unguentum verò concordiæ fit* *Psal. 132. 1.* *in fratribus laudas: Ecce quam bonum & quam jocundum, habitare fratres in unum. Tamquam unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus: sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion. Quoniam ibi mandavit Dominus benedictionem, &* C *vitam usque in sæculum. Sic, inquit, unguitur unitas, sicut uncti sunt sacerdotes.*

239. AUG. respondit: Verum dicis. Nam illud sacerdotium in figura corporis Christi habebat unctionem, quod unitatis compage fit salvum. Nam & ipse Christus à chrismate appellatur, id est, ab unctione. Hunc Hebræi dicunt Messiam, *Punica lingua idem Hebræa.* quod verbum [d] Punicæ linguæ consonum est, sicut alia Hebræa permulta & penè omnia. Quid est ergo in illo sacerdotio caput, quid barba, D quid ora vestimenti? Quantum donat Dominus ut intelligam, caput est ipse Salvator corporis, *Col. 1. 18.* de quo Apostolus dicit, Et ipse est caput corporis Ecclesiæ. Per barbam non incongruè fortitudo intelligitur. Ergo ad eos qui sunt fortes in Ecclesia ejus, & adhærent ori ejus, ut sine timore prædicent veritatem, ab ipso Christo tamquam à capite sanctum descendit unguentum, id est, sanctificatio spiritalis. Ora vestimenti hæc datur intelligi, quæ in capite vestimenti est, qua E vestientis caput ingreditur: per hanc significantur perfecti fideles in Ecclesia. In ora namque perfectio est: & utique meministi dictum esse cuidam diviti, Si vis esse perfectus, vade, vende om- *Matth. 19. 21.* nia quæ possides, & da pauperibus, & habebis *Voluntaria paupertas ad perfectionem Christianam pertinet.* thesaurum in cælis, & veni, sequere me. Tristis quidem ille discessit, neglector perfectionis, electòr defectionis: sed numquid ideo defuerunt, in quos unitatis unguentum tali rerum terrenarum dimissione perfectos, tamquam in oram vestimen- F ti à capite descenderet? Nam exceptis Apostolis, & qui cum eis erant præpositis atque doctoribus, quos eminentiores & fortiores in barba intelligimus, lege in Actibus Apostolorum, & vi- *Act. 4. 34.* de qui rerum suarum venditarum pretia ad pedes Apostolorum ponebant, & nemo dicebat aliquid proprium, sed erant eis omnia communia, & distribuebatur unicuique sicut cuique opus erat, & erat illis anima una & cor unum in Deum. Nempe ita scriptum esse cognoscis. G Agnosce ergo bonum & jocundum, fratres habitantes in unum. Agnosce barbam Aaron: agnosce oram vestimenti spiritalis. Interroga ipsam

[a] Sic MSS. At editi, *vestrâ*.
[b] In excusis malè tum posità negante particulâ legebatur, *unde non ostendis pertinere*. Emendantur ad MSS.
[c] In MSS. *per eorum intellectum*.

[d] Hac de re Tract. 15. in Johannem n. 27. *Messias, ait, unctus est, unctus Græcè Christus est: Hebraicè Messias est: unde & Punicè, Messe dicitur unge. Cognatæ quippe sunt linguæ istæ & vicinæ, Hebraica, Punica & Syra.*

Scripturam, ubi cœperint ista fieri; invenies in Jerusalem. De hac ora vestis per omnes gentes unitas tota contexitur. Hàc intravit caput in vestem, ut indueretur Christus varietate orbis terrarum; quia in hac ora vestimenti apparuit varietas ipsa linguarum. Cur ergo ipsi capiti, unde illud unitatis descendit unguentum, id est, amoris fragrantia spiritalis; cur, inquam, ipsi capiti resistitis testanti & dicenti, Prædicabitur in nomine ejus pœnitentia & remissio peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem? Et in hoc unguento sacramentum Chrismatis * vultis interpretari: quod quidem in genere visibilium signaculorum sacrosanctum est, sicut ipse Baptismus: sed potest esse & in hominibus pessimis, in operibus carnis vitam consumentibus, & regnum cælorum non possessuris; & ideo nec ad barbam Aaron, nec ad oram vestimenti ejus, nec ad ullam contextionem vestis sacerdotalis pertinentibus. Ubi enim positurus es quæ Apostolus enumerat manifesta opera carnis, quæ sunt, inquit, » fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum » servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, » æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, » invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia: » quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui » talia agunt, regnum Dei non possidebunt? Sequestro fornicationes, quæ latenter admittuntur: immunditias interpretare ut volueris, sequestro & ipsas: illic ponamus & veneficia, quia nemo est palàm confector datorque venenorum: sequestro & hæreses, quia hoc vultis: idolorum servitutem nescio utrùm debeam sequestrare, quando quidem Apostolus ibi ponit avaritiam, quæ publicè insanit. His ergo sequestratis, nulli-ne apud vos luxuriosi, nulli avari, nulli pertinaciter inimicitias exercentes, nulli contentiosi, æmuli, animosi, dissensionibus studentes, invidi, ebriosi, comessationibus vacantes? Nulli-ne apud vos tales unguuntur, & in his intus noti manifestique moriuntur? Si nullos dicis; quoniam studio contentionis apertè mentiris, vide ne de talibus ipse sis. Si autem ab hujusmodi remotus es, non corporis separatione, sed vitæ dissimilitudine, & tales turbas circùm altaria vestra gemens conspicis; quid dicemus, quia oleo sancto uncti sunt, & sicut Apostolus liquida veritate confirmat, regnum Dei non possidebunt: numquid barbæ Aaron & oræ vestimenti ejus sacrilega injuria facienda est, ut ibi eos ponendos arbitremur? Absit. Discerne ergo visibile sanctum sacramentum, quod esse & in bonis & in malis potest, illis ad præmium, illis ad judicium, ab invisibili unctione caritatis, quæ propria bonorum est. Discerne ista, discerne: discernat te Deus à parte Donati, & in Catholicam revocet, unde te illi catechumenum abreptum mortiferi honoris vinculo ligaverunt. Jam ros Hermon super montes Sion, quomodolibet abs te accipiatur, non estis in montibus Sion; quia non estis in civitate super montem constituta, quæ certum signum hoc habet, quòd abscondi non potest. Nota est ergo omnibus gentibus: pars autem Donati ignota est pluribus gentibus: non est ergo ipsa.

[Marg.: Lucæ 24. 47. — Sacramentum Chrismatis. — Gal. 5. 19. — Petilianus è catechumeno catholico episcopus per vim ordinatus à Donatistis. — Ecclesia abscondi non potest.]

Cap. CV. 240. PET. dixit: *Væ igitur vobis, qui violando quod sanctum est, rescinditis unitatem, Prophetà* A *dicente, Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem peccaverit sacerdos, quis orabit pro eo?* [1. Reg. 2. 25.]

241. AUG. respondit: Et videbar paulò antè, cùm de oleo peccatoris disputaremus, ungere tibi frontem, ut diceres, si auderes, utrùm ipse peccator non esses. Ecce dixisti illud. O scelus, ô monstrum! Quia enim te sacerdotem asseris, quid aliud per hoc propheticum testimonium, nisi te omnino sine peccato esse dixisti? Nam si habes B peccatum, quis pro te orabit secundùm intellectum tuum? Ita enim vos miseris plebibus venditatis, commemorantes ex Propheta, Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo? ut vos sine peccato esse credant, & peccata sua vestris orationibus purganda committant. Magni homines vos, excelsi, cælestes, divini, nec jam homines sed angeli, qui pro plebibus oratis, & pro vobis plebes orare non vultis. Tune justior C Paulo, tu perfectior tanto Apostolo, qui eorum quos docebat orationibus se commendabat? Orationi, inquit, instate, vigilantes in illa, in » gratiarum actione, orantes simul & pro nobis, ut » Deus aperiat nobis ostium verbi ad loquendum » mysterium Christi, propter quod & vinctus sum, » ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. Ecce oratur pro Apostolo, quod fieri non vis pro episcopo. Videsne quàm sit ista diabolica superbia? Oratur pro Apostolo, ut manifestet D mysterium Christi, sicut oportet loqui. Proinde si pias plebes haberetis, hortari debuisti ut pro te orarent, ne loquereris sicut non oportet. Tu justior Johanne evangelista? qui ait, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est. Tu postremò justior Daniele? quem tu ipse in hac ipsa epistola ita commemorasti, ut diceres, *Rex justissimum Danielem ferinis morsibus ut putabat objecit.* Quod ille non putaverat; quando quidem amicissimo E animo, sicut lectionis circumstantia probat, dixit ipsi Danieli, Deus tuus cui deservis assiduè, ipse eripiet te. Sed hinc jam multa diximus: nunc quod agitur, nempe justissimus erat Daniel; non testimonio tuo, quamquam hoc mihi ad caussam quam tecum ago, sufficiat; sed testimonio Spiritûs Dei loquentis etiam per Ezechielem, ubi tres eminentissimæ justitiæ nominavit, Noë, Danielem & Job, quos dixit solos à quadam vehementissima ira Dei, quæ ceteris impenderet, F posse liberari. Vir ergo justissimus, unus ex tribus memorabilibus orat, & dicit, Cùm orarem & confiterer peccata mea & peccata populi mei in conspectu Domini Dei mei. Et tu te dicis esse sine peccato; quia videlicet sacerdos es, & si peccaverit populus, oras pro eo; si autem tu peccas, quis pro te orabit? Verè quia impietate tantæ arrogantiæ indignum te præbes, pro quo sacerdos ille interpellet, quem Propheta his verbis, quæ non intelligis, voluit intelligi. Jam enim G ne quis inquirat cur hoc dictum sit, quantum Dominus donat, expediam. Præparabat Deus animos hominum per Prophetam, ut talem desiderarent sacerdotem pro quo nullus posset orare. Ipse figurabatur temporibus primi populi & primi templi, ubi omnia figuræ nostræ fuerunt. Ideo solus summus sacerdos intrabat in sancta sancto-

[Marg.: Col. 4. 2. — 1. Johan. 1. 8. — Dan. 6. 16. — Ezech. 14. 14. — Dan. 9. 20. — Levit. 16. 2. Heb. 9. 7.]

* Am. Er. & MSS. vult.

rum, ut oraret pro populo, qui cum sacerdote in ipsa interiora sancta non introibat; sicut ille sacerdos intravit in secreta cælorum, in illa veriora sancta sanctorum, adhuc nobis hìc positis
1. Reg. 2. 25. pro quibus interpellat. Ideo dixit Propheta, Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo? id est, Talem desiderato sacerdotem, qui peccare non possit, ne indigeat orari pro se. Et ideo
Act. 14. 22. pro Apostolis oratur à populis: pro illo autem sacerdote Apostolorum magistro & Domino non oratur. Audi hoc Johannem fatentem, & dicen-
1. Johan. 2. 1. tem: Fratres, inquit, hæc scribo vobis, ut non peccetis: & si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, ipse est exoratio pro peccatis nostris. Habemus, dixit: peccatis nostris, dixit. Disce humilitatem, ne cadas; immo ut aliquando surgas. Neque enim ista dixisses, nisi cecidisses.

Caput CVI. a 242. Pet. dixit. [a] *Ac ne se vindicet à delicto qui laicus est, hoc interdicto tenetur: Ne communices peccatis alienis.*

243. Aug. respondit: Erras, ut dicitur, toto cælo per superbiam, dum non vis communicare orbi terræ per humilitatem. Nam neque hoc laico dictum est, & nescis quemadmodum di-
1. Tim. 5. 22. ctum sit. Ad Timotheum Apostolus cùm scriberet, hoc monebat eumdem ipsum Timotheum:
1. Tim. 4. 14. cui alio loco dicit, Noli contemnere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est per impositionem ma-
b nuum [b] presbyterii. Et multis aliis documentis ostenditur, quòd non erat laicus. Quod autem ait, *Ne communices peccatis alienis*: consensu & placito intelligi voluit. Unde statim subjiciens
1. Tim. 5. 22. quomodo id agat, Te ipsum, inquit, castum custodi. Neque enim & ipse Paulus communicabat peccatis alienis, quia falsos fratres, de quibus gemit, in unitate corporali tolerabat; aut communicaverunt furto & sceleri Judæ prædecessores ejus Apostoli, quia cum eo jam Domini venditore, & à Domino demonstrato, sacrosanctam cœnam communicaverunt.

Caput CVII. c 244. Pet. dixit: *Hæc* [c] *iterum sententiâ ipse Apostolus comparat conscientiæ malæ consortes. Et*
Rom. 1. 32. *qui faciunt ea*, inquit, *& qui consentiunt talia facientibus, digni sunt morte.*

245. Aug. respondit: Quomodolibet ea dixeris, non curo: vera sunt hæc, & hoc est quod Catholica docet, multum interesse inter consentientes quibus hæc placent, & tolerantes quibus hæc displicent. Illi enim palea fiunt, dum paleæ
d sequuntur sterilitatem: illi triticum sunt, [d] exspectent, ut segregentur, Christum ventilatorem.

Caput CVIII. 246. Pet. dixit: *Venite ergo ad ecclesiam populi, & aufugite traditores, si cum iisdem perire non vultis. Nam ut facilè cognoscatis, quòd cùm ipsi sint rei, de fide nostra optimè judicent: ego illorum infectos baptizo; illi meos, quod absit, recipiunt baptizatos; quæ omnino non facerent, si in baptismo nostro culpas aliquas agnovissent. Videte ergo, quod damus, quàm sit sanctum, quod destruere metuit sacrilegus inimicus.*

247. Aug. respondit: Contra istum quidem

A errorem multa jam diximus, & in hoc opere, & alibi. Sed quia ita magnum firmamentum vanitatis vestræ in hac sententia esse arbitramini, ut ad hoc tibi terminandam putares epistolam, quò quasi recentius in animis legentium remaneret, breviter respondeo. Sic approbamus in hæreticis baptismum, non hæreticorum, sed Christi, sicut in fornicatoribus, immundis, luxuriosis, idololatris, veneficis, inimicitiarum retentoribus, contentiosis, æmulis, animosis, dissensionum
B studiosis, invidis, ebriosis, comessatoribus, & his similibus approbamus baptismum, non eorum, sed Christi. Omnes enim isti, inter quos & hæretici positi sunt, sicut dicit Apostolus, signum Dei non possidebunt; & ideo ad sinistram partem cum diabolo pertinebunt. Nec ideo putandi sunt esse in Christi corpore, quod est Ecclesia, quia sacramentorum ejus corporaliter participes fiunt. Illa enim & in talibus sancta sunt, & eis indignè tractantibus & sumentibus ad majus
C judicium valebunt. Ipsi autem non sunt in illa Ecclesiæ compage, quæ in membris Christi per connexum & contactum crescit in incrementum Dei. Illa quippe Ecclesia in petra est, sicut Dominus dicit: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Illi autem in arena ædificant, sicut idem Dominus dicit: Qui audit verba mea & non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam. Sed ne putes Ecclesiam quæ in petra est, in una parte esse
D terrarum, & non diffundi usque ad fines terræ: audi ejus vocem de Psalmo gementis inter mala peregrinationis suæ. Ait enim, A finibus terræ ad te clamavi, cùm angeretur cor meum, in petra exaltasti me: deduxisti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis à facie inimici. Videte quemadmodum à finibus terræ clamat. Non est ergo in sola Africa, vel solis Afris, episcopum Romam paucis [e] Montensibus, & in Hispaniam domui unius mulieris ex Africa mittentibus.
E Videte quemadmodum in petra exaltetur. Non ergo in ea deputandi sunt omnes qui ædificant in arena, id est, qui audiunt verba Christi & non faciunt: qui tamen & apud nos & apud vos habent & tradunt baptismi sacramentum. Videte quemadmodum spes ejus Deus sit Pater & Filius & Spiritus-sanctus, non Petrus, non Paulus, quanto minùs Donatus, aut Petilianus. Non ergo vestrum est quod destruere metuimus, sed Christi: quod & in sacrilegis per se sanctum est. Nam venientes à vobis recipere non possumus, nisi quod vestrum est destruamus. Destruimus enim perfidiam desertoris, non destruimus chara-
F cterem imperatoris. Proinde tu ipse considera, & destrue quod dixisti: *Ego*, inquis, *illorum infectos baptizo; illi meos, quod absit, recipiunt baptizatos.* Tu enim non infectos baptizas, sed, ut tui erroris fraude inficias, rebaptizas. Nos autem non tuos recipimus baptizatos, sed destruimus errorem tuum unde sunt tui, & suscipimus Christi baptismum unde sunt baptizati. Itaque opportunè in medio abs te positum est, *quod absit.* Dixisti enim, *illi meos, quod absit, recipiunt bap-*
G *tizatos.* Nam cùm tu velles intelligi *quòd absit*

Margin notes (right column): Gal. 5. 19. — Matth. 16. 18. — Matth. 7. 26. — Psal. 60. 3. — Donatistæ Romæ vocati Montenses. e — e Locula.

[a] Sic MSS. Editi verò, *At ne.*
[b] Editi, *presbyteri.* Castigantur ex MSS.
[c] In MSS. *Has itemque sententiâ*
[d] Sic MSS. At Lov. *illi triticum sunt, dum exspectant ut segregentur per Christum ventilatorem.*

[e] Donatistas Romæ dictos Montenses observavit Augustinus in libro de hæresib. hær. 69. & in Epistola 53. n. 2. Et ante ipsum Optatus lib. 2. Eosdem etiam vocatos ibi Cutzupitanos, sive Cutzupitas, discimus ex dicta Epist. 53. & ex libro de unitate Ecclesiæ c. 3.

recipiunt, timens ne tuos recipiamus; ego nescientem dixisse accipio, *meos quod absit*. Re vera enim absit ut tui sint, qui jam ad Catholi- A cam transeunt: nec sic transeunt, ut baptizati nostri sint, sed ut socii nostri sint; baptizati autem Christi nobiscum sint.

LIBER TERTIUS.

a *Refellit Augustinus* [a] *secundas litteras, quas in ipsum Petilianus, viso primo superiorum librorum, scripsit maledictis plenas; & neglectâ propriâ suâ defensione ostendit Petilianum in caussa defecisse, neque ad rem de qua agitur, respondere valuisse.*

CAPUT I. LEGI, Petiliane, litteras tuas, quando legere potui, quibus te satis indicasti adversùs catholicam Ecclesiam, pro parte Donati, nec aliquid valuisse dicere idoneum, nec tacere permissum. Quos æstus passus es, quanta cordis tempestate fluctuasti, cùm legisses ea quibus parti epistolæ tuæ, quæ in manus meas tunc venerat, quanta potui brevitate ac perspicuitate respondi? Vidisti enim tanta firmitate roboratam, tanta luce illustratam, quam tenemus & defendimus veritatem, ut quid contra eam dicendum esset, quo convicta refelleretur, invenire non posses. Adtendisti etiam, multorum qui ea legerant, exspectationem in te esse conversam, scire cupientium quid diceres, quid ageres, quà evaderes, quò ex tantis angustiis, quibus te Dei verbum circumvallarat, erumperes. Hîc tu, qui debueras contemta opinione vanorum pergere in veram sanamque sententiam, fecisti quod de

Psal. 51. 5. talibus Scriptura prædixit: Dilexisti malitiam super benignitatem, iniquitatem magis quàm loqui æquitatem. Proinde si & ego tibi vellem pro maledictis maledicta rependere, quid aliud quàm duo maledici essemus, ut ii qui nos legerent, alii detestatos abjicerent sana gravitate,

b alii suaviter haurirent malevola [b] voluntate? Ego quando cuique vel dicendo vel scribendo respondeo, etiam contumeliosis criminationibus lacessitus, quantum mihi Dominus donat, frænatis atque [c] contritis vanæ indignationis aculeis, auditori lectorive consulens, non ago ut efficiar homini conviciando superior, sed errorem convincendo salubrior.

2. Si enim qualecumque cor habent, qui ea quæ scripsisti considerant; quid tibi profuit ad caussam, quæ inter nos de communione catholica vel de parte Donati agitur, quòd relicto negotio quodam modo publico, privata quadam simultate hominis unius vitam maledicis opprobriis insectatus es, quasi homo ille sit caussa quæ inquiritur? Tam malè existimasti, non dicam de Christianis, sed de ipso genere humano, ut non crederes posse tua scripta in manus aliquorum venire prudentium, qui se à personis nostris tollerent, & quæstionem potiùs quæ inter nos verteretur inquirerent, nec qui vel quales essemus, sed quid pro veritate vel contra errorem diceremus adtenderent? Horum judicium tibi reverendum fuit, horum reprehensio præ-

B cavenda, ne te arbitrarentur nihil invenisse quod diceres, nisi tibi proponeres cui quoquo modo malediceres. Sed videlicet quorumdam levitate atque vanitate, qui libenter audiunt lites [d] jurgantium disertorum, ut cùm adtendunt quàm eloquenter convicieris, non intueantur quàm veraciter convincaris. Simul & illud opinor egisti, ut occupatus mea defensione susceptam caussam etiam ipse desererem; atque ita hominibus, non ad disputantium, sed ad liti- C gantium verba conversis, obscuraretur veritas, quam dilucescere atque innotescere formidatis. Ego itaque contra tale consilium quid agam, nisi mea potiùs defensione neglecta rem teneam, de qua intentionem meam nullus meus criminator excutiat? Domum Dei mei, cujus decorem dilexi, præconio servientis vocis extollam, me verò humiliabô & abjiciam. Elegi enim abjectus Psal. 83. 11. esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis hæreticorum. A te ergo, Petiliane, D sermonem parumper avertam; & ad eos convertam, quos à me maledictis tuis es conatus avertere, quasi hoc ego moliar, ut homines ad me convertantur, & non potiùs mecum ad Deum.

CAP. II. 3. AUDITE ergo, quicumque maledicta legistis, quæ in me iratior quàm consideratior Petilianus evomuit. Priùs vos apostolicis verbis alloquar; quæ certè, qualiscumque ipse sim, vera

1. Cor. 4. 1. sunt. Sic nos existimet homo quasi ministros E Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Mihi autem minimum est, ut à vobis dijudicer, aut ab humano die: sed neque ego me ipsum judico. Jam quod sequitur, etsi mihi non audeo coaptare, ut dicam, Nihil enim mihi conscius sum: [e] fidenter tamen in conspectu Dei dico, Nihil eorum, quibus Petilianus tempus vitæ meæ postea quàm in Christo baptizatus sum, criminatus est, mihi conscius sum; nec ta- F men in hoc justificatus sum: qui autem dijudicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus [f] quidquam judicare, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique à Deo. Hæc autem, fratres, transfiguravi in me, ne supra quàm scriptum est, unus pro altero infletur adversùs alterum. Itaque nemo

1. Cor. 3. 21. glorietur in homine. Omnia enim vestra sunt,

[a] Possidius in Indic. c. 3. librum hunc tertium verbis illis notat, *Contra secundam epistolam ejusdem, liber unus.*

[b] In MSS. *malevola voluptate.*

[c] Sic MSS. Editi verò, *atque coercitis.*

[d] Editi, *nugantium*: pro quo MSS. *jurgantium.*

[e] Ita in MSS. At in editis, *fideliter.*

[f] Editi, *quemquam judicare.* At MSS *quidquam* Græcè est, τι κρίνετε.

" vos autem Christi, Christus verò Dei. Iterum A dico, Nemo glorietur in homine. Sæpius repeto, Nemo glorietur in homine. Si quid in nobis laudabile advertitis, ad illius laudem referte, à quo
Jacobi 1. 17. est omne datum optimum, & omne donum per- " fectum: desursum est enim descendens à Patre " luminum, apud quem non est immutatio, nec momenti obumbratio. Quid enim habemus quod non accepimus? Si autem accepimus, non gloriemur quasi non acceperimus. Et in his omnibus quæcumque in nobis bona nostis, imitato- B res nostri estote, [a] si tamen nos Christi: si autem aliqua mala in nobis vel suspicamini vel creditis vel videtis, retinete illud Dominicum, quo securi ejus Ecclesiam non propter mala hominum
Matth. 23. 3. deseratis: Quæ dicimus facite, quæ autem mala nos facere putatis aut nostis, nolite facere. Non enim tempus est purgandi me vobis, cùm meâ caussâ neglectâ rem vobis salubrem commendare susceperim, ut nemo glorietur in homine.
Ierem 17. 5 Maledictus enim omnis qui spem suam ponit in C homine. Hoc præcepto Dominico & apostolico retento atque servato, etiam me in mea caussa, sicut inimicus existimari cupit, deficiente & oppresso, victrix erit caussa cui servio. Si enim firmissimè tenueritis quod exhortor & satago, maledictum esse omnem qui spem suam ponit in homine, ut nemo glorietur in homine; aream Dominicam, propter paleam quæ vel nunc vento superbiæ percussa volat, vel ultima ventilatione separabitur, nullo modo deseretis, nec domum D magnam propter vasa facta in contumeliam refugietis, nec propter malos pisces in littore separandos per disrupta retia exibitis, nec propter hœdos pastore divisuro ad sinistram ponendos bona unitatis pascua relinquetis, nec propter commixta zizania vos à tritici societate, cui caput est granum illud mortificatum & multiplicatum, &
* f. crescunt. quæ per mundum simul usque ad messem * crescit, nefaria discissione separabitis. Ager est enim mun-
Matth. 13. 38. dus, non Africa: messis finis sæculi, non tempus E Donati.

Caput III. 4. Has certè similitudines Evangelicas re-
1 Cor. 3 21. cognoscitis, ad quid aliud datas, nisi ut nemo
Ibid. 4. 6. glorietur in homine, & ne quis pro altero infla-
1. Cor. 1. 12. tus adversùs alterum dividatur dicens, Ego sum Pauli: cùm utique non Paulus crucifixus sit pro vobis, nec in nomine Pauli, quanto minùs in nomine Cæciliani vel cujusquam nostrûm baptizati sitis: ut discatis, quamdiu palea cum frumento trituratur, quamdiu pisces mali cum bonis F intra retia Dominica natant, ante tempus ventilationis tolerare potiùs propter bonos commixtionem malorum, quàm violare propter malos caritatem bonorum? *Hæc quippe commixtio, non æterna, sed temporalis; nec spiritalis, sed corporalis est. In qua non errabunt Angeli, quando colligent malos de medio justorum, &*
2. Tim. 2. 19. *mittent in caminum ignis ardentis. Novit enim Dominus qui sunt ejus. Et si ab iniquis ad tempus corporaliter non potest, recedat tamen ab* G *ipsa iniquitate omnis qui nominat nomen Domini. Licet enim à malis interim vitâ, moribus, corde ac voluntate separari atque discedere: quæ separatio semper oportet custodiatur. Corporalis autem separatio ad sæculi finem fidenter, patienter, fortiter exspectetur: propter quam ex-*

spectationem dictum est, Sustine Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Psal. 26. 14.
Dominum. Maxima quippe palma tolerantiæ est, inter subintroductos falsos fratres, sua quærentes, non quæ Jesu Christi, dilectionem non suam quærentium, sed quæ Jesu Christi, nullâ turbulentâ & temerariâ dissensione turbare, nec unitatem sagenæ Dominicæ ex omni piscium genere congregantis, dum ad littus, id est, ad finem sæculi ducitur, superbè nefaria contentione disrumpere: cùm se putat quisque aliquid esse, cùm nihil sit, atque ita se ipsum seducit; & sufficere vult ad populorum Christianorum separationem, suum vel [b] suorum judicium, qui malos quosdam communione sacramentorum Christianæ religionis indignos se apertissimè nosse dicunt: de quibus tamen quidquid nosse se dicunt, universæ Ecclesiæ quæ per omnes gentes sicut est prædicta diffunditur, persuadere non possunt. Et cùm istorum, quasi quos noverunt, refugiunt communionem, illius deserunt unitatem: cùm potiùs deberent, si esset in eis caritas omnia sufferens, ne se à bonis dividerent, quos in omnibus gentibus aliena mala docere non poterant, ipsi in una gente tolerare quod noverant. Unde etiam non discussâ caussâ, in qua documentis gravissimis convincuntur calumniari innocentibus, probabiliùs creduntur traditionis crimina falsa finxisse, qui non dubitaverunt longè sceleratius crimen nefariæ divisionis admittere. Quia & si verum esset quidquid de traditione jactarunt, tamen consortium Christianorum quos usque ad extrema terræ divina Scriptura commendat, propter hoc quod ipsi scierunt, illi autem nescierunt, relinquere nullo modo debuerunt.

5. Neque hoc ideo dixerim ut negligatur Cap. IV.
ecclesiastica disciplina, & permittatur quisque facere quod velit, sine ulla correptione, & quadam medicinali vindicta, & terribili lenitate, & caritatis severitate. Nam ubi erit illud Apostoli, Corripite inquietos, consolamini pusillani- 1. Thess. 5. 14.
mes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes: videte ne quis malum pro malo alicui reddat? Cùm hoc utique subjecit, Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; satis ostendit, non esse mali pro malo redditionem, corripere inquietos, quamvis pro culpa inquietudinis reddatur pœna correptionis. Non ergo malum est correptionis pœna, cùm sit malum culpa. Neque enim ferrum est inimici vulnerantis, sed medici secantis. Fiunt ista in Ecclesia, & ille spiritus interioris lenitatis ardet zelo Dei, ne virgo casta uni viro desponsata Christo, in aliquibus suis membris, sicut Eva seducta est serpentis astu- 2. Cor. 11. 2.
tiâ, corrumpatur à castitate quæ est in Christo. Verumtamen absit à servis patris-familiâs, ut immemores sint præcepti Domini sui, & sic adversùs zizaniorum multitudinem flagrantiâ sanctæ indignationis ignescant, ut cùm ea volunt ante tempus colligere, simul eradicetur & triticum. Matth. 13. 29.
Cujus peccati isti rei tenerentur, etiam si vera crimina traditoribus, quos insimulabant, se objecisse monstrarent: quoniam simul non solùm ab iniquis, quorum societatem velut evitabant, sed etiam à bonis fidelibus in omnibus gentibus constitutis, quibus ea quæ se nosse dicebant, probare non poterant, impia præsumtione separati

[a] Ita MSS. At editi, sicut nos Christi.

[b] MSS. cum Am. & Er. vel eorum judicium.

ſunt, ſecumque multos, apud quos aliqua au-ctoritate prævalebant, & qui minùs intelligere poterant, unitatem Eccleſiæ toto orbe diffuſæ pro alienis peccatis nullo modo eſſe deſerendam, traxerunt in eamdem perniciem; ut etiam ſi ipſi ſcirent vera crimina quibuſdam ſe objicere, eo
1. Cor. 8. 11. modo periret infirmus in eorum ſcientia, propter quem Chriſtus mortuus eſt, dum offenſus malis alienis, interimebat in ſe bonum pacis quod habebat cum fratribus bonis, qui partim talia non audierant, partim non diſcuſſa & non probata temere credere formidaverant, partim judicibus eccleſiaſticis, ad quos trans mare tota cauſſa per-
a ducta eſt, [a] qualiacumque illa eſſent, pacifica humilitate reliquerant.

CAPUT V.

6. Vos ergo ſancta germina unicæ matris Catholicæ, hujuſmodi ſceleris & erroris exemplum, ſubditi Domino, quantâ poteſtis vigilantiâ præcavete. Quantalibet doctrinæ ac famæ luce præfulgeat, lapidemque ſe eſſe jactet pretioſum, quiſquis vos trahere voluerit poſt ſe ipſum, mementote quòd illa mulier fortis & una unì amabilis viro ſuo, quam in ultimo Proverbiorum ſancta Scriptura deſcribit, pretioſior eſt lapidibus pretioſis. Nemo dicat, Illum ſequar, quoniam ipſe me Chriſtianum fecit; aut, Illum ſequar,
1. Cor. 3. 7. quoniam ipſe me baptizavit. Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incremen-
1. Iohan. 4. 16. tum dat Deus. Et Deus caritas eſt, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in illo manet. Nullus etiam prædicans nomen Chriſti, & geſtans ac miniſtrans ſacramentum Chriſti, ſe-
Gal. 6. 4. quendus eſt contra unitatem Chriſti. Opus ſuum » probet unuſquiſque; & tunc in ſe ipſo tantùm » gloriam habebit, & non in altero. Unuſquiſque enim proprium onus portabit, onus videlicet reddendæ rationis: quia unuſquiſque noſtrûm pro
Rom. 14. 13. ſe rationem reddet. Non itaque ampliùs invicem judicemus. Nam quantum adtinet ad one-
Gal. 6. 2. & 3. ra mutuæ caritatis, invicem onera veſtra portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. Qui enim putat ſe eſſe aliquid, cùm nihil ſit, ſe ipſum ſe-
Ephes. 4. 2. ducit. Sufferamus ergo invicem in dilectione, ſatis agentes ſervare unitatem ſpiritûs in vinculo pacis: extra quam quiſquis colligit, non cum Chriſto colligit: quiſquis autem non cum Chriſto colligit, ſpargit.

CAPUT VI.

7. Proinde ſive de Chriſto, ſive de ejus Eccleſia, ſive de quacumque alia re quæ perti-
b net ad fidem vitamque [b] veſtram, non dicam
Gal. 1. 8. nos, nequaquam comparandi ei qui dixit, Licèt ſi nos; ſed omnino quod ſecutus adjecit, Si angelus de cælo vobis annuntiaverit præter quàm quod in Scripturis legalibus & evangelicis accepiſtis, anathema ſit. Hæc vobiſcum, & cum omnibus quos Chriſto lucrari cupimus, actitantes, atque inter cetera ſanctam Eccleſiam quam in Dei litteris promiſſam legimus, & ſicut promiſſa eſt in omnibus gentibus reddi cernimus, prædicantes, ab iis quos ad ejus pacificum gremium adtrahi cupimus, pro actione gratiarum flammas meruimus odiorum: quaſi nos eos in ea parte ligaverimus, pro qua non inveniunt quid loquantur; aut nos mandaverimus tanto antè Prophetis & Apoſtolis, ut in libris ſuis nulla teſtimonia ponerent, quibus pars Donati Eccleſia Chriſti eſſe doceatur. Et nos quidem, Cariſſimi, cùm h[...]a crimina audimus ab eis quos offendimus prædicando eloquia veritatis, & erroris vaniloquia convincendo, habemus, ſicut noſtis, abundantiſſimam conſolationem. Nam ſi in eis quibus me criminantur, teſtimonium conſcientiæ meæ non ſtat contra me in conſpectu Dei, quò nullus oculus mortalis intenditur; non ſolùm contriſtari non debeo, verùm etiam debeo gaudere & exſultare, quia merces mea multa eſt in cælis. Neque enim intuendum eſt quàm ſit amarum, ſed quàm falſum quod audio, & quàm verax pro cujus nomine hoc audio, & cui dicitur, Unguentum effuſum eſt nomen tuum. Cant. 1. 2. Et meritò fragrat in omnibus gentibus, cujus odorem iſti, qui nobis maledicunt, in una Africæ particula conantur includere. Cur itaque feramus indignè quòd nos infamant, qui gloriæ Chriſti ſic detrahunt, quorum parti contentionique inimicum eſt, quod de illius ad cælos adſcenſione, & de nominis ejus tamquam unguenti effuſione, tanto antè prædictum eſt: Exaltare ſuper cælos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua? Pſal. 56. 12.

CAPUT VII.

8. Hæc & talia divina teſtimonia nos adverſùs humana vaniloquia proferentes, ab inimicis gloriæ Chriſti acerba opprobria ſuſtinemus. Dicant quod volunt, dum ille nos exhortetur, dicens, Beati qui perſecutionem patiuntur propter juſtitiam, quia ipſorum eſt regnum cælorum. Matth. 5. 10. Beati eritis cùm vos perſecuti fuerint, & maledixerint vobis, & dixerint omne malum adverſùm vos, mentientes propter me. Quod ait ſuperiùs, propter juſtitiam: hoc repetivit, quod ait poſtea, propter me: quia factus eſt nobis ſapientia & juſtitia & ſanctificatio & redemtio: ut quemadmodum ſcriptum eſt, Qui gloriatur, in Domino glorietur. 1. Cor. 1. 30. Ierem. 9. 23. Qui cùm dicat, Gaudete & exſultate, merces enim veſtra multa eſt in cælis: Matth. 5. 12. ſi quod dictum eſt, propter juſtitiam & propter me, in bona conſcientia teneo, quiſquis volens detrahit famæ meæ, nolens addit mercedi meæ. Neque enim me ille ſuo verbo tantummodo edocuit, & non etiam ſuo firmavit exemplo. Sequere ſanctarum ſcripturarum fidem, invenies Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, adſcendiſſe in cælum, ſedere ad dexteram Patris. Sequere criminationes inimicorum, jam putabis eum de ſepulcro furatum eſſe à diſcipulis. Quid ergo nos, quantum ipſe donat, defendentes domum ejus, ab inimicis ejus aliud ſperare debemus? Si patrem-familias Beelzebub vocaverunt; quanto magis domeſticos ejus? Matth. 10. 25. Si ergo toleramus, & conregnabimus. Si autem non aurem ſolam percutit iracundia criminantis, verùm etiam conſcientiam mordet veritas criminis, quid mihi prodeſt ſi me continuis laudibus totus mundus adtollat? Ita nec malam conſcientiam ſanat laudantis præconium, nec bonam vulnerat convicianris opprobrium. Nec ſic tamen decipitur ſpes veſtra quæ in Domino eſt, etiam ſi fortè in occulto tales ſimus, quales nos putari cupit inimicus: quia non eam poſuiſtis in nobis, nec umquam hoc audiſtis à nobis. Securi ergo eſtis, qualeſcumque nos ſimus, qui dicere didiciſtis, In Domino ſperans non [c] movebor: Pſal. 25. 1. & , In Deo ſperabo, non Pſal. 55. 11.

[a] Sic MSS. Editi autem, *quantacumque*.
[b] Sic in MSS. At in editis, *noſtram*.

[c] Editi, *non infirmabor*. At Floriacenſis vetus cod. *non movebor*. Sic Auguſt. Enarrat. in eund. Pſal. 25.

timebo quid faciat mihi homo. Et eis qui vos ad A hominum ſuperborum terrenas altitudines ſeducere moliuntur, reſpondere noſtis, In Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ, Tranſmigra in montem ſicut paſſer. *Pſal. 10. 2.*

Caput VIII. 9. Nec tantùm vos, quibus in nobis ipſa Chriſti veritas placet, quantumcumque per nos & ubicumque prædicatur, & quia eam quantulocumque noſtræ linguæ miniſterio libenter auditis, etiam de nobis bene benignéque ſentitis, ſecuri eſtis, qualeſcumque nos ſimus; quia in illo B ſpes veſtra eſt, quem vobis ex illius ſuper vos miſericordia prædicamus: verùm etiam quicumque noſtra diſpenſatione etiam ſacramentum ſancti baptiſmi percepiſtis, eadem ſecuritate gaudete; quoniam non in nobis, ſed in Chriſto baptizati eſtis. Non itaque nos, ſed Chriſtum induiſtis; nec vos interrogavi, utrùm ad me converteremini, ſed ad Deum vivum; nec utrùm in me credideritis, ſed in Patrem & Filium & Spiritum-ſanctum. Quod ſi veraci animo reſpondiſtis, ſalvos C vos fecit, non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio: non conſervus, ſed Dominus; non præco, ſed judex. Neque enim verè, ſicut Petilianus inconſideratè dixit, *Conſcientia dantis*, vel quod addidit, *Conſcientia ſanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*. Cùm enim hoc datur quod Dei eſt, ſanctum dat etiam non ſancta conſcientia. Quæ certè ſive ſit ſancta, ſive non ſancta, ab accipiente inſpici non poteſt; D ſed planè illud quod datur poteſt, quod cognitum ei qui ſemper eſt ſanctus, per qualemlibet miniſtrum accipiatur, ſecuriſſimè accipitur. Niſi enim ſancta verba eſſent ex cathedra Moyſi, non diceret Veritas, Quæ dicunt facite. Si autem ipſi qui verba ſancta dabant ſancti eſſent, non diceret, Quæ faciunt, facere nolite; dicunt enim & non faciunt. Nullo quippe modo legitur uva de ſpinis; quia numquam de ſpinarum radicibus oritur: ſed cùm ſe ſpinoſis ſepibus palmes vitis implicuit, non ideo fructus qui illic pendet horretur; ſed ſpina cavetur, uva decerpitur. *Matth. 23. 3.* E

Caput IX. 10. Itaque, ut ſæpe dixi, & vehementer inculco, qualeſcumque nos ſimus, ſecuri eſtis, qui Deum Patrem & ejus Eccleſiam matrem habetis. Quamvis enim ſimul hœdi cum ovibus paſcantur, non ſtabunt ad dexteram. Quamvis ſimul palea cum tritico trituretur, non intrabit in horreum. Quamvis ſimul piſces mali cum bonis intra retia Dominica natent, non mittentur in vaſcula. Nemo glorietur, nec in homine F bono; nemo bona Dei fugiat, nec in homine malo. *Matth. 25.*

Caput X. 11. Hæc vobis, Chriſtiani catholici fratres cariſſimi, pro negotio præſenti ſuffecerint: quæ ſi catholica dilectione retinetis, cùm ſitis unus grex de uno paſtore ſecurus, non nimis curo quòd mihi vel congregali veſtro, vel certè cani veſtro, conviciatur quilibet inimicus; dummodo me magis pro veſtra, quàm pro mea defenſione latrare compellat: qua tamen ſi opus eſſet ad cauſ- G ſam, breviſſimâ facillimâque uterer, totum ſcilicer vitæ meæ tempus ante quàm perciperem baptiſmum Chriſti, quantum ad meas cupiditates erroreſque adtinet, cum omnibus improbans & deteſtans, ne in ejus temporis defenſione meam gloriam quærere viderer, non illius qui me per gratiam ſuam & á me ipſo liberavit. Unde illam vitam meam cùm vituperari audio, quolibet animo id faciat qui hoc facit, non uſque adeo ſum ingratus ut doleam: quantum quippe ille accuſat vitium meum, tantum ego laudo medicum meum. Quid ergo jam de illis præteritis atque abolitis malis meis defendendis laborem, de quibus Petilianus multa quidem falſa dixit, ſed plura vera non dixit? De tempore autem vitæ meæ quod eſt poſt baptiſmum, vobis quicumque me noſtis, ſuperfluò loquor ex iis quæ nota eſſe hominibus poſſunt: hi verò qui me non noverunt, non ita iniqui eſſe debent in me, ut magis de me credant Petiliano quàm vobis. Nam ſi laudanti amico credendum non eſt, nec inimico detrahenti. Reſtant ea quæ occulta ſunt hominis, ubi ſola conſcientia [a] teſtis eſt, quæ teſtis eſſe apud homines non poteſt. In his me Petilianus Manichæum eſſe dicit, loquens de aliena conſcientia: hoc ego me non eſſe dico, loquens de mea conſcientia. Eligite cui credatis. Verumtamen quoniam nec iſta brevi ac facili mea defenſione opus eſt, ubi quæſtio non de qualiſcumque unius hominis merito, ſed de ſanctæ Eccleſiæ [b] veritate verſatur; ad vos etiam mihi plura dicenda ſunt, quicumque in parte Donati, Petiliani quæ in me ſcripſit maledicta legiſtis, quæ ab illo non audirem, ſi veſtram perditionem contemnerem: ſed caritatis Chriſtianæ viſcera non haberem.

Ut amico laudanti, sic nec detrahenti inimico facilè credendum.

Ad Donatistas sermonem convertit.

Caput XI. 12. Quid ergo mirum, ſi cùm grana de area Dominica excuſſa, ſimul cum terra & palea introrſum traho, injuriam reſilientis pulveris ſuffero? Vel cùm Domini mei oves perditas diligenter inquiro, ſpinoſarum linguarum vepribus laceror? Obſecro vos deponite paululùm ſtudia partium, atque inter me & Petilianum cum aliqua æquitate judicate. Ego Eccleſiæ cauſſam volo ut noveritis, ille ut meam: ad quid aliud, niſi quia teſtibus meis, quos in cauſſa Eccleſiæ conſtanter adhibeo, non audet dicere ne credatis; Prophetæ enim ſunt, & Apoſtoli, & ipſe Prophetarum & Apoſtolorum Dominus Chriſtus: de me autem quidquid dicere [c] voluerit, homini adversùs hominem, & veſtro adversùs alienum, facilè creditis? Et ſi quos vitæ meæ teſtes adhibuero, quid magnum eſt ut dicat, non eis eſſe credendum, & hoc vobis citò perſuadeat: præſertim quando quiſquis pro me ullum verbum fecerit, inimicus parti Donati, ac per hoc veſter continuò deputabitur? Regnat itaque Petilianus: quando in me quælibet convicia jaculatur, ei omnes acclamatis & plauditis. Hanc ſibi invenit vincibilem cauſſam, ſed judicibus vobis: nec reſtem nec argumentum requiret, cui hoc ſolum eſt probare quod dicit, quia ei quem maximè odiſtis, copioſiſſimè maledicit. Nam quoniam divinæ Scripturæ teſtimonia, cùm pro Eccleſiâ catholicâ tam denſa & tam clara recitantur, vobis dolentibus remanet mutus; elegit materiam, ubi vobis faventibus loquatur, & victus verum [d] ſimulans ſtatum, talia vel etiam ſceleratiora dicat in me. Mihi ſat eſt ad rem quam

[a] Editi, *talis eſt.* Melius MSS. *teſtis eſt.*
[b] Er. & Lov. *unitate.* Am. verò & MSS. *veritate.* Favet illud ipſius cap. 24. *de Eccleſia vel baptiſmi veritate.* Et lib. de unico Baptiſmo, cap. 13. *ambulantibus in Eccleſia veritate.*

[c] Apud Er. & Lov. *libuerit.*
[d] MSS. *ſimulans* Ex his unus Cygirannenſis pro *ſtatum*, habet, *ſtatim talia vel etiam ſceleratiora &c.*

nunc

[illegible] sint, tamen Lu[illegible] [illegible].

Caput XII. [illegible] Christi palea, [illegible]. Non est [illegible] areæ [illegible] Petiliani [illegible] per hoc quod [illegible] in ejus [illegible] verè dixerit nullo modo [illegible] ejus prejudicat. Quidquid au[illegible] malediciorum calumnia[illegible] fides contra exercetur in terris, [illegible] in cœlis. Sunt is enim Dei servi [illegible] Deo [illegible], non adversùs Petilianum atque hujusmodi carnem & sanguinem, [illegible] principatus & potestates & rectores [illegible] tenebrarum, quales sunt omnes adversarii veritatis, quibus utinam dicamus, Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: hanc ergo militiam militantibus servis Dei quæcumque ab [illegible] convicia criminosa dicuntur, quæ apud malevolos & temere credulos malam famam faciant, arma sinistra sunt, etiam his diabolus expugnatur. Cùm enim per bonam famam probamur utrùm nos in superbiam non extollamus, & per malam famam probamur utrùm inimicos etiam ipsos à quibus nobis confingitur, diligamus, per arma justitiæ [a] dextera & sinistra diabolum vincimus. Quæ cùm Apostolus commemorasset dicens, Per arma justitiæ dextera & sinistra: continuò tamquam exponens quid dixerit, Per gloriam, inquit, & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, & cetera talia: gloriam scilicet & bonam famam numerans in armis dextris, in sinistris autem ignobilitatem & infamiam.

Ephes. 5. 8.

2 Cor. 6. 7.

Caput XIII. 14. Si ergo sum Dei servus & miles non reprobus, quamlibet disertus conviciator in me Petilianus exsistat, numquid molestè ferre debeo, quia mihi armorum sinistrorum faber sollertissimus [b] paratus est? Opus est ut his in adjutorio Domini mei [c] peritissimè dimicem, & eis illum feriam contra quem invisibiliter pugno, qui perversissimâ & antiquissimâ astutiâ callidè intendit & agit, ut propter hæc Petilianum oderim, ac sic præceptum Christi quod ait, Diligite inimicos vestros, implere non possim. Quod à me avertat ejus misericordia, qui me dilexit, & tradidit semetipsum pro me, ut pendens in cruce diceret, Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt: meque de Petiliano & talibus inimicis meis dicere doceret, Domine ignosce illis, quia nesciunt qoid loquuntur.

Luca 6. 35.

Luca 23. 34.

Caput XIV. 15. Proinde si impetravero à vobis, sicut intendi, ut remoto ab animis vestris omni studio partium, inter me & Petilianum æqui judices sitis, ostendam vobis non eum respondisse scriptis meis: ut intelligatis quia veritatis inopiâ coactus sit caussam relinquere, & in hominem, qui eam sic egit ut respondere ille non posset, quæ potuit maledicta jactare. Quamquam tanta manifestatione clarent quæ dicturus sum, ut etiam si studio partium, & odio mei vestræ mentes à me alienentur, tantummodo si utraque legatis, certè apud vosmetipsos in cordibus vestris verum me dixisse fateamini.

16. Ego enim respondens primæ parti scriptorum ejus, quæ tunc in manus meas venerat, prætermisso conviciosо & sacrilego multiloquio, ubi ait, *Bis baptisma nobis objiciunt it, qui sub nomine*

Suprà lib. 1. cap. 1.

Ab [illegible] *equidem [illegible]* *pr[illegible]* quod sequitur te[illegible] & [illegible] dum, quod ait, [illegible] *dantis adtenditur, quæ abluat* [illegible] quæsivi, unde abluendus sit qui [illegible] cùm dantis polluta conscientia est, & [illegible] ille qui est accepturus ignorat.

17. Legite nunc [illegible] maledicta quæ in me inflatus & [illegible], & videte utrum quærenti mihi responderit, unde sit abluendus qui accepit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ignorat accipiens. Obsecro vos quærite adtente, omnes excutite paginas, omnes dinumerate versiculos, omnia verba versate, omnes syllabas enucleate, & dicite mihi, si inveneritis, ubi responderit, cùm dantis conscientia polluta est, unde sit ejus abluenda qui hoc accepturus ignorat?

18. Quid enim ad rem pertinuit, quia verbum addidit, quod à me diceret fuisse subtractum, atque ita se scripsisse contendit: *Conscientia namque sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis.* Nam ut noveritis non à me fuisse subtractum, nihil inquisitionem meam impedit additum, nihil ejus sublevat defectionem. Ad ipsa enim verba rursus interrogo, & [d] utrùm responderit quæro: Si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; unde abluitur accipiens conscientia, quando dantis maculosa conscientia est, & hoc accepturus ignorat? Ad hoc respondere flagitate, neminem relictâ caussâ conviciosè alienari permittite: Si *conscientia sanctè dantis adtenditur*: videte quia non dixi, *conscientia dantis*; sed addidi, *sanctè dantis*: Si *conscientia*, inquam, *sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; unde igitur abluendus est, qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat?

19. Eat nunc, & anhelis pulmonibus ac turgidis faucibus me tamquam dialecticum criminetur: immo non me, sed ipsam dialecticam velut mentiendi artificem in populare judicium ream devocet, & in eam quamlibet fragosissimo strepitu advocati forensis ora distendat. Dicat quidquid vult apud imperitos, unde stomachentur docti, illudantur indocti. Me propter rhetoricam, Tertulli oratoris, à quo accusatus est Paulus, vocabulo denotet: sibi propter advocationem, in qua potentiam quondam suam jactat, paracleti nomen imponat, atque ob hoc se cognominatum Spiritus-sancti, non esse, sed fuisse deliret. Manichæorum immunditias libentissimè exaggeret, easque in me latrando detorquere conetur. Ignotorum mihi & notorum gesta recitet damnatorum, & quòd ibi amicus quondam meus magis ad defensionem suam me nominavit absentem, in calumniam præjudicati criminis, nescio quo novo & suo jure, convertat. Titulos epistolarum mearum à se vel à suis, sicut eis placuit, inscriptos legat, & tamquam me in eis comprehendisse se gestiat: confitentem eulogias panis simpliciter & hilariter datas, ridiculo nomine venenosæ turpitudinis ac furoris infamet, & de [e] vestro corde

Caput XVI. Calumniæ Petiliani in Augustinum.

Act. 24. 1. Petilianus à se epistolarum advocatus forensis.

[a] Editi, à dextera & à sinistra. Emendantur ex MSS.
[b] In MS. [illegible]
[c] Sola editio Lov. apertissimè
[d] Lov. & utrum quaro
[e] Sic MSS. At editi, & de nostro.

tam malè sentiat, ut amatoria maleficia data mulieri, marito non solùm conscio, verùm etiam [a] favente, credi sibi posse præsumat. Quod de me adhuc presbytero scripsit iratus [b] ordinator futurus episcopatùs mei, velit valere adversùs me: quod autem à sancto concilio de hoc quod in nos ita peccavit, veniam petivit & meruit, nolit valere pro me; ita Christianæ mansuetudinis & præcepti evangelici vel nescius vel oblitus, ut etiam quod fratri ut sibi ignosceretur humiliter postulanti clementer ignotum est, criminetur.

CAPUT XVII.

20. PERGAT etiam sermone multiloquo, sed planè vaniloquo, in ea quæ prorsus ignorat, vel in quibus potiùs abutitur ignorantiâ plurimorum. & ex confessione cujusdam feminæ, quòd catechumenam se dixerit Manichæorum, quæ sanctimonialis [c] in Catholica fuerit, quod ei placet de illorum baptismo dicat, & scribat, nesciens, aut nescire se fingens, non [d] illic ita appellari catechumenos tamquam eis baptismus quandoque debeatur; sed eos hoc vocari, qui etiam Auditores vocantur, quòd videlicet tamquam meliora & majora præcepta observare non possint, quæ observantur ab eis quos Electorum nomine discernendos & honorandos putant. Me etiam presbyterum fuisse Manichæorum, vel falsus vel fallens, mirabili temeritate contendat. Verba [e] tertii libri Confessionum mearum, quæ per se ipsa, & de multis antè & postea dictis manifestissima sunt legentibus, sub quo ei videtur intellectu proponat atque arguat. Furem me denique verborum suorum, quòd duo subtraxerim, tamquam eis repositis victor exsultet.

CAPUT XVIII.

21. IN his certè omnibus, sicut legendo cognoscere vel recognoscere poteritis, impetum quidem linguæ suæ quo libuit ambitu jactationis exercuit: nusquam tamen dixit, unde abluatur accipientis conscientia, cùm maculosam dantis ignorat. At ego inter strepitum vel post strepitum ejus grandem, & nimis ut putat ipse terribilem, lentè, ut dicitur, & bene hoc ipsum repeto, & ut [*] respondeatis exposco. Si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; unde est abluendus, qui maculosam conscientiam dantis ignorat? Et per totam ejus epistolam ad hoc non invenio aliquid dictum.

[*] *f. respondeas.*

CAPUT XIX.

22. NAM fortasse dicet mihi aliquis vestrûm: Hæc omnia quæ dixit in te, ad hoc valere voluit, ut te deformaret, ac per te illos quibus communicas, ne ulteriùs alicujus momenti esse te existiment, vel ipsi, vel ii quos ad vestram communionem traducere niteris. Ceterùm ex quo proposuit verba epistolæ tuæ, ex illo considerandum est, utrùm nihil ad illa responderit. Ita ergo faciamus: ex ipso prorsus loco scripta ejus consideremus. Excepto ergo proœmio quo voluit animum præparare lectoris, & pauca ejus verba prima contumeliosa magis quàm ad rem pertinentia præterire, *Ait*, inquam, *Conscientia namque dantis adtenditur, quæ abluat accipientis. Quid si lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere* [illegible] *quemadmodum di*[illegible]*, con*[illegible] *d*[illegible]*, quæ abluat accipientis? Si enim dixe*[illegible] *accipientem non pertinere quidquid mali* [illegible] *conscientia dantis, ad hoc valebit fortasse illa* [illegible] *ignorantia, ut de conscientia baptizatoris sui non* [illegible] *nesciens maculari. Sufficiat ergo, ut alterius maculosa, cùm ignoratur, non maculet: numquid* [illegible] *etiam abluere potest? Unde igitur abluendus est qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat? præsertim cùm addat & dicat, Nam qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum!*

Suprà lib. 1. cap. 1.

23. HÆC omnia verba Petilianus ex litteris meis refellenda proposuit: videamus ergo utrùm refellerit, utrùm omnino responderit. Addo enim verba, quæ me subtraxisse calumniatur, & eadem ipsa sic repeto, ut etiam breviùs. Addendo enim hæc duo verba, etiam ad brevitatem propositionis hujus me plurimùm adjuvit. *Si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*, & *qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*; unde abluitur accipientis conscientia, cùm maculosam dantis ignorat; & cùm fidem nesciens sumit à perfido, rogo unde abluitur? Dicat nobis, non eat in aliud, non obtendat nebulas imperitis. Postremò [illegible] tem multis & amfractuosis circuitibus interpositis & peractis, tandem aliquando dicat nobis, unde abluitur accipientis conscientia, quando maculosa perfidi baptizantis occulta est, si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*, & *qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum!* Nesciens enim sumit à perfido non habente conscientiam sanctè dantis, sed maculosam & occultam: unde ergo abluitur? unde ergo percipit fidem? Si enim nec tunc abluitur, nec tunc percipit fidem, cùm baptizator perfidus & maculosus occultus est; cur eo postea prodito atque damnato, non denuo baptizatur, ut abluatur fidemque percipiat? Si autem illo perfido & maculoso occulto iste abluitur & percipit fidem; unde abluitur, unde percipit, ubi non est conscientia sanctè dantis, quæ abluat accipientis? Hoc dicat, ad hoc respondeat, unde abluitur? unde percipit, si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; & hæc ibi non est, quando baptizator maculosus & perfidus latuit? Nihil ad hoc [f] responsum est omnino.

CAPUT XX.

24. SED ecce angustatus in caussa, rursum in me impetum facit nebulosum atque ventosum, ut veritatis serenitas obscuretur, & fit summâ inopiâ copiosus, non vera dicendo, sed maledicta inania non [g] emendo. Tenete sanè intentissimè atque fortissimè quid [h] debeat respondere, id est, unde abluatur accipientis conscientia, cùm maculosa dantis occulta est: ne fortè hoc vobis è manibus flatus ejus excutiat, vosque ipsi sermonis turbidi caliginosa tempestate rapiamini, ut vel discessum vel quò redeundum sit omnino nesciatis. Et videte hominem vagari quà

[a] Verbum *fa*[illegible] ab omnibus MSS. abest, & ab editis Am. & Er. Sed illud Erasmus ad oram libri posuerat, monens videri sibi [illegible] quidpiam deesse.

[b] Megalius Calamensis episcopus, Numidiæ primas, [illegible] fuit Augustini. ex Possidio [illegible] hujus vita cap. 8. Ad camdem calumniam ex Megalii primatis petitam epistola, respondet [illegible] in libro contra Cresconium [illegible], cap. 80. & lib. 4. cap. 64.

[c] *Lov. & Catholica.* Editi alii & MSS. *in Catholica*, subaudi- tur, *Ecclesia*.

[d] Editi, *illud ibi & istic*, *tamquam eis baptismus* [illegible] *postea atque loco debeatur*, Am. & Er. scribunt *debeat*[illegible]. Castigantur ex MSS.

[e] In omnibus MSS. legitur, *quarti libri*.

[f] Am. Er. & nostri MSS. *respondendum est*.

[g] Sic MSS. At editi, *non emendando*: minùs rectè.

[h] Am. & Er. *debeat*. Lov. *habeat*. Gallicani MSS. *debeat*.

potest, dum pro negotio quod suscepit, stare non potest. Videte quam multa dicat, non habendo quod dicat. Dicit me *labi lubricum*, *sed teneri: nec destruere*, *nec confirmare quod objicio*, *incerta pro certis excogitare*, *non permittere legentes quæ vera sunt credere*, *sed facere ut altius dubia suspicentur.* Dicit me *Academicæ damnabile ingenium habere* [a] *Carneadis.* Conatur etiam insinuare quid Academici sentiant de falsitate vel fallacia sensus humani, etiam in his omnino quid loquatur ignorans. *Dici ab eis* asserit, *nives nigras esse cùm albæ sint*, *nigrumque argentum*, *turrem rotundam vel teretem videri cùm* [b] *angulosa sit*, *remum in aqua fractum cùm sit integer.* Et hoc totum propterea, quoniam cùm dixisset, *Conscientia dantis* vel *sanctè dantis adtenditur*, *quæ abluat accipientis*: contrà ego dixi, *Quid si lateat dantis conscientia*, *& fortasse maculosa sit.* Istæ sunt nives nigræ, & argentum nigrum, & turris rotunda pro angulosa, & remus in aqua fractus pro integro: rem quippe dixi quæ putari possit, & esse non possit, ut lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit.

(margin: a; b; historia.)

25. Et sequitur se, & clamat: *Quid est*, Quid si? *quid est*, fortassis? *nisi incerta & inconstans hæsitatio dubitantis*, *de qua ille tuus ait*: *Quid si nunc redeo ad illos qui aiunt*, *Quid si nunc cælum ruat?* Hoccine quod dixi, *Quid si lateat dantis conscientia*, *& fortassis maculosa sit*, tale est ac si dixerim, *Quid si nunc cælum ruat?* Dictum est utique, *Quid si*; quia fieri potest ut lateat, fieri potest ut non lateat: nam quando ignoratur quid cogitet, vel quid admiserit, latet utique accipientem dantis conscientia; quando autem peccatum ejus manifestatur, non latet. Dictum est, *& fortasse maculosa sit*; quia fieri potest ut lateat & munda sit, & rursùs fieri potest ut lateat & maculosa sit. Ideo, *Quid si*; ideo, *fortasse.* Numquid huic simile est, *Quid si nunc cælum ruat?* O quotiens & convicti & confessi sunt homines se maculosas & adulterinas habuisse conscientias, cùm ab eis baptizarentur ignari, postea quàm manifestato scelere degradati sunt, & tamen cælum non ruit. Quid hîc facit [c] Pilus & Furius, qui contra justitiam injustitiam defenderunt? Quid hîc facit atheus [d] Diagoras, qui esse Deum negavit, ut de illo videatur prædixisse Propheta, Dixit stultus in corde suo, non est Deus? Quid hîc isti faciunt? ut quid nominati sunt, nisi ut intervenirent pro homine non habente quid dicat; ut dum de his saltem aliquid sine caussa dicitur, agi caussa videatur, & ad quod non responsum est, responsum esse credatur.

(margin: Terent. in Heaut. act. 4. scen. 3.; c; d; Psal. 13. 1.)

Caput XXII.

26. Postremo si duo vel tria verba ista, *Quid si*, & *fortasse*, usque adeo sunt intolerabilia, ut propter illa excitarentur olim dormientes Academici, & Carneades, & Pilus, & Furius, & Diagoras, & nives nigræ, & ruina cæli, & cetera similiter insana & absurda: removeantur de medio. Neque enim re vera sine his non potest dici quod volumus. Ecce sufficit quod paulò pòst ita positum est, & ab ipso ex meis litteris A interpositum. *Unde igitur abluendus est qui accipit baptismum*, *cùm dantis polluta conscientia est*, *& hoc ille qui est accepturus ignorat?* Nempe hic non est, *Quid si*, & *fortasse*. Respondeatur ergo. Adtendite, ne fortè in eo quod sequitur, ad hoc respondeat. *Sed ego te*, inquit, *cavillantem ad fidem credendi constringo*, *ne ulteriùs evageris. Quid argumentis stultitiæ avertis erroribus vitam? Quid fidei rationem de rebus irrationabilibus turbas? Hoc uno verbo te teneo & convinco.* Hæc B Petilianus dixit, non ego. Ista ex epistola Petiliani sunt: sed [e] cui verba jam duo illa, quæ me abstulisse insimulat, addidi, & nihilo minùs ostendi inquisitionis meæ, cui non respondet, multo breviùs & enodatiùs fixam stare sententiam. Certè hæc illa duo sunt, *sanctè* & *sciens*; ut non sit videlicet *conscientia dantis*, sed *conscientia sanctè dantis*; & non sit, *qui fidem à perfido sumserit*, sed *qui fidem sciens à perfido sumserit.* Quæ quidem verba non subtraxeram, sed in codice C qui mihi datus erat non inveneram. Fieri autem potest, ut mendosus fuerit: neque enim & hoc incredibile est, ut etiam hinc mihi Academica excitetur invidia, & tale asseratur esse quod dixi, codicem fuisse mendosum, quale si dicerem nives nigras. Ut quid enim ei rependo temerariam suspicionem, ut dicam, quòd ipse pòst addiderit, qui me subtraxisse confinxit: cùm possit istam mendositatis notam sine meâ maledica temeritate codex qui non irascitur sustinere?

(margin: Supra lib. 2. cap. 2.)

Caput XXIII.

D 27. Et illud quidem primum, id est, *sanctè dantis*, omnino non impedit inquisitionem meam, qua ille vehementer urgetur, utrùm ita dicam, Si *conscientia dantis adtenditur*: an verò ita, Si *conscientia sanctè dantis adtenditur*, *quæ abluat accipientis*; unde igitur abluendus est qui accipit baptismum, si dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat? Illud autem alterum quod additur, *sciens*, ut non dicatur, *Qui fidem à perfido sumserit*; sed, *Qui fidem sciens à perfido* E *sumserit*, *non fidem percipit*, *sed reatum*: fateor, tamquam deesset, me nonnulla dixisse, quorum jacturam facilè patior; quoniam magis moram meæ facilitati afferebant, quàm adjutorium facultati. Quanto enim expeditiùs, quanto planiùs & breviùs sic interrogo: Si *conscientia sanctè dantis adtenditur*, *quæ abluat accipientis*; & *Qui fidem sciens à perfido sumserit*, *non fidem percipit*, *sed reatum*; unde abluitur, quem latet non sanctè dantis maculosa conscientia, & unde veram percipit fidem, qui nesciens baptizatur à F perfido? Dicatur unde, & ibi omnis caussa baptismi patebit, ibi totum quod quæritur elucebit: sed si dicatur, non si tempus maledicendo finiatur.

Caput XXIV.

28. Quidquid ergo de duobus istis verbis vel detractis calumniatur, vel additis gloriatur, nihil interrogationem meam impedire perspicitis: cui quid respondeat ille non inveniens, ne tamen taceat, irruit identidem in personam meam; dicerem, recedens à caussa, si omnino accessisset ad caussam. Quippe quasi de me aga- G tur, & non de [f] Ecclesiæ vel baptismi veritate,

[a] De Carneadis ingenio Lactantius lib. 5. c. 14. qui legatum eum Romam ab Atheniensibus missum, ibi pro justitia primum, cum postera die contra justitiam dixisse memorat, sicque in utramque partem disserere solitum, ut alios quidlibet asserentes posset refutare.

[b] Am. Er. & MSS. *cùm longa sit.* Et infrà, *& turris rotunda pro longa.*

[c] Confer librum de Civitate Dei secundum, cap. 21. quo loco Ludovicus Vives ex Pilo & Furio unum hominem facit.

[d] In MSS. hic & infrà loco *Diagoras*, legitur *Protagoras.* Uterque atheus fuit, teste Cicerone in lib. de natura deorum, & Lactantio lib. 1 cap. 2.

[e] Sic MSS. At editi, *sed tantùm verba.*

[f] Editi, *de Ecclesia.* Meliùs MSS. *de Ecclesiæ*, scilicet veritate, ut suprà in cap. 10.

ideo me dicit *subtractis illis duobus verbis argumentatum, ut quasi conscientiæ meæ non obsit, quod inquinatoris*, ut dicit, *mei sacrilegam ignoravi conscientiam*. Quòd si ita esset, verbum illud quod positum est, *sciens*, additum mihi potiùs prodesset, & obesset ablatum. Si enim me ita defendi voluissem, ut baptizatoris mei putarer ignorasse conscientiam, pro me locutum acciperem Petilianum: quando non utcumque ait, *Qui fidem à perfido sumserit*; sed, *Qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*: ut hinc ego non me reatum, sed fidem percepisse jactarem; quia dicerem, Non ego sciens à perfido accepi, sed hominis conscientiam dantis hominis ignoravi. Videte itaque, & numerate, si potestis, quanta superflua loquatur ad unum *Ignoravi*, quod me proponit dixisse, cùm hoc omnino non dixerim: quia nec de me agebatur, ut dicerem, nec aliquid criminis in eo qui me baptizavit apparuit, ut ejus me ignorasse conscientiam, pro mea defensione cogerer dicere.

CAPUT XXV

29. ET tamen iste, ne respondeat ad ea quæ dixi, proponit sibi quod non dixi; & avocat homines ab intentione debiti sui, ne id quod [a] respondendum est exigatur; interponit sæpe, *Ignoravi, inquam*: & respondet, *Sed si ignorares*: & quasi convincit, ne mihi liceat dicere, *Ignoravi*. Commemorat *Mensurium, Cæcilianum, Macarium, Taurinum, Romanum, & eos contra Ecclesiam Dei fecisse* affirmat, *quæ ignorare non possem, eo quòd Afer sim, & ætate penè jam senex*: cùm, sicut audio, Mensurius in communionis unitate defunctus sit, ante quàm se scinderet pars Donati: caussam verò Cæciliani legerim, quòd ad Constantinum ipsi detulerint, & ab Episcopis quos ille Imperator judices dederat, & semel & iterum, [b] & ab ipso rege illis ad eum appellantibus etiam tertiò fuerit absolutus. Macarius verò & Taurinus & Romanus, quidquid vel judiciaria vel exsecutoria potestate adversùs eorum obstinatum furorem pro unitate fecerunt, secundùm leges eos fecisse constat; quas iidem ipsi, caussam Cæciliani ad Imperatoris judicium deferendo, contra se ferri exserique coëgerunt.

Cæcilianus ter absolutus.

30. INTER multa etiam prorsus ad rem non pertinentia dicit, *Messiani proconsulis sententiâ me fuisse percussum, ut ex Africa fugerem*: & propter hoc falsum, (quod si non ipse confinxit, certè malevolis fingentibus malevolè credidit,) quàm multa alia falsa consequenter, non utcumque dicere, sed etiam scribere mirâ temeritate non timuit: cum ego Mediolanum ante Bautonem consulem venerim, eique consuli Kalendis Januariis laudem in tanto conventu conspectuque hominum, pro mea tunc rhetorica professione recitaverim, & ex illa peregrinatione jam post Maximi tyranni mortem Africam repetiverim; Manichæos autem Messianus proconsul audierit post consulatum Bautonis, sicut dies Gestorum ab eodem Petiliano insertus ostendit. Quæ si dubitantibus vel [c] contrà credentibus probare necesse esset, multos possem claros in sæculo viros testes locupletissimos adhibere totius temporis vitæ meæ.

Augustinus Bautoni consuli panegyricum dixit.

31. SED quid ista requirimus? quid & patimur superfluas moras, & facimus? Numquid hinc inventuri sumus, unde sit accipientis abluenda conscientia, qui maculosam dantis ignorat; fidemque unde percipiat, qui nesciens baptizatur a perfido: quod sibi Petilianus cùm ex epistola mea tamquam ad respondendum proposuisset, quid voluit aliud locutus est, quàm id quod caussa poscebat? Quotiens dixit, *Si ignorares*: quasi ego dixerim, quod numquam dixi, mei baptizatoris me ignorasse conscientiam. Et aliud nihil egisse visus est ore maledico, quàm ut me mala eorum apud quos baptizatus, & quorum communioni sociatus sum, non ignorasse, convincere videretur: satis utique intelligens quia ignorantia me non faceret reum. Ecce ergo si ignorarem, sicut totiens repetivit, procul dubio ab eis omnibus malis innocens essem. Unde ergo ablueret, qui conscientiam non sanctè dantis ignorans criminibus ejus impediri minimè possem? Unde perciperem fidem, qui nesciens à perfido baptizarer? Non enim frustra, *Si ignorares*, totiens repetivit, nisi ne me putari sineret innocentem: procul dubio judicans quòd nullius innocentia violatur, si nesciens fidem sumit à perfido, & maculosam conscientiam non sanctè dantis ignorat. Dicat ergo unde tales abluantur, unde fidem percipiant, non reatum? Sed non vos fallat: dicat; non multa dicendo nil dicat, aut nil dicendo potiùs multa dicat. Deinde, quod in mentem venit, & prætereundum non est, si ego propterea reus sum, quia non ignoravi, ut secundùm ipsum loquar; ideo autem non ignoravi, quia & Afer sum, & ætate penè jam senex: saltem pueri ceterarum toto orbe terrarum non sint rei, qui nec gente nec ætate ista [d] vestra objecta seu vera seu falsa nosse potuerunt, qui tamen, si in vos inciderint, sine ullo respectu rebaptizantur.

CAPUT XXVII.

32. SED nunc ista non quærimus: illud potiùs respondeat, (quod ne respondere cogatur copiosissimè [e] alienatur,) unde abluatur accipientis conscientia, qui maculosam dantis ignorat, si *conscientia sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis*; & unde percipit fidem, qui nesciens baptizatur à perfido, si *quisquis fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*. Omissis ergo ejus maledictis, quæ in me sine ulla sana consideratione jactavit, adhuc attendamus ne fortè hoc quod exposcimus in consequentibus dicat. Libet autem intueri, quàm garrulus ea proposuerit, quasi facillimè convulsurus & eversurus. *Sed ad illud*, inquit, *tui phantasmatis argumentum, quo quemcumque baptizas verbis tibi pingere visus es, redeamus. Imaginari enim te veri similia decuit, qui non vides veritatem*. Hæc verba sua prolocutus est Petilianus, verba mea propositurus. Deinde subjunxit: *Ecce, inquit, stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat*. Non totam dixit propositionem atque interrogationem meam, & mox ipse

Supra lib. 1. cap. 2.

[a] Editi, *responsum est*. Emendantur ex MSS.
[b] In editis deerat particula &, quæ hoc revocatur ex MSS. ut quod præmittitur, *& semel & iterum*, referatur ad judices Episcopos, à quibus in Romano primùm, ac postea in Arelatensi concilio Cæcilianus est absolutus.
[c] Editi, *contradicentibus*.
[d] Er. & Lov. *nostra*. Melius Am. & MSS. *vestra*.
[e] Er. & Lov. substituerunt *altercatur*. Sed MSS. cum editione Am. habent, *alienatur*: id est, ut alterca vagatur extra caussam; quo sensu supra cap. 15. & 28. dicit, *Nemo non videlicet tam à conviciis alienari permittitur*.

interrogare me cœpit, dicens, *Quis eſt iſte, aut* A *unde proſiluit quem proponis? Cur tibi videris videre quem ſimulas, ne videas eum quem videre ac diſcutere diligentiſſimè debeas & probare? Sed quia intelligo te ignorare ordinem ſacramenti, hoc tibi breviter dico: & tu baptiſtam diſcutere, & ab eo diſcuti debuiſti.* Quid eſt quod exſpectabamus? Ut diceret, unde abluatur accipientis conſcientia, qui maculoſam non ſanctè dantis ignorat, & unde fidem non reatum percipiat, qui baptiſmum neſciens à perfido ſumſerit. Ecce audivi- B mus baptiſtam debere diligentiſſimè diſcuti ab eo, qui vult fidem percipere, non reatum, ut inveniat conſcientiam ſanctè dantis, quæ abluat accipientis. Nam qui non diſcuſſerit, & neſciens à perfido acceperit, eo ipſo quòd non diſcuſſit, maculoſamque dantis ignoravit conſcientiam, non fuit unde fidem perciperet, [a] non reatum. Quid ergo adjuvit, quod pro magno addidit, *ſciens*, quod me ſubtraxiſſe calumniatus eſt? Cùm enim noluit ita dici: *Qui fidem à perfido ſumſerit, non* C *fidem percipit, ſed reatum:* videtur aliquam ſpem reliquiſſe neſcienti. Nunc verò cùm interrogatur, unde percipiat fidem, qui neſciens baptizatur à perfido; reſpondit eum diſcutere debuiſſe baptiſtam: procul dubio miſerum nec ignorare permittit, non inveniendo unde fidem poſſit accipere, niſi ſpem ſuam in homine baptizante poſuerit.

CAPUT XXVIII.

33. HOC eſt quod exhorremus in vobis, hoc eſt, quod damnat divina ſententia, veraciſſimè D ac manifeſtiſſimè clamans: Maledictus omnis qui ſpem ſuam ponit in homine. (Jerem. 17. 5.) Hoc eſt quod apertiſſimè prohibet ſancta humilitas & caritas Apoſtolica, clamante Paulo: Nemo glorietur in homine. (1. Cor. 3. 21.) Hoc eſt quòd in nos inanium calumniarum & acerrrimorum maledictorum crebreſcit impetus, ut quaſi everſo homine nulla ſpes remaneat eorum, quibus verbum Dei & ſacramentum pro diſpenſatione nobis credita miniſtramus. Reſpondemus eis, Quò uſque apponitis ſuper E hominem? Reſpondet eis catholica veneranda ſocietas, Deo ſubjicietur anima mea, ab ipſo enim ſalutare meum. Etenim ipſe eſt Deus meus, ſuſceptor meus: non emigrabo. (Pſal. 61. 2.) Nam quæ alia cauſſa fuit iſtis emigrandi de domo Dei, niſi quia vaſa facta in contumeliam, ſine quibus illa uſque ad diem judicii non erit, finxerunt ſe ferre non poſſe; cùm tamen hoc magis ipſi fuiſſe, & aliis calumnioſè objeciſſe, geſtis atque conſcriptis tunc rebus [b] appareant: de quibus in contume- F liam factis, ne propter illa de domo [c] magna, quæ magno patri familiâs una eſt, perturbatus emigret, dicit Dei ſervus, & bonus fidelis vel fidem in baptiſmo percepturus, quod paulò antè commemoravi: Nonne Deo ſubjicietur anima mea? Deo utique, non homini. Ab ipſo enim ſalutare meum, non ab homine. Iſte autem non ſaltem tunc Deo daret abluendum mundandumque hominem, quando maculoſa conſcientia non G ſanctè dantis occulta eſt, & fidem neſciens quiſquis ſumit à perfido. *Hoc*, inquit, *tibi breviter dico, & tu baptiſtam diſcutere, & ab eo diſcuti debuiſti.*

CAPUT XXIX.

34. OBSECRO vos, huc advertite: ego quæro, unde abluatur accipientis conſcientia, cùm maculoſam non ſanctè dantis ignorat, ſi conſcientia ſanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis; & unde accipiat fidem, qui neſciens à perfido baptizatur, ſi quiſquis fidem ſciens à perfido ſumſerit, non fidem percipit, ſed reatum: & ille mihi reſpondet, diſcutiendum eſſe & baptizatorem & baptizandum. Et ad hoc probandum, unde quæſtio nulla eſt, adhibet exemplum Johannis, quòd eum diſcuſſerint, qui ab eo quæſierunt quem ſe eſſe diceret; (Johan. 1. 22.) quòd ipſe quoque diſcuſſerit eos quibus ait, Generatio viperarum, quis vobis oſtendit fugere ab ira ventura? (Matth. 3. 7.) Quid hoc ad rem? quid hoc ad cauſſam? Deus Johanni perhibuerat teſtimonium excellentiſſimæ ſanctitatis prophetiâ præclariſſimâ præcedente, & quando conceptus, & quando natus eſt. Quærebant autem illi jam credentes eſſe ſanctum, quemnam ſe diceret eſſe ſanctorum, vel utrùm ipſe eſſet ſanctus ſanctorum quod eſt Chriſtus Jeſus. Tanta quippe [d] gratia illi habebatur, ut continuò crederetur quidquid de ſe ipſe dixiſſet. Si autem hoc exemplo aſſeritur quilibet nunc diſcutiendus eſſe baptiſta, quidquid de ſe quiſque dixerit, credendus erit. Quis eſt autem fictus, quem fugit utique, ſicut ſcriptum eſt, Spiritus-ſanctus, (Sap. 1. 5.) quin de ſe optimè credi velit, atque id agat quibus verbis potuerit? Jam ergo cùm fuerit interrogatus quiſnam ſit, & reſponderit ſe eſſe Dei fidelem diſpenſatorem, nec cujuſquam criminis maculâ pollutam habere conſcientiam, hæc erit tota diſcuſſio, an etiam mores ejus & vita diligentiùs intuenda eſt? Ita ſanè: [e] ſed non hoc ſcriptum eſt feciſſe illos, qui Johannem in deſerto Jordanis interrogaverunt quis eſſet. (Johan. 1. 22.)

CAPUT XXX.

35. UNDE hoc exemplum ad rem de qua agitur omnino non pertinet. Magis Apoſtolica illa ſententia ſatis hanc incutit curam, ubi ait, Probentur primùm, & ſic miniſtrent nullum crimen habentes. (1. Tim. 3. 10.) Quod cùm ſollicitè ac de more utrobique penè ab omnibus fiat, unde tam multi reprobi poſt tempus geſtæ diſpenſationis hujus inventi ſunt, niſi quia & humana diligentia plerumque fallitur, & nonnulli primùm boni in deteriùs commutantur? Quæ cùm tam crebrò accidant, ut diſſimulare aut obliviſci neminem ſinant, quid eſt quod contumelioſè nos breviter docet Petilianus, à baptizando diſcutiendum eſſe baptiſtam, quoniam quærimus, unde ſit accipientis abluenda conſcientia, cùm maculoſa non ſanctè dantis occulta eſt, ſi conſcientia ſanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis? *Quia intelligo te*, inquit, *ignorare ordinem ſacramenti, hoc tibi breviter dico, & tu baptiſtam diſcutere, & ab eo diſcuti debuiſti.* [f] O reſpondere! Circumſtat eum in tam multis locis tanta hominum multitudo, quæ baptizata eſt ab eis, qui cùm priùs juſti & caſti viderentur, poſtea nudatis criminibus convicti atque dejecti ſunt; & ſe putat evadere hujus interrogationis violentiam, qua quærimus, unde abluatur accipientis conſcientia, quando maculoſam non ſanctè dantis ignorat, ſi conſcientia ſanctè dantis adtenditur, quæ abluat acci-

[a] Sic MSS. At editi, *ſed reatum.*
[b] Er & Lov. *appareat.* Concinniùs Am. & MSS. *appareant.*
[c] In excuſis, *domo Dei.* Abeſt *Dei* à MSS.
[d] Optimæ notæ Floriacenſis codex caret voce, *gratia*: cujus loco fortè legendum, *fides.*
[e] Editi, *Ita ſanè non hoc*: omiſſo *ſed.*
[f] Am. & Er. *O mihi reſponde.* Lov. *Hoc mihi reſponde: circumſtat enim in tam multis* &c. Caſtigantur ex MSS.

pienti, quia breviter discutiendus esset baptista. Nihil infelicius, quàm non consentire veritati, qua ita quisque concluditur, ut exitum invenire non possit. Quærimus à quo accipiat fidem, qui nesciens à perfido baptizatur. Respondetur, *Discutere debuit baptizatorem suum*. Ergo quia non discurit eum & fidem etiam nesciens sumit à perfido, non fidem percipit, sed reatum? Cur itaque non denuo baptizantur, quos à proditis atque convictis, cùm adhuc laterent, baptizatos esse constiterit?

Caput XXXI. 36. Et *ubi est*, inquit, *quod addidi, sciens; ut non dicerem, Qui fidem à perfido sumserit: sed, Qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum?* Percepit ergo fidem, non reatum, qui nesciens sumsit à perfido: & ideo quæro unde perceperit. Ubi coartatus respondet, *Discutere debuit*. Esto, debuit: non fecit, aut non valuit; quid de illo censetis? Ablutus est, an non? Si ablutus est, quæro unde? Non enim eum maculosa non sanctè dantis conscientia, quam nescivit, abluere potuit. Si autem non est ablutus, jubete ut abluatur. Non jubetis: ergo ablutus est. Dicite, unde? Dicite saltem vos, quod ille non dixit. Eadem quippe verba propono, quibus respondere non potuit. *Ecce stat perfidus baptizaturus; at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat: quid eum accepturum esse arbitramini, utrùm fidem, an reatum?* Sufficiunt [a] huc usque proposita: respondete, aut quærite diligenter quid ille responderit. Invenietis [b] etiam convicta convicia. Culpat enim me, quasi deridens, *quod veri similia proponam, qui non videam veritatem*. Repetitis etiam verbis meis & dimidiatâ sententiâ, *Dicis*, inquit, *Ecce stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est perfidiam ejus ignorat*. Deinde subjungit, *Quis est iste, aut unde prosiluit?* Quasi unus sit aut duo, & non talibus utrobique plena sint omnia. Quid ex me quærit quisnam sit iste, aut unde prosiliat, ac non potiùs circumspicit, & videt raras esse ecclesias, vel in urbibus, vel in ruribus, quæ non habeant in criminibus detectos, & à clericatu dejectos homines, cùm laterent, bonosque se videri vellent cùm mali essent, & castos putari cùm essent adulteri. Nempe ficti Sap. 1. 5. erant: nempe Spiritus-sanctus eos, sicut scriptum est, fugiebat. Ex istorum ergo adhuc latitantium turba prosiluit ille perfidus quem proposui: quid ex me quærit unde prosilierit, claudens oculos adversùs tantam turbam, unde si soli considerentur qui convinci dejicique potuerunt, sonitus eorum sufficit cæcis.

Caput XXXII. 37. Quid quod etiam ipse posuit in epistola sua, *Quodvult-deum de duobus adulteriis apud vos convictum & abjectum, a nostris esse [c] susceptum?* Quid ergo, (sine hujus præjudicio dixerim, qui caussam suam bonam vel probavit, vel persuasit,) tales apud vos nondum detecti, cùm baptizant, quid ab eis accipitur, fides, an reatus? Non utique fides; quia non habent conscientiam sanctè dantis, quæ abluat accipientis. Sed nec reatus, propter illud additum verbum: *Nam qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*. Ab istis autem cùm baptizarentur homines, quales fuissent utique nescierunt. Proinde A non ab eis accipiendo fidem, quia non [illegible] conscientiam sanctè dantis, [illegible] accipiendo [illegible] reatum, quia non scientes, sed nescientes [illegible] crimina, baptizati sunt, sine fide & sine reatu remanserunt. Non sunt ergo in numero [illegible] flagitiosorum. Sed nec in numero possunt esse fidelium; qui sicut nec reatum, ita nec fidem ab eis accipere potuerunt. At eos in numero fidelium à vobis cernimus deputari, nec censere quemquam vestrûm ut baptizentur, sed [d] ratum B habere quod baptizati sunt. Acceperunt itaque fidem; nec tamen ab eis acceperunt, qui non habebant conscientiam sanctè dantis, quæ ablueret accipientis. Unde ergo acceperunt? Hoc satago, hoc urgenter interrogo, hoc ut respondeatur vehementissimè flagito.

Caput XXXIII. 38. Inspicite nunc Petilianum, ne hoc respondeat, vel ne hoc respondere non potuisse deprehensus appareat, per nostras contumelias inaniter evagari, criminantem, & nihil probanC tem; & ubi fortè conatur pro caussa quasi pugnaciter resistere, ubique facillimè superari: ad hoc tamen unum omnino nihil respondere quod quærimus, Si conscientia sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis, unde abluendus sit qui accipiebat baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat. His enim verbis ex epistola mea commemoratis, proposuit me interrogantem, & se ostendit nihil respondentem. Cùm enim dixisset D ea quæ jam recolui, & in quibus eum ostendi ad id quod interrogavi non respondisse; cúmque magnis angustiis coartatus, coactus esset dicere discutiendum esse baptistam à baptizando, baptizandum à baptista; cúmque id exemplo Johannis, si fortè inveniret negligentissimos vel imperitissimos auditores adstruere tentavisset; adhibuit alia testimonia de Scripturis ad rem non pertinentia, quòd Philippo Eunuchus dixerit, Ecce aqua, quis prohibet me baptizari? *quia* Act. 8. 36. E *sciebat*, inquit, *perditos prohiberi*: & quòd ideo Philippus eum baptizari non vetuit, quia eum legentem probaverat quomodo crederet Christum: quasi prohibuerit Simonem Magum. Et quòd Prophetæ falso baptismate decipi timuerunt: & ideo dixerit Isaias, Aqua mendax non Jerem. 15. 18. habens fidem, velut ostendens apud perfidos homines aquam esse mendacem: cùm hoc non Isaias, sed Jeremias de hominibus mendacibus dixerit, figuratè aquam populum appellans, quod F in Apocalypsi manifestissimè demonstratur. Et Apoc. 17. 15. quòd David dixerit, Oleum peccatoris non unPsal. 140. 5. guat caput meum: cùm ille hoc dixerit de adulatione assentatoris fallaci laude decipientis, unde laudati caput in superbiam crescat. Quem intellectum aperiunt verba in eodem Psalmo præmissa superiùs. Sic enim ait, Emendabit me justus in misericordia & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Quid hac sententiâ clarius, quid evidentius? Mavult enim G se aspera emendatione justi argui misericorditer, ut sanetur, quàm lenibus blanditiis adulatoris ungui, [e] ut infletur.

Caput XXXIV. 39. Commemorat Petilianus & apostolum Johannem monuisse, ne omni spiritui creda-

a Sic MSS. At editi, adhuc proposita.
b In MSS. [illegible] convicia.
c De recipiendis Donatistarum clericis servato suo cuique honore, ergo Carthaginense Concilium die 13. Sept. an. 401.
d Editi Am. Lv. & [illegible] sed reatum: manifesto errore.
e In MSS. ne inflatur.

1. Johan. 4. 1. tur, sed probentur spiritus, si ex Deo sint: quasi ad hoc adhibeatur ista diligentia, ut nunc ante tempus frumentum a palea separetur, ac non potiùs ne frumentum a palea decipiatur: aut verò etiam spiritus mendax si aliquid veri dixerit, ideo negandum est, quia hoc detestandus spiritus dixit. Quod quisquis arbitratur, tam demens est, ut fortè contendat Petrum non debuisse dicere, Tu es Christus Filius Dei vivi: quia tale aliquid jam dæmones dixerant. Cùm ergo baptismus Christi, sive per iniquum sive per justum ministratus, nihil aliud sit quàm baptismus Christi; ab homine tanto & bono fideli iniquitas hominis est vitanda, non Dei sacramenta damnanda.

Matth. 16. 16. Marci 1. 24. Luca 8. 28. Matth. 8. 29.

40. In his certè omnibus non respondet Petilianus, si conscientia sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis, unde sit abluendus qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat? Collega ejus à Thubursicubure quidam Cyprianus cum turpissima femina in lupanari deprehensus, & Primiano Carthaginis oblatus atque damnatus est. Iste quando baptizabat, ante quàm detectus & abjectus esset, non utique habebat conscientiam sanctè dantis, quæ ablueret accipientis. Unde igitur abluti sunt, qui hodie illo damnato non utique rursus abluuntur? Non erat necesse ut hominem nominarem, nisi ne Petilianus iterum diceret, *Quis est iste, aut unde prosilivit?* Cur istum baptistam vestri non discusserunt, sicut Johannes Petiliano ita sentiente discussus est? An & discusserunt quantum homines hominem potuerunt, sed astutâ fictione latitantem diu non invenerunt? ª Hujusne aqua non erat mendax, aut oleum fornicatoris non est oleum peccatoris? An quod Catholica dicit, & verum est, & illa aqua & illud oleum non ejus erat à quo ministrabatur, sed cujus ibi nomen invocabatur? Cur illi qui ab isto ficto & occulto baptizabantur, non probabant spiritum, quia ex Deo non erat? Spiritus enim sanctus disciplinæ fictum fugiebat? An & illum fugiebat, & sua sacramenta quamvis per eum ministrata non deserebat? Postremò quoniam illos non negatis ablutos, quos illo damnato non curatis abluendos; videte si tot nebulis multipliciter offusis, ullo loco Petilianus respondet, unde isti abluti sint, si conscientia sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis, quam latens immundus habere non potuit.

ª Caput XXXV.

Sap. 1. 5.

41. Nihil ergo ad hoc respondens, quod ab eo tam instanter inquiritur; deinceps etiam sibi loquendi latitudinem comparans, *Cùm hæc*, inquit, *& Prophetæ & Apostolus cautè timuerint, qua fronte tu dicis quòd bene credentibus sanctum est baptisma peccatoris!* Quasi ego vel quisquam catholicus, peccatoris baptisma esse dicat, quod peccatore ministrante traditur vel accipitur, & non illius in cujus credens nomine baptizatur. Inde jam excurrit in Judam traditorem, & dicit in eum quidquid potest, adhibens testimonia prophetica, quæ de illo tanto antè præmissa sunt: tamquam Ecclesiam Christi toto orbe diffusam, cujus caussa in hac quæstione versatur, Judæ traditoris impietate [illegible] non c[illegible] [illegible] esse dubitandum [illegible] quæ in omnibus gentibus dilatatur, [illegible] hoc tanto ante veraciter prophetatum est, quam non est dubitandum ab uno ex discipulis tradi oportuisse Christum, quoniam & hoc similiter prophetatum est.

42. Sed plane post hæc Petilianus ad nostrum illud venit objectum, quod Maximianistarum baptismum quos damnaverant susceperunt: quamvis in hujus quæstionis propositione suis verbis quàm meis uti maluerit: neque enim nos dicimus, prodesse nobis debere baptismum peccatorum, quem non hominum peccatorum, sed nullorum omnino hominum dicimus, quia eum Christi esse cognoscimus: ita quippe proponit. *At enim pertinaciter asseveras*, inquit, *quia debet vobis prodesse baptismum peccatorum, propterea quia & nos, ut dixisti, reorum quos justè damnavimus baptismum conservamus.* Ubi ad hanc quæstionem venit, ut dixi, omnis eum etiam simulata pugna defecit. Quò iret, quà exiret, quo aditu perscrutato aut molito vel clanculo evaderet, vel vi erumperet, non invenit. *Licet hoc*, inquit, *secundo libro demonstrem, quantum inter nostros intersit & vestros quos dicis innocentes: tamen interim vos priùs à collegarum vestrorum criminibus quæ nostis eripite, & sic de iis quos* ª *abjicimus exquirite rationem.* ᵇ Sic respondeat quisquam hominum, sic respondeat, nisi qui veritati adversatur, contra quam non invenit quid respondeatur? Si ergo & nos eadem verba dicamus, Interim vos priùs à collegarum vestrorum criminibus quæ nostis eripite, & sic nobis de his quos putans apud nos malos ullum crimen objicite: utrique vicimus, an utrique victi sumus? Immo verò ille vicit pro Ecclesia sua & in Ecclesia sua, qui nos docuit in Scriptura sua, ut nemo glorietur in homine, & ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Ecce enim nos, qui cum veritatis eloquio dicimus, non justificari credentem ab homine à quo baptizatur, sed ab illo de quo scriptum est, Credenti in eum qui justificat impium, deputatur fides ad justitiam; quoniam non gloriamur in homine, nitimurque donante ipso, cùm gloriamur, in Domino gloriari, quàm securi sumus, quidquid de quibusdam nostræ communionis hominibus erroris aut criminis probare potuerit? Apud nos enim quicumque mali vel penitus latent, vel quibusdam noti propter bonos quibus ignoti sunt, & apud quos convinci non possunt, propter unitatis & pacis vinculum tolerantur, ne cum zizaniis eradicetur & triticum; ita suæ malitiæ sarcinam portant, ut eam cum eis nemo communicet, nisi quibus eorum iniquitas placet. Neque enim metuimus, ne quos baptizant justificari non possint; cùm illi in eum credant qui justificat impios, ut deputetur fides eorum ad justitiam.

Caput XXXVI.

1 Cor. 1. 31. & 2. Cor. 10. 17.

Rom. 4. 5.

43. Proinde apud nos, nec ille quem dixit à ᶜ nobis propter Sodomitarum crimen abjectum, & in locum ejus alterum constitutum, & rursus ipsi nostro collegio redditum, nesciens quid loquatur; nec ille quem apud vos pænitentem

Caput XXXVII.

ª Editi, *abjicimus*: pro quo Lovanienses monent videri sibi legendum, *objicitis*. In Gallicanis MSS est, *abjicimus*.
ᵇ MSS. *sic respondeat quis quam hominum* &c. Paulò pòst editi, *contra quem non invenit quid respondeat*. Prætulimus lectionem MS Cigyrannensis.
ᶜ Editi, *à vobis* & paulò pòst, *nec ille quem apud nos pænitentem*. Utroque loco Gallicanos veteres codices sequimur.

fuisse [illegible], quocumque modo eorum [illegible] [illegible] sive possint sive non possint: ad quid pertineat Ecclesia Dei, quæ per omnes gentes [illegible] diditur, & crescit in mundo usque ad messem, in qua si vere mali sunt quos accusatis, non sunt in illa, sed in palea ejus sunt: si autem boni sunt, cum eos iniquis criminationibus infamatis, ipsi velut aurum probantur, vobis in paleæ similitudinem ardentibus: alienis tamen peccatis non maculatur Ecclesia, quæ secundum fidelissimas prophetias toto terrarum orbe dilatata, finem sæculi tamquam littus exspectat, quò perducta careat piscibus malis, cum quibus intra eadem Dominica retia, quamdiu separari ab eis impatienter non debuit, naturæ incommoditas ferri potuit innocenter. Nec propterea tamen Ecclesiastica disciplina negligitur à constantibus & diligentibus & prudentibus dispensatoribus Christi, ubi crimina ita manifestantur, ut nulla possint probabili ratione defendi. Exstant innumerabilia documenta in eis qui vel episcopi vel alterius hujuscemodi gradus clerici fuerunt, & nunc degradati vel pudore in alias terras abierunt, vel ad vos ipsos aut ad alias hæreses transierunt, vel in suis regionibus noti sunt: quorum tanta est multitudo dispersa per terras, ut si eam Petilianus refrænata paululum maledicendi temeritate cogitaret, nequaquam caderet in tam apertè falsam vanamque sententiam, qua dicendum nobis putaret: *Nemo vestrum est innocens, ubi reus nemo damnatur.*

CAPUT XXXVIII.

44. UT enim alios omittam in diversis terris habitantes, vix enim alicubi deest hoc genus hominum, quo appareat iniquos præpositos ac ministros, & in catholica Ecclesia solere damnari: Milevitanum Honorium de proximo potuit intueri. De Splendonio verò, quem diaconum in Catholica damnatum, & à se rebaptizatum presbyterum fecit, cujus in Gallia damnationem ad nos à fratribus missam collega noster Fortunatus ibidem apud Constantinam publicè legendam proposuit, & quem postea idem Petilianus horrendas ejus insidias expertus abjecit: de hoc ergo Splendonio quando non potuit commoneri quemadmodum mali & in Catholica degradentur? Miror in quo temeritatis præcipitio cor habebat, cùm ista dictaret, ubi ausus est dicere, *Nemo vestrum est innocens, ubi reus nemo damnatur.* Quamobrem permixti corporaliter, separati spiritaliter in catholica Ecclesia mali, & quando humana conditione ignorantur, & quando disciplinæ consideratione damnantur, suas sarcinas portant. Ac per hoc illi securi sunt, si eorum peccatis imitatione & consensione non communicant, quicumque per eos Christi baptismo baptizantur: quia & si per optimos baptizarentur, non nisi ab illo qui justificat impium justificarentur. Credentibus quippe in eum qui justificat impium, deputatur fides ad justitiam.

Honorius Milevitanus.
Splendonius.
Rom. 4. 5.

CAPUT XXXIX.

45. VOS autem, cùm objiciuntur vobis Maximianistæ, trecentorum & decem concilii * sententiâ damnati, eodem concilio tot proconsulibus, tot gestis municipalibus allegato oppugnati, de basilicis quas tenebant, per jussa judicum & civitatum auxilia proturbati; rursus a vobis cum eis quos extra communionem vestram baptizaverant, sine ulla baptismi quæstione suscepti & honor[illegible], quid resp[illegible] Sententia [illegible] vincimini [illegible] qua [illegible] in cad[illegible] mentorum, [illegible] alterum [illegible] & talem quemque esse, qua[illegible] erit baptizatus, si nocens nocentem, si [illegible] innocentem. Quæ si vera sunt, ut alia [illegible] rabilia omittam, Maximianistarum ce[illegible] ram scelus usque ad illorum similitu[illegible] vivos terra sorbuit in tam numero[illegible] vestri exasperarunt, vos crimina perd[illegible] Si autem Maximianistarum crimina vos [illegible] diderunt; falsa sunt quæ ita sentitis, & [illegible] nùs nescio quæ non probata crimina Afro[illegible] orbem terrarum perdere potuerunt. Ac [illegible], sicut scribit Apostolus, Unusquisque suam [illegible] nam portat: & nullius est baptismus Christi, nisi Christi: & frustra promittit Petilianus [illegible] hoc quod de Maximianistis intendimus, in secundo libro esse dicturum, nimis malè sentiens de cordibus humanis, quasi non intelligant eum non habere quid dicat.

* Bagaitani.

Gal. 6. 5.

CAPUT XL.

46. NAM si baptismus, quem Prætextatus & Felicianus in Maximiani communione ministraverunt, illorum fuit; cur à vobis, in eis quos baptizaverunt, tamquam Christi susceptus est? Si autem verè Christi est, sicuti est, nec eis prodesse posset, qui eum cum scelere schismatis habuissent; quid vos potuisse dicitis præstare illis, quos cum eodem baptismo suscepistis, nisi ut per vinculum pacis deleto crimine scelerate divisionis, non cogerentur sancti lavacri sacramentum accipere quasi non haberent, sed sicut erat antea perniciosum, ita illis jam utile esse inciperet quod haberent? Aut si hoc eis in vestra communione præstitum non est, quia nec præstari schismaticis apud schismaticos posset; hoc tamen vobis in catholica communione præstatur, non ut baptismum accipiatis quasi desit vobis, sed ut ipse quem accepistis prosit vobis. Omnia quippe sacramenta Christi, non ad salutem, sed ad judicium habentur sine caritate unitatis Christi. Sed quia, non vera, sed vestra sententia est, * *per nescio quorum baptismum traditorum periisse Christi baptismum de orbe terrarum*; meritò non invenitis quid respondeatis de recepto baptismo Maximianistarum.

47. Videte itaque & vigilantissimè mementote, quemadmodum Petilianus nec ad ea ipsa responderit, quæ sibi ita proponit, unde aliquid loqui videatur. Illud autem olim dimisit omnino, nec nobis dicere voluit, quia utique non potuit, nec usque ad finem voluminis sui aliquando dicturus est, quod ex primis partibus epistolæ meæ, quasi refellendum commemoravit. Additis quippe etiam duobus verbis, quæ me subtraxisse, quasi fortissima sua munimenta jactavit, nihilo minùs immunitus jacens, non inveniens quid respondeat, cùm quæritur, Si conscientia sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis, unde sit ejus abluenda conscientia, qui pollutam conscientiam non sanctè dantis ignorat, & si qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum, unde fidem accepturus sit, non reatum, qui nesciens baptizatur à perfido: ad hoc eum jam diu ex quo loquitur nihil respondisse manifestum est.

* Sic MSS. At editi, nescio per quorum.

48. Deinceps

48. Deinceps perrexit ore maledico in vituperationem monasteriorum & monachorum, arguens etiam me, quod hoc genus vitæ à me * fuerit institutum. Quod genus vitæ omnino quale sit, nescit, vel potiùs toto orbe notissimum nescire se fingit. Inde asserens me dixisse, Christum esse baptistam, subjecit etiam quædam verba ex Epistola mea, * quasi hoc ex mea sententia dixerim, quod ex vestra & ipsius dixi, & copiosissima atrocitate invectus est, quasi in me qui hoc dixerim: cùm illa quam reprehendit, non sit mea, sed ipsius & vestra sententia; quod paulò pòst dilucidè, quantum valuero, demonstrabo. Deinde conatus est nos docere multis & superfluis verbis, quòd non Christus baptizet, sed in ejus nomine baptizetur, simul & Patris & Filii & Spiritus-sancti, de qua ipsa Trinitate dixit vel quod voluit, vel quod potuit, *Christum esse medium Trinitatis.* Inde de nomine Simonis & * Bariesu magorum ingessit nobis quas eum libuit contumelias. Inde Optati Thamugadensis caussam pedetentim suspendens, ne illius perfunderetur invidiâ, non se, nec suos de illo judicare potuisse; & in eo ipso nos insimulans, quòd meis ille suggestionibus pressus sit.

* V. Possid. in vita Aug. cap. 5. & 11.
* Vide infrà cap. 41.

Caput XLI. 49. Postremo conclusit Epistolam suos exhortans & monens ne decipiantur à nobis, & nostros dolens quòd eos pejores quàm fuerant fecerimus. His igitur diligenter consideratis atque discussis, quod ex ea ipsa Epistula quam scripsit, satis dilucidè apparet, Petilianus non respondit omnino ad hoc quod in Epistola mea primitus posui, si quemadmodum dicit, *conscientia dantis*, vel potiùs, ut addam quod magnum firmamentum putat, si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*, unde abluendus sit qui accipit baptismum, cùm si dantis conscientia polluta est, accepturus ignorat. Unde non mirandum est hominem pro falsitate resistentem, pressum contravenientis veritatis angustiis, insana potiùs anhelasse convicia, quàm cum illa quæ vinci non potest ambulare voluisse.

50. Nunc jam obsecro paucis animum intendite, ut vobis quid timuerit, ut ad hoc non responderet, evidenter ostendam, & quod obscurare conatus est, in lucem proferam. Poterat utique nobis quærentibus, unde abluendus sit qui accipit baptismum cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat, facillimè respondere, à Domino Deo; & omnino fidentissimè dicere, Prorsus Deus abluit accipientis conscientiam, quando maculosam non sanctè dantis ignorat. Sed homo qui jam sectæ vestræ intentione coactus fuerat mundationem accipientis in conscientia dantis ponere, quippe qui dixerat, *Conscientia namque dantis*, vel *sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; timuit ne meliùs homo baptizari videretur ab occulto homine malo, quàm à manifesto homine bono: tunc enim non à conscientia sanctè dantis hominis, sed ab ipsa excellentissima Dei sanctitate esset abluendus. Hoc ergo metuens, ne tanta eum sequeretur absurditas, vel potiùs dementia, ut quà fugeret nesciret, noluit dicere unde sit accipientis abluenda conscientia, quando maculosam conscientiam non sanctè dantis ignorat, litigioso strepitu cuncta perturbans occultare maluit quid ab eo quæreretur, quàm hoc respondere quærenti, unde statim suffocaretur: numquam tamen putans ab hominibus bene cordatis legi posse litteras nostras, aut ab eis legi suas qui legissent & meas, quibus respondere se finxit.

51. Nam hoc quod modò dixi, in illa ipsa Epistola mea, contra quam scribendo nihil dixit, evidentissimè positum est: & quid ibi egerit, quæso parumper advertite; & quamvis illi faveatis, nosque oderitis, si potestis æquo animo tolerate. Quia enim in priori Epistola sua, cujus primis partibus quæ solæ in manus nostras tunc venerant, primò responderam, ita spem baptizandi hominis in homine baptizante posuerat, ut diceret, *Omnis res enim origine & radice* Caput XLII.
consistit, & si caput non habet aliquid, nihil est: quia ergo hoc Petilianus dixerat, non aliud volens intelligi originem & radicem & caput baptizandi hominis, nisi hominem à quo baptizaretur, subjeci ego & dixi, *Quærimus itaque nos, cum ille baptizator perfidus lates, si tunc ille quem baptizat fidem percipit non reatum, si tunc ei non est baptizator ejus origo & radix & caput, quis est à quo accipit fidem? ubi est origo de qua oritur? ubi radix unde germinat? ubi caput unde incipit? An fortè cum baptizantem perfidum ille qui baptizatur ignorat, tunc Christus dat fidem, tunc Christus est origo & radix & caput?* Hoc ergo & nunc dico, & exclamo, sicut etiam illic exclamavi: *O humana temeritas & superbia, cur non sinis potiùs ut semper Christus det fidem, Christianum dando facturus? Cur non sinis ut semper sit Christus origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat; Christus Christiani sit caput? Neque enim etiam cùm per sanctum & fidelem dispensatorem gratia spiritalis credentibus impartitur, dispensator ipse justificat, ac non ille unus de quo dictum est, quòd justificat impium.* Rom. 4. 5.
Aut verò apostolus Paulus erat caput & origo eorum quos plantaverat, aut Apollo radix eorum quos rigaverat, ac non ille qui eis incrementum dederat; cùm idem dicat, Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit: 1 Cor. 3. 6.
itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus? Nec radix eorum erat ipse, sed ille potiùs qui ait, Ego sum Joan. 15. 5.
vitis, vos ejus sarmenta. Caput etiam eorum quomodo esse poterat, cùm dicat, nos multos unum esse corpus in Christo, ipsumque Christum caput esse universi corporis, pluribus locis apertissimè prædicet? Quapropter sive à fideli sive à perfido dispensatore sacramentum baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit, ne sit maledictus qui spem suam ponit in homine.

Supra lib. 1. cap. 4. & lib. 2. cap. 5. — Suprà lib. 2. cap. 5.

Caput XLIII. 52. Hæc ego in Epistola priore, cùm Petiliano responderem, puto quia & dilucidè & veraciter posui. Hæc etiam nunc commemoravi, illud insinuans atque commendans, ut omnino spes nostra non sit in homine, Deumque Christum mundatorem, justificatorem hominum esse credamus, credentium in eum qui justificat impium, ut deputetur fides eorum ad justitiam, sive ille homo sit sanctus qui ministrat baptismum, sive impius & fictus quem fugiat Spiritus-sanctus. Tum deinde subdidi, si aliter esset, quanta consequeretur absurditas, & dixi quod & nunc di-

* Non dubitavimus hic restituere nomen Bariesu, pro quo in antiquis codicibus manifesto librariorum lapsu scriptum reperimus, Varia sua. In excusis, Varia: omisso, sua.

Suprà lib. 1. c. 6.

co: *Alioquin si talis quisque in gratia spiritali renascitur, qualis est ille à quo baptizatur, & cùm manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo & radix caputque nascentis est; cùm autem latet perfidus baptizator, tunc quisque à Christo percipit fidem, tunc à Christo ducit originem, tunc in Christo radicatur, tunc Christo capite gloriatur: optandum est ab omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant & ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator. Quod si dementissimum est credere; (semper enim Christus justificat impium, faciendo ex impio Christianum, semper à Christo percipitur fides, semper Christus est origo regeneratorum & caput Ecclesiæ;) quid habent ponderis illa verba, quæ vani lectores non attendunt quid intus habeant, sed tantùm quemadmodum sonent?* Hæc tunc dixi, hæc in illa mea Epistola scripta sunt.

Caput XLIV.

Supr. lib. 1. cap. 7 & 8.

53. Deinde paulò pòst, quoniam ille dixerat, *Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, dicente Domino Jesu Christo,*

Matth. 7. 16.

Arbor bona, bonos fructus facit; arbor mala, malos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas?

Matth. 12. 35.

Et iterum, Omnis homo bonus de bono thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala. Quibus verbis Petilianus satis apertissimè ostendit, tamquam arborem accipiendum eum hominem qui baptizat, & tamquam fructum eum qui baptizatur. Ad hæc ego responderam, *Si arbor bona bonus baptizator est; ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit, quisquis ab homine malo etiam non manifesto fuerit baptizatus, bonus esse non poterit: de mala quippe arbore exortus est. Aliud est enim arbor bona, aliud arbor occulta, sed tamen mala.* Quid aliud his verbis intelligi volui, nisi quod paulò superiùs posueram, arborem & fructum ejus, non eum qui baptizat & eum qui baptizatur; sed hominem arborem, fructum verò ejus opus ac vitam ejus accipi debere, quam semper habet bonam bonus, & malam malus: ne illa sequatur absurditas, ut malus sit homo etiam ab occulto malo homine baptizatus, tamquam fructus arboris quamvis occultæ, sed tamen malæ; contra quod ille nihil omnino respondit.

Caput XLV.

54. Sed ne diceret, sive ille, sive aliquis vestrûm, cùm quisque occultus malus est qui baptizat, tunc non esse fructum ejus illum quem baptizat, sed fructum Christi; continuò subjeci quàm vesanus error etiam istam sententiam consequatur, & repetivi illud, licet aliis verbis, quod paulò antè dixeram:

Suprà lib. 1. cap. 8.

Si cum occulta est arbor mala, quicumque ab illa fuerit baptizatus, non de illa, sed de Christo nascitur; sanctiùs justificantur, qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis. Petilianus ergo his tam vehementibus coartatus angustiis, tacuit superiora ex quibus ista pendebant, & hæc absurda quæ illius consequuntur errorem, ita commemoravit in responsione sua, quasi hæc ego ex mea sententia dixerim; quæ ideo dicta sunt, ut attenderet quantum mali sequeretur ejus sententiam, & eam mutare cogeretur. Hanc ergo fraudem audientibus vel legentibus faciens, & omnino desperans legi posse quæ scripsimus, cœpit in me graviter & petulanter invehi, tamquam ego sensissem optandum esse omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant & ignorent eos, quoniam quamlibet bonos habuerint, Christus est incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator. Item tamquam ego sensissem, sanctiùs justificari eos qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis: cùm hæc mirabilis insania ideo à me commemorata sit, quia illos necessariò sequitur qui cum Petiliano sentiunt, sic esse hominem baptizatum ad baptizatorem suum, quemadmodum est fructus ad arborem de qua nascitur, bonus de bona, malus de mala: quibus cùm dixerimus ut respondeant, cujus arbitrentur fructum esse hominem baptizatum, quando ab occulto malo baptizatur, quoniam non audent eum rebaptizare, coguntur respondere, tunc eum non esse fructum occulti illius mali, sed esse fructum Christi: ac per hoc sequitur eos quod nolunt, & quod sentire dementis est; quia si homo tunc est fructus hominis baptizatoris sui, quando à manifesto bono baptizatur, cùm verò baptizatur ab occulto homine malo, tunc non ipsius fructus, sed Christi est, sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis.

Caput XLVI.

55. Quod cùm mihi tribuens Petilianus tamquam hoc ego senserim, satis in me graviter ac vehementer invehitur, ipse utique demonstrat, eâ ipsâ gravissimâ invectione suâ, quantum nefas sit ista sentire: ac per hoc quidquid propter hanc sententiam in me dixisse videri voluit, in se ipsum dixisse invenitur, qui talia sentire convincitur. Ibi enim ostendit, quantâ vi veritatis superatus sit, ubi alium exitum non invenit, nisi ut me sensisse fingeret, quod ipse sentit. Quemadmodum si illi quos Apostolus arguit, quia dicebant non esse resurrectionem mortuorum, eumdem Apostolum accusare vellent, quoniam dixit, Neque Christus resurrexit, & inanem esse prædicationem Apostolorum, inanem etiam fidem credentium, falsosque inveniri testes adversùs Deum, qui dixissent quòd suscitaverit Christum.

1. Cor. 15. 15.

Hoc mihi Petilianus facere voluit, desperans legi posse quæ scripsi, quibus respondere non potuit, & putari se respondisse magnopere concupivit. Sed quemadmodum si quisquam illud fecisset Apostolo, recitato universo ipso loco ex ejus Epistola, redditisque superioribus verbis ex quibus ista pendere quisquis legit intelligit, omnis illa calumniosa reprehensio in frontem reprehendentium relideretur: sic redditis ex Epistola mea superioribus, dum me Petilianus accusat, in ejus faciem, unde illa removere conatus est, majore impetu retorquentur.

56. Apostolus enim redarguens eos qui negabant resurrectionem mortuorum, ista absurditate corrigit quæ invitos sequitur talia sentientes, ut dum exhorrent quod nefas est dicere, corrigant quod ausi sunt credere. Proinde ita dicit,

1. Cor. 15. 14.

Si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit: si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vana est & fides vestra; invenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversùs Deum, quia suscitavit Christum quem non suscitavit; ut

dum timent dicere Christum, non resurrexisse, A & cetera mala ac nefaria quæ sequuntur, corrigant quod stultè infideliterque dixerunt, non esse resurrectionem mortuorum. Si ergo tollas quod in capite ratiocinationis hujus est positum, Si resurrectio mortuorum non est: malè cetera dicta sunt, & Apostolo tribuenda sunt. Si autem reddas unde pendent, & in exordio constituas, Resurrectio mortuorum non est: rectè consequentur, Neque Christus resurrexit, & inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra, & B cetera quæ connexa sunt: & hæc omnia ab Apostolo bene & prudenter dicta sunt, quoniam quidquid mali habent, illis imputandum est qui negabant resurrectionem mortuorum. Sic etiam in epistola mea, tolle quod positum est, *Si talis quisque in gratia spiritali renascitur, qualis est ille à quo baptizatur, & cum manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo & radix caputque nascentis est; cùm autem latet perfidus baptizator, tunc quisque à Christo percipit fi- C dem, tunc à Christo ducit originem, tunc in Christo radicatur, tunc Christo capite gloriatur*: tolle ista unde pendet quod sequitur, & valde pessimè dictum mihique tribuendum est, *Optandum est omnibus qui baptizantur ut baptizatores perfidos habeant & ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator.* Reddantur autem illa quæ vos dicitis, tunc jam hoc quod inde pendet & religatum se- D quitur, non à me sentiri invenitur, & quidquid mali[a] habet, in vestram sententiam retorquetur. Item tolle quod positum est, *Si arbor bona bonus baptizator est, ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit, & si cùm occulta est arbor mala, quicumque ab illa fuerit baptizatus, non de illa, sed de Christo nascitur*: tolle illa, quæ cogimini & ex vestra secta & ex Petiliani epistola confiteri, & meum erit ac mihi imputandum illud insanum quod sequitur, *Sanctius justificantur* E *qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis.* Redde autem illa ex quibus hoc pendet, continuò videbis & me hoc ad vos corrigendos rectè posuisse, & totum quod vobis in hac sententia meritò displicet, in vestram faciem recidisse.

Suprà lib. 1. cap. 6.

Suprà lib. 1. cap. 8.

Caput XLVII.

57. PROINDE quemadmodum illi qui resurrectionem mortuorum negabant, nullo modo se defenderent à tantis malis quæ ad eos redar- F guendos connexuit Apostolus dicens, Neque Christus resurrexit, & nefanda similiter cetera, nisi mutarent sententiam, & faterentur esse resurrectionem mortuorum; sic etiam vos si non vultis vobis imputari quod ad vos convincendos & corrigendos dicimus, sanctiùs justificari eos qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis; mutate sententiam, & eorum spem qui baptizantur nolite in homine ponere. Nam si ponitis, videte quid dicam, ne hoc aliquis iterum supprimar, & dicat me sensis- G se quod ad vos redarguendos corrigendosque commemoro. Videte quid dicam, unde pendeat quod dicturus sum: Si eorum spem qui baptizandi sunt, in homine à quo baptizantur ponitis;

1. Cor. 15. 14.

si baptizatorem hominem, sicut scripsit Petilianus, originem & radicem & caput ejus qui baptizatur constituitis, si arborem bonam bonum hominem baptizantem, fructum autem ejus bonum eum qui fuerit ab ipso baptizatus accipitis; admonetis ut quæramus à vobis, qua origine oriatur, qua radice pullulet, cui capiti subnectatur, de qua arbore nascatur quem malus baptizat occultus. Ad hanc quippe inquisitionem pertinet etiam illud, cui non respondisse Petilianum sæpissime commendavi: Unde abluatur qui accipit baptismum, cùm maculosam conscientiam non sanctè dantis ignorat: [b] hanc enim conscientiam dantis vel sanctè dantis vult esse originem, radicem, caput, semen, arborem, unde exsistat, unde propagetur, unde incipiat, unde germinet, unde nascatur sanctificatio baptizati.

Caput XLVIII.

58. CUM ergo quærimus unde ablutus sit, quem in vestra communione non rebaptizatis, etiam cùm eum constiterit ab aliquo baptizatum, qui propter occultam nequitiam jam sanctè dantis conscientiam non habebat, quid responsuri estis, nisi à Christo aut à Deo, quamvis & Christus Deus super omnia sit benedictus in sæcula; aut ab Spiritu-sancto, cùm & ipse sit Deus, quia hæc Trinitas[c] unus Deus. Unde Petrus cùm dixisset homini, Ausus es mentiri Spiritui-sancto: continuò secutus adjunxit quid esset Spiritus-sanctus, & ait, Non es mentitus hominibus, sed Deo. Postremò etiam si dicatis eum ab Angelo ablui atque mundari, quando pollutam conscientiam non sanctè dantis ignorat; videre quia sancti homines cùm in æternam vitam resurrexerint, tunc de illis dictum est, quòd erunt æquales Angelis Dei. Quisquis ergo & ab Angelo abluitur, sanctiùs abluitur quàm si abluatur ab hominis[d] qualicumque conscientia. Cur ergo non vultis ut dicatur vobis, Si tunc abluit homo quando manifestus bonus est, cùm autem occultus homo malus est, quoniam non habet conscientiam sanctè dantis, non jam ipse, sed Deus aut Angelus abluit, sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis. Quæ sententia si vobis displicet, quoniam re vera displicere omnibus debet; illa tollite unde nascitur, illa corrigite unde religatur: illa enim non præcedant, & ista non sequitur.

Rom. 9. 5.

Act. 5. 4.

Caput XLIX

59. NOLITE itaque dicere, *Conscientia sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis*: ne dicatur vobis, Quando latet dantis polluta conscientia, quis abluit accipientis conscientiam? Et cùm responderitis, Vel Deus, vel Angelus, (quoniam quid respondeatis aliud non habetis,) sequatur vos unde confundamini. Sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, ut vel à Deo vel ab Angelo abluantur, quàm qui baptizantur à manifestis bonis, qui Deo vel Angelis non comparantur. Sed dicite quod dicit veritas & catholica Ecclesia, quia non solùm cùm malus est minister baptismi, verùm etiam cùm sanctus & bonus est, non est in homine spes ponenda, sed in illo qui justificat impium, in quem credentibus fides ad justitiam deputatur. Cùm enim dicimus, Christus baptizat, non visibili nu-

Rom. 4. 5.

a Apud Am. Er. & MSS. habent: non rectè, nisi referatur ad illa quæ vos dicitis.
b Omnes libri habebant, hanc etiam. Lovanienses putarunt legendum, hanc enim.
c In MSS. quia hæc Trinitas unus Deus.
d MSS. hominis qualiscumque.

nisterio dicimus, sicut putat vel putari cupit nos dicere Petilianus, sed occultâ gratiâ, occultâ potentiâ in Spiritu-sancto, sicut de illo dictum est à Johan. 1. 33. Johanne Baptista, Hic est qui baptizat in Spiritu-sancto. Nec sicut Petilianus dicit, jam baptizare cessavit: sed adhuc id agit, non ministerio corporis, sed invisibili opere majestatis. Quod enim dicimus, ipse baptizat, non dicimus, ipse tenet, & in aqua corpus credentium tingit: sed ipse invisibiliter mundat, & hoc universam prorsus Ecclesiam. Neque enim apostolo Paulo non B est credendum, qui de illo dixit, Ephes. 5. 25. Viri diligite » uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, » & se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, » mundans eam lavacro aquæ in verbo [a]. Ecce quia Christus sanctificat; ecce quia Christus etiam ipso lavacro aquæ in verbo, ubi ministri corporaliter videntur operari, ipse abluit, ipse mundat. Nemo ergo sibi arroget quod Dei est: [b] sic certa spes hominum, cùm in illo figitur qui falle- Jerem. 17. 5. re non potest: quoniam maledictus omnis qui C Psal. 39. 5. spem suam ponit in homine: &, Beatus cujus est Dominus Deus spes ipsius. Nam dispensator fidelis mercedem accipiet vitam æternam: dispensator autem infidelis, cùm cibaria Dominica distribuit conservis, absit ut per suam infidelitatem Matth. 23. 3. cibaria inutilia faciat. Quoniam, quæ dicunt, inquit, facite; quæ autem faciunt, facere nolite. Quod ideo contra malos dispensatores præceptum est, ut bona Dei per ipsos accipiantur, mala autem ipsorum vita ex dissimilitudine caveatur. D

Cap. L. 60. Si autem ad ista prima verba epistolæ meæ Petilianum non respondisse manifestum est, & ubi respondere conatus est, magis ostendit quòd non potuerit respondere: quid de illis partibus meorum scriptorum loquar, quibus nec respondere tentavit, quæ omnino non attigit? quæ tamen qualia sint si recensere quisque voluerit, qui & mea & ipsius habet scripta, puto quòd intelligat quanta firmitate roborata sint. E Quod ut vobis breviter ostendam, ipsa testimonia de scripturis sanctis prolata recolite, vel legendo recensete, quæ posuit velut adversùs nos, & in mea responsione quæ posui etiam ego adversùs vos: & videte quemadmodum ego illa quæ ipse posuit, ostendi non nobis, sed potiùs vobis esse contraria: ipse autem illa quæ posui maximè necessaria, omnino non attigit, & in illo uno Apostoli, quod tamquam pro se pertractare conatus est, videbitis quàm nullum exitum invenerit. F

61. Pars quippe epistolæ quam scripsit ad suos, Matth. 10. 23. à capite usque ad eum locum ubi dicit, *Hoc nobis Dominus imperat: Cùm vos persecuti fuerint homines in civitate ista, fugite in aliam; quòd si & in ea vos persequuntur, fugite in aliam:* primùm venit in manus nostras, huic respondimus: quæ nostra responsio cùm etiam in illius venisset manus, scripsit hanc contra, quam nunc refellimus, & eum nostræ non respondisse monstramus. In G illa ergo prima parte scriptorum ejus quibus primùm respondimus, hæc sunt testimonia Scriptu- Matth. 7. 17. rarum, quæ nobis putavit adversa, *Arbor bona bonos fructus facit, & arbor mala malos fructus* A *facit. Numquid colligunt de spinis uvas?* Et iterum, Matth. 12. 35. *Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala.* Et iterum, *Qui baptizatur à mortuo, non ei* Eccli. 34. 30. *prodest lavatio ejus.* His testimoniis volens ostendere talem fieri eum qui baptizatur, qualis fuerit à quo baptizatur. Ego contrà quemadmodum accipienda essent hæc testimonia, & quòd ejus intentionem nihil adjuvarent ostendi. Cetera verò quæ posuit dicta in malos & sceleratos ho- B mines, non esse adversùs frumenta Dominica, sicut prædicta & promissa sunt, toto orbe diffusa, & potiùs à nobis contra vos posse dici satis edocui. Recensete, & invenietis.

62. At verò ego quæ posui pro Ecclesiæ catholicæ assertione, ista sunt: quod ad baptismum attinet, ne id quod gratiâ Dei regeneramur, mundamur, justificamur, danti homini tribuatur: *Bonum est confidere in Domino, quàm confidere in* Psal. 117. 8. *homine.* Et, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in* Jerem. 17. 5. C *homine.* Et quia, *Domini est salus.* Et, *Vana sa-* Psal. 3. 9. & 59. 13. *lus hominis.* Et quia, *Neque qui plantat est aliquid,* 1. Cor. 3. 7. *neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Et quia ille *in quem creditur justificat impium, ut* Rom. 4. 5. *deputetur fides ejus ad justitiam.* Propter ipsius verò Ecclesiæ unitatem quæ in omnibus gentibus dilatatur, cui vos non communicatis, hæc testimonia posui de Christo esse prædicta, quia *Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine* Psal. 71. 8. *usque ad terminos orbis terræ.* Et, *Dabo tibi gentes* Psal. 2. 8. D *hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Et quòd testamentum Dei factum ad Abraham pro nostra, hoc est, catholica communione recitetur, ubi scriptum est, *In semine* Gen. 22. 18. *tuo benedicentur omnes gentes.* Quod semen interpretatur Apostolus dicens, *Et semini tuo, quod est* Gal. 3. 16. *Christus.* Unde apparet in Christo, non solùm Afros aut Africam, sed omnes gentes habituras benedictionem, per quas catholica dilatatur Ecclesia, tanto antè [c] promissam. Et quòd palea cum E frumentis sit usque ad ultimam ventilationem, ne quisquam per calumnias criminum alienorum sacrilegium suæ separationis excuset, quòd reliquerit vel deseruerit omnium gentium communionem. Et ne propter malos dispensatores, hoc est præpositos, societas Christiana dividatur, etiam illud testimonium posui, *Quæ dicunt facite,* Matth. 23. 3. *quæ autem faciunt facere nolite; dicunt enim, & non faciunt.* Hæc ille testimonia de scripturis sanctis à me posita, nec ostendit quemadmodum F aliter accipi deberent, ut non ea pro nobis neque contra [d] vos esse ostenderet, nec omnino attingere voluit: immo id egit tumultu conviciorum suorum, ut si fieri posset, hæc à me dicta nulli omnino venirent in mentem, qui post epistolam meam lectam, etiam ipsius legere voluisset.

63. Quod verò ex apostoli Pauli scriptis à Cap. LI. me positum pro se tractare conatus est, quale sit parumper attendite. *Dixisti enim,* inquit, *Apostolus Paulus eos, qui dicebant se apostoli Pauli esse, objurgat, & dicit, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Quapropter si errabant illi, & nisi corrigerentur perirent, qui volebant esse Pauli; quæ tan-* 1. Cor. 1. 13.

[a] In excusis, *in verbo vitæ.* Abest vitæ à MSS. & Græco textu Apostoli.
[b] Excusi, *si certa spes hominum cum illo figitur.* Emendantur ex MSS.
[c] Editi, *promissæ.* At MSS. *promissam*: refer ad *benedictionem.*
[d] Sic MSS. At editi, *contra nos*: minùs benè.

dem spes eorum est, qui voluerunt esse Donati? Id enim agunt isti, ut origo & radix & caput baptizati, non nisi ille sit à quo baptizatur. Hæc verba & hoc Apostoli testimonium ex epistola mea commemoravit, & sibi proposuit refellendum. Proinde videte si ad propositum respondit. Ait enim, *Inane hoc dictum est, inflatum & puerile & insipiens, & quod longè sit penitus à fidei nostræ ratione. Tunc enim rectè hoc diceres, si nos diceremus, In nomine Donati baptizati sumus: aut, Donatus crucifixus est pro nobis: aut, In nostro nomine* B *baptizati sumus. At cùm hæc à nobis nec dicta sint nec dicantur, quia formam divinæ sequimur Trinitatis; te, qui nobis talia objicis, certum est insanire. Aut si putas quia in Donati, vel in nostro nomine baptizati sumus, falleris perdite, simulque de* [a] *vobis sacrilege confiteris, quia vos in nomine Cæciliani miseros inquinatis.* Hæc Petilianus contra illa mea respondit, non intendens, vel potiùs ne ab aliquo intendatur, obstrepens, omnino nihil se respondisse, quod ad rem de qua agitur C pertineret. Quis enim non videat, ideo magis à nobis rectè positum hoc Apostoli testimonium, quia non vos dicitis in Donati nomine baptizatos, neque Donatum crucifixum esse pro vobis, & tamen propter partem Donati vos ab Ecclesiæ catholicæ communione separatis; sicut etiam illi quos Paulus arguebat, non utique dicebant in nomine Pauli se fuisse baptizatos, aut Paulum pro se esse crucifixum, & tamen de Pauli nomine schisma faciebant. Sicut ergo illis, pro D quibus Christus, non Paulus, crucifixus est, & qui in nomine Christi, non in nomine Pauli, fuerunt baptizati, & tamen dicebant, Ego sum Pauli, propter hoc rectiùs dicitur, *Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis*, ut hæreant ei qui pro ipsis crucifixus est, & in cujus nomine baptizati sunt, & non ad nomen Pauli dividantur: sic & vobis multo magis quia non dicitis, In nomine Donati baptizati sumus, & tamen vultis esse de E parte Donati, congruenter dicitur, Numquid Donatus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Donati baptizati estis? Scitis enim Christum pro vobis esse crucifixum, & in nomine Christi vos baptizatos, & tamen propter nomen & partem Donati unitati Christi, qui pro vobis crucifixus est, & in cujus nomine baptizati estis, tantâ pertinaciâ repugnatis.

CAPUT LII.

64. QUIA verò id egit Petilianus scriptis suis, *ut origo & radix & caput baptizati non nisi ille* F *sit à quo baptizatur*, & hoc à me non inaniter, nec pueriliter, nec insipienter dictum est, primordia epistolæ ipsius quibus tunc respondi, recensete, & videbitis, immo verò me commemorante diligenter advertite. *Conscientia*, inquit, *sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis: nam qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Et tamquam diceretur ei, Unde hoc probas? *Omnis res enim origine*, inquit, *&* G *radice consistit; & si caput non habet aliquid, nihil est; nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine* [b] *regeneretur. Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, dicente Domino Iesu Christo,*
Matth. 7. 16. *Arbor bona bonos fructus facit: numquid colligunt* A *de spinis uvas? Et iterum, Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala.* Matth. 12. 35. *Et iterum, Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus.* Eccli. 34. 30. Hæc omnia quò pertineant videtis, ut scilicet sanctè dantis conscientia, (ne quisquam fidem sumens à perfido, non fidem percipiat, sed reatum,) ipsa sit origo & radix & caput & semen baptizati. Volens enim probare conscientiam sanctè dantis adtendi, quæ abluat accipientis; & non fidem percipere, sed reatum, qui fidem sciens sumit à perfido; continuò subjecit, *Omnis res enim origine & radice consistit; & si caput non habet aliquid, nihil est; nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur.* Et ne quisquam tam tardus esset, ut adhuc non intelligeret de illo eum dicere à quo quisque baptizatur, explanat hoc subsequenter, & dicit, *Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus est reus, alium faciat innocentem, dicente Domino Iesu Christo, Arbor bona bonos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas?* Et ne adhuc incredibili [c] obtusitate cordis cæcus auditor vel lector non videat de homine baptizante dicere; adjungit aliud, ubi & hominem nominat: *Et iterum*, inquit, *Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala. Et iterum, Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus.* Certè jam manifestum est, certè jam non indiget interprete nec disputatore aut demonstratore, id agere istos, ut origo & radix & caput baptizati non nisi ille sit à quo baptizatur: & tamen vi veritatis oppressus, & quasi quæ dixisset oblitus, concedit mihi postea Petilianus, ut Christus sit origo & radix regeneratorum & caput Ecclesiæ, non quisquam homo dispensator ministerque baptismatis. Cùm enim dixisset, quia in nomine Christi baptizabant Apostoli, & Christum fundamentum ponebant, ut facerent Christianos; & hoc scripturarum sanctarum testimoniis & exemplis, tamquam nos hoc negaremus, probaret: *Ubi est nunc*, inquit, *illa vox, qua minutis & crebris quæstiunculis* [d] *crepitans, multa involuta de Christo & pro Christo & in Christo, contra humanam temeritatem & superbiam invidiosè & elatè dixisti? Ecce Christus est origo Christiani, Christus est caput, Christus est radix.* His ergo auditis, quid nisi ipsi Christo gratias agam, qui coëgit hominem confiteri? Falsa ergo sunt illa, quæ in epistolæ suæ dixit exordio, cùm vellet persuadere conscientiam sanctè dantis adtendi, quæ abluat accipientis; & cùm quis sciens fidem à perfido sumserit, non fidem percipere, sed reatum. Hoc enim volens velut ostendere, quantum sit in homine baptizante, tamquam magna documenta subjecerat dicens, *Omnis enim res origine & radice consistit; & si caput non habet aliquid, nihil est.* Postea verò cùm dicit quod & nos dicimus, *Ecce Christus est origo Christiani, Christus est caput, Christus est radix*: delet quod antea dixerat, *quia conscientia sanctè dantis est origo & radix & caput accipientis.* Vicit ergo veritas, ut homo qui baptismum Christi desiderat, non in homine ministro spem ponat, sed ad ipsum Christum tamquam ad originem quæ non

[a] Malè item hîc editi, *de nobis*. Castigantur ex MSS.
[b] MSS. hic & infrà constanter, *generetur*.
[c] In MSS. *obtunsitate*.
[d] In MSS. *trepidans*.

mutatur, ad radicem quæ non evellitur, ad caput quod non dejicitur, securus accedat.

Caput LIII

65. JAM illud quis non advertat, de qua inflata vena veniat, quòd cùm Apostoli sententiam velut exponeret, ait, *Qui dixit, Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit: quid aliud dixit, nisi ego hominem in Christo catechumenum feci: Apollo baptizavit, Deus quod fecimus confirmavit?* (1. Cor. 3.6.) Quare ergo non addidit Petilianus quod Apostolus addidit, & ego maxime commendavi, ut etiam hoc nobis exponeret, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus?* Quod si velit exponere secundùm ea quæ suprà posuit, sine dubio sequitur, ut neque qui [a] baptizat aliquid sit, sed Deus qui incrementum dat. Quid enim ad rem nunc pertinet quomodo dictum sit, *Ego plantavi, Apollo rigavit*: utrùm re vera ita accipiendum sit tamquam dixerit, *Ego catechumenum feci, Apollo baptizavit*: an sit alius verior & congruentior intellectus? Ecce interim secundùm ipsius expositionem, neque qui catechumenum facit, neque qui baptizat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Multum autem interest inter confirmare quod alius facit, & facere. Qui enim dat incrementum, non arborem vel vitem confirmat, sed creat. Illo quippe incremento fit, ut etiam lignum plantatum radicem producat & figat: illo incremento fit, ut semen jactum germen emittat. Sed quid hinc diutius disseramus? Sufficit quòd secundùm ipsum, neque qui catechumenum facit, neque qui baptizat, aliquid est, sed qui incrementum dat Deus. Quando autem hoc diceret Petilianus, ut eum dicere intelligeremus, Neque Donatus Carthaginis est aliquid, neque [b] Januarius, neque Petilianus? Quando hoc tumor ille pateretur, quo se putat homo aliquid esse cùm nihil sit, & se ipsum seducit? (Gal. 6. 3.)

Caput LIV.

66. DENIQUE etiam paulò pòst cùm institueret, & intenderet tamquam ea verba Apostoli, quæ nos objeceramus, iterum retractare, noluit hæc ponere quæ dixeram ego, sed alia in quibus posset utcumque humana inflatio respirare. *Nam ut ejus*, inquit, *Apostoli dicta, quæ nobis objeceras, iterum replicemus, dixit, Quid est enim Apollo, quidve Paulus? Ministri ejus cui credidistis.* (1. Cor. 3.4.) *Quid aliud, verbi gratiâ, dicit omnibus nostris, nisi quid est Donatus Carthaginis, quid Januarius, quid Petilianus, nisi ministri ejus cui credidistis?* Hoc ego Apostoli testimonium non posui: sed illud quod commemorare noluit, posui, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Ille autem ea verba Apostoli inserere voluit, ubi interrogat quid sit Paulus, vel quid sit Apollo, & respondet, *Ministri ejus cui credidistis*: Hoc aliquo modo ferre potuit torus cervicis hæreticæ: illud autem ubi non interrogavit, & respondit quid esset, sed dixit non esse aliquid, ferre omnino non potuit. Sed jam volo quærere, utrùm non sit aliquid minister Christi? Quis hoc dixerit? Quomodo ergo verum est, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*: nisi quia ad aliud aliquid est, ad aliud non est aliquid? Ad ministrandum & dispensandum verbum ac sacramentum aliquid est: ad mundandum autem & justificandum non est aliquid; quia hoc non operatur in

(Quomodo qui plantat & rigat, aliquid & non aliquid est.)

interiore homine, nisi per quem creatus est totus homo, & qui Deus manens factus est homo, ille scilicet de quo dictum est, Fide mundans corda eorum: (Act. 15.9) &, Credenti in eum qui justificat impium. (Rom. 4.5.) Quod testimonium in verbis meis Petilianus ponere voluit, in suis autem nec tractavit, nec attigit.

Caput LV.

67. MINISTER ergo, id est, dispensator verbi & sacramenti Evangelici, si bonus est, consocius fit Evangelii: si autem malus est, non ideo dispensator non est Evangelii. Si enim bonus est, volens hoc facit: si autem malus, hoc est sua quærens non quæ Jesu Christi, invitus hoc facit propter alia quæ requirit. Vide tamen quid idem Apostolus dixerit, Si ergo volens hoc facio, inquit, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est. (1. Cor. 9.17.) Tamquam diceret, Si bonus bonum annuntio, etiam ipse pervenio: si autem malus, bonum annuntio. Numquid enim dixit, Si invitus facio, dispensator non ero? Annuntiavit Petrus & ceteri boni, invitus Judas, tamen cùm ipsis missus annuntiavit. Illi mercedem habent, huic dispensatio credita est. Qui autem omnibus illis annuntiantibus Evangelium perceperunt, non à plantatore vel rigatore, sed ab eo qui incrementum dat, mundari potuerunt & justificari. Neque enim dicturi sumus Judam non baptizasse, cùm adhuc inter discipulos fuerit, quando fiebat quod scriptum est, Ipse non baptizabat, sed discipuli ejus. (Johan. 4.2.) An quia nondum Christum tradiderat, qui loculos habebat, (Johan. 12.6.) & ea quæ mittebantur [a] auferebat, & qui pecuniæ custos innocens esse non potuit, dispensator tamen gratiæ sine accipientium damno fuit? Aut si non baptizavit, certè fatemini quia evangelizavit. Quòd si hoc minimum & leve ducitis, videte quid de ipso Paulo apostolo sentiatis, qui dixit, Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare. (1. Cor. 1.17.) Huc accedit, quia incipit esse potior Apollo, qui baptizando rigavit, quàm Paulus, qui evangelizando plantavit, cùm sibi officium patris erga Corinthios ob hoc vindicet, nec eis qui post illum ad eos venerant, hoc nomen concedat. Ait enim, Si decem millia pædagogos habeatis in Christo, sed non multos patres: in Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui. (1. Cor. 4.15.) Eis dicit, Ego vos genui: quibus alio loco dicit, Gratias Deo, quòd neminem vestrùm baptizavi, nisi Crispum & Gaium & Stephanæ domum. (1. Cor. 1.14.) Genuerat itaque illos, non per se, sed per Evangelium. Qui etiam si sua quæreret, non quæ Jesu Christi, & invitus hoc faceret sine sua mercede, tamen pecuniam Dominicam dispensaret: quam, licèt malus, non malam nec inutilem bene accipientibus faceret.

Caput LVI

68. ET si hoc de Evangelio rectè dicitur, quanto magis de baptismo dicendum est, quod ita pertinet ad Evangelium, ut sine illo quidem ad regnum cælorum nemo perveniat, sed si accedat sacramento justitia. Qui enim dixit, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum: (Johan. 3.5.) idem ipse dixit, Nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. (Matth. 5.20.) Forma sacramenti datur per baptismum, forma justitiæ per Evangelium. Alterum sine altero non perducit ad regnum cælorum. Verumtamen per-

[a] MSS. habent, *baptizatur*.

[b] In MSS est, *Januarianus*

[a] Korrig. *in*.

fectè baptizare etiam minùs docti possunt, perfectè autem evangelizare multò difficilioris & rarioris est operis. Ideo Doctor gentium plurimis excellentior evangelizare missus est, non baptizare: quoniam hoc per multos fieri poterat, illud per paucos, inter quos eminebat. Et [a] tamen legimus eum aliquibus locis dixisse, Evangelium meum: baptismum autem meum numquam dixit, sed nec cujusquam per quem ministratus est. Nam solus ille baptismus quem dedit Johannes, dictus est baptismus Johannis. Hoc præcipuum vir ille dispensationis suæ munus accepit, ut lavacri præcursorium sacramentum etiam illius diceretur, per quem dispensabatur: baptismus autem quem ministraverunt discipuli Christi, nullius eorum dictus est; ut illius esse intelligeretur, de quo dictum est, Christus dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo. Si ergo Evangelium, quod ita Christi est, ut possit & minister propter munus dispensationis dicere suum, potest homo etiam per malum dispensatorem sine periculo accipere, faciens quod dicit, quod autem facit non faciens: quantò magis baptismum Christi, quem nemo Apostolorum ita ministravit, ut auderet dicere suum, potest quisque sine contagione mali ministri percipere, qui bona fide accedit ad Christum.

a 1. Tim. 1. 8.

Act. 19. 3.

Ephes. 5. 25.

Caput LVII.

69. Proinde si Petilianus, cùm ego quæ posuit de Scripturis testimonia, quàm contra nos non essent, non prætermiserim demonstrare; ipse quæ posui, partim omnino non attigit, partim quæ tractare voluit, nihil aliud se quàm exire inde non potuisse monstravit: non diu hortandi estis vel admonendi, ut videatis quid tenere, quid cavere debeatis. Sed fortè in sanctarum scripturarum testimoniis talis apparuit, in his verò documentis, quæ inter homines de ipso schismate gesta sunt aliquid valuit? Imm verò & in his, quanquam post divina testimonia superfluò requirantur, quid commemoravit aut quid probavit? Qui cùm fuisset graviter in traditores invectus, & multa in eos etiam de sanctis libris testimonia proclamasset, nihil tamen dixit unde [b] eos ostenderet traditores. Ego autem commemoravi Silvanum Cirtensem, cui quibusdam interpositis etiam ipse successit, cùm adhuc esset subdiaconus Gestis municipalibus expressum esse traditorem. Contra hoc ille mutire nil ausus est. Et profectò videtis, quanta eum necessitudo compellebat ad respondendum, ut videlicet prædecessorem suum, & non solùm consocium, sed ut ita dicam, etiam concathedraneum innocentem à crimine traditionis ostenderet, præsertim cùm totam caussam vestram ibi constituatis, ut traditores appelletis eos quos traditoribus communionis tramite successisse vel fingitis vel putatis. Qui ergo ipsius caussæ vestræ necessitate, etiamsi Rusiccadiensem vel Calamensem vel cujuslibet alterius civitatis aliquem de parte vestra, Gestis municipalibus demonstratum dicerem traditorem, omni modo eum defendere cogeretur, de suo prædecessore conticuit. Unde, nisi quia hîc non invenit quam caliginem offunderet, unde saltem homines mente tardissimos & somnolentissimos falleret? Quid enim diceret, nisi falsa de Silvano ista jactari? Sed reci-

b Petilianus in Cirtensi Donatistarum Ecclesia Silvani successor, sed non proximus

V. lib. 3. contra Cresconium c. 27.

A tamus Gesta, & quando factum sit, & quando etiam Zenophilo consulari allegatum sit. Quibus quomodo ille resisteret, septus undique optimâ caussâ Catholicæ, vestrâ autem pessimâ? Unde illa verba commemoro ex illa Epistola mea, cui per hanc quam nunc refello, videri voluit respondisse: utique ut videatis, quàm invictè positum sit, contra quod ille nihil tutius invenire potuit quam silentium.

Ibid. c. 18.

Caput LVIII.

70. Cum enim ex Evangelio velut contra
B nos testimonium posuisset, ubi Dominus ait, *Venient ad vos in vestitu ovium, intrinsecùs autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos:* ego respondi, & dixi, *Ergo fructus consideremus:* tum continuò subjeci, & adjunxi, *Objicitis traditionem, hanc ipsam multò probabilius nos vobis objicimus. Et ne per multa curramus, in eadem Constantiniensi civitate Silvanum episcopum majores vestri in ipso exordio sui schismatis ordinaverunt. Iste cum adhuc esset subdiaconus, manifestissimus traditor municipalibus Gestis expressus est. Si & vos adversùs majores nostros aliqua documenta profertis, æqua conditio postulatur, ut utraque vera aut*
C *utraque falsa credamus. Si utraque vera sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui crimina vos fugere in totius orbis communione finxistis, quæ in ipsa particula vestræ concisionis habebatis. Sin autem utraque falsa sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui propter falsa crimina traditorum immani separationis crimine maculamini. Quòd si a nobis aliqua & à vobis nulla, vel à nobis vera & à vobis falsa proferuntur, non est discutiendum quàm penitus vestra ora claudantur. Quòd si vos sancta*
D *& vera Christi Ecclesia convinceret atque superaret, etiamsi nos nulla vel falsa, vos autem aliqua & vera traditionis documenta teneretis; quid jam vobis restet, nisi ut, si vultis, pacem diligatis, si autem non vultis, saltem obmutescatis! Etenim quæcumque modò proferretis, facillimè & verissimè diceremus, tunc Ecclesiæ plenariæ & catholicæ unitati jam per tot gentes diffusæ atque firmatæ vos ea probare debuisse, ut vos intus essetis, illi autem quos convinceretis pellerentur foras. Quod si conati*
E *estis facere, procul dubio probare non potuistis; & victi, vel irati, vos ab innocentibus, qui damnare incertis non possent, immani sacrilegio separastis. Si autem nec conati estis id agere, nimis exsecrabili & impia cæcitate vos à frumentis Christi, quæ per totum agrum, id est, mundum usque ad finem crescunt, paucis in Africa zizaniis offensi præcidistis.* Ad hæc, quæ ex illa priore mea Epistola commemoravi, Petilianus nihil respondit omnino. Et utique videns his paucis verbis totam caus-
F sam quæ inter nos agitur contineri. Quid enim dicere conaretur, ubi quidquid eligeret vinceretur?

Matth. 7. 15.

Supra lib. 2. cap. 11.

71. Cùm enim de traditoribus & à nobis contra vestros, & à vobis contra nostros documenta proferuntur: (si tamen & à vobis aliqua proferuntur, quæ usque ad hunc diem omnino nescimus; neque enim ea Petilianus suis litteris inserere prætermitteret, qui tam diligenter contra me partes Gestorum, quæ ad caussam pertinent comme-
G morandas inserendasque curavit.) Verumtamen ut jam dicere cœperam, si & a nobis & à vobis talia proferuntur, quæ usque ad hunc diem omnino nescimus: profectò aut utraque vera sunt:

a Sic MSS. At editi, Et cùm legimus.

b In Sigramnensi MS. nos ostenderet traditores.

aut utraque falsa, aut nostra vera & vestra falsa, aut nostra falsa & vestra vera: plus quid dicatur, non invenitur. * At in omnibus his quatuor sententiis veritas pro communione Catholicæ est. Quia si utraque vera sunt, propter homines, quales & vos habebatis, communionem orbis terrarum deserere minimè debebatis. Si utraque falsa sunt, propter nulla crimina traditionis, cavendum erat crimen atrocissimum divisionis. Si nostra vera & vestra falsa sunt, olim quid diceretis non habetis. Si vestra vera & nostra falsa sunt, falli potuimus cum orbe terrarum de hominum iniquitate, non fidei veritate. Non enim debuit adtendere semen Abrahæ in omni gente diffusum, quid vos nosse diceretis, sed quid judicibus probaretis. Unde scimus quid egerint, quos vestri majores accusaverunt, etiamsi vera eis objiciebantur, * cùm vel cognitoribus caussæ vel certè Ecclesiæ ubique diffusæ, quæ non nisi cognitorum sententias debebat adtendere, non illa vera, sed falsa putarentur? Non ideo Deus absolvit, quidquid hominum sceleris ut homines nosse non possint: neminem tamen rectè judicari puto nocentem, qui hominem non convictum crediderit innocentem. Unde ergo nocens orbis terrarum, si nosse non potuit, etiam verum fortasse crimen Afrorum: & hoc aut ideo nosse non potuit, quia nemo ad eum detulit; aut ideo quia in eo, quod delatum est, cognitoribus potiùs judicantibus, quàm victis murmurantibus credidit. Hinc ergo laudandus est Petilianus, quòd hoc cùm omnino invictissimum cerneret, silentio prætermisit. Non planè laudandus, quòd cetera similiter invicta, quæ tamen putavit posse obscurari, verborum nebulis operire conatus est, & quòd me fecit caussam, cùm defecisset in caussa: de me quoque ipso nihil dicens, nisi quod aut omnino falsum esset, aut culpandum non esset, aut ad me jam non pertineret. Sed interea vos, quos inter me & illum judices posui, sapitis-ne aliquid inter verum falsumve discernere? inter inflatum & solidum, inter turbidum & tranquillum, inter tumidum & sanum, inter divina prædicta & humana præsumta, inter probationes & criminationes, inter documenta & figmenta, inter caussæ actionem & caussæ aversionem? Si sapitis, bene & rectè: si autem non sapitis, nos vestri curam gessisse non pænitebit: quia & si cor vestrum ad pacem non convertitur, pax nostra tamen ad nos revertetur.

Caput LIX.

* MSS. *ut vel cognitoribus.* Am. & Er. *vel ut cognitoribus; omisso, cùm.*

ADMONITIO
IN SUBSEQUENTEM LIBRUM.

HUJUS *libri exemplar calamo scriptum unicum ex Belgio Lovaniensibus adfuit, Endoviense; unicum etiam nobis ex Gallia, Floriacense. In Endoviensi titulus est;* In epistolam Petiliani ad Catholicos de secta Donatistarum. *In Floriacensi,* Aurelii Augustini epistola ad Catholicos de secta Donatistarum: *& finito libro in eodem Floriacensi exemplari legitur,* Explicit epistola Aurelii Augustini episcopi ad Catholicos fratres. *Quo posteriore titulo ad Possidii indicem comparato facilè adducimur ut credamus, hunc ipsum librum esse, qui in ejusdem indicis capite 3. sic notatur:* Epistola contra quos suprà (*id est contra Donatistas*) ad Catholicos fratres, liber unus. *In concilio generali v. collat. 5. citantur verba capitis 3. hunc in modum:* Ejusdem (*Augustini*) ex epistola ad Catholicos. *Apud Amerbachianam editionem inscribitur*, Contra Petiliani Donatistæ epistolam liber unus. *Apud posteriores in marginali spatio superiori additum est*, de unitate Ecclesiæ: *quæ profectò inscriptio non minùs ceteris adversùs Donatistas opusculis convenit, quàm huic libro.*

Ad annum circiter 402. pertinere Opus videtur, editum ante tertium librum contra Petilianum. Nam Operis principio Petilianus interpellatur, ut vel eidem operi, vel primis duobus contra ipsius epistolam libris Augustini respondeat. Nondum ergo visa erat altera Petiliani, qua libro Augustini tertio confutatur epistola, qua nimirum ille ad primum librum Augustini respondere sic enititur, ut librum tamen ipsius secundum, qui circiter prædictum annum 402. prodiit, non adtingat.

Prægrandis hujusce Operis in Retractationibus nulla fit mentio: fortè quia, uti Lovanienses observant, propriè epistola est, non liber. Nec movere debet, quod ibi recensetur, qui longè brevior isto, & epistolæ formâ pariter scriptus est, liber in Petilianum primus: quippe primus iste liber cum secundo & tertio totus cohæret, eamque ob caussam necessariò inter libros habitus semper fuit.

Sed sunt alia, non diffitemur, quæ nos hic moveant. Primùm salutationis formula, Salus quæ in Christo est &c. *nova Augustino & insolita. Deinde transitiones, figuræ, ac locutiones passim inelegantes & impropriæ. Exempli gratiâ cap. 6. ut ad Scripturæ testimonia veniatur:* O Donatistæ Genesim legite. *Cap. 8. n. 21.* Quis tam devius & absurdus est à divinis eloquiis. *Cap. 15. n. 38.* Ut in ipsis quoque admirabilibus sanctis. *Ibidem*, Sed adspectu & auditu justus inhabitans animam justam iniquis aliorum factionibus cruciabat. *Cap. 24. n. 69.* Ut multum caussæ nostræ minuam. *Ibidem*, Quid tergiversaris quomodo suscipiaris. *Cap. 25. n. 73.* Cùm adversùs homines malè sibi à collegis insinuatos.

Movet etiam quòd idem ipse qui in epistola 23. n. 4. & lib. 1. contra Crescon. c. 31. disertè docet Samaritanos hæresim *seu* hæreticos Judæorum esse; *in hujus libri capite 13. n. 33. nolit ut pars illa populi quæ à regno Juda scissa est, tamquam hæresis deputetur, præsertim verò hac nitens ratione, quia separata est jubente Deo, qui numquam jubeat hæresim fieri, quique regnum dividi præceperit, non religionem. Quo loco Augustinum à viro, ut aiunt, non indocto reprehensum vindicare conantur Lovanienses.*

Observamus insuper Scripturæ locos hìc non juxta solemnem versionem citatos, ut cap. 11. n. 29. ex Act. 1. 14. Hi omnes erant adservientes unanimes orationi. *N. 30. ex Act. 9. 15.* Ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israel magnificati. *Ibid. ex Act. 10. 11.* tamquam linteum limpidum. *Cap. 16. n. 42. ex Ezech. 28. 3.* Numquid tu melior quàm Daniel. *ubi legere solet* sapientior, *ut videre est in epist. 111. n. 4. Denique etsi statuit initio libri relictis ambiguis apertum* aliquid quo manifestetur Ecclesia requirendum: *sententiam tamen illam ex Isai. 62. 4. insolito modo interpretatam*, Terra tua orbis terrarum, (*quâ quidem ipsum usquam aliàs usum contra Donatistas non recordamur,*) *adhibet cap. 7. n. 19. & cap. 24. n. 70. & cap. 25. n. 75.*

Ad hæc in cap. 24 n. 68. ubi objicitur aquâ quæ de latere Domini profluxit, significatum baptismum: respondet id adhuc fortè diligentiùs requirendum esse: cùm hoc ipsum tamquam compertum tradere & inculcare soleat, ut Tract. 9. & Tract. 120. in Johannem, & Serm. 218. de passione Domini n. 14 Postremò quod sub libri finem legitur, nondum à radice præcisum eum esse, qui mala cupiditate agit opera quæ à regno Dei excludunt, si modò non pro ipsis operibus etiam veritati apertissimè resistat, nonnullam difficultatem affert dum comparatur ad librum 2. contra Crescon. c. 21.

AD CATHOLICOS

AD CATHOLICOS
EPISTOLA CONTRA DONATISTAS,
Vulgò
DE UNITATE ECCLESIÆ
LIBER UNUS.

Proposita quæstione, Sitne Christi Ecclesia apud Catholicos, an apud Donatistas, quod hic nonnisi ex sacræ Scripturæ locis certis & claris definiendum: proferuntur primùm testimonia ex Instrumento vetere ac novo quàm plurima, quibus ostenditur doceri evidenter ac certò, Ecclesiam Christi veram eam esse, quæ toto terrarum orbe diffunditur. Deinde verò, quæ pauca ex iisdem canonicis Scripturis objectari à schismaticis solent pro parte Donati, ea & ambigua incertaque esse, & per se ad eorum tuendam caussam, cùm ratione contraria explicari possint, nullum robur habere. Donatistarum etiam de traditione, de persecutione, aliaque in Catholicos calumnia data occasione refutantur.

AUGUSTINUS episcopus, dilectissimis fratribus ad nostræ dispensationis curam pertinentibus: Salus quæ in Christo est, & pax unitatis & caritatis ejus sit vobiscum, & integer spiritus vester & anima & corpus in diem Domini nostri Jesu Christi servetur.

CAP. I.

1. MEMINISTIS fratres, Petiliani Donatistarum Constantiniensis episcopi perparvam epistolæ partem in manus nostras aliquando venisse, eique particulæ quod responderimus scripsisse me ad dilectionem vestram. Sed cùm postea tota & plena nobis à fratribus qui ibi sunt mitteretur, placuit ei ab exordio respondere, tamquam præsentes ageremus: quemadmodum semper scitis nos cum eis agere voluisse, ut sine studio contentionis, quid vel ab ipsis vel à nobis dicatur, collata disputatione omnibus appareret. In multorum enim manibus illam epistolam esse didicimus, qui etiam multa ex illa memoriter tenent, aliquid verum adversùs nos eum dixisse arbitrantes. Sed nunc si legere voluerint quæ respondimus, profectò intelligent quid sibi abjiciendum, & quid tenendum sit. Neque enim illa nostra sunt, sicut ipsi possunt considerare, si velint sine studio partium judicare: nam de scripturis sanctis ita sunt omnia prolata & probata, ut ea negare non possit, nisi qui illarum scripturarum se inimicum esse profitetur. Sed de illo opere nostro video quid possint dicere illius tam malæ caussæ pertinacissimi defensores: me videlicet absentis epistolæ respondisse, ubi verba mea ille non audiret, quibus continuò responderet. Defendat ergo verba epistolæ suæ, & si potest ostendat, responsionibus meis non ea fuisse refutata atque convicta. Aut si hoc non vult, faciat & ipse huic epistolæ meæ, quod ego illi ipsius, cui jam respondi. Illam quippe scripsit ad suos, sicut ego hanc ad vos: cui si velit etiam ipse respondeat.

CAP. II. *Status caussæ inter Catholicos & Donatistas, ubi sit Ecclesia. Catholicum unde dicatur. Col. 1. 24. Extra Ecclesiam non est salutis spes.*

2. QUÆSTIO certè inter nos versatur, ubi sit Ecclesia, utrùm apud nos, an apud illos. Quæ utique una est, quam majores nostri Catholicam nominarunt, ut ex ipso nomine ostenderent, quia per totum est. Secundùm totum enim, καθ' ὅλον Græcè dicitur. Hæc autem Ecclesia corpus Christi est, sicut Apostolus dicit, *Pro corpore ejus, quæ est Ecclesia.* Unde utique manifestum est, eum qui non est in membris Christi, Christianam salutem habere non posse. Membra verò Christi per unitatis caritatem sibi copulantur, & per eamdem capiti suo cohærent, quod est Christus Jesus. Totum igitur quod annuntiatur de Christo, caput & corpus est: caput est ipse unigenitus Jesus Christus Filius Dei vivi, *ipse salvator corporis*, qui *mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram*: corpus ejus Ecclesia, de qua dicitur, *ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi.* Inter nos autem & Donatistas quæstio est, ubi sit hoc corpus, id est ubi sit Ecclesia. Quid ergo facturi sumus? in verbis nostris eam quæsituri, an in verbis capitis sui, Domini nostri Jesu Christi? Puto quòd in illius potiùs verbis eam quærere debemus, qui veritas est, & optimè novit corpus suum. *Novit enim Dominus qui sunt ejus.*

Ephes. 5. 23. Rom. 4. 25. Ephes. 5. 27. 2. Tim. 2. 19.

3. Quæ sint autem verba nostra, in quibus eam quæri non oportet, advertite, & videre etiam ibi quid intersit inter nostra verba & illorum: & tamen in verbis nostris Ecclesiam quæri nolumus. Quidquid nobis invicem objicimus, de traditione codicum divinorum, de thurificatione, de persecutionibus, verba nostra sunt. Et in talibus

Sic lib. 1 cont. Parm. c. 21 & 22 & lib. 2 c. 58 & 59

quidem nos hunc tenemus modum, ut vel utraque vera esse deputentur, sive quæ à nobis, sive quæ ab ipsis dicuntur, vel utraque falsa, vel nostra vera & sua falsa, vel nostra falsa & sua vera. Et in his omnibus nullum crimen esse orbis Christiani, cui nos communicamus, ostendimus. Si enim vera sunt crimina & quæ à nobis in illos & quæ ab ipsis in nos dicuntur, faciamus quod ait Apostolus, *Donantes nobismetipsis, sicut & Deus in Christo donavit nobis*: ut maligni homines, nec illi qui fortè fuerunt vel sunt apud nos,

Ephes. 4. 32

B nec qui vel fuerunt vel sunt apud illos, impediant concordiam nostram & vinculum pacis, uno eorum scelere correcto, quòd se frustra separaverunt ab unitate orbis terrarum, cùm tales haberent. Si autem utraque falsa sunt, sive quæ nos illis, sive quæ illi nobis objiciunt vel de traditione, vel de persecutione innocentium, nullam video litis caussam, nisi quia est caussa ut illi se corrigant, qui se sine caussa separaverunt. C Quòd si nos vera dicimus, quoniam Gesta quæ proferimus, & litteris Imperatoris ad quem tunc & primò scripserunt & postmodum appellaverunt, & totius orbis communione firmamus; quæ autem illi dicunt, ideo falsa esse convincuntur, quia ipsis temporibus, cùm eadem quæstio versaretur, obtinere caussam suam minimè potuerunt: major in eis apparet sacrilegæ animositatis furor & animarum innocentium persecutio, quàm si solo schismatis crimine tenerentur. Et illa quidem D tribuant, non omnibus, sed quibus voluerint suorum: schisma tamen crimen est omnium. Porrò si crimina traditionis & persecutionis vera volunt esse quæ objiciunt, & falsa quæ objiciuntur à nobis, nec sic purgantur à crimine schismatis. Ad quosdam quippe illa pertinere possunt, non ad universum orbem Christianum. Quem si contagione perisse arbitrantur; omitto dicere, quàm multa sancti bono pacis etiam cognita mala in hominum congregatione toleraverint: illud E dico, isti ostendant, quomodo eorum contagione non perierint, quos sacrilegos incestatores consecratæ pudicitiæ feminarum inter se latere vel latuisse, vel modò nesciunt, vel aliquando nescierunt. Profectò dicturi sunt, hoc ipso se non contaminatos quòd nescierunt. Quomodo ergo contaminatus est orbis, qui nescit adhuc an vera sint ista quæ dicuntur? Putemus nobis modò probata, modò demonstrata: quid agimus de tot gentibus? Deseruntur nescientes, ergo de- F seruntur innocentes: & cùm illud sit nullum crimen illorum, hoc esse incipit sceleratissimum nostrum. An currere debemus, & eos docere quod scimus? Ut quid hoc? Si ut innocentes sint: innocentes sunt etiam dum nesciunt. Non enim malefacta hominum cognoscendo, sed cognitis non consentiendo, de incognitis autem non temere judicando, innocentiam custodimus. Ac per hoc, ut dixi, innocens est orbis terrarum, qui G crimina quæ ab istis in quosdam dicuntur, etiam si vera dicuntur, ignorat. Ab his autem innocentibus qui se ipsos separaverunt, eodem ipso crimine separationis & schismatis innocentiam perdiderunt: & modò nos docent, vera se dicere in

Inter malos quomodo innocentia custodiatur.

A quosdam, ut ab eis nos separent in quos non habent vera quæ [a] dicant.

4. Hoc enim eis dicit orbis terrarum, quod quidem sermone brevissimum est, sed robustissimum veritate. Afri nempe inter se episcopi confligebant: si finire inter se obortam dissensionem non poterant, ut sive per concordiam compositis, sive degradatis qui malè contenderent, hi qui bonam caussam habebant in communione orbis terrarum per unitatis vinculum permanerent; re- B stabat utique ut episcopi transmarini, quà pars maxima diffundebatur Ecclesiæ catholicæ, de Afrorum collegarum dissensionibus judicarent, illis videlicet [b] instantibus qui crimen malæ ordinationis aliis objiciebant. Hoc si factum non est, culpa eorum est à quibus fieri debuit, non orbis terrarum, qui non ad se perlata nescivit. Si autem factum est, quid peccaverunt ecclesiastici judices, qui crimina etiam si vera & ad se delata, sibi tamen non probata, damnare nullo C modo debebant? Numquid eos mali polluere poterant, qui eis manifestari non poterant? Si autem manifestati sunt eis, & aliquâ vel segnitiâ vel [c] conniventiâ tales à communione removere noluerunt, & perverso judicio pro eis etiam dixerunt sententias: quid peccavit orbis terrarum, qui caussam illam malos judices habuisse nescivit, & eos [d] malè judicasse non credidit, de quibus judicare non potuit? Sicut enim reorum scelus, si judices latuit, non eos utique con- D taminavit: sic & judicum scelus, si aliquod fuit, quia orbem terrarum latuit, eum profectò contaminare non potuit. His igitur innocentibus innocenter [e] communicamus, hodieque nescientes quæ tunc acta sint. Quapropter etiam si vera esse quæ in quosdam dicunt, hodie didicerimus, nulla caussa est cur ab innocentibus qui hæc nesciunt recedamus, & transeamus adeos, qui propterea crimine schismatis omnes implicati sunt, quia id fecerunt quod nos facere sua- E dent, ut non exemplo Apostolorum toleremus malos, sed exemplo hæreticorum deseramus bonos. Sed faciamus orbem terrarum, (quod fieri non potest,) hodie nobiscum ad liquidum posse cognoscere vera esse quorumdam scelera, quos isti criminantur: numquid ex hoc innocentior fieri poterit, quàm erat ante quàm nosset? Sicut enim [e] eos maculare non poterant incogniti mali, etiam si adhuc in hac vita essent; ita qui jam ex hac vita emigrarunt, etiam cogniti ma- F culare non possunt. Si ergo talis est caussa nostra in verbis nostris de quorumdam criminibus, quæ alternis nobis objicimus, ut tam invicta sit, etiam si falsa esse quæ in quosdam illorum dicimus, & vera esse quæ in quosdam nostrûm dicunt, hodie cognoscamus, quid habent quod respondeant; sive illa potiùs vera sint quæ nos dicimus, & falsa quæ dicunt, sive utraque falsa sint, sive utraque vera sint; quando quidem & G ipsi vincuntur ibi, quod solum votis omnibus sibi ut credatur exoptant?

5. SED ut dicere cœperam, non audiamus, Hæc dicis, hæc dico: sed audiamus, Hæc dicit Dominus. Sunt certè libri Dominici, quorum Caput III.

[a] Editi, *dicunt*. Melius Floriac. MS. *dicant*.
[b] Floriacensis codex, *flantibus*.
[c] In editis, uti passim in antiquis libris pro *conniventiâ*, scriptum est *coniventiâ*.

[d] Floriacensis vet. cod. *bene judicasse credidit*.
[e] Sic Floriacensis MS. At Er. *communicabimus* Am. & Lov. *communicavimus*.

auctoritati utrique consentimus, utrique [a] credimus, utrique servimus: ibi quæramus Ecclesiam, ibi discutiamus caussam nostram. Hîc fortè dicturi sunt, Quid quæris in libris, quos ignibus tradidisti? Ad hoc respondeo, Quid times ne legantur isti libri, si eos ab ignibus custodisti? Eos certè ille tradidisse credatur, qui eis lectis non consentire convincitur. Aut si fortè isti libri ita designant traditorem suum, sicut designavit Dominus Judam; legant in eis nominatim & expressè vel Cæcilianum vel ordinatores ejus, eorumdem librorum futuros fuisse traditores, & si non eos anathematizavero, ipse cum eis judicer tradidisse. Sed neque nos in eis libris invenimus Majorini ordinatores designatos esse traditores, quamvis hæc aliunde recitemus. Auferantur ergo illa de medio, quæ adversùs nos invicem, non ex divinis canonicis libris, sed aliunde recitamus. Quòd si nolint ut auferantur, videant quia & si utraque vera sunt, nulla fuit caussa separationis illorum, ut eos fugerent quos habebant: & si utraque falsa sunt, nulla fuit caussa separationis illorum, ut eos fugerent quos in nullo crimine reperiebant: & si nostra vera, illorum autem falsa sunt; nulla fuit caussa separationis illorum, quia potiùs se corrigere, atque in unitate permanere debebant: & si nostra falsa sunt, & illorum vera sunt; nulla fuit caussa separationis illorum, quia innocentem orbem terrarum, cui hæc demonstrare vel noluerunt vel non potuerunt, deserere non debebant.

6. Quærat fortasse aliquis, & dicat mihi, Cur ergo ista vis auferri de medio, quando communio tua, etiam si proferantur, invicta est? Quia nolo humanis documentis, sed divinis oraculis sanctam Ecclesiam demonstrari. Si enim sanctæ scripturæ in Africa sola designaverunt Ecclesiam, & in paucis Romæ [b] Cutzupitanis vel Montensibus, & in domo vel patrimonio unius Hispanæ mulieris; quidquid de chartis aliis aliud proferatur, non tenent Ecclesiam nisi Donatistæ. Si in paucis Mauris provinciæ Cæsariensis eam sancta scriptura determinat; ad Rogatistas transeundum est. Si in paucis Tripolitanis & Byzacenis & Provincialibus; Maximianistæ ad eam pervenerunt. Si in solis Orientalibus; inter Arianos & Eunomianos & Macedonianos, & si qui illic alii sunt, requirenda est. Quis autem possit singulas quasque hæreses enumerare gentium singularum? Si autem Christi Ecclesia canonicarum scripturarum divinis & certissimis testimoniis in omnibus gentibus designata est; quidquid adtulerint, & undecumque recitaverint qui dicunt, *Ecce hic est Christus, ecce illic*: audiamus potiùs, si oves ejus sumus, vocem pastoris nostri dicentis, *Nolite credere*. Illæ quippe singulæ in multis gentibus, ubi ista est, non inveniuntur: hæc autem, quæ ubique est, etiam ubi illæ sunt invenitur. Ergo in scripturis sanctis canonicis eam requiramus.

Cap. IV.

7. Totus Christus caput & corpus est. Caput unigenitus [c] Dei filius, & corpus ejus Ecclesia, sponsus & sponsa, duo in carne una. Quicumque de ipso capite ab scripturis sanctis

[b] • Lucillæ. v. suprà pag. 296.

Matth. 24, 23.

Ephes. 5. 23. 30.

A dissentiunt, etiam si in omnibus locis inveniantur in quibus Ecclesia designata est, non sunt in Ecclesia. Et rursus quicumque de ipso capite scripturis sanctis consentiunt, & unitati Ecclesiæ non communicant, non sunt in Ecclesia; quia de Christi corpore, quod est Ecclesia, ab ipsius Christi testificatione dissentiunt. Verbi gratiâ, Qui non credunt Christum in carne venisse de virgine Maria ex semine David, quod apertissimè Scriptura Dei loquitur; aut non in corpore

B ipso resurrexisse, in quo crucifixus & sepultus est; etiam si per omnes terras inveniantur per quas est Ecclesia, non utique sunt in Ecclesia: quia ipsum caput Ecclesiæ non tenent, quod est Christus Jesus; nec in aliqua divinarum scripturarum obscuritate falluntur, sed notissimis & apertissimis earum testimoniis contradicunt. Item quicumque credunt quidem quòd Christus Jesus, ita ut dictum est, in carne venerit, & in eadem carne, in qua natus & passus est resurre-

C xerit, & ipse sit Filius Dei, Deus apud Deum, & cum Patre unum, & incommutabile [d] Verbum Patris, per quod facta sunt omnia; sed tamen ab ejus corpore, quod est Ecclesia, ita dissentiunt, ut eorum communio non sit cum toto quacumque diffunditur, sed in aliqua parte separata inveniatur; manifestum est eos non esse in catholica Ecclesia. Quapropter quia cum Donatistis quæstio nobis est, non de capite, sed de corpore, id est, non de ipso Salvatore Jesu Christo,

D sed de ejus Ecclesia; ipsum caput de quo consentimus, ostendat nobis corpus suum de quo dissentimus, ut per ejus verba jam dissentire desinamus. Ille est autem unigenitus Filius & Verbum Dei; & ideo nec Prophetæ sancti vera loqui potuissent, nisi ab ipsa veritate, quod est Verbum Dei, manifestaretur eis quod dicerent, & juberetur ut dicerent. Proinde prioribus temporibus per Prophetas sonuit Verbum Dei: deinde per se ipsum, cùm *Verbum caro factum est,*

E *& habitavit in nobis*: deinde per Apostolos, quos misit ad [e] se prædicandum, ut esset salus usque ad fines terræ. In his igitur omnibus quærenda est Ecclesia.

Cap. V.

8. Sed quoniam multa in alios vel ob aliud dicta, in quos volunt, & ad [f] quos volunt maledici plerumque convertunt, multa etiam propter exercendas rationales mentes figuratè atque obscurè posita per ænigmatis imagines vel ambiguitatis ancipitem sensum, fallaci aliquando in-

F terpretationi consonare & convenire creduntur, hoc etiam prædico atque propono, ut quæque aperta & manifesta deligamus. Quæ si in sanctis scripturis non invenirentur, nullo modo esset unde aperirentur clausa & illustrarentur obscura. Verbi enim gratiâ, videte quàm facile sit vel nobis in eos dicere, vel illis in nos, quod ait Dominus Pharisæis: *Similes estis monumentis dealbatis, quæ à foris apparent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum & omni spurci-*

G *tiâ: sic & vos à foris quidem apparetis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.* Hæc sive in illos à nobis, sive ab eis in nos dicantur, nisi priùs probetur manifestissimis docu-

Extra Ecclesiam sunt qui vel de capite Christo, vel de corpore ejus quod est Ecclesia, à Christi testificatione dissentiunt.

Ephes. 5. 23.

Johan. 1. 14.

[f] Scripturæ ita sunt à Spiritu sancto temperatæ, ut quædam in iis obscura, quædam clara & manifesta essent. Ad disputationem adferenda non sunt, quæ utrique parti possint esse communia.

Matth. 23. 27.

[a] In excusis, *credimus*.

[b] Omnes editi, *Rupitanis*. At Floriacensis codex eleganter scriptus habet, *Cutzupitanis*. Certè *Cutzupitas* nominat Augustinus in Epistola 53. n. 2.

[c] Floriacensis codex, *Deus Filius*.

[d] Idem cod. *& incommutabile unum verbum Patris*.

[e] Floriacensis MS. *ad prædicandum*: omisso, *se*.

[f] Idem cod. *& ad quod volunt*.

mentis qui sint, qui cùm sint injusti, justos se esse confingant, convictante magis levitate quàm convincente veritate dici, quis mediocriter sanus ignoret? Aliter quippe illa Dominus in Pharisæos dicebat tamquam Dominus, id est cognitor cordis, & humanorum omnium secretorum & testis & judex: nos autem priùs debemus invenire & ostendere quid arguamus, ne ipsi potiùs gravissimo crimine insanæ temeritatis arguamur. Sanè, si antè docuerint nos tales esse, nequaquam recusare debemus talibus sanctarum B scripturarum verbis nos reprehendi atque contundi. Ita si nos eos tales esse docuerimus, erit similiter in potestate nostra, quibus Dominicis increpationibus jam demonstratos convictosque feriamus.

Figurata & obscura quæ in utramvis partem accipi possunt, non sunt idonea ad refellendam falsitatem.

9. Sic & illa interim seponenda sunt, quæ obscurè posita & figurarum velaminibus involuta, & secundùm nos, & secundùm illos possunt interpretari. Est quidem [a] acutorum hominum dijudicare atque discernere, quis ea probabiliùs C interpretetur: sed nolumus in has ingeniorum contentiones, in ea caussa, [b] quæ populos tenet, nostram disputationem committere. Nulli nostrûm dubium est, per arcam Noë, salva rerum gestarum fide, ut deletis peccatoribus domus justi à diluvio liberaretur, etiam Ecclesiam fuisse figuratam. *Gen. 8.* Quæ fortè humani ingenii conjectura videretur, nisi hoc Petrus apostolus in epistola sua diceret. *1. Pet. 3. 20.* Sed quod ille ibi non dixit, si quis nostrûm dicat, propterea cuncta animalium D genera ibi fuisse, quia in omnibus gentibus futura prænuntiabatur Ecclesia, fortasse Donatistis aliud videatur, & aliter hoc interpretari velint. Similiter & ipsi aliquid obscurè & ambiguè positum, si pro sua sententia interpretentur, si nobis [*] pareat aliud inde dicere quod pro nobis sonat, quis erit finis? *[*] f. placeat*

Bituminatæ Arcæ allegoria Donatistarum errori accommodata.

Nam quidam eorum episcopus, cùm hîc apud Hipponem, sicut audivimus, sermonem in populo faceret, dixit eamdem arcam Noë ideo bituminatam intrinsecùs, ne aquam emitteret E suam; ideo autem etiam extrinsecùs, ne admitteret alienam. Ad hoc utique valere voluit hanc interpretationem, ne baptismus vel extra Ecclesiam posse exire credatur, vel qui extrà datus fuerit, acceptetur. Visus est aliquid dicere, & acclamatum est ab eis qui libenter audiebant, nec diligenter de his quæ audierant cogitabant, ut quod erat facile, adverterent fieri non posse, ut extrinsecùs admittat aquam compago lignorum, si non emittit intrinsecùs: si autem ab ea parte F quæ intus est emittit, consequens esse ut ab ea etiam quæ est foris admittat. Sed & si hoc de compacto ligno verum esset quod ille dixit, quis me prohiberet de arca ex utraque parte bituminata, si possem aliquid aliud dicere, ut incertum esset quid horum, vel quid fortasse aliud tertium res illa significaret?

Altera allegoria veritati magis consentanea.

Neque enim absurdè dicitur, aut non etiam multo probabiliùs, per bitumen, quia violentum gluten & res ferventissima est, significatam esse caritatem. Unde enim dici- G tur in Psalmo, *Agglutinata est anima mea post te*, *Psal. 62. 9.* nisi flagrantissimâ caritate. Quæ, quoniam præceptum est, ut sit nobis in invicem & in omnes, ideo & intus & foris arca bituminata. Aut certè A quia scriptum est, *Caritas omnia tolerat*. *1. Cor. 13. 7.* vis ipsa tolerantiæ tenax unitatis per bitumen significata est, quo ideo intus & foris arca illita est, quia intus & foris mali tolerandi sunt, ne pacis compago solvatur. In hac ergo disputatione nostra parcamus talibus interpretationibus, & apertum aliquid quo manifestetur Ecclesia requiramus.

10. Nempe scriptum est in libro Judicum: *Et dixit Gedeon ad Dominum, Quoniam tu salvum* *Judic. 6. 36.* B *facies Israël in manu mea, quemadmodum locutus es; ecce ego pono vellus lanæ in area, & si factus fuerit ros in vellere, in omnem verò terram siccitas, sciam quoniam salvum facis in manu mea Israël, sicut locutus es. Et factum est sic: & diluculo vigilavit Gedeon in crastinum, & expressit vellus; & decucurrit ros de vellere plena pelvis aquæ. Et dixit Gedeon ad Dominum, Non irascatur furor tuus in me, Domine, & loquar adhuc semel, & tentabo adhuc semel in vellere. Fiat siccitas in vellere tan-* C *tùm, in omnem autem terram fiat ros. Et fecit Deus sic in nocte illa, & facta est siccitas in vellere tantùm, super omnem autem terram ros.*

Vellus Gedeonis ... siccum ... [illegible]

Non video quid hîc aliud figuratum & prænuntiatum sit, nisi ut arcam intelligamus orbem terrarum, locum autem velleris populum Israël. Novimus enim illam quondam gentem divini sacramenti gratiâ tamquam cælesti rore perfusam; cujus muneris per omnes in circuitu gentes, quia eo carebant, tamquam siccitas erat. Erat autem apud D illum populum hoc munus in vellere, id est in velamine & quasi [c] in nube secreti, quia nondum fuerat revelatum. Nunc autem videmus orbem terrarum jam revelato rore saginari per Evangelium Domini nostri Jesu Christi, quod tunc in illo tegmine figurabatur: illam verò gentem amisso sacerdotio quod habebat, quia in Scripturis non intelligit Christum, tamquam in sicco vellere remansisse. Nec in talibus tamen rerum figuris, quamvis non videam quid hîc E aliud possit intelligi, volo quæramus Ecclesiam. Prorsus quæ alicujus vel talis interpretationis indigent, interim seponamus: non quia falsa sunt, quæ hoc modo de talibus tamquam involucris interpretando solvuntur, sed quia vel interpretem quærunt, nolo in eis nostra ingenia comparentur; sed aperta veritas clamet, luceat, in obturatas aures irrumpat, dissimulantium oculos feriat; nemo in eis latebris quærat falsæ suæ sententiæ locum, omnem conatum contradicendi F confundat, omnem frontem impudentis elidat.

CAPUT VI

Ex scripturis, & promissionibus ... ostenditur catholicam Christi Ecclesiam.

11. O DONATISTÆ, Genesim legite. *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, Propter quod fecisti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo amantissimo propter me, nisi benedicens benedicam te, & implendo implebo semen tuum tamquam stellas cæli, & tamquam arenam quæ secus oram maris est, & hereditate possidebit semen tuum civitates adversariorum* [d], *& benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obaudisti vocem meam.* *Gen. 22. 16.* Quid G ad hæc dicitis? An Judæorum nobiscum perversitare contenditis, ut dicatis in solo populo nato ex carne Abrahæ intelligendum semen Abrahæ? Sed Judæi Paulum apostolum non legunt in synagogis suis, quem vos legitis in conventiculis

[a] In MSS *tantorum*
[b] Ita Floriacensis cod. At editi, *quam populus tenet.*
[c] Floriacensis cod. *& quasi nubes secreti.*
[d] Editi, *adversariorum tuorum.* Abest *tuorum* à Floriacensi codice & à Græco LXX.

vestris. Quid ergo dicat Apostolus, audiamus. Quærimus enim jam, quemadmodum intelligendum sit semen Abrahæ. *Fratres*, inquit, *secundùm hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus. Non dicit, & seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno, & semini tuo, quod est Christus.* Ecce in quo semine benedicuntur omnes gentes. Ecce testamentum Dei: aperite aures. *Hominis*, inquit, *confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat.* Quare vos irritum facitis testamentum Dei, dicendo nec in omnibus gentibus esse completum, & periisse jam de gentibus in quibus erat semen Abrahæ? Quare superordinatis dicendo, in nullis terris heredem permanere Christum, nisi ubi potuit coheredem habere Donatum? Non invidemus alicui: legite nobis hoc de Lege, de Prophetis, de Psalmis, de ipso Evangelio, de Apostolicis litteris: legite, & credimus; sicut nos vobis legimus & de Genesi & de Apostolo, quia in semine Abrahæ, quod est Christus, benedicuntur omnes gentes.

Gal. 3. 15.

Gen. 22. 18.

12. Audite hoc idem testamentum ad Isaac etiam filium Abrahæ. *Facta est autem fames super terram, præter famem quæ antè facta est in tempore Abrahæ. Abiit autem Isaac ad Abimelech regem* [a] *Philistinorum in Gerara: & apparuit illi Dominus, & dixit, Noli descendere in Ægyptum, habita autem in terra quam tibi dixero, & habita in terra hac, & ero tecum, & benedicam te. Tibi enim & semini tuo dabo omnem terram hanc: & statuam jusjurandum tecum, quod juravi Abrahàm patri tuo: & ampliabo semen tuum tamquam stellas cæli; & dabo tibi & semini tuo omnem terram hanc: & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, pro his quæ obaudivit Abraham pater tuus vocem meam, & servavit præcepta mea, & justitias meas, & legitima mea.* Respondete ad ista. Semen quippe Abraham, hoc idem semen est & Isaac, quod est Christus. Quomodo enim venerit Christus ex tribu Juda in carne per virginem, quis quoquo modo Christianus ignorat?

Gen. 26. 1.

13. Audite hoc idem testamentum ad Jacob. *Et exiit Jacob à puteo jurationis, & profectus est in Charram, & devenit in locum, & dormivit in loco illo, quoniam solis occasus erat: & sumsit lapidem ex lapidibus loci, & posuit ad caput suum, & dormivit in loco illo. Et visum vidit, & ecce scala stabilita super terram, cujus caput pertingebat ad cælum, & Angeli Dei adscendebant & descendebant per illam: & Dominus incumbebat super illam, & dixit, Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Isaac: Noli timere: terram in qua tu dormis super eam, tibi dabo eam & semini tuo. Et erit semen tuum sicut arena terræ, & multiplicabitur supra mare, & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientem. Et benedicentur in te omnes tribus terræ, & in semine tuo. Et ecce ego sum tecum custodiens te in omni via quacumque ibis, & reducam te in terram hanc: quia non te derelinquam, donec faciam omnia quæ tecum locutus sum.* Ecce cui promissioni resistitis, ecce quàm firmum testamentum irritum facitis. Dicit Deus, *Non te derelinquam, donec faciam omnia quæ tecum locutus sum:* & vos contradicitis, dicentes ut vobis potiùs credamus quidquid criminis objicitis ignoto & ignaro orbi terrarum; Deo autem dicenti, *Non relinquam donec faciam*, non credamus.

Gen. 28. 10.

14. Legite nobis de Scripturis canonicis eos tradidisse divinos codices, quos nominatim accusatis. Legite tam aperta, quàm sunt ista quæ vobis de Genesi legimus. Non à vobis quærimus quid lapis ille significet, quem Jacob sibi ad caput posuit cùm dormiret; quid scala stabilita super terram, cujus caput pertingebat ad cælum; quid Angeli Dei adscendentes & descendentes per illam. Requirant ista prudentiores atque doctiores, & in populo pacato eloquantur, ubi non obstrepat improba contradictio, de obscuritate sacramenti & ænigmate lectionis armans impudentiam suam. Non desunt corda fidelium, quæ commemoret Dominus ex Evangelio, ubi ait, cùm vidisset Israëlitam in quo dolus non erat, quia Jacob qui has vidit scalas, ipse dictus est Israël: non desunt ergo, quos inde ipse commemoret Dominus: ibi quippe ait, *Videbitis cælum apertum, & Angelos Dei adscendentes & descendentes super filium hominis*, id est, super semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes. Sed hæc non inculco recusantibus. Ecce quod audite: *Erit semen tuum sicut arena terræ, & multiplicabitur supra mare, & in Africum, & in Aquilonem, & in Orientem: & benedicentur in te omnes tribus terræ, & in semine tuo.* Date mihi hanc Ecclesiam, si apud vos est: ostendite vos communicare omnibus gentibus, quas jam videmus in hoc semine benedici. Date hanc, aut furore deposito accipite, non à me, sed ab illo ipso in quo benedicuntur omnes gentes. Hæc de primo Legis libro commemorasse suffecerit: plura innotescent sine impia contentione & cum pia dilectione legentibus.

Gen. 28. 12.

Johan. 1. 51.

Gen. 28. 14.

CAP. VII. Ex Prophetis.

15. QUID in Prophetis, quàm multa & quàm manifesta sunt testimonia Ecclesiæ per omnes gentes toto terrarum orbe diffusæ? Unde pauca commemorabo, plura relinquens otio diligentiæ cum Dei timore legentibus. Accipiamus per os Isaiæ sancti divina responsa, & ejus ora tamquam Dei oracula sciscitemur. Sileant humanarum contentionum animosa & perniciosa certamina: inclinemus aurem verbo Dei. Dicat Isaias ubi Ecclesiam sanctam Deo revelante prævideret, ut in verbis futura dicentis jam nunc præsentia videamus. *Repleta est*, inquit, *universa terra ut cognoscat Dominum, ut aqua multa operiat mare. Et erit in illa die radix Jesse, & qui exsurget principium habere in nationes, in eum gentes sperabunt.* Radicem Jesse Christum esse ex semine David secundùm carnem natum, nullus quoquo modo Christianus ignorat: & si contentiosus est, cum Apostolo contendat, qui hoc testimonio in litteris suis utitur. Item dicit, *Germinabit & florescet Israël, & replebitur orbis terrarum fructu ejus.* Israël nempe filius fuit Isaac, nepos Abraham, cui promissum est quòd in semine ejus benedicerentur omnes gentes: quod semen Christum interpretatur Apostolus. Venit autem Christus ex semine Abraham per Isaac & per Israël, & deinceps, sicut generationes ad ortum Christi pertinentes Evangelista contexit. Qui ergo vult contrà disputare, contradicat Evangelio, neget ex semine Israël venisse Christum, ut possit negare

Isai 11. 9. & 10.

Rom 15. 12.

Isai. 27. 6.

Gen. 22. 18

Matth. 1.

[a] Sic MSS. At editi, *Palæstinorum*

quod Isaias dicit, *Germinabit & florescet Israël, & replebitur orbis terrarum fructu ejus.* Item dicit: (Isai. 41. 4.) *Ego Deus primus, & in his quæ advenient ego sum. Viderunt gentes, & timuerunt fines terræ.* (Apoc. 22. 13.) Hoc est quod alibi Scriptura dicit, *Primus & novissimus*, ut sit α & ω, quæ sunt litteræ in signo Christi omnibus notæ. Pro eo enim quod ibi est, *novissimus*, hîc positum est, *& in his quæ advenient ego sum.* Huic ergo manifestationi contradicunt, qui nolunt credere, immo qui nolunt jam videre compleri quod sequitur: *Viderunt gentes, & timuerunt fines terræ.* Item paulò pòst: (Isai. 42. 1.) *Iacob puer meus, suscipiam illum; Israël electus, suscepit eum anima mea. Dedi Spiritum meum in illum: judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque cessabit, neque audietur foris vox ejus. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non exstinguet, sed cum veritate proferet judicium. Refulgebit, & non confringetur, donec ponat in terra judicium: & in nomine ejus gentes sperabunt.* Hoc testimonium de Christo intelligendum, & in Evangelio positum est. Qui audet, contradicat: qui autem non audet, speret in eum cum gentibus, & ab unitate gentium in eum sperantium non recedat; aut si recesserat, redeat, ne pereat.

(Isai 49. 5.) 16. Item dicit Isaias: *Et nunc sic dicit Dominus, Qui finxit me in utero servum sibi: ut congregem Iacob & Israël* [a] *ad eum, appropinquabo illum, & honorabor coram Domino, & Deus meus erit mihi virtus: & dixit mihi, Maximum tibi erit hoc, vocari te puerum meum, ut constituas tribus Iacob, & prolens Israël convertas. Et posui te in testamentum generis in lucem gentium, ut sis salus usque ad fines terræ.* Et paulò pòst: *Sic dicit*, inquit, *Dominus Israël, Tempore aptissimo exaudivi te, & in die salutis adjuvi te.* Certè ista verba cùm commemorasset apostolus Paulus, non nisi in Christianis ostendit impleri. Connexuit enim dicens, (2. Cor. 6. 2.) *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* (Isai 49. 6.) Audiamus ergo quid Isaias adjungat: *Dedi te*, inquit, *in testamentum gentium, ut incolas terram, & possideas hereditatem deserti.* Et interpositis (Ibidem 12.) deinde connectit, & dicit: *Ecce isti à longinquo venient; hi autem ab Aquilone & mari; alii autem ex terra Persarum. Exsulta cælum, & in lætitia esto terra, emittant montes jocunditatem, quoniam misertus est Deus populi sui, & humiles populi sui allocutus est. Dixit autem Sion, Dereliquit me Dominus, & Deus oblitus est mei. Numquid capiet oblivio mulierem filii sui, vel potest fieri ut non misereatur fetûs uteri sui? Nunc ecce & si illam oblivio habebit, me tamen tui nullo modo oblivio capiet, dicit Dominus. Ecce super manus meas descripsi tuos muros, in conspectu etiam meo es in perpetuum, & brevi ædificaberis ab his à quibus eversa es.* Cùm igitur per Apostolicam vocem non sinamur hoc de populo Judæorum, sed de Christianorum intelligere, quid intellecturi sumus in eo quod ait hoc loco Isaias, *Et brevi ædificaberis ab his à quibus eversa es*: nisi reges terræ qui primò persequebantur Ecclesiam, pòst adjuturos eam tanto antè prædictum? Sed quia multi eorum in suis iniquitatibus morituri erant, adjungit & dicit: *Et qui desolaverunt te, discedent à te.* Deinde quia omnes gentes adjungerentur Ecclesiæ, sequitur & dicit: *Circumspice ubique oculis tuis, &* (Ibid. 18.) *vide universos. Vivo ego, dicit Dominus: omnes hos indues te, & dispones eos ut ornamentum novæ nuptæ: quoniam quæ deserta fuerunt in te, & corrupta & delapsa, nunc in maxima artura erunt per eos qui commorantur* [b] *istic: longè à te efficiantur, qui te transvorabant. Dicent enim in aures tuas filii tui quos amiseras, Angustia nobis est in isto loco, facito itaque nobis etiam nunc locum in quo commoremur. Tu verò dices in corde tuo, Quis generavit mihi istos, cùm sciam esse me sine filiis & viduam? Quis ergo istos educavit mihi? Ego enim derelicta fui sola, hi autem mihi ubi erant? Sic dicit Dominus, Ecce tollam in nationes manus meas, & in insulas signum meum, & adducam filios tuos in sinu, filias etiam tuas super humeros portabunt: & erunt reges educatores vestri; quæ autem principales sunt, nutrices vestræ, super terram declinantes faciem deprecabuntur te, & vestigia pedum tuorum lingent; & scies quoniam ego Dominus, nec erubesces.* Et paulò pòst adjungit, & dicit: (Isai 51. 4.) *Audite me, audite populus meus, reges quoque intendite mihi; quoniam lex à me prodiet, & judicium meum in lucem gentibus. Appropinquat maturè justitia mea, & salutare meum proficiscetur, & in brachio meo gentes salvantur.* De hoc brachio scripturas apostolicas consulamus. Cùm enim apostolus Paulus de Judæorum infidelitate ejusdem Prophetæ testimonium posuisset, quòd eis Christus non fuerit revelatus, hoc posuit: (Rom. 10. 16. Isai 53. 1.) *Quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est?* Deinde in consequentibus adjungit Isaias & dicit: (Isai. 52. 9.) [c] *Erumpant lætitiâ simul deserta Ierusalem, quoniam misertus est ejus, & eruit Ierusalem, & patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu universarum gentium, & videbunt omnes nationes usque ad* [d] *ultima terræ salutem quæ à Deo est.* Quis tam surdus, quis tam demens, quis tam mente cæcus, [e] ut his tam evidentibus testimoniis obloquatur?

17. Sed ad manifestiora veniamus. Certè sacratissimas nuptias in Scripturis novimus; sponsum & sponsam, Christum & Ecclesiam. Utrumque describit Isaias, ne fortè in eorum aliquo erremus, quod cui acciderit, utrumque amittit. Quia de hoc conjugio in sacramento dictum est, sicut testatur Apostolus, (Ephes. 5. 31.) *Erunt duo in carne una.* Sic ergo prior ipse describitur: post multa quæ de illo ita dicit Isaias, ut & ipsi obmutescant Judæi; ne longum sit omnia memorare, hoc paululùm advertite. (Isai 53. 11. & 12.) *Et peccata*, inquit, *eorum ipse portabit, ideo hereditate possidebit multos, & fortium partietur spolia, propter quod tradita est in mortem anima ejus, & inter iniquos deputatus est, & ipse peccata multorum sustinuit, & propter iniquitates nostras traditus est.* Hæc de Domino nostro Jesu Christo tanto antè prædicta & prophetata [f] fatemini. Hic ergo sponsus ut quid traditus est ad

[a] In Floriacensi MS *& Israël. Ad eum appropinquabo, & honorabo coram Domino.* In Græco LXX. est, *συναχθήσομαι ἢ δοξασθήσομαι ἐναντίον κυρίου.*

[b] Editi, *qui commorantur. Isti longè à te efficiuntur, qui te transvorabunt.* Castigantur ad Floriac. MS.

[c] Editi, *Erumpat.* At Floriac. cod. *Erumpant*: refertur ad *deserta*, Græcè τὰ ἔρημα.

[d] Floriacensis cod. *intima terræ.*

[e] Am. & Floriacensis cod. carent particulâ *ut*: quæ quidem ibi hic nihil nocet: sed infrà post verbum *obloquatur*, perperam additum fuerat in excusis, *nisi qui nescit quid loquatur*, quod à Floriacensi MS. abest.

[f] Sic Floriac. cod. At editi, *fatemur.*

mortem, ut quid inter iniquos deputatus est tanta humilitate celsitudinis suæ? Quid egit, quid adquisivit? Quis ita surdus est, ut hæc non audiat? quis ita [a] obtusus, ut non intelligat? quis ita cæcus, ut non videat? *Ideo*, inquit, *ipse hereditate possidebit multos, & fortium partietur spolia, propter quòd tradita est in mortem anima ejus, & inter iniquos deputatus est.* Quid est, hæretici, quod de paucitate gloriamini, si propterea Dominus Jesus Christus traditus est ad mortem, ut hereditate multos possideret? Et qui sunt hi multi, vel quàm latè occupant terram; quæ sequuntur audiamus.

Donatistæ de paucitate gloriantur.

18. Prænuntiato sponso & expresso, procedat & sponsa in verbis Isaiæ: legamus eam in veritate paginarum sanctarum, & agnoscamus in orbe terrarum. Hoc testimonium de sancta Ecclesia prædictum etiam Paulus apostolus posuit. Non est quò fugiat contentiosa tergiversatio hæreticorum. *Lætare sterilis*, inquit, *quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum.* Ubi est, inquam, quod de paucitate gloriamini? Nonne isti sunt multi, de quibus paulò antè dictum est, *Ideo ipse hereditate possidebit multos*? Nam quæ est hereditas ejus, nisi Ecclesia ejus? *Multi*, inquit, *filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum*. Synagogam scilicet Judæorum volens intelligi virum habentem, quoniam acceperat legem. Hinc jam potest dijudicari quod dicimus. Comparent isti multitudinem suam in Afris vel in Africa constitutam, cum multitudine Judæorum per omnes terras quacumque dispersi sunt, & videant quàm sint in illorum comparatione paucissimi. Quomodo ergo de se dictum assignabunt, *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum!* Rursus comparent multitudinem Christianorum per omnes gentes, qoibus non communicant, & videant quàm pauci sint in comparatione omnes Judæi; & tandem aliquando intelligant in Ecclesia catholica toto orbe diffusa, istam prophetiam esse completam: *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum.* Sed cui habenti virum hæc deserta prælata fuerit in multitudine filiorum, sit obscurum, sit in ænigmate: hanc tamen esse Ecclesiam Christi, de qua dictum est, *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum*, quisquis contradicit, non mihi, sed Apostolo contradicit.

Gal. 4. 27.

Isai. 54. 1.

19. Unde autem multos filios esset habitura, consequenter adjungit, & ait: *Dixit enim Dominus, Dilata locum tabernaculi tui & [b] aulæarum tuarum: fige, noli parcere, longos fac funiculos tuos, & palos tuos confirma, adhuc in dextram & in sinistram extende: & semen tuum gentes possidebit, & civitates desertas inhabitabit. Ne timeas, quoniam prævalebis, neque verearis quod detestabilis fueris. Confusionem æternam oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi, & qui liberavit te, Deus Israël universæ terræ vocabitur.* Ecce quò usque jussa est extendere funiculos, donec Deus ejus Israël universæ terræ vocetur. De illa quippe & ei dicitur alio loco per eumdem Prophetam: *Propter Sion non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, donec prodeat sicut lux justitia mea, salvatio autem mea sicut facula ardebit, &*

Isai. 54. 2.

Isai. 62. 1.

A *videbunt omnes gentes justitiam tuam, & ... honorem tuum; & vocabit te nomine tuo novo, quod Dominus vocavit illud; & eris corona pulcritudinis in conspectu Domini, & diadema regni in manu Dei tui; & jam non vocaberis derelicta, & terra tua non vocabitur deserta. Tu enim vocaberis voluntas mea, & terra tua orbis terrarum.* Quid dici manifestius adhuc exigendum est? Ecce ex uno Propheta quàm multa, quàm clara: & tamen resistitur & contradicitur, non cuiquam homini,

B sed Spiritui Dei, & evidentissimæ veritati. Et tamen ab eis qui nomine Christiano gloriari volunt, gloriæ Christi ipsius invidetur, ne ista, quæ tanto antè de illo prænuntiata sunt, credantur impleri, cùm jam non prænuntiantur, sed ostenduntur, videntur, tenentur. Jam verò si de omnibus Prophetis Ecclesiæ præsignatæ, quam sicut legimus, cernimus, testimonia colligere in hanc unam epistolam velim; vereor ne ipse videar judicare pauca esse, quæ tam multa sunt, ut ex isto

C solo Isaia si omnia congregare vellem, modum debiti sermonis excederem.

20. JAM ergo pauca de Psalmis audiamus, tanto antè cantata, & nunc jam compleri cum magno gaudio videamus. Et priùs illud ipsum quod Petilianus in epistola sua [a] quo ore posuerit nescio, audiant & judicent. *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam fines terræ.* Quis enim Christia-

CAPUT VIII. Ex Psalmis.

[a] f. quare posuerit.

Psal. 2. 7.

D nus umquam dubitavit hoc de Christo esse prædictum, aut hanc hereditatem aliud quàm Ecclesiam esse intellexit? Et quia bonos & malos intra eadem retia sacramentorum erat habitura, *Reges eos*, inquit, *in virga ferrea, tamquam vas figuli conteres eos.* Eadem quippe firmâ & inflexibili justitiâ boni reguntur, mali conteruntur.

Virga ferrea, firma & inflexibilis justitia.

21. Quis tam devius & absurdus est à divinis eloquiis, qui non ipsum Evangelium recognoscat, cùm cantatur ille Psalmus ubi scriptum est, *Foderunt*

E *manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem?* Quando etiam cùm hoc factum Evangelista narraret, hujus testimonii memor fuit. Quid autem hujus crucis pretio, quid tantæ celsitudinis tanta humilitate, quid illo innocentissimo & divino sanguine comparatum est, nisi quod illic in consequentibus dicitur, *Commemorabuntur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ; & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium?* Nonne Apo-

Psal. 21. 17.

Matth. 27. 35.

Johan. 19. 24.

F stolus de prædicatoribus novi Testamenti dictum exposuit quod scriptum est, *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum?* De quo alio nisi de Christo intelligitur, *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus?* Cujus, nisi Christi vox est, *Dormivi conturbatus?* Et unde conturbatus, sequitur & dicit, *Filii hominum dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta*: quorum nisi eorum

Rom. 10. 18.

Psal. 18. 5.

Psal. 49. 1.

Psal. 56. 5.

G qui clamaverunt, *Crucifige, crucifige?* Ut quid hoc totum, cui bono, cui lucro? Audi quid sequatur: *Exaltare super cælos Deus, & super*

Luc. 23. 21.

Psal. 56. 6.

[a] In MS. *obtunsus*.

[b] Lovanienses adjecerunt hic, *pelles*, tametsi nec in MSS. reperiatur: & loco *aulæarum*, legendum putant, *aulæorum*, vel *aulæarum*. Græcè est τῶν αὐλαιῶν V. lib. 18. de Civit. Dei cap. 29.

omnem terram gloria tua. Ecce habes Christum in passione dormisse, & resurrectione super cælos adscendisse. Et unde gloria ejus super omnem terram, nisi quia Ecclesia ejus per omnem terram? In his duabus sententiis brevissimis, vos hæretici totum quod inter nos agitur interrogo. *Exaltare*, inquit, *super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.* Cur Dominum Christum exaltatum super cælos prædicatis, & ejus gloriæ super omnem terram non communicatis?

De Christo, non de Salomone intelligendus.

22. Psalmus septuagesimus primus *in Salomonem* titulatur: sed quia ita dicta sunt quæ in illum regem temporalem, & postea graviter peccantem, convenire non possint, etiam contra ipsos Judæos de Christo esse prædicta invictissimè defenduntur. Nullus autem hoc Christianus negat. Talia enim dicta sunt, de quibus dubitari non possit, quòd ad Christum pertineant. Ibi etiam dicuntur hæc, ubi agnoscatur Ecclesia toto orbe diffusa, omnibus etiam regibus Christo subjugatis: *Et dominabitur*, inquit, *à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ.* A flumine utique ubi eum Spiritus-sanctus in columbæ specie, & vox de cælo manifestavit. Deinde sequitur: *Coram illo decident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent. Et adorabunt eum omnes reges* [a], *omnes gentes servient ei.* Et paulò pòst: *Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus in æternum & in sæculum sæculi. Et replebitur gloria ejus omnis terra, fiat, fiat.* Ite nunc Donatistæ & clamate, Non fiat, non fiat. Vicit vos Dei verbum dicens, Fiat, fiat. Ecce manifestata est in Psalmis Ecclesia toto orbe diffusa, super quam requiescit gloria regis ejus. Unde & ipsa regina est sponsa ejus, de qua ei dicitur in quadragesimo-quarto Psalmo: *Adstitit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta varietate.* Et ad eam ipsam exhortandam continuò divinus sermo dirigitur: *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviscere populum tuum & domum patris tui, quoniam concupivit rex speciem tuam, quia ipse est Deus tuus.* Attendite unde cœperit alloqui sponsam Christi divina prophetia: *Audi*, inquit, *filia, & vide.* Vos autem nec audire vultis hæc prædicta, nec videre completa: & tamen & auditis & videtis inviti. Audite ergo quid paulò pòst ei dicitur: audite hoc ex pagina divina quomodo prænuntietur, & videte in omni terra quomodo compleatur. *Pro patribus tuis*, inquit, *nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram.* Quàm multa prætercam de hac re testimonia Scripturarum, norunt qui legunt; & ego novi, sed onerare epistolam nolo, cui respondere flagito.

Psal. 71. 8. Vide lib. 17. de Civ. Dei cap. 8.

Psal. 44. 10.

CAPUT IX. Quomodo has scripturas eludere conati sunt Donatistæ.

23. QUID ad hæc dicturi sunt quæ commemoravi ex Lege, & Prophetis, & Psalmis, de Christi Ecclesia, quæ toto orbe diffunditur, cui malunt repugnare perversi, quàm communicare correcti? Quid, inquam, dicturi sunt, utrùm hæc falsa esse, an obscura? Sed falsa esse non audent dicere: premuntur enim mole tantæ auctoritatis. Hæc ergo cùm vera esse fateantur, impleri non posse contendunt: quasi aliud sit prophetiam crimine falsitatis arguere, quàm dicere, quæ prænuntiavit, non posse compleri. Hoc est enim dicere, non esse prophetiam, sed potiùs pseudoprophetiam. Et cùm quæsiens ab eis, cur hæc impleri non possint? Respondent: *Quia homines nolunt. Cum arbitrio quippe libero*, inquiunt, *homo creatus est, & si vult credit in Christum; si non vult, non credit: si vult perseverat in eo quod credit; si non vult, non perseverat. Et ideo cum cœpisset per orbem terrarum crescere Ecclesia, noluerunt homines perseverare, & defecit ex omnibus gentibus Christiana religio, excepta parte Donati.* Quasi verò nesciret Spiritus Dei futuras hominum voluntates. Quis hoc insanissimus dixerit? Cur ergo non hoc potiùs prænuntiavit, quod de voluntatibus hominum sciebat futurum? Hoc enim modo quo isti putant hæc esse prædicta, quisquis voluerit potest esse propheta, ut cùm ea quæ prædixerit, impleta non fuerint, respondeat, Homines noluerunt: libero enim arbitrio Christiani sunt. Hoc modo poterat aliquis prophetare Christum non in cruce passurum, sed gladio moriturum; ut cùm aliter factum esset, responderet, Quid ego feci? Homines in libero arbitrio constituti noluerunt ei facere quod ego prædixeram, & hoc fecerunt quod ipsi voluerunt. Jam cui non occurrat, quàm multa isto modo poterant prophetari, vel etiam possunt à quibuslibet hominibus? Quis enim dubitaverit, quòd Judas Christum, si [b] voluisset, non utique tradidisset: & Petrus si voluisset, ter Dominum non negasset? Sed ideo fuit de illis certa prædictio, quia & Deus etiam futuras prævidet voluntates.

Rehetum

Libere Christum Judas tradidit, & Petrus negavit.

CAPUT X. Ex Evangelio.

24. VERUMTAMEN quamquam hæc & tardis cordibus pateant, audiamus hinc & ipsius Verbi vocem ore propriæ carnis expressam. Certe cùm post resurrectionem præberet se etiam contrectandum atque palpandum manibus dubitantium discipulorum, & cùm accepisset coram illis, & manducasset quod ei porrexerant, dixit eis, *Isti sunt sermones, quos locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum, quia oportebat adimpleri omnia scripta in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* De quo autem, nisi de illo scripta sunt, quæ nos quoque commemoravimus ex Lege, & Prophetis, & Psalmis, sicut per singula demonstravi? Cùm ergo ipse dicat qui veritas est, *Oportebat adimpleri omnia:* quomodo isti negant, nisi quia veritati inimici sunt? Si autem obscura esse adhuc dicunt, & hinc ipsum caput audiamus verissimum demonstratorem corporis sui. Cùm enim dixisset, *quia oportebat adimpleri omnia scripta in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me:* tamquam quæreremus utrùm in eo quod dixit *de me*, illic intelligenda esset Ecclesia, propter id quod scriptum est, *Erunt duo in carne una*; ut non solùm de capite, verùm etiam de corpore certa divina oracula teneremus, sequitur Evangelista & dicit, *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit illis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die.* Hîc ipsum caput ostenditur, quod etiam se manibus discipulorum præbuit contrectandum. Vide quemadmodum de corpore adjungat, quod est Eccle-

Luc. 24. 44.

Joan. 14. 6. Luc. 24. 44.

Gen. 2. 24.

Luc. 24. 45.

[a] Editi addunt *terræ*: quod à Floriacensi MS. abest & à Græco LXX.

[b] Floriacensis cod. hic & infrà loco *si voluisset*, habet *si noluisset*.

sia,

sia, ut nos nec in sponso, nec in sponsa errare A permittat: *Et prædicari*, inquit, *in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Quid hac voce veracius, quid divinius, quid manifestius? Me piget eam commendare verbis meis, & hæreticos non pudet eam oppugnare verbis suis.

25. Dicant ea testimonia, quæ posui de Lege, & Prophetis, & Psalmis, obscura esse & figuratè dicta, etiam aliter posse intelligi; quamquam & in eis egerim quantum potui, ut nec hoc audeant dice- B re: sed ecce dicant. Numquid & hoc obscurè dictum, aut ænigmatis velamento inumbratum est, quod ipse Christus dixit, *Quia sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem?*

Luca 24. 46.

Si obscurum est, *Dormivi conturbatus:* numquid obscurum est, *quia oportebat Christum pati?* Si obscurum est, *Exaltare super cælos Deus:* numquid obscurum est, *& resurgere tertia die?* C Si obscurum est, *Super omnem terram gloria tua:* numquid obscurum est, *& prædicari in nomine ejus pænitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes?* Si obscurum est, *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram, à solis ortu usque ad occasum:* numquid obscurum est, *& prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes?* Sic enim terra vocata est à solis ortu usque ad occasum, quemadmodum ipse ait, *Non veni vocare justos, sed peccatores in* D *pænitentiam.* Si obscurum est, *Ex Sion species decoris ejus:* numquid obscurum est, *incipientibus ab Ierusalem?* Ipsa est enim Sion quæ Jerusalem.

Psal. 56. 5. — Psal. 107. 6 & 56. 6. — Psal. 49. 1. — Matth. 9. 13. — Psal. 49. 2.

Sed quid ad me? Dicant ea quæ posui de Lege, & Prophetis, & Psalmis, non pertinere ad hæc verba Domini, quæ in Evangelio leguntur: non curo, nec resisto. Certè tamen nisi in Lege, & Prophetis, & Psalmis hoc prædictum esset, sive in eis testimoniis quæ ipse adhibui, sive in aliis, nequaquam dixisset Dominus, *Oportet impleri* E *omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me:* ac deinde aperto eorum sensu ut intelligerent Scripturas, doceret ea ipsa quæ de illo scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Psalmis, eo modo ut diceret, *Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Non ego potuerim in Lege, & Prophetis, & Psalmis hæc scripta cognos- F cere: ibi tamen hoc esse scriptum ille dicit, qui Veritas est. Sed etsi hæc ibi scripta esse non diceret, procul dubio sufficeret Christianis quòd Christus ipse dixisset, *oportere prædicari in nomine suo pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Sed dubitantes discipulos suos quamvis conspecto & contrectato ejus corpore, majore documento Scripturarum voluit confirmare, quàm quòd se ipse visibilem atque palpabilem mortalium sensibus G admovebat. * Teneamus ergo Ecclesiam ex ore Domini designatam, unde cœptura, & quò usque perventura esset; cœptura scilicet ab Jerusalem, & perventura in omnes gentes.

Luca 24. 44. — * Apud Am. & Er. Capur X.

Jerusalem unde cœpit Ecclesia,

26. Hîc jam quisquis dixerit, Jerusalem non illam visibilem civitatem intelligendam, sed figu- A ratè positam, ut spiritaliter accipiatur tota Ecclesia æterna in cælis, & ex parte in terris peregrina: potest dicere etiam illud figuratè dictum, *Quia oportebat Christum pati, & resurgere tertia die.* Quod quisquis dixerit, nec quoquo modo Christianus habendus est. Sicut ergo illud propriè positum est, ita & quod adjunctum est de omnium gentium Ecclesia incipiente ab Jerusalem. Exposuit enim Dominus hæc de se dicta esse in Lege, & Prophetis, & Psalmis: & utique ipsa B expositio non potuit esse figurata; alioquin non esset expositio. Deinde cùm Jerusalem figuratè posita & spiritaliter intellecta universam Ecclesiam significet, quomodo universa Ecclesia incipit ab universa Ecclesia, tamquam Jerusalem incipiat ab Jerusalem? Manifestum est ergo propriè positum de illa civitate, unde etiam cœpisse probatur Ecclesia, etiam atque etiam ipso manifestante, & nullam insidiarum latebram calliditati hæreticæ relinquente. Sic enim sequitur & C dicit: *Et vos horum testes, & ego mitto promissionem meam super vos. Vos autem sedete in civitatè quoad usque induamini virtute ex alto.* In qua utique civitate sedere eos jussit quoad usque induerentur virtute ex alto, id est, Spiritu-sancto, quem se missurum essè promiserat, ab ea civitate cœpturam prædixit Ecclesiam. Si autem non eam putant esse Jerusalem, audiant quod sequitur: *Produxit autem illos usque Bethaniam, & levavit manus suas, & benedixit illos. Et factum* D *est cùm benedixisset illos, discessit ab eis. Et ipsi reversi sunt cum gaudio magno in Ierusalem, & fuerunt semper in templo laudantes Deum.* Ecce ubi ostenditur illa civitas, in qua eos sedere jussit, donec induerentur virtute ex alto.

non invisibilem, sed visibilem intelligendam esse. Luca 24. 46.

Caput XI. Nulla hic divisio apud Am. & Er. Ex Actis Apostolorum.

27. Et hîc quidem quot diebus cum eis fuerit, posteaquàm se vivum post passionem suam oculis eorum & manibus demonstravit, prætermissum est: non autem tacetur in Actibus Apostolorum, ubi rursus eadem manifestatione ver- E borum Dominicorum futura per orbem terrarum prænuntiatur Ecclesia: ubi nullus omnino dubitare permittatur, nisi qui de sanctarum Scriprurarum fide dubitat, illam esse Jerusalem visibilem civitatem, unde cœpit Ecclesia post Domini Jesu Christi resurrectionem & adscensionem: nec aliud eum voluisse ostendere, nisi hujus terræ loca, unde illi daret initium, & quomodo eam per cuncta inde diffunderet. Sic enim scriptum est in Actibus Apostolorum: *Primum qui-* F *dem sermonem feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere usque in diem, quo Apostolos elegit per Spiritum-sanctum mandans eis prædicare Evangelium: quibus & manifestavit se ipsum post passionem suam in multis signis, per dies quadraginta apparens eis, & disputans de regno Dei. Et cùm conversaretur cum eis, præcepit eis ne discederent ab Ierosolymis, sed exspectarent promissionem ejus, quam audistis, inquit, ex ore meo. Quia Iohannes quidem baptizavit aquâ, vos au-* G *tem Spiritu-sancto baptizabimini, quem & accepturi estis non post multos hos dies. At illi quidem convenientes interrogabant eum, dicentes, Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israël? Quibus respondens dixit, Non est vestrûm scire tempora* [a] *vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem Spiritus-sancti supervenien-*

Act. 1. 1.

[a] In Floriacensi codice deest, *vel momenta*: quod alibi omitti solet in MSS.

tem in vos: & eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram. Ecce & hîc manifestatum est unde cœptura, & quò usque perventura esset Ecclesia.

Donatistæ solos suæ factionis homines Christianos appellabant.

28. Quid ad hæc dicunt qui Christianos se superbissimè dicunt, & Christo apertissimè contradicunt? Nos hanc Ecclesiam tenemus, contra istas divinas voces nullas humanas criminationes admittimus. Movet enim nos plurimùm, quod Dominus noster, cui non credere sacrilegum & impium est, novissimis verbis suis, quæ habuit in terra, hæc primitivæ Ecclesiæ documenta salubria & novissima dereliquit. His enim dictis mox adscendit in cælum: præmunire voluit aures nostras adversùs eos, quos procedentibus temporibus exsurrecturos esse prædixerat, & dicturos,
Matth. 24. 23. *Ecce hic est Christus, ecce illic.* Quibus ne crederemus admonuit. Nec ulla nobis excusatio est, si crediderimus contra vocem pastoris, tam claram, tam apertam, tam manifestam, ut nemo vel obtusus & tardus corde possit dicere, Non
Luca 24. 46. intellexi. Quis enim non intelligat, *Sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusa-*
Act. 1. 8. *lem?* Quis non intelligat, *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram? His dictis, elevatus est, & nubes suscepit eum, & viderunt eum euntem in cælum.* Quid hoc est rogo? Cùm verba novissima hominis morientis audiuntur ituri ad inferos, nemo eum dicit esse mentitum, & impius judicatur heres, qui fortè illa contempserit: quomodo ergo effugiemus iram Dei, si vel non credentes, vel contemnentes repulerimus verba novissima, & unici Filii Dei, & nostri Domini ac Salvatoris, & ituri in cælum, & inde prospecturi quis ea negligat, quis observet; & inde venturi, ut de omnibus judicet? Habeo manifestissimam vocem pastoris mei, commendantis mihi & sine ullis ambagibus exprimentis Ecclesiam: mihi imputabo si ab ejus grege, quod est ipsa Ecclesia, per verba hominum seduci atque aberrare voluero; cùm me præsertim admonuerit dicens, *Quæ*
Johan. 10. 27. *sunt oves meæ, vocem meam audiunt, & sequuntur me.* Ecce vox ejus clara & aperta: hac auditâ qui eum non sequitur, quomodo se ovem ejus dicere audebit? Nemo mihi dicat, O quid dixit Donatus, ô quid dixit Parmenianus, aut Pontius, aut quilibet illorum. Quia nec catholicis episcopis consentiendum est, sicubi fortè falluntur, ut contra canonicas Dei scripturas aliquid sentiant. Sed [a] si custodito unitatis & caritatis vinculo in hoc incidunt, fiet in eis quod
Philip. 3. 15. Apostolus ait, *Et si quid aliter sapitis, hoc quoque Deus vobis revelabit.* Jam verò istæ divinæ voces de universa Ecclesia, ita manifestæ sunt, ut contra eas nisi hæretici animosa perversitate & cæco furore latrare non possint.

29. Sed prædictam demonstravimus Ecclesiam in verbo Dei sponso ejus, sive per Legem, & Prophetas, & Psalmos, sive per os proprium, ab Jerusalem cœpturam, & perventuram usque ad terminos orbis terræ: quomodo autem cœperit ab Jerusalem, & in omnes gentes inde diffusa fructificet, in eodem verbo Dei etiam per Apo-

A stolos demonstratur, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, quod jam commemoravi dixisse Dominum, *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram.* Act. 1. 8. Deinde sequitur: *Hæc cùm dixisset, videntibus illis elevatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum. Et cùm intuerentur in cælum euntem illum, ecce duo viri adstiterunt illis in veste candida, qui & dixerunt, Viri Galilæi quid statis respicientes in cælum? Iste Iesus qui assumtus est à* B *vobis in cælum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum. Tunc reversi sunt in Ierusalem à monte qui vocatur Eleon, qui est juxta Ierosolymam sabbati habens iter. Et cùm introissent, adscenderunt in superiora, ubi erant inhabitantes, Petrus & Johannes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi. Hi omnes erant adservientes unanimes orationi cum mulieribus & Maria, quæ fuit mater Iesu,* C *& fratribus ejus. In his autem diebus surgens Petrus in medio discipulorum, dixit, erat autem turba hominum circiter centum-viginti.* Deinde narratur, Petro faciente sermonem, quemadmodum Matthias in locum Judæ traditoris Domini subrogatus sit. Et post ejus ordinationem sequitur Scriptura dicens: *Et cùm complerentur dies Pentecostes, erant omnes simul in* [b] *unum: & factus est* Act. 2. 1. *repentè de cælo sonus, velut decurrentis spiritus vehementis, & replevit totam domum, ubi erant se-* D *dentes; & visæ sunt illis distributæ linguæ velut ignis: consedit autem super unumquemque eorum, & repleti sunt omnes Spiritu-sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus dabat pronuntiare illis. Erant autem inhabitantes in Ierusalem Iudæi viri* [c] *religiosi, ex omni gente quæ est sub cælo. Cùmque facta esset hæc vox, convenit multitudo, ac mente confusa est, quia audiebat unusquisque eorum suâ linguâ loquentes eos. Stupebant autem & mirabantur ad invicem dicentes, Nonne* E *omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque propriam linguam, in qua nati sumus? Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam Iudæi, & Cappadociam, Pontum, & Asiam, Phrygiamque & Pamphyliam, Ægyptum, & partes Libyæ, quæ sunt ad Cyrenen, & qui advenerant Romani, Iudæique, & advenæ, Cretenses, & Arabes audiebant loquentes illos suis linguis magnalia Dei. Stupebant autem & hæsitabant ad invicem dicen-* F *tes, Quidnam vult hoc esse? Alii verò irridebant eos, dicentes, Quia musto repleti sunt isti. Stans verò Petrus cum undecim discipulis, elevavit vocem suam, & locutus est dicens, Viri Iudæi, & universi qui habitatis Ierusalem, hoc vobis notum sit:* & cetera, quibus eos exhortabatur ad fidem. Quæ cùm terminasset, sequitur Scriptura ita narrans: *His igitur auditis, compuncti sunt corde, dicentes ad* Act. 2. 37. *Petrum & ad Apostolos, Quid faciemus, viri fratres? Ostendite nobis. Petrus autem dixit ad eos,* G *Pœnitentiam agite, & baptizetur unusquisque vestrùm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis gratiam Spiritus-sancti. Vobis est enim promissio, & filiis vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster. Et aliis quidem verbis plurimis testificabatur*

a Apud Lov. *sed qui custodito.*
b Editi, *in eodem loco.* At MS. *in unum.* Græcè est ἐπὶ τὸ αὐτό.
c Floriacensis cod. *Judæi viri & religiosi.*

[illegible] *prava* [illegible] *Il* [illegible] *baptiza-* [illegible] *fuerint* [illegible] [a] ceptum est ab Jerusalem [illegible] per omnes gentes; [illegible] significatum est in eis, qui eodem [illegible] Spiritu sancto [illegible] [illegible].

[illegible] per omnes gentes quemadmodum venerit, [illegible] Petrus prædixerat, ubi ait: *Vobis est* [illegible], *& omnibus qui longè sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster*: deinceps videamus. Nominatur enim consequenter ea, quæ tunc gesta sunt Jerosolymis usque ad passionem Stephani diaconi, ubi etiam Saulus commemoratur cum ejus occasioni ejus.

Act. 8. 1. Qua completa, ita deinde narratur: *Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat in Jerosolymis: omnesque dispersi sunt in regionibus Judææ, & Samariæ, exceptis Apostolis, qui remanserunt Jerosolymis.* Videte quemadmodum deinceps impleatur, quod per ordinem Dominus

Act. 1. 8. dixerat, *Eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram.* Jam in Jerusalem factum erat: sequebatur in Judæa, & Samaria, propter quod illi dispersi sunt in regionibus Judææ, & Samariæ. Hoc enim de illis

Act. 8. 4. mox dicitur: *At illi qui dispersi erant, transeuntes per civitates & castella, evangelizabant verbum Dei.* Quia verò ierant & Apostoli, audito quòd recepisset Samaria verbum Dei, quando per impositionem manûs eorum acceperunt Spiritum-

Act. 8. 25. sanctum, ita dicitur de Petro & Johanne: *Petrus autem & Johannes testificati verbum Domini, redibant Jerosolymam, multisque viris Samaritanorum evangelizabant transeuntes.* Deinde narratur de illo Eunucho, qui rediens ab Jerosolymis, á Philippo baptizatus est: & de ipso Philippo dicitur, *Angelus autem Domini rapuit Philippum ab eo, & ampliùs non vidit eum Eunuchus. Ibat autem viâ suâ gaudens: Philippus autem inventus est venisse in Azotum. Unde revertens evangelizabat per omnes civitates usque dum veniret in Cæsaream.* Sic ergo invenitur & per Judææ & Samariæ civitates prædicatum Evangelium. Restabat ergo ut prædicaretur ex ordine etiam per omnes gentes, sicut Dominus dixerat, *usque in totam terram.* Vocatur ergo Saulus de cælo, fit ex persecutore prædicator, & dicit de illo Dominus ad Ana-

Act. 9. 15. niam, *Vade, quoniam vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israël magnificari. Ego enim monstrabo ei quanta patietur propter nomen meum.* Jam itaque tenemus Ecclesiam in Jerusalem, & per totam Judæam, & Samariam. Unde apertissimè pauló pòst dicitur: *Ecclesiæ quidem per totam Judæam, & Galilæam, & Samariam habebant pacem, instructæ & confirmatæ in timore Domini, & consolatione sancti Spiritus replebantur.* Deinde paucis interpositis,

Act. 10. venitur ad eum locum, ubi Cornelius centurio credidit, & cum suis baptizatus est, qui omnes gentiles erant incircumcisi. Quod ante quàm fieret, Petrus vidit in assumtione mentis, cùm oraret, cælum apertum, & quatuor initiis ligatum vas quoddam tamquam linteum limpidum, in quo erat omne genus quadrupedum ac ferarum, & volatilium cæli. [illegible] facta est vox, *P*[illegible] *macta, & manduca.* At autem Petrus, *Domine, numquam manducavi omne commune & immundum.* [illegible] vox rursus ad eum, *Quæ Deus mundavit, tu communia ne dixeris.* Quod autem per hoc [illegible] gentes crediture significatæ sint, non opus est ut conjiciamus: ipse quippe Apostolus hoc exposuit in [b] illo vase sibi demonstratum. Cum enim ingressus esset domum ubi erat Cornelius, & multi convenissent, dixit ad eos, *Vos melius scitis, quomodo abominandum sit viro Judæo, jungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi Deus ostendit, nullum communem aut inquinatum dicere hominem.* Ita exposuit illam vocem, quam de animalibus in illo linteo demonstratis audierat, *Quæ Deus mundavit, tu ne communia dixeris.* Jam cui non appareat, illo vase significatum orbem terrarum, cum omnibus gentibus? Unde etiam quatuor initiis erat alligatum, propter notissimas quatuor partes, Orientem & Occidentem, Austrum & Aquilonem, quas sæpissime Scriptura commendat. Jam verò Paulus missus ad gentes, quæ loca circumierit disseminans verbum Dei, & natas confirmans Ecclesias, longum est commemorare. Cui Judæi cùm restitissent Antio-

chiæ, ipse & Barnabas dixerunt ad eos, *Vobis oportebat primum loqui [c] verbum Dei, sed quoniam repulistis illud, & indignos vos judicastis vitâ æternâ, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te lumen gentibus, ut sis in salutem usque in extremum terræ.* Et sequitur dicens, *Audientes autem gentes, perceperunt verbum Dei, & crediderunt quotquot erant destinati in vitam æternam.* Ecce & hîc commemoratum est testimonium ex propheta Isaia, quod & nos posuimus, ut sit salus usque in extremum terræ. — Act. 13. 46. — Isai. 49. 6.

Caput XII. — Nulla hic capitulatio apud Am. & Er.

31. Ut ergo non commemorem gentes, quæ post Apostolorum tempora crediderunt, & accesserunt Ecclesiæ: illæ ipsæ solæ, quas in sanctis litteris, in Actibus, in epistolis Apostolorum, & in Apocalypsi Johannis invenimus, quas utrique amplectimur, & quibus utrique subdimur, dicant isti nobis quemadmodum Africana seditione perierint. Has enim accepimus, non ex conciliis contendentium episcoporum, non ex disputationibus novitiis, non ex forensibus vel municipalibus gestis, sed ex litteris sanctis canonicis. Antiochena Ecclesia, ubi primùm appellati sunt discipuli Christiani, quomodo potuit Afrorum perire criminibus? Quis tam vehemens Africus tam longè potuit ablatam spargere pestilentiam, ubi nec nomina eorum per quos ortum est, vel de quibus ortum est hoc malum, nota esse potuerunt, Athenis, Iconio, Lystris? Quis delevit Ecclesias apostolico labore fundatas? In extremis epistolæ ad Romanos dicit idem Apostolus doctor gentium: *Audacius autem scripsi vobis ex parte, tamquam commemorans vos, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, ut minister sim Christi Jesu in gentibus, consecrans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata in Spiritu sancto. Habeo ergo gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo quidquam eorum loqui, quorum non perfecerit Christus per me in obedientiam gentium verbo & opere, in potestate signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus-sancti, ita* — V. lib. 2. contra Cresc. cap. 37. — Act. 11. 26. — Rom. 15. 15.

[a] Am. & Flodiac. codex, *coeptum est.*

[b] Lov. *in illa voce* de qua scilicet voce pauló pòst, *ita exposuit illam vocem*.

[c] Floriacensis cod. *sermonem Dei.*

ut ego ab Ierusalem & in circuitu usque in Illyricum repleverim Evangelium Christi. Quærite Donatistæ, si nescitis, quærite ab Jerusalem per terrena itinera in circuitu usque in Illyricum quot mansiones sint: si tot Ecclesias computemus, dicite quemadmodum per Africanas contentiones perire potuerunt? Ad Corinthios, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses, ad Colossenses, vos solas Apostoli epistolas in lectione, nos autem & epistolas in lectione ac fide, & ipsas Ecclesias in communione retinemus. Jam verò Galatia non una Ecclesia est, sed in ea regione innumerabiles. Corinthios autem videte
2 Cor. 1. 1. quemadmodum salutaverit: *Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum sanctis omnibus, qui sunt in universa Achaia.* Quot putatis esse Ecclesias in universa Achaia? Fortasse ubi Achaia sit, nescitis, & de tam incognita provincia tanta cæcitate judicatis, ut eam criminibus Afrorum periisse dicatis. Nonne plena sunt florentissimis Ecclesiis omnia loca, quæ Petrus nominavit,
1 Pet. 1. 1. Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia, Bithynia?
Apoc. 1. 11. Quid Johannes quibus scripsit, Smyrnæ, Pergamo, Sardis, Tiathyræ, Philadelphiæ, Laodiciæ, quæ sunt Ecclesiæ? Jam enim Ephesum commemoravimus. Dicat mihi aliquis vestrûm, ubi sint, quantum ab invicem distent? Fortasse modò id quæritis, vel legendo vel audiendo co-
* Olim apud Am. & Er. CAP. XI. gnoscere. * Cognoscite ergo etiam quàm longè ab Africa remotæ sunt, & dicite nobis, cur eas omnino vobis incognitas, & in Apostolicis litteris manifestatas tam sacrilega temeritate accuseris, & tantâ dementiâ criminibus Afrorum periisse dicatis? Postremò quid de illis in sanctis canonicis libris scriptum sit, scio: quid de illis vos dicatis, nescio. Certè sicut nos eas legimus Ecclesias Christi ex codicibus quos & vos veneramini: sic & vos ex codicibus quos & nos veneramur, quemadmodum perierint, legite nobis. An placet vobis, ut contra Ecclesias, quæ membra sunt unius Ecclesiæ toto orbe diffusæ, quas nobis per Scripturas suas Spiritus-sanctus commendavit & tradidit, undelibet prolata quælibet hominum maledicta credamus? Hoc quidem vobis placet, sed nobis non placet. Quibus autem justiùs placeat, & vos videtis; sed victi animositate, non vultis vinci veritate. Ecce sunt Scripturæ Dei, ecce sunt in eis Ecclesiæ, & universali totius orbis nomine, & nominatim designatæ & expressæ: quid majores vestri collegis suis objecerint, nescierunt; quales ea caussa judices habuerit, nescierunt; quomodo ergo perierunt? Ecce sunt Scripturæ quibus credo, ecce sunt Ecclesiæ quibus communico: ubi tibi lego nomina earum, ibi mihi lege crimina earum.

32. Si autem aliunde clamas vel recitas, nos post vocem pastoris nostri, per ora Prophetarum, per os proprium, per ora Evangelistarum nobis apertissimè declaratam, voces vestras non admit-
Iohan 10. 27. timus, non credimus, non accipimus. *Quæ sunt oves meæ*, inquit pastor cælestis, *vocem meam audiunt, & sequuntur me.* Vox ejus de Ecclesia non est obscura. Quisquis ab ejus grege errare non vult, hunc audiat, hunc sequatur. Fidelissimus dispensator ejus doctor gentium in fide & verita-
Gal. 1. 6. te, quia ipse in eo loquebatur, hæc dicit: *Miror quòd sic tam citò transferimini ab eo qui vocavit in gratiam Christi in aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi aliqui sunt conturbantes vos, & volentes convertere Evangelium Christi. Sed licet si nos, aut Angelus de cælo vobis evangelizaverit præter quam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit præter quàm quod accepistis, anathema sit.* Evangelizata est nobis Ecclesia per totum orbem terrarum futura. Hoc
Luc. 24. 44. in Lege, & Prophetis, & Psalmis esse prænuntiatum ipse Dominus testificatus est, qui eam cœ-
Act. 1. 8. pturam ab Jerusalem & per omnes gentes permanaturam esse prædixit, testes sibi futuros in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram, cùm jam in cælum adscenderet, prænuntiavit. Hæc verba facta secuta sunt. Quomodo cœptum sit ab Jerusalem, & deinde processum in Judæam, & Samariam, & inde in totam terram, ubi adhuc crescit Ecclesia, donec usque in finem etiam reliquas gentes, ubi adhuc non est, obtineat, scripturis sanctis testibus consequenter ostenditur: quisquis aliud evangelizaverit, anathema sit. * Aliud autem evangelizat,
* CAP. XII. apud Am. & Er. qui periisse dicit de cetero mundo Ecclesiam, & in parte Donati in sola Africa remansisse dicit. Ergo anathema sit. Aut legat mihi hoc in scripturis sanctis, & non sit anathema.

Gen. 5. 24. 33. *Lego*, inquit: *Nam Enoch unus inter omnes homines placuit Deo, & translatus est: & postea toto mundo aquarum inundatione deleto, solus Noë cum conjuge & filiis & nuribus suis in arca meruit*
Gen. 7. 1. *liberari.* Adjungunt etiam de *Loth, quòd solus cum filiabus de Sodomis liberatus sit.* De ipso quoque
Gen. 19. 12. *Abraham, Isaac, & Iacob, quòd pauci fuerint Deo placentes,* * *in terra idolis & dæmonibus dedita. Postremò jam multiplicato populo Israël, jam temporibus regum in terra promissionis, quæ fuerat omnibus duodecim tribubus distributa*, commemorant
3. Reg. 12. *decem tribus divisas, & traditas servo Salomonis: duas autem remansisse filio Salomonis ad regnum, quod erat Ierusalem. Sic & nunc*, inquiunt, *totus mundus apostatavit, nos autem tamquam duæ illæ tribus in templo Dei, hoc est, in Ecclesia remansimus. Dominum etiam Iesum Christum cùm plurimi discipuli se-*
Ridiculum argumentum Donatistarum paucitatem suam commendare cupientium. *querentur, septuaginta duobus apostatantibus, soli cum illo duodecim remanserunt.* His atque hujusmodi exemplis hæretici suam paucitatem commendare conantur, & in sanctis Ecclesiæ multitudinem toto orbe diffusam blasphemare non cessant. Sed quæro ab eis, si (quod absit) nollem credere vera esse ista ipsa quæ ab eis commemorantur exempla, unde me convincerent? Nonne de scripturis sanctis, ubi leguntur tanta manifestatione, ut quisquis illas litteras in fidem recepit, non possit nisi & ista verissima confiteri? Porrò si hæc exempla ideo cogerer credere vera esse, quia ibi scripta sunt, ubi non possem dicere falsa esse quæ scripta sunt, cur non & ipsi de Ecclesia toto orbe diffusa eisdem scripturis credunt? Ecce nos omnia illa credimus; credant
Luc. 24. 47. & ipsi quod ait Dominus, *prædicari in nomine suo pœnitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Credant quod
Act. 1. 8. adscensurus in cælum novissimè dixit, *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram.* Et illa, & ista vera

* Sic Floriacensis cod. At editi, *Deo placentes, ceteri idolis dediti & dæmonibus.*

esse credantur, & nulla inter nos contentio re- A manebit, quia nec illis veris ista, nec istis veris illa impediuntur. *Et ista*, inquiunt, *credimus, & completa esse confitemur; sed postea orbis terrarum apostatavit, & sola remansit Donati communio.* Hoc nobis legant, sicut legunt de Enoch, de Noë, & de Abraham, Isaac, & Jacob, & de illis duabus tribubus, quæ decem separatis reliquæ factæ sunt, & de duodecim Apostolis, qui ceteris apostatantibus remanserunt; & hoc similiter legant, & nihil resistimus. Si autem non ea de B Scripturis sanctis legunt, sed suis contentionibus persuadere conantur: credo illa quæ in Scripturis sanctis leguntur, non credo ista quæ ab hæreticis vanis dicuntur. Sed quia se duabus illis tribubus, quæ cum Salomonis filio remanserunt, comparandos putant, legant, & eos hoc [a] elegisse pænitebit. Sic enim commemorantur in Scripturis ipsi duo populi. Pars quæ erat ad Jerusalem Juda nominatur: illa verò alia quæ cum servo Salomonis in ampliore numero segregata C est, Israël vocatur. Legant quæ dicant Prophetæ de utrisque quemadmodum pejorem dicant Judam quàm Israël, ita ut justificatam dicant aversatricem Israël peccatis prævaricatricis Juda: id est, tam gravia esse peccata hujus, ut in ejus comparatione illa justa dicenda sit. Nec hujus tamen, nec illius peccata obfuerunt aliquid justis, qui & hîc & illic fuisse inveniuntur. Nam & in illa parte, quam pro exemplo perditionis ponunt, id est, in Israël, fuerunt sancti Prophetæ. D Ibi erat ille memorabilis Elias, ut de aliis taceam, cui etiam dictum est, *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.* Ideo nequaquam pars illa populi, tamquam hæresis fuisse deputanda est. Deus enim easdem tribus jusserat separari, non ut religio, sed ut regnum divideretur, & hoc modo vindicaretur in regnum Juda. Deus autem numquam jubet schisma vel hæresim fieri. Neque enim quia & in orbe terrarum plerumque regna dividun- E tur, ideo & unitas Christiana dividitur, cùm in utraque parte catholica inveniatur Ecclesia.

Ezech. 16. 51.

3. Reg. 19. 18.

Secessio Israëlis à regno Juda non schismatica fuit.

34. Hoc ideo de Juda & Israël commemorandum arbitratus sum, maximè ut admoneantur isti, non obesse justis in medio impiorum constitutis, quidquid in ipsos populos propter impiorum multitudinem dicitur: ut desinant colligere testimonia, quæcumque sive per Prophetas, sive per os Domini, sive per Evangelistas in zizania vel paleam orbis terrarum dicta inveniuntur. Ple- F rumque enim sermo divinus impias turbas Ecclesiæ, quæ nec in Ecclesia deputantur, tamen propter sacramenta, quæ cum sanctis communiter habent, quia inest in eis quædam forma pietatis, cujus virtutem negant, sicut ait Apostolus, *Habentes formam pietatis, virtutem autem ejus abnegantes:* sic redarguit tamquam omnes tales sint, & nullus bonus omnino remanserit. Inde quippe admonemur, in suo quodam numero eos dici omnes, id est, omnes filios gehennæ, quò G cos Deus pertinere præscivit. Isti ergo vel imperitè, vel fallaciter agentes, colligunt de Scripturis talia, quæ vel in malos bonis usque in finem permixtos, vel de vastatione prioris populi Judæorum dicta reperiuntur: & volunt ea detorquere in Ecclesiam Dei, ut tamquam defecisse ac periisse de toto orbe videatur. Desinant ergo talia proferre, si respondere huic epistolæ volunt. Neque enim nos ita dicimus per totum orbem diffundi Ecclesiam, ut in sacramentis ejus solos bonos esse dicamus, ac non etiam malos, & eos etiam multo plures, ut in eorum comparatione pauci sint, cùm per se ipsos ingentem numerum faciant.

Quomodo intelligendæ sint propheticæ increpationes, quæ in totam interdum multitudinem dicuntur.

2. Tim 3. 5.

35. HABEMUS innumerabilia testimonia, & de commixtione malorum cum bonis in eadem communione sacramenti; sicut Judas ab initio malus inter bonos undecim conversatus est: & de bonorum paucitate, propter malorum plurium comparationem; & rursus de bonorum multitudine per se ipsam considerata. Ex quibus, ne longum faciam, pauca commemoro. Est in Canticis canticorum, quod de sancta Ecclesia dictum omnis Christianus agnoscit: *Sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum.* Unde appellat spinas, nisi propter malignitatem morum? Et easdem unde filias, nisi propter communionem sacramentorum? Videt etiam hîc Ezechiel signatos quosdam, ne cum malis pariter interirent, de quibus ei dicitur, *Qui gemunt & mœrent peccata & iniquitates populi mei, quæ fiunt in medio eorum.* Populum suum non diceret, quem solis illis illæsis perire mox jubet, nisi eum populum qui ejus sacramenta gestabat. Dicit & Dominus de superseminatis zizaniis, *Sinite utraque crescere usque ad messem:* id est, triticum & zizania. Et ipse interpretatur messem, finem esse sæculi, agrum verò, ubi utrumque seminatum est, mundum esse. Oportet itaque usque in finem sæculi crescere utrumque per mundum. Unde jam non permittuntur isti suspicari, aut asserere quod dicunt, omnes bonos defecisse de mundo, ut in sola parte Donati remanerent. Conantur enim contra apertissimam sententiam Domini dicentis, *Ager est hic mundus:* &, *Sinite utraque crescere usque ad messem:* &, *Messis est finis sæculi.* Est alia similitudo apertissima de commistione malorum & bonorum intra eamdem sacramentorum communionem & connexionem, quam Dominus ipse & ponit, & exponit. *Simile est*, inquit, *regnum cælorum sagenæ missæ in mare, quæ congregat omnia genera piscium. Cùm autem esset impleta, eduxerunt eam ad littus, & sedentes elegerunt optimos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi: exient Angeli, & separabunt malos de medio justorum, & mittent eos in [b] caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium.* Nulla ergo malorum commixtio terret bonos, ut propterea velint tamquam retia rumpere, & à congregatione unitatis exire, ne homines non pertinentes ad regnum cælorum in sacramentorum consortio patiantur: quando quidem cùm ad littus, id est, ad finem sæculi ventum fuerit, fiet debita separatio, non humanâ temeritate, sed divino judicio.

CAPUT XIV. apud Am. & Er. III.

Mali in Ecclesia bonis esse permixtos.

Cant. 2. 2.

Ezech. 9. 4.

Matth. 13. 30.

Matth. 13. 47.

36. De paucitate autem bonorum ipse Dominus apertissimè dicit, *Intrate per angustam portam: quàm lata & spatiosa via est, quæ ducit ad interitum, & multi sunt qui pergunt per illam. Quàm angusta porta & arta via quæ ducit ad vitam; & pauci sunt qui ingrediuntur per illam.* Istos paucos Donatistæ se putant esse, & ideo dicunt periisse orbem terrarum, se autem in hac paucitate,

Matth. 7. 13.

Boni & electi quomodo nunc pauci, nunc multi esse dicantur.

[a] Editi, *legisse.* Aptiùs Floriac. MS. *elegisse.*

[b] Floriacensis cod. *in fornacem.*

quam laudavit Dominus, remanſiſſe. Qui quan- A do comparantur cum eis, longe pauciores Rogatiſtas aut Maximianiſtas objicimus, qui ſe ab eis ſeparaverunt, ſi exiſtimant ſibi de paucitate eſſe gloriandum. Verumtamen hanc paucitatem in comparatione multitudinis malorum, eſſe à Domino commendatam; multitudinem autem bonorum, cùm per ſe ipſam conſideratur, non tacuiſſe Scripturas, legant, & videant quàm plura teſtimonia reperiantur. Unde enim ipſum ſemen

Gen. 13. 5. Gen. 22. 17. Abrahæ, ſicut ſtellæ cæli & ſicut arena maris B promittitur, niſi propter innumeram multitudi-

Rom. 9. 7. nem? Cùm dicat Apoſtolus ideo dictum eſſe, *In Iſaac vocabitur tibi ſemen, quia non filii carnis, ſed filii promiſſionis deputantur in ſemen?* Unde,

Iſai. 54. 1. Matth. 8. 11. *Multi filii deſertæ magis, quàm ejus quæ habet virum?* Unde, *Multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Iſaac & Iacob in regno cælorum, filii autem regni ibunt in tenebras exteriores:* hoc eſt, impii Judæi? Unde di-

Tit. 2. 14. Apoc. 5. 11. cit Apoſtolus, *Ut mundaret nos ſibi populum abun-* C *dantem, æmulatorem bonorum operum?* Unde Apocalypſis millia millium dicit eſſe ſanctorum Eccleſiæ horum? Ecce ipſi dicuntur multi, qui dicuntur & pauci. Quare, niſi multi per ſe ipſos conſiderati; pauci autem in comparatione iniquorum?

Caput XV. Refellit alia Donatiſtarum argumenta.

37. De *nobis*, inquiunt, *dictum eſt, Erunt primi qui erant noviſſimi. Ad Africam enim Evangelium poſtmodum venit: & ideo nuſquam litterarum apoſtolicarum ſcriptum eſt Africam credidiſſe.* De D

Matth. 20. 16. *Orientalibus autem & ceteris gentibus, quæ in ſanctis libris commemorantur fidem recepiſſe Chriſtianam, dictum eſt, Erunt noviſſimi qui erant primi, quia [a] receſſuri erant à fide.* Nonne iſta eſt hæreticorum cavenda calliditas, volentium convertere verba Dei à veritate propter quam dicta ſunt, ad perverſitatem in qua ipſi ſunt? Cur enim hoc non potiùs de Judæis intelligimus, qui noviſſimi facti ſunt cùm fuiſſent primi; & de Chriſtianis ex gentibus, qui primi facti ſunt cùm fuiſ- E ſent noviſſimi? Quem intellectum ſi aliquo certiore documento probare non poſſem, ſufficere debuit bene judicanti auditori, quòd invenerim exitum in his verbis, unde iſtos appareat nihil pro ſe adtuliſſe tamquam certum, ut dubitari non poſſit. Quia etſi non eſſent Judæi & Gentes, de quibus hoc dictum intelligerem; nonnullæ barbaræ nationes etiam poſt Africam crediderunt; unde certum ſit, Africam in ordine creden-

Africa in ordine credendi noviſſima non fuit

di non eſſe noviſſimam. Huc accedit, quòd ipſe F Dominus de quibus hoc dixit, expoſuit, & ora calumniatorum oppilavit. Loquens enim Judæis,

Luc. 13. 28. qui ei dicturi ſunt, *In plateis noſtris docuiſti: Cùm videritis*, inquit, *Abraham, & Iſaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras: & venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Auſtro, & accumbent in regno Dei. & ecce ſunt noviſſimi qui erant primi, & ſunt primi qui erant noviſſimi.* Hîc certè quid contradicatur, non invenitur.

G

Luca 18. 8. 38. Item dicunt *de apoſtaſia orbis terrarum dictum eſſe quod ait Dominus, Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?* Quod nos intelligimus dictum vel propter ipſam fidei perfectionem, quæ ita difficilis eſt in hominibus, ut in ipſis quoque admirabilibus ſanctis, ſicut in ipſo A Moyſe inveniatur aliquid ubi trepidaverint vel trepidare potuerint: vel propter illam iniquorum abundantiam, & paucitatem bonorum de qua ſatis diximus. Propterea enim tamquam dubitans hoc Dominus dixit. Neque enim ait, Veniens filius hominis non inveniet fidem in terra: ſed, *Putas inveniet fidem in terra?* Cui utique cuncta ſcienti & præſcienti de aliqua re dubitare non convenit: ſed illius dubitatio noſtram dubitationem figuravit; quia propter multa ſcan- B dala circa finem ſæculi pullulantia hoc erat quandoque infirmitas humana dictura. Unde in Pſalmis dicitur, *Dormitavit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis.* Quare, *Dormitavit ani-* Pſal. 118. 28. *ma mea præ tædio*, niſi propter illud quod Dominus ait, *Quoniam abundavit iniquitas, refrigeſ-* Matth. 24. 12. *cet caritas multorum?* Et quare, *Confirma me in verbis tuis*, niſi propter id quod ſequitur, *Qui autem perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit?* Sunt ergo per totum mundum, in quibus quo- C niam abundat iniquitas, refrigeſcet caritas multorum: & ſunt rurſus per totum mundum, qui perſeverando uſque in finem ſalvi erunt: quia, *Sinite*, inquit, *utraque creſcere uſque ad meſſem:* Matth. 13. 30. &, *Meſſis eſt finis ſæculi, ager autem mundus.* Cujus humanæ infirmitatis eſt etiam illa vox: *Salvum* Pſal. 11. 2. *me fac Domine, quoniam defecit ſanctus, quoniam diminutæ ſunt veritates à filiis hominum.* Et inter hos tamen eſt unum cor, & una in Deum anima fidelium clamans, *Salvum me fac Domine.* Quia D enim ſic unus eſt iſte homo qui dicit, *Salvum me fac Domine*, ut ex multis conſtet; paulò pòſt in eodem Pſalmo dicitur, *Propter miſeriam inopum & gemitum pauperum, nunc exſurgam, dicit Dominus.* Et rurſus paulò pòſt plurali numero dicitur, *Tu verò ſervabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternum.* Qua generatione, niſi de qua ſuperiùs dictum eſt, *Defecit ſanctus, & diminutæ ſunt veritates à filiis hominum?* Sed utrum- Chriſtus corpus ex multis conſtans unus homo dicitur. que hoc genus per totum mundum uſque in fi- E nem: quia *Sinite*, inquit, *utraque creſcere uſque ad meſſem:* &, *Ager eſt mundus, meſſis finis ſæculi.* Ipſe enim unus homo, quod eſt corpus Chri- Gen. 5. 24. ſti ex multis conſtans, tamquam Enoch Deo placens transferetur, & tamquam Loth de Sodomis, Gen. 19. 15. & tamquam Noë de diluvio liberabitur. In ipſo Gen. 7. 1. eſt miſeria inopum & gemitus pauperum, quia ejus anima dormitat à tædio, cùm ſe petit confirmari in verbis Dei. In eo autem Pſalmo dicit Pſal. 118. 53. unde ſit ipſum tædium: *Tædium*, inquit, *detinuit* F *me à peccatoribus relinquentibus legem tuam.* Ipſe item clamat, cùm eodem tædio cor ejus angitur: ſed videant unde clamat. *A finibus terræ*, inquit, *ad te exclamavi, dum angeretur cor meum.* Ipſe perſecutionem verè pro juſtitia patitur, non ſolùm ſi tormentis corporalibus patiatur, hoc enim non ſemper; ſed quod ſemper, quamdiu tranſeat iniquitas, patitur, cruciatus videlicet cordis, cùm eum tædium detinet à peccatoribus relinquentibus legem Dei. Neque enim nullam perſecu- G tionem Loth in Sodomis patiebatur, ubi tamen Gen. 19. ei habitanti nullus per corporales pœnas mole- 2. Pet. 2. 7. ſtus fuit; ſed adſpectu & auditu juſtus inhabitans animam juſtam iniquis aliorum factionibus cruciabat. De hoc dicit Apoſtolus, *Sed & omnes* 2. Tim. 3. 12. *qui volunt in Chriſto piè vivere, perſecutionem patiuntur.* De illis autem qui relinquunt legem Dei,

[a] Floriacenſis MS. receſſerunt.

[Psal. 118. 158. 2 Tim 3. 13.] (de quibus dicit idem ipsum corpus Christi, *Vidi insensatos, & tabescebam*) *Mali autem*, inquit, *& facinorosi proficient in pejus, ipsi errantes, & alios in errorem mittentes*. Sed utrumque hoc genus per totum mundum usque in finem: quia, [Matth. 13 30.] *Sinite*, inquit, *utraque crescere usque ad messem: ager autem est mundus, messis finis sæculi*.

39. Verumtamen istos miror non adtendere quid dicant, cùm velut pro se commemorant quod ait Dominus, [Luca 18 8] *Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?* quasi Africa non sit terra. B Si enim hoc ita dixit, tamquam omnino in nullis inventurus fidem, aut de quadam terra dixit, & incertum est de qua dixerit, aut de tota terra dixit, & non inveniunt quomodo & de Africa non dixerit. Sanè videant, ne fortè consequentibus verbis tales tetigerit quales isti sunt. Cùm enim dixisset, *Filius hominis putas inveniet fidem in terra*: credo quia poterat quibusdam superbis hæreticis, qui in aliqua parte terrarum se ab orbis unitate separaverunt, adscendere in cor vana & C inflata cogitatio, quòd ipsi essent justi, deficientibus & pereuntibus à fide ceteris gentibus, per quas Ecclesiæ communio dilatatur; continuò sequutus Evangelista, [Ibidem 9.] *Dixit autem*, inquit, *& ad quosdam qui sibi justi videbantur, & spernebant ceteros, similitudinem istam*. Et sequitur de illis duobus in templo orantibus, Pharisæo & publicano: in quibus duobus figurantur superba gloriatio bonorum operum, & humilis confessio peccatorum. D Desinant ergo isti, si respondere huic epistolæ parant, ea testimonia commemorare, quæ nos cum ipsis commemoramus, vel in perditionem Judæorum, vel in zizania, sive paleam, sive malos pisces totius mundi. Et sicut nos manifestissimis testimoniis asserimus Ecclesiam toto orbe diffusam, sic & ipsi manifestum aliquid proferant, unde ostendant esse prædictum, ceteris gentibus à fide Christi pereuntibus, solam Africam remansuram, [a] & quocumque episcopi ex E Africa mitterentur.

[CAPUT XVI. apud Am. & Er. XIV Rursus alia deliramenta refellit. Cant. 1. 6] 40. SCRIPTUM *est*, inquiunt, *in Canticis canticorum, sponsâ, id est, Ecclesiâ dicente ad sponsum, Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie*. Hoc est unicum testimonium quod pro se isti resonare arbitrantur, eo quòd Africa in meridiana orbis parte sit constituta. Unde primùm quæro, quomodo Christum interroget Ecclesia, ut annuntiet ei ubi sit Ecclesia: neque enim duæ, sed una est. Aut isti F ostendant, quoniam non negant hæc verba Ecclesiam dicere Christo, quæ sit Ecclesia quæ interrogat, & quæ sit Ecclesia de qua interrogat. [Vide Sermonem 46. de pastoribus n. 35. & Serm. 138. n. 9.] Quærit enim quò veniat ad sponsum suum, & dicit ei, *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie*. Adhuc enim ista Ecclesia est quæ loquitur & quærit, ubi sit Ecclesia in meridie. Neque enim interrogat, *Ubi pascis, ubi cubas*; & ei respondetur, *In meridie*: tamquam sponsus respondeat, In meridie pasco, G in meridie cubo: sed omnia ista verba ad interrogationem pertinent, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie?* Adhuc enim ipsa dicit, *Ne fortè fiam sicut operta super greges sodalium tuorum*. Jam verò ille respondet, *Nisi cognoveris temetipsam, ô* A *decora inter mulieres*, & cetera. Non ergo his verbis ostenditur, in sola parte meridiana esse Ecclesiam: sed in aliis mundi partibus constituta, interrogat fortasse quid ad ejus communionem pertineat in meridie, id est, ubi sponsus ejus pascat & cubet in meridie; quia suos pascit, & in suis cubat. Veniunt enim quædam membra ejus, id est, boni fideles ex partibus transmarinis in Africam, & cùm audierint hîc esse partem Donati, timentes ne incidant in manus alicujus B rebaptizatoris, invocant Christum orantes & dicentes, *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie*: id est, qui sint meridies ubi tu pascis & cubas, id est, qui habent caritatem, & non dividunt unitatem. Et vide quid adjungat: *Ne fortè fiam velut operta super greges sodalium tuorum*: id est, ne fortè velut latens & incognita & non revelata, hoc est enim *operta fiam*, non super gregem tuum, sed *super greges sodalium tuorum*, qui cùm primo tecum C essent, extrà colligere voluerunt, non tuum gregem, sed suos greges; nec audierunt te dicentem, *Qui mecum non colligit, spargit*; [Matth. 12. 30] nec quod Petro dixisti, *Pasce oves meas*, [Iohan. 21. 17.] non tuas. Non est autem ista operta, quia non est sub modio, [Ecclesia nō est operta & invisibilis] sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Et de illa dictum est, *Non potest civitas abscondi super montem constituta*. [Matth. 5. 15.] Sed Donatistis velut operta est, qui audiunt tam lucida & manifesta testimonia, quæ illam toto orbe de- D monstrant; & malunt clausis oculis offendere in montem, quàm in eum ascendere; qui cùm esset lapis præcisus de monte sine manibus, crevit, [Dan. 2. 35.] & factus est mons ingens, & implevit universam terram.

41. Potest & alio modo intelligi, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie*. Ipsius enim vox est in Psalmis ex persona Moysi famuli Dei, [Psal 89 12.] *Dexteram tuam notam fac mihi, & eruditos corde in sapientia*. In illis enim meridies dicitur, propter in- [Meridies in Scriptura quid significet.] E gentem sapientiæ lucem, & ingentem caritatis ardorem. Unde quemdam cùm exhortaretur Spiritus Dei ad bona opera per Prophetam, hoc illi etiam promittit: [Isai 58 10.] *Et tenebræ tuæ sicut meridies erunt*. Sed si aliquis mundi locus intelligendus esset, quod dictum est *in meridie*; tamen ipsa verba, sicut dixi, quæ omnia unam faciunt interrogationem, nullo modo permitterent quemquam ad suum sensum istam detorquere sententiam. Et si tamquam quærenti ubi pasceret, & F ubi cubaret, de terreno loco responderetur, *In meridie*: non continuò Africam accipere deberemus. [Africæ fines.] Africa enim in parte quidem meridiana mundi est, sed ad Africum, non ad Austrum, ubi verè meridies est. Ibi enim sol facit medium diem, sub qua cæli plaga potiùs Ægyptus invenitur. [Monachi in Ægypti eremo sancta societate viventes.] Si ergo sponsus ab sponsa tamquam de loco familiariùs dilecto, & cubili quodam suo secreto interrogatus, responderet esse in meridie; multo probabiliùs Ecclesia catholica in his G membris suis hoc agnosceret, quæ sunt in Ægypto in millibus servorum Dei, qui per eremum sancta societate vivunt, perfectionem præcepti Evangelici studentes tenere, quo dictum est, [Matth. 19. 21 Studium omnimodæ paupertatis ad Evangelicam perfectionem pertinet.] *Vis perfectus esse? Vade, vende omnia quæ habes, &*

a Lovanienses in Annotationibus suspicantur legendum hic, *ut quocumque*. Sed auctor scripsisse videtur, *& quocumque*, id est, & ea loca Donatistarum, ad quæ ipsi ex Africa mitterent episcopos. Mittebant Romam ad suos Cutzupitanos sive Montenses, & in Hispaniam ad Lucillæ domum, ut dixit suprà cap. 3.

da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis, & veni sequere me. Quanto enim melius ibi secretiùs pascere, & cubare, id est, requiescere Filius Dei diceretur, quàm in turbis inquietis furiosorum [a] Circumcellionum, quod malum Africæ proprium est. Nam de Ægypto ita Isaias propheta: (Isai. 19. 19.) *Illo die erit altare Domini in regione Ægyptiorum, & titulus ad fines eorum Domino, & erit in signum in æternum Domino in regione Ægyptiorum. Quoniam clamabunt ad Dominum adversus eos, qui eis pressuram faciebant: & mittet illis Dominus hominem, qui salvos eos faciet: judicans servabit eos. Et cognitus erit Dominus Ægyptiis: & timebunt Ægyptii Dominum in illo die, & facient sacrificia, & vota promittent Domino, & reddent. Et feriet Dominus Ægyptios plagâ, & sanabit eos sua misericordiâ, & convertentur ad Dominum, & exaudiet eos, & sanabit eos.* Quid ad hæc dicunt? Quare non communicant Ecclesiæ, quæ prædicta est, Ægyptiorum? Aut si præfiguratione prophetica Ægyptus mundum significat, quare non communicant Ecclesiæ orbis terrarum?

42. Proinde perscrutentur Scripturas, & contra tam multa testimonia, quibus ostenditur Ecclesia Christi toto terrarum orbe diffundi, vel unum proferant tam certum & tam manifestum quàm illa sunt, quo demonstrent Ecclesiam Christi periisse de ceteris gentibus, & in sola Africa remansisse, tamquam ab alio initio, non ab Jerusalem, sed à Carthagine, ubi primò episcopum contra episcopum levaverunt. Si autem velimus intelligere Donatum principem Tyri, quia [b] Tyrus Carthago cognominata est, quæ in eum per Ezechielem prophetantur? Ubi eum (Ezech. 28. 9.) maximè designat, quod ei dicitur, *Ostendam tibi quia homo es, & non Deus.* Isti enim de hujus magis quàm de Dei nomine gloriantur. Et cùm solus Deus sine peccato sit, & sacerdos ille qui interpellat pro nobis, quia & de ipso dictum est, (Rom. 9. 5.) *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*: isti Donati imitatores ita sine peccato se volunt videri, ut etiam justificatores hominum se asse- (Psal. 140. 5.) rant, & suum oleum quòd non sit oleum peccatoris. Meritò dicitur principi Tyri, *Dixisti, Deus sum: es autem homo, & non Deus.* Cui etiam di- (Ezech. 28. 3.) citur, *Numquid tu melior quàm Daniel?* Confitetur enim Daniel peccata sua, & peccata populi (Dan. 9. 20.) sui: isti autem pertinentes ad principem Tyri, ideo se dicunt orantes audiri pro peccatis populi, quia ipsi sine peccato sunt. Meritò dicitur principi Tyri, *Numquid tu melior quàm Daniel?* Ecce nos possumus invenire aliquid proprium, & hoc malum maximum à capite Africæ, id est, Carthagine exortum. Norunt enim homines quàm congruenter Tyrus pro Carthagine accipitur, & tamen non agimus talibus; fortassis enim aliquid aliud significet Tyrus: quanto magis meridies, cùm & ipsa verba ad alium cogant intellectum?

43. Sed [c] quàm non permittantur saltem quærere aliquid quo probent esse prædictum, deficientibus à fide Christiana ceteris gentibus, in sola Africa Ecclesiam remansuram: attendant illud quod sæpe commemoravi, *utraque crescere usque ad messem*, & *agrum esse mundum*, *messem finem sæculi*, (Matth. 13. 30.) non nobis, sed ipso Domino interpretante parabolam suam. Est & aliud evidentissimum, quod eis omnino auferat laborem quærendi unde probent Ecclesiam mundo perdito ad solos Afros redactam. Potest enim aliquid esse, & non inveniri: non esse autem, & inveniri, non potest. Desinant ergo quærere quod invenire non poterunt, non quia occultum est, sed quia non est. Sunt enim adhuc nonnullæ gentes, in quibus nondum est Evangelium prædicatum: necesse est autem impleri omnia, quæ de Christo & Ecclesia prædicta sunt: oportet ergo & in eis prædicari. [a] Quomodo ergo isti dicunt jam esse completum quod Dominus ait, *prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem*: (Luc. 24. 47.) sed postea ceteris deficientibus, solam Christo Africam remansisse; cùm adhuc illud implendum sit, nondum impletum sit? Cùm autem impletum fuerit, veniet finis. Sic enim Dominus ait: *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis.* (Matth. 24. 14.) Quomodo ergo, cùm adimpleta esset fides omnium gentium, tunc perditio gentium, exceptâ Africâ, consecuta est? Quando quidem ipsa fides omnium gentium nondum adimpleta est.

44. Nisi fortè hoc restat hominum insaniæ, ut dicant, non ex illis Ecclesiis, quæ fundatæ sunt per Apostolorum labores, adimpleri prædicationem Evangelii in omnibus gentibus, sed illis pereuntibus, earum reparationem ex Africa futuram per partem Donati, & residuarum gentium adquisitionem. Puto quòd ipsi etiam rideant, cùm hoc audiunt: & tamen nisi hoc dicant, quod erubescunt [d] si dicant, non habent omnino quod dicant. Sed quid ad nos? Nemini invidemus. Hoc nobis legant de Scripturis sanctis, & credimus: hoc, inquam, nobis ex canone divinorum librorum legant, tot civitates, quæ usque ad hodiernum diem baptismum per Apostolos sibi [e] consignatum tenuerunt, propter Afrorum sibi incognita crimina periisse à fide Christi, & denuo baptizandas esse à parte Donati, atque inde ceteris gentibus, quæ nondum audierunt, prædicandum Evangelium. Hoc nobis legant: quid morantur? quid tergiversantur? quid impediunt salutem gentium? Legant hoc, & cum ipsa lectione novos apostolos mittant ad tot gentes rebaptizandas & ad residuas baptizandas.

45. Sed planè videant, cùm ad Colossenses venerint, quomodo ibi vel legant vel audiant ad eos epistolam datam, ubi eis dicit Apostolus: (Col. 1. 3.) *Gratias agimus Deo Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis deprecantes, audientes fidem vestram in Christo Jesu, & dilectionem quam habetis in omnes sanctos, propter spem quæ reposita est vobis in cælis, quam antè audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit in vos, sicut in omni mundo est fructificans & crescens, sicut & in vobis*

[a] In Floriacensi MS. *Circumcellionum.* *Circelliones* vulgò dici solitos intelliges ex Augustino in Psal. 132. n. 3.

[b] In MS. *Tyrus*, hoc tantùm loco. Porrò Carthago Tyriorum colonia fuit, ut Tyrus Sidoniorum. Unde Virgil. lib. 1. Æneid. *Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni, Carthago.* Et ab eodem Carthago Tyria & Carthaginenses Tyrii vocantur. Quin & in Isaia cap. 23. ubi Tyri eversio prædicitur, Septuaginta verterunt, *Ululate naves Carthaginis.* Confer Optatum libro contra Parmenianum tertio, qui Ezechielis prophetiam similiter torquet in Donatistas, & principem Tyri Donatum intelligit.

[c] Editi, *Sed quamvis.* Concinnatis MS. *Sed quàm.*

[d] Abest *si dicant* à MSS.

[e] In MSS. *sibi traditum.*

ex

ex qua die audistis & cognovistis gratiam Dei in veritate. Hæc enim verba conveniunt cum Evangelio, ubi dictum est, *Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo.* (Matth. 13. 24.) Et postea exponitur ager esse hic mundus. Sicut enim hoc, ex quo seminatum est, crescere prædictum est usque ad messem: ita & Apostolus dicit, *in omni mundo fructificans & crescens, sicut & in vobis ex qua die audistis.* Crescit autem usque in finem, quia usque ad messem. *Messis enim est finis sæculi.* Dicent ergo non solùm Colossenses, B ad quos data est, sed etiam ceteri omnes, apud quos legitur hæc epistola, ubi per apostolicas litteras constat bonum semen esse seminatum, & jam tunc crescere & fructificare cœpisse: Quid nobis affertis novi? Numquid iterum seminandum est bonum semen, quando ex quo seminatum est, crescit usque ad messem? Si dicitis periisse in illis locis quod erat per Apostolos seminatum, & ideo esse rursus ex Africa seminandum: C respondebitur, Legite nobis hoc ex divinis oraculis: quod profectò legere non potestis, nisi priùs ostenderitis falsum esse quod scriptum est, semen illic antè seminatum *crescere usque ad messem.* Et quia nullo pacto sibi divina eloquia contradicunt, nullo modo in eis invenietis, quod contra hoc tam manifestum recitare possitis. Restat ergo ut non ex divinis libris, sed ex vobis ista dicatis. Proinde dignissimè respondebitur, Anathema sitis. Tenent enim Ecclesiæ apostolico labore fundatæ, cum quanta cura sibi præ- D dictum sit: *Si quis vobis evangelizaverit præter quàm quod accepistis, anathema sit.* (Gal. 1. 9.)

CAPUT XVIII. Olim XVI.

46. QUONIAM igitur in scripturis sanctis Ecclesia manifestè cognoscitur, incipiens ab Jerusalem, & per alias gentes crescens, donec omnes occupet usque in finem sæculi, non autem sola frumenta, sed & purgamenta ejus commemorantur: priùs correcti communicate frumentis, & tunc videbitis quid in [a] zizania, vel paleam E dicere debeatis. Alioquin & malos bonorum laudibus exornare, & bonos malorum criminibus accusare detestando errore cogimini. Nempe in manibus documenta gestamus, quibus probemus majores vestros, quorum schisma sectamini, & municipalibus gestis sanctos libros ignibus tradidisse, & ecclesiasticis negare non potuisse, eosdemque inter judices fuisse illos, qui apud Carthaginem contra Cæcilianum & collegas ejus absentes sententias contulerunt. Nempe iidem leguntur gestis & municipalibus & ecclesiasticis F traditores, qui postea proferuntur à vobis tamquam traditorum absentium damnatores. Nempe Nundinarius illius temporis diaconus vester, apud Zenophilum consularem omnes Lucillæ nundinas patefecit, quæ damnationem Cæciliani emit ab episcopis, qui ei factus fuerat inimicus, verum prædicans. Nempe ipsi postea litteras ad Imperatorem Constantinum dederunt, datisque ab eo, sicut petiverant, disceptatoribus episcopis non consenserunt, eosdemque postmodum G apud illum tamquam iniquos judices accusaverunt, & ab aliis sibi ad Arelatum datis ad ipsum Imperatorem appellaverunt, eodemque inter partes audiente calumniatores inventi atque damnati, in eadem furoris pertinacia perman- A serunt. Nempe vos ipsi, qui propterea dicitis Christianam sanctitatem de tot gentibus, in quibus Apostoli eam fundatissimam reliquerunt, penitus esse deletam, quia communicaverunt eis, quos vestri majores septuaginta episcoporum concilio Carthaginiensi damnaverant, nonne illis, quos trecenti decem Bagaiensi concilio cum Maximiano damnastis, modò communicatis? Nonne Prætextatus Assuritanus & in ipso concilio damnatus legitur, & gestis proconsularibus à vobis accusatus & oppugnatus; & tamen in quo damnatus erat, honore susceptus, & in vestra communione defunctus est? Nonne Felicianus Mustitanus eodem modo, in eadem caussa, eodem concilio damnatus ab episcopis, accusatus apud judices, postea receptus à vobis, nunc vobiscum episcopus vivit? Nonne illi, qui ab istis damnatis baptizati sunt, in eodem baptismo vobis modò communicant? Sed videlicet tot Ecclesiæ transmarinæ apostolico labore fundatæ, si communicaverint sacramenta cum eis, quos nec [b] apud se accusatos ipsi damnarunt, & ab aliis postea purgatos & absolutos audierunt, amittunt salutem religionemque Christianam: pars autem Donati & damnat quos voluerit, & in ipsa damnatione sacrilegia schismatis eorum sic exaggerat, ut illis quos vivos terra sorbuit, comparare non dubitet, (Num. 16. 32.) & eis rursus cùm voluerit, in eodem honore susceptis communicat, & sancta atque integra perseverat. O regula juris Numidici, ô privilegia * Vagaitana! Et baptismus Christi exsufflatur in eis, qui eum in Ecclesiis apostolicis perceperunt: in eis autem quos *damnati sacrilegi*, sicut in Bagaitano concilio scriptum est, Prætextatus & Felicianus baptizaverunt, parcitur baptismo Christi; non quia baptismus Christi est, sed quia per eos datus est, qui à suis damnatoribus [c] episcopi recedere, & ad suos damnatores episcopi redire meruerunt.

(* pro. Bagaitana. Vide lib. 3. cont. Parmen. c. 4. & lib. 4. contra Crescon. c. 25.)

47. Nempe hæc omnia, quæ jam diu commemoro, regalibus litteris, & ecclesiasticis & municipalibus & proconsularibus gestis facta recitamus: tamen ô Donatistæ, si vos teneretis Ecclesiam toto orbe diffusam, quæ manifestissimis canonicarum scripturarum testimoniis designata & expressa est, nihil adversùs vos omnia ista valere deberent: quia neque vobis paleæ crimina præjudicarent, si vos in ea triticum essetis; nec si vos essetis palea, & vestra essent crimina, tritico Dominicæ segetis aliquid præjudicaretis, quod ita in agro Domini seminatum est, ut crescat usque ad messem; id est, quod ita in mundo seminatum est, ut crescat usque in finem sæculi. Eo ergo modo si fortè, quod adhuc nobis numquam probastis, adversùs paleam nostram talia documenta gereretis, nos autem adversùs vos tanta ista, quæ commemoravi, non haberemus: etiam sic nihil frumentis nostris toto orbe diffusis omnino præjudicaret quidquid in eorum paleam, quamvis verissimum, quamvis manifestissimum, quamvis probatissimum diceretis. Proinde removeantur omnes moratoriæ tergiversationes. Quidquid de peccatis hominum falsum objicitur, conveniatur conscientia, & non objiciatur. Quidquid de peccatis hominum etiam verum objicitur, & vel probari non potest, vel

[a] Editi, *quid in eis zizania.* Abest *eis* à Floriac. cod.
[b] Idem MS. omittit, *apud se.*
[c] Sic Am. & Floriac. MS. At Er. & Lov. *episcopis recedere.*

cùm debuit probari, non potuit, non objicitur. Quidquid de peccatis hominum & verum & probatum objicitur, nec tamen ad frumenta, quæ inter paleam latent, sed ad ipsam paleam, quæ in fine separabitur, pertinet, non objiciatur. Hæc enim & nos multo copiosiùs & probabiliùs objicere possumus, non ea inanitate qua illi, ut in eis caussam nostram constituamus: sed ut eis ostendamus, non ideo nos nolle talibus fidere, quia non invenimus talia quæ dicamus, sed ne tempus rebus necessariis utile, in rebus non necessariis conteramus. Quod propterea illi faciunt, quia robusta & firma veritate subnixa documenta, quibus caussam suam tueantur, invenire non possunt; & volunt videri aliquid dicere, dum tacere erubescunt, & inania loqui non erubescunt. Remotis ergo omnibus talibus Ecclesiam suam demonstrent, si possunt, non in sermonibus & rumoribus Afrorum, non in conciliis episcoporum suorum, non in litteris quorumlibet disputatorum, non in signis & prodigiis fallacibus, quia etiam contra ista verbo Domini præparati & cauti redditi sumus: sed in præscripto Legis, in Prophetarum prædictis, in Psalmorum cantibus, in ipsius unius Pastoris vocibus, in Evangelistarum prædicationibus & laboribus, hoc est, in omnibus canonicis sanctorum librorum auctoritatibus. Nec ita, ut ea colligant & commemorent, quæ obscurè vel ambiguè vel figuratè dicta sunt, quæ quisque sicut voluerit, interpretetur secundùm sensum suum. Talia enim rectè intelligi exponique non possunt, nisi priùs ea, quæ apertissimè dicta sunt, firmâ fide teneantur.

48. Quisquis ergo huic epistolæ respondere se præparat, antè denuntio, ne mihi dicat, Illi codices Dominicos ignibus tradiderunt, illi simulacris gentium sacrificaverunt, illi nobis iniquissimam persecutionem fecerunt, & vos eis in omnibus consensistis. Breviter enim respondeo, quod sæpe respondi: Aut falsa dicitis, aut si vera sunt, non ad frumenta Christi, sed ad eorum paleam pertinent ista quæ dicitis. Non inde perit Ecclesia, quæ [a] ultimo judicio ventilata, istorum omnium separatione purgabitur. Ego ipsam Ecclesiam requiro, ubi sit, quæ audiendo verba Christi & faciendo ædificat super petram, & audiendo & faciendo tolerat eos, qui audiendo & non faciendo ædificant super arenam: ubi sit triticum, quod inter zizania crescit usque ad messem; non quid fecerint vel faciant ipsa zizania: ubi sit proxima Christi in medio filiarum malarum, sicut lilium in medio spinarum; non quid fecerint vel faciant ipsæ spinæ: ubi sint pisces boni, qui donec ad littus perveniant, tolerant pisces malos pariter irretitos; non quid fecerint vel quid faciant ipsi pisces mali.

Matth. 7. 24. *Matth. 13. 30.* *Cant. 2. 2.* *Matth. 13. 47.*

CAPUT XIX. *Olim nulla usquam divisio.*

49. OMISSIS ergo istis morarum tendiculis ostendat Ecclesiam vel in sola Africa, perditis tot gentibus, retinendam, vel ex Africa in omnibus gentibus reparandam atque adimplendam: & sic ostendat, ut non dicat, Verum est, quia hoc ego dico, aut quia hoc dixit ille collega meus, aut illi collegæ mei, aut illi episcopi, vel clerici, vel laici nostri; aut ideo verum est, quia illa & illa mirabilia fecit [a] Donatus vel Pontius, vel quilibet alius, aut quia homines ad memorias mortuorum nostrorum orant, & exaudiuntur, aut quia illa & illa ibi contingunt, aut quia ille frater noster, aut illa soror nostra tale visum vigilans vidit, vel tale visum dormiens somniavit. Removeantur ista vel figmenta mendacium hominum, vel portenta fallacium spirituum. Aut enim non sunt vera quæ dicuntur, aut si hæreticorum aliqua mira facta sunt, magis cavere debemus: quòd cùm dixisset Dominus quosdam futuros esse fallaces, qui nonnulla signa faciendo, etiam electos, si fieri posset, fallerent, adjecit vehementer commendans, & ait, *Ecce prædixi vobis.* Unde & Apostolus admonens, *Spiritus*, inquit, *manifestè dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide, intendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum.* Porrò si aliquis in hæreticorum memoriis orans exauditur, non pro merito loci, sed pro merito desiderii sui recipit sive bonum, sive malum. *Spiritus* enim *Domini*, sicut scriptum est, *replevit orbem terrarum.* Et, *Auris zeli audit omnia.* Et multi irato Deo exaudiuntur: de qualibus dicit Apostolus, *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis illorum.* Et multis propitius Deus non tribuit quod volunt, ut quod utile est, tribuat. Unde idem Apostolus ait de stimulo carnis suæ, angelo Satanæ, quem sibi datum dicit, à quo colaphizaretur, ne magnitudine revelationum extolleretur: *Propter quod ter Dominum rogavi, ut auferret eum à me. Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* Nonne legimus ab ipso Domino Deo nonnullos exauditos in excelsis montium Judææ, quæ tamen excelsa ita displicebant Deo, ut & reges qui ea non everterent, culparentur, & qui everterent, laudarentur? Unde intelligitur magis valere petentis affectum, quàm petitionis locum. De visis autem fallacibus legant quæ scripta sunt, & quia ipse satanas transfigurat se tamquam angelum lucis, & quia multos seduxerunt somnia sua. Audiant etiam quæ narrent Pagani de templis & diis suis mirabiliter vel facta vel visa: & tamen *dii gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit.* Exaudiuntur ergo multi & multis modis, non solùm Christiani catholici, sed & Pagani, & Judæi, & hæretici, variis erroribus & superstitionibus dediti. Exaudiuntur autem vel ab spiritibus seductoribus; qui tamen nihil faciunt, nisi permittantur Deo sublimiter [b] atque ineffabiliter judicante quid cuique tribuendum sit: sive ab ipso Deo, vel ad pœnam malitiæ, vel ad solatium miseriæ, vel ad admonitionem quærendæ salutis æternæ. Ad ipsam verò salutem ac vitam æternam nemo pervenit, nisi qui habet caput Christum. Habere autem caput Christum nemo poterit, nisi qui in ejus corpore fuerit, quod est Ecclesia, quam sicut ipsum caput in scripturis sanctis canonicis debemus agnoscere, non in variis hominum rumoribus, & opinionibus, & factis, & dictis, & visis inquirere.

Matth. 24. 25. *1 Tim. 4. 1.* *Sap. 1. 7.* *Ibidem v. 10.* *Multi Deo irato exaudiuntur, multis propitio non exaudiuntur.* *Rom. 1. 24.* *2. Cor. 12. 7.* *Magis valet petentis affectus, quàm petitionis locus.* *2. Cor. 11. 14.* *Eccli. 34. 7.* *Psal. 95. 5.* *Etiam pagani & hæretici exaudiuntur.* *Christum caput habere non potest, nisi qui in ejus corpore, hoc est, Ecclesia fuerit.*

50. Nemo mihi ergo hæc opponat, qui mihi respondere paratus est: quia nec ego dico ideo mihi esse credendum, communionem Donati non esse Ecclesiam Christi, quia quidam qui apud eos episcopi fuerunt, divina instrumenta ignibus tradidisse, gestis ecclesiasticis & municipalibus & judicialibus convincuntur; aut quia in judicio

a Confer Tract. 13. in Iohan. n. 17.

a Am. & Er. optimo judicio: mendosè.

b Abest à Floriac. MS. atque ineffabiliter.

A episcoporum, quod ab Imperatore pervenerant, caussam suam non obtinuerunt; aut quia provocantes ad ipsum Imperatorem, etiam ab ipso contrariam sibi sententiam meruerunt; aut quia tales sunt apud eos Circumcellionum principes; aut quia tanta mala committunt Circumcelliones; aut quia sunt apud eos qui se per abrupta præcipitent, vel concremandos ignibus inferant, quos ipsi sibimet accenderunt, aut trucidationem suam etiam invitis hominibus terrendo extorqueant, & tot spontaneas & furiosas mortes, ut colantur ab hominibus, appetant; aut quòd ad B eorum sepulcra ebriosi greges vagorum & vagarum permixtâ nequitiâ die noctuque se vino sepeliant, flagitiisque corrumpant. Sit ista omnis turba palea eorum, nec frumentis præjudicet, si ipsi Ecclesiam tenent. Sed utrùm ipsi Ecclesiam teneant, non nisi de divinarum scripturarum canonicis libris ostendant: quia nec nos propterea dicimus nobis credi oportere quòd in Ecclesia Christi sumus, quia ipsam quam tenemus, commendavit Milevitanus Optatus, vel Mediolanensis Ambrosius, vel alii innumerabiles nostræ communionis episcopi; aut quia nostrorum collegarum conciliis ipsa prædicata est; aut quia per totum orbem in locis sanctis, quæ frequentat nostra communio, tanta mirabilia vel exauditionum, vel sanitatum fiunt, ita ut latentia per tot annos corpora * Martyrum, quod possunt à multis interrogantes audire, Ambrosio fuerint revelata, & ad ipsa corpora cæcus multorum annorum civitati Mediolanensi notissimus oculos D lumenque receperit; aut quia ille somnium vidit, & ille in spiritu assumtus audivit, sive ne iret in partem Donati, sive ut recederet à parte Donati. Quæcumque talia in Catholica fiunt, ideo sunt approbanda, quia in Catholica fiunt; non ideo ipsa manifestatur Catholica, quia hæc in ea fiunt. Ipse Dominus Jesus cùm resurrexisset à mortuis, & discipulorum oculis videndum, manibusque tangendum corpus suum offerret, ne quid tamen fallaciæ se pati arbitrarentur, magis E eos testimoniis Legis & Prophetarum & Psalmorum confirmandos esse judicavit, ostendens ea de se impleta, quæ fuerant tanto antè prædicta. Sic & Ecclesiam suam commendavit dicens, *prædicari in nomine suo pænitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* [Lucæ 24. 47.] Hoc in Lege, & Prophetis, & Psalmis esse scriptum ipse testatus est: hoc ejus ore commendatum tenemus. Hæc sunt caussæ nostræ [a] documenta, hæc fundamenta, hæc firmamenta. F

* Protasii & Gervasii. Vide lib. 22 de Civit. Dei c. 8. & lib. 9. Confess. c. 7. &c.

51. [Act. 17. 11.] Legimus in Actibus Apostolorum dictum de quibusdam credentibus, quòd quotidie scrutarentur Scripturas, an hæc ita se haberent: quas utique Scripturas, nisi canonicas Legis & Prophetarum? Huc accesserunt Evangelia, Apostolicæ epistolæ, Actus Apostolorum, Apocalypsis Johannis. Scrutamini hæc omnia, & eruite aliquid manifestum, quo demonstretis Ecclesiam vel in sola Africa remansisse, vel ex Africa [b] futurum esse ut impleatur quod Dominus di- G cit, *Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis.* [Matth. 24. 14.] Sed aliquid proferte, quod non egeat interprete, nec unde convincamini quòd de alia re dictum sit, & vos illud ad vestrum sensum detorquere conemini. Videtis enim unicum illud quod proferre consuestis, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie*. [Cant. 1. 6.] quemadmodum excussis omnibus ejusdem loci verbis, longè aliud indicat quàm vos putatis. Et si hoc sonaret quod vultis, Maximianistæ vos in eo vincerent. Magis enim meridies Provincia, Byzacium, Tripolis, ubi illi sunt quicumque sunt, quàm Numidia, ubi vos præpolletis. Ita ergo ipsi germaniùs & distinctiùs possunt de meridie gloriari, ut eos excludere ab hac sententia non possitis, nisi in illis verbis verum sensum & catholicum teneatis, ostendentes, eis secundùm quatuor angulos orbis terrarum ab Austro magis quàm ab Africo esse meridiem; secundùm figuratas autem Scripturarum locutiones, perfectam mentis illuminationem, fervoremque maximum caritatis, vocari meridiem; unde scriptum est, *Et tenebræ tuæ tamquam meridies erunt.* [Isai. 58. 10.] Aliquid ergo proferte quod non contra vos veriùs interpretetur; sed quod C interprete omnino non egeat. Sicut non eget interprete, *In semine tuo benedicentur omnes gentes:* [Gen. 22. 18.] quia semen Abrahæ Christum, non ego, sed Apostolus interpretatur. [Gal. 3. 16.] Sicut non eget interprete, *Tu enim vocaberis voluntas mea, & terra tua orbis terrarum:* [Isai. 62. 4.] quia ei dicitur, quam nemo Christianus nisi Ecclesiam Christi intelligit. Sicut non eget interprete, *Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam ipsius est regnum, & ipse dominabitur gentium:* [Psal. 21. 28.] quia in eo Psalmo dicitur, ubi passio Domini etiam teste Evangelio declaratur. Sicut non eget interprete, *Quia oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* [Lucæ 24. 46.] Sicut non eget interprete, *Et eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram.* [Act. 1. 8.] Cœpisse enim Ecclesiam ab Jerusalem, atque inde isse circùm Judæam, & Samariam, & ceteras gentes, consequentia gesta testantur canonicis firmata documentis. Sicut non eget interprete, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis.* [Matth. 24. 14.] Interrogatus enim Dominus de fine hujus sæculi, cùm quædam *initia* [c] *parturitionum* dixisset, ait, *Sed nondum est finis.* Finem autem futurum prædixit post prædicationem Evangelii in universo orbe in omnibus gentibus. Sicut non eget interprete, *Sinite utraque crescere usque ad messem:* [Matth. 13. 30.] quia cùm egeret interprete, ipse Dominus interpretatus est; & ipse exposuit, cui nemo contradicere potest, maximè in ea parabola, quæ ab illo prolata est: & ipse ait, *bonum semen esse filios regni, agrum mundum, messem finem sæculi.* Tale aliquid proferte vel unum, quo apertissimè Africa declaretur, vel in [d] reliquis sola derelicta, vel ad principium renovandi & implendi orbis sola servata. Neque enim tot testimoniis commendaretur quod erat citò periturum, & sic taceretur, aut quod solum esset relinquendum, aut ex quo solo totum esset reparandum & implendum. Si autem non potestis, quod tam justè à vobis fla-

[a] Omnes MSS. *Hæ sunt caussæ nostræ, hæc documenta.*
[b] Sic Floriac. codex. At editi, *futurum esse.*
[c] In Evang. Græcè est ὠδίνων· id est dolorum quasi in partu.
[d] Floriacensis cod. *vel in reliquis.*

gitamus, ostenderē, [a] cedite veritati, conticescite, obdormiscite, à furore expergiscimini in salutem.

52. An adhuc dicitis, *Si apud vos est Ecclesia, ut quid nos ad ejus pacem persequendo compellitis? aut si mali sumus, quid nos quæritis? Et si zizania sumus, sinite nos crescere usque ad messem?* Quasi nos, quibus modis possumus, aliud agamus, nisi ne triticum simul eradicetur, dum ante tempus zizania separantur. Quicumque enim boni in æternum futuri sunt, [b] etsi ad tempus mali sunt, B non zizania, sed triticum sunt in præscientia Dei. Sic autem nos accusatis, quare vos quæramus si mali estis, quasi non in eo perieritis quo mali estis, & ideo sitis quærendi, quia periistis, ut perditi quæramini, quæsiti inveniamini, inventi revocemini, sicut illa ovis à pastore, sicut illa drachma à muliere, sicut ille filius qui mortuus erat & revixit, perierat & inventus est. Ille vos enim quærit, qui in sanctis habitat, & imperat ut quæramini.

Zizania quædam in Dei præscientia triticum. — *Luca 15.*

CAPUT XX, olim XVII.

C 53. De persecutione autem vestra querela sedabitur, si cogitetis & intelligatis priùs, non omnem persecutionem esse culpabilem: alioquin non laudabiliter diceretur, *Detrahentem proximo suo occultè, hunc persequebar.* Nam quotidie videmus & filium de patre tamquam de persecutore suo conqueri, & conjugem de marito, & servum de domino, & colonum de possessore, & reum de judice, & militem vel provincialem de duce vel rege; cùm illi plerumque ordinatissima D potestate sibi homines subditos per terrores leviorum pœnarum à gravioribus malis prohibeant atque compescant; plerumque autem à bona vita & à bonis factis minando & sæviendo deterreant: sed cùm à malo & illicito prohibent, correctores & consultores sunt; cùm autem à bono & licito, persecutores & oppressores sunt. Culpantur etiam qui prohibent à malo, si modum peccati modus coërcitionis excedat. Item jure culpandi sunt, qui turbidè atque inordinatè in E eos coërcendos insiliunt, qui nulla sibi lege subjecti sunt.

Psal. 100. 5. — *Correctio quæ, & quatenus licita.*

54. Proinde Circumcellionum vestrorum inordinatas licentias & superbas insanias justè reprehendimus, etiam cùm aliquibus pessimis violenti sunt: quia illicita illicitè vindicare, & ab illicitis illicitè deterrere, non est bonum. Cùm verò & innocentes vel caussâ incognitâ, vel iniquissimis inimicitiis persequuntur, quis eorum sceleratissima latrocinia non perhorrescat? At verò F quòd Maximianistarum furorem legibus publicis coërcendum putastis, ut eos per jussa judicum & exsecutionem Officiorum & auxilia civitatum pulsos de basilicis quas tenebant, ad considerationem sui sceleris [c] urgeretis, non reprehendimus; nisi quia hoc in eis insectati estis, quod ipsi fecistis, immo multo levius quàm fecistis. Illi enim adversùs partem Donati, vos autem adversùs orbem terrarum, & adversùs ejus verba, qui Ecclesiam suam incipientem ab Jeru- G salem per omnes gentes commendavit, sacrilegæ dissensionis altare erexistis. Porrò si Maximianistæ jussionibus judicum adversùs se impetratis illicitè & furiosè resistere auderent, nonne ipsi sibi judicium adquirerent? dicente Apostolo, *Qui enim resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi judicium adquirunt. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo.* Cùm ergo eorum malum opus exsisteret, quod vos per ordinatas potestates cohibere conabamini; si vellent illi pro ipso malo opere suo, pejore opere legibus adversari; numquid à vobis, & non à se ipsis, quidquid eis mali accideret, paterentur? Quemadmodum quicumque voluisset dicere blasphemiam in Deum Sidrach, Misach, & Abdenago, & secundùm edictum regis cum domo sua disperderetur; numquid hoc ab ipsis tribus viris, quibus de igne liberatis rex commotus illud edixerat, aut verò etiam ab ipso rege, ac non potiùs à se ipsis illa digna mala paterentur? Si etiam quadraginta illi Judæi, qui Paulum interficere conjuraverant, in armatos, à quibus ordinata tuitione idem Paulus deducebatur, irruissent; numquid eos Paulus, ac non se ipsi potestatibus resistendo peremissent?

Luca 24. 47. — *Rom. 13. 2.* — *Dan. 3. 96.* — *Act. 23. 12.*

55. Quapropter & vos sine tumultu animi, sine turbulenta contentione, sine amaritudine odiorum considerate diligenter ea quæ contra vos reges nostræ communionis constituunt, qua caussâ patiamini. Et si vos in Ecclesia Christi esse inveneritis; gaudete & exsultate, quia merces vestra multa est in cælis. Vos enim tamquam martyres coronamini, illi autem tamquam persecutores martyrum judicantur. Si autem vos contra Ecclesiam Christi altare erexisse, & à Christiana unitate, quæ toto orbe diffunditur, sacrilego schismate separatos esse, & corpori Christi, quod est Ecclesia toto orbe diffusa, & rebaptizando & blasphemando, & quantum potestis oppugnando, adversari sancta & canonica scriptura convincit; vos impii atque sacrilegi, illi autem qui vos pro tanto scelere tam leniter damnorum admonitionibus, vel locorum, vel honorum, vel pecuniæ privatione deterrendos coërcendosque decernunt, ut cogitantes quare ista patiamini, sacrilegium vestrum cognitum fugiatis, & ab æterna damnatione liberemini, & rectores diligentissimi, & consultores piissimi deputantur. Hanc vobis dilectionem debent Christiani catholici Imperatores, ut sacrilegia vestra, & propter Christianam mansuetudinem non pro merito punienda decernant, & propter Christianam sollicitudinem non omnino impunita dimittant. Hoc in eis Deus operatur, cujus misericordiam etiam in his molestiis, de quibus conquerimini, non vultis agnoscere. Nos autem, quantum in nobis est, quantum Dominus donat atque permittit, nec ipsas leges lenissimæ coërcitionis adversùs vos movemus, nisi ut Ecclesia catholica, propter infirmorum fragilitatem, ut eis liceat sine timore eligere quid teneant vel sequantur, à vestris terroribus libera præstetur: ut si aliquid vestri in nostros violenter fecerint, tunc vos, quos tamquam obsides in fundis & in civitatibus habemus, non qualia vestri faciunt, patiamini, sed per ordinata judicia subjecti legibus damno pecuniario vapuletis. Quod si vobis grave videtur; vestri [d] nobis parcant, & quiescant. Si autem in nos non quiescendo illi sæviunt, qui vel sub vobis, vel vobiscum sunt; quod de nobis conqueramini non ha-

Matth. 5. 12.

[a] Sic Floriac. cod. At editi, *credite veritati.*
[b] Idem Floriacensis MS. omittit, *etsi ad tempus mali sunt.*
[c] Editi, *argueretis.* Castigantur ex MSS.
[d] Am. & Floriac. codex, *vobis:* & infrà, *Si autem in vos.*

betis, qui in vestra, vel vestrorum potestate A possumus, ut etiam sectantes hæresem vestram, nulla damna patiamini, si nullas Catholica, sive a vobis, sive à vestris violentias patiatur. Quòd si aliquæ factæ fuerint, vobis invitis & compescere non valentibus; misericorditer ipsis damnis & juste admonemini, quales habeatis à quibus vos contaminari non putatis, atque hinc intelligere cogimini, quàm inanes calumnias Ecclesiæ Christi toto orbe diffusæ faciatis. Neque jam nobis objiciatis, quòd persequimur vos; sed vestris B potiùs, si & nos suis violentiis infestari, & vos publicis legibus malunt conteri, quàm se à solito furore sedari. Si quid sanè à nostris Christianæ caritatis modum votumque non custodientibus, odiosè & perniciosè patimini, non esse illos nostros citò dixerim; sed aut futuros, si se correxerint, aut in fine separandos, si in malitia perduraverint: nos tamen nec propter pisces malos retia rumpimus, nec propter vasa in contumeliam facta domum magnam deserimus. Quòd si vos C quoque illos, à quibus talia Catholica patitur, non esse vestros eadem regulâ dicitis: probate animum vestrum, corrigite errorem, amplectimini unitatem spiritûs in vinculo pacis. Nam si nec vos illi contaminant, nec nos isti; non nobis invicem alienis criminibus calumniemur: in una caritate frumenta crescamus simul, usque ad ventilabrum paleam toleremus.

Matth. 13. 47. — 2. Tim. 2. 20.

56. Quamobrem si nullo interprete indigent canonicarum scripturarum testimonia quæ com- D mendant Ecclesiam in totius orbis communione consistere, & separationi vestræ in Africa constitutæ ex eisdem libris nulla talia potestis invenire suffragia, nec justè de persecutionibus conquerimini, quas graviores ipsa perpetitur, quo latius diffunditur, ac fide, & spe, & caritate omnia tolerat, non tantùm talia, qualia vestri Circumcelliones, & eorum similes ubi possunt membris ejus infligunt, sed omnia variarum iniquitatum scandala per universum mundum sca- E tentia, de quibus Dominus exclamavit, *Væ mundo ab scandalis*: graviùs enim persequitur filius patrem malè vivendo, quàm pater filium castigando; & graviùs ancilla Saram persecuta est per iniquam superbiam, quàm eam Sara per debitam disciplinam; & graviùs Dominum persequebantur, propter quos dictum est, *Zelus domus tuæ comedit me*, quàm eos ipse cùm eorum mensas evertit, & eos flagello de templo expulit: quid habetis amplius quod dicatis?

Matth. 18. 7. — Gen. 16. 4. — Psal 68 10. Johan. 2. 15.

CAPUT XXI. *aliàs* XVIII.

57. AN illud ultimum vestrum, jam placet, in medium proferamus? *Ecce*, inquiunt, *vos tenetis Ecclesiam. Quomodo nos suscipitis, si ad vos transire voluerimus?* Breviter respondeo: Sic vos suscipimus, quomodo suscipit Ecclesia, quam in sanctis libris canonicis invenimus. Deposita quippe animositate contradicendi, qua tument omnes qui veritate Dei vinci nolunt, & sua perversitate vincuntur, facilè potestis intelligere & in bonis esse & in malis sacramenta G divina; sed in illis ad salutem, in malis ad damnationem. Et cùm tantum distet inter eos qui hæc dignè indignéque tractaverint, ipsa tamen eadem sunt, illis ad præmium valentia, illis ad judicium.

Johan. 4. 1.

58. Quapropter quando plures quàm Johannes Dominus baptizabat, sicut in Evangelio scriptum est, ubi subjecit Evangelista, *Quamvis ipse non baptizabat, sed discipuli ejus*: cùm tantum distaret inter Petrum & Judam, nihil tamen distabat inter baptismum qui dabatur per Petrum, & qui dabatur per Judam. Illud enim quod per eos dabatur, unum erat, cùm ipsi non essent unum: & illud Christi erat, illorum autem unus ad membra Christi, alter ad partem diaboli pertinebat. Cùm verò Johannes baptista & Paulus apostolus unum essent, quia uterque sponsi amicus erat, tamen quia non erat unus baptismus qui dabatur à Johanne, & qui dabatur à Paulo, jussit Paulus Christi baptismo baptizari eos, qui baptismo Johannis fuerant baptizati. Itaque ille baptismus Johannis dictus est: qui autem per Paulum datus est, non est dictus baptismus Pauli, sed *jussit eos*, inquit, *baptizari in Christo*. Ecce unum sunt Johannes & Paulus, & non unum dant: ecce non sunt unum Petrus & Judas, & unum dant: at verò Petrus & Paulus & unum sunt, & unum dant. Abraham & Cornelius ex fide justificati unum sunt, & non unum sacramentum acceperunt: itemque Cornelius & Simon magus non sunt unum, & unum sacramentum acceperunt: at verò Cornelius, & ille spado, quem Philippus in itinere baptizavit, & unum sunt, & unum sacramentum acceperunt. Cùm ergo unum est sacramentum, nec diversi datores, nec diversi perceptores faciunt ut non sit unum quod unum est.

Baptismus discipulorum Christi ante passionem ejus, Christi fuit baptismus. — Act. 19. 4. — Act. 10. 48. — Act. 8. 13. 38.

59. Isti autem dum volunt hominum esse quod Christi est, res falsissimas & absurdissimas persuadere conantur, ut propè tot sint baptismi, quot homines per quos dantur. Itaque illud quod Dominus ait de homine & opere hominis, *Arbor bona bonos fructus facit, arbor mala malos fructus facit*, isti ad hoc detorquere conantur, ut à bono baptizatus bonus sit, & à malo baptizatus malus sit. Unde sequitur eos, etiam si nolint, ut à meliore baptizatus melior sit, & ab inferiore baptizatus inferior sit. Ex quo fit, ut illi quos ante Domini passionem non ipse Jesus baptizabat, sed discipuli ejus, multo sanctiùs nascerentur, si ab ipso baptizarentur: Quis enim vel cogitare possit, quantum intererat inter ipsum, & discipulos ejus à quibus baptizabantur? Ergo invidit eis sanctiorem generationem, quos à discipulis suis sese hîc constituto maluit baptizari? Quod utique quisquis F credit, insanus est. Quid ergo Dominus eo ipso demonstrare dignatus est, nisi suum esse quod daretur, per quemlibet daretur; & se baptizare, de quo amicus ille sponsi dixerat, *Hic est qui baptizat*; per cujuslibet manus ministri baptizaretur, qui credidisset in eum? Dicit etiam Paulus, *Gratias Deo, quòd neminem vestrûm baptizavi, nisi Crispum & Gaium, ne quis dicat quòd in nomine meo baptizavi.* Et iste ergo credatur invidisse hominibus meliorem sanctificationem, si quanto melior erat, tanto meliùs poterant baptizari, qui ab illo baptizarentur. Immo verò ad hoc ipsum vigilavit cautissimi & fidelissimi dispensatoris intentio, ne quisquam ideo sanctiùs se baptizatum putaret, quòd à ministro sanctiore baptizaretur, & quod Domini erat, servo tribueret.

Matth. 7. 17. — Johan 1. 33. — 1. Cor 1. 14.

60. Cùm igitur boni & mali dent & accipiant

A baptismi sacramentum, nec regenerati spiritaliter in corpus & membra Christi coædificentur nisi boni; profectò in bonis est illa Ecclesia, cui dicitur, [Cant. 2. 2.] *Sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum.* In his est enim qui ædificant super petram, id est, qui audiunt verba Christi, & faciunt. quia & Petro confitenti se Christum Filium Dei, sic ait: [Matth. 16. 18.] *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Non est ergo in eis qui ædificant super arenam, id est, qui audiunt verba Christi, & non faciunt. Ipse enim B dixit, [Matth. 7. 24.] *Qui audit verba mea hæc, & facit ea, similabo eum viro sapienti, qui ædificat domum suam super petram.* Et ibidem paulò pòst, *Qui audit*, inquit, *verba mea hæc, & non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam.* Qui ergo compage caritatis incorporati sunt ædificio super petram constituto, & lilio inter spinas candenti, ipsi utique possidebunt regnum Dei. Qui autem super arenam ædificant, vel in spinis deputantur, quis dubi- C taverit, quòd regnum Dei non possidebunt? Nihil utique talibus prodest baptismi sacramentum: nec tamen propter eorum instabile fundamentum sterilemque malitiam, etiam sacramento quod habent, ullà injuria facienda est.

[Caput XXII.] 61. PROINDE in loco illo ex epistola Pauli apostoli, quam scripsit ad Galatas, sine studio contentionis advertite, quàm rectè fiat, ut hæreticum corrigentes errorem, si sacramentum hoc habent quod habere debuerunt, illud accipiant D quod eis deerat, non improbetur & blasphemetur quod inerat. [Gal. 5. 19.] *Manifesta*, inquit, *sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* [* Olim hic caput XIX apud Am. & Er.] * Omnes itaque isti non sunt in lilio, nec super petram: inter hos autem & hæretici positi sunt. E Cur ergo vos, ut omittam cetera, non baptizatis post ebriosos, luxuriosos, invidos, qui regnum Dei non possidebunt, & ideo in petra non sunt, & quia in petra non sunt, procul dubio in Ecclesia non deputantur; quia *super hanc petram*, inquit, *ædificabo Ecclesiam meam*: & [a] nos vultis ut baptizemus post hæreticos, qui inter easdem spinas regnum Dei non possessuras enumerati sunt, & quibus similiter sacramenta insunt, quando eadem sunt; sed non prosunt, quia cùm F illa recta sint, ipsi perversi sunt?

62. Hæc sine pertinacia considerantes atque cogitantes, facile potestis intelligere, id in quoque corrigendum esse quod pravum est, quod autem rectum est, approbandum; & hoc dandum esse quod deerit, quod autem inerit, agnoscendum. [Hæretici quomodo in Ecclesiam recipiendi.] Veniens itaque hæreticus ut catholicus fiat, errorem corrigat proprium, non Christi violet sacramentum: accipiat vinculum pacis quod non habebat, sine quo illi prodesse non poterat G baptisma quod habebat. Utrumque enim necessarium est ad regnum Dei adipiscendum, & baptismus, & justitia. Et in contemtore quidem baptismi Christi non potest esse justitia: baptismus autem & in eo qui justitiam non habet, potest esse, sed non potest prodesse. Sicut enim Veri-A tas dixit, *Si quis non renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cælorum*: [Joan. 3. 5.] sic Veritas dixit, *Nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum*: [Matth. 5. 20.] ut non baptismus solus, sed etiam justitia perducat ad regnum; cui autem vel utrumque, vel unum defuerit, illuc pervenire non possit. Quapropter cùm dicatur hæreticis, Justitia vobis deest, quam sine caritate ac vinculo pacis habere nullus potest: cùmque & ipsi fateantur, B multos baptismum habere, & justitiam non habere, & si non fateantur, eos convincat scriptura divina: miror quomodo putent, cùm eos habentes non suum, sed Christi baptismum, iterum nolumus baptizare, ita nos agere, ac si eis jam nihil deesse judicemus; & quia baptismus eis in Catholica non datur, quem habere inveniuntur, nihil se illic accipere arbitrentur, ubi hoc accipiunt, sine quo illud quod habent, eis ad perniciem valeat, non ad salutem. Quod si nolunt C intelligere, sufficit nobis quòd eam tenemus Ecclesiam, quæ manifestissimis sanctarum & canonicarum scripturarum testimoniis demonstratur.

63. Dicat mihi nunc hæreticus, Quomodo me suscipis? Citò respondeo, Sicut suscipit Ecclesia, cui Christus perhibet testimonium. Numquid tu meliùs potes nosse quomodo suscipiendus sis, quàm Salvator noster medicus vulneris tui? Hìc fortè dicis, Lege mihi ergo quemadmodum Christus suscipi jusserit eos, qui ab hæreticis transire ad D Ecclesiam volunt. Hoc apertè atque evidenter, [Confer lib. 1. contra Cresconium c. 31. & 11.] nec ego lego, nec tu. Si enim hæreticus esset Johannes, & in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti baptizaret, post cujus baptismum jussit Paulus homines baptizari; tu obtineres quod dicis, ita ut contrà quid dicerem, non haberem. Rursus si Petrus in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti ab hæreticis baptizatus fuisset, cui Dominus ait, *Qui lotus est semel, non habet necessitatem iterum lavandi*: [Johan. 13. 10.] ego obtinerem quod di- E co, ita ut tu contrà quid diceres, non haberes. Nunc verò cùm in Scripturis non inveniamus aliquos ad Ecclesiam transisse ab hæreticis, & sicut ego dico, aut sicut tu dicis, esse susceptos; puto si aliquis sapiens exstitisset, cui Dominus Christus testimonium perhiberet, & de hac quæstione consuleretur à nobis, nullo modo dubitare deberemus id facere quod ille dixisset, ne non tam ipsi quàm Domino Christo, cujus testimonio commendabatur, repugnare judicaremur. Per- F hibet autem testimonium Christus Ecclesiæ suæ. Ecce Evangelium, lege ubi ait, *Oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* [Luc. 24. 46.] Quomodo ergo suscipit ista Ecclesia per omnes gentes incipientibus ab Jerusalem, remotis omnibus ambagibus & tergiversationibus, sic suscipiendus es. Quòd si non vis, non mihi, aut cuiquam hominum, qui te vult ita suscipere, sed ipsi Salva- G tori contra salutem tuam perniciosissimè reluctaris, qui te sic suscipiendum esse non vis credere, quemadmodum suscipit illa Ecclesia, quam testimonio suo commendat ille, cui fateris nefarium esse non credere.

[Caput XXIII.] 64. AT enim dixit Jeremias, *Facta est mihi ut aqua mendax, non habens fidem.* [Jer. 15. 18.] Non de hac aqua

a Sic MSS. At editi, & vos.

dixit, quam putas. Lege diligenter. Ipsam enim mendacium hominum multitudinem dixit aquam mendacem, more prophetico, sicut figuratè lo-
Apoc. 17. 15. qui solent: sicut in Apocalypsi, populos aquarum nomine novimus appellatos. Nam sic ait Jeremias: *Ut quid qui contristant me, prævalent? Plaga mea valida est, unde sanabor? Facta est mihi ut aqua mendax non habens fidem.* Plagam suam sibi dixit factam ut aquam mendacem: eamdem verò plagam suam eos appellavit qui se contristabant. Quod enim ait, *qui contristant me*; hoc dixit postea, *plaga mea*: & quod suprà dixit, *prævalent*; hoc postea dixit, *valida est*.

Prov. 5. 15. 65. Sic & illic facitis ubi scriptum est: *Ab aqua aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis.* Putatis enim de baptismo dictum qui est apud hæreticos, ut ideo sit aqua aliena, quia hæretici regnum Dei non possidebunt: quasi non ita sit & apud ebriosos, & apud invidos, & ceteros hujusmodi, de quibus
1. Cor 6. 10. Gal. 5. 21. pariter dictum est, *Regnum Dei non possidebunt*: & tamen in omnibus talibus, si secundùm Evangelium baptizati sunt, Christi est baptismus, non ipsorum. Unde aqua illa non est aliena, cùm ipsi alie-
Matth. 7. 21 ni sint, quibus dicturus est, *Non novi vos.* Cur
Aqua aliena & fons alienus. non ergo potiùs intelligam aquam alienam & fontem alienum, doctrinam esse maligni spiritûs, qua decipiuntur & seducuntur alienati à Deo per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum: hoc expressiùs commendante Apo-
1. Tim. 4. 1. stolo: *Spiritus autem manifestè dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum?* Hæc est aqua aliena, & fons alienus. Si enim aqua in bono intelligitur & Spiritus-sanctus; cur non aqua in malo intelligatur & spiritus malignus? Non enim semper ubi aquam nominat Scriptura, hoc visibile baptismi sacramentum vult intelligi: sed aliquando ipsum, aliquando aliud. Jam enim hoc visibili baptismo etiam alios discipuli Domini baptizaverant, ante quàm veniret in eos secundùm ejus promissionem Spiri-
Johan. 7. 37. tus-sanctus: de quo tamen idem Jesus dicit, *Si quis sitit, veniat & bibat: qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina aquæ vivæ fluent de ventre*
Vide lib. 2. contra Cresconium c. 13. & seq. *ejus.* Et sequitur Evangelista, & exponit unde sit dictum: *Hoc autem*, inquit, *dicebat de Spiritu, quem accepturi erant ii, qui in eum erant credituri. Spiritus enim nondum erat datus, quia Jesus nondum fuerat clarificatus.* Ecce aquam dicit Spiritum, qui nondum erat datus, cùm jam aqua illa baptismi multis fuisset data.

66. Unde & illud, quod similiter non intel-
Prov. 5. 15. ligitis, quod scriptum est, *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus, & fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & nemo alienus communicet tibi, & non superfluant tibi aquæ foras, & in plateis tuis discurrant aquæ tuæ*: non visibilem baptismum, quem possunt habere & alieni, id est, qui regnum Dei non possidebunt; sed hoc donum commendat Spiritus-sancti, quod proprium est eorum tantùm, qui regnabunt cum
Rom. 5. 5. Christo in æternum. Quoniam *caritas Dei*, sicut dicit Apostolus, *diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis.* Ipsa enim latitudo cordis, quam caritas facit, unde illam diffusam dicit, & unde ad Corinthios ita
2. Cor. 6. 11. loquitur, *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthii, cor nostrum dilatatum est*, platearum nomine significata est.

67. Quod ergo apertè audimus, *Nolite omni spiritui credere, sed probate [a] spiritus si ex Deo sint*: *1. Johan. 4. 1.* hoc figuratè audimus, *Ab aqua aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis.* Et quod apertè audimus, *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris* *Rom. 5. 5.* *per Spiritum-sanctum qui datus est nobis*: hoc figuratè audimus, *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & nemo alienus communicet tibi.* Multa enim munera Dei possunt habere & alieni, non solùm ista communia cum lapidibus & arboribus, sicuti est esse & vigere; nec solùm communia cum pecoribus, sicuti spirare, sentire: sed etiam majora jam hominum propria, sicuti est ratio, locutio, artes utiles innumerabiles, & alia multa. Ipsa etiam quæ domui Dei data sunt, nonnulla ex eis habent alieni, id est, non possessuri regnum Dei, quibus in fine dicetur, *Non novi vos*; etiam *Matth. 7. 21* cùm dixerint, *In nomine tuo prophetavimus & virtutes multas fecimus.* Quia, *Etsi habeam*, in- *1. Cor 13. 2.* quit, *prophetiam, & sciam omnia sacramenta & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum.* Hoc est ergo donum Spiritus-sancti proprium sanctorum, unde nemo communicat alienus. Hoc deest omnibus malignis & gehennæ filiis, etiam si Christi baptismo baptizentur, sicut Simon fuerat baptizatus. Hoc deest etiam hæreticis: hoc accipiunt, cùm correcti veniunt & unitatis vinculum sinceriter amplectuntur. Quod si non acciperent, etiam habentes baptismum Christi, non erant possessuri regnum Christi; quia non introierant ad fontem illum proprium aquarum discurrentium in plateis sanctorum, & foras non excurrentium, quo fonte caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. Desinite itaque illa testimonia commemorare, quæ aut non intelligitis, aut pro nobis contra vos esse intelligitis. Quod si ambiguè posita, & pro nobis, & pro vobis possent interpretari, nihil utique adjuvarent caussam vestram: quia & nos si talibus uti vellemus, innumerabilibus uteremur, quæ caussam nostram nihil similiter adjuvarent. Sed planè talia malam caussam vel moras faciendo sustentant.

68. Ecce, inquiunt, *de corpore Domini aqua* *Caput XXIV.* *profluxit.* Et quid te hoc adjuvat, ô hæretice? *Multum*, inquit: *baptisma enim significat non esse, nisi in corpore Domini, id est, in Ecclesia.* Meliùs diceres, de corpore Domini, hoc est, de Ecclesia; etiam si jam constet, (quod adhuc fortè diligentiùs requirendum est,) aquâ illâ baptismum esse significatum. Nam & nos baptismum quem habetis, de corpore Domini esse dicimus, hoc est, de Ecclesia, quamvis in ea ipsi non sitis, sicut omnes qui non ædificant super petram, sed super arenam. Quare tamen non adtendis aquam illam, qua baptismum significatum dicis, non tantùm in corpore Domini fuisse, sed etiam de corpore ejus foras exisse, & hoc per vulnus persecutoris? Neque enim & hæretici & omnes mali secum foras sacramenta traxissent, si unitatis integritatem in corpore Domini custodissent. Sed etiam hoc videtis quàm profundum sit, & quanta mysterii altitudine occultum.

[a] Floriacensis MS. *probate spiritum qui ex Deo est*

69. Jam sufficiat: desinite talibus agere. Omnia quæ hujusmodi protuleritis, aut pro nobis sunt, aut ut multum causæ nostræ minuam, incertum est pro quibus sint. Sed libenter in opertis immoramini, ne fateri aperta cogamini. Ecce Ecclesia, rogo, quid patimini? Ecce Ecclesia tot manifestissimis sanctarum scripturarum testimoniis commendata & expressa, prædicta & demonstrata: *Sicut audivimus, ita & vidimus.* Quid tergiversaris quomodo suscipiaris? Cur detrectas sic suscipi, quomodo illa suscipit, cui testimonium perhibet qui mentiri non potuit? Doce scripturas canonicas apertè dixisse, baptizandum esse in catholica Ecclesia qui apud hæreticos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti fuerit baptizatus. Quòd si hoc docere non potes; illud doce, huic communioni tuæ, id est, parti Donati, ubi hoc didicisti, apertum aliquod & manifestum testimonium à scripturis canonicis perhiberi: & fatebor ad te esse transeundum, nec aliter esse suscipiendos hæreticos, quàm sicut suscipit ecclesia in qua es, quia tali testimonio declarata est. Quid æstuas? quid pertubaris? Non invenis in scripturis canonicis, quod à te justissimè exigimus? Cant. 1. 6. Nam quod dicere soletis, *Vbi pascis, ubi cubas in meridie*: vides quale sit, & quàm pro te non sit. Noli ergo talia quærere. Quia & si in partibus Aquilonis esset pars Donati, quæ contrariæ sunt partibus Meridianis, diceret de se esse dictum: *Montes Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni.* Nam utique civitas regis magni non est nisi Ecclesia; & hoc potiùs indubitanter sonat Ecclesiam, quàm illud, *Vbi pascis, ubi cubas in meridie.* Sed fortasse illo testimonio Marcion hæreticus uteretur, qui dicitur Ponticus fuisse, quæ partes ad Aquilonem sunt. Rursus si in Occidente esset pars Donati, Psal. 67. 5. diceret de se esse dictum: *Iter facite ei qui adscendit super occasum, Dominus nomen est illi.* Fortassis enim sublimius esse diceret, *adscendit super occasum*; quàm, *cubat in meridie.* Hæc mystica sunt, operta sunt, figurata sunt: aliquid manifestum quod interprete non egeat, à vobis flagitamus.

70. Ego itaque sic te suscipio, quemadmodum Gen. 22. 18. suscipit semen Abrahæ, *in quo benedicuntur omnes gentes.* Hoc fortè obscurum esset, nisi Paulus Gal. 3. 16. aperuisset semen Abrahæ quod est Christus. Sic te suscipio, quemadmodum suscipit illa *sterilis*, cujus *multi filii magis quàm ejus quæ habet* Gal. 4. 26. *virum.* Quod obscurum esset, nisi Paulus dixisset, ipsam esse Ecclesiam matrem nostram: cui di- Isai. 54. 5. ctum est, *Dominus qui eruit te, ipse Deus univer-* Isai. 62. 4. *sæ terræ vocabitur*: cui dictum est, *Terra tua orbis terrarum.* Sicut suscipit regina illa, de qua Psal. 44. 10. in Psalmis dicitur, *Adstitit regina à dextris tuis*: & cui dicitur, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram.* Postremò, ne multa commemorem, sic te suscipio, sicut suscipit Ecclesia *per omnes gentes incipiens ab Ierusalem*: sicut suscipit Ecclesia quæ *testis est*, Christo *in Ierusalem, & in tota Iudæa & Samaria, & usque ad totam terram.* Ille enim te suscipit, qui hoc de illa dixit, qui talibus eam verbis, ne quisquam de illa dubitaret, ostendit. Sic te suscipio, quemadmodum suscipit *triticum* Matth. 13. 38. *seminatum in agro*, quod cum zizaniis crescit usque ad messem. Hi sunt enim *filii regni, ager autem est mundus, messis est finis sæculi*: Dominus exposuit, Evangelium est, verba Domini sunt, manifesta sunt. Possem tibi dicere, Sic te suscipio, quemadmodum & vos suscepistis quos Prætextatus & Felicianus à vobis damnati, extra vestram communionem baptizaverunt. Cui rei quid contradicas, omnino non habes. Sed hoc potiùs dicam, quod & adversùs ipsos Maximianistas invictissimè valeat, qui vos in duobus præcipuè testimoniis, quibus imperitissimè, tamen creberrimè uti soletis, omnino vicerunt, & de paucitate & de meridie. Hoc ergo dicam, quod vos omnes tamquam pariter contra nos insurgatis, exstinguat. Sic vos suscipimus, si corrigi vultis, quemadmodum suscipit Ecclesia, quam Dominus Jesus dixit ab Jerusalem cœpturam, & in Actibus Apostolorum legimus inde cœpisse: & per omnes gentes ituram, & in Actibus Apostolorum legimus per multas isse, ante quàm veniret in Africam, & per omnes gentes ituram ante quàm veniat finis: quia ipse Dominus ait, *Prædicabitur* Matth. 24. 14. *hoc Evangelium in omnibus gentibus, & tunc veniet finis.* Ecce purgamenta ejus: *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Ecce frumenta ejus: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Ubi hîc Africa nominata est in parte Donati? Ecce iterum frumenta ejus: *Vt scias*, inquit Apostolus, *quemadmodum te opor-* 1 Tim. 3. 15. *teat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis. Et sine dubio magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumtum est in gloria.* Ecce purgamenta ejus: *Spiritus autem*, inquit, *mani-* 1 Tim. 4. 1. *festè dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum*, &c. Ubi & hîc Africa in parte Donati nominata est, ut in ea remanserit columna & firmamentum veritatis, aut pietatis sacramentum, de quo usque in finem ita cucurrit, ut diceret, *Prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumtum est in gloria?*

71. Quid ergo pluribus teneam? Qui respondere cogitat huic epistolæ, scrutetur Scripturas: & aut manifestum de Africa, vel in qua sola, vel ex qua sola est pars Donati, proferat testimonium: quod ideo proferre non potest, quia illis tam manifestis, quæ à nobis prolata sunt, repugnare Scriptura non potest: aut si suarum suspicionum, vel criminationum, vel calumniarum sectatores credulos quærit, & vult traducere in aliud Evangelium, quod non est aliud; atque annuntiare nobis præter quàm quod accepimus, Gal. 1. 8. etsi angelus de cælo esset, anathema esset: quoniam & diabolus, qui propterea de cælo cecidit, quia in veritate non stetit, si anathema fuisset homini, quando ei præter quàm quod à Domino Deo acceperat, annuntiavit, primi parentes carnis nostræ, nec in pœnam mortis incidissent, nec de loco felicitatis exissent.

Caput XXV alias XI. apud Am. & Lov.

72. QUAPROPTER vos Carissimi, quibus hanc epistolam scribo, præceptum pastoris qui animam suam posuit pro ovibus suis, & nunc glorificatus & exaltatus sedet ad dexteram Dei Patris, corde fidelissimo & firmissimo retinete dicentis, *Quæ sunt oves meæ, vocem meam au-* Joan. 10. 27. *diunt, & sequuntur me.* Audistis ejus vocem manifestissimam, non solùm per Legem ejus, & Prophetas,

Prophetas, & Psalmos, sed etiam per os proprium commendantis Eccl[es]iam suam futuram. Et ea quæ prædixit, quemadmodum ex ordine consecuta sunt, in Actibus & litteris Apostolorum, quæ divinarum scripturarum canonem complent, legendo perspicitis. Non est obscura quæstio in qua vos fallant, quos ipse Dominus prædixit futuros atque dicturos, *Ecce hic est Christus, ecce illic: ecce in deserto*, quasi ubi non est frequentia multitudinis: *ecce in cubiculis*, quasi in secretis traditionibus atque doctrinis. Habetis Ecclesiam ubique diffundi, & crescere usque ad messem. Habetis civitatem, de qua ipse qui eam condidit, ait, *Non potest civitas abscondi super montem constituta*. Ipsa est ergo quæ non in aliqua parte terrarum, sed ubique notissima est. Hæc temporales aliquando etiam in suis frumentis patitur tempestates, ut in quibusdam locis non cognoscantur; sed tamen etiam illic latent: neque enim falli potest divina sententia, quoniam crescunt usque ad messem.

Matth. 24. 23.
Matth. 5. 14.

73. Itaque & in aliis gentibus sæpe nonnulla membra Ecclesiæ prævalentibus hæresum & schismatum seditionibus, pressa atque obumbrata sunt; & tamen quia inerant, paulò pòst nullo dubitante claruerunt: & in ipsa Africa post illud Secundi Tigisitani apud Carthaginem seditiosum turbulentumque concilium, ubi & à femina nobili Lucilla operata corruptio, postea judicialibus gestis commemorata est, cùm inde litteræ penè per totam Africam, qua Ecclesiæ Christi jam germinaverant, missæ fuissent, creditum est litteris concilii; neque enim aliter oportebat: & quasi visa sunt per aliquam partem agri frumenta Dominica defecisse: nullo modo autem defecerant, quæ verè frumenta erant prædestinata atque seminata, & altâ radice [a] feraciter germinantia. Salvâ enim consciențiâ litteris concilii crediderant: neque enim ab hominibus de aliis hominibus aliquid incredibile dicebatur, aut eis contra Evangelium credebatur. Sed postea quàm illi furiosam pertinaciam usque ad dissensionem sacrilegam contra totum orbem Christianum contentione obstinatissima perduxerunt, atque innotuit bonis fidelibus quos à Cæciliano alienaverat falsa criminatio: viderunt se, si in illa communione persisterent, non jam de quodam homine, vel de quibusdam hominibus, sed de Ecclesia toto terrarum orbe diffusa pravum habere judicium; & maluerunt Christi Evangelio, quàm collegarum concilio credere. Itaque illis relictis, mox ad catholicam pacem multi, & episcopi, & clerici, & populi redierunt: quod & ante quàm facerent, in tritico deputabantur. Tunc enim non faciebant, cùm adversùs homines malè sibi à collegis insinuatos, non adversùs Ecclesiam Dei, quæ in cunctis gentibus crescit, illa eorum contradictio [b] nitebatur. Itaque & in Africa triticum quod filius hominis seminaverat, triticum mansit: & ex illo usque adhuc crevit, & crescit, & deinceps usque ad messem fructificabit & crescet, sicut in omni mundo.

Lucilla.

74. Nonnulli etiam bonæ voluntatis, per carnalem caliginem, etiam post confirmatum contra Ecclesiam Dei malignorum furorem, in illa dissensione diutius erraverunt, tanquam si adhuc mollia conculcarentur frumenta, & radice viva herbæ vigor attereretur. etiam ipsa tamen frumenta sua noverat Deus, quamvis ut reviviscerent arguenda & increpanda. Non enim eo modo dictum est Petro, *Redi post me satana*: quomodo dictum est de Juda, *Unus ex vobis diabolus est*. Quidam quoque & apertissimæ veritati malo studio contradixerunt: illi verò eradicati vel præcisi erant; sed non permanentes in infidelitate, sicut de quibusdam ramis fractis Apostolus dicit, manu divina replantati, aut iterum inserti sunt. Tunc enim quisque infructuosus, & nondum à radice præcisus est, cùm mala cupiditate agit quidem illa opera, de quibus dictum est, *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*: sed cùm pro ipsis operibus etiam veritati apertissimæ qua redarguitur, resistere cœperit, tunc præciditur. Et multi tales sunt in sacramentorum communione cum Ecclesia, & tamen jam non sunt in Ecclesia. Alioquin si tunc quisque præciditur, cùm visibiliter excommunicatur; consequens erit ut tunc rursus inseratur, cùm visibiliter communioni restituitur. Quid si ergo fictus accedat, atque adversùs veritatem & Ecclesiam cor inimicissimum gerat, quamvis peragatur in eo illa sollemnitas, numquid reconciliatur, numquid inseritur? Absit. Sicut ergo jam denuo communicans nondum insertus est: sic & ante quàm visibiliter excommunicetur, quisquis contra veritatem, qua convincitur & arguitur, inimicum gestat animum, jam præcisus est. Ita fit, ut & semen bonum, & semen malum, utraque per agrum crescant usque ad messem: id est, & filii regni, & filii maligni utrique per mundum crescant usque in finem seculi; illis fructum ferentibus cum tolerantia, illis cum sterilitate amaricantibus.

Matth. 16. 23.
Johan. 6. 71.
Rom. 11. 23.
Galat. 5. 21.
Hæretici quomodo quidam in Ecclesia.

75. Vos autem innitentes tot evidentissimis testimoniis Legis, Prophetarum, Psalmorum, ipsius Domini, & Apostolorum, de sancta Ecclesia toto terrarum orbe diffusa, exigite ab istis ut ostendant de Africa, quod attinet ad partem Donati, aliqua manifesta de canonicis libris testimonia. Neque enim, sicut jam dixi, ullo modo fieri posset, ut Ecclesia, sicut dicunt, & quod absit, tam citò ex tot gentibus perituta, tot testimoniis tam sublimiter & tam indubitanter prædicaretur; & de ista, quam volunt, sua, quæ usque in finem, sicut contendunt, permansura fuerat, taceretur. Mementote enim quid illi diviti dictum sit, cùm apud inferos torqueretur, & ad fratres suos aliquem ex mortuis mitti vellet. *Habent illic*, inquit, *Moysen & Prophetas*. Et cùm ille diceret, non eos credituros, nisi ad eos isset aliquis mortuorum: *Si Moysen*, inquit, *& Prophetas non audiunt, nec si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* [c] Dixit Moyses, quòd *in semine Abrahæ benedicentur omnes gentes*. Dixerunt Prophetæ, *Tu vocaberis voluntas mea, & terra tua orbis terrarum*: &, *Commemorabuntur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ*. His & talibus tam

Luca 16. 29.
Gen. 22. 18.
Isai. 62. 4.
Psal. 21. 28.

[a] Editi, *veraciter*. Floriacensis cod. *feraciter*.
[b] Sic Floriac. MS. At editi, *contradictio tenebatur*.
[c] Reliqua desunt in editis Am. & Er. Huc revocata fuerunt per Lovanienses ex vetere codice Endoviensi: habentur & in nostro Floriacensi.

manifeſtis prænuntiationibus Eccleſiam demonſtrantibus, iſti credere noluerunt. Surrexit Dominus à mortuis, dixit *in nomine ſuo prædicari pœnitentiam & remiſſionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ieruſalem.* Illi qui Moyſi & Prophetis non crediderant, nec Domino reſurgenti à mortuis crediderunt. Quid reſtat, niſi ut divitis illius tormenta ſortiantur? Quæ vos fugientes dum adhuc tempus eſt, ante quàm de hac vita emigretur, divinis eloquiis conſtanter inhærere, ut nec in vita conturbemini, & poſt hanc vitam quod ſemini Abrahæ promiſſum eſt, accipere mereamini. Amen.

Luca 24. 47.

IN SUBSEQUENS OPUS

Libri II. Retractationum Caput XXVI.

Grammaticus etiam quidam Donatiſta Creſconius, cùm inveniſſet epiſtolam meam, qua primas partes quæ in manus noſtras tunc venerant epiſtolæ Petiliani redargui, putavit mihi eſſe reſpondendum, & hoc ipſum ſcripſit ad me. Cui operi ejus libris quatuor reſpondi; ita ſanè, ut tribus peragerem quod univerſa reſponſio flagitabat: ſed cùm viderem de ſola Maximianenſium cauſſa, qua ſuos ſchiſmaticos damnaverunt, & eorum aliquos rurſus in ſuis honoribus receperunt, baptiſmumque ab eis extra ſuam communionem datum non repetiverunt, reſponderi poſſe ad cuncta quæ ſcripſit; etiam quartum librum addidi, in quo idipſum quantum potui diligenter atque evidenter oſtendi. Hos autem quatuor libros quando ſcripſi, jam contra Donatiſtas leges [a] dederat Honorius Imperator. Hoc opus ſic incipit: *Quando ad te, Creſconi, mea ſcripta pervenire poſſent, ignorans.*

[a] *Hinc nemo non intelligit pertinere quatuor hoſce libros ad annum Chriſti circiter 406. Nam illas Honorii recentiſſimas leges vocat Auguſtinus in lib. 3. c. 47. poſtea quàm in ejuſdem libri 3. cap. 43. disertè ſignificavit loqui ſe de legibus anno 405. datis contra Donatiſtas, poſt Maximiani epiſcopi catholici cædem, qua occaſione factum eſt,* ut & præteritæ omnes, *inquit*, contra ipſos leges excitarentur, & aliæ conderentur novæ.

Ex iis legibus eſt illud in cod. Theod. l. 38. de hæret. Honorii edictum, (*quod quidem* Unitatis edictum *in concilio Carthaginenſi anni 407. appellatur.*) Nemo Manichæum, nemo Donatiſtam, qui præcipuè, ut comperimus, furere non deſiſtunt, in memoriam revocet. Una ſit catholica veneratio, una ſalus ſit: Trinitatis, par, ſibi congruens ſanctitas expetatur. Quod ſi quis audeat interdictis ſeſe inlicitiſque miſcere, & præteritorum innumerabilium conſtitutorum, & legis nuper à manſuetudine noſtra prolatæ laqueos non evadat: & ſi turbæ fortè convenerint, ſeditionis concitatos aculeos acrioris commotionis non dubitet exſerendos. Dat. [b] prid. Idus Febr. Ravennæ, Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

[b] *12. Febr. an. 405.*

Item in cod. Theod. l. 4. Ne ſanct. bapt. iterer. Arcad. Honor. & Theod. AAA. Hadriano PP. P. Adversarios Catholicæ fidei *&c. quæ ſuo exhibetur loco in hujus tomi Appendice. Item l. 5. ibid.* Hadriano PP. P. Ne divinam gratiam ſub repetito baptiſmate pollutam Donatiſtarum ſecreta violarent, & fallendi occaſionem, ſeveritate hujus præceptionis abolemus, ſtatuentes ut ceteros hujuſmodi homines pœna ſequatur, legiſque cenſuram experiantur ultricem, qui in Catholicam religionem perverſo dogmate commiſiſſent. Jubemus igitur, ut ſi qui poſthac fuerit rebaptizare detectus, judici qui provinciæ præſidet offeratur, ut facultatum omnium publicatione multatus inopiæ pœnam expendat *&c.* Dat. [c] prid. Idus Febr. Ravennæ, Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

[c] *eodem die & anno.*

Item in eodem cod. l. 2. de relig. Imppp. Arcad. Honor. & Theodoſ. AAA. Diotimio Proc. Africæ. Edictum quod de unitate per Africanas regiones Clementia noſtra direxit, per diverſa proponi volumus, ut omnibus innoteſcat, Dei omnipotentis unam & veram fidem catholicam, quam recta credulitas confitetur, eſſe retinendam. Dat. [d] III. Non. Mart. Ravenn. Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

[d] *5. Mart. an. 405.*

Item in cod. Theod. l. 39. de hæret. AAA. Diotimio ſuo ſalut. Donatiſtæ ſuperſtitionis hæreticos, quocumque loci, vel fatentes, vel convictos, legis tenore ſervato, pœnam debitam abſque dilatione perſolvere decernimus. Dat. [e] VI. Idus Decemb. Raven. Stilichone II. & Anthemio Coſſ. *Hac Honorius ſanctione vult* Donatiſtas *haberi ut* hæreticos quocumque loco, *& ad* pœnam debitam, *id eſt multam decem librarum auri, quæ tenore* legis *Theodoſii majoris in omnes hæreticos erat jam olim conſtituta,* perſolvendam *compelli.*

[e] *8. Decemb. an. 405.*

Ad illam mittendam ſanctionem quomodo provocatus ſit Honorius ipsâ præſertim Criſpini epiſcopi Donatiſtæ ad eum appellatione, docet Auguſtinus in hujus operis libro 3. c. 47. necnon Poſſidius in vita Aug. c. 12. ubi ſcribit: Criſpinus proconſulari & libellari ſententiâ eſt pronuntiatus hæreticus: pro quo ille apud Cognitorem catholicus [f] epiſcopus interceſſit, ne auraria multa exigeretur; & ei eſt beneficium impetratum. Unde cùm ingratus ad piiſſimum Principem provocaſſet, & ab Imperatore relationi debitum eſt reſponſum ſolutum, & conſecutum eſt præceptum, nullo prorſus loco hæreticos Donatiſtas eſſe debere, & eos ad vim legum omnium contra hæreticos latarum ubique teneri debere. Ex quo & Judex, & Officium, & idem Criſpinus, quòd minimè fuerit exactus, præcepti ſunt denas auri libras fiſci juribus inferre. *Vide concilii Carthaginenſis anni 404. legationem, infrà in Appendice; & Auguſtini epiſtolam 88. n. 7. & epiſt. 185. n. 25. 26. & 27.*

[f] *Calamenſis epiſcopus Poſſidius.*

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
CONTRA CRESCONIUM
GRAMMATICUM PARTIS DONATI.
LIBRI QUATUOR. *

* Scripti circiter annum Christi 406.

LIBER PRIMUS.

Epistolam Cresconii pro Petiliani defensione editam, sibique inscriptam, refellere incipit Augustinus. Probat nec eloquentiam nec dialecticam qualemlibet metuendam esse assertoribus veritatis, quo minùs ejus adversarios, cum ipsis disputando, redarguant; neque contentiosum habendum eum esse, qui duris & renitentibus sermonis altercationem ad eos refellendos inferre curaverit. Postea ostendit non esse consequens, ut si conceditur esse baptisma in parte Donati, simul etiam concedatur ibi accipi oportere. Id enim extra catholicam Ecclesiam frustra & perniciosè, sed tamen verè ac omnino idem haberi.

CAP. I. 1. QUANDO ad te, Cresconi, mea scripta pervenire possent ignorans, perventura tamen minimè desperavi: quia & ad me tua, quamvis longè postea quàm scripsisti, tamen quandoque pervenire potuerunt; quæ tibi visum est adversùs ea scribere debere, quæ Petiliano Cirtensi episcopo vestro iterationem baptismi adstruere molienti, & communionem nostram non documentorum pondere urgenti, sed maledictorum levitate criminanti, ut potui breviter pro parte respondi. Non enim tota ejus epistola in manus meas tunc venerat, sed parva pars prior. Quod cur acciderit, quid opus est quærere, quandu quidem cùm ad nos postea universa pervenit, universæ respondere non piguit? His ergo litteris tuis, quas ad me dedisti, si non rescriberem, fortasse contumeliosum putares: quòd autem rescribo, rursum vereor ne contentiosum putes. Sed si tu inventis litteris meis, non ad te datis, tantùm quia episcopum partis Donati vel ipsam partem Donati redarguere videbantur, ad officium tuum pertinere arbitratus es, cùm tibi esses alicujus conscius facultatis, suscipere atque exserere contradictionem, quia ejus communionis es, quamvis nulla functione clericatui adstrictus: quanto minùs mihi licuit pro munere sarcinæ meæ, vel contra Petilianum vel contra te ipsum tacere, cùm ille oppugnaret Ecclesiam pro qua milito; tu autem in simili opere etiam nominatim ad me institueres, promeres, conscriberesque sermonem?

2. In cujus primis partibus laborasti, ut suspecta hominibus eloquentia videretur. Nam velut laudans genus dicendi meum, & rursus velut timens ne hoc genere te vel quemquam falsa persuadendo deciperem, in accusationem [a] ipsius eloquentiæ perrexisti, adhibens etiam testimonium adversùs eam de scripturis sanctis, ubi dictum [b] putes, *Ex multa eloquentia non effugies peccatum*: cùm dictum non sit, *ex multa eloquentia*; sed *ex multiloquio*. Multiloquium autem est superflua locutio, vitium scilicet loquendi amore contractum. Plerumque autem loqui amant, etiam qui nesciunt quid loquantur, vel quomodo loquantur, sive ad sanitatem sententiarum, sive ad ipsum qui arte Grammaticâ discitur, integrum sonum ordinemque verborum. Eloquentia verò facultas dicendi est, congruenter explicans quæ sentimus: qua tunc utendum est, cùm recta sentimus. Hoc modo ea non *usi sunt hæretici*. Nam utique si recta sensissent, non solùm nihil mali, verùm & boni aliquid esset, quod eloquenter explicare potuissent. Frustra igitur illorum exemplorum commemoratione accusasti eloquentiam. Neque enim propterea pro patria non est miles armandus, quia contra patriam nonnulli arma sumserunt: aut ideo uti non debent boni & docti medici ferramentis medicinalibus ad salutem, quia his ad perniciem etiam indocti pessimique abutuntur.

Eloquentiã Augustini Cresconius accusat.

Prov 10 19.

Multiloquium ab eloquentia quid differat.

[a] Editi addunt, totius: quod abest à MSS.

[b] Sic MSS. At editi, putat.

Eloquentia quatenus utilis. tur. Quis enim nescit, sicuti [a] est aut fuerint ea quæ quæruntur, ita eloquentiam, hoc est, peritiam facultatemque dicendi sic esse utilem vel inutilem, ut fuerint utilia vel inutilia quæ dicuntur? quod nec te arbitror ignorare.

Cap. II. 3. Sed credo cùm me videres à nonnullis putari eloquentem, ut à me lectoris auditoris-ve studium deterreres, accusandam existimasti eloquentiam: ut jam quid dicerem non adtenderet, quisquis abs te perterritus tamquam eloquenter me dicentem eo ipso jam cavendum fugiendumque censeret. Vide ergo, ne hoc quod fecisti, sit *artis illius malæ, quam*, sicut de Platone commemorasti, *nonnulli rectè judicaverunt de civitate ac de humani generis societate pellendam.* Hæc non est eloquentia, quæ utinam mihi ad explicanda ea quæ senno pro desiderio provenisset: *Sophistica professio.* sed quædam sophistica & maligna professio, quæ sibi proponit, non ex animo, sed ex contentione vel commodo, pro omnibus & contra omnia dicere. *Eccli. 37. 23.* De hac ait sancta scriptura, Qui sophisticè loquitur, odibilis est. Ab hac mihi videtur *2. Tim. 2. 14.* Paulus apostolus juventutem Timothei prohibere, ubi ait, Noli verbis contendere; ad nihil enim utile est nisi ad subversionem audientium. Et ne à facultate rectè dicendi eum prohibuisse putaretur, continuò subjecit, Satis age te ipsum probabilem operarium exhibendo, non erubescentem, verbum veritatis rectè tractantem. Nimirum itaque tibi hæc animi subrepsit affectio, quòd contradicendi studio, (non quò ita sentires, sed quò à nobis intentionem discere volentis averteres,) perhibuisti nos eloquentes, & vituperasti eloquentiam. Nam quomodo te hoc ex animo fecisse credam, cùm sciam quemadmodum prædicare soleatis eloquentiam Donati, Parmeniani, aliorumque vestrorum: qua quid esset utilius, si tam largo flumine pro pace Christi, pro unitate, veritate, caritate proflueret? Sed quid de aliis loquar? In te ipso nonne aperuisti, quàm non ex animo, sed ex contentione vituperator fueris eloquentiæ; cùm & cetera quæ scripsisti per eloquentiam suadere, & eamdem ipsam eloquentiam eloquenter accusare conatus es?

Caput III. 4. Nam quod te dicis, *& arte dicendi imparem nobis, & exemplis legis Christianæ penitus non instructum*, quò pertinet obsecro? Numquidnam te compuli contra mea scripta rescribere; & ideo recusantis & excusantis hæc vox est? Si ergo penitus non instructus es, cur non potiùs taces, aut ita loqueris ut instrui te desideres? *Instare me dicis, & provocare semper, ut ad dignoscendam veri quæstionem mecum vestri disceptent; sed vestros prudentiùs ac patientiùs facere, qui in Ecclesia tantùm quæ in Lege mandata sunt populos docent, nec nobis respondere curant, scientes quia si lex divina & tot documenta legalium scripturarum nobis quid sit melius, quid verius, suadere non possunt, numquam humana queat auctoritas nos discussis erroribus ad veritatis regulam revocare.* Quid tibi ergo visum est, ut adversùs nos illis tacentibus tu loquaris? Nam si benè faciunt, cur non imitaris? si malè, cur laudas?

5. Dicis quòd *intolerandâ arrogantiâ credam me solum terminare posse, quod aliis velut inexplicabile visum, atque ideo judici Deo dimissum* A *est.* Cùm paulò superiùs dixeris, *hoc me velle finire post tot annos, post tot judices atque arbitros, quod apud principes tot disceptantibus litteratis ab utriusque partis episcopis finiri non potuit.* Certè solus hinc satago, certè solus quæstionem istam finiri disceptando desidero? Puto enim si solos nostros id conatos culpare voluisses, non etiam vestros in eo conatos fuisse fatereris. Quia ergo illum conatum, illam voluntatem & instantiam, saltem propter vestros, reprehendere jam non B potes; nolo esse à tam bono opere alienus. Quid arguis? quid reprehendis? An invides? Non hoc de te temerè credendum est. Restat ergo ut studio contentionis hoc in me culpes, quod etiam in vestris laudare compelleris.

6. At enim quod inter tot ac tales finitum non est, intolerabilis arrogantia est per se solum finiri posse præsumere. Cap. IV. Ne quæso mihi soli hoc tribuendum putes: plurimi sumus, qui hoc ut finiatur, immo jam ut finitum esse innotescat, C instamus. Illi enim dixerunt non esse finitum, qui eidem fini consentire noluerunt, eumque vobis occultaverunt, ut etiam vos eorum auctoritate decepti finitum non esse credatis. Nostri autem, ex quo finitum est, nullo prorsus tempore ut ipse finis innotesceret cessaverunt, quomodo id publicè privatimque agere potuerunt; ne quisquam in perniciosissimo errore persistens de segnitia circa se ministrorum Dei in ultimo judicio quereretur. Non ergo nos olim finitam D caussam de integro volumus retractare; sed quemadmodum finita sit demonstrare, propter eos maximè qui hoc nesciunt: ut cùm defensores convincuntur erroris, aut etiam ipsi correcti liberentur, aut certè ipsis confutatis & in aperta pertinacia remanentibus, hi qui cupidiores sunt veritatis quàm contentionis, videant quid sequantur.

Cap. V. 7. Neque *hoc fit sine fructu*, ut existimas. Nam si posses videre quàm longè latéque Africam error iste [b] pervaserat, & quàm pauca ejus E remanserint quæ nondum in pacem catholicam correcta transierunt, nullo modo assertorum Christianæ pacis & unitatis infructuosam & inanem arbitrareris instantiam: quamvis etiam [c] si cui diligentia medicinæ hujus impensa non prodest, sufficit ad rationem reddendam Deo quòd non cessavit impendi. *Iustitiæ prædicandi veritas, etiam non assecuta.* Sicut enim malignus suasor peccati, etiamsi non persuaserit, meritò pœnam deceptoris incurret: ita fidelis justitiæ prædicator, etiamsi ab hominibus respuatur, absit ut apud Deum sui officii mercede fraudetur. Res enim certa fit ad incertum. Incertum autem dico, F non præmium facientis, sed animum audientis. Incertum enim est nobis, utrùm assensurus sit cui veritas prædicatur: sed certum est, etiam talibus veritatem prædicari oportere; & certum est, fideliter eam prædicantes dignam retributionem manere, sive suscipiantur, sive spernantur, sive etiam propterea quælibet temporaliter adversa patiantur. Dominus dicit in Evangelio, *Matth. 10. 12.* Cùm ingressi fueritis, dicite, Pax huic domui: si digni fuerint qui ibi sunt, requiescet super eos G pax vestra, si quò minus, ad vos revertetur. Numquid certos fecit, quòd essent eorum pacem suscepturi, quibus eam prædicarent? Cer-

[a] Editi, *sicuti ut lia vel inutilia fuerunt.* Prætulimus veterum MSS. lectionem, tametsi adhuc perplexam.

[b] Editi, *pervaserit.* Veriùs MSS. *pervaserat.*

[c] In MSS. *sicubi.*

tos tamen fecit, ut eam sine cunctatione prædicarent.

Caput VI. 2 Tim. 2. 24. A prædicandi instantia non desistendum.

8. Apostolus etiam Paulus, Servum, inquit, *Domini litigare non oportet, sed esse* » *mitem ad omnes, docibilem, patientem, in mo-* » *destia corripientem diversa sentientes; ne fortè* » *det illis Deus pænitentiam ad cognoscendam ve-* » *ritatem, & resipiscant de diaboli laqueis, captiva-* » *ti ab ipso in ipsius voluntatem.* Intende quomo- » do, quem noluit litigare, voluit tamen in modestia corripere diversa sentientes: ne Dei servus prohibitionem petulantiæ, occasionem putaret esse pigritiæ. Verùm quia multi & ipsam correptionem quæ modestè fit, vel peccatis suis faventes, vel quid respondeant non invenientes, nec tamen veritati adquiescentes, onerosè ac molestè ferunt; eos qui secum sedulò agunt, nec ab eorum convincendo errore dissimulant, litigiosos & contentiosos vocant. Falsitas enim quæ nudari & redargui metuit, eorum vitiorum nomine quæ veritas damnat, diligentiam veritatis accusat. Numquid ideo tamen ab hac instantia desistendum est? Vide quemadmodum Timotheum idem obstringat Apostolus, ne propter homines quibus insuavis est prædicatio veritatis, aliqua ei segnitia prædicandi subreperet. *Testi-* 2 Tim. 4. 1. » *ficor*, inquit, *coram Deo & Christo Jesu, qui ju-* » *dicaturus est vivos ac mortuos, &* [a] *per manife-* » *stationem & regnum ejus, prædica verbum, in-* » *sta opportunè, importunè, argue, hortare, in-* » *crepa, in omni longanimitate & doctrina.* Quis hæc audiens, si Deo fideliter servit, si dolosus operarius non est, ab hac diligentia & instantia conquiescat? Quis sub tanta testificatione segnis esse audeat? Non itaque nobis obstrepat in hac caussa facundia tua: prædicamus omnino in adjutorio Domini Dei nostri Christianæ unitatis utilitatem, pietatem, sanctitatem: prædicamus volentibus opportunè, renitentibus importunè; & quantis valemus viribus istam inter nos partemque Donati quæstionem, [b] & quibus possumus, olim finitam esse monstramus.

Caput VII. 2 Tim. 4. 14. Contentiosa animositas duplicis generis.

9. Agnoscant in se contentiosæ animositatis nomen & crimen, qui vel pervicaci astutiâ præbent patrocinium falsitati, vel invidâ jactantiâ ministrant præconium veritati. Utrumque hoc contentiosorum genus apostolus Paulus expressit: illud primum in Alexandro, de quo ait, *Alexander ærarius multa ma-* » *la mihi ostendit, reddet illi Dominus secundùm* » *opera ejus, quem & tu devita, valde enim re-* » *stitit nostris sermonibus.* Hoc verò alterum in eis de quibus ait, *Quidam quidem ex invidia &* Phil. 1. 17. » *contentione Christum annuntiant, non castè,* » *existimantes tribulationem suscitari vinculis meis.* Nam illi procul dubio idipsum annuntiabant quod Paulus; non tamen eo animo, non ea voluntate, non ex caritate, sed ex invidia, sicut dixit, & ex contentione, volentes superbo sensu in eadem ipsa annuntiatione præcellere, & apostolo Paulo anteponi. Quod ille non molestè ferens, immo etiam gaudens, quòd ab eis illud videbat prædicari, quod latiùs in- » notescere cupiebat: *Quid enim*, inquit, *dum* » *omni modo, sive occasione, sive veritate Christus annuntietur?* Neque enim cordis sui veritate, quia non sincera intentione, sed æmula contentione, veritatem tamen, hoc est, Christum annuntiabant. Tu igitur cùm judex interiorum cordis nostri esse non possis, tantummodo utrùm veritati resistamus, an eos qui veritati resistunt revincere cupiamus, adverte. Nam procul dubio si veritatem suademus, erroremque refellimus, etiamsi non veritate propriæ intentionis, sed emolumentum sæculi hujus & humanam gloriam quærentes id agamus; gaudere debent dilectores veritatis, quia & hac occasione veritas annuntiatur, sicut Apostolus qui dicit, *Et in hoc gaudeo.* Si autem, (quod Deo maximè notum est, & quod tibi etiam ipsi, quantum est facultatis humanæ, si nobiscum viveres, notum esse potuisset,) pia sollicitudine caritatis in hujus dispensationis labore versamur; puto nequaquam justè reprehendi ministerium nostrum, si contra quoslibet adversarios veritatis ferventi spiritu pro veritate certemus.

Caput VIII. Etiam non assentaris inferenda pro veritate disputatio.

10. Nam si contentiosus habetur à vobis vel animosus paratorque rixarum, quisquis cuiquam sermonis altercationem vel inferre vel referre curaverit, videte quid de ipso Domino Jesu Christo, ejusque servis Prophetis & Apostolis sentiatis. Nempe enim Dominus ipse Filius Dei, numquid cum solis discipulis vel turbis qui in eum crediderunt, an non etiam cum inimicis tentantibus, obtrectantibus, interrogantibus, resistentibus, maledicentibus, habuit de veritate sermonem? Numquid eum etiam cum una muliere de quæstione orationis contra opinionem vel hæresem Samaritanorum piguit disputare? Sed illam, inquis, credituram esse præsciebat. Quid totiens adversùs Judæos, Pharisæos, Sadducæos, non solùm minimè credituros, verùm etiam maximè contradicturos & persecuturos, coràm in os eorum quàm multa locutus est? Nonne ab eis ultro, cùm voluit, quod voluit inquisivit, ut eorum illos responsione convinceret? Nonne illis dolosè tentando quærentibus, cùm redarguti obmutescerent, sine ulla ambiguitate respondit? Quod cùm faceret, nullus ex his legitur ad eum sequendum fuisse conversus. Et utique noverat, quia præscius erat, nihil se ad eorum salutem, cùm hæc ad eos vel in eos, vel adversùs eos diceret, profuturum. Sed nos fortasse suo firmavit exemplo, qui futuram fidem perfidiamve hominum prænoscere non valemus; ne si quando nimiùm duris nimiúmque perversis sine fructu salutis eorum locuti fuerimus, deficiamus & desistamus ab instantia prædicandi, cùm inaniter piguerit laborare. Quid quòd etiam ipsum diabolum, quem jam non solùm Deus, sed ne homines quidem dubitare possunt, nullo modo ad justitiam conversum iri, Filius Dei tamen insidiosè tentantem, & de scripturis sanctis quæstionum laqueos opponentem, de scripturis sanctis respondendo convicit, nec judicavit indignum cum satana Christus de divinis eloquiis habere colloquium: quid utique prævidens, nisi quod Judæis & diabolo nihil proderat, credituris gentibus profuturum? Matth. 4. 3.

11. Prophetas etiam legimus missos ad homines tam inobedientes, ut Deus ipse qui Prophetas mittebat, de his ad quos mittebat præ-

[a] Particula per abest ab omnibus MSS.

[b] Am. & Er. & quod. MSS. & pro quibus.

diceret, quòd verbis eorum obtemperaturi non essent. Omitto quod prophetico spiritu quo futura cernebant, etiam hoc utique nosse potuissent, quòd eorum verba contemturi fuerant, quibus ea tamen vehementi instantiâ non tacebant. Apertissimè Dominus ad

Ezech. 3. 4.

Ezechielem Prophetam dicit, Vade & intra in domum Israel, & loquere verba mea ad ipsos; quia non ad populum ignotæ linguæ tu mitteris ad domum Israël, nec ad populos multos diversis aut gravibus linguis loquentes, quorum verba non possis audire; & si ad tales misissem te, forsitan audissent te: domus autem Israël non audient te, quia nolunt audire me. Omnis enim domus Israël inquieto & duro corde est. Ego autem dedi faciem tuam fortem adversùs faciem eorum, & certamen tuum confortabo adversùs certamen eorum. Ecce mittitur Dei servus, & eis loqui jubetur, qui eum non erant audituri, eo ipso Domino qui mittebat & loqui jubebat prædicente quòd non erant audituri. Qua caussâ, cui bono, quo fructu, quove effectu mittitur ad certamen prædicandæ veritatis adversùs certaturos & non obedituros? Num quisquam dicere audebit sanctos Dei Prophetas incidisse in opprobrium abs te mihi objectum, cùm diceres: *Si tu scis rem de qua agitur à te finiri non posse, cur incassum laborem sumis? cur inanem impendis operam? cur supervacuè ac sine fructu contendis? An non magnus error est, velle quod non valeas explicare; cùm & Lex moneat dicens, Altiora te ne*

Eccli 3. 22.
Prov. 29.

quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Et iterum: Homo animosus parit lites, & vir iracundus exaggerat peccatum? Ezechieli certè ista non diceres, qui cum verbo Dei mittitur inferre certamen hominibus non obedituris, contra-sensuris, contra-dicturis, contra-facturis. Nam si diceres, responderet tibi fortasse, quod

Act 5. 29.

eisdem Judæis Apostoli responderunt, Cui obedire oportet, Deo magis, an hominibus? Hoc tibi etiam ipse responderim.

CAPUT IX.
Episcopo demandata prædicandi instantia.

12. HIC si tu flagitaveris, ut ostendam ubi etiam mihi Deus præceperit id agere, quod tu prohibes; memento apostolicas epistolas non eis tantùm scriptas qui tempore illo quo scribebantur audiebant, sed etiam nobis: non enim ob aliud in Ecclesia recitantur. Adtende

2. Cor. 13. 3.

etiam illud quod Apostolus ait: An vultis experimentum ejus accipere qui in me loquitur Christus? Et recole jam, non quid Paulus, sed quid per eum Christus locutus sit, quod paulò antè commemoravi, Prædica verbum, insta

2. Tim. 4. 2.

opportunè, importunè, &c. Adtende etiam

Tit. 1. 9.

quemadmodum ad Titum cùm explicaret qualis esse episcopus debeat, etiam perseverantem dixit esse oportere juxta doctrinam fidelis verbi, Ut potens sit, inquit, & exhortari in doctrina sana, & contradicentes redarguere. Sunt enim multi non subditi, vaniloqui, & mentis seductores, maximè qui ex circumcisione sunt, quos oportet refelli. Non ergo solos qui ex circumcisione sunt, sed eos maximè tales esse ait: oportere tamen in doctrina sana redargui refellique ab episcopo vaniloquos & mentis seductores, indubitata præceptione firmavit. Unde hoc etiam mihi jussum esse cognosco: hoc pro viribus ago; huic operi, quantum ipse qui jussit adjuvat, perseveranter insisto. Quid obstas, quid obstrepis, cur prohibes, cur reprehendis? Tibine obedire oportet, an Deo?

CAPUT X.

13. NISI forte ista quæ à me de scripturis sanctis documenta prolata sunt, sic accipienda arbitraris, ut quod vestros factitare laudasti, in ecclesia tantùm quæ in Lege mandata sunt populi doceantur. Ibi enim forsitan putas corripiendos & convincendos esse diversa sentientes, ut unusquisque doctor suorum tantummodo disputando & prædicando emendet errorem: si quid autem tale cum eis qui foris sunt [a] agere institerit, tunc animosus, tunc contentiosus vel litigiosus habendus sit; quia *& ipse Ezechiel*, inquis, *& alii Prophetæ tum verbis Dei ad suum populum mittebantur*, Israëlitæ scilicet ad Israëlitas.

CAPUT XI.

14. AD hæc quoque tibi respondeo. Jam quidem suprà commemoravi, Dominum ipsum Jesum, qui se imitandum discipulis præbuit, non solùm Judæis, verùm etiam Pharisæis, & Sadducæis, & Samaritanis, & ipsi diabolo principi omnium fallaciarum & errorum asserere veritatem, & de Lege respondere non dedignatum. Sed ne hoc Domino licuisse, servis autem ejus existimes non licere, accipe quid in Actibus Apo-

Act. 18. 24.

stolorum legatur. Judæus autem quidam Apollo nomine, Alexandrinus genere, devenit Ephesum, potens in Scripturis: hic catechizatus erat [b] viam Domini, & fervens Spiritu loquebatur, & docebat verissimè quæ juxta Jesum, sciens solum baptismum Johannis. Hic etiam [c] cœpit fiducialiter agere in synagoga. Quem cùm audissent Aquila & Priscilla, assumserunt eum, & certiùs illi exposuerunt viam Domini. Volente autem illo ire in Achaiam, exhortati fratres scripserunt discipulis ut eum reciperent. Qui cùm venisset, multum contulit his qui ibi crediderunt: vehementer enim Judæos revincebat publicè, ostendens per Scripturas esse Jesum Christum. Quid de istu dicis, quid sentis? Nonne fortasse eum contentiosum & animosum concitatoremque rixarum criminaremini, nisi tanta libri sancti auctoritate premeremini?

CAPUT XII.

15. AN quia Judæus in Christum crediderat, propterea Judæos Christianæ fidei resistentes, & Jesum negantes esse Christum, publicè revincere debebat; nos autem quia partis Donati numquam fuimus, propterea partem Donati resistentem Christianæ unitati revincere non debemus? Numquid Paulus apostolus aliquando fuit cultor idolorum, aut aliquando fuit in hæresi Epicureorum vel Stoicorum, cum quibus tamen eum nec puduit nec piguit de quæstione Dei vivi & veri habere sermonem? Accipe quid de hac re

Act. 17. 16.

in eodem libro scriptum sit. Paulus autem cùm illos Athenis exspectaret, irritabatur spiritu suo intra se, videns circa idola esse civitatem. Disputabat igitur [d] Judæis in synagoga, & gentibus, & colentibus, & in foro per omnem diem ad eos qui aderant. Quidam verò Epicureorum & Stoicorum philosophorum conferebant cum illo: & quidam dicebant, Quidnam vult semi-

[a] Verbum *agere* abest à nonnullis MSS.
[b] Antiquissimus Corbeiensis codex & alii quidam MSS. *catechizatus erat viam*: omissa voce, *Domini*. quam rursum prætereunt paulò pòst ad hæc verba, *& certius illi exposuerunt viam*.
[c] In MSS. *cœperat*.
[d] Editi, *cum Judæis*. Particula *cum* hic & infrà in cap. 14 abest à MSS. & à Græco textu Apostoli.

" nator verborum hic dicere? Alii verò, Peregri- " norum dæmoniorum videtur annuntiator esse. Ecce apostolus Paulus Stoicos & Epicureos, diversas, non solùm ab illo, verùm etiam inter se, adversasque hæreses secum conferre non respuit, non tantùm extra Ecclesiam, sed extra synagogam disputans cum eis; nec eorum conviciis exterritus velut lites contentionesque declinans à prædicanda Christiana veritate cessavit. Nam vide quid consequenter sancta scriptura testa-

Ibid. 19. tur: Apprehensumque eum inquit, in Areopa- " gum duxerunt, dicentes, Possumus scire quæ " sint hæc quæ à te dicuntur: insueta enim quæ- " dam affers in aures nostras: volumus ergo scire " quidnam velint hæc esse. Athenienses autem & " advenæ hospites ad nihil aliud vacabant, quàm " dicere novi aliquid aut audire. Stans verò Pau- " lus in medio Areopago dixit, Viri Athenienses, " per omnia superstitiosos vos video: perambulans " enim & considerans simulacra vestra, inveni " etiam aram, in qua erat scriptum, Ignoto Deo. " Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis: & cetera quæ commemorare omnia longum est. Quod tamen ad quæstionem quam nunc discutimus, sufficit, adtende obsecro te, Hebræum ex Hebræis Apostolum Christi stantem ac sermocinantem, non in synagoga Judæorum neque in ecclesia Christianorum, sed in Areopago Atheniensium, hoc est, contentiosorum maximè impiorumque Græcorum. Ibi enim loquacissimæ philosophorum hæreses exstiterunt, quarum nonnullæ, sicut ipsi qui hîc commemorati sunt Stoici, magis de verborum quàm de rerum [a] adversitate confligunt: quod Apostolus

2. Tim. 2. 14. prohibuit Timotheum, dicens ad nihil esse utile, nisi ad subversionem audientium. Nam de

Lib. 1. de Oratore. his, ut nosti, Tullius ait: Verbi enim controversia jam diu torquet homines Græculos, contentionis cupidiores quàm veritatis. Hos tamen Paulus noster alloquendos corrigendosque suscepit, nec ipsius loci nomine exterritus, quod ex

Act. Marte inditum resonat, quem Deum dicunt esse bellorum, ibi pacifica crediturus intrepidus loquebatur, ibi spiritalibus accinctus armis perniciosos expugnabat errores; nec contentiosos tamquam mitissimus, nec dialecticos tamquam simplicissimus formidabat.

Caput XIII. Dialectica & eloquentia.

16. NOSTI enim quàm maximè apud Stoicos viguisse dialecticam: quamvis & ipsi Epicurei, quos imperitia liberalium disciplinarum non solùm non pudebat, verùm etiam delectabat, quasdam disputandi regulas quibus quisque usus minimè falleretur, se potiùs & tenere & docere jactabant. Quid est enim aliud *dialectica*, quàm peritia disputandi? Quod ideo aperiendum putavi, quia etiam ipsam mihi *objicere voluisti, quasi Christianæ non congruat veritati, & ideo me doctores vestri velut hominem dialecticum meritò fugiendum potiùs & cavendum, quàm refellendum revincendumque censuerint*. Quod cùm tibi non persuaserint, nam te adversùs nos etiam scribendo disputare non piguit; tu tamen in me dialecticam criminatus es, quòd falleres imperitos, illosque laudares qui disputando mecum congredi noluerant. Sed tu videlicet non dialecticâ ureris, cùm contra nos scribis? Ut quid te ergo in tantum disputandi periculum projecisti, cùm dis-

A putare non noveris? Aut si nosti, cur dialecticus dialecticam criminaris, ita vel temerarius, vel ingratus, ut aut imperitiam qua vinceris non refrænes, aut doctrinam qua juvaris accuses? Inspicio sermonem tuum, istum ipsum quem ad me scripsisti, video te quædam copiosè ornatéque explicare, hoc est, eloquenter, quædam verò subtiliter arguteque disserere, hoc est, dialecticè; & tamen eloquentiam dialecticamque reprehendis. Si noxia sunt, quare hoc facis? si non

B sunt, cur arguis? Sed ne etiam nos verbi controversia torqueat; cùm res ipsa intelligatur, minùs laborandum est quid hominibus eam vocare placuerit. Proinde si eloquens ille appellandus est, qui non solùm copiosè & ornatè, sed etiam veraciter dicit, itemque si dialecticus ille appellandus est, qui non solùm subtiliter, sed veraciter etiam disserit: nec eloquens es, nec dialecticus; non quia jejuna & inordinata est dictio tua, nec quia obtusa & crassa est disputatio tua; sed quia

C ipsâ facundiâ atque sollertiâ ad defensionem abuteris falsitatis. Si autem non in sola veritate, sed etiam cùm mala caussa disseritur vel nervosè agitur, rectè potest eloquentia vel dialectica nominari: & eloquens es, & dialecticus; quia & facundè dicis vana, & acutè disputas falsa. Sed de te videro.

17. STOICI certè maximè dialectici fuerunt: cur apostolus Paulus ne conferrent cum illo, non eos cautissimè devitavit, & vestros episco- Caput XIV. Paulus dialecticus.

D pos laudas, quòd nobiscum velut cum dialecticis nolint habere sermonem? Aut si & Paulus dialecticus erat, & ideo conferre cum Stoicis non timebat, quia non solùm acutè disputabat sicut & illi, sed etiam veraciter, quod non illi: jam cave cuiquam dialecticam pro crimine objeceris, qua usos Apostolos confiteris. Neque enim, cùm hoc mihi objicis, imperitiâ te falli puto; sed fallere astutiâ. Nomen quippe Græcum est dialectica, quæ si usus admitteret, fortasse Latinè

E disputatoria vocaretur; sicut grammaticam litteraturam Latinè, linguæ utriusque doctissimi appellaverunt. Sicut enim à litteris denominata est grammatica, quoniam Græcè γράμματα litteræ dicuntur: sic à disputatione dialectica nomen accepit; quoniam disputatio Græcè διαλογὴ vel διάλεξις appellatur. Sicut autem grammaticus à veteribus Latinè dictus est [b] litteratus: ita Græcè dialecticus, multo usitatiùs & tolerabiliùs Latinè dicitur disputator. Puto jam quòd Apo-

F stolum disputatorem non neges, etiamsi dialecticum neges. Improbare ergo in vocabulo Græco, quod approbare cogeris in Latino, quid est aliud quàm indoctis prætentare fallaciam, doctis facere injuriam? Aut si & disputatorem Apostolum negas, qui tam assiduè, tam egregiè disputabat; nec Græcè nosti, nec Latinè, vel quod est credibilius, & in verbo Græco fallis eos qui Græcè nesciunt, & in Latino qui nec Latinè

G sciunt. Quid enim est, non dico imperitius, neque enim tu ista non nosti, sed omnino fallacius, quàm cùm audias & legas tam multos multiplicesque sermones Apostoli asserentes veritatem, convincentes falsitatem, negare quòd soleat disputare, cùm hoc fieri nisi disputando non possit?

18. Quòd si hoc ab illo factitatum fateris, quia fateri ejus litteris cogeris, non tamen has dispu-

[a] Michaelinus codex, *diversitate*.

1 1 [b] Lov. & quidam codex MS. *litterator*.

tationes, sed sermones vel epistolas appellandas A esse contendis: quid ego tecum sic diutiùs agam, ut qui hæc ignorant, quem volunt nostrûm approbent, quem volunt improbent; de ipsis divinis litteris, quibus necesse est cedas, hoc doceo; ipsa prorsus verba, ipsa rerum vocabula profero. Habes in hoc eodem testimonio, quod de Actibus Apostolorum commemoravi, de ipso Paulo ita positum: Disputabat igitur Judæis in synagoga, & gentibus, & colentibus in foro. (Act. 17. 17.) Habes alio loco, quamvis cum populo Christiano ageret congregatis in ecclesia fratribus, ita B scriptum: Sedens verò quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra deductus somno gravi disputante Paulo. (Act. 20. 9.) Habes etiam in libro Psalmorum: Suavis sit ei * disputatio mea. (Psal. 103. 34. * διαλογή) Habes & apud Isaiam prophetam: Venite, * disputemus, dicit Dominus. (Isai. 1. 18 sec. LXX. * διαλεχθῶμεν.) Et multis aliis divinarum scripturarum locis lege ubi inveneris hoc verbum, & inspice codices Græcos in eisdem testimoniis sanctarum scripturarum, & videbis unde sit appellata dialectica: ne quod omnes justi etiam cum Deo faciunt, quibus dictum est, Venite, disputemus, dicit Dominus, non imiteris sapienti pietate, sed insulsa temeritate crimineris.

Cap. XV. Disputare quid.

19. Qui enim disputat, verum discernit à falso. Quod qui non possunt, & tamen dialectici videri volunt, per insidiosas interrogationes captant incautorum assensiones, ut ex eorum responsionibus concludant, unde illos vel in aperta falsitate deceptos rideant, vel occultam falsitatem deceptis persuadeant, quam plerumque etiam ipsi existimant veritatem. Qui autem verus disputator est, id est, veritatis à falsitate discretor, primò id apud se ipsum agit, ne non rectè discernens ipse fallatur; quod nisi divinitus adjutus peragere non potest: deinde cùm id quod apud se egit ad alios docendos profert, intuetur primitus quid jam certi noverint, ut ex his eos adducat ad ea quæ non noverant vel credere nolebant, ostendens ea consequentia his quæ jam scientiâ vel fide retinebant: ut per ea vera de quibus se perspiciunt consentire, cogantur alia vera quæ negaverant approbare: & sic verum quod falsum antea putabatur, discernatur à falso, cùm invenitur consentaneum illi vero quod jam antea tenebatur.

Caput XVI. Rhetor & dialecticus quo differant.

20. Hoc ille verus disputator si latè diffuséque faciat, eloquenter facit, alioque tunc censetur augeturque vocabulo, ut dictor potiùs quàm disputator vocetur: sicut illum locum Apostolus copiosè dilatat atque diffundit: In omnibus, inquit, commendantes nosmetipsos ut Dei (2. Cor. 6. 4.)
» ministros, in multa patientia, in tribulationibus,
» in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditio-
» nibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in
» castitate, in scientia, in longanimitate, [a] in be-
» nignitate, in Spiritu-sancto, in caritate non fi-
» cta, in verbo veritatis, in virtute Dei per arma
» justitiæ dextra & sinistra, per gloriam & igno-
» bilitatem, per infamiam & bonam famam; ut
» seductores & veraces, ut qui ignoramur & co-
» gnoscimur, quasi morientes & ecce vivimus, ut
» coërciti & non mortificati, ut tristes, semper
» autem gaudentes, sicut egeni, multos autem di-
» tantes, tamquam nihil habentes, & omnia pos-
sidentes. Quid enim hoc stilo apostolico uberius & ornatius, id est, eloquentius facilè invenis? Si autem pressè atque constrictè, magis eum disputatorem quàm dictorem appellare consueverunt, qualiter agit idem Apostolus de circumcisione & præputio patris Abraham, vel distinctione legis & gratiæ. Quod quidam non intelligentes, immo verò calumniantes, criminati sunt eum dicere, Faciamus mala, ut eveniant bona. (Rom. 3. 8.) Sive autem sit dictor, sive disputator, nec dictio sine disputatione est, cùm & in ipsa eloquentiæ latitudine veritas à falsitate discernitur; nec disputatio potest esse sine dictione, quando utique verbis & linguâ ipsa constrictio sermonis exprimitur: sive illo utatur perpetuo, sive interrogando eum cum quo agit, cogat respondere quod verum est, & ex hoc ad aliud verum quod quærebatur adducat, ubi maximè regnare dialectica dicitur.

Caput XVII.

21. Cum enim quisque suis responsionibus vin- C citur, & si malè respondit, non habet quod imputet disputatori, sed sibi; & si bene respondit, erubescit ulteriùs resistere, non jam disputatori, sed sibi. In quo genere Dominus cùm adversùs Judæos crebrò ageret, eosque illorum responsionibus captos conclusosque convinceret, non vos audierant, nec à vobis conviciari didicerant: nam libentiùs & invidiosiùs eum fortasse dialecticum quàm Samaritanum appellarent. Quomodo enim putas eos contortos atque con- D fusos, cùm volentes eum capere in verbo, priores interrogaverunt, utrùm liceret tributum reddere Cæsari, bicipiti videlicet complexione insidiantes, ut quodlibet eligens caperetur? (Matth. 22. 17.) Si licere responderet, tamquam reus esset adversùs populum Dei: si autem diceret, non licere, tamquam Cæsaris adversarius [b] puniretur. Ubi ille nummum sibi poposcit ostendi, & interrogavit cujus haberet imaginem & inscriptionem: at illi cùm respondissent, Cæsaris, aperta enim veritas hoc E eos respondere cogebat: continuò Dominus eorum responsione colligatos ac captos trahens, Reddite, inquit, Cæsari quæ Cæsaris sunt, & Deo quæ Dei sunt. Obsecro te, illine fuerunt dialectici qui prætensis interrogationis insidiis decipiendo superare moliti sunt; an ille potiùs, qui ex hoc ipso quod interrogaverunt, veram eorum responsionem [c] prudentiâ interrogationis eliciens, illud verum quod ab eo putabant periculosè dici, ipsos compulit confiteri?

Caput XVIII.

F 22. Si illos dixeris fuisse dialecticos, quia dolosè, quia calumniosè, quia malitiosè interrogando in verbo capere cupiebant; (tales enim etiam nos vultis videri;) cur eis tamen Dominus respondit? Cur eos usque ad veritatis confessionem reddita ratione perduxit? Cur eis dixit, Quid me tentatis hypocritæ? & non addidit, dialectici? (Matth. 22. 18.) Cur sibi nummum demonstrari flagitavit, ut sententiam suam veracem exprimeret etiam de ore fallacium, ac non potiùs ait, Abscedite, G neque enim loquendum est vobiscum, qui captiosas interrogationes proponitis, qui dialecticè mecum agere vultis? Nihil tale dixit, nec adversùs captiosos interrogatores, & verborum nostrorum callidos captatores exemplum tale nobis proposuit: sed ut eos potiùs etiam veritatis

[a] Am. & Er. hic addunt, in bonitate. Huic verbo nihil in Græco respondet nisi ἐν χρηστότητι: quod satis exprimitur per in benignitate.

[b] Sic omnes MSS. At editi, permitteretur.

[c] Duo MSS. prudenti interrogatione.

inimicos

inimicos vigilanti interrogatione & invicta ratione testimonium veritati perhibere cogamus. Hoc nobis faciant vestri, si nos malitiosi & dialectici sumus. An sic timere indicant, ne hoc eis nos potiùs faciamus? Si autem Christum dixeris dialecticum, laudabis dialecticam, quam mihi pro crimine objeceras.

CAPUT XIX. Dialecticus quis.

23. QUOD ne facias, video quid fortasse dicturus sis, nec illos, nec illum in ea sermocinatione aliquid egisse dialecticè. Si ergo nec illi qui captiosè atque insidiosè sermocinantur, ut in verbo B decipiant eos cum quibus agunt, nec illi qui tales eorum responsione convincunt, dialecticè agunt: dic nobis tandem quid sit dialectica, & quantum mali habeat, quantum noceat, quàm fugienda sit, doce. Cujus nomen invidiosè subjicis ignorantibus, crimen ostende quærentibus. Non vis fateri quòd dialecticè agat, qui homines aversos à vero peritè rectéque interrogans, responsionibus eorum adducit ad verum, ne dialecticè cum Judæis etiam Christum egisse fatearis. C Item non vis illos agere dialecticè, qui captiosis interrogationibus insidiantes respondentem decipere moliuntur, ne tibi ostendatur ita cum Christo egisse Judæos, quos tamen ille non declinavit tacendo, sed potiùs loquendo superavit; ac sic cogaris fateri non rectè episcopos vestros, quos doctos atque sapientes putas, etiam cum dialecticis nolle habere sermonem, quo invictam doceant veritatem. Video, magnos æstus pateris, quomodo definias dialecticum, ut nec peri- D tus disputator sit, ne quod vituperasti, laudare cogaris; nec insidiosus verborum captator, ne tibi dicatur, Sicut egit cum talibus Christus, sic agat cum isto Christianus. Proinde si placet istâ curâ liberari, eum defini esse dialecticum, cum quo legis-periti de parte Donati nolunt habere colloquium. Quid enim tibi aliud suggerendum est, homini objicienti nobis dialecticam, & ideo prædicanti episcopos suos, quòd nobiscum nolint habere sermonem. E

24. Sed de Judæis fortasse invenis quid dicas, quamvis callidè atque versutè dolos interrogationum prætenderint, non eos fuisse dialecticos. De Stoicis certè dici potest nihil, qui non solùm dialectici fuerunt, sed etiam ceteras philosophorum sectas in hac vel arte vel facultate vicerunt. Stoicus quippe, ut mecum recolis, fuit ille Chrysippus, de quo Academicus Carneades hanc habebat sententiam, ut quando cum illo sibi esset disputandum, elleboro purgandum cor esse F censeret; ceteros autem vel pransus facilè superaret. Si ergo nos libri Stoicorum dialecticè disputare docuerunt, doctrinam Pauli contra nos proferant episcopi vestri: secum tamen nos conferre patiantur, sicut ipsos tunc Stoicos ille non repulit.

Vide Valer. Max. lib. 8. c. 7.

CAPUT XX. Usus dialecticæ.

25. HANC enim artem quam dialecticam vocant, quæ nihil aliud docet quàm consequentia demonstrare, seu vera veris, seu falsa falsis, numquam doctrina Christiana formidat; sicut eam in Stoicis non formidavit Apostolus, quos se- G cum volentes conferre non respuit. Et ipsa enim fatetur, & verum est, neminem a disputando ad conclusionem falsam consequenter impelli, nisi priùs consenserit falsis, quibus eadem conclusio velit nolit efficitur. Ac per hoc qui cavet ne se loquente consequantur falsa quæ non vult, vo- A lens falsa caveat quæ præcedunt. Si autem præcedentibus veris inhæserit, quæcumque consequentia perspexerit quæ falsa existimabat, vel de quibus dubitabat, admonitus amplectatur, si veritati est pacatissimæ amicior, quàm contentiosissimæ vanitati.

Act. 17. 18.

a Quidam MSS. *à disputante.*

CAPUT XXI. exemplum.

26. PARUM egerim, nisi hoc quod dico in hac eadem quæ inter nos vertitur nostra sermocinatione monstravero. Ecce in ea ipsa quæstione de baptismo tu proposuisti à me requirens, ubi te baptizari conveniat, utrùm apud nos, an in parte Donati. Et quia intentio tua est in parte Donati hominem potiùs baptizari oportere, hanc intentionem hinc probare conatus es, quòd etiam nos esse illic baptismum non negamus. Vides certè id te agere voluisse, ut ex eo quod concedimus, ad id quod non concedebamus adtrahamur, id est, ut quia concedimus esse illic baptismum, etiam illic esse hominem baptizandum concedere compellamur.

CAPUT XXII. Collectio vitiosa.

27. CONSIDERA diligenter si est hoc consequens, & tibi ipse responde. Puto enim jam hoc ante oculos constituto, cernis pro ingenii tui vivacitate, quàm non consequentia pro consequentibus colligas. Nam re vera dicimus baptismum & illic esse: sed non dicimus & prodesse, immo verò dicimus & obesse. Cùm autem quæritur ubi quisque debeat baptizari, credo propter illud quæri quod Dominus ait, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cælorum. Quia ergo propter hanc utilitatem accipiendus est baptismus, cùm quæritur ubi accipiendus sit, non quæritur ubi sit, sed ubi ad regnum cælorum adipiscendum utilis sit. Sequeretur autem etiam illic accipiendum esse, ubicumque eum constat esse, si omnes qui habent aliquid boni, etiam bono suo habere docerentur. Cùm verò tam multi tam multa bona habeant malo suo, quis non videat cùm quæritur ubi aliquid accipiendum sit, non quæri ubi sit, sed ubi prosit? Quomodo enim si mihi concederes bonum esse aurum, concederes etiam latrones quoque habere aurum, non opinor velles ut ex his duobus concessis concluderem, eum qui habere aurum velit, in latronum societate esse oportere: ita cùm & ego concedo bonum esse baptismum, concedo etiam Donatistas quoque habere baptismum, non debes ex his duobus concessis quasi sequatur concludere, eum qui habere baptismum velit, in societate Donatistarum esse debere.

Joan. 3. 5.

CAPUT XXIII. Non eadem omnibus prosunt.

28. JAM ex hoc etiam tibi ipsi occurrere multa non dubito, quæ quamvis bona sint, & ad utile aliquid instituta, non omnibus tamen habentibus sint utilia, sed tantummodo bene utentibus. Nam cùm eadem luce & sani oculi perfunduntur & saucii, istis adjumentum est, illis tormentum. Idem cibus alias valetudines alit, alias lædit: idem medicamentum hos curat, illos debilitat: eadem arma alios muniunt, alios impediunt: eadem vestis aliis tegumento est, aliis implicamento. Sic & baptismus aliis valet ad regnum, aliis ad judicium.

CAPUT XXIV. Nec sacramenta prosunt semper habentibus.

29. HIC video quid te possit movere. Fortasse enim dicis, quòd in his omnibus nihil sacramenti commemoraverim: baptismus autem sanctum sacramentum est; & ideo non esse consequens, ut si de auro, de luce, de alimentis, arma-

mentis, indumentis probari potuit, quòd aliis habentibus apta sint, aliis incunvenientia, quamvis sint bona & ad utile aliquid instituta, continuò etiam baptismus aliis prosit, aliis obsit habentibus. Restat ergo adhuc requirere, utrùm etiam illa bona quæ ad legem Dei pertinent, omnia omnibus habentibus prosint. Hac quæstione proposita, intentio nostra est, quòd nec ipsa omnia omnibus habentibus prosint. Hanc intentionem nostram vide quemadmodum probemus ex concessionibus vestris. Conceditis enim in omnibus credendum esse apostolo Paulo. Teneo unum. Conceditis etiam eumdem Apostolum dixisse, Bona est lex. His duobus conficitur, bonam esse legem, sed legitimè utentibus. Si ergo eâ non legitimè usus quisque fuerit, non ipsa fit mala, sed certè oberit malis.

1. Tim. 1. 8.

Caput XXV.

30. Fortassis dices, neminem posse & in lege esse, & lege malè uti: hoc ipso enim quod contra legem vivit, non esse in lege monstratur. Contrà ego dico, fieri posse ut quisque & in lege sit, & non legitimè utatur. Quod item vestris concessionibus probo. Conceditis enim memoratum Apostolum testimonium posuisse de Psalmis adversùs eos qui gloriabantur in lege, & vivebant contra legem. Sicut scriptum est, inquit, (Rom. 3. 10.) " quia non est justus quisquam, non est intelligens, " non est inquirens Deum; omnes declinaverunt, " simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bo" num, non est usque ad unum: sepulcrum patens " est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, " venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os " maledictione & amaritudine plenum est, velo" ces pedes eorum ad effundendum sanguinem, " contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pa" cis non cognoverunt, non est timor Dei ante " oculos eorum. Et ne putarent hæc in eos dicta qui non erant in lege, continuò subjecit: (Ibidem 19.) Sci" mus autem, quoniam quæcumque lex dicit, his " qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstrua" tur, & reus fiat omnis mundus Deo. Item alio loco dicit: (Rom. 7. 7.) Quid ergo dicimus? Lex peccatum " est? Absit: sed peccatum non cognovi, nisi per le" gem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex " diceret, Non concupisces. Occasione autem ac" cepta peccatum per mandatum operatum est in " me omnem concupiscentiam. Item paulò pòst: " Peccatum, inquit, accepta occasione per man" datum fefellit me, & per illud occidit. Itaque " lex quidem sancta, & mandatum sanctum & ju" stum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi fa" ctum est mors? Absit: sed peccatum ut appareat " peccatum per bonum mihi operatum est mortem. Adtendis quemadmodum lege laudata, eos qui in lege sunt arguit, quotquot eâ malè utendo per bonum habebant malum. Item ipse Apostolus scientiam quamdam ex lege, quam & se habere dicebat & alios, sine caritate tamen inutilem dicit & noxiam. (1. Cor. 8. 1.) De sacrificiis, inquit, ido" lorum scimus quia omnes scientiam habemus. " Scientia inflat, caritas verò ædificat. Proinde & ista scientia quamvis ad legem Dei pertineat, si in aliquo sine caritate fuerit, inflat & nocet. (Sacrificiũ corporis & sanguinis Domini.) Quid, de ipso corpore & sanguine Domini, unico sacrificio pro salute nostra, [a] quamvis ipse Dominus dicat, (Johan. 6. 54.) Nisi quis manducaverit carnem meam, & biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam: nonne idem Apostolus docet etiam hoc perniciosum malè utentibus fieri? Ait enim: (1. Cor. 11. 27.) Quicumque manducaverit panem, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini?

Caput XXVI. Baptismus non omnibus prodest.

31. Ecce quemadmodum obsunt divina & sancta malè utentibus: cur non hoc modo & baptismus? Cur non ita in bono baptismo non sunt boni hæretici, quomodo in bona lege non sunt boni Judæi? Jam certe probavi concedentibus vobis, quando quidem Paulo vos credere, & testimonia quæ de Scripturis posui, Paulum dixisse conceditis: jam ergo probavi concessionibus vestris, quædam etiam bona legitima, obesse tamen non legitimè habentibus & utentibus: cur non ita & baptismus, quamvis bonus & legitimus, non tamen omnibus habentibus prodest? Tu tamquam certissimum & consequentissimum concludebas, in parte Donati esse hominem baptizandum, quia nos etiam ibi esse concedimus baptismum: nec adtendebas posse nos dicere, esse ibi quidem baptismum Christi justum, sanctum, & bonum, sed pœnalem, contrarium, perniciosum inimicis corporis Christi, quod est Ecclesia, quæ secundùm promissa divina in omnibus gentibus dilatatur.

Caput XXVII. Fallitur Fulgentius.

32. Numquid hîc quid dicas invenies, nisi non in eis bonis ad Dei legem pertinentibus deputandum esse baptismum, quæ possunt homines & habere & boni non esse: sed ipsam quidem legem & scientiam & sacrificium corporis & sanguinis Christi talia bona esse, quæ possint homines & habere & mali esse; baptismum verò tale bonum esse, quod quisquis habuerit, necessariò bonus sit? Quod si dicere volueritis, falsum dicetis: & ideo quid aliud falsum consequatur adtende. Quod non ideo commemorabo, ut ex illo tuo falso ad alia falsa te adducam; sed ut hoc consequens cùm falsum esse cognoveris, ut ab hoc te liberes, illud quod præcedit emendes. Quid ergo præcedit? ex vobis omnes qui habent bonum baptismum bonos esse; quod est falsum evidens. Quid consequitur? Bonos fuisse scilicet illos qui schismata faciebant, dicentes, Ego quidem sum Pauli, ego autem Cephæ, ego autem Christi. (1. Cor. 1. 12.) Quos arguens Apostolus ait, " Divisus est Christus? Numquid Paulus pro vobis " crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? " Sed falsum est quòd isti boni erant, exceptis eis qui dicebant, Ego autem Christi: & tamen baptizati erant sancto baptismo Christi. Hoc itaque falsum quare secutum est? Quia falsum præcessit, omnes habentes bonum baptismum bonos esse. Utrumque ergo respuatur, utraque sententia corrigatur: ut quoniam manifestum est, istos qui schismata faciebant bonos non fuisse, & tamen bono baptismo baptizatos fuisse; illud etiam manifestum sit, non omnes qui bonum habent baptismum bonos esse. Ac per hoc non ideo tenemur ut in parte Donati baptizandum esse aliquem concedamus, quia & partem Donati, quam malam dicimus, bonum baptismum habere concedimus.

Caput XXVIII.

33. Rursus ut ex ea consensione me ad id quod [b] non consentio detineres, posuisti scrip-

[a] Veteres codices optimæ notæ, quamvis ipse Dominus dicat. Cygirannenses, ... dicat

[b] Negantem particulam ante verbum consentio, quam ibi desiderabant Lovanienses, adjecimus ex vetere codice Cygirannensi. Deest in ceteris libris.

cum esse: *Unus Deus, una fides, unum baptisma, una incorrupta & vera catholica Ecclesia.* Quæ omnia concedo, etsi aliquantò aliter scripta sunt. Sed quid ad rem, cùm omnia, sicut dixi, ista concedam? Verùm quod ex his conaris efficere, non efficitur, videlicet ut qui non sunt in una Ecclesia non possint habere unum baptismum: quod omnino falsissimum est. Et melius, quia & ipse posuisti unde te possim commemorare quod volo. Certe enim ista proposuisti in concessionibus meis, ex quibus me adducas ad intentionem tuam, *unum Deum esse, unam fidem, unum baptisma, unam incorruptam & catholicam Ecclesiam.* Quæ cùm inter nos conveniant, putas ex his illud quod non convenit posse monstrari, apud eos qui non sunt in hac una Ecclesia, hoc unum baptisma esse non posse. Ego autem dico posse, si non mutatur, si hoc idem observatur; nec ideo fieri ut non sit unum baptisma, quia est & apud illos qui in una non sunt Ecclesia. Hoc autem probo ex his quæ in eadem sententia posuisti de uno Deo & una fide. Invenimus enim eumdem Deum extra Ecclesiam ab ignorantibus coli, nec ideo fieri ut non ipse sit Deus: & fidem qua creditur Christum esse Filium Dei vivi, invenimus etiam eos qui non pertinent ad membra Ecclesiæ, confiteri, nec ideo fieri ut non sit una fides. Sic etiam cùm invenimus eumdem baptismum ab eis qui sunt extra Ecclesiam in baptizandis hominibus observari, non ideo non esse ipsum baptismum existimare debemus.

CAPUT XXIX. Non alius & alius baptismus, sed idem huic utilis, illi inutilis.

34. FORTASSE ad hoc dicas, fieri non posse ut etiam extra Ecclesiam idem ipse unus Deus colatur, aut eadem fides qua confitemur Christum Filium Dei, unde Petrus beatus est appellatus, etiam in eis qui non sunt in Ecclesia, reperiatur. Hoc ergo restat ut probem. Habes in hoc ipso beati Pauli sermone, quem suprà ex Actibus Apostolorum commemoravi, cùm de Deo loqueretur, quia inscriptum in ara invenerat, Ignoto Deo: Quem vos, inquit, ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis. (*Act.* 17. 23.) Numquid dixit, quia extra Ecclesiam colitis, non est Deus ipse quem colitis? sed ait, Quem vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis. Quid eis præstare cupiens, nisi ut eumdem Deum, quem præter Ecclesiam ignoranter atque inutiliter colebant, in Ecclesia sapienter & salubriter colerent? Ita vobis & nos dicimus, quem baptismum vos ignorantes observatis, ejus [a] pacem vobis nos annuntiamus; non ut cùm ad nos veneritis alterum accipiatis, sed ut eum qui jam apud vos erat utiliter habeatis. De fide etiam Jacobus apostolus cùm loqueretur adversùs eos qui sibi quod crediderant sufficere arbitrabantur, & bene operari nolebant: Tu credis, inquit, quoniam unus Deus est; bene facis, & dæmones credunt, & contremiscunt. (*Jacob.* 2. 19.) Nempe in unitate Ecclesiæ dæmones non sunt; nec ideo tamen possumus dicere aliud esse quod credunt, cùm & Domino Jesu Christo dixerint, Quid nobis & tibi est, Fili Dei? (*Marci* 1. 24.) Unde & Paulus apostolus, Si habeam, inquit, omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. (*1. Cor.* 13. 2.) Non autem existimo quemquam ita desipere, ut credat ad Ecclesiæ pertinere unitatem eum, qui non habet caritatem. Sicut ergo Deus unus colitur ignoranter etiam extra Ecclesiam, nec ideo non est ipse; & fides una habetur sine caritate etiam extra Ecclesiam, nec ideo non est ipsa: ita & unus baptismus habetur ignoranter & sine caritate etiam extra Ecclesiam, nec ideo non est ipse. Unus enim Deus, una fides, unum baptisma, una incorrupta catholica Ecclesia; non in qua sola unus Deus colitur, sed in qua sola unus Deus piè colitur, nec in qua sola una fides retinetur, sed in qua sola una fides cum caritate retinetur; nec in qua sola unus baptismus habetur, sed in qua sola unus baptismus salubriter habetur.

CAPUT XXX.

35. PROINDE unum Deum, unam fidem, unum baptisma, unam incorruptam & catholicam Ecclesiam nobis consentientibus tu proposuisti: sed non solùm ex his id quod volebas non effecisti, verùm etiam ut ex his quod volebamus te admoneremus, nos multùm adjuvisti. Vide ergo nos quàm probabilem rationem sequamur, qui ea quæ schismatici vel hæretici corruperunt, cùm ad nos inde veniunt corrigimus: quæ verò sicut acceperunt tenuerunt, agnoscimus & probamus, ne commoti humanis vitiis ultra justitiam, faciamus ullam divinis rebus injuriam; cùm & Apostolum videamus etiam in ara gentilium, à quibus idola colebantur, Dei nomen inventum confirmasse potiùs quàm negasse. Neque enim propterea mutandus vel improbandus est regius character in homine, si erroris sui veniam & militandi ordinem à rege impetraverit, quia eumdem characterem quo sibi satellites congregaret, desertor infixit; aut propterea signa mutanda sunt ovibus, cùm Dominico gregi sociantur, quia eis Dominicum signum fugitivus servus impressit.

CAPUT XXXI.

36. QUOD si hæc tamquam decipientia formidatis, quia non sunt ecclesiastica exempla, (quamquam & de ovibus & de militibus datas esse in Scripturis similitudines noveritis:) propheticarum scripturarum, quæ dicuntur veteris Testamenti, volo aliquid dicere; quoniam in novi Testamenti libris nec à nobis nec à vobis rei hujus invenitur exemplum. Circumcisionem certè præputii in figura futuri baptismi Christi ab antiquis observatam esse negare, ut arbitror, non audetis. (Circumcisio in figura venturi baptismi ab antiquis observata.) Numquid apud Samaritanos circumcisus, si fieri tunc vellet Judæus, posset iterum circumcidi? Nonne illius hominis error corrigeretur, signaculum autem fidei agnitum probaretur? Et nunc sunt quidam hæretici qui se Nazarenos vocant, à nonnullis autem Symmachiani appellantur, & circumcisionem habent Judæorum & baptismum Christianorum: (Nazareni & Symmachiani hæretici baptismo circumcisionem addebant.) ac per hoc quemadmodum si quis eorum ad Judæos venerit, non potest iterum circumcidi; sic cùm ad nos venerit, non debet iterum baptizari. Adhuc dicturi estis, Aliud est circumcisio Judæorum, aliud baptismus Christianorum. Sed cùm illa umbra fuerit hujus veritatis, cur illa circumcisio & apud hæreticos Judæorum esse potuit, iste autem baptismus apud hæreticos Christianorum non potest esse?

37. Proferte certè aliquem de scripturis cano-

[a] Editi, *potestatem*. Meliùs MSS. *pacem*. Nam, uti Lovanienses observant, agitur hic non de vi & effectu, sed de ipsius utilitate baptismi, qui nihil prodest, nisi in pace ac unitate Catholica.

nicis, [a] quarum nobis est communis auctoritas, ab hæreticis venientem denuo baptizatum. Nam quòd jusserunt Apostoli quosdam post Johannis baptismum in Christo baptizari, longè alia caussa est. Neque enim Johannes hæreticus fuit, amicus ille sponsi, quo nemo surrexit major in natis mulierum. Longè ergo alia caussa est. alioquin si Paulus post Johannem baptizavit, cùm ambo in unitate Christi fuerint, quantò magis debent episcopi vestri, [b] qui se in unitate Christi esse dicunt, baptizare post collegas suos, in quibus collegis mores aliquos rectè reprehendunt, cùm hoc fecerit Paulus, qui nihil potuit in Johanne reprehendere. Ergo illa alia caussa est, alia ratio, de qua nunc disserere longum est, & in aliis opusculis nostris hinc multa jam diximus. Ab hæreticis ergo venientem probate in scripturis canonicis denuo baptizatum. Nam & nos proferimus Petro dictum, Qui lotus est semel, non opus habet iterum lavari. Sed etiam vos dicitis, Petrus non fuerat apud hæreticos baptizatus. Proinde quia nec vos potestis proferre de Scripturis, quarum nobis communis est auctoritas, ab hæreticis venientem denuo baptizatum, nec nos ita susceptum; quantum ad hanc rem adtinet, par nobis caussa est.

Johan. 3. 23. Matth. 11. 11. Johan. 13. 10.

Caput XXXII.

38. Verum nos multa ostendimus etiam ad legem Dei pertinentia esse apud eos qui non sunt in Ecclesia, quæ nemo vestrûm audet negare: sed cur tale aliquid nolitis esse & baptismum, omnino non video, nec vos posse demonstrare confido. Sequimur sanè nos in hac re etiam canonicarum auctoritatem certissimam scripturarum. Neque enim parvi momenti habendum est, quòd cùm inter episcopos anterioris ætatis quàm esse inciperet pars Donati, ista quæstio fluctuaret, & varias haberet inter se collegarum salva unitate sententias, hoc per universam Catholicam quæ toto orbe diffunditur observari placuit quod tenemus. Nam & vos profertis concilium Cypriani, quod aut non est factum, aut à ceteris unitatis membris, à quibus ille non divisus est, meritò superatum. Neque enim propterea sumus episcopo Cypriano meliores, (si tamen censuit hæreticos denuo baptizari,) quia nos hoc rectè non facimus: sicut nec Petro apostolo meliores sumus, quia non cogimus gentes Judaizare, quod ille fecisse Paulo apostolo adtestante & corrigente monstratur; cùm similiter inter Apostolos de circumcisione quæstio, sicut postea de baptismo inter episcopos, non parva difficultate nutaret.

Vide infrà lib. 2. cap. 32. Gal. 2. 14.

Caput XXXIII. Ecclesiæ auctoritas.

39. Proinde quamvis hujus rei [c] certè de scripturis canonicis non proferatur exemplum: earumdem tamen scripturarum etiam in hac re à nobis tenetur veritas, cùm hoc facimus quod universæ jam placuit Ecclesiæ, quam ipsarum scripturarum commendat auctoritas; ut quoniam sancta scriptura fallere non potest, QUISQUIS FALLI METUIT, hujus OBSCURITATE QUÆSTIONIS, EAMDEM ECCLESIAM DE ILLA CONSULAT, QUAM SINE ULLA AMBIGUITATE SANCTA [illegible] MONSTRAT. Si autem [illegible] siam quæ per omnes gentes [illegible] sissima dilatatur, hæc san[illegible] dat; (neque enim si non [illegible], ad [illegible] in parte Donati; [illegible] multis te[illegible] monnis ex eadem auctoritate prolatis [illegible] ex tuis concessionibus si nimium pervi[illegible] esse noluer[illegible], ad hoc etiam perducaris, [illegible] ostendero etiam epistolæ meæ, cui [illegible] contrario voluisti, nihil te quod a[illegible] tineat respondere potuisse.

40. Hoc interim satis sit, quòd propter [illegible]nuam obstinationem hominum multa dicenda arbitratus sum adversus eos qui cum habea[illegible] principalem caussam malam, ab ea dis[illegible] utienda præscriptione volunt avertere judice[illegible], cùm [illegible] cunt nullo modo sibi loquendum esse nobi[illegible]. Probavi enim & de scripturis sanctis, & qua potui ratione perspicua, nec eloquentiam quantamlibet, nec dialecticam qualemlibet metuendam esse assertoribus veritatis, quo minùs assertores falsitatis, disputando cum eis, & eos ref[illegible]lendo, convincant. Ubi etiam demonstravi & [illegible]lud, quo te præter epistolam meam [d] dixi esse permotum, quàm non sit consequens, ut si concedimus esse baptismum in parte Donati, simul etiam concedamus in eadem societate quemquam baptizari oportere: quia sicut bonam legem potuit habere reprobus populus Judæorum, sic bonum sacramentum potest habere reproba societas hæreticorum. Quid autem propriè detur in Ecclesia, quod præter illam omnino non datur, suo loco sine difficultate monstrabitur. Neque enim rectè ageremus cùm hæreticis, quos habere baptismum confitemur, ut omni modo ad Ecclesiam catholicam veniant, nisi veniendo acciperent aliquid, quod nec alibi possint accipere; & quod nisi acceperint, frustra & perniciosè habeant quæcumque alia, quamvis bona & ad legem Dei pertinentia, ubilibet accipere potuerunt. Hoc enim quidquid est, quod secundùm Scripturas certissimamque rationem inveniri potuerit, non nisi in sancta Ecclesia vel dari vel accipi posse, hoc pertinebit ad *fontem signatum, puteum aquæ vivæ, paradisum cum fructu pomorum*, cujus ut potuisti mentionem fecisti. sed quid illud sit, non te intellexisse ostendisti; quando quidem hoc de visibili baptismo dictum esse arbitraris: quod licet sanctum sit, neque ullo modo prætermittendum, quoniam sacratissima significatione præpollet; quàm multi eum tamen accipiant, non solùm boni qui secundùm propositum vocati sunt conformes imaginis Filii Dei, sed etiam hi qui regnum Dei non possidebunt, in quibus, sicut dicit Apostolus, & ebriosi & avari numerantur; puto quòd si pertinaciâ depositâ cogitaveris, verum me dicere, tibi ipse facilè respondebis, ut non quæras fontem signatum & puteum aquæ vivæ, nisi quò hi qui displicent Deo, divinitus non permittuntur accedere. Consuli, lege.

1 Cor. 6. 10.

[a] Hoc loco MSS prætereunt, *quarum nobis est communis auctoritas.*
[b] In MSS. *quia se.*
[c] Duo MSS. *certum.*
[d] Iidem duo codices, *dixisti*

LIBER SECUNDUS.

Examinat dicta alia epistolæ Cresconii. Ipsi sponte concedit, ut à Donato Donatianos potius quàm Donatistas appellet. Illos autem à se meritò dictos hæreticos contendit, nec tamen cùm ad Ecclesiam revertuntur baptizandos esse; quin etiam posse eorum clericos, si Ecclesiæ utilitati convenire videatur, in suis honoribus recipi. Aliquid porrò redeuntibus dari in Ecclesia, quod præter illam omnino non datur, idque esse donum caritatis docet. Illud Petiliani, Conscientia sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis, *male defendi à Cresconio demonstrat. Excutit allata ab eodem Scripturæ loca, istud potissimum,* Qui baptizatur a mortuo &c. *Postremò ad Cypriani auctoritatem de rebaptizandis hæreticis respondet.*

Caput I. Quid superiore libro actum sit.

SUPERIORIS voluminis tam prolixo sermone, puto quòd tandem aliquando persuasimus, non esse in hoc laudandos vestros episcopos neque approbandos, quod de caussa dissensionis quæ nostram communionem dirimit, nolunt nobiscum habere colloquium. Hac enim quasi præscriptione se in caussa pessima [a] putant acutissimos, quam, nisi fallor, & veris certisque rationibus, & maximè divinarum scripturarum exemplis penitus amputavi, quibus dilucidissimè docui, à sanctis prædicatoribus atque assertoribus veritatis, etiam contra præsentes ejus adversarios, nec tantùm qui ex eodem populo quo & illi fuerunt, verùm etiam contra alienigenas & extraneos, & unde præcipuè vanas formidines injicitis imperitis, contra eos qui dialecticam maximè profiterentur, habitum fuisse sermonem; ne contentiosissimus habeatur diligentissimus prædicator, & ne litigator putetur impiger disputator, instans secundùm præceptum Apostoli opportunè, importunè, ut doctrinâ sanâ contradicentes redarguantur, vaniloqui refellantur, inquieti corripiantur, pusillanimes consolentur, infirmi suscipiantur, dum adversùs omnes resistentes, verbum salutis Evangelicæ cum patientia defenditur, sine diffidentia prædicatur. Ostendi etiam quàm non debeatis ideo putare apud vos esse hominem baptizandum, quia & nos consentimus quòd & haberi a vobis baptismus possit & dari: cùm & illud dicamus perniciosè haberi & perniciosè dari; quoniam illa sancta, quibus uti & mali possunt, quanto sanctiora sunt, tanto ab eis indigniùs pœnaliùsque tractantur. Unde cùm ad Ecclesiam sanctam veniunt, ipsi corrigendi sunt: non à nobis illa violanda, quæ nec à malis mutata sunt.

2 Tim. 4. 2. Tit. 1. 9. 1 Thess. 5. 14.

2. Audi ergo Cresconi, dum breviter & hoc demonstrabo, nihil te dixisse per totam epistolam tuam quo refelleres meam, nisi fortè quòd me nomina derivare vel declinare docuisti, *ut à Donato Donatianos potius quàm Donatistas* dicere: quam tamen *Græcam* saltem *declinationem esse* concedis, videlicet *quòd ita Donatistæ à Donato, ut Evangelistæ ab Evangelio nominentur;* quo *te delectari* dicis, *ut vestris Evangelium prædicantibus, à simili* [b] *mutata sit vocabuli declinatio.* Vide ergo ne fortè ipsi priores hoc voluerint appellari, quia Donatum habent pro Evangelio: nam sic illi à Donati, quomodo sancti omnes nolunt ab Evangelii societate discedere & ideo delectantur vocari Donatistæ, sicut Evangelistæ. Tuque potiùs eis facis injuriam, cùm scribis, *in Latino sermone*, non nisi Latinam regulam probans, *Donatianos à Donato, sicut ab Ario & Novato Arianos & Novatianos, velles vocari.* Nam ego cùm scriberem, jam à nescio quibus propagatum sonabat hoc nomen, neque id mutare curavi, cùm & hoc ad distinctionem quam volebam satis sufficere existimarem. Si enim Demosthenes clarissimus oratorum, quibus verborum tanta fuit cura, quanta rerum auctoribus nostris, cùm tamen ei nonnullam locutionis insolentiam objecisset Æschines, negavit ille in eo positas esse fortunas Græciæ, illone an illo verbo usus fuerit, & huc an illuc manum porrexerit: quanto minùs nos laborare debemus de regulis derivandorum nominum, quando sive hoc sive illud dicamus, intelligitur sine ambiguitate quod dicimus, quorum non in expolitione sermonis, sed in demonstratione veritatis est major intentio. Si autem quisquam nostrorum primus flexit hoc nomen, nullo modo mihi videtur illud simile intuitus, quòd Evangelistæ ab Evangelio nuncupantur: sed quia per Donatum, non tantùm Carthaginis, qui hanc hæresim maximè roborasse perhibetur; sed etiam majorem Donatum à Casis nigris, qui altare contra altare in eadem civitate primus erexit, magnum scandalum factum est; ita fortassis à Donato Donatistas, ut ab scandalo Scandalistas voluit appellare.

Donato, à Donatiani potius, quàm Donatistæ appellandi.

Oratione pro Ctesiphonte contra Æschinem.

Donati duo, alter Casensis Numida, alter Carthaginensis.

Cap. II.

3. SED ego ea in re, in qua nihil caussæ nostræ minuitur, me facillimum præbeo, & quando tecum ago, jam Donatianos voco; quando autem cum aliis, consuetudinem potiùs sequor, quæ his sonis jure dominatur: tu tantùm memento me, cui tantam tribuisti eloquentiam, nondum nosse nomina declinare, & nuntia vestris securitatem, ne jam timeant tamquam dialecticum, cui vides adhuc necessarium esse grammaticum. Quòd si disciplina disputandi, sive illam dialecticam velis appellare, sive quid aliud; satis tamen sobriè docet, cùm de re constat, non esse de nomine laborandum: sicut non curo utrùm ea ipsa dialectica vocetur, curo tamen quantùm valeo, nosse ac posse disputare, hoc est,

De re cùm constat, nō est de nomine laborandum.

[a] Quidam veteres codices, *putantes securissimos.* Arbitramur legendum, *putant esse tutissimos.*

[b] Iidem codices, *mutuata sit.*

veritatem a falsitate in loquendo discernere; quia hoc nisi curavero, perniciosissimè errabo: ita non curo utrùm Donatistæ an Donatiani peritiùs & litteratiùs declinemini; utrùm postremò à Donato vel qui primus extra Ecclesiam sacrificavit, vel qui hanc dissensionem maximè roboravit; an à Majorino qui primus contra Cæcilianum vestræ partis episcopus ordinatus est, debeat vobis, quando loquimur, distinctionis causâ indi vocabulum. Quòd tamen hæretici sitis, & ideo ne decipiatis, cautissimè devitandi, nisi diligenter demonstrare curavero, non parvam negligentiæ culpam pro mei officii sarcina incurram.

Caput III. Inter hæresim & schisma quid interesse putet Cresconius. * Lib. 1. contra Petil. cap. 1.

4. Quamquam id quod inter nos accidit, schisma potiùs quàm hæresim censes appellari oportere, & quod rarò audere dialectici solent, etiam definitionibus ista discernis; ubi quantum nos adjuves, satis demonstrare non potero, nisi ex epistola tua inseram verba tua. *Quid sibi vult*, inquis, *quòd ais * hæreticorum sacrilegum errorem? Nam hæreses non nisi inter diversa sequentes fieri solent, nec hæreticus nisi contrariæ vel aliter interpretatæ religionis est cultor, ut sunt Manichæi, Ariani, Marcionitæ, Novatiani, ceterique quorum inter se contra fidem Christianam diversa sententia stat. Inter nos, quibus idem Christus natus, mortuus & resurgens, una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum, schisma factum, non hæresis dicitur. Si quidem hæresis est diversa sequentium secta: schisma verò eadem sequentium separatio. Quare & in hoc, studio criminandi, quem tu incurreris vides errorem, cùm quod schisma est hæresim vocas.* Hæc nempe verba tua sunt, quæ posui ex epistola tua.

Cap. IV. Donatianos ex Cresconii definitionibus probat & hæreticos & schismaticos.

5. Jam nunc adtende, si pertinax non sis, quàm facili compendio id quod inter nos agebatur, ipse finieris. Si enim & nobis & vobis idem Christus natus, mortuus ac resurgens, una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum est, nonne rebaptizare perversum est? Tria namque posuisti, quorum si unum posuisses, satis superque sufficeret. Sed quasi contra Donatianos fideliter ageres, ne quisquam vel nimis acutus, id quod semel breviterque dixisses, interpretari aliter conaretur, etiam obtusis auribus & cordibus tuam curasti immergere atque inculcare sententiam. *Una*, inquis, *religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* Et adhuc adversùs invicem laboramus? Jam tandem aliquando cohibete dissensionem, finite litem, amate pacem. Quid reprobatis? Quid exsufflatis? Quare rebaptizatis? *Una religio* est, *eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* Nam si vobis & nobis non est unus baptismus, quomodo est una religio? Sed tu dixisti, *Una religio*: ergo & unus baptismus. Quomodo sunt eadem sacramenta? Sed tu dixisti, *eadem sacramenta*: idem ergo & baptismus. Item si nobis & vobis diversus est baptismus, quomodo nihil est in Christiana observatione diversum? Sed tu dixisti, *nihil in Christiana observatione diversum*: non ergo est diversus & baptismus. Quæ cùm ita sint, nos rectè quod unum atque idem, neque diversum est, nec improbamus, nec exsufflamus, nec iteramus; sed agnoscimus, suscipimus, acceptamus. Vos verò impiè, quod unum atque idem, neque diversum est, dissimulatis agnoscere, suscipere recusatis, acceptare non vultis; sed eligitis improbare, audetis exsufflare, non metuitis iterare. Et cùm in hoc ipso quòd ea quæ inter nos mutata non sunt, nos suscipimus, vos repelliris; nos si à vobis data sunt, data judicamus; vos si à nobis data sunt, tamquam non data repetitis: cùm tam diversa sequamini, appellari vos hæreticos dedignamini.

6. Adtende diligenter quid dicas, & quid dicam. Tu certè definisti & dixisti, *Hæresis est diversa sequentium secta, schisma verò eadem sequentium separatio.* Item tu dixisti, *nobis & vobis unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* ª Quare ergo rebaptizas Christianum, ego non rebaptizo? Diversa utique sequimur. Quare te dici non vis hæreticum? Puto quòd non parvo signo agnoscamus hæreticos, qui cùm sibi & nobis unam religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum esse fateantur, nolunt nos agnoscere baptizatos. An tanta obstinatione contenditis, tanta dissensione veritati resistitis, ut à religione, à sacramentis, à Christiana observatione baptismum separetis? Quod si facitis, in eo estis hæretici, quòd ad religionem, ad sacramenta, ad observationem Christianam baptismum pertinere non vultis. Si autem non facitis, in eo estis hæretici, quòd eos qui vobiscum habent unam religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum, cùm & baptismum ad religionem, ad sacramenta, ad Christianam observationem pertinere fateamini, tamen rebaptizatis. Adtende enim diligenter definitionem tuam, in qua dixisti, *Hæresis est diversa sequentium secta*: & vide utrùm non diversum sequimini, aut separando baptismum à religiosa observatione Christianorum sacramentorum, quibus eum nos inter magna conjungimus; aut eos cum quibus in una religiosa observatione Christianorum sacramentorum etiam baptismus unus est, tamen rebaptizando, quod nos detestamur.

Caput V. Urget contra Cresconium.

7. Quam vellem, si possem, cùm aliquem deceptum ex nostris fidelibus, vestri nefandis interimendum insidiis excipiunt, cùm apud nos jam baptizatum, nec cœpisse dicunt esse Christianum, cùm tamquam paganum exsufflant, cùm catechumenum faciunt, ut præparent deinde retinguendum, vel potiùs exstinguendum, repentè alicunde exsistere cum hac epistola tua, & hunc ipsum ejus locum in mediis eorum auribus recitando porrigere & exclamare, Quid facitis? Ecce, audite, videte, legite, una est nobis vobisque religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum: in cujus nomine iste baptizatus sit priùs interrogate, & tunc si alium meliorem in vestro baptismo nominatis, date. Tunc illi fortasse, si non ipsâ rerum evidentiâ contremiscerent, continuò consilium suum, magnum videlicet atque acutum, proferrent & dicerent, Quis iste è nobis est, cujus epistolam geris? Laicus noster est: nobis vinceret, vincitur sibi. Tum ego si adessem, conversus ad te dicerem, Tu fal-

ª Duo MSS. *Quare ergo rebaptizas Christianum? Si autem tu es quòd tu rebaptizas Christianum, ego non rebaptizo, diversa utique sequimur; quare &c.*

rem obsecro dic nobis quid isti faciunt? Ecce apud nos baptizatum rebaptizare disponunt. Certè ergo *nobis & vobis una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* An responderes, Sed Christi baptismus non est religio, non est sacramentum, non est observatio Christiana? Avertent Deus hanc à tua mente dementiam. Quid igitur mihi responderes urgenti ac dicenti, Una nobis vobisque religio est: quibus autem baptismus unus non est, non est una religio: ergo nobis vobisque unus est baptismus. Eadem nobis & vobis sunt sacramenta: quibus autem baptismus idem non est, non sunt eadem sacramenta: ergo idem nobis & vobis est baptismus. Nihil est nobis & vobis in Christiana observatione diversum: quibus autem diversus est baptismus, non utique nihil est in Christiana observatione diversum: non ergo nobis & vobis diversus est baptismus. Cur quod unum est improbatur, cur quod idem est exsufflatur, cur quod non diversum est iteratur?

CAPUT VI.

8. ME sic agente in præsentia, sic instante, ad quas tergiversationes confugeretis? Videlicet contemnerent in epistola tua illi grammaticos, tu accensares in nostra dialecticos: sed veritas ex utraque superaret hæreticos, hoc solum in eis ostendens à nobis esse diversum, quod constat esse perversum: quia nos sacramenta nostra cognoscimus, errorem alienum emendamus; vos autem eadem sacramenta fatemini, quæ tamquam nulla sint iteratis, magna diversitate reprobantes quod diversum non esse conceditis.

CAPUT VII. Schisma quid propriè sit, quid hæresis.

9. PROINDE quamvis inter schisma & hæresim magis eam distinctionem approbem, qua dicitur schisma esse recens congregationis ex aliqua sententiarum diversitate dissensio; (neque enim & schisma fieri potest, nisi diversum aliquid sequantur qui faciunt;) hæresis autem schisma inveteratum: tamen quid hinc opus est adlaborem, cùm me tantum adjuvent definitiones tuæ, ut si mihi & per alios vestros concederetur, schismaticos vos libentiùs quàm hæreticos dicerem. Si enim schisma faciunt, quibus cum eis à quibus se dividunt una religio est, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum: hinc est vestra rebaptizatio damnabilior, quia in una religione, eisdem sacramentis, nihilo in Christiana observatione diverso, alius & diversus esse non potest baptismus. Sed quoniam nec nullum est nec aliquid parvum, quod diversum sequimini, cùm ab unitatis vinculo separati, etiam de repetitione baptismi dissentitis à nobis: fit ut secundùm istam ipsam definitionem tuam qua dixisti, *Hæresis est autem diversa sequentium secta*, & hæretici sitis, & victi appareatis: hæretici quidem, quòd non tantùm divisi, verùm & in rebaptizando diversum sequimini; victi autem, quia datum per nos baptismum tamquam non ipsum vel tamquam nullum sit iteratis, quod unum atque idem, nec diversum esse fatemini. Tua quippe verba sunt, quòd *nobis vobisque sit una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.*

CAPUT VIII.

10 QUAPROPTER si litteris tuis pars Donati subscriberet, ac deinde ista quæ à te atque à me dicta sunt, sine insana pertinacia vel impudentia cogitaret, nihil ulterius adversùs nos sentiret aut diceret. Sed quoniam tu es cui respondeo, jam puto quòd & ipse videas, quàm non studio criminandi, sed perniciosam redarguendi falliciam, dixerim *Donatistarum hæreticorum sacrilegum errorem.* In quibus quatuor verbis sive nominibus, quia hoc vel tibi vel arti grammaticæ placet, primum quod positum est *Donatistarum*, corrigo & muto, & *Donatianorum* dico: cetera verò tria, quoniam verissimè dicta esse jam, ut puto, sentis, vos corrigite, vos mutate. Mutate, inquam, & corrigite *Donatianorum*, vel quodlibet aliud vocandi sitis, tamen *hæreticorum sacrilegum errorem*: nam & hæretici estis, vel quòd in schismate inveterato remansistis, vel ex tua definitione, quòd de Ecclesia, quæ corpus est Christi, vel de iteratione Christiani baptismi diversum sequimini. Et sacrilegus error est, non solùm à Christiana unitate separatio, verùm etiam sacramentorum, quæ secundùm tuam confessionem una eademque sunt, violatio atque rescissio. Quod si corrigitis & mutatis, quomodo *tales vos suscipimus quales eratis?* Unde inaniter tam multa locutus es, & cùm sis ingenio tam acuto, consuetudine audiendæ vanitatis obtunderis, ut videatur tibi quòd *cum ad nos à vobis transeunt, tales eos quales erant suscipimus*; quia in eis traditionem Christianorum, quam nec alienati alienaverant, nec perversi perverterant, approbamus: quæ sacramenta etiam tu, quamvis non talis quales nos sumus, non potuisti tamen nisi talia, nec sic talia quasi alia similia, sed omnino eadem confiteri.

CAPUT IX.

11. OBSECRO te, dic mihi, quomodo talis est qualis fuit, qui veneratur Ecclesiam quam blasphemabat, qui tenet unitatem quam non tenebat, qui habet caritatem quam non habebat, qui accipit pacem quam respuebat, qui approbat sacramentum quod exsufflabat? An verò ita sunt omnia falsis vera præposterata, ut non dicantur mutati in quibus ea quæ diversa fuerant veritate corriguntur, & mutati dicantur in quibus ea quæ similia una eademque fuerant vanitate iterantur? Noli ergo ulteriùs in hac re, non tantùm carnaliter, verùm etiam pueriliter sapere, ut tales quales erant vestros à nobis suscipi existimes; qui conversione voluntatis ab errore ad veritatem, à divisione ad unitatem, à dissensione ad pacem, ab inimicitiis ad caritatem, ab humana præsumtione ad divinarum scripturarum auctoritatem, non antè incipiunt esse nostri quàm esse destiterint vestri. Hæc conversio voluntatis repentè mutavit, non solùm in telonio peccatorem, verùm etiam in cruce latronem. Nisi putas quòd Christus in paradiso secum esse voluisset cruentum sceleratumque hominem, si non cordis illa conversio continuò faceret innocentem, ut eo die, ex eo loco, ex eo ligno transiret * ad immortale fidei præmium, in quo exceperat mortis pro iniquitate supplicium. Sive enim ad malum sive ad bonum parvo momento animus commutatur, sed non ideo parvum est quod meretur. In ipsis corporalibus & temporalibus pœnis & beneficiis diu nutritam quamlibet ætatem unus ictus interimit, & triginta & octo annorum ægritudinem mox ut Dominus dignatus

Matth. 9. 9.
Luca 23. 43.
Iohan. 5. 5.

* Lovanienses in hunc locum: *Iustarum ergo*, aiunt, *animarum beatitudo in Dei visione consistens* (nam ea sola est immortale fidei præmium) *non differtur usque ad extremum diem judicii.*

est jubere, sanavit. Crede [a] certis rebus, non verbis inanibus. Mutati ad nos vestri transeunt, absit ut ipsi sint qui fuerunt. Quod utinam & tu facias, & quàm verum sit in te tibi credas.

CAPUT X.

12. MAGNUM aliquid tibi dicere visus es, nominando *Candidum Villaregiensem, & Donatum Macomadiensem, qui ex vestris episcopis etiam apud nos episcopi fuerunt*, & probatâ vitâ ad [b] honorabilius senilis ætatis meritum pervenerunt: quasi sacramenta & invocatio nominis Dei quæ fit apud vos, ipsa inimica sit nobis; cùm & in eis qui extra Ecclesiam sunt, non sit omnino nisi Ecclesiæ. In qua quæstione si meis verbis laborarem, tuis adjuvarer. Nam si extra Ecclesiam nihil ecclesiasticum posse esse sentires, non ipse dixisses, *nobis & vobis unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* Quibus verbis tuis non in totum consentio. Christianâ quippe Ecclesiâ caretis, Christianam caritatem non habetis. Christiana sanè in vobis sacramenta cognosco, & in his illud quoque diversum improbo ac respuo, quòd cùm eadem etiam in schismate habeatis, eadem in catholicis exsufflatis. Prorsus agnoscit in vobis Ecclesia cuncta quæ sua sunt: nec ideo non sunt ejus, quia & apud vos inveniuntur. Apud vos quippe aliena sunt: sed cùm vos correctos recipit cujus sunt, fiunt etiam salubriter vestra, quæ perniciosè habebatis aliena. Discordia vos possidet sub titulo pacis. Ergo discordia pellatur, pax introducatur. Quid caussæ est ut titulus deponatur? *Episcopus est*, inquis, *episcopum recipis; presbyter, presbyterum.* Posses mihi & hoc dicere: Homo est, hominem recipis. Tam quippe in illo sacramenta Christiana, quàm membra humana cognosco: nec curo per quem fuerint seminata, sed à quo creata. Quibus si malè uti voluerit, eo ipso malus fit, quòd Creatorem de bonis ejus offendit: si autem bene uti cœperit, se corriget, non illa mutabit.

CAP. XI.

13. ET de episcopis quidem vel clericis recipiendis alia quæstio est. Quamvis enim cùm apud vos ordinantur, non super eos invocetur nomen Donati, sed Dei: tamen ita [a] suscipiuntur, ut videtur paci & utilitati Ecclesiæ convenire. Neque enim episcopi propter nos sumus, sed propter eos quibus verbum & sacramentum Dominicum ministramus: ac per hoc ut eorum sine scandalo gubernandorum sese necessitas tulerit, ita vel esse, vel non esse debemus, quod non propter nos, sed propter alios sumus. Denique nonnulli sancta humilitate præditi viri, propter quædam in se offendicula, quibus piè religioséque movebantur, episcopatûs officium non solùm sine culpa, verùm etiam cum laude posuerunt. Numquid sic etiam Christianum nomen & fidem laudabiliter, ac non potiùs damnabiliter ponerent? Sicut in accipiendis his rebus possunt esse justæ caussæ, cur excuset quisque fieri episcopus; nec tamen similiter potest ulla caussa esse justa, cur quis excuset fieri Christianus. Quid ita, nisi quia sine episcopatu vel clericatu salvi esse possumus, sine Christiana verò religione non possumus?

[a] Adi Carthaginense concilium anni 401. die 13. Septemb.

Episcopatûs officium interdum laudabiliter ponitur.

CAPUT XII. Resipiscentes hæ-

14. PROINDE vestri episcopi seu quilibet clerici, quantum ad ipsa ecclesiastica officia pertinet, sic in catholicam suscepti sunt unitatem, quemadmodum expedire videbatur iis, quorum saluti per eorum consulebatur officium vel exercendum vel omittendum. Verumtamen etiam de ipsis qui & apud nos eosdem administraverunt honores, numquid sicut dicere potuisti, *Episcopus est, episcopum recipis*; ita poteris dicere, Hæreticus est, hæreticum recipis; aut, Schismaticus est, schismaticum recipis; aut Donatianus est, Donatianum recipis? His enim nominibus non gradus honoris à plebeia dignitate, sed crimen erroris à catholica veritate distinguitur. Proinde illa tamquam ecclesiastica munera, etiam in alienis inventa, qui vos relinquendo & ad nos transeundo nostri fiunt, pro utilitate populorum, quibus hac dispensatione servimus, vel suscipiuntur, vel non suscipiuntur: illa verò vitiosa & propriè vestra, sanantur, corriguntur, mutantur; dum tamen ea sacramenta sine quibus homo non potest fieri Christianus, etiam in hæreticis sic tractentur, ut cùm ad Ecclesiam veniunt, quod defuerit addatur, quod agnitum fuerit approbetur; ne dum nimis offendimur eis malis quæ contra Ecclesiam pepererunt, persequamur etiam bona quæ de Ecclesia discedendo traxerunt. Nam etiam ramus fractus, si rursus, sicut ait Apostolus, inserendus sit, radix ei redditur, non forma mutatur. (Rom. 11. 23.)

15. *At enim quia nostros*, inquis, *hæreticos & sacrilegos vocas, quod nefarium & inexpiabile crimen est, numquid talibus sine aliqua expiatione ignosci debet aut potest? Cur ergo*, inquis, *non emaculas venientem? cur non primò abluis & emundas, & sic tibi communicat?* Quid quòd ex his verbis tuis multo convenientiùs alius dixerit, talibus tam ignosci nec debere, nec posse: teque tibi ipsi contraria locutum esse monstraverit, ut ideo diceres cum aliqua expiatione talibus ignoscendum, quia id quod objicitur *inexpiabile crimen* est. Quomodo ergo expiatur quod inexpiabile est? Quomodo sperem te auditurum esse quod dico, qui tam in proximo non audis ipse quod dicis, cùm tibi continuò contradicis, censendo expiandum quod inexpiabile dixeris? Nos autem ita vestrum dicimus hæreticum & sacrilegum errorem, ut tamen inexpiabilem non dicamus: alioquin frustra vobiscum, ut eo relicto correcti ad Ecclesiam catholicam transeatis, quibus modis possumus, agendum esse censuimus. Nec *nostro*, sicut scribis, *verbo te uti* arbitreris, quasi *hoc malum sine venia & sine medico esse dicamus*; quod omnino non dicimus; quia & veniam merentur quos hujus mali pœnituerit, & omnipotens est medicus qui per Prophetam dicit, Si conversus fueris & ingemueris, tunc salvus eris. Quapropter si in aliquem fortè incidisti, vel minùs in his rebus instructum, vel minùs quid loqueretur intuentem, quamvis esse communionis catholicæ videretur qui hoc tibi diceret, ipse potiùs hujus inconsiderati verbi veniam mereatur: sicut tu qui cùm sis tam liberaliter eruditus, & in arte verborum non mediocriter doctus, minùs tamen quid loquaris attendens, expiandum censes quod inexpiabile dixeris; & quod est monstruosius, ideo expiandum, quia inexpiabile. Non est autem catholicum eos hortari, ut errore correcto salvi fiant, quos inexpiabiliter atque insanabiliter assereremus errare.

[a] Sic MSS. At editi, *Crede certè rebus.*

[b] Editi, *honorabilis.* Ex MSS. substituimus, *honorabilius.*

Sed

Non solo baptismo per aqua mundari.

Sed ideo vobis non videntur mundari, cum ad nos a vobis transeunt, quia non denuo baptizantur: quasi solo baptismo, quem repeti non oportet, cum idem atque unus est, homines ab errore mundentur. Mundantur & verbo veritatis

Johan. 15. 3.

ab illo qui ait, Jam vos mundi estis, propter verbum quod locutus sum vobis. Mundantur & sacrificio contriti cordis ab illo de quo dictum est,

Psal. 50. 19.

Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non spernit. Mundantur & eleemosynis ab illo qui ait, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Mundantur ipsâ quæ supereminet omnibus caritate

Luca 11. 41.

1. Petr. 4. 8.

ab illo qui per apostolum Petrum dixit, Caritas cooperit multitudinem peccatorum: quæ una si adsit, omnia illa rectè fiunt; si autem desit illa, omnia frustra fiunt. Hæc verò unde sit, audi do-

Rom. 5. 5.

centem Apostolum: Caritas, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. Unde meritò creduntur qui extra Ecclesiam baptismum Ecclesiæ perceperunt, non habere Spiritum-sanctum, nisi cum ipsi Ecclesiæ vinculo pacis per connexionem caritatis adhæserint.

CAPUT XIII.

16. JAM enim locus est ut ostendam, quod in primo libro * distuleramus, quid in Ecclesia quæ sanctum corpus est Christi propriè possit accipi, quod præter illam non potest accipi. De his enim qui schismata faciebant, idem Apostolus dicit,

* Cap. ultimo.

1. Cor. 2. 14.

Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritûs Dei. Primam ad Corinthios epistolam lege, & invenies. Baptismus igitur sacramentum est novæ vitæ ac salutis æternæ; quem multi habent non ad vitam æternam, sed ad pœnam æternam, non bene utentes tanto bono: caritatem verò sanctam, quæ est vinculum perfectionis, nemo potest habere non bonus; nemo qui habet, potest esse vel schismaticus vel hæreticus.

Sola caritas extra Ecclesiam haberi non potest.

Cùm ergo quisque ad Ecclesiæ veniens unitatem, cùm ejus membris veraciter copulatur, accipiat Spiritum-sanctum, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, eademque caritas cooperiat multitudinem peccatorum, ut baptismum quem primum habebat ad judicium, habere jam mereatur ad præmium; quomodo eum mundari negas, nisi quia omnino quæ sit mundatio spiritalis ignoras? Non igitur, sicut conviciaris, *tamquam in asylum Romuli vestros nocentes recipimus*, quos civitas Dei recipiendo efficit innocentes, cùm ad eamdem veraci corde transierint, de qua ejus conditor dicit, Non potest civitas abscondi super montem constituta. Non enim eam condidit, qui fratrem superbè occidit iratus, sed qui fratres humiliter redemit occisus. Hanc Spiritu-sancto mundante lætificat, de quo

Matth. 5. 14.

Johan. 7. 37.

clamabat dicens, Si quis sitit, veniat & bibat: non aquam visibilem commendans quæ datur in baptismatis sacramento, quam & boni & mali habere possunt, quamvis sine illa boni salvi fieri non possint. Quæ quamvis Ecclesiæ sit, tamen etiam foras profluit, cùm & apud illos inveniuntur, qui ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: sicut aqua in aliquo ex illis memorabilibus quatuor fluminibus negari non potest quòd sit aqua paradisi, quamvis non sit in solo paradiso,

1. Johan. 2. 19.

A quæ etiam extrà inde manavit.

CAPUT XIV.

Spiritus-sanctus fons

17. NON ergo hanc aquam, sed aquæ nomine invisibile Dei donum sanctum Spiritum commendabat, dicens, *Si quis sitit, veniat & bibat*: sicut evidenter Evangelista testatur adjungens, Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Spiritus enim nondum erat datus, quia Jesus nondum fuerat clarificatus. Et utique quantum ad sacramentum adtinet lavacri visibilis, ante quàm esset resur-

Johan. 7. 39.

B gendo clarificatus, jam baptizaverat plures quàm Johannes, sicut ipsum loquitur Evangelium. Unde dicit discipulis suis, Johannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu-sancto, quem & accepturi estis non post multos dies hos usque ad Pentecosten. Hic sanctus Spiritus veniens in eos, tale signum primitus dedit, ut qui eum acciperent, linguis omnium gentium loquerentur; quia portendebat Ecclesiam per omnes gentes futuram, nec quemquam accepturum Spiritum-sanctum, nisi qui

Johan. 4. 1.

Act. 1. 5.

Act. 2. 4.

C ejus unitati copularetur. Hujus fontis largo atque invisibili flumine lætificat Deus civitatem suam, de qua Propheta prædixit, Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. Ad hunc enim fontem nullus extraneus, quia nullus nisi vitâ æternâ dignus accedit. Hic est proprius Ecclesiæ Christi, cui tanto antè prophetatum est, *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & nemo alienus communicet tibi.* De hac enim Ecclesia & de illo

Psal. 45. 5.

Prov. 5. 17.

D fonte dicitur & in Cantico canticorum, *Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ.*

Cant. 4. 12.

CAPUT XV.

18. HOC vestri de visibilis baptismatis sacramento accipientes, tantum errant, ut res absurdissimas fateri cogantur inviti: quòd ad illum scilicet fontem, [a] qui proprius est unicæ columbæ, de quo dictum est, Nemo alienus communicet tibi; ad hortum conclusum puteumque signatum potuerit accedere Simon magus, quem legimus à Philippo baptizatum; potuerint acce-

Prov. 5. 17.

Act. 8. 13.

E dere tot ficti, de quibus gemens loquitur Cyprianus, Sæculo verbis solis & non factis renuntiantes; tot Episcopi avari, de quibus idem ipse testatur, Fundos insidiosis fraudibus rapientes, usuris multiplicantibus fœnus augentes. Ista quippe [b] in baptizatis & baptizantibus visibili baptismo reperiuntur. Ad illum tamen fontem proprium, cui nemo communicat alienus; ad illum fontem signatum, hoc est, ad Spiritus-sancti donum, quo caritas Dei diffunditur in cordibus

Epist. seu Ser. de lapsis.

F nostris, nullus istorum nisi mutatus accedit, ita omnino mundandus, ut non sit alienus, sed sit cælestis particeps pacis, sanctæ socius unitatis, plenus individuæ caritatis, civis angelicæ civitatis. Ad hanc itaque civitatem quisquis hæresis vel schismatis deposito errore, correctis moribus, pia mente convertitur, si jam sacramenta gestabat, quæ foras etiam ad indignos profluere potuerunt, hæc honorantur in eo, quia & in alienis non videntur aliena; sed jam illo proprio

G cui nemo communicat alienus, illo signato Spiritus-sancti fonte mundatur, à quo apud vos etiam quisquis ceteris moribus laudabilis fuerit, solo schismatis vel hæresis crimine separatur.

CAPUT XVI.

19. CUM ergo veniunt ad nos vestri, desi-

[a] Editi hic addunt, vivum: sed non habent MSS. nec ea Scripturæ loca, scilicet Proverb. 5. & Cant 4. in quæ respicit Augustinus.

[b] Aliquot MSS. *Ista quippe baptizatis & baptizantibus visibili baptismo reperiuntur.*

stentes esse [illegible] incipientes esse nostri, ac cipiunt q[illegible]od [illegible] habebant, ut salubriter habere incipiant, [illegible] tanto perniciosiùs, quanto ind[illegible]niùs habebant. Accipiunt enim primitus ipsam Eccles[illegible]m, & in ea pacem, caritatem, unitatem, per fontem ejus proprium atque invisibilem [illegible]piritum sanctum, sine quibus ut que nullo dubitante interiissent, quidquid aliud apud vos, quod de Ecclesia foras trahi potuit, habuissent: faciliore autem venia quod nondum habuerunt accipiunt, quàm si habuissent, & tamen deseruissent. Et hoc discernitur apud nos, ut aliter recipiantur qui Catholicam reliquerunt, aliter qui ad illam primitus veniunt. Illos e[illegible]im ampliùs gravat crimen desertionis: hos autem non à se di[illegible]ruptum, sed cognitum & retentum vinculum relevat unitatis. Unde fieri potest, ut quos seductos rebaptizaverùnt, ipsi pro eis pœnitentibus Dominum deprecentur, si prius isti conciliati, quàm illi reconciliati Ecclesiæ fuerint. Sicut fieri potest, ut etiam cultores idolorum, si quos fortè Christianos ad idola seductos apostatas fecerint; si priores seductores facti fuerint Christiani, & magnum aliquod meritum in Ecclesia consecuti, per ipsos illi quos deceperant redeant, per ipsos commendentur & reconcilientur Domino per quos dimiserant Dominum. Quod enim valet ad mundanda sacrilegia gentilium, rectè perceptum sacramentum baptismatis; hoc valet ad mundanda sacrilegia schismaticorum & hæreticorum, veraciter apprehensa caritas unitatis. Quamobrem sicut seductores fidelium Christianorum venientes ad Christum seductis redeuntibus præponuntur, unde isti & episcopi fieri possunt, illi non possunt: ita mirari non debent decepti ab hæreticis, quando ad Catholicam redeunt, suos deceptores sibi anteponi quando ad Catholicam veniunt. Isti namque excusabiliùs petunt quæ sibi defuerunt; illi humiliùs repetunt quod fuerunt: istos honorabiliùs ubi nondum steterant advocamus; illos suspectiùs unde lapsi fuerant revocamus.

Aliter hæreticos & schismaticos, [illegible] paganos in Ecc[illegible]am [illegible] prendos

Vide epist. 245 tom. 2.

20. Proinde jam pervides, ut opinor, non frustra me dixisse *Donatistarum*, vel ut tu mavis, *Donatianorum, hæreticorum sacrilegum errorem*, si & ab Ecclesia catholica dissentitis, & quæ una atque eadem fatemini sacramenta rescinditis: nec tamen sine venia vel insanabiles estis misericordiæ Dei; quia discordioso errore deposito, ad catholicam veritatem pacemque conversi, per donum ejus proprium, hoc est, sanctum ejus Spiritum, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, mundari sanarique poteritis: non ut destruantur in vobis Ecclesiæ sacramenta, quæ aliena perniciosè foris habebatis, sed ut ea ipsa intus jam vestra salubriter habeatis.

Lib. 1. contra Petil. c. 1.

CAPUT XVII

Excutitur dictum Petiliani.

21. NUNC videamus quemadmodum ostendas, rectè dixisse Petilianum, vel quemlibet alium, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*. Ubi ego dixi, *Quid si lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam?* Tu contra, non quid à te homine acuto, sed quid à vestris dicatur, diu locutus es, quod totum breviter ita dici potest: *Conscientia dantis adtenditur, non secundum ejus sinceritatem, quæ in illa videri non potest, sed secundum famam quæ de illa seu vera seu falsa est*: quia videlicet ejus est hominis, qui

Vide lib. 1. contra Petil. cap. 2.

A etsi [illegible] occult[illegible] [illegible] quod bonæ [illegible] existima[illegible], non[illegible] nondum judicat[illegible], nondum [illegible] E[illegible] tus. Vide, obsecro te, in quod præc[illegible] compulerit homines angustia non inve[illegible] qua exirent. Itane dantis macu[illegible]sa c[illegible] tia conscientiam potest accipientis [illegible], si habeat famam bonam, & tantum ad abluendum poterit quantum bona, si bonam famam [illegible]do contraxerit? Adtendis quid dica[illegible] & vis B jam prætereamus hunc locum, an hoc idem adhuc versabo, ut diligentiùs cogaris adt[illegible] Petilianus dixit, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*. Ego dixi, *Quid si lateat dantis conscientia, & fortasse macul[illegible] sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam?* Tu, vel potiùs vestri dixerunt (nam tu vir talis quando ista dixisses) *Quamvis habeat conscientiam maculosam; mihi tamen, qui ab eo baptizer, quia latet & nescio, sufficit quòd ab eo accipio, cujus innocentem, quia in Ecclesia est, conscientiam puto. Nam ideo, inquis, conscientiam dantis* C *adtendo, non ut quod fieri non potest, de latentibus judicem, sed ut si quid de illo in publica* * *conscientia est, non ignorem. Propter hoc enim ab omnipotente Deo dictum est, Quæ nota sunt, vobis; quæ occulta, mihi. Semper igitur adtendo conscientiam dantis, & quia ipsam non video, quid de ea in publico notum est, quæro. Nec ad rem pertinet, si aliud sit in secreta conscientia, aliud in publica fama. Sufficit enim scisse, quia necdum ejus à quo* D *accipio damnata conscientia est.*

Deut. 29. 29.

22. ECCE ipsa verba tua posui, quibus te dicere ostenderem, quod meis verbis breviter apertèque complexus sum, quòd ad hoc adtendatur abluentis conscientia, ut quæ de illa fama sit cognoscatur. Non ergo ipsa adtenditur, homo bone, non ipsa adtenditur quæ videri non potest: sed fama adtenditur, quæ etiam falsa esse potest, quod ipse confiteris atque concedis. Nam & tu vidisti maculosam conscientiam non vale- E re ad abluendum. Non ergo conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis, sed fama qua putatur sanctè dare, etiam qui sanctè non dat, & putatur abluere qui non abluit. Abluit ergo accipientem mali hominis fama bona, non ipsius dantis polluta conscientia. Cur ergo dictum est, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*: nisi quia non abluit accipientis, si non est conscientia sanctè dantis? Si maculosa & immunda est, quid ergo tunc F adtenditur? Ipsa, inquis, adtenditur, cùm fama ejus adtenditur; & si bona est fama, nihil interest ad abluendum accipientem, etiam cùm est mala conscientia, sed abluit bona ejus fama. Dic, rogo te, cùm mala conscientia est, vera est bona fama ejus an falsa? Procul dubio utique falsa. Proinde cùm bona non est, & occulta est dantis conscientia, quomodolibet eam tibi videaris adtendere, secundùm hanc sententiam, non abluit accipientem, nisi dantis aut fama fal- G sa, aut polluta conscientia. Utrumque insanum est: si te talia delectant, tu elige quid sit insanius. Porrò quia veritas non admittit, ut accipientis conscientiam vel falsa fama dantis abluat, vel polluta conscientia: restat ut abs te etiam requiramus, quod & ibi quæsivimus: (quoniam sicut

CAPUT XVIII

* Edit., in publica fama vel conscientia est. At MSS. carent famâ vel.

dicit Petilianus vel quilibet alius, consentientibus vobis, cùm sanctè dantis conscientia est, id est, cùm bona & munda conscientia est, abluit accipientis conscientiam,) unde abluatur accipiens, quando latet dantis maculosa conscientia. Puto enim jam non te repetiturum atque dicturum, quòd impleat in abluendo vicem conscientiæ bonæ fama ejus falsa bona: sufficit quòd hoc vestros, non te, dicere asseruisti. Illorum te pudeat, non etiam tui. Restat ergo ut tunc vel Deus vel quisquam sanctus angelus abluat. Quod si dixeritis, illa horrenda consequetur absurditas, quam in illa epistola mea commemoraram, non dico videre noluisti, quia prorsus non adtigisti; sed tanto adtentiùs acutiúsque vidisti, quanto magis adtingere timuisti. Si enim hoc dicitis, quòd cùm sanctus homo baptizat, sancta ejus conscientia diluit accipientis conscientiam, cùm verò conscientia dantis latenter immunda est, tunc Deus Angelusve abluit: cavete ne qui vobis hæc dicentibus credunt, occultos malos optent invenire à quibus baptizentur, ut multo sanctiùs ab ipso Deo vel Angelo ejus abluantur. Hanc absurditatem vel deridendam vel detestandam cùm [a] verbis præcedentibus Petiliani perspiceres consequenter & à me in epistola mea commemoratam, cautè tu quidem quasi nihil horum dixerim, rem tantam silendam putasti; sed confugisti ad nescio quid absurdius, ut cùm maculosa conscientia dantis occulta est, & ideo non potest accipientis abluere, tunc falsâ famâ ejus accipiens abluatur, & in eo veritatem falsitas operetur.

Libr. 1. contra Petil. c. 6.

23. Nunc [b] i, & accusa calumniosè *dialecticos*, quòd *fugiendâ versutiâ sermonis efficiant, ut si falsum est, verum sit; si verum est, falsum sit.* Ecce tale aliquid ipse in sacramenta Christianæ regenerationis immittis, immo pejus magisque fugiendum. Illi enim non in sua fraude nec in rerum veritate, sed in perplexitate locutionis humanæ quædam verba dicunt tunc videri vera cùm falsa sunt, tunc falsa cùm vera sunt; quæ cùm in disputationem inciderint, animo discerni; etiamsi dissolvi sermone non possunt. Tu verò non verbum quodlibet, nec rem quamlibet, sed ipsam qua in æternam vitam renascimur, mundationem conscientiæ veram fieri posse dicis in homine per famam falsam alienæ conscientiæ. Et ne tibi hoc tribuatur, quia dialecticam didicisti, vestrorum dicis hanc esse sententiam, quibus non ut dialecticus, sed planè ut hæreticus consensisti. Per te igitur aut per vestros hæc est magnifica inventa vel demonstrata doctrina: Cùm sanctè dantis bona conscientia est, tunc ab ea fit bonus qui baptizatur, tunc arbor bona bonum fructum parit: cùm verò conscientia dantis mala & occulta est, tunc ejus quæ falsa est bona fama consulitur; ut tunc à fallente accipiat homo baptismum verum, cùm de illo crediderit falsum: atque ita ne desit quæ fructum pariat hæretici erroris, fit mater falsitas veritatis. Hoc ideo totum tam exsecrabile, tam mirabiliter perversum & insanum, ne quod Dei est Dei esse dicatur; ut quod à Deo sumitur, hominibus tribuatur; ne qui dixit, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*, errasse videatur.

Matth. 7. 17.

CAPUT XIX.

24. *Nostri hoc*, inquis, *de Scripturis probant, quoniam Judas traditor, ante quàm damnaretur, omnia sicut apostolus gessit.* Quid hoc ad Petiliani sententiam fixam atque definitam, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis?* nisi quod & Judas iste nimiùm contra vos est, cùm verbis alienis inconsideratè prolatis patrocinium præbere conamini. Cùm enim Judas sicut apostolus baptizaret, quando quidem malus erat, quia fur erat, & ea quæ mittebantur in commissos sibi loculos auferebat; non utique conscientia ejus adtendebatur, sed Deus & Christus in quem credebatur. Neque enim & ipsius mali hominis [c] falsa bona fama credentes accipientes abluebat, nec generabat in homine gratiam divinæ veritatis falsitas humanæ opinionis.

25. Et illud testimonium quod de Scripturis posuisti, *Quæ manifesta sunt, vobis; quæ autem occulta sunt, Domino Deo vestro:* ista verba redarguit atque convincit. Si enim quæ occulta sunt, Domino Deo relinquenda sunt; quomodo conscientia dantis, non solùm mala, verùm etiam bona, cùm occulta est adtenditur, ut abluat accipientis? Aut si ipsa cùm occulta est non adtenditur, quid tunc accipiens jubetis adtendat, unde conscientia ejus abluatur? * Expergiscimini aliquando, nunc saltem dicite, Adtendat Deum. Quid timetis ne humiliemini, si non in homine, sed in Domino gloriemini? Est, inquis, quod timeam: si enim cùm latet dantis conscientia, dixero ut accipiens adtendat Deum, & ab illo tunc ejus ablui conscientiam confessus fuero, illa me horrenda consequitur absurditas, sanctiùs ablui homines cùm baptizatores habent occultos malos, quàm cùm manifestos bonos, si homo abluit quando dantis conscientia bona est & manifesta, Deus autem quando mala & occulta. Dic ergo quod dicimus, quia hoc est verum, hoc sanum, hoc catholicum, quòd Christus mundat accipientium conscientias, sive per bonos ministros baptismi sui, sive per malos, quoniam de illo scriptum est, Christus dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo.

Deut. 29. 29.

* CAPUT XX.

Ephes. 5. 25.

26. *Tu*, inquis, *responde quomodo baptizent quos damnavit Ecclesia?* Jam ergo receditur à verbis Petiliani: quoniam illo dicente, *Conscientia sanctè dantis adtenditur quæ abluat accipientis*; cùm quærerem, quis abluat accipientis conscientiam, quando polluta dantis occulta est, non mihi potuit responderi. Tam enim contra veritatem dicitur, quòd falsa ejus fama possit abluere, quàm si hoc ipsa mala conscientia posse diceretur. * Si autem quæris, *quomodo baptizant quos damnavit Ecclesia?* Respondeo sic eos baptizare, quomodo baptizant quos damnavit Deus, ante quàm de illis quidquam judicaret Ecclesia. Qui enim mente perversa videtur intus esse cùm foris sit, ab ipso Christo jam judicatus est. Ipse quippe ait, Qui non credit, jam judicatus est. Paulus autem apostolus dicit, Ecclesia subdita est Christo. Non igitur debet Ecclesia se Christo præponere, ut putet baptizare posse ab illo judicatos, à se autem judicatos baptizare non posse; cùm ille semper veraciter judicet, ecclesiasti-

* CAPUT XXI. Sacramenta dantur & à malis.

Johan. 3. 18.

Ephes. 5. 24.

[a] Er. & Lov. *cùm in verbis*. Redundat *in*, nec est apud Am. & MSS.

[b] Am. & MSS. *Nunc & accusa*, omisso *i*.

[c] Sic MSS. At editi, *falso*.

ci autem judices sicut homines plerumque fallantur. Baptizant ergo, quantum attinet ad visibile ministerium, & boni & mali: invisibiliter autem per eos ille baptizat, cujus est & visibile baptisma & invisibilis gratia. Tinguere ergo possunt & boni & mali, abluere autem conscientiam non nisi ille qui semper est bonus. Ac per hoc etiam nesciente Ecclesiâ propter malam pollutamque conscientiam damnati à Christo, jam in corpore Christi non sunt quod est Ecclesia, quoniam non potest Christus habere membra damnata. Proinde & ipsi extra Ecclesiam baptizant. Omnia quippe ista monstra absit omnino ut in membris illius columbæ unicæ computentur: absit ut intrare possint limites horti conclusi, cujus ille custos est qui non potest falli. Qui tamen si confitentur & corriguntur, tunc intrant, tunc mundantur, tunc in arboribus horti conclusi, tunc in membris unicæ columbæ numerantur, nec tamen denuo baptizantur. Ita & cùm ab hæreticis veniunt cum ipso baptismate, quod & foris habuerunt, sed non & cum ipsa mundatione quam intus accipiunt; ut quod defuit præstetur, quod autem non mutatum est approbetur.

CAPUT XXII. Respondet ad objectionem traditionis, thurificationis, & persequutionis.

27. VESTRA, inquis, *per vestros majores traditionis & thurificationis, & per vos persecutionis crimine damnata conscientia est.* De traditoribus quidem & thurificatoribus qui fuerint qui hoc nefas admiserint, non scripturis sanctis, sed famæ hominum credidistis. Quæ si potest esse falsa bona de malis, cur non possit etiam mala de bonis? De persecutione autem hoc tibi breviter iterumque responderim, quod cùm respondissem Petiliano, refellere minimè valuisti. (Lib. 2. contra Petil. c. 18.) In scriptura quippe sancta, quæ neminem fallit, area dicta est Ecclesia Dei: Dominumque ipsum cum ventilabro esse venturum & mundaturum aream suam, ut frumenta recondat in horreo, paleam verò comburat igni inexstinguibili. (Matth. 3. 12.) Aut ergo rectè passi estis persecutionem; aut si modus Christianus excessus est, palea nostra fecit, propter quam non fuerat area Dominica deserenda, ne quisquis ante tempus ventilationis ab area paleam refugeret, à frumento separatus palea fieret. Tu autem cùm hoc non meum, sed sanctæ scripturæ testimonium refellere conaretis, nullam persecutionem justam esse posse dixisti: ubi ignoscendum tibi est nescienti Scripturas, unde tibi venire posset in mentem quàm justa voce sit dictum, Detrahentem proximo suo occultè, hunc persequebar. (Psal. 100. 5.) Et ab ipso Domino Jesu Christo in excellentissima prophetia, Persequar (Psal. 17. 38.)
» inimicos meos, & comprehendam illos, & non
» convertar donec deficiant. Et alia multa divina testimonia quæ persequi longum est: si tamen non mihi propter hoc verbum calumniaris, ut quoniam dixi, persequi longum est, persecutorem me divinorum testimoniorum esse crimineris.

CAPUT XXIII.

28. OPPONIS mihi verba Scripturarum, totiens demonstrata quàm vos nihil adjuvent: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum*: (Psal. 140. 5.) cùm & apud vos esse saltem occultos peccatores, negare non possis, qui tamen baptizant; nec his verbis excepti sunt. Non enim ait, Oleum manifesti peccatoris: sed absolutè, *Oleum peccatoris*. Et, *Facti sunt mihi velut aqua mendax [a] non habens fidem.* (Jerem. 15. 18.) Ubi miror prudentiam tuam, quomodo tibi non videatur aqua mendax simulatoris occulti, cujus & falsam famam mundandæ alienæ conscientiæ prodesse aliquid credidisti: nisi quia illud non dialecticum, sed planè sophisticum, quod in me frustra quasi in dialectico reprehendisti, subvenire tibi arbitratus es, *Si mentiris, verum dicis.* (De hoc [illegible]) Quid enim aliud conaris asserere, cùm homini tribuens baptismum, quem Dei esse non vis agnoscere, ideo dicis adulterum dare posse verum baptismum, quia se ipsum occultando castum esse mentitur. Itaque tunc verum dicit in baptismo, cùm mentitur in flagitio; & non est aqua ejus mendax, quam esse vultis in Ecclesia secundùm promissionem tot prophetarum toto terrarum orbe diffusa: cùm aquam mendacem non baptismum dixerit Jeremias, sed mendaces homines, secundùm intellectum qui [b] manifestus est in Apocalypsi, ubi interrogante Johanne quid essent aquæ illæ in visione monstratæ, populos esse responsum est. (Apoc. 17. 15.)

29. DE illo verò testimonio quod scriptum est, *Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lavatio ejus?* (CAPUT XXIV. Eccli. 34. 30. Lib. 1. contra Petil. c. 9.) quàm non intellexeris quod ego in illa epistola posui, quantumque me verbis tuis adjuveris, paululum attende. Cùm enim putasses à me mortuum hoc loco intelligi cultorem idolorum, quasi eos solos exceperim, qui baptizare non possint, elegisti quantum potuisti, reperito illo de oleo testimonio, quòd nullum peccatorem baptizare voluerit, qui dixit, *Oleum peccatoris non impinguabit caput meum*, (Psal. 140. 5.) non excipiendo aliquem peccatorem: unde magis vos urgemini, sicut paulò antè monstravi. Si enim nullus peccator exceptus est, proinde baptizatos ab occultis malis, cùm convicti fuerint, denuo baptizate. Hic jam conaberis occultum excipere peccatorem, quem sancta scriptura non excepit. Totus igitur iste vester intellectus falsus à veritate convincitur, cùm & vestræ intentioni similiter repugnare monstratur. Neque enim hoc re vera de baptismo in Psalmo positum est, ac non de assentatoris adulatione; quod superiora verba satis indicant: nam tota sententia ita connectitur, *Emendabit me justus in misericordia, & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum.* (Psal. 140. 5.) Maluit ergo contundi caput suum ab arguente veraciter, quàm ungui à blandiente fallaciter, translatis verbis, oleo & unctione lenitudinem significans adulantis.

30. QUID autem ego in illa epistola de hoc testimonio senserim, ubi dictum est, *Qui baptizatur à mortuo*; (CAPUT XXV. Eccli. 34. 30. Lib. 1. contra Petil. cap. 9.) ipsis ex ea repetitis verbis satis, quantum opinor, ostendam. Cùm enim dissererem quid respondere debeat ad ista catholicus Christianus, *Cùm audierit*, inquam, *Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus: respondebis, Vivit Christus, & jam non moritur, & mors ei ultrà non dominabitur,* (Rom. 6. 9.) *de quo dictum est, Ipse est qui baptizat in Spiritu-sancto.* (Johan. 1. 33.) *Baptizantur autem à mortuis, qui baptizantur in idolorum templis. Non enim & ipsi à sacerdotibus suis se accipere arbitrantur sanctificationem quam putant, sed à diis suis. Qui quoniam homines fuerunt, & ita mortui sunt, ut neque super terras, neque in re-*

[a] Editi Am. & Er. *velut aqua mendax simulatoris occulti, cujus & falsa fama non habet firm.* Lovanienses, pro [illegible], correxerant *fidem*: servato glossemate, quod MSS. auctoritate rejecimus.
[b] Sic MSS. Editi vero, *manifestatum est*.

quæ sanctorum vivant, verè ipsi à mortuis bapti- A *zantur.* Huc usque ex epistola mea verba ipsa transscripsi: in quibus jam perspicis, ut opinor, si nunc saltem diligenter adtendis, non me ipsos cultores mortuos appellasse, quamvis alio modo etiam ipsi mortui sint; sed deos falsos quos colunt, quia homines fuerunt, & sicut homines de corpore exierunt, nec resurrexerunt, nec vitæ ullum meritum quæ post hanc vitam promittitur habuerunt. Ab ipsis ergo diis, qui baptizantur, sicut dixi, verè à mortuis baptizantur, id B est, qui in eorum nomine baptizantur; quia & ipsi non in nomine sacerdotum suorum, sed deorum de quibus vana opinantur, se sanctificari putant. Christus autem resurrexit, & vivit: proinde qui ab illo baptizatur, non solùm per bonum, verùm etiam per malum ministrum perditis moribus mortuum, non à mortuo baptizatur. Ab illo enim baptizatur, qui vivit in æternum, & de quo dictum est in Evangelio, quod etiam ibi commemoravi, *Ipse est qui baptizat in Spiritu-* C *sancto.*

Caput XXVI.

31. Hoc tu in epistola mea, quantum indicant verba tua, non intellexisti: nolo enim dicere, parum intelligens fraudare voluisti. Miror autem quòd verba illic mea consequentia non adverteris, aut ab eis dissimulandum putaveris. Paulò pòst quippe subjeci & dixi, *Nam si hoc loco mortuum intellexero peccatorem baptizatorem, eadem illa consequetur absurditas, ut quisquis etiam à latente impio fuerit baptizatus, tamquam à mor-* D *tuo baptizatus inaniter lotus sit. Non enim ait, Qui baptizatur à mortuo manifesto: sed absolutè dicit, à mortuo.* Hæc manifestatio verborum illic meorum, quem de somno vel potiùs de ipsa morte non excitaret? Et tamen te non excitavit: & insuper quod ego contra Petilianum dixeram, quasi contra me dicens vehementiùs etiam confirmasti: sicut solent homines, injectam sagittam nesciendo excludere, altiùs etiam penitusque defigere. Asseruisti enim mortuum non in- E telligendum nisi peccatorem baptistam, & nullum peccatorem excipiendum: & ideo quod ego dicebam, contra te concluditur, nec occultum excipi posse, ubi nullus excipitur. Rebaptizate igitur eos quos ab occultis peccatoribus baptizatos esse constiterit, quibus potest viventibus & scientibus subveniri; ut eis solis non obsint, qui vel ignorantur vel antè defuncti sunt, ut manifestatis postea malis baptizatoribus suis jam baptizari non possint. Baptizate, inquam, pro- F dito adultero atque damnato, quos ab eo cùm lateret, baptizatos esse constiterit: à mortuo quippe baptizati sunt, omnemque peccatorem sine ulla exceptione intelligendum esse dixisti, qui baptizare non possit, adjungendo testimonium de oleo peccatoris. Tu dixisti, tu scripsisti: te ipsum audi, lege te ipsum. Si omnis peccator tamquam mortuus non potest baptizare, nec occultus potest. Non enim quia occultus, ideo vivus est; cùm multo profundiùs etiam menda- G cio simulationis absorptus sit. Minùs enim mortuus diceretur, si saltem confiteretur. Sed fit in illo quod alio loco scriptum est; A mortuo velut qui non sit, perit confessio. (Eccli. 17. 26.) Ab isto mortuo in tanta mortis profunditate demerso, quos baptizatos esse claruerit, non rebaptizatis: & ab eis baptizatos, qui in ultimis terris nec Cæciliani, nec Majorini, nec Donati nomen audierunt, rebaptizare si possitis minimè dubitatis, objicientes eis, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus?* (Eccli. 34. 30.) mortuos dicentes ad quos Afrorum cadaverum, quorumlibet illa fuerint, nec aura potuit pervenire; & mortuum non putantes, qui proprium potest occultare flagitium; cùm Scriptura clamet, A mortuo velut qui non sit perit confessio. Iraneque quia fictus est, mortuus non est? cùm magis propter ipsam fictionem carendo spiritu vitæ penitus exspiraverit, iterum dicente Scripturâ, Sanctus enim Spiritus disciplinæ fugiet fictum. (Sap. 1. 5.) Adhuc defendite istos mortuos, & vivere dicite, ut & vos pejùs ipsa falsa defensione moriamini.

32. Mortui sunt, inquis: sed quid faceret qui baptizandus ad eos ignarus accessit? Nunc ergo faciat, quando illo prodito se agnovit à mortuo baptizatum. Si enim conscientia propterea lædi non potuit, quia nescivit; nunc incipit lædi, quia scivit: (Ignorantia quatenus excuset.) velut si tunicâ de latrocinio nesciens vestiretur, ex illo fit iniquitatis vestis illa, ex quo cognoverit, & ipse iniquus nisi abjecerit: & qui nesciens uxorem duxerit alienam, ex illo fit adulter, ex quo didicerit, nisi discesserit. Abjiciat ergo & iste baptismum, quem se à mortuo percepisse cognovit. Habet enim quod faciat adhuc, baptizari iterum potest. Postremò sciverit nescierit, *A mortuo baptizatus, quid ei prodest lavatio ejus? Stricta sententia est*, sicut & tu ipse clamas, *neminem excepit: A mortuo*, inquam, *baptizatus est, nihil ei prodest lavatio ejus.* Mundate hominem baptizando qui vivitis, aut vos ipsos potiùs ab hoc errore mundate, ne talia sentiendo pereatis. Contendis enim velut adversùs me, ut nullum exceptum dicas in eo quod scriptum est, *Oleum peccatoris*: &, *Qui baptizatur à mortuo*: (Psal. 140. 5.) nec te sentis nodum quo ligatus es, renitendo constringere. Hoc enim ago, hoc insto, hinc vos ad mutandam vanam perversamque sententiam urgenter impingo, ut in oleo peccatoris & mortui baptismo, nullus mortuus, nullus peccator exceptus sit: sicut tu pro me velut contra me loqueris. Ita enim nec occultus excipitur: quo evertitur omne quod loqueris; ac sic rebaptizare coguntur qui te talia docuerunt, omnes quos ab occultis malis baptizatos in hac vita reperire potuerint.

Caput XXVII.

33. Quid agis, quò te convertis, verba tua tibi recitantur. Non solùm enim ea cùm dicerem non refellisti, sed nesciens quid meum elegeris, aliis verbis tamquam tuum hoc idem ipse dixisti; & ut diligentiùs audiri & considerari posset, scripsisti, ut tibi quotiens libuerit recitetur. Audi ergo verba tua, nempe ista sunt: *Quòd si idoli cultorem*, inquis, *tantùm tibi placet excipere, quid illud de quo dicitur, Nolo oleum peccatoris unguat caput meum: utrùmne & hic peccator ille solus est, qui idolum colit, an quisquis quod non licet admittit? Quòd si & peccatorem tantùm cultorem idoli putas, Christianus ergo si quid contra legem gesserit, peccasse non dicitur? Quòd si nihil dici stultius nec absurdius potest, apertè prædictum est, ut non solus idoli cultor, sed quisquis peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet.* Hæc certè quæ inserui verba tua sunt. Ego cultorem idoli non excepi, sed ipsos deos eorum mortuos esse dixi, quorum à nullo bap-

tizari aliquid prodest: ab ipsis enim diis sibi baptizari videntur, in quorum nomine se mundari arbitrantur: tu autem nullum peccatorem excepisti. Quòd si hoc loco peccator & mortalis homo qui baptizat intelligendus est, nullum peccatorem excipiens, procul dubio nec occultum excepisti. *Apertè*, inquis, *prædictum est, ut non solus idoli cultor, sed quisquis peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet.* Audi ergo te ipsum: *quisquis peccator*, dixisti; nec manifestum, nec occultum excepisti. Proinde qua fronte cogunt baptizari post manifestum, qui nolunt post occultum, ubi asserunt neminem exceptum? Fuge ergo frater ab insano intellectu ad sanum, ut in hoc testimonio de oleo peccatoris, sicut superiora ejusdem Psalmi verba præscribunt, blandam lenitudinem [a] fallacis adulatoris intelligas. Ita enim & nullus erit exceptus, & non impinget in angustias insuperabiles malus baptizator occultus. Sic & in alio testimonio, ubi dictum est, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus?* aut inspice diligenter codices antiquos, & maximè Græcos, ne fortè ipsa verba aliter conscripta, ex præcedenti & consequenti contextione sermonis alium sensum intiment: aut certè mortuos intelligamus, sicut dixi, in quorum nomine baptizantur idolorum cultores, ut ab illo quemque intelligas baptizatum, in cujus nomine se credit esse mundatum. Ita enim & illic nullus excipitur, nullus quippe mortuus Deus paganorum mundare potest credentes in se. Si autem hoc loco omnem hominem peccatorem intellexeris mortuum; tanta quæ non vis te sequentur, ut ipse quemadmodum vivas invenire non possis, dicente Johanne, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est: (1. Johan. 1. 8.) ut omnino non invenias hominem à quo baptizeris, si omnem peccatorem devitare volueris.

Caput XXVIII.

34. Quamquam si prorsus mortuum non intelligeres nisi hæreticum vel schismaticum, ut quisquis apud eos baptizatur [b] à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus, quod vides, quàm præcipiti præsumtione sic accipiatur, ac si dictum sit, qui baptizatur ab hæretico vel schismatico: nec sic contra nos esset, qui fatemur nihil prodesse homini baptismum Christi, si apud hæreticos vel schismaticos baptizetur, eis ipsis tribuens baptismum quo baptizatur; sed tunc ei prodesse incipere, cùm transit ad corpus Christi, quod est Ecclesia Dei vivi. Tunc enim sub eodem baptismo quod & foris Christi erat, sed foris posito nihil proderat, mundato prodest [c] ab eo cujus membris insertus est.

35. Nec illam tuam nimiùm severam sententiam formidabo, qua dixisti, *Quisquis peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet*: nisi quia non invenis quis veraciter dicat in oratione Dominica, Dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; (Matth. 6. 12.) nisi peccatorem se esse fateatur. Vellem singulos interrogare qui baptizant apud vos, utrùm peccatores omnino non sint. Potest enim quilibet eorum mihi respondere, Non sum traditor, non sum thurificator, non sum adulter non homicida, non idolorum cultor, non postremò hæreticus, non schismaticus: Non sum autem peccator, nescio utrùm quisquam vel hæreticâ superbiâ reperiri possit qui audeat dicere, audeat cogitare: nescio utrùm quisquam tanto arrogantiæ tumore cæcetur, ut non dicam voce profiteatur, sed vel apud se ipsum tacitus arbitretur, non sibi esse necessariam deprecationem, in qua dicimus Deo, Dimitte nobis debita nostra. Neque enim pro eis debitis dimittendis rogamus, quæ semel in baptismo dimissa esse confidimus; sed pro eis utique, sine quibus humana fragilitas non est, quantumcumque in observandis præceptis Dominicis vigilemus. Postremò suscipiat qui voluerit hujus impudentiæ frontem, & dicat, Non sum peccator, ex quo mihi in baptismo cuncta dimissa sunt, nullum in me peccatum poterit inveniri. Magis ego Johanni credo, & multo fidentiùs respondeo, Te ipsum decipis, & veritas in te non est. (1. Joan. 1. 8.) Neque hoc agit præceps & fallax ista professio, ut in te peccata non inveniantur, sed ut quæ inveniuntur non dimittantur. Si ergo jam baptizatus es, vellem scire quem repereris qui contra Johannem apostolum diceret, Peccatum non habeo. Si enim talem quemquam reperire potuisti; quomodo baptizatus es ab eo, qui se ipsum decipiebat, & in quo veritas non erat? Si autem qualiscumque humilitatis non immemor peccatorem se esse dicebat, quomodo sibi secundùm tuam sententiam jus baptismatis usurpabat? Tu enim dixisti, tu etiam minimè scribere timuisti, *ut quisquis peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet.* Si autem nondum baptizatus es, aut hanc vanissimam sententiam corrige, aut à quibus baptizeris angelos quære.

36. Sed arbitremur te convictum correxisse, *Quisquis eo crimine quod nostri objiciunt, peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet.* Neque hoc contra nos est; quia si etiam talis usurpaverit & dederit, non eum sibi usurpare debuisse dico, non autem dedisse non dico. Ille verò qui accepit, si homo bonus ab homine malo, si fidelis à perfido, si pius ab impio; perniciosum erit danti, non accipienti. Illud quippe sanctum malè utentem judicat, bene [d] utentem sanctificat. Si autem & ille qui accepit, iniquè accepit; nec sic rescissum, sed agnitum, quod [e] perverso oberat, correcto prodest sacramentum.

Caput XXIX. Sacramentum non nisi bene accipienti prodest.

37. Sic enim te putabo dixisse, non jam *quisquis peccator*, quia nisi fallor, jam cernis quàm temere dictum sit; sed *Peccator qualem nostri describunt, quisquis inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet*: quemadmodum scriptum est, Peccatori autem dicit Deus, ut quid tu enarras justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum? (Psal. 49. 16.) Et ut ostenderet quali peccatori hoc diceret, ne omnes homines à prædicando verbo ejus sese abstinerent, qui nec sentire audent, nec dicere, se peccatores non esse, sequitur, eumque describit: Tu verò odisti disciplinam, & abjecisti sermones meos post te.

[a] Sic aliquot MSS At editi, *fallaciam adulatoris*

[b] Lovanienses suspicantur quidpiam ibi deesse, atque hoc ferè modo legendum, *ut quisquis apud eos baptizatur, à mortuo baptizatur, de quo ait Scriptura, Qui baptizatur à mortuo, quid ei* &c.

[c] Duo MSS *mundato prodest, non ab eo cujus manibus tinctus est, sed ab eo cujus membris insertus est.*

[d] Sic omnes MSS. At editi, *bene accipientem.*

[e] Editi, *quod per se oberat.* Male: nam sacramentum per se nonnisi prodest. Veruis ergo MSS. duo Cygiranenses ac Gengianus, *quod perverso oberat.*

» Ost[illegible] a[illegible] t[illegible] p[illegible] Si v[illegible] n concur rebas[illegible], & [illegible] adulteris portionem tuam po- nebas. Sedens adversus fratrem tuum detrahe- bas, & adversus filium matris tuæ ponebas scan- dalum. Tali ergo peccatori dicit, Ut quid tu enarras justificationes meas, & assumis testamen- tum meum per os tuum? Tanquam diceret, Fru- stra hæc [illegible], quantum ad te adtinet non tibi pro[illegible], hoc tibi ad judicium damnationis, non ad meritum salutis valebit. Verumtamen si etiam tali peccatore narrante justificationes Dei, & assumente testamentum ejus per os suum, illi qui ex ejus ore audiunt, credant, faciant, proficiant; nonne illo reprobato laudabuntur, illo culpato justificabuntur, illo damnato coronabuntur; quo- niam curaverunt obedire Domino dicenti, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere noli- te; dicunt enim, & non faciunt? Sicut ergo iste peccator, si jus sibi prædicandi testamenti divini usurpaverit, sibi nihil prodest, audientibus au- tem & facientibus non ipse, sed quod prædicat prodest: ita & ille qui jus baptismatis sibi usurpa- re non debuit, sibi nocet qui bonum male usur- pavit, non ei qui bonum bene percepit.

Matth. 23. 3.

CAPUT XXX. 38. VIDES non solùm te non potuisse refel- lere quod ego contra Petilianum dixi, sed quan- ta luce veritatis modis omnibus refellatur quod contra me ipse dixisti. Et adhuc pergis & dicis, *quòd caussam nostram non probam faciamus, & quodam modo peccatores nos esse fateamur, quoniam dum nobis objicitur, jus baptismatis quæ nobis licen- tiâ vindicemus; non de merito actuum, non de in- nocentia vitæ tractamus, sed cuicumque licere dici- mus.* Attende certè ex his quæ dicta sunt, non cuicumque licere nos dicere, sed ei pœnam esse, qui sanctum tractat illicitè; & eum esse corri- gendum, non sanctum quod illicitè tractat, il- licitè rescindendum: sicut homines non legiti- mè lege utentes corrigi volumus, non ipsam le- gem irritam ducimus; sicut Dei testamentum il- licitè per os suum assumentem reprehendimus, non ipsum testamentum negamus aut scindimus: nec ideo nos peccavisse confitemur, quia & in peccatore quod est ipsius improbamus, quod autem Dei est honoramus: quia in Deum cre- dentem non ex occultis [a] humanis pendere vo- lumus, sed in Domino gloriari de quo certus est, admonemus. Neque enim & Apostolus ma- læ suæ conscientiæ diffidebat, sed spem creden- tis poni nolebat in homine, & in Deo stabiliter collocabat, cùm diceret, Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incremen- tum dat Deus. Non itaque nos dicentes quod scriptum est, Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, accusamus nostram con- scientiam: sed vos in hominum moribus eorum spem qui baptizantur poni volentes, non agnos- citis vestram superbiam.

1. Cor. 3. 7.

Psal. 113. 1.

CAPUT XXXI. Respondet ad Cypria- ni auctori- tatem. 39. QUID quòd etiam beati Cypriani men- tionem facere audetis, velut ille auctor sit ve- stræ divisionis, tantus defensor catholicæ unita- tis & pacis? Primò esto in Ecclesia, quam con- stat tenuisse ac prædicasse Cyprianum, & tunc aude velut auctorem sententiæ tuæ nominare Cyprianum: p[illegible] tempore Cypriani, & tunc p[illegible] Cy- priani. Nec enim [illegible] Cypriani [illegible] jud[illegible]am, cùm ejus quilibet [illegible], a [illegible] d[illegible]narum [illegible] n[illegible]. Neque enim [illegible] la[illegible] canon eccle[illegible] quem certi Prophetarum et Apostolorum [illegible] pertineant, q[illegible] non aude- mus, & secundum quod de ceteris [illegible] vel fi- delium vel infidelium libere judicemus. Proinde cùm dicat Apostolus, cujus epistolæ in auctori- tate canonica vigent, Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus, & si quid aliter sapitis, id quo- que vobis Deus [b] revelabit: quamdiu aliter sa- puit Cyprianus, si [illegible] ejus esse constat quæ pro vobis proferenda arbitramini, quamdiu er- go de hac re aliter sapuit quam veritas de[illegible] tiùs considerata patefecit, donec ei Deus id quo- que revelaret, ineffabili laude caritatis unitatem pacemque catholicam etiam cum collegis suis, à quibus aliter sapuit, non reliquit.

CAPUT XXXII. Quomodo [illegible] 40. VERBA ejus ex epistola ad Jubaianum interuisti litteris tuis, quibus [c] eis placuisse mon- strares, baptizandos eos esse in Ecclesia catholi- ca, qui fuerint in hæresi vel schismate baptiza- ti. Ego hujus epistolæ auctoritate non teneor; quia litteras Cypriani non ut canonicas habeo, sed eas ex canonicis considero, & quod in eis divinarum scripturarum auctoritati congruit, cum laude ejus accipio; quod autem non con- gruit, cum pace ejus respuo. Ac per hoc, si ea quæ commemorasti ab illo ad Jubaianum scripta, de aliquo libro Apostolorum vel Prophetarum canonico recitares, quid omnino contradicerem non haberem. Nunc verò quoniam canonicum non est quod recitas, ea libertate ad quam nos vocavit Dominus, ejus viri cujus laudem assequi non valeo, cujus multis litteris mea scripta non comparo, cujus ingenium diligo, cujus ore dele- ctor, cujus caritatem miror, cujus martyrium veneror, hoc quod aliter sapuit, non accipio. Non accipio, inquam, quod de baptizandis hæ- reticis & schismaticis beatus Cyprianus sensit; quia hoc Ecclesia non accipit, pro qua beatus Cyprianus sanguinem fudit. Sed quia dicitis eum pro hac sententia legalia documenta firmasse: quamquam non ille documenta legalia firmare potuit, sed eis potiùs quæcumque rectè sensit ipse firmavit: relinque ergo scripta Cypriani, & ea ipsa legalia documenta quibus eum dicis usum esse commemora. Si non ea demonstravero [d] ve- stram caussam nihil adjuvare, vicisti. Quapro- pter ita hoc Cypriani non accipio, quamvis in- ferior incomparabiliter Cypriano, sicut illud apostoli Petri quòd gentes Judaizare cogebat, nec accipio, nec facio, quamvis inferior incom- parabiliter Petro. Vos autem qui scripta Cypria- ni nobis tamquam firmamenta canonicæ aucto- ritatis opponitis, quidquid de Cypriano contra vos proferre potuerimus, necesse est cedatis, & justum est ut victi taceatis, ac vos aliquando ab errore perniciosissimæ dissensionis ad unitatem catholicam convertatis.

Gal. 5. 13.

Gal. 2. 14.

CAPUT XXXIII. Cyprianu excusat. 41. UNDE, ne longum faciam, ex hac ipsa

[a] Sic aliquot MSS. Aliquidam, *ex occultis humanæ conscientiæ.* Editi, *ex occultis hominum.*
[b] Ita Cygirannensis cod. At editi, *revelavit.*

[c] Editi, *ei placuisse.* At MSS *eis*, scilicet Cypriani collegis.
[d] Ita in MSS. At in plerisque editis, *nostram caussam adjuvare*: omisso, *nihil.*

epiſtola ad Jubaianum, adtende quid ingeram, quod veſtrum evertat & abſumat errorem. Cùm enim perſuadere conaretur vel ſanctus Cyprianus, vel quicumque illam ſcripſit epiſtolam, hæreticos ad Eccleſiam venientes baptizare oportere; quòd videlicet baptiſmus nullus deputandus eſſet, quem foris apud hæreticos accepiſſent; oppoſuit ſibi quæſtionem, & ait: *Sed dicet aliquis, Quid ergo fiet de his qui in præteritum de hæreſi ad Eccleſiam venientes ſine baptiſmo admiſſi ſunt? Potens eſt Dominus miſericordiâ ſuâ indulgentiam dare, & eos qui ad Eccleſiam ſimpliciter admiſſi in Eccleſia dormierunt, ab Eccleſiæ ſuæ muneribus non ſeparare.* Iſta nobis ſimplicitas ſufficit, cui teſtimonium perhibet ipſe Cyprianus, tantum bonum intelligens eſſe unitatem corporis Chriſti, ut in eam ſimpliciter admiſſos, etiam illos quos eſſe ſine baptiſmo arbitrabatur, de divina miſericordia mereri indulgentiam, & ab Eccleſiæ muneribus non ſeparari, pia cogitatione præſumeret. Hæc conſuetudo Eccleſiæ fuit ante concilium Cypriani, hæc ſuperari & auferri non potuit nec concilio Cypriani; ut ex hæreſi venientes, non quidem ſine baptiſmo, ſicut dicit, quia idem baptiſmus etiam foris eis inerat, ſed non proderat, verumtamen ſimpliciter, ſicut item dicit, admiſſi de Dei miſericordia indulgentiam mererentur, & à muneribus non ſepararentur Eccleſiæ. Hæc ſimplicitas, magis quàm duplicitas, Eccleſiæ placuit univerſæ toto terrarum orbe diffuſæ.

42. Cui Cyprianus ipſe quale teſtimonium perhibeat, audi ex epiſtola quam * de unitate conſcripſit. *Avelle*, inquit, *radium ſolis à corpore, diviſionem lucis unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præcide rivum, præciſus areſcit.* In his Cypriani verbis non intelligimus lucem non capere diviſionem, niſi in ſanctis regno Dei prædeſtinatis, qui dividi ab Eccleſia nullo modo poſſunt; & non germinare ramum fractum, ſalutis æternæ germine accipimus: ariditatem verò rivi à fonte præciſi, in eo quòd ſancto Spiritu vacuantur qui ab unitate ſeparantur agnoſcimus, non in ſacramento baptiſmi, quod & boni & mali habere poſſunt, ita foris apertè, quemadmodum intus occultè ab Eccleſiæ ſanctitate ſeparati. Sed [a] unde nemo dubitat, quod de ipſius Eccleſiæ fecunditate toto terrarum orbe diffuſæ ſenſerit Cyprianus, adtende in his quæ ſubjungit: *Sic*, inquit, *& Eccleſia Domini luce perfuſa, per orbem totum radios ſuos porrigit, unum tamen lumen eſt quod ubique diffunditur, nec unitas corporis ſeparatur. Ramos ſuos in univerſam terram copiâ ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latiùs expandit, unum tamen caput eſt, & origo una, & una mater fecunditatis ſucceſſibus copioſa.* Hanc Eccleſiam Cyprianus in ſcripturis ſanctis promiſſam, in univerſo mundo redditam, dilexit, tenuit, commendavit: quam perditi ſchiſmatici vel hæretici velut à malis ſe diſcernere ac ſeparare cupientes, ſeditionibus impiis reliquerunt. Qui ne ſuos exitus impios vanis excuſationibus abluere conarentur, ſancta ſcriptura prædixit: Filius malus ipſe ſe juſtum dicit, exitum autem ſuum non abluit. Quia nec propter malos qui videntur eſſe intus, deſerendi ſunt boni qui verè ſunt intus.

* Liber de ſimplicitate Prælatorum etiam inſcribitur.

Prov. 24. poſt v. 22. ſec. LXX.

43. HINC beatus Cyprianus quid ſenſerit, accipe ex epiſtola quam ſcripſit ad preſbyterum Maximum & ceteros, quibus de ſchiſmatico & hæretico errore ad Eccleſiam redeuntibus gratulatur. *Nam etſi videntur*, inquit *in Eccleſia eſſe zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas noſtra, ut quoniam zizania eſſe in Eccleſia cernimus, ipſi de Eccleſia recedamus. Nobis tantummodo laborandum eſt, ut frumentum eſſe poſſimus: ut cùm cœperit frumentum Dominicis horreis condi, fructum pro opere noſtro & labore capiamus. Apoſtolus in epiſtola ſua dicit, In domo autem magna non ſolùm vaſa ſunt aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia; & quædam quidem honorata, quædam inhonorata. Nos operam demus, & quantum poſſumus laboremus, ut vas aureum & argenteum ſimus. Ceterum fictilia vaſa confringere Domino ſoli conceſſum eſt, cui virga ferrea data eſt. Eſſe non poteſt major Domino ſuo ſervus; neque quiſquam ſibi quod ſoli Filio Pater tribuit vindicare: ut ſe putet aut ad aream ventilandam & purgandam, palam ferre jam poſſe, aut à frumento univerſa zizania humano judicio ſeparare. Superba eſt iſta obſtinatio & ſacrilega præſumtio, quam ſibi furor pravus aſſumit: & dum ſibi ſemper quidam plus quàm mitis juſtitia depoſcit aſſumunt, de Eccleſia pereunt; & dum ſe inſolenter extollunt, ipſo ſuo tumore cæcati veritatis lumen amittunt.* Vides frater, ſecundùm ſcripturas divinas hoc præcepiſſe Cyprianum, etiam propter malos: qui cùm ſint à bonis vitâ moribuſque ſpiritaliter ſeparati, corporaliter tamen eis in Eccleſia videntur eſſe permixti uſque in diem judicii, quo etiam corporaliter debitas ſeparabuntur ad pœnas. Non eſt Eccleſia deſerenda tamquam frumenta propter paleam vel zizania, tamquam domum magnam propter vaſa inhonorata. Vides, audis, ſentis, capis, intelligis, quanto ſcelere propter eos qui vobis ſive rectè ſive cùm fallimini diſplicent, ſeparemini ab Eccleſia quæ toto orbe diffunditur, cui ſecundùm ſcripturas divinas, tam magnum, tam firmum, tam clarum atque luculentum teſtimonium perhibet Cyprianus.

Caput XXXIV.

2 Tim. 2. 20.

Pſal. 2. 9.

Ioan. 3. 35.

44. QUAMOBREM adtende diligenter de tota iſta quæſtione brevem ratiocinationem meam. Si rectè in Eccleſiam recipiuntur ex hæreticis venientes, ut in eis error proprius corrigatur, divinum autem ſacramentum non reſcindatur; bene [b] illic viventibus tamquam frumentis Dominicis gratulamur. Si autem, ſicut putatis, & Cyprianum vobis in hac ſententia favere jactatis, non habent baptiſmum; certè admiſſi ſimpliciter ad Eccleſiam, ſecundùm eumdem Cyprianum, propter meritum ipſius unitatis indulgentiam Dei merentur, nec ab Eccleſiæ muneribus ſeparantur. Et quicumque illos ſecundùm morem anteriorem, de quo non tacuit Cyprianus, ſimpliciter admittunt, & rectè ac pacifici vivunt, inter eadem frumenta horreo deſtinata deputantur. Qui autem vel ſcientes contra veritatem in eis recipiendis contentiosè dimicant, vel pravis atque perverſis moribus vivunt, in zizaniis & palea flammis debita toleran-

Caput XXXV.

[a] Editi, *Sed unde nemo dubitat. Quid verò.* At MSS. non habent *verò*, niſi fortè in interlineari ſpatio & à ſecunda manu imprudenter adjectum, & præferunt, *Sed unde nemo dubitat*: quod non ad ſuperiora, ſed ad ſubſequentia omnino referendum.

[b] Sic MSS. At editi, *illic viventibus*.

tur:

tur: propter eos tamen Ecclesiam quæ per totum orbem terrarum copiosis successibus dilatatur, hoc est frumenta Dominica, quæ usque ad messem pariter crescunt vel usque ad ventilationem pariter triturantur, non esse deserenda, imperat Deus, testis est Cyprianus. Ac per hoc, si in communione sacramentorum mali maculant bonos, quando temporibus Cypriani vel ante Cyprianum sine baptismo, sicut putatis, hæretici suscipiebantur, Ecclesiam perisse dicite, & vos unde nati fueritis ostendite. Si autem, quod veritas etiam per Cyprianum docet, cùm pro Ecclesiæ pace etiam cognita zizania tolerantur, frumenta non maculant: *Prov. 14. sec. LXX.* Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit; quia de Ecclesia propter malos exire non debuit.

CAPUT XXXVI. 45. ITERUM dico, & te ab hac invictissima ratione dissimulare non sino: Si non communicantes peccatis malorum, propter ipsam tantùm communionem sacramentorum mali perdunt bonos; quando in præteritum ex hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt, contagione sua bonos utique perdiderunt. Jam tunc ergo non erat Ecclesia, quam Cyprianus teneret, prædicaret, nec unde postea Donatus exiret. Si autem bonos contagio illa non perdidit, nec eorum quos accusaris contagio Christianum orbem perdere potuit: nolite calumniari separati, & ad Ecclesiam redite correcti. Cæcilianum & socios ejus, contra quos tunc Secundus Tigisitanus contraxit coodiditque concilium, necesse est tibi accusare, mihi non est necesse defendere. Accusa eos quantis viribus potes: si innocentes fuerunt, nihil eis tamquam frumentis oberit ventositas tua: si nocentes fuerunt, non debuerunt propter illa zizania frumenta deseri, quibus nihil obfuerunt. Accusa quantum potes; vinco si non probas, vinco si probas: vinco, inquam, si non probas, judice te ipso; vinco si probas, teste Cypriano. Quid eos vis fuisse? Si innocentes, cur frumentis Dominicis, cùm sitis zizania, calumniamini? Si nocentes, cur à frumentis Dominicis propter zizania separamini? [a] Exstat ECCLESIA CUNCTIS CLARA ATQUE CONSPICUA; *Ecclesia cunctis clara atque conspicua.* quippe civitas quæ abscondi non potest super montem constituta, *Matth. 5. 14.* per quam dominatur Christus à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ, *Psal. 71. 8.* tamquam semen Abrahæ multiplicatum sicut stellæ cæli, & sicut arena maris, in quo benedicuntur omnes gentes. Hanc etiam beatus Cyprianus ita commendat, ut eam dicat Domini luce perfusam, radios suos per orbem terrarum porrigere, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendere. Hæc [b] aut in frumentis suis non accusaretur, aut propter zizania non desereretur: unum horum vobis etiam vos ipsi respondete, alterum Cypriani monitis discite. Ipsius enim verba sunt adrestantis & dicentis: *Epist. ad Maximum num. 54.* *Nam etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.*

CAPUT XXXVII. *Probat malos non obesse bonis.* 46. Vos contagione malorum Afrorum Ecclesiam perisse dicitis de orbe terrarum, & in parte Donati ejus reliquias remansisse tamquam in frumentis a zizaniis & palea separatis, contra Cyprianum apertissimè sentientes, qui dicit nec malorum permixtione bonos perire in Ecclesia, nec eosdem malos posse ante tempus judicii divini à bonorum permixtione separari. Vos itaque secundùm vestrum errorem, vel potiùs furorem, accusare cogimini, non solùm Cæcilianum & ordinatores ejus, verùm etiam illas Ecclesias quas in scripturis apostolicis & canonicis pariter legimus, non solùm Romanorum, quò ex Africa ordinare paucis vestris solctis episcopum, verùm etiam Corinthiorum, Galatarum, Ephesiorum, Thessalonicensium, Colossensium, Philippensium, ad quas apertissimè scribit apostolus Paulus; Jerosolymitanam, quam primus apostolus Jacobus episcopatu suo rexit; Antiochensem, ubi primò appellati sunt discipuli Christiani; *Act. 11. 26.* Smyrnensem, Thyatirensem, Sardensem, Pergamensem, Philadelphensem, Laodicensem, ad quas est Apocalypsis apostoli Johannis. Tot alias Ecclesias Ponti, Cappadociæ, Asiæ, Bithyniæ, ad quas scribit apostolus Petrus, *1. Pet. 1. 1.* & quidquid aliud se Paulus ab Jerusalem usque ad Illyricum Evangelio replevisse testatur: ut taceam de aliis tam latis atque immensis terrarum partibus, in quas ex his apostolicis laboribus & plantationibus porrecta crevit & crescit Ecclesia. Istas certè Ecclesias, quas ex litteris divinis atque canonicis nominavi, tam longè ab Africa constitutas, tamquam perierint ex peccatis Afrorum accusare cogimini, [c] ne corrigatis errorem qui vos ad tantum scelus nefaria dissensione compellit.

47. Nos autem ut istum errorem vestrum faciliùs convincamus, nec ipsos Afros, quorum falsò crimen in ceteras etiam gentes perfundere audetis, nec ipsos, inquam, defendere cogimur. Habent enim cum illis transmarinis Ecclesiis societatem regni, si innocentes fuerunt: si autem nocentes, tamquam zizania frumentis, nec in Africa obesse potuerunt eis, qui se propter illos etiam cognitos ab unitate Ecclesiæ separare noluerunt. Ut enim omittam quàm multi eos crediderint innocentes, quibus facinus eorum etiam si aliquod fuit, tamen demonstrari non potuit, & utique istos nec vos potestis dicere peccatis alienis incognitis potuisse maculari: sed ut hos, inquam, omittam, ipsi qui eos nocentes vel noverant vel putabant, quamvis in Africanis Ecclesiis constituti, cùm viderent eos apud Ecclesias transmarinas non potuisse convinci, nec crimina eorum longè latèque diffusis membris Ecclesiæ demonstrari, si se vellent propter illos quos malos noverant, à communione tot gentium, quibus eos ostendere non valebant, velut pestiferæ contagionis timore separare; teneret eos, non ego, non tu, non Donatus, non Cæcilianus, sed ipse quem nominare ausus es Cyprianus; & diceret ea verba quæ scripsit ad Maximum.

CAPUT XXXVIII. 48. ET *si videntur*, inquit, *in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cùm cœperit frumentum Dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit, In domo autem magna non solùm vasa sunt* *2. Tim. 2. 20.*

[a] Am. Er. & plures MSS. Exsistat.

[b] Hoc loco in excusis mutatum erat aut, in ut non bene.

[c] Editi, nos corrigimus. At MSS. ne corrigatis.

aurea & argentea, sed & lignea & fictilia; & quædam quidem honorata, quædam inhonorata. Nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut vas aureum & argenteum simus. Ceterum fictilia Psal. 2. 9. *vasa confringere Domino soli concessum est, cui virga ferrea data est.* Johan. 13. 16. *Esse non potest major Domino suo servus; nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicare: ut se putet aut ad aream ventilandam & purgandam, palam ferre jam posse, aut à frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista obstinatio, & sacrilega præsumtio, quam sibi furor pravus assumit. Et dum sibi semper quidam plus quàm mitis justitia deposcit assumunt, de Ecclesia pereunt: & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati, veritatis lumen amittunt.* His Cypriani verbis Deum timentes in Ecclesia tenerentur, qui vellent ab ea separari propter cognitos malos; quibus verbis vos damnamini, qui separati accusatis & bonos. His verbis Cyprianus & nos tenet in domo Dei, cujus decorem dilexit; etiamsi, quod numquam facere potuistis, à vobis accusatos & demonstratos traditores, & quoslibet alios malos nosse possemus; ne illam propter vasa facta in contumeliam deseramus. His verbis etiam vos in catholicam pa- A cem correctos pacificus introducat, ne qui[...] bet peccatis alienis seu veris seu f[...] li, contra Ecclesiam Christi in toto mundo [...]pu- ris fructificantem atque crescentem, mal[...]ta jactetis, ne propter zizania triticum a[...]tis, ne propter paleam frumenta deleratis, ne propter vasa inhonorata extra domu[m] magnam remaneatis.

49. Ecce quantum nos abs te commemoratus beatus Cyprianus adjuvit, cui, de bapti[smo] re- B petendo si quid aliter sapuit, pro tantis meritis flagrantissimæ caritatis corrigendum procul dubio Dominus revelavit: quia in ea vite permansit tamquam sarmentum tanto fructu pacis & dilectionis opulentum, ut etiam si quid in eo purgandum reperiretur, si nulla re alia, certè falce martyrii purgaretur. Quamquam itaque ad errorem vestrum convincendum, & si volueritis corrigendum, satis superque potuerint ista sufficere: tamen ne quisquam arbitretur aliquid te in C epistola posuisse, quod refellere non valerem, aut in quo te nostris contra Petilianum litteris nihil idoneum respondisse, demonstrare non possem, sequenti volumine cetera videamus.

LIBER TERTIUS.

Reliquam partem epistolæ Cresconii, singula breviter ex ordine refellens, percurrit.

Caput I. SI tardorum mihi ingenia curanda non essent, qui intelligere nequeunt, me duobus voluminibus superioribus ad caussam totam, quæ tuâ, frater Cresconi, epistolâ continetur, multis modis ita respondisse, ut etiam illa quæ ibi restant, jam soluta atque frustrata sint, jam debuit à me huic operi finis imponi. Sed quia multi sunt, quibus servire nos convenit, qui omnia depulsa esse non putant, nisi locis suis etiam singula pertractentur, residua sermonis tui breviter ex ordine refellenda percorram.

2. Quidquid de Cypriani venerabilis martyris, & de quorumdam [a] Orientalium litteris inserendum putasti, quòd eis placuerit apud hæreticos & schismaticos datum improbare baptismi sacramentum, nihil impedit caussam nostram, si eam Ecclesiam retinemus, quam non deseruit Cyprianus, etiam cùm multi ejus collegæ in hanc sententiam consentire noluissent. Nam & in ipso concilio dixit: *Neminem judicantes, nec à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.* Et eamdem epistolam ad Jubaianum ita Caput II. conclusit: Hæc *tibi, carissime, pro nostra mediocritate respondimus, nemini præscribentes aut præjudicantes, quo minùs unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem, &c.* In his ergo nos interim deputa, quibus illud non potuit persuadere Cyprianus, à quibus tamen etiam in hac re diversa sentientibus, communionem suam minimè separavit. Majores D autem vestri, quibus tale testimonium perhibuisti, *quòd ab Orientalium propterea communione discreti sunt, quia illi suum judicium resciderunt, quo eis placuerat de ista baptismi quæstione Cypriano atque illi Africano concilio consentiri oportere*, contra Cyprianum fecerunt. Debuerunt enim cum collegis suis etiam in hac quæstione diversa sentientibus tenere communionis unitatem, quod in suis litteris fecisse legimus Cyprianum. Respondent, *ideo eum sic loqui voluisse, ne fortasse excom-* E *municationis timore deterriti, non auderent liberè dicere quod sentirent, non quia cum eis esset in communione mansurus si diversa sensissent*: ubi apertè dicunt Cyprianum esse mentitum. Si enim dicebat, *Neminem judicantes, nec à jure communionis aliquem si diversa senserit amoventes*, quod eum dixisse conscripta indicant gesta concilii; & tamen si quisquam eorum, quibus ea dicebat, diversum sentire se ostenderet, non cum eo fuerat sacramenta Christi communicaturus: procul dubio F mentiebatur, qui talia dolosè, non veraciter promittebat; & quod est in eo mendacio deterius, simplicitatem fratrum duplici corde fallebat, cùm præsertim & scriberentur quæ dicebantur. Nam quicumque ab illo concilio diversum sensisset, [b] quomodo posset ab ejus ore damnari vel excommunicari, cùm ejusdem concilii pro se principium recitaret? Quis ergo de Cypriano tolerabiliùs sentit, utrùm nos, qui cum dicimus in obscura de baptismo quæstione hominem falli

Vide lib. de bapt. contra Donat. [...] 6. 7.

[a] De litteris fortè Firmiliani Cæsareæ Cappadociæ episcopi Cypriano scriptis, & inter Cyprianicas vulgatis, quibus Iconiensis concilii pro baptizandis hæreticis acta narrantur. Eamdem de hæreticorum baptismo sententiam tulit Synnadense concilium eodem ferè tempore celebratum. Sed suum istud judicium Orientales postmodum correxerunt, ut hic legitur infrà. Vide Eusebium lib. 7 c. 3 & 4 & Nicephor. lib. 6 c. 7 8 & 9.

[b] Omnes MSS. *quo posset ab eis ore damnari.*

potuisse; an vos, qui eum dicitis in promittenda Christiana communione episcopum fallere voluisse, non unum aliquem fratrum, sed universam episcopalem societatem: quod si & vobis de illo credere nefas est; vestri majores contra ejus sententiam fecerunt, qui se ab Orientalium communione, quòd de hac re diversa senserint, diviserunt.

CAP. III. 3. PROINDE si omnino jam credendum sit, quinquaginta episcopis Orientalium id esse visum, quod septuaginta Afris vel aliquanto etiam pluribus, contra tot millia episcoporum, quibus hic error in toto orbe displicuit; cur non potiùs etiam ipsos paucos Orientales suum judicium correxisse dicamus, non ut tu loqueris rescidisse? Sicut enim laudabile est à vera sententia non moveri, ita culpabile persistere in falsa: quam numquam tenere prima laus est, secunda mutare; ut aut ex initio vera permaneat, aut mutatâ falsâ vera succedat. Neque nunc ad nostram pertinet quæstionem, quale sit quod pars Christiani orbis [a] maximè cum Orientalibus sensit. Si enim hoc verum, si hoc tenendum atque servandum est, quod de baptismo tenemus atque servamus; duo mala vestra vobis objicimus: unum quòd erratis in baptismi quæstione, alterum quòd vos ab eis qui de hac re verum sentiunt separatis. Si autem, ut secundùm vos loquar, hoc est in ea quæstione verum, quod ipsi sentitis; illo certè crimine maculamini, quòd ab Ecclesia recessistis, propter cujus pacem sicut Cyprianus & fecit & monuit, etiam diversa sentientes ferre debuistis.

Laus prima est à vera sententia non moveri, secunda falsam mutare.

CAP. IV. *Lib. 1. contra Petil. cap. 6.* 4. NUNC exclama quòd ego dixerim, *Nihil inter fidelem perfidumque discernas; idem tibi pius atque impius videatur*: quod ego non dixi. Sed planè illud dixi, unde tu quasi hoc dicerem exclamare voluisti, & dicere quod non dixi, *Sive*, inquam, *à fideli, sive à perfido dispensatore sacramentum quisque percipiat*. In qua sententia non nihil inter fidelem perfidumque discrevi, nec jussi ut idem cuique pius atque impius videatur: sed idem sacramentum pium & impium posse habere; quod nec tu negas, qui saltem post impios occultos baptizandum non esse concedis. Proinde sine caussa conjungis & dicis, *Nihil prodest bonis moribus vivere, quia quidquid justo licet, potest & injustus implere*: quia & falsum est, & à me dictum non est. Boni quippe mores vitam bonorum malorumque discernunt, & ad diversa perducunt. Nec quidquid justo licet, potest & injustus implere; quia justus implet legem Christi per dilectionem, unde injustus alienus est; potest tamen aliquid quod & justus implere, ut & ipse baptizet, si nihil aliud, certè cùm latet: sicut etiam illi possunt Dei mandata prædicare sicut justi, sed non secundùm ea vivere sicut justi, de qualibus dictum est, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite. *Matth. 23. 3.*

CAPUT V. 5. SED fac injustum non latentem & nonnullis cognitum bonis per aliquam [b] seditiosam factionem de Ecclesia non posse separari. Audi Cyprianum, tolera zizania, esto frumentum. Quàm tibi bene sonare visa sunt, quæ in una re variè reperisti. *Quid hoc præcepto*, inquis, *dici iniquius potest? purificet alium maculosus, abluat sordidus, emundet immundos, det infidelis fidem, criminosus faciat innocentem?* Breviter respondeo, Nec maculosus, nec sordidus, nec immundus, nec infidelis, nec criminosus est Christus, qui dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, *Ephes. 5. 25.* mundans eam lavacro aquæ in verbo, faciens nos certos de bonis suis, ne malis vitiaremur alienis. Nam ecce cùm minister iniquus occultus est, à quo tamen datum baptismum non rescindis; nonne omnia tibi verba tua ista replicari possunt, quia & purificat maculosus, & abluit sordidus, & emundat immundus, & dat infidelis fidem, & criminosus efficit innocentem? *Non*, inquis, *ipse, sed fama ejus bona, quamvis inanis & falsa.* Hinc non vis ut ego exclamem, O scelus, ô portentum, non sicut ait quidam, in ultimas terras exportandum, sed potiùs extra omne cælum & omnes terras, si fieri possit, abigendum. *Cic. act. 5. in Verrem.* Non te ipsum dico, quem correctum volo; sed hunc errorem, à quo te corrigi cupio. Itáne ad mundandum hominem, quando boni ministri [c] defuerit vera vita, tunc mali ministri falsa sufficit fama, quæ hoc efficiat quod efficeret bona vita, ut ad hominem sanctificandum quando ministri latet iniquitas, ministra Deo militet falsitas? Hoc totum ideo, ne dicatis quod dicimus, Sive à fideli sive à perfido dispensatore sacramentum quisque percipiat, non sanctificat nisi Deus.

6. DEINDE commemoras verba mea, quòd dixerim, *Semper Christus det fidem, Christus sit origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput.* *Contra Petil. lib. 1. c. 5.* Dixi planè, & dico: nec tu omnino respondere potuisti. Videris enim quasi succubuisse tanto ponderi veritatis, cùm subjecisti, *Hoc & nos suademus, hoc volumus.* * Deinde rursus supponis hominem in quo spem constituat accepturus: *Sed quærimus*, inquis, *per quem hoc melius fiat?* Et quia sine ministro nec nos dicimus posse hominem baptizari, quæris à me, utrùm-ne melius injustus sit minister, an justus? Ubi respondeo, ad hoc esse melius, ut justus minister sit, quòd infirmitas hominis, cui sine exemplo laboriosum est & difficile quod imperat Deus, imitatione boni ministri ad vitam bonam faciliùs erigatur. Unde dicit apostolus Paulus, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. *1. Cor. 4. 16.* Ad hominem vero baptizandum & sanctificandum, si tanto est melius quod accipitur, quanto est melior per quem traditur; tanta est in accipientibus baptismorum varietas, quanta in ministris diversitas meritorum. Si enim, quod sine controversia creditur, melior erat Paulus quàm Apollo; meliorem baptismum dedit, secundùm istam vestram vanam perversamque sententiam: & si meliorem baptismum dedit, profectò eis quos à se non baptizatos gratulatur, invidit. Porrò si inter bonos ministros cùm sit alius alio melior, non est melior baptismus qui per meliorem datur; nullo modo est malus, qui etiam per malum datur, quando idem baptismus datur. Et ideo per ministros dispares Dei munus æquale est, quia non illorum, sed ejus est. * Non ergo, sicut inaniter inveheris, nihil inter fidelem perfidumque discernimus: sed discernimus humana merita, non sacramenta divina;

** CAP. VI. Cur præstet justum esse quàm injustum sacramenti ministrum.*

** CAPUT VII.*

[a] Cygiran cod. *maxima*: sed non rectè dictum de sola Africa.
[b] Aliquot MSS. *seditionem factionemve.*

[c] Ex MSS. Georgiano & Cygirannensi restituimus hæc verba, *defuerit vera vita, tunc mali ministri.*

quæ tu quoque vi veritatis adductus & hæreticæ intentionis oblitus, nobis & vobis non alia, sed una eademque esse dixisti.

7. Quomodo dicis, *Hoc & nos suademus & volumus, ut semper det Christus fidem, Christus sit origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput?* cùm defendas litteras Petiliani, ubi apertissimè cùm baptizantis meritum commendaret, quantumque ad dandum baptismum valeret humana justitia, pro suscepta caussa conaretur ostendere, *Conscientia,* inquit, *sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis. Nam qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Et tamquam ei diceretur, Unde hoc probas? secutus adjunxit, *Omnis enim res origine & radice consistit; & si caput non habeat aliquid, nihil est.* Quid obsecro, quia incidisti in defensionem temerariæ falsitatis, nebulas manifestis rebus moliris offundere? Apertè dicit homo, originem, radicem, caputque hominis regenerandi per baptismum non esse posse, nisi cujus ministerio baptizatur: & tu dicis, *Hoc & nos volumus, ut Christus sit origo & radix caputque Christiani: sed quærimus per quem hoc meliùs fiat.* Hoc aliud est quod dicis, aliud quod dixit Petilianus: hoc quod dicis etiamsi verum sit, non hoc est quod ille dixit.

Cont. Petil. lib. 1. c. 1. & 2.

Ibidem cap. 4.

CAPUT VIII.

8. PROINDE si hoc & tu vis, ut Christus sit origo & radix & caput Christiani; Petiliano resiste, non mihi: quoniam *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Quod ego ex Apostolo cùm in meis litteris posuissem, ita tu respondere voluisti, ut diceres, *Dei quidem dare est incrementum, sed sicut qui plantat & rigat, non nisi colonus fidelis & diligens quæritur, sic etiam in sacramento baptismatis non nisi fidelis & justissimus operarius adhibetur.* Quasi verò quod infidelis colonus plantaverit, propter ejus infidelitatem non germinet vis seminis, & fecunditas terræ cælique temperies hanc efficaciam divinitus non acceperint, ut ad propagandos fructus plantatorem vel rigatorem operarium tantummodo exspectent, qua mente operetur, qua laboret intentione non curent, utrùm dominum agri fideliter diligat, an sua non illius lucra conquirat. Adjungis etiam testimonium propheticum dicens, *Dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos, pascentes cum disciplina.* Scio, completum est: tales Apostoli fuerunt, tales etiam nunc, etsi pro Ecclesiæ latitudine perpauci, non tamen desunt. Sed quid etiam per Ezechielem prophetam dicatur adversùs pastores malos, debuisti quærere, legere, cogitare. Ibi enim dicit, Ego pascam, non pastores.

1. Cor. 3. 7.

Jerem. 3. 15.

Ezech. 34. 15.

CAP. IX.

9. PROINDE & per pastores bonos & pastores malos cùm verbum suum sacramentumque dispensat, ipse pascit; quia de se ipso ait, ut sit unus grex & unus pastor. Bonum est enim confidere in Dominum, quàm confidere in hominem. Et *maledictus omnis qui spem suam ponit in homine.* Quod à me in illa epistola commemoratum, sic te intelligere ostendis, ut ideo magis te dicas justum & fidelem, per quem hoc sacramentum celebretur, inquirere, *quia spem & fiduciam Dei, non hominis habes; Dei esse autem fidem atque justitiam, quam semper in ministris ejus attendit.* Hoc verum dicis, quia bonorum omnium nihil habemus quod non accipimus; & ideo fides & justitia nobis à Deo est. Sed cùm dicis, hanc tibi Deum dare non posse, nisi habeat eam homo per quem baptizaris: spem profectò in homine ponis, qui utrùm sit justitiæ particeps, nescis; & si non est, tunc famam ejus attendis, & cùm [a] famam bonam de malo latente repereris, ad sanctificationem tibi sufficere credis. Obsecro te, si fiduciam Dei, non hominis habes, & ideo magis ut justus & bonus & fidelis sit per quem hoc sacramentum celebratur inquiris, quia Dei est fides atque justitia; numquid Dei est etiam falsitas famæ, quam si habeat bonam minister malus, hanc tibi dicis [b] in tua sanctificatione sufficere? Jam mallem in hominem confideres, unde te vehementissimè prohibebam, quàm in famæ ipsius falsitatem. Homo enim qualiscumque sit, quantum ad id quod homo est attinet, Dei creatura est: nulla vero falsitas Dei creatura est. Porrò si maledictus est qui spem suam ponit in homine, quanto magis qui spem suam ponit in falsitate opinionis humanæ, ut in illud aliud incidat quod scriptum est, Qui fidit in falsis, hic pascit ventos: id est, fit esca spiritibus malis.

Johan. 10. 16.

Psal. 117. 8.

Jerem. 17. 5.

1. Cor. 4. 7.

Prov. 10. 4.

CAPUT X.

10. SI *datum,* inquis, *à quocumque & quomodocumque baptisma rescindi non debet, cur post Johannem Apostoli baptizaverunt?* Quanto vehementiùs ita proponitur: Si post Johannem Apostoli baptizaverunt, cur non etiam post quemlibet sanctum baptizat vel melior vel æqualis? ut vel hinc intelligere cogaris, ad istam quæstionem non pertinere baptismum Johannis? *Et Judæis,* inquis, *à Moyse baptizatis Petrus dixit, Pœnitemini, & baptizetur unusquisque vestrùm in nomine Jesu Christi.* Si propterea jam baptizati erant Judæi, quia Moyses per mare rubrum ante tam longum tempus parentes eorum baptizaverat, qui de Christianis baptizatis nascuntur, sine caussa hodie baptizantur: & tamen dicis ista, & scribis ista: audiris & legeris, & putatis respondere litteris nostris: quasi hoc sit respondere potuisse, quod est tacere noluisse.

Act. 2. 38.

Exod. 14. 22.

CAPUT XI.

11. NEC illud quod prætereundum putasti, refellisti principio hujus epistolæ, sicut tibi videris, quod à me dictum est: *Si errabant illi qui volebant esse Pauli, quæ tandem spes eorum est qui volunt esse Donati?* Quis enim non videat hinc esse istam divisionem factam, hinc hodieque in hac peste persistere, dum in hominis justitia spes ponitur, ut tunc sit acceptabilis baptismus Christi, si ab homine justo quisque tinguatur? Contra quem errorem, adversùs eos qui jam schismata propter diversa merita hominum facere cœperant, clamat ipse Paulus, Gratias ago Deo, quia neminem vestrûm baptizavi, ne quis dicat quòd in nomine meo baptizavi: quid aliud insinuans, nisi baptisma Christi nisi ejus non esse in cujus nomine datur; & ideo non fieri melius cùm per meliorem datur, nec deterius per deteriorem.

Lib. 1 cont. Petil. cap. 4.

1. Cor. 1. 14.

12. Frustra itaque deinceps exsultas, & dicis, *Sequitur ut omnia illa quæ à famulo Petiliano (seu cujuslibet sermo est) scripta sunt, rectè dicta concludam.* Ipsa enim verba quæ velut rectè dicta concludis, non se rectè dicta convincunt; quia nec

[a] Omnes MSS. & eum falsam bonam.

[b] Nonnulli MSS. in tuam sanctificationem sufficere.

A *conscientia sanctè dantis attenditur, quæ abluat accipientis*, cùm maculosa dantis occulta est. Ibi victus, cùm veritati adquiescere debuisses, ad falsam ejus famam, tamquam ad deceptum mendacio infelicem judicem provocasti: quia neque attenditur conscientia, quando fama ejus attenditur, & tam non potest falsâ cujusquam famâ
1 quàm nec malâ vitâ quisque mundari; & nemo fidem Christianam sumit ab homine, nec perfido nec fideli, sed ab illo de quo scriptum est,
Act. 15. 9. B Fide mundans corda eorum. Qui si per fidelem audit quid credendum sit, eum quidem imitatur, non tamen ab eo justificatur. Nam si minister justificat impium, consequens est ut etiam in ministrum rectè credatur: Apostolica quippe cla-
Rom. 4. 5. ra & certa sententia est, Credenti in eum qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam. Proinde si minister non audet dicere, Crede in me: non audeat dicere, Justificaris à me.

Cont. Petil. lib. 2 cap. 4. C 13. Jam verò quod sequitur, *Omnis res origine & radice consistit; & si caput non habeat aliquid, nihil est:* si origo & radix & caput baptizati, baptizans minister est, Christus non est; si Christus est, ille non est. Denique cùm minister occultus est malus, quæ origo, quæ radix, quod caput est baptizati? an falsa ejus fama? Hoc quidem Cresconius dicit, sed veritas contradicit. Er-
2 go [a] si tunc origo & radix & caput Christus est; ipse est etiam quando minister est bonus, ne D quod absurdissimum est, melior sit conditio baptizati per occultum malum, quando Christus est caput, quàm baptizati per manifestum bonum, si tunc minister est caput. Hoc & de bono semi-
Cont. Petil. lib. 2. cap. 7. & 8. ne dixerim. Sequitur enim, *Nec quicquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur.*

14. Quæ verò sequuntur ex epistola Petiliani abs te posita, ubi ait, *Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, cùm scriptum sit,*
Matth. 7. 17. E *Arbor bona bonos fructus facit, & arbor mala malos fructus facit? Numquid colligunt de spinis uvas? Et*
Matth. 12. 35. *iterum: Omnis homo bonus de thesauro cordis sui producit bona, & malus homo de thesauro cordis sui profert mala:* satis apertèque convincunt, Petilianum hæc omnia non retulisse nisi ad hominem per quem baptismus ministratur, ut ipse intelligatur, si innocens est, facere innocentem quem baptizat; ipse sit bona arbor, cujus fructus sit qui baptizatur; ipse bonus homo, de cujus cordis F thesauro procedit sanctificatio baptizati. Ac per hoc cùm iste occultus est malus, dic mihi à quo fit ille innocens? dic mihi cujus erit arboris fructus? dic mihi de cujus cordis thesauro sanctificabitur baptizatus? Aut si tunc effectorem innocentiæ suæ, tunc arborem de qua fructus bonus nascatur, non hominem ministrum baptismi meretur habere, sed Christum; feliciùs incidit in ministrum latentem malum, quàm si incidisset in manifestum bonum. Quod si absurdissimè at- G que insanissimè dicitur; Christi fructus est qui ejus baptismo sanctificatur, cujuslibet ministri opere baptizetur. Nisi fortè ad consilium tuum recursurus est, quando incurrerit in ministri conscientiam maculosam & occultam, ut ei de qua nascatur arborem ostendas, falsò bonam mali hominis famam: cujus radicem si quæsieris, invenies fallentis astutiam; de qua si potest nasci fructus bonus, quod absit, mentitus est Christus,
Matth. 7. 18. qui dixit, Non potest arbor mala fructus bonos facere. Sed quia verum dixit Christus, habeat homo bonus tamquam bona arbor bonum fructum, opus bonum; sicut homo malus tamquam mala arbor malum fructum, opus malum: qui autem baptizatur, non de cujusquam hominis, sed de spiritu Christi nascatur, si vult esse fructus qui vento non corrumpatur, & arbor quæ non eradicetur. Quæ cùm ita sint, cùm tu dixeris, *Ergo sequitur ut omnia quæ à sancto Petiliano (seu cujuslibet sermo est) scripta sunt, rectè dicta concludam:* puto quia ego potiùs illa omnia non rectè dicta concludo.

Cap XII. Aggreditur caussam Optati Gildoniani, & Maximianistarum.

15. Jam nunc videamus quod deinde in epistola tua contexuisti, quomodo te Optati caussam & Maximianistarum, quin immo, ut abs te doctior fiam, Maximianensium, vestri docuerunt. Et de Optato quidem, de quo nihil conscriptum valeo recitare, quodlibet sentias, facilè cedo. Unum illud scio: si vera sunt quæ de illo, ut non dicam ostendebantur, certè tamen dicebantur, nec ipse erat bonus, nec famam habebat bonam; unde quicumque per eum baptizati sunt, nec conscientiâ ejus secundùm Petilianum, nec famâ ejus secundùm te, ablui potuerunt: si autem falsa mala ejus, sicut sæpe adsolet, invida fama jactavit; vide quàm rectè non facilè credamus, quod numquam nobis de traditoribus quos accusatis probare potuistis: quia solet etiam de bonis mala fama mentiri. Si ergo non illorum innocentia, non denique quod verum atque firmum est, Dei gratia & [b] non nostra conscientia ratum nobis baptismum facit, faciat saltem sententia tua.

Caput XIII.

16. Tu enim cùm de Optato loquereris dixisti; *Ego quidem Optatum nec absolvo, nec damno.* Si hoc ego, immo non tantùm ego, sed omnis Africana catholica Ecclesia, quanto magis etiam transmarina tam longè latèque diffusa, de Cæciliano & ejus ordinatoribus dicat, Ego illos nec absolvo, nec damno: parumne putas esse illis quos ii baptizaverunt, quorum nemo umquam Cæcilianum vidit, quod de Optato sufficere credis eis, quos ille etiam suis manibus baptizavit? An quia de Cæciliano parentum vestrorum concilium recitatis, de Optato autem nullum recitatur à nobis; ideo putas nulli nostrûm licere dicere, Ego Cæcilianum nec absolvo, nec damno: quod tibi licuit de Optato? Sed factum est pro Cæciliano posterius * judicium [c] transmarinum, vestris apud Constantinum imperatorem ut fieret instantibus. Aut si ecclesiastica judicia, quæ priùs facta fuerint, jam convelli non possunt; quid de Primiano facturi estis vestro episcopo Carthaginensi, contra quem primò * centum, plures utique quàm de Cæciliano judicaverunt, eique abrogato episcopatu Maximianum pro illo constituerunt? Nonne Primianus posteriore judicio nititur, quod pro illo factum est in oppido Bagaiensi, secundùm quod judicium non vult de se dubitari, sed ab omnibus vobis se extorquet absol-

* Romanum videlicet & Arelatense.

* In Cabarsussitano cōcilio. V. Enarrat. in Psal. 36. Ser. 2. n. 20.

[a] Lov. *Ergo & tunc origo* &c. Postea cum aliis editionibus Am. & Er. *Ipse est enim quando minister est bonus.* Et paulò pòst habent, *si hunc minister est caput.* Castigantur ex MSS.

[b] In MSS. *& nostra conscientia:* omissâ negante particulâ.

[c] Am. Er. & plures MSS. *posterius judicium, transmarinis vestris.*

vi? Unde & nos secundùm posterius de Cæciliano judicium prorsus eum incunctanter absolvimus. Sufficit tamen ad caussam, si hoc de illo dicamus, quod tu de Optato dixisti, Nos Cæcilianum nec absolvimus, nec damnamus. Viderint illi, seu vestri, seu nostri, quemadmodum de illo judicaverint: ipsi suarum sententiarum rationem reddant, ipsi portent seu mali seu boni sui operis sarcinam: nobis de alienis factis saltem dubitare permittite, ne cogimur in nobis ea sacramenta damnare, de quibus non licet dubitare. Sed jam dixi, senti de Optato quod vis: neque enim est unde convincamus eum, qui non apud acta commisit; quæ tamen ita commisit, ut inter Gildonis satellites præcipuus haberetur, teneretur, moreretur. Numquid etiam de Feliciano & Prætextato sociis Maximiani, quos trecenti & decem episcopi vestri cum ceteris similiter nominatim expressis, unâ eademque sententiâ Bagaitani concilii damnaverunt, eosdemque non post parvum [a] tempus cum omnibus quos damnati baptizaverunt, sicut fuerunt, episcopos susceperunt, quodlibet vobis garrire permittitur?

Caput XIV. 17. Quocirca quæcumque in nos sive in nostros quasi parcendo & prætereundo [b] dixisti, sine nominibus, sine testibus, sine ullis omnino documentis, partim culpando quæ culpanda non sunt, partim quæ culpanda sunt, non probando, supervacaneum est velle purgare. Istos, istos iterum adtende, Felicianum Mustitanum & Prætextatum Assuritanum aliquanto diligentiùs intuere, quorum totam caussam suo loco ita, si Dominus permiserit, explicabo, ut etiam si nimius hostis veritatis esse volueris, vestrorum mendacium defendere vel negare non possis: sed nunc interim secundùm hoc mihi placet agere quod tibi dixerunt; nondum discutio quàm verum dixerint, nondum ostendo quàm mira impudentiæ cæcitate mentiti sint. Certè *cùm de iis, quos Maximianistas appellavi, & damnatis vestrorum concilio & receptis, in epistola mea perlegeres*, sicut scribis, *valde permotus es: quippe cùm adhuc* (verbis enim tuis utar) *quod haberet veritas ignorares*. Denique *statim*, sicut narras, *ex vestris episcopis diligentiùs inquisisti; atque ipsis docentibus, & decretum concilii, & sententiam in eos qui damnati sunt dictam, & rei totius ordinem cognovisti*. Et quia & me quid gestum sit ignorare credebas, quid veritas haberet hortatus ut discerem, ita deinceps cuncta narrasti. Vide quia in hac caussa verba ipsa tua pono ex epistola tua, sunt enim mihi per necessaria.

(Margin: Infrà toto lib. 4. — Vide & infrà lib. 4. cap. 27.)

Cap. XV. 18. *Cùm quàm plurimos*, inquis, *episcopos error sibi Maximiani sociare contenderet, contracto à nostris concilio, in eos omnes qui in ejus schismate perstitissent, prolata sententia est: quam tu quoque te legisse testaris. Quæ cùm sententia consensu omnium firmaretur, placuit tamen*, inquis, *decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur. Sic factum est*, inquis, *ut non solùm duo illi* [*] *quos memoras, sed etiam multi alii purgati atque innocentes se Ecclesiæ reddidissent. Quorum ideo baptisma rescindi non debuit, quia intra diem præstitutum restituti peremtoriâ sententiâ non tenerentur; nec cùm baptizarent fuerunt ab Ecclesia separati, quippe nec dum transacti temporis definitâ metâ disjuncti. Hi autem qui etiam post prædictum diem cum Maximiano pertinaciter perstiterunt, sententiâ damnationis retenti, simul & baptisma & Ecclesiam perdiderunt.* Hæc verba tua certè, mi Cresconi, cognoscis ex epistolæ tuæ contextione expressa.

[*] Prætextatus & Felicianus.

Caput XVI. 19. Proinde quæro abs te, Si nondum fuerant ab Ecclesia separati, quomodo *in eos omnes qui in Maximiani schismate perstitissent, prolata sententia est, quæ cùm consensu omnium firmaretur, placuit tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur?* Quibus verbis ostendis, eorum qui in Maximiani schismate perstitissent, si quis intra dilationem temporis corrigi voluisset, innocens haberetur. Corrigeretur ergo, si quis corrigi voluisset, ab illo schismate in quo cum Maximiano perstiterat: proinde ante quàm corrigeretur, in schismate erat, in quo perstiterat; quamvis in eo, quia intra placitum tempus correctus est, non pertinaciter perstitisset. Nam & posterioribus verbis paulò pòst ita distinguis: *Hi autem qui etiam post prædictum diem cum Maximiano pertinaciter perstiterunt, sententiâ damnationis retenti, simul & baptisma & Ecclesiam perdiderunt:* dicens utique, *pertinaciter perstiterunt*, ostendis etiam illos qui correcti sunt perstitisse, sed non pertinaciter. In quos simul [c] omnes prolata est illa sententia, qua consensu omnium confirmatâ, placuisse tamen dicis decreto concilii dilationem illam temporis dari. Quomodo igitur in Ecclesia erant, qui ante quàm corrigerentur in schismate cum Maximiano perstabant. Quòd si in Ecclesia non erant, quia in schismate erant, quomodo baptizabant? Deinde quomodo factum est, sicut dicis, ut non solùm illi quos memoravi, sed etiam multi alii purgati atque innocentes se Ecclesiæ reddidissent, si ab Ecclesia non erant separati? Cui se reddiderunt, unde non recesserunt? Aut si recesserunt, dic quæso ante quàm se Ecclesiæ reddidissent, quo jure baptizaverunt? *Quorum ideo*, inquis, *baptisma rescindi non debuit, quia intra diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur. Restituti*, quò? Evigila, obsecro, dic nobis, quò restituti? Profectò dicturus es, in Ecclesiam, cui se illos reddidisse dixisti. Quisquam-ne restituitur in Ecclesiam, qui non fuerit ab Ecclesia separatus? Quisquam-ne ab Ecclesia non separatus quamlibet paucos dies perstitit in schismate? Quisquam-ne ab Ecclesia non separatus se post tempus quamlibet parvum reddit Ecclesiæ?

Caput XVII. 20. Arbitror te, carissime, non solùm verba tua non considerasse conscribenda, sed nec legisse conscripta. Verumtamen quid faceres, cui necessitas in hoc opere ingerebatur in Maximianum ac socios ejus, non propriam dicere, sed ab aliis dictam quomodo posses defensare sententiam. Nam & si tu non utereris his verbis, idem ipsum decretum concilii Bagaiensis recitarem, ubi scriptum est: *Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.*

[a] In libro de Gestis cum Emerito triennium penè totum intercessisse dicit.

[b] Editi, *dixistis*. Duo MSS. *dixisti*: refertur ad Cresconium.

[c] Sic MSS. Editi autem, *in quos simul ab omnibus prolata* &c.

CAPUT XVIII.

21. PROINDE & si talia tua verba non reperirem, hic certè dicerem, hìc pro veritate clamarem, Quomodo ad matrem Ecclesiam redire permittuntur, qui ab Ecclesia matre non recesserunt? Aut si recesserunt, quo jure ante quàm redirent baptizare potuerunt; nisi quia in caussâ resarciendi hujus schismatis obliti estis propriæ vanitatis, qua post episcopos ab ipsis Apostolorum sedibus inconcussam seriem usque in hæc tempora perducentes, non unum hominem, non unam domum, non unam civitatem, non unam gentem, sed orbem terrarum rebaptizandum esse censetis: aut certè quia hujus facti horror semper etiam facientium corda concussit, tot populis ad vestram communionem à Maximiani communione redeuntibus, tam multos quidem libuit reparare, sed puduit tam multos rebaptizare: quod tamen, quibuslibet detestantibus & exhorrentibus, propter salutem hominum faceretis, quæ quanto plurium fuerat, tanto minùs utique contemnenda erat, si hoc umquam contuitu veritatis, & non præjudicio faceretis erroris. Vides certè in hoc Maximianensium ad vestram communionem reditu patefactum, vera esse quæ de baptismo dicuntur à nobis. Nam si ullus est in hominibus intellectus, vel dicendi aliquid vel audiendi, qui ante quàm redeat ad Ecclesiam baptizat, profectò extra Ecclesiam baptizat: & tamen rescindendus baptismus non est, sicut nec in illis rescissus à vobis est. Quo non mutato, nec in suo, nec in cujusquam alterius, sed in Patris & Filii & Spiritus-sancti nomine quisque baptizat. Deinde præter baptismi sacramentum, quod vel ad pœnam perversi, vel ad salutem recti sive correcti integrum perseverat, de ipsa correctorum expiatione vel mundatione volo aliquid dicere. Meministi enim quæ adversùs nos dixeris, quòd venientes ad nos à vobis ex hæreticorum sacrilego errore, sine ulla expiatione susceptos habeamus. Tu nobis dic modò, de schismate Maximiani redeuntes ad vos, cùm in suis etiam susciperentur honoribus, qua tandem quæso expiatione mundati sunt? In illo tanto scelere participato, non erant tam nefaria societate maculati?

Episcoporum ab ipsis Apostolorú sedibus inconcussa series

CAPUT XIX.

Concilii Bagaiensis contra Maximianum & ejus ordinatores sententia. Num. 16. 31.

22. ADTENDE quid insonet, quid increpet, quid in illo præclaro concilio fateatur veridicum os illud episcoporum tuorum. *Maximianum*, inquit, *fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit: & quòd adhuc eum dehiscens terra non sorbuit, ad majus supplicium superis reservavit. Raptus enim pœnam suam compendio lucraverat funeris: usuras nunc graviores colligit fœnoris, cùm mortuus interest vivis.* Itàne tandem in hujus schismate, sicut ipse dixisti, persistentes, ante quàm intra tempus dilationis, sicut tu item dixisti, se vestræ Ecclesiæ reddidissent, nullam vel parvam de hujus societate traxerant maculam. Sed audi deinde quid sequatur; audi, inquam, dictator vel * dictor illius sententiæ, quid connectat. *Nec hunc solum*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat: trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad*

* Emeritus ille fuit Cæsariensis, ex lib. de Gestis cum Emerito.

Psal. 13. 3.

A *effundendum sanguinem: contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt. Nollemus quidem tamquam è propriis corporis junctura præcidi, sed quoniam tabescentis vulneris putredo pestifera plus habet in abscissione solaminis, quam in remissione medicaminis, inventa est caussa salubrior, ne per cuncta membra pestilens irrepat virus, ut compendioso dolore natum decidat vulnus. Famosi ergo criminis reos Victorianum Carcabianensem, Martianum Sullectinum, Beianum Baianensem,* B *Salvium Ausafensem, Theodorum Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elefantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum, & Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta fæculentiâ glutinarunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori interfunt, illicito incesti lenocinium præbuerunt, Dei præsidentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognos-* C *cite.* Quæ graviora in illos dicere potuistis? Quæ graviora in nos ipsos dicere soletis? *Sed ab hoc*, inquis, *tam magno malo intra dilationis tempus correcti sunt.* Videro utrùm correcti sint: quia re vera correcti essent, si ad veram Ecclesiam remeassent. Sed si vestra vera est, quomodo expiati sint à tam immani scelere, dicite. Si enim non sunt expiati, omnes vos estis secundùm vestram sententiam eorum scelere maculati: si autem expiati sunt, solo ipso reditu, propter cari- D tatem quæ cooperit multitudinem peccatorum, expiari potuisse conceditis: & nos de vestris cùm correcti ad nos veniunt, inanibus calumniis accusatis: nisi fortè, jam quidem, sicut concilii verba indicant, & schismatis sacrilegium perpetraverant, sed ante diem concessæ dilationis eodem sacrilegio nondum fuerant inquinati, & ideo non putati sunt expiandi.

CAPUT XX.

23. HOC si ita est, quis vos non audiat, qui tam mirabilem potestatem in homines accepistis? E Peccant quando volunt, & inquinantur quando vultis. Non obscurum aliquid recitamus, minúsve notum atque vulgatum. Illa sententia est, quæ tantæ facundiæ merito in manibus omnium, in omnium ore versatur, qui legendorum talium studiosi sunt: de qua nunc saltem cernis quàm verè dixerim, quòd *non eam deberent primò gaudere disertam, ne postea plangerent diffamatam.* Adtende quid habeat, audi quid perstrepat.

Cont. Petil. lib. 1. c. 10.

CAPUT XXI.

24. MAXIMIANUM, inquit, *fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore & Abiron ministrum, de pacis gre-* F *mio sententiæ fulmen excussit.* Cum hoc igitur si quis sacramentum altaris uno die sciens communicasset, secundùm jactantissimam illam severitatem vestram, non de tanto malo sic pollueretur, ut par ejus fieret? Quid ergo fuerunt, vel quid ex illo facti sunt, qui non solùm ad altaria cum eo accesserunt, verùm etiam ipsi eum ordinatum episcopum contra Primianum vestrum erectis altaribus admoverunt? Sed quid ego te de istis interrogem? Ipsa sententia loquatur, cujus G verba sic fulgent, ut si eam volueritis abscondere, quarumlibet latebrarum tenebras suo nimio splendore perrumpat. Videamus in socios Maximiani, quanto sonitu damnationis insurgat.

CAPUT XXII.

25. NEC *solum hunc*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat: trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est,* (Psal. 13. 3.) *Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem: contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt.* Deinde paulò pòst, cùm omnes ordinatores Maximiani nominatim enumerasset, inter quos etiam isti de quibus ago, Felicianus & Prætextatus leguntur, quid fecerint, ut tanta in eos dignè dicenda essent, ita subjungit: *Qui funesto*, inquit, *opere perditionis vas sordidum collecta fæculentiâ glutinarunt:* sic intelligi volens, quòd ipsi adfuerint, ipsi Maximianum impositis manibus ordinaverint. Addens etiam de Carthaginis clericis: *Sed & clericos*, inquit, *Carthaginis Ecclesiæ, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt.*

CAPUT XXIII.

26. ROGO te, Cresconi, numquid ullis meis verbis hoc crimen exaggero? Quòd si voluissem, fortasse mihi, etsi non talia, tamen qualitercumque sufficientia non defuissent. Quæro igitur abs te, ante quàm isti duo, de quibus interim ago, ad vestræ communionis concordiam remeassent, in illa catena sacrilegii constituti, sub quorum labiis erat venenum aspidum, cum ore pleno maledictione & amaritudine, cum pedibus velocibus ad effundendum sanguinem, quomodo baptizarunt? Numquid in his erat conscientia sanctè dantium, quæ ablueret accipientium? Numquid eos saltem fama bona vel falsissima commendabat, quæ tibi in illis angustiis non quà evaderes, sed quà te præcipitares, exitum præbuit, cùm eos tam insigne concilium clamet *famosi criminis reos?* Redeuntes deinde, sicut falsa narrantibus vestris episcopis credidisti, ante dilationis diem, quomodo suscipiuntur in honoribus suis, cum eis quos extra Ecclesiam cum Maximiano, constituti in catena [a] sacrilegi schismatis baptizaverant? Unde à sacrilegio tanto expiantur? A catena illa unde solvuntur? Labia eorum, os eorum à veneno aspidum, à maledictione & amaritudine unde mundatur? Unde pedes ab effusione spiritalis sanguinis abluuntur, quò velociter cucurrerunt? Unde manus à funesto opere perditionis emaculantur? Unde ab illicito incestu, non membra corporis, sed animæ [b] purgatur affectus?

CAPUT XXIV.

27. NEMPE istam caussam ut defendatis, velitis nolitis, ad patrocinium veritatis venire cogemini, quæ dicit baptismum Christi, non solùm per occultos, sed etiam per manifestos malos, nec solùm à conversis, verùm etiam à perversis datum, habere inconcussam sui roboris firmitatem; & eis posse quidem inesse, sed nisi correctis non posse prodesse; correctos autem etiam fraternis orationibus expiari, per caritatem cooperientem multitudinem peccatorum. Ecce ante quàm ostendam quàm impudenter tibi vestri episcopi de Maximianensium susceptione mentiti sunt, secundùm ipsum mendacium eorum & narrationem tuam, quàm tota caussa vestra subversa sit puto quòd non jam quærere debeas, sed agnoscere, nec parare contradictionem, sed correctionem potiùs cogitare. Vides enim nunc saltem, quàm veraciter à me illa dicta sint, quibus frustra mendaciter respondere conatus es, quam rectè dixerim, *Si pro unitate partis Donati in nefario schismate baptizatos nemo rebaptizat, cur non pro unitate Christi vera & plenaria lex illius hereditatis agnoscitur?* (Lib. contra litt. Petil. cap. 1.) Cùm ipse fatearis, eos qui in Maximiani schismate perstitissent meruisse sententiam, qua non tenerentur si intra diem dilationis se Ecclesiæ reddidissent. Unde constat, ante quàm se reddidissent, eos in schismate in quo persisterant baptizasse, cum quibus in vestram communionem recepti sunt. Vides quemadmodum mortui baptizaverint: quia de illis qui in Maximiani schismate perstitissent, ante quàm ad vos redirent, dictum erat sententiâ concilii Bagaiensis, *Ægyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora.*

CAPUT XXV.

28. QUOD verò dixi, *Quando apud eos determinanda recitata est, ore latissimo adclamaverunt; nunc autem cum à nobis recitata fuerit, obmutescunt:* (Lib. contra litt. Petil. cap. 16.) [c] quibus pœnis ecce jam multo melius obmutescerent, quàm cùm talia loquuntur, implicarentur. Vides quàm verum sit quod à me dictum est, *Jam tandem sentire deberent, quanta sint pro pace toleranda, & pro pace Christi redire ad Ecclesiam, quæ non damnavit incognita, si pro pace Donati placuit revocare damnata.* (Ibid. cap. 17.) Multo magis enim hoc secundùm tuam narrationem verum est, qui dixisti etiam illos dilatione concessa revocatos, de quibus nominatim expressis jam dictum fuerat, *Dei præsidentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Cùm enim post hæc verba illa est dilatio constituta, quomodo non placuit revocare damnata? aut quomodo nobis tanto pòst natis, vel ipsi etiam Christiano orbi terrarum incognita esse non possint, quæ probari non potuerunt de Cæciliano, in eo quod postea factum est judicio transmarino; quando ea quæ de Maximianensibus gesta sunt, & in Africa, & temporibus nostris, tu cùm sis Afer, sicut dicis, post tot annos adhuc usque non noveras? sicut autem nos docere poterimus, adhuc usque non nosti, quia episcopis vestris mentientibus credidisti.

CAPUT XXVI. De traditione in cæteros edicta.

29. QUOD autem *me de traditione in vestros majores*, dicis, *quasi per anticategoriam, quod à nostris majoribus factum est, retorquere voluisse*, culpans quòd hoc fecerim, *quasi in schola de caussæ generibus vel quæstionibus ageretur, non in Ecclesia veritas quæreretur.* Numquid hoc Eliæ prophetæ diceres, qui cùm sibi à rege iniquissimo esset objectum, quòd ipse everteret Israël, respondit, Ego non everto, sed evertis tu, & domus patris tui? (3 Reg. 18. 18.) Quid enim ad nos pertinet hoc retortæ objectionis genus, quo nomine à Græcis appellatur in arte rhetorica, cùm hoc inveniamus in auctoritate prophetica? Cùm ergo quisque dicit, Non ego feci, sed tu fecisti: ve-

[a] Plures MSS. in catena sacrilegii schismatis baptizaverant
[b] Sic MSS. Editi verò, purgantur.
[c] Michaelinus codex, quid pejus? cæteri MSS. quibus pejus ac paulò pòst iidem codices cum editione Am. ferunt, cùm talia loquuntur implicarentur omisso, quàm.

rum dicere opus est, non dicere metuendum est. Et tu quomodo ostendas non fecisse majores vestros, quod suis confessionibus lectis fecisse monstrantur, debes si quid vales vigilantissimè cogitare, non verbo Græco imperitos ne nos audiant deterrere. Et majores quidem nostros fuisse traditores non docuisti: neque enim quia dixisti esse multas litteras, quibus hoc possit ostendi, ideo jam ostendisse putandus es. De vestris autem majoribus exstat Secundi Tigisitani concilium, cum paucissimis quidem factum apud Cirtam post persecutionem codicum tradendorum, ut illic in locum defuncti ordinaretur episcopus.

CAPUT XXVII. Acta Cirtensis concilii sub Secundo Tigisitano.

30. IBI quæ gesta sint accipe: nam quæ necessaria fuerunt, infra scribere curavi. *Diocletiano* [a] *octies, & Maximiano septies consulibus, quarto nonas Martii, Cirtæ, cùm Secundus episcopus Tigisitanus primæ cathedræ consedisset in domo* [b] *Urbani Donati, idem dixit, Probemus nos primo, & sic poterimus hic ordinare episcopum. Secundus Donato Masculitano dixit, Dicitur te tradidisse. Donatus respondit, Scis quantum me quæsivit Florus ut thurificarem, & non tradidit me Deus in manibus ejus, frater: sed quia Deus mihi dimisit, ergo & tu serva me Deo. Secundus dixit, Quid ergo facturi sumus de martyribus? Quia non tradiderunt, ideo & coronati sunt. Donatus dixit, Mitte me ad Deum, ibi reddam rationem. Secundus dixit, Accede una parte. Secundus Marino ab aquis Tibilitanis dixit, Dicitur & te tradidisse. Marinus respondit, Dedi Pollo chartulas, nam codices mei salvi sunt. Secundus dixit, Transi una parte. Secundus Donato Calamensi dixit, Dicitur te tradidisse. Donatus respondit, Dedi codices medicinales. Secundus dixit, Transi una parte.* Et alio loco *Secundus Victori à Rusiccade dixit, Dicitur te tradidisse quatuor Evangelia. Victor respondit, Valentianus curator fuit, ipse me coëgit ut mitterem illa in ignem. Sciebam illa* [c] *deletitia fuisse. Hoc delictum mihi indulge, &* [d] *indulget mihi & Deus. Secundus dixit, Transi una parte.* Et alio loco: *Secundus Purpurio* [e] *à Limata dixit, Dicitur te necasse filios sororis tuæ duos Milei. Purpurius respondit, Putas me terreri à te, sicut & alteri? Tu quid egisti, qui tentus es à Curatore & Ordine ut scripturas dares? quomodo te liberasti ab ipsis, nisi quia dedisti aut jussisti dari quodcumque? Nam non te dimittebant passim. Nam ego occidi & occido eos qui contra me faciunt. Ideo noli me provocare ut plus dicam. Scis me de nemine tractare. Secundus minor patruo suo Secundo dixit, Audis quæ dicat in te? Paratus est recedere & schisma facere, non tantùm ipse, sed & omnes quos arguis: quos scio quia dimittere te habent, & dare in te sententiam, & remanebis solus hæreticus. Ideo quid ad te pertinet, quis quid egit? Deo habet reddere rationem. Secundus Felici* [f] *à Rotaria Centurioni & Victori à Garbe dixit, Quid vobis videtur? Responderunt, Habent Deum, cui reddant rationem. Secundus dixit, Vos scitis & Deus. Sedete. Et omnes responderunt, Deo gratias.*

31. Hos tu traditores, qui cum aliis apud [g] Carthaginem in Cæcilianum & socios ejus dixerunt sententias, inter quos & Silvanus [h] Cirtensis fuit, de cujus traditione gesta mox inseram, præclara videlicet ratione defendis: hoc enim de his jam pluribus urique dicturus es, quod de uno Silvano tamquam magnum aliquid dictandum putasti, hinc te arbitratus manifestè falsum crimen quod ei traditionis objicitur, demonstrare, quia interposuisti sententiam ejus quam in concilio inter ceteros episcopos contra Cæcilianum & alios communionis ejus participes dixit: tamquam fieri non posset, ut traditores traditor condemnaret. Prudentiùs enim tu vides ista quàm Paulus apostolus: nam ille quibusdam res objiciebat absurdas, nec considerabat non posse fieri quod dicebat, Qui prædicas non furandum, furaris; qui dicis non adulterandum, adulteras; qui abominaris idola, sacrilegium facis? Et illud præcipuè, In quo enim alterum judicas, te ipsum condemnas; eadem enim agis quæ judicas. Hos ergo traditores, quibus confessis territus Secundus ignovit, secum habuit in Carthaginensi concilio, & in absentes non confessos dixerunt sententias, qui præsentes de sua non sunt confessione damnati. Hoc concilium non maneret, nec in posteritatis memoriam perduraret, nisi describeretur ab aliis, conservaretur ab eis qui eo se defendere præparabant, si quis eis eadem crimina postea quàm illic relaxata sunt objecisset.

Rom. 2. 21.

Ibidem 1.

CAPUT XXVIII.

32. INTERERAT etiam Secundi ipsius, ut appareret eum, ne schisma fieret, quod solent præ ceteris pacifici præcavere, illa omnia divino judicio dimisisse: quod multo magis facere deberet in concilio Carthaginensi, ubi contra absentes [i] nulla constiterant, nisi Lucilla tunc præpotens & pecuniosissima femina odiis accensa furialibus vehementer instaret, ut contra Cæcilianum veluti damnatum alter ordinaretur [*] episcopus. Quod in Zenophili consularis judicio postea commemoratum est per quemdam Nundinarium Silvani Cirtensis tunc vestri episcopi diaconum, qui cum memorato episcopo suo quem perpessus fuerat inimicum, sicut volebat, concordare non potuit. Egerat sanè hoc apud collegas ejus magis terribiliter, ne omnia proderet, quàm suppliciter, ut veniam mereretur.

Lucilla. Vide suprà lib 1. cont. Parmen. c. 3. & epist. 43. n. 17. & Optatum lib. 1.

[*] Majorinus, cui Donatus successit.

CAPUT XXIX.

33. Ex illius judicii Gestis hæc pauca inter-

[a] Gesta hæc Cirtensis concilii in exemplari quod Carthaginensis Collationis tempore diligentiùs inspectum fuit, consignata erant anno post Consulatum Diocletiani noviès & Maximiani octies, tertio nonas Martias, id est, anno Christi 305. ut testatur Augustinus infrà in Breviculo Collationis, die 3. capite 17. Apud Optatum lib. 1. contra Parmenianum idem Cirtensis consessus notatur habitus post persecutionem, die III. Iduum Maiarum. Ubi persecutionem, non Maxentii, uti Albaspiræus voluit, sed codicum tradendorum, ex Augustino in fine capitis præcedentis intelliges. Cessavit hæc persecutio consulatu Diocletiani IX. & Maximiani VIII.

[b] Optatus lib. 1. quia basilicæ, ait, necdum fuerant restitutæ, in domum Urbani Carisi consederunt.

[c] In MSS. delitica fuisse.

[d] Sic MSS. At editi, & indulgebit mihi Deus.

[e] Optimæ notæ Corbeiensis codex, à Limata. In Aug. epistola 43. nonnulli codices Limatensem ferunt, pro Limaensem.

[f] Idem Corbeiensis col. à Rotaria Centurioni. Alii etiam MSS. habent genitivo casu, Centurionis. Multo aliter legebat Optatus qui de eodem Cirtensi consessu agens lib. 1. ait, Consules sunt qui remanserunt, id est, Victor Garbiensis, Felix à Rotario, & Nabor à Centurion. &c.

[g] Optatus lib. 1. Non post longum tempus, iidem ipsi, (qui Cirtensi concilio interfuerant) hi & tales ad Carthaginem prof. & traditores, conjurati homicidæ, Majorinum post ordinationem Cæciliani ordinaverunt, schisma facientes. Id anno factum Christi 311 non ante. Nam Cæciliani ordinationem ponit idem Optatus post indulgentiam missam à Maxentio in Africam, qua Christianis libertas est restituta. At Maxentius Africâ potiri cœpit devicto Alexandro tyranno, devictus autem est Alexander post ipsius, teste Zosimo, Maximiani Herculii obitum, qui anno 310 contigit.

[h] Silvanus à Secundo Tigisitano episcopus Cirtæ ordinatus fuit in concilio suprà citato. Confer epistolam Aug. 43. n. 4.

[i] In editis, nulli. At in MSS. nulla, ut ad crimina objecta potiùs quàm ad accusatores referatur.

Gesta apud Zenophilum, quibus Silvanus traditor fuisse declaratur.

posui: [a] *Constantino Maximo Augusto & Constantino juniore nobilissimo Cæsare consulibus, Idibus Decembris* [b] *ex tota Mocttacensi inducto & applicito Victore grammatico, adstante etiam Nundinario diacono, Zenophilus consularis dixit, Quis vocaris? Respondit, Victor.* Et paulò pòst alio loco: *Nundinarius respondit, Legantur acta Zenophilus consularis dixit, Legantur. Et legit Nundinius exceptor: Diocletiano octies & Maximiano septies consulibus, quarto-decimo Kalendas Junii, ex actis Munatii Felicis flaminis perpetui curatoris Coloniæ Cirtensis: cùm ventum esset ad domum in qua Christiani conveniebant, Felix flamen perpetuus curator Paulo episcopo dixit, Proferte scripturas legis, & si quid aliud hic habetis, ut & præcepto & jussioni parere possitis. Paulus episcopus dixit, Scripturas lectores habent, sed nos quod hic habemus, damus. Felix flamen perpetuus curator dixit Paulo, Ostende lectores, aut mitte ad illos. Paulus episcopus dixit, Omnes cognoscitis. Felix flamen perpetuus curator dixit, Non eos novimus. Paulus episcopus dixit, Novit Officium publicum, id est Edesius & Junius exceptores. Felix flamen perpetuus curator dixit, Manente ratione de lectoribus quos monstrabit Officium, & vos quod hic habetis date. Sedente Paulo episcopo, & Montano & Victore* [c] *de Castello & Memorio presbyteris, adstante Marte cum Ælio, & Marte diacono, proferente Marcuclio, Catulino, & Silvano &* [d] *Caroso subdiaconis, & Januario, Marcuclio, Fructuoso, Miggene, Saturnino, Victore* [e] *Samsurico, & ceteris fossoribus, contrà scribente Victore Aufidii in breve sic, Calices duo aurei, Item calices sex argentei, &c.* Et alio loco: *Postea quàm* [f] *perventum est in bibliothecam, inventa sunt ibi armaria inania, ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam & lucernam argenteam, quod diceret se post* [g] *arcam invenisse eas. Victor Aufidii Silvano dixit, Mortuus fueras, si non illas invenisses. Felix flamen perpetuus curator Silvano dixit, Inquire diligentiùs, ne quid hic remanserit. Silvanus dixit, Nihil hic remansit, totum hoc ejecimus, &c.* Et alio loco. *Exemplar libelli traditi episcopis à Nundinario diacono. Testis est Christus & Angeli ejus, quoniam* [h] *traditoribus communicastis: id est Silvanus à Cirta traditor est, & fur rerum pauperum, quod omnes vos episcopi, & presbyteri, & diacones, & seniores scitis; & de quadringentis follibus Lucillæ clarissimæ feminæ, pro quo vobis conjurastis, ut fieret Majorinus episcopus, & inde factum est schisma. Nam & Victor fullo vestri præsentia & populi dedit folles viginti, ut factus esset presbyter, quod scit Christus & Angeli ejus, &c.* Et alio loco: *Quibus lectis Zenophilus consularis dixit, Et actis & litteris quæ recitatæ sunt, traditorem constat esse Silvanum.* Et in alio loco: *Zenophilus consularis dixit,* [h] *Quid administrabat tunc Silvanus in clero? Victor respondit, Sub Paulo episcopo orta persecutio est, & Silvanus subdiaconus fuit.*

XXI. 34. Habes ne frater Cresconi ad ista quod dicas? Puto non usque adeo frontem periisse de rebus humanis, ut ad purgationem Silvani adhuc putes sententiam recitandam quam dixit in Cæcilianum & collegas ejus quasi traditores: ne magis nos admoneas dicere ex epistola Apostoli simile aliquid, ut paulò antè commemoravi, Qui prædicas non tradendum, tradis, & in quo alium judicas, temetipsum condemnas, eadem enim agis quæ judicas. Sed [l] *postea*, inquis, *Ursacio & Zenophilo persequentibus cum communicare noluisset, actus est in exsilium.* Immo qui jam traditor fuit, permanere etiam hæreticus voluit, ut falsum honorem in ipsa parte Donati haberet, qui habere in Catholica nullum posset, tam manifestis traditionis suæ gestis publico judicio reseratis. Hæc tu profectò falsa esse dicturus es, & pro vestris majoribus, ut plurimum possis, contra nostros alia prolaturus. Quod quidem forsitan non valebis, non inveniendo quid proferas. Sed fac te invenisse, fac protulisse: tantáne furis impudentiâ, ut abs te prolatis magis contendas credi oportere, quàm eis quæ proferuntur à nobis? Aut enim & hîc & illic fuerunt traditores, si & tu aliqua recitas de confessione nostrorum: aut si aliquid putas contra vestros à nostris esse confictum, cur non & à vestris contra nostros hoc idem nobis putare conceditis? Ergo pro humanis factis, aut & hinc & inde manifestatis, aut ex utroque latere incertis, ne qui in unum Deum credimus litigemus, quod certum & divinum munus est, in Christi gratia concordemus. Cùm enim gesta majorum nostrorum atque vestrorum hinc atque inde contraria recitantur nobis tanto pòst natis, si nec saltem dubitare permittitur, quid iniquius? si autem permittitur, quid sufficientius? Neque enim sicut incertum est à quibus exstiterit traditionis malum, sic incertum est à quo jubeatur reddi [m] turbatæ pacis bonum.

Rom. 2. 1.

Silvanum Cirtensis Donatistarum episcopus in exsilium actus.

35. Ac per hoc qui pro incerto alieno malo

[a] Legebatur hic, *Constantio Maximo Augusto*: quem Constantium Chlorum intelligendum putat Baronius, Constantini patrem, anno Christi 306 demortuum; & *Constantino juniore* nomine ipsum filium ejus Constantinum. Verùm nusquam in fastis consularibus junguntur simul *Constantius & Constantinus junior*: neque Constantio Chloro *Maximi* titulus tributus est, neque filium ipsius Constantinum, qui seniorem cognominem ante se nullum habuit, *junior* est appellatus. Et si hoc anno consul cum Constantio fuisset Constantinus, sequenti anno quo consulatum cum Maximiano Herculio gessit, secundùm consul dici in fastis debuisset, quod minimè reperitur. Et ideo emendavimus ex veteri eorumdem Gestorum exemplari, in quo prænotantur, *Constantino Max.mo* &c. qui est annus Christi 320. Habes hæc Gesta infrà in Appendice, & in iis loca permulta è quibus intelligas non potuisse illa fieri consulatu Constantii Chlori, id est anno Christi 305. Nam ibi Cirtæ urbis cives *Constantinienses* appellantur, ipsaque urbs dicitur *Constantina*, quod ipsi nomen ex Constantino ejusdem urbis [illegible] post Maxentii mortem instauratore inditum est. Præterea de Cæciliani episcopi innocentia judicium maximè jam tum probata ibidem legitur, *Cur ergo intermisso eo cujus innocentia probata est, Silvano communicas?* Clerici etiam à Zenophilo interrogati, cum respondent se à majoribus [illegible] accepisse quòd Silvanus esset traditor, quia scilicet in persecutione codicum tradendorum quæ ad annum Christi 303. pertinet, res sacras tradidisset, traditionis illud crimen longè ante id tempus à Silvano admissum significant. Adde Constantii Chlori tempore non potuisse Silvanum episcopum ob traditionis crimen à Nundinario diacono in judicium publicum Zenophilo viro consulari trahi, neque demum Ursacio & Zenophilo persequentibus, (quod hîc postea cap 30 Cresconius objectat) in exsilium ejici.

[b] Gesta judicialia contra Silvanum, in hujus tomi Appendice, ferunt, *Idibus decembribus, sexto Thamugadiensi* [illegible]

[c] Eadem Gesta, *Victore, Crescentiano & Memorio presbyteris.*

[d] Editi, *Caroso* At omnes MSS *Carso.*

[e] Legendum, *Victore Samsurici*, ut patet ex laudatis Gestis judicialibus contra Silvanum, ubi sæpius *Victor ille Samsurici* nominatur.

[f] Editi, *apertum est.* Emendantur ex subsequente libro 4. c. 56. & ex Gestis contra Silvanum.

[g] Gesta contra Silvanum constanter habent *orcam.*

[h] Eadem Gesta, *traditoribus communicastis.*

[i] Folles nummi genus. Confer lib. 21. de Civitate Dei cap. 8. 2. 9. & Sermonem 389.

[k] Editi Er. & Lov. *Quid administrabat? Tunc Silvanus in clericatum respondit.* Castigantur juvantibus nonnihil hujus libri MSS. sed maximè succurrente exemplari Gestorum contra Silvanum.

[l] Editi, *Sed postea quidem* [illegible]. Melius nonnulli MSS. *Sed postea*, inquis, &c. Idem in ipsis exprobrat Cresconius.

[m] In MSS. plerique decst, *turbata.*

pacem Christi respuit, certissime malus est: quando quidem Cyprianus nec pro certa permixtorum malitia zizaniorum pacem deseruit frumentorum, qui scribens ad Maximum dixit, *Et si videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* Non dixit suspicamur, opinamur, arbitramur, conjicimus, credimus: sed *cernimus* dixit. O verbum, quo cuncta dubitatio tolleretur, ut corpus Christi non divideretur! Si sola frumenta desideras, geme in labore agri, gaude in spe horrei, tolera malos in communione sacramentorum Christi, ne ante littoris tempus retia disrumpendo, fias quod tolerare noluisti. Ista dicerem, si de traditoribus quos accusatis aliquid probassetis. Immo hoc verò tempore nec ista jam dicerem: non enim jubeor tolerare, cum quibus jam non cogor vivere. Quòd si mihi etiam nunc traditor demonstretur, quâ conscientiâ desero tot Christianas gentes, quibus non demonstratur? Deinde ego ipse si nunc disco quod paulò antè nesciebam, cur in me rescinditis quod sciebam? Baptismum quippe Christi me accepisse sciebam: vos etiam ipsi alienum scelus, quod ignoratum nemini obesse conceditis.

Caput XXXII. 36. Cur ergo heri baptizatum, hodie rebaptizatis, cùm alienum scelus quod heri nesciebam, hodie doceatis? Nesciens à quali acceperit, baptismi accepti non erat reus. Modò abs te hoc didicit, baptismi rescissi quare fit reus? Nam sive consenserit documentis tuis, sive non consenserit, qui Christi baptismum ministerio traditoris accepit, nisi probaveris eum scisse à quo acceperit, nec secundùm vos rectè potueris baptizare. Jam nunc averte ab studio partium mentem tuam, & considera quàm innumerabilis multitudo Christianorum in Africa ipsa nesciat qui fuerint traditores: quanto magis in cetero orbe terrarum, quantam multitudinem, nisi cùm baptizaretur scisse conviceris, aut baptizandam dicere non audebis, aut judicare de occultis cordis audebis. Et ubi est quod tibi placet, quæ abs te interposita est divina sententia, *Quæ manifesta sunt vobis, quæ autem occulta sunt Domino Deo vestro?* (Deut. 29. 29.) Crede orbi Christiano dicenti tibi, Baptismum Christi scio, qui fuerint traditores in Africa, vel ubilibet, ignoro. Quid in me occulta humana judicas, ut manifesta in me divina rescindas? Fac te scelus alienum modò mihi probare, quod dicis: hoc cùm baptismum acciperem, nesciebam: si propter eos quos nunc mihi prodis, [a] baptizare eos qui nescientes ab adulteris acceperunt, quos modò prodideris. Quid ad hæc dicis, nisi non est sanctum, non est mundum, nisi quod voluero, & [b] quomodo voluero.

Caput XXXIII. 37. In *hac re testis est*, inquis, *totius orbis penè conscientia.* Respondetur tibi, In hac re totius orbis nulla est omnino conscientia. *Hoc*, inquis, *majores nostri à suis parentibus acceperunt.* Respondetur, Sed errantes ab errantibus aut calumniantibus. Nam & majores Judæorum corpus Christi de sepulcro furatum à suis majoribus acceperunt. *Non olim defuncti sunt*, inquis, *qui traditionis hujus facinus per quos & quibus locis admissum sit cognoverunt.* Respondetur, Hoc & nostri pro suis [c] partibus dicunt. *Exstant*, inquis, *etiam libri quibus ordo rerum gestarum fideliter ac diligenter adscriptus est: sunt acta, sunt litteræ, multorum quoque tenetur manifesta confessio.* Respondetur tibi, hæc & nostris pro suis partibus non deesse. Aut ergo illis credamus, qui potuerunt caussam suam illis Ecclesiis persuadere, quas scriptas in libris divinis & canonicis legimus: aut quod tu dixisti de Optato, nec absolvamus dubia, nec damnemus; & pacem Christi cujus bonum dubium non est, fraterna dilectione teneamus.

38. Sed *Orientales*, quos modò nostros esse concedis, *non latuisse hoc facinus* dicis. Atque ut hoc probes, inseris *principium epistolæ concilii Sardicensis, ubi Donati Carthaginis episcopi vestri nomen invenitur adscriptum.* Quod *ideo factum putas & affirmas, quòd videlicet Orientalibus, qui de concilio suo hæc scripta miserunt, facinus displicuerit traditorum, & ab eorum se communione retraxerant, & propterea Donato vestro communicabant.* Disce ergo quod nescis, Sardicense concilium Arianorum fuit, quod [d] totum jam diu est ut habemus in manibus, contractum maximè contra Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, qui eorum errorem ex ipsa civitate ortum, præ ceteris acriter arguebat & refellebat. Non igitur mirum si illi hæretici Donatum sibi adsciscere tentaverunt, quos per totum orbem catholica damnabat Ecclesia. Quamquam nos sine civitatum nominibus episcopos ad quos hæ litteræ datæ sunt habeamus. Aut ergo aliquis Donatus fuit non in Africa episcopus, cui nomini Carthago à vestris est addita; aut, ut dixi, Africanam hæresim Orientalis hæresis sibi tentavit adjungere. Quod hinc maximè credibile est, quòd ad Carthaginis episcopum Romano prætermisso, numquam Orientalis catholica scriberet: ubi saltem vester scribi debuit, quem soletis Romam paucis vestris mittere ex Africa. Sed Deo gratias, quod nec valuit, si tamen cœpta est, illa conspiratio hæreticorum Orientalium cum Afris hæreticis prævalere. Tu Arianos jam inter hæreticos & nobis & vobis detestandos in tua epistola posuisti; unde mihi tecum nulla necessitas est, etiam de hac quæstione confligere. Nam quòd tibi proposuisti quæstionem tamquam à nobis objectam: *Si hæc ita sunt, à communione vestrorum quemadmodum Orientales postea disgregati sunt?* & respondisti, *quòd in recipiendis iterum nostris damnatæ caussæ non potuerint servare constantiam*: numquid mirandum est de tam longinquis terris episcopos tuos impunè tibi narrare quod volunt? Quod si omnino ita esset, tot populi quid fecerunt, qui cùm ista nescirent, tamen à vobis rebaptizandi censentur? An non est credibile, quòd hæc populi ignorare potuerint, cùm tu harum rerum aliquantùm studiosior, quid cum Maximianensibus egerint vestri Afri in Africa, [e] nisi litteris meis velles respondere, non quæreres?

Caput XXXIV. Vide infrà lib. 4. c. 44.

Sardicense concilium. [d]

Ariani Donatistas sibi adjungere sunt conati.

Caput XXXV. Lib. 1 cont. Petil. c. 17.

39. Illud verò quod dixi, *Neque si ali-*

[a] Locus mutilus, redintegrandus his fortè additis quatuor verbis, *baptizare me vis, debes*, ut mox sequatur, *baptizare eos qui nescientes.* Facilis enim librariorum lapsus fuit in verbo *baptizare*, quod iterum proximè recurrebat.

[b] In MSS. *& quando voluero.*

[c] Nonnulli codices, *pro suis parentibus.*

[d] Sic Am. Er. & omnes MSS. Sola editio Lov habet, *quod notum jam diu est.* Sardicense istud idem creditur ac Philippopolitanum, quod Orientales Ariani relicto Sardicensi seorsum habuerunt.

[e] Editi pro *nisi*, habebant *si.* Castigantur ex Corbeiensi codice.

quorum in nostra communione defunctorum traditio probaretur, quæ à nobis improbatur & displicet, nos ex aliqua parte macularet: quàm ridiculè *putasti ridiculum & minùs conveniens prudentiæ meæ*. Proinde jam cupio nosse quomodo id refellerit prudentia tua. An quia dicis, *te non videre quomodo à nobis improbetur, vel quatenus displiceat, quod numquam cognito errore damnavimus, in eorum schismate positi*? Vide potiùs, quàm breviter ad ista respondeam: Ego in Ecclesia sum, cujus membra sunt illæ omnes Ecclesiæ, quas ex laboribus Apostolorum natas atque firmatas simul in litteris canonicis novimus: earum communionem, quantum me adjuvat Dominus, sive in Africa, sive ubicumque non deseram. In hac communione si fuerunt quos nescio traditores, cùm eos demonstraveris, & carne & corde mortuos detestabor: nequaquam tamen à vivis in ejusdem Ecclesiæ sancta unitate manentibus, propter mortuos alienabor. Neque enim [a] ipsi hanc Ecclesiam condiderunt; sed in ea, si boni frumentum, si autem mali palea fuerunt. Vos autem quos tam manifestæ Ecclesiæ zizania vel palea maculare non posset, quæ caussa fuit vestræ divisionis, nisi appetitus sacrilegi schismatis? *Si tibi*, inquis, [b] *displicet, improba, fuge & relinque Ecclesiam traditorum. Noli errantium majorum tuorum sequi vestigia*. Ad hoc respondeo: Si nec illi fuerunt traditores, majores mei sunt: si fuerunt, quod ego non sum, non sunt majores mei. Ecclesiam teneo plenam tritico & paleâ. Non dico, si alios qui suam sarcinam portant, sed si me ipsum in ea mihi ostenderes traditorem, ubi mihi licet in melius commutari, non mihi opus est inde separari. Si quos tales in sacramentorum ejus communione cognovero, verbo & disciplinâ Domini emendo quos possum, tolero quos emendare non possum. Fugio paleam, ne hoc sim: non aream, ne nihil sim.

Caput XXXVI.

40. Proinde noli frustra [c] in hanc sententiam ventilari. Magis enim me admonet, quomodo id agam, præceptum Apostolicum quod ipse posuisti: *Ne communices peccatis alienis, te ipsum castum serva*. (1. Tim. 5. 22.) Nam ut ostenderet quemadmodum quisque non communicaret peccatis alienis, ad hoc addidit, *te ipsum castum serva*. Non enim qui se castum servat, communicat peccatis alienis: quamvis, non eorum peccata, sed illa quæ ad judicium sibi sumunt, Dei sacramenta communicet cum eis, à quibus se castum servando fecit alienum. Alioquin etiam Cyprianus (Epistola seu serm. de Lapsis.), quod absit, peccatis raptorum & fœneratorum collegarum communicabat, cum quibus tamen in communione divinorum sacramentorum manebat, de quibus [d] dicit: *Episcopi plurimi, quos & ornamento esse oportebat ceteris & exemplo, divina procuratione neglecta, procuratores rerum sæcularium fieri, derelictâ cathedrâ, plebe deserta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis quæstuosæ nundinas aucupari: esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter velle; fundos insidiosis fraudibus [e] rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere*. Numquid talium ille communicabat peccatis? Numquid eorum sectam sequebatur? Et tamen cum eis in eorumdem sacramentorum communione persistebat: quia illa sacramenta non ipsi instituerant moribus suis, sed ad pœnam sibi valere faciebant moribus malis.

Caput XXXVII.

41. Quid est autem quod dicis, cùm ex persona mea tibi proposuisses, quod ego numquam divinum tradiderim Testamentum? Adjungis enim, *Sed ille qui tradidit, te creavit*. Deinde contexis quæ tibi bene sonare videbantur: *Fonte deducitur rivus, & caput membra sequuntur. Sano capite omne sanum est corpus, & si quid in hoc morbi vel vitii est, omnia membra debilitat. Originem suam respicit, quidquid in stirpe processit*. Et post hæc quasi in extremo concludis: *Non potest innocens esse, qui sectam non sequitur innocentis*. In his omnibus verbis tuis creatorem meum, caput meum, non fecisti nisi traditorem; quem quidem accusare tantùm, non convincere potuisti. Ego autem nec ejus innocentiam mihi creatricem, vel fontem caputve constituo: sed tu ad illud redis, in quo Petilianus erravit, ne cujusque in sanctificatione baptismatis Christus sit origo caputque nascentis: & non vis venire in maledictum, de quo scriptum est, Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine (Jerem. 17. 5.): cùm te aliunde non involvas, [f] ne cùm resilieris, in aliud recidas.

Caput XXXVIII.

42. Sed & testimonio me admones de Scripturis, quid tibi adhuc ad ista respondeam. Dicis enim, *propter hoc scriptum esse, In legalibus patrum vestrorum ne ambulaveritis*. (Ezech. 20. 18.) Nec advertis dictum esse Judæis, ut mala facta patrum suorum non imitarentur, non ut ab illo Dei populo scinderentur. Si ergo licuit regi David, Samueli, Isaiæ, Jeremiæ, Zachariæ, ceterisque sanctis ac prophetis Dei inter contemtores legis Dei mandata servare, atque in illos ipsos mandati transgressores multa digna & vera verba jaculari, patrum quoque illa peccata quibus sub Moyse ita offenderunt Deum, ut nemo eorum dignus esset terram promissionis intrare, non imitari, non sectari, sed detestari ac fugere, & [g] illos qui ea committerent, similitudine talium patrum increpare, nec tamen sibi alterum populum quasi purgatum & [h] liquatum separatione sacrilega constituere: quomodo nobis non liceat nec facta, nescio quorum, quæ magis objicitis quàm probatis, imitari; nec tamen ab ea quæ in universo mundo, sicut Apostolus dicit, fructificat & crescit (Col. 1. 6.), sancta Ecclesia separari? Numquid aliqua sacramenta instituerunt traditores, in quibus baptizarer? Numquid aliquos libros de facienda vel imitanda traditione posteris condiderunt, & eorum tenemus sequimurque doctrinam? Quod si fecissent, nec sibi communicare paterentur, nisi eos qui illa legerent, approbarent; ipsi ab Ecclesiæ se unitate dividerent: in quorum divisione me si videres, tunc me dicere deberes esse in Ecclesia traditorum. Quòd si sua pessima de facienda traditione præ-

[a] Am & Er. *Neque enim episcopi hanc Ecclesiam condiderunt.*
[b] Duo MSS. *displiceat.*
[c] Iidem duo MSS. *in hac sententia.* Alii MSS. pro *ventilari*, habent, *vacillare.*
[d] Editi, *dicuntur.* At MSS. *dicit*: & ex his Georgianus pro *ornamento esse* habet ut apud Cyprianum, *hortamento esse.*
[e] Am Er. & plures MSS. *fraudibus parare.*
[f] Plures MSS *nec cùm resilieris.*
[g] MSS. *& illos qui ea committerent, similitudinem talium patrum increpare.*
[h] Aliquot MSS. *& aliquatum.*

cepta conscriberent, nec tamen extra Ecclesiam sua propria congregatione atque communione colligerentur; zizania propterea computarentur, quorum caussâ frumenta non rectè delererentur.

Caput XXXIX. Lib. 3. cont. Petil. c. 17.

43. Ecce dico iterum, quæ me ulteriùs vetas dicere: *Arguis apud me eos, quos jam olim defunctos mea cognitio non judicavit.* Dicis tu contrà: *Licet tibi & hodie judicare, & judicium non tantùm de vivis, sed etiam de mortuis haberi potest. Licèt enim sit mortuus qui peccavit, numquam illud moritur quod admisit.* Quid si cùm viveret se correxit, Deumque placavit? Nonne mortuum & deletum est quod admisit? sicut Felicianus & Prætextatus Maximiani ordinatores, data sicut dicis dilatione, se tanto scelere correxerunt. Mirum est autem, si propria peccata non obsunt hominibus qui ea facta correxerint, & aliis obsunt qui ea omnino non fecerint: quòd si de nobis agitur, adde, qui nec facta cognoverint. Sed dicis *licere mihi etiam hodie judicare, quia judicium non tantùm de vivis, sed etiam de mortuis fieri potest.* Ecce volo judicare, sed vos caussam ipsam non vultis agere; immo verò tunc actam, tunc etiam sine dubio terminatam, nobis demonstrantibus, non vultis agnoscere. Sed faciamus vos potiùs habere quod docere possitis: quos nondum docuistis, quare jam rebaptizandos esse contenditis, quando quidem à traditoribus quos ignoraverant baptizatos, nec cùm docueritis baptizare debeatis; sicut eos qui nescientes ab adulteris baptizati sunt, & illis proditis atque convictis non baptizatis?

Cap. XL.

44. Hic fortè dicas, Sed de Cæciliano jam judicatum est. Respondetur tibi, Jam judicatum erat & de Primiano à centum episcopis vestris, quibus eum iniquissimum Maximianus persuaserat, ante quàm Bagaiense concilium faceretis. Sed in primo judicio damnatus est absens, in secundo absolutus est præsens. Si post primum quos baptizavit rebaptizari non possunt, quanto potiùs post secundum? Ita & Cæcilianus primo apud Carthaginem judicio Secundi Tigisitani damnatus est absens, secundo judicio [a] Miltiadis Romani absolutus est præsens: adhuc nos de illo certos esse non vultis, saltem dubitare permittite; vincit enim vos non solùm qui Cæcilianum scit innocentem, verùm etiam qui nescit nocentem. Vos autem utrosque rebaptizandos esse censetis, & qui dicunt, Novimus, & qui dicunt, Non novimus qualis fuerit Cæcilianus. Non sunt baptizandi quos baptizavit Primianus post primum judicium quo damnatus est absens, & baptizandi sunt quos baptizavit Cæcilianus post secundum judicium quo absolutus est præsens? Illum damnatum damnare non licuit: de isto absoluto saltem liceat dubitare. Cujus crimina etiamsi certa nobis essent, in Ecclesia [b] constitutos, quam Spiritus sanctus velut aream cum palea prænuntiavit, nequaquam nos aliena peccata non imitata macularent. Et tamen etiam si nobis incerta esse dicuntur, non solùm rei constituimur, verùm etiam baptizandi judicamur. Itane agitis? Siccine cuncta pervertitis? Tantumne re vera vobis licere arbitramini, ut quod vultis sit sanctum, quod vultis immundum? Cohibete vos, non proficiatis in malis, ne pereatis à bonis.

Caput XLI. Lib. 3. cont. Petil. c. 18.

45. Nam illud quod dixi, *Quòd si de persecutionibus agis, citò respondeo; si aliquid iniquè passi estis, non pertinere ad eos qui talia quamvis improbè facientes, pro pace tamen unitatis laudabiliter tolerant*, quàm fallaciter refellere voluisti, prorsus non cogitans litteras tuas sani capitis habituras esse lectorem. Ita enim respondes, quasi ego dixerim, persecutionem vobis pro pace unitatis fieri debere. Quod illo quidem loco non dixi: sed dixi, si aliquid iniquè passi estis, non pertinere ad eos à quibus laudabiliter pro unitatis pace tolerantur, qui talia in vos quamvis improbè faciunt. Quod cùm apertissimè dictum sit, saltem expositum adtendant quos fallere voluisti. Neque enim te, quod tam apertum est, non intellexisse arbitror: sed brevitatem sententiæ meæ facilè putasti posse in caliginem mitti, ubi quodlibet aliud diceres, ei respondisse videreris. Cur autem dixerim malos communionis nostræ, hoc est, areæ Dominicæ paleam, cùm in vos iniquè agunt, à bonis nostris laudabiliter pro pace tolerari, quid opus est ut ipse ostendam, ipse defendam; cùm pro me beatus Cyprianus apertissimè & candidissimè dicat, etiam cùm cernuntur in Ecclesia mali, non propter eos Ecclesiam deserendam: hoc est, quod dixi, eos pro unitatis pace tolerandos. Neque enim vos ampliùs quàm nos persequuntur, qui vos iniquè persequentes dant vobis ad decipiendos imperitos, licèt falsam similitudinem gloriæ, nobis autem vulnus grande tristitiæ.

In epistola ad Maximum. V. suprà c. 31.

Caput XLII.

46. Deinde commemorans etiam nescio quos mortuos, quos à nostris dicis occisos, tamquam in campo facundiæ [c] tuæ positus latissimè exaggeras locum, in quo vobis videmini similes martyrum; cùm quotidie vestrorum incredibilia patiamur facta Clericorum & Circumcellionum, multo pejora quàm quorumlibet latronum atque prædonum. Namque horrendis armati cujusque generis telis, terribiliter vagando, non dico ecclesiasticam, sed ipsam humanam quietem pacemque perturbant, nocturnis aggressionibus clericorum catholicorum invasas domos nudas atque inanes derelinquunt: ipsos etiam raptos & fustibus tunsos, ferroque concisos, semivivos abjiciunt. Insuper novo & ante hac inaudito sceleris genere, oculis eorum calcem aceto permixto infundentes & infercientes, quos evellere compendio poterant, excruciare ampliùs eligunt quàm citiùs excæcare. Nam primò tantùm calce ad hoc facinus utebantur, sed postea quàm illos quibus hoc fecerant, citò salutem reparasse didicerunt, acetum addiderunt.

Circumcellionum scelera, & crudelitatis in catholicos exempla.

Caput XLIII.

47. Omitto antè quanta commiserunt, quibus easdem leges adversùs errorem vestrum constitui coëgerunt, magis Christiana mansuetudine temperatas, quàm in tam magna scelera vi congrui vigoris exsertas. Episcopus catholicus à Thubursicubure Servus nomine, cùm invasum à vestris locum repeteret, & utriusque partis procuratores proconsulare præstolarentur examen, repentè sibi in oppido memorato vestris armatis

Servus Thubursicensis episcopus.

[a] Am. Er. & plures MSS. *Miltiadis*.
[b] Editi, *constitutis*. At MSS. *constitutos*: pendet à subsequente verbo, *macularent*.

[c] Am. *in campo facundiæ ferocitor*. Er. & Lov. *in campo facundiæ ... positus*. Emendantur ex MSS.

rò qui ad nos à vobis clerici transierunt, quanta A patiantur à vestris, quando narrare sufficimus? Denique non quicumque ad nos inde veniunt, veritatem persecutione derelinquunt; sed multi ad nos inde non veniunt, quia persecutionem à vestris pro veritate perpeti metuunt.

Caput XLIX. 54. Aufer itaque de medio supervacuas invidias molestiarum, quas regalibus jussis pro vestro errore patimini, perparvas & propè nullas pro magno furore vestrorum, imputantes etiam nobis quæ ab ipsis terrenis potestatibus, B ut vestrorum impetus à sua salute depellant, necessitate fiunt, non voluntate. Neque si quadraginta illi, qui Paulum apostolum interficere conjuraverant, in armatos à quibus deducebatur irruissent, pœnasque sumsissent, Paulo ista fuerant imputanda. Omitto quòd etiam voluntarias mortes, quas ipsi sibi ingerunt, in nos mentiendo transfertis. Nam de [a] Marculo, quòd se ipse præcipitaverit audivi. Quod profectò est credibilius, quàm hoc aliquam potestatem Ro- C manam jubere potuisse, Romanis legibus nimis insolitum: cùm hoc malum, inter tot hæreses sub Christiano vocabulo errantes, proprium sit hæresis vestræ. Unde quid prodest, quòd conciliis suis hoc vestri episcopi prohibuisse & damnasse se jactant, sicut ipse commemorasti; cùm tot rupes & abrupta saxorum ex Marculiano illo magisterio quotidie funestentur? Dixi ergo quid de Marculo audiverim, & unde hoc credibilius possit videri: quid autem verum sit, Deus noverit. D De aliis autem tribus, quorum mortes pariter objecisti, quid vel quomodo factum sit, ab eis quos nosse existimo, fateor non quæsivi.

(Margin: Act. 23. 12. & 21.; Spontaneæ Donatistarum mortes.)

Cap. L. 55. Nullis tamen bonis in Catholica hoc placet, si usque ad mortem in quemquam, licèt hæreticum, sæviatur. Neque verò, si longè à morte cujuslibet molestiis libido ulciscendi malum pro malo retribuat, approbamus: multo ampliùs detestantes, si ex occasione, velut pro unitate conandi, concupita quisque auferat aliena, E non illa quæ sub nomine Ecclesiæ non debent ab hæreticis possideri, sed quorumque privata. Hæc omnia displicent bonis, & ea prohibent & cohibent quantum possunt, quantum autem non possunt ferunt; & sicut dixi, pro pace laudabiliter tolerant, non ea laudabilia, sed damnabilia judicantes: nec propter zizania segetem Christi, nec propter paleas aream Christi, nec propter vasa inhonorata domum magnam Christi, nec propter pisces malos retia Christi derelinquunt. F

Cap. LI. 56. Reges cùm in errore sunt, pro ipso errore leges contra veritatem ferunt; cùm in veritate sunt, similiter contra errorem pro ipsa veritate decernunt: ita & legibus malis probantur boni, & legibus bonis [b] emendantur mali. Rex Nabuchodonosor perversus legem tulerat, ut simulacrum adoraretur: idem correctus se verat, ne Deus verus blasphemaretur. In hoc enim reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt in quantum reges sunt, si in suo regno bona jubeant, mala prohibeant, non solùm quæ pertinent ad humanam societatem, verùm etiam quæ ad divinam religionem.

57. Frustra dicis, *Relinquatur libero arbitrio*. Cur enim non in homicidiis & in stupris, & in quibusque aliis facinoribus & flagitiis libero te arbitrio dimittendum esse proclamas? Quæ tamen omnia justis legibus comprimi, utilissimum ac saluberrimum est. Dedit quidem Deus homini liberam voluntatem, sed nec bonam infructuosam, nec malam esse voluit impunitam. *Quisquis Christianum*, inquis, *persequitur*, *Christi est inimicus*. Verum dicis, [c] si non hoc in illo persequitur quod Christo est inimicum. Neque enim dominus in servo, pater in filio, maritus in conjuge, cùm sint utrique Christiani, non debent persequi vitia Christianæ contraria veritati. An verò si non persequantur, non rei negligentiæ merito tenebuntur? Sed in omnibus tenendus est modus aptus humanitati, congruus caritati, ut nec totum quod potestatis est exseratur, & in eo quod exseritur, dilectio non amittatur, in eo autem quod non exseritur, mansuetudo monstretur. Ubi verò nulla ex divinis humanisve legibus potestas conceditur, nihil improbè atque imprudenter audeatur.

Caput LII. 58. Audi jam de Maximianensibus quod paulò antè distuleram, ut & tuos episcopos novens tibi esse mentitos, & non solùm quod pertinet ad baptismi quæstionem, vel ad alienorum peccatorum in Ecclesia sine propria contaminatione tolerantiam, verùm etiam quod ad persecutionis invidiam, in qua quidem vestri in nos omnia Romana jura & præsidia superarunt, in hac una Maximianensium caussa noveris terminari. Nam si concilii Bagaiensis episcoporum vestrorum trecentorum & decem, memorabilem illam, de qua superiùs quod satis esse videbatur inserui, non te piguit legere sententiam, cùm illa verba damnatos cum Maximiano duodecim, quorum præsentium manibus ordinatus est, apertissimè ostendant; dilationem autem redeundi ad communionem vestram illis esse concessam, qui cùm essent in communione Maximiani, Primianumque damnassent, tamen quando Maximianus ordinatus est, non interfuerunt; neque enim omnes interesse potuerunt, aut ex more debuerunt: plurimùm miror quomodo te falli, nescio quo mentiente, permiseris, cui verba ipsa quæ obscura non sunt, nec acutum ingenium quo discutiantur, sed tantùm animum

(Margin: Reges quomodo serviant Deo.; In persequendis vitiis modus tenendus.)

[a] Marculi passio à Donatiano quodam scripta, prodiit non ita pridem in veterum Analectorum tomo 4. Prænotatur in MSS. viii. vel viii Kal. Decemb. Ibi Marculus presbyter tantùm, non episcopus, qui ei titulus à Lovaniensibus annot in lib 2. cont. Petil. c. 20. tributus est, appellatur. Hic jussu Macarii, quem Constans imperator in Africam cum Paulo miserat, vinctus primò in possessione Vegesselæ, in qua Macario cum episcopis aliquot à Donatiana parte ad ipsum directis occurrit, & mox fustium ictibus cæsus cum sociis, inde per aliquas Numidiæ civitates sub arctissima militum custodia usque in castellum Novæ-petræ perductus, ibi tandem elapso quatriduo de petræ culmine à milite præcipitatus legitur in illis passionis ejus Actis: quæ tametsi auctorē schismaticum apertè referunt, Catholicis vehementer infensum, ex iis tamen Marculi nomen translatum fuit in martyrologia. Ipsum enim haud dubiè respicit, quod in Molani additionibus ad Usuardum ex notho Bedæ martyrologio refertur ad vi. Kal. Decemb. *In Nicomedia* (pro Numidia) *beati Marculi sacerdotis & martyris, qui temporibus Constantis tyranni persecutiones maximas pertulit, ad extremum ab alta rupe præcipitatus est.* Et illud in Romano ad eumdem diem: *Nicomedia* (pro in Numidia) *sancti Marcelli* (leg. Marculi) *presbyteri, qui Constantii* (verius Constantis) *tempore ab Arianis* (pro à Macarianis) *de rupe præcipitatus martyrium complevit.* In Collatione Carthaginensi 1. cap. 187. Dativus episcopus Donatistarum Novapetrensis dicit, *Adversarium non habeo, quia illic est dominus Marculus, cujus sanguinem Deus exiget in die judicii.* Confer Optatum lib. 3 ab istis verbis: *Sic invenit Donatum Bagarensis, unde contra Macarium furiosam conduceret turbam* &c. De Marculo eodem suprà lib. 2. cont. Petil. cap. 14 & cap. 20. necnon Tract. 11. in Johan. n. 15.

[b] Am. & omnes MSS. *emendantur.*

[c] Am. *sed non hoc in illo persequitur.* Er. & Lov. *sed hoc in illo persequitur.* Castigavimus ex MSS.

quo advertantur exposcunt, ne ab eo fallereris, recitare potuisti. Sed quia fieri potest, ut non eam legeris, & simplici affectu tamquam episcopo vel episcopis aliud tibi insinuantibus facilè credideris; accipe eam & lege, & quàm tibi à me verum dicatur attende. Neque enim possunt eam tegendi mendacii sui causâ, ut libitum fuerit, emendare, immo falsare, quam judicio publico apud proconsulem allegaverunt, quam totiens gestis municipalibus inserendam, pro suæ caussæ necessitate curarunt, quando agebant adversùs eos, ut de basilicis pellerentur.

Caput LIII. Sententia concilii Bagaiensis.

59. Sic certè incipit ea sententia: *Cùm omnipotentis Dei & Christi ejus voluntate in ecclesia Bagaiensi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus, Januarius, Saturninus, Felix, Pegasius, Rufinus, Fortunius, Crispinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, & ceteri numero trecenti & decem: placuit Spiritui-sancto qui in nobis est, pacem firmare perpetuam, & schismata resecare sacrilega.* Deinde cùm multa in eos horrenda vomuissent, pauló pòst ait: *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit.* Vides, ut arbitror, Maximianum sine ulla dubitatione damnatum. Deinde post pauca, sed planè gravissima, quæ in eum libuit declamare, adjungens ordinatores ejus, & cum eo sine dilatione damnans: *Nec solum hunc*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat, trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii.* Deinde cùm etiam in ipsorum exaggerandum scelus, quæ putavit declamanda, fudisset, nominavit eos ita, conclusitque damnatos: *Famosi ergo*, inquit, *criminis reos, Victorianum Carcabianensem, Martianum Sufetulinum, Beianum Baianensem, Salvium Ausaphensem, Theodorum Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elephantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium* [a] *Melzitanum, Felicianum Mustitanum, & Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta fæculentiâ glutinarunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenociniorum præbuerunt; Dei præsidentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Quid planius, quid manifestius, quid expressius dici potest?

Caput LIV.

60. Audi jam quibus dilatio temporis impertita sit; ut videas eos esse, qui non interfuerunt, quando Maximiano, cùm ordinaretur, manus impositæ sunt. *Eos autem*, inquit, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, id est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo pudore fidei retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.* Hos cernis quemadmodum non dicant esse damnatos, sed tunc eadem damnationis sententiâ retinendos, si transacto die constituto, redire noluerint. Quem diem ita constituunt: *Ac ne angustum*, inquit, *redeuntibus tempus spem salutis artatæ diei pressura subducat, agnoscentibus quibus licet, manentibus præcedentibus statutis, universis usque in diem octavum Kalendarum Januariarum proximè futurarum agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta: quam si quisquam ingredi nequiverit pigrâ segnitia, sciat sibi ad omnes veniales aditus sua voluntate viam esse subductam. Manebit enim circa eos dicta sententia, & post præstitutum diem redeuntibus fixa pœnitentia.*

Cap. LV.

61. Certe jam perspicis, vir disertissime, in illos te potiùs, à quibus mendacium audisti, omnia retorquere debere, quæ in nos, tamquam mentiti de hac re fuerimus, dicenda arbitratus es. Certè perspicis illos duos, de quibus agimus, ex eorum esse numero, qui cum Maximiano duodecim sine dilatione damnati sunt, non ex eorum quibus redeundi tempus indultum est. Certè liquet, claret, [b] & cernitur, obscurari, obtegi nullo modo potest, quantâ eloquentiâ is à quo sententia illa dicta est, discrevit, illustravit, expressit. Cur verba adhuc dantur? Cur contra lucidissimam veritatem pro manifesto errore contenditur? Cur homines se ipsos decipiunt? Si laqueos diaboli, quos resolvere atque abrumpere deberent, constrictiùs implicant & obvolvunt: adhuc accipe unde vehementiùs, & utinam cum aliquo fructu correctionis, erubescant.

Caput LVI. Concilium Bagaiense quando celebratum.

62. In memorato concilio Bagaiensi dies & consul adscriptus est, non solùm quo decretum concilii conditum est, verùm etiam ipsius dilationis. Ergo à die octavo Kalendarum Maiarum post consulatum Theodosii Augusti III. [c] consulato Augustorum, Arcadii III. & Honorii iterum, qui dies est concilii Bagaiensis, usque ad octavum Kalendarum Januariarum, qui dies est dilationis, octo menses ferme numerantur. Invenitur autem postulatio apud Herodem proconsulem, (vide quanto post dicta) adversùs Felicianum & Prætextatum de Mustitanis & Assuritanis locis excludendos, cujus pauca subjunxi. *Post consulatum dominorum Arcadii III. & Honorii iterum Augustorum, sexto nonas Martias, Carthagine in secretario prætorii Titianus dixit, Peregrinus presbyter & seniores Ecclesiæ Mustitanæ* [d] *regionis tale desiderium prosequuntur: Cùm Ecclesiæ catholicæ sanctitatem vir memoriæ venerabilis ab errore perfidiæ Donatus assereret, in cujus nomen & cultum mundi penè totius observantia nutrita coaluit: sed cùm ejus religionis laudandum mirandumque propositum Maximiani cujusdam venena pollnerent, multorum cœtus antistitum in unum Deo conspirante collectos, hominem vel potiùs pestem, quæ supernæ displicuit majestati, etiam oris mentis propria coërcitione damnavit. Eos quoque quos alienæ præsumtionis error adtraxerat, portu primo proposito pœnitendi, si reverti cuperent intra tempus ad religionis tramitem* [e] *destitutum, pari vigoris admonitione compescuit. Sed suis institutis iniquitas delectatur, & semetipsum non deserit, cùm semel præcipitata corruerit. Idem namque Maximianus cœptam nutrit audaciam, & alios sibimet consociat ad furorem. Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primò recta sectatus, depravationis hujus adtaminatione fuscatus, in Mustitana positus civitate, Deo omnipotenti parietes consecratos, & Ecclesiam venerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. Hunc etiam Prætextatus in Assuritanis partibus imitatur. Sed cùm æquitatis tuæ innotesceret potestati consortium sacerdotum, jussisti, ut gesta*

Infrà lib. 4. c. 39 & 40.
Anno Christi 394.

[a] Hic omnes MSS. *Velitanum.*
[b] In potioribus & plerisque MSS. *claret, omnet* (vel enim &, forte pro *omnes*.) *cernitur, obscurari* &c.
[c] Omnes MSS. hæc verba prætereunt: *consulatu Augustorum Arcadii & Honorii iterum*: eorumque loco habent, *& abundantius.*
[d] Duo MSS. *Ecclesia Mustiana & Assuritana regionis.*
[e] f. *prostitutum*

Caput XXII.

Psal. 13. 3.

25. Nec *solum hunc*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat: trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem: contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt.* Deinde paulò pòst, cùm omnes ordinatores Maximiani nominatim enumerasset, inter quos etiam isti de quibus ago, Felicianus & Prætextatus leguntur, quid fecerint, ut tanta in eos dignè dicenda essent, ita subjungit: *Qui funesto*, inquit, *opere perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinarunt:* sic intelligi volens, quòd ipsi adfuerint, ipsi Maximianum impositis manibus ordinaverint. Addens etiam de Carthaginis clericis: *Sed & clericos*, inquit, *Carthaginis Ecclesiæ, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt.*

Caput XXIII.

26. Rogo te, Cresconi, numquid ullis meis verbis hoc crimen exaggero? Quòd si voluissem, fortasse mihi, etsi non talia, tamen qualitercumque sufficientia non defuissent. Quæro igitur abs te, ante quàm isti duo, de quibus interim ago, ad vestræ communionis concordiam remeassent, in illa catena sacrilegii constituti, sub quorum labiis erat venenum aspidum, cum ore pleno maledictione & amaritudine, cum pedibus velocibus ad effundendum sanguinem, quomodo baptizarunt? Numquid in his erat conscientia sanctè dantium, quæ ablueret accipientium? Numquid eos saltem fama bona vel falsissima commendabat, quæ tibi in illis angustiis non quà evaderes, sed quà te præcipitares, exitum præbuit, cùm eos tam insigne concilium clamet *famosi criminis reos*? Redeuntes deinde, sicut falsa narrantibus vestris episcopis credidisti, ante dilationis diem, quomodo suscipiuntur in honoribus suis, cum eis quos extra Ecclesiam cum Maximiano, constituti in catena [a] sacrilegi schismatis baptizaverant? Unde à sacrilegio tanto expiantur? A catena illa unde solvuntur? Labia eorum, os eorum à veneno aspidum, à maledictione & amaritudine unde mundatur? Unde pedes ab effusione spiritalis sanguinis abluuntur, quò velociter cucurrerunt? Unde manus à funesto opere perditionis emaculantur? Unde ab illicito incestu, non membra corporis, sed animæ [b] purgatur affectus?

Caput XXIV.

27. Nempe istam caussam ut defendatis, velitis nolitis, ad patrocinium veritatis venire cogemini, quæ dicit baptismum Christi, non solùm per occultos, sed etiam per manifestos malos, nec solùm à conversis, verùm etiam à perversis datum, habere inconcussam sui roboris firmitatem; & eis posse quidem inesse, sed nisi correctis non posse prodesse; correctos autem etiam fraternis orationibus expiari, per caritatem cooperientem multitudinem peccatorum. Ecce ante quàm ostendam quàm impudentet tibi vestri episcopi de Maximianensium susceptione mentiti sunt, secundùm ipsum mendacium eorum & narrationem tuam, quàm tota caussa vestra subversa sit puto quòd nun jam quærere debeas, sed agnoscere, nec parare contradictionem, sed correctionem potiùs cogitare. Vides enim nunc saltem, quàm veraciter à me illa dicta sint, quibus frustra mendaciter respondere conatus es: quam rectè dixerim, *Si pro unitate partis Donati in nefario schismate baptizatos nemo rebaptizat, cur non pro unitate Christi vera & plenaria lex illius hereditatis agnoscitur?* Cùm ipse fatearis, eos qui in Maximiani schismate perstitissent meruisse sententiam, qua non tenerentur si intra diem dilationis se Ecclesiæ reddidissent. Unde constat, ante quàm se reddidissent, eos in schismate in quo perstiterant baptizasse, cum quibus in vestram communionem recepti sunt. Vides quemadmodum mortui baptizaverint: quia de illis qui in Maximiani schismate perstitissent, ante quàm ad vos redirent, dictum erat sententiâ concilii Bagaiensis, *Ægyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora.*

Lib. 1. contra Parm. cap. 11.

Caput XXV

Lib. 1. contra Parm. cap. 10.

28. Quod verò dixi, *Quando apud eos decernenda recitata est, ore latissimo adclamaverunt; nunc autem cùm à nobis recitata fuerit, obmutescunt:* [c] quibus pœnis ecce jam multo melius obmutescerent, quàm cùm talia loquuntur, implicarentur. Vides quàm verum sit quod à me dictum est, *Iam tandem sentire deberent, quanta sint pro pace toleranda, & pro pace Christi redire ad Ecclesiam, quæ non damnavit incognita, si pro pace Donati placuit revocare damnata.* Multo magis enim hoc secundùm tuam narrationem verum est, qui dixisti etiam illos dilatione concessa revocatos, de quibus nominatim expressis jam dictum fuerat, *Dei præsidentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Cùm enim post hæc verba illa est dilatio constituta, quomodo non placuit revocare damnata? aut quomodo nobis tanto pòst natis, vel ipsi etiam Christiano orbi terrarum incognita esse non possint, quæ probari non potuerunt de Cæciliano, in eo quod postea factum est judicio transmarino; quando ea quæ de Maximianensibus gesta sunt, & in Africa, & temporibus nostris, tu cùm sis Afer, sicut dicis, post tot annos adhuc usque non noveras? sicut autem nos docere poterimus, adhuc usque non nosti, quia episcopis vestris mentientibus credidisti.

Ibid. cap. 11.

Caput XXVI. De traditione sacrorum codicum.

29. Quod autem *me de traditione in vestros majores*, dicis, *quasi per anticategoriam, quod à nostris majoribus factum est, retorquere voluisse*, culpans quòd hoc fecerim, *quasi in schola de caussæ generibus vel quæstionibus ageretur, non in Ecclesia veritas quæreretur.* Numquid hoc Eliæ prophetæ diceres, qui cùm sibi à rege iniquissimo esset objectum, quòd ipse everteret Israël; respondit, Ego non everto, sed evertis tu & domus patris tui? Quid enim ad nos pertinet hoc retortæ objectionis genus, quo nomine à Græcis appellatur in arte rhetorica, cùm hoc inveniamus in auctoritate prophetica? Cùm ergo quisque dicit, Non ego feci, sed tu fecisti: verum

3 Reg. 18. 17.

[a] Plures MSS. in catena sacrilegii schismatis baptizaverant.
[b] Sic MSS. Editi verò, purgantur.
[c] Michaelinus codex, quid pejus? ceteri MSS. quibus pejus? ac paulò pòst iidem codices cum editione Am. ferunt, cùm talia loquerentur implicarentur. omisso, quàm.

rum dicere opus est, non dicere metuendum est. Et tu quemodo ostendas non fecisse majores vestros, quod suis confessionibus lectis fecisse monstrantur, debes si quid vales vigilantissimè cogitare, non verbo Græco imperitos ne nos audiant deterrere. Et majores quidem nostros fuisse traditores non docuisti: neque enim quia dixisti esse multas litteras, quibus hoc possit ostendi, ideo jam ostendisse putandus es. De vestris autem majoribus exstat Secundi Tigisitani concilium, cum paucissimis quidem factum apud Cirtam post persecutionem codicum tradendorum, ut illic in locum defuncti ordinaretur episcopus.

CAPUT XXVII. Acta Cirtensis concilii sub Secundo Tigisitano.

30. IBI quæ gesta sint accipe: nam quæ necessaria fuerunt, infra scribere curavi. *Diocletiano [a] octies, & Maximiano septies consulibus, quarto nonas Martii, Cirtæ, cùm Secundus episcopus Tigisitanus primæ cathedræ consedisset in domo [b] Urbani Donati, idem dixit, Probemus nos primò, & sic poterimus hic ordinare episcopum. Secundus Donato Masculitano dixit, Dicitur te tradidisse. Donatus respondit, Scis quantum me quæsivit Florus ut thurificarem, & non tradidit me Deus in manibus ejus, frater. sed quia Deus mihi dimisit, ergo & tu serva me Deo. Secundus dixit, Quid ergo facturi sumus de martyribus? Quia non tradiderunt, ideo & coronati sunt. Donatus dixit, Mitte me ad Deum, ibi reddam rationem. Secundus dixit, Accede una parte. Secundus Marino ab aquis Tibilitanis dixit, Dicitur & te tradidisse. Marinus respondit, Dedi Pollo chartulas, nam codices mei salvi sunt. Secundus dixit, Transi una parte. Secundus Donato Calamensi dixit, Dicitur te tradidisse. Donatus respondit, Dedi codices medicinales. Secundus dixit, Transi una parte.* Et alio loco *Secundus Victori à Rusiccade dixit, Dicitur te tradidisse quatuor Evangelia. Victor respondit, Valentianus curator fuit, ipse me coëgit ut mitterem illa in ignem. Sciebam illa [c] deletitia fuisse. Hoc delictum mihi indulge, & [d] indulget mihi & Deus. Secundus dixit, Transi una parte.* Et alio loco: *Secundus Purpurio [e] à Limata dixit, Dicitur te necasse filios sororis tuæ duos Milei. Purpurius respondit, Putas me terreri à te, sicut & alteri? Tu quid egisti, qui tentus es à Curatore & Ordine ut scripturas dares? quomodo te liberasti ab ipsis, nisi quia dedisti aut jussisti dari quodcumque? Nam non te dimittebant passim. Nam ego occidi & occido eos qui contra me faciunt. Ideo noli me provocare ut plus dicam. Scis me de nemine tractare. Secundus minor patruo suo Secundo dixit, Audis quæ dicat in te? Paratus est recedere & schisma facere, non tantùm ipse, sed & omnes quos arguis: quos scio quia dimittere te habent, & dare in te sententiam, & remanebis solus hæreticus. Ideo quid ad te pertinet, quis quid egit? Deo habet reddere rationem. Secundus Felici [f] à Rotaria Centurioni & Victori à Garbe dixit, Quid vobis videtur? Responderunt, Habent Deum, cui reddant rationem. Secundus dixit, Vos scitis & Deus. Sedete. Et omnes responderunt, Deo gratias.*

31. Hos tu traditores, qui cum aliis apud [g] Carthaginem in Cæcilianum & socios ejus dixerunt sententias, inter quos & Silvanus [h] Cirtensis fuit, de cujus traditione gesta mox inseram, præclara videlicet ratione defendis: hoc enim de his jam pluribus utique dicturus es, quod de uno Silvano tamquam magnum aliquid dictandum putasti, hinc te arbitratus manifestè falsum crimen quod ei traditionis objicitur, demonstrare, quia interposuisti sententiam ejus quam in concilio inter ceteros episcopos contra Cæcilianum & alios communionis ejus participes dixit: tamquam fieri non posset, ut traditores traditor condemnaret. Prudentiùs enim tu vides ista quàm Paulus apostolus: nam ille quibusdam res objiciebat absurdas, nec considerabat non posse fieri quod dicebat, « Qui prædicas non furandum, furaris; (Rom. 2. 21.) qui dicis non adulterandum, adulteras; qui abominaris idola, sacrilegium facis? » Et illud præcipuè, « In quo enim alterum judicas, te ipsum condemnas; (Ibidem 1.) eadem enim agis quæ judicas. » Hos ergo traditores, quibus confessis territus Secundus ignovit, secum habuit in Carthaginensi concilio, & in absentes non confessos dixerunt sententias, qui præsentes de sua non sunt confessione damnati. Hoc concilium non maneret, nec in posteritatis memoriam perduraret, nisi describeretur ab aliis, conservaretur ab eis qui eo se defendere præparabant, si quis eis eadem crimina postea quàm illic relaxata sunt objecisset.

CAPUT XXVIII.

32. INTERERAT etiam Secundi ipsius, ut appareret eum, ne schisma fieret, quod solent præ ceteris pacifici præcavere, illa omnia divino judicio dimisisse: quod multo magis facere deberet in concilio Carthaginensi, ubi contra absentes [i] nulla constiterant, nisi Lucilla tunc præpotens & pecuniosissima femina odiis accensa furialibus vehementer instaret, ut contra Cæcilianum veluti damnatum alter ordinaretur [*] episcopus. Quod in Zenophili consularis judicio postea commemoratum est per quemdam Nundinarium Silvani Cirtensis tunc vestri episcopi diaconum, qui cum memorato episcopo suo quem perpessus fuerat inimicum, sicut volebat, concordare non potuit. Egerat sanè hoc apud collegas ejus magis terribiliter, ne omnia proderet, quàm suppliciter, ut veniam mereretur.

Lucilla. Vide suprà lib. 1. cont. Parmen. c. 3. & epist. 43. n. 17. & Optatum lib. 1.

[*] Majorinus, cui Donatus successit.

CAPUT XXIX.

33. Ex illius judicii Gestis hæc pauca inter-

[a] Gesta hæc Cirtensis concilii in exemplari quod Carthaginensis Collationis tempore diligentiùs inspectum fuit, consignata erant anno post Consulatum Diocletiani noviés & Maximiani octies, tertio nonas Martias, id est, anno Christi 305. ut testatur Augustinus infrà in Breviculo Collationis, die 3. capite 17. Apud Optatum lib. 1. contra Parmenianum idem Cirtensis consessus notatur habitus post persecutionem, die III. Iduum Maiarum. Ubi persecutionem, non Maxentii, uti Albaspinæo visum, sed codicum tradendorum, ex Augustino in fine capitis præcedentis intelliges. Cessavit hæc persecutio consulatu Diocletiani IX. & Maximiani VIII.

[b] Optatus lib. 1. quia basilicæ, ait, necdum fuerant restitutæ, in domum Urbani Carisi consederunt.

[c] In MSS. delitiia fuisse.

[d] Sic MSS. At editi, & indulgebit mihi Deus.

[e] Optimæ notæ Corbeiensis codex, à Limata. In Aug. epistola 41. nonnulli codices Limatensem ferunt, pro Limatensem.

[f] Idem Corbeiensis cod. à Rotaria Centurionis. Alii etiam MSS. habent genitivo casu, Centurionis. Multo aliter legebat Optatus, qui de eodem Cirtensi consessu agens lib. 1. ait, Consulti sunt qui remanserunt, id est, Victor Garbiensis, Felix a Rotario, & Nabor à Centurion. &c.

[g] Optatus lib. 1. Non post longum tempus, iidem ipsi, (qui Cirtensi concilio interfuerant) tot & tales ad Carthaginem profecti traditores, conjurati homicidæ, Majorinum post ordinationem Cæciliani ordinaverunt, schisma fecerunt. Id anno factum Christi 311. non antè. Nam Cæciliani ordinationem ponit idem Optatus post indulgentiam missam à Maxentio in Africam, qua Christianis libertas est restituta. At Maxentius Africâ potiri cœpit devicto Alexandro tyranno; devictus autem est Alexander post ipsius, teste Zosimo, Maximiani Herculii obitum, qui anno 310. contigit.

[h] Silvanus à Secundo Tigisitano episcopus Cirtæ ordinatus fuit in concilio suprà citato. Confer epistolam Aug. 53. n. 4.

[i] In editis, nulli. At in MSS. nulla, ut ad crimina objecta potiùs quàm ad accusatores referatur.

Gesta apud Zenophilum, quibus Silvanus traditor fuisse declaratus.

posuit: [a] *Constantino Maximo Augusto & Constantino juniore nobilissimo Cæsare consulibus, Idibus Decembris* [b] *ex tota Moriacensi inducto & applicito Victore grammatico, adstante etiam Nundinario diacono, Zenophilus consularis dixit, Quis vocaris? Respondit, Victor.* Et paulò pòst alio loco: *Nundinarius respondit, Legantur acta. Zenophilus consularis dixit, Legantur. Et legit Nundinius exceptor: Diocletiano octies & Maximiano septies consulibus, quarto-decimo Kalendas Junii, ex actis Munatii Felicis flaminis perpetui curatoris Coloniæ Cirtensis: cùm ventum esset ad domum in qua Christiani conveniebant, Felix flamen perpetuus curator Paulo episcopo dixit, Proferte scripturas legis, & si quid aliud hic habetis, ut & præcepto & jussioni parere possitis. Paulus episcopus dixit, Scripturas lectores habent, sed nos quod hic habemus, damus. Felix flamen perpetuus curator dixit Paulo, Ostende lectores, aut mitte ad illos. Paulus episcopus dixit, Omnes cognoscitis. Felix flamen perpetuus curator dixit, Non eos novimus. Paulus episcopus dixit, Novit Officium publicum, id est Edesius & Junius exceptores. Felix flamen perpetuus curator dixit, Manente ratione de lectoribus quos monstrabit Officium, & vos quod hic habetis date. Sedente Paulo episcopo, & Montano & Victore* [c] *de Castello & Memorio presbyteris, adstante Marte cum Ælio, & Marte diacono, proferente Marcuclio, Catulino, & Silvano &* [d] *Caroso subdiaconis, & Januario, Marcuclio, Fructuoso, Miggene, Saturnino, Victore* [e] *Samsurico, & ceteris fossoribus, contrà scribente Victore Aufidii in breve sic, Calices duo aurei, Item calices sex argentei, &c.* Et alio loco: *Postea quàm* [f] *perventum est in bibliothecam, inventa sunt ibi armaria inania, ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam & lucernam argenteam, quod diceret se post* [g] *arcam invenisse eas. Victor Aufidii Silvano dixit, Mortuus fueras, si non illas invenisses. Felix flamen perpetuus curator Silvano dixit, Inquire diligentiùs, ne quid hic remanserit. Silvanus dixit, Nihil hic remansit, totum hoc ejecimus, &c.* Et alio loco. *Exemplar libelli traditi episcopis à Nundinario diacono. Testis est Christus & Angeli ejus, quoniam* [h] *traditoribus communicastis: id est Silvanus à Cirta traditor est, & fur rerum pauperum, quod omnes vos episcopi, & presbyteri, & diacones, & seniores scitis; & de quadringentis* [i] *follibus Lucillæ clarissimæ feminæ, pro quo vobis conjurastis, ut fieret Majorinus episcopus, & inde factum est schisma. Nam & Victor fullo vestri præsentia & populi dedit folles viginti ut factus esset presbyter, quod scit Christus & Angeli ejus, &c.* Et alio loco: *Quibus lectis Zenophilus consularis dixit, Et actis & litteris quæ recitatæ sunt, traditorem constat esse Silvanum.* Item alio loco: *Zenophilus consularis dixit,* [k] *Quid administrabat tunc Silvanus in clero? Victor respondit, Sub Paulo episcopo orta persecutio est, & Silvanus subdiaconus fuit.*

CAPUT XXX. 34. HABES ne frater Cresconi ad ista quod dicas? Puto non usque adeo frontem perisse de rebus humanis, ut ad purgationem Silvani adhuc putes sententiam recitandam quam dixit in Cæcilianum & collegas ejus quasi traditores: ne magis nos admoneas dicere ex epistola Apostoli simile aliquid, ut paulò antè commemoravi, Qui prædicas non tradendum, tradis, & in quo alium judicas, temetipsum condemnas, eadem enim agis quæ judicas. *Rom. 2.* Sed [l] *postea*, inquis, *Ursacio & Zenophilo persequentibus cùm communicare noluisset, actus est in exsilium.* Immo qui jam traditor fuit, permanere etiam hæreticus voluit, ut falsum honorem in ipsa parte Donati haberet, qui habere in Catholica nullum posset, tam manifestis traditionis suæ gestis publico judicio reseratis. Hæc tu profectò falsa esse dicturus es, & pro vestris majoribus, ut plurimum possis, contra nostros alia prolaturus. Quod quidem forsitan non valebis, non inveniendo quid proferas. Sed fac te invenisse, fac protulisse: tantâne furis impudentiâ, ut abs te prolatis magis contendas credi oportere, quàm eis quæ proferuntur à nobis? Aut enim & hîc & illic fuerunt traditores, si & tu aliqua recitas de confessione nostrorum: aut si aliquid putas contra vestros à nostris esse confictum, cur non & à vestris contra nostros hoc idem nobis putare conceditis? Ergo pro humanis factis, aut & hinc & inde manifestatis, aut ex utroque latere incertis, ne qui in unum Deum credimus litigemus, quod certum & divinum munus est, in Christi gratia concordemus. Cùm enim gesta majorum nostrorum atque vestrorum hinc atque inde contraria recitantur nobis tanto pòst natis, si nec saltem dubitare permittitur, quid iniquius? si autem permittitur, quid sufficientius? Neque enim sicut incertum est à quibus exstiterit traditionis malum, sic incertum est à quo jubeatur reddi [m] turbatæ pacis bonum.

Silvanum Cirtensem Decretalium episcoporum in exsilium actum.

CAPUT XXXI. 35. AC per hoc qui pro incerto alieno malo

[a] Legebatur hîc, *Constantio Maximo Augusto*, quem Constantium Chlorum intelligendum putat Baronius, Constantini patrem, anno Christi 306 demortuum, & *Constantino juniore* nomine ipsum filium ejus Constantinum. Verùm nusquam in fastis consularibus junguntur simul *Constantius & Constantinus junior*, neque Constantio Chloro Maximi titulus tributus est, neque filius ipsius Constantinus, qui seniorem cognominem ante se nullum habuit, junior est appellatus. Et si hoc anno Consul cum Constantio fuisset Constantinus, sequenti anno quo consulatum cum Maximiano Herculio gessit, secundùm consul dici in fastis debuisset, quod minimè reperitur. Errorem emendamus ex veteri eorumdem Gestorum exemplari, in quo prænotantur, *Constantino Maximo &c.* qui est annus Christi 320. Habes hæc Gesta infrà in Appendice, & in iis loca permulta e quibus intelligas non potuisse illa fieri consulatu Constantii Chlori, id est anno Christi 306. Nam hi Cirtæ urbis cives *Constantinienses* appellantur, ipsaque urbs dicitur *Constantina*, quod ipsi nomen ex Constantino ejusdem urbis nomini post Maxentii mortem instauratore inditum est. Præterea de Cæciliani episcopi innocentia judiciis multis jam tum probata ibidem legitur, *Cur ergo* [illegible] *probata est, Silvanus communicat?* Clerici etiam à Zenophilo interrogati, cùm respondent se à majoribus accepisse quòd Silvanus esset traditor, quia scilicet in persecutione codicum tradendorum quæ ad annum Christi 303. pertinet, res sacras tradidisset, traditionis illud crimen longè ante ad tempora à Silvano admissum significant. Adde Constantii Chlori tempore non potuisse Silvanum episcopum ob traditionis crimen à Nundinario diacono in judicium publicum Zenophili viri consularis trahi, neque demum Ursacio & Zenophilo persequentibus, (quod hîc postea cap. 30. Cresconius objectat) in exsilium ejici.

[b] Gesta judicialia contra Silvanum, in hujus tomi Appendice, ferunt, *Idibus decembribus, Sexto Thamugadiensi inducto*

[c] Eadem Gesta, *Victore, Deusatelio & Memorio presbyteris.*

[d] Editi, *Caroso*. At omnes MSS *Caroso*.

[e] Legendum, *Victore Samsurici*, ut patet ex laudatis Gestis judicialibus contra Silvanum, ubi sæpius *Victor ille Samsurici* nominatur.

[f] Editi, *apertum est*. Emendantur ex subsequente libro 4. c. 56. & ex Gestis contra Silvanum.

[g] Gesta contra Silvanum constanter habent *orcam*.

[h] Eadem Gesta, *traditoribus quibus* [illegible]

[i] Follis nummi genus. Confer lib. 22. de Civitate Dei cap. 8. n. 9. & Sermonem 389.

[k] Editi Er. & Lov. *Quis administrabat? Tunc Silvanus in clericatu respondit.* Castigantur juvantibus omnibus hujus libri MSS. sed maximè succurrente exemplari Gestorum contra Silvanum.

[l] Editi, *Sed postea quàm* [illegible] MSS. *Sed postea, inquis, &c.* Idenim ipse exprobrat Cresconius.

[m] In MSS. plerique deest, *turbatæ*.

pacem Christi respuit, certissime malus est: quando quidem Cyprianus nec pro certa permixtorum malitia zizaniorum pacem deseruit frumentorum, qui scribens ad Maximum dixit, *Et si videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* Non dixit suspicamur, opinamur, arbitramur, conjicimus, credimus: sed *cernimus* dixit. O verbum, quo cuncta dubitatio tolleretur, ut corpus Christi non divideretur! Si sola frumenta desideras, geme in labore agri, gaude in spe horrei, tolera malos in communione sacramentorum Christi, ne ante littoris tempus retia disrumpendo, fias quod tolerare noluisti. Ista dicerem, si de traditoribus quos accusatis aliquid probassetis. Immo hoc verò tempore nec ista jam dicerem: non enim jubeor tolerare, cum quibus jam non cogor vivere. Quòd si mihi etiam nunc traditor demonstretur, quâ conscientiâ desero tot Christianas gentes, quibus non demonstratur? Deinde ego ipse si nunc disco quod paulò antè nesciebam, cur in me rescinditis quod sciebam? Baptismum quippe Christi me accepisse sciebam: vos etiam ipsi alienum scelus, quod ignoratum nemini obesse conceditis.

CAPUT XXXII. 36. CUR ergo heri baptizatum, hodie rebaptizatis, cùm alienum scelus quod heri nesciebam, hodie doceatis? Nesciens à quali acceperit, baptismi accepti non erat reus. Modò abs te hoc didicit, baptismi rescissi quare fit reus? Nam sive consenserit documentis tuis, sive non consenserit, qui Christi baptismum ministerio traditoris accepit, nisi probaveris eum scisse à quo acceperit, nec secundùm vos rectè potueris baptizare. Jam nunc averte ab studio partium mentem tuam, & considera quàm innumerabilis multitudo Christianorum in Africa ipsa nesciat qui fuerint traditores: quanto magis in cetero orbe terrarum, quantam multitudinem, nisi cùm baptizaretur scisse conviceris, aut baptizandam dicere non audebis, aut judicare de occultis cordis audebis. Et ubi est quod tibi placet, quæ abs te interposita est divina sententia, *Quæ manifesta sunt vobis, quæ autem occulta sunt Domino Deo vestro?* (Deut. 29. 29.) Crede orbi Christiano dicenti tibi, Baptismum Christi scio, qui fuerint traditores in Africa, vel ubilibet, ignoro. Quid in me occulta humana judicas, ut manifesta in me divina rescindas? Fac te scelus alienum modò mihi probare, quod dicis: hoc cùm baptismum acciperem, nesciebam: si propter eos quos nunc mihi prodis, [a] baptizare eos qui nescientes ab adulteris acceperunt, quos modò prodideris. Quid ad hæc dicis, nisi non est sanctum, non est mundum, nisi quod voluero, & [b] quomodo voluero.

CAPUT XXXIII. 37. IN *hac re testis est*, inquis, *totius orbis penè conscientia.* Responderur tibi, In hac re totius orbis nulla est omnino conscientia. *Hoc*, inquis, *majores nostri à suis parentibus acceperunt.* Respondetur, Sed errantes ab errantibus aut calumniantibus. Nam & majores Judæorum corpus Christi de sepulcro furatum à suis majoribus acceperunt. *Non olim defunctis sunt*, inquis, *qui traditionis hujus facinus per quos & quibus locis admissum sit cognoverunt.* Respondetur, Hoc & nostri pro suis [c] partibus dicunt. *Exstant*, inquis, *etiam libri quibus ordo rerum gestarum fideliter ac diligenter adscriptus est: sunt acta, sunt litteræ, multorum quoque tenetur manifesta confessio.* Respondetur tibi, hæc & nostris pro suis partibus non deesse. Aut ergo illis credamus, qui putuerunt caussam suam illis Ecclesiis persuadere, quas scriptas in libris divinis & canonicis legimus: aut quod tu dixisti de Optato, nec absolvamus dubia, nec damnemus; & pacem Christi cujus bonum dubium non est, fraterna dilectione teneamus.

CAPUT XXXIV. Vide infrà lib. 4. 44. 38. SED *Orientales*, quos modò nostros esse concedis, *non latuisse hoc facinus* dicis. Atque ut hoc probes, inseris *principium epistolæ concilii Sardicensis, ubi Donati Carthaginis episcopi vestri nomen invenitur adscriptum. Quod ideo factum putas & affirmas, quòd videlicet Orientalibus, qui de concilio suo hæc scripta miserunt, facinus displicuerit traditorum, & ab eorum se communione retraxerant, & propterea Donato vestro communicabant.* Disce ergo quod nescis, Sardicense concilium Arianorum fuit, quod [d] totum jam diu est ut habemus in manibus, contractum maximè contra Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, qui eorum errorem ex ipsa civitate ortum, præ ceteris acriter arguebat & refellebat. (Sardicense concilium.) Non igitur mirum si illi hæretici Donatum sibi adsciscere tentaverunt, quos per totum orbem catholica damnabat Ecclesia. Quamquam nos sine civitatum nominibus episcopos ad quos hæ litteræ datæ sunt habeamus. Aut ergo aliquis Donatus fuit non in Africa episcopus, cui nomini Carthago à vestris est addita; aut, ut dixi, Africanam hæresim Orientalis hæresis sibi tentavit adjungere. (Ariani Donatistas sibi adjungere sunt conati.) Quod hinc maximè credibile est, quòd ad Carthaginis episcopum Romano prætermisso, numquam Orientalis catholica scriberet: ubi saltem vester scribi debuit, quem soletis Romam paucis vestris mittere ex Africa. Sed Deo gratias, quod nec valuit, si tamen cœpta est, illa conspiratio hæreticorum Orientalium cum Afris hæreticis prævalere. Tu Arianos jam inter hæreticos & nobis & vobis detestandos in tua epistola posuisti; unde mihi tecum nulla necessitas est, etiam de hac quæstione confligere. Nam quòd tibi proposuisti quæstionem tamquam à nobis objectam: *Si hæc ita sunt, à communione vestrorum quemadmodum Orientales postea disgregati sunt?* & respondisti, *quòd in recipiendis iterum nostris damnatæ caussæ non potuerint servare constantiam*: numquid mirandum est de tam longinquis terris episcopos tuos impunè tibi narrare quod volunt? Quod si omnino ita esset, tot populi quid fecerunt, qui cùm ista nescirent, tamen à vobis rebaptizandi censentur? An non est credibile, quòd hæc populi ignorare potuerint, cùm tu harum rerum aliquantùm studiosior, quid cum Maximianensibus egerint vestri Afri in Africa, [e] nisi litteris meis velles respondere, non quæreres?

CAPUT XXXV. Lib. 1 cont. Petil. c. 17. 39. ILLUD verò quod dixi, *Neque si ali-*

[a] Locus mutilus, redintegrandus his fortè additis quatuor verbis, *baptizare me vis, debes*, ut mox sequatur, *baptizare eos qui nescientes*. Facilis enim librariorum lapsus fuit in verbo *baptizare*, quod iterum proximè recurrebat.

[b] In MSS. *& quando voluero*.

[c] Nonnulli codices, *pro suis parentibus*.

[d] Sic Am. Er. & omnes MSS. Sola editio Lov. habet, *quod verum jam diu est*. Sardicense illud idem creditur ac Philippopolitanum, quod Orientales Ariani relicto Sardicensi seorsum habuerunt.

[e] Editi pro *nisi*, habebant *si*. Castigamus ex Corbeiensi codice.

quorum in nostra communione defunctorum traditio probaretur, quæ à nobis improbatur & displicet, nos ex aliqua parte macularet: quàm ridiculè *putasti ridiculum & minùs conveniens prudentiæ meæ*. Proinde jam cupio nosse quomodo id refellerit prudentia tua. An quia dicis, *te non videre quomodo à nobis improbetur, vel quatenus displiceat, quod numquam cognito errore damnavimus, in eorum schismate positi*? Vide potiùs, quàm breviter ad ista respondeam. Ego in Ecclesia sum, cujus membra sunt illæ omnes Ecclesiæ, quas ex laboribus Apostolorum natas atque firmatas simul in litteris canonicis novimus: earum communionem, quantum me adjuvat Dominus, sive in Africa, sive ubicumque non deseram. In hac communione si fuerunt quos nescio traditores, cùm eos demonstraveris, & carne & corde mortuos detestabor: nequaquam tamen à vivis in ejusdem Ecclesiæ sancta unitate manentibus, propter mortuos alienabor. Neque enim [a] ipsi hanc Ecclesiam condiderunt, sed in ea, si boni frumentum, si autem mali palea fuerunt. Vos autem quos tam manifestæ Ecclesiæ zizania vel palea maculare non posset, quæ caussa fuit vestræ divisionis, nisi appetitus sacrilegi schismatis? *Si tibi*, inquis, [b] *displicet, improba, fuge & relinque Ecclesiam traditorum. Noli errantium majorum tuorum sequi vestigia*. Ad hoc respondeo: Si nec illi fuerunt traditores, majores mei sunt: si fuerunt, quod ego non sum, non sunt majores mei. Ecclesiam teneo plenam tritico & paleâ. Non dico, si alios qui suam sarcinam portant, sed si me ipsum in ea mihi ostenderes traditorem, ubi mihi licet in melius commutari, non mihi opus est inde separari. Si quos tales in sacramentorum ejus communione cognovero, verbo & disciplinâ Domini emendo quos possum, tolero quos emendare non possum. Fugio paleam, ne hoc sim: non aream, ne nihil sim.

Caput XXXVI. 40. Proinde noli frustra [c] in hanc sententiam ventilari. Magis enim me admonet, quomodo id agam, præceptum Apostolicum quod ipse posuisti: *Ne communices peccatis alienis, te ipsum castum serva*. (1. Tim. 5. 22.) Nam ut ostenderet quemadmodum quisque non communicaret peccatis alienis, ad hoc addidit, *te ipsum castum serva*. Non enim qui se castum servat, communicat peccatis alienis: quamvis, non eorum peccata, sed illa quæ ad judicium sibi sumunt, Dei sacramenta communicet cum eis, à quibus se castum servando fecit alienum. Alioquin etiam Cyprianus, quod absit, peccatis raptorum & fœneratorum collegarum communicabat, cum quibus tamen in communione divinorum sacramentorum manebat, de quibus [d] dicit: *Episcopi plurimi, quos & ornamento esse oportebat ceteris & exemplo, divina procuratione neglecta, procuratores rerum sæcularium fieri, derelictâ cathedrâ, plebe deserta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis quæstuosæ nundinas aucupari: esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter velle; fundos insidiosis fraudibus* [e] *rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere*. (Epistola seu serm. de Lapsis.) Numquid talium ille communicabat peccatis? Numquid eorum sectam sequebatur? Et tamen cum eis in eorumdem sacramentorum communione persistebat: quia illi sacramenta non ipsi instituerant moribus suis, sed ad pœnam sibi valere faciebant moribus malis.

Caput XXXVII. 41. Quid est autem quod dicis, cùm ex persona mea tibi proposuisses, quod ego numquam divinum tradiderim Testamentum? Adjungis eoim, *Sed ille qui tradidit, te creavit*. Deinde contexis quæ tibi bene sonare videbantur: *Fonte deducitur rivus, & caput membra sequuntur. Sano capite omne sanum est corpus, & si quid in hoc morbi vel vitii est, omnia membra debilitat. Originem suam respicit, quidquid in stirpe processit*. Et post hæc quasi in extremo concludis: *Non potest innocens esse, qui sectam non sequitur innocentis*. In his omnibus verbis tuis creatorem meum, caput meum, non fecisti nisi traditorem; quem quidem accusare tantùm, non convincere potuisti. Ego autem nec ejus innocentiam mihi creatricem, vel fontem caputve constituo: sed tu ad illud redis, in quo Petilianus erravit, ne cujusque in sanctificatione baptismatis Christus sit origo caputque nascentis: & non vis venire in maledictum, de quo scriptum est, Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine: (Jerem. 17. 5.) cùm te aliunde non involvas, [f] ne cùm resiliens, in aliud recidas.

Caput XXXVIII. 42. Sed & testimonio me admones de Scripturis, quid tibi adhuc ad ista respondeam. Dicis enim, *propter hoc scriptum esse, In legalibus patrum vestrorum ne ambulaveritis*. (Ezech. 20. 18.) Nec advertis dictum esse Judæis, ut mala facta patrum suorum non imitarentur, non ut ab illo Dei populo scinderentur. Si ergo licuit regi David, Samueli, Isaiæ, Jeremiæ, Zachariæ, ceterisque sanctis ac prophetis Dei inter contemtores legis Dei mandata servare, atque in illos ipsos mandati transgressores multa digna & vera verba jaculari, patrum quoque illa peccata quibus sub Moyse ita offenderunt Deum, ut nemo eorum dignus esset terram promissionis intrare, non imitari, non sectari, sed detestari ac fugere, & [g] illos qui ea committerent, similitudine talium patrum increpare, nec tamen sibi alterum populum quasi purgatum & [h] liquatum separatione sacrilega constituere: quomodo nobis non liceat nec facta, nescio quorum, quæ magis objicitis quàm probatis, imitari; nec tamen ab ea quæ in universo mundo, sicut Apostolus dicit, (Col. 1. 6.) fructificat & crescit, sancta Ecclesia separari? Numquid aliqua sacramenta instituerunt traditores, in quibus baptizarer? Numquid aliquos libros de facienda vel imitanda traditione posteris condiderunt, & eorum tenemus sequimurque doctrinam? Quod si fecissent, nec sibi communicare paterentur, nisi eos qui illa legerent, approbarent; ipsi ab Ecclesiæ se unitate dividerent: in quorum divisione me si videres, tunc me dicere deberes esse in Ecclesia traditorum. Quòd si sua pessima de facienda traditione præ-

[a] Am. & Er. *Neque enim episcopi hanc Ecclesiam condiderunt*.
[b] Duo MSS. *displicent*.
[c] Itidem duo MSS. *in hac sententia*. Alii MSS. pro ventilare, habent, *vocilare*.
[d] Editi, *dicuntur*. At MSS. *dicit*; & ex his Georgianus pro ornamento esse habet ut apud Cyprianum, *hortamento esse*.
[e] Am. Er. & plures MSS. *fraudibus parare*.
[f] Plures MSS. *nec cùm resilieris*.
[g] MSS. *& illis qui ea committerent, similitudinem talium patrum increpare*.
[h] Aliquot MSS. *& eliquatum*.

cepta conscriberent, nec tamen extra Ecclesiam sua propria congregatione atque communione colligerentur; zizania propterea computarentur, quorum caussâ frumenta non rectè desererentur.

Caput XXXIX. Lib. 1. cont. Petil. c. 17.

43. Ecce dico iterum, quæ me ulteriùs vetas dicere: *Arguis apud me eos, quos jam olim defunctos mea cognitio non judicavit.* Dicis tu contra: *Licet tibi & hodie judicare, & judicium non tantùm de vivis, sed etiam de mortuis haberi potest. Licèt enim sit mortuus qui peccavit, numquam illud moritur quod admisit.* Quid si cùm viveret se correxit, Deumque placavit? Nunne mortuum & deletum est quod admisit? sicut Felicianus & Prætextatus Maximiani ordinatores, data sicut dicis dilatione, se tanto scelere correxerunt. Mirum est autem, si propria peccata non obsunt hominibus qui ea facta correxerint, & aliis obsunt qui ea omnino non fecerint: quòd si de nobis agitur, adde, qui nec facta cognoverint. Sed dicis *licere mihi etiam hodie judicare, quia judicium non tantùm de vivis, sed etiam de mortuis fieri potest.* Ecce volo judicare, sed vos caussam ipsam non vultis agere; immo verò tunc actam, tunc etiam sine dubio terminatam, nobis demonstrantibus, non vultis agnoscere. Sed faciamus vos potiùs habere quod docere possitis: quos nondum docuistis, quare jam rebaptizandos esse contenditis, quando quidem à traditoribus quos ignoraverant baptizatus, nec cùm docueritis baptizare debeatis; sicut eos qui nescientes ab adulteris baptizati sunt, & illis proditis atque convictis non baptizatis?

Cap. XL.

44. Hic fortè dicas, Sed de Cæciliano jam judicatum est. Respondetur tibi, Jam judicatum erat & de Primiano à centum episcopis vestris, quibus eum iniquissimum Maximianus persuaserat, ante quàm Bagaiense concilium faceretis. Sed in primo judicio damnatus est absens, in secundo absolutus est præsens. Si post primum quos baptizavit rebaptizari non possunt, quanto potiùs post secundum? Ita & Cæcilianus primo apud Carthaginem judicio Secundi Tigisitani damnatus est absens, secundo judicio [a] Miltiadis Romani absolutus est præsens: adhuc nos de illo certos esse non vultis, saltem dubitare permittite, vincit enim vos non solùm qui Cæcilianum scit innocentem, verùm etiam qui nescit nocentem. Vos autem utrosque rebaptizandos esse censetis, & qui dicunt, Novimus, & qui dicunt, Non novimus qualis fuerit Cæcilianus. Non sunt baptizandi quos baptizavit Primianus post primum judicium quo damnatus est absens, & baptizandi sunt quos baptizavit Cæcilianus post secundum judicium quo absolutus est præsens? Illum damnatum damnare non licuit: de isto absoluto saltem liceat dubitare. Cujus crimina etiamsi certa nobis essent, in Ecclesia [b] constituros, quam Spiritus-sanctus velut aream cum palea prænuntiavit, nequaquam nos aliena peccata non imitata macularent. Et tamen etiam si nobis incerta esse dicuntur, non solùm rei constituimur, verùm etiam baptizandi judicamur. Itane agitis? Siccine cuncta pervertitis? Tantumne re vera vobis licere arbitramini, ut quod vultis sit sanctum, quod vultis immundum? Cohibete vos, non proficiatis in malis, ne pereatis à bonis.

Caput XLI. Lib. 1 cont. Gaud. c. 18.

45. Nam illud quod dixi, *Quòd si de persecutionibus agis, citò respondeo; si aliquid iniquè passi estis, non pertinere ad eos qui talia quamvis improbè facientes, pro pace tamen unitatis laudabiliter tolerant*, quàm fallaciter refellere voluisti, prorsus non cogitans litteras tuas sani capitis habituras esse lectorem. Ita enim respondes, quasi ego dixerim, persecutionem vobis pro pace unitatis fieri debere. Quod illo quidem loco non dixi: sed dixi, si aliquid iniquè passi estis, non pertinere ad eos à quibus laudabiliter pro unitatis pace tolerantur, qui talia in vos quamvis improbè faciunt. Quod cùm apertissimè dictum sit, saltem expositum attendant quos fallere voluisti. Neque enim te, quod tam apertum est, non intellexisse arbitror: sed brevitatem sententiæ meæ facilè putasti posse in caliginem mitti, ubi quodlibet aliud diceres, ei respondisse videreris. Cur autem dixerim malos communionis nostræ, hoc est, areæ Dominicæ paleam, cùm in vos iniquè agunt, à bonis nostris laudabiliter pro pace tolerari, quid opus est ut ipse ostendam, ipse defendam; cùm pro me beatus Cyprianus apertissimè & candidissimè dicat, etiam cùm cernuntur in Ecclesia mali, non propter eos Ecclesiam deserendam: hoc est, quod dixi, eos pro unitatis pace tolerandos. Neque enim vos ampliùs quàm nos persequuntur, qui vos iniquè persequentes dant vobis ad decipiendos imperitos, licèt falsam similitudinem gloriæ, nobis autem vulnus grande tristitiæ.

In epistola ad Maximum. V. suprà c. 31.

Caput XLII.

46. Deinde commemorans etiam nescio quos mortuos, quos à nostris dicis occisos, tamquam in campo facundiæ [c] tuæ positus latissimè exaggeras locum, in quo vobis videmini similes martyrum; cùm quotidie vestrorum incredibilia patiamur facta Clericorum & Circumcellionum, multo pejora quàm quorumlibet latronum atque prædonum. Namque horrendis armati cujusque generis telis, terribiliter vagando, non dico ecclesiasticam, sed ipsam humanam quietem pacemque perturbant, nocturnis aggressionibus clericorum catholicorum invasas domos nudas atque inanes derelinquunt: ipsos etiam raptos & fustibus tunsos, ferroque concisos, semivivos abjiciunt. Insuper novo & ante hac inaudito sceleris genere, oculis eorum calcem aceto permixto infundentes & infercientes, quos evellere compendio poterant, excruciare ampliùs eligunt quàm citiùs excæcare. Nam primò tantùm calce ad hoc facinus utebantur, sed postea quàm illos quibus hoc fecerant, citò salutem reparasse didicerunt, acetum addiderunt.

Circumcellionum scelera, & crudelitatis in catholicos exempla.

Caput XLIII.

47. Omitto antè quanta commiserunt, quibus easdem leges adversùs errorem vestrum constitui coëgerunt, magis Christiana mansuetudine temperatas, quàm in tam magna scelera vi congrui vigoris exsertas. Episcopus catholicus à Thubursicubure Servus nomine, cùm invasum à vestris locum repeteret, & utriusque partis procuratores proconsulare præstolarentur examen, repentè sibi in oppido memorato vestris armatis

Servus Thubursicubensis episcopus.

[a] Am. Er. & plures MSS. *Melchiades.*

[b] Er. Lov. *constitutis.* At MSS *constitutos*: pendet à subsequente verbo, *macularent.*

[c] Am. *in campo facundia sua positus.* Er. & Lov. *in campo facundia si positus.* Emendantur ex MSS.

irruentibus vix vivus aufugit. A quibus pater ejus presbyter, ætate ac moribus gravis, ea cæde qua vehementer afflictus est, post dies paucos excessit è vita. Maximianus episcopus catholicus Bagaiensis, dictâ inter partes judiciariâ sententiâ, basilicam fundi [a] Calvianensis evicerat, quam vestri illicitè aliquando usurpaverant: hanc cùm jure perspicuo retineret, in ea ipsa sub altari quò confugerat, eodem supra se fracto, ejusque lignis aliisque fustibus, ferro etiam crudeliter cæsus, totum illum locum sanguine opplevit. Acceperat autem & grande vulnus in inguine, unde cruore largiùs effluente, continuò moreretur, nisi major eorum crudelitas per occultam Dei misericordiam profuisset. Nam cùm membris ex ea parte nudatis semivivus insuper pronusque traheretur, exundantes venas latenter pulvis [b] obstrusit. Inde nostrorum manibus cùm ferretur, rursus illis irruentibus violenter extortus est, graviúsque multatus, & de excelsa turri noctu præcipitatus, subter cinere stercoris mollirer jacebat exceptus, sensu amisso vix extremum spiritum [c] tenens. Ibi eum transiens quidam pauper invenit, cùm ventris exonerandi caussâ ad eum divertisset locum. Agnovit autem, cùm pavidus suam conjugem accersiit, quam procul verecundia dimoverat lucernam ferentem. Tunc eum ambo pervexerunt domum, vel miserando, vel aliquid etiam lucelli sperando, cùm sive vivus sive mortuus, collectus tamen nostris ostenderetur? Quid plura? Mirabili curatione sanatus est, vivit, plures in ejus corpore cicatrices quàm membra numerantur. Hunc ad transmarinas terras occisum à vestris, fama nuntiaverat, & ejus facinoris immanitas, gravisque indignitas, quaqua versùm audiri potuit, dolore horrendo cuncta commoverat. Quò postea quàm ipse secutus est, recentissimæ cicatrices ejus famæ illud mendacium defenderunt: nam quem tunc inspicientes vix crederent vivum, non temere illa jactasse videbatur occisum. Hic cùm illic invenisset collegam Thubursicensem, quem paulò antè commemoravi, & alios nonnullos similia vel non multò inferiora perpessos, nec eis ad propria revertendi ulla facultas patere videretur; & quia Circumcellionum vestrorum nobilis furor horrendum præbens vestris clericis satellitium usquequaque odiosissimè innotuit; ingens in vos conflagravit invidia, atque inde factum est, ut & præteritæ omnes contra vos leges excitarentur, & istæ [*] conderentur novæ. Quarum tamen universarum severitas, si vestrorum inordinatæ ac sine ulla lege grassanti sævitiæ comparetur, mira lenitas appellanda est. His enim magis tanta potestate acceptâ mansuetudo catholica commendatur, quàm hæretica immanitas plectitur: immo verò in nos, cædes, rapinas, incendia, cæcitates, excogitando, mandando, exercendo, audaciùs & insaniùs debacchatur.

Maximianus Bagaiensis episcopus quænam à Donatistis & Circumcellionibus perpessus.

* Leges Honorii. Vide suprà pag. 387.

CAPUT XLIV.

48. HÆC enim ego commemorare volui, per quæ [*] factum est, ut his nostris temporibus adversùs vos ista imperialia statuta ferrentur, immo adversùs errorem vestrum. Nam quid [d] tam, si sapiatis, prodesse probabis? Ceterùm omnia quæ vel anteriorum litteris didici, vel ipse cognovi, sæva facta vestrorum, quibus ab initio divisionis vestræ usque ad hoc tempus Ecclesiam catholicam persecuti sunt, si velim retexere, quæ lingua, quis stilus, quantum tempus otiumque sufficiat?

* Conf. epistola 185. cap. 7. n. 26.

CAPUT XLV.

49. DE Optato cùm agerem, tuque hoc magis excusare voluisses, quàm purgare, dixisti *reos hinc vestros esse non posse, quòd eos ad vindicandum nemo pertulerit.* Tot protestationes nostrorum de furiosissimis vestrorum violentiis archiva publica citiùs impleverunt, quàm ullam apud vos vindictam illa facta meruerunt. Sed fortè & hîc dicatur, protestationes quidem depositas, sed ad ipsos [e] vindicanda nulla perlata. Audi ergo quædam, quæ ipse sum expertus. Cùm receptorum à vestris Maximianensium quosdam naverant caussam cognovissemus, & eam quaqua versum poteramus ferventi diffamaremus instantiâ; illi rebus tam recentibus & tanta manifestatione clarentibus, quid respondere possent non invenientes, solito crebriùs & audaciùs Circumcellionum violentiis turbisque furentibus nos à prædicanda catholica veritate, suaque fallacia convincenda, deterrere cœperunt. Et quia multi erroris eorum laqueis implicati, cum quibus ut inde liberarentur agebamus, respondebant nobis, hoc nos cum episcopis suis agere debere, collationemque nostram se vehementer optare, ubi possent videre quibus asserentibus superaret veritas falsitatem, in Carthaginensi totius Africæ concilio nobis placuit, ut adhibita etiam publicorum testificatione gestorum, quò possemus eis qui hoc flagitabant probare, desiderio eorum nos minimè defuisse, vestri pacificè convenirentur episcopi, quisque ab eo nostrûm qui eodem loco in quo ille consisteret; ut per collationem nostram errore sublato, Christiana & fraterna societate, unitate, caritate, pace frueremur: id intuentes, quia si hoc fieri vellent, adjuvante misericordiâ Dei facillimè poterat, quidquid in caussa nostra esset, agnosci; si autem recusarent, saltem diffidentia eorum non frustra illis, qui hoc à nobis poposcerant, appareret. Factum est, conventi sunt, recusarunt: quibus verbis, quo dolo, maledictione, amaritudine plenis, nunc longum est demonstrare.

Omnes optant Catholicorum & Donatistarum episcopi collationem, vide epist. 88.

Donatistæ recusant collationem.

CAPUT XLVI.

50. INTEREA Crispinus Calamensis vester episcopus, à Possidio collega meo in eadem civitate apud acta conventus, ad concilium vestrum primò distulerat, pollicens cum collegis suis ibi se visurum quid respondere deberet. Deinde post non parvum tempus repetita conventione, rursus apud acta respondit: *Verba viri peccatoris ne timueris. Et iterum: In aures imprudentis cave quidquam dixeris; ne cùm audierit, irrideat sensatos sermones tuos. Postremò, hanc responsionem meam patriarchali sermone definio: Recedant à me impii, vias eorum nosse nolo.* Hanc ejus responsionem cùm docti indoctique riderent; quippe hominis dicentis verba viri peccatoris se non timere, cui respondere minimè au-

1. Mach. 2. 62. Prov. 23. 9.

[a] Sic in omnibus MSS. At in editis legitur, *Calmanensis.*
[b] Editi, *obstruxit*. MSS. omnes, *obstrusit*. Et in epistola 185. ad Bonifacium, ubi hæc ejusdem Maximiani describuntur cædes, n. 27. legitur, *exundantis vena pulvis obstrusit.*
[c] Michaëlinus codex, *trahens.*
[d] Editi Er. & Lov. *Nam quid jam si sapiatis potest esse probabilius.* Emendantur ex MSS.
[e] Sic MSS. At editi, *ad ipsos vindicandos nullam perlatam.* malè.

Veritas etiam coram indignis propter dignos prædicanda.

deret; & in aures imprudentis nolle se aliquid dicere, quasi aliquod secretum fuerat imprudentis auribus temere commissurus, cùm ea quæ diceret multi possent prudentes audire, qualium caussâ & Dominus Christus tanta Pharisæis quamvis imprudentibus loquebatur; & nolle se nosse vias impiorum, quasi vias suas eum docere vellent quos impios putabat, ac non potiùs ipse si teneret vias Dei, etiam impios docere deberet, sicut scriptum est: Doceam iniquos vias tuas, & impii ad te converrentur. Cùm ergo B ista responsio à multis intelligeretur, multis etiam demonstraretur, quàm inanis esset, quantum adtinebat ad caussam; quàm verò amara & maledica, quod non pertinebat ad caussam; atque ita ejus, sicut apud vos habetur, doctissima annositas, hesterno contra stante tyrone nihil adversùm veritatem posse [a] probaretur, rideretur: subitò post paucos dies iter agenti Possidio, alius Crispinus ejus presbyter, & ut perhibetur propinquus, tetendit insidias armatorum, in quas C penè jam noster inciderat, nisi eis prospectis atque nuntiatis, ad quemdam fundum fugiens divertisset, ubi ille nihil auderet, vel non prævaleret, vel si quid etiam fecisset, negare non posset. Quo comperto, continuò consecutus est tantâ cæcus insaniâ, ut jam latere turpe arbitraretur. Tum domum, in qua cum suis se Possidius incluserat, sepire armatis, lapidibus circumtundere, ambire flammis, aditum ex omni parte moliri. Quæ verò aderat incolentium multitu- D do, memor periculi sui, si in eo loco aggressum tantum facinus impleretur, partim illum deprecabatur ut parceret, quem resistendo non audebat offendere, partim verò ignes suppositos exstinguebat. Cùm ille nihilo segniùs cœptis fervidus atque inexoratus instaret, cessit aliquando ictibus janua, ingressi sunt, sauciatisque cæde jumentis, quæ in inferiore domûs parte compererant, de superioribus episcopum deposuerunt, afficientes plagis & contumeliis. Ubi ne E graviùs sævirent, intercessit ipse Crispinus, velut aliis rogantibus flexus, quorum non tam videbatur in ira sua curare deprecationem, quàm in facinore testimonium formidare.

Psal. 50. 15.

Hesternum dixi juvenem

Crispini Donatistæ immanitas. De qua etiam epist. 105.

CAPUT XLVII.

51. HÆC postea quàm nota facta sunt in oppido Calamensi, exspectabatur Crispinus episcopus vester, quemadmodum in suum presbyterum vindicaret. Accessit etiam protestatio municipalibus gestis expressa, cujus vel timore vel pudore cogeretur exercere ecclesiasticam vindi- F ctam. Quod cùm omnino contemneret, tantusque fieret vestrorum tumultus, ut quia veritati prædicandæ, cui respondere non poterant, itinera clausuri putarentur, immo verò jam etiam cernerentur: leges quæ non deerant, sed quasi deessent, in nostris manibus quiescebant, adversùs Crispinum episcopum vestrum commotæ sunt, magis ut nostra mansuetudo demonstraretur, quàm ut illorum puniretur audacia. Neque enim aliter innotesceret, quid adjutorio G Christi Ecclesia catholica in suos inimicos posset & nollet, non secundùm hæreticam præsumtionem privato furore Circumcellionibus sævientibus, sed secundùm propheticam veritatem jugo Domini Dei subditis regibus. Exhibitus igitur Crispinus, & quod se esse proconsuli quæ-

A renti negaverat, facillimè convictus hæreticus, decem tamen libras auri, quam multam in omnes hæreticos Imperator major Theodosius constituerat, intercedente Possidio non est compulsus exsolvere. Qua mitissimâ sententiâ non contentus, nescio quo consilio, quod displicuisse vestris omnibus dicebatur, ad ejusdem Theodosii filios provocandum putavit. Acceptatum est, rescriptum est. Quid aliud, nisi quòd pars Donati jam sciret se ad illam pœnam aurariam cum ceteris hæreticis pertinere? cum quibus propter communionem talis persecutionis, aut communem se deputet habere justitiam; aut si non deputat, non se ideo jactet justam, quia eâ pœnâ coërcetur, qua coërceri & eas hæreses videt quas concedit injustas: & tandem intelligat, quòd Christi martyrem non facit pœna, sed caussa: nos autem usque adeo sævos persecutores esse arguar, ut nec post imperiale rescriptum aurum illud fisco Crispinus expenderit, indulgentiam illi catholicis episcopis impetrantibus, & nunc inter ipsas etiam recentissimas [*] leges proscriptionem vestris episcopis comminantes in re propria securus sedeat, & catholici clerici inter manus Circumcellionum clericorumque vestrorum, domos, victum, salutem ac lumen corporis pendant.

Decem librarum auri multam in omnes hæreticos senior Theodosius constituit. Vide epist. 88. n. 7.

Martyrem non pœna facit, sed caussa.

[*] V. suprà pag. 387.

CAPUT XLVIII.

52. HÆC qui faciunt, quid ego dicam latronibus, piratis, truculento alicui generi barbarorum, quando nec ipsi omnium crudelitatum magistro diabolo comparandi sunt? Ille sanctum virum Job omnibus ejus rebus ablatis, gravissimo vulnere à capite usque ad pedes percussit, & tamen fuit illic integris integer luminibus locus, nec oculos ejus exstinxit, cujus totum in potestatem corpus accepit. Verùm hæc videlicet non perferuntur ad vestros, cùm Crispinus maluerit Carthaginem pergere, propriâ pertinaciâ superari, mansuetudinis episcopalis intercessione mitissimam in se prolatam recusare sententiam, appellare ad ejus filios cujus lege se irretitum videbat, ut excitaret universæ parti Donati, quod solus perpeti nec volebat, nec cogebatur, quàm unius sui presbyteri audacissimum & invidiosissimum facinus sola degradatione punire.

53. Restitutus quidam in regione Hipponensi vester presbyter fuit, qui cùm ad catholicam pacem, ante quàm istis imperialibus legibus juberetur, veritatis ratione permotus, manifesta voluntate transisset, de domo sua raptus est à clericis & Circumcellionibus vestris, luce palàm in castellum proximum ductus, & multitudine spectante, nihilque resistere audente, ad furentium arbitrium fustibus cæsus, in lacuna lutulenta volutatus, amictu junceo dehonestatus: postea quàm satis [b] excruciavit oculos dolentium, ridentiumque satiavit, inde ductus ad alium locum quò nemo nostrorum audebat accedere, duodecimo die vix dimissus est. Hoc episcopo vestro Hipponiensi Proculiano ipse sum questus, gestis sanè municipalibus, ne si quid agere esset necesse, hoc ad se negaret fuisse perlatum. Quid responderit, quemadmodum ab inquirenda caussa dissimulaverit, nostramque intentionem dolosiùs eludendam pòst etiam non respondendo putaverit, satis eadem gesta testantur. Nunc ve-

Crudelitas Donatistarum in Restitutum presbyterum, ad catholicam relictis eis conversum. Vide etiam de eo epist. 88. n. 6. & 105. n. 3.

[a] Ita MSS. At editi, *posse videretur*: omisso, *probaretur*.

I i [b] Aliquot MSS. *satis excruciatus*.

ro qui ad nos à vobis clerici transierunt, quanta patiantur a vestris, quando narrare sufficimus? Denique non quicumque ad nos inde veniunt, veritatem persecutione derelinquunt; sed multi ad nos inde non veniunt, quia persecutionem à vestris pro veritate perpeti metuunt.

Caput XLIX.

54. Aufer itaque de medio supervacuas invidias molestiarum, quas regalibus jussis pro vestro errore patimini, perparvas & prope nullas pro magno furore vestrorum, imputantes etiam nobis quæ ab ipsis terrenis potestatibus, B ut vestrorum impetus à sua salute depellant, necessitate fiunt, non voluntate. Neque si quadraginta illi, qui Paulum apostolum interficere conjuraverant, in armatos à quibus deducebatur irruissent, pœnasque sumsissent, Paulo ista fuerant imputanda. Omitto quòd etiam voluntarias mortes, quas ipsi sibi ingerunt, in nos mentiendo transfertis. Nam de [a] Marculo, quòd se ipse præcipitaverit audivi. Quod profectò est credibilius, quàm hoc aliquam potestatem Ro- C manam jubere potuisse, Romanis legibus nimis insolitum; cùm hoc malum, inter tot hæreses sub Christiano vocabulo errantes, proprium sit hæresis vestræ. Unde quid prodest, quòd conciliis suis hoc vestri episcopi prohibuisse & damnasse se jactant, sicut ipse commemorasti; cùm tot rupes & abrupta saxorum ex Marculiano illo magisterio quotidie funestentur? Dixi ergo quid de Marculo audiverim, & unde hoc credibilius possit videri: quid autem verum sit, Deus noverit. D De aliis autem tribus, quorum mortes pariter objecisti, quid vel quomodo factum sit, ab eis quos nosse existimo, fateor non quæsivi.

Act. 23. 12. & 21.

Spontaneæ Donatistarum mortes.

Cap. L.

55. Nullis tamen bonis in Catholica hoc placet, si usque ad mortem in quemquam, licèt hæreticum, sæviatur. Neque verò, si longè à morte cujuslibet molestiis libido ulciscendi malum pro malo retribuat, approbamus: multo ampliùs detestantes, si ex occasione, velut pro unitate conandi, concupita quisque auferat aliena, E non illa quæ sub nomine Ecclesiæ non debent ab hæreticis possideri, sed quorumque privata. Hæc omnia displicent bonis, & ea prohibent & cohibent quantum possunt, quantum autem non possunt ferunt; & sicut dixi, pro pace laudabiliter tolerant, non ea laudabilia, sed damnabilia judicantes: nec propter zizania segetem Christi, nec propter paleas aream Christi, nec propter vasa inhonorata domum magnam Christi, nec propter pisces malos retia Christi derelinquunt. F

Cap. LI.

56. Reges cùm in errore sunt, pro ipso errore leges contra veritatem ferunt; cùm in veritate sunt, similiter contra errorem pro ipsa veritate decernunt: ita & legibus malis probantur boni, & legibus bonis [b] emendantur mali. Rex A Nabuchodonosor perversus legem sævam dedit, ut simulacrum adoraretur: idem correctus severam, ne Deus verus blasphemaretur. In hoc enim reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt in quantum reges sunt, si in suo regno bona jubeant, mala prohibeant, non solùm quæ pertinent ad humanam societatem, verùm etiam quæ ad divinam religionem.

Psal. 2. 11. Regũ christianorum officia.

57. Frustra dicis, *Relinquar libero arbitrio*. Cur enim non in homicidiis & in stupris, & in qui- B busque aliis facinoribus & flagitiis libero te arbitrio dimittendum esse proclamas? Quæ tamen omnia justis legibus comprimi, utilissimum ac saluberrimum est. Dedit quidem Deus homini liberam voluntatem, sed nec bonam infructuosam, nec malam esse voluit impunitam. *Quisquis Christianum*, inquis, *persequitur*, *Christi est inimicus*. Verum dicis, [c] si non hoc in illo persequitur quod Christo est inimicum. Neque enim dominus in servo, pater in filio, maritus in conjuge, C cùm sunt utrique Christiani, non debent persequi vitia Christianæ contraria veritati. An verò si non persequantur, non rei negligentiæ merito tenebuntur? Sed in omnibus tenendus est modus aptus humanitati, congruus caritati, ut nec totum quod potestatis est exseratur, & in eo quod exseritur, dilectio non amittatur, in eo autem quod non exseritur, mansuetudo monstretur. Ubi verò nulla ex divinis humanisve legibus potestas conceditur, nihil improbè atque impru- D denter audeatur.

In persequendis vitiis & delictis modus quis tenendus.

Caput LII.

58. Audi jam de Maximianensibus quod paulò antè distuleram, ut & tuos episcopos noveris tibi esse mentitos, & non solùm quod pertinet ad baptismi quæstionem, vel ad alienorum peccatorum in Ecclesia sine propria contaminatione tolerantiam, verùm etiam quod ad persecutionis invidiam, in qua quidem vestri in nos omnia Romana jura & præsidia superarunt, in hac una Maximianensium caussa noveris termi- E nari. Nam si concilii Bagaiensis episcoporum vestrorum trecentorum & decem, memorabilem illam, de qua superiùs quod satis esse videbatur inserui, non te piguit legere sententiam, cùm illa verba damnatos cum Maximiano duodecim, quorum præsentium manibus ordinatus est, apertissimè ostendant; dilationem autem redeundi ad communionem vestram illis esse concessam, qui cùm essent in communione Maximiani, Primianumque damnassent, tamen quan- F do Maximianus ordinatus est, non interfuerunt; neque enim omnes interesse potuerunt, aut ex more debuerunt: plurimùm miror quomodo te falli, nescio quo mentiente, permiseris, cui verba ipsa quæ obscura non sunt, nec acutum ingenium quo discutiantur, sed tantùm animum

[a] Marculi passio à Donatiano quodam scripta, prodiit non ita pridem in veterum Analectorum tomo 4. Prænotatur in MSS. III. vel VIII. Kal. Decemb. Ibi Marculus presbyter tantum, non episcopus, qui ei titulus à Lovaniensibus annot. in lib. 2. cont. Petil. c. 20. tributus est, appellatur. Hic jussu Macarii, quem Constans imperator in Africam cum Paulo miserat, vinctus primò in possessione Vegeselæ, in qua Macario cum episcopis aliquot à Donatiana parte ad ipsum directis occurrit, & mox fustium ictibus cæsus cum sociis, inde per aliquas Numidiæ civitates sub artissima militum custodia usque in castellum Novæ-petræ perductus, ibi tandem elapso quatriduo de petræ culmine à [illegible] te præcipitatus legitur in illis passionis ejus Actis, quæ tametsi auctorem schismaticum apertè referunt, Catholicis vehementer infensum, ex iis tamen Marculi nomen translatum fuit in martyrologia. Ipsum enim haud dubiè respicit, quod in Molani additionibus ad Usuardum ex notho Bedæ martyrologio refertur ad VI. Kal. Decemb. *In Nicomedia* (pro Numidia) *beati Marculi sacerdotis & martyris, qui temporibus Constantis tyranni persecutiones maximas pertulit, ad extremum de alta rupe præcipitatus est.* Et illud in Romano ad eumdem diem: *Nicomediæ* (pro in Numidia) *sancti Marcelli* (leg. Marculi) *presbyteri, qui Constantii* (verius Constantis) *tempore ob Arianos* (pro à Macarianis) *rupe præcipitatus martyrio occubuit.* In Collatione Carthaginensi I. cap. 187. Dativus episcopus Donatistarum Novapetrensis dicit, *adversarium non habeo, quia [illegible] domnus Marculus, cujus sanguinem Deus [illegible] dies [illegible].* Confer Optatum lib. 3. ab illis verbis: *Ecce invenit Donatus [illegible], nunc contra Macar[illegible] furtos [illegible] turbam &c.* De Marculo eodem suprà lib. 2. cont. Petil. cap. 14. & cap. 20. necnon Tract. 11. in Johan. n. 15.

[b] Am. & omnes MSS. *emendantur*.

[c] Am. *si [illegible] non hoc in illo persequitur*. Er. & Lov. *sed hoc in illo persequitur*. Castigantur ex MSS.

quo

quo advertantur exposcunt, ne ab eo falleretis, A
recitare potuisti. Sed quia fieri potest, ut non eam legeris, & simplici affectu tamquam episcopo vel episcopis aliud tibi insinuantibus facilè credideris; accipe eam & lege, & quàm tibi à me verum dicatur attende. Neque enim possunt eam tegendi mendacii sui caussâ, ut libitum fuerit, emendare, immo falsare, quam judicio publico apud proconsulem allegaverunt, quam totiens gestis municipalibus inserendam, pro suæ caussæ necessitate curarunt, quando agebant ad- B
versùs eos, ut de basilicis pellerentur.

Caput LIII. Sententia concilii Bagaiensis.

59. Sic certè incipit ea sententia: *Cùm omnipotentis Dei & Christi ejus voluntate in ecclesia Bagaiensi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus, Januarius, Saturninus, Felix, Pegasius, Rufinus, Fortunius, Crispinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, & ceteri numero trecenti & decem: placuit Spiritui-sancto qui in nobis est, pacem firmare perpetuam, & schismata resecare sacrilega.* Deinde cùm multa in eos C
horrenda vomuissent, paulò pòst ait: *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit.* Vides, ut arbitror, Maximianum sine ulla dubitatione damnatum. Deinde post pauca, sed planè gravissima, quæ in eum libuit declamare, adjungens ordinatores ejus, & cum eo sine dilatione damnans: *Nec solum hunc*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat, trahit etiam ad con-* D
sortium criminis plurimos catena sacrilegii. Deinde cùm etiam in ipsorum exaggerandum scelus, quæ putavit declamanda, fudisset, nominavit eos ita, conclusitque damnatos: *Famosi ergo*, inquit, *criminis reos, Victorianum Carcabianensem, Martianum Sullectinum, Betanum Bazanensem, Salvium Ausaphensem, Theodorum Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elephantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium [a] Melzitanum, Felicianum Mustitanum,* E
& Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta fæculentia glutinarunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestus lenocinium præbuerunt; Dei præsidentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite. Quid planius, quid manifestius, quid expressius dici potest?

Caput LIV.

60. Audi jam quibus dilatio temporis impertita sit; ut videas eos esse, qui non interfuerunt, quando Maximiano, cùm ordinaretur, ma- F
nus impositæ sunt. *Eos autem*, inquit, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, id est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo pudore fidei retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.* Hos cernis quemadmodum non dicant esse damnatos, sed tunc eadem damnationis sententiâ retinendos, si transacto die constituto, redire noluerint. Quem diem ita constituunt: *Ac ne angustum*, inquit, *redeuntibus tempus spem salutis artatæ diei pressura subducat, agnoscentibus* G
quibus licet, manentibus præcedentibus statutis, universis usque in diem octavum Kalendarum Januariarum proximè futurarum agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant

fundamenta: quam si quisquam ingredi nequiverit pigrâ segnitia, sciat sibi ad omnes veniales aditus sua voluntate viam esse subductam. Manebit enim circa eos dicta sententia, & post præstitutum diem redeuntibus fixa pœnitentia.

61. Certe jam perspicis, vir disertissime, in illos te potiùs, à quibus mendacium audisti, omnia retorquere debere, quæ in nos, tamquam mentiti de hac re fuerimus, dicenda arbitratus es. Certè perspicis illos duos, de quibus agimus, ex eorum esse numero, qui cum Maximiano duodecim sine dilatione damnati sunt, non ex eorum quibus redeundi tempus indultum est. Certè liquet, claret, [b] & cernitur, obscurari, obtegi nullo modo potest, quantâ eloquentiâ is à quo sententia illa dicta est, discrevit, illustravit, expressit. Cur verba adhuc dantur? Cur contra lucidissimam veritatem pro manifesto errore contenditur? Cur homines se ipsos decipiunt? Si laqueos diaboli, quos resolvere atque abrumpere deberent, constrictiùs implicant & obvolvunt: adhuc accipe unde vehementiùs, & utinam cum aliquo fructu correctionis, erubescant.

Cap. LV.

Caput LVI. Concilium Bagaiense quando celebratum.

62. In memorato concilio Bagaiensi dies & consul adscriptus est, non solùm quo decretum concilii conditum est, verùm etiam ipsius dilationis. Ergo à die octavo Kalendarum Maiarum post consulatum Theodosii Augusti III. [c] consulatu Augustorum, Arcadii III. & Honorii iterum, qui dies est concilii Bagaiensis, usque ad octavum Kalendarum Januariarum, qui dies est dilationis, octo menses ferme numerantur. Invenitur autem postulatio apud Herodem proconsulem, (vide quanto post dicta) adversùs Felicianum & Prætextatum de Mustitanis & Assuritanis locis excludendos, cujus pauca subjunxi. *Post consulatum dominorum Arcadii III. & Honorii iterum Augustorum, sexto nonas Martias, Carthagine in secretario prætorii Titianus dixit, Peregrinus presbyter & seniores Ecclesiæ Mustitanæ* [d] *regionis tale desiderium prosequuntur: Cùm Ecclesiæ catholicæ sanctitatem vir memoriæ venerabilis ab errore perfidiæ Donatus assereret, in ejus nomen & cultum mundi penè totius observantia nutrita coaluit: sed cùm ejus religionis laudandum mirandumque propositum Maximiani cujusdam venena polluerent, multorum cœtus antistitum in unum Deo conspirante collectus, hominem vel potiùs pestem, quæ supernæ displicuit majestati, etiam puræ mentis propria coërcitione damnavit. Eos quoque quos alienæ præsumtionis error adtraxerat, portu primo proposito pœnitendi, si reverti cuperent intra tempus ad religionis tramitem* * *destitutum, pari vigoris admonitione compescuit. Sed suis institutis iniquitas delectatur, & semetipsum non deserit, cùm semel præcipitata corruerit. Idem namque Maximianus cœptam nutrit audaciam, & alios sibimet consotiat ad furorem. Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primò recta sectatus, depravationis hujus adtaminatione fuscatus, in Mustitana positus civitate, Deo omnipotenti parietes consecratos, & Ecclesiam venerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. Hunc etiam Prætextatus in Assuritanis partibus imitatur. Sed cùm æquitatis tuæ innotesceret potestati consortium sacerdotum, jussisti, ut gesta*

Infrà lib. 4. 39 & 40. anno Christi 394.

* f. prostitutum

[a] Hic omnes MSS. *Velitanum.*

[b] In potioribus & plerisque MSS. *claret, eminet* (vel *enim &*, fortè pro *eminet.*) *cernitur, obscurari* &c.

[c] Omnes MSS. hæc verba prætereunt: *consulatu Augustorum Arcadii & Honorii iterum* eorumque loco habent, *& abundantius.*

[d] Duo MSS. *Ecclesiæ Mustuana & Assuritana regionis.*

[a] *teſtantur, exploſo omni contradictionis effectu, ſacratiſſimis ſacerdotibus à profanis mentibus eccleſias vindicatas oportere reſtitui.* Vides nempe uſque ad hujus poſtulationis diem ab illo præſtitutæ dilationis, quòd trium ferè menſium tempus effluxerit. Producitur autem iſte conflictus, quantum ex geſtis proconſularibus & municipalibus indagare potuimus, uſque ad Theodorum proconſulem, hoc eſt, uſque ad anni alterius diem undecimum Kalendas Januarii. Quo die clerici & ſeniores agentes ſub Rogato epiſcopo, qui in locum damnati Prætextati Aſſuritani fuerat ſubrogatus, allegaverunt memorati proconſulis juſſionem, cùm à foris erant à communione veſtra, & ejuſdem communionis veſtræ inimici in judiciis publicis arguebantur, & expellendi de locis Deo ſummo conſecratis tamquam ſacrilegi petebantur.

Geſta contra Sal. vium infra lib. 4. c. 4.

CAPUT LVII.

63. Ex quolibet ergo numero fuerint, (quamquam ſatis appareat ex quo fuerint,) qui intra conſtitutum dilationis diem communioni ſe veſtræ non reddiderunt: [a] quomodo cum iis quos extra communionem veſtram baptizaverunt, non expiatis alio baptiſmate, redierunt? In quo facto non vos reprehendimus, quòd baptiſmum Chriſti nequaquam ſacrilegum etiam in ſchiſmate ſacrilego cognoviſtis; quòd hominum perverſitate correcta illud, quod etiam in perverſis rectum fuerat, approbaſtis; quòd humana vitia cum divinis ſignaculis non confudiſtis; quòd dona Eccleſiæ, quæ præter Eccleſiam quoque haberi & dari ad habentium & accipientium ſupplicium potuerunt, nec in damnatis damnanda, nec in receptis mutanda cenſuiſtis.

CAPUT LVIII.

64. Nec illud reprehendimus, quòd eoſdem ipſos famoſi criminis reos, & poſt ſententiam damnationis ipſorum, & poſt dilationis diem aliis conſtitutum, tamen propter populos infirmos, qui eis adhæſerunt, recordantes credo patris-familiâs ſollicitudinem, ne ſimul cum zizaniis eradicaretur & triticum, ſine aliqua [b] detractione colligendos, & ipsâ abundantiâ caritatis expiandos eſſe credidiſtis. Nec illud reprehendimus, quòd eos cùm adhuc famoſi ſchiſmatis ſacrilegio tenerentur, etiam per terrenas poteſtates perſecuti eſtis. Fiebat enim hoc, quantum res ipſa conſecuta indicavit, corrigendi ſtudio, non nocendi, ut illis moleſtiis agitati, ſuum ſcelus cogitare cogerentur, & repreſſis animoſitatis furiis emendare. Sed quia iſta non reprehendimus, ideo veſtri ſchiſmatis crimen jure culpamus, meritò deteſtamur, omni ratione convincimus, quo vos à nobis, immo ab orbis terrarum catholica communione ſeparatis, talia nobis objiciendo, qualia vos in cauſſa Maximianenſium feciſſe, negare, ut arbitror, non poteſtis. Si enim baptiſmus Chriſti eſt, & ideo nullo modo deſtruendus, qui datus eſt per Felicianum & Prætextatum, cùm ſeparati à vobis Maximiano conjungerentur, cum illo à vobis pro nefarii ſchiſmatis crimine condemnati; quomodo non eſt baptiſmus Chriſti vel quomodo deſtruendus eſt, qui datur in Eccleſia, quæ ramos ſuos, ut verbis Cypriani utar, per univerſam terram copiâ ubertatis extendit: qui poſtremò datur in illis Eccleſiis, quas numquam in litteris Apoſtolicis recitare ceſſaſtis, numquam [c] damnaſtis? Si damnatos in integrum reſtituere placuit pro reſarcienda parte Donati; quid vos offendit toto orbe diffuſâ unitas Chriſti, quæ vel damnare non potuit inauditos, vel omnino nec damnavit nec abſolvit incognitos, vel innocentes credidit quos didicit abſolutos? Si diſciſſos à vobis Maximianenſes per juſſa judicum perſequendo ſedibus expuliſtis; quid vos per Imperatores, qui eoſdem judices mittunt, [d] indigna pati querimini, qui vos ab ejus Eccleſia de quo ſcriptum eſt, quòd adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes ſervient illi, & quòd dominabitur à mari uſque ad mare, & à flumine uſque ad terminos orbis terræ, nefario ſchiſmate diſſcidiſtis?

Lib. de ſimp. prælat. ſeu de unitate Eccleſiæ.

Pſal. 71. 11.

CAPUT LIX.

65. Ecce jam non dico, ſi perſecutionem facere non licet, fecit Optatus; ne adhuc dicas non pertinere ad veſtros, quidquid Optatus eis ignorantibus fecit; cùm ipſi dicere non permittant terras ab Africa remotiſſimas, Qui traditores in Africa fuerint, quid mali Afri epiſcopi fecerint ignoramus: ſed planè dico, ſi perſecutionem facere non licet, veſtri Maximianenſibus, ita ut non poſſitis negare, fecerunt. Si perſecutionem qui patiuntur innocentes ſunt, paſſi ſunt Maximianenſes. Numquid & nunc dicturus es, *Baſilicam vel ſpeluncam Maximiani populus nullo noſtrorum auctore deſtruxit?* Quamquam ſi cujus communionis turba illa fuerit inquiratur, (non à veſtris credantur immiſſi,) ipſi reperientur forſitan veſtri, aut certè veſtris adjuvando permixti. Sed quid ad nos? Reſpondes enim: *Non fecimus, non immiſimus, quinam illi fuerint ignoramus:* perſecutionem tamen à quibuſcumque paſſum eum quem [e] fateris injuſtum, quoniam clara res eſt; ea quæ patimini, vos juſtos demonſtrare non poſſunt. Sed à quibus etiam Maximianenſes perſecutionem paſſi ſunt, proconſularia geſta teſtantur. Inſtructi ſunt advocati, [f] adita judicia, & tamquam in hæreticos excitata. Illi ſibi tuitionem poſſidentibus poſtulabant. Allegabant veſtri Bagaienſe concilium, & damnatos flagitabant [g] ſacris ædibus pelli, inſtabatur, dicta cauſa eſt; cùm [h] eo præſente Salvium Membreſitanum hæreticum oſtendiſtis, viciſtis, expuliſtis. Perſecutionem igitur illos paſſos eſſe, vos feciſſe video. Juſtos quæro, vos eſſe perhibetis. Ego concludo: Non ergo qui eam patitur conſequenter juſtus, nec qui facit conſequenter injuſtus eſt.

CAPUT LX.

66. Tu rurſus artes dialecticas accuſabis: me tamen verum dicere ſaltem tacitus approbabis, & eliges tuam ſententiam potiùs corrigere, qua nullam juſtam perſecutionem eſſe dixiſti, quàm Maximianenſium perſecutores dicere injuſtos, quos veſtros eſſe tandem geſtis proconſularibus agnoviſti. Non ſanè ſine fructu ſchiſmaticorum veſtrorum perſecuti eſtis errorem: nam Felicia-

[a] Hic duo MSS. addunt, *quomodo toto illo tempore à vobis alienati baptizare potuerunt!*

[b] In veteri Corb. codice, *detraditione*. Fortè legend. ut infrà cap. 21. & 66. *deſtructione*, baptiſmatis nimirum vel ordinationis. Paulò pòſt omnes MSS. *famoſo*, loco *famoſi*.

[c] Duo MSS. *numquam ullo concilio, ſicut Felicianum Prætextatumque damnaſtis.*

[d] Am. & pleriqne MSS. *digna.*

[e] Sic duo MSS. Alii cum editis, *fecerit.*

[f] Editi, *ad iſta judicia*. Caſtigantur ex MSS.

[g] Hic Am. addit, *in Bagaienſi*. Er. & Lov. cum aliquot MSS. *in Bagaienſi*. Expunximus auctoritate aliorum quorumdam MSS. qui poſtea loco *ſacris ædibus*, habent *ſacris ſedibus*.

[h] Aliquot MSS. & editio Am. *Cùm in præſente Salvium* &c. Alii quidam, *Cùm præſente Salvio Membreſitano hæreticum* &c.

num & Prætextatum eodem conflictu & molestiis correxistis & Optatum quidem Gildonianum graviora extra comminantem, Mustitani & Assuritani, sicut ab eis quoque præsens audivi, timuisse dicuntur, & suos episcopos coegisse, ut ad Primiani communionem reverterentur. Sed cùm hoc Optatus nullis gestis publicis exegerit, ut quid agam talibus adversùs vos, paratos negare quidquid negare potueritis? Acta exstant proconsularia & municipalia, quibus recitatis ostendimus, quanta vi memorati à vestris ut locis cederent urgebantur. Non culpamus, non invidemus: non frustra laborastis, non incassum terruistis, non inaniter agitastis: displicuit eis afflictis animositas sua; fracti sunt, emendati sunt, correcti ac recepti sunt, post suam damnationem, post aliorum dilationem, post vestram persecutionem. Recepti sunt autem sicut fuerant, honorati, nulla [a] pœnitentiæ gravioris humiliatione vel expiati vel degradati, nec ipsi nec illi cum quibus recepti sunt, quos secum separaverant contra vos, baptizaverant extra vos, quos rebaptizaverant fortasse post vos.

Caput LXI.

67 Nihil habetis jam unde caliginosa mendacia hominibus ignaris de rebus longè præteritis ingeratis. Quid vestri apud Constantinum tunc imperatorem accusaverunt Cæcilianum, publica monimenta proclamant; dictam esse caussam, & ad debitum finem esse perductam, usque ad purgationem Felicis Aptugnensis ordinatoris Cæciliani, quem in concilio Carthaginiensi malorum omnium fontem dixerunt, & apud eumdem Constantinum, sicut scriptis suis ipse indicat, assiduis interpellationibus accusarunt, proconsularia testantur archiva. Resistitis, reclamatis, repugnatis apertissimæ veritati. Dicitis etiam transmarinos judices à Cæciliano esse corruptos, ipsum Imperatorem nescio qua gratiâ depravatum. Eo quippe est impudentior victus accusator, quo fit etiam judicis calumniator. Verumtamen inter omnia illa vestra mendacia, quibus transmarinis judicibus calumniamini, saltem hoc obtinemus, quòd primi majores vestri ad Imperatorem caussam istam detulerunt, primi apud Imperatorem Cæcilianum & ejus ordinatorem accusaverunt, primi apud Imperatorem Cæcilianum & ejus socios persecuti sunt: unde nubis, sicut vobis videtur, gravissimam concitatis invidiam, quia victi patimini quod victores utique faceretis; velut si Danielem criminari vellent, quia illo innocente liberato, [b] ipsi ab eis leonibus consumti sunt, à quibus eum per calumniam consumi voluerunt. Obtinemus etiam (quodlibet de judicibus, [[a] præsens judicio transmarino absolutus est Cæcilianus;] quodlibet de ipso, apud quem majores vestri Cæcilianum accusaverunt, cujus postremò judicium episcopali prælatum judicio delegerunt, Constantino imperatore tamquam corrupto gratia, sive sentiatis sive fingatis;) omnes tamen qui tunc erant vel in propinquis vel in remotis terris tam longè latéque diffusi catholici Christiani, ad quos fama de Cæciliano & collegis ejus potuit pervenire, non debuisse accusatoribus victis, sed ecclesiasticis judiciis credere. Ubi enim judices omnes esse non possumus, meliùs his qui esse potuerunt judicibus credimus, quàm credendo litigatoribus victis, quorum esse judices non potuimus, de ipsis judicare judicibus audeamus.

Concilium schismaticorum in Cæcilianum. V. suprà 31.

Dan. 6. 24.

a L. glossema ex margine profectum; vel hic addendum, à quibus.

Caput LXII.

68. Proinde quoniam illi, quibus accusantibus præsens absolutus est Cæcilianus, non solùm [c] eos à quibus absolutus est, verùm etiam omnes Christianos catholicos in quibuslibet gentibus constitutos, qui vel illam dissensionem Afrorum penitus nescierunt, vel in ea judicibus, sicut eis visum est, suo periculo pronuntiantibus, quàm victis accusatoribus credere maluerunt, Cæciliani criminibus vel fictis, vel certè non probatis, perfundere audacissima improbitate conati sunt, & omnes negare esse Christianos: missa est vobis tandem aliquando Maximianensium caussa, in qua ipsi damnarent, ipsi damnatos persequerentur, ipsi persecutos in eodem honore reciperent, ipsi baptismum damnatorum acceptarent; ut qui innocentes ausi sunt accusare, innocentes cogerentur absolvere; non quos innocentes esse crediderant, sed quos, ut dicunt, *Dei præsidentis arbitrio, veridico plenarii concilii sui ore damnaverant.* Quis cuiquam dixit aliquando, Quoniam judici absolventi potiùs quàm mihi accusanti credidisti, reus es cum ipsis quos accusavi. Et hoc tamen orbi Christiano dicitur: quod si uni homini diceretur, non dico iniquissimum, sed insanissimum videretur. O rem mirabiliter indignam! Accusarunt Afros crimine traditionis, accusatos transmarini judices absolverunt, & traditores facti sunt populi gentium, quia judicibus absolventibus potiùs quàm accusatoribus criminantibus crediderunt.

Caput LXIII. Apostropha ad Donatistas.

69. Merito tibi est, pars Donati, Maximianensium caussa propinata. Bibe calicem de manu Domini corripientis & admonentis. Si intelligis & adquiescis, misericordia est ista emendantis, ne incidas in judicium punientis. Tibi dicitur, Superba & dura cervice, reconciliare Christianis usquequaque populis à te iniquè accusatis, saltem jam tuis [d] reconciliata damnatis. Quid rescindis baptisma Christi in illis vel ex illis Ecclesiis, quas Apostoli fundaverunt? Jam baptisma recepisti, quod tui damnati ante quàm tibi reconciliarentur, dederunt. Quid de persecutione quam pateris, gloriaris? Si justitiæ signum est, justior est pars Maximiani. Nam & à te passa est, & patitur: & [e] cum eo audite Psalmum divinum, Nolite esse sicut equus & mulus non habentes intellectum. Persecutores enim vestros nos dicitis, cùm vos salvos fieri cupientes, vestra [f] quæ sanari volumus, vulnera medicinaliter persequamur: unde à clericis & Circumcellionibus, tamquam dentibus & calcibus vestris, graviter dum vos curamus, affligimur. Nolite esse ingrati tali medicinæ, quam estis imitati. Et vos Felicianum & Prætextatum persecutionibus correxistis: atque utinam totum corrigeretis, & sicut illi ad vos, ita illi & vos ad matrem Catholicam rediretis.

Psal. 31. 9.

70. Contra quam, frater Cresconi, tantâ es

a Editi, *nullâ pœnitentiâ graviore, sed humiliatione.* Emendantur ex MSS.

b Sic aliquot MSS. At editi, *ipsi ab eis leonibus eum calumniantes consumi voluerunt.*

c Huc nonnullis ex MSS. verba hæc revocamus, *Cæcilianus, non solùm eos à quibus absolutus est*: quorum loco in posterioribus aliquot editionibus, ante *verùm etiam*, substitutum fuerat *non solum nos.*

d In excusis, *reconciliare damnatis*, mendosè.

e Nonnulli MSS. omittunt, *cum eo*

f Sic potiores MSS. At editi, *vestraque sanari volentes vulnera.*

clarus audaciâ, ut à me commemorata etiam illa divina teſtimonia refellere conareris, & obſtrepere Dei vocibus. (Lib. 1. contra Petil. c. 23.) Hoc enim poſui in illa epiſtola, contra quam loqueris, quod in ſancto libro eſt de ſemine Abrahæ, ad illum patrem noſtrum Deo dicente, (Gen. 22. 18.) *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes.* (Gal. 3. 15.) Quod teſtamentum appellat Apoſtolus, dicens, „Fratres, ſecundùm hominem „dico, tamen hominis confirmatum teſtamen„tum nemo irritum facit aut ſuperordinat. Abra„hæ dictæ ſunt promiſſiones & ſemini ejus. Non „dicit, & ſeminibus, tamquam in multis; ſed „tamquam in uno, & ſemini tuo quod eſt Chriſtus. Hujus ſeminis fecunditas tam copioſa pro- (Gen. 22. 17.) miſſa eſt, ut diceretur ei, Sic erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cæli, & ſicut arena maris quæ non poteſt dinumerari. Huic tu multiplicationi atque [a] ubertati Eccleſiæ, quæ toto orbe dilatatur, quæ prophetata ſic creditur, ſic omnium etiam infidelium oculis exhibetur, ut claudat etiam ora Paganorum, qui adversùs eam pauciſſimi remanſerunt, partem Donati audes præponere, dicens, quòd & præter Africam neſcio quos habeatis, quibus tamen non apparentibus, ex Africa vos ſolere mittere epiſcopos non negatis, unum, aut duos, aut ut multùm tres: & argumentaris inaniter contra evidentiſſimam veritatem, quòd ideo nobis non totus orbis communicet, quia vel adhuc multæ ſunt gentium barbararum quæ in Chriſtum nondum crediderunt, vel ſub nomine Chriſti hæreſes multæ à communione noſtræ ſocietatis alienæ.

CAPUT LXIV.

71. NEC attendis, nec ſaltem ab ſcientibus quæris, quàm multæ ipſarum barbararum gentium quas commemoraſti, Chriſti jam nomini mancipatæ ſint, & quemadmodum in ceteras Evangelium creſcendo fructificare non ceſſet, donec in omnibus cùm fuerit prædicatum, ve- (Matth. 24. 14.) niat finis. Sic enim Dominus ait, Et prædicabi„tur hoc Evangelium in univerſo orbe, in teſti„monium omnibus gentibus, & tunc veniet finis. Niſi forte etiam in tantum vos præcipitat inſana ſuperbia, ut hoc quod prædictum eſt, de parte Donati puteris incipiendum, non ex illis Eccleſiis quas Apoſtoli plantaverunt, quibus non communicat pars Donati. An & ipſas ut mundum impleat rebaptizare conabitur, cùm Catholicâ per cuncta creſcente, illa & in ipſa Africa quotidie minuatur? O veſana perverſitas hominum! Laudari te credis, de Chriſto credendo quod non vides; & damnari te non credis, de Eccleſia negando quod vides; cùm illud caput in cælo ſit, hoc corpus in terra?

72. Agnoſcis Chriſtum in eo quod ſcriptum (Pſal. 107. 6.) eſt, Exaltare ſuper cælos Deus: & non agnoſcis Eccleſiam in eo quod ſequitur, Et ſuper omnem terram gloria tua? Agnoſcis Chriſtum in (Pſal. 21. 17.) eo quod ſcriptum eſt, Foderunt manus meas & „pedes, dinumeraverunt omnia oſſa mea; ipſi „verò conſideraverunt & conſpexerunt me, di„viſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem „meam miſerunt ſortem: & non agnoſcis Ec- (Ibidem 28.) cleſiam in eo quod paulò pòſt ſequitur, Com„memorabuntur & convertentur ad Dominum „univerſi fines terræ; & adorabunt in conſpectu „ejus univerſæ patriæ gentium? [b] Agnoſcis Chri- (Pſal. 71. 1.) ſtum in eo quod ſcriptum eſt, Deus judicium tuum regi da, & juſtitiam tuam filio regis: & non agnoſcis Eccleſiam in eo quod Pſalmus ipſe te- (Ibidem 8.) ſtatur, Dominabitur à mari uſque ad mare, & „à flumine uſque ad terminos orbis terræ; co„ram illo decident Æthiopes, & inimici ejus ter„ram lingent. Reges Tharſis & inſulæ munera „offerent, reges Arabum & Saba dona adducent; „& adorabunt eum omnes reges terræ, omnes „gentes ſervient ei? Agnoſcis Chriſtum ubi dici„tur ad Judæos, (Malach. 1. 10.) Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, nec accipiam ſacrificia de manibus veſtris; quia utique Chriſti adventus abſtulit illa omnia ſacrificia Judæorum: & non agnoſcis Eccleſiam in eo quod ſequitur, (Ibid. 11.) Quoniam ab ortu ſolis uſque ad occaſum, glorificatum eſt nomen meum in gentibus, [c] dicit „Dominus omnipotens? Agnoſcis Chriſtum in (Iſai. 53. 7. Iſaiæ prophetia Evangelio ſimilis.) eo quod dicit Propheta, Sicut ovis ad immolandum ductus eſt, & cetera quæ ibi de illo tamquam in Evangelio leguntur: & non agnoſcis Eccleſiam in eo quod paulò pòſt dicit, (Iſai. 54. 1.) Lætare ſterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non „parturis; quoniam multi filii deſertæ magis, „quàm ejus quæ habet virum. Dixit enim Domi„nus, Dilata locum tabernaculi tui, & aulas tuas „confige; non eſt quod parcas, porrige longiùs „funiculos, palos validos confirma, etiam atque „etiam in dexteram atque ſiniſtram extendens. „Semen enim tuum hereditabit gentes, & civi„tates quæ deſertæ erant, inhabitabis. Non eſt „quod metuas, prævalebis enim: nec erubeſcas „quòd deteſtabilis fueris; confuſionem enim in „perpetuum obliviſceris, ignominiæ viduitatis „tuæ non eris memor: quoniam ego ſum Domi„nus qui facio te, Dominus nomen ei; & qui „eruit te, ipſe Deus Iſraël univerſæ terræ vocabitur.

CAPUT LXV.

73. IN his certè litteris ſanctis Eccleſiam di- (Lib. de ſimplicitate Prælat. ſeu de unitate Eccleſiæ.) dicit Cyprianus, ut diceret: Sic Eccleſia Domini luce perfuſa, per orbem totum radios ſuos porrexit, ramos ſuos per univerſam terram copiâ ubertatis extendit. Huic, Creſconi, tantæ manifeſtationi divinorum eloquiorum calumniaris, intuendo reſidua gentium, quæ nondum occupavit Eccleſia, & quanta occupaverit, unde ad reſidua tenenda quotidie diffunditur, non attendis. Quomodo enim prophetiarum iſtarum futuram perfectionem non negas, qui tantum provectum, cui debetur ipſa perfectio, negare non dubitas, non dico adversùs voces divinas, ſed jam & adversùs tuas? Nam & de te vi magna ipſius veritatis expreſſum eſt, ut diceres neſciens, vel non attendens quid dixeris, quòd *in Chriſtianum nomen totus quotidie vertitur mundus.* Cur ergo huic Eccleſiæ, quæ toto mundo creſcendo dilatatur, non communicat pars Donati? Videlicet ne à peccatoribus polluatur. Et ubi eſt, quòd non iſtam veſtram, quæ in Africa remanens orbi terrarum calumniatur, aut ex Africa in paucis latentibus peregrinatur, ſed illam quæ ramos ſuos per univerſam terram copiâ ubertatis extendit, noluit deſeri Cyprianus, etiam ſi in ejus

[a] Eliti & MSS. *liberrari*: & paulò pòſt, *vos ſoli remittere*. Nemo dubitaverit legendum hic, *ubertati*; & infrà, *vos ſolere mittere*.
[b] MSS. quidam hoc loco addunt, *quoniam Domini eſt regnum, & ipſe dominabitur gentium*.
[c] Addunt hic iidem MSS. *& in omni loco incenſum adolebitur nomini meo, & hoſtia pura: magnum enim nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens.*

communione non tantùm sint, verùm appareant peccatores, dicens, Nam etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet vel fides, vel caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.

In epistola ad Macr.

CAPUT LXVI

Prov. 24. apud LXX.

74. Hic & tu responde, si tibi placet veri aliquid respondere, & quomodo implebitur quod scriptum est, Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit? Da ergo [a] filium malum, Maximianenses damnet & persequatur, damnatis & persecutis reconcilietur; vel sic convincatur, vel sic confundatur, vel sic corrigatur. *Quomodo*, inquis, *totus orbis communione vestra plenus est, ubi tam multæ sunt hæreses, quarum vobis nulla communicat?* Immo non tantùm hæreticis, verùm etiam ceteris hominibus malis plenus est orbis, & sanctis ac fidelibus Dei servis plenus est orbis: quia & mare plenum est amaris fluctibus, plenum est & dulcibus piscibus.

Isai. 54. 1.

Luc. 13. 23.

Matth. 7. 14.

Matth. 8. 11.

Apoc. 7. 9.

Quomodo multi, quomodo pauci salventur.

75. *In paucis*, inquis, *frequenter est veritas, errare multorum est.* Et ne verbis tuis tantæ illius sterilis fecunditati contradicere videreris cui dictum est, Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum: adhibuisti ex Evangelio testimonium, *Quoniam pauci sunt qui salvantur.* Solve ergo quæstionem, quomodo ipse Dominus dicat, Quàm arta & angusta est via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam. Et idem ipse alibi dicat, Multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Isaac & Jacob in regno cælorum. Quomodo etiam in Apocalypsi demonstretur eorum multitudo, quam numerare nemo poterat ex omni gente & tribu & lingua, habentium stolas albas, palmasque ferentium, qui pressuras propter fidem Christi sustinuerant: quomodo iidem sint pauci qui multi? Neque enim alterum horum est verum, alterum falsum, cùm sit utrumque divina veritate prolatum; nisi quia iidem ipsi boni verique Christiani, qui per se ipsos multi sunt, in comparatione malorum falsorumque itidem pauci sunt. Sic multa grana quibus horrea magna complentur, pauca dicimus in comparatione palearum. Sic etiam, ut de ipso Dei testamento dicam, quod factum est ad Abraham de semine ejus quod est Christus, multæ sunt stellæ quas numerare non possumus, quibus tam grande cælum undique circumfulget, & paucas dicimus in comparatione arenæ maris. Fortè stellæ significaverunt spiritales Christianos, maris autem arena carnales, per quos & ex quibus etiam hæreses & schismata fiunt: utroque tamen genere plenus est mundus, quia idem Dominus dicit, Ager est hic mundus: & tu ipse tibi veritate extorquente dixisti, *In nomen Christianum totus quotidie vertitur mundus.* Per totum igitur agrum, hoc est, per totum mundum frumenta, per totum zizania, quia de utroque dixit qui falli non potest, Sinite utraque crescere usque ad messem.

Matth. 13. 38.

CAPUT LXVII

Donatistæ, ut & ceteri omnes hæretici, de paucitate gloriari.

76. COHIBEANT itaque se frumentorum per totum mundum tanta ubertate crescentium impii desertores, & non audeant de quorum-A dam zizaniorum separatorum paucitate gloriari. Quòd si gloriantur, etiam in hoc ipso procedunt adversùs eos iidem illi Maximianenses, [b] judicio divino, ad eos in omnibus confundendos, &, si sapiant, corrigendos appositi: quos multo pauciores præfidentiâ multitudinis suæ persecuti sunt, & persequendo ad suam communionem aliquos eorum denuo converterunt, ac sic ceteros justissimos, [c] quo paucissimos reliquerunt.

Paleæ separatæ & paleæ interiores.

B 77. *Non*, inquis, *communicat Oriens Africæ, nec Africa Orienti.* Non sanè, sed in paleis hæreticis ab area Dominica separatis: in frumentis autem catholicis & interioribus paleis omnino communicat Oriens Africæ, & Africa Orienti. Alii quippe hîc, alii verò alibi atque alibi hæretici cum diffusa ubique catholica unitate confligunt. Ubique est enim illa de qua exierunt, qui esse ubique minimè potuerunt, dicentes secundùm id quod de illis prædictum est, Ecce hîc C est Christus, ecce illic: alii hoc loco, alio alii, variarum præsumtionum, vel potiùs amputationum proprias particulas ostendentes, atque impiâ superbiâ radicem unde fracti sunt abnegantes. Huic ergo Ecclesiæ, quæ copiosis successibus, cùm dilatatur toto orbe terrarum, ex omni gente, tribu, & lingua, parit multitudinem candidatorum & palmatorum, sicut in Apocalypsi scriptum est, quam nemo numerare potest: huic, inquam, Ecclesiæ cui partem Do-D nati non communicare manifestum est, majores vestri probare debuerunt, quæcumque vera documenta de traditoribus habuerunt. Quod si fecissent, ipsi in illa essent, extra illam verò illi quos accusassent: nunc autem cùm accusatos in illa permansisse videamus, quid boni de accusatoribus sentire debemus, quos extra illam videmus? Ac per hoc in illa quadripertita distributione, ubi dixi cùm de traditoribus proferuntur ex utraque parte documenta, aut utraque vera E esse, aut utraque falsa, aut nostra vera & vestra falsa, aut nostra falsa & vestra vera; cùm videres in superioribus tribus vos facillimè superari, frustra tibi hoc extremum, quasi quà evaderes, elegisti. Quamvis enim quàm impudenter dicatur advertas; tamen ea ipsa vera vestra, si qua essent humana documenta, illi Ecclesiæ probari debuerunt, quam probant documenta divina.

Eadem ubique catholica Ecclesia, hæretici non ubique, nisi alii & alii.

Sup. lib. 2. contra Petil. cap. 38.

Matth. 24. 23.

Apoc. 7. 9.

Contra Petil. lib. 1. c. 21. & lib. 3. c. 38. & contra Cresc. lib. 4. cap. 57.

CAPUT LXVIII.

78. DIC mihi, obsecro te; sed noli offundere nebulas imperitis, ut quoniam traditores accusatos non vales F convincere, identidem velis artes dialecticas accusare: dic ergo, rogo te, caussa ista vestra cum veris documentis vestris perducta est ad judicium transmarinarum Ecclesiarum labore apostolico fundatarum, an non est perducta? Si perducta est, vicistis in eo judicio, an victi estis? Si vicisse vos dicitis, cur eis Ecclesiis, in quarum judicio vicistis, non communicatis? Si autem, (quod satis ipsa indicat ab eis alienata vestra communio,) victi estis, quid no-G biscum vel malâ vel bonâ caussâ perditâ litigatis, id habentes maximum crimen, quòd crimine traditorum quos in judicio transmarinarum Ecclesiarum etiam vera documenta proferentes convincere minimè potuistis, orbem Christianum

[a] Am. & omnes MSS. *Da ergo ad filium malum*: fortè pro *ad*, repetendum *da*. Paulò pòst editi ferebant, *vel si convincatur*, *vel si confundatur*, *vel si corrigatur*. Meliùs quidam MSS. *vel sic*.

[b] Editi, *in judicio*. Redundat *in*, nec in omnibus est MSS.

[c] Er. & Lov. *quos paucissimos*. Meliùs Am. & MSS. *quo*.

perfunditis, quia in ea caussa in qua interesse A non potuit, elegit judicibus credere, non accusatoribus victis? Non itaque ideo rei estis, quia bonam caussam, ut secundùm vos loquar, in transmarino judicio perdidistis: sed quia crimen reorum, atque ut nimiùm vobis cedatur, & judicum, tot innocentibus populis Christianis per tot gentes longè lateque diffusis, objicere minimè dubitatis. Quorum communioni tamquam frumentis Dominicis cohærendo, & illos viros, sicut dicitis, traditores, & illos malos, sicut ar- B bitramini, judices, secundùm Evangelicas litteras, etiam monente Cypriano, usque ad tempus ventilationis, tamquam paleam tolerare debuistis, ne aream deserendo periretis. Si autem caussa illa vestra cum veris, quod tibi elegisti, documentis suis ad judicium transmarinarum Ecclesiarum non est perducta, quomodo ab eis potuerunt tot episcopi in suis plebibus constituti caussâ incognitâ, & ad se omnino non delatâ, jure damnari? Aut quomodo debuerunt Afri Chri- C stiani, non dico illi qui eos putaverunt innocentes, verùm etiam illi si qui eos noverant traditores, propter zizania quæ in Ecclesia esse cernebant, à frumentorum tam longè latèque crescentium, & hos ignorantium, tam manifestâ innocentiâ separari, ut propter crimen alienum, quo pro unitate tolerato non macularentur, violatæ ipsius unitatis crimine damnarentur.

Caput LXIX

79. Quid tibi ergo ad caussam prodest, hoc ex illis quatuor propositis elegisse, ut vestra do- D cumenta sint vera, contra vestros autem quæ proferimus, falsa esse deputentur. Ecce & hîc vinceris; quoniam veris quæ putas documentis tuis, non potuerunt, ubi debuerunt, convinci traditores, sive à vestris eadem documenta occultata sint, sive ipsi traditores qualibet astutiâ se judicibus occultaverint, sive ab ipsis pravis judicibus occultati [a] sint. Semen Abrahæ respice, quod in testamento Dei per omnes gentes crescit sicut stellæ cæli, & sicut arena maris; & E utrùm propter occultata quibuslibet caussis nescio qua Africana zizania, tam copiosa messis per agrum mundum perire potuerit, aude dicere, aude credere, aude, si ullus in te Dei timor est, cogitare.

Gen. 22. 17.

80. Exaggeras persecutiones, quas vos pati dicitis, quibus in tam sacrilega & manifesta obstinatione adversùs pacem sanctæ Ecclesiæ rebellantibus mirabili mansuetudine parcitur: & dicis in primis partibus epistolæ tuæ, quòd *imperatori* F *Constantino Cæciliani crimen cùm fieret manifestum, ipse quoque eum, ut* [b] *Brixiæ in exsilio degeret, suâ sententia condemnavit.* In quo te quis dubitet vel falli, vel fallere; quando & Felicem Aptugnensem commemorasti in judicio proconsulis à Vincentio nescio quo de traditione convictum? Ecce ego insero sententiam Æliani proconsulis, qua purgatus atque absolutus est Felix. Si tota gesta vis legere, ex archivo proconsulis accipe. *Ælianus proconsul dixit, Ex professione Cæciliani,* G *qui acta* [c] *falsa esse dicit, atque epistolæ plurima*

Caput LXX. Consule Optatum lib. 1.

A *addita, manifestum est qua voluntate hæc gesserit Ingentius; & ideo recipietur in carcerem: est enim artiori interrogationi necessarius. Felicem autem religiosum episcopum liberum esse ab exustione instrumentorum Deificorum manifestum est, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit, quòd religiosas scripturas tradiderit, vel exusserit. Omnium enim interrogatio suprà scripta manifesta est, nullas scripturas Deificas vel inventas, vel corruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis continetur, quod Felix episcopus* B *religiosus illis temporibus nec præsens fuerit, neque conscientiam commodaverit, neque tale aliquid fieri jusserit.*

81. Insero etiam rescriptum imperatoris Constantini ad Probianum idipsum adtestantis, & quam molesti apud eum majores vestri accusatores innocentium fuerint, ostenderis. *Imperatores Cæsares Flavii, Constantinus, &* [d] *Maximianus, & Valerius Licinianus Licinius ad Probianum proconsulem Africæ. Ælianus prædecessor tuus,* C *meritò, cùm vir perfectissimus, Verus, vicarius præfectorum tunc per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus inter cetera etiam id negotium, vel invidiam quæ de Cæciliano episcopo, &* [e] *Ecclesia catholica videtur esse commota, ad examen suum atque jussionem credidit esse revocandam. Etenim cùm* [f] *jam Superium centurionem, & Cæcilianum magistratum Aptugnitanorum, & Saturninum excuratorem, &* [g] *Calibium juniorem, ejusdem civitatis curatorem, atque* D [h] *Solonem servum publicum suprà scriptæ civitatis, præsentes esse fecisset, audientiam præbuit competentem: adeo ut, cùm Cæciliano fuisset objectum quòd à Felice eidem episcopatus videretur esse delatus, cui divinarum scripturarum proditio atque exustio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. Denique cùm Maximus Ingentium decurionem Ziquensium civitatis epistolam Cæciliani exduumviri falsasse contenderet, eumdem ipsum Ingentium suspensum actis quæ suberant pervidimus,* E *& ideo minimè tortum, quòd se decurionem Ziquensium civitatis esse asseveraverit. Unde volumus eumdem ipsum Ingentium sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini Augusti mittas, ut illis qui in præsentiarum agunt, atque* [i] *diuturnis diebus interpellare non desinunt, audientibus, & coram assistentibus apparere & intimari possit, frustra eos Cæciliano episcopo invidiam comparare, atque adversùs eum violenter insurgere voluisse. Ita enim fiet, ut omissis, sicuti oportet, ejusmodi contentioni-* F *bus, populus sine dissensione aliqua, religioni propriæ cum debita veneratione deserviat.*

Rescriptum Constantini imperatoris de purgato Felice episcopo, & de mittendo ad se Ingentio.

82. Insero adhuc & verba Constantini ex litteris ejus ad [k] Eumalium vicarium, ubi se inter partes cognovisse, & innocentem Cæcilianum comperisse testatur. Cùm enim narrasset in his quæ suprà locutus est, quemadmodum ad judicium ejus post episcopalia judicia partes perductæ fuerint: *In quo pervidi*, inquit, *Cæcilianum virum omni innocentia præditum, ac debita* G *religionis suæ officia servantem, eique ita ut oportuit servientem: nec ullum in eo crimen reperiri po-*

Caput LXXI. Sententia Constantini Augusti pro Cæciliano.

[a] Am. Er. & nostri omnes MSS *occultari non sint.*
[b] MSS constanter, *Brixa.* Sic etiam Am. & Er.
[c] Libellus Gestorum proconsularium, *falsata.* Vide infrà in Appendice.
[d] In MSS. *& Maximinus.* Ac paulò post, *cùm defectissimus vires*, vel *cum de perfectissimus viris.* Am. & Er. *cùm de perfectissimus viris.* At Lov. ex Aug. epistola 88. *vir perfectissimus Verus.* De perfectissimi titulo vide cod. Theod. lib. 6. l. ultimâ.
[e] In MSS *& Ecclesia catholica.* In epistola Augustini 88. legitur, *episcopo Ecclesiæ catholicæ* omisso, &.
[f] MSS. *cum jam Superium Centurionem.* Sola editio Lov. *Superium Saturianum* corruptè.
[g] Sic Am. Er. & MSS. At Lov. *Callidium.*
[h] Am. Er. & MSS. *Solam.*
[i] Omnes MSS cum Am. & Er. hîc & infrà, *diurnis diebus.*
[k] Am. & Er. *ad alium.* MSS. *ad Eumalium.*

tuisse, eidem apparuit, sicut absenti fuerat adversariorum suorum simulatione compositum.

83. Tu quare non inseruisti sententiam Constantini, qua eum dicis esse damnatum, & Brixiæ in exsilio constitutum, vir disertissime? Quanto congruentiùs hanc inseruisses, quàm nescio quid de Sardicensi concilio, quod nec ad vos, nec ad caussam quæ inter nos est & vos, omnino pertinere monstratur? Cur enim fuerit Brixiæ Cæcilianus, quod vos calumniosissimè appellatis exsilium, cùm suam præsentiam maluit Ecclesiæ deesse quàm pacem, quid à me opus est dici; cùm tu interim damnantis imperatoris sententiam nullam recitas, & damnatum ab imperatore Cæcilianum tam temere, non dico audiendum vel dicendum, sed etiam scribendum putas? Verumtamen secundùm verba tua, ecce in exsilio video Cæcilianum imperatore damnante, saltem responde quo accusante: & modò me interroga, quod in epistola tua post multa similiter [a] inane posuisti, *Quis prolato testamento minùs consentit, qui persecutionem patitur, an qui facit?* Hæc certè verba tua sunt. Adspice ergo Cæcilianum persecutionem passum, & sicut ipse dixisti, in exsilio constitutum. Adspice etiam vestros, sicut suis verbis imperator ipse restatur, adversùs Cæcilianum *diuturnis diebus interpellare non desistentes:* & eisdem ipsis verbis tuis interroganti mihi responde, *Quis minùs testamento prolato consentit, qui persecutionem patitur, an qui facit?* Diligenter autem perlectis omnibus, invenies Cæcilianum à vestris etiam apud imperatorem persecutionem passum: sed non invenies ab imperatore damnatum, immo etiam invenies absolutum.

CAPUT LXXII. [b]

84. PORRO si quod tibi pro magno elegisti, ut de criminibus [b] traditorum quæ vos profertis documenta vera sint, quæ autem nos proferimus falsa sint: etiam in eo vos veritas Dei superat, quæ sicut prædixit, ita reddit Ecclesiam in universo mundo fructificantem atque crescentem: quia nihil ei præjudicant alienorum criminum licèt vera documenta, quæ propinquioribus episcopis transmarinis, per quos in longinquiores partes, sive transit talium rerum fama, sive non transit, aut non sunt demonstrata sicut debuerunt, aut non sunt credita quibus demonstrari potuerunt, aut credita & occultata nequaquam ad alios pervenerunt; nec quisquam vel unus homo, quanto minùs tantus Christianorum numerus in tot gentibus constitutus, reus potest esse participati sceleris alieni, sive vel nulla ejus vera documenta cognoverit, vel eum simulata innocentia falsis documentis quisque [c] fefellerit. Si ergo, ut dicere cœperam, in hoc quod tibi pro magno elegisti, ut quæ vos de traditoribus testimonia profertis, vera sint, quæ autem proferuntur contra vos, falsa sint, nihil valeris adversùs Ecclesiam catholicam toto terrarum orbe diffusam, & adversùs providentiam Dei, qua *in Christianum nomen*, ut tuis verbis utar, *totus quotidie vertitur mundus:* quanto magis deficis in accusationibus vestris, cùm *hanc ipsam traditionem*, cujus nomen velut horrentes qui hoc schisma fecerunt, à Christi corpore separatos se ipsos diabolo tradiderunt, multo *probabiliùs*, sicut in illis litteris dixi, & nunc dico, *nos vobis objicimus*, à quibus nomina & crimina traditorum dici tantummodo audimus, nos autem & gesta [a] ecclesiastica quibus de se ipsi confessi sunt, & gesta [a] municipalia quibus hoc fecisse leguntur, ostendimus.

Lib. 1. contra Petil. cap. 21.
a Gesta conc. Cirt. sup. c. 27.
a Gesta apud. Zenophil. c. 29.

CAPUT LXXIII. De vi comparativi gradûs.

85. Tu verò callidus examinator appensorque verborum, doces nos quid valeat comparativus gradus, & tamquam victor exsultas, quòd non possem dicere, *traditionem probabiliùs nos vobis objicimus*, nisi vos nobis eam probabiliter objicere confiterer. *Si enim vos*, inquis, *probabiliùs, nos ergo probabiliter.* Et hoc doces, *quia sic est probabiliter & probabiliùs, ut si dicas, verè & veriùs; & quia gradus iste quod antè positum est auget, non quod antè dictum est improbat.* Adjungis alia verba, quibus hoc evidentiùs intelligamus; ac dicis, *Sic est bene & meliùs, malè & pejùs, horribiliter & horribiliùs:* sic esse ostendens *probabiliter & probabiliùs.* Unde colligi putas, quia si ego probabiliùs quod falsum est objicio, superest ut vos probabiliter quod verum est objecisse confirmes. Hîc ego numquid dico, quòd in quæstione vel disputatione ecclesiastica nos [d] artificialia grammaticæ docere conaris, quid valeat comparativus gradus, *quia id quod antè positum est auget, non quod antè dictum est improbat?* Video enim quàm hoc ineptè tibi objiciam: quod tu videre noluisti, quando mihi anticategoriam velut ex arte rhetorica objiciendam putasti: quod genus quæstionis, ubi dicitur, Non ego feci, sed tu fecisti, etiam in auctoritate prophetica demonstravi.

Suprà cap. 26.

CAPUT LXXIV. Comparativus gradus non semper auget.

86. CONSIDERA tamen diligentiùs, ne fortè invenias in Latinæ locutionis auctoribus, quibus grammaticorum artificialia serviunt, non semper istum gradum quod antè positum est augere, sed aliquando contrario superferri. Cujus locutionis exemplum interim mihi ex Apostoli epistola occurrit, quam scripsit ad Hebræos. Cùm enim loqueretur de benedictione terræ, quæ acceptâ pluviâ fructum reddit; deinde subjecit, „Proferens autem spinas & tribulos, reproba & maledictioni proxima est, cujus finis in ustionem. Quod ne illis quibus loquebatur optasse videretur, [e] Confisi sumus autem, inquit, de vobis, fratres carissimi, meliora & hærentia saluti. Attendis certè quomodo hîc dixerit, meliora: non quia bona erant quæ suprà dixerat, proferre spinas & tribulos, & ustionem mereri; sed magis quia mala erant, ut illis devitatis meliora eligerent & optarent, hoc est, bona tantis malis contraria. Sed fortè Apostolum sic audiendum esse arbitraris, quemadmodum de se ipse dicit, tamquam hominem, & si imperitum sermone, sed non scientiâ: & ideo non verborum in eo, sed rerum atque sententiarum auctoritatem putas esse sectandam, bona poni debuisse contendens, ubi posuit ipse meliora. Quid si & ego jam his litteris assuefactus, & illas quas puer didici oblitus, sic dixi, *Objicitis traditionem, hanc ipsam multo probabiliùs nos vobis objicimus:* tamquam dicerem, *probabiliter*, comparativum pro positivo ponens, non quia

Hebr. 6. 7.

2. Cor. 11. 6.

[a] In excusis, *inaniter*. At in MSS. *inane*. Refertur ad quod.
[b] In MSS. *traditionum*.
[c] Editi, *refellerit*. Emendantur ex MSS.

[d] Sic meliores MSS. At editi, *artificiali grammatica*.
[e] Editi, *Confidimus*: pro quo in MSS. *Confisi sumus*.

vos probabiliter, sed magis quia improbabiliter: sicut ille meliora, non quia illa erant bona, sed magis quia mala: tu quare tam temere concludis, ex hoc confirmasse me, vos probabiliter, quia dixi nos probabiliùs?

Caput LXXV.

87. Quamquam nec secundùm grammaticos in verbo me errasse reprehenderes, si saltem verborum ipsorum auctores vel adtentè legere, vel memoriter recolere voluisses. Pueriles enim habent litteræ, sed non à puero imperito dictum,

Virg. lib. 3 Georg.

Dii meliora piis, erroremque hostibus illum:
Discissos nudis laniabant dentibus artus.

Quomodo ergo *meliora piis*, quasi bona essent istis, ac non potiùs magna mala, qui *discissos nudis laniabant dentibus artus?* Jam vides certè, quia sicut iste piis potuit optare meliora, quamvis illa in quorum comparatione optabat, non essent bona: sic & ego potui dicere, *traditionem probabilius vobis objicimus*, quamvis eam vos nobis non probabiliter objiceretis. Ut omittam quia & probabile quando dicitur, non consequenter est verum; cùm ea dicuntur quæ fieri possunt ac solent, & ideo probantur, hoc est, approbantur & creduntur, etiam si facta non sint: quod autem verum est, cùm ostenditur, necessariò probabile est, & illo utique probabilius. Recole libros, ubi verba didicisti: quàm te non fallam, profectò reperies.

* Caput LXXVI.

* Unde etiamsi vestros probabiliter nostris traditionem objecisse concederem; non ideo verum objecisse, contenderem, & rectè nos diceremus probabiliùs hanc objicere: quando quidem à vobis nominari tantùm traditores solemus audire, nullis autem gestis vel ecclesiasticis, vel publicis, recitari demonstrarique confessos: à nobis autem proferri & gesta publica ubi vestri tradiderunt, & ecclesiastica ubi confessi Deo judici derelicti sunt.

Caput LXXVII.

88. Sed non omitto tam manifestum adjutorium tuum, quo nobis etiam nesciens plurimùm faves, docendo regulas comparativi gradus: *quia id quod antè positum est auget, non quod antè dictum est improbat.* Secundùm enim hanc regulam tuam, secundùm quædam verba tua in epistola tua, sine ulla difficultate obtinuimus caussam nostram. Tu enim dixisti in primis partibus litterarum tuarum, velut nostram pertinaciam criminando, *tot documenta legalia, quod melius & verius est, nobis persuadere non posse.* Ubi ego concludo secundùm artificialia tua, jam nos verum & bonum tenere, si quod verius & melius est, nobis persuaderi non potest. Cùm ergo nos non rescindamus, ut secundùm te loquar, verius & melius baptisma vestrum, quare vos rescinditis verum & bonum nostrum? Item cùm dixisses, *Hoc & nos volumus, ut Christus sit origo, & radix, caputque Christiani:* continuò subjecisti, *sed quærimus per quem hoc meliùs fiat?* Quod dicendo utique concessisti & per malum ministrum bene fieri, sed meliùs per bonum. Cùm itaque nos non rescindimus baptismum, quem per vestrum tamquam per bonum ministrum dari dicitis: quare vos rescinditis baptismum, quem per nostrum tamquam per malum ministrum datum esse contenditis? Tu enim dixisti, *quærimus per quem meliùs fiat.* Et tua regula est, *quia gradus iste quod antè positum est auget.* Unde si per vestrum, sicut putas, meliùs fit, ergo & per nostrum bene fit. Ac per hoc quando per nos baptizatum rebaptizatis, id quod ex ista tua regula bene factum esse conceditis, sacrilega præsumtione rescinditis.

Caput LXXVIII. Ad calumnias ineptas. Lib. 3 cont. Petil. cap. 87.

89. Verbor ne nimis urgeam verecundiam tuam, si ostendam quàm leviter & scurriliter quædam etiam verba mea, quæ translatè posui, frontem pro pudore, os pro sermone, tridens telum pro tripartita oratione, tricipitem bestiam pro errore tribus calumniis adversùs tot populorum innocentiam sæviente, quasi urbanus & dicax exagitanda putaveris. Serva potiùs puerilia pueris. Neque enim me movet quòd Neptunium telum propter tridentem dicis episcopum non decere, cùm sit & piscatorium, ac per hoc Apostolicum, quos suos Apostolos Dominus piscatores hominum fecit. Nam & Deum nostrum Scriptura dicit & alas habere & sagittas, nec tamen Cupidinem colimus.

Matth. 4. 19. Psal. 16. 8. & 35. 8. Deu. 32. Psal. 17. 15.

90. Quin etiam me promissam in exordio lenitatem non servasse reprehendis, eo quòd Manichæorum facta mentione permotus dixerim, *sicut non potest, quod Dominus ait, satanas satanam excludere, ita non potest error Manichæorum Donatistarum errorem evertere:* quasi Petilianum satanæ comparaverim, ac non errorem, cujus eum cupio laqueis expediri. Bene, quòd Apostolus nos adversùs tales calumnias communivit eo ipso loco, ubi nos mites, patientes, & modestos esse admonet, quando aliquem dissentientem corripimus. Cùm enim dixisset, Servum autem Domini litigare non oportet, sed esse mitem ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diversa sentientes: continuò subjunxit, Ne fortè det illis Deus pænitentiam ad agnoscendam veritatem, & resipiscant de diaboli laqueis, captivati ab ipso secundùm ipsius voluntatem. Ecce Apostolica mansuetudo, cum quibus placidè, patienter, modestéque agi præcepit, eos ipsos dicit à diabolo captivatos; nec tamen quam commendabat, amisit * lenitatem, quia eam quam docebat, tacere noluit veritatem.

Lib. 2 contra Petil. cap. 26. Matth. 12. 26. 2. Tim. 2. 24.

Caput LXXIX.

91. Sed ipse videris cujus partes agas, qui mea verba velut conviciosa & sæva criminando, eos quos ad disputandum convenire non vis, ad litigandum niteris excitare. Nolo enim dicere, quia & te litigare delectat. Parciùs quippe ac verecundiùs, sed quasi ex obliquo mihi objicis, quæ ad me omnino non pertinent. Quid enim judicem de Manichæorum pestilentiosissima & Christianis omnibus anathemanda vanitate, si tantùm dicere solerem, ac non etiam conscriptis libris multis multiplicibusque testarer, ne sic quidem esset adversùs me ullus calumniæ vestræ locus. Neque enim me Catholica falsò à vobis argui miraretur, à quibus totus Christianus orbis cum tot Ecclesiis etiam illis primis Apostolico labore propagatis, falsis criminibus accusatur. Cùm verò contra Manichæos, qui me adolescentulum aliquando deceperant, mea tanta scripta qui voluerit legere possit, non usque adeo desipit, ut de me credat potiùs verbis vestris, quàm oculis & sensibus suis.

Caput LXXX.

92. Sed *epistolam*, inquis, *principis vestri, qua nescio quid de te scripsit, cùm te ordinari nollet, te-*

* Am. Er. & MSS. omittunt, *lenitatem*: quia scilicet paulò antè est, *mansuetudo*.

nent

nent non pauci nostrorum. Illam verò minime curarem, nec si ejus, à quo scripta dicitur, non perspicua pro nobis sententia legeretur, illam calumniam falsitatemque condemnans: quanto minùs eam curat catholica Ecclesia, cujus caussam contra vos agimus, cui tot divinis testimoniis præsidenti, nulla humana de quoquam homine testimonia seu vera seu falsa, qua gaudet auferunt veritatem. Desine talibus: unus homo sum, Ecclesiæ inter nos agitur caussa, non mea: Ecclesiæ, inquam, quæ in nullo homine spem ponere à suo didicit Redemtore. Quanquam nec de me ipso vobis, etiam si meam conversationem nossetis, rectè crederetur inimicis mihi. Ad existimationem hominum magna testium qui me noverunt, suppetit copia; ad Dei verò conspectum sola conscientia: quam contra vestras criminationes cùm intrepidam geram, non me tamen sub oculis Omnipotentis justificare audeo, magisque ab illo affluentem misericordiæ largitatem, quàm judicii summum examen exspecto, cogitans quod scriptum est, Cùm rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se esse à peccato?

Augustini de sua conscientia fiducia.

Prov. 20. 8.

Caput LXXXI.

93. Sed quid ad rem cujus inter nos vertitur quæstio, qualis ipse sim? cùm in area Dominica sim stipula, si malus; granum, si bonus. Vos tamen si grana essetis, paleam commixtam, sicut admonet etiam ipse Cyprianus, ante tempus ventilationis non refugeretis. Proinde nos, si quem reperimus in vobis notum hominem malum, rectè vobis objicimus. Ibi enim tota defensio vestra consistit, quia propterea vos separastis, ne alienorum peccatorum contagione periretis: unde novum genus areæ vos fecisse gloriamini, aut quæ solum triticum habeat, aut in qua solum triticum appareat, cui non sit necessarius ventilator, sed perscrutator. Nam & Parmenianus vester præclaram vestram munditiam velut immunditiæ nostræ à contrario comparans, ausus est interponere sententiam prophetæ Jeremiæ, ubi ait, Quid [a] paleæ cum tritico? Quod ille dixit, ut ipsa indicat lectio, adversus eos qui divinis oraculis sua somnia coæquabant. Arrogantia tamen vestra & horrenda superbia Parmeniani litteris declaratur, ubi vos contra scripturas divinas, & contra monita Cypriani, ante ultimam ventilationem quam mundus exspectat, tamquam purgatum à palea triticum prædicavit.

Lib. 3. cont. Parm. c. 1.

Jer. 23. 28.

Caput LXXII. Epilogus.

94. Quid ergo dignius adversùs hanc fallacissimam elationem, quàm caussa Maximianensium vobis potuit procurari? Quæcumque in nos dicere tamquam in traditores soletis, in Maximianenses, quos recepistis damnatos, quando damnati sunt, graviora dixistis. De Imperatoribus nobis tamquam persecutoribus facitis invidiam: vos apud judices, quos ipsi Imperatores miserunt, Maximianensibus persecutionem fecistis. Baptismum Ecclesiæ dari extra Ecclesiam non posse contenditis: vos baptismum, quem in crimine schismatis Maximianenses dederunt, in receptis eis quibus dederunt, non rescidistis. Si hæc pro pace unitatis fieri debuerunt, unde nos accusetis [b] non invenitis: si autem non debuerunt, nos non accusetis, nisi vos ipsos damnaveritis? Nolo te per multa distendas; nam & ego possem breviter ea quæ contra te dicta sunt, in memoriam revocare: sed hinc solùm [c] cogita, Maximianensium caussam tibi ante oculos pone; si de hac nobis respondere potueris, aggredere cetera: si autem non potueris, meliùs quiescas, quàm calces adversùs stimulum jacias.

[a] Am. Er. & MSS. *palea.*

[b] Hæc nunc verba restituuntur ex MSS. *non invenitis: si autem non debuerunt, nos non accusetis.*

[c] Sic MSS. At Er. & Lov. *cogito Maximianensium caussam tibi ante oculos ponere.*

LIBER QUARTUS.

Ad omnes rursum Epistolæ Cresconii partes respondet, objectiones ipsius & calumnias singillatim ex sola Maximianensium caussa refellens.

Caput I.

Quamvis jam tribus nec parvis voluminibus epistolæ tuæ, Cresconi, diligenter satisque responderim, qua Petiliani litteras contra mea scripta, quibus refellebantur, defendendas putasti: tamen etiam hoc breviori opere institui de sola caussa Maximianensium tecum agere, & ex hac una ostendere omnia quæ in illa epistola posuisti, quàm frustra, quàm inaniter dixeris. Neque enim contemnendum est beneficium Dei, quod & ad nostræ dispensationis compendium, & ad vestræ correctionis, si sapiatis, adjutorium præstare dignatus est: qui nescientibus vobis, neque id agentibus nobis, ita vestrorum episcoporum mentibus dominatus est, ut qui orbem Christianum per communionem sacramentorum maculatum peccatis criminabantur alienis, quamvis etiam ipsis falsis & non probatis, in Maximiani caussa cogerentur fateri, eorum quos damnaverunt, peccatis non fuisse maculatos in una sacramentorum communione constitutos, eos quibus tamquam innocentibus ad revertendum dilationem dederunt, & si non ordinatoribus Maximiani, tamen in ejus parte constitutis damnatoribus Primiani: & qui baptismum Christi nolebant agnoscere, nec in eis Ecclesiis datum quas Apostolorum labor propagavit atque fundavit, contendentes extra unam Ecclesiam baptismum dari non posse, nosque culpantes quòd per eos datum baptismum non rescinderemus, quos esse in vera Ecclesia negaremus, susciperent in Maximiani sacrilego schismate baptizatos, & in eis baptismum rescindere non auderent: & qui de legibus Christianorum imperatorum, quibus eorum perversitas corrigenda præcipitur, nos tamquam crimine persecutionis accusant, adirent judices

ab ipsis imperatoribus missos, & Maximianum A ac socios ejus apud eos graviter accusarent, & concilium quo eos damnaverunt, gestis proconsularibus allegarent, ac jussiones quibus illi sedibus pellerentur, efficacissimas impetrarent. His omnibus à se gestis, adhuc nebulas imperitis conantur offundere: non solùm scripturis sanctis, & priorum rerum gestarum quando se ab unitate separaverunt multis certisque documentis, verum etiam recentissimis suis factis & exemplis evidentissimè superati.

CAPUT II. Eloquentiæ criminationem refellit.

2. HINC ergo tantùm agam, hinc ad omnes epistolæ tuæ partes, quantum Dominus me adjuvat, sine ulla difficultate, immo cum magna facilitate respondeam. Ac primo illud quod tibi ipse contrarius eloquenter eloquentiam vituperare voluisti, tamquam esset veritatis inimica, & patrona potiùs falsitatis, ut eo modo me quasi eloquentem cavendum atque fugiendum ostenderes imperitis: si re vera tanta esset eloquentia mea, quantam mihi, quamvis [a] accusatoriè, tribuis, nonne recitato decreto concilii Bagaiensis, quo, sicut ibi scriptum est, *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit*, (Num. 16) laudare eloquentiam cogereris? Porrò si mihi materies illa proponeretur, quando possem dicere, *Licèt viperei seminis noxios partus venenati uteri alveus diu texerit, & concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore vaporaverint; tamen conceptum virus evanescente umbraculo occultari non potuit. Nam etsi serò, publicum facinus & parricidium suum feta scelerum vota pepererunt.* Quando me in hæc verba exquirenda coartarem? quando in exprimenda provolverem? quando tanto impetu, tanto sonitu in odium noxiorum lectoris vel auditoris animum concitarem? Num ideo hæc in quos dicta sunt, minùs veraciter dicta sunt? Num hac eloquentiâ tanti concilii fides minuitur, vel labefactatur auctoritas? Nempe illud quò visum est eloquentius, eò potissimùm electum est, quod omnes esse suum vellent, quo uno trecentorum & decem ora tacentia personarent. Ecce eloquentia quam vituperasti, quam velut sedinosam, & Græco etiam nomine malitiosè artificiosam detestandam vitandamque monuisti, tantum permulsit tot episcopos tuos, ut in plenario concilio suo nollet suam quisque proferre sententiam, sed unam quæ ab uno dici disertiùs ornatiúsque potuit, eam cuncti facerent suam. Liceat igitur nobis sine invidia non usquequaque impolitè contra errores hominum disputare, si licuit tot ac tantis episcopis vestris ipsos homines tam disertè ornatéque damnare.

CAP. III. De negata collatione.

3. ILLUD etiam quod studium pro veritate certandi, quia sæpe volumus cum vestris conferre, ut errore sublato, fraterna caritas pacis vinculo [b] necteretur, contentionis & animositatis vitioso nomine reprehendis: nonne meliùs, obsecro te, caussa veritatis & unitatis pacificis verbis & pacationibus locis inter episcopos ageretur, quàm in foro ab episcopis per advocatos litigaretur? quod à partibus Primiani Carthaginensis episcopi vestri adversùs Maximianum, & adversus eos qui cum illo Bagaiensi concilio damnati sunt apud legatum Carthaginis, & apud quatuor vel ampliùs proconsules factum est? Certè in collatione disputationis hoc cavendum est, ne prorumpatur in litem, & caveri à modestis ac mitibus & potest, & solet: cùm verò advocatis utrimque luctantibus in foro controversia vertitur, jam procul dubio litigatur. Neque hoc in vestris reprehendo, si ad hoc non amore litigandi, sed consulendi necessitate compulsi sunt: veruntamen admoneo te bono ingenio præditum virum, ut advertas, ut sentias, ut intelligas eos qui forensem strepitum & judiciaria jurgia, quibus accusatos convincerent, & expellerent quos in concilio jam damnaverant, non declinaverunt, sed susceperunt & exercuerunt, multo nobiscum faciliùs pacificè conferre potuisse, nisi mallent caussam malam cooperire excusatione, quàm disputatione finire.

In litat... tione abstinendum.

CAPUT IV. Respondet ad Cresconii quæstionem, ubi baptizari conveniat, an apud Catholicos, an in parte Donati.

4. JAM verò quòd ante quam venias ad sermonem meum, quo reprehendi Petilianum, à me interim quæris à quo te baptizari conveniat, utrùm ab eo potiùs quem & ego baptismum habere confirmo, an ab eo quem tuus hoc non habere contendit: hæc enim quæstio per Maximiani caussam de vana imperitorum loquacitate sublata est, quantum quidem ad vos attinet: nam apud ipsos Maximianenses adhuc manet. Vestri enim damnato propter sacrilegium schismatis Maximiano, quem diaconum suum Primianus damnaverat, & per quem conspirantibus adversùm se plurimis collegis damnatus fuerat, continuò cum eo duodecim ordinatores ejusdem Maximiani eadem sententiâ damnaverunt. Ex quibus duos, Prætextatum Assuritanum & Felicianum, cùm eos in judicio proconsulari accusassent, cùm Bagaiensi concilio damnatos allegatâ per advocatos eadem sententiâ demonstrassent, cùm jubente proconsule locis quos tenebant, pellere conati minimè valuissent; sic postea susceperunt, ut cum eis in honoribus eorum integris communicarent, & simul in pacem redactis populis eorum ex his quos in schismate baptizaverant, nullum rebaptizarent.

5. Exstat decretum Bagaiensis concilii, allegatum apud proconsulem, advocato prosequente Nummasio, cùm ageret ut Primiani communioni Membresitana ecclesia traderetur expulso Salvio, qui eam tenebat antiquitus, ubi episcopatum meruerat in parte Donati. Sed pellendus propterea petebatur, quia eum damnatum Bagaiensi concilio recitabat inter duodecim Maximiani ordinatores, quos idem Nummasius in numero errans undecim dicit. Hanc Nummasii postulationem recitavit postea Titianus expressè ac nominatim agens apud eumdem proconsulem adversùs Prætextatum & Felicianum: cujus advocati verba ista sunt. *Sed suis*, inquit, *institutis iniquitas delectatur, & semetipsam non deserit, cùm semel præcipitata corruerit. Idem namque Maximianus cœptam nutrit audaciam, & alios sibimet consociat ad furorem. Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primò recta sectatus, depravationis hujus adtaminatione fuscatur, in Mustitana positus civitate, Deo omnipotenti parietes consecratos, ecclesiam venerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. Hunc Prætextatus etiam in Assuritanis partibus imitatur. Sed* (Sup. lib. 3. cap. 56.)

[a] Aliquot MSS. *quamvis accusator adtribuas.*

II [b] Omnes MSS. *necteretur.* Sic etiam in Aug. epistola 88 n. 7.

cùm æquitatis tuæ innotesceret potestati consortium sacerdotum jussisti, ut gesta testantur, exploso omni contradictionis esse in sacratissimis sacerdotibus à profanis mentibus ecclesias vindicatas oportere restitui. Deinde paulò pòst, ut idem advocatus ostendat quid jussum sit, recitat Nummasii postulationem quam suprà commemoravi: in qua proconsul [a] Nummasio cùm dixisset, *Lege episcopale judicium*; illud Bagaiense recitatum est, in quo Maximianus damnatur his verbis: *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit: & quòd adhuc eumdem dehiscens terra non sorbuit, ad majus supplicium superis reservavit. Raptus enim pœnam suam compendio lucraverat funeris, usuras nunc graviores colliget fœnoris, cùm mortuus interest vivis.* Deinde in illos duodecim ordinatores ejus ita profertur Bagaitana sententia: *Nec solum hunc*, inquiunt, *sceleris sui mors justa condemnat, trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contribulatio & calamitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt, non est timor Dei ante oculos eorum. Nollemus quidem tamquam è propriis corporis junctura præcidi, sed quoniam tabescentis vulneris putredo pestifera plus habet in abscissione solaminis, quàm in remissione medicaminis, inventa est caussa salubrior, ne per cuncta membra pestilens irrepat virus, ut compendioso dolore natum decidat vulnus. Famosi ergo criminis reos, Victorianum Carcabianensem, Martianum Sullectinum, Beianum Baianensem, Salvium Ausaphensem, Theodorum* [b] *Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elephantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum, & Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta fæculentia glutinarunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestus lenocinium præbuerunt; Dei præsidentis arbitrio, universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Post istorum damnationem, in quibus leguntur Prætextatus Assuritanus & Felicianus Mustitanus, cum quibus, ut antè dixi, [c] proconsulis adversùs eos impetrata jussione concordaverunt; ceteris in eodem Maximiani schismate constitutis, Primiani etiam damnatoribus, tantùm quia non interfuerant Maximiani ordinationi, dilationem dederunt in eodem Bagaiensi concilio certo diei termino definitam, quæ continetur his verbis: *Eos autem*, inquiunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus. Quantum enim de reorum morte purgamur, tanto de innocentium reditu gratulamur. At ne angustum redeuntibus tempus spem salutis arctatæ dies pressura subducat, agnoscentibus quibus licet,* [d] *manentibus præcedentibus statutis, universis usque ad diem octavum Kalendarum Januarii proximè futurarum agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta: quam si quisquam ingredi nequiverit pigra segnitia, sciat sibi ad omnes veniales aditus sua voluntate viam esse subductam. Manebit enim circa eos dicta sententia, & post præstitutum diem redeuntibus fixa pœnitentia.*

Psal. 13. 3.

CAP. V. Docet exemplo Maximianistarum etiam extra Ecclesiam baptismum dari, & haberi posse.

6. Ex his igitur omnibus quoniam rediisse aliquos ad communionem vestram nec vos negatis, & in tam recenti memoria, adhuc etiam viventibus hominibus, de quibus agitur, celeberrima & clara notitia est, cùm & illi quibus dilatio data est, (quando quidem sicut verba concilii ejusdem satis indicant, eos ad matrem Ecclesiam redire invitant, & eorum tamquam de innocentium reditu gratulantur,) & illi quos cum Maximiano nulla interposita dilatione damnaverunt, extra vestram Ecclesiam toto illo tempore baptizaverint; sive usque ad diem dilationis quando cum Maximiano communicabant, & in ejus erant schismate constituti, sive etiam transacto dilationis die, quando Titianus advocatus nominatim Prætextatum & Felicianum pelli de Basilicis postulabat, cum quibus in honore integro Primianus postea concordavit: quomodo audetis jam dicere unum baptisma, nisi in una Ecclesia dari non posse; cùm ab istis datum in sacrilego schismate baptismum sine ulla controversia cognoveritis, susceperitis, rescindere non ausi fueritis? Nec [e] tamen potestis dicere, nihil vos præstitisse illis, quos in eodem baptismo suscepistis. Si ergo quæram quid præstiteritis: procul dubio respondebitis; ne ipso sacrilegio schismatis perirent; ne baptismum Christi non ad præmium, sed ad judicium, non ad salutem, sed ad perniciem, sicut est militiæ character in desertoribus, haberent: præstitimus pacem, præstitimus unitatem, præstitimus Ecclesiæ societatem, ut eum per quem caritas diffunditur in cordibus nostris, Spiritum-sanctum accipere mererentur, sine quo nemo pervenit ad regnum cælorum, etiam si sacramentis omnibus legitimis imbuatur. Hæc responderetis veraciter, si veram Ecclesiam teneretis. Verumtamen ad admonitionem vestram sufficit, ut hoc vos accepturos intelligatis in vera Ecclesia, quod eos quos in Maximiani sacrilego schismate baptizarunt qui cum eis ad vos inde redierunt, in vestra communione accepisse credidistis: atque ita vos etiam accepto baptismo Christi esse puniendos, si unitatem catholicæ Ecclesiæ non tenueritis, sicut in Maximiani schismate baptizatos procul dubio puniendos non dubitaretis, si vestræ communioni non copularentur, in quibus ad vos inde venientibus non rescindendum baptismum judicastis. Vides itaque etiam hoc, quod te movebat de baptismi sacramento, in caussa Maximianensium jam solutum.

CAPUT VI. Docet ob schismaticam separationem Donatistas potiùs quàm Christianos appellari, quomodo

7. Jam nunc illa videamus, quibus epistolam meam te refellere credidisti. Ac primum quòd interrogas, *quare vestros Donatistas appellem*; adjungens *quod Donatus non auctor & institutor Ecclesiæ quæ antè non fuerat, sed à Christo deductæ & antiquæ unus ex episcopis fuerit*: nonne attendis hoc de se ipso & Maximianum dicere, ex cujus tamen nomine universam ejus communionem appellatis? Neque schisma quod fecit, ullo

[a] Aliquot MSS *in qua proconsuli a Nummasio, cùm exegisset lege episcopali judicium, illud Bagaiense recitatum est.*
[b] MSS *Theodorum Musulensem*
[c] Editi, *proconsulares adversùs eos impetrata jussione concordaverunt*

[d] Editi, *longè manentibus*. Abest *longe* à MSS immo & ab ipsis editis aberat suprà lib. 3. c. 54.
[e] Sic MSS. At editi, *Nec jam*.

ab ipsis appellati sunt & Maximianistæ Lib. 1 contra Parmen. cap. 2.

A vocabulo à vobis vel ab aliis sectis discernitis, nisi aut Maximianistas, aut Maximianenses, aut quodlibet aliud, quod à Maximiani nomine derivetur, aut certè simpliciùs & sine timore grammaticarum ferularum, partem Maximiani nominetis. Numquid hoc dicturus es, Maximianum à vestra communione schisma fecisse, hoc autem à communione catholica non fecisse Donatum? Sed Maximianus non hoc dicit, qui Primianum potiùs & vos omnes affirmat à parte Donati, in qua ipse permansit, schisma fecisse, B & recitat decreta conciliorum: primum quod apud Carthaginem à quadraginta & tribus factum est, quo prædamnatus est Primianus: alterum quod Cebarsussi centum vel amplius vestri tunc episcopi condiderunt, quo perfectè pleniúsque damnatus est. Cui talia documenta proferenti quid respondebis, nisi majoris esse auctoritatis Bagaiense concilium, in quo trecenti & decem eumdem Maximianum & ejus socios damnaverunt, quando Primianus non apud eos C tamquam purgandus dicebat caussam, sed cum eis tamquam judex innocentissimus considebat, proferebat sententiam contra Maximianum & duodecim socios ejus quibus præsentibus ordinatus est, & data dilatione tamquam innocentes ad pacem propriam revocabat tot ceteros à quibus ipse damnatus est.

Vide Augustinum 2. in Psalm 36. Gemino Donatistarum concilio damnatus Primianus, tertio absolvitur.

Cap. VII. Confert inter se judicia, quibus Primianus & Cæcilianus damnati sunt & absoluti.

8. In hac vestra conflictione quid vultis ut nos medii judicemus, quando quidem nec Maximiani, nec vestra communione detinemur? D Quid, inquam, hinc vultis judicemus, nisi contra duo concilia quibus damnatus est Primianus, unum Bagaiense posterius pro illo valere debere quo damnatus est Maximianus, eo videlicet firmius id esse arbitrantes, quo posterius potuit de prioribus judicare? Ecce in hoc favemus vobis: alia nobis est cum Maximianensibus caussa, si ausi fuerint succensere. Favemus, inquam, judicio tertio Bagaiensi quod factum est pro Primiano contra Maximianum ejusque collegas, E quo posteriore potuerunt merito priora deleri. Quamquam à duobus prioribus judiciis ad tertium nullam Primiani vocem provocationis vel legimus, vel audimus, nisi quòd absens primo prædamnatus, secundoque damnatus est. Sed etiam in Maximianum & socios ejus absentes prolata est disertissima illa Bagaitana sententia. Et hoc illi quadraginta & tres apud Carthaginem modestiùs, cautiùs, diligentiúsque se gessisse testati sunt, quòd ad eumdem Primianum non semel, sed iterum ac tertiò legatos miserunt, ut F si ad eos ipse venire nollet, ipsos ad se venire permitteret: quo utrumque recusante, sicut scribunt, & eos qui missi sunt, injuriosa repulsione tractante, necessitatem sibi incubuisse asserunt, ut jam Ecclesiæ providerent: & sic nondum audentes ultimum præcipitare judicium, sed quodam præjudicio consulentes, ut ei, si caussæ suæ fideret, sequenti celebriori concilio respondendi seseque purgandi relinqueretur locus: quò cùm venire noluisset, jam necessariò G putaverunt esse damnandum sine ulla suspensione sententiæ. At verò in decreto Bagaiensis concilii, non solùm legatos ullos à Maximiano malè tractatos non legimus, sed nec missos legimus ut veniret: videmus tamen levatum altare contra altare, & ordinatum episcopum contra eum episcopum qui in cathedra ubi fuerat ordinatus, ita sedebat, ut conventu sui populi non desereretur, nec à ceteris pluribus episcopis communio ejus dirimeretur, tantam commovisse indignationem sacrilego schismate perpetrato, ut nec ipsius Maximiani, nec ordinatorum ejus jam esset ulteriùs differenda damnatio.

9. Hæc cùm ita sint, non vos tamen pro Cæciliano talia permovent, contra quem manentem & populo præsidentem, erecto altari contra altare, ordinatus est Majorinus. Contra quem non à vobis duo, sicut contra Primianum à Maximianensibus, sed unum profertur judicium horrendæ temeritatis festinatione acceleratum. Qui non, sicut Primianus, noluit ad se venire collegas, sed invitavit potiùs ut venirent, quod nec ipsi in sui concilii decreto, quod contra eum condiderunt, tacere potuerunt. Pro quo non unum, sicut pro Primiano, sed quatuor [a] posteriora judicia recitantur. Ejus, non absentes, sicut Primiani, sed præsentes sunt adversarii confutati, apud eos judices, in quos judicaturos consenserunt; apud ipsum etiam imperatorem Constantinum, apud quem primùm Cæcilianum accusaverunt, apud quem postea de judicibus episcopis, à quibus ille ipsam caussam voluit audiri, tamquam non rectè judicantibus questi sunt; ad quem rursus [b] ab altero episcopali judicio provocarunt, ut ipso etiam post unum & alterum episcopale judicium inter partes cognoscente superarentur: quorum non defuit etiam quarta convictio. Nam cùm in Cæciliani propriis criminibus calumniatores inventi fuissent, & ei de Felicis Aptugnensis ordinatoris ejus traditione quæstionem intulissent, Felix etiam ipse purgatus est proconsulari judicio, eodem ipso Constantino, ut caussa ejus discuteretur, jubente, quem illi assiduis interpellationibus fatigabant. Hæc Maximianenses adversùs Primianum non exercuerunt mala, nec totiens victi sunt, nec præsentes victi sunt, nec apud eos, quos ipsi elegerunt, judices victi sunt: & tamen quod manifestum est, ipsi à vestra communione schisma fecerunt; & hoc vestros à catholica communione fecisse non vultis advertere; quâ impudentiâ vanissimæ animositatis, prorsus ignoro. Si enim omnia quæ dicitis de Cæciliano & Felice ordinatore ejus ideo vera esse vultis, quia septuaginta ferme episcopi de hac re judicaverunt: cur non vultis vera esse quæ dicuntur de Primiano, cùm & inde primò quadraginta tres, postea centum episcopi judicaverint, & prius præjudicium posteriori judicio confirmaverint? Si autem propterea illa crimina Primiani falsa esse censetis, quia pro illo posterius contra inimicos ejus Bagaiense concilium recitatur: cur non vultis crimina, quæ objecta sunt Cæciliano, falsissima confiteri, pro quo posteriora tot judicia recitantur? Si Cæcilianus, contra quem semel fuerat ab illis septuaginta judicatum, non debuit jam locum purgationis ab aliis judicibus

[a] Cæcilianus uno Carthaginensi schismaticorum concilio damnatus, quatuor posterioribus judiciis est absolutus, scilicet episcopalibus judiciis duobus, Romano & Arelatensi, tertio judicio imperatoris Constantini, & quarto proconsulis Æliani, quo Felix ipsius ordinator purgatus fuit. Vide infrà [illegible] appendice.

[b] *Edit. ad quem rursus alterum episcopale judicium provocaverunt.* Et paulò pòst, *quorum non defuit etiam quarta convictio Cæciliani. Nam cùm in propriis criminibus calumniatores inventi fuissent, & ei Aptugnensis ordinatores* (vel *Aptugnensis ordinatoris*) *ejus de traditione quæstionem intulissent.* Emendantur ex MSS.

ſ. primâ, ſubaud. cognitionem.

invenire: nec Primianus debuit, quem jam tanto plures quàm ſeptuaginta, prima * confirmantes, ſecunda cognitione damnaverunt. Si autem bis damnato, tertium quod jam pro illo factum eſt judicium ſufficientiſſimè ſuffragatur: cur ſemel damnato non ſufficere ad abſolutionem ſecundum, tertium, quartum, quintumque judicium, neſcio qua fronte ferrea, contenditis? Quòd ſi vos fortè numerus movet, ut ideo contra centum, à quibus damnatus eſt Primianus, valere arbitremini Bagaienſe concilium, quia in eo trecenti & decem fuerunt: cur in [a] tantò majori numero epiſcoporum orbi terrarum conſentire non vultis?

Caput VIII. De peccato in Spiritum-ſanctum Cæciliano objecto. Matth. 12. 32.

10. Quod autem objicis Cæciliano peccatum illud inexpiabile in Spiritum-ſanctum, de quo Dominus ait, *Non remittetur neque hic, neque in futuro ſæculo*: & nos poſſemus dicere, Feliciano Muſtitano, quem hodie cum Primiano habetis epiſcopum, unum ex ordinatoribus Maximiani damnatoribuſque ipſius Primiani, à quo etiam in ſacrilego ſchiſmate baptizatos non rebaptizaſtis, peccatum vos objeciſſe quod fit in Spiritum-ſanctum, cui ſacrilegium ſchiſmatis objicitis, ſicut in Bagaienſis concilii ſententia declamatum eſt. Sicut enim vos ideo putatis illo irremiſſibili reatu peccaſſe in Spiritum-ſanctum, quos accuſatis divinas ſcripturas exurendas perſecutoribus tradidiſſe, quòd eaſdem ſcripturas Spiritu-ſancto acti locuti ſunt homines Dei: ita etiam nos non ſolùm veſtris potiùs traditoribus quos geſta convincunt, hoc crimen poſſemus objicere, ſed & Feliciano, ut dixi, hoc vos objeciſſe in crimine ſacrilegi ſchiſmatis doceremus; quia in Spiritu-ſancto ſervatur unitas dilectionis & pacis, dicente Apoſtolo, Suſtinentes invicem in dilectione, ſtudentes ſervare unitatem ſpiritûs in vinculo pacis. Quam profectò violat, qui ſchiſma committit. Sed hunc reatum inſolubilis æternique peccati, quod in Spiritum-ſanctum committitur, nec vobis objicimus, quos correctos cùm vivitis ſanari poſſe non deſperamus; nec veſtris, qui ſanctos codices cremandos ignibus tradiderunt, niſi quòd uſque in finem vitæ hujus ab unitate disjuncti, cor impænitens habuerunt. Nec Feliciano & Prætextato hoc vos objeciſſe oſtenditis, cum quibus poſtea communicaſtis, qui in catena ſacrilegii cum Maximiano ad conſortium criminis tracti, plenarii concilii veſtri ore veridico leguntur eſſe damnati, & poſt diem dilationis, non quidem illis jam damnatis, ſed [b] aliis tamquam innocentibus prorogatum, probantur eſſe ſuſcepti.

2. Petr. 1. 21.

Epheſ. 4. 2.

Cap. IX. Oſtendit ut Maximianiſtas & Claudianiſtas, ſic & Donatiſtas non malè dici. Claudianiſtæ de quibus habet concione 2. in Pſal. 36.

11. Quod autem non tibi placet derivatio nominis, ut à Donato Donatiſtæ appellentur, & cenſes Latinæ regulâ locutionis potiùs [c] declinandum; non aſpernor admonitionem tuam: verumtamen quære grammaticos judices, apud quos cum Maximianenſibus de hac arte confligas, eoſque convincas. Jam enim nec ipſos volo Maximianiſtas vocare, ne offendam tam eruditas aures tuas, qui certè, quantum exiſtimo, non ut ego, tibi facilè ceſſuri ſunt, ut Claudianenſes, vel quid aliud appellent, quos Claudianiſtas appellaverunt, cùm eos Primiano in communionem receptos, inter alia, quibus eum & prædamnaverunt & damnaverunt, crimina poſuerunt. Et ſimul recognoſce hanc declinationis regulam, non mihi ſoli, ſicut reprehendis, placuiſſe: ſed fortaſſe me ſolum tibi in hac re, quæ ad cauſſam non pertinet, tanta facilitate ceſſiſſe.

Caput X. Docet Donatiſtas ad catholicam redeuntes eodem modo ſine baptiſmi iteratione expiari, quomodo expurgatos cenſuerunt Prætextatum & Felicianum.

12. Quod verò me putaſti vehementiùs arguendum, quòd cùm dixerim, *Donatiſtarum hæreticorum ſacrilegum errorem*, hæreſim appellans, quod tu ſchiſma potiùs vis putari, eos tamen à ſacrilegio non expiatos in communionem recipiamus: tu qui nos in hac cauſſa tam graviter arguis, reſponde quomodo expiaverint veſtri ſacrilegium Feliciani & Prætextati, cum quibus poſtea communicaverunt, epiſcopos eos ſibi ſicut antea fuerant copulantes atque reddentes, nec quemquam eorum quos illi in ſacrilegio ſchiſmatis baptizaverant, denuo baptizantes. An fortè non erant ſacrilegio maculati, ſicut quidam veſtrûm deſipiunt, dicentes, non eos in Deum, ſed in hominem peccaviſſe; ſacrilegium verò tanto eſt gravius peccatum, quanto committi non poteſt niſi in Deum? Unde me diſputatione tua non ob aliud arguendum arbitratus es, quòd ſic ſuſcipiamus eos qui à vobis ad nos tranſeunt, niſi quia *veſtrum* dixi *ſacrilegum errorem*. Lege ergo Bagaienſe concilium. Nempe iſta illic prima verba ſunt: *Cùm omnipotentis Dei & Chriſti ejus Salvatoris noſtri voluntate ex univerſis provinciis Africæ venientes in eccleſia ſancta Bagaienſi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus, [d] Ianuarius, Saturninus, Felix, Pegaſius, Rufinus, Fortunius, Criſpinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, & ceteri numero trecenti & decem, placuit Spiritui-ſancto qui in nobis eſt, pacem firmare perpetuam, & ſchiſmata reſecare ſacrilega.* Audis, advertis, adtendis? *Schiſmata*, inquiunt, *reſecare ſacrilega.* Ergo non in hominem, ſed in Deum ſcelerata perverſitate in eo ſchiſmate ſolus Maximianus ſacrilegii crimine tenebatur, cùm iſta ſententia diceretur. Lege paulò pòſt quid dicant de ſociis ejus, inter quos iſtorum nomina, de quibus agitur, ſcripta ſunt. *Nec ſolùm hunc*, inquiunt, *ſceleris ſui mors juſta condemnat, trahit etiam ad conſortium criminis plurimos catena ſacrilegii.*

Caput XI.

13. Quid eſt, vir diſertiſſime? quid habes quod dicas mihi? Lege ſequentia, vide inter plurimos quos trahit ad conſortium criminis catena illius ſacrilegii, Prætextatum & Felicianum: [e] lego ſacrilegos, video epiſcopos; quid agis, ſi non probaveris expiatos? Nempe urgeris cedere veritati, qua dicimus expiari veſtros cùm ad nos veniunt, ipſo vinculo fraternæ pacis & caritatis cooperiri peccata eorum, ſicut ſcriptum eſt, Caritas cooperit multitudinem peccatorum. Quid de illis, quos à veſtra communione ſeparati, & Maximiano in ſacrilega illius catenæ ſocietate devincti baptizaverunt, quos cum eis in eodem baptiſmo in pacem atque concordiam ſuſcepiſtis, reſpondebiſ-ne aliquid niſi eadem ſacramenta rectè vos approbaſſe in eis, quæ nos quoque approbamus in vobis? Magis enim tibi conſtabis, ſi iſta reſponderis, & verbis epiſtolæ tuæ non reluctaberis. In qua cùm conare-

1. Petr. 4. 8.

[a] Addidimus *tantò* ex MSS.
[b] Sic MSS. At editi, *ſed illis*.
[c] In MSS. *declinandam*: ut referas ad *derivationem*.
[d] Aliquot MSS. *Januarianus*.
[e] Am. & Er. *& Felicianum legatos ſacrilegos* &c. Lov. *& Felicianum legatos. Sacrilegos video epiſcopos.* Caſtigantur ex MSS.

ris ostendere, non hæresim inter nos & vos, sed schisma potiùs commissum esse, dixisti, *nobis & vestris unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* Neque enim graviùs quàm his verbis repetitionem baptismatis accusare potuisti, quando seducti à nobis rebaptizantur à vestris, in quibus eadem sacramenta esse & sentis, & dicis, & scribis. Qua igitur sceleris impudentiâ non servatur in eis, quos in sancta unitate baptizat orbis Christianus, quod servatum est in eis, quos in sacrilego schis- B mate baptizarunt Prætextatus & Felicianus? Caussam itaque nostram, quam vobiscum habemus, vestro jam judicio terminastis, cùm eos qui à vobis damnatione percussi sunt, qui populos ne ad vos accederent, instantissimè monuerunt, qui post vos etiam baptizandum esse censuerunt, cum eis quos extra vestram communionem in sacrilegio schismatis constituti baptizaverunt, sine ulla degradatione, sine baptismi iteratione, in altaris concordiam suscepistis, & nulla re alia C ab illo scelere sacrilegii, nisi sancto igne caritatis expiatos esse credidistis. Quod verè fieret, si vos eamdem caritatem in vera unitate teneretis.

Caput XII. Excutit dictum Petiliani, *Conscientia sanctè dantis* &c.

14. Sed tamen videamus etiam de verbis epistolæ Petiliani, quam contra me defendere voluisti, quomodo te exuas in hac caussa Maximianensium, de qua nunc sola statui agere adversùm litteras tuas. Posuit certè ille ista verba sua: *Conscientia*, ait, *sanctè dantis adtenditur, quæ* D *abluat accipientis.* Cui ego, *Quid si*, inquam, *lateat dantis conscientia, & fortè maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam?* Hanc tu inevitabilem quæstionem, quia in verbis Petiliani omnino non solvitur, tuis solvere aggressus es, & dixisti, non contra me, sed contra illum quem defendere voluisti. Ille quippe ait, *Conscientia dantis adtenditur, quæ abluat accipientis:* tu verò fassus, [a] latentem conscientiam videri non posse, sic eam dixisti adtendi, ut non E videatur ipsa, sed quid de illa notum sit in publica fama. Unde colligitur, verum jam non esse, quòd conscientia dantis abluat accipientis conscientiam: sed fama ejus abluit secundùm te; quæ utique fallit intuentem, cùm de pessimo loquitur bona, de adultero casta, de sacrilego religiosa. Tunc enim abluit, quando mentitur. Nam si de occulto scelerato fama verum loquatur, tunc non abluit, sed maculat eum qui ab illo acceperit baptismum. Ac per hoc fama ista, F quam patronam tam malæ caussæ adhibere voluisti, vide qualis sit, quæ mendax abluit, & verax polluit: ut scilicet mirifica tua disputatione, tunc apud [b] eam non sit aqua mendax, quando ipsa fit mendax.

Caput XIII.

15. Sed quid hinc opus est diutius loqui, cùm Felicianus hodie sedeat inter episcopos vestros, qui cùm ab eis disjunctus esset, & Maximiano in catena sacrilegii cohæreret, quoscumque baptizavit, nemo post eum rebaptizavit. Quæro à Petiliano cujusmodi habuerit tunc ille conscientiam? Ei lego decretum Bagaiensis concilii, ubi scriptum est: *Nec solum hunc sceleris sui mors*

A *justa condemnat: trahit etiam ad consortium criminis plurimos catenæ sacrilegis, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est.* (Psal. 13. 3.) Inter hos enim plurimos etiam Felicianus annumeratur, qui talibus labiis & tali ore [c] baptizavit: horum aliquem non respuistis, non rescidistis, non destruxistis: & quia verbis Evangelicis, in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, per qualemlibet linguam atque conscientiam consecrata est aqua, non mendacem, sed veracem agnovistis atque recepistis. A te autem quæro de isto Feliciano, cujus tam mala, cùm in catena sacrilegii baptizaret, fuerat conscientia, quid erat tunc in publica fama? Atque ipsum concilium identidem recito, ubi scriptum est: *Famosi ergo criminis reos Victorianum Carcabianensem*, & inter ceteros quos repetere piget, *Prætextatum Assuritanum, & Felicianum Mustitanum, qui funesto opere perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinarunt*, paulò pòst, *plenarii concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.*

Cap. XIV.

16. Quid ad ista respondes? Si non baptizat à vestra communione separatus: lego baptizasse cum Maximiano ad consortium criminis tractos. Si non baptizat qui peccat in Deum: lego baptizasse catenâ sacrilegii colligatos. Si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis: lego baptizasse [d] morsibus aspidum venenosos. Si conscientia dantis ut possit abluere, publica fama ejus adtenditur: lego baptizasse famosi criminis reos. Manet adhuc in corpore Felicianus, cum illo sunt omnes ab illo in sacrilegio schismatis baptizati, in communionem autem vestram recepti, nec ab ullo rebaptizati. Contra Petilianum, baptizavit sacrilegâ conscientiâ maculosus; contra te, baptizavit famosi criminis reus. Qua ratione vos, quæso, defenditis, nisi ut quod & nos dicimus, vestris factis convicti aliquando dicatis, quòd nec conscientia, nec fama dantis abluat accipientis conscientiam, sed fides accipientis ipsius, dantis autem Dei gratia, non hominis: quòd si & conscientiæ bonæ interrogatio in accipiente non fuerit, fidesque ipsa vel tota, vel ex parte aliqua vacillaverit, mores hominum esse corrigendos, non sacramenta destruenda, quæ non alia vel similia, sed tu omnino eadem confiteris: sicut eorum quos Felicianus & Prætextatus in sacrilego schismate baptizarunt, vitam & voluntatem corrigendam existimastis, ne in illo schismate sacrilego permanerent; non violandum baptismum, licet indignissimis per indignissimos ministratum.

Cap. XV. Thurificatores, traditores, persecutores baptizare posse.

17. Frustra igitur ore maledico conscientiam nostram tamquam publicatam atque damnatam crimine thurificationis, traditionis, persecutionis, accusare voluisti, ut ex hoc velut probares nos baptismum dare non posse: cùm & falsa jactetis; & quomodo se illud habeat, certè G Maximianensium sacrilegii crimine damnata conscientia dare potuit baptismum, quem rescindere timuistis, & quem dari etiam à persecutoribus posse per vos quoque ipsos docetur, qui eosdem Maximianenses acerrimè [e] persecuti, non

[a] Editi, *fassus cujus latentem conscientiam videri non posse dicis.* At MSS. non habent, *cujus*, nec verbum, *dicis*.
[b] Sic MSS. Editi verò, *apud te.*
[c] Plures MSS. *& tali ore aquam* (vel *aliquam*) *non respuistis*: ac paulò pòst, *consecrata est, non mendacem* &c. omissâ voce *aqua*. Fortè legendum, *& tali ore baptizavit, & baptizantis ore tali aquam non respuistis.*
[d] Am. & MSS. *moribus.*
[e] Editi, *persecutores.* Meliùs aliquot MSS. *persecuti.*

f[illegible] ted [illegible]os baptizare debere c[illegible]

CAPUT [illegible] Re[illegible]

[illegible] Dicis in lege scriptum, *Oleum pecca[illegible] [illegible] unguat caput meum.* Quod neque ita [illegible] est, nec sicut putas intelligendum. Sed [illegible] non est oleum peccatoris oleum sacri[illegible] Præt[illegible] & Felici[illegible]? Dicis item scriptum esse, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus?* Quod nec diligenter adtendis, nec ex ipsa circumstantia lectionis quid sit intelligis. Verumtamen intende quid sonet disertissima illa Bagaitana sententia: *Optata quidem,* inquit, *pacis & concordiæ est* * *juncta germanitas: sicut scriptum est, Justitia & pax osculatæ sunt invicem: sed veridica unda in asperos scopulos nonnullorum naufraga projecta sunt membra, Ægyptiorum ad modum exemplo percuntium funeribus plena sunt littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quod post extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam inveniunt sepulturam.* Isti ergo non solùm mortui, verùm etiam, quod est gravius, insepulti, quomodo baptizare potuerunt? Quomodo profuit lavatio eis, qui ab his mortuis baptizati sunt, quos in eodem lavacro susceptos denuo non lavistis, si ut putas illud intelligendum est. Nam quod in * epistola mea, cui respondere tibi videris, putas *quòd idoli cultorem numquam gravissimi peccati reum tantummodo exceperim*; & instas vehementer, ut probes *nullum excipi peccatorem in eo quod scriptum esse* dicis, *Oleum peccatoris nolo unguat caput meum:* Felicianum & Prætextatum respice, utrùm peccatores non fuerint, quando sacrilegii catenâ cum Maximiano pertrahi à tam magno concilio dicebantur. Aude asserere, aude contendere, aude saltem dicere, peccatores quidem fuisse, sed occultos, quos ibi lego famosi criminis reos. Quamquam & si leviter peccavissent, & si latuissent; tu hoc testimonio quod ponis de oleo peccatoris in ista suggestione extorquere conaris, nullum excipi peccatorem. Ubi eritis, si ita est? quò fugietis? In quibus vos latebris, cum vestris sacrilegis, cum vestris famosi criminis reis, cum vestris cadaveribus insepultis, abscondere poteritis?

Psal. 140. 5.
Eccli. 34. 30.
Psal. 84. 11.
Lib. 2. contr. Petil. cap. 9.
Psal. 140. 5.

19. Dicis, cùm objicitur, *quæ nobis licentiâ jus baptismi vindicemus, quòd non de merito actuum, non de vitæ innocentia tractemus, sed cuicumque licere dicamus, & quasi præjudicatis criminibus reis, dum & peccatoribus inesse baptizandi facultatem volumus ostendere, nos apertè peccasse fateamur:* quasi propter merita nostra contra Deum nobis loquendum sit, ut quàm justi sumus, tam justum baptismum esse faciamus; cùm & nulli hominum de sua justitia præsumendum sit; & hinc maximè baptismum Christi probemus esse, non hominum, quia non fit varius humanorum varietate meritorum. Unde uberiùs disputarem, nisi à vobis dato compendio magis uterer. Suscepto enim baptismo, neque destructo, quem Maximianenses dederunt, aspides, viperæ, parricidæ, cadavera Ægyptia, & quidquid aliud in eos Bagaiensis concilii, ut nostra caussa facillima fieret, ore grandiloquo declamatum est, satis & ipsi judicastis, non eorum meritis à quibus ministratur, nec eorum quibus ministratur, constare baptismum, sed propria sanctitate atque veritate, propter eum à quo institutus est, malè utentibus ad perniciem, bene ut[illegible] ad salutem.

* In MSS. *invicta*, vel *injuncta*.

CAPUT XVII. Respondet ad objectum Cypriani sententiam.

20. Mir[illegible]r autem quomodo eti[illegible] per suaderi potuerit, ut in tua disputatione mentionem taceres Cypriani, cujus litteris etiam ipsis quas ejus esse dicitis de baptismo destruendo, qui apud hæreticos vel schismaticos datur, tota caussa ve[illegible]a subvertitur. Sed hoc adversùs Maximianenses, vel alios qui baptismum sive apud nos, sive apud vos datum non suscipiunt, agere debemus: vos autem jam caussam istam mira facilitate finistis, jam baptismum in sacrilego schismate Maximiani datum cum Prætextato & Feliciano in eorum populis suscepistis, jam contra Cypriani quas dicitis litteras, & quibuscumque aliis hoc visum est, sine ulla dubitatione fecistis. Nam quod dicis, Orientales ideo vestrorum communione discretos, quia postea nobis consentiendo, judicium suum quod habuerunt de baptismo, rescindere maluerunt. Si hoc ab aliquibus paucis Orientalibus factum est, (quod quidem interest utrùm possit ostendi,) profectò suum judicium correxerint: & vos suscepto baptismo qui datus est in schismate Maximiani, antiquam vestram sententiam rescidistis, tamen vobiscum estis, & cum Orientalibus esse non vultis.

CAPUT XVIII.

21. Sed videlicet invenisse tibi videris ubi tuam eloquentiam dilatares, cùm ad id quod ego in epistola mea posui, *Sive à fideli, sive à perfido dispensatore sacramentum baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit:* exclamas & dicis, *O præclarum sacerdotis imperium, ô laudabilia boni patris præcepta justitiæ. Nihil, inquit, inter fidelem perfidumque discernas, idem tibi pius atque impius videatur: nihil prodest bonis moribus vivere; quia quidquid justo licet, potest & injustus implere. Quid hoc præcepto dici iniquius potest? Purificet alium maculosus, abluat sordidus, emundet immundus, det infidelis fidem, criminosus faciat innocentem?* Hæc certè verba tua sunt, quibus sententiam meam reprehendis; cùm hoc ego omnino non consenserim, neque scripserim: quoniam & inter fidelem perfidumque plurimum distat, non ad sacramentum, si hoc uterque habet, sed ad meritum, quia hoc alter ad salutem habet, alter ad pœnam: nec quidquid justo licet, potest & injustus implere; quia & si potest injustus baptizare, non tamen potest in regnum cælorum injustus intrare: nec purificat vel abluit vel emundat, nec innocentem facit quemquam qui ei ministrat baptismum, sed dantis Dei gratia, & percipientis bona conscientia. Sed tu adspice utrùm nihil inter Primianum Felicianumque distaret, cùm Primianus inter trecentos decem sederet, à quibus ille dicebatur, *quòd venenum aspidum esset sub labiis ejus, & veloces haberet pedes ad effundendum sanguinem, & contributatio & infelicitas in viis ejus, & viam pacis non agnosceret, nec esset timor Dei ante oculos ejus:* utrùm tunc non esset maculosus, immundus, sordidus, qui *vas sordidum collectâ fæculentia glutinavit*; non infidelis, *venenum aspidum sub labiis habens*; non criminosus, *famosi criminis reus.* Et tamen & ipse cum Primiano nunc vester episcopus sedet: & quos tunc baptizavit, nusquam postea lotos vobiscum nunc habet.

Lib. 1 contr. Petil. cap. 6.
Psal. 13. 3.

CAPUT XIX.

22. Et adhuc pugnatis adversùs veritatem, nec conceditis ut *Christus semper det fidem, Chri-*

Lib. 1. cont. Petil. cap. 5. *stus sit origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput.* Quibus verbis meis in illa epistola contra Petilianum positis, tua verba subjungis, & dicis: *Hoc & nos suademus, hoc volumus; sed quærimus per quem hoc meliùs fiat.* Nec adtendis hoc non suadere Petilianum, cui tunc respondi, & cujus epistolam adversùs responsionem meam defendere atque affirmare conaris. Ille quippe dixit apertè: *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis; nam qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Dic mihi quem locum Christo reliquerit ad abluendum conscientiam baptizati, aut à quo fidem percipiat baptizatus, quando conscientiam dantis dicis adtendi quæ abluat, & non fidem percipere, sed reatum, qui fidem sumit a perfido? Tu quidem succumbere videris tanto ponderi veritatis, & dicis hoc te suadere, & hoc velle, ut Christus det fidem, atque ad meundam vitam novam Christus abluat Christianum: quæris autem per quem meliùs fiat, quod sine ministro fieri non oportet. Petilianus tamen non dixit, Conscientia ministrantis adtenditur, per quam Christus abluat accipientis, aut per quam Christus det fidem: sed ipsâ conscientiâ dantis, voluit accipientis ablui conscientiam. Nec dixit, Quisquis fidem [a] per perfidum sumserit, non fidem percipit, sed reatum; ut à Christo quamvis per alium sumere videretur: sed omnino dixit, *à perfido sumserit.* Atque ad hoc, quasi probaret, adjunxit: *Omnis enim res origine & radice consistit; & si caput non habeat aliquid, nihil est:* ipsum scilicet ministrum, cujus conscientiam dixit adtendi, non per quam Christus abluat, sed quæ abluat accipientis, ipsum prorsus ministrum originem, radicem, caputque faciens baptizati.

Caput XX. 23. PROINDE hoc loco, non Petiliano, cujus verba non defendisti, sed tibi respondeo, qui pro tua sententia nescio quid aliud, non quod ille, dixisti. Tu enim, sicut scribis, hoc vis, hoc suades, ut non, sicut dixit, conscientia sanctè dantis abluat accipientem, vel accipienti det fidem, neque ut ipsa sit origo & radix caputque credentis, sed per ipsam Christus abluat, per ipsam Christus det fidem, per ipsam Christus sit origo Christiani, per ipsam in Christo radicem Christianus infigat, per ipsam Christus Christiani sit caput. Ideo enim quæris per quem meliùs fiat, quod à Christo fieri concedis: ubi & tu, quantum video, non negas hoc fieri posse etiam per ministrum malum, sed dicis meliùs posse per bonum. Quid est enim aliud quod dicis, *Hoc & nos suademus, hoc volumus; sed quærimus per quem meliùs fiat.* Ac per hoc abluit Christus & per maculosam non sanctè dantis, sed meliùs per mundam sanctè dantis conscientiam: dat fidem Christus & per ministrum malum, sed meliùs per bonum: fit Christus origo Christiani & per dispensatorem infidelem, sed meliùs per fidelem: Christianus radicem figit in Christo etiam per colonum reprobum, sed meliùs per probum: potest Christus esse caput Christiani & per Felicianum, sed meliùs existimas per Primianum.

Cur præstet in usu sacramentorum bonum habere ministrum. 24. Parva itaque inter nos in hac re, aut fortasse nulla dissensio est. Nam & ego dico, meliùs per bonum ministrum quàm per malum dispensari sacramenta divina: verùm hoc propter ipsum ministrum melius est, ut eis rebus quas ministrat, vitâ & moribus congruat; non propter illum qui etiam si incurrerit in ministrum malum dispensantem veritatem, securitatem accipit à Domino suo monente ac dicente, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. Matth. 23. 1. Addo etiam ad hoc esse melius, ut ille cui ministratur, ministri boni probitatem ac sanctitatem diligendo faciliùs imitetur: sed non ideo veriora & sanctiora sunt quæ ministrantur, quia per meliorem ministrantur. Illa namque per se ipsa vera & sancta sunt propter Deum verum & sanctum cujus sunt: & ideo fieri potest, ut accedens ad societatem populi Dei, alium inveniat à quo facilè baptizetur, alium eligat quem salubriter imitetur. Certus est enim sanctum esse sacramentum Christi, etiam si per minùs sanctum, vel non sanctum hominem ministratum est; se autem ejusdem ipsius sacramenti sanctitate puniri, si indignè acceperit, si malè usus fuerit, si non ei convenienter & congruè vixerit.

Caput XXI. 25. NAM quæro abs te, Si fortè quem Primianus in vestra communione baptizavit, pessimè vivat, quem verò Felicianus in Maximiani schismate baptizavit, optimè vivat, cuinam eorum patere existimas regnum Dei; utrùm ei quem baptizavit secundùm te bonus malum, an ei qui baptizavit secundùm Bagaiense concilium sacrilegus religiosum? Sed fortè dicis, & verum dicis, Non potest esse religiosus in schismate constitutus. Assentio: verumtamen potest esse in vestra communione sacrilegus vel occultus, à Primiano, quem religiosum creditis, baptizatus. Porrò si ille quem Felicianus in catena sacrilegii baptizavit, relicto schismatis sacrilegio ecclesiastica communione corrigeretur, numquid audes dicere quòd melior in illo baptismus fieret, quamvis negare non audeas ipsum hominem fieri potuisse meliorem? Hoc enim & ipso facto judicastis; quando quidem illos omnes, quos Felicianus & Prætextatus in damnato & detestato à vobis sacrilegio schismatis baptizaverunt, cum illis ad vos redeuntibus sine ulla destructione vel repetitione baptismi suscepistis. Si autem quod dixisti, *sed quærimus per quem meliùs fiat*, comparativum gradum pro positivo posuisti; sic dicens, *Quærimus per quem meliùs fiat*; ac si diceres, Quærimus per quem bene fiat, volens intelligi per malum ministrum malè fieri: non te verbo urgeo, sed admoneo potiùs te dicere debuisse, Quærimus per quem fiat, quàm, Quærimus per quem bene fiat: quasi posset fieri ut non bene Christus det fidem, non bene sit Christus origo caputque Christiani, non bene radix figatur in Christo. Aut enim non fit, aut si fit, procul dubio bene fit.

26. Verumtamen ista tractamus, ne propter malos dispensatores, non tamen suorum, sed Dominicorum sacramentorum, quos necesse est usque ad tempus ventilationis areæ Dominicæ commisceri, deseratur ipsa unitas frumentorum. Schisma autem facere ab unitate Christi, aut in schismate esse, profectò malum est, & magnum malum: nec omnino fieri potest, ut Christus det schismatico, non fidem, sed sacrilegum errorem,

[a] Editi, *per Christum sumserit.* Emendantur auxilio MSS.

aut

aut in Christo radicem schismaticus fixerit, aut schismatico Christus sit origo & caput: & tamen baptismum Christi si dederit, datum erit; si acceperit, acceptum erit; non ad vitam æternam, sed ad pœnam æternam, si in eo sacrilegio perseverarit; non in malum convertendo bonum quod habet, sed malo suo bonum habendo quamdiu malus habet.

CAPUT XXII. 27. QUÆRIS fortè ut hoc probem: quid aliud tibi dicam, nisi quod hoc opere institui? Bagaiense decretum lege, Felicianum & Prætextatum intuere: schismatici dederunt, utrique à vobis recepti & collecti sunt; nec illi degradati, nec illi rebaptizati. Jam certè non quæris utrùm fiat meliùs per justum ministrum, an per injustum: quoniam non ideo est baptismus melior quem dedit Primianus secundùm vos justus, quàm ille quem dedit Felicianus injustus. Certè jam intelligere cogeris quomodo Apostolus dixerit, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*: teque frustra dixisse recolis, *Sicut qui plantat & rigat, non nisi colonus diligens & fidelis inquiritur, sic etiam in sacramento baptismatis non nisi justissimus operarius approbatur*. Ecce nec diligens, nec fidelis, nec justissimus, sed potiùs salutis suæ negligens, & infidelis, & injustissimus Felicianus fuit, quando Maximiano sociatus, & sicut trecenti & decem vestri unius ore disertissimo personant, in catena sacrilegii constitutus, baptismum quem non ausi estis rescindere, ministravit. (1. Cor. 3. 7.)

28. Certè ad hanc caussam cernis non pertinere testimonium quod ex Propheta posuisti: *Dabo vobis pastores secundùm cor meum, & pascent vos pascentes cum disciplina*. Felicianus enim nec secundùm cor Dei sacrilegus erat, nec oves ejus in sacrilego schismate pascebat cum disciplina; & tamen baptizabat eos, in quibus receptis cognovistis, non ipsius, sed Dei fuisse quod dabat. Certè perspicis quomodo à me de scriptura sancta commemoratum est, *Bonum esse confidere in Domino, quàm confidere in homine*: teque inaniter, quantum ad hanc caussam pertinet, respondisse, *quòd ideo magis ut justus & fidelis sit per quem hoc sacramentum celebretur inquiras, quia spem & fiduciam Dei, non hominis habes; Dei esse autem fidem atque justitiam, quam semper in ejus ministris adtendis*. Ecce in Feliciano, quando fuit famosi criminis reus, nec justitia, nec fides erat, & tamen baptismus erat, & quibus ab eo datus est, cùm à vobis collecti sunt, eis accessisse justitiam dicitis, baptismum defuisse non dicitis. (Jerem. 3. 15.) (Psal. 117. 8.)

CAPUT XXIII. 29. PROINDE quod deinceps à me quæris, *Si à quocumque & quomodocumque datum baptisma rescindi non debet, cur post Iohannem Apostoli baptizaverint?* tu jam solve quæstionem, si ut dicis, post Johannem Apostoli baptizaverunt, cur post Felicianum, quos in sacrilego schismate baptizaverat, vestri non baptizaverint? Et hinc saltem disce, quidquid illud est quod de Johannis baptismo vel legitur, vel disseritur, ab hac caussa esse penitus alienum. Quid autem tibi visum sit nescio, ut *Iudæos quibus ait Petrus, Baptizetur unusquisque vestrûm in nomine Domini Iesu Christi, jam fuisse à Moyse* diceres *baptizatos*, qui post tot generationes nati fuerunt, quàm ille Dei famulus majores eorum per rubrum mare [a] trajecit. Aut si propterea à Moyse baptismum habebant, quia ex illis propagati sunt, quos in Moyse baptizatos dicit Apostolus: aude dicere omnes qui nascuntur ex fidelibus Christianis, Christianum jam habere baptismum. Quod vides, ut arbitror, quanta vanitate dicatur. Sed quomodo se habeat illud, etiam si post Moysen Dei famulum Apostoli non baptizassent, te urgerem reddere rationem, cur post Felicianum Maximianensem sacrilegum vestri non baptizassent. (Act. 2. 38.) (Exodi 14. 22.) (1. Cor. 10. 2.)

30. Jam illud quod posui, *Si errabant illi qui volebant esse Pauli, quæ tandem spes eorum est qui volunt esse Donati?* prioribus partibus epistolæ tuæ non te [b] refellisse, puto quòd etiam ipse consideras in his quæ superiùs satis diximus. Non ergo, sicut tibi videris, & quasi [*] certus exsultas, illa omnia quæ à Petiliano vel quolibet alio dicta sunt, rectè dicta concludis. Ipso quippe ordine, quo à te breviter velut recolendo decursa sunt, ego potiùs in hac caussa Maximianensium non ea rectè dicta concludo; quia nec conscientia sanctè dantis erat in Feliciano, quando Maximiano cohærens catenâ sacrilegii trahebatur; & à famosi criminis reo, ac per hoc à manifesto perfido baptizabantur, qui ab illo baptizabantur: nec origo & radix & caput ad salutem illis erat homo sacrilegus; nec arbor bona erat in sacrilegi schismatis societate damnatus, & adhuc in eodem sacrilegio constitutus; nec bonus erat qui de bono thesauro cordis sui proferret bona, quando de illo & de aliis ejus sociis dicebatur, *quorum os maledictione & amaritudine plenum est*. Et tamen quando cum illo vestri concordaverunt, baptismum quem talis dederat, non ipsius esse, sed Christi aliquando vi veritatis territi cognoverunt. (1. Cor. 1. 12. Lib. 3. cont. Petil. c. 4.) (* f. victor, ut suprà lib. 3. c. 73.) (Matth. 12. 35.) (Psal. 13. 3.)

CAPUT XXIV. 31. AGE jam videamus suo loco in epistola tu de Maximianensium caussa quomodo te exuas. Omnes enim qui has litteras legunt, exspectant procul dubio vel quid hinc à te dictum sit, ubi dictum sit, vel à me quid responsum. Itaque de Optato Gildoniano quod objectis meis respondisti, nolo discutere, nolo in hominis caussa, de cujus à vestris damnatione nil ago, diutius immorari. Facio certè jacturam hujus objecti, & hoc fortasse apud posteros, cùm illius fuerit obliterata memoria: nunc verò quamdiu sunt homines qui vitam illius moresque noverunt, parum me de illo dixisse, quàm falsum potiùs conquerentur. Neque enim sic legunt litteras nostras, ut tu, qui ex me quæris, ille quem tamquam [c] rapidum fluctum appellaverim, quid absorbuerit, cùm illic habeas Prætextatum & Felicianum. Nam verba mea illic sic se habent: *Ita quidem, inquam, isti insultant schismaticis suis, ut eos & mortuos & insepultos vocent: sed certè optare debuerunt ut sepelirentur, ne de multitudine jacentium in littore cadaverum insepultorum, Gildonianus Optatus incedens cum agmine militari tamquam rapidus fluctus ultra prosiliens, Felicianum & Prætextatum introrsus postea resorberet*. Hæc verba mea cùm ibi legeris, cur non omnia posuisti? [d] Cur me veluti arguis, non dixisse quid rapidus fluctus ille sorbuerit, cùm ibi scriptum videas, (Lib. 1. cont. Petil. c. 10.)

[a] Am. Er. & MSS. *transjecit*.
[b] Pro *refellisse*, legitur *defendisse* apud Am. Er. & omnes MSS.
[c] MSS. *rabidum fluctum*: & infrà constanter, *rabidus fluctus*.
[d] Hic duo MSS. addunt, *cùm eis respondere tentas*.

Felicianum & Prætextatum introrsus postea resorberet?

Caput XXV.

31. Quid enim aliud velut ad magnam defensionem suam respondere vestri solent, cùm eis objicitur Prætextati & Feliciani talis receptio damnatorum, nisi *Optatus hoc voluit, Optatus hoc fecit?* Quod & ipsæ civitates Mustitana & Assuritana testantur, quæ se dicunt ex Optati comminatione Gildonianum militem formidantes coëgisse episcopos suos ad communionem redire Primiani. Verùm tu quia hoc ab illo factum, impudenter negari posse vidisti, hoc à me scriptum negasti, magis fortassis existimans litteras meas quàm illam rem posse nesciri. Sed licuerit episcopis vestris, nescio quo Donatiano vel Numidico privilegio, de suo ignorare collega quidquid tota Africa conclamabat; cùm Afris ab Afris objecta crimina, numquam probata, totiens absoluta, Orientalibus & Occidentalibus terræ finibus ignota esse non sinant. Valeat apud vos baptismus ab Optato datus, quem sic damnare noluisti, ut tamen non fueris ausus absolvere; & non valeat datus baptismus in Ecclesiis Apostolico labore fundatis, Corinthiorum, Galatarum, Ephesiorum, Colossensium, Philippensium, Thessalonicensium, ceterarumque in sanctis litteris, quas & vos legitis, conscriptarum, ubi Cæciliani, non dico falsum illud crimen, sed fortè nec verum nomen auditum est. Habuerit conscientiam sanctè dantis Optatus in illa vita, quam tu, sicut scripta tua indicant, etiam si propter nos damnare erubuisti, tamen propter Deum absolvere timuisti, in illa etiam publica fama ubi latentem tibi visum est adtendi posse conscientiam; & accusetur conscientia tot tantarumque gentium Christianarum, quia remotissimas lites ignoravit Afrorum. Numquid etiam crimina istorum, Feliciani scilicet & Prætextati, quos trecenti & decem plenario concilio damnaverunt, similiter ignorare potuerunt?

Caput XXVI. Non communicant peccatis alienis, qui eis non consentiunt.

33. Et adhuc objicis unitati catholicæ nescio quæ facta nostrorum, quæ aut falsa sunt, aut peccata non sunt, aut etiam si vera atque peccata sunt, bonorum societatem maculare non possunt. Neque enim boni communicant peccatis alienis, quibus utique faciendis non consentiunt; quamvis cum ipsis qui ea faciunt, donec de area Dominica sicut palea ventilabro ultimo separentur, non eorum peccata, sed Dei sacramenta communicent; & intra eamdem sagenam velut pisces boni cum malis usque ad separationem, quæ in littore, hoc est, in fine sæculi tamquam in fine maris futura est, non ab eis corporum segregatione, sed vitæ ac morum diversitate disjuncti sunt. Sicut nec undecim Apostoli furtis Judæ communicabant; & tamen cum illo eidem Domino visibiliter cohærebant, eumdem magistrum audiebant, [a] idem credendum Evangelium percipiebant, eadem sacramenta sumebant, corporali cum illo congregatione permixti, spiritali dissimilitudine separati. Sicut apostolus Paulus non communicabat contumaciæ & invidiæ, hoc est, diabolicis vitiis eorum qui non castè Christum annuntiabant; & tamen cum eis eumdem Christum prædicabat, ejusdem Christi sacramenta participabat; & de his dicebat, Sive occasione, sive veritate Christus annuntietur. Nam hos martyr Cyprianus amantissimus unitatis, non aliquo schismate vel hæresi separatos, sed fratribus corporali congregatione fuisse commixtos, & intellexit & scripsit: sicut idem etiam ipse Cyprianus avaritiæ, rapinis, fœnori collegarum non communicabat, quos dicebat esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere; quod malum etiam idololatriæ comparavit: quorum tamen corporalem congregationem non refugiebat, ad eadem altaria consistebat, cum eis dem sacratissimum cibum potumque sumebat. Illi enim non aliis, sed sibi judicium manducabant & bibebant: ille autem cum talibus, non eorum peccata, sed mysteria Christi communicabat, conjunctissimus cœtibus, disjunctissimus moribus. Ad hoc enim & illæ similitudines in Scripturis, & illa exempla præmissa sunt, ut disceremus frumentum esse, nec aream Dominicam propter paleæ commixtionem deserere; pisces boni esse, nec propter commixtionem malorum disruptis retibus foras ire; vasa esse misericordiæ in honore facta atque mundata, nec propter vasa perditionis & contumeliæ de domo magna fugere. Nullâ enim caussâ in utrorumque temporali congregatione atque permixtione laudabiliter tolerantur mali, nisi ne damnabiliter deserantur boni. Quod cùm & vos in vestris tam multis & tam manifestis malis eadem necessitate faciatis; potes facilè, si velis, advertere, quòd non nisi animositate sacrilega vos à Christianis tot ac tantis gentibus separatis.

Margin: Matth. 3. 12. — Matth. 13. 47. — Johan 12. 6 & 13. 26. — Philip. 1. 18. — Epist. ad Maxim. — Lib. de lapsis. — 1. Cor. 11. 29. — Matth. 3. 12. — Matth. 13. 47. — 2. Tim. 2. 20.

Caput XXVII.

34. Itaque non solùm Optatus in illa Gildoniana societate notissimus, sed quilibet obscurus apud vos [b] te sciente mali aliquid fecerit, cùm eum non potueris à vestra communione separare, quia vel non tibi creditur accusanti, vel accusare non audes, ne non valeas comprobare, aut deserenda tibi est pars Donati, aut talis eris qualis ille, cujus peccatum non ignoras, quamvis dissimiliter vivas. Hoc non secundùm veram, sed secundùm vestram sententiam vobis rectissimè dicitur. Quis enim nescit te alienum esse ab illius malo, si consensione peccato ejus non communicas: sed hinc agnoscere cogeris, quanta impietate objiciatis orbi Christiano vel falsa, vel certè ignota crimina Afrorum; cùm tibi objici nolis quod de altero scis, quia hoc eis non potes persuadere, à quorum non vis societate discedere. Ita ne deseras quos putas bonos, ferre cogeris quos nosti malos. Ac per hoc omnes convincit veritas malos, qui propter aliena crimina seu vera seu falsa, ceteris tamen incognita, sibi autem non obfutura, disruptâ unitate tot gentium deseruerunt bonos. Hoc tam magnum nefas partis Donati ne aliquo modo excusare possetis, caussa vobis Maximianensium procurata est, in quo velut speculo vestram pravitatem conspectam si volueritis corrigatis: si autem nolueritis, nolo quidquam gravius dicere, quando scio te cor habere. Quid enim contra ista dicturus es?

Caput XXVIII.

35. Bene, quia ipse scribis, *cùm de Maximianensibus damnatis & receptis legisses totum quod inserui litteris meis, valde te fuisse permotum.* Cre-

[a] Sic MSS. At editi, *ab eodem creditum*.

[b] In excusis superfluò hic additum *si*: quod abest à MSS.

do, [illegible] vi[illegible] [illegible] quæ valde debuerit permovere. V[illegible] tua illa permotio quit[illegible] ratione sedata est. *Statim te dicis à t[illegible] [illegible]pis diligentius inquisisse atque ipsis docentibus, & decretum concilii, & sententiam in eos qui damnati sunt dictam, & rei totius ordinem cognovisse.* Deinde etiam me credens adhuc ignorare quid gestum sit, atque admonens, ut quid habeat veritas discerem, narrasti planè non quid veritas habeat, sed quid incautis & n[illegible]gentibus vestri pro veritate supponant. Dicis enim, *cùm quàm plurimos episcopos error sibi Maximiani sociare contenderet, contracto à vestris concilio in eos omnes qui in ejus schismate persti[ti]ssent prolatam esse sententiam*, quam me quoque legisse commemoras: *quæ cum sententia consensu omnium firmaretur, placuisse tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur. Sic esse factum, ut non solum illi duo* [a] *quos memoro, sed etiam multi alii purgati atque innocentes Ecclesiæ redderentur. Quorum ideo putas baptisma non debuisse rescindi, quia intra diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur, nec cùm baptizarent fuissent ab Ecclesia separati, necdum scilicet transacti temporis metâ definitâ disjuncti.* Hic ego in ea ipsa falsitate narrationis tuæ, quando quidem non solùm sententias, verùm & ipsa verba tua posui, miror ingenium tuum, miror animum ingenio reluctantem. Numquam uspiam sic apparuit, quantum valeat præjudicium præsumtionis humanæ, vel ad non intuendam manifestissimam veritatem, vel ad affirmandam impudentissimam falsitatem. Itáne te tam apertè repugnantia posuisse non sentis, ut vix credibile sit quod unus homo dicere utraque potuerit? Tu nempe dicis, *in eos omnes qui in Maximiani schismate perstitissent, prolatam esse sententiam, & placuisse dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur.* Quomodo ergo tu ipse item dicis, *non eos extra Ecclesiam baptizasse, ante quàm se ab illo schismate correxissent*, si quando cum Maximiano erant, non [a] erant extra Ecclesiam? Advertisne quid dicas? Invenis quà exeas, quò confugias, ubi te abscondas?

[a] Prætextatus & Felicianus.

Præjudicium præsumtionis humanæ.

CAPUT XXIX.

36. VIDES certe dum manifestos errores defendere conaris alienos, nihil te agere, nisi subjungere manifestiores tuos. Ecce lege verba tua: sic à me prorsus commemorantur, ut à te scripta sunt. *Cùm quàm plurimos*, inquis, *episcopos error sibi Maximiani sociare contenderet, contracto à nostro concilio, in eos omnes qui in ejus schismate perstitissent, prolata sententia est, quam tu quoque te legisse testaris. Quæ cùm sententia consensu omnium firmaretur, placuit tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur.* Hæc dicens, siccine contra te ipsum sensus claudis, ut non advertas, quòd hi omnes qui propterea contra se ferri sententiam concilii meruerunt, quia Maximiano sociabantur, ante quàm se intra dilationis tempus corrigerent, in eodem schismate consistebant? Ibi ergo etiam baptizabant. Obsecro te, quid inanem caliginem perspicuis rebus adspergis, quam rursus tuorum verborum non minore perspicuitate dispergis? Dico enim Prætextatum & Felicianum Maximiani ordinatores in eo quod commiserunt, sacrilego schismate baptizasse, & ab eis baptizatos cum eis esse susceptos, non rescisso baptismate quod in schismate dederant, quod [b] sacrilegi ministraverant, quod ore maledictione pleno, quod labiis cum veneno aspidum consecraverant. Talia quippe in [e]os dicuntur, eâque sententiâ quam in eos omnes prolatam esse non negas.

CAPUT XXX.

37. HIC tu respondes, *quod non solùm duo isti quos memoro, sed etiam multi alii purgati atque innocentes intra diem dilationis se Ecclesiæ reddiderunt.* Quo verbo me adjuvas, quo verbo mecum asseris veritatem, caliginemque illam quam conabaris offundere, discutis. Cùm enim dicis eos se Ecclesiæ reddidisse, procul dubio fateris eos extra Ecclesiam fuisse. Ubi ergo ante quàm se Ecclesiæ redderent, fuerunt, ibi baptizaverunt: ergo extra Ecclesiam baptisma dederunt. Ab hoc inexplicabili implicamento dum te conaris evolvere, rursus involveris. Dicis enim *ideo eorum baptisma non debuisse rescindi, quia intra diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur.* Quomodo ergo dicis, ante diem restitutionis non fuisse ab Ecclesia separatos, quos ante diem dilationis confiteris Ecclesiæ restitutos? Si homines sumus, si qualemcumque rationem, si sensum habemus humanum, si non pecora pecoribus, si non ligna & lapides lignis & lapidibus loquimur, non meis tantùm, sed etiam ipsis tuis verbis eminet, apparet, elucet, in Maximiani sacrilego schismate baptismum datum vestros ausos non fuisse rescindere, qui homines baptizatos in Ecclesiis, quas in gratia Domini proprio labore Apostoli propagaverunt, non dubitant Christianos negare, exsufflare, rebaptizare. Tu dicis, tu scribis, ecce te ipsum audi, lege te ipsum. Tu, inquam, dicis, tu scribis, *in eos omnes qui in Maximiani schismate perstitissent, contracto à vestris concilio prolatam esse sententiam.* Tu dicis, tu scribis, *hac sententiâ consensu omnium confirmatâ, placuisse tamen dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur.* Tu dicis, tu scribis, *non solum duos inde quos memoro, sed multos alios purgatos atque innocentes se vestræ Ecclesiæ reddidisse.* Tu dicis, tu scribis, *ideo eorum baptisma non debuisse rescindi, quia intra diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur.*

CAPUT XXXI.

38. QUID tantum prævalet ingenio tam bono caussa tam mala, homo cordate, homo litterate? Isti in quos propterea est illa prolata sententia, quia sicut ipse dicis, in Maximiani schismate persistebant, ante quàm sicut dicis restituerentur, ubi erant, ibi sacramenta celebrabant, ibi baptizabant. Et ut verbis illis plenarii concilii magis utar, Ibi *viperei seminis noxios partus tardo calore vaporabant*, ibi *publici facinoris & parricidii sui feta scelerum vota gignebant*: ibi *parturiebant injustitiam, concipiebant laborem, & pariebant iniquitatem*: ibi *jam non confusa criminum silva, nomina eorum designabantur ad pœnam*: ibi *eis* [c] *indulgentiæ funis dum clementiæ dimitteretur linea, jam caussa quos puniret invenerat: illuc eorum tamquam in asperos scopulos veridica unda naufraga membra projecerat: eorum pereun-*

[a] Particulam negantem præterit unus codex Michaelinus.
[b] Sic MSS. At editi, *sacrilegi*.

[c] In MSS legitur, *indulgentiæ fune.* Confer librum de Gestis cum Emerito.

Exodi 14 11. *tium ibi erant littora Ægyptiorum exemplo funeribus plena, nec ipsam invenientium sepulturam*: ibi *non solum Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum de pacis gremio sententiæ fulmen excusserat, nec solum mors justa sui sceleris condemnabat, sed etiam trahebat ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii*: ibi *erat venenum aspidum sub labiis eorum*: ibi *eorum os ma-* Psal 13 3. *ledictione & amaritudine plenum*: ibi *veloces eorum pedes ad effundendum sanguinem*: ibi *contritio &* B *infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoscebant, nec erat timor Dei ante oculos eorum*: ibi *jacebant membra abscisa, quæ pestifera putredo ita corruperat, ut plus haberet in abscisione solaminis, quàm in remissione medicaminis*: ibi erant *famosi criminis rei Victorianus Carcabianensis*, & ceteri cum isto duodecim, inter quos Prætextatus Assuritanus, & Felicianus Mustitanus, de quibus receptis agimus, qui eumdem Maximianum præsentes ordinaverant, hoc est, *funesto opere* C *perditionis vas sordidum collectà fæculentià glutinaverant*, ubi *tanto facinori tamquam illicito incestui clerici Carthaginis lenocinium præbuerunt*. Tales ministri sacramentorum nondum correcti, nondum vobis redditi ac restituti, in schismate Maximiani baptizaverant: post tales ministros sacramentorum correctos, redditos, restitutos, vestri non rebaptizaverunt.

Caput XXXII. Quibus in Bagaiensi concilio data dilatio.

39. Quid sola in vobis prævalet animositas? Aliquando attendatur, aliquando audiatur & ve- D ritas. Quid injiciuntur [a] inanissimæ nebulæ dilationis datæ? Non ipsis data est, de quibus dictum est, *damnatos esse cognoscite*; de quibus a etiam prædictum est quales fuerint, quid fecerint, cur eos oportuerit jam sine dilatione damnari, quòd scilicet Maximianum impositis manibus præsentes ordinaverunt. Hoc est enim quod significarunt dicendo, *quòd funesto opere perditionis vas sordidum collectà fæculentià glutinaverint*. Illis autem data est dilatio, qui ordinationi Ma- E ximiani non interfuerunt, quamvis in ejus societate atque schismate constituti; tantùm quia manus ei, quòd absentes fuerant, non imposuerunt, b [b] à damnatis ordinatoribus eâdem concilii sententiâ distinguuntur. Nam cùm dixissent illos, quorum & nomina conscripserunt, *damnatos esse cognoscite*. *Eos autem*, inquiunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus*. F Quid planius, quid distinctius, quid apertius? Illos dicunt, *famosi criminis reos, qui funesto opere perditionis vas sordidum collectà fæculentià glutinarunt, damnatos esse cognoscite*. Hos autem dicunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam permisimus redire*: & quia ex illis damnatis duo postea salvo honore suscepti sunt, non invenitur hoc quemadmodum defendatur, nisi ut omnibus G dicatur dilatio fuisse concessa.

Caput XXXIII.

40. Sed concessa sit omnibus: nempe quotquot ad vos ab illo schismate redierunt, ante quam redirent, illic fuerunt, illic baptizaverunt: inde ad vos sine destructione sui honoris & baptismi redeuntes, si frons adsit, ora vestra claudent. Cùm enim quærimus, ante quam se, sicut ipse dixisti, Ecclesiæ reddidissent, & ante diem præstitutum restituti fuissent, ubi erant; quid aliud vos res ipsa respondere compellit, nisi in schismate Maximiani, propter quod illa in omnes est prolata sententia? Ibi ergo baptizaverunt eos, in quibus ad vos simul inde venientibus baptismum Christi non ausi estis rescindere, quia coacti estis agnoscere. Unde ipso facto vestro, B opere vestro, judicio vestro adversùs vos meritò rectèque concluditur, agnoscendum esse baptismum Christi, etiam si extra Ecclesiam datus fuerit; & ideo nos hoc piè cognoscere in vestris, vos impiè rescindere in nostris.

41. Sed fortè pœnitet talia te verba posuisse, quæ hanc veritatem nimis urgerent, quoniam dixisti, *Factum est ut se Ecclesiæ reddidissent, & ante diem præstitutum restituti, peremtoria sententia non tenerentur*: ut responderetur tibi, Quo- C modo se Ecclesiæ reddiderunt, quomodo eidem restituti sunt, si ab ea non erant separati; aut si separati erant, quomodo baptizabant? Sed quid aliud diceres, nisi quod ab eis audieras, quos consuluisti, cùm ex hac caussa litteris meis valde permovereris: & tamen fortassis te arguant, te reprehendant, quòd talia verba incautè posueris. Est quòd te adversùs eos maximè muniat, ac tuam tristitiam consoletur. Nam & ipsi in ejusdem concilii decreto talia posuerunt. Unde, D si nobis lecto isto opusculo nostro ita respondere voluerint, quòd eis non præjudicent verba laici sui, verba ipsorum continuò recitabimus. *Eos autem*, inquiunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus*. Cùm enim eis dicitur, Illi quos ad matrem Ecclesiam redire permisistis, ante quàm redirent, ubi erant? similiter urgentur, ac tu paulò antè verbis à te posi- E tis urgebaris. Ubi enim eos fuisse respondebunt, nisi in schismate Maximiani? Sed ubi volunt eos fuisse contendant; certè qui ad Ecclesiam redire permissi sunt, in Ecclesia non fuerunt. Ergo extra Ecclesiam baptizaverunt: & simul baptizatores & baptizati ad Ecclesiam redeuntes, nec illi honores quos extrà gesserant, nec illi baptisma quod extrà acceperant amiserunt.

Caput XXXV.

42. Et tu quidem, quantum potuisti in caussa mala, cautè locutus es, ut diceres, *Placuit tamen* F *decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur*. Illi autem nec corrigendos eos fuisse dixerunt, quibus data est illa dilatio; sed tamquam omnino impolluti atque innocentes in Maximiani societate fuerint, sic de illis loquuntur, cùm ipsam prorogant dilationem. Quid est enim aliud quod dicunt: *Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, ad matrem Ecclesiam redire permisimus?* [c] Ac ne parum sit, vide quid adjungant: c G *Quantò enim de reorum*, inquiunt, *morte purgamur, tantò de innocentium reditu gratulamur*. Cur itaque tu dicis, *placuisse dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi vellet, innocens haberetur*; cùm eam videas impollutis atque innocentibus datam? Sed videlicet tu timuisti ne tibi dicere-

[a] Editi, *insanissimæ*. Meliùs MSS. *inanissimæ*.
[b] MSS. *sic enim à damnatis*.

[c] Hic duo MSS. addunt, *nisi quos non polluit consortium Maximiani, ad matrem Ecclesiam redire permisimus*.

n[illegible] ci quo n[illegible]n [illegible]ue. r[illegible] a corri[illegible]dos e[illegible] ne [illegible] diceretur, Quare in [illegible] hor[illegible] pollutos suscipere volu[illegible]. Ideo se impollutis dilationem dedisse dixerunt.

CAPUT XXXVI 43. PROINDE singula timuistis, sed alterutrum oppugnatur ex altero. Nam tibi dicitur, Quomodo existimas corrigendos, quos tui prædicant impollutos? Illis autem dicitur, Quomodo asseritis impollutos, etsi non manum imponendo capiti Maximiani, tamen schismatis ejus communione maculatos? Cujus autem animus, cujus vires, cujus lingua sufficiat proloqui tam intolerandum dolorem? ut pars Donati discissa resarciatur, nec socius Afros in Africa polluit Maximianus; ne ad ipsam radicem mutatis rami fracti regredi permittantur, tot remotissimas gentes polluit ex Africa Cæcilianus.

CAPUT XXXVII 44. Ex die concilii Bagaiensis, hoc est, ab octavo Kalendarum Maii, usque ad diem datæ dilationis illius, hoc est, octavum Kalendarum Januarii, octo menses numerantur. In hoc tam longo temporis intervallo, illi quibus dilatio data est, maculabantur societate damnati Maximiani, an non maculabantur? Si maculabantur, quomodo dicitur, *Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, ad matrem Ecclesiam redire permisimus?* Si non maculabantur, quomodo nos atque omnes quæ ubique sunt Christianas gentes potuit ignotorum, non dicam falsorum, maculare alienorum contagio peccatorum? *Sed ideo*, inquis, *dilatio data est, quæ si transisset, illis non redeuntibus tunc macularentur, & in pœnam damnationis incurrerent.* Non ergo eos peccarum illius societatis, sed diei constitutio maculabat: si ergo nullus dies constitueretur, immaculati utique permanerent. Quid de vobis malè meruit orbis terrarum? Cur enim maculatum perhibetis peccatis alienis, cui nullum tempus dilationis constituistis; cùm tanta sit vestra

a potentia, ut homines quando [a] volunt, peccatoribus socientur, & quando volueritis, inquinentur? Innocentes & impolluti erant quibus in parte Maximiani dabatur dilatio, intra cujus diem si remearent ad vos, haberent integri honoris ac fidei fundamenta: si autem ille dies eis non redeuntibus præteriret, tunc polluti, tunc scelerati, tunc perditi supplicium damnationis incurrerent, tunc humiliarentur per pœniten-

b tiam. [b] Degradatio mira prædicentium hominum, non jam ut vetus proverbium fertur,

Quod volumus sanctum est. Quod volumus sanctum est; sed etiam, quando volumus, & quamdiu volumus. Contingat alicui vestrûm in navi orare nobiscum, jam pollutus, jam traditor appellatur. Communicant altaria damnatores Primiani cum Maximiano ve-

Num 16.1. ritatis adultero, Ecclesiæ matris inimico, Dathæ, Chore, & Abiron ministro, & per octo menses innocentes impollutique persistunt. Proin-

c de si qui ex his [c] nono Kalendarum Januarii se vestræ communioni reddiderunt, de innocentium estis reditu gratulati, eorum scilicet, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria. Quid vos promeruerunt tot dies octo mensium, à die

A [illegible] Kalendarum Ma[illegible] usque ad [illegible]n oc[illegible] Kalend[illegible] Januarii quo[illegible] fica[illegible], ut per c[illegible] sacrilegi atque damnati M[illegible] cohærerent, non pollucrentur, nec efficerentur nocentes? Et quid vos offendit [illegible] sanctus [illegible] natalis ipsius Domini nostri, ut solus adventu & transitu suo pollueret innocentes, utque in eis qui in [illegible] schismate baptizaverunt, per omnes [illegible]los dies sanctus

B maneret baptismus Christi, & immundus fieret per natalem Christi? Octavus Kalend. Januarii natalis est Christi.

CAPUT XXXVIII 45. QUID non audeat humana temeritas, cum in sententiam nefandi præcipitatur erroris, quam relinquere propter vanitatem pudet, & defendere contra veritatem non pudet? Sed quid hinc plura, ubi quilibet obstinatissimus, qui contra omnes voces rationis obduruit, necesse est fateatur, de quibus dicitur, *Si se Ecclesiæ reddidissent, & ante diem præstitutum restituti essent;*

C quæ verba ipse posuisti: eos denique de quibus dicitur, *Ad matrem Ecclesiam redire permisimus. De innocentium reditu gratulamur. Ac ne angustum redeuntibus tempus spem salutis artatæ diei pressura subducat, usque in illum diem agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta; quam quisquam si ingredi nequiverit pigra segnitiâ, sciat sibi ad omnes veniales aditus viam esse subductam. Et post præstitutum diem redeuntibus [d] fixa pœnitentia:* quæ verba trecen- d

D ti & decem in sententia sua toties inculcarunt: necesse est, inquam, quilibet adversarius fateatur, eosdem quibus ista dicuntur, antequàm se vobis redderent, antequàm vobis restituerentur, antequàm ad vos redirent, antequàm regressi januam dilationis ingrederentur, non fuisse vobiscum, extra vestram communionem, in eo schismate, quo se à vobis separaverant, baptizasse: inde vobis redditi ac restituti, ubi à vobis alienati erant, inde ad vos redeuntes & re-

E gredientes, quo à vobis foris erant, & tenuerunt non diminutos honores suos, & secum introduxerunt non rebaptizandos baptizatos suos.

CAPUT XXXIX 46. QUID adhuc pessimæ caussæ patrocinium pertinacissimum præbes? Adquiesce tandem, non mihi, sed ipsi qua convincimini veritati. Vide quàm verum dixerim, quod frustra labefactare conatus es, quanta sint pro pace toleranda. Atque ut eisdem identidem verbis utar, quibus in illis litteris usus sum, *pro pace Christi redite ad* Lib. 1. cont. Parm. c. 13.

F *Ecclesiam quæ non damnavit incognita, si pro parte Donati placuit revocare damnata.* Si enim ex his duodecim quos cum Maximiano sine dilatione damnaverant, Felicianum & Prætextatum postea receperunt, quomodo falsum est eos revocasse damnata? Si autem & ipsis dilatio data est, quos dixerunt, *damnatos esse cognoscite*, etiam si nullus eorum postea remearet, placuit tamen revocare damnata, quando post sententiam qua dictum est, *damnatos esse cognoscite*, data est di-

G latio, qua eis liceret evacuata damnatione remeare. Hæc dicta sufficerent, etiam si verum esset quod te dicis, cùm hac caussâ Maximianensium valde permotus esses, à tuis episcopis cognovisse: quid autem agis quia & falsum est? Quære, aut si habes, inspice diem gestorum pro-

a Editi, *quando volueritis peccatoribus socientur, & quando volueritis inquinentur innocentes. Et jam polluti erant.* Castigamus ex MSS.

b Sic MSS. At editi, *per pœnitentiam degradationis mira prædicentium.*
c Editi, *quarto Kal.* Vetus Corbeiensis MS. *nono Kal.*
d Sola editio Lov. *fixam pœnitentiam*, referendo ad verbum *sciat.*

Sup. lib 3 cap 30 consularium, quo postulatio dicta est a Titiano A adversùs Felicianum & Prætextatum, ut pellerentur locis, & vide quanto post diem dilationis illius hoc factum est. Nam dies est concilii Bagaiensis consulatu Augustorum Arcadii III & Honorii iterum octavo Kalendarum Maii, dies autem dilationis hinc usque ad octavum Kalendarum Januarii. postulatio verò ista Titiani dicta est post illum consulatum die sexto nonas Martii.

Cap. XL. 47. PROINDE apparet tertium ferme agi B mensem, cùm à proconsule petitur, ut Felicianus & Prætextatus sedibus propulsentur tamquam collegæ Maximiani, quos sibi consociaverat ad furorem. Nam cùm memoratus advocatus de Maximiano quod sufficere videbatur, in eadem postulatione dixisset, *Eos quoque*, inquit, *quos alienæ præsumtionis error adtraxerat, portu primo proposito pœnitendi, si reverti cuperent, intra tempus ad religionis tramitem* * *destitutum*, [a f. præstitutum.] *pari vigoris admonitione compescuit. Sed suis institutis*, inquit, *iniquitas delectatur, & semetipsam non deserit, cum semel præcipitata corruerit. Idem namque Maximianus cœptam nutrit audaciam, & alios sibimet consociat ad furorem. Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primo recta sectatus depravationis hujus adsaminatione fuscatur, in Mustitana positus civitate, Deo omnipotenti parietes consecratos, ecclesiam venerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. Hunc etiam Prætextatus in Assuritanæ partibus imitatur.* Audisne advocati verba D præclarissima & manifestissima, quibus dicit istos de quibus agimus, quia portum propositum pœnitendi, dum suis institutis iniquitas delectatur, cùm semel præcipitata corruerit, contemserunt, locis ecclesiasticis expellendos? Ubi si dies posset latere gestorum, cuivis obtusissimo satis eluceret, quòd contra eos non ita proconsularis potestas adiretur, nisi aut illo concilio fuissent, sicut illic magis apparet, sine ulla impertita dilatione damnati, aut intra diem dilationis, [a] si E omnibus data est, vobis restitui noluissent. Cùm verò etiam dies gestorum cujuslibet obstinati oculos aurésque sic feriat, usque adeo illos etiam post transactum dilationis diem in vestra communione non fuisse, & Maximiano cohæsisse, ut ob hoc adversùs eos tam terribilis judiciariæ jussionis impetraretur auctoritas; quid ad hæc dicitur? Quid adhuc contra tam perspicuam veritatem mira impudentiæ cæcitate contenditur? Quid adhuc ab eis, qui [b] cum unitate partis Donati etiam concordiam sacrilegorum damnatorum tenere voluerunt, contra unitatem Christi tantâ insaniâ rebellatur? Quid adhuc baptismus F Christi, etiam in sacrilego schismate veneratione debita cognitus, in tot catholicis gentibus impia præsumtione respuitur, sacrilega repetitione violatur?

Cap. XLI. 48. NOLO quærere quanto post hujus postulationis diem, qua Felicianus & Prætextatus Titiani advocati verbis tam graviter accusantur, in vestram communionem recepti sunt. Sufficit quòd eadem postulatio tanto post finem præstitutæ illius dilationis, eos à vestra communione G separatos, in Maximiani schismate fuisse convincit, quos postea recepistis, quorum honores nulla ex parte minuistis, a quibus datum quamvis in A sacrilego schismate baptismum, sicut re vera timendum fuit, rescindere timuistis. Numquid jam in hac caussa se contra nos lingua cujuslibet pertinacissimi commoveret, si se moveri in hominis ore, & sub hominis fronte sentiret? Erravi planè fateor, eo quòd in illis litteris posui de illa Bagaiensis concilii sententia, quoniam dixi, *cùm apud eos decernenda recitata est, ore lætissimo acclamaverunt, nunc autem cum à nobis recitata fuerit, obmutescunt.* Verum est quod dixisti, *Ecce non obmutescunt.* verecundia quippe in B rebus tam manifestis, vel etiam ipsa impudentia obmutescere potest, insania non potest. Neque hoc dictum de te accipias: qui tuis episcopis mentientibus credidisti, nec de illis omnibus; neque enim omnes de hac re permotus consulere potuisti: sed de iis qui cùm scirent quanta & quando contra Prætextatum & Felicianum apud judices gesta sunt, hoc quod tuis inseruisti litteris, tibi ausi sunt dicere, quòd ante diem præ- C stitutæ dilationis Felicianus & Prætextatus vestræ communioni restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur obstricti. Aut si & ipsi fortè ista nescierunt, nunc saltem cùm hæc legitis, taceat verecundia, taceat & ipsa qualiscumque hominis; est impudentia: sola certè quæ contra tam evidentem veritatem clamat, insania relinquatur, & illa erit fortassis sanabilis, si compescatur à sanis.

Caput XLII. 49. NUNC vide quemadmodum de me di- D xeris, *Testis mendax non erit impunitus* [Prov. 19.5.], cùm putares me in hac Maximianensium caussa fuisse mentitum. Ego tibi hoc non repono: quippe fortè locutus es quod incautâ animâ credidisti, non quod fallaci corde finxisti. Homines sumus: qua tandem vigilantiâ efficere possumus, ut vel putando, vel loquendo in aliquo non labamur? Sed contra medicinam correctionis obsurdescere non debemus.

Caput XLIII. 50. NUNC adtende quantam mihi etiam E in ceteris partibus epistolæ tuæ caussa ista Maximianensium præbeat respondendi facilitatem. Quidquid de traditoribus velut nostris dicendum putasti, quamquam vestri potiùs hoc fecisse doceantur, quod & in illo trium voluminum opere satis superque monstravi: vide tamen, & responde, si potes, utrùm hoc crimen, quorumlibet fuerit, polluere potuerit in unitate tot gentium Christianos, vel longè remotissimos, vel longè posteros; si crimen sacrilegi surculi Maximiani macolare non potuit vel socios Afros, quibus dantes dilationem trecenti & decem episcopi vestri dixerunt, *quos sacrilegi* F *surculi non polluere plantaria*, vel vos ipsos, qui non solùm istos quos innocentes dixistis, verùm etiam in illo sacrilegio jam damnatos, tantâ concordiâ suscepistis.

51. Dicis Orientalibus nota fuisse crimina traditorum, quando tibi Afro Maximianensium schisma in Africæ capite commissum, ante quàm meas litteras legens valde permotus consuleres episcopos vestros, incognitum fuit, & cùm consuluisses, verum ab eis audire minimè potuisti. G Quos certe si defendis, ne dicas mentitos, concedis ignaros: & tamen nec nos nec Orientis & Occidentis tot tantosque populos saltem nescire permittis caussam Cæciliani; cùm isti ne-

[a] Ita MSS. At editi, *qui omnibus datus est.*

[b] Plures MSS. *qui pro unitate*

scut Prætextati & Feliciani quos trecenti & decem, hoc est, aut omnes, aut propè omnes episcopi partis Donati Afri Afros in Africa damnaverunt, Afri Afros in Africa susceperunt.

CAPUT XLIV.

52. INSERIS principium Sardicensis concilii, unde probare conaris, quòd Orientales episcopi cognito crimine traditorum, parti Donati communicaverint; hoc uno magno scilicet documento, quòd inter episcopos quibus scribunt, Donati nomen inventum est. Nec tamen ibi aliquid legitur eos de Afris traditoribus cognovisse. Quod quidem concilium, ne te lateat, Arianorum est, quos jam tu inter alios hæreticos nominasti: nec additis civitatum nominibus legi solet, quia nec ipse mos est ecclesiasticus, quando episcopi episcopis scribunt epistolam. Unde nescio quis iste Donatus, miror si non in vestris litteris Carthaginensis factus est: quamquam potuerint illi tam longinquis terris ab Africa separati, eo ipso tempore quo scribere volebant, requirere quisnam episcopus esset Carthaginis. Omitto enim dicere, quòd fortasse Orientales [a] hæreticis aliquo modo se sociare tentaverant. Sed tu homo prudens, cùm velles solvere quæstionem, cùm tibi dici posset, Si hæc ita sunt, ut Orientales scriberent ad Donatum vestrum, quemadmodum à communione vestrorum Orientales postea disgregati sunt: respondisti & dixisti, *Quia in recipiendis iterum vestris damnatæ caussæ non potuerunt servare constantiam. Et scriptum est, Qui jungitur fornicariæ, unum corpus est.* (1. Cor. 6. 16.) Ubi vestros nunc atrociter accusasti, si in caussa Maximianensium non potuerunt servare constantiam, exsecrabiliter damnando sacrilegos, honorabiliter suscipiendo damnatos. Illud enim de Orientalibus omnino non probas, hoc de vestris audis & legis, & cernis, & judicas.

CAPUT XLV.

53. JUBES me relinquere Ecclesiam traditorum, quos nec vos apud nos, nec majores vestri apud majores nostros, convincere ac demonstrare potuerunt: quos nunc si demonstrasses, eorum facinus crimenque damnarem; non propter eos tot gentium, quibus ignoti sunt, catholicam societatem desererem. Sed vide qua consideratione nolis in communione nostra eorum mortuorum memoriam fieri, quorum facta non novimus, quorum etiam bonam inter suos famam posteritatis successione didicimus: cùm in vestra communione sine ulla degradatione vivant, quorum mala sensistis, quorum sacrilegia condemnastis. (Memoria defunctorum.)

54. Audes mihi dicere homo prudens, *Ille qui tradidit, te creavit*: nesciens illum esse creatorem nostrum in eo quod Christiani sumus, qui est creator noster in eo quod homines sumus; quamvis nec illum quem putas creatorem meum, de traditione conviceris. Ego autem non rependo tibi hanc injuriam, nec tuum, nec filiorum, vel nepotum, aut pronepotum tuorum, si in parte Donati fuerint, Felicianum dico creatorem. Tantùm, quia permittis, admoneo ne creator tuus post nomen hominis impia vanitate [b] currentem te inveniat desertorem. Deinde plausibiliter tibi videris adjungere: *A fonte deducitur rivus, & caput membra sequuntur: sano capite omne sanum est corpus, & si quid in hoc morbi vel vitii est, omnia membra debilitantur: originem suam respicit, quidquid in se procreavit: non potest innocens esse, qui sectam non sequitur innocentis; cùm præsertim scriptum sit, In legalibus patrum vestrorum ne ambulaveritis.* (Ezech. 20. 18.) In his omnibus verbis tuis omitto quia non est simile quod de humano corpore comparasti. Fieri enim potest, ut & pes doleat capite sano, & pede sano caput. Omitto etiam, quòd tibi exciderit, quid paulò antè dixeris: *Hoc & nos volumus, hoc suademus, ut Christus Christiani sit caput*: qui nunc nescio quem traditorem vis caput esse ignotarum gentium Christianarum, ubi datum & acceptum Christi baptismum non vultis agnoscere, tamquam baptizati non nisi ab illo traditore creati sint. Omitto & illud quantum me adjuvet, quod de Scriptura testimonium ipse posuisti, dictum esse Judæis, *In legalibus patrum vestrorum ne ambulaveritis*: cùm hoc utique præceptum quicumque tunc observare voluerunt, sicut prophetæ sancti & septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal, à populo tamen suo & à communibus sacramentis non se diviserunt. Hoc dico, hoc velis nolis repetendo, quamlibet tibi videar molestus, inculco: Noli Cæcilianum totiens absolutum caput facere posteris [c] nobis, cùm ego & Primianum à Feliciano, & Felicianum à Primiano damnatum, non tamen faciam caput posteris vestris.

CAPUT XLVI. Exemplo Maximianistarum ostendit nō statim justos esse, qui persecutionem patiuntur.

55. JAM verò de persecutionis invidia, quam à terrenis potestatibus vos pro parte Donati perpeti gloriamini, quamvis in illo trium librorum opere satis tibi abundèque responderim, neque nunc tibi tacebo, quod ex hac caussa Maximianensium breviter responderi potest: nam quasi propterea vos imperitis atque imprudentibus populis commendatis. Sic enim se Maximianus ipse, sic ejus socii, qui nec persecutionibus vestrorum ut ad eorum communionem redirent, cedere [d] potuerunt, vanis imperitisque commendant. Sed qui sobriè cogitant, eorum qui aliquam molestiam patiuntur, non pœnas considerari oportere, sed caussas; intelligunt eos pro crimine sacrilegi schismatis, in quo à vobis meritò justèque damnati sunt, commotiones etiam judiciorum sæcularium meritò justeque perpessos. Neque enim illud commemoro, quod in tua epistola posuisti, *quòd Maximiani non basilicam, sed speluncam, non Optatus, sed populus everterit.* Quamquam etiam illic, etsi incertum est vestros fecisse, certum est tamen illum passum fuisse persecutionem; nec tamen justum esse, sed impium. Unde jam cogeris confiteri, non debere quid quisque patiatur, sed quare patiatur adtendi.

56. Sed mihi parum est, hoc Maximiani exemplo interim demonstrare, non continuò justum esse, qui obtento atque adumbrato Christi nomine patitur persecutionem, quando & Maximianus sacrilegus passus est; nisi te cogam fateri, quod & religiosi sacrilegos, & justi impios persequuntur, non sanè nocendi studio, sed necessitate potiùs consulendi. Nec de vetere Testamento profero (Docet exēplo Maximiani & aliorum justos & religiosos impios & sacrilegos persecutionem aliquando laudabiliter inferre.)

[a] Quidam MSS pro hæreticis, habent hæretici. Utrumque videtur hic ad sententiæ integritatem necessarium.
[b] Editi, currentes. Aptiùs MSS. currentem.
[c] Editi, posteris nostris. Meliùs MSS. posteris nobis.
[d] Sola editio Lov. voluerunt.

exempla: quamvis te etiam propheticis exemplis [a] doceri velle dixisti. Illa, inquam, nimis antiqua non profero: fuerunt enim alterius dispensationis & temporis. Jam post revelatam & opportuno tempore commendatam mansuetudinem, episcopi vestri, quod quidem nos non dicimus justum, sed quamdiu ibi es, & talem caussam defendis, tu dicere cogeris: episcopi, inquam, vestri vestros schismaticos persecuti sunt.

CAPUT XLVII.

57. JAM itaque non dico, persecutionem passus est Maximianus, fecit Optatus: quoniam hoc vos ignorare respondes, & ita fecit ut hinc nulla possim gesta recitare; quamquam in tam recenti memoria civitates ipsæ si interrogentur, negare non possint. Hoc ergo non dico: sed dico, persecutionem passus est Maximianus, fecit Primianus. Et recito gesta quibus ostendam domum, quam Maximianus propriam defendebat, Primianum procuratione mandata, exorcisterii ecclesiastici nomine, favente sibi sacerdote [b] legato, quod ipsa gesta indicant, abstulisse. Sed justitiæ non gratiæ fuerit judex, non abnuo, non refello. Cur ergo Primianus apud acta magistratus Carthaginensis inter alia quæ de nobis contumeliosè prosequenda mandavit, *Illi*, inquit, *auferunt aliena, nos intermittimus ablata*; cùm ipse abstulisset aliena, si Maximiani erat domus; si autem Maximianus eam potiùs usurpaverat, non intermisisset ablata? Sed si neque hoc ad persecutionem vis pertinere; dico episcopos vestros & clericos vestros Maximianensibus, in eis sedibus manentibus in quibus antiquitus fuerant ordinati, fecisse persecutiones, apud proconsules accusasse, impetrasse jussiones, eisdemque jussionibus exsequendis Officiorum instantiam, & civitatum auxilia meruisse, ut illi qui jam fuerant Bagaiensis sententiæ severitate damnati, & à vestræ communionis corpore, ne per cuncta membra pestilens virus irreperet, compendioso dolore præcisi, & nullum jam vobis facientes suæ communionis morbida contagione periculum, cum præcisis pariter plebibus suis propria conventicula frequentabant, loca & basilicas quas non invaserant, cum populis sibi cohærentibus perpetua possessione retinebant, terrerentur, proturbarentur, expellerentur, retinentes exhiberentur.

Primianus Maximiano propriâ domum eripuit in usum ecclesiastici exorcisterii.

CAPUT XLVIII

58. LEGE quæ de illis vel in illos advocatis prosequentibus dicta sunt, quæ objecta crimina sacrilegii, quo impetu accusationis concitatæ sunt potestates. Quære quæ [c] facta sint Salvio Membresitano, quia ei non potuit illius persecutionis exagitationibus extorqueri, ut rediret ad consortium criminis; maluitque se committere examini, & persecutoribus suis in proconsulari judicio respondere; eâ credo fiduciâ, quòd sciret adversarios suos legibus contra hæreticos promulgatis uti non posse apud judicem, nisi etiam se ipsos ei pariter irretirent. Sed fefellit eum ista cogitatio: apud Seranum enim tunc proconsulem vel gratia plus valuit, vel magis fortè Bagaiense concilium, quod illic etiam contra eumdem Salvium recitatum est. Quadam sanè interlocutione quid per se ageretur ostendit, id est, ut Salvium aut choro episcoporum communionis Primiani redderet, aut fugaret à sedibus; ut Restitutus, quem contra eum Primianus ordinaverat, loca omnia quæ à Salvio tenebantur, sine adversario possideret: & tamen in eadem interlocutione, quòd persecutionem Salvius pateretur, expressit. Sic enim in eisdem gestis legitur: *Seranus proconsul dixit, Lis episcoporum secundùm legem ab episcopis audienda est: episcopi judicaverunt. Quare non aut sub satisfactione ad chorum reverteris vetustatis; aut, ut habes scriptum, terga persecutoribus prodis?* Quid hîc tibi videtur? Placetne istum Salvium appellare justum, cui proconsul apud quem à Restituto episcopo vestro contrà stante accusabatur, etiam de sancta scriptura dat consilium, ut terga persecutoribus prodat; quoniam scriptum est in Evangelio, Si vos persecuti fuerint, fugite? Vides certè quam speciem Salvius apud suos vel martyris vel confessoris ostendat, qui persequente Restituto hæc meruit à proconsule audire: & tamen non solùm secundùm nos, verùm etiam secundùm vos impius & sacrilegus judicatur.

Restitutus in locum Salvii, Membresitanus Donatistarum episcopus à Primiano ordinatus.

Matth. 10. 23.

CAPUT XLIX.

59. JAM verò postea quàm sententia proconsulis Abitinensibus allegata est, per quam civitatem vicinam judicatum [d] implere vestri meruerant, eo quòd penè omnes Membresitani Salvium diligebant, quæ fecerint iidem Abitinenses homini ætate gravissimo, piget dicere: quia ea non apud acta fecerunt, sed tam recenti memoriâ cùm omnibus documentis sit clarior ipsa testificatio civitatum, breviter adtingam, quod illic, cùm iter agerem, comperi. Nam quia eis pro defendendis ex quantacumque parte sedibus suis etiam post proconsulis judicatum turbæ sibi faventis fiduciâ Salvius repugnare tentaverat, victus aliquando comprehensus est, non jam ducendus ad judicem, ubi inter partes fuerat prolata sententia, sed pompâ miserabili triumphandus. Capto enim seni, mortuos canes alligaverunt in collo, & sic cum illo quantum libuit saltaverunt. Hoc si vellem exaggerare dicendo, nonne fortasse hanc pœnam vix tormentis regum Etruscorum, quibus mortua vivis corpora conjungebant, comparandam esse monstrarem? Nonne homo senex, & qui haberi volebat episcopus, omnium judicio de societate vivorum atque mortuorum exterminandus esset, si duobus sibi suppliciis unde unum subeundum esset propositis, non potiùs hæreret cadaveribus humanis, quàm saltare eligeret cum caninis?

Salvius quanta sit ab Abitinensibus perpessus. *Vide lib. 1. cont. Parm. cap. ultim.*

Virgil. 8. Æneid.

CAPUT L.

60. NUNC adspice illa mea verba, quæ te refellisse arbitratus es, immo jam non ipsa, sed pro ipsis ista quæ dicam. Ecce enim non dico, Si persecutionem facere non licet, fecit Optatus: sed dico, Si persecutionem facere non licet, fecit Restitutus. Nec dico, Si persecutionem qui patitur, habendus est innocens, passus est Maximianus: sed dico, Si persecutionem qui patitur, habendus est innocens, passus est Salvius. Gesta recito, verba quæ non vis repeto: Fecit Restitutus, passus est Salvius. Quem mihi ex his duobus Christianum, nisi Restitutum; quem sacrilegum, nisi Salvium respondebis? Ja-

Lib. 1. contra Petil. c. 18. & supr. lib. 3. contra Cresc. cap. 6. 39.

[a] Sic MSS. At editi, *docere illa dixisti*

[b] Hunc Lovanienses in Annot. ipsum esse observant, qui suprà cap 3. vocatur *legatus Carthaginis.*

[c] Sic MSS. At editi, *statuta sint.*

[d] Nonnulli MSS. *impleri.*

ceat

cet[...] oportet, improbatumque respuatur, & quod dixisti, *nullam esse justam persecutionem*; & quod dixisti, *Quis non vult testamento consentire probata, qui persecutionem patitur, an qui facit*: quia & ista persecutio est quam pertulit Salvius, & Restitutus fecit: * passus est Salvius, & tamen est Restitutus laudabilis, damnabilis Salvius. Neque enim occultè factum esse dicturus es: aut posset hoc latere Primianum, quod in ea civitate factum est, ubi ipse episcopus præsidebat, & in tanta civitate, apud tantum judicem, B ut ex hoc aliis etiam civitatibus occultum esse non posset. Aut si & hoc inter occulta deputandum est: cur non vis ignorare orbem terræ si quid mali fecit (quod quidem absit ut fecerit) persecutionis tempore Cæcilianus, si persecutionem quam passus est Salvius ab illo quem ipse contra eum ordinavit, & in ea civitate ubi super collegas principatum gerit, potuit nescire Primianus? Fateberis ergo, velis nolis, ne Restitutum, ne Primianum, ne partem Donati damna- C re cogaris, non solùm & injustos pati, verùm etiam & justos facere posse persecutionem. Aut si eam quæ justè fit non esse appellandam persecutionem putas: nec vos à nobis, nec vestros à nostris persecutionem poteris probare perpessos; a magisque nos * demonstrabimus eam nos perpeti à clericis & Circumcellionibus vestris, qui corde duro & insulso, nec intelligentes nec ferentes quod eis consulimus ad salutem, tanto in nos furore sæviunt, ut ea quæ nobis faciunt, D nec numerare, nec commemorare, nec dignè verbis explicare sufficiam.

* *Al. tamen damnabilis, sicut Restitutus.*

Cap. LI. 61. Proinde cùm phreneticus medicum vexat, & medicus phreneticum ligat, aut ambo b invicem persequuntur, aut si persecutio, b nisi quæ malè fit, non est, non utique persequitur medicus phreneticum, sed phreneticus medicum. Sævitia igitur vestra & violentissima audacia per Circumcelliones vestros clericorum vestrorum satellites omnibus nota, comprimenda fuit legi- E bus, quæ contra vos latæ sunt, & quodam modo colliganda: simul ut in quo essetis errore, & quo sacrilegio contra unitatem pacemque Christi * videremini, saltem ipso terrore commoniti cogitare atque emendare velletis: sicut terroribus vestris per potestatum sæcularium jussiones c exagitati Felicianus & Prætextatus c (quod corde nimiùm duro & perversissimo Salvius noluit) schisma quod à vobis fecerant, correxerunt, & ad vestram communionem societatem- F que redierunt. Totum autem corrigeretur, si ad radicem catholicam à vobis omnibus rediretur. Quidquid verò factum est adversùs vos, quod temperamentum Christianæ dilectionis excederet, tam non est imputandum catholicæ Ecclesiæ, quàm nec illud quod Salvio fecerunt Abitinenses, Primiano vel Restituto imputaverim.

* *f. divideremini.*

Cap. LII. 62. Quod verò post exaggeratas persecutiones, quas partem Donati perpessam fuisse dixisti, & totum tacens quod præcessit à vestris, & mul- G ta dicens quæ non probantur in nostris, de Psal. 13. 3. Psalmis testimonium subjecisti & dixisti, *Nonne de iis qui talia faciunt dictum est, Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, & viam pacis non cognoverunt?* Hæc ipsa & alia multò longèque A graviora, illo Bagaiensi concilio episcopi vestri in Felicianum Prætextatumque dixerunt. Et certè illi nullius carnis sanguinem fuderant, nullum in vos violentiæ corporalis impetum fecerant: sed qui hæc in eos dicebant, multo sceleratiùs eos sacrilegio schismatis sanguinem spiritalem fundere judicabant. Unde si cum illis post tam gravia quæ in eos dicta sunt, pacem sine honoris eorum decoloratione, sine baptismi rescissione fecistis, non desperandum est, quin & nobiscum B concordare possitis. Multo enim vos magis delectare debet ad pacem faciendam totus orbis Christianus, quàm Prætextatus & Felicianus: quoniam si non vos inquinaverunt quos tanta criminationis atrocitate damnastis, multo minùs vos inquinat unitas tot gentium Christianarum, cui nescio quorum Afrorum crimina * demonstrastis: & multùm vos inquinat scelus quo vestram societatem ab ejus Ecclesiæ, pro qua tot ac tanta divina testimonia recitantur, societate separastis: C quibus divinis testimoniis humana temeritate ausus es contradicere, cùm & tu ipse nescio quomodo eadem vi veritatis fateri coactus sis, quòd in Christianum nomen totus quotidie vertitur mundus.

* *f. non demonstrastis.*

Caput LIII. 63. Ausus es, inquam, testamento Dei reluctari: cùm dicat Apostolus, Hominis testamentum confirmatum nemo irritum facit, aut superordinat: Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus. Hoc testamentum irritum face- D re, huic testamento partem Donati superordinare minimè timuisti, ut cùm Deus in eodem testamento dicat ad Abraham, Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena maris. Hoc tu irritum faciens, & partem Donati pro qua nullum testimonium recitas superordinans, *In paucis*, inquis, *frequenter est veritas, errare multorum est*: non intelligens quomodo à Domino dictum sit, paucos intrare per angustam portam: cùm & multos dixerit ab Oriente & Occidente E recubituros cum Abraham, Isaac, & Jacob. Sed & in Apocalypsi demonstrentur ex omni gente & tribu & lingua millia candidatorum, quæ nemo numerare possit. Qui profectò & multi sunt per se ipsos, & iidem ipsi pauci sunt in comparatione longè plurium qui cum diabolo puniendi sunt. Quæ tamen frumenta divinis in æternum horreis destinata, per totum mundum dilectionis unitate sociata, vel ab scandalis & violentiis hæreticorum, sive ab interiore tam- F quam palea sua multis non rectè viventibus, æstus & trituram hujus sæculi tolerant, ultima ventilatione purganda. Sed tibi ad omnia nihil faciliùs quàm Maximianensium caussa respondet. Si enim in paucis frequenter est veritas, & errare multorum est, permitte ut Maximianenses, quanto vobis sunt impares paucitate, tanto vos superent veritate. Non facis certè. Noli ergo in comparatione multitudinis gentium catholicarum de vestra paucitate gloriari, sicut non vis G ut Maximianenses in comparatione multitudinis vestræ de sua paucitate glorientur.

Gal. 3. 15. — Gen. 22. 17. — Matth. 7. 14. — Matth. 8. 11. — Apoc. 7. 9.

Caput LIV. 64. Quod autem de Afris traditoribus narras, ita nescis, aut qualiscumque hominis corde non sentis, in conflictu quo veritas quæritur, cùm probatio non sequitur, quàm sit vana &

a In MSS. demonstravimus.
b Sic MSS. At editi, quæ malo, fit non est. omisso, nisi.
c Editi, & Prætextatus corde nimium duro & perversissimo schisma quod à vobis fecerant, correxerunt. Emendantur ex MSS.

A inepta narratio? In qua refellenda operam non consumerem, nec si non haberem in caussa Maximianensium tam facile sine ulla ambage compendium. Sacræ sunt litteræ: Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus. Huic prophetico testimonio concinit Evangelium, ubi de se ipso idem Dominus dicit: Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. B Quod enim illic dictum est, Vocavit terram à solis ortu usque ad occasum: hoc dictum est hìc, per omnes gentes. Et quod ibi dictum est, Ex Sion species decoris ejus: hoc dictum est hìc, incipientibus ab Jerusalem. Non enim tantummodo ibi passus est Christus, sed etiam ibi resurrexit, inde adscendit in cælum, ibi centum viginti homines congregatos die Pentecostes misso de cælo Spiritu-sancto implevit: ibi uno die tria, alio quinque millia credentium in suum corpus con- C versa suscepit; inde in totam Judæam & Samariam, & in orbis terrarum ceteras gentes se fructificando diffudit & diffundit Ecclesia. Quod discipulis prædicens, & jam adscensurus in cælum: Eritis, inquit, mihi testes in Jerusalem & totam Judæam & Samariam, & usque in fines terræ. Hæc igitur Ecclesia, incipiens ab Jerusalem, seque per omnes gentes tam evidenti fecunditate diffundens, ut te ipsum confiteri cogat, quòd *in Christianum nomen providentiâ Dei quo-* D *tidie totus vertitur mundus*: hæc, inquam, Ecclesia, quæ Domino Deo deorum loquente, à solis ortu usque ad occasum vocatur, nullo modo ab Afris traditoribus pollui potuit, quos omnino nescivit; si Maximiani sacrilegi surculi non polluere plantaria tot collegas ejus, tantùm quia ordinando manus ei non imposuerunt; quamvis eum à Primiano damnatum laudaverint, Primianumque damnaverint; quamvis in ejus schismate constituti, dilationem qua reverterentur E acceperint.

Psal. 49. 1. — Lucæ 24. 46. — Act. 1. 8.

CAPUT LV. — Lib. 2. cont. Petil. c. 21.

65. QUINETIAM quia dixi, *traditionem multo probabiliùs nos vobis objicimus*; respondes me hoc modo fuisse confessum, quòd eam vos nobis probabiliter objicitis; docens etiam regulam locutionis, *qua comparativus gradus quod antè positum est auget, non quod antè factum est improbat*: & adjungens, *Sicut bene & meliùs, malè & pejùs, horribiliter & horribiliùs, ita esse probabiliter & probabiliùs.* F Unde tibi colligere videris, & dicis, *Si vos probabiliùs, nos ergo probabiliter.* Hinc ego in illo prolixiore trium librorum opere suo loco tibi satis aut plus quàm satis fortasse respondi, & ostendi ex illis litteris ubi verba didicimus, quomodo comparativus gradus non semper augeat quod comparat, aliquando improbet cui comparatur. Inde est: *Dii meliora piis.* Inde est: *melioribus opto Auspiciis.* Lege diligenter, plura ipse reperies. G Sed nonne miraris, obsecro te, in hac caussa Maximianensium, ex qua tibi ad omnia nunc statui respondere, nec hujus mihi defuisse locutionis exemplum? In illa quippe luculentissima & facundissima sententia Bagaiensis concilii: *Inven-*

Virgil. Georg. 3. Æneid. 3.

sa est, inquiunt, *caussa salubrior, ne per cuncta membra pestilens irrepat virus, ut compendioso dolore natum decidat vulnus.* Certè secundùm regulam tuam *salubris*, non *salubrior* dicere debuerunt. Neque enim illud salubre, sed perniciosum erat, ut per cuncta membra pestilens virus irreperet. Salubrior ergo erat caussa, ut compendioso dolore natum decideret vulnus, quamvis non esset salubris, sed contrà exitiabilis, ut per cuncta membra pestilens irreperet virus. Sic traditionem probabiliùs nos vobis objicimus, quamvis eam vos nobis non probabiliter objiciatis.

CAPUT LVI. — Lib. 1 contra Petil. cap. 23. & lib. 3. cont. Cresc. c. 29.

66. JAM illud, quòd Silvanum Cirtensem episcopum vestrum dixi fuisse traditorem, municipalia gesta testantur, ibidem apud Cirtam à curatore reipublicæ Munacio Felice confecta. Nam sicut ibi scriptum legimus, *Posteaquàm* [a] *perventum est ad bibliothecam, inventa sunt ibi armaria inania: ibi protulit Silvanus* [b] *capitulatam argenteam & lucernam argenteam, quòd diceret se post arcam eas invenisse. Cui Victor Aufidii dixit, Mortuus fueras, si non eas invenisses. Felix autem curator cùm ei dixisset, Inquire diligentiùs, ne quid hic remanserit; Silvanus dixit, Nihil hic remansit, totum hoc ejecimus.* Quæ gesta cùm apud acta Zenophili consularis recitarentur, eisque insererentur, inter alia testium multa documenta, quæsivit Consularis, *Quid administrabat tunc Silvanus in clericatu? Victor respondit, Sub Paulo episcopo orta persecutio est, Silvanus subdiaconus fuit.* Huic tu publicorum gestorum evidentissimo documento quò minùs credatur, magnum aliquid tibi videris opponere, quia commemoras sententiam quam dixit in Cæcilianum velut puniens traditores; ac argumentaris, fieri non potuisse, ut traditor fuerit, qui traditionis tam severus ultor exstiterit: quasi aliquid severius [c] videatur illis nequissimis senioribus, quando in occidendam Susannam tantâ instantiâ sæviebant, cùm eorum conscientia ipso flagitio foderetur, quod se in illa punire velle fingebant. Sed omittamus talia: quid Felicianus, numquid non cum Primiano nunc damnat, quod cum Maximiano ipse commisit, sed planè meliore sententiâ correctior, non impudentior. Quod Silvanus si facere voluisset, non in Cæciliano falsam, sed in se ipso veram traditionem salubri emendatione damnasset, & ad Cæciliani innocentiam, etiamsi non episcopus, tamen correctâ pravitate transisset: [d] sicut Felicianus ad Primianum, quem similiter ut ille Cæcilianum damnaverat innocentem, potuit tamen sine macula Primiani vel sua cum episcopali etiam honore transire.

Dan. 13. 18.

67. Nec illud quod dixi, *nescio quos traditores, quos vestri majores arguebant, si veraciter arguebant, debuisse convincere*: sic acceperis, tamquam hoc apud se ipsos facere debuerint. Sic enim respondes, *quòd fecerint, & ideo nostros perdidisse baptismum judicaverint.* Lege priùs diligenter contra quod scribis; & aut intellige quæ dicuntur, aut noli quod intelligis vertere in aliud. Ego dixi, non apud vestros, sed apud Ecclesias transmarinas, quibus innocentes illi videbantur qui arguebantur, à vestris eos debuisse convinci. Nam & Maximianenses convictum sibi videntur damnasse Primianum, sed non apud eos qui lon-

Lib. 1 cont. Petil. cap. 1.

[a] In MSS. *apertum est ad bibliothecam.*
[b] Editi, *capsulam.* Nostri omnes MSS. *capitulatam.*
[c] Am. Er. & MSS. *videbatur.*
[d] In MSS. *si Felicianus.*

gius positi, & à gratia vel invidia remotiores talè de illo possent ferre judicium, quod universæ parti Donati facilè probaretur. Nunc verò damnaverunt eum centum, & ampliùs quàm trecentis absolvendum reliquerunt, apud quos ipsi periculum damnationis incurrerent. Eis quippe tam pluribus suam debuerunt persuadere sententiam, ut ipsi cum eis intus essent, Primianus autem foris, si damnatus pœnitentiam respuisset. Si autem hoc tam majori numero collegarum, & tot suæ communionis Ecclesiis per totam Africam diffusis persuadere non possent; aut sententiam suam consilio saniore rescinderent, in qua falli sicut homines de homine potuerunt; aut si vera ejus crimina sine ulla dubitatione didicerant, quæ tamen persuadere tantò pluribus ceteris non valebant, nocentem scientes tolerarent prudentiùs & patientiùs, quàm se à tot innocentibus qui ista nescirent, impio schismate separarent. Tenerent enim illam beati Cypriani plenissimam caritatis pietatisque sententiam, qua dicit, Nam etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Quod quidem illis tunc prodesset, si in Ecclesiæ catholicæ [a] gremiu purgari purgamenta tolerarent, quæ ante tempus separare non possent. Sed quod eos dicimus in hac erroris vestri societate, quam veram Ecclesiam esse arbitramini, facere debuisse, hoc majores vestri in illa perspicuè vera, in cujus unitate fuerunt, ne ab illa separarentur, facere debuerunt. Sicut enim quilibet partis vestræ homo caussam Primiani prorsus ignorans, tamen quamvis à centum Maximianensibus damnatum, simpliciter innocentem credit eum, qui tantò pluribus se probavit: ita etiam in communione catholica, quem caussa Cæciliani latet, non immeritò sibi innocentem fuisse persuadet eum, qui non solùm per Africam, verùm etiam per tot gentium Christianarum terras, tantò pluribus episcopis ceteris vel innotescere innocens potuit vel occultari nocens: apud quos aut ab agnoscente meruit absolvi, aut non meruit ab ignorante damnari, aut corrupto judice contrà quàm meruerat, absolutus, non potuit aliis qui non judicaverant demonstrari. Vos igitur sacrilega separatione ab unitate populorum innocentium tot tantorumque separamini, qui cùm in hac caussa judices esse non possent, aut nullos hinc fuisse judices, aut utrùm hinc aliquid vel quid judicatum sit nescierunt, aut electis judicibus potiùs quàm victis litigatoribus crediderunt.

In epistola ad Max.

Caput LVII. *Lib. 1 cont. Petil. c. 21.*

68. Hinc docetur, in eo etiam quod ex illa mea quadripertita distributione ultimum tibi (neque enim aliud poteras) elegisti, quàm facilè superemini. Dixi enim quòd si documenta criminum traditionis fuerint ex utraque parte prolata, aut utraque sunt vera, aut utraque falsa; aut nostra vera, & vestra falsa; aut nostra falsa, & vestra vera. Et cùm in tribus superioribus facillimam nostram victoriam demonstrassem, in quarto quoque vos vinci, aut minùs intellexisti, aut quod magis credo, ne ab aliis intelligeretur nescio quibus umbraculis id conatus obtegere, de argumentationis genere disputandum putasti: [b] unde etiam aliàs, si opus fuerit, fortasse tractabimus, ne tempus nunc rebus non necessariis insumamus.

Caput LVIII.

69. Proinde adtende, utrùm valeam in illo perspicuo speculo vestro, hoc est, in caussa Maximianensium etiam hoc demonstrare. Namque mortuis omnibus & apud quos hæc gesta sunt, fieri aliquando poterit, ut inter vestros & illorum posteros quæstio communionis agitetur: dicturi sunt illi à majoribus suis ferme centum vel ampliùs episcopis damnatum esse Primianum, & illam primò quæ apud Carthaginem, deinde aliam quæ apud Cebarsussi contra eum conscripta est sententiam prolaturi: contrà vestri concilium Bagaiense recitabunt. Flagitabunt illi, ut diluta esse doceantur crimina Primiani, quæ suorum majorum sententiâ continentur. Nonne multò justiùs dicent vestri: Hæc crimina quæ objicitis etiam [c] mortuo, si vera sint, hoc probate, quòd ad majores nostros ea detuleritis, quòd eis hæc vera ostenderitis esse: quod si facere conati estis, nec implere potuistis; majores ipsos nostros inquinare non poterant aliena crimina, quamvis vera, quæ illis non fuerant demonstrata: quanto minùs si ea nec conati estis ostendere. Unde igitur ad nos caussæ illius reatus transire potuit, qui nec ipsos qui cum Primiano tunc vivebant ignoratus & non probatus involvit? Vos itaque schismatis reos perspicua veritate convincimus, quos à nobis fratribus vestris propter aliena crimina, quæ tunc majoribus nostris demonstrata non sunt, quando fuerant demonstranda, separatos videmus. Si hoc justissimè dicturæ sunt plebes, & clerici eorum locorum ex quibus erant trecenti & decem, qui contra Maximianenses Bagaiense concilium condiderunt: si hoc, inquam, rectè dicturi sunt Afri Afris, Numidæ [d] & Mauri quàm plurimi paucis Byzacenis & Provincialibus: quantò justiùs de criminibus, etiamsi vera essent, nescio quorum in Africa traditorum, hæc dicit Afris orbis terrarum, cùm præsertim & in Africa ipsa Ecclesia catholica [e] tanta sit, ceteris gentibus unitatis vinculo sociata? Quæ nihilo minùs documenta etiam criminum alienorum, quæ mihi nunc conatis ostendere, non faciunt reos populos gentium: quibus quando debuerunt non demonstrata sunt, * vel quia non curastis: à quibus populis in hac caussa innocentibus, si me dissociavero, pro criminibus alienis innocens esse non potero à sacrilego crimine schismatis. Proinde ut plurimum valeatis, & nunc mihi hæc vera esse doceatis, damnamus mortuos traditores, vivos non deserimus innocentes.

Primianus bis à Maximianistis damnatus. V. serm. 2. in Psal. 36.

** f. dest. vel quia non potuistis.*

70. Cùm ergo dixerim, *Sed si qua vera essent vestra documenta, Ecclesiæ, hoc est, catholica vos ea probare debuisse, ut vos intus essetis, illi autem quos convinceretis pellerentur foras*: quid est quod respondere voluisti, *ideo separationem factam quòd nos foras essemus propulsi, vestri autem in Ecclesia plenaria & catholica remanserunt?*

Lib. 1 cont. Petil. c. 22.

[a] Editi, *si in Ecclesia catholica purgamenta purgamenta tolerarent.* At MSS pro *purgamentis*, habent *gremio purgari*, vel *gremio purgaris*.

[b] Sic aliquot MSS. At editi, *unde & etiam aliis*.

[c] Editi, *etiam mortuo*. Et paulò pòst ferebant, *demonstrata homini, & ea nec conati estis ostendere*. Emendati sunt ex MSS

[d] Sic meliores notæ MSS. At editi, *Numidæ Numidis*, *Mauris Mauri, quàm plurimi paucis* &c.

[e] Ita MSS. Editi verò, *tanto sit ceteris gentibus* &c.

Hoc si totidem verbis vobis Maximianenses dicant, quid respondebis, nisi nec refelli dignos, sed tantùm rideri, qui Ecclesiam plenariam cum episcopis jam minùs quàm centum, contra tantam numerositatem ac multitudinem, cui ampliùs quàm trecenti præsident, audeant affirmare; cùm per omnes Africæ regiones ubi Maximianenses sunt, non desit etiam communio Primiani, per alias autem multò plures latioresque Africæ partes unum Maximianensem nemo reperiat, nisi vix fortè peregrinantem. Quo igitur ore contra Ecclesiam à solis ortu usque ad occasum promissam voce Veritatis & redditam, audes Ecclesiam plenariam dicere partem Donati, cùm ipsa non sit nisi Africæ, illa verò cum tot gentibus sit & Africæ? Sed videlicet ista illam misit foras? Ne quæso tu istam vocem mittas foras: in facie est frons hominis, non sub humero. Ergone ista illam misit foras? Non vides, si illa mittitur foras, de qua dicit Dominus ad Abraham, In semine tuo benedicentur omnes gentes: (Gen. 22. 18.) de qua prædictum legitur, quòd erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, & venient ad eum universæ gentes: (Isai. 2. 2.) de qua prædictum canitur, Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: (Psal. 21. 28.) de qua prædicatur quòd in toto mundo fructificet & crescat: (Coloss. 1. 6.) quam ipse Dominus dicit dilatari per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem: (Luca 24. 47.) non, inquam, vides, si hæc mittitur foras, eam cum lege Dei, cum Prophetis, cum Psalmis, cum Apostolis, cum ipso Evangelio, cum toto denique Testamento & cum ipso herede mitti foras? * Quod nefas si attendis, si perhorrescis, si contremiscis; vide ubi sitis, & redite intrò: quoniam non misistis, sed vos potiùs existis foras. (* Caput LIX.) Vide quid faciat [a] animosa cæcitas. Dicitur quòd Maximianus Primianum miserit foras, & ridetur: dicitur quòd pars Donati labores Apostolorum per universum mundum fructificantes & crescentes misit foras, & non exhorretur.

71. Ne quid sanè fallaris aut fallas, quoniam id quod tam crebrò commemoravi, non advertens vel te advertisse dissimulans, dixisse me affirmas, *non esse frumenta dominica, quam ego Ecclesiam catholicam sic asseris, quomodo eam* [b] *nunc asserit scriptura divina.* Frumenta sola in horreo recondentur, nunc Ecclesia tamquam area cum palea trituratur. Hoc est quod vos urget ac premit, & nisi corrigamini extinguit: quia hujus areæ paleam, quod vos esse monstratis, non vos posse tolerare dixistis, purgatum frumentum impudenter vos esse finxistis: ac sic ex ipsa area vanis calumniis [c] turbulentis, tamquam levissimus trituræ pulvis per inane sublatus, ante novissimum ventilationis tempus existis. Vox denique arrogantissima atque falsissima vestra est illa, non nostra: *Quid paleæ cum frumento?* (Jerem. 23.) quod de somniis vanorum & revelationibus prophetarum Jeremias ait: & tamquam de nobis & vobis dictum sit, Parmenianus hoc scribit. (Contra Par. lib. 3. cap. 3.) Quære quoque à Maximiano: nihil aliud de se dicit. Non est enim alius [d] impiæ superbiæ tumor apud omnes qui se à Christi unitate dividunt, quàm se solos Christianos esse jactare, & damnare ceteros, non solùm quibus eorum lis nota est, verùm etiam quibus eorum nec nomen auditum est.

72. Nam illud quàm eleganter tibi visus es dicere, quòd cùm ego de Testamento Dei dixissem, *Nunc undecumque prolatum est recitetur:* (Caput LX.) (Lib. 1. contra Petil. c. 14.) respondendum putasti, *quòd jam hoc confessionem criminis habeat, & ideo dixerim, à quocumque prolatum est recitetur, quia apud me constat, & à nostris exustum, & à vobis servatum atque prolatum.* Ita verò si veritate confisus, à Maximiano velis proferri codicem legis, unde recites Dathan, Chore, & Abiron, qui vivi terrâ dehiscente submersi sunt, (Num. 16. 31.) quibus istum Bagaiensis sententia comparavit, non eò firmius contra illum recitabitur, quia in ejus codice reperitur. Quod ergo dixi, *Testamentum undecumque prolatum est recitetur:* non est confessio criminis, sed fiducia veritatis. Quid enim commodius, quid præclarius, quàm ut si fieri potest, quod adversùs te legatur, à te proferatur? Non quia ego non habeo pro me: sed facilior est certiorque convictio, ut tu habeas contra te, quod pro te si corrigaris fiat.

73. Contra universitatem verò Ecclesiæ quia te inania repetere libuit, etiam hîc tibi respondeo: Sicut in Africa pars Donati vos estis, à quibus apparet partem Maximiani schisma fecisse, quoniam non est per Africam quà vos estis, vos autem & in regionibus in quibus illa est non deestis; nam & alia schismata facta sunt ex vobis, sicut Rogatenses in Mauritania Cæsariensi, Urbanenses in quadam Numidiæ particula, & alia nonnulla: sed ubi præcisa sunt, ibi remanserunt. Et hinc enim apparet eos à vobis exiisse, non vos ab ipsis, quia vos etiam in his terris estis ubi ipsi sunt: illi autem quaqua versùs vos estis, non nisi fortè peregrinantes inveniuntur. Sic Ecclesia catholica, quæ, sicut ait Cyprianus, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit, (Lib. de simplicit. prælator. sive de unitate Ecclesiæ.) ubique sustinet scandala eorum qui ab illa vitio maximè superbiæ præciduntur, aliorum hîc, aliorum alibi atque alibi; qui partes suas ostentantes dicunt, Ecce hîc est Christus, ecce illic: (Matth. 24. 23.) quibus ne credatur ipse præmonuit. Non enim ostendunt viam de qua prophetatum est in Psalmis, Ut cognoscamus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum: (Psal. 66. 3.) sed suæ communionis quisque regiones, Ecce hîc, ecce illic. Ubi enim cadunt ibi remanent, & ubi separantur ibi arescunt; unde ipsa de qua præciduntur, etiam in eas terras extenditur, ubi jacent illa quæque in sua regione fragmenta: [e] in illa verò singula quacumque ipsa distenditur non sunt, quamvis aliquando vix rarissima folia ex eorum ariditate ventus elationis in peregrina dispergat.

74. Hæc igitur Ecclesia, quæ ut ejusdem identidem verbis utar, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit, (Caput LXI.) ad multas etiam barbaras gentes extra orbem Romanum crescendo perventura est. Quod & te inquisisse & comperisse arbitror, ut diceres, *Omitto gen-*

[a] Duo MSS. *animositas, cæcitas.*
[b] Sic iidem duo codices. Alii verò MSS. cum editis, *eam non asserit.*

[c] In quibusdam MSS. *turbulentis.*
[d] Sic MSS. At editi, *aliud impietatis superbiæ tumor.*
[e] Hic nonnulli MSS. carent particulâ *in.*

tium barbararum proprias regiones, Persarum ritus, sidera Chaldæorum, Ægyptiorum superstitiones, deos Magorum; ut omnia ista non sint, quia providentiâ Dei in Christianum nomen totus quotidie vertitur mundus. Hæc tu vera dixisti: & sic impletur promissio quæ dicta est Abraham, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Omnes, inquit, gentes: non dixit, omnium gentium omnes homines. Unde necesse est non solùm fecunditate crescentis Ecclesiæ, verùm etiam permixta multitudine inimicorum ejus, per quos pietas ejus exerceri & probari possit, usque in finem judiciariæ separationis totus orbis impleatur. Sic commemoratum est hoc testamentum & ad filium ejus Isaac, Domino dicente, Et statuam juramentum meum quod juravi Abraham patri tuo, & ampliabo semen tuum tamquam stellas cæli, & dabo tibi & semini tuo omnem terram, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Sic & ad nepotem ejus Jacob, Et erit semen tuum sicut arena terræ, & dilatabitur supra mare, & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientem, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Supra mare autem plerumque Scriptura cùm dicit, Occidentalem partem solere significari, novit qui legit. Huic tu testamento si prolato consentire voluisses, non in [a] solo Africo remansisses.

Gen. 22. 18. — *Gen. 26. 3.* — *Gen. 28. 14.* — *Supra mare, in Scripturis occidentalem partem frequenter significat.*

75. Non ergo nobis communicant, sicut dicis, *Novatiani, Ariani, Patripassiani, Valentiniani,* [b] *Patriciani, Apellitæ, Marcionitæ, Ophitæ, ceteraque,* ut verbis tuis utar, *nefariarum pestium, non sectarum, sacrilega nomina.* Verumtamen ubicumque sunt isti, illic Catholica, sicut in Africa ubi & vos: non autem ubicumque Catholica est, aut vos estis, aut hæresis quælibet illarum. Unde apparet quæ sit arbor ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendens, & qui sint rami fracti non habentes vitam radicis, atque in suis quique jacentes & [c] arescentes locis. Sed si non permanserint in infidelitate, sicut de Israëlitis dicit Apostolus, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos: non ut iterum accipiant sacramentum baptismatis, quod jam tractum ex arbore non mutarunt; sed ut reviviscant ex radice caritatis & unitatis, à qua separati sterilitate animositatis arescunt: sicut rursus inserendos putastis Prætextatum & Felicianum, quos secum præciderat Maximianus, nec præcisorum baptismum reprobastis. Quibus verè aliquid præstaretis, si non eos [d] fragmento vestro, sed & vos & illos radici catholicæ redderetis.

Nulla hæresis catholica. — *Rom. 11. 23.*

CAPUT LXII.

76. JAM verò ad illud quid respondeam, quod tibi visus sum dixisse pro vobis: quoniam dixi *non prodesse baptismum eis qui ab unitate discedunt, inesse illis tamen hinc probari, quòd redeuntibus non restituitur.* Firmasti enim & vos hoc dicere, *quod majoribus nostris ad Ecclesiam* [e] *non redeuntibus, baptismus quem ibi acceperant non profuerit.* Hoc si diceretis, nihil inter nos aliud quæreretur, nisi quæ sit Ecclesia ubi baptismus prosit. Sed vos non dicitis in nobis baptismum esse, ac non prodesse. Sed dicitis omnino non esse, quod ab eis acceperimus, qui eum discedendo perdiderant. Unde nec potuisti respondere, nec poteris, ad illud quod à me positum est, *inesse baptismum discedentibus hinc probari, quia redeuntibus non restituitur.* Si enim baptismum Felicianus à vobis recedendo perdiderat, cur non denuo rediens baptizatus est, ut ei quod perdiderat redderetur. Ipse denique Maximianus si ad vos redeat, non baptizatur: quod deberet utique, si perdiderat baptismum. Tua quippe verba sunt, *quòd in ejus schismate sententiâ damnationis retenti, simul & baptisma & Ecclesiam perdiderunt.* Sicut ergo eis redeuntibus redditur Ecclesia, reddatur baptismus. Baptizentur, inquam, redeuntes, si baptismum amiserunt abscedentes. Hoc quia non facitis, etiam vos fatemini ab Ecclesia recedentibus inesse baptismum, nec prodesse. Dant ergo sicut habent, id est, ut & ipsis qui ab eis extra Ecclesiam sumunt, insit baptismus, nec tamen prosit. Unde sicut illis redeuntibus non redditur quod [f] non amiserunt: ita & illis non dandum est quod acceperant, sed agendum cum eis, ut per Ecclesiam prosit utrique, quod extra Ecclesiam inesse potuit, non prodesse. Ac per hoc nec pro vestro errore aliquid dixi, & ei quod dixi non respondisti.

Suprà lib. 3. cap. 11.

CAPUT LXIII.

77. ADJUNGIS etiam de horto concluso & fonte signato, quod omnino unde dictum sit non intelligis. *Si conclusus est,* inquis, *hortus & fons signatus, quomodo qui extrà foris est positus, & ab horto, id est, Ecclesia, & fonte ejus, id est, baptismate separatus, potest dare quod non habet?* Interroga Felicianum, utrùm in horto concluso fuerat, quando illi reditus quasi ad eumdem hortum conclusum dilationis janua pandebatur? An fortè exinde furatus est fontem, ubi laicos suos in Maximiani schismate baptizaret? Quod si ita est, ubi tunc vestri vos abluebant? An eos pariter illa dilatione distulerunt, donec fures illi ad hortum cum fonte remearent? Tunc non erant isti pseudoprophetæ, quando de Primiani criminibus mentiendo deceptos ad suum sacrilegium traducebant? lupi rapaces, quando seductos de grege Primiani ad suæ concisionis particulas pertrahebant? Negas eas quas dixi tyrannicas vestrorum in fundis alienis dominationes & bacchationes ebrietatum. Nega quantum potes: non vereor, ne propterea nobiscum vos pigeat concordare. Non in vos tale aliquid dixi, qualia Maximianenses damnati à vobis audire meruerunt. Negas furorem Circumcellionum, & præcipitatorum ultro cadaverum cultus sacrilegos & profanos: non tamen negas, *cùm Ægyptiorum ad modum exemplo pereuntium funeribus plena essent littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quòd nec ipsam invenerunt sepulturam,* his vos insepultis cadaveribus inhæsisse. Ibi enim jacebant Prætextatus & Felicianus: aut si apud vos revixerunt, quid de baptismo agitis, quem tunc mortui tradiderunt?

Lib. 1. contra Parmen. cap. 24.

[a] Editi, *non in solo Africo.* At MSS. *non in solo Africo.* Alludit ad locum Geneseos suprà citatum, ubi *in Africum* legit, pro *in meridiem.*

[b] Loco, *Patriciani, Apellitæ*; in omnibus MSS. legitur, *Antropiani, Apelliani.*

[c] Editi, *& crescentes locis.* Emendantur ex MSS.

[d] In editis, *frumento vestro*: quod ironicè dici potuisse observarunt Lovanienses. Apud verò in quibusdam è nostris MSS. *fragmento vestro*

[e] Hic negantem particulam addimus auctoritate quorumdam MSS

[f] Etiam hic deerat in excusis negatio, quæ nonnullis in MSS. habetur.

Caput LXIV

Lib. 2. cont. Petil. c. 66.

78. Dicis me non servasse pacem ac lenitatem, quam principio litterarum mearum promiseram, quòd satanam Petilianum appellaverim. Ego non Petilianum nec quemquam hominem in parte Donati, sed ipsum errorem partis Donati, satanæ comparavi: ex cujus laqueis homines, quos diligo, cupio liberari. Nam lege consideratiùs, invenies. Quamquam & si aliquid durius dixi, lege quæ ipsi, non in errorem Maximianensium, sed in ipsos homines dixeritis. Felicianum ergo Petilianus imitetur, & mihi pacem desideranti non irascatur.

79. Tibi certè ipse non succenseo, quòd mihi ex obliquo Manichæos objiciendos putaveris propter errorem adolescentiæ meæ. Unde non tam doleo, [a] confidens de perpetua gloria Liberatoris mei, quàm si placet admoneo, ut quæras & legas quæ & quanta & quomodo adversùs Manichæorum pestilentissimam hæresim scripserim. Ibi videbis qua fide contra eos Christianam defenderim veritatem, eorumque fallacias quanta perspicuitate destruxerim: & noli esse adversùs me incredulus, cùm Felicianum credas Primiano fideliter inhæsisse, qui pro Maximiano tanta crimina in eum sententiâ damnatoriâ dixerit; contra eumdem verò Maximianum & ab eo dissociatus aliquid forsitan scripserit, in quem non sicut ego in illos adolescens, laicus, catechumenus inciderat, sed senex senem ei cui nunc adjunctus est, adversarium episcopus episcopum fecerat. Unde cùm ego epistolam primatis nostri, [b] de qua fecisti sub eadem urbana obliquitate mentionem, quam de me ille scripsit iratus, cùm in episcoporum concilio probare quod intenderat urgeretur, ejus ipsius sententiâ se corrigentis, & de hac re veniam postulantis, legam esse damnatam: tu quære utrùm possis legere, ubi correctus damnaverit Felicianus, quæ non accusans, sed damnans dixit in Primianum; vel saltem ipse Primianus evacuaverit, quæ damnans dixit in Felicianum. Quod si inveneris, nec sic par erit caussa: quia ille accusationem instituerat, quam falsam esse pervidens, cum veniæ postulatione damnavit, non aspernans emendationis humilitatem dignitate primatûs, sed potiùs recolens prudens quod scriptum est, » Quantò magnus es, tantò humilia te in omnibus, & coram » Deo invenies gratiam: isti autem non invicem apud alios accusaverant, sed adversùs invicem judices sederant; proinde invicem damnaverunt, damnati concordaverunt. Non invidemus in parte Donati pacem damnatorum, si & Christi pacem non respuant in orbe terrarum.

Eccli. 3. 20.

Caput LXV.

80. Cernis jam, ut arbitror, quàm inaniter dixeris, quòd videaris tibi ad omnia respondisse, quæ meâ epistolâ continentur. Si enim propterea respondisti, quia tacere noluisti; non quidem ad omnia, sed tamen respondisti. Si autem ad hoc respondisti, ut ea quæ à me dicta sunt evacuares; video te quidem ad multa respondisse, sed nihil te video refellisse. Consideratis autem omnibus quæ à me dicta sunt, puto quòd facillimè intelligas, non devitandæ contentionis caussâ, quæ nulla est cùm veritas vel quæritur, vel non pro vana gloria litigatur, sed caussæ malæ diffidentiâ vos nobiscum nolle conferre. Ut enim hanc solam Maximianensium caussam in medium proferamus, nihil contradici posse, nunc saltem fortasse jam agnoscis. Unde non mihi arrogans, sicut credis aut calumniaris, velut invictam eloquentiam, sic eam volui commendare: sed magis ut intuerentur qui legerent, talem esse caussam, pro qua asserenda vel potiùs demonstranda nullius sit facundiæ patrocinium requirendum.

81. Ecce jam non dico *tricipitem bestiam*, errorem vestrum, [c] quia suavissimus verborum emendator es; sed dico calumniam tripertitam. Nec dico nos ei tamquam *tridenti telo* ex hac Maximianensium caussâ debere resistere; sed dico tripertita defensione. Nec dico, *in eorum fronte configite*, aut *in ora coartate*; sed dico, eorum impudentiam cohibete, sermonemque reprimite. Numquid quoniam verba mutata sunt, & ex translatis facta sunt propria, ideo Maximianensium caussa mutata est, cujus compendio sic superamini, ut nihil vobis restet, si aliquando sapiatis, nisi finita pervicaci animositate pacari?

Lib. 3 cont. Petil. c. 27.

Caput LXVI. Summatim repetit capita universæ accusationis.

82. Si de communione agitur, non peccatorum alienorum, sed divinorum sacramentorum; communicatum est cum damnatis, & dictum est de aliis sacrilegis, qui cum damnato Maximiano communicabant, quòd eos sacrilegi surculi non pollueret plantaria. Si de persecutione agitur; damnatos persecuti estis, animosos persecutionibus correxistis. Si de baptismo agitur; in sacrilego schismate datum baptismum suscepistis. Quid adhuc inaniter, ne veritas cognoscatur, errorque fugiatur, divina non intellecta testimonia proferuntur? *Scriptum est, Si quis putat se contentiosum esse, nos talem consuetudinem non habemus.* Sed nec Restitutus, qui cum Salvio Membresitano propter cellulas & agellos, ut eum locis expelleret, forensi strepitu controversiâque conflixit, contentiosus habitus est à vobis: quantò minus debet contentiosus putari, qui non pro usurpanda vel auferenda, sed pro communicanda hereditate cælestium eis qui aliter sapiunt fideliter disputat. *Scriptum est*, inquis, *In aures imprudentis noli quidquam dicere, ne irrideat sensatos sermones tuos.* Nolite nobis in aures quasi secretum dicere, si non prudentes putatis; sicut nec Christus in aures Pharisæorum dicebat, quod tamen ad eos refellendos ipsis audientibus proferebat. Palàm nobis ostendite, ut si non corrigimur, convincamur, quomodo vos si ad unitatem veneritis, maculet orbis Christianus, quos [d] damnatus non maculat Felicianus. *Est scriptum, Noli respondere imprudenti secundum imprudentiam ejus, ne similis fias illi.* Nonne ibi sequitur, *Sed responde illi contra imprudentiam ejus, ne sibi sapiens videatur?* Hoc & vos facite, nolite responsione vestra nostræ quam putatis imprudentiæ consentire, sed unde possit redargui, respondete. Respondete, inquam, quomodo baptismum quod Maximianenses in sacrilego schismate ministrarunt, sine aliqua destructione suscepitis,

1. Cor. 11. 16.

Prov. 23. 9.

Prov. 26. 4.

[a] Duo MSS. *Unde non tam doleo de præterita infelicitate mea, quàm gaudeo de perpetua gloria Liberatoris mei.* Postea non illi tantùm duo, sed ceteri pariter MSS. ferunt, *& tamen si placet admoneo.*

[b] Editi, *quia fecisses*, vel *fecisse*: Aptiùs duo MSS. *de qua fecisti.*

[c] Sic locum hunc restituunt iidem duo MSS. In editis legebatur, *quasi suavissimus verborum emendatores*

[d] Editi, *damnatos.* Castigantur ad eosdem MSS.

& in Ecclesiis, quas Christus per Apostolos A propagavit, datum baptismum destruatis.

83. Proinde quòd in fine epistolæ tuæ omnia quæ suprà latiùs abs te dicta sunt, breviter percurrenda arbitratus es, quo lectoris memoriam recreares, eodem ordine accipe, quàm nec te nec alios fallere debeas. Nam & arrogantiæ non est, vel quærere vel asserere veritatem. Et quod numquam putas potuisse definiri, non solùm à prudentibus & Deum timentibus definitum est, sed etiam vos totum quod sine fine B putabatis, Maximianenses suscipiendo finistis. Et vos, non ad contentionem, sed ad collationem vocamus, qui Maximianenses etiam forensibus litibus perculistis. Et in eis qui in Maximiani schismate baptizati sunt, quamvis nequaquam illic baptizari debuerint, tamen Christi baptismum cognovistis. Et Ecclesiæ fontem aliter debere intelligi, ad quem nisi bonus nullus accedit, [a] acceptato baptismo quem sacrilegi extrà dederant, declarastis. Et majorès nostros vel sanctam Ecclesiam quam tenemus, alienis criminibus thurificationis & traditionis, quamvis à vobis numquam probata sint, tamen pollui non potuisse cogemini confiteri; qui dixistis quòd socios Maximiani, quibus ad redeundum dilationem dabatis, ejusdem Maximiani sacrilegi surculi non polluere plantaria: unde nos tanto pòst nati, multo minùs possumus ad eamdem traditorum & thurificatorum originem pertinere, si tunc pariter viventium societatem majorum nostrorum maculare non potuit. Et persecutiones quamvis contra veritatem sævissimas nobis facere soleatis, tamen ex aliqua parte Maximianenses persecutionibus correxistis: & eos, quamvis non ipsis jam damnatis data fuerit, tamen post illius dilationis terminum suscepistis: & baptismum quem foris à vestra communione dederant, quibus dilatione redeundi januam pandebatis, etiam post eamdem dilationem cognitum & approbatum non rescidistis. Quare cùm videas nihil à te dici potuisse, quod non hæc una Maximianensium caussa refellat atque convincat, da veniam, si quo fortasse verbo duriùs emisso te offendi: & si Afer in Africa tam magnam Maximianensium caussam in capite Africæ exortam, meis admonitus litteris tam serò requisisti, nec requisitam falsa narrantibus vestris, sicut jam cernis, invenire potuisti. Timete Deum: tot Christianas gentes tam lata per mundum Christiana unitate porrectas, ignotorum Afrorum ignotisque criminibus oolite perfundere, & pro pace Christi redite ad Ecclesiam quæ non damnavit incognitos, si pro pace Donati placuit revocare damnatos.

Provocat Donatistas ad mutuam collationem.

[a] Sic MSS. At editi, *accepto*.

Subjungenda hoc loco erant, si reperiri potuissent, tria hæc Opuscula,

Probationum & testimoniorum contra Donatistas liber, *cujus meminit Augustinus in lib. 2. Retract. cap. 27.*

Contra nescio quem Donatistam liber, *de quo in lib 2. Retract. cap. 28.*

Admonitio Donatistarum de Maximianistis, liber unus, *qui recensetur in lib. 2. Retract. cap. 29.*

IN SUBSEQUENS OPUS

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT XXXIV.

Eodem tempore librum *de unico baptismo* amicus quidam meus à nescio quo Donatista presbytero accepit, indicante quòd Petilianus episcopus eorum Constantiniensis eum scripserit. Hunc ad me ille adtulit, ac vehementer, ut ei responderem, rogavit: & factum est. Librum autem etiam meum, in quo respondi, eumdem titulum
Cap. 16. habere volui, hoc est, *de unico baptismo*. In quo libro illud quod dixi, Constantinum imperatorem Donatistis criminantibus ordinatorem Cæciliani Felicem Aptugnensem, non negasse accusationis locum, quamvis eos in Cæcilianum fictis criminibus calumniosos
b fuisset expertus; in ordine temporum [b] postea consideratum aliter inventum est. Nam priùs memoratus imperator caussam Felicis fecit audiri à * Proconsule, ubi legitur absolutus; & postea ipse Cæcilianum cum accusatoribus ejus auditum comperit innocentem, ubi eos expertus est in ejus criminibus calumniosos: qui ordo temporum per consules declaratus, multo vehementiùs in ea caussa calumnias Donatistarum convincit, penitusque subvertit: quod * alibi ostendimus. Hic liber sic incipit: *Respondere adversa sentientibus.*

* *Æliano. Vide infrà in Appendice.*

* *Libr. post Collat. cap. 33.*

[b] Hinc liquet subsequentem *de unico Baptismo* librum prodiisse ante annum 412. Nam in breviculo Collationis die 3. cap. 24. quem breviculum circiter finem anni 411. confecit, significat Augustinus jam tum esse ex Gestorum inspectione deprehensum errorem illum. Præterea nihil novo hoc libro de Collatione Carthaginensi, quæ anno 411. die 1. Junii habita est cum Donatistis, ipso etiam, in quem liber hic scriptus est, præsente Petiliano.

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

DE UNICO BAPTISMO CONTRA PETILIANUM, AD CONSTANTINUM, LIBER * UNUS.

* Scriptus circiter annum Christi 410.

Petiliani librum de unico baptismate, quod ille in sola vera Ecclesia, immo in sola Donati parte esse contendebat, refellit Augustinus. Docet unici baptismi etiam in hereticis repertam veritatem approbandam esse, non violandam. Ad Cypriani martyris & aliorum ex Africa, qui cum ipso aliter sensisse objectantur, episcoporum auctoritatem respondet. Neminem in Ecclesiæ unitate maculari alienis peccatis, ex ipsius Cypriani facto probat contra Donatistarum schisma. Postremò Petiliani calumnias Melchiadi & aliis quibusdam Catholicis episcopis illatas propulsat.

Cap. I.

RESPONDERE adversa sentientibus, & à regula veritatis errantibus, Constantine frater, sæpissime cogimur, etiam de his rebus, quas aliis atque aliis sermonibus frequentavimus. Quod utiliter existimo fieri, & propter eorum ingenia tardiora, qui putant aliud dici, cùm aliquid legunt aliter dici; & propter ipsam disputationum copiam, ut non solùm ad diligentes res rara perveniat, sed [a] quodlibet ex multis in manus etiam negligentioris incurrat. Proinde sermonem de unico baptismo ab eis compositum, à quibus baptismus iteratur, quem mihi cùm in rure simul essemus, à nescio quo Donatistarum presbytero acceptum dedisti, atque ut ei responderem multùm petisti, non nisi verborum strepitu inflatum, & calumniosis criminationibus asperatum, vide adjuvante Domino quanta facilitate confutem.

2. Prima illic invidia est, *quòd ventilatur in publico res secreta.* Taceant ergo qui hoc fieri debere non putant. Aut si ad loquendum cogi se dicunt, ut respondeant contrà sentientibus; hæc etiam nostra caussa est, ut respondeamus, non solùm contrà sentientibus, verùm etiam contrà facientibus. Debet enim palàm redargui quod in occulto nocet; quia & palàm defenditur, cùm [b] suadetur in occulto quod noceat cùm perficitur. Nam quis coram profanis quem quam baptizat? Et tamen baptizari Christianos nullus profanus ignorat, qui audit in publico, quod si credit, percipiat in secreto.

Caput II.

3. VIDEAMUS ergo de baptismatis iteratione quid dicant, qui verecundantur hoc in aperto dicere, quod utinam in aperto timerent admittere. *Vbi sit*, inquit, *verum baptisma quæritur.* Deinde subjungit: *Vsque adeo meum est, ut quod à me unicum datum est, nec ab ipsis sacrilegis iteretur.* Cui respondemus: Sacrilegus non est, qui unicum baptisma, non quod tuum, sed quod Christi est, iterare non audet. Christi est enim unica hominis in baptismate consecratio, tua est autem unici baptismatis iteratio. Corrigo in te quod tuum est, agnosco quod Christi est. Hoc enim justum est, ut cùm mala hominum reprobamus, quæcumque in illis bona Dei reperimus, approbemus. Hoc, inquam, justum est, ut etiam in sacrilego non violem quod verum invenio sacramentum; [c] nec sic emendem sacrilegum, ut in eo perpetrem sacrilegium.

Cap. III.

4. NAM sic sunt isti mali in baptismo bono, quemadmodum sunt Judæi mali in lege bona. Itaque ut illi per ipsam legem judicabuntur, quam malitiâ suâ malam non fecerunt: ita & isti per ipsum baptismum judicabuntur, quem bonum mali tenuerunt. Ergo quemadmodum Judæus, cùm ad nos venerit ut Christianus fiat, non in eo destruimus bona Dei, sed mala ipsius: nam quòd errat non credendo quòd Christus jam ve-

[a] Am. & Er. quolibet modo. Lov. quodlibet modo. At MSS. quodlibet: omisso, modo.

[b] In MSS. cùm suadetur ut in occulto noceat cùm perficitur.

[c] Plures MSS. ne sic.

nerit,

nes, [illegible], & reservaremus, hoc A [illegible] destruenda, [illegible] quae [illegible] item quibus [illegible] rat [illegible] simulacrorum inhaerendo, [illegible], [illegible] venisse tempus, quo haec [illegible] Prophetae praedixerunt, [illegible]: quod vero unum Deum colendum credit, qui fecit caelum & terram, quod omnia [illegible] & sacrilegia gentium detestatur, quod futurum exspectat judicium, quod vitam sperat aeternam, quod de carnis resurre- B ctione non dubitat, laudamus, approbamus, agnoscimus, sicut credebat credenda, sicut tenebat tenenda firmamus. Ita etiam cum ad nos venit schismaticus vel haereticus, ut catholicus fiat, schisma ejus & haeresim dissuadendo & destruendo rescindimus: sacramenta vero Christiana si eadem in illo invenimus, & quidquid aliud veri tenet, absit ut violemus, absit ut, si semel [a] data novimus, iteremus; ne dum vitia [illegible] curamus, divina medicamenta C damnemus: aut quaerendo sanare quod vulneratum [b] non est, hominem saucium & ubi sanus est, vulneremus. Proinde si de aliqua re ad fidem Christianam & catholicam pertinente, si denique de ipsa etiam Trinitatis unitate dissentientem haereticum invenio, & tamen evangelica & ecclesiastica regula baptizatum; intellectum hominis corrigo, non Dei violo sacramentum. Loquor de Judaeis & schismaticis vel haereticis D sub Christi utcumque nomine errantibus.

Caput IV. Idololatra habeat aliquid quod probatur.

5. De ipsis gentilibus idolorumque cultoribus multa utique a nobis diversitate distantibus, nihil aliud nobis demonstrat Apostolus, nisi ut in ipsis quoque ita quidquid pravum est corrigamus, ut quod forte rectum est approbemus. Nam utique idololatras, & quod est gravius, non tantum cultores, sed etiam institutores simulacrorum redarguebat, ubi ait, Qui cognos- (Rom. 1. 21) centes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, E aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt: & immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Talia quippe novimus fuisse simulacra Aegyptiorum, ubi & instituta esse multiplicior multoque ignominiosior idololatria perhibetur. Numquid tamen cognitionem Dei nega- F vit in illis fuisse, ac non potius confirmavit, dicens, Cognoscentes Deum, non ut Deum glorificaverunt? Si ergo istam cognitionem tamquam mendacium repellere & destruere conaretur, quod eam in sacrilegis invenisset; nonne, quod absit, veritatis inimicus exsisteret? Ideoque id quod immutaverunt in mendacium sumit: Nam & hic dixit, Immutaverunt gloriam Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis: talem scilicet fingentes Deum, qualis non est G Deus, & non sicut eum cognoverunt tradentes hominibus. Et paulo post de talibus dicit, (Ibidem 25.) Qui immutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & servierunt creaturae potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Veritas quippe creaturae a Deo est, non Deus, A quam [illegible] in mendacium converterunt, [illegible] deos colentes [illegible] & [illegible] & [illegible] caelestia atque terrestria. Quod ergo [illegible] runt in mendacium suum, culpat, [illegible], evertit: quod autem verum in doctrina, quamvis multis falsitatibus permixta [illegible] servarunt, approbat, testatur, [illegible]. Nam & hunc eumdem locum ita coepit, ut diceret, Re- (Ibidem 18.) velatur enim ira Dei de caelo super omnem impietatem & injustitiam hominum, eorum qui B veritatem in iniquitate detinent. non abnegans veritatem, quamvis in iniquitate detentam.

6. Et in Actibus Apostolorum, cum de Deo (Act. 17. 28.) uno & vero Atheniensis doceret, quod in illo vivimus, movemur, & sumus, continuo subjunxit, Sicut quidam secundum vos dixerunt. Hoc igitur quod in Deo vivimus, movemur, & sumus, ex illa veritate est quam & illi impii simulacrorum cultores in iniquitate detinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt. Hanc tamen veritatem, sicut videmus, C apud impios & sacrilegos inventam non destruit, sed confirmat Apostolus, ejusque utitur testimonio ad docendos eos qui ista nesciebant. Hujus regulae apostolicae fecit ter episcopus Cyprianus, de uno vero Deo adversus multorum (Lib. de vanitate idolorum) deorum falsorumque errores disputans, multa profert testimonia de libris eorum, quos praeclaros auctores habent, hoc est, ex illa veritate D quam in iniquitate detinent. Multo autem mirabilius est quod fecit Apostolus, ut eorum fana (Act. 17. 23.) circumiens, aram quamdam inter aras daemonum inventam, in qua scriptum esset, Ignoto Deo: neque hoc negando & refellendo destruxerit, sed potius confirmando hinc etiam reperit opportunissimum suae disputationis exordium, dicens, Quem vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis.

Cap. V.

7. Hanc itaque & nos per majores nostros E traditam nobis sequentes apostolicam regulam, si quid recti etiam in perversis invenerimus, eorum perversitate correcta, illud quod rectum est minime violamus: ut in uno homine, ex iis quae vera tenet etiam falsa emendentur, non ex falsis convictis etiam vera destruantur. Temporibus Apostolorum qui dicebant, Ego quidem (1. Cor. 1. 12.) sum Pauli, ego autem Apollo, ego autem Cephae: quamvis non per impiorum, sed sanctorum nomina, ipsi tamen impia schismata faciebant; F hoc ipsorum erat proprium detestabile vitium. Quod vero sciebant Christum pro se esse crucifixum, & se in ejus nomine baptizatos, non erroris eorum, sed divini apud eos muneris erat. Hanc Dei veritatem in iniquitate suorum schismatum detinebant. Hanc apprehendens beatissimus Paulus, non per illa vitia destructa etiam istam destruit, sed per hanc confirmatam illa emendanda convincit. Numquid Paulus pro vo- (Ibidem 13.) bis, inquit, crucifixus est, aut in nomine Pauli G baptizati estis? Ut per verum Dei quod tenebant, de suo falso erubescerent quod agebant. Sicut ergo dicitur Judaeo, Tene fidem resurrectionis mortuorum, sicut tenebas; sed crede jam Christum resurrexisse a mortuis, quod non credebas: veritatem quippe Dei de mortuis resurrecturis in tua iniquitate detines, quia Chri-

[a] Editi, si semel danda. Melius plerique MSS. si semel data.
[b] Am. & Lov. vulneratum est: rejecta particula negante, quam hic habent Er. & nostri MSS.

stum resurrexisse non credis. Sicut idolorum A cultori dicitur, Tene ab uno vero Deo mundum conditum esse, quod tenebas; sed noli credere deos esse ligna & lapides, & ipsius mundi quaslibet particulas quas colebas: Dei enim veritatem, qua credis ab ipso mundum conditum, in tua detines iniquitate, qua deorum cultor vis esse [illegible]rum. Sic etiam hæretico dicitur, qui sacramenta Christiana sicut in Ecclesia catholica traduntur, nullâ suâ falsitate mutavit, Tene Christi [illegible] baptismum in nomine Patris & Fi- B lii & Spiritus [illegible], sicut tenebas; sed agnosce Christi [illegible] etiam toto, sicut prophetatum est, or[illegible] relucentem, cui sacrilega voce maledicere[illegible] [illegible] enim veritatem de unitate baptismatis [illegible] iniquitate detines tuæ divisionis. Corrige iniquitatem hæretici figmenti, ne perdat te, & noli [illegible] re de veritate Christiani sacramenti, quæ [illegible] est ut judicet te. Ego autem absit ut sic detestor iniquitatem tuam, ut Christi abnegem veritatem, quam in te invenio ad damnationem C tuam: absit ut sic te corrigam, ut illud unde te corrigo [illegible], imo forte destruere debeo verum quod invenio in anima hæreticorum, cùm Apostolus non destruxerit verum quod invenit in lapide Paganorum.

8. [illegible]lus est unus Deus, quàm unus baptismus; neque enim baptismus Deus est, sed ideo magnum aliquid est, quia sacramentum est Dei. & tamen ipse unus Deus etiam extra Ecclesiam ab ignorantibus colebatur. Sic ergo & unus bap- D tismus etiam extra Ecclesiam ab ignorantibus datur. Qui dicit fieri non potuisse, ut unus Deus & verus ab ignorantibus extra Ecclesiam coleretur, videat non quid mihi, sed quid ipsi Apo-

Act. 17. 23. stolo valeat respondere dicenti, Quem vos igno-

* Caput VI. rantes colitis, hunc ego annuntio vobis. * Quam ob rem sicut nihil eis proderat ad salutem, qui verum Deum ignorantes, cum tamen colebant; immo & oberat ad perniciem, quòd falsos deos simul colentes eidem vero Deo sacrilegam in- E juriam faciebant: sic nihil prodest hæreticis ad salutem, quòd extra Ecclesiam verum baptismum per ignorantiam & tradunt & tenent; immo & obest ad damnationem, quòd in sacrilega iniquitate erroris humani, etiam divini sacramenti, non per quam mundentur, sed per quam severiùs judicentur, detinent veritatem. Et sicut Apostolus, quando illos sacrilegos corrigebat, Deum tamen verum, qui extra Ecclesiam ab eis ignorantibus colebatur, agnoscebat F potiùs quàm negabat: sic etiam nos quando hæreticorum [a] sacrilegæ separationis errores corrigimus, baptismum tamen verum, quem per ignorantiam extra Ecclesiam tradunt, utique agnoscere, non negare debemus.

Caput VII. Act. 19. Objectio [illegible] baptismo.

9. SED *Paulus*, inquiunt, *cum venisset Ephesum, quosdam qui se dicebant Johannis baptismate baptizatos, baptizari jussit in Christo.* Quisquis hoc exemplo schismaticos & hæreticos baptizandos putat, audeat dicere, si potest, hære- G ticum vel schismaticum Johannem fuisse. Hoc si nefas est dicere; profectò illis hominibus quod deerat datum est, non quod inerat improbatum: sive mentiti fuerint se habere baptismum Johannis, sicut nonnulli arbitrantur; sive quia baptismus Johannis non e[illegible] tamen militans Ch[illegible] sacramenta præcursorio [illegible] nu fungebantur officio. [illegible] *amicum sponsi baptizatum est*, inqu[illegible] *magis post hæreticum baptizandum* [illegible] velut justa simuliter indignatione commotus dicere, Si post Johannem baptizatum est, qui vinum penitus non bibebat, quanto post ebriosum justiùs baptizandum est? Hoc ergo isti faciant, si possunt: baptizent post ebriosos suos, si post Johannem sobrium Apostoli baptizaverunt. Quid hîc respondeant, nisi propterea se post istum non baptizare, quia per eos qui baptizati sunt, non eorum, sed Christi baptismum perceperunt? [b] Credant esse ergo propterea post Johannem baptizatum, quia vel nullum ibi baptismum habebant, vel Christi baptismum nondum habebant.

10. Hoc quidem etiam ipse sibi, cui respondemus, opposuit, oppositumque non solvit. Ait enim: *Dicit forsitan aliquis, Sed hi quos Paulus iterum baptizavit, baptismo Johannis abluti fuerant, non baptismo Jesu Christi. Vel hic rebaptizari dico non oportere, quos constat esse à traditoribus tamen in Christi nomine baptizatos.* Hoc sibi cùm ipse proposuisset, adtende quemadmodum frustra respondere conatus sit. *Huic*, inquit, *rei Dominus Jesus Christus respondit his verbis: Qui mecum non colligit, dispergit. Et iterum: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum. Multi enim dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc dicam illis, Non novi vos, recedite à me operarii iniquitatis. Perdidisse igitur falsum opus non dubium est, qui tametsi in nomine Jesu Christi, sacrilegi tamen ausi sunt operari. Velint, nolint, proinde traditores sacrilegis sacramentis Christum magis offendunt. Qui si & dicere audeant, In nomine tuo prophetavimus: dicet illis ut ceteris, Recedite a me operarii iniquitatis, non novi vos. Rectè illis hoc dicet, quoniam quidem in indignis non dissimiles caussæ sunt, baptizare, dæmonia pellere, ceterasque mirabiles fecisse virtutes.* Vide quàm multa dixit, & quod sibi ex adverso proposuit, solvere omnino non potuit: nec solum [c] hoc, sed etiam nos ipsos quæ adversùs eos dicere deberemus, admonuit. Neque enim tantùm nihil eum adjuvant hæc Evangelica testimonia, sed etiam caussæ nostræ plurimùm suffragantur.

Matth. 12. 30. Matth. 7. 21.

11. De baptismo Johannis agebatur, à quo baptizatos quosdam si baptizavit Apostolus, non utique Johannis baptismum habentibus iterum Johannis baptismum dedit, sed Christi baptismum non habentes baptizari jussit in Christo: ac per hoc neutrum destruxit, sed utrumque distinxit. Hoc etiam iste contra quem disserimus, vidit, qui cùm sibi velut ex adversariis partibus objecisset: *quia & hi quos traditores vocant, baptismo Christi, non Johannis, baptizant & baptizantur, & ideo post eos baptismum nec rescindi, nec iterari oportere*: huic quæstioni dicit respondisse Christum, cùm ait, *Qui mecum non colligit, spargit*: quasi dixerit Christus, In eis qui mecum

[a] Aliquot MSS. *sacrilegam separationem ab errore corrigimus.* Quidam, *sacrilegas separationis errore(s)que corrigimus.*

[b] Edd. [illegible], Melius MSS. *Credunt.*

[c] Quidam MSS. *nec solum non solum*

non colligunt, etiam quod verum & quod meum inventum fuerit, negetur, exsuffletur, destruatur. Ait etiam quibusdam dicentibus, *Domine, Domine, in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus*; eum responsurum, *Non novi vos, recedite à me qui operamini iniquitatem.* (Matth. 7. 22.) Numquid etiam hîc dixit, Propter iniquitatem vestram negabo etiam veritatem meam in vestra iniquitate detentam? Neque enim in regnum suum recepturus est omnes, in quibus invenerit B aliquam veritatem; sed in quibus invenerit veritati congruam caritatem: quæ si defuerit, iniquitas erit. In qua tamen detenta veritas negan-da non est, sed ipsa iniquitas non destructâ veritate damnanda est. Unde & Apostolus dicit, (1. Cor. 13. 2.) Et " si sciero omnia sacramenta & omnem scientiam, " & si habuero omnem prophetiam & omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Se dixit nihil esse, si caritatem non habeat, non sacramenta & scien- C tiam & prophetiam & fidem. Illa enim magna sunt, etiam si ille nihil sit, qui ea sine caritate habuerit, & eorum veritatem in sua iniquitate detinuerit. Hoc & nos istis hæreticis dicimus: Non destruimus veritatem baptismatis, quam in vestra iniquitate detinetis; sed cùm vos corrigimus, illam destruimus & evertimus, hanc autem agnoscimus & tenemus. Nihil itaque istum adjuvant plura Evangelica testimo- D nia.

12. Quemadmodum autem nobis etiam plurimùm suffragentur, adverte. Ecce ipsa verba ejus adtende. *Perdidisse*, inquit, *falsum opus non dubium est, qui tametsi in nomine Iesu Christi, sacrilegi tamen ausi sunt operari.* Hoc omnino verum est, quoniam qui sacrilegi in nomine Jesu Christi ausi sunt operari, falsum opus proprium perdiderunt. Numquid ideo tamen nomen ipsum Jesu Christi sacrilegum est, etiam cùm per illum sacrilegi aliquid operantur? Quis hoc au- E deat vel dementissimus dicere? quis jam isto tempore vel Paganus audeat affirmare? Unde & ipse (Matth. 12. 30.) Jesus Christus cùm verissimè dixerit, *Qui mecum non colligit, spargit*: tamen cùm ei discipuli dixissent, quemdam se invenisse, qui in nomine ejus dæmonia ejiceret, & prohibuisse, quia cum eis Dominum non sequebatur: ad hoc respondit, (Marci 9. 38.) Nolite prohibere; nemo enim virtutes facit in nomine meo, & potest malè loqui de me. In hoc utique propria iniquitas erat, quia non F cum Domino colligebat, nec in ejus gregis unitate pastorem cum discipulis sequebatur: in qua iniquitate sua veritatem detinebat alienam, quòd in nomine Jesu Christi ejiciebat dæmonia, & de illo malè non loquebatur. Hujus itaque iniquitatem illis verbis Dominus damnat, ubi ait, *Qui mecum non colligit, spargit*: veritatem suam tamen in illo non negat, nec improbat, cùm dicit, " Nolite prohibere; nemo enim virtutes facit in " nomine meo, & potest malè loqui de me. Hoc G Dominicum exemplum sequentes etiam nos pro viribus nostris, baptismi veritatem, & quidquid aliud verum hæretici tenent, negare non possumus, improbare ac destruere non audemus: ipsorum autem iniquitatem, qua cum Christo non colligunt, sed spargunt, meritò detestamur, & inviolatâ quæ in eis est veritate damnamus,

A vel quantum sinimur emendamus.

CAPUT VIII.

13. RESPICIAT ergo iste quo errore dixerit, quod secutus adjunxit: *Velint, nolint, proinde traditores sacrilegis sacramentis Christum magis offendunt.* Alia est quippe temeritas & utcumque tolerabilis, quòd traditores dicit homines, quos esse non probat: illud autem quis ferat, quòd sacrilega dicit sacramenta Christi, etiam si verè, sicut calumniatur, à traditoribus haberentur, quæ in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti B ritu Evangelico celebrantur? Hîc fortasse dicat, jam non esse Christi sacramentum quod à sacrilegis datur. Cur non ergo dicit non esse etiam nomen Christi, quod à sacrilegis dicitur? Quod omnino non ausus est dicere. Ait enim: *Perdidisse igitur falsum opus non dubium est, qui tametsi in nomine Iesu Christi, sacrilegi tamen ausi sunt operari. Tametsi*, inquit, *in nomine Iesu Christi*: numquid dixit non esse nomen Jesu Christi? Sicut ergo nihil prodest sacrilegis quòd operantur C in nomine Jesu Christi, sic nihil prodest hæreticis quòd baptizant vel baptizantur in baptismo Jesu Christi: sed tamen sicut illud nomen est Jesu Christi, ita & iste baptismus Jesu Christi. Et utrumque agnoscendum & approbandum, non negandum & destruendum est; ne tantis donis Dei fiat injuria, cùm sacrilegorum eisdem donis malè utentium corrigitur vita.

14. Ille dicit sacrilegis dicturum Dominum, *Recedite à me omnes qui operamini iniquitatem*, qui (Matth. 7. 23.) D extra Ecclesiam baptizant, vel dæmonia ejiciunt, vel aliquas virtutes in nomine Jesu Christi operantur: nos autem dicimus, immo ipsa veritas dicit, omnibus hoc Deum esse dicturum, qui intra ipsa unitatis retia mali pisces cum bonis usque ad littus natant. Quid enim eis aliud dicetur, cùm in vasa collectis bonis, illi mali separati projicientur, nisi, Recedite à me qui operamini iniquitatem? Nec tamen in eis Christi sacramenta destruimus, cùm vel tales baptizantes, E vel tales baptizatos intra eadem unitatis retia agnoscimus. Ipsos quoque non arbitror tam esse impudentes, ut audeant dicere, tam multis malis & sceleratis, qui in eorum parte sunt, manifestis flagitiis & facinoribus perditi & inquinati, hoc est, avaris atque raptoribus, sive truculentis fœneratoribus, sive cruentis Circumcellionibus, Dominum non esse dicturum, Recedite à me qui operamini iniquitatem: & tamen sciunt, vident, tenent, multos tales baptizare, multos à F talibus baptizari; nec in eis Christi violant sacramentum, etiam illi quibus displicent scelera eorum. Non solùm itaque nihil contra nos dixit, cùm hæc Evangelica testimonia protulit; verùm etiam nos quid contra eos diceremus, admonuit.

CAPUT IX.

15. PROINDE quod sequitur & exsultans dicit, *Solvi breviter quæstionem.* Verè solvit eam, sed pro nobis: quando quidem dicendo, *in indignis non esse dissimiles caussas, baptizare, dæmonia* G *pellere, ceterasque non dissimiles fecisse virtutes, quibus dicentibus, In nomine tuo ista fecimus: dicturus est, Non novi vos, recedite à me operarii iniquitatis*: (Matth. 7. 22.) manifestavit tam verum esse quòd baptizant baptismo Jesu Christi etiam qui separati sunt ab Ecclesia, quàm verum est quòd dæmonia pellunt in nomine Jesu Christi: sed eos utrumque nec ad vitam æternam perducere, nec ab

æternis suppliciis vindicare. Ac per hoc quemadmodum si veniret ad Ecclesiam quisquam eorum, à quibus expulit dæmonia ille, quem viderunt discipuli separatum à grege Jesu Christi pellere dæmonia in nomine Jesu Christi, nequaquam virtus quæ in illo facta fuerat negaretur, sed ei quod deerat adderetur: ita quisquis extra Ecclesiam fuerit ab hæreticis vel schismaticis, tamen Christi baptismate consecratus, cùm ad Ecclesiam venerit, non est negandum sacramentum veritatis, quo imbutus est; sed adjicienda pietas unitatis, à qua separatus est, & sine qua illud inesse illi posset, prodesse non posset. Hoc facimus, hoc à majoribus traditum accepimus, hoc in catholica Ecclesia, quæ toto orbe diffunditur, contra omnes falsitatis nebulas custodimus. Quid ergo hinc à nobis ampliùs disputandum est, quando ipse breviter solvit quæstionem, commemorando Evangelica testimonia, quibus profectò, si contentiosus esse nollet, & suum damnaret errorem, & baptismi cognosceret veritatem?

16. Quid itaque opus est omnia ejus verba retexere, quibus argutè sibi videtur dicere, & multa loquacitate versare, ideo apud se esse verum baptismum, quia & à nobis agnoscitur, non negatur? Nam quisquis firmum & inconcussum tenuerit, quod verissima & inviolabilis regula veritatis ostendit, id in unoquoque improbandum vel emendandum quod falsum atque vitiosum est, agnoscendum autem & acceptandum quod verum atque rectum est; simul vidit, & quid in Donatistarum hæresi detestemur, & quid violare minimè debeamus. Cùm enim in suæ separationis iniquitate detinent baptismi veritatem, iniquitas eorum à nobis culpatur, veritas autem baptismi ubique agnoscitur & probatur.

Caput X. 17. Qui enim dicit destruendum esse baptismum Christi, quando illum hæretici baptizant; consequens est ut dicat negandum esse etiam ipsum Christum, quando eum dæmones confitentur. Hinc laudatus est Petrus, quando dixit, Tu es Christus Filius Dei vivi: expulsi dæmones, hoc ipsum dicentes, Scimus qui sis, Filius Dei. [Matth. 16. 17. Marci 1. 24.] Ergo ista confessio Petro fructuosa, dæmonibus perniciosa, in utrisque tamen non falsa, sed vera; non neganda, sed agnoscenda; non detestanda, sed approbanda est. Sic & baptismi veritas datur à rectis catholicis, tamquam à Petro illa confessio; datur à perversis hæreticis, tamquam à dæmonibus eadem ipsa confessio: illos adjuvat, hos condemnat; in utrisque tamen agnoscendo approbanda, in neutris negando violanda. Unde & apostolus Jacobus cùm quosdam redargueret, qui sufficere dicebant homini [a] solam fidem, nec ei caritatis opera conjungebant, eos ex ista dæmonum comparatione convicit, ne ideo se ad Deum pertinere existimarent, quòd verum de Deo crederent, etiamsi bona opera adjungere fidei non curarent. Tu credis, inquit, quoniam unus est Deus: bene facis; & dæmones credunt, & contremiscunt. [Jacobi 2. 19.] Eos igitur qui de Deo verum credunt, & malè vivunt, dæmonibus comparavit: non tamen illud ipsum verum quod de Deo dæmones credunt, propter odium dæmonum negando destruxit. Quamobrem cùm iste ipse, contra quem disputamus, proposuerit Apostolum dicere, *Unus Deus, una fides, unum baptisma*. [Ephes. 4. 5.] ecce invenimus eumdem Deum extra Ecclesiam ab ignorantibus coli; ecce invenimus eamdem de uno Deo fidem extra Ecclesiam, non solùm quosdam homines, verùm etiam dæmones confiteri; sed utraque ab Apostolis confirmata est potiùs, quàm negata. Cur non similiter unum baptisma in quibus extra Ecclesiam constitutis invenerimus, confirmamus potiùs, quàm negamus, ut non ex eo quod in illis pravum est, etiam quod rectum est depravemus; sed ex eo quod rectum tenent, etiam illud in quo depravati sunt corrigamus?

Caput XI. 18. Quid est ergo quod dicit, *illic esse verum baptisma, ubi est vera fides*? Prorsus fieri potest, ut aliqui verum habeant baptismum, & non habeant veram fidem: sicut fieri potest, ut habeant verum Evangelium, quod non rectè intelligendo, falsi aliquid credant de Deo. Numquid propter ipsam fidei falsitatem etiam Evangelium, quod verum apud eos invenitur, detestandum aut emendandum putabimus? Nec illos Corinthios arbitror, quos in schismata dissiluisse redarguit, veram fidem habuisse, in eo quod dicebant, Ego sum Pauli: [1. Cor. 1. 12.] hoc etenim falsum erat. Verum tamen baptismum habebant, ex cujus veritate ut istam corrigerent falsitatem, ab eo ipso audiunt, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Erant illic etiam qui mortuos resurgere non credebant, & in eo utique non veram tenebant atque habebant fidem: ex eo tamen quod [b] verum habebant, quoniam credebant Christum resurrexisse, in quo fuerant baptizati, dat operam Apostolus etiam illud curare, in quo eis fides sana non erat, dicens, Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit: [1. Cor. 15. 16.] ut quoniam Christum resurrexisse crediderant, & hoc in eis sanum erat, illud etiam sanaretur, quòd resurgere mortuos errore perniciosissimo non credebant. Quamobrem cùm in scripturis sanctis canonicis nec illi inveniant hæreticos ad Ecclesiam catholicam venientes denuo baptizatos, nec nos inveniamus in eodem baptismo quem in hæresi acceperant, fuisse susceptos: in hac re dumtaxat par nobis caussa est, quia nec illi quod faciunt, ut hæreticos, vel quos hæreticos putant, denuo baptizent, nec nos quod facimus, ut etiam apud hæreticos datum suscipiamus baptismum Christi, ullo temporum apostolicorum expressè confirmatur exemplo. Sed nos reperientes Apostolos in quibuslibet errantibus, vel qualibet impietate sacrilegis, si quid veri cognoverunt, confirmasse potiùs quàm negasse; hominum autem errorem & impietatem, salvo quod in eis verum inventum est, emendasse sive damnasse: hanc regulam etiam in baptismi veritate sectamur, ut apud quos eam invenerimus ita retentam atque servatam, sicut in Ecclesia catholica retinetur atque servatur, non eam negemus, neque destruamus; sed ea manente quod vitiosum, quod pravum, quod falsum in unoquoque fuerit, curemus, corrigamus, emendemus; aut si non possumus, detestatum, damnatumque vitemus.

19. Proinde cùm eos suscipimus, non suscipimus iniquitatem eorum, qua se ab Ecclesia Chri-

[a] In MSS. *homini veram fidem.*

[b] Soli editiones Er. & Lov. *quod veram habebant.*

sti diversitate sacrilega diviserunt; qua orbem Christianum, cui Deus per Legem, per Prophetas, per Evangelium, per Psalmos, per Apostolos tam multa testimonia perhibet, calumniosis & maledicis criminationibus insectantur: nec eum ipsorum errorem suscipimus, quo baptismum Christi etiam apud hæreticos regulâ ecclesiasticâ custoditum nolunt agnoscere, audent destruere, non dubitant iterare; quin etiam, si quos, non solùm laicos, sed & clericos, nec quoslibet clericos, verùm & presbyteros & episcopos, etsi in illis Ecclesiis baptizati sunt, quas Apostoli labore proprio fundaverunt, si aliquo modo seductos ad se transferre potuerint, catechumenos faciunt. Hæc eorum detestabilia mala nequaquam suscipimus: quando quidem nisi eis correctis ad nos transire non possunt.

Caput XII. 20. Nec illud sine distinctione prætermittimus, ut humiliorem agant pænitentiam qui jam fideles Ecclesiam catholicam deseruerunt, quàm qui in illa nondum fuerunt. Nec ad clericatum admittuntur, sive ab hæreticis rebaptizati sint, sive priùs suscepti ad illos redierint, sive apud illos clerici sive laici fuerint. Et qui hæc nostrorum negligenter agunt, & eos fortè clericos in Catholica faciunt, vel esse permittunt: quamvis à diligentioribus fraterno jure culpentur, tamen nec ipsi eis clericatum deferendum putant, nisi quos ab illis malis vel noverunt emendatos esse, vel credunt. Ac per hoc frustra calumniantur Ecclesiæ catholicæ, quicumque ab ejus unitate nefario scelere separantur. Ut enim verbis Apostoli magis utar: Revelatur ira Dei de cælo super omnem impietatem & injustitiam hominum, qui veritatem in iniquitate detinent. Hæc ira, si non se correxerint, etiam istos [a] inveniet, qui veritatem Christiani baptismatis in iniquitate detinent suæ sacrilegæ separationis.

Rom. 1. 18.

Caput XIII. 21. Ecclesia verò catholica, quæ, sicut de illa prædictum est, per omnes gentes copiosa fecunditate diffunditur, nullius sic emendat iniquitatem, ut in eo non ipsius, sed sui Domini destruat veritatem. Quid ergo iste quasi licenter ac fidentior exclamat? *Baptizavi securus, quem tu sacrilegus inquinasti: baptizavi, inquam, feci quod fecit Paulus apostolus.* Legat ubi hoc fecerit apostolus Paulus. Quòd si de illis apud Ephesum vult intelligi, audeat ergo dicere, quòd eos Johannes sacrilegus inquinaverit. Quod si non audet dicere, quoniam apertissimum nefas est, desinat tandem de re nimiùm dissimili falsæ similitudinis nebulas excitare.

22. Nam illud quod adjungit de episcopo Carthaginensi Agrippino, de inclito martyre Cypriano, de septuaginta [b] præcessoribus Cypriani; quia hoc fecerunt, & fieri præceperunt: ô quàm detestandus est error hominum, qui clarorum virorum quædam non rectè facta laudabiliter se imitari putant, à quorum virtutibus alieni sunt. Sic enim & nonnulli Petro apostolo comparari se volunt, si Christum negaverint: si verò etiam gentes judaizare coëgerint, vocitari germani ejus affectant. [c] Hæc in illo tanto

[b] Imitatio præpostera.

A viro reprehensibilia fuerunt: sed tanta eminuit apostolicâ gratiâ, ut continuò de numero illo nullus ei, non dico præferri, sed saltem possit æquari, aut de proximo comparari, quisquis nostrorum temporum Christianus, aut etiam episcopus nec Christum negaverit, nec gentes judaizare compulerit. Sic & in martyre gloriosissimo Cypriano: si apud hæreticos vel schismaticos datum Christi baptismum nolebat agnoscere, dum eos nimiùm detestaretur, quos à catholica unitate, B quam multùm dilexit, separatos dolebat; tanta ejus merita usque ad triumphum martyrii consecuta sunt, ut & caritatis qua excellebat, luce illa obumbratio fugaretur, & ut sarmentum fructuosum fieret fructuosius, si quid habebat purgandum, si nulla re alia, certè passionis falce ultima tolleretur. Nec nos quia baptismi veritatem etiam in hæreticorum iniquitate agnoscimus potiùs quàm negamus, ideo meliores Cypriano sumus: sicut nec Petro, quia gentes judaizare non cogimus. C Hoc de Agrippino aliisque episcopis, qui illa concilia fecisse perhibentur, responderim, qui sic diversa senserunt, ut cum eis, contra quos de hac quæstione sentiebant, in unitate persisterent, ubi caritas cooperit multitudinem peccatorum. Sic namque ambulantibus in [d] Ecclesiæ veritate, in quam pervenerant, potuit Deus, sicut Apostolus dicit, id illis revelare quod aliter sapiebant. Nova enim tunc quæstio fuit, quemadmodum suscipiendi D essent hæretici, quæ nonnullos fratres hæreticam perniciem vehementer meritò detestantes, ipsa novitate turbavit, ut crederent hoc etiam in eis esse improbandum, quod malo suo tenebant bonum. Ego autem ut quod de hac re sentio breviter dicam, rebaptizare hæreticos, quod illi fecisse dicuntur, tunc fuit humani erroris; rebaptizare autem catholicos, quod adhuc isti faciunt, semper est diabolicæ præsumtionis.

[d] Philip. 3. 15.

23. Sed volo mihi solvat iste quæstionem: Cap. XIV.
E quando quidem cùm Romanæ ecclesiæ per ordinem commemoraret episcopos, inter eos commemoravit & Stephanum quos episcopatum illic gessisse confessus est. Cùm ergo Stephanus non solùm non rebaptizaret hæreticos, verùm etiam hoc facientes, vel ut fieret decernentes, excommunicandos esse censeret, sicut aliorum episcoporum & ipsius Cypriani litteræ ostendunt; tamen cum eo Cyprianus in unitatis pace permansit. Quid hîc dicturi sunt? Excu- F tiant ingenia sua quantum possunt, & utrùm valeant respondere considerent. Ecce duo erant uno tempore, ut de aliis taceam, qui diversa sentiebant: duo erant eminentissimarum ecclesiarum Romanæ scilicet & Carthaginensis episcopi, Stephanus & Cyprianus, ambo in unitate catholica constituti: quorum Stephanus baptismum Christi in nullo iterandum esse censebat, & hoc facientibus graviter succensebat. Cyprianus autem in hæresi vel schismate baptizatos, tamquam non habentes baptismum Christi, bap- G tizandos in Ecclesia catholica existimabat. Multi cum illo, quidam cum isto etiam sentiebant,

[a] Er. & Lov. cum nonnullis MSS. istos injustos inveniet.
[b] Loquitur de concilio episcoporum Africæ & Numidiæ sub Agrippino, cujus meminit sæpe Cyprianus in epist. ad Quintum, ad Jubaianum, ad Januarium. Vide suprà lib. 3. de baptismo contra Donatistas cap. 12.

[c] Locus Floriacensis codicis ope redintegratus. In editis enim sic antea legebatur, vocitari germani ejus affectant, apostolica gratia ut continuo declararetur: cum nec tamen dico præferri &c.
[d] Lov. in Ecclesiæ unitate. MSS. quidam, in ea veritate. Cæteri cum antiquioribus editionibus Am. & Er. in Ecclesiæ veritate.

utrique cum eis in unitate [a] consistentes. Si ergo verum est quod isti dicunt, & unde caussam suæ separationis asserere, vel excusare conantur, in una communione sacramentorum mali maculant bonos, & ideo corporali disjunctione à malorum contagione recedendum est, ne omnes pariter pereant: jam tunc Stephani & Cypriani temporibus [b] periisse Ecclesiam confitendum est, nec aliquam posteris derelictam, ubi Donatus ipse spiritaliter nasceretur. Quod si dicere nefarium judicant, quia re vera nefarium est; sicut mansit Ecclesia ex illis temporibus usque ad tempora Cæciliani & Majorini sive Donati, nec eam maculando perdere potuerunt quicumque in eam secundùm ipsos sine baptismo admissi sunt, pleni omnibus peccatis & criminibus suis, nec ulla facta est à Cypriano, & eis qui pariter de baptismo sapiebant, ab illorum communione divisio; quoniam non se arbitrabantur in unitate & communione sacramentorum Christi, alienis malis posse maculari: sic potuit & deinceps Ecclesia permanere, quam toto, sicut de illa prædictum est, terrarum orbe crescentem nullo modo poterant quorumlibet traditorum ac facinorosorum aliena crimina maculare; sicut in una area usque ad tempus ventilationis maculari paleis frumenta non possunt, sicut intra una retia usque ad tempus littoris mali pisces bonos simul natando non perdunt.

24. Nulla igitur ratio fuit, sed maximus furor, quo isti velut malorum communionem caventes, se ab unitate Christi quæ toto orbe diffunditur, separarunt. Nisi fortè à criminibus crimina mirabili arte discernunt, non de Scripturis, sed de cordibus suis distinctionum regulas proferentes, atque dicentes, in unitate communionis sacramentorum alia crimina aliena sine contaminatione tolerari, traditionis autem crimine omnes, qui cum talibus sacramenta communicaverint, detineri. Sed hinc diutius disputare superfluum est, præsertim quia & hoc rarissimè audent dicere, ipsi quoque verecundantes & sentientes vana se loqui, & cùm ea dicunt, nullo divino testimonio fulcire nituntur. Magis enim solent in ore habere, quando peccatis aliorum alios criminantur, ad excusandum nefas separationis suæ, *Videbas furem, & concurrebas cum eo*: &, *Ne communicaveris peccatis alienis*: &, *Recedite, exite inde, & immundum ne tetigeritis*: &, *Qui tetigerit pollutum, pollutus est*: &, *Modicum fermentum totam massam corrumpit*: & alia hujusmodi, quibus non traditionis crimen ab aliis criminibus aliqua proprietate discernitur, sed omnis peccati consociatio prohibetur. Quæ tamen divina testimonia, vel præcepta, si eo modo, quo isti, intelligeret Cyprianus, profectò se ab Stephano separaret, nec cum illo in catholicæ unitatis communione persisteret. Ille quippe secundùm sententiam, quam de baptismo isti tenendam putant, hæreticos & schismaticos, sicut opinantur, baptismum non habentes, admittendo in Ecclesiam communicabat peccatis alienis: quia videlicet peccata eorum, qui baptismo vero abluti non erant, in eis utique permanebant. Debuit ergo Cyprianus ab [c] hujus communione discedere, ne cum fure concurreret, ne peccatis communicaret alienis, ne contagione inquinaretur immundi, ne pollutus fieret tangendo pollutum, ne fermento corrumperetur aliorum. Hoc ergo quoniam non fecit, sed cum eis in unitate permansit, tota ipsius unitatis tunc massa corrupta est, nec perseveravit Ecclesia, quæ postea sanctos istorum Majorinum pareret ac Donatum. Hoc quia dicere nullo modo audent, restat ut fateantur bonos cum malis in sacramentorum Christianorum communione sine ulla sua labe mansisse, & usque ad tempus Cæciliani perseverasse Ecclesiam Christi, non sine ullis hominibus malis, tamquam in horreo jam reconditam, sed adhuc commixtâ paleâ tamquàm in area constitutam. Sic ergo & deinceps potuit permanere, sicut & permanet, donec ultimo judicii die ventilata mundetur.

Cap. XV.

25. Quid igitur sibi vult tantus furor separationis istorum ab unitate corporis Christi, quæ, sicut prophetatum legitur, impleríque jam cernitur, toto orbe terrarum atque in omnibus gentibus dilatatur. Hic certè, sicut scriptum est, Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit: hoc est, non excusat, non diluit, non defendit quòd furore schismatico in hæreticam pestem de domo Dei exire non timuit: quia si verè justus esset, sicut apostolus Paulus cum fratribus falsis, de quibus in suis epistolis ingemit, & sicut Cyprianus cum eis, quos sine baptismo suis peccatis præteritis plenos æstimabat, & admitti ad Ecclesiam ab Stephano sciebat; ita in Ecclesia Christi, cum eis quos injustos vel noverat, vel putabat, sine ulla sui commaculatione persisteret, nec bonos propter malos desereret, sed malos propter bonos potiùs toleraret, tamquam granum cum palea pondere caritatis trituram ferens, non tamquam levissimus pulvis ante ventilationem flatibus cedens. Eo quippe modo etiam cum iniquis, quos necesse est usque ad littus retia ista contineant, in unitate catholica perseverans, non tamen cum fure concurreret, nec peccatis communicaret alienis, nec cujusquam [d] immunditiæ contrectatione macularetur, nec pollueretur tangendo pollutum, nec cujusquam fermento corrumperetur. Hæc enim fiunt consensione peccatorum, qua per feminam serpens hominem primum etiam in paradisi felicitate decepit; non communione sacramentorum, in qua condiscipulos Judas mundos immundus contaminare non potuit. A malis autem, cum quibus sacramenta Dei communicant, etiam nunc in area, nondum in horreo, jam tamen boni discedunt, & separantur morum dissimilitudine, non corporum segregatione, aliter vivendo, non ad alia conventicula veniendo: sic nec cum malis unum fiunt, nec ab Ecclesiæ unitate discedunt.

26. Quid ergo nobis nescio quorum traditorum crimen exaggerant, quos tamen nec ipsos umquam convincere potuerunt? Sed si eos contra istorum calumnias defendamus, quorumdam hominum caussam videbimur agere, non Ecclesiæ. Prorsus quicumque & ubicumque traditores fuerunt, & non tantùm traditorum peccatum,

Psal. 49. 1. Tim. 5. Isai. 52. Levit. 22. 1. Cor. 5. — Prov. 24. sec. LXX.

[a] Am. & omnes MSS. *sistentes*

[b] Sic Floriacensis vetus codex. Ceteri ferè MSS. omittunt verba, *confitendum est, nec aliquam*. Editi verò locum ita redintegrabant, *constat periisse Ecclesiam, nec posteris derelictam*.

[c] Editi, *hujusmodi*. At MSS. *hujus*, scilicet Stephani.

[d] Nonnulli codices, *cujusquam contactu*.

ſe [illegible] quam etiam [illegible] tempeſtebant, & [illegible] f[illegible]oleum, [illegible] admittebat Stephanus in Eccleſiam [illegible] baptiſmum non habebant, [illegible] peccata [illegible] gravia & hæreſis [illegible] ferant, [illegible] erant, & reos illos ſine [illegible] ne retinebant. Tales admittebat Stephanus, cum quo tamen erat in unitate catholica Cyprianus; nec tamen periit ſed perſeveravit [illegible]. Non igitur quemquam in ejus [illegible] maculant aliena peccata. Fruſtra filius malus a familia patris exire properavit, fruſtra ſe [illegible] dicit, exitum autem ſuum non abluit. An forte dicturi ſunt, eos quos Stephanus admittebat, ipſius unitatis participatione mundatos, quoniam caritas cooperit multitudinem peccatorum? Utinam dicant: hoc enim & nos dicimus, quando eos ad unitatem vel urgemus ut redeant, vel monemus. Hoc autem pacto jam etiam nulla inter nos baptiſmi quæſtio remanebit. Si enim apud hæreticos baptizati, cùm ad Eccleſiam venerunt, unitatis ipſius caritate mundantur, profectò ſine cauſſa rebaptizantur.

Prov. [illegible] / 1 Petr. 4. 8

CAPUT XVI.

27. VIDES itaque in hoc ſermone, cui me reſpondere voluiſti, quàm multa dixerit ille pro nobis. Quid ergo jam opus eſt, ut epiſcoporum Romanæ eccleſiæ quos incredibilibus calumniis inſectatus eſt, objecta ab eo crimina diluamus? Marcellinus, & preſbyteri ejus Melchiades, Marcellus, & Silveſter, traditionis codicum divinorum, & thurificationis ab eo crimine arguuntur: ſed numquid ideo etiam convincuntur, aut convicti aliqua documentorum firmitate monſtrantur? Ipſe ſceleratos & ſacrilegos fuiſſe dicit, ego innocentes fuiſſe reſpondeo. Quid laborem probare defenſionem meam, cùm ille nec tenuiter probare conatus ſit accuſationem ſuam? Si eſt ulla humanitas in rebus humanis, puto nos juſtiùs poſſe reprehendi, ſi ignotos homines, quos criminantur inimici, nec eorum crimen ulla teſtificatione demonſtrant, nocentes potiùs quàm innocentes crediderimus. Quia ſi fortè ſe aliter veritas habet, ipſi certè humanitati debitum redditur, cùm homo de homine nihil mali temere ſuſpicatur, nec cuiquam criminanti facilè credit, quando ſine teſte ac ſine ullo documento crimen objiciens, maledicus potiùs conviciator, quàm veridicus accuſator exſtiterit.

28. Huc accedit, quia Melchiade tunc epiſcopo Romanæ eccleſiæ præſidente, ex præcepto Conſtantini Imperatoris, ad quem totam illam cauſſam accuſatores epiſcopi Carthaginenſis eccleſiæ Cæciliani per Anulinum proconſulem detulerunt, idem Cæcilianus innocens pronuntiatus eſt. De quo judicio cùm majores iſtorum importuniſſimâ pervicaciâ memorato Imperatori quererentur, quòd non plenè nec rectè fuerit examinatum atque depromtum, nihil de Melchiadis traditione vel thurificatione dixerunt. Ad cujus audientiam nec venire utique debuerunt, hoc potiùs antè ſuggerentes Imperatori, aut ut ſuggereretur inſtantes, quòd apud traditorem codicum divinorum & idolorum ſacrificiis inquinatum cauſſam ſuam agere non deberent. Cùm hoc ergo nec antè ſuggeſſerint, nec poſtea quàm contra eos pro Cæciliano judicatum eſt, [illegible] vicli & irati [illegible] putarunt, quod nunc [illegible] tam ſero [illegible] credunt calumniæ, [illegible] cenția Cæciliani, Melchiadis judicio declarata, omne fulcerur, & ipſa Romana eccleſia [illegible] nec d[illegible] quemquam ſuo qualicumque judicio potuerunt, nec aliquem ſuorum velut in locum ſubrogare damnati, contra quam [illegible] Afris partis ſuæ primò ᵃ interventores [illegible] furtim longeque mittebant, quos [illegible] tim commemorare non puduit, donec [illegible] plebeculæ quaſi proprios epiſcopos [illegible]? Nempe epiſcopum ᵇ Abtunenſem Felicem ᵃ poſt Cæciliani purgationem apud Imperatorem ac cuſaverunt, quòd ipſe eſſet manifeſtiſſimus traditor, & ideo Cæcilianus epiſcopus eſſe non poſſet, quòd ab illo traditore fuerit ordinatus. Tunc Conſtantinus nec [illegible] eorum accuſationi negavit locum, quamvis eos in Cæciliani [illegible] criminibus calumnioſos fuiſſet expertus, & ideo præcepit, ut cauſſa Felicis diſcuteretur. In Africa diſcuſſa eſt à proconſule Æliano. Felix quoque innocens declaratus eſt. Extant ᵃ geſta proconſularia: qui voluerit, ſumat & legat. Hoc autem non ſolùm ad innocentiæ Cæciliani demonſtrandæ cumulum pertinet, ipſiuſque Felicis evidentiſſimam purgationem, atque illorum calumnias declarandas, qui eum fontem omnium malorum in concilio ſuo dixerant; verum etiam ad cogitandam Melchiadis ab eorum criminationibus puriſſimam vitam. Niſi fortè quiſquam tam ſit inſipiens, ut credat eos, cùm Felici non pepercerint, à quo Cæcilianus fuerat ordinatus, Melchiadi parcere potuiſſe, à quo fuerat abſolutus, ſi illius epiſcopi vitam, quamvis nullum vulnus conſcientiæ peremiſſet, ſaltem qualiſcumque fama culpaſſet. An verò quod de foro Abtungenſium ᶜ fictum fuerat, ab iſtis accuſaretur; & quod in Capitolio Romanorum factum fuerat, taceretur?

ᵃ Retract. cap. 14. / ᵃ Vide infrà in Appendice.

29. De Menſurio autem quid reſpondeam, cùm ejus tempore uſque ad obitus diem plebs unitatis nulla conſciſſa eſt; ipſæque litteræ Secundi Tigiſitani, quibus reprehenſus aſſentur, eos ad ſe invicem pacificè ſcripſiſſe confirmant, atque in collegii ſocietate manſiſſe? Jam verò quod etiam de Cirtenſi eccleſia dicere voluit, & epiſcopos ibi catholicos maledictis inſectatus eſt quibus voluit; quid aliud egit, niſi ut vituperando ſanctos etiam noſtrorum temporum viros, nobiſque optimè cognitos, ſatis oſtenderet, quid etiam de ignotis, quibus ſimiliter maledicit, ſentire debeamus? Proinde ſi Profuturus ante paucissimos annos defunctus, & Fortunatus qui in corpore adhuc eſt, atque illi ſucceſſit epiſcopo, quo modo Manichæi fuerunt, ſic fuerunt & illi traditores, quos longè à noſtris temporibus ignotiſſimos accuſare non ceſſant, etiam illorum nobis ᵈ pura ab iſtorum probris vita notiſſima eſt.

30. Non ſanè parva eſt parumque glorioſa conſolatio cujuſcumque noſtrûm, ſi ab inimicis Eccleſiæ cum ipſa Eccleſia criminamur: ejus tamen defenſio non in eorum hominum defenſione conſiſtit, quos iſti nominatim falſis criminationibus appetunt. Proſus qualeſcumque fuerint

Glorioſum eſt ab Eccleſiæ inimicis cum ipſa Eccleſia criminationes perpeti.

ᵃ Interventores ſive interceſſores dicebantur, qui Eccleſiam adminiſtrabant ſedente vacante. Confer Auguſtini epiſtolam 44. n. 8. & Concilium Carthag. 5. can. 8.

ᵇ Am. Er. & quidam MSS. Abtugnenſium

ᶜ Edit. factum. Aptiùs hic Floriac. cod. fictum.

ᵈ Sic MSS. At Lov. obſcura ab iſtorum opprobriis &c.

Marcellinus, Marcellus, [illegible], Menfur[illegible], C[illegible], atque [illegible] præ[illegible] pr[illegible] præjudicat [illegible] catholicæ toto terrarum orbe diffusæ: nullo modo [illegible] coronæ [illegible] nullo modo eorum iniquitate damnamur. Si boni fuerint in area catholicæ tritura tamquam [illegible] sunt: si mali fuerunt, in areæ catholicæ tritura tamquam stipulæ commixti sunt. Inter istam aream boni & mali esse possunt, extra eam boni esse non possunt. Quisquis [illegible] hac unitate vento superbiæ tamquam fo[illegible] paleæ separatur, area Dominicæ propter commixtam paleam [illegible] calumniatur.

Caput XVII. 31. Nos quoque dicimus, nec tantùm dicimus, verum etiam litterarum monimentis ecclesiasticis & publicis comprobamus, Secundum Tigisitanum, cujus congregato concilio Cæcilianum dicunt esse damnatum, confessis traditoribus, ne schisma fieret, pacem dedisse, cùm & eidem ipsi a Purpurio [a] Limatensi crimen traditionis C fuisset objectum. Dicimus Victorem Rusiccadiensem, Donatum Calamensem, Donatum Masculitanum, Marinum ab aquis Tibilitanis, Silvanum Cirtensem fuisse traditores, eosdemque quasi traditorum severissimos damnatores. Hoc probamus & ecclesiasticis, & municipalibus, & judicialibus gestis. Sed nec ideo traditores sunt omnes in parte Donati, quia in ea isti fuerunt: nec ideo est innocens pars Donati, si isti innocentes a traditionis iniquitate monstrentur. Meliùs enim audi- D mus sanctam scripturam, quàm vel cuiquam calumniamur de peccatis alienis, vel cujusquam similem calumniam formidamus. Anima enim

Ezech. 18. 4 quæ peccat, ipsa morietur. Et, Unusquisque

Gal. 6. 5. proprium onus portabit. Et, Qui manducat &

1 Cor 11 29 bibit indignè, non alteri, sed sibi judicium manducat & bibit. Et sinuntur utraque crescere us-

Matth. 13

A que ad [illegible] tur [illegible] commixti [illegible] to [illegible] gregentur, & [illegible] [illegible] pera [illegible]. N[illegible] sente [illegible] cata [illegible] mone separatos [illegible] B namque op[illegible] da[illegible] rum peccat omnibus [illegible] si justum arbitrantur, [illegible] sunt [illegible] apud se in uno homine inven[illegible] criminis: si autem hoc, [illegible] stum esse cognoscunt, [illegible] næ separationis.

32. Jam verò quoniam in [illegible] de Caput XVIII. unico magis baptismo quæstio est, [illegible] est nostra disputatio concludatur, [illegible] Conclusio disputationis. C unitate Dominicæ areæ, nec propter [illegible] dandi sunt mali, nec propter malos [illegible]ndi sunt boni: [c] sic in uno homine nec propter illud quod in eo integrum est, ejus est [illegible] da perversitas, nec propter illud quod [illegible] perversum est, negari debet ejus integ[illegible]: quia & in Judæorum iniquitate detinetur veritas resurrectionis mortuorum; & in gentilium iniquitate detinetur veritas unius Dei, qui condidit mundum; & in eorum iniquitate, qui cum Chri- D sto quia non colligunt, spargunt, detinetur veritas [d] quâ in ejus nomine pellunt spiritum immundum, & in templorum sacrilegorum iniquitate inventa est veritas, qua colebant ignotum Deum, & in dæmonum iniquitate inventa est veritas, qua confessi sunt Christum. Sic & in hæreticorum iniquitate inventa veritas non neganda est, qua detinetur baptismi sacramentum.

[a] In MSS. *Liniatensi*.
[b] Floriacensis codex, *contrahunt*.

[c] Editi, [illegible]. Emendantur ad coll. cen. Floriac.
[d] Editi, *quia*. Meliùs MSS. *quâ*.

Non exstat Liber de Maximianistis contra Donatistas, *qui post opus de unico Baptismo collocatur in Retract. lib. 2. cap. 35.*

DE SUBSEQUENTE OPERE

Libri II. Retractationum Caput XXXIX.

Postea quàm facta [a] est cum Donatistis nostra Collatio, breviter commemoravi quæ gesta sint, litterisque comprehendi, secundùm tres dies quibus cum eis contulimus. Idque opus utile existimavi, quo quisque commonitus, vel sciat sine labore quid actum sit, vel consultis numeris quos rebus singulis annotavi, legat in eisdem gestis ad locum quodcumque voluerit: quoniam fatigant illa suâ nimiâ prolixitate lectorem. Hujus autem operis titulus est, *Breviculus Collationis.* Hoc opus sic incipit: *Cùm Catholici episcopi & partis Donati.*

[a] Facta est Collatio mense Junio an. 411. Collationis ergo hicce Breviculus sub ejusdem anni 411 finem scriptus est. De eodem Bre[illegible] ad Marcellinum, n. 3. *Mihi fuit breviatio gestorum Collationis* [illegible] *operosa, cum viderem* [illegible] *tanta aggeri* [illegible] *fieri mihi fuit etiam Epistola ad* [illegible] *Donati* [illegible] *de hac eadem Collatione nostra, quem modo aliquot lucubrationibus terminavi.* Rursum in epistola 183 ad Bonifacium, cap. 2. n. 4. *Quemadmodum autem,* [illegible] *Co*[illegible] *modis omnibus victi sint, quæ tam valde prolixa sunt gesta,* [illegible] *rebus Romanis* [illegible] *occupat* [illegible] *breviculum eorum tibi legi forsitan poterit, quod credo habere fratrem & coepiscopum meum Optatum: aut si non habet, possit facillimè accipere de Ecclesia Sitifensi.*

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI BREVICULUS * COLLATIONIS CUM DONATISTIS.

* Scriptus sub finem anni 411.

COLLATIO PRIMI DIEI.

PRÆFATIO. * Honorii

CUM Catholici episcopi & partis Donati, jussu * Imperatoris, disputando inter se gestis apud Tribunum & Notarium Marcellinum Cognitorem habitis contulissent, multùm prolixa eorumdem gestorum est facta conscriptio, quamvis posset totum multo brevius agi. Sed qui caussam bonam non se habere sciebant, id egerunt primùm quantum potuerunt, ut ne ipsa Collatio fieret, & ut prorsus caussa ipsa non ageretur. Sed quia hoc obtinere minimè potuerunt, id effecerunt multiplicitate gestorum, ut quod actum est, non facilè legeretur. Unde visum est isto breviario cuncta complecti, ut ad signa numerorum, quæ & in isto breviculo, & in ipsis gestis annotantur, sine difficultate quisque inveniat quod voluerit.

CAPUT I. * Exhibetur infrà in Appendice.

INGRESSIS itaque utrisque partibus, primo loco recitatum est * rescriptum Imperatoris, quo jussit Collationem inter memoratos episcopos fieri, ut superstitionem manifesta ratio confutaret.

CAP. II. * Infrà in Appendice. * f. per provincias.

SECUNDO loco recitatum est * edictum ipsius Cognitoris, quod per * provinciam misit, ut convenirentur utriusque partis episcopi, & intra diem Kalendarum Juniarum conferendi caussâ congregarentur Carthagine. In eo edicto basilicas sine jussione Imperatoris reddidit Donatistis, qui se pollicerentur esse venturos, ut eo modo eos ad conferendum etiam beneficiis invitaret. In eodem etiam edicto obtulit eis, ut alium quem vellent cum illo judicem constituerent; juravitque se hoc judicaturum, quod veritas suasisset: & cetera quæ ad exhortationem congregationis illorum eodem continentur edicto.

CAP. III. * Infrà in Appendice.

TERTIO loco recitatum est alterum Cognitoris * edictum, quod proposuit jam præsentibus apud Carthaginem utriusque partis episcopis, qui locus & qui modus Collationis futurus esset, supradicto die itidem commemorato & constituto: & admonuit ut ei pars utraque rescriberet, utrùm placerent quæ comprehendit edicto.

CAP. IV.

QUARTO loco cùm partis Donati episcopi exigerent proponi sibi ab adversariis qua caussa fuissent congregati: Cognitor distulit, ut ex ordine priùs omnia recitarentur, quæ ante diem Collationis acta fuerant. Et recitata est * notoria Donatistarum, in qua dixerunt, non sibi placere quod in edicto suo posuit, ut hi soli ex episcopis convenirent ad Collationis locum, quos ad ipsam caussam peragendam ceteri delegissent, qui omnes triginta sex complebantur, decem & octo hinc, & decem & octo inde; id est, septem qui inter se disputarent, & alii septem qui concilio si opus esset adhiberentur, & alii quaterni qui gestis custodiendis & conscribendis præessent: sed petiverunt se omnes potiùs, qui venerant, adesse debere; ut eorum numerus appareret, dicentes quòd eos adversarii paucos esse mentiti sint. Ibi dixerunt ita se omnes venisse usque ad gravissimos senes, ut hi soli deessent, quos adversa valetudo corporis impedisset: & cetera quæ ipsâ notariâ continentur.

CAP. V. * Epistola 128. inter Augustinianas.

QUINTO loco recitatæ sunt litteræ * Catholicorum, quas rescripserunt Cognitori, sicut edicto commonuerat, insinuantes consentire se ad omnia, quæ illo edicto fuerant ordinata. In eisdem litteris etiam se obstrinxerunt, & polliciti sunt, quòd si in parte Donati veritas eis demonstraretur Ecclesiæ, non se illic episcopalem honorem quæsituros, sed consilium eorum secuturos pro salute Christiana: si autem in sua communione potiùs veritas ostenderetur Ecclesiæ, honores episcopales eis non se negaturos: & hoc à se fieri bono pacis, ut intelligerent hi quibus hoc præstaretur, quòd in eis Catholici non Christianam consecrationem, sed humanum detestarentur errorem. Quòd si plebes duos in una Ecclesia episcopos ferre non possent, utrisque de medio recedentibus, singuli constituerentur episcopi, ab eis episcopis ordinandi, qui in suis plebibus singuli invenirentur. In eisdem litteris commemorata est etiam caussa Maximianistarum, ex quibus à se damnatis propter pacem partis Donati quosdam in honoribus integris susceperunt, & ab eis datum in sacrilego schismate baptismum non resciderunt: & cetera quæ in memoratis litteris continentur.

CAPUT VI. * V. in Appendice.

SEXTO loco recitatum est etiam * edictum ipsius Cognitoris, quod proposuerat cum supradicta notaria Donatistarum, & supradictis litteris Catholicorum insinuans populo, quæ illi pars utraque rescripserit.

* Interdum [illegible], *memoria*. Exhibetur hæc Donatistarum epistola in hujus tomi Appendice.

Cap. VII. [* Epistola 129. inter Augustinianas.] Septimo loco recitatæ sunt * litteræ Catholicorum ad Cognitorem datæ, quibus Donatistarum notariæ responderunt, concedentes eis quod petierant, ut universi qui venerant præsentes essent in eo loco ubi erat futura Collatio: cùm tamen illic ex Catholicis episcopis illi soli adessent, quos edicto suo Cognitor definierat; ut si aliquis tumultus exsisteret, quod Catholici valde metuebant, non illis imputaretur qui paucissimi adessent, sed eis potiùs qui multitudinem suam præsentem esse voluissent. In eisdem litteris etiam tota ipsa caussa comprehensa est, ut ostenderetur Ecclesia catholica non esse pars Donati, sed illa potiùs quæ per totum mundum [Lucæ 24. 47.] fructificaret & cresceret, incipiens ab Jerusalem secundùm sacram scripturam: & quia nihil ei præjudicarent quicumque in ea mali fuissent, divino in fine judicio separandi: & quia nec in ipsum Cæcilianum majores eorum aliquid probare potuerunt, qui judiciis * ecclesiasticis, & maximè * Imperatoris apud quem ab eis fuerat accusatus, innocens inventus & pronuntiatus est. [* Romano & Arelatensi. * Constantini.] Et quia de jussionibus Imperatorum quæ pro Catholica constituuntur, solent facere invidiam; commemoratum est etiam de sancta scriptura, reges decrevisse in regno suo gravissimas [Dan. 3. 96.] pœnas eis, qui blasphemassent Deum. Commemorata est etiam caussa Maximianistarum, quos & judiciis ipsi publicis insectati sunt, & ex quibus damnatis quosdam in honoribus integris susceperunt, nec ab eis in schismate datum baptismum destruxerunt; quòd eos quibus dilationem dederunt Maximiano communicantibus, dixerunt illius contagio non fuisse pollutos: & cetera quæ eisdem litteris continentur. Hæc autem omnia ideo ibi commemorata sunt, ne fortè [a] si secum cogitassent Donatistæ, & viderent quàm malam caussam haberet pars Donati, ad hoc voluissent, omnes qui venerant, ingredi locum Collationis, ut pax atque unitas fieret.

Caput VIII. Octavo loco cùm Cognitor inquisisset, utrùm sicut à Catholicis videbat, ita etiam à parte Donati electi jam essent qui susceptam caussam peragerent: responsum est à parte Donati, quòd jam esset acta à Catholicis caussa, antequàm esset confligentium statuta persona: propter illas Catholicorum litteras quæ totam caussam breviter continebant. Deinde instare cœperunt, ut priùs ageretur de tempore, de mandato, de persona, de caussa, tunc ad negotii merita veniretur. Et cùm Cognitor interlocutus esset, nihil de caussa esse mutilatum; & rursus inquisisset, utrùm de constituendo numero disputantium edicto ejus paritum fuerit, quia per hos oporteret agi omnia quæ agenda essent: cœperunt Donatistæ agere de tempore, quoniam caussa ipsa agi non posset, quia dies præterisset. Quarto-decimo enim Kalendarum Juniarum die completi fuerant quatuor menses ex die edicti Cognitoris quod ad * provinciam miserat, sicut interrogatum respondit Officium. [* f. ad provincias.] Et quoniam intra quatuor menses agi caussam præceperat * Imperator, ideo diem jam transisse dicebant, & petebant ut tamquam in contumaces Catholicos sententia proferretur: quasi Catholici absentes essent, aut Donatistæ aliquando ad agendam caussam illis absentibus intravissent, aut admoniti Catholici vel evocati defuissent. [* Honorius.] Ista ergo calumniosè & tergiversatoriè, quæ nec in foro jure agerentur, dicebant, nolentes ut aliquid ageretur. Sed ad hoc eis respondit ipse Cognitor, quòd in Kalendas Junias pars utraque consenserit, quamvis etiamsi quælibet pars adhuc usque non occurrisset, duos alios menses superesse potuisse, quos Imperator adjunxit trinis edictis fuisse servandos.

Cap. IX. Nono loco, quoniam Cognitor superiùs dixerat, de tempore præscribere ut caussa non ageretur, non episcopalis, sed forensis potiùs esse objectionis, invenit occasionem pars Donati qua diceret, nihil ergo secum agi publico jure debere, sed tantùm divinis scripturis. Unde cùm quæsisset Cognitor, quid utrique parti de hac re placeret: responsum est à Catholicis, ut juberet mandatum catholici concilii recitari, ubi electis disputatoribus agendi modus injunctus est; ibi posse meliùs apparere, quòd non forensibus tergiversationibus, sed magis divinis testimoniis ageretur. Et aliquamdiu conflictio producta est, cùm Catholici instarent recitari mandatum, illi autem recusarent. Sed postea remotis omnibus moratoriis contentionibus, recitari mandatum Cognitor jussit.

Caput X. [* Exstat in Appendice.] Decimo loco mandatum * catholici concilii recitatum est, quo electis ad disputandum Episcopis, catholicæ Ecclesiæ est injuncta defensio adversùs criminationes Donatistarum. Hoc mandato iterum, sicut in superioribus litteris, breviter tota caussa comprehensa est, priùs ut caussa Ecclesiæ quæ toto, sicut promissa est, terrarum orbe diffunditur, à caussa Cæciliani qualiscumque illa fuisset, sic distingueretur, ut ostenderetur malos in Ecclesia, qui vel ignoranter vel pro unitate pacis tolerantur à bonis, non eis ad mala consentientibus obesse non posse, similitudinibus Evangelicis & exemplo Prophetarum, & ipsius Domini Christi & Apostolorum, & Episcoporum, & judicio ipsorum etiam Donatistarum propter Maximianistas: deinde ipsius Cæciliani caussa non mala fuisse certis documentis demonstraretur, quibus & ipse & ordinator ejus Felix Aptuginensis, quem in concilio suo criminosiùs accusaverunt, probaretur esse purgatus. Et cetera quæ mandato eodem continentur, sive de baptismo, sive de persecutione quæ solet Catholicis objicere pars Donati. Nam commemorata ibi est iterum, sicut in superioribus litteris, caussa Maximianistarum, qua demonstrarentur Donatistæ suo judicio cuncta diluisse, quæ objicere Catholicis vel de baptismo, vel de persecutione, vel de communionis contagione consueverunt. Adjectum est etiam, ut si qua etiam nunc episcopis Catholicis morarum interponendarum gratiâ voluissent crimina objicere, propter finiendam quæ priùs urgeret caussam, audienda & discutienda postea differrentur. Hoc autem, id est, ut tota caussa & superioribus litteris & isto mandato comprehenderetur, eo consilio à Catholicis factum est, ne fortè, sicut fama jactabat, aliquas moratorias præscriptiones Donatistæ ingerere conarentur; & forsitan non permissi ab ipsa Collatione resilirent; acta licèt breviter Ecclesiæ catholicæ caussa, in conscriptione gestorum legenda remaneret, quam timuisse intelligerentur, & ideo noluisse conferre.

a Antiquior editio Am. *ne forte ipsi secum.*

Cap. XI. UNDECIMO loco cùm Cognitor interlocutus esset, in mandato Catholicorum magis divina testimonia quàm forensia vincula esse prolata, & jussisset etiam subscriptiones omnium recitari: conflictus exortus est, & aliquamdiu productus est, cùm Donatistæ exigerent eorum præsentiam, qui mandato subscripserant; objicientes, quòd eis suppositis qui episcopi non fuerint, potuissent fallere Cognitorem, quo præsente subscripsisse legebantur, & quòd antiquis cathedris alios episcopos addiderint ut numerus augeretur. Catholici autem, ne sui præsentarentur, resistebant; verentes ne illi tumultum aliquem prepararent, per quem prorsus abrumperetur ipsa Collatio, quam fieri Donatistæ nolle omnino videbantur, maximè quando de tempore, quasi jam caussa lapsa esset & audiri non posset, præscribere voluerunt. Quem tumultum ideo putabantur nondum fecisse, quia si fieret, videbant non posse imputari Catholicis, qui paucissimi aderant; sed sibi potiùs, quorum præsens fuerat multitudo. Sed voluntati eorum cedentibus Catholicis, ut omnes qui subscripserant ingrederentur; apparuit postea hoc ideo voluisse Donatistas, quia existimabant non convenisse Carthaginem tot Catholicos, quot subscriptiones ostendebantur. Hoc autem propterea credidisse putati sunt, quia Catholici non eâ pompâ qua illi Carthaginem fuerant ingressi, & ob hoc eos paucos venisse suspicabantur.

Caput XII. DUODECIMO loco ingressis episcopis Catholicis, quorum præsentia petebatur, omnes singillatim recitati, & in medium procedentes, à Donatistis recogniti sunt, vel vicinis suis, vel cum quibus in uno loco erant: & quicumque recitabantur Catholici episcopi ex his locis, ubi non erat pars Donati, satis & ipsis Donatistis notum erat se ibi non habere collegas vel communionem suam, & esse illic Catholicos, vel quos noverant, vel de quibus audierant in suæ vicinitate regionis. Ita factum est, ut omnino nullius Catholici recitaretur subscriptio, de cujus præsentia dubitarent. Sanè cùm ventum esset ad nomen Victoriani Mustitani catholici episcopi, & in medium procedens respondisset se habere contrarios duos, Felicianum in civitate Mustitana, & Donatum in loco Turrensi; exegerunt Catholici, ut actis constaret Felicianum in communione esse Primiani: ipsum enim inter alios cum Maximiano damnaverant, damnatorem Primiani & ordinatorem ipsius Maximiani, quem postea in integro honore receperant, nec destruxerant baptismum in eis quos in Maximiani schismate baptizaverat. Sed ad interrogationem Catholicorum respondere noluerunt, dicentes non debere hoc ab eis exigi. Et cùm iterum pressiùs exigeretur, dixerunt jam internæ actionis hoc esse: & secundùm eos interlocutus est Cognitor, ut hoc quod cœptum fuerat ageretur, & illud si opus esset postea quæreretur. In ipsa autem diœcesi Mustitana apparuit & ipsos episcopum alium antiquæ cathedræ addidisse, quod inani invidiâ Catholicis objecerant: hoc & in aliis locis eos fecisse, postea declaratum est.

Caput XIII. TERTIO-DECIMO loco, recensitis & recognitis præsentibus Catholicis qui subscripserant, Cognitor obtulit petens, ut considentes potiùs agerent quàm stantes. Donatistæ autem recusaverunt, gratias tamen agentes quòd talibus senibus obtulisset consessum; & in ea recusatione multa dicentes in laudem suam, & in laudem ipsius Cognitoris, quæ legat qui voluerit in conscriptione gestorum: pertinet enim ad rem, quomodo quem sic laudaverunt, ut dicerent *honorificum, justum, reverentem, benignum*, caussam tamen, propter cujus actionem tam multi convenerant, apud eum agi nolebant.

Cap. XIV. QUARTO-DECIMO loco mandatum * etiam Donatistarum prolatum & recitatum est, breviter factum, ut hi quos elegerant, agerent velut adversùs traditores & persecutores suos. Recitata sunt etiam eorum nomina, cùm hoc Catholici fieri petissent, ut constaret utrùm apud Carthaginem præsentes subscripserant. Sed Donatistæ multo instantiùs hoc ut fieret Cognitori extorserunt, ut eorum quoque numerus appareret, quod se magna intentione velle monstrabant. In ea sanè recitatione inventi sunt quidam, pro quibus absentibus alii subscripserunt. Inventus est etiam unus, qui cùm suo nomine recitato non responderet, dixerunt eum in itinere esse defunctum. Et cùm quærerent Catholici, quomodo potuerit apud Carthaginem subscribere, qui fuerat in itinere defunctus; illi diu fluctuaverunt, perturbati, & nescientes quid responderent. Nam primò dixerunt, non de ipso, sed de alio fuisse suggestum. Et cùm Catholici putassent de alio, id est, de clerico eos dicere, qui pro mortuo subscribere potuit; quæsitum est, utrùm clericus suo nomine, an illius pro mortuo subscripserit. Sed postea responderunt, ipsum quidem subscripsisse præsentem, cùm octavo Kalendas Junias mandatum fieret; sed quoniam æger subscripserat, remeantem ad propria in itinere defecisse. Quo audito Catholici petierunt superiora eorum verba recitari, ut ipsa varietas deprehensa claresceret. Quod cùm factum fuisset, & appareret, quæsivit Cognitor, utrùm saltem sub Dei testificatione firmarent, eum fuisse Carthagini, quando [a] præsentes præsentibus mandaverunt ut subscriberent. Ubi vehementiùs perturbati responderunt, *Quid si & alius pro eodem apposuit?* Hanc eorum falsitatem deprehensam judicio Dei relinquens, jussit cetera nomina recitari. Quibus recitatis, quæsivit de numero episcoporum partis utriusque. Respondit Officium, nomina Donatistarum episcoporum esse ducenta septuaginta novem, annumeratis etiam illis, pro quibus absentibus alii subscripserant, computato & illo defuncto. Catholicorum autem omnium præsentium nomina esse constitit ducenta octoginta sex. Viginti enim non subscripserant, qui tamen suam exhibentes præsentiam & in medium procedentes, nisi quos infirmitas corporis illic apud Carthaginem tenuit, præsentibus gestis se mandare & consentire professi sunt. In loco ergo Collationis, hoc est in thermis Gargilianis, quia ipse postea locus placuerat, ex his Catholicis qui mandato subscripserant, & qui præsentes gestis mandaverant, hi soli defuerunt qui illic apud Carthaginem incommoda valetudine te-

* Exhibetur infrà in Appendice.

a Sic editio Am. Er. Lov. *præsens præsentibus mandaverit*: perperam correctâ antiqua lectione, quæ confirmatur ex Collatione Carthag. part. 1. cap. 87. & seq.

nebantur. Ex his autem quorum nomina Donatiſtarum ſubſcriptio continebat, non ſolùm illi deerant quos apud Carthaginem ægrotare reſponderant, ſed etiam illi pro quibus abſentibus, id eſt apud Carthaginem non conſtitutis alii ſubſcripſerant. Quoniam itaque ſe Donatiſtæ de numeroſitate jactabant, excepto eo quòd Catholicos plures veniſſe Carthaginem conſtitit; dictum eſt à Catholicis, alios epiſcopos centum viginti non veniſſe Carthaginem, quòd quidam eorum ſenectute, quidam infirmitate, quidam diverſis neceſſitatibus * impediti. Quod cùm audiſſent Donatiſtæ, reſponderunt, etiam ſuos multo plures non veniſſe Carthaginem, & multas eſſe apud ſe cathedras viduatas epiſcopis: cùm in ſua notaria quam Cognitori dederant, apertiſſimè dixerint uſque adeo ſe omnes veniſſe Carthaginem, ut nec graviſſimos ſenes ætas & labor potuerit deterrere; eoſque ſolos non veniſſe, quos adverſa valetudo in ſuis ſedibus vel in itinere tenuiſſet. Sanè propter cathedras, quas epiſcopis vacuas apud ſe eſſe dixerunt, reſponſum eſt etiam à Catholicis, ſexaginta eſſe, quibus ſucceſſores epiſcopi nondum fuerant ordinari. Ac per hoc in iſtis utriuſque partis ſubſcriptionibus, & falſitates in Donatiſtis conſtitit fuiſſe deprehenſas, & eorum numerum epiſcoporum minorem; quando quidem ſoli ægroti non venerant Carthaginem, pro quibus tamen in itinere ægrotantibus alii ſubſcripſerant, & omnium nomina cum ipſis etiam pro quibus alii ſubſcripſerant, ducenta ſeptuaginta novem ſubſcriptio continebat: neque ullo modo credibile ſit, multo plures quàm centum viginti, hoc eſt, tertiam partem omnium eorum in ſuis ſedibus * ægrotaſſe potuiſſe, & ideo non veniſſe Carthaginem.

* f. eſſent impediti.

* f. ægrotare.

Caput XV. Quinto decimo loco egreſſis omnibus qui jam ſuperfluò præſentes erant, & remanentibus eis quos neceſſarios utrique delegerant, in perendinum diem Collatio dilata eſt, utrorumque conſenſu; quoniam dies præſens jam videbatur emenſus.

SECUNDI DIEI COLLATIO.

Caput I. Primo loco, cùm die intermiſſo ad memoratum locum, ſicut placuerat & conſtitutum fuerat, conveniretur, obtulit conſeſſum iterum Cognitor, deprecans ut fieret. Et mox Catholici conſederunt: Donatiſtæ autem recuſaverunt. In qua recuſatione inter cetera id quoque dixerunt, quod ſcriptum * ſibi eſſet cum talibus non ſedere. Ad hoc Catholici, ne moræ fierent, tunc non reſponderunt, ſed opportuniore loco in tertii diei Collatione. Tunc ergo etiam ipſe Cognitor ſtando ſe cogniturum eſſe reſpondit.

* Pſal. 25. 4.

Cap. II. Secundo loco recitata eſt * notaria, quam pridiè dederant, petentes ut ſibi mandatum Catholicorum ederetur, quo conſiderato poſſent in diem conſtitutum inſtructi adeſſe, eo quòd exceptores cum conſcriptione geſtorum occurrere non valerent: & reſponſio Cognitoris * in eadem notaria, qua juſſit fieri quod petebant.

* Extat infrà in Append.

* f. ad eamdem notariam.

Cap. III. Tertio loco cùm quæſiſſet Cognitor, quid etiam de ſubſcriptionibus reſponderent, id eſt utrùm eis placeret quod edicto propoſuerat, ut proſecutionibus ſuis quiſque ſubſcriberet: & reſpondiſſent Catholici, jam ſe in hoc conſenſum ſuum litteris expreſſiſſe: illi ſe multùm moveri dixerunt, quòd hoc conſuetudo non haberet. Et cùm Cognitor interrogaſſet, utrùm eis * ſufficeret quòd dati fuerant geſtorum conſcribendorum ex utraque parte cuſtodes: dilationem petere cœperunt, ut ſibi conſcripta geſta ederentur, & tunc reſponderent. Hìc ortus eſt diuturnus conflictus cum eis, cùm conſenſus eorum, quo placuerat ut illo die res ageretur, ſæpe recitaretur ex tabulis. Et cùm ſe notas ignorare dicerent, petentes ut priùs eis ederentur geſta conſcripta: Cognitor juſſit, ut quod eorum notarii exceperant perlatis codicibus qui ſignati cuſtodiebantur, eis recitaretur, ne contra ſuum conſenſum venirent. Cùmque & ipſi ſæpe de geſtorum editione cauſarentur, quòd exceptores non * occurriſſent geſta conſcribere: etiam hoc eis reſponſum eſt, quòd notariâ ſuâ ideo ſe petiſſe dixerant edi ſibi Catholicorum mandatum, ut ad præſentem diem inſtructi occurrerent, quia exceptores occurrere cum geſtorum editione non poſſent. Ubi non invenientes quid dicerent, voluerunt iterum præſcriptionem diei refricare, de qua fuerat eis ſatis ſuperque reſponſum, & inde jam fuerat primo die tranſitum. Sed tunc eis Catholici etiam ad hoc reſponderunt, quòd non ſolùm in edicto Cognitoris Kalendarum Juniarum dies conſtitutus legeretur, ſed etiam ipſi octavo Kalendas Junias ſuum mandatum conſcripſiſſent, cùm jam tranſiſſet dies, quo dicebant agi debuiſſe cauſſam, id eſt, quarto-decimo Kalendas Junias. Dictum eſt etiam, ipſum Primianum ad Kalendas Junias ſe pollicitum occurrere. Quæ omnia ideo à Catholicis dicta ſunt, quòd audierant eos etiam in populo ſuo de hac re invidiosè locutos: & tamen inter hæc omnia illi in petenda dilatione vehementiſſimè perſtiterunt. Quod cùm vidiſſent Catholici ad hoc [a] eis diu negari, ut geſta multis verbis onerarentur, petierunt Cognitorem, ut eis quam petebant dilationem concederet. Et conceſſa eſt ſex dierum dilatio, reſpondentibus exceptoribus, quando editio geſtorum poſſet occurrere; & illis promittentibus, cùm geſta edita fuerint, ſe ſuis proſecutionibus ſubſcripturos.

* f. ſufficeret qui.

* f. potuiſſent.

[a] Er. & Lov. *ad hoc eos diu negari*. Antiquior editio Am. *ad hoc eis diu negari*: id eſt, illud eis diu negari, nihil aliud conferre vidiſſent Catholici, niſi ut geſta redderentur prolixiora. Nam huc pertinet quod Catholicorum nomine Auguſtinus in 2. parte Collationis cap. 36. petens ut Donatiſtis concedatur dilatio, *ne nolentes differre*, inquit, *prolixiora geſta faciamus*.

COLLATIO TERTII DIEI.

Caput I.

TERTIO die Collationis, id est, sexto A idus Junias, ingressis partibus, primo loco, utrùm edita eis gesta fuerint, Cognitor inquisivit. Respondit Officium, se ante diem quam promiserat edidisse, quod ex utriusque partis cautionibus probaretur. Et recitatæ sunt cautiones, quibus constitit Catholicos accepisse gesta octavo idus Junias horâ diei quintâ, Donatistas autem eodem die, tertiâ.

Caput II.

2. SECUNDO loco cùm Cognitor jussisset principale negotium jam proponi; dictum est à B Catholicis, olim se agere velle principale negotium, & hoc esse, ut crimina, quæ solent Donatistæ dicere in Ecclesiam toto orbe diffusam, si possent, probarent. Responsum est à Donatistis, ut priùs quæreretur qui essent qui agerent, ut moræ fierent de discussione personarum. De qua re cùm diu confligeretur, Catholicis recusantibus, & ut remotis superfluarum morarum tergiversationibus ad caussam veniretur vehementer instantibus, contrà Donatistæ obnixissimè C contendebant, ut personæ discuterentur, & flagitabant ut exprimerentur qui petissent ab Imperatore istam fieri Collationem. Volebant enim ut constaret Catholicos esse petitores, ut ex forensi jure possent discutere personas petitorum; cùm jam in actione prima recitatum fuisset Catholicorum mandatum, ubi se ostendebant non petitores esse, sed defensores adversùs crimina, quæ illi eorum communioni objicere solent: cùm ipsi priùs exegerint, ut Ecclesiæ D caussa non forensibus formulis, sed magis divinarum scripturarum testimoniis ageretur; confessique fuerint, lecto Catholicorum mandato, scripturis sanctis eos Ecclesiæ caussam firmare voluisse, seque ex eadem divinæ legis auctoritate vicissim acturos esse promiserint. Tunc ergo quasi obliti quid exegerint, & quid etiam ipsi polliciti fuerint, cùm de Ecclesiæ criminatione & purgatione Catholici proposuissent agi oportere, ᵃ cœperunt personas quærere petitorum, ut E eas possent ex forensi jure discutere. Contrà ergo Catholici resistebant, & propter præscindendas moras, quas eos & præparare audierant, & innectere jam videbant, perseveranter instabant, ut Ecclesiæ caussa potiùs ageretur. In conflictu perventum est, ut Imperatoris præceptum quo Collationem jussisset fieri legeretur, ut eo modo petitorum persona constaret. Videbatur enim & Cognitori, ne quid Donatistis etiam de ipso jure forensi, veluti justa poscentibus negaretur, priùs petitorum constituendas esse personas. F Præcepto ergo imperiali recitato, Collationem petisse Catholicos declaratum est, eamque esse concessam. Tunc Donatistæ etiam preces quibus ab eis illa Collatio petita est, postulare cœperunt. Hîc cùm eis ipse Cognitor responderet, in pragmatico rescripto preces inseri non solere: ad id se converterunt, ut mandatum Catholicorum, quo mandaverant peti ab Imperatore Collationem, eosdemque legatos quos ad hoc impetrandum miserant, sibi ederent atque G proderent; asserentes discutere se debere quæ mandata sunt, atque ibi invenire posse mandata Catholicorum quæ de illis Imperatori locuti sunt. Hoc cùm intelligerent Catholici ad hoc inquiri, ut invenirentur occasiones quibus prolixi temporis moræ ac dilationes ingererentur, asserebant omnino quod peterent ad caussam non pertinere; quando quidem Collationem ab eis petitam ipse Imperator apertissimè * ostenderet, cui Cognitorem dederat, ut superstitionem manifesta ratio confutaret. Et vehementer urgebantur, ut remotis omnibus morarum interpositionibus, & aliarum interponendarum inquisitionibus, id potiùs ageretur quod ea Collatione agi ab Imperatore præceptum est, quam & petitam ab illo & concessam esse constabat.

Honorius in præcepto de habenda Collatione.

Caput III.

3. INTER hæc etiam de catholico nomine, apud quos potiùs esset, pauca ab utraque parte invicem dicta & objecta sunt, & jussum est principali caussæ potiùs reservari. Et post aliquanta identidem, cùm catholici nominis facta mentione dicerent Donatistæ apud se potiùs esse Catholicam; interlocutus est Cognitor, se interim sine cujusquam præjudicio non posse aliter appellare Catholicos, quàm eos appellavit Imperator, à quo Cognitor datus est: illos autem quanto magis se esse catholicos dicerent, tanto magis jam caussam ipsam remotis morarum interpositionibus agere debere, in qua probare possent se potiùs esse catholicos. Hîc Donatistæ post tantas moras & tot interlocutiones Cognitoris contra eos prolatas, exigentis ut caussa potiùs ageretur, atque testantis de legatorum personis, vel mandato quod eis injunctum est, nec ad caussam aliquid pertinere, nec sibi aliquid ut hinc requireret fuisse præceptum: dixerunt ut si in legatis, vel mandato quod eis datum est manifestando, noluissent Catholici obtemperare judicatis, saltem hoc responderent, utrùm loco petitorum consisterent: multùm mirantibus Catholicis, cur eos Donatistæ dixerunt, in edendo legatorum mandato non parere judicatis; cùm potiùs contra ipsos tam multis interlocutionibus Cognitor pronuntiaverat. Interrogaverunt ergo Catholici, quibus judicatis non paruerint. Et Donatistis ad hoc non respondentibus, interlocutus est Cognitor, ad illud quod de loco petitoris Donatistæ quæsierant, Catholici responderent. Et responderunt, se hoc proponere, ut crimina quæ solent Donatistæ communioni eorum objicere vel probentur, vel diluantur; ut possit Donatistarum separatio vel defendi vel corrigi. Tunc Cognitor cùm responsionem à Donatistis exigeret, responderunt, Afros qui se catholicos dicerent, alienam caussam velle defendere, hoc est, totius orbis Ecclesiam; de qua sibi nihil debere præjudicari, cùm inter Afros hoc negotium ventiletur; & exspectari potiùs Ecclesiam transmarinam, ut qui vicerint, ipsi ad eam pertinere videantur, & ipsi habeant catholicum nomen: sed in fine prosecutionis suæ rursùs de persona petitoris ut sibi respondere-

Donatistæ catholicorum nomen sibi vindicant.

ᵃ Am. & Er. *cæperant.*

tur, postulaverunt. Hìc Catholici ad utrumque breviter responderunt; & quia de personis jam primo & secundo judicio quæstio fuerit terminata; & quia Ecclesiæ toto orbe diffusæ cui testimonium perhibet scriptura divina, ipsi, non Donatistæ, communicant, unde catholici meritò & sunt & vocantur. Donatistæ autem responderunt, non catholicum nomen ex universitate gentium, sed ex plenitudine sacramentorum institutum: & petiverunt ut probarent Catholici sibi communicare omnes gentes. Quod Catholici cùm gratissimè acciperent, & peterent ut hoc probare permitterentur; rursus illi de mandato illo, quod legatis injunctum, edi sibi petiverant, quæstionem refricare cœperunt, & à caussâ Ecclesiæ, quæ jam in medium discutienda pervenerat, iterum resilire, modò mandatum supradictum petendo, modò de petitoris persona ut constaret instando, modò ut de his ipsis quæ petierant judicaret Cognitor, exigendo; de quibus jam totiens fuerat interlocutus, & eos illa frustra petere pronuntiaverat.

Catholici unde dictum velint Donatistæ. Confer. ep. Augus. 93 cap. 7 n. 23.

Caput IV.

4. Sed Cognitor, quamquam viderentur non rectè petere, edi sibi mandatum quod legatis injunctum est; quia, id quod sufficiebat ad caussam, Collationem petitam concessamque constabat; non ei tamen videbatur, injustè illos petere ut petitoris persona constaret. Catholici autem videntes, quod jam sibi fuerat antea nuntiatum, (& hoc eorum intentione satis intelligebant,) non ob aliud Donatistas personas quærere petitorum, nisi ut liceret eis personarum discussione longissimas temporum & dilationum moras inserere; quoniam vehementer nolebant ut perveniretur ad caussam, in qua se nihil habere quod dicerent, sicut res ipsa vel serò postea patefecit, plenissimè sciebant: hoc ergo videntes Catholici, noluerunt personam suscipere petitorum, asserentes non se objicere crimina, sed objecta defendere; quæ cùm defendissent, & falsa esse demonstrassent, consequenter eos apparere qui sint, & quanta iniquitate se ab unitate diviserint. Hìc Donatistæ asserebant, quocumque modo etiam de ipsis criminibus quæ vellent diluere, ultro Catholici cogerent sibi adversarios respondere, petitorum eos habere personam. Sed Catholici respondebant, ad hoc se petisse Collationem, non ubi objicerent diluenda, sed ubi objecta diluerent: quoniam & mandatum Donatistarum adversùs traditores & persecutores factum erat; & verba Primiani, quando priùs à Catholicis de Collatione conventus est, crimen eis eum objicere testabantur, * ubi dixerat, *Indignum est ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum*: & quamvis tunc conferre noluisset, postea tamen in judicio præfectorum se audiri & discuti velle dixerat. Quem eorum de Collatione consensum tenentes Catholici, hoc ut fieret ab Imperatore petiverant.

* V. infrà lib. post Collationem cap. 1.

5. Tunc jussit eos Cognitor objecta à se crimina jam probare, nec de petita Collatione personam petitoris ostendi, si * etiam utrique petisse probarentur. Hìc Donatistæ identidem petere cœperunt, ut de persona pronuntiaret. Et pronuntiavit Cognitor, dicens, si Collationem pars utraque petivisset, eum esse petitorem, qui crimina objiceret. Et exegerunt Donatistæ, ut probaretur à Catholicis, utrùm Collationem utrique petiverint. Ubi Cognitor cùm dixisset, *Hoc Catholici probare debebunt*: ortus est iterum moratorius conflictus de catholico nomine & Donatistarum & Cæcilianistarum. Deinde obtulerunt Catholici gesta habita in judicio præfecturæ, quibus probarent etiam Donatistas Collationem petisse. Quæ cùm jussisset Cognitor recitari; rursus illi ad præterita redierunt, & de his ut pronuntiaret Cognitor flagitare cœperunt, de quibus totiens pronuntiaverat, id est, de persona & de mandato legatorum, quod sibi ut ederetur totiens superfluò postulaverant. Hoc autem agebant, quantum intelligebatur, timentes ne gesta præfectoria legerentur, ubi suam caussam quibusdam inconsideratis & temerariis responsionibus vulneraverant. Diu itaque conflictatum est ab eis, & maximè cum ipso Cognitore; cùm ipsi peterent edi sibi mandatum legatis injunctum, aut pronuntiaret eos hoc superfluò petivisse: ille autem & pronuntiasse se diceret, & pronuntiaret hoc omnino ad præsens non pertinere judicium, ubi declaratetur imperialibus litteris quid petitum esset quidve concessum. Et tandem aliquando ad jussum ejus cœperant gesta præfectoria recitari. Quorum gestorum cùm dies ᵃ & consules fuissent recitati, continuò rursus Donatistæ interruperunt, & eadem illa præterita poscere cœperunt. Sed cùm Cognitor interloqueretur, debere gesta recitari, ut de petitoris persona constaret; illi contrà ab initio cœperunt dicere, esse gesta priora, quæ deberent potiùs recitari. Contrà à Catholicis dictum est, ideo illos nolle ut gesta præfectoria legerentur, quod in eis prosecutiones proprias formidarent.

* s. eam

Caput V.

6. Obtulerunt ergo Donatistæ * gesta proconsularia, & vicariæ præfecturæ, ubi Catholici petierant eos actis municipalibus conveniri, ut Collatione utrorumque facta error de medio tolleretur, longè ante quàm ipsam Collationem ab Imperatore petivissent: & his gestis Catholicos volebant ostendere, loco assistere petitorum, quia illic eos dixerant *hæreticos, multa contra divinas leges humanasque committere*. Contra hoc Catholici dicebant, ideo se etiam tunc flagitasse Collationem, ut contra eorum crimina pro Ecclesia responderent. Itaque petiverunt sæpius, ut si ea gesta recitanda essent, quæ priora esse constaret; illa potiùs legerentur, ubi Donatistæ primitus caussam Cæciliani ad Imperatorem Constantinum per Anulinum proconsulem accusando miserunt: recitatisque gestis quæ ipsi proferebant, non sunt recitata illa quæ apud præfectos habita jam cœperant recitari. Et cœpit esse conflictus, ut si propterea gesta quæ Donatistæ protulerant prælata sunt gestis quæ à Catholicis prolata fuerant, quia priora reperta sunt, ut ipsa potiùs recitarentur; saltem post ipsorum recitationem recitarentur etiam illa longè priora, ubi eos appareret in hac tota caussa quæ agebatur, primitus accusatores exstitisse per proconsulem apud Imperatorem. Ista ergo ne recitarentur, vehementer Donatistæ obluctabantur, multis & multiplicibus prosecutionibus resisten-

* Exhibentur infrà in Appendice.

ᵃ In Collat. 3 cap. 141 à Martiali exceptore recitari cœpit: *Exemplum allorum sub die tertio Kalendas Februarias Ravennæ, D.N. Arcadio 1 P. Augusto & Probo IV. conss.* id est, anno Christi 406.

tes, sicut obluctati fuerant & extorserant ne illa prætectoria legerentur. In hac autem obluctatione sæpe repetebant illud jam detritum, & tot interlocutionibus Cognitoris repulsum, de mandato legatorum sibi edendo. Repetebant etiam quæstionem, quæ fuerat jam antè transacta, Utrùm testimoniis Legis, an publicis gestis Catholici agere mallent. Et dicebant, ut si testimonia divinæ Legis eligerent, facerent omnium legum publicarum gestorumque jacturam; si autem publicis legibus & gestis agere potiùs vellent, omitterent divina documenta. Et tamen si hoc eligerent Catholici, ut publicorum gestorum documentis potiùs agerent, dicebant se Donatistæ nec hoc permissuros, ut ea quæ à Catholicis offerebantur gesta legerentur; eo quòd haberent validam temporis præscriptionem, illam scilicet, de qua eis fuerat sufficienter & à Catholicis, & ab ipso Cognitore responsum, quia ipsam caussam lapsam & agi jam non posse dicebant, quia dies transierat quo menses quatuor complerentur. Vehementer enim eos timere apparebat, ne gesta legerentur, quibus doceretur à majoribus eorum Cæcilianum apud Imperatorem primitus accusatum, & deinde judiciis & ecclesiasticis & imperialibus absolutum atque purgatum: hoc est, ne ipsa caussa omnino, propter quam ventum fuerat, ageretur, ubi se evidentissimè superari posse sentiebant. Sic autem nolebant & timebant, ut hoc etiam confiteri cogerentur, dicentes quòd sensim, id est, paulatim, inducerentur in caussam, & ad caussæ interna deducerentur: quod utique optare deberent, si non de inanibus & moratoriis præscriptionibus, sed de ipsius caussæ veritate confiderent.

Caput VI.

7. Contra ergo Catholici cùm vehementer conarentur, ut ad caussam perveniretur, quò eos prorsus nolle pervenire cernebant, respondebant tamen iterum atque iterum eisdem ipsis quæ illi totiens jam transacta repetebant. Et quoniam duo erant quæ in medium venerant, unum de editione mandati quod legatis injunctum est, alterum utrùm divinis testimoniis, an gestis publicis Catholici agere mallent; de mandati illius editione & Catholici responderunt, non ad eos, neque ad præsentem caussam omnino pertinere; & ipse Cognitor, quod sæpius pronuntiaverat, iterum pronuntiavit, legatorum personam & mandatum quod susceperunt omnino se non posse discutere, & ab eo quod sibi injunctum est non debere discedere: quando quidem satis apparebat imperialibus litteris quibus judex huic caussæ fuerat constitutus, Collationem ab Imperatore concessam. De illo autem altero, ubi quærebant quid eligerent Catholici, utrùm divina documenta, an gesta publica: sæpius Catholici responderunt, si Donatistæ hominum crimina non objicerent, quæ velut traditoribus objicere consueverunt, sed tantummodo id quæreretur, quæ, vel ubi esset Ecclesia, nihil se acturos publicis gestis, sed scripturarum divinarum tantummodo testimoniis: si autem in illa hominum accusatione & criminatione persisterent, quia & ipsi ista nisi talibus gestis demonstrare non possent, sine dubio & Catholicos hujusmodi crimina gestis publicis defensuros; aliter enim ista nec accusari poterant, nec defendi. Hæc eis sæpius & à Catholicis & ab ipso Cognitore repetita & inculcata sunt, multis & variis modis multarum prosecutionum illis ad eadem redeuntibus, & eadem repetentibus, ne ageretur caussa, & ne gesta legerentur quæ jam in manibus esse cernebant. Sed aliquando vicit Cognitor tam longas obstinationes, & jussit recitari quæ à Catholicis data sunt, & cœpit tandem agi caussa, propter quam tot episcopi partis utriusque convenerant. Quod mirabiliter factum est, ut cùm Donatistæ propterea quærerent petitoris personam ne perveniretur ad caussam, ipsa inquisitio petitoris subitò in medium mitteret caussam.

Caput VII.

8. Tertio ergo loco hæc acta sunt. Lecta est relatio * Anulini proconsulis ad Imperatorem Constantinum: quam quærentibus Donatistis unde prolata sit; Catholici responderunt in archivo proconsulis, si dubitarent, esse quærendum. In qua relatione evidentissimè continetur, ipsos primitus ad Imperatorem Constantinum per memoratum proconsulem ea quæ Cæciliano crimina objiciebant accusando misisse. Quâ perlectâ Donatistæ quærere cœperunt, quem sibi Catholici dicerent patrem. Quibus cùm ab eis esset responsum secundùm Evangelium, ubi scriptum est, *Ne vobis dicatis patrem in terra, unus est enim pater vester Deus:* etiam hoc audito nihilo minùs quærere cœperunt, utrùm eis Cæcilianus pater esset, an mater. Cùm jam dictum fuisset à Catholicis, nec patrem sibi eum esse nec matrem; sed fratrem, sive bonum, si bonus esset, sive malum, si malus esset, quia & malus propter sacramenta communia frater esset: hinc aliquanto diutius conflixerunt, Donatistis eadem repetentibus, & Catholicis eadem respondentibus. Nam & hoc objecerunt Donatistæ, quomodo diceret Apostolus, *Et si multos pædagogos habetis in Christo, sed non multos patres: in Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui.* Et responsum est à Catholicis, hoc honorificentiæ causâ dictum propter evangelicum ministerium quod dispensabat Apostolus. Nam patrem ad fidem salutemque æternam non esse nisi Deum. Neque enim posset contrarium Christo Apostolus loqui, ut cùm ille diceret, *Ne vobis dicatis patrem in terra, unus enim pater vester Deus:* contrà Apostolus tamquam resistens verbis Christi patrem se diceret eorum, quibus annuntiaverat Evangelium: nisi esset utique distinguendum, quid divinæ gratiæ, quid humanæ honorificentiæ causâ diceretur.

* Exstat in Augustini epistola 88. n. 2.

Matth. 23. 9.

1 Cor. 4. 15.

9. Quæsierunt etiam, quis ordinaverit Augustinum, nescio quas, sicut jactabatur, calumnias præparantes. Ubi cùm eis intrepidè responderet, à Megalio se ordinatum, qui tunc fuerit primas episcoporum in Numidia Ecclesiæ catholicæ; & urgeret instanter, ut jam proferrent quæ * præparaverunt, ut ibi etiam calumniosi demonstrarentur: illi intentionem in aliud detorserunt, redeuntes ad Cæciliani personam, quam dicebant catholicæ Ecclesiæ non obesse, etiam si vera ejus crimina monstrarentur; & tamen etiam ipsa non posse vera monstrari.

Megalius primas Numidiæ Augustini ordinator.

* f. præparaverant.

Caput VIII.

10. Tunc itaque Donatistæ protulerunt * litteras, quas ab universo concilio suo se accepisse dicebant, quibus responderetur mandato Catholicorum, quod primo die actionis fuerat

* Exstant infra in Appendice.

allegatum: & die sequenti ante quàm ad secundam actionem die tertio veniretur, datâ notoriâ Donatistæ edi sibi poposcerant, ut instructi possent ad cognitionem venire. Et fortasse propter has litteras diligenter scribendas etiam ipsa secunda actione dilationem petiverunt, quæ illis sex dierum concessa est. Quarto itaque loco hæc acta sunt: lectæ sunt supradictæ litteræ Donatistarum, quibus conati sunt respondere mandato Catholicorum, quod gestis primæ actionis insertum est. Cui mandato non eos potuisse respondere inveniet qui utraque legere & considerare voluerit: [a] primùm quia testimonia ex Lege & Prophetis & Psalmis & Apostolicis atque Evangelicis litteris depromta, quibus ostenditur Ecclesia catholica per totum mundum diffundi, incipiens ab Jerusalem, unde in propinqua & longinqua crescendo etiam in Africam venit, & in alia loca & civitates per quas primitus dilatata est, in quibus multæ Ecclesiæ ad ipsam unicam pertinentes, apostolico labore fundatæ sunt, quibus Donatistas non communicare manifestum est; non solùm non pertractare, sed omnino nec adtingere voluerunt; nec aliquod testimonium in tam prolixa epistola sua proferre ausi sunt de scripturis sanctis, quo assererent Ecclesiam partis Donati esse prædictam & prænuntiatam: sicut tam multa Catholici protulerunt pro Ecclesia cui communicant, quæ incipiens ab Jerusalem toto orbe diffunditur. Has ergo partes testimoniorum tantorum cùm omnino non adtigissent, sed tamquam in illo mandato Catholicorum, cui respondere videbantur, dicta non fuerint, præterissent: illud ostendere tentaverunt prolatis multis testimoniis divinarum scripturarum, quòd Ecclesia Dei non cum malorum hominum commixtione futura prædicta sit. Et tamen postea cùm ad Evangelicam similitudinem venissent, quam Catholici in mandato suo posuerant de retibus in mare missis, quibus congregari dixit Dominus omnia genera piscium, & bonos à malis in littore, hoc est in fine sæculi separari: etiam ipsi fassi sunt, in Ecclesia esse permixtos saltem occultos malos. Zizania verò inter triticum non in Ecclesia, sed in ipso mundo permixta dixerunt; quoniam Dominus ait, *Ager est hic mundus*. De area sanè, cui paleam Catholici dixerant usque ad tempus ventilationis admixtam, tamquam omnino in Evangelio nihil tale scriptum sit, exponere similitudinem istam nec conati quidem sunt; sed quasi hoc à se ipsis Catholici dixerint, eam tantummodo reprehenderunt, velut ex testimonio Jeremiæ prophetæ, qui ait, *Quid paleæ ad triticum?* non adtendentes unde hoc ille dixisset. Non enim ajebat de Ecclesia, sed de divinis Prophetarum visionibus & humanis somniis, ne ullo modo compararentur. Illam quoque similitudinem de ovibus & hœdis qui simul pascuntur, & in sæculi fine segregabuntur, quam inter alias Catholici ex Evangelio posuerant, omnino adtingere noluerunt. Neque enim poterant illic dicere, etiam hœdos à pastoribus in communibus pascuis ignorari, sicut dixerant inter retia pisces malos in mari à piscatoribus non videri.

[Margin: De permistione bonorum & malorum in Ecclesia.] [Margin: Matth. 13. 47.] [Margin: Ibidem 38.] [Margin: Jer. 23. 28.] [Margin: Matth. 25. 32.]

11. Item cùm Catholici in mandato suo volentes ostendere toleratos à bonis in Ecclesia malos, nec bonos malorum contagione pollutos, commemorassent exempla Prophetarum & ipsius Domini Christi & Apostolorum, & post hæc etiam bonorum episcoporum, & [*] judicio ipsorum quoque Donatistarum qui quosdam suorum in Maximiani schismate positos negaverunt Maximiani contagione pollutos: illi in suis litteris ad hæc respondere conati, de Prophetis, & de Domino Christo & Apostolis quodcumque dixerunt: de episcopis autem & Maximianistis siluerunt. In episcopis enim premebantur auctoritate Cypriani, cujus verba ex epistola [*] ejus prolata Catholici in suo mandato posuerunt, quibus manifestissimè ostendebatur, & præcepisse ut pro unitate in Ecclesia mali tolerarentur, nec propter ipsos Ecclesia relinqueretur; & [*] quosdam collegas suos etiam ipsum, à quorum malis moribus longè abhorrebat, & de quorum factis pessimis non tacebat, in Ecclesia tolerasse. Hujus ergo auctoritate oppressi Donatistæ, cùm de Prophetis & Domino Christo & Apostolis aliquid dixissent, ad [*] hoc tamen, non tolerandos in Ecclesia permixtos malos, de episcopis omnino nihil dicere voluerunt. Et tamen etiam de Juda traditore, & de his quos Paulus toleravit per invidiam Christum annuntiantes, ipse Cyprianus sic intellexit, sic scripsit, quemadmodum ea Catholici in suo mandato posuerunt: quòd & Dominus Judam ad exemplum malorum in Ecclesia tolerandorum pertulerit; & Paulus eos de quibus talia dixit, non extra, sed intra Ecclesiam sustinuerit. De Maximianistis autem quid responderent, cùm adhuc homines viverent, de quibus possent apertissimè facillimèque convinci? Proinde ad illud quod in mandato suo Catholici dixerant, eosdem Maximianistas à Donatistis per judicia publica basilicis pulsos, utcumque respondere conati sunt, non se criminaliter accusasse, aut ad communionem suam invitum aliquem coëgisse, *sed res suas vel suorum civiliter repetisse*: obliti quod Primianus aliquando dicendum apud [b] Acta mandavit, *Illi auferunt aliena, nos intermittimus ablata*. Ad illa verò quæ de Maximianistis in Catholicorum mandato dicta sunt, quòd à se damnatos in integro honore susceperint, quòd Maximiani socios ab illo pollutos esse negaverint, quòd baptismum ab eis in schismate datum approbare potiùs quàm rescindere atque iterare maluerint, nec leviter respondere tentaverunt: sed illa omnia miro quodam silentio, tamquam dicta non fuerint, transierunt.

[Margin: Bonos malorum contagione non pollui.] [Margin: * f. judiciorum.] [Margin: * Epist. ad Maxim.] [Margin: * Ser. de lapsis.] [Margin: * f. ad ostendendum non tolerandos &c.] [Margin: Johan. 6. Philip. 1. 15.]

12. De ipso etiam baptismo quod in illo mandato à Catholicis dictum est Apostolum de quibusdam dixisse, *Veritatem in iniquitate detinent*, ut ostenderetur fieri posse, ut non destruenda veritas in destruenda iniquitate teneatur, aut non intellexerunt, aut id quod ipsi intellexerant, ne ab aliis intelligeretur, verbis suis obscurare voluerunt, dicentes, hoc Apostolum de gentilium errore dixisse: quasi ad rem pertineat de quorum errore dixerit, cùm tamen ostenderit posse veritatem in iniquitate detineri, ut hæc duo cùm in uno homine inventa fuerint, & approbetur

[Margin: Baptismus etiam in hæreticis agnoscendus.]

[a] Hic restituimus *primùm*, ex editione Am. pro quo apud Lov. perperam substitutum erat, *comperiet*.

[b] Acta illa sæpe citat & ex iis verba Primiani refert in Serm. 2. in Psal. 36. n. 18. in l. 4. cont. Cresc. c. 47. & l. post Collat. c. 31. 16. & 31.

veritas,

veritas, & iniquitas corrigatur: sicut Catholica facit, cùm agnoscit in Donatistis & amplectitur sacramenti veritatem, detestatur autem in eis & corrigit hæreticam iniquitatem. Et illud quod à Catholicis in mandato dictum est, non ideo destruendum baptismum Christi, quia eum etiam hæretici tradunt; sicut non ideo negandus est Christus, quia eum etiam dæmones confitentur: similiter aut non intellexerunt, aut obscurare voluerunt, dicentes Catholicos contra martyres locutos, non tamen exprimentes quos martyres dicerent. Dicentes etiam eos dæmoniis velle communicare: quasi hæreticis communicetur, quando eorum anathematizatur iniquitas, quamvis in eorum consecratione inventus baptismus non destruatur; sicut anathematizatur iniquitas dæmonum, quamvis in eorum confessione auditum nomen Domini non negetur.

De persecutionibus.

13. De persecutionibus etiam quas perpeti se queruntur, multa in suis litteris posuerunt: nec tamen respondere ausi sunt ad illud quod in mandato Catholicorum dictum est, quòd ipsi primitus apud Constantinum imperatorem accusaverunt Cæcilianum; qui de Imperatorum legibus conqueruntur, invidiam Catholicorum exaggerantes, sive mortes, quas eorum Circumcelliones sibimetipsis inferunt, sive * omnia quæ non pro communione Donati, sed pro sceleribus quibus violenter sæviunt, nefariéque vivunt, per leges publicas disciplinasque patiuntur: sicut etiam de oppido * Vagaitano commemorasse ausi sunt; ubi manifestatum est, quanta mala commiserint, & quàm minora perpessi sunt.

** f. damna.*

** pro, Bagaitano.*

De Cæciliano & ordinatore ejus Felice.

14. Ad illud quoque in Catholicorum mandato, quod dictum est de purgatione & absolutione Cæciliani & Felicis Aptuginensis, de quorum criminibus apud imperitos solebant Catholicis magnam invidiam concitare; cùm illic tota caussa propter quam venerant, versaretur, nihil omnino respondere in tam prolixis litteris voluerunt: quia & in eo quod dicebant, & divinis testimoniis velut adstruebant, non esse malos in Ecclesia tolerandos, sed ab eis recedendum propter contagium peccatorum; ita se dicere demonstrabant, ut tamen ignoratis peccatis alienis neminem maculari posse faterentur. Hoc enim & de malis piscibus dixerant, quòd sicut illos latentes in fluctibus, quamvis jam intra retia, non vident piscatores; sic latentes malos in Ecclesia nesciunt sacerdotes, & ab eis ideo minimè polluuntur. Nec tamen vel leviter vel tenuiter in tam prolixis & tanta dilatione accepta conscriptis litteris probare conati sunt, quod maximè in mandato Catholicorum commemoratum est, ut probarent, non solùm vera esse crimina Cæciliani, (nam hoc parum est;) sed etiam Ecclesiæ, quæ per omnes gentes usque ad terræ terminos dilatatur, ea probari & innotescere potuisse, ut consequenter saltem secundùm ipsos posset cognitorum peccatorum contagione maculari.

CAPUT IX.

15. CUM itaque litteræ Donatistarum recitatæ fuissent, voluit Cognitor, ut etiam quæ Catholici recitanda dederant legerentur. Sed Donatistæ ad ea quæ scripserant ut responderetur, flagitare cœperunt. Quod & Catholici magis volebant, ne illæ litteræ sic manerent, quasi eis non potuerit responderi. Incipientibus ergo Catholicis respondere, Donatistæ interrumpere & obstrepere cœperunt, ne perpetuus respondentis sermo decurreret, sicut eorum litteræ nullo interpellante fuerant recitatæ. Volentibus ergo Catholicis divina testimonia quæ ipsi posuerant, & ea quæ [a] illi commemoraverant, ostendere quemadmodum essent accipienda, ne inter se deprehenderentur esse contraria, cùm essent utraque divina, & utique consona non dissona esse deberent, primitus de areæ similitudine cœperunt dicere. Tunc Donatistæ interrumpentes dixerunt, * quòd de area non legeretur in Evangelio scriptum. Cùmque expressiùs à Catholicis locus Evangelii commemoraretur; rursus interrumpendo dixerunt, occultos malos dictos esse paleam postea ventilandam. Inde inter strepitus & interruptiones eorum, de zizaniis & tritico dissensio nata est, propter mundi nomen, quo Donatistæ nolebant intelligi Ecclesiam, quia scriptum est, *Ager est hic mundus*. Et multa testimonia protulerunt, quibus sancta scriptura mundum non nisi malos commemorasset; sicuti est, *Qui dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo*; & cetera talia: ut quasi ex hoc ostenderent, mundi nomine Ecclesiam significari minimè potuisse. Contrà Catholici alia testimonia proferebant, quibus in bono mundi nomen esse positum ostenderetur; sicuti est, *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*: & cetera hujusmodi, ubi ostenderetur Ecclesia, quoniam ipsa utique per Christum reconciliatur Deo. Et hæc agebantur, Catholicis sermonem suum prosequendo perpetuare conantibus, illis autem ne id fieret perstrepentibus; cùm suam responsionem non reservarent, sicut Catholici fecerant, cùm eorum epistola legeretur; sed crebras contradictiones interponendo, ne Catholicorum prosecutio imperturbata procurreret, impedirent.

** Confer. lib. 3. c. 18. Gaudent. cap. 4.*

Matth. 13. 38.

1. Iohan. 2. 15.

Mundi nomen aliquando in bono Scriptura usurpat.

2. Cor. 5. 19.

16. Flagitantibus itaque patientiam eorum Catholicis, & per multas Cognitoris interlocutiones vix impetrantibus; responderunt litteris eorum, ostendentes multis sanctarum scripturarum testimoniis & exemplis, malos in Ecclesia nunc sic esse permixtos, ut quamvis debeat vigilare ecclesiastica disciplina, ad eos non solùm verbis, sed etiam excommunicationibus & degradationibus corripiendos, tamen non solùm in ea latentes nesciantur, sed plerumque propter pacem unitatis etiam cogniti tolerentur: sic ostendentes divina testimonia consonare, ut & illa quibus commendaretur Ecclesia cum malorum commixtione, hoc tempus ejus significarent, qualis est in præsenti sæculo; & illa testimonia quibus commendatur non habere commixtos malos, illud ejus tempus significarent, qualis venturo sæculo in æternum futura est. Sicut nunc mortalis est, id est, ex mortalibus hominibus constat: tunc autem immortalis erit, quando in ea nemo morietur: sicut ipse Christus isto tempore fuit pro illa mortalis, post resurrectionem autem jam non moritur, & mors illi ultrà non dominabitur; quod etiam Ecclesiæ suæ in fine sæculi præstiturus est. Hæc duo tempora Ecclesiæ, quæ nunc est, & qualis tunc

Conciliatio scripturarũ de permixtione bonorum & malorum in Ecclesia.

Rom. 6. 9.

[a] Am. Er. & Lov. *illæ*. Legendum, *illi*: ut ad Donatistas referatur.

erit, significata esse etiam duabus piscationibus: A unà ante resurrectionem Christi, quando mitti Luca 5. 1 jussit retia, nec sinistram nec dexteram nominans partem, ut nec solos malos, nec solos bonos, sed commixtos bonis malos intra retia suorum sacramentorum futuros doceret: post resurrectionem autem quando jussit retia mitti in dexteram par- Johan 21. 6 tem, ut post resurrectionem nostram bonos solos in Ecclesia futuros intelligeremus, ubi alienis hæreses & schismata non erunt, quibus modò retia disrumpuntur. Nam & Evangelium non tacuit in prima piscatione commemorare retia B Ibid. 11. esse disrupta: & in novissima dictum est, *Et cùm tam magni essent pisces, retia non sunt disrupta.* De tali Ecclesia dictum esse, quòd per illam non Isai. 52. 1 erat transiturus incircumcisus & immundus. Ad immundos enim pertinere schismaticas separationes, quæ tunc non erunt, quia retia non sunt Gen. 7. 8. disrupta. Hoc etiam significasse, quòd corvus avis immunda exierit de arca, & non redierit. Quæ tamen arca exeunte corvo non utique omnibus immundis animalibus caruit, sed in ea fuerunt & munda & immunda usque ad diluvium, sicut in Ecclesia boni & mali usque ad sæculi finem. Sed sicut non de immundis, sed de mundis animalibus Noë obtulit sacrificium; ita non ii qui mali sunt in Ecclesia, sed ii qui boni sunt perveniunt ad Deum.

17. De Prophetis etiam, quia dixerant Donatistæ in litteris suis, non eos communicare illis in quos mala tanta dixerant: responderunt Catholici, quòd unum templum fuerit quo uni- D versi utebantur, nec quemquam Prophetarum, qui tanta dixerunt in malos, constituisse sibi aliud templum, sacrificia, sacerdotes. Et quòd Donatistæ in litteris suis posuerant testimonia Scripturarum, quibus ostenderent ad peccata parentum etiam filios pertinere; cùm hoc unquenumquam rectè intellectum sit, nisi de iis filiis qui parentum iniquitates imitarentur: responderunt Catholici, cùm tanta in illum populum & acerba dicta sint divinis eloquiis, quæ etiam ipsi in E suis litteris commemoraverunt, ut quasi nullus illic remansisse videretur bonus, non solùm ibi fuerunt iidem ipsi Prophetæ sancti, verùm etiam ex ipso populo exorti erant, quos ipse Dominus in suæ carnis adventu laudabiles reperit, sicut Luca 1. & 2. fuerunt Zacharias & Elizabet, & sicut Johannes filius eorum, sicut Simeon senex & Anna vidua. Unde apparet quàm impiè, quàm calumniosè objicerentur Catholicis toto orbe diffusis crimina Cæciliani; cùm Simeoni & Annæ & ceteris F talibus objici non possent crimina illius populi, in quo nati fuerant, sacramentis ejusdem populi consecrati, quæ crimina eidem populo non humana opinio, sed sermo divinus objecerat. Com- Zach. 9. memoratum est etiam testimonium propheticum, ubi signati sunt, ne cum malis perirent, qui gemebant facinora, quæ fiebant in medio eorum; nec tamen corporaliter separati sunt.

(Parentum peccata quomodo ad filios pertineant.)

18. Deinde ibi commemoratum est qualis separatio bonis hoc tempore ab impiis & malis fieri G debeat, ne communicetur peccatis alienis, corde videlicet & vitæ morumque dissimilitudine; nec Isai. 52. 11. aliter intelligi debere quod scriptum est, *Exite de medio eorum, recedite inde, & immundum ne tetigeritis*; id est, discernimini aliter vivendo, & immunditiæ non consenseritis. Ibi etiam opportunissimo loco responsum est Donatistis ad illud Supra cap. ... quod dixerant, cùm eos peteret Cognitor ut sederent, scriptum sibi esse, ut cum talibus non sederent. Dictum est enim à Catholicis, cùm eorum litteris responderent, non sic intelligendam esse separationem à malis hoc tempore, quemadmodum illi intellexerant, qui secum tamquam cum impiis non sederunt, quia scriptum est, Psal. 25. 4. *Non sedi in concilio impiorum.* Cùm utique si impios putarent, nec illud quod in eodem Psalmo consequenter prohibetur, facere debuerunt. Nam ibi sequitur, *Et cùm iniqua gerentibus non introibo.* Cùm ergo illi intrassent eum eis quos impios putarent, quare non etiam sederunt, ut in utroque non corporalem, sed spiritalem consessum & ingressum devitasse viderentur? Ibi commemorata est etiam caussa Maximianistarum totiens jam illis objecta, ubi & se & illos quibus dilationem dederunt in Maximiani schismate positos, ejusdem in damnatione Primiani socios, tamen illius contagio dixerunt non esse pollu- C tos; qui Cæciliani criminibus orbem Christianum usque ad terminos terræ periisse contenderent.

Caput X.

19. Ad hæc Donatistæ, cùm validissimis Scripturarum documentis & exemplo suo de Maximianistis respondere non possent; ad illud quod jam peractum fuerat redierunt, dicentes mundum non bene intelligi Ecclesiam, in qua simul & triticum & zizania jussa sunt crescere: cùm Catholici & tot testimonia divina jam commemorassent, quibus ostenderetur mundus etiam in bona significatione positus, & in ea non nisi Ecclesia posset intelligi; & quomodolibet acciperetur mundus, quando utrùmque semen per mundum cresceret, non debere propter zizania totius mundi triticum deseri. Cùm ergo hæc jam dicta fuissent, & quæstio ipsa jam terminata videretur, ad eam rursus summâ inopiâ redierunt, eadem per eadem replicantes, quærentes quomodo potuerit diabolus in Ecclesia seminare zizania. Deinde calumniantes, quòd duas Ecclesias Catholici dixerint, unam quæ nunc habet permixtos malos, aliam quæ post resurrectionem eos non esset habitura: veluti non iidem futuri essent sancti cum Christo regnaturi, qui nunc pro ejus nomine cùm justè vivunt tolerant malos.

20. Ad hæc Catholici responderunt, etiam ipsos jam fuisse confessos, esse in Ecclesia vel occultos malos: & vicissim quæsierunt, quomodo eos in Ecclesia diabolus seminaverit; quod illi quasi fieri non posset, de zizaniis requirebant. Repeterunt etiam Catholici testimonium Cypriani, qui eamdem Evangelicam similitudinem Epist. ad Max. non aliter intellexit, quàm ut in Ecclesia diceret esse zizania, nec latere, sed cerni. Contra quod testimonium illi omnino nihil ausi fuerant respondere, cùm auctoritatem Cypriani tanti habeant, ut per illam conentur defendere quod malè de iterando baptismo sentiunt & faciunt. De duabus etiam Ecclesiis calumniam eorum Catholici refutarunt, identidem expressiùs ostendentes quid dixerint, id est, non eam Ecclesiam quæ nunc habet permixtos malos alienam se dixisse à regno Dei, ubi non erunt mali commixti; sed eamdem ipsam unam & sanctam Ecclesiam nunc esse aliter, tunc autem aliter fu-

turos [illegible] nunc habere malos mixtos, tunc non habituros [illegible], sicut nunc mortalem [illegible] quod ex mortalibus constaret hominibus, tunc autem immortalem quòd in ea nullus esset [illegible] corpore moriturus: sicut non ideo duo Christi, quia * prior mortuus postea non moriturus. Dictum est etiam de homine exteriore & interiore, quæ cùm sint diversa, non tamen dici duos homines: quantò minùs dici duas Ecclesias, cùm iidem ipsi qui nunc boni tolerant permixtos malos & resurrecturi moriuntur, tunc nec mixtos malos habituri sint, nec omnino morituri. De ipso quoque numero, quoniam Donatistæ Scripturarum testimoniis unam Ecclesiam commendaverunt, velut contra duas quas Catholicos affirmasse jactabant, responsum est à Catholicis, etiam multas Ecclesias in Scripturis inveniri dictas, & septem ad quas Johannes scribit, quæ tamen multæ illius unicæ membra esse intelligerentur: ut hinc appareret multò minùs sibi debere objici duas, cùm eamdem ipsam unam dixerint non talem nunc esse qualis in resurrectione futura esset, quando quidem Apostolicis litteris non objiciantur multæ, ex quibus ipsa una constaret. Ad hæc Donatistæ rursus eadem replicare non destiterunt, insuper adjicientes & invidiosè jactantes, quòd Ecclesiam mortalem Catholici dixerint; & ideo negantes eam mortalem esse, quia Trinitas immortalis est, cujus gratiâ consecratur Ecclesia; & quia Christus ideo pro ea mortuus sit, ut eam faceret immortalem: quasi Catholici dixerint, non eam fieri immortalem gratiâ Dei, & effuso pro ea sanguine Salvatoris: sed tempora esse discernenda dixerunt, præsens videlicet quo moriuntur omnes sancti, sicut mortuus est ipse Christus; & futurum, quo resurgent, & nullo morituro vivent cum illo qui jam resurrexit.

* f. prius est mortuus.

Apoc. 1.

CAPUT XI.

21. HÆc inter eos cùm agerentur, & quamvis manifesta atque dilucida Donatistis certantibus superflua replicarentur; promisit Cognitor de his se quæ satis audisset extremâ sententiâ judicaturum, & jussit illud agi potiùs, unde extiterit prima caussa dissidii. Tunc Donatistæ urgere cœperunt, ut de his quæ audisset primitus judicaret. Quod cùm etiam Catholici exigerent, & ille in eo quod dixerat permaneret, juberetque illud agi potiùs, ut caussa primi dissidii monstraretur; petierunt Catholici, ut quæ offerebant recitarentur. Quod cùm fieri præcepisset, obnixiùs Donatistæ resistere cœperunt, & * cogere ut jam de cognitis judicaret, eadem quæ transacta fuerant repetentes; & addentes, quòd omnino judicare de illa caussa non deberet, quam volebat agi recitatione eorum, quæ à Catholicis oblata fuerant recitanda; dicentes hujus caussæ Christum judicem esse debere; & invidiam facientes Catholicis, quòd hominem petiverant judicem; dicentes etiam fuisse de persecutionibus, quas perpeti viderentur. Ad hoc Catholici responderunt, nec de homine judice postulato eos debere facere invidiam, qui & de caussa Maximianistarum judicaverunt, nec eam Christo judici servaverunt; & ipsam Cæciliani caussam primitus ad hominem, hoc est, ad imperatorem Constantinum accusantes miserunt: nec de persecutionibus, quòd aliquid ab Imperatoribus pro Ecclesia Catholi-

* idest, instare.

A ci peterent, cùm eorum Circumcellionibus & clericis tam horrenda mala committerent. Ubi frustra responderent, nihil hoc ad [illegible] tes pertinere; cùm [illegible] ricos [illegible] [illegible] esse asserebant.

22. Ibi etiam cùm dictum esset, quòd [illegible] & acerbo humanos oculo persecuti sint, in quo scelere diabolum crudelitate pervicerunt, qui hoc in sancti viri carne non fecit, quam in potestatem acceperat affligendam: hîc Donatistæ B quæsierunt, utrùm qui faciunt filii essent diaboli, an qui patiuntur: quasi Catholici aliud quam passiones suas dixerint immanissima à clericis & Circumcellionibus eorum. Verumtamen etiam hîc non prætermiserunt Catholici occasione oblata, eis Maximianistas objicere, & dixerunt secundùm eorum sententiam meliores esse Maximianistas, quos apud tres vel eo ampliùs proconsules persecuti sunt. Illi enim * si passi sunt, victi fecerunt. Et urgebant Catholici, ut res- C ponderent, utrùm ex ipsis quos damnaverunt & persecuti sunt, non susceperint Felicianum, & utrùm non eum habeant in collegio suo. Ad quod illi objectum sicut semper omnino obmutescentes, in aliud ierunt, objiciendo Catholicis, quòd diabolum defendissent: quia dixerant eum sancti Job oculis pepercisse, unde illum isti crudelitate vicissent. Et susceperunt accusare diabolum velut defensum à Catholicis, dicentes eum magis crudeliter in carne Job oculis peper- D cisse, ut manerent ad spectaculum vulneris, quod universo corpori inflixerat. Quod multùm mirum est, quare hoc pro magno dicere voluerint, nisi fortè ut intelligerentur piè fecisse, qui oculos in hominibus persecuti sunt, ne cruciarentur videndo vulnera sua, quæ ab eis per totum corpus acceperant.

[illegible] Circumcel. [illegible] in [illegible]

Job 2.

* f. illiterum persecutionem passi sunt, isti fecerunt.

23. Sed cùm iterum Donatistæ persecutiones quas patiuntur exaggerantes, suorum quasdam mortes commemorarent in oppido Bagaiensi, responsum est à Catholicis, eos hoc passos es- E se, dum eorum violentiæ resisteretur, quam & judici inferre conati sunt. In illo oppido commemoraverunt Catholici ab eis horrenda esse commissa, ita ut etiam basilica esset incensa, & in ignem missi codices sancti. Mortes autem illorum magis esse ex consuetudine quam habent, ut se ipsi præcipitent. Cùmque his Donatistæ respondentes exaggerarent identidem velut persecutiones, quas paterentur, tamquam ex his F fructibus suos adversarios malam esse arborem jactitantes, & petentes identidem ut de agro & zizaniis & de una & immortali Ecclesia judicaretur; contrà autem Catholici fructus eorum commemorarent schismata & rebaptizationes, & quòd ipsi primitus majores suos apud Imperatorem accusassent, atque in hujusmodi muris objectis diu conflictio versaretur: maluit Cognitor hæc omnia cohibere, promittens de his judicium G posteriore sententiâ. Et recitari jussit quod à Catholicis oblatum jam legi cœperat & fuerat interruptum. Sic peracta est caussa Ecclesiæ, quam magnopere Catholici curaverant à Cæciliani caussâ distinguere; quoniam ei non posset cujuslibet præjudicari criminibus, quæ contra omnes humanas criminationes tot testimonia divina meruisset. Ex hoc jam cœpit agi etiam caussa Cæciliani.

Basilica Bagaiensis à Donatistis incensa, & codices sancti in ignem conjecti.

CAPUT XII. De caussa Cæciliani.

* Supra cap. 7.

24. QUINTO ergo loco hæc acta sunt. Recitatæ sunt duæ relationes Anulini proconsulis ad Constantinum imperatorem: una quæ jam * superiùs erat recitata, qua ostendit majores Donatistarum, id est, de parte Majorini, dedisse sibi chartas criminum Cæciliani, & postulasse Constantino mittendas, seque illas memorato Imperatori misisse: altera autem qua ostendit ex ejusdem Imperatoris jussione denos ex utraque parte, ad agendam caussam, ut mitterent, eos se convenisse, atque illos promisisse facturos. B Tum deinde lectæ sunt etiam litteræ * supradicti Imperatoris ad episcopos datæ, ubi eis caussam Cæciliani injunxit audiendam. Atque inde ex ordine legi cœpit etiam episcopale judicium Melchiadis Romani episcopi & aliorum cum illo Gallorum & Italorum episcoporum, in eadem urbe Romæ factum, cujus judicii prima parte, id est, gestis primi diei recitatis, ubi accusatores Cæciliani qui missi fuerant, negaverunt se habere quod in eum dicerent; ubi etiam Donatus à C Casis nigris in præsenti convictus est, adhuc diacono Cæciliano schisma fecisse Carthagine; de Carthaginis enim schismate exorta est adversùs Ecclesiam catholicam pars Donati: ubi etiam promiserunt iidem adversarii Cæciliani alio die se repræsentaturos, quos caussæ necessarios subtraxisse arguebantur; & hoc mentiti, ulteriùs ad judicium accedere noluerunt. Hac ergo judicii parte recitata, cùm cœpisset recitari quid alio die gestum sit; interruperunt Donatistæ, & D petere instantissimè cœperunt, ut priùs ea quæ offerebant recitarentur, asserentes non esse ordinis, ut priùs absolutio Cæciliani, quem nondum accusaverant, legeretur; & de hoc aliquantò diutiùs conflixerunt: cùm Catholici dicerent, non debere interrumpi quod legi jam cœperat, donec ejusdem judicii omnia gesta terminarentur; illi autem è diverso assererent, ea quæ interrumpebantur, nec incipi debuisse ut legerentur, quoniam non competeret priùs defendi E hominem quàm accusari. Ad hoc Catholici respondebant, cùm caussa schismatis à Cognitore quæreretur, petissent illa legerentur, quæ oblata fuerant ad legendum, cùm ageretur de persona petitoris. Duas itaque ob res illa voluisse recitari; ut appareret eos primitus in hac caussa hominem judicem postulasse, qui faciebant Catholicis invidiam, quòd in hac Collatione homo Cognitor residebat; & ut petitoris persona constaret: & quoniam legi cœpta fuerant, non de- F bere interrumpi, sed usque ad finem recitando perduci. Inter hæc Cognitor, cùm hoc primò voluisset, quod à Catholicis petebatur, ut ea quæ recitari cœperant finirentur; postea tamen ei Donatistæ extorserunt, ut ea quæ ipsi offerebant dilatis illis legi permitterentur.

* Vide infrà in Appendice.

CAPUT XIII. De Mensurio Carthaginensi episcopo.

25. TUNC Donatistæ aliquantùm prælocuti sunt, quòd Mensurius qui fuerat ante Cæcilianum Ecclesiæ Carthaginensis episcopus, tempore persecutionis tradiderit persecutoribus sanctas scri- G pturas. Et hoc ut probarent, legerunt ejus epistolam ad Secundum Tigisitanum datam, qui tunc habebat primatum episcoporum Numidiæ. In qua epistola videbatur Mensurius velut de suo crimine confiteri: qui tamen non scripserat se

Epistola Mensurii ad Secundum Tigisitanum.

A sanctos codices tradidisse, sed potiùs ne à persecutoribus invenirentur abstulisse atque servasse; dimisisse autem in basilica Novorum quæcumque reproba scripta hæreticorum, quæ cùm invenissent persecutores & abstulissent, nihil ab illo amplius postulasse. Veruntamen quosdam Carthaginensis ordinis viros postea suggessisse proconsuli, quòd illusi fuerant qui missi erant ad Christianorum scripturas auferendas & incendendas, quia non invenerant nisi nescio quæ ad eos B non pertinentia; ipsas autem in domo episcopi custodiri, unde deberent proferri & incendi: proconsulem verò ad hoc eis consentire noluisse. In eisdem etiam litteris lectum est, eos qui se offerrent persecutionibus non comprehensi, & ultro dicerent se habere scripturas, quas non traderent, à quibus hoc nemo quæsierat, displicuisse Mensurio, & ab eis honorandis eum prohibuisse Christianos. Quidam etiam in eadem epistola facinorosi arguebantur & fisci debitores, C qui occasione persecutionis vel carere vellent onerosâ multis debitis vitâ, vel purgare se putarent, & quasi abluere facinora sua, vel certè adquirere pecuniam, & in custodia deliciis perfrui de obsequio Christianorum. Crimen tamen Donatistæ non ingerebant Mensurio, nisi de codicibus traditis: mentitum eum quippe dicebant, quòd illi non fuerint codices sancti, & peccatum suum tegere voluisse; quamvis & ipsam fictionem criminarentur. Recitarunt etiam rescri- D pta Secundi Tigisitani ad eumdem Mensurium pacificè data, ubi & ipse narravit, in Numidia persecutores quæ egerint: & qui comprehensi & scripturas sanctas tradere nolentes, & multa mala passi & gravissimis suppliciis excruciati & occisi sunt: eosque honorandos pro martyrii sui merito commendavit, laudans eos non tradidisse scripturas sanctas, illius mulieris exemplo, quæ duos exploratores in Jericho, in quibus figura- rentur duo Testamenta, vetus & novum, trade- E re persecutoribus noluit. Quod quidem exemplum si sub hac figura est intelligendum, Mensurium potiùs adjuvabat. In suis enim litteris Mensurius reprehendebat eos, qui scripturas sanctas, quamvis eas non traderent, se tamen habere faterentur; quod mulier illa non fecit. Neque enim eos exploratores qui quærebantur, apud se esse confessa est, sed negavit. Scripsit etiam Secundus, & ad se ipsum missos à Curatore & Ordine Centurionem & Beneficiarium, F qui peterent divinos codices exurendos, eisque respondisse, *Christianus sum & Episcopus, non traditor.* Et cùm ab eo vellent aliqua [a] ecbola, aut quodcumque accipere; neque hoc eis dedisse, exemplo Eleazari Macchabæi, qui nec fingere voluit suillam carnem se manducare, ne aliis præberet prævaricationis exemplum. Hæ litteræ Mensurii & Secundi donec legendo terminarentur, Catholici patienter audierunt; quamvis testati fuerint eas esse familiares, nec ad caussam G Ecclesiæ pertinere.

Rescripta Secundi Tigisitani.

Josue 2.

a

2. Mach. 6. 24.

CAPUT XIV.

26. COGNITOR ergo commonens Donatistas, ut patientiæ vicem redderent, jussit perlegi quæ oblata à Catholicis jam ex parte fuerant recitata. Hîc Donatistæ poposcerunt, ut priùs etiam legeretur quod de caussâ Cæciliani

[a] *Ecbola hic dicuntur ejectamenta, seu res quarum nullus est usus. Huc pertinet illud Silvani in Actis suprà citatis lib. 3. contra Cresconium cap. 29. Nihil hic remansit, totum hoc ejectum.*

offerebant. Hoc quoque sine ulla difficultate Catholicis permittentibus, & commendantibus quàm patienter hoc permitterent, ut boc eis & illi rependerent, jussit quod offerebatur Cognitor recitari. Et recitatum est à Donatistis concilium ferme septuaginta episcoporum contra Cæcilianum apud Carthaginem factum, ubi eum absentem damnaverunt, quòd ad eos venire noluerit; tamquam à traditoribus ordinatus, & quia cùm esset diaconus, victum afferri martyribus in custodia constitutis probibuisse dicebatur. B Nominati sunt etiam quidam [a] collegæ Cæciliani, qui traditores asserebantur publicis gestis, quæ tamen gesta non legebantur. Inter bos autem maximè Felix Abtugnensis acerbiùs accusatus est, ita ut *fons malorum omnium diceretur*. Deinde sententiæ à singulis dictæ sunt, primitus à Secundo Tigisitano, qui eorum princeps fuit; deinde à ceteris: quibus expresserunt se Cæciliano & collegis ejus non communicare. Hoc itaque concilio recitato Catholici responderunt, C illas litteras Mensurii & Secundi ad invicem datas, satis demonstrasse pacatos, nibil postea criminis de facto Mensurii vel accusatum vel judicatum: coocilium verò quod contra Cæcilianum factum legerant, non quidem habere cousulem & diem, sed hinc se nullum crimen objicere, quòd magis negligentiæ quàm fraudis esse potuerit.

Concilium Carthaginense schismaticorum contra Cæcilianum.

CAPUT XV

Concilium Cirtense sub Secundo Tigisitano. *Vide lib. 3 contra Cresc. an. c. 27. & Optatum lib. 1.*

27. SED obtulerunt iidem Catbolici aliud concilium sub eodem Tigisitano babitum in civitate Cirtensi, cujus consul & dies cùm legere- D tur, Donatistæ dixerunt, nec consulem, nec diem talia solere babere decreta. Hìc Catholici responderunt, illorum esse istum forsitan morem, qui concilia sua nollent in aliqua falsitate convinci, Catbolicorum autem concilia consules & dies semper habuisse. Deinde cœpit identidem concilium, quod Catbolici adtulerant, recitari, ubi Secundus quosdam de quorum traditione audierat, & singillatim interrogabat, & eos coofessos à consessu removebat. E Quod eo modo recitabatur, ut cùm ex Cirtensi concilio lecta esset confessio traditorum, legeretur etiam de concilio Carthagioensi nomen ejus [*] velut traditoris in Cæciliani caussa damnati. Deinde ventum est ad ipsius Secundi Tigisitani à Purpurio Limatensi crimen objectum; cui Purpurio idem Secundus occisos ab eo in carcere Milei filios sororis ejus objecerat: ubi ille vicissim ei crimen traditionis objecit, dicens detentum eum fuisse à Curatore & Ordine ut Scripturas daret, F nec eum potuisse dimitti nisi aliquid tradidisset. Hoc autem quod ei objecit Purpurius, detentum eum fuisse à Curatore & Ordine ut Scripturas daret, idem Secundus in litteris quas Mensurio rescripserat, penè confessus est, ubi ait missum ad se fuisse à Curatore & Ordine Centurionem & Beneficiarium, & à se Scripturas petitas, vel quælibet ecbola; quæ quidem se non tradidisse dixit: sed cùm ipse illic commemoraverit tot martyres, qui cùm tradere noluissent, excrucia- G ti & occisi sunt; quomodo ipse detentus & convictus & nolens aliquid tradere, nibil pati & dimitti potuerit, nec Mensurio scripsit, nec Purpurio respondit. Non enim Centurioni & Beneficiario dixit se Scripturas non habere, sed respondit se omnino non tradere. Quod illi autem quomodo illo dimisso renuntiare potuerint sine suo exitio, non apparet, præsertim quia idem Secundus non quoslibet infimos, sed etiam patres-familiàs, cùm hoc idem persecutoribus respondissent, crudelissimis mortibus dixit occisos. Sed de hac re Catholici nullum Secundo B crimen objecerunt: sed tantummodo quod ei Purpurius objecit, & propter quod pacem, ne schisma fieret, omnia illa Deo dimittens, cum traditoribus fecit, recitari voluerunt, ut quales bomines in absentem Cæcilianum sententias dixerint, appareret.

[*] *id est, cujusque eorum, quorum lecta erat confessio.*

CAPUT XVI

28. HOC autem recitato, petierunt Catholici, ut etiam illa quæ dilata fuerant, legerentur, [b] de concilio Carthaginensi, in quo lectum fuerat absentem Cæcilianum à multis episcopis C fuisse damnatum. Hoc illud concilium, quia Catholici recitaverant relationes Anulini proconsulis, quibus appareret chartas criminum Cæciliani Constantino Imperatori esse transmissas: quod utique agentes, confirmaverunt à majoribus suis Cæcilianum apud Imperatorem accusatum. Responsum est autem à Catholicis, illud Carthaginense concilium sic non præjudicare absenti Cæciliano, quemadmodum noo præjudicavit absenti Primiano concilium eorum, à quibus in Maxi- D miani caussa damnatus est: quoniam magis tenuit pars Donati, quod actum est postea pro Primiano, quàm illius concilii auctoritatem quo fuerat antè damnatus: sic ergo & in Cæciliani caussa debere adtendi quod postea gestum est. Hìc Donatistæ de Maximiani caussa coartati dixerunt, *nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ*. Quam sententiam in ore habere solent omnes Catholici, cùm Donatistæ aliorum crimina aliis objicientes suam separationem de- E fenderent, & orbem Christianum nescio quibus Afrorum criminibus accusarent. Nam & ista Collatione totum quod egerant Catholici, ut Ecclesiæ caussam à caussa Cæciliani distinguerent asserentes in Ecclesia permixtos malos noo obesse bonis, nec eos suis maculare peccatis, hoc utique egerant, ut nec caussa caussæ præjudicaret, nec persona personæ. Quod ab adversariis dum aliud ageretur, voce apertissima confirmatum est. Sed Cognitor cùm quæsisset quid de Carthaginensi con- F cilio Catholici responderent; iterum responderunt, non esse contemnendam similitudinem caussæ Primiani, quia & Dominus Christus Judæos de factis eorum convincens perducebat ad verum.

Donatistæ suo se gladio jugulant.

29. Deinde Donatistæ longa prosecutione agebant, ut ex illius auctoritate Carthaginensis concilii confirmaretur Cæciliani damnatio, quòd ad tot sacerdotes venire noluerit; quasi non & Primianus ad eos à quibus damnatus est, cùm eorum factionem cognosceret, simili voluntate G non venerit: & quòd non exspectaverit Cæcilianus, ut princeps à principe ordinaretur; cùm aliud [c] babeat Ecclesiæ catbolicæ consuetudo,

[a] Inter Cæciliani collegas ibi traditionis nomine commemoratos, fuerunt Novellus Tyzicensis & Faustinus Tuburbitanus, ex lib. post collationem ad Donatistas cap. 22.

[b] Locus depravatus ac mutilus, ex indiculo Collationis cap. 169 & 170. sic ferè redintegrandus: *ut etiam illa quæ dilata fuerant legerentur, unde afferentes posse monstrari, quid de Cæciliano gestum sit, quidve sentiendum de concilio Carthaginensi, in quo lectum fuerat Cæcilianum à multis episcopis fuisse damnatum. Contrà Donatistæ Catholicos urgebant ut verum esse faterentur illud concilium: quia Catholici recitaverant relationes &c.*

[c] Apud Am. *babebat*.

ut non Numidiæ, sed propinquiores episcopi episcopum Ecclesiæ Carthaginis ordinent: sicut nec Romanæ Ecclesiæ ordinat aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo Ostiensis episcopus. Hoc autem dicentes de sua consuetudine, quam nescio quando instituerunt, Ecclesiæ catholicæ præjudicare conabantur: quæ consuetudo si antiqua esset, hoc ipsum objecissent Cæciliano, quando eum absentem damnaverunt. Dixerunt etiam scripsisse Optatum, quòd Cæcilianus dixerit, *Si traditores sunt qui me ordinaverunt, ipsi veniant, & ordinent me.* Quod quidem si dictum est, ideo dici potuit ad illos irridendos, quibus hoc mandasse perhibetur, quoniam certus erat ordinatores suos non esse traditores. Non enim ait, quia traditores sunt: sed, *si traditores sunt*: ut innocentia eorum probanda restaret, ubi probari rectè potuisset.

Romanus episcopus ab Ostiensi ordinatur.

Optat. lib. 1.

30. Ad hæc, & si quæ alia prolixâ prosecutione dixerunt, breviter responderunt Catholici, non sufficere ad caussam Cæciliani Carthaginense concilium, ipsos etiam judicasse, qui eam ad Imperatorem accusando miserunt; & sic demonstrarunt hoc potiùs esse exspectandum, quò res pervenerit usque ad Imperatoris sententiam, cui eamdem caussam mittendam duxerunt. Hoc enim Catholici instabant, ut omnibus morarum umbraculis amputatis illa potiùs legerentur, quibus lectis olim caussa finita, & Cæciliani innocentia manifestata luce clariùs appareret. Quæ Donatistæ ut legerentur, omnino nolentes, quidlibet aliud interponendo impediebant. Nam cùm Cognitor quæsisset, utrùm priùs esset factum Carthaginense concilium, & postea missa fuerit ad Imperatorem caussa Cæciliani; dixerunt Catholici, quoniam consulem & diem illud concilium non haberet, ad utrumque se respondere: quia si priùs caussa ad Imperatorem missa est, quo exitu terminata sit exspectari oportere: si autem postea, nihilo minùs non istorum, sed illius judicium esse quærendum, quò eam post judicium suum mittendam putarunt. Sed cùm multa Donatistæ insererent de consule & die, cur in suorum majorum concilio non legeretur, ne hinc falsitatis arguerentur, & assererent hanc esse ecclesiasticam consuetudinem, ne dies & consules decretis episcoporum conscriberentur, legi volentes etiam concilium Cypriani, ut hoc probarent, quia nihil aliud nisi moræ quærebantur; (neque enim Catholici in eo caussam suam constituerant, quando ad utrumque responderant, sive prius, sive posterius esset illud concilium, quod contra Cæcilianum apud Carthaginem fecerant;) jussit Cognitor, Catholicis instantibus, ut ista potiùs quæ dilata fuerant, legerentur.

CAPUT XVII

31. TUNC Donatistæ aliam quæstionem interposuerunt morarum plenissimam, sed re vera in qua pro se laborare voluerunt, si possent ostendere quod volebant: illud scilicet Cirtense concilium falsum esse, ubi lectæ fuerant confessiones traditorum invicem sibi ignoscentium ne schisma fieret; quia ipsi legebantur inter ceteros contra Cæcilianum absentem sententias protulisse. Hoc ergo falsum demonstrare conantes, multa dixerunt; sed alia levia esse ipsi judicantes, duo quædam in ea quæstione multùm A commendaverunt, & in eis multùm immorati sunt: unum, quia contra ecclesiasticam consuetudinem ipsum Cirtense concilium diem & consulem haberet; alterum autem, quod persecutionis tempore non posset concilium congregari. Exigebant ergo Donatistæ à Catholicis, ut vel alia concilia proferrent antiqua episcoporum, ubi ostenderent consules & dies etiam conscriptos, vel de ipsis sanctis scripturis tale aliquid recitarent. Ubi Catholici cùm viderent de re B inanissima moras mirabiles & inexplicabiles interponi, (quis enim eos hinc falsitatem crederet objecturos, ubi ad majorem diligentiam temporum adtestatio prænotata legeretur, ne fortè per hanc esset aliquando necessaria indagatio veritatis? quis ergo eos crederet hoc objecturos, ut præpararet antiqua concilia, quibus hanc consuetudinem demonstraret; aut quis tunc iret & vetusta ecclesiastica archiva revolveret?) cùm hoc viderent Catholici, & in Melchiadis conci- C lio diem & consulem demonstrabant, & de ipsis sanctis scripturis commemoraverunt Prophetas indicia antiquissimorum temporum suis litteris prænotasse, quoto anno, cujusque mense anni, quoto die mensis factum esset super eos verbum Domini. Cognitor autem illud de die & consule objectum contemnendum & removendum existimans, jussit gesta apud Melchiadem habita cetera recitari: & recitata sunt. Quibus apparuit omnium qui tunc consederant episcoporum D sententiis & ipsius Melchiadis, Cæcilianum absolutum atque purgatum: Donatum verò damnatum, qui præsens in prima fuerat actione convictus; ille scilicet Donatus à Casis nigris, quem præsentem fuisse tunc constitit.

Melchiadis & Romani concilii pro Cæciliano sententia.

32. Sed hoc recitato, cùm quæreretur à Donatistis quid responderent ad illud Cirtense concilium, eò redierunt, conantes falsum esse monstrare. * Tum dixerunt tempore persecutionis congregari non potuisse concilium. Quod Co- E gnitor non contemsit, & validum existimans, à Catholicis responsionem poposcit; atque inter hæc quæsivit, unde probaretur tempus fuisse persecutionis. Tunc Donatistæ protulerunt martyrum gesta, ubi auditi & pro confessione passi sunt. Jussit etiam Cognitor computare Officium, & renuntiare consideratis * utriusque consulibus & diebus, & qui de concilio Cirtensi, & qui de gestis martyrum legebantur: quia dictum fuerat à Catholicis, post illorum martyrum pas- F sionem, unde persecutionis tempus probabatur, propè annum consecutum fuisse usque ad consulem & diem concilii Cirtensis. Responsio autem computantis Officii mensem interfuisse suggesserat. Voluerunt ergo Catholici de tabulis tolli quod dixerant, ut hoc solum gesta retinerent quod Officium responderat; hoc enim verius esse crediderant. Sed Donatistæ, quod à Catholicis dictum erat, noluerunt de tabulis tolli: unde Catholici non contenderunt, ut eorum in G hoc calumniosus animus appareret. Porrò autem illud erat verius quod Catholici dixerant; Officium autem in computando errans falsum renuntiaverat, quod postea conscripta & diligentiùs considerata gesta docuerunt, sicut potest probare, quem libuerit legere, & non piguerit computare. Nam gesta martyrum quibus osten-

** f. ut scitem.*

* Am. utrisque consulibus.

debatur tempus persecutionis, consulibus facta sunt Diocletiano novies, & Maximiano octies, pridie idus Februarias; gesta autem episcopalia decreti Cirtensis post eorumdem consulatum, tertio nonas Martias: ac per hoc tredecim menses interesse inveniuntur, plures utique quàm undecim, *quos priùs Catholici minùs diligenter computando responderant: sed Officium ut falleretur & mentem interesse responderet, eumdem consulatum putavit, post consulatum autem non advertit, ubi annus jam alius agebatur. Proinde Catholici tamquam ex vera Officii responsione cogebantur ostendere tempore persecutionis illos undecim vel duodecim episcopos in domum privatam convenire potuisse, Donatistis instantibus, ut hoc ex aliis conciliis ostenderent, si aliquo tempore persecutionis facta episcoporum concilia reperire potuissent. Quod Catholici quoniam tunc inquirere & ad horam veteres chartas in archivis ecclesiasticis discutere non poterant, respondebant multo faciliùs duodecim homines in domum convenire potuisse eo tempore, quo etiam congregationes plebium fieri solebant, quamvis persecutione fervente, sicut ipsis gestis martyrum monstrabatur, qui confitebantur in passionibus suis se collectam & Dominicum egisse. Hoc autem Catholici dixerant, & ante quàm supputaret & responderet Officium. Dictum est etiam à Catholicis, episcopalia gesta illa Cirtensia, quæ diligentiâ majorum usque ad hæc tempora servari & inveniri potuerint, sic habenda quemadmodum illæ epistolæ Mensurii & Secundi, quas Donatistæ recitaverunt. Concilium quippe Carthaginense, ubi absentem Cæcilianum septuaginta damnaverunt, commemoratum est etiam à Melchiade, *habitum, ubi Cæcilianus est absolutus. Litteræ verò illæ Mensurii & Secundi nusquam alibi commemoratæ dicebantur, unde nullo alio testimonio veritas earum asserebatur, nec tamen ideo dicebant Catholici falsas esse. Dictum est etiam hoc à Catholicis, ut probarent Donatistæ si possent, tempore persecutionis sic ad se invicem scripsisse episcopos, quemadmodum Mensurium & Secundum scripsisse proferebant. Quod non ideo dicebant Catholici, ut hinc illas Mensurii & Secundi litteras falsas esse monstrarent, quæ seu veræ seu falsæ essent, caussæ nihil officerent: sed ut hinc intelligerent Donatistæ, quàm vana tergiversatione Catholicos cogerent alia proferre concilia persecutionis tempore congregata: quia si eis simili obstinatione diceretur, Proferte & vos alias epistolas persecutionis tempore sic scriptas & missas, quæ si aliquo modo deprehenderentur, & codices occultati exigi possent, & Ordo & Curator & Centurio & Beneficiarius ad discrimen capitis pervenire, qui Secundum tradere nolentem impunitum dimisisse prodebantur; nullo modo ad horam reperirent alias epistolas tempore persecutionis ab episcopis ad episcopos in tam longinqua terrarum similiter datas.

Tempus Cirtensis concilii.

* f. quot.

* f. in judicio habito.

33. Cùm ergo hinc diuturna conflictatio fieret, sæpe repetentibus Donatistis non potuisse A tempore persecutionis concilium congregari ad episcopum ordinandum, quia in apostasia erat mundus, nec erant quibus ordinaretur, & cetera talia: Catholicis autem respondentibus, quòd & episcopi facilè congregarentur tam pauci; ut nec concilium dici debeat; quando plebes congregabantur, sicut gesta martyrum testarentur; & erant sine dubio quibus ordinarentur episcopi, ipsæ utique plebes quas tunc solitas congre- B gari gesta martyrum loquebantur: hæc cùm assiduè multis & variis modis dicerentur, & responderentur: nam & domum privatam Christianis congregandis præstitam constitit tempore persecutionis, sicut in quibusdam gestis martyrum legebatur; quia Donatistæ dixerunt fieri non potuisse, ut illo tempore domum suam quisquam præberet: & commemoratum est usque adeo non esse incredibile, quòd in privatam domum pauci illi episcopi persecutionis tempore C convenerunt, ut fervente persecutione etiam in carcere doceantur baptizati martyres, & illic à Christianis celebrata sacramenta, ubi Christiani propter eadem sacramenta tenebantur inclusi: *inter hæc ergo tandem aliquando, sæpè etiam Cognitor interlocutus, fieri potuisse illum conventum ab episcopis, quando & plebes congregatæ probabantur; compulit Donatistas, ut contra concilium judiciumque Melchiadis, quo Cæcilianus purgatus atque absolutus lege- D batur, si haberent aliquid dicerent, quoniam illic potiùs quàm in illo Cirtensi concilio caussa consisteret.

*Caput XVIII.

34. Tunc Donatistæ ipsum Melchiadem coeperunt crimine traditionis arguere, & dicere, majores suos propterea illius judicium refugisse, quòd traditor fuisset: quasi non jam judicio ejus adsisterent, a & responderant se in Cæcilianum non habere quod dicerent. Sed tamen facto judice intento, utrùm de traditionis crimine Mel- E chiadis aliquod judicium, vel publicum, vel ecclesiasticum proferretur, ipsisque Catholicis id ut probaretur exspectantibus & exigentibus, legerunt Donatistæ gesta quædam prolixissima apud præfectum, ubi nec præfectus ipse cujusmodi esset apparebat, nec locus legebatur, ubi hæc agebantur. Sed gesta ipsa multos multa ecclesiastica tradentes longissimâ recitatione sonuerunt, ubi nomen Melchiadis omnino non sonuit. Quibus peractis cùm Cognitor miraretur aliud pro- F missum & aliud recitatum, illi adhuc ejus patientiam deposcentes, gesta alia recitarunt, in quibus legebatur Melchiades misisse diaconos cum litteris Maxentii imperatoris & litteris præfecti prætorio ad præfectum urbis, ut ea reciperent quæ tempore persecutionis ablata memoratus Imperator Christianis jusserat reddi. Et cùm his quoque gestis nullum Melchiadis crimen & Cognitori & Catholicis defensoribus appareret, dixerunt Donatistæ, Stratonem diaconum, G quem cum aliis Melchiades ad recipienda loca ecclesiastica miserat, superioribus gestis recitatum esse traditorem; & ideo volebant etiam Melchiadem crimine traditionis adspergere, quòd diacono illo non degradato uteretur. In

Donatistæ Melchiadis judicium à Catholicis productum oppugnant.

a Deesse quidpiam videtur. Fortè post *adsisterent*, legendum, *quando inducti ab ipsis testes responderunt se in Cæcilianum* &c. Nam de hac re Optatus lib. 1. *Testes*, inquit, *inducti à Donato, confessi sunt se non habere quod in Cæcilianum dicerent*. Et paulò pòst Melchiadis judicium subjicit in hæc verba: *Cùm constiterit Cæcilianum, ab iis qui cum Donato venerunt, juxta professionem suam non accusari, nec à Donato convictum esse in aliqua parte constiterit, sua communioni Ecclesiasticæ integro statu retinendum meritò esse censeo.*

prosecutione autem sua dixerunt Melchiadem tertium episcopum fuisse ab illo, qui tunc erat cùm traditio illa facta esset. Hîc Cognitor requisivit, utrùm saltem in illis traditionis gestis esset expressum, quòd Straton diaconus fuerit. Et recitatum est eum *hortatorem vanissimæ superstitionis* appellatum: quod non solùm ipse, sed etiam ceteri qui tradebant, appellabantur. Sed Donatistæ responderunt, à gentilibus persecutoribus in contumeliam religionis & diaconos & presbyteros ita vocitatos.

35. Ergo Catholici responderunt, cùm mirum non esset, essetque in rebus humanis usitatissimum, ut non duo tantùm, verùm etiam plures homines uno nomine vocarentur; fieri quidem potuisse ut ille traditor Straton presbyter fuerit, iste autem alius Straton diaconus: quoniam Donatistæ dixerant & diaconos & presbyteros hortatores vanissimæ superstitionis à gentilibus appellari: quamquam omnes clericos isto contumelioso nomine gentiles appellare potuerint, & multo esset incertius cujus gradûs clericus ille traditor fuerit: verumtamen etiam si eum diaconum fuisse posset ostendi, neque hoc esse incredibile aut mirum, cùm ante parvum tempus in ipsa urbe Roma duo Petri diaconi fuerint. Illud quoque additum est à Catholicis, quia etsi demonstraretur, quod omnino non demonstrabatur, eumdem Stratonem diaconum tradidisse, quem postea Melchiades ad recipienda loca ecclesiastica cum aliis diaconis misit, non continuò Melchiadem isto crimine adspergi, quem potuit persecutio longè facere absentem, ut hoc omnino nesciret, eumque innocentem putaret, quem nemo reum accusando monstraret. Contrà hîc frustra Donatistæ eadem per eadem diutissime clamaverunt.

36. Post Collationem sanè etiam de Cassiano Melchiadi calumniati sunt, quia etiam hoc nomen & in diaconis invenitur, quos ad præfectum misit Melchiades, & in illis gestis ubi facta traditio recitata est. Quod si in Collatione dicerent, facilè potuit à Catholicis responderi, in tanta turba Romanorum clericorum nihil mirum fuisse si duo vel plures, non solùm Stratones, sed etiam Cassiani reperirentur; cùm in duodecim Apostolis, non solùm duo Judæ, sed etiam duo Jacobi legerentur: nisi fortè ipsis licuisset Casensem à Donato Carthaginensi distinguere, cùm timerent ne major auctor ipsorum Donatus Carthaginensis damnatus in Melchiadis judicio putaretur; & Catholicis non liceret in tanta multitudine clericorum Romanorum habere plures similibus nominibus appellatos. Falsum enim erat quod Donatistæ dixerant, convenire personas, convenire loca, convenire regiones: quando nec loca, nec regiones, nec ipsæ expressæ personarum dignitates de utrisque gestis, sed sola nominum convenientia legebatur, quam in diversis personis generis humani consuetudo frequentare non cessat.

Duo Donati, alter Casensis, alter Carthagin.

CAPUT XIX

37. SPERNENS itaque Cognitor incertissimas suspiciones, jussit aliquid manifestum contra illa gesta proferri, aut certè Constantini judicium, cujus mentio jam facta fuerat, recitari. Et recitatum est judicium Constantini, quemadmodum se inter partes caussam Cæciliani cognovisse, ad Eumalium vicarium Africæ scripsisset, quòd remotis omnibus arbitris Cæcilianum innocentem, illos calumniosissimos cognovisse testatus est; commemorans etiam in Arelatensi oppido pro Cæciliano factum episcopale judicium, cui judicio jam plurimi ex dissensione consenserant, reliquis adhuc resilientibus & discordantibus: unde ipse de re tota inter partes coactus est judicare. Post harum imperialium litterarum recitationem, quæsivit Cognitor à Donatistis quid contrà dicerent. Ibi Donatistæ rursus ad Melchiadis calumniosam criminationem redire conati sunt: unde cùm essent Cognitoris interlocutione depulsi, & ab eis esset flagitatum, ut contra judicium Melchiadis, vel imperialem sententiam, si haberent aliquid, recitarent: responderunt, etiam imperatorias aures pravis suggestionibus inflatas. Ibi eis Cognitor respondit, quod adtentissimè adverterat, inter partes fuisse judicatum. At illi exigere cœperunt, ut hoc legeretur, utrùm inter partes judicaverit Imperator. Quod cùm fuisset Cognitore jubente recitatum, nihil invenientes quod dicerent, cœperunt de consule memoratis imperialibus litteris calumniari; quòd sine consule fuerant recitatæ. Hinc exorto conflictu, cùm Donatistæ invidiosè dicerent episcopale concilium cum consule fuisse recitatum, & imperatoris litteras consulem non habere; & Catholici responderent, non ibi caussam consistere: Cognitor etiam interlocutus est evidentissimis legibus definitum, imperialia constituta, etiamsi consules non legerentur, in dubium non vocari. Deinde Catholici urgebant, ut apertè dicerent falsum esse quod lectum est; [a] posse enim archiva conquiri.

Judicium Constantini pro Cæciliano. l. lib. 4. contra Crescon. cap. 71.
Arelatense concilium pro eodem.

CAPUT XX.

38. SED hinc repulsi, velut aliquid validissimum prolaturi, petierunt Optatum legi, quod & antè petiverant; unde se probaturos dicebant Cæcilianum ab Imperatore damnatum: & promissum eis fuerat, sed dilatum. Priùs ergo volebat Cognitor ut exprimerent, utrùm litteras imperatorias arguere falsitatis auderent. Quod quidem illi minimè audebant, tamen nihilo minùs consulem deesse invidiosissimè causabantur: Optatum verò legi multo instantiùs flagitabant. Hæc cùm diutius agerentur, in alia charta illarum imperialium litterarum inventus est consul. Quod cùm esset suggestum, Donatistæ dixerunt, *Certè consulem habere non debuit?* quasi hoc aliquando dictum esset, quòd habere non debuerit; ac non etiam si consul defuisset, non impediri imperialis constituti veritatem. Quod cùm eis Cognitor identidem respondisset, recitatus est & Optatus. Recitantibus Donatistis ubi ait: *Eodem tempore idem Donatus petiit ut ei reverti licuisset & ad Carthaginem accederet; tunc à Philomeno suggestore* [b] *ejus Imperatori suggestum est, ut bono pacis Cæcilianus* [c] *Brixiæ teneretur; & factum est.* In quibus verbis Optati, cùm omnino nulla Cæciliani damnatio, sicut illi demonstraturos se esse promiserant, reperiri potuisset, jussit Cognitor totam paginam recitari, ut de superioribus & inferioribus verbis voluntas ejus qui scripserat, nosceretur. Et ex Officio

Optatus lib. 1.

[a] Apud Am. possent.
[b] Sic antiquæ editiones. At Optatus & ex eo Lovanienses substituerunt hic, suffragatore.
[c] Apud Am. constanter scriptum est, Brixa.

recitatum

[illegible]

41. [illegible]

[illegible] Velut [illegible] trio, [illegible] misisse [illegible] ut se [illegible]. In qui [illegible] litter[illegible] Constantinus [illegible] latu[illegible] illâ [illegible] gentiâ p[illegible] de[illegible] inve[illegible]. Q[illegible] u[illegible] que non ita cu[illegible]asset, [illegible] asset, si a[illegible] Cæci[illegible] nu[illegible] apud [illegible] eoque dan[illegible] Britæ r[illegible] contra se ipsos pr[illegible] te con[illegible], & à Cæciliano se fu[illegible] p[illegible] Imperatoris jud[illegible] m nife[illegible] [illegible] su[illegible] lanitatem, quia c[illegible], apertissime con v[illegible] Catholic[illegible] n[illegible] [illegible], se [illegible] pa[illegible] Cæcilian[illegible] ta[illegible] Imperator [illegible] nat[illegible] His itaque rec[illegible] & C[illegible] re[illegible] etiam ipse cer n[illegible] [illegible]ocentia Cæ- c[illegible] & hoc idem et[illegible] Dona[illegible] pon[illegible] *[illegible] arbitrio [illegible]* [illegible] p[illegible] te C[illegible] pr[illegible] c[illegible] Hi cum et

[illegible] pro[illegible] A[illegible] [illegible] Donatistæ [illegible] Cæcilian[illegible] [illegible] post [illegible] [illegible] inter [illegible] & [illegible] pr[illegible] consuler[illegible] [illegible] ostenderent [illegible] nam ad se mitt[illegible] contra se [illegible] [illegible] bu[illegible] [illegible] petuerit [illegible] Ælian[illegible] procons[illegible] petentem [illegible] que inno[illegible] ne codicum divinorum c[illegible], [illegible] esse in præsentia confutando, [illegible] bu[illegible]em interpellare n[illegible] quiescerent, [illegible] q[illegible] appar[illegible] frustra eo[illegible] comparere & adve[illegible] eum [illegible] te v[illegible]uisse. H[illegible] ergo per illas lit[illegible], [illegible] Cæc[illegible]anum, sed etiam Felicem [illegible], se que innocentium persecutores apu[illegible] rem extitisse docu[illegible]

42. Ha[illegible] autem acceptâ [illegible] oppor[illegible] Catholici re[illegible]itandam protule[illegible]unt & [illegible] Æliani tunc proconsulis relationem, de hac re ad Constantinum datam, ubi se caussam Felicis audisse & finisse commemorat, & ipsa gesta * proconsularia, quibus absolutus est Felix, & omnium necessariarum personarum testimoni[illegible] a traditionis [illegible] omp[illegible]bat. Q[illegible] bus recitat[illegible] quid [illegible]ntradici posset [illegible] inquisivi[illegible] Tunc Donati[illegible]æ, quod & an[illegible] dicere cœp[illegible], identidem re[illegible]eru[illegible], quærentes utrum ex præ[illegible]pto Imp[illegible] dire[illegible] Constant[illegible] fuisset li[illegible], & quid postea g[illegible] [illegible] c[illegible], ut ostenderetur, à Cath[illegible] exi gentes [illegible] & gesta proconsul[illegible] quibu[illegible] pol[illegible] ver[illegible], ref[illegible]lere conant[illegible] quibu[illegible] absolutus est Felix, objicientes etiam judic[illegible] tas fuisse personas [illegible] ra quæ solen[illegible] nes contra [illegible]sta qu[illegible]us vincuntur, [illegible] querimoniâ [illegible] D[illegible] etiam, [illegible] dit Fel[illegible]ntem f[illegible]e al[illegible]lutum [illegible] respon[illegible]um est à [illegible]tholicis [illegible] quæ [illegible] ad absolutionem Cæciliani & [illegible] m[illegible] pe[illegible] q[illegible] rentu[illegible] [illegible] j[illegible]tum & mutatum e[illegible]

[illegible]

IN SUBSEQUENS OPUS

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAP[illegible] XL.

Librum etiam scripsi grandem, satis, q[illegible]ntum existimo, di[illegible]genter ad[illegible] Donatistas, post Collationem quam cum episcopis eoru[illegible] habuimus, [illegible] ulterius. Ubi respondi etiam quibusdam v[illegible]bus co[illegible], quæ ad n[illegible] [illegible] [illegible], quas victi, ubi poterant & quomodo poterant, j[illegible]tabant [illegible] de gestis Collationis, unde quid actum si[illegible], breviter noscеretur. M[illegible]lto autem brevius id egi in quadam ad eosdem rursus epistola: sed quia in concilio Numidiæ, [illegible] qui ibi eramus hoc fieri placuit, non est * in ep[illegible]stolis meis. Sic [illegible]pe [illegible] *nus senex, Valentinus, Innocentius, Maximinus, Optatus, Augustinus, Donatus, &* [illegible] *ep[illegible]pi de concilio Certensi ad Donatistas.* Hic liber sic incipit: *Quid adhuc Donatistæ seducimini.*

* La[illegible] patris Donati, ad quos [illegible] scripta est epistola [illegible] postea [illegible] De [illegible] Augu[illegible] ad M[illegible] [illegible], de hac eadem Collatione nostra, quam modo aliq[illegible] [illegible]

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

AD DONATISTAS POST COLLATIONEM,

LIBER * UNUS.

* Scriptus anno 411.

Ipsos Donatianæ partis laicos monet Augustinus, ne ulteriùs seducantur à suis episcopis, quos jam esse in Collatione apud Carthaginem habita, propriis suis verbis ac sententiis prolatisque per eosdem ipsos documentis confutatos, Gesta commonstrant. Horum vanas adversùs Collationis ejusdem judicium calumnias diluit, scripta ab iis quædam post Collationem in vulgus sparsa examinans obiter & refellens.

CAP. I. QUID adhuc Donatistæ seducimini ab episcopis vestris, quorum fallaces tenebræ clara luce discussæ sunt; quorum apparuit error, quorum pertinacia superata est? Quid adhuc vobis jactant vana mendacia? Quid adhuc creditis hominibus victis? Cùm vobis dicunt, judicem præmio fuisse corruptum, quid novum faciunt? Quid aliud omnes victi facere consuerunt, qui veritati consentire nolunt, nisi ut de judicis iniquitate mentiantur? Quærite ab eis, & ad hoc primum vobis respondeant, si possunt, quare ausi sunt venire Carthaginem, & in unum locum nobiscum Collationis gratiâ convenire? Jam ante aliquot annos conveneramus eos publicè, ut nobis conferentibus veritas appareret, & dissensio quæ nos dividit de medio tolleretur. Sed ipsam veritatem refugientes, actis responderunt, *Indignum est ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum.* Quare ergo modò nobiscum convenire voluerunt? Puto quòd non facerent quod eis videbatur indignum, nisi nos cognoscerent non esse progeniem traditorum. Aut certè ipsi vobis respondeant, quare dixerunt, *Indignum est ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum*, & in unum nobiscum postea convenerunt. Quæ res eos coëgit facere quod indignum est? Non enim ligati adducti sunt, sed omnino liberi convenerunt. Si dixerint, quia jusserat Imperator: ergo tunc faciunt quod indignum est, quando jusserit Imperator? Quid ergo irascuntur nescio quibus traditoribus ad caussam nostram non pertinentibus? Codices enim Dominicos persecutoribus dare, utique indignum est: quod cùm fecit traditor, non habet crimen, quia jusserat Imperator. Hoc dicimus, non secundùm veritatem, sed secundùm ipsorum perversitatem. Ipsi enim dixerunt: publica gesta proclamant, apud acta dixerunt. Non quilibet ignotus, sed Carthaginensis episcopus eorum Primianus hoc dixit. Primianus hoc scriptum magistratui Carthaginis dedit, & à diacono suo dicendum apud acta mandavit: *Indignum est ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum.* Ecce convenimus in unum, quid ad ista respondent? Si dicunt, non est indignum: quare mentiti sunt, quando indignum esse dixerunt? Si dicunt, indignum est: quod indignum est quare fecerunt? Uno modo se poterunt asserere, quod indignum est non fecisse, & in illis Primiani verbis non fuisse mentitos, si dicant, Indignum est quidem ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum, sed nos ideo vobiscum in unum convenimus, quia cognovimus vos non esse progeniem traditorum. Quod si ita est, quare nobis jam convenientes in unum, ipsas calumnias objecerunt, nisi fortè ut etiam nos eos cognosceremus non esse filios martyrum? Martyres enim testes dicuntur, testes autem Christi, veri testes sunt. Isti autem falsi testes inventi sunt, qui traditionis crimina & aliena aliis objecerunt, & nec ipsa probare potuerunt.

1. QUID adhuc adtenditis humana mendacia, & divina testimonia non adtenditis? Quid adhuc victis hominibus creditis, & veritati quæ numquam est victa non creditis? Veritas enim Dei, sicut in ipsa etiam Collatione probavimus, perhibuit testimonium Ecclesiæ suæ per multa documenta scripturarum sanctarum, per propheticas & evangelicas litteras: & locus designatus est, unde Christi Ecclesia fuerat inceptura, & fines terræ, quò usque fuerat perventura. Per omnes gentes futuram Ecclesiam suam Dominus CAP. II. Lucæ 24. 47

dicit, incipientem ab Jerusalem. Divina lectio recitatur, quemadmodum cœperit ab Jerusalem, ubi primùm congregatis fidelibus missus est de cælo Spiritus sanctus. [Act. 2. 1.] Divinæ lectiones recitantur, quemadmodum se ab Jerusalem per vicina & longinqua diffuderit. Expressa sunt nomina locorum, manifestata sunt nomina civitatum, in quibus Ecclesia Christi Apostolico labore fundata est. Quæ loca & civitates etiam epistolas ab Apostolis accipere meruerunt: quas epistolas & ipsi in vestris congregationibus legunt, & tamen non communicant eorum locorum & civitatum Ecclesiis, quæ ipsas epistolas accipere meruerunt, objicientes eis nescio quæ crimina Afrorum, quòd eorum contagione perierint; cùm ipsi dixerint in hac ipsa Collatione, quam modò Carthagini habuimus, *quòd nec caussæ caussa, nec personæ persona præjudicet.* [Collat. 3. c. 174.]

[Cap. III.] 3. TUNC autem hoc dixerunt, quando eis diximus: Concilium quod contra Cæcilianum profertis, sic non obest absenti Cæciliano, quemadmodum concilium quod in caussa Maximiani factum est, ubi damnatus est Primianus, non obest absenti Primiano. Protulerunt enim [a] ibi septuaginta & quod excurrit episcopos, qui absentem damnaverunt Cæcilianum, cùm proferantur [b] plus minùs centum episcopi partis ipsorum, qui damnaverant absentem Primianum. Quia ergo diximus eis, sic illud non obesse Cæciliano, quemadmodum hoc non obest Primiano, quoniam contra absentes facta sunt ambo concilia: continuò non invenientes quæ responderent, & horribiles angustias passi, dixerunt, *Nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ*: quod adversùs omnes humanas calumnias in ore habet catholica Ecclesia, nunc autem multo fortiùs multoque liberiùs, quando id quod semper veritas tenuit, etiam inimicorum confessio confirmavit. Quis ergo sine tristitia perferat gravi? Quis gemitum cohibeat? Quis non in lacrymas & in vocem doloris erumpat, qui hoc dignè consideraverit? Ecce ut ab episcopis partis Donati damnatus Primianus non amittat episcopatum, aut ut Primianus damnatus non inquietet partem Donati, nec caussæ caussa, nec personæ persona præjudicat: ut autem Cæcilianus, quem absentem inimici similiter damnaverunt, non deputetur episcopus, & contaminet omnes Christianas gentes usque ad terminos terræ, & caussæ caussa, & personæ persona præjudicat.

[Cap. IV. 1. Pet. 1. 1.] 4. [c] SED voce ipsius unitatis clament Ecclesiæ Ponti, Bithyniæ, Asiæ, Cappadociæ, cæterarumque orientalium regionum, ad quas beatus Petrus apostolus scribit: O pars Donati, non novimus quid dicatis, quare nobis non communicatis? Si Cæcilianus mali aliquid fecit, quod nobis non probatum est nec demonstratum, tamen si mali aliquid fecit, quare nobis præjudicat? Si nos audire non vultis, vos ipsos audite dicentes, *Nec caussæ caussa, nec personæ persona præjudicat.* An usque adeo potest vestra perversitas, ut hæc verba valeant ne vobis præjudicet Primianus, & hæc verba non valeant ut nobis præjudicet Cæcilianus? [Apoc. 1. 11.] Clament etiam similiter Ecclesiæ orientales septem ad quas scribit apostolus Johannes, Ephesi, Smyrnæ, Thyatiræ, Sardis, Philadelphiæ, Laodiciæ, Pergami, & dicant: Quid vobis fecimus, fratres, qui potiùs Donati quàm nostræ communionis esse voluistis? Si Cæcilianus peccavit, quamvis & ipsius crimen non potuistis ostendere, quia sicut Primianus vester, sic absens etiam iste damnatus est: verumtamen qualiscumque ille fuerit, nos vobis quid fecimus? Quare Christiani cum Christianis pacem habere non vultis? Quare in nobis communia sacramenta rescinditis? Quid vobis fecimus? Quare Primiani caussa non præjudicat parti Donati, nisi quia verum est quod dixistis, *Nec caussæ caussa, nec personæ persona præjudicat?* Quare ergo caussa Cæciliani præjudicat hereditati Christi, in qua sumus Apostolorum labore plantati? Ad unam nostrûm scribit apostolus Johannes, quòd habeat pauca nomina in Sardis, eorum qui non inquinaverunt vestimenta sua; nec tamen ab eis qui in ipsa Ecclesia immundi fuerunt, illorum paucorum vestimenta polluta sunt: quoniam verum est quod dixistis, nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ. [Apoc. 3. 4.] Quomodo ergo potest caussa & persona Cæciliani præjudicare nobis? Aut si non præjudicat, quare separamini à nobis? Dicant etiam Ecclesiæ ad quas Paulus apostolus scribit, Romanorum, Corinthiorum, Philippensium, Colossensium, Thessalonicensium; nam de Galatia & Epheso suprà jam dictum est: dicant ergo & istæ, Litteras ad nos datas, fratres, quotidie legitis, qui vultis adhuc esse de parte Donati. In ipsis epistolis per nomen pacis nos Apostolus salutavit, dicens, Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino Jesu Christo. Quare pacem in nostris epistolis legendo didicistis, & eam nobiscum tenere noluistis? In tam longinquis terris trans mare positis Afrum nobis objicitis Cæcilianum: certè verum est quod dixistis, *Nec caussæ caussa præjudicat, nec personæ persona.* Quæ est ista privata & peculiaris sanctificatio, qua vobis licet ut Afræ parti Donati caussa non præjudicet Afri Primiani, nec personæ Primiani Carthaginensis præjudicet persona Mustitani Feliciani, & ad nos Africana præjudicia tam longè mittantur ut nobis præjudicet caussa Cæciliani?

5. Dicat etiam Catholica ecclesia in ipsa Africa constituta & per pacem atque unitatem Christi illis omnibus communione copulata: dicat etiam ipsa, Nec mihi Cæciliani caussa præjudicat, contra quem absentem septuaginta episcoporum est prolata sententia; quia non præjudicat Ecclesiæ quæ toto orbe diffunditur in cujus communione permaneo: aut certè præjudicet parti Donati caussa Primiani, quem sui collegæ similiter absentem numerosiore concilio damnaverunt. Si autem ideo non præjudicat, quia nec caussa caussæ, nec persona personæ; multo magis servanda est ista justitia erga unitatem catholicam Christi, si eam servari erga se postulat pars Donati. Hoc Ecclesia catholica in Africa constituta proclamat: O pars Donati, tu

[a] MSS. Belgici & Gallicani omnes habent, *Protulerunt enim ubi septuaginta, & quod (vel quot) excurrit, episcopi absentem damnaverant Cæcilianum.* Ut sit sensus, Protulerunt concilium, in quo septuaginta vel plures episcopi &c.

[b] Editi, *non minùs centum.* Omnes tamen MSS. *plus minùs centum.* Cui lectioni similior est altera cap. 30, ubi legitur, *centum ferme.*

[c] In MSS. *Si voce.*

ista verba dixisti, tu ista verba tua recognovisti, tu istis verbis etiam subscripsisti, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat.* Ego inter spiritus olim requiescentium recito Cæcilianum, tu [Defunctorum commemoratio.] adhuc vides & tecum habes in corpore Felicianum, à quo damnatus est Primianus. In ipsa Primiani caussa Felicianum damnasti, & eum postea sicut erat, episcopum Primiano tibique sociasti. Si tantum valet quod nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ, ut tibi non præjudicet hodie tecum viventis communio Feliciani, mihi quomodo præjudicat olim defuncti memoria Cæciliani?

6. Quid ad ista respondent, qui vobis adhuc jactant inania, & suæ saluti, si non se correxerint, nocitura mendacia? Quid adhuc dicunt nos judicem corrupisse, ut pro nobis sententia proferretur? Numquid & tanti apud vos meriti [* judicare videtur Emeritum.] * episcopum præclarissimum defensorem corrupimus, ut pro nobis talia loqueretur? Hoc enim agebamus omnibus viribus, hoc instabamus, ut Cæciliani caussa atque persona, qualiscumque ille fuerit, ad caussam & personam Ecclesiæ, quam Deus suis sanctis testimoniis roboravit, non pertinere ostenderetur. Hoc agebamus etiam similitudinibus evangelicis, ut caussa & persona zizaniorum non præjudicaret caussæ & personæ tritici, quamvis in eodem agro eâdem pluviâ simul crescerent usque ad messem, quando separari oporteret: ut caussa & persona paleæ non præjudicaret personæ frumenti, quamvis in eadem area simul triturarentur, donec novissima ventilatione separarentur: ut caussa & persona hœdorum non præjudicaret caussæ & personæ ovium, quamvis communibus pascuis utraque pecora permixta serventur, donec à pastore summo, in judicio novissimo, alii ad sinistram, alii ad dexteram segregentur: ut caussa & persona piscium malorum non præjudicaret caussæ & personæ piscium bonorum, quamvis intra eadem retia tenerentur in extremo littore separandi, [Matth. 13. 47.] hoc est, in fine maris, quod significat finem sæculi. Quibus parabolis & figuris Ecclesia prænuntiata est usque ad finem sæculi bonos & malos simul habitura, ita ut mali bonis obesse non possint, cùm vel ignorantur, vel pro pace & tranquillitate Ecclesiæ tolerantur, si eos prodi aut accusari non oportuerit, aut aliis bonis non potuerint demonstrari: ita sanè ut nec emendationis vigilantia quiescat, corripiendo, degradando, excommunicando, ceterisque coërcitionibus licitis atque concessis, quæ salva unitatis pace in Ecclesia quotidie fiunt secundùm præceptum Apostolicum caritate servata, qui dixit, [2. Thess. 3. 14.] Si quis autem non obaudit verbo nostro per » epistolam hunc notate, & nolite commisceri » cum eo, ut erubescat, & non ut inimicum existi- » metis, sed corripite ut fratrem. Sic enim & disciplina servat patientiam, & patientia temperat disciplinam; & utrumque refertur ad caritatem, ne fortè aut indisciplinata patientia foveat iniquitatem, aut impatiens disciplina dissipet unitatem.

CAPUT V.

7. ISTA cùm fiunt à bonis, non inquinantur à malis; quia nec eorum peccatis consentiendo communicant, & ab eis, & si non corporali segregatione, tamen spiritali vitæ dissimilitudi- A ne & morum diversitate discedunt, eo modo obedientes præcepto Dominico quo ait, Discedite inde, & immundum ne tetigeritis. [Isai. 52. 11.] Nam qui hoc non spiritaliter observandum putant, arrogantia vanitatis in illud incidunt quod per eumdem Prophetam Dominus detestatur dicens, Qui dicunt, noli me tangere, quoniam mundus sum, [Isai. 65. 5.] * hic fumus indignationis meæ. Hoc episcopi vestri faciendum putaverunt, quando utrisque nostrûm à judice oblato consessu, nobiscum B sedere noluerunt, dicentes scriptum sibi esse, ne cum talibus sedeant, illud utique non spiritaliter, sed carnaliter intelligentes quod in Psalmo positum est, *Et cum impiis non sedebo:* [Psal. 25. 5.] & tamen fecerunt quod in eodem ipso loco Psalmi pariter prohibetur. Nam ibi dicit Propheta, *Et cum iniqua gerentibus non introibo.* [Ibidem 4.] Si ergo quia nos iniquos vel noverant vel putabant, ideo nobiscum sedere noluerunt; quare, quod similiter prohibetur, nobiscum introierunt, ex parte sancti, ex C parte polluti: nisi quia scripturas sanctas non intelligendo & carnaliter sapiendo ipsam unitatem dissipaverunt?

8. Non itaque polluunt mali bonos in eodem agro, in eadem area, in eisdem pascuis, in eisdem retibus constituti; quia non eis communicant boni, sed altari & sacramentis Dei. Communicant autem malis, qui consentiunt factis malorum. Scriptum est enim: Non solùm qui faciunt ea, verùm etiam qui consentiunt facienti- [Rom. 1. 32.] D bus. * [* CAPUT VI.] Cùm verò mali pacis conservandæ necessitate tolerantur, non iniquitatis communicandæ societate appetuntur, ut cum zizaniis triticum suavem pluviam pariter bibat, servet tamen ubertatem suam, nec convertatur in zizaniorum sterilitatem, sed utrumque simul usque ad messem crescat, ne fortè cùm colliguntur [Matth. 13. 29.] zizania, eradicetur simul & triticum, nullam cum bonis habent mali participationem salutis vel perditionis. Quæ enim participatio justitiæ cum [2. Cor. 6. 14.] E iniquitate? Nullam cum bonis habent mali societatem regni, aut ignis æterni. Quæ enim societas luci ad tenebras? Non habent mali cum bonis consonantiam vitæ ac voluntatis. Quæ enim consonantia Christi ad Belial? Non habent boni cum malis partem, nec in pœna criminis nec in præmio pietatis. Quæ enim pars fideli cum infideli? Et cùm intra eadem retia donec ad littus perveniant, pariter divina sacramenta percipiunt, isti sociantur, illi dissociantur; isti con- F sonant, illi dissonant; isti habent partem cum misericordia, illi cum judicio: quoniam misericordiam & judicium cantat Ecclesia Domino: [Psal. 100. 1.] & qui manducat indignè, judicium non alteri, [1. Cor. 11. 29.] sed sibi manducat. De ipso quippe pane, & de ipsa Dominica manu & Judas partem, & Petrus accepit: & tamen quæ societas, quæ consonantia, quæ pars Petro cum Juda? Quoniam nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ.

G 9. Sive ergo exeant, de quibus scriptum est, Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: [1. Johan. 2. 19.] sive intus esse videantur, de quibus beatus Cyprianus apertissimè loquitur, dicens, [Epist. ad Maximum.] Nam etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia

* In excusis, *hi*, plurali numero. At in MSS. *hic*: juxta Græc. LXX. Ver.

recedamus. Quibus verbis episcopi vestri nihil omnino ausi sunt respondere, quamvis diu frustra contenderint, quod *non in Ecclesia prædicta sint* [Matth. 13. 38.] *futura zizania, quia dixit Dominus, Ager est hic mundus: nec dixit, Ager est Ecclesia.* Nos autem mundum pro Ecclesiæ significatione positum dicebamus, sicut etiam Cyprianus intellexit, quia per totum mundum futura præfigurabatur Ecclesia. Unde illi dicebant, *mundum semper in malam significationem positum:* & testimonia de Scripturis dabant, [1. Johan. 2. 15.] *quia scriptum est, Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo:* & cetera talia. Nos verò non solùm in malam, sed etiam in bonam significationem mundum in Scripturis positum respondebamus, & commemorabamus [2. Cor. 5. 19.] inter alia etiam illud quod scriptum est, Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi: qui utique non sibi reconciliat nisi Ecclesiam. [Caput VII.] * Sive ergo exeant mali, sive intus vel ignorentur, vel videantur, hoc agit misericordia & justitia Dei, ut sibi ad mala non consentientibus bonis mali non obsint, sed utrique propriam sarcinam portent: ut nec filius accipiat peccata patris, nisi [Ezech. 18. 4.] cum fuerit in malis imitatus; sed anima quæ peccaverit, ipsa moriatur. Cùm ergo quisque malis consentit ad malum, jam unam caussam habet cum eis, & totius societatis malorum fit una persona: ac per hoc cùm simul pereunt simulque damnantur, caussa sua & persona sua cuique præjudicat, non aliena. Cùm verò boni & mali idem verbum Dei simul audiunt, & simul Dei sacramenta percipiunt, & tamen dissimiles habent actuum suorum caussas, & dissimiles gerunt voluntatis diversitate personas, eumdem cibum sanctum aliis manducantibus dignè, aliis indignè, nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ.

10. Ac per hoc quæcumque testimonia divinarum scripturarum episcopi vestri commemorare potuerunt, quibus ab omni malorum hominum permixtione pura prænuntiabatur Ecclesia, non qualis nunc est illis testimoniis prænuntiabatur, sed qualis post istam mortalitatem in vita æterna futura est. Et quæcumque testimonia Scripturarum posuerunt de filiis, quos meritò parentum imitando malitiam, unam cum eis caussam habere voluerunt: quod non intelligentes divina testimonia secum pugnare cogebant, nec utrasque voces Dei pro diversitate temporum, caussarum, personarumque distinguentes in concordiam redigebant, sed sicut contra nos ipsi, ita etiam volebant inter se ipsa divina documenta pugnare. Nec mirum si pacem Scripturæ Dei non intelligebant, qui pacem cum ejus Ecclesia non habebant.

[Caput VIII] 11. Nos autem utraque accipientes testimonia, demonstrabamus utrorumque concordiam. Nam & illud accipiebamus, quod in suis litte- [Isai. 52. 1.] ris commemoraverunt Ecclesiæ dictum esse, *Nec adjiciet ultrà per te transire incircumcisus & immundus.* [Matth. 13. 30.] & illud quod scriptum est, *Sinite utraque crescere usque ad messem*: sed hoc esse in agro, illud futurum in horreo. Denique & ipsi qui diu contenderunt, dicentes, *zizania quæ cum tritico simul crescere usque ad messem permissa sunt, non in Ecclesia, sed in mundo esse*, contra intellectum martyris Cypriani, qui dixit, [Epist. ad Max.] Et si videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Et nolentes confiteri mundi nomine Ecclesiam posse significari, contra verba Apostoli qui dixit, Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. [2. Cor. 5. 19.] & contra ipsius verba Domini qui dixit, Non venit Filius hominis ut judicet mundum, [Joan.] sed ut salvetur mundus per ipsum. Neque enim reconciliari Deo & salvari per ipsum mundus potest, nisi mundi nomine intelligatur Ecclesia, quæ sola per eum Deo reconciliata salvatur: tamen in illa similitudine quam ex Evangelio commemoravimus, [Matth. 13. 47] quòd & boni & mali pisces quousque in littore, hoc est, in fine sæculi separentur, intra eadem permixti retia continentur, victi evidentia veritatis malos in Ecclesia usque in finem sæculi permixtos esse confessi sunt; sed eos occultos esse dixerunt, quoniam ita à sacerdotibus ignorantur, quemadmodum pisces intra retia cùm adhuc in mari sunt, à piscatoribus intra retia non videntur. Quomodo ergo testimonium propheticum, quod in sua responsione posuerunt, quod Ecclesiæ dictum est, [Isai. 52. 1.] *Non adjiciet ultrà per te transire incircumcisus & immundus*, ad hoc tempus pertinere intelligitur, quando Ecclesia retibus comparata est, quibus in mari adhuc positis pisces malos bonis permixtos vel occultos esse confessi sunt? Unde manifestum est non nisi in futuro sæculo post judicium nullum incircumcisum & immundum per Ecclesiam transiturum. O violentia veritatis, quæ suos, non in carne, sed in corde torquet inimicos, ut eam confiteantur inviti?

[Caput IX] 12. Ecce manifestatum est quod dicebatur à nobis, distinguenda esse tempora Ecclesiæ: non eam nunc esse talem, qualis post resurrectionem futura est: nunc malos habere permixtos, tunc omnino non habituram: ad illam ejus puritatem, non ad hujus temporis permixtionem illa divina testimonia pertinere, quibus eam Deus prædixit ab omni malorum permixtione penitus alienam. Ecce etiam ipsi veritate evangelica non aliud coacti sunt confiteri, qui malos occultos nunc ei permixtos esse dixerunt. Ecce nunc transit per illam, licèt occultus, immundus: non est ergo tempus quod prædictum est, dicente Propheta, [Isai. 52. 1.] *Non adjiciet ultrà per te transire incircumcisus & immundus*: nunc ergo transeunt vel occulti. Nam & hoc ipsum quod ait, *Non adjiciet ultrà*, ostendit eos priùs solere transire, sed ultrà non transituros. Et à nobis invidiosè requirebant, quomodo potuerit in Ecclesia Christi diabolus seminare zizania, cùm ipsi faterentur in Ecclesia malos saltem occultos esse permixtos, nec vellent attendere à diabolo utique seminatos.

[Cap. X.] 13. Hoc ipsum etiam quod sibi acutum invenisse videbantur, contra se potiùs proferebant. Si enim Dominus propterea retibus bonos & malos pisces pariter congregantibus Ecclesiam comparavit, quia malos in Ecclesia non manifestos, sed latentes intelligi voluit, quos ita nesciunt sacerdotes, quemadmodum sub fluctibus quid ceperint retia nesciunt piscatores: propterea ergo & areæ comparata est, ut etiam manifesti mali bonis in ea permixti prænuntiarentur futuri. Neque enim palea quæ in area est permixta frumentis, etiam ipsa sub fluctibus latet: quæ sic

[illegible]

14. [illegible] ut etiam [illegible] to, non manifestos, de quibus scriptum est, Veniet Ecce ventilabrum in manu sua, & mundabit aream suam, frumentum recondet in horreo, paleas autem comburet igni inextinguibili. Vos itaque judicate, [illegible] veritati, si propterea, sicut ipsi dixerunt, Dominus Ecclesiam retibus comparavit, quia non manifestos, sed latentes in ea malos intelligi voluit, quos ita non vident sacerdotes, quemadmodum pisces intra retia sub fluctibus non vident piscatores: numquid & area sub aqua vel sub terra trituratur? aut certè nocturnis horis, non in sole conteritur, aut in ea rusticus cæcus operatur? Quanto ergo meliùs se ipsos corrigunt, quàm Evangelia sancta pervertunt, & ad vanum sui mentis errorem eloquia Dominica detorquere conantur. Aut enim & illa piscium similitudo non propter occultos, sed tantùm propter mixtos in Ecclesia malos a Domino posita est: aut certè singulis rebus propriæ similitudines datæ sunt, de piscibus propter occultos, de area propter manifestos malos; quòd sicut illi ante littus, sic illi ante ventilabrum bonis in Ecclesia misceantur. Ipsi enim nos admonent, ut in area paleam manifestos in Ecclesia malos intelligamus, qui pisces reprobos intra natantia retia propter occultos malos intelligi volunt, quia sicut illos nesciunt piscatores, sic istos nesciunt sacerdotes. Cur enim non dicamus, Sic ergo & palea manifesti sunt mali, quia in aperto eam videat trituratores? Sed sicut illi non possunt ante littoris exitum separari, sic nec illa potest ante finem debitum ventilari. Custodit autem Deus innocentiam sanctorum & fidelium suorum, sicut piscium bonorum, sicut pinguium frumentorum, ut intra ista retia non eis noceant permixta genera reprobanda, & in ista area non eis noceat permixta palea ventilanda: quia sicut ipsi dixerunt, relegerunt, subscripserunt, *Nec caussæ caussis, nec personæ poterit præjudicare persona*.

CAP. XI. 15. Hæc verba se negarent fortè dixisse, nisi suâ possent subscriptione convinci. Ecce quàm diligenter actum est pro salute vestra, ut verbis nostris subscriberemus: quod fieri omnino nolebant, & ut facerent tandem aliquando pudore compulsi sunt. Nam exstant verba eorum, [illegible]

16. Sed videte, rogamus vos, quemadmodum ipsa sua defensione se potiùs implicent, [illegible] agunt caussam nostram, & omnium [illegible] Nam post Collationem postea quam [illegible] appellare voluerunt, objecta sunt [illegible] verba: & ea [illegible] defendere, quando [illegible] quid egerint quærit. Ita enim vos putant cor non habere, ut non intelligatis eos omni modo esse superatos, quando vobis ea dicunt, quæ omnino non dicerent, si aliquid utile quod dicerent, invenirent. Quis enim ferat victos homines conqueri, quòd nocte contra eos est prolata sententia, quasi non sæpe judices audiendi necessitas teneat, ut usque ad multam partem noctis sedere cogantur? Aut ideo non est verum quod dicitur, quia per noctem dicitur? Nec audiunt Scripturam clamantem, Per diem mandavit Dominus misericordiam suam, & nocte declaravit. Et iterum, Ad annuntiandam mane misericordiam tuam, & veritatem tuam per noctem. Aut quod dixerunt, nocte venisse ad Dominum tenendum persecutores, non attendentes quoniam ipsis nocturnis horis etiam Dominus veritatem suis discipulis prædicavit; nec advertere voluerunt, quod scriptum est, apostolum Paulum usque ad medium noctis produxisse sermonem. Si haberent verum quod dicerent, nox eos impedire non posset. Sed sanè tenebrosissimam noctem in suis mentibus patiebantur, quando contra se ipsos tanta proferebant, nec ad veritatis lucem perversum animum corrigebant. Et adhuc utique dies erat, quando nobis forensi more de tempore præscribebant, dicentes caussam lapsam esse, & agi jam omnino non posse: nec intelligentes nihil se hominibus ostendisse, nisi quantum timuerint ne ageretur, ubi eorum perversitas & catholica veritas monstraretur.

CAPUT XIII. 17. Adhuc dies erat, quando volentes destruere judicium Romani episcopi Melchiadis, quo purgatus & absolutus est Cæcilianus, etiam ipsum Melchiadem traditorem fuisse dixerunt. Cujus criminationis cùm ab eis esset exacta probatio, gesta prolixissima recitarunt, ubi Melchiadis nomen, quòd aliquid tradiderit, non fuit. Et recitaverunt etiam alia gesta, ubi legebatur Melchiadem misisse diaconos cum litteris

a Am. & Er. *nihil præjudicari* [illegible] aliud emanare. Castigatur a nobis Be. ex MS.

Marcellini imperatoris & præfecti prætorio ad præfectum urbis, ut reciperent loca quæ fuerant à Christianis tempore persecutionis ablata. Ubi cum Melchiadis crimen nullum penitus appareret, dixerunt superioribus traditionis gestis traditorem Stratonem fuisse recitatum, quod vocabatur unus etiam ex diaconis, quos ad recipienda loca miserat Melchiades, eumdem ipsum esse contendentes & non ostendentes. Neque enim Stratonem qui tradiderat, saltem diaconum fuisse monstrabant. Quod etiam si esset, respondimus eis, ante parvum tempus in eodem clero Ecclesiæ Romanæ duos Petros diaconos fuisse. Ita mente cæci, tenebrosas calumnias intexebant, addentes etiam [illegible] falsitatem, quod non solùm nomen, sed etiam loca & regiones & personæ convenirent, quibus non alius, sed ipse esse Straton ostenderetur: cum in illis gestis omnino nihil conveniens, præter similitudinem nominis, legeretur, qua plena est consuetudo generis humani, ut non solum duo, sed etiam plures homines uno nomine vocitentur. Nam ipsi quoque Donatum suum Carthaginensem, ne in judicio Melchiadis ipse putaretur esse damnatus, quem multi pro magno habent, a Donato Casensi distinguendum esse clamaverunt, quia Donatus Carthaginensis contra Cæcilianum missus fuerat ad Melchiadis episcopale judicium: tam crassam noctem in corde gestantes, ut Donatum infamari nollent similitudine nominis sui, & Melchiadem maculari vellent similitudine nominis alieni. Nunc autem Stratoni etiam Cassiani nomen addere dicuntur, quod in Collatione tacuerunt, quasi Straton solus cognominalem habere potuisset, & Cassianus non potuerit. Nec attendere potuerunt interna sua nocte impediti, non solùm duos Johannes, unum baptistam, alterum evangelistam, sed etiam duos Simones, unum Petrum, alterum Magum: in ipso denique tam parvo numero Apostolorum, non solùm duos Jacobos, unum Alphæi, alterum Zebedæi, sed etiam duos Judas, unum sanctum, alterum diabolum; cui tamen Judæ apostolo sancto quisquis similiter mente cæcus de crimine Judæ traditoris calumniaretur, non nisi istos imitaretur. Non enim mirum est, si tales istos calumniatores post tam longum tempus patitur existimatio Melchiadis de duobus Cassianis, vel de duobus Stratonibus, quales evangelica veritas patitur de duobus Herodibus. Nam quia non est expressum quis Herodes pro Christo occisis infantibus continuò mortuus fuerit, & quis Herodes cum Pilato Dominum persecutus sit; putantes unum fuisse, objiciunt Evangelio crimen falsitatis: sicut isti putantes unum fuisse Stratonem vel Cassianum, objiciunt Melchiadi maculam traditionis. Et tamen illi tolerabiliùs errant, quia non solùm nomen, verum etiam dignitas consonat, uterque enim legitur rex Herodes: isti autem dignitatem consonare mentiti sunt, quia utrosque fuisse diaconos nullo modo legere potuerunt.

Caput XIV

18. Adhuc dies erat, quando Cirtense concilium, si tamen concilium dicendum est, in quo vix undecim vel duodecim episcopi fuerunt, unde recitaremus traditores fuisse quosdam, qui cum Secundo Tigisitano contra Cæcilianum sententias protulerunt, falsum volentes ostendere, dicentes persecutionis tempore non potuisse in aliquam domum illos [illegible] episcopos congregari: & ut probarent tempus fuisse persecutionis, [illegible] gesta, ut dicitur, & consulibus consideratur, quod tempus fuerit [illegible]. Quæ [illegible] gesta, contra se ipsos [illegible] convicti sunt. In eis quippe gestis demonstratum est illo tempore persecutionis Christianos [illegible] congregari. Unde credibile non esse [illegible], quod etiam illi episcopi in privatam domum [illegible] convenisse legebantur, ut plebe quæ poterat, [illegible] gesta [illegible] conficerentur, [illegible] persecutionis tempore congregari, occulte ordinaretur episcopus, qui [illegible] te clerici ordinare in tanta necessitate [illegible] tener episcopus cum clero [illegible], per [illegible] ipsius Secundi, qui ab illo [illegible] illitabatur. Ex his martyrum gestis quæ ipsi proferebant, [illegible] & in aliis gestis martyrum [illegible]; & invenimus, & diximus, fervente tempore persecutionis, & privatam domum, quod illi fieri potuisse negaverant, congregationi Christianorum fuisse concessam, & in carcere fuisse martyres baptizatos: ut viderent quàm non esset incredibile tempore persecutionis in privatam domum paucos episcopos congregari, quando & in ipso carcere celebrabantur sacramenta Christi, in quo inclusi homines tenebantur pro fide Christi. Quantum nos ergo adjuverint gesta martyrum proferentes, quis non videat, qui non similem noctem habet in corde, qualem illi habebant, qui hoc non videbant?

19. Qui etiam hinc gestis ipsis Cirtensibus calumniabantur, quia ibi dies & consules legebantur; & exigebant à nobis, ut aliqua ecclesiastica concilia proferremus, ubi dies recitarentur, & consules. Ipsi enim Carthaginense concilium factum sine die & consule proferebant. Dicebant enim etiam concilium Cypriani consules non habere: ubi tamen legitur dies, in illo autem ipsorum Carthaginensi nec dies. Nos autem, quod in manibus erat, Romanum concilium Melchiadis, sicut illud Cirtense, & diem habere demonstrabamus & consules. Neque enim tunc ad horam antiqua archiva ecclesiastica discutienda nobis fuerunt, unde illa consuetudo etiam veterum fuisse doceretur. Nec tamen inanes eis etiam nos calumnias movere voluimus, quare in Cypriani concilio dies inveniretur, in ipsorum autem non inveniretur: quia illi vanas moras volebant innectere, quas nos conabamur avertere. Nam etiam hoc exigebant, ut de scripturis sanctis ostenderemus alicubi dies & consules esse conscriptos: quasi episcoporum concilia scripturis canonicis aliquando fuerint comparata; aut possent etiam ipsi de scripturis sanctis proferre concilium, ubi Apostoli judices sederint, & accusatum aliquem vel damnaverint, vel absolverint. Et tamen respondimus eis, etiam Prophetas libros suos prænotatis & definitis commendasse temporibus, quo anno, cujus regis, quoto mense anni, quoto die mensis factum super eos fuerit verbum Domini: ut ostenderemus quàm inaniter & calumniose de diebus & consulibus episcopalium conciliorum quæstiones vanissimas excitaverint. Fieri enim potest, ut

in codicibus sit ista varietas, dum alii etiam dies & consules diligentiâ majore describunt, alii tamquam superfluum prætermittunt. Sicut etiam codex de quo primùm legimus judicium Constantini, quo inter partes Cæcilianum innocentem, illos autem calumniosissimos pronuntiavit, diem & consulem non habebat; alius autem quem contra eorum calumnias postea protulimus, habebat. Quia etiam illic invidiosissimè proclamaverant, quòd Imperatoris litteras sine die & consule recitavimus: & tamen etiam ipsi alias ejusdem Imperatoris litteras in caussa Felicis ordinatoris Cæciliani, quas mirabili cæcitate contra se ipsos protulerunt, sine die & consule recitarunt: nec eis inde aliquid objecimus, ne similiter ut ipsi, tempora necessaria superfluis verbis occuparemus. Hæc autem modò dicimus, ut vos saltem oculos aperiatis, & tenebrosa nocte careatis, quam vestri episcopi corde gestabant, qui nocturnam sententiam cognitioni judicis objecerunt, & ipsi per diem interioribus tenebris involuti mirabili cæcitate contra se ipsos tanta dixerunt.

CAPUT XVI.

20. LEGUNTUR actis apud Carthaginis magistratum expressa verba Primiani, ubi dicit, *quòd parentes eorum nostri majores variis exsiliis vexaverunt*: & in Collatione probare conantur, accusantibus majoribus suis ab Imperatore Cæcilianum exsilio esse damnatum. Dicunt in litteris * suis *communionem suam esse Ecclesiam veritatis, quæ persecutionem patitur, non quæ facit*: & conantur ostendere Cæcilianum damnatum judicio Imperatoris persequentibus majoribus suis. Et hoc dicunt factum, non per Donatum Casensem, sed per eum quem præ ceteris prædicant Donatum Carthaginensem. Hoc enim scriptis suis per suos modò jactare dicuntur, ubi victi judicem accusant, quia noctem cordis ipsorum nocturna veritas confutavit. Donatum illum, illum, inquam, Donatum, quem dixerunt * *Ecclesiæ Carthaginis ornamentum & martyrialis gloriæ virum*, sic commendare voluerunt, ut dicerent, *quòd apud imperatoris Constantini cognitionem, ipse reum & asseruerit & convicerit Cæcilianum*. Ille ergo vir gloriæ martyrialis apud Imperatoris cognitionem reum constituit & asseruit Cæcilianum, illamque cognitionem Cæciliani damnatio consecuta est: illo viro gloriæ martyrialis accusante & instante, Cæcilianus ab Imperatore damnatus est. Quod quidem nos falsum esse convicimus, qui ejusdem Imperatoris litteras, quibus se inter partes audisse & judicasse testatur, ubi Cæciliano absoluto atque purgato illorum calumnias detestatus est, prolatas de archivo publico recitavimus. Contra quas omnino quid responderent, nihil invenire potuerunt, & ad eas confirmandas contra se ipsos alia protulerunt. Proinde à majoribus eorum apud Imperatorem accusatum constitit Cæcilianum; damnatum autem non constitit, immo etiam constitit absolutum. Sed tamen vel vos videte quantum adjuverint caussam nostram episcopi vestri, qui de illa voluerunt etiam falsitate gloriari. Si enim Donatus ille vir gloriæ martyrialis apud Imperatoris cognitionem reum asseruit Cæcilianum, & illo viro gloriæ martyrialis accusante & instante Cæcilianus ab Imperatore damnatus est; respondeant vobis, quando hæc agebantur, quis erat martyr,

* In mandato Donatistarum, infrà in Appendice.

* In Collat. part. 2. cap. 10.

A utrùm Donatus qui hominem apud Imperatorem persequebatur, an Cæcilianus qui illo persequente ab Imperatore damnabatur? Ubi est nunc illa definitiva regula ipsorum, *communionem Donati, esse Ecclesiam veritatis quæ persecutionem patitur, non quæ facit?* Ecce patitur Cæcilianus, Donatus facit: quis eorum est vir gloriæ martyrialis?

CAPUT XVII.

21. ADTENDITE, advertite, nolite in errorem perniciosum adhuc usque seduci. Veritatem quæ vobis occultabatur, Deus aperire dignatus B est: falsitatem quæ vobis offundebatur, Deus confutare dignatus est: tanto ejus beneficio quare adhuc estis ingrati? Hoc est nempe, quod vobis sæpe dicebant, unde cordis vestri oculos astutâ fallaciâ caligabant: & adhuc etiam convicti inde se jactant, inde nos lacerant, quia nos facimus persecutionem, ipsi patiuntur. Hoc eis remansit omni ex parte superatis, unde adhuc nebulas faciant imperitis, hinc se quasi ostendentes esse *Ecclesiam veritatis, quæ persecutionem pati-* C *tur, non facit*. Non vos ergo adhuc fallant: hoc eis facimus, quod majores suos, & ipsum quem prædicant velut martyrialis gloriæ virum, Cæciliano fecisse gloriantur. Hoc egit ille apud Imperatorem, ut convictus Cæcilianus illius judicio damnaretur: hoc & nos egimus, ut isti convicti similia paterentur. Si malè fecit, quare hoc illi Donatus faciebat? Si autem rectè fecit, quare hoc Catholica parti Donati non faciat? Immo rectè fieri nec illi dubitant, qui hoc majo- D res suos, quos multùm laudant, fecisse gloriantur: nec nos dubitamus, qui hoc eis esse faciendum negare non possumus, ut sine effusione sanguinis, qui verbis non emendantur, aliquâ mitissimâ pœnâ legum corripiantur inquieti: & si fortè Imperator permotus mentis sacrilegæ pertinaciam graviore supplicio statuit esse plectendam, mitiùs agant judices, quibus semper * licuit lenire atque emollire sententiam. Interim ergo quamvis non possit ostendi Cæcilianum ab E imperatore Constantino esse damnatum, à vobis tamen error ille sublatus est, quo putabatis eam esse veram Ecclesiam quæ persecutionem patitur, non quæ facit: fecit enim Donatus, passus est Cæcilianus. Et si persecutionem patitur pars Donati, patitur cum illa etiam pars Maximiani, quam & ipsi Christi Ecclesiam non esse confirmant. Ac per hoc & facere persecutionem non est iniquitatis indicium, quia & boni faciunt malis, & mali bonis: & pati persecutionem non est F justitiæ documentum, quia eam non soli boni pro pietate, sed mali pro iniquitate patiuntur.

22. Restat ergo vobis errore depulso Ecclesiam Christi videre ac tenere Catholicam, non ut in ea eligatis quia persecutionem patitur. Cùm enim dixisset Dominus, Beati qui persecutionem patiuntur: ne inde se jactent hæretici, addidit propter justitiam. Nam quanta mala nostris fecerint furiosissimi clerici & Circumcelliones partis Donati, nostis & vos. Incensæ sunt ecclesiæ, missi G in flammas codices sancti, incensæ etiam privatæ domus, rapti homines de sedibus suis, & omnibus quæ inerant ablatis aut perditis, ipsi cæsi, laniati, excæcati: nec ab homicidio potuit temperari; quamvis sit mitius huic luci morientem, quàm istam lucem auferre viventi. Ventum est ad homines, non ut retenti aliquò ducerentur, sed tantùm ut ista paterentur. Nec tamen no-

* V. epist. 159 n. 2.

Matth. 5. 10.

Circumcellionum in catholicos immanitas.

ſtros ideo juſtificamus quia illa perpeſſi ſunt; ſed quia pro Chriſtiana veritate, pro Chriſti pace, pro Eccleſiæ unitate perpeſſi ſunt. Illi autem ſub tam multis, ſub tam ſeveris legibus & ſub tanta Eccleſiæ catholicæ, quam Dominus ei tribuit, poteſtate, quid tale patiuntur? Si quando enim morte multantur, aut ipſi ſe occidunt, aut eorum cruentæ violentiæ dum reſiſtitur occiduntur, non pro communione partis Donati, nec pro errore ſacrilegi ſchiſmatis, ſed proaper tiſſimis facinoribus & ſceleribus ſuis, quæ more latronum immani furore & crudelitate committunt. Pro parte autem Donati vix aliquid tale patiuntur, quale Cæcilianum Donato inſtante paſſum eſſe dixerunt.

23. Aut ergo perſecutio non omnis injuſta eſt, aut non eſt perſecutio dicenda cùm juſta eſt. Quapropter aut perſecutionem pars Donati patitur juſtam, aut perſecutionem non patitur, quia patitur juſtè. Non autem juſtè paſſus eſt Cæcilianus, quia innocens probatus & abſolutus eſt. Quod quidem illi negaverunt, & potiùs ab Imperatore damnatum eſſe dixerunt, & ideo majores ſuos maximeque Donatum, à ſe tanta prædicatione laudatum, Cæciliano perſecutionem feciſſe confeſſi ſunt. Illum autem convictum atque damnatum probare minimè potuerunt: immo etiam, quod nos dicebamus, eum eſſe abſolutum atque purgatum, ipſi quoque multa contra ſe ipſos legendo firmarunt. Et tamen liberum arbitrium ſibi ab Imperatore conceſſum eſſe jactant. Victi atque confuſi, id ſibi etiam nunc flagitabant debere concedi, quod majores eorum Cæciliano non concedebant: quem ſic apud Imperatorem accuſarunt, quem illis* accuſationibus ab Imperatore damnatum iſti etiam mentiri voluerunt. Si voluntas libera unicuique tribuenda eſt, Cæciliano priùs tribueretur. Si hæc non homini judici permittenda, ſed Deo potiùs dimittenda ſunt, Cæcilianus priùs apud Imperatorem non accuſaretur.

* ſ. accuſatoribus.

Caput XVIII

24. Expergiscimini aliquando, non vos tartareus obliget ſomnus, non in profundum ſacrilegi erroris adhuc impia conſuetudo demergat: jam conſonate paci, cohærete unitati, adquieſcite caritati, cedite veritati: Eccleſiam catholicam incipientem ab Jeruſalem cognoſcite uſquequaque diffundi, cui non communicat pars Donati, cui cauſſa non præjudicat Cæciliani. Totiens enim purgatus, totiens abſolutus, etiam ſi non eſſet innocens, *nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ.* Hæc verba per orbem terræ univerſa perſonat Eccleſia, clamat etiam membrum illius in Africa: Teſtimonium Dei novi, negotium Cæciliani non novi: credo innocentem à veſtris majoribus inſectatum, quem lego totiens abſolutum: ſed qualiſcumque ſit cauſſa ejus, cauſſæ meæ nihil præjudicat; qualiſcumque ſit perſona ejus, perſonæ meæ nihil præjudicat. Vos hoc dixiſtis, vos ad hoc ſubſcripſiſtis: *Nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ.* Ecce Dominus dicit, per omnes gentes incipientibus ab Jeruſalem: divinam veritatem in una Eccleſia teneamus, & humanas lites aliquando finiamus.

Luc. 24. 47.

Caput XIX

25. Numquid enim verba iſta, ubi dixerunt, *nec cauſſam cauſſæ, nec perſonam præjudicare perſonæ*, ullo modo poſt ipſam Collationem defendere potuerunt, ac non potiùs ſe multò perplexiùs implicarunt? Sic namque in quorumdam ſcriptis ſuis locuti ſunt, *Cauſſam cauſſæ & perſonam non præjudicare perſonæ à nobis*, inquiunt, *dictum eſſe memoriter recenſitum eſt. Sed* * *alloquimur nobis non præjudicari ab iis qui à nobis vel rejecti ſunt, vel damnati; ii autem qui ex Cæciliani ordinatione deſcendunt, quos de prædeceſſore origo numerat ad reatum, quemadmodum non poſſint ordinatoris ſui criminibus obligari, cum per ſeriem protenſus peccatorum funis quoſcumque communionis vinxerit vinculo, neceſſe eſt ut conſortes faciat eſſe peccati?* O mira defenſio! Tam denſum & artum eſt ubi eis adhæſerunt pedes, ut eos evellere conantes, fruſtra & manus & caput figant, & in eodem luto hæſitantes artiùs involvantur. Ex eis enim quos vel rejeciſſe ſe, vel damnaſſe commemorant, hoc eſt, ex Maximianiſtis, ſecum habent Felicianum & damnatorem Primiani, & à ſe damnatum in cauſſa Primiani. Quid eſt quòd funem tam longum à Cæciliano uſque ad hæc tempora catholicæ Eccleſiæ implicare contendunt, & catenam ſuam tam in proximo non attendunt? Præclara quippe illa Bagaitana ſententia de Maximiano & ſociis ejus, *Trahit*, inquit, *ad conſortium criminis plurimos catena ſacrilegii.* Felicianus ergo iſtà catenâ trahebatur. Si illis non præjudicat Felicianus, quare nobis Cæcilianus? An fortè ubi volunt, præjudicat, ubi autem nolunt, cauſſæ non præjudicat cauſſa, & pro libidine ipſorum fortior eſt funis antiquus, quàm nova catena? Non præjudicat Maximianus Feliciano* à quo damnatus eſt, non præjudicant Maximianus & Felicianus Primiano à quibus damnatus eſt, non præjudicat Maximianus eis qui dilationem acceperunt, quibus in uno ſchiſmate ſociatus eſt, non præjudicat Felicianus parti Donati, à qua in eòdem honore ſuſceptus eſt, nec baptiſmus quem in ſacrilego ſchiſmate dedit, ibi deſtructus eſt: & præjudicat Cæcilianus tot Chriſtianis gentibus, qui ſemel damnatus eſt abſens, quomodo Primianus, & ter abſolutus eſt * præſens, quomodo non Primianus? Præjudicat nobis olim defunctus ignotus: & iſtis non præjudicat vivus, à quibus legitur paulò ante damnatus, & quibus cernitur modò ſociatus? Nobis involvitur funis Cæciliani à quibus ignoratur, & illis non involvitur catena Feliciani quorum in eum ſententia recitatur, ubi ipſa catena damnatur? Illis licet dicere, Suſcepimus quos damnavimus pro pace Donati, quia nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ: & nobis non licet dicere, Propter eos quos damnaſtis, non deſerimus pacem Chriſti, quia nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ? O ferream frontem, ô furoris tenebras, nocturnam ſententiam judici objicientes, & in ſui cordis nocte palpantes, offendentes, cadentes, contra nos rabide litigantes, & pro nobis tanta dicentes.

* ſ. cum quo.

* judicio Romani concilii & Arelatenſis & imperatoris Conſtantini.

* Editi MSS. *ſed ad ipſum nobis.*

Caput XX.

26. Insuper adhuc etiam modò commemorare audent prophetica & apoſtolica teſtimonia, quibus nos univerſaliter in illa Collatione reſpondimus, oſtendentes ipſos Prophetas ſanctos cum iniquis in uno templo, ſub eiſdem ſacerdotibus, inter eadem ſacramenta verſatos, nec tamen à malis fuiſſe pollutos: quia noverant

inter [illegible] & [illegible], non sicut [illegible]. [illegible] populum [illegible], sed bene [illegible] & bene vivendo discernere. Et hoc sine [illegible] facerent, ut in illa domo magna, [illegible] erant, sicut dicit Apostolus, alia vasa in honorem, alia in contumeliam, [illegible] talibus morum diversitate mundarent, & essent vasa in honorem utilia Domino ad omne opus bonum semper parata. (2. Tim. 2. 20.) Sed bene, quod ipsi ex multis testimoniis, quæ litteris suis non intelligentes inseruerunt, quas in Collatione protulerunt & legerunt, tamquam præcipuum de Aggæo propheta testimonium modò post Collationem victi commemorarunt. (Aggæi 2.) In illo ergo propheta multò evidentiùs quod volumus demonstramus, quia non corporalis, sed spiritalis contactus, qui fit per consensionem, ipse polluit homines, quorum caussam unam facit ipsa consensio.

17. Nam quando impios Dominus etiam visibili pœnâ perdere voluit, ipse ab eis justos admonitione separavit. Sicut Noë cum domo sua (Gen. 8) ab eis quos diluvio fuerat perditurus: sicut Loth (Gen. 19) ab eis quos igne fuerat consumturus: sicut populum suum à synagoga Abiron, quam mox fuerat exstincturus. (Num. 16.) Ideo & illum qui non habebat vestem nuptialem, non illi qui invitaverant, sed ipse Dominus cujus erat convivium, ligari jussit & projici. (Matth. 22.) Neque enim & ipse sicut piscis sub fluctibus erat, & sic ab invitatoribus, quomodo à piscatoribus, videri non poterat. Proinde ne putaretur, sicut isti putant, quòd velut unus in turba latenter subrepsisset ignaris, continuò Dominus in eodem ipso uno, quem ligatis manibus & pedibus in tenebras exteriores ex illo convivio projici jussit, multam societatem malorum esse intelligendam, inter quos pauciores boni in convivio Dominico vivunt, significare non distulit. Nam posteaquàm dixit, *Ligate illi manus & pedes, & projicite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium*: (Ibidem.) continuò subjunxit, *Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.* Quomodo hoc verum est, cùm potiùs unus è multis fuisset projectus in tenebras exteriores, nisi quia in illo uno grande corpus figurabatur omnium malorum ante Domini judicium convivio Dominico permixtorum? A quibus se boni corde interim ac moribus separant, simul manducantes & bibentes corpus & sanguinem Domini, sed cum magna distinctione: quia isti in honore sponsi induti sunt veste nuptiali, non sua quærentes, sed quæ Jesu Christi; illi autem non habent vestem nuptialem, hoc est, fidissimam sponsi caritatem, sua quærentes, non quæ Jesu Christi. Ac per hoc, quamvis in uno eodemque convivio, isti misericordiam manducant, illi judicium: quia ipsius convivii canticum est, quod & suprà commemoravi, Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine. (Psal. 100.)

Mali cum bonis simul manducant & bibunt corpus & sanguinem Domini. Caritas vestis nuptialis.

28. Nec ideo tamen dormit ecclesiastica disciplina, ut corripiat inquietos. Neque enim à populo Dei separamus, quos vel degradando vel excommunicando ad humiliorem pænitendi locum redigimus. Et ubi hoc facere pacis & tranquillitatis Ecclesiæ gratiâ non permittimur, non tamen ideo [a] Ecclesiam negligimus; sed tolerantes quod nolumus, ut perveniamus quo volumus, utentes cautela præcepti Dominici, ne cum volumus ante tempus colligere zizania, simul eradicemus & triticum. (Matth. 13.) Utentes etiam exemplo & præcepto beati Cypriani, qui collegas suos fœneratores, fraudatores, raptores, pacis sibi contemplatione pertulit tales, nec eorum contagione tactus est talis. Unde & nos si triticum sumus, ejusdem beati martyris verba fidentissime dicimus; quia etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut caritas nostra, ut quoniam zizania in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. (Epist. ad Maxim.) Hæc verba justissimè ac piissimè dicerent majores nostri, etiam si Cæcilianum & aliquos coëpiscopos ejus malos viderent, quos tamen ab Ecclesia separare non possent, propter illos quibus mali demonstrari non poterant, & eos bonos & innocentes putabant: hæc verba omnino dicerent, hoc omnino sentirent, ne cùm vellent temere zizania separare, simul & triticum eradicarent.

Etsi à populo Dei non separantur mali, erga eos tamen non dormit ecclesiastica disciplina.

29. Quòd ergo jussus est quidam Propheta nec panem manducare, nec aquam bibere in Samaria, quò missus fuerat ut corriperet eos, qui vaccas constituerant adorandas more idolorum Ægyptiorum, hoc omnino facere debuit quod præceperat Dominus, cui tunc eo modo illos corripere placuit, ut nihil ibi alimentorum tangeret Propheta quem miserat. (3. Reg. 13.) Neque enim in Ecclesia non fit quotidie, quando eos quos acriùs corripimus, etiam si in eorum possessione sumus, nihil ibi apud eos contingimus, ut sentiant quantum eorum peccata doleamus. Numquid tamen ideo etiam plebis [b] discissio facienda est, ut sicut mollis herba indiscretè eradicentur infirmi, qui de cordibus hominum & ignotis factis, etiam si nobis sint cognita, judicare non possunt? Nam in ipsa Samaria & Elias & Elisæus erant; & si ipsi in solitudine, non tamen devitandorum sacramentorum causa, sed quia persecutionem ab impiis regibus patiebantur. Nam illic erant, non utique in solitudine, separata, quæ ipse ignorabat Elias, septem millia virorum, qui non curvaverunt genu ante Baal. (3. Reg. 19.) Denique inter præcipuos sanctos habitus Samuel & graviter Saülem corripuit, & cum eo tamen ad offerendum Domino sacrificium sine excusatione perrexit: (1. Reg. 15.) nec peccatorum ejus contagione pollutus est, sed omnino mundus meritorum suorum conservatione permansit.

30. Sed istam nobis quæstionem quamvis evidenter & in Collatione & modò soluta sit, evidentiùs tamen solvat Aggæus, cujus testimonium præ ceteris elegerunt, ut solum adhuc pro omnibus jactent. Arguit Dominus per Aggæum prophetam, populum ex Babylonia residuum, ubi captivus tenebatur, quòd domum Domini negligerent, & suas domos [c] excolerent; & dicit propterea se plagâ sterilitatis eorum percussisse regionem. (Aggæi 1.) Tunc Zorobabel filius Salathiel, & Jesus filius Josedech sacerdos magnus, & omnis ille populus divinitus inspiratus operari cœpit in domo Domini Dei sui. Sic enim eadem Scriptura dicit: « Et suscitavit Dominus spiritum « Zorobabel filii Salathiel ex tribu Juda, & spiri- « tum Jesu filii Josedech sacerdotis magni, & spi- (Ibidem.)

[a] Beccensis codex, *Ecclesiæ disciplinam refutamus.* Alii MSS *Ecclesiæ refutamus* omissa voce, *disciplinam.*

[b] Sic MSS. At Am. & Lov. *discessio.*

[c] Editi, *extollerent.* At MSS. *excolerent.*

„ ritum residuorum omnis populi, & introierunt & faciebant opera in domo Domini omnipotentis Dei sui, quartâ & vicesimâ mensis sexti, secundo anno sub Dario rege. Ecce & dies [a] & mensis & annus definitus est, quando intraverunt ad operandum in domo Dei. Credo quòd illi viri, & ille populus operans in domo Dei non erat immundus, præsertim quia dixerat ei Dominus, *Ego vobiscum*: & suscitaverat spiritum eorum ad bene operandum in domo sua. Denique videte quid sequitur; contexit enim eadem Scriptura & dicit, Septimo mense, unâ & vicesima mensis, [Aggæi 1.] locutus est Dominus in manu Aggæi prophetæ dicens ad Zorobabel filium Salathiel ex tribu Juda, & ad Jesum filium Josedech sacerdotem magnum, & ad omnem populum residuum, dicens, Quis ex vobis qui vidit domum hanc in claritate illa sua pristina? Et quomodo videtis eam modò, tamquam non sit in conspectu vestro? Et nunc prævale Zorobabel, dicit Dominus, & prævale Jesu fili Josedech sacerdos magne, & prævalesce omnis popule terræ; dicit Dominus omnipotens, & spiritus meus præest in medio vestrûm. Bono animo estote, quoniam hæc dicit Dominus omnipotens: Adhuc semel, & commovebo cælum & terram, mare & aridam & concutiam omnes gentes, & venient omnia electa gentium, & implebo domum hanc, dicit Dominus omnipotens: & cetera quæ addidit, etiam futura prophetans; quæ de Domini nostri Jesu Christi temporibus rectiùs intelligi solent, cujus populus verissimum & sanctissimum est templum Dei, non etiam in eis qui permixti tolerantur, sed in eis solis qui nunc interim à talibus bene vivendo spiritaliter separantur, pòst verò etiam corporaliter separandi sunt. Verumtamen illum populum, cui prophetia ista prænuntiata est, & qui tunc operabatur in domo Dei, ubi erant & illi duo, Zorobabel filius Salathiel, & Jesus filius Josedech, quomodo sit exhortatus & commendatus à Domino, satis in promtu est videre in his verbis Prophetæ, quæ sicut dicta sunt, inseruimus. Numquidnam ergo istum populum immundum possimus dicere, ad quem si quis accesserit inquinabitur, cui populo dicitur, Et nunc prævale Zorobabel, dicit Dominus, & prævale Jesu fili Josedech sacerdos magne, & prævalesce omnis popule terræ, dicit Dominus omnipotens, & spiritus meus præest in medio vestrûm? Quis dementissimus dixerit istum esse populum, ad quem si quis accesserit, inquinabitur?

31. Nunc ergo attendite quid post illam prophetiam, quæ huic populo de Christi temporibus annuntiata est, consequenter Scriptura contexat. [Ibidem] Quartâ & vicesimâ noni mensis anno secundo sub Dario rege, factum est verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens, Hæc dicit Dominus omnipotens, Interroga sacerdotes legem, dicens, Si sumserit homo carnem sanctificatam in summo vestimenti sui, & adtigerit summum vestimenti ejus panem, aut pulmentum, aut vinum, aut omnem escam, si sanctificabitur? Et responderunt sacerdotes & dixerunt, Non. Et dixit Aggæus, Si tetigerit inquinatus in anima aliquid horum, si inquinabitur? Et responderunt sacerdotes & dixerunt, Inquinabitur. Et respondit Aggæus & dixit, Sic populus hic & gens hæc in conspectu meo, dicit Dominus, & [b] sic opera manuum ipsorum, & quicumque accesserit illò, inquinabitur, propter præsumtiones eorum matutinas à facie laborum suorum, & odio habebatis in portis arguentes. Quis est iste populus tam immundus, ut quisquis illò accesserit, inquinetur? Numquid ille cui dictum est, Prævalesce, & spiritus meus in medio vestrûm? Absit ut ille sit. Duo igitur erant: unus immundus, & alter qui ad immundum prohibetur accedere, qui exhortabatur prævalescere, quia spiritus Dei erat in medio eorum. Si ergo duo erant, ostendantur & duo templa, unum quò iste, alterum quò ille ingrediebatur: ostendantur & altaria duo, unum in quo iste, alterum in quo ille victimas offerebat: ostendantur & sacerdotes, hujus alii, & illius alii, qui pro suo quisque populo separatim sacrificabant. Si autem quisquis hoc affirmare conatur, insanit: sic erant isti duo populi in uno populo, sub uno sacerdote magno, unum templum intrantes; sicut erant etiam sub uno Moyse quidam Deum offendentes, quidam Deo placentes, de quibus Apostolus dicit, Non in [1. Cor. 10.] omnibus illis beneplacitum est Deo. Neque enim ait, In omnibus illis non est beneplacitum Deo, tamquam omnes displicuerint Deo: sed ait, Non in omnibus illis beneplacitum est Deo: ergo in quibusdam, non in omnibus. Et omnes sub eisdem sacerdotibus erant in uno eodemque tabernaculo, in uno eodemque altari hostias offerebant: & tamen distinguebantur factis, non locis; animo, non templo; moribus, non altaribus. Sic alii ad alios non accedebant, ne ab eis inquinarentur: hoc est, eorum malis factis non consentiebant, ne pariter damnarentur. Non enim & illos malos Moyses tantus propheta nesciebat, quorum impia murmura & horrendas amaritudines quotidie sufferebat. Sed istum nescisse faciamus: numquid & Samuel Saülem nesciebat, quem per os ejus æternâ sententiâ damnaverat Deus? Verumtamen & ipsum & sanctum David unum Dei tabernaculum intrantes, inter eadem sacrificia videbat; sed distinctè utique videbat, quia distinctos videbat; & unum eorum in æternum amabat, alium pro tempore tolerabat. Sic & Aggæus noverat in uno populo duos populos unum templum intrantes, sub uno magno sacerdote viventes, & alterum ostendebat immundum, alterum ad immundum accedere prohibebat: & tamen nec illos nec se ipsum ab eodem templo & ab eisdem altaribus separabat. Ergo spiritalem prohibebat accessum consensionemque factorum: quod & ipsa verba clamant, si aures adsint, quas animositas furiosa non claudat aut strepitus variæ contentionis impediat. Ait enim Propheta, Omnis [Aggæi 2.] qui accesserit illò, inquinabitur. Vitium notavit quò accedi prohibuit, non homines ab hominibus corporali disjunctione seclusit. Acceditur autem ad vitium corruptionis, vitio consensionis.

32. Ac ne quisquam diceret, illum populum, cui primò dictum est, Prævalesce, quoniam spiritus meus præest in medio vestrûm; paucis interpositis diebus in deterius commutatum, ut audire mereretur, Sic populus iste & gens ista, omnis qui accesserit illò, inquinabitur; dies enim ferme nonaginta computantur inter verba illa

[a] In MSS. deest, *& mensis & annus.*

[b] Editi, *& sicut.* At MSS. *& sic.*

quæ bona in populum dicta ſunt, & iſta quibus ejus immunditia vitanda præcipitur: ne quis ergo hoc putaret, bonum illum populum, quamvis hoc parvo temporis intervallo tam peſſimum effectum, videte quid ſequitur, attendite quid dicatur eo ipſo die, hoc eſt viceſimâ & quartâ noni menſis, quo die dictum eſt, Sic populus iſte & gens iſta, omnis qui acceſſerit illò, inquinabitur. Cùm enim hoc dixiſſet, & mala eorum commemoraſſet, quorum merito demonſtrarentur immundi, addens etiam & dicens, Odio habebatis in portis arguentes: continuò ſubjunxit, *Ibidem.* Et nunc ponite in cordibus veſtris à die hoc & ſuprà, priùs quàm poneretur lapis ſuper lapidem in templo Domini; qui eratis, cùm mittebatis in capſella viginti ſata hordei, & fiebant decem ſata, & intrabatis in torcular exhaurire quinquaginta amphoras, & fiebant viginti. Percuſſi vos infecunditate, & venti corruptione & grandine omnia opera veſtra, & non eſtis converſi ad me, dicit Dominus. Conſtituite igitur corda veſtra à die hoc & deinceps, à quarta & viceſima noni menſis, & à die qua fundatum eſt templum Domini, ponite in cordibus veſtris, ſi adhuc cognoſcetur in area, aut ſi vitis, aut malum, aut ficus, aut malum granatum, & ligna oleæ quæ non fecerunt fructum, à die hoc benedicam. Ecce ipſo die etiam benedici meruerunt. Benedictio ergo hæc puto quòd non pertineat ad illos, ad quorum immunditiam prohibet accedi, ſed ad illos bonos qui prohibentur accedere. In uno ergo fuerunt & permixti & ſeparati: permixti quidem corporali tactu, ſeparati autem voluntatis abſceſſu. Sed more ſuo Scriptura loquitur, quæ ſic arguit malos, tamquam omnes in eo populo mali ſint; & ſic conſolatur bonos, tamquam omnes ibi tales ſint. *Regula Scripturæ intelligendæ.* Pro nobis ergo epiſcopi veſtri, etiam in eo quod poſt Collationem victi [a] ſcripſiſſe dicuntur, Aggæi prophetiam poſuerunt, unde nos commemorarent evidentiùs probare quod dicimus, quia & in uno populo, in uno templo, ſub eiſdem ſacerdotibus, inter eadem ſacramenta, hominibus diſſimili voluntate viventibus & diverſis moribus & diſcrepantibus, nec cauſſæ cauſſa, nec perſonæ poteſt præjudicare perſona.

CAPUT XXI.

33. ILLUD etiam quod ex Apoſtoli epiſtola, ſcriptis ſuis etiam modò commemorant, ubi ait, *2. Cor. 6.* *Nolite jugum ducere cum infidelibus; quæ enim participatio luci ad tenebras?* &c. quæ ſuprà commemoravimus, & quomodo rectè intelligerentur, oſtendimus, quid aliud agunt, niſi ut nos commemorent quibus hoc Apoſtolus ſcripſerit? In eodem quippe ipſo populo Corinthiorum quod dicimus demonſtramus; ne fortè arbitrentur Prophetarum tantummodo moris fuiſſe, & non ad novi Teſtamenti, ſed ad veteris conſuetudinem pertinere, ſic arguere reprehenſibiles, quaſi omnes in eo populo arguantur; & ſic alloqui laudabiles, quaſi omnes ibi laudentur. Ecce & ad Corinthios ſic Apoſtolus loquitur: *1. Cor. 1.* Paulus vocatus apoſtolus Chriſti Jeſu per voluntatem Dei, & Soſthenes frater, Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, ſanctificatis in Chriſto Jeſu, vocatis ſanctis, cum omnibus qui invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti in omni loco ipſorum & noſtro: Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro & Domino Jeſu Chriſto. Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis, in gratia Dei quæ data eſt vobis in Chriſto Jeſu, quia in omnibus divites facti eſtis in illo, in omni verbo & in omni ſcientia, ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis, ita ut nihil vobis deſit in ulla gratia. Quis hæc audiens credat in Eccleſia Corinthiorum eſſe aliquos reprobos, quando quidem verba iſta ſic ſonant, velut ad omnes directa ſit illa laudatio? Et tamen paulò pòſt dicit, Obſecro autem fratres, ut idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata. Rurſus tamquam in hoc horrendo vitio velut omnes arguens atque increpans, dicit, Diviſus eſt Chriſtus? Numquid Paulus crucifixus eſt pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Puto autem eos qui in eo populo dicebant, Ego ſum Chriſti; non duxiſſe jugum cum eis qui dicebant, Ego ſum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ: & tamen omnes ad unum altare accedebant, & eadem ſacramenta communicabant, qui eadem vitia non communicabant. His enim Corinthiis etiam illud dictum eſt, Qui manducat & bibit indignè, judicium ſibi manducat & bibit. *1. Cor. 11.* Quid enim aliud Apoſtolus niſi iſtos vaniloquos cogitabat, ut ei non ſufficeret dicere, judicium manducat & bibit, niſi adderet, ſibi: ne hoc etiam ad illos pertineret, qui pariter quidem, ſed non judicium manducabant?

34. In ipſis etiam Corinthiis ibi erant qui non credebant reſurrectionem mortuorum, quæ ſingularis fides eſt Chriſtianorum; quod eis ita dicit Apoſtolus: *Reſurrectionis fides, Chriſtianorum eſt ſingularis.* Si autem Chriſtus prædicatur quòd reſurrexit à mortuis, quomodo dicunt quidam in vobis, quia reſurrectio mortuorum non eſt? *1. Cor. 15.* Non dixit, in hac terra, vel in hoc mundo: ſed, in vobis, inquit. Neque enim poſſet de Chriſti reſurrectione præſcribere, niſi jam utique Chriſtianis, quibus de ipſa reſurrectione Chriſti dicit, Sic prædicamus, & ſic credidiſtis. Nunc attendamus verba illa, quibus Corinthiorum Eccleſiam in epiſtolæ principio ſic laudat, ut dicat, *1. Cor. 1.* Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis, in gratia Dei quæ data eſt vobis in Chriſto Jeſu, quia in omnibus divites facti eſtis in illo, in omni verbo & in omni ſcientia, ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis, ita ut nihil vobis deſit in ulla gratia. Ecce ſic erant ditati in Chriſto in omni verbo & in omni ſcientia, ita eis nihil deerat in ulla gratia, ut in illis eſſent qui reſurrectionem mortuorum adhuc uſque non crederent. Puto autem quòd iſti quibus nihil deerat in ulla gratia, non ducebant jugum cum eis qui reſurrecturos mortuos non credebant. Ecce quomodo non ducunt jugum cum infidelibus, quamvis eidem populo miſceantur, & ſub eiſdem ſacerdotibus, eiſdem ſacramentis imbuantur.

35. Denique ipſe Apoſtolus, ne huic infidelitati conſentirent, quorum jam fides tenebat reſurrectionem mortuorum, non eis præcepit corporalem ſeparationem: multi quippe erant, non ſicut ille unus, qui uxorem patris ſui habuit, quem liberiore correptione & excommunicatione judicat dignum: longè aliter iſte, aliter vitioſa curanda & ſananda eſt multitudo, ne fortè ſi plebs à plebe ſeparetur, per ſchiſmatis nefas *Aliter unus quiſpiam, aliter multitudo curanda.*

[a] Editi, *ſubſcripſiſſe*: ac paulò pòſt, *unde commemorant*. & infrà, *diverſis moribus ſeparantibus*. Caſtigantur ex MSS.

etiam triticum eradicetur. Eos ergo qui jam credebant reſurrectionem mortuorum, ab his qui eam in eodem populo non credebant, non corporaliter Apoſtolus ſeparat: ſed tamen ſpiritaliter ſeparare non ceſſat, dicens, Nolite ſeduci, corrumpunt mores bonos colloquia mala. Non eorum congreſſum, ſed conſenſum timet, ne malis colloquiis accommodent fidem, quæ corrumpunt mores bonos. Moribus ergo eos, non altaribus admonet ſeparari. Poſtremò ante quàm eis hæc Apoſtolus ſcriberet, in eadem Eccleſia erant, qui reſurrectionem mortuorum non credebant, in qua erant quibus nihil deerat in ulla gratia: & illi iſtos infidelitate ſua non inquinabant, quia iſti illis ad eamdem infidelitatem non conſentiebant. Ecce quomodo illò non acceditur, ne quiſquis acceſſerit, inquinetur: ecce quomodo nulla participatio eſt lumini ad tenebras: ecce quomodo, quamvis intra eadem retia natent piſces, utrique nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ.

1. Cor. 15. 33.

36. Quod cùm ita ſit, quæ tam cruda ſtultitia, quis tam ferreus cordis ſomnus non excutiatur, poſſitque aliquando ſentire, Cæciliani cauſſam catholico orbi terrarum, cui non communicat pars Donati, præjudicare non poſſe, ſi non præjudicat parti Donati cauſſa Maximiani, vel potiùs cauſſa Feliciani & Primiani modò conjunctorum, paulò antè invicem damnatorum. Sufficit certè, ut ſecundùm ipſos loquamur, quòd piſces mali ſub fluctibus latitantes ignaros non polluunt piſcatores. Quamvis non ſit de piſcatoribus quæſtio, quos fortaſſe in illa ſimilitudine Dominus Angelos intelligi voluit. Magis enim attendendum eſt intra ipſa retia piſces bonos à malis non poſſe maculari. Neque enim & ipſi non vident invicem ſimul natantes, ſicut à piſcatoribus intra aquam poſiti non videntur. Sed, ut dixi, ſufficit cauſſæ noſtræ, quòd mali non polluunt, quorum mala facta neſciuntur.

Caput XXII.

37. [a] Fuerunt quidam tempore Cæciliani beati pacifici, qui eum, etiam ſi innocens non eſſet, ſcientes pro catholica unitate tolerarent, cùm eum viderent tot ignotis gentibus, per quas ipſa unitas dilatatur, ſacramentorum participandorum communione cohærere; eiſque talem non poſſe monſtrari, qualem ipſi eum eſſe cognoſcerent: ipſi ſe contra iſtas calumnias defenderent verbis beati & pacifici Cypriani, clamarentque fidenter & dicerent, Ideo propter Cæcilianum non deſerimus unitatem, quia etſi videntur in Eccleſia eſſe zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas noſtra, ut quoniam zizania eſſe in Eccleſia cernimus, ipſi de Eccleſia recedamus. Iſtorum pacificæ patientiæ conveniret præclariſſima laus illa, qua laudatur angelus Eccleſiæ quæ eſt Epheſi: (quem nemo rectè intelligens dubitat ipſius Eccleſiæ geſtare perſonam,) cui dicit in Apocalypſi Spiritus, Scio » opera tua & laborem & patientiam, & quia non » potes ſuſtinere malos, & tentaſti eos qui ſe di» cunt apoſtolos eſſe, & non ſunt, & inveniſti eos » mendaces, & patientiam habes, & ſuſtinuiſti eos » propter nomen meum, & non defeciſti. Sic illi [b] laudentur, qui in iſta vita Cæciliani tempore fuerunt, qui propter nomen Domini, quod ſicut unguentum effuſum per innumerabiles gentes toto jam orbe fragrabat, non deficerent patientiſſimè ſuſtinendo etiam quem malum noſſent: ſi malus ille eſſet, qui eorum judicio aliis demonſtrari, & ab eis avelli ſepararique non poſſet. Noſtra alia cauſſa eſt, arrogare nobis laudem hujus patientiæ non debemus. Non enim poſſumus dicere, nos pro pace toleraſſe, quod ad noſtram cognitionem prorſus non potuit pervenire. Nobis Cæciliani cauſſa ſub fluctibus fuit: vox noſtra talis eſt, qualis Chriſtianarum gentium ceterarum, contra quas iſti non invenerunt omnino quod dicerent. Verumtamen ignotam Cæciliani cauſſam rectè credimus bonam, quem ſemel inimicorum factione damnatum, ipſis autem accuſantibus tertiò legimus abſolutum. Aut credant illi centum ferme epiſcopis partis Donati de criminibus Primiani, & tunc nos cogant credere ſeptuaginta majoribus ſuis de criminibus Cæciliani. Quòd autem dicunt Cæcilianum objecta ſibi in illo concilio crimina cùm abſens fuerit, tacendo firmaſſe: firmavit ergo & Primianus crimina, quæ à centum epiſcopis ſibi objecta nec poſtea ſaltem oſtenditur diluiſſe.

Infr. ſ. ad Max.

Apoc. 2. 2.

38. Sed videlicet, *nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ*, ne pars Donati minuatur: præjudicat autem, ut Chriſti hereditas dividatur. An verò Cæciliani cauſſa non præjudicat unitati catholicæ quam tenemus, & cujus ſocietate gaudemus, cùm fuerit Cæcilianus Carthaginenſis epiſcopus, & præjudicat ei cauſſa Novelli Tyzicenſis, Fauſtini Tuburbitani, quos nec accuſandos poſtea ſicut Cæcilianum Felicemque putaverunt; quorum nomina, immo verò ipſarum in quibus fuerunt civitatum nomina, nec univerſæ Africæ nota ſunt, aut fortaſſe nec univerſæ proconſulari provinciæ? Ecce quorum piſciculorum, etiam ſi mali fuerunt, tam in profundo latentium cauſſam volunt præjudicare cauſſæ tantæ piſcationis, cujus plena retia toto orbe diffuſa ſunt, qui piſcibus juxtà natantibus vix noti eſſe potuerunt. Cur autem non credamus etiam iſtos innocentes fuiſſe; quando nec accuſari ab eis, ſicut dixi, poſtea meruerunt, & ille purgari potuit, quem majores eorum malorum omnium fontem in concilii illius inimica conſpiratione dixerunt?

v. ſuprà in Breviculo c. 14.

Caput XXIII.

39. Sed qualeſcumque iſti fuerunt, quid pertinet ad nos? Neque enim verè non nobis concedunt, ut iſtorum neſcio quorum cauſſa atque perſona non præjudicet cauſſæ atque perſonæ Eccleſiæ catholicæ, ſi *nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ*. Et tamen objiciunt nobis, ut adhuc vos ſeducant, quòd aurum judici dederimus, ut pro nobis contra illos ſententiam diceret. Vos dicite, ſi poteſtis, quantum dare debuerimus electis defenſoribus epiſcopis veſtris, ut tanta contra ſe pro nobis vel dicerent vel proferrent, ut ſic agerent cauſſam noſtram, ſic perimerent ſuam? Quanti emere debuimus, ut poſt verba Primiani quibus dixerat, *Indignum eſt ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum*, venirent tamen, & in unum nobiſcum, quod indignum eſſe dixerant, convenirent? Quanti emere debuimus, ut more forenſium advocatorum de temporibus & diebus, de perſonis etiam nobis præſcribere conarentur, & ſic omnibus hominibus, etiam illis qui noſtras diſpu-

a Sola editio Lov. Fuerunt.

b Ita MSS. At editi, laudantur.

tationes integere non possent, satis aperte monstrarent quàm malam caussam haberent, quam proferre & agere sic timebant apud eum judicem, cujus erga se benignitatem atque justitiam tanto præconio laudaverant, & cujus motum adversùm se nullum adhuc senserant? Quanti emere debuimus, ut ipsi deinde exigerent non secum agi debere forensibus formulis, sed divinis potiùs testimoniis, & de scripturis sanctis similiter se responsuros esse promitterent: & cùm mandatum concilii catholici, quod obtuleramus, recitatum esset, atque in eo ipsis etiam confitentibus claruisset, nos Ecclesiæ catholicæ * testimoniis sanctarum scripturarum agere voluisse, rursus tamquam obliti quid sibi placere dixissent, ad easdem forenses præscriptiones perplexis & odiosis contentionibus remearent?

caus-

40. Quanti emere debuimus, ut subscriptionum nostrarum, quæ in eodem mandato demonstrabantur, numerositate commoti, exigerent totius concilii nostri præsentiam; ex quo concilio non nisi decem & octo secundùm edictum Cognitoris aderamus, & quæstionem falsitatis inferrent, quòd alii pro aliis subscribere potuerunt? Sic enim perventum est, ut eorum quoque numerus recenseretur, & ipsi in ea falsitate deprehenderentur, cujus in nos suspicionem intendere voluerunt: ita ut non solùm quidam in eorum mandato legerentur subscripsisse pro absentibus, qui nec Carthaginem venerant, verùm etiam quemdam recitatum & non respondentem cùm in itinere defecisse dixissent, quæsitumque ab eis esset, quomodo apud Carthaginem subscribere potuerit qui in itinere jam defecerat; post magnas angustias perturbationis atque inconstantis & variæ responsionis suæ, non venientem, sed postea quàm subscripsit, ad propria remeantem in itinere defecisse asseverarent: deinde sub divina testificatione interrogati, utrùm eum constaret fuisse Carthagini, vehementiùs perturbati dicerent, *Quid si alius se pro eodem* [a] *apposuit?* atque ita verbis suis falsitatem quam nobis objecerant, in suo mandato apparuisse, & convictam claruisse firmarent?

CAPUT XXIV.

41. QUANTI emere debuimus, ut cùm vellent de numerositate gloriari, etiam in hoc mendacia sua proderent? Nam cùm aliquantò amplior nostrorum numerus adfuisset, dictumque à nobis esset, alios centum ferme episcopos catholicos, partim senectute, partim valetudine, partim diversis necessitatibus impeditos non venisse Carthaginem; illi hoc audito, multo plures suos non venisse dixerunt. Sicut etiam nunc plus quàm quadringentos per totam Africam se esse jactantes, obliti sunt quod in sua [b] notoria posuerunt, usque adeo se omnes venisse Carthaginem, ut eis solis exceptis quos vel in propriis sedibus, vel in itinere tenuit corporis ægritudo, nec gravissimos senes annositas & labor prolixi itineris potuerit impedire. Et lectæ sunt in mandato eorum subscriptiones, sicut facta supputatione respondit Officium, ducentæ septuaginta [c] novem, annumeratis etiam iis in quibus falsitas deprehensa est, & qui pro absentibus subscripserunt, quod ægritudine detenti non potuerint venire Carthaginem. Quomodo ergo verum est plures quàm ingentis eos esse, quando illos solos Carthaginem non venisse dixerunt, quos valetudo corporis impedivit: cùm & pro ipsis quibusdam alii subscripserunt, ut non dicamus hoc pro omnibus ægrotantibus esse factum? An forte sic eos invaluerat pestilentia, ut eorum tertiam partem repente prosterneret? Sic autem à [d] primate suo per tractoriam fuerant evocati, *quo prætermissis omnibus properarent convenire Carthaginem, ut scirent se* [e] *decepisse quod haberent optimum in caussa, quicumque venire noluissent.* Hoc erat videlicet optimum in caussa, ut ingens eorum numerus appareret: quasi tanto plus prosit ad aliquid faciliùs inveniendum, quanto major fuerit quærentium multitudo cæcorum?

[e] f Decepisse.

42. Quanti emere debuimus, ut in diem perendinum utrisque nostrùm consentientibus cognitione dilata, pridie per notoriam peterent, ut sibi nostrum mandatum ab officio ederetur, quo instructi adesse possent; causantes quòd conscribendis gestis tam angusto tempore occurrere non posset Officium? Sic enim factum est, ut sequenti die cognitionis, quamvis [e] injustam peterent, acciperent dilationem: qui considerata causà, quæ mandato nostro tota continebatur, magnas patiebantur angustias, [f] convincerentur tamen contra suos venire consensus. Quid enim justius, quàm petere dilationem tanta veritatis firmitate turbatos? Quod eis utinam profuisset, ut considerato mandato nostro, cui respondere minimè potuerunt, corrigere potiùs pravitatem, quàm in deterius augere maluissent. Justè itaque dilationem petebant: sed pridie non debuerant in notoria sua dicere, ideo sibi nostrum edi debere mandatum, ut parati ad diem constitutum venirent, quia exceptores occurrere cum gestorum conscriptione non possent; & ipso actionis die rursus de ipsis exceptoribus, quia non occurrerant, velle causari. Quid eos ad hoc compulit, nisi vehemens perturbatio, cùm viderent sic à nobis esse actam caussam in conscriptione mandati, ut responsionem invenire non possent? Nam illud quanti emendum fuit, ut ipsam peterent dilationem, & acciperent sex dierum, ut nemo posset eos dicere, angustiâ temporis impeditos, non potuisse nostro respondere mandato?

CAPUT XXV.

43. IPSO verò tertio nostræ Collationis die, quanti emendum fuit, quòd inanissimis & supervacuis morarum interpositionibus se omni modo pervenire ad caussam nolle monstrabant, & quàm malam caussam haberent, ipso suo timore clamabant: quamquam eorum timor etiam in testimonium manifestissimæ vocis erupit, quando dixerunt, *Sensim inducimur in caussam.* Et alio loco, *Pervidet*, inquiunt, *potestas tua sensim nos in caussæ interna deduci.* O violentia veritatis, quolibet [g] eculeo, quibuslibet ungulis fortior ad exprimendam confessionem! Congregantur ex universa Africa tot episcopi, ingrediuntur Carthaginem cum tanta speciosi agminis pompa, ut tam magnæ civitatis oculos in se inten-

Veritatis violentia.

[a] MSS. *apposuit*

[b] Editi, *notaria*. MSS verò constanter toto hoc libro, *notoria*.

[c] Am. & omnes MSS *ducentæ septuaginta tres*. At in Collat. part. 1. cap. 213 & in Breviculo Collat. 1 die c. 14. leguntur *ducenta septuaginta novem*.

[d] Am. & omnes MSS. *à primatu suo*.

[e] Sic MSS. At editi, *injuste petentes*.

[f] Lov. *cum convincerentur*. Expungimus *cum*, quia abest à MSS.

[g] Sic MSS. At editi, *aculeo*.

tionemque convertant. Qui loquantur pro omnibus, eliguntur ab omnibus. Locus etiam re tanta dignus in urbe media procuratur. Utrique conveniunt, judex præstò est, tabulæ patent, suspensa omnium corda exitum tantæ Collationis exspectant. Tunc à lectissimis & disertissimis viris, quantis viribus agi debuit aliquid, tantis agitur ut agatur nihil. Quærunt personas forensi more discutere, in qua quæstione annosa etiam tempora litigatores conterere consueverunt. Ista quippe actione Catholicos mandatum suum divinis potiùs testimoniis quàm forensibus formulis conscripsisse confessi sunt, & similiter se de Scripturis responsuros esse promiserunt. Et quoniam mirifica opitulatione Deus voluit, ut cùm quærunt personam petitoris, ne veniretur ad caussam; ipsa inquisitio petitoris subitò in medium mitteret caussam, clamant præclari viri qui ad agendum videbantur electi, ac se potiùs ad non agendum electos esse testantur, & invidiosè judici conqueruntur, sensim se in caussæ interna deduci: quasi aliquid aliud prætermissis omnibus agi debuerit, quàm illud quod tanto pòst, vel serò agi nolebant; quia numquam prorsus agi volebant, ubi vinci metuebant. Hujus timoris apertissimam vocem quis de illorum clauso pectore excuteret, & non dico si eos donis largissimis ditaremus, sed si eos pœnis crudelissimis torqueremus?

44. Cùm enim personam petitorum forensi triturâ conquirerent, & volentes ostendere nos esse petitores, ut personas nostras permitterentur jure discutere, & moras annosissimas invenire, legerunt libellum nostrum aliquando Proconsuli datum, quo eos petivimus conveniri, ut ipsa inter nos Collatio tunc fieret, quam modò ab Imperatore ut fieret impetravimus, ut eo libello nos quasi petitores esse monstrarent; responsum est à nobis, ideo nos semper voluisse fieri Collationem, non ubi eis crimina objiceremus, sed ubi ea quæ solent objicere purgaremus: propter hoc quippe hæretici & ab Ecclesiæ unitate separati, quia crimina objiciunt quæ probare non possunt. Deinde quia videbatur Cognitor secutus ordinem temporum, ut gestis quæ protuleramus, ubi & ipsi apud præfectos Collationem petiverant, ideo præferret libellum nostrum ab ipsis prolatum, quia gesta illa præfectoria tempore præcedebat: facillimè nos atque justissimè hac occasione oblata à Cognitore impetravimus, ut si ea præferret quæ tempore priora esse constaret, illud juberet potiùs recitari, ubi ipsi apud imperatorem Constantinum per Anulinum proconsulem accusarunt Cæcilianum, cujus crimina nostræ communioni objiciunt, quæ volebamus illa Collatione purgare. Proinde postea quàm legi cœpit, quoniam illic apertissimè in omnibus vincebantur, clamare cœperunt, *Sensim inducimur in caussam.* Et iterum: *Pervidet potestas tua sensim nos in caussæ interiora deduci.* O magna, sed non miranda confusio! Quando enim dæmon sic exorcistam timeret, quomodo timuerunt ne illa legerentur, ubi apparebat Cæcilianus & ab eorum præcessoribus apud Imperatorem accusatus, & tot judiciis non solùm episcopalibus, sed etiam imperialibus absolutus?

45. Quando vel quanto pretio emere possemus, quòd ipso timore turbati, redire ausi sunt etiam ad illius temporis præscriptionem, ubi dixerant, lapsam esse jam caussam, & quatuor mensibus evolutis agi jam omnino non posse? Quid est hoc? Quis tam idoneus judex inveniri potest animi eorum, quàm timor iste sic expressus, sic apertus; ut cùm timor soleat adimere libertatem, isti tam liberè timuerint, ut judicium suum de mala sua caussa nec silentio tegerent, sed verbis apertissimis proderent? O vehementem trepidationem ad extorquendam confessionem! Tam fortis ex ore prosilivit timor, ut ejus impetu de fronte fugerit pudor. [a] Si non legerentur ea, quibus ostendebatur Cæcilianus accusatus atque purgatus, petitores propter agendam caussam inquirebantur, personæ discutiebantur: & quamvis morarum tendiculæ, ne ad ipsam caussam perveniretur, tergiversatione necterentur; tamen propter agendam caussam etiam ista postulari veluti jure videbantur. Post quàm caussa optima Cæciliani recitanda prolata est, revocatur explosa & convicta præscriptio, diem caussæ agendæ jam transisse clamatur.

Caput XXVI.

46. Quid adhuc exspectatis quid pro nobis pronuntiaverit Cognitor, cùm videatis quid contra se ipsos episcoporum vestrorum pronuntiaverit timor? Dederat certè ipse Cognitor potestatem, ut alium cum illo quem vellent judicem constituerent: quod illi recusaverunt; quoniam si aliquem delegissent, mentiri vobis non possent etiam à nobis ipsum fuisse corruptum. Sed fecerunt quod recusaverunt: prorsus constituerunt cum illo alterum judicem, non quemlibet extraneum, sed intimum suum. Ecce ipse timor eorum alius judex fuit: certè ipse à nobis nihil accepit, & pro nobis liberè judicavit: non gratificatus est eorum personæ, quibus internus hærebat, de quorum secreto cubiculo procedebat: & ante quàm caussa diceretur, prior judicavit, quia eam prior in ipsorum corde cognovit. Denique processit ille ut caussam nosset, processit iste qui noverat: ille judicavit stando, audiendo, loquendo; iste tantummodo in medium procedendo. Puto quòd meliùs [b] dicerent, ut caussa jam non ageretur. Quanto enim citiùs eam finivit litigatorum timor, quàm Cognitoris labor? Ille quærebat quid ex eorum chartulis legeretur: iste indicavit quid in eorum cordibus ageretur.

Caput XXVII.

47. Quomodo autem ad hoc venerant, territi eis quæ prolata fuerant recitanda, ut dicerent jam lapsam esse caussam temporibus, & agi non posse? Proposuerunt nobis quod jam fuerat antè transactum: ut si de scripturis sanctis ageremus, illa minimè legerentur; si autem illa recitanda legeremus, habere se validam præscriptionem, ut lapsam temporibus caussam omnino agi non sinerent: cùm ipsi non servaverint, quod antè promiserant, se mandato nostro, ubi nos Ecclesiæ caussam Scripturarum testimoniis egisse confessi sunt, similiter se Scripturarum testimoniis responsuros; qui petitorum discutiendas esse personas, non more disputantium, sed more litigantium contendebant. Respondimus ergo eis, ut si nihil aliud agi mallent, nisi ut quæreretur quæ vel ubi sit catholica Ecclesia, caussam ejus nos non nisi divinis, quibus prænuntiata est, testimoniis ageremus: si autem hominibus

[a] Editi, *Sed enim legerentur.* Castigantur ex MSS.

[b] In MSS. *dicebant.*

aliqua

aliqua crimina objicerent, quoniam nec ipsi ea A possent testimoniis divinis, sed aliquibus aliis talibus documentis ostendere, etiam nos ea documentis talibus purgaturos. Sic illis assidue sua inania repetentibus, hæc à nobis perseverantissime repetita sunt: sic eos veritas vicit, & ad illa quæ protuleramus audienda confutatos superatosque constrinxit. Videbant enim, si nulla crimina Cæciliani objicerent communioni nostræ, nihil sibi remanere unde suam ab unitate separationem quoquo modo excusarent: si autem objicerent B crimina Cæciliani, nec à se nisi talibus documentis posse asseri, nec à nobis posse aliter defendi.

CAPUT XXVIII. 48. JAM verò illud inter hos eorum contentiosissimos strepitus, quanti emendum fuit, quòd cùm diceremus hoc nos proponere, ut crimina quæ solent objicere nostræ communioni, quæ per omnes gentes dilatatur, probarent si possent, ut hinc eorum separatio, utrùm justa fuerit nosceretur: responderunt, alienam caussam nos age- C re velle, hoc est, transmarinarum Ecclesiarum, quibus hæc non objicerent, quoniam inter Afros esset ista contentio: illas verò Ecclesias potiùs exspectare debere, ut eos sibi copulent qui in hac Collatione vicerint, & ipsi cum eis habeant catholicum nomen. Quid ergo adhuc quæritis, quidve dubitatis, quam Ecclesiam tenere debeatis? Ecce habetis eam, contra quam vestri episcopi caussam se non habere confessi sunt, cui communio nostra conjuncta est, unde ipsorum D communio separata est. Si enim modò eam exspectare debere dixerunt, ut qui nostrûm vicerint, ipsi ei copulentur, & cum illa teneant catholicum nomen: jam utique majores nostri majores eorum antè vicerunt; ideo illi Ecclesiæ copulati catholicum nomen in ejus unitate tenuerunt. Isti autem si à majoribus nostris jam in suis majoribus victi sunt, quare nobiscum adhuc usque contendunt? Si autem victi non sunt, quare non communicant illi Ecclesiæ, quam negare catho- E licam non valentes, nullam caussam contra eam se habere confessi sunt? Ecce Ecclesia catholica transmarina in tot gentibus dilatata, quam debere exspectare dixerunt, ut eos sibi qui vicerint copulet, quomodo exspectare debet eos sibi copulare qui vicerint, nisi ab eis criminibus de quibus inter nos agitur, aliena sit? Nam si ab eis aliena non est, etiam ipsa rea victa cum victis quomodo sibi est copulatura victores? Porrò si ab his criminibus, sicut fatentur, aliena est; alieni F & nos sumus, qui eidem communione cohæremus. Nam si propter istam communionem nos contaminat crimen alienum; & ipsam, cui communicamus, crimen contaminat nostrum. Sed ipsam confessi sunt non pollutam crimine Afrorum, quamvis ei sacramentorum communione socientur: ibi ergo convicti sunt nec nos pollui potuisse crimine illorum, quibus sacramentorum communione sociamur, quia nullo nexu consensionis involvimur. Quamquam & ipsius Cæci- G liani victrix caussa eisdem verbis istorum facillimè demonstratur. Si enim confligentibus nobis exspectare debet Ecclesia transmarina ab istis criminibus aliena, ut eos qui vicerint, sibi & catholico nomini adjungat; tunc exspectabat, quando majores istorum cum Cæciliano acriter confligebant. Ille ergo tunc vicit, quem sibi post continerі illa quæ hoc exspectaverat copulari. Aut si putat & pollutum sibi in sacramentorum communione copulare, & sicut jam confessi sunt, ab his criminibus impolluta persistere, multo magis vicimus, hinc ostendentes proprium onus quemque portare, & nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ.

49. JAM verò ut mandato nostro, ubi universam caussam complexi fueramus, nec repentinis verbis, sed conscriptis litteris respondendum putarent, quanti emendum fuit? Sic enim constitit eos respondere non potuisse his omnibus, quæ in nostro mandato posita, nec attingere omnino suis litteris voluerunt. Neque enim potest aliquis dicere, prosecutionem nostram memoriter eos non potuisse retinere, & propterea rebus necessariis non omnibus respondere voluisse. Editum est eis mandatum nostrum per notoriam postulantibus, & hoc ipsum allegantibus, ut instructi possent ad omnia respondere. Et cùm jam septem delecti essent a ceteris, qui omnia pro omnibus agerent, litteras tamen ipsas quibus nostro mandato respondere conati sunt, totius concilii sui nomine protulerunt, tamquam epistolam ab omnibus illis ad Cognitorem datam. Quam si nollemus admittere, jure optimo faceremus: neque enim ordinis erat, ut post injunctam septem hominibus caussam, jam quidquam nisi per illos qui delecti fuerant, ageretur. Sed ne litteris nostris litteras eorum timuisse videremur, sine ulla hæsitatione ut legerentur admisimus. Optandum enim, & ut dixi, emendum erat, ut post tot dierum dilationem, quam eis petentibus concesseramus, afferrent elucubratum laborem, in quo eos mandato nostro non respondisse, satis utrasque litteras legentibus appareret, & nos eisdem ipsis litteris eorum sine ulla dilatione mox respondisse constaret. Si enim homines tam tardo ingenio sunt, ut eos arbitrentur aliquid dixisse, in quibus locis mandati nostri tacere noluerunt; neminem puto esse tam stolidum, qui etiam in his locis aliquid eos respondisse existimet, in quibus omnino tacuerunt. Non enim parva vel quasi contemnenda sunt, cùm in his potiùs omnis caussa consistat.

CAPUT XXIX.

50. Nam testimonia Scripturarum quibus asseruimus Ecclesiam cui communicamus, ab Jerusalem cœptam, toto terrarum orbe diffundi, tamquam omnino dicta non fuerint, prætereunt magna mole divinæ auctoritatis oppressi. Item quod in nostro mandato positum est de beato Cypriano, qui tolerandos potiùs in Ecclesia malos, quàm propter eos Ecclesiam deserendam, & præcepto admonuit, & suo confirmavit exemplo, attingere omnino non ausi sunt: credo, intelligentes quòd Cypriani auctoritatem si in aliquo scripto ejus labefactare tentarent, faterentur etiam nos rectè auctoritati ejus non cedere, in eo quod de iterando baptismo solent ejus placita vel decreta proferre: quam nec ipsam de baptismo Cypriani sententiam apertè commemorare voluerunt, scientes etiam illic, si facerent, se offensuros esse naufragium; quoniam Cyprianus non reliquit unitatem, & cum eis in illa permansit, qui de hac re diversa senserunt: unde aut tunc Ecclesia perisse

dicenda est, & non fuit jam ex qua nasceretur Donatus illorum; aut si, quod verum est, permansit Ecclesia, non in ea contaminant mali bonos, sicut Cyprianus etiam judicavit, qui cum diversa sentientibus in eadem diversitate permansit. Ac per hoc isti se detestando sacrilegio schismatis induerunt, qui propter nescio quorum crimina non probata, etiam si vera essent, nullo modo se ab unitate toto orbe diffusa separare debuerunt. Hoc illi quantum intelligitur prævidentes, ab illo testimonio Cypriani, quod in nostro mandato commemoratum est, toto silentio transierunt.

51. Illud etiam quod in caussa Maximianistarum ipsi quoque suo judicio declararunt, non propter malos unitatem deserendam, qui Maximiani socios à Maximiano dixerunt non fuisse pollutos, & eos inde quos damnaverunt, in honore integro susceperunt, & baptismum Christi licèt foris ab Ecclesia datum, agnoscendum potiùs quam destruendum esse monstrarunt, cùm à Feliciano in schismate baptizatos, & cum illo postea receptos iterum baptizare non ausi sunt: etiam hoc ergo cùm in nostro mandato legerent, tacendum potiùs & prætereundum, quàm ulla contradictione refricandum esse censuerunt. Caussam etiam Cæciliani à caussa Ecclesiæ in nostro mandato distinctam, & tamen etiam ipsam omni ex parte defensam, respondendo prorsus non adtigerunt. Quis ergo eos illi mandato nostro respondisse arbitretur, quando contra hæc omnia nullum verbum facere, nec saltem qualiscumque responsionis obumbratione conati sunt. Quod autem visi sunt respondere, legat qui voluerit, & judicet, eidem ipsi mandato nostro conferens litteras eorum, præter responsionem, * quam continuò reddidimus, qua omnia vanitatis eorum machinamenta subversa sunt.

* Vide infrà in Appendice.

Caput XXX.

52. Jam illud, si montes aureos daremus, quando emere possemus, quòd, (objectâ sibi Maximiani caussâ, ut intelligerent eo modo non obfuisse Cæciliano concilium quo in eum absentem septuaginta episcopi quod voluerunt pronuntiaverunt, quomodo non obfuit Primiano cùm similiter absentem pro Maximiano centum ferme episcopi damnaverunt,) vehementissimè perturbati & in horrendas contrusi angustias responderunt, *nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ?* his paucissimis verbis totam nostram caussam, de qua cum eis superiùs confligebamus, omnino invictam esse firmantes. Quid enim aliud agebamus tot testimoniis sanctorum eloquiorum, tanta auctoritate Prophetarum, Apostolorum, episcoporum, ipsorumque adversariorum, demonstrantes bonos à malis sacramentorum communione non pollui, si corde, voluntate, moribus, operibus diversas habeant caussas, gerantque personas? Quid enim aliud laborabamus, nisi ut appareret, nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ? Hoc ipsi breviter compulsi summa necessitate dixerunt, * quia cùm à nobis diu diceretur, veritati cedere noluerunt.

* f. jam.

Caput XXXI.

53. Illud etiam quibus thesauris, quibus opibus, quibus pretiosorum lapidum aggeribus emendum fuit, quòd majores suos apud imperatorem Constantinum persecutos Cæcilianum non confiteri tantum, verùm etiam [illegible] atque [illegible] dictarunt, [illegible] à Imperatore damnatum etiam mentiendo [illegible] vera re conati sunt? Ubi est [illegible] vox, qua [illegible] ipere [illegible], [illegible] invidia [illegible], quod apud Imperatorem caussam agamus Ecclesiæ? Ubi sunt verba Primiani apud [illegible] magistratus Carthaginensis expressa: *Illi portant multorum imperatorum sacras, nos sola offerimus Evangelia.* Ubi est illa præclara laudatio, qua extollunt separationem suam, dicentes *eam esse Ecclesiam veritatis, quæ persecutionem patitur, non quæ facit.* Nempe elisa est, nempe prostrata. Leguntur persecutiones eorum, negare non possunt, quia leguntur etiam subscriptiones eorum. Tenemus eos confitentes, profitentes, gloriantes majores suos Cæcilianum apud Imperatorem graviter persecutos: tenemus etiam Cæcilianum eis persequentibus ab Imperatore damnatum. Non ergo jam clament, segregationem suam ideo esse Ecclesiam veritatis, quia persecutionem non facit, sed patitur: aut fateantur non eam fuisse Ecclesiam veritatis, quando à majoribus eorum Cæcilianus patiebatur. Si enim continuò boni sunt qui persecutionem patiuntur, bonus erat Cæcilianus quando patiebatur. Si autem potest quidem fieri, ut & mali persecutionem patiantur, sed boni non possunt esse qui faciunt, non erant boni majores eorum, quando Cæcilianum persequebantur. Porrò si fieri potest ut & boni faciant, & mali patiantur; non ideo nos culpandi sumus, nec ideo isti laudandi, quia tale aliquid patiuntur, quale Cæcilianum majoribus suis facientibus passum esse gloriantur. Et tamen Cæcilianum ab Imperatore damnatum omnino non constitit: sed in ejus absolutione atque purgatione, quæ judicii episcopalis & imperialis recitatione constiterat, nihil postea probari potuit immutatum. Ita factum est, ut remota Cæciliani damnatione de qua ipsi mentiti sunt, remanserit persecutio quam majores suos fecisse confessi sunt.

54. Parum fuit, ut Cæcilianum ab Imperatore damnatum & mentiendo gloriari auderent, & asserendo probare non possent: insuper etiam probaverunt, & nostra in eam rem documenta fortiùs adjuverunt, Cæciliani absolutionem mansisse firmissimam, non sicut mentiti fuerant Imperatoris posteriore judicio in contrarium commutato. Nam primò Milevitanæ Ecclesiæ catholicum episcopum Optatum recitandum putaverunt, pollicentes inde se probaturos Cæcilianum ab Imperatore damnatum. Quæ lectio cùm magis contra eos recitaretur, nemo risum potuit continere. Qui tamen risus non utique conscriptioni gestorum potuisset adjungi, & omnino latuisset, nisi & ipsum latere non sinerent dicentes, *Audiant qui rident*: hoc sanè scriptum est, & subscriptum. Quod enim pro se legi voluerunt, ambiguum fuit: unde cùm rectissimè Cognitor jussisset paulò superiùs recitari, ut inde si possent verba illa clarescerent, hoc recitatum est quod nolebant, id est, Cæcilianum fuisse purgatum; quem priùs legendum dederant, non sicut jactabant damnatum, sed Brixiæ bono pacis retentum. Hìc cùm dixissent, illis verbis Optatum damnationem Cæciliani extenuare voluisse: dictum est eis, ut evidentem

Cæciliani damnationem aliunde recitarent, ut ab Opt[illegible] etiam [illegible] posset [illegible], qui apertissime [illegible] Cæcilianum fuisse purgatum. Hoc enim facere omnino non poterant, interjectis [illegible] tot omnium morarum [illegible] dilationibus, apertissime nos adjuvare cœperunt. Tamquam enim a nobis essent subornati, vel tamquam nobiscum ad innocentiam Cæciliani defendendam declarandamque delecti, cùm quæreretur ab eis ut si possent ostenderent quod dicebant, posteriore judicio Cæcilianum ab Imperatore damnatum, cujus Imperatoris litteras legeramus, quæ illum ostenderant absolutum, protulerunt libellum majorum suorum ad eumdem Constantinum imperatorem datum, quo apertissimè demonstrarent illos judicio se potiùs fuisse damnatos. Contigit enim eis apud imperatoriam potestatem, quod inimicis sancti Danielis, qui hoc ab eisdem leonibus passi sunt, quod pati voluerant innocentem. (Dan. 6, 24.) Hic cùm breviter admonuissemus illum libellum pro nobis contra se potiùs recitasse, aliud addiderunt, proferentes ejusdem Imperatoris litteras ad Verinum vicarium datas, ubi eos graviter detestatur, & Domini judicio, qui jam in eos cœperat vindicare, dimittens, ignominiosissimâ indulgentiâ de exsilio relaxavit. Ita manifestissime constituit, non solùm nullam Cæciliani damnationem fuisse postea consecutam, verùm etiam ejus absolutionem atque purgationem, & pœnam illorum detestabili indulgentiâ fuisse firmatam. Hæc tam excellentia documenta, quod fatendum est, non habebamus in manibus, sed forsitan si alicubi esse audiremus, unde nobis gratis dari non possent, quolibet præmio perveniremus, ut nobis scribenda permitterentur. Quantum autem daremus, si venale proponeretur, ut pro nobis etiam ab ipsis adversariis legeretur?

CAPUT XXXII.

55. QUID videtur addi jam posse, ut nos cumulatiùs adjuvarent? Et tamen addiderunt. Commemoraverunt enim caussam Felicis [a] Aptugnensis, a quo Cæcilianus fuerat ordinatus, cui Felici traditionis crimen intenderant. Absoluto autem Cæciliano cùm perficiendæ instaretur unitati, quæstionem de isto Felice commoverant, eo modo posse arbitrantes Cæcilianum jam purgatum alienis criminibus irretiri. Etiam hæc ergo caussa Felicis discussa est [*] proconsulari judicio (*V. infrà in Append.*): ubi liquidissime innocentia Felicis apparuit. Sed quoniam quidam Ingentius, qui eidem judicio adversùm Felicem falsum se fecisse confessus est, nec puniri facilè debuit ubi caussa episcopi vertebatur, nec facilè à proconsule dimitti potuit tanti criminis reus, nisi Imperatore consulto, quo instante illa omnia gerebantur; retulit inde proconsul, & rescripsit Imperator, ut ad ejus comitatum idem Ingentius mitteretur, volens majores istorum, à quibus quotidie interpellabatur, in præsentia confutari: nihil tamen dubitans de purgatione, immo eam verborum quoque suorum manifestatione confirmans, sicut rescriptum ejus ostendit. Hæc nos omnia documenta caussæ Felicis in manibus ha- A beremus, & dispensaremus tradere recitando? Et cùm ipsi nos prævenerunt, & easdem Imperatoris litteras de Ingentio ad se mittendo priores protulerunt, & recitaverunt, jam fortasse nobis ea non recitaturis, quia satis esse putabamus etiam caussam Cæciliani ita peractam esse, ut nihil ampliùs exigi videretur. Sed adversariis nostris id agentibus, ut persecutionem quam majores eorum apud Imperatores nostris temporibus fecerunt, & eorum calumniæ superatæ cumulatiùs apparerent, B quid faceremus, nisi oblata libenter accipere, & gratias Domino in omnibus agere? Constantini ergo litteras ipsi protulerunt, ipsi recitaverunt. Incredibile videtur esse quod dico, sed gesta testantur: conscriptæ sunt eorum prosecutiones, tenentur subscriptiones. Ipsi, inquam, recitaverunt, *Constantinum* [b] *scripsisse quod Ælianus proconsul in caussa Felicis audientiam præbuerit competentem, & quod à crimine traditionis innocentem Felicem fuisse constiterit. Sed Ingentium ad comi-* C *tatum suum propterea mitti voluisse, ut his*, inquit, *qui in præsentiarum agunt, & diuturnis diebus interpellare non desinunt, præsentibus & coram assistentibus apparere & intimari possit, frustra eos Cæciliano invidiam comparasse, & adversùs eum violenter insurgere voluisse.* Ipsi recitaverunt. Quis nostrûm hoc auderet optare, ut quos iniquitas fecerat nostros [c] accusatores, eos veritas nostros faceret defensores? Sic & illum Balaam, quem temporibus antiquis ad maledicendum Dei (Num. 23.) D populum conduxit iniquitas, benedicere compulit veritas.

CAPUT XXXIII.

56. SICUT autem ordo consulum ostendit, quem tunc considerare temporis angustia non sinebat: (neque enim præstò erant libelli qui consulares vocantur, aut quisquam eos rem tam inanem crederet objecturos, ut respondere nos vellent, quid misso Ingentio gestum fuerit, vel utrùm omnino sit missus Ingentius, cùm & innocentiam Felicis proconsularis sententia de- E claraverit, & eamdem sententiam responsio Imperatoris ab ipsis prolata & recitata firmaverit. Et magis utique ipsi protulissent, si quid misso Ingentio pro se gestum fuisse confiderent.) Sicut ergo consulum ordo declarat, primò Cæcilianus episcopali judicio [*] Melchiadis est absolutus (*V. infrà in Append.*), deinde non post longum tempus Felicem proconsulari judicio constitit innocentem, ac sic postea Cæcilianus etiam ab Imperatore inter partes cognoscente purgatus est: deinde post F quatuor annos adversarii ejus ignominiosâ illâ indulgentiâ relaxati sunt. Nam Melchiades judicavit Constantino ter & Licinio iterum consulibus, sexto Nonas Octobres. Ælianus proconsul caussam Felicis audivit, Volusiano & Anniano consulibus, quinto-decimo Kalendas Martias, id est, post menses ferme quatuor. Constantinus ad Eumalium vicarium [*] de purgatione Cæciliani scripsit (*V. suprà 163. contra Crescon. c. 71.*), Sabino & Ruffino consulibus, quarto Idus Novembres, id est, post biennium G & menses propè octo. Et idem Imperator ad [d] Valerium vicarium de illorum exsilio soluto, & eorum furore Deo vindici dimittendo, litteras dedit, Crispo & Constantino iterum consulibus,

[a] Vetus cod. Corbeiensis, *Aptunensis*. Alii duo Gallicani MSS. *Aptungensis*.

[b] Am. & MSS. *subscripsisse*.

[c] Sic MSS. At editi, *ut quos iniquitas fecerat nostros impugnatores, æquitas nostros faceret defensores*.

[d] Ita editi omnes hoc loco, nec aliter antiquissimus Corbeiensis MS. At Beccensis & Michaëlinus ferunt, *ad Valerium vicarium*. Hunc ipsum *Verinum* appellat suprà in cap. 31. & in Breviculo collat. [illegible] cap. 22. & 24. & in epist. 141. n. 9. Sic etiam in indice Collationis vocatur part. [illegible] cap. 149.

tertio Nonas Maias, id est, post quartum annum, & mensem ferme sextum. Unde sine ullis ambagibus liquidissimè constat, sive misso ad comitatum Ingentio, sive non misso, nihil postea contra Cæcilianum fuisse judicatum, immo eum judicis quoque imperialibus victorem adversariorum & persecutorum suorum postea declaratum.

Caput XXXIV.

57. Erat nunc pars Donati, totiens improbata, totiens calumniosa, totiens mendax, totiens confutata, totiens modis omnibus superata atque confusa: adhuc jactet judicem à nobis fuisse corruptum; quasi vox alia victis esse consueverit. Prorsus judex corrumpendus fuit, ut quod ipsi bene egerant, illius infirmaret auctoritas. Sed nec malè illos egisse dixerim: immo verò optimè egerunt, qui contra suos errores pro veritate tanta dixerunt. Nam si caussa eorum consideretur, re vera contra ipsos: si autem prosecutiones eorum legantur, magis secundùm ipsos judicavit. An verò in ea caussa ille qui medius erat adversaretur nobis, in qua illi qui ex adverso stabant, dixerunt, protulerunt, recitaverunt tanta pro nobis? Quid emere à judice deberemus, quando ab adversariis illa non emimus, quæ judicem cogerent, etiam si ab ipsis accepisset pecuniam, pro nobis ferre sententiam? Quamquam si non eum nossemus Deum timentem, & justitiæ dilectorem, & ab omnibus hujusmodi sordibus alienum, nos in illum talem suspicionem dirigere deberemus; qui nimiâ patientiâ, cùm eos videret premi veritate, nec eis videri vellet adversus, nimiùm patienter pertulit homines per inania vagantes, & tam multa superflua dicentes, & ad eadem totiens convicta redeuntes; ut gesta tantis voluminibus onerata penè omnes pigeret evolvere, & quemadmodum acta caussa sit legendo cognoscere: quod illi utrùm magis inopiâ veritatis, an industriâ calliditatis egerint, nescio. Hinc tamen solùm caussam tam pessimam utcumque adjuvare potuerunt, quam potiùs deserere debuerunt. Denique si in illos qui egerunt, intendant ceteri accusationem, eosque potiùs asserant à nobis fuisse corruptos, ut tot prosecutionibus, vel à se prolatis lectionibus sic adjuvarent caussam nostram, sic perimerent suam; nescio quemadmodum se possint defendere, & ab ista suspicione purgare, nisi fortè dicant, Si corrupti essemus, caussam tam malam, & per nos & per illos convictam, citò etiam finiremus: nunc verò vel inde credite nos ex animo adfuisse, & aliquid prodesse voluisse, quod multùm loquendo egimus, ne quod actum est facilè legeretur, & nos esse victos citò cognosceretur. Si hoc ab eis non fieret, nec ipsis, nec nobis jurantibus forsitan crederetur, illa quæ pro nobis contra se, & tam multa dixerunt, & tam multa legerunt, gratis eos nobis omnia præstitisse. Nec tamen ipsis, sed Deo potiùs hinc agimus gratias. Ut enim illa omnia vel loquendo vel legendo pro caussa nostra promerent atque propalarent, veritas eos torsit, non caritas invitavit.

Caput XXXV.

58. Quapropter, Fratres, si tamen non irascimini quia fratres vocamus: illi enim cùm hoc à nobis audirent, injuriam sibi fieri apud acta dixerunt: nec mandato nostro admoniti, ubi hoc ex Propheta testimonium positum est, recolere potuerunt Deum præcepisse: Dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt & qui vos detestantur, ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jocunditate, ipsi autem erubescant. Ergo jam, Fratres, appareat vobis nomen Domini in jocunditate, quod super nos invocatum est, & cujus utrique sacramenta portantes, non immeritò dicimur fratres: jam pacem amate, consuetudinem [a] calumniosam, & litigiosam, jam saltem convictam confusamque relinquite: nec ipsos oderitis quando ad nos correcti transeunt, sed quando in errore nefario permanentes vos adhuc usque seducunt. Nec sibi ipsi magni videantur, quòd eis honorem in unitate deferimus quem possideant liberandi: hunc enim habentes extra unitatem magis sont inde damnandi. Signa quippe militaria perniciosiùs ab usurpatoribus habentur, quàm si omnino non haberentur: nec tamen eis correctis & in castra Imperatoris redactis illa franguntur aut abolentur; sed eos quos antea prodebant atque puniebant, jam ornare incipiunt & munire. Quid adhuc attenditis ad eorum insanas querelas & vana mendacia? Nocte caussa finita est, sed ut nox finiretur erroris. Nocte dicta sententia est, sed fulgens lumine veritatis. Inclusos se tamquam in carcere fuisse conquesti sunt: ibi & nos eramus; aut utrisque facta est injuria, aut utrisque adhibita diligentia. Sed quomodo dicamus injuriam, quando in tam spatioso & lucido & refrigeranti loco nos fuisse recolimus? Aut quomodo erat carcer, ubi erat & judex? Postremò clausos fuisse nos nesciebamus, qui simul intus eramus: ipsi unde sciunt, nisi quia fugere fortasse voluerunt. Sed quis non videat, quòd ista inania & ridenda potiùs quàm refellenda de tali Cognitore non dicerent, si pro sua caussa possent validum aliquid invenire quod dicerent? Scimus quàm multi vestrûm, & fortè omnes aut penè omnes, dicere soleatis, *O si in unum locum convenirent, ò si aliquando conferrent, atque illis disputantibus veritas appareret.* Ecce factum est, ecce convicta est falsitas, ecce apparuit veritas: quid adhuc fugitur unitas? quid adhuc contemnitur caritas? Quid nobis est per hominum nomina dividi? Qui nos creavit unus est Deus, qui nos redemit unus est Christus, qui nos consociare debet, unus est Spiritus. Jam nomen Domini honoretur, & appareat vobis in jocunditate, ut agnoscatis fratres vestros in ipsius unitate. Jam in prosecutionibus episcoporum vestrorum, qui nos separabat error est victus: aliquando in cordibus vestris vincatur & diabolus, & gregi suo collecto atque pacato sit propitius qui hoc præcipit Christus.

[a] *Becconsis cod. consuetudinem & litigiosam calumniam.* Alii MSS. *consuetudinem, & litigiosam, calumniosam*

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
SERMO
AD CÆSAREENSIS ECCLESIÆ PLEBEM
EMERITO PRÆSENTE HABITUS.

ALACRITATEM vestræ Caritatis quanto gaudio suscipiamus, agnoscitis. Exsultamus enim in Domino Deo nostro, de quo Apostolus ait, Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum. (Ephes. 2.14.) Agimus ergo eidem Domino & Salvatori nostro Jesu Christo gratias. Hic præstitit nobis, ut ante quàm habeamus fratris nostri Emeriti voluntatem, jam cognoverimus quantum diligit unitatem. Quæ tamen principia Deus voluerit ut de ore ipsius audiremus, accipite. Mox ut ingressus est istam ecclesiam, illo loco stans ubi primùm cœpimus cum eo colloquium, inspirante Domino, qui & cor instruit, & linguam regit, ait nobis: *Non possum nolle quod vultis, sed possum velle quod volo.* Videte quid promiserit, qui se dixit non posse nolle quod volumus. Si enim non potest nolle quod volumus, scit quid velimus. Hoc enim volumus, quod & vos vultis. Hoc omnes volumus, quod vult Dominus. Quid autem velit Dominus, occultum non est. Legitur enim Testamentum ejus, qui nos sibi fecit coheredes: in eo recitatur, Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. (Johan. 14. 27.) Sive ergo citò, sive serò, non potest nolle quod volumus. Moras autem aliquas nobis facit secunda sententia, *Possum velle quod volo.* Sic enim dixit: *Non possum nolle quod vultis, sed possum velle quod volo.* Potest velle quod vult, sed non potest nolle quod volumus. Illud enim quod se dicit posse, videmus. Nam vult modò quod vult; ipsum autem quod vult, non vult Deus. Quid enim modò vult? esse in dissensione à catholica Ecclesia, esse adhuc in communione partis Donati, esse adhuc in schismate, esse adhuc inter illos qui dicunt, Ego sum Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ? (1 Cor. 1.12.) Sed hoc non vult Deus, dum increpat Apostolus, Divisus est Christus? Potest ergo velle quod vult, sed ad tempus, sed ad horam, sed ad verecundiæ, non ad rationem sapientiæ potest velle quod vult. Nam modò hoc est quod vult, & potest velle quod vult. Sed quia non potest nolle quod volumus, nolit * Deus quod vult, & faciat quod volumus. (*f. nolit demum quod vult.) Non vos ergo permoveat, Fratres, aliqua morula, dum quod vult vult: sed orate ut faciat quod promisit, ut non possit nolle quod volumus. Et ab omnibus acclamatum est, *Aut hic, aut nusquam.* Qui corda vestra declarastis vocibus, adjuvate nos & orationibus. Potens est Dominus qui præcipit unitatem, mutare in melius voluntatem. Quód autem acclamavit Caritas vestra, *Aut hic, aut nusquam:* vocem in illum vestræ Caritatis agnovimus, & amamus. Hoc etiam nos non nunc primùm, sed semper cogitamus, semper optamus. Idem est & animus, quod præcipuè necessarium est, fratris & coëpiscopi nostri, episcopi vestri Deuterii. Olim nobis notus est animus ejus. Nobiscum preces de hac re Domino fudit, cum concilio, ubi hoc illis qui foris sunt promisimus & obtulimus. Jam de hac re subscriptiones nostræ retinentur. Numquam enim nos ita honorem nostrum fovemus, ut unitati invideamus. Minores * sumus honore, cùm simus majores dilectione. (*f. simus) Novimus quemadmodum invitanda sit infirmitas, ut perficiatur unitas.

2. Nec ideo dicimus hæc, Fratres, quasi illi qui sub schismate remanserint, aliquam spem habeant ad Dominum. Multi enim disputant parum intelligentes quid loquantur, & dicunt, *Si schismatici sunt, si hæretici sunt, quare sic illos suscipiunt?* Audite, Fratres mei. Si eos susciperemus, jam istum susciperemus fratrem nostrum Emeritum, sive bonum, sive malum, tamen fratrem. Quod ideo dico, quia & ipse novit per Prophetam nobis dictum esse, quod illis etiam in Collatione diximus, Dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt. (Isai 66.5. sec. LXX.) Oderunt nos, credimus finiendum esse quod odiunt: tamen & quamdiu odit, frater audit; donec finiatur odium, erit nomen in testimonium. Non ergo sic illos suscipimus ut sunt: absit à nobis; nam hæretici sunt, suscipimus autem catholicos: mutantur, suscipiuntur. Sed propter malum quod habent, non in eis possumus persequi bona quæ agnoscimus. Malum enim dissensionis, schismatis, hæresis, malum suum habent: bona verò quæ in illis agnoscimus, non sunt sua; Domini nostri habent bona, Ecclesiæ habent bona. Baptismus non est ipsorum, sed Christi. Invocatio nominis Dei super caput ipsorum quando ordinantur episcopi, invocatio illa Dei est, non Donati. Non cum suscipio episcopum, si quando est ordinatus, super caput ejus Dona-

tus est invocatus. In errante & deserente milite A crimen est desertoris, character autem non est desertoris, sed imperatoris. Sed frater noster non deseruit, ubi adhuc numquam fuit. Si quidem in illo desertoris error est natus, quando est à desertore signatus. Qui primò schisma fecit, qui se ab Ecclesia catholica separavit, cum his quos secum traxit, desertor fuit: ceteri à desertoribus signati sunt, non tamen signo desertoris, sed signo imperatoris. Non enim desertor characterem suum fixit. Quid est quod dico, B desertor characterem suum non fixit? Donatus non baptizavit in nomine Donati. Nam si Donatus quando schisma fecit, in nomine Donati baptizaret, desertoris characterem infigeret: ego quando vocarem ad unitatem, si invenirem desertoris characterem, exterminarem, delerem, abolerem, abjicerem, non approbarem; respuerem, anathematizarem, damnarem: nunc verò ipse desertor characterem fixit imperatoris sui. Deus & Dominus noster Jesus Christus quærit desertorem, delet erroris crimen, C sed non exterminat suum characterem. Ego quando venio ad fratrem meum, & colligo errantem fratrem meum, attendo fidem in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Iste est character imperatoris mei. De isto charactere militibus suis vel potiùs comitibus suis, ut hunc imprimerent eis quos congregabant castris ejus, præcepit dicens, Ite baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Istum characterem à Domino dictum omnibus credentibus imprimendum D quia noverat Paulus, expavescit ad eos qui

1.Cor.1.13. volebant esse Pauli, & dicit eis, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est? Quid vultis esse mei, & non magis Domini mei? Quid vultis esse mei, & non potiùs cujus ego sum? Agnoscite, advertite characterem vestrum. Numquid in nomine Pauli baptizati estis? Sic ergo eos colligimus, ut non sibi blandiantur illi quos non colligimus. Et ipsi colligantur, non inflentur: veniant, suscipiantur. Non in eis odimus quod Dei est: non E odimus & ipsos, quia Dei sunt. Et quod habent Dei est; & Dei sunt, quia homines sunt, & omnis homo creatura Dei est. Dei est quod habent nomen Patris & Filii & Spiritus-sancti: baptismus Trinitatis, Dei est: Dei est Evangelium quod habent, Dei est fides quam habent.

3. Et quid non habent, ait mihi aliquis, qui hæc habent? Tu dicis, Habent baptismum Christi. dico. Tu dicis, Habent fidem Christi. dico. Si ergo hæc habent, quid non habent? Quid est F

1.Cor.13.2. baptismus? Sacramentum. Audi Apostolum, Si sciero omnia sacramenta. Multum est, scire omnia Dei sacramenta. Quantacumque sciamus sacramenta, quis novit Dei omnia sacramenta? Quid ait Apostolus? Si sciero omnia sacramenta, si habeam omnem prophetiam. Adde adhuc, & omnem scientiam. Sed de fide dixeras. Audi adhuc, Si habeam omnem fidem. Difficile est habere omnem fidem, quomodo difficile est nosse omnia sacramenta. Et quid est quod dicit, omnem? G Ita ut montes transferam; caritatem autem non habeam, nihil sum. Intendite, Fratres, intendite obsecro vos Apostoli vocem, & videte quare cum tantis laboribus & periculis fratres nostros quæramus. Caritas eos quærit de cordi-

Psal.121.8. bus nostris. Propter fratres meos & propinquos meos, dicit Psalmus, loquebar pacem de te, ad sanctam Jerusalem loquens. Videte ergo, Fratres mei, quid dixit Apostolus: Si habuero omnia sacramenta, omnem scientiam, prophetiam, fidem. Qualem fidem? Ita ut montes transferam; caritatem autem non habeam, nihil sum. Non dixit, illa omnia nihil sunt: sed si caritatem non habeam, nihil sum. Quis enim demens diceret, nihil sunt Dei sacramenta? Quis demens diceret, nihil est prophetia, nihil scientia, nihil fides? Non illa nihil sunt; sed cùm illa magna sint, ego magna habens, si caritatem non habeam, nihil sum. Magna illa sunt, & magna habeo, & nihil sum si caritatem non habeo, per quam mihi prosunt quæ magna sunt. Si enim non habeo caritatem, illa inesse possunt, prodesse non possunt.

4. Attende ergo frater, attende obsecro te. Dicis mihi, *Quid me quæris?* Respondeo, Quia frater meus es. Respondes mihi & dicis, *Si perii, quid me quæris?* Et ego respondeo, Si non perisses, non quærerem. *Quid me quæris*, dicis mihi, *si perii, quid me quæris?* Cùm ego respondeam, quæro quia peristi. Et quare quæro? quo fructu quæro? Ut aliquando dicatur mihi, Frater tuus mortuus erat, & revixit; perierat & Luca 15.32. inventus est. Respondes & dicis mihi, *Sed habeo sacramentum.* Habes, agnosco: propter hoc te quæro. Magnam caussam addidisti, quare te diligentiùs quæram. Ovis es enim de grege Domini mei, cum signo errasti: ideo quæro magis, quia ipsum signum habes. Quare unam Ecclesiam non possidemus? Unum signum habemus, quare in uno ovili non sumus? Ideo te quæro, ut hoc sacramentum sit tibi in salutis adjutorium, non in damnationis testimonium. Nescis quia desertor de charactere damnatur, de quo militans honoratur? Ideo te quæro, ut non pereas cum signo. Salutis enim signum est, si habeas salutem, si habeas caritatem. Hoc enim signum salutis extrà tibi inesse potest, prodesse non potest. Veni, ut prosit tibi quod habebas: non ut accipias quod habebas; sed ut prodesse tibi incipiat quod habebas, & accipias quod non habebas. Habebas enim signum pacis, ipsam pacem non habebas. In domo illa, id est, in te discordia habitabat, & in limine titulos pacis figebat. Agnosco titulos, sed quæro habitantem. Lego titulum pacis, baptismum in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Titulus pacis est, lego: quis habitat quæro, fratrem meum attendo, titulum pacis agnosco. Ipsum & ego habeo: intrare volo. Quid est, intrare volo? Fratrem me accipe, ut simul oremus Patrem. *Non tecum oro.* Tituli pacis sunt, & mihi discordia contradicit? Planè laborabo, adjuvante Domino, ejicere discordiam malè possidentem, & introducere pacem tamquam legitimum possessorem. Cùm ergo discordiam excludo, pacem introduco, titulos pacis quare depono? Dico planè Domino meo: O Christe, qui es pax nostra, Ephes.2.14. qui fecisti utraque unum, fac nos unum, ut rectè cantemus, Ecce quàm bonum & quàm jocundum, habitare fratres in unum. Introduc Psal.132.1. concordiam, pelle discordiam: introduc te ipsum in titulos tuos. Tu mane: non alter possideat, & de tuis titulis fallat. Tu muta istum contradictorem, qui unâ horâ in cruce mutasti latronem. Luca 23.43.

5. Et certe videamus quid habes. *Habeo*, inquit, *sacramentum*, *habeo baptismum*. Si dicam tibi, proba: ostendis mihi quid acceperis, dicis quid confessus fueris, dicis quid teneas. Agnosco, non muto, non exsufflo. Absit ut cùm quæro salutem desertoris, faciam injuriam imperatori. Ergo probasti mihi quòd habeas sacramentum, * exponendo sacramentum. Probasti mihi te habere fidem: proba mihi quòd habeas caritatem; tene unitatem. Nolo mihi dicas, Habeo caritatem: proba. Unum Patrem habemus, simul oremus. Quid tu dicis, quando oras, rogo te? Pater noster qui es in cælis. Deo gratias. Secundùm magisterium Domini nostri addidisti, qui es in cælis. Singulos enim patres habebamus in terris, unum invenimus simul in cælis. Pater noster qui es in cælis: ipsum invocas Patrem. Pater noster unam conjugem voluit habere: qui ergo adoramus unum Patrem, quare non agnoscimus unam matrem? Si natum te dicis de alia, & de sinu alieno ipsa te peperit. Quod dixi, non omnes intelligere potuistis. Novimus per legitimas conjuges factum esse, ut etiam qui non de legitimis conjugibus nascerentur, in eadem hereditate sociarentur: hoc voluntas conjugis fecit. Nam Ismaël exheredatus est. Ipsum Sara pepererat, etsi de utero alieno. Sara pepererat utero alieno, voto suo. Ipsa enim dixit, Volo enim de ista mihi filios facias. Et ideo fecit Abraham. Uxor enim non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Nam filius esset, si non superbisset. Superbus est exheredatus Ismaël. Erexit enim ancilla cervicem, ut diceret, Ejice ancillam & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Nam vis nosse quid valeat pax, quid valeat concordia, quid valeat humilitas, & quid impediat superbia? Ismaëlem exheredavit, filios autem ancillarum de Jacob, quia & illi ut nascerentur conjugia justa voluerunt: filios ergo ancillarum de Jacob, novimus in unam hereditatem advocatos. Simul numerati sunt omnes patriarchæ duodecim nullum ab altero uteri diversitas separavit, quia omnes caritas sociavit. Quid interest ergo ubi baptismum acceperis? Baptismus meus est, dicit tibi Sara: Baptismus meus est, dicit tibi Rachel. Noli superbire, veni ad hereditatem: maximè quia ipsa hereditas non est illa terra quæ data est filiis Jacob. Filiis Israël data est terra: quanto à pluribus possidebatur, tanto plus angustabatur. Hereditas nostra pax vocatur. Testamentum lego: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Simul teneamus, quod dividi non potest. Non eam angustat numerosus possessor: quanticumque venerint, sicut promissum est, Sic erit semen tuum tamquam stellæ cæli, & sicut arena quæ est ad labium maris. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et vidi, inquit in Apocalypsi, multos in stolis albis, & habentes palmas, quos numerare nemo potest, venientes ex omnibus gentibus. Veniant, pacem teneant: angusta non * sit nostra possessio. Angustias non facit, nisi

Margin notes: * f. exponendo. — Matth. 6. 9. — Lib. 1 de bapt. contr. Donatist. cap. 15 & 16. — Gen. 16. 2. — 1. Cor. 7. 4. — Gen. 21. 10. — Johan. 14. 27. — Gen. 22. 17. — Apoc. 7. 9. — * f. non fit.

A dissensio. Ecce, Fratres mei, ut angustias non patiamur, dissensio facit fratris nostri. [...] contineat in pace, & facta est latitudo.

6. Sed quid faciamus, nisi fraternam infirmitatem feramus, & non deficiamus? Sed iste meus credimus quòd erit fructuosus. Dominus Deus noster qui voluit ut veniremus ad vos, qui jussit ut eum quæreremus, qui fecit ut eum interim facie tenus inveniremus, adjutos orationibus vestris faciet nos invenire cor ejus, lætari de B concordia ejus, gratias agere Deo de salute ejus, quam non potest habere nisi in Ecclesia catholica. Extra Ecclesiam catholicam totum potest præter salutem. Potest habere honorem, potest habere sacramentum, potest cantare Halleluia, potest respondere Amen, potest Evangelium tenere, potest in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti fidem & habere & prædicare: sed nusquam nisi in Ecclesia catholica salutem poterit invenire. Transeunt enim omnia ista, Fratres C mei. Modò putat quia magnus erit apud suos, si non consenserit, & dictus fuerit martyr partis Donati. Absit, tollatur in nomine Domini de corde ejus iste typhus. Novit & ipse, legit & ipse: Si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Ego non dico, si aliquas injurias quasi jactet se passum esse pro parte Donati, aut aliqua damna terrena, nihil ei prodest. Ego plus dico, si patiatur foris inimicum Christi, non Catholi- D cum fratrem suum quærentem salutem ejus, sed inimicum Christi si foris patiatur, & dicat ei foras ab Ecclesia Christi inimicus Christi, Pone thus idolis, adora deos meos; & non adorans occidatur ab inimico Christi: sanguinem fundere potest, coronam accipere non potest.

7. Ipsi noverunt, quando in Collatione nostra fuerunt, quam Carthagine habuimus, quomodo confessi sunt, quia parentes eorum fecerunt persecutionem Cæciliano episcopo. Tunc E à [a] Catholica discordantes, schisma fecerunt: persecuti sunt illum parentes ipsorum, id est, primi qui fecerunt partem Donati, persecuti sunt Cæcilianum, perduxerunt illum persequendo usque ad judicium Imperatoris. Miserunt crimina ipsius Imperatori, quæ vera non exsistebant. Jussit audiri caussam Imperator. Audita est apud episcopos, falsa illa crimina inventa sunt, absolutus est Cæcilianus. Nec illi à persequendo destiterunt, sed Imperatorem sæpe interpellarunt, ubi postea F judicem caussæ constituerunt. Et ipse inter partes audivit & cognovit. Cognovit Imperator, innocentem Cæcilianum judicavit. Et cùm hoc objiceremus, contenderunt nobiscum & dixerunt, quia Cæcilianum damnarit Imperator in exsilium: quod falsum est. Sed tamen videte quid dixerunt: Quia persequentibus majoribus suis adductus est ad Imperatorem Cæcilianus, & missus in exsilium. Gesta legimus, [b] prosecutiones ipsius sunt, manus ipsius tenetur subscribentis G verbis suis, intendite obsecro vos, dijudicate modò caussam nostram. Certè persecuti sunt majores sui Cæcilianum, certè ad Imperatorem perduxerunt, certè ut damnaretur fecerunt. No-

Margin notes: 1. Cor. 13. 3. — Martyrium extra Ecclesiam etiam pro Christo susceptum non habet coronam. V. suprà lib. 4. de baptismo c. 7.

a Am. à Catholico.

b Editiones quædam, *persecutiones ipsius sunt*, *manus ipsius tenentur* &c. mendosè. *Prosecutiones* hic indicat *ipsius* Emeriti ore in Collatione Carthaginensi factas, & manu ipsius subscriptas; adque eas pertinere illa significat, quæ de Cæciliano persequentibus majoribus suis ad Imperatorem adducto & in exsilium misso dixerunt Donatistæ.

lo dicere, quia non est damnatus: nolo dicere, quia innocens est pronuntiatus. Sed hoc sit quod dicent. Quando eum persequebantur, quando damnari fecerunt, tunc quid erat Cæcilianus? Quando persecutionem patiebatur à majoribus istorum, quid erat? Dicatur mihi quid erat? Christianus erat? catholicus erat? aut quid erat? Non dicunt, non erat catholicus, sed criminosus. Possunt ergo pati persecutionem à sanctis homines criminosi? Prorsus hoc accipiamus: criminosus erat Cæcilianus, qui B persecutionem patiebatur. Sic enim non dico, mentiebantur; sed fallebantur, ut & nos illis consentiamus, criminosus erat. Qui faciebant, quid erant? Quod vis elige: Si iniqui erant: desere iniquos, veni ad nos. Si autem sancti erant: potest ergo fieri, ut sancti persequantur injustum? Noli nobis irasci, si persequimur: noli dicere, Injusti estis qui persequimini. Jam enim ostendistis, quia fieri potest, ut & justi persequantur injustum. Fieri potest, aut non potest? Unum de C duobus dicatur mihi. Si fieri non potest: quare vestri persecuti sunt Cæcilianum? Si autem fieri potest: quid miraris? Quid laudas pœnam, & non
Matth. 5. 10. ostendis caussam? Beati, ait Dominus, qui persecutionem patiuntur. Adde, propter justitiam, & separasti latrones, separasti maleficos, separasti adulteros, separasti impios, separasti sacrilegos, separasti hæreticos. Tales persecutionem patiuntur, sed non propter justitiam.

8. Et tamen qualem persecutionem patitur frater D noster, qui adductus est ad nos? Ipsa est persecutio gloriosior: de illa prorsus profiteor. Reprehendat qui vult, talem persecutionem profiteor. Psalmum lego: Detrahentem proximo suo
Psal. 100 5. occultè, hunc persequebar. Si rectè persequor occultè proximo detrahentem, non rectiùs persequor Dei Ecclesiam publicè blasphemantem, quando dicit, *Non est ipsa*: quando dicit, *Nostra est quæ in parte est*: quando dicit, *Illa meretrix est*? Ergo blasphemantem Ecclesiam non persequar? Persequar planè, quia membrum sum Ecclesiæ: persequar planè, quia filius sum Ecclesiæ. Ipsius voce Ecclesiæ utor, ipsa Ecclesia per me dicit in Psalmo, Persequar inimicos meos, Psalm. 17. 18.
& comprehendam illos, & non convertar donec deficiant. Deficiant in malo, proficiant in bonum. Fratres, ne puteris aliquid novum factum esse fratri nostro. Pars Donati quando prævalebat Constantinæ, laicum nostrum catechumenum natum de parentibus catholicis, * Petilianum tenuit, vim fecit nolenti, scrutatus est fugientem, invenit latentem, extraxit paventem, baptizavit trementem, ordinavit nolentem. Ecce qualem violentiam fecit in nostro. Rapuit illa ad mortem, nos non trahimus ad salutem?

Catholicam ecclesiam Donatistæ meretricem appellabant.

a Petilianus à Donatistis per vim baptizatus & ordinatus.

9. Hæc locutus sum Caritati vestræ, propter illud quod dixistis, *Aut hîc, aut nusquam*. Hoc enim & nos volumus, ut hîc, hîc, sed in unitate, in pace: hîc, hîc, sed in caritatis societate. Tunc bene hîc. Nam melius nusquam quàm hîc. Sed præstet Dominus, ut hîc potiùs quàm nusquam. Si non hîc, absit ut non alibi, absit: hîc, aut alibi. Audistis, audivit. Quid in ejus animo Deus egerit, ipse novit. Nos enim aurem forinsecus percutimus, ille novit intus loqui, ille intus prædicat pacem, nec cessat prædicare si audiatur. Aderit misericordia ejus, adjuvantibus orationibus vestris, ut sit fructuosus labor noster. Tamen si hodie communicare noluerit, quamvis fatigari non debeamus, sed instare quantum possumus, debeamus; nec sic tamen fatigari debemus. Differri possumus, auferre instantiam nostram nec possumus, nec debemus. Aderit ille qui huc illum ad nos perduxit, ut nos faciat cum illo in unitate vobiscum & in sua pace gaudere.

Vox commonentis aurem corporis ferit, Deus autem animæ.

* In antè editis legebatur, *Petilianus tenuit*: & paulò pòst, *Rapuit ille ad mortem*. Librariorum hîc lapsum emendare non dubitamus, considerato libro contra Petiliani litteras secundo, cap 104. ubi ad ipsum Augustinus, *Discernat te Deus*, inquit, *à parte Donati, & in Catholicam revocet, unde te illi catechumenum abreptum mortiferi honoris vinculo ligaverunt.*

Subjungendus hoc loco erit, si aliquando reperiatur, Ad Emeritum episcopum Donatistarum post Collationem liber unus, *cujus libri meminit Augustinus in lib. 2. Retract. cap. 46.*

AD GESTA CUM EMERITO

Libri II. Retractationum Caput LI.

ALiquanto post Collationem, quam cum hæreticis Donatistis habuimus, orta est nobis necessitas pergendi in Mauritaniam Cæsareensem. Ibi apud ipsam Cæsaream Emeritum Donatistarum episcopum vidimus, unum scilicet eorum septem, quos pro suæ caussæ defensione delegerant, & qui in eadem caussa maximè laboraverat. Quæ cum illo egerimus præsentibus episcopis ejusdem provinciæ, & plebe Cæsareensis Ecclesiæ, in qua civitate & civis & memoratorum hæreticorum episcopus fuit, ecclesiastica gesta testantur quæ in meis habentur opusculis. Ubi non inveniens quid responderet, totum sermonem meum, quem de solis Maximianistis in auribus ejus & omnium qui aderant, explicavi, tamquam mutus audivit. Hic liber, vel hæc gesta sic incipiunt: *Gloriosissimis imperatoribus Honorio* XII. *& Theodosio* VIII. *consulibus*, XII. *Kal. Octobr. Cæsareæ in ecclesia majori.*

S. AURELII

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE GESTIS CUM EMERITO

CÆSAREENSI DONATISTARUM EPISCOPO

LIBER UNUS.

GLORIOSISSIMIS imperatoribus, Honorio duodecimùm, & Theodosio octavùm * consulibus, duodecimo Kalendas Octobris, Cæsareæ in Ecclesia majori, cùm Deuterius episcopus metropolitanus Cæsareensis, unà cum Alypio Thagastensi, Augustino Hipponensi, Possidio Calamensi, Rustico Cartenitano, Palladio Tigabitano, & ceteris episcopis, in exedram processissent, præsentibus presbyteris & diaconibus, & universo clero, ac frequentissima plebe, adesset etiam Emeritus partis Donati episcopus; Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Fratres carissimi, qui ab initio catholici fuistis, & quicumque ad Catholicam ex Donatistarum errore venistis, & pacem hujus sanctæ Ecclesiæ catholicæ cognovistis, & veraci corde tenuistis, & qui adhuc fortè de catholicæ unitatis veritate dubitatis, audite nos sollicitos pura dilectione pro vobis. Quando venit ad hanc civitatem die nudiuster. tiana frater noster Emeritus Donatistarum adhuc episcopus, perlatum est ad nos subitò eum esse præsentem. Et quoniam caritate, quam Deus videt, desiderabamus ejus præsentiam; ad eum videndum continuò convolavimus: invenimus eum stantem in platea. Facta invicem salutatione, admonuimus, quòd durum esset ac turpe eum in platea remanere, ut ad ecclesiam nobiscum veniret. At ille nobis sine ulla recusatione consensit: ubi nos putavimus eum ita communionem catholicam non recusaturum, quemadmodum vel spontaneum obtulit adventum, vel ad ecclesiam venire minimè dubitavit. Illo autem in perversitate hæretica, quamvis intra ecclesiam catholicam, diutius remorante, allocutus sum dilectionem vestram, sicut meminisse dignamini. Multa dixi quæ audistis, & quæ sine dubio quotquot potestis etiam meministis: multa de pace, multa de caritate, multa de sanctæ Ecclesiæ catholicæ, quam Deus promisit & præstitit, unitate. In quo meo sermone & vos alloquebar, & illum exhortabar; & quantum in me poterant viscera caritatis, omnes in periculo animæ suæ constitutos in illo meo sermone parturiebam, & A parere Domino cupiebam. Hoc enim & beatus Paulus apostolus dixit quibusdam: Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Gal. 4. 19. Sed etiam post sermonem nostrum cùm adhuc in illa sua perduraret pertinacia, nec sic desperandum putavimus: sed nec de quoquam, quàm diu vivit in hoc corpore, homine desperandum putamus. Neque enim sic dixi, nudiustertius me non desperasse, ut hodie audeam desperare.

* Christi anno 418.

De nemine quamdiu vivit desperandum.

2. Sed ad hunc articulum caussa perducta est, B ut quoniam venit, & quantum cognovimus, sponte venit, non sit huic ecclesiæ infructuosus ejus adventus. Aut enim, quod magis optamus & cupimus, etiam de illius salute vobiscum in catholica pace gaudebimus: aut si, quod abominamur & detestamur, ipse in illa pertinacia perduraverit, debetis vos ejus præsentia meliùs nosse quid intersit inter catholicam pacem & hæreticam dissensionem. Partis enim Donati episcopus est, sed a Donatistis hujus civitatis ordinatus. Quos C Donatistas in nomine Christi in gremium catholicum jam magna ex parte suscepimus, ita ut penè omnes communioni catholicæ sociatos esse gaudeamus. Sed quoniam & qui jam communicaverunt, non quidem universi, sed quidam videntur de ipsa, ut pauló antè dixi, catholica veritate dubitare; quidam verò non saltem dubitant, sed adhuc corde positi in parte Donati, præsentiam nobis exhibent corporalem, sive viri, sive feminæ, carne intus, spiritu foris: bonum D esse æstimamus episcopum ipsorum interrogare, ut si habet aliquid quod pro ipsa parte adhuc dicat, post factam apud Carthaginem omnibus notam Collationem, si habet aliquid quod adhuc dicat, dicat sine præjudicio partis Donati, quod tamen prodesse existimet vobis, in quorum civitate pro vestra in Christo salute se existimat ordinatum: & nos respondebimus sine præjudicio Catholicæ; quoniam modò nullus partes defensionis imposuit: quod tamen, sicut æstimamus & E volumus, prodesse vobis possit præsentibus contra præsentem: ut si seductus est, non seducat; si autem nos sedocebamus, ipso præsente qui foris fortasse multa jactitat, arguamur, refellamur, convincamur, doceamur. Hoc propterea

a Donatistæ post Collationem Carthaginensem penè omnes ca conversi.

a Lov. *sed à Donatistis* addità præpositione à, quæ in prima editione Am. non erat. Arbitramur legendum, *& Donatistis*.

dixi, ne ideo loqui nolit, quia potest dicere, A Nullas mihi modo pars mea partes defensionis imposuit. Non enim post ipsam Collationem non loquebatur, aut post illam Collationem non ad istam civitatem venit, aut de ista provincia aliquando discessit, aut credimus eum omnino post illam Collationem nulli homini verbum pro parte Donati fecisse. Novi quæ vobis dicebantur: vos alloquor, qui ex ipsa parte venistis, novi quid dicebatur vobis *nos Cognitoris emisse sententiam*. Novi dictum esse vobis, *quod ille fuerit* B *communionis nostræ, & propterea istos loqui omnia quæ vellent, minime permisit; & eos potestate potiùs oppressit quàm* [a] *veritate; quod loquebantur non accepit*. Ista omnia jactata sunt post Collationem, sive ab ipso, sive ab hominibus communionis illius. Quid interest à quo vos perturbemini, quos volumus in catholica pace esse tranquillos? Si absens esset, dicerem de illo vobis: Qui autem conturbat vos, portabit judicium quicumque est ille. Hæc enim quæ dixi, beati Pauli verba sunt C adversùs absentes, à quibus simplices turbabantur. Nunc autem præsens est: modò nobis dignetur dicere quare advenerit.

Calumnia Donatistarum de Marcellini Collationis cognitore.

a

Gal. 5. 10.

3. Frater Emerite, præsens es: Collationibus [b] interfuisti, si victus es, quare venisti? Si autem te victum esse non putas, loquere unde tibi victor esse videaris? Tunc enim victus es, si veritate victus es. Si autem videris victus potestate, & vicisti veritate; non est hic potestas, qua victus videris: audiant [*] cives tui, unde te victo- D rem præsumis esse. At si nosti adversùs te victricem fuisse veritatem, quid adhuc respuis unitatem? Emeritus episcopus partis Donati dixit: *Gesta indicant, si victus sum, aut vici: si veritate victus sum, aut potestate oppressus sum*. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Quare ergo venisti? Emeritus episcopus partis Donati dixit: *Ut hoc dicerem, quod requiris*. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Requiro quare veneris; hoc non quærerem, si non venisses. Emeritus episcopus partis Donati dixit notario qui E excipiebat: *Fac*.

Sermonem convertit ad Emeritum.

b

* Ad Possidium in Augustini vita cap. 14

4. Cúmque reticeret, Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Si ergo [*] sub veritate tacuisti, non sine caussa venisti, nisi quia istos decipere voluisti. Cúmque diu reticeret, Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Videtis Fratres diu tacentem, moneo ut optetis resipiscentem, obsecro ne sequamini pereuntem. Verumtamen quoniam gesta Collationis nostræ F commemoravit, ubi apparere posse dixit, utrùm veritate sit victus, an potestate oppressus: multa sunt quidem, ubi superfluis & moratoriis prosecutionibus gesta cumularunt, nihil aliud magnis viribus agentes, nisi ut nihil ageretur: sed Domino præsidente, & caussam suam agente, ventum est quò noluerunt. Dicta caussa atque definita est. Sed si omnia gesta vobis legere velimus, (quamquam præsentibus vobis fratrem & coëpiscopum meum Deuterium obstringo, ut quem- G admodum fit apud Carthaginem, apud Thagastem, apud Constantinam, apud Hipponem, apud omnes diligentes ecclesias, sic etiam deinceps facere non pigrescat, ut annis omnibus per jejuniorum dies, id est, quadragesima ante pascha, quando vobis maximè jejunantibus plus vacat audire, eadem gesta Collationis per annos singulos, universa à capite in finem ex ordine recitentur. Tamen ut dicere cœperam, quia non omnia vobis modò legere possumus, dignamini priùs audire ante Collationem quas litteras dederimus ad Cognitorem, ubi promisimus, vel quemadmodum suscipi vellemus, si victi fuissemus, vel quemadmodum eos susciperemus, si vinceremus, ut videretur non in contentione, sed in humilitate esse victoria.

* f. victus veritate.

Acta Collationis per omnes passim ecclesias diebus quadragesimæ recitari solent.

5. Alypius episcopus Ecclesiæ catholicæ epistolam recitavit: HONORABILI *ac dilectissimo filio, viro clarissimo & spectabili, tribuno & notario Marcellino, Aurelius, Silvanus, & universi episcopi catholici. Edicto spectabilitatis tuæ, quo nostræ Collationis tranquillitati quietique servandæ, & veritati manifestandæ ac muniendæ consultum est,* C *in omnibus nos consentire, sicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus.* [c] *Illo etiam, veritate confisi, nos vinculo conditionis obstringimus, ut si nobis hi cum quibus agimus demonstrare potuerint, cùm secundùm Dei promissa populi Christiani usquequaque crescendo jam magnam partem orbis implevissent, & in ceteram dilatarentur implendam, subitò Ecclesiam Christi nescio quorum, quos isti accusant, peccatorum perisse contagione, & in sola remansisse parte Donati: si hoc, ut dictum est, demonstra-* D *re potuerint, nullos apud eos honores episcopatûs requiremus, sed eorum sequemur pro sola æterna salute consilium, quibus tanti gratiam beneficii pro cognita veritate debebimus. Si autem nos potiùs valuerimus ostendere Ecclesiam Christi omnium, non solùm Africanarum, verùm etiam transmarinarum provinciarum, multarumque gentium spatia feracissima populorum copia jam tenentem, & sicut scriptum est, toto mundo fructificantem atque crescentem, nullorum hominum sibi commixtorum peccatis perire potuisse. Si* E *denique ipsorum, quos tunc accusare voluerunt potiùs, quàm convincere valuerunt, quæstionem* [d] *definitam, quamvis non in eis Ecclesiæ caussa consistat, & Cæcilianum innocentem, illos autem violentos & calumniosos esse judicatos ab eo Imperatore, ad cujus examen criminationes suas ultro accusando miserunt: postremò si quidquid de peccatis quorumlibet hominum dixerint, vel humanis documentis, vel divinis probaverimus, aut eorum innocentiam falsis criminibus appetitam, aut Christi Ecclesiam, cujus communioni* F *cohæremus, nullis eorum delictis esse destructam: sic ejus nobiscum teneant unitatem, ut non solùm viam salutis inveniant, sed nec honorem episcopatûs amittant. Neque enim in eis divinæ sacramenta veritatis, sed commenta humani detestamur erroris. Quibus sublatis, fraternum pectus complectemur Christiana nobis caritate conjunctum, quod nunc dolemus dissensione diabolica separatum. Poterit quippe unusquisque nostrûm honoris sibi socio copulato vicissim sedere eminentiùs, sicut peregrino episcopo juxtà* G *considente collegâ. Hoc cum alternis basilicis utrinque conceditur,* [e] *uterque alterum cum honore mutuo præveniente: quia ubi præceptio caritatis dilataverit corda, possessio pacis non fit angusta: ut uno eorum*

Exemplar litterarum quibus Catholici edicto Marcellini ex litteris ponderunt.

c

Coloss. 1. 6.

d

e

[a] Apud Am. quàm probitate. Fortè an legendum, quia pro veritate quod loquebantur non accepit: vel, q. de qua loquebantur.
[b] Eadem editio Am. Collationibus cum interfuisti. Fortè legendum, Collationi nobiscum interfuisti.
[c] Quædam hic minimè ad propositum necessaria silentio præteriit Alypius. Hanc ipsam epistolam totam & ex actis Collationis redintegratam, inter Augustinianas edidimus, ordine CXXVIII.
[d] In epist. CXXVIII. quæstionem demonstraverimus esse finitam.
[e] In eadem epistola, uterque ab alterutro honore mutuo præveniatur.

[illegible] uncto, deinceps jam singulis [illegible] proximo more succedat. N[illegible] [illegible] quæ [illegible] nam hoc [illegible] jus [illegible] in [illegible] qui damnatio ne [illegible] unitatis dulcedinem [illegible] [illegible] Aut si forte [illegible] singuli [illegible] tur episcopi. [illegible] duorum con[illegible] [illegible] non possunt, utrique de medio [illegible] cedamus, & [illegible] singulis damnatâ schismatis caussâ in unitate pacifica constitutis, ab his qui singuli in [illegible] singulis inveniuntur unitate facta per loca necessaria singuli constituantur episcopi. V. suprà Brevic. Collat. diei 1. c. 3.

6. Et cum legeret, Augustinus episcopus dixit: Dicam Caritati vestræ, & commemorem rem dulcissimam & suavissimam, quam Domino adjuvante sumus experti. Cùm ante ipsam Collationem inter nos aliqui fratres de hac re colloqueremur, qui pro pace Christi episcopi debent esse, aut debent non esse, quod vobis fatendum est, circumspicientes omnes fratres & coepiscopos nostros, non facilè nobis occurrebant, qui hoc vellent susci[pe]re, & de hac humilitate Domino sacrificare. Dicebamus, ut fieri solet, ille potest, ille non potest; ille consentit hoc, ille non tolerat; loquentes magis pro suspicionibus nostris, quia corda illorum videre minimè poteramus. Quando autem ventum est ut hoc palàm fieret, in concilio universorum tam frequenti prope trecentorum episcoporum, sic placuit omnibus, sic exarserunt omnes, ut parati essent episcopatum pro Christi unitate deponere, & non perdere, sed Deo tutiùs commendare. Duo ibi vix inventi sunt, quibus displiceret: unus annosus senex, qui hoc etiam dicere liberiùs ausus est, alter voluntatem suam tacito vultu significavit. Sed postea quam illum senem liberiùs hoc dicentem, obruit omnium fraterna correptio, illo mutante sententiam, vultum etiam ille mutavit. Audite ergo quibus modis etiam ipsa exhortatio facta est, propter illum qui ait: Qui se humiliat exaltabitur. Lucæ 18. 14.

7. Item legit: *Quid enim dubitemus Redemtori nostro sacrificium istius humilitatis offerre? An verò ille de cælis in humana membra descendit, ut membra ejus essemus; & nos, ne ipsa ejus membra crudeli divisione laniemtur, de cathedris descendere formidamus? Propter nos nihil sufficientius, quàm Christiani fideles & obedientes sumus: hoc ergo semper simus. Episcopi autem propter Christianos populos ordinamur: quod ergo Christianis populis ad Christianam pacem prodest, hoc de nostro episcopatu faciamus.* Augustinus episcopus dixit: Propter nos hoc debemus esse quod vos. Quid debes esse tu, cuicumque loquor vestrûm? Christianus, fidelis, obediens: hoc tu propter te, hoc & ego propter me. Ergo quod tu propter te, & ego propter me, semper esse debemus. Quod autem sum propter te, sim, si tibi prodest: non sim, si tibi ubest. Ecce quod dictum est: attendite. Item legit: *Si servi utiles sumus, cur Domini æterni lucris pro nostris temporalibus sublimitatibus invidemus? Episcopalis dignitas fructuosior nobis erit, si gregem Christi deposita magis collegerit, quàm retenta disperserit.* Cùmque recitaret, Augustinus episcopus dixit: Fratres mei, si Dominum cogitamus, locus iste altior, speculâ vinitoris est, non fastigium superbientis. Si cùm volo retinere episcopatum meum, dispergo gregem Christi, quo-

A n[illegible] [illegible] omnium [illegible], honor pal[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] promissum [illegible] [illegible] unitatem [illegible] [illegible] præstantiæ tuæ [illegible] curavimus, & ne [illegible] innotescant omnibus postulamus ut in [illegible] Domini Dei nostri, quo admonente [illegible] & quo adjuvante nos implere posse confidimus [illegible] ante Collationem, si fieri potest, corda hominum vel infirma, vel dura, pia caritas aut sanet, aut [illegible] met; ac sic jam pacificis mentibus non resistimus manifestissimæ veritati, & disputationem nostram vel præcedamus concordiâ, vel sequamur. Neque enim desperare debemus, si recolunt esse pacificos beatos, Matth. 5. *quoniam ipsi filii Dei vocabuntur, multo dignius & faciliùs eos velle, ut pars Donati universo orbi Christiano reconcilietur, quàm universus orbis Christianus à parte Donati rebaptizetur. cùm precatum de Maximiani sacrilego & damnato schismate venientes, quos etiam terrenarum potestatum jussionibus infestando emendare curarunt, tanta diligentiâ quæsierunt, ut nec baptismum ab eis datum rescindere auderent, & quosdam eorum damnatos sine ulla honoris diminutione susciperent. quosdam verò in illius dissensionis societate impollutos esse censerent. Quorum inter se concordiæ non invidemus: sed eos oportet advertere quàm pie ramum à se fractum tanto studio radix catholica inquirit, si ramus ipse similiter à se parvum fragmen incisum sic colligere laboravit. Et alia manu. Optamus te, fili, in Domino bene valere.*

8. Quo recitato Augustinus episcopus dixit: Audite qui nescitis, audite obsecro vos. Deo gratias, quia ipso præsente loquor. Caussam istam Maximianistarum, quam volo modo vobis exponere, ubi omnium calumniarum suarum tamquam malarum mercium navem fregerunt, caussam ergo istam Maximianistarum cùm totiens objecissemus in nostra Collatione, nihil adversùs eam dicere potuerunt, id est, adversùs objectionem nostram totiens insertam, totiens repetitam, totiens eorum frontibus illisam, nihil omnino respondere potuerunt, quia quod responderent non invenerunt. Audite ergo illam diligenter. Ecce hîc est, audit me: si mentior, redarguat, probare me compellat. Gesta quidem ipsa hîc non sunt, sed ibi sit caussa. Feramus qualslibet dilationes, ut ad documenta necessaria veniamus, si probavero quod dico. Si tamen inde dubitat, aut quod absit, dubitare se fingit, quod pace ejus dixerim, non communicet, si non probavero. Si autem scit jam me verum dicere, & novit propterea respondere noluisse, quia quod responderet non potuit invenire; rogo vos ut ipsi judicetis, quid sit tolerabilius, in honore suo suscipere à se damnatum, an fratrem agnoscere non aliquando à se convictum. Intendite obsecro, audite narrationem.

9. Maximianus quidam diaconus fuit Carthaginensis, in parte Donati, sive merito superbiæ suæ, sive ut ipsi putant, merito justitiæ suæ, offendit episcopum suum, id est, Primianum Carthaginensem; sive iniquè, si superbus meliorem; sive justè, si probus improbiorem. Excommunicatus est à Primiano, perrexit ad episcopos vicinos, concitavit invidiam Primiano, accusavit eum apud illos. Ventum est ad Carthaginem: voluerunt qui venerunt multi episcopi — Maximianistarum caussa Donatistarum caussam evertit.

Donatistæ, ad se venire Primianum, sicut voluerunt majores istorum ad se venire Cæcilianum. Factione cognita, noluit ad istos venire Primianus, sicut ad illos noluit venire Cæcilianus. Damnatus est ab istis absens Primianus; sicut ab illis damnatus est absens Cæcilianus. Qualem imaginem rerum voluit Deus ante oculos nostros recenti tempore ponere, quoniam nimis antiqua jam delebat oblivio. Damnatus est absens. Ab aliis episcopis partis Donati Primianus communioni est restitutus; immo quia cum non B deposuerunt, in sua sede firmatus est. Damnati sunt Maximianistæ; sicut à peregrinis episcopis & transmarinis absoluto Cæciliano meruit damnari Donatus. Damnatus est Maximianus cum duodecim ordinatoribus suis. Factio quidem ipsa plurimos continebat, centum erant fortassis episcopi. Sed ne major præcisio fieret, isti voluerunt paucis dejectis, multis imponere disciplinam. Damnarunt solos qui adfuerunt ordinationi Maximiani, quando contra episcopum suum C illicitè est elevatus episcopus. Ceteri in ipsa factione constituti, si redire ad Ecclesiam vellent, in suis permitterentur honoribus. Verbis quidem suis ostendebant, eos foris esse ab Ecclesia: quem enim hortaris ut intret, foris est. Constituto ergo die, intra quem diem si redirent, eis nihil obessent quæ adversùs Primianum * dicebantur, decreto Bagaiensi firmarunt. Damnatus est Maximianus cum duodecim. Cœpit agi, ut damnati de basilicis pellerentur. Interpellan- D tur judices, interpellantur proconsules, in * judicium allegatur episcopale Bagaiense concilium: dicuntur hæretici, demonstrantur damnati, impetrantur jussiones, auxilia congregantur, venitur ad ejiciendos de basilicis homines damnatos, & in sua pertinacia constitutos. Illis condemnatis, populi qui favebant restiterunt: ubi non potuerunt, victi sunt: in locum eorum qui victi sunt & expulsi, alii ordinati sunt. Ex quibus duos novimus, ut de ceteris taceamus, unum Felicia- E num, alterum Prætextatum Assuritanum. Quos post annos duos aut tres, per Optatum Gildonianum post multas illis illatas persecutiones judiciariis prosecutionibus & totâ acrimoniâ potestatum, in suis honoribus susceperunt. Post damnationem suam, post ejectionem, post persecutiones susceperunt illos in honoribus suis, adjunxerunt sibi socios atque collegas. Nam in loco unius ipsorum Prætextati Assuritani, alium jam * ordinaverunt nomine Rogatum, qui modò F catholicus est, cui exercitus istorum, id est, agmen Circumcellionum, linguam & manum præcidit. Illi autem qui per ipsum tempus quo illi damnati foris erant, ferme per triennium, baptizati sunt à damnatis, baptizati sunt foris ab ecclesia istorum, sic sunt suscepti. Nemo dixit, Non habes baptismum, quia foris es baptizatus. Et rebaptizatur qui venit de Epheso, de Smyrna, de Thessalonica, de ceteris ecclesiis quas suo labore Apostoli plantaverunt, & ad quas legi- G mus missas Apostolorum epistolas, quas audimus in ecclesia recitari.

f. facta dicebantur.

f. in judicio.

Maximianistarum schisma ferè triennium duravit.

f. ordinaverant.

Circumcellionum in Rogatum crudelitas.

10. Sententia tenetur: & quantum audivimus, ab ipso fratre nostro, quem Deus faciat pacatum fratrem nostrum, ab isto Emerito est dictata sententia ubi illi damnati sunt. Legatur ipsa sententia ubi illi damnati sunt, & legatur sententia ubi Cæcilianum damnaverunt majores istorum, & videamus qui rei pejores facti sunt, qui graviore sententiâ puniti, qui strepitu majore damnati. Ibi dixit: *Licet enim viperei seminis noxios partus venenati uteri alvems diu texerit, & concepti sceleris uda tegmina in aspidum membra tardo se calore vaporaverint, tamen conceptum virus evanescente umbraculo occultari non potuit. Nam etsi sero, publicum tamen facinus & parricidium suum feta scelerum vota pepererunt. Quod antè prædictum est: Parturit injustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Sed quoniam serenum jam fulget è nubilo, nec est confusa criminum silva cum ad pœnam designata sunt nomina: indulgentiæ enim ante hæc fuerat, dum clementiæ dimittimus lineam, invenit caussa quos puniat.* Et inter cetera: *Loquamur, carissimi fratres, schismatis caussae, quia jam non possumus tacere personas. Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum.* Hæc verba sunt partis Donati in Maximianistas, isto ut audivimus dictante prolata. Scitis autem qui sint Dathan, Chore, & Abiron. Ipsi primò schisma fecerunt, quibus pœna usitata non suffecit, vivos aperta terra devoravit. *Dathæ, Chore, & Abiron ministrum* (verba ipsius sunt) *de pacis gremio sententiæ fulmen excussit.* Audite adhuc. *Et quod adhuc eum*, inquit, *dehiscens terra non absorbuit, ad majus judicium superis reservavit. Raptus enim pœnam sui compendio lucraverat funeris, usuras nunc gravioris collegit fœnoris, cùm mortuus interest vivis.* Verba sunt ipsius Maximianum damnantis, vel potiùs, ut ipse dicit, *ore veridico*, fulminantis. Et tamen collecti sunt aspides, viperæ, parricidæ; nec exsufflatur baptismus quem dedit aspis, vipera, parricida. Audistis quantus ignis exarserit eloquentiæ, quando invenit fœnum quod posset incendere. Frater Emerite amplexus es fratrem tuum Felicianum, tui oris fulmine condemnatum: agnosce fratrem tuum Deuterium, tibi etiam genere sociatum.

f. lib. 4. contra Cresc. c. 4. & 31.

Psal. 7. 15.

Num. 16. 16.

11. Quotiescumque, Fratres mei, caussam istam Maximianistarum, quam sicut potui vobis exposui, eis cùm in Collatione ageremus, objecimus, plus inde tacuit, quàm modò in omnibus tacet. Non se occultent tergiversatoria, non defensione, sed fugâ. Dicunt enim quòd dilationem illis dederint, & intra dilationem illos suos susceperint. Hoc falsum est. Duodecim enim cum Maximiano damnati sunt, ceteri autem non aderant ordinationi ejus, quando ei manus imposita est: illis dilationem dederunt. Nam verba ipsius ista sunt: *Nec solum hunc*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat; trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt. Non est timor Dei ante oculos eorum. Nollemus quidem tamquam proprii corporis secare juncturam; sed quoniam tabescentis vulneris putredo pestifera plus habet in abscisione solaminis, quàm in remissione medicaminis; inventa est caussa salubrior, ne per cuncta membra pestilens irreperet virus, ut compendioso dolore natum decidat vulnus. Famosi ergo criminis reos*: Ecce nominat

Bagaiensis concilii sententia ab Emerito dictata.

Psal. 13. 3.

duodecim, inter quos & Felicianum & Prætextatum, sed nomina omnium mihi non occurrunt; & infert hic: *qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta feculentiâ glutinarunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui præbuerunt lenocinium, Dei præsidentis arbitrio, universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite. Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.* Volebant pumicare faciem suam, quia sacrilegis ignoscebant, & apertè schismaticis viam redeundi concedebant. Quid est hoc? Rogo, modò mihi dignetur exponere, quomodo eos sacrilegi surculi non polluere plantaria. Quare illis dilationem das, si nullam partem in Maximiani schismate habere potuerunt? Si autem socii sunt factionis, quamvis non fuerint præsentes ordinationi, quomodo illos non inquinat Maximianus, & totum orbem terrarum semel absens damnatus, tertiùm præsens absolutus inquinat Cæcilianus? Non inquinat Afer Afros, vivus vivos, notus notos, particeps socios, & Cæcilianus inquinat transmarinos, inquinat longè positos, inquinat non damnatos? Tecum sedit à te damnatus, & non te inquinat Felicianus? Ego illum non vidi, tu istum nosti: ego illum innocentem credo, tu istum nocentem damnasti. Aut si fateris innocentis te fuisse receptorem, fateris te innocentis fuisse damnatorem.

12. Et tamen, Fratres mei, non invidemus concordiæ ipsorum, inter se suscitata odia diabolica finierunt; quomodo putant, in pacem redierunt. Sed hoc dico: Si ramus fractus quæsivit virgultum à se fractum; qua diligentiâ debet arbor ipsa quærere ramum ex se fractum? Ideo sudamus, ideo laboramus, ideo inter eorum arma & cruentas furias Circumcellionum periclitati sumus, & adhuc reliquias eorum qualicumque donatâ à Deo patientiâ toleramus, dum arbor quærit ramum, dum grex ex ovili Christi ovem perditam quærit. Si pastoralibus visceribus præditi sumus, per sepes & spinas nos coartare debemus. Membris laceratis ovem quæramus, & pastori principique omnium cum lætitia reportemus. Multa diximus etiam fatigati, & tamen frater noster, propter quem ista dicimus vobis, & cui pariter dicimus, & pro quo tanta agimus, adhuc pertinax consistit. Constantem se putat fortitudo crudelis. Non adhuc de vana & falsa fortitudine glorietur. Audiat Apostolum dicentem: Virtus in infirmitate perficitur. Oremus pro illo. Unde scimus quid velit Deus? Multæ cogitationes, sicut scriptum est, in corde viri, consilium autem Domini manet in æternum.

Luc. 15. 4.
2. Cor. 12. 9.
Prov. 19. 21.

IN LIBROS CONTRA GAUDENTIUM

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT LIX.

PEr idem [a] tempus Dulcitius tribunus & notarius hîc erat in Africa exsecutor imperialium jussionum contra Donatistas datarum. Qui cùm dedisset litteras ad Gaudentium Thamugadensem Donatistarum episcopum, unum illorum septem, quos in nostra Collatione auctores suæ defensionis elegerant, exhortans eum ad unitatem catholicam, & dissuadens incendium quo se ac suos cum ipsa in qua erat ecclesia consumere minabatur: addens etiam, ut si se justos putarent, fugerent potiùs secundùm præceptum Domini Christi, quàm nefandis se ignibus concremarent. Ille rescripsit epistolas duas, unam brevem, festinante, ut asseruit, perlatore; aliam prolixam, quasi pleniùs diligentiúsque respondens. Has mihi suprà memoratus tribunus existimavit esse mittendas, ut eas potiùs ipse refellerem: quas ambas uno libro redargui. Qui cùm in ejusdem Gaudentii pervenisset manus, rescripsit quod ei visum est ad me ipsum, nulla ratione respondens, sed magis se nec respondere, nec tacere potuisse declarans. Quod cùm satis posset intelligenter legentibus, & nostra atque ipsius dicta conferentibus apparere, noluí tamen sine rescripto relinquere quidquid illud fuit. Hinc factum est, ut hi nostri ad illum duo libri essent. Hoc opus sic incipit: *Gaudentius Donatistarum Thamugadensis episcopus.*

Gaudentius unus ex septem electis ad tuendam Donatistarum caussam in Collatione.
Matth. 10. 23.

[a] Id est, circiter annum Christi 420. Nam ad hoc ferè tempus pertinent qui proximè antè recensiti sunt ab Augustino libri, De Anima & ejus origine, De adulterinis Conjugiis, Contra adversarium Legis & Prophetarum. Dulcitio tribuno eadem occasione scripta est epistola nunc CCIV.

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI CONTRA GAUDENTIUM DONATISTARUM EPISCOPUM LIBRI * DUO.

* Scripti circiter ann. 410.

LIBER PRIMUS,

In quo Gaudentii duæ ad Dulcitium epistolæ refutantur.

Cap. I. GAUDENTIUS Donatistarum A Thamugadensis episcopus, cum se ipsum in ecclesia quibusdam sibi adjunctis perditis incendere minaretur: viro spectabili tribuno & notario Dulcitio, cui piissimus Imperator leges suas exsequendas curâ perficiendæ unitatis injunxit, agenti, ut oportebat, cum furentibus mansuetè, & priùs ad eumdem Gaudentium litteras pacificas danti, duas rescripsit epistolas, unam breviorem, & perlatoribus, B sicut indicat, festinantibus festinatam: alteram prolixiorem, in qua secundùm Scripturas se respondisse diligentiùs arbitratur. Ita ergo scripta ejus opitulante Domino institui refutare, ut etiam qui sunt ingenio tardiores, ad omnia me respondisse non dubitent. Nam priùs verba ejus ponam, deinde nostra subjungam: non sic quemadmodum feci, cùm Petiliani litteris responderem. Ibi enim per loca singula, quando verba ipsius inseruntur, positum est, *Petilianus dixit:* C quando mea redduntur, *Augustinus respondit.* Unde mihi, tamquam mentitus fuerim, calumniatus est, dicens, *quòd numquam mecum comminus disputaverit:* quasi propterea non dixerit quod scripsit, quia hoc non in verbis ejus audivi, sed in litteris legi: aut ego ideo non responderim, quia non eo præsente locutus sum, sed scriptis ejus vicissim scribendo respondi. Quid faciamus hominibus qui tale cor habent, aut eos quibus scripta sua innotescere cupiunt, tale cor D habere opinantur. Sed etiam talibus sic satisfaciamus: & quando ponimus verba Gaudentii, non dicamus, *Gaudentius dixit;* sed, *Verba epistolæ:* & quando respondemus, non dicamus, *Augustinus respondit;* sed, *Ad hæc responsio.* Sic ergo incipiamus refellere Gaudentii epistolam priorem ac breviorem.

2. VERBA epistolæ, *Honorabili, ac nimiùm nobis, si sic volueris, desiderando Dulcitio tribuno & notario, Gaudentius episcopus.* AD hæc responsio: E Non debemus etiam ista discutere, ne propemodum in superfluis immoremur, cùm sint loca necessaria, quæ nos aliquanto diutius loqui cogant.

3. VERBA epistolæ: *Religionis tuæ scripta* Cap. II. *percepi per eos, quos & moribus & instituto suo cunctis caros esse manifestum est.* AD hæc responsio: Neque hoc discutiam quomodo dixeris, *Religionis tuæ*, homini quem potiùs irreligiosum putas. Reddidisti quippe honorificentiam, sicut reddendam existimasti; quia ille te honorificentiùs tractavit in litteris quas ad te dedit, quàm catholicus hæreticum debuit, putans tuam mentem tali fieri sermocinatione sanabilem.

4. VERBA epistolæ: *In quibus tam multa,* Cap. III. inquit, *à tua dignatione dicta sunt, quæ nunc interim conticesco; sed quoniam ingenii sui acumen minùs advertit, quòd nos in eodem scripto nec innocentes plenè, nec reos asserere potuisti.* AD hæc responsio: Quomodo non asseruit reos, quos dixit malè congregatos? Quomodo non asseruit reum, cùm dixerit, quòd te duce miserorum animæ nefando exitu perituræ sint; adjiciens te intelligere debere, quanta te & in hoc mundo invidia, & in illo ultimo judicio [a] desperatio poterit manere? Quomodo non asseruit reum, quem sicut potuit exhortatus est, ut imitandum aliorum secutus exemplum, dimisso errore prioris hæreseos, te ad unam & veram Dei conferas fidem? Verumtamen non Tribuni verba defendere, sed hæretici refutare suscepimus. Si quid ergo iste noster tamquam laicus militaris dixit incautiùs, quis ei non ignoscat? Quis Ecclesiæ catholicæ de verbis ejus præjudicandum esse contendat? Tu perpensiùs considera quid loquaris, quem pars Donati in nostra Collatione quæ apud Carthaginem facta est, sex aliis adjunctum, etiam defensorem suæ divisionis * edidit. *f. elegit.

5. VERBA epistolæ: *Quòd si criminosos,* inquit, *existimas, fugienda est vobis damnanda societas.* AD hæc resp. Planè fugienda est societas criminosorum, sed non est respuenda correctorum. Illud ergo salubriter ita devitamus, ut hoc misericorditer velimus, optemus, instemus. Cap. IV.

6. VERBA epistolæ: *Si verò innocentes nos* Caput V. *putas,* inquit, *quod etiam ipse dixisti, persecutores in fide Christi constituti sustinere gaudemus.* AD hæc resp. Consideravi litteras Tribuni ad te datas, &

a *Am. desperando poterit permanere.* Lovanienses legendum putant, *desperando poterit pœna manere.*

nusquam in eis legi quòd te dixerit innocentem; sed ab aliis audisse, vel cognovisse prudentem. Sic autem in scripturis sanctis, non solùm boni, verùm etiam mali vocari solent. Nam hoc ibi nomen etiam serpens hominis deceptor accepit. Quod enim quidam interpretati sunt, sapientissimum omnium bestiarum; prudentissimum potiùs * Græci codices habent, unde in Latinam linguam scriptura illa translata est. Sed si eos putandum est innocentes à tribuno esse dictos, quos à te ad exitium teneri dixit invitos; quid mirum si & illic fieri credidit, quod in aliis locis factum esse cognovit? Non est ergo unde gaudeas te pati persecutionem, cùm invenire non possis quomodo te asseras innocentem. Absit autem ut ista persecutio dicenda sit hominum, cùm sit potiùs pro hominibus liberandis persecutio vitiorum, qualem facit ægris etiam diligentia medicorum. Quamvis etsi essetis innocentes, hinc efficeremini nocentes, quia occidere cupitis innocentes. Qui enim se innocentes conantur asserere, & tamen vitæ suæ nolunt parcere, quid aliud quàm innocentes convincuntur occidere?

Gen. 3. 1.

* φρονιμώτατος.

Caput VI.

7. Verba epistolæ: *In hac autem ecclesia* inquit, *in qua nomen Dei & Christi ejus, ut etiam ipse dixisti, in veritate semper est frequentatum, nos aut vivi quamdiu Deo placuerit permanemus, aut ut dignum est Dei familià, intra dominica castra vitæ exitum terminamus; sub ea scilicet conditione, quia si vis fuerit operata, tunc id poterit evenire. Nemo enim tam demens est, ut nullo impellente festinet ad mortem.* Ad hæc resp. Neque hoc in tribuni litteris legitur, à te invocatum in veritate nomen Dei, quamvis dixerit invocatum. Quamquam etiam si dixisset, posset hoc intelligi, non ad vestram gloriam, sed ad pœnam. Nam & de gentibus impiis Apostolus dixit, Qui veritatem in iniquitate detinent: ut & vos facitis, qui veritatem baptismi divini in iniquitate detinetis erroris humani. Unde nos cùm vestram corrigimus iniquitatem, non utique debemus illius sacramenti rescindere veritatem. Profiteris sanè innocens homo, aliis quidem verbis, cum ecclesia te ac tuos interituros. Cùm enim dicis *in ecclesia*, quid aliud vis intelligi, nisi cum ecclesia; quando quidem id agere ignibus præparas? Hæc est innocentia partis Donati, ut hoc faciatis adjunctis mortibus vestris, quod etiam apud Carthaginem in invidiam nostram de basilicis quæ vestræ fuerunt, sicut potuistis, & cum quibus potuistis, fecisse asseveramini sine mortibus vestris. Quis enim vos non credat [a] zelando fecisse, quod facere etiam moriendo disponitis? Si autem illud vos non fecistis, hoc certè furiosius est quod vos facere præparatis. Sed dixisti, *si vis fuerit operata*: & adjunxisti, *Nemo est enim tam demens, qui nullo impellente festinet ad mortem.* Quanto est ergo dementior, qui cùm impellatur ad vitam, festinet ad mortem?

Rom. 1, 18.

Basilicæ apud Carthaginem incensæ à Donatistis.

Caput VII.

8. Verba epistolæ: *Eos autem qui nobiscum sunt*, inquit, *testem Deum facio, ejusque omnia sacramenta, quòd exhortatus sum, & impensissimè persuasi, ut qui haberet voluntatem egredi, securus publicè fateretur: nec nos enim invitos retinere possumus, qui didicimus ad Dei fidem nullum esse cogendum.* Ad hæc resp. Cur autem non te etiam si non invitorum retentorem, tamen ad bonum opus exhortatorem apertissimè profiteris, si quod facturus es bonum est? An fortè quàm malum sit & ipse intelligis, atque id facturum te magis ut terreas, quàm ut impleas comminaris, aut mentiendo infidelis, aut verum dicendo crudelis?

Caput VIII.

9. Verba epistolæ: *Et alia manu: Opto te incolumem in reipublicæ actibus florentem, & a Christianorum inquietudine recedentem.* Ad hæc resp. Possumus eum & nos optare incolumem, & in reipublicæ actibus florentem, sed non ab hæreticorum correctione quiescentem.

Cap. IX.

10. Verba epistolæ secundæ: *Honorabili & omni affectu desiderando Dulcitio, Gaudentius episcopus.* Ad hæc responsio: Si omni affectu desideras hominem, quare cum illo tenere Christi respuis unitatem? An reddendo malum quasi pro malo, quem tuum persecutorem putas, rebaptizare desideras?

Caput X.

11. Verba epistolæ: *Solent sibi*, inquit, *solà famà noti, cupere, aut [b] incerto invicem adspectu verba miscere, aut incogniti saltem non horrere præsentiam: tua verò censura, quod absentem me inveneris, gratulatum te; quòd autem redierim, contristatum, litteris intimasti.* Ad hæc resp. Non omnes qui sibi solâ famâ noti sunt, videre invicem volunt, sed quos bene ipsa fama commendat. Mirum est autem re vera quod tibi accidit, ut tu eum desiderandum dicas, à quo te persecutionem perpeti quereris: ille autem qui te persequitur, absentem te malit esse, & nolit eum quem persequitur, invenire. Sed hoc unde, nisi quia te potiùs eorum persecutorem voluit intelligi, quorum in Christo salutem tuâ præsentiâ credidit impediri?

Cap. XI.

12. Verba epistolæ: *Sed quoniam præterita die*, inquit, *ne in epistolari responso finissem propter moram portantium, certa quæque strictim atque breviter intimavi: nunc mihi dignationis tuæ scriptis sacrosanctæ legis divinæ verbis est respondendum. Dominus dixit, Innocentem & justum non occides, purgatione non purgabis reum. Certum est igitur in Dei judicio pari crimine parique reatu esse devinctos, qui reum absolverit, & qui occiderit innocentem. Si ante communionem rei erant, à te nominatus [c] Gabinus, vel ceteri fidei-fragi, in malo illi lapsu consortes secundùm Dei voces absolvi minimè debuerunt. Si autem tamquam innocentes vel sancti recepti sunt, quare in ea fide permanentes, unde velut sanctos accipitis, occiditis innocentes?* Ad hæc resp. Invidiosè & mendaciter loqueris. Ille quippe ad quem loqueris, non tale præceptum accepit ut occidamini, sed ut corrigamini; quòd si nolueritis, ne correctionem impediatis aliorum, in exsilium * mittemini. Quod si à justis fieri non debet injustis, cur etiam falsò voluistis de Cæciliani exsilio in nostra Collatione gloriari, quò eum missum vestris majoribus instantibus à Constantino imperatore dixistis? Iste autem Tribunus ad quem scribis, cui legum pro [d] unitate latarum cura mandata est, usque adeo vult ut vivas, ut timeat ne ipse te occidas. Ecce [e] constitui tibi ante oculos ipsum, & te ipsum. Ipse te in Christi pace vult vivere, tu in parte Donati te

Exodi 23. 7.

* f. mittamini.

[a] Apud Am. *velando*.
[b] Parcensis MS. *infecto*: fortè pro, *incerto*.
[c] Idem vetus cod. hic & infrà, *Gabinius*.
[d] Sic idem Parcensis cod. At editi, *legum promulgatarum*: omisso, *pro unitate*.
[e] In eodem codice, *constitue tibi*.

quæris occidere: quis vestrûm sit tuus persecutor, agnosce.

Caput XII. Gabinus Donatista ad Ecclesiam reversus.

13. Gabinus autem jam noster, qui fuit aliquando vester, & alii quàm plurimi, qui ex vobis ad nos considerata catholica veritate transierunt, non ideo tibi videantur à vestra contagione non fuisse purgati, quia non sunt à nobis rebaptizati. Hi enim qui nondum baptizati sunt, à peccatis omnibus in catholica Ecclesia lavacro regenerationis abluuntur: in eis autem qui hoc sacramentum, non ad auxilium, sed ad judicium foris accipiunt, quia nec in desertore violamus characterem regium, fit illud quod scriptum est, Caritas cooperit multitudinem peccatorum. (1. Pet. 4. 8.) Ecce quemadmodum possunt, quos non oportet baptizari, ipsa catholicæ unitatis caritate mundari, ut non incipiat eis intus inesse quod & foris inerat, sed incipiat eis prodesse intus quod foris oberat. Non itaque à vobis accipimus velut sanctos, ad nos enim transeundo sanctificantur, qui manendo apud vos sancti esse omnino non possunt: nec vos innocentes occidimus, quos etiam reos vivere volumus.

Caput XIII.

14. Sed tu qui testimonium divinæ vocis bene recolis, & nobis objicis Deum dixisse, *Innocentem & justum non occides*: (Exodi 23. 7.) si innocens es & justus, quare te occidis? Nos te innocentem & justum non dicimus, & tamen nolumus ut occidaris: tu te innocentem & justum arbitraris, & innocenti & justo non parcis. *Certum est igitur*, ipse dixisti, *in Dei judicio pari crimine parique reatu esse devinctos, qui reum absolverit, & qui innocentem occiderit*. Quare ergo absolvisti Felicianum Maximianistam reum? Quare innocentem occidis & te ipsum? Nos autem nec reum absolvimus, sed ut mereatur absolvi, priùs corrigi cupimus: nec te innocentem, sive tibi parcas, sive te occidas, si in parte Donati remanseris, judicamus. Nam de quantalibet innocentia glorieris, te ipsum innocentem occidendo, innocens esse non poteris: nisi fortè mihi respondeas & dicas, Cùm me occido, non innocentem utique occido, quia ipsa voluntate qua me occidere statuo, reus efficior animo, priùs quàm corpus occidero. Hoc si dicis, verum dicis, & miris modis te accusando defendis. Cùm enim te ostendis in te occidendo priùs ipso proposito fieri nocentem, procul dubio facinore perpetrato, nemo te convincet quòd occideris innocentem. Hac itaque ratione colligitur, quòd cùm multi innocentes ab aliis occidantur, à se ipso nullus innocens occidatur. (A se ipso innocens nullus occiditur.) Ea quippe cogitatione qua occidere se ipse molitur, innocentiâ priùs exspoliatur, ut cùm se occidit, non innocens moriatur. Hoc tibi contingeret, si ante quàm te occidere præparares, innocens esses: nunc verò quia & antea jam hæreticus innocens non eras, non erit, si te occideris, tuæ iniquitatis initium, sed augmentum.

Caput XIV.

15. Verba epistolæ: *Nam de sancto Emerito, inquit, Cæsareensi falsa ad vos pro certo fama pervenit. Quod si esset,* * *apud Apostolum dicentem, Si exciderunt à fide quidam illorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit.* (* l. audi. Rom. 3. 3.) Ad hæc resp. Dicendum est de Emerito Cæsareensi, quod dicere tu timuisti. Falsa quidem de illo fama jactata est, quòd catholicus factus sit: sed quemadmodum hoc audistis, ita totum quod factum est, nosse potuistis. Cur ergo laudes coëpiscopi tui, cujus tibi pro exemplo nomen objectum est, tacere voluisti? Profectò si fecit aliquid laude dignum in tanto articulo, non abs te fuit utique reticendum. Sed quia ejus laudibus non vis ut te invidere potuisse credamus, quare ergo tacuisti, nisi quia de illo erubescere timuisti? Venit ergo Emeritus Cæsaream, illic positis & præsentibus nobis. (Vide supra lib. de gestis cum Emerito.) Venit autem non apprehensus cujusquam sagacitate, non adductus alterius potestate, sed excitatus propria voluntate videre nos voluit. Vidimus eum, ad ecclesiam catholicam pariter venimus, adfuit maxima multitudo; nihil pro sua seu vestra defensione dicere potuit; communicare noluit, dilatus perseveravit, convictus obmutuit, illæsus abscessit. Quid fieri potuit pro nostra mansuetudine lenius, quid pro veritate ª catholica invictius; quid pro vestra, si sapitis, correctione salubrius? Cùm enim sponte ad nos nisi pro vobis contra nos dicturus aliquid non venisset, profectò dixisset, si quod diceret, invenisset. Quæcumque enim ut veniret præparaverat dicere, adjuvante misericordia Domini antè sunt nostra præventione refutata, quàm illius circumventione prolata. Et certè si putas eum potuisse, sed noluisse respondere: lege quod cum illo actum est, & ipse responde. Si in pacem catholicam transisset Emeritus, diceretis eum non divina miseratione consensisse lumini veritatis, sed ponderi persecutionis humana infirmitate cessisse. Si denique captus adduceretur invitus, non inopiâ respondendi, sed evadendi consilio tacuisse pro vestro arbitrio jactaretis. Nunc verò quando quidem ultro venit, profectò quòd tacuit, non lingua, sed caussa defecit: quòd autem transire in unitatem catholicam noluit, animam superbam confusio pertinacissimam fecit. Sed hoc quantum ad ipsius exitium atque supplicium, tantum ad aliorum confirmationem salutemque profecit. Si enim viderent Emeritum nobis communicantem, suspicarentur hominem formidantem: cùm autem viderunt & in parte Donati permanentem, & tamen adversùs Catholicam reticentem, magis illis apparuit contra suos silendo clamare. An verò cùm voce atque ore sano & libero staret, non erat pro vestra caussa contra nos testis idoneus Emeritus ille, ille Emeritus, inquam, & inimicus & mutus?

Cap. XV.

16. Sed bene tibi visus es vestros auctoritate videlicet apostolica consolari: non propter Emeritum, qui non potuit plus facere pro vobis, quàm quòd non inveniens quid loqueretur pro vobis, non tamen abscessit à vobis; sed propter alios, qui vestro errore derelicto in societatem catholicam mutati, in melius aggregantur, commemorasti propterea dixisse Apostolum, *Si quidam illorum exciderunt à fide, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit.* (Rom. 3. 3. 4.) Re vera hoc testat, ut excidisse dicantur à fide qui Deo crediderunt, & fidem tenere qui hominibus credunt. In semine tuo benedicentur omnes gentes, dixit Deus. (Gen. 22. 18.) Ecce cui credunt, qui ex vobis ad nos transeunt. Cæciliani peccato periisse transmarinas gentes homines dixerunt.

ª Lovaniensibus videtur legendum, *pro veritate Catholica*.

Ecce

Ecce qui jus credunt qui in vestra societate persistunt. Et dicis eos excidisse à fide qui fidem Dei secuti sunt, & eos fidem habere Dei qui in verbis hominum remanserunt. Ubi est ergo quod huic sententiæ abs te commemoratæ continuò

Rom. 3. 4. subjungit Apostolus, Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax: si à fide exciderunt qui credunt quod dixit Deus verax, & in fide persistunt qui credunt quod dixit homo mendax?

CAPUT XVI. 17. VERBA epistolæ: *Fugam mihi*, inquit, *quasi ex lege persuades. sed factor legis tantùm debet audiri; quia Paulus apostolus dicit,*

Rom. 2. 13. *Non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Nam audi & Dominum dicen-*

Johan. 10. 11. *tem, Quia bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis, mercenarius autem cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, & fugit; & lupus rapit eas & dispergit.* AD hæc resp. Ecce quomodo intelligit Evangelium pars Donati. Itane

Act. 9. 25. Apostolus, non pastor, sed mercenarius erat, quando per murum in sporta submissus, fugit manus ejus qui eum comprehendere cupiebat; & tu es pastor, qui eas quas [a] dominicas oves, ut errore in animo pereant, furore corpus interimant, etiam tecum vis perdere, tecum quæris occidere, nec audis pastorem pastorumque

Johan. 10. 10. principem dicentem, Fur non venit nisi ut occidat & perdat? Ad hoc venisti qui abscesseras? ad hoc redisti qui fugeras? Hoc opus furis est & latronis, non pastoris atque custodis. Verumtamen etiam nobis non te cogentibus, vide, quia omnes collegas tuos qui fugerunt, non pastores, sed mercenarios intelligi voluisti. Sed si essent apud te dominicæ oves, aut tecum venirent, ut etiam te correctum possent habere pastorem, aut te dimisso fugerent ad pastorem.

Mercenarii fuga. Mercenarios autem, quem significat Dominus, viso lupo, non corpore, sed animo fugit, quando deserit timore justitiam. Sicut fugit Secundus vester Tigisitanus quando Purpurium Limatensem de homicidio confessum, magisque terribilem, ne primatum perderet vel episcopatum, timuit. Corpore autem etiam boni illi pastores Apostoli in persecutione fugerunt, nec ideo tamen oves Christi curâ & animo reliquerunt. Si ergo & tu pastor esses, [a] priùs in lupi parte non esses, deinde imperium Domini tui, qui servos suos fugere in persecutionibus jussit, per os cujuslibet etiam peccatoris obedienter audisses, nec contra Dominum tuum argumentareris & diceres, *Factor legis tantùm debet audiri, quia Paulus apostolus*

Rom. 2. 13. *dicit, Non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.*

CAPUT XVII. 18. QUID in aliam sententiam verba manifesta convertitis? Auditores legis & non factores apud Deum justos negavit; ab hominibus, quando verum dicunt, audiri non prohibuit; ne, sicut tu, loqueretur contra Dominum suum dicentem de quibusdam, Quæ dicunt facite, quæ

Matth. 23. 3. autem faciunt, nolite facere; dicunt enim & non faciunt. Vides quemadmodum Christus & per homines auditores & prædicatores legis & non factores, alios eam tamen audire præcepit, & ejus esse factores: & tu dicis, *Factor legis tantùm debet audiri*: & volens redarguere quasi persecutorem tuum, loqueris adversus creatorem tuum.

Psal. 49. 16. Peccatori quidem dicit Deus, Ut quid tu enarras justitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Sed ideo, quia sibi nihil prodest, qui dicit & quod dicit non facit. Prodest autem illi, qui etiam per malum bonum audit & quod audit facit. Non est quidem speciosa laus in ore

Eccli. 15. 9. peccatoris: sed speciosa est in vita moribusque factoris, etiamsi hanc audierit ex ore peccatoris. Quantumlibet ergo existima Tribunum esse peccatorem, & legis non esse factorem: obedienter tamen audi, non istum, sed illum etiam per istum qui dicit, Si vos persecuti fuerint in una civitate,

Matth. 10. 23. fugite in aliam. Quid statis? audite & fugite; Christus hoc imperat, non Tribunus. Nisi fortè respondes & dicis, Ait quidem Christus, Si vos persecuti fuerint in ista civitate, fugite in aliam: sed quare de ista civitate discedam, quando nec iste meus est persecutor, nec ego Christi sum auditor? Ac per hoc si manseris, lupus es sæviens: si fugeris, lupus es timens. Et quoniam sponsus dicit,

Cant. 1. 7. Nisi cognoveris temetipsam, ô pulcra in mulieribus, exi tu in vestigiis gregum tuorum, & pasce hœdos tuos in tabernaculis pastorum: etiam si te pastorem esse putas, tamen quia de ovili Dominico existi, hœdos tuos pascis, non oves Christi.

CAPUT XVIII. 19. VERBA epistolæ: *Deinde*, inquit, *quæ loca erunt, quæ in hac persecutionis procella undique* [b] *perturbata tranquillitate servandos tamquam in portum recipiant sacerdotes, quando Dominus*

Matth. 10. 23. *dixerit, Cum vos persequi cœperint in hac civitate, fugite in aliam? Tutè tunc fugiebant Apostoli, quia neminem pro eis proscribi jusserat Imperator. Nunc verò Christianorum receptores proscriptionibus* [c] *territi, pericula formidantes, non solùm non recipiunt, verùm etiam videre timent quos tacitè venerantur.* AD hæc resp. Hoc planè laudo, quòd agnoscitis vos; sed quòd non vos corrigitis, doleo. Quid enim hac tua professione manifestius, qua declaras satis, non vos ad eorum pertinere consortium, quibus Dominus ait, Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam? Nempe hoc est quod paulò antè dixi, posse te mihi verissimè respondere si dicas, Nec iste meus est persecutor, nec ego auditor sum Christi. Ecce hoc apertissimè dicis. Quomodo enim es auditor Christi, cùm ille suis auditoribus, hoc est, sectatoribus promittat, usque in finem sæculi non defuturas ad quas confugiant civitates, quandocumque persecutionem passi fuerint, dicens, Cùm autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam: amen dico vobis, non consummabitis civitates Israël donec veniat filius hominis? Tu autem in hac persecutione, quam vos queritmini perpeti, jam deesse vobis dicis loca, quò fugere, & ubi tamquam in portu possitis ab hac tempestate requiescere; loquens contra promissionem Christi, qui dicit, non defuturas civitates quò fugiant sui qui persecutionem patiuntur, donec veniat, id est, usque ad consummationem sæculi. Quia ergo ille hoc promisit suis, quod vos non invenitis; profectò ille mentitur, si vos ejus estis: sed quia ille non mentitur, vos ejus non estis. Ac per hoc nec Tribunus cui rescribis, persecutor est vester; sed persecutor persecutoris vestri, hoc

[a] Sic Parcensis vetus cod. At editi, prior... nihil bene
[b] Parcensis MS. unde vos perturbatos, tranquillitati servandos.

[c] Am. & Er. tradi.

est erroris vestri, quo compulsi talia facitis, ut de A illorum genere sitis, de quibus scriptum est, quòd persecutionem passi sint ab ipsis factis suis. Proinde si intelligatis quid in vobis qui vos diligunt, persequantur; ipsa sine dubio, à quibus persecutionem patimini, facta mala vestra fugietis, & conjungemini eis qui ut vos liberent, persequuntur vestros persecutores: non enim nisi vestros persequuntur errores.

Sap. 11. 21.

Caput XIX.

20. Verba epistolæ: *Per opificem, inquit, rerum omnium Dominum Christum omnipotens Deus* B *fabricatum hominem ut Deo similem, libero dimisit arbitrio. Scriptum est enim, Fecit Deus hominem, & dimisit eum in manu arbitrii sui. Quid mihi nunc humano imperio eripitur, quod largitus est Deus? Adverte, vir summe, quanta in Deum sacrilegia perpetrentur, ut quod ille tribuit, auferat humana præsumtio, & pro Deo se id facere inaniter jactet. Magna Dei injuria, si ab hominibus defendatur. Quid de Deo æstimat, qui eum violentiâ vult defendere, nisi quia non valet suas ipse injurias vin-* C *dicare?* Ad hæc resp. Secundùm istas vestras fallacissimas vanissimasque rationes, habenis laxatis atque dimissis humanæ licentiæ impunita peccata omnia relinquantur, nullis oppositis repagulis legum nocendi audacia & lasciviendi libido bacchetur, non rex suum regnum, non dux militem, non provincialem judex, non dominus servum, non maritus uxorem, nec pater filium à libertate & suavitate peccandi minis ullis pœnisve compescat. Auferte quod sana doctrina pro D sanitate orbis terrarum sapienter per Apostolum dicit, & ut confirmetis in arbitrio tanto pejore, quanto liberiore, filios perditionis, delete quod ait vas electionis: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem à Deo sunt, ordinata sunt. Quapropter qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi judicium adquirunt. Principes enim non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potesta- E tem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malè agit. Delete ista, si potestis; aut ista, sicut facitis, si non potestis delere, contemnite. Habete de his omnibus pessimum arbitrium, ne perdatis liberum arbitrium. Aut certè, quia sicut homines hominibus erubescitis, clamate, si audetis, Puniantur homicidia, puniantur adulteria, puniantur cetera quantalibet sceleris sive libidinis facinora seu flagitia; sola sacrilegia volumus à re- F gnantium legibus impunita. An verò aliud dicitis, cùm dicitis, *Magna Dei injuria, si ab hominibus defendatur. Quid de Deo æstimas, qui eum violentiâ vult defendere, nisi quia non valet suas ipse injurias vindicare?* Hæc dicentes, quid aliud dicitis, nisi nulla hominis potestas contradicat atque obstrepat nostro libero arbitrio, quando injuriam facimus Deo? O dolor! Fraudata sunt tali magisterio tempora antiqua, quoniam nondum eras natus, quando sanctus Moyses injurias G suas [a] lenissimè pertulit, Dei verò severissimè vindicavit. Tu autem [b] doctor hæretica præsumtione invidiosissimè clamas, *Fecit Deus hominem, & dimisit eum in manu arbitrii sui. Quid mihi nunc humano imperio eripitur, quod largitus est Deus?* Hoc videlicet flagitans, ut ad faciendas injurias Deo, qui cum libero arbitrio fecit hominem, liberum arbitrium tibi relinquatur ab homine. Sed illi etiam qui decreto Nabuchodonosor regis, propositâ pœnâ interitûs sui & dispersionis domorum suarum, à blasphemando Deo Sidrach, Misac, & Abdenago, terribiliter prohibebantur, & acriter si contemnerent plecterentur, dicere potuerunt quod ipse dixisti: *Magna Dei injuria, si ab hominibus defendatur. Quid de Deo æstimat, qui eum violentiâ vult defendere, nisi quia non valet suas ipse injurias vindicare?* Hæc verba tua prorsus etiam illi dicere potuerunt, & fortasse dixerunt, & si non eadem libertate, non dissimili vanitate.

Eccl. 15. 14.

Non pugnat cum libertate arbitrii negata peccandi licentia & impunitas. Confer lib. 2. contra Petil. c. 84.

Rom. 13. 1.

Dan. 3. 96.

21. Datum est ergo homini quando creatus est, liberum arbitrium; sed ut si esset malefaciens, fieret patiens. Denique illi primi homines cùm peccassent, morte damnati sunt, & priùs quàm mors eis extrema etiam corporis suppleretur, in exsilium de paradiso missi sunt. Mitiora in vos constituit Imperator, propter mansuetudinem Christianam; exsilium vobis voluit inferre, non mortem: sed vos homines docti considerantes quid debeatur merito, & quid minus sit in supplicio, non de judicio illius, sed de vestro additis mortem. Nolite perire in æternum, dum vobis hoc tempore ad offendendum Deum concedi ab hominibus vultis liberum arbitrium. Audi Apostolum, & habebis magnum compendium, quo tibi regia potestas nocere non possit: Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Ex illa & ante nos justi habuerunt laudem, non solùm qui regibus religiosis fideliter paruerunt, verùm etiam qui reges impios pro Dei veritate adversarios pertulerunt: illi laudem obauditionis, * utrique tamen ex illa, sed bonum faciendo, non potestatibus resistendo. Quod autem vos facitis, non solùm bonum non est, sed grande malum est, unitatem Christi pacemque conscindere, contra promissa Evangelica rebellare, & adversùs eum de quo dictum est, Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ; hoc est, adversùs verum & summum regem Christianorum, tamquam civili bello Christiana signa portare. Sufficiat ergo vobis ad occasionem correctionis, quòd pro tam magnis malis vestris longè mitiora & minora recepistis, si non vobis ultro quod non Imperator constituit ingeratis: & nolite ad impunitatem licentiosam liberum arbitrium vobis ab hominibus velle concedi, ne in ipsius Dei manus infeliciùs incidatis. Nam & majores vestri judicaverunt in hujusmodi injuriis Dei liberum hominis arbitrium non relinquendum à regibus impunitum; quia licet haberent caussam malam, Cæcilianum tamen episcopum persequendo usque ad imperatoris Constantini judicium perduxerunt.

Exsilium pœna Donatistis constituta.

Rom. 13. 3.

* Hic forte deest, illi laudem passionis.

Psal. 71. 8.

Caput XX.

22. Verba epistolæ: *Nostram verò fidem, inquit, quam Dominus Christus Apostolis dereliquit, solæ nobis istæ persecutiones * gravissimam reddunt. Felices, inquit, eritis, cùm vos persecuti fuerint homines, & maledixerint, & dixerint adversùs vos omne nequam propter filium hominis: gaudete, & exsultate, quia merces vestra multa est in cælis. Sic enim persecuti sunt & Prophetas qui ante vos fuerunt, patres eorum. Si tantùm solis Apostolis dictum est, usque ad ipsos fides habuit*

Matth. 5. 11.

* f. gratissimam

a Sic Parcensis cod. At editi, *levissime*.

b In Parcensi codice, *doctior*.

præmia; & quid proderat postea crediturus? Unde [illegible] *cælum. Deinde dicit apostolus Paulus,* 2. Tim. 3. 12 *Qui volunt in Christo sanctè vivere, persecutionem patiantur necesse est. Hoc autem in Evangelio Dominus dixit:* Joan. 16. 2. *Veniet hora ut omnis qui interficit vos, putet se victimam dare Deo; sed hæc facient, quia non cognoverunt Patrem neque me.*

AD hæc resp. Rectè ista dicerentur à vobis quærentibus martyrum gloriam, si haberetis martyrum caussam. Non enim felices ait Dominus qui mala ista patiuntur, sed qui propter filium hominis patiuntur, qui est Christus Jesus. Vos autem B non propter ipsum patimini, sed contra ipsum. Patimini quippe ideo, quia non ei creditis; & toleratis ideo, ne credatis. Quomodo ergo vos eam fidem tenere jactatis, quam Dominus Christus Apostolis dereliquit? An usque adeo cæcos & surdos vultis esse homines, ut non legant, non audiant Evangelium, ubi noverint quam fidem de sua Ecclesia Dominus Christus Apostolis dereliquit: ex qua divisi atque separati, nihil aliud facitis quàm contra verba capitis & corporis re- C bellatis; & tamen propter filium hominis ac fidem quam reliquit Apostolis, vos persecutionem sustinere jactatis? Omittamus alia, & novissima verba ejus in terris audiamus, ubi videamus quam fidem de Ecclesia reliquit Apostolis, quale testamentum quodam modo fecerit, non vitam finiturus, sed sine fine victurus; non mittendus in sepulcrum, sed adscensurus in cælum. Surgens enim à mortuis postea quàm apparuit discipulis suis intuendus oculis manibusque tractan- D dus: Luca 24. 44. Oportebat, inquit, impleri quæ scripta sunt in Lege & Prophetis & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat pati Christum, & resurgere tertio die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Itemque in monte Oliveti, post quàm nihil ulteriùs in terris positus dixit, sed quod maximè fuerat necessarium, hoc com- E mendavit extremum. Multi quippe erant futuri per universas partes terræ, vindicaturi sibi nomen Ecclesiæ, & contra universam domum quæ per universam terram cantat canticum novum, Psal. 95. 1. de quo scriptum est, Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra: de suarum quisque ruinarum angulis latraturi. Aliud namque Apostoli audire cupiebant, & quod illis maximè fuerat necessarium, non quærebant. Dic Act. 1. 6. nobis, inquiunt, si in tempore hoc præsentabe- F ris, & quando regnum Israël? At ille, Non est, inquit, vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus-sancti in vos, & eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque ad terminos terræ. His dictis nubes suscepit eum. Nihil ulteriùs verbis addidit: hoc tanto tenaciùs, quanto posteriùs, audientium mentibus fixit. Hanc sponsam suis amicis sponsus abiens commendavit. G Hanc ergo de sancta Ecclesia * discipulis dereliquit. Huic fidei Donatistæ resistitis, & pro fide quam Dominus Christus reliquit Apostolis, vos persecutionem ferre contenditis. Huic hominis filio, qui Ecclesiam suam incipientem ab Jerusalem, & per omnes gentes fructificantem atque

* Hic deesse videtur, fidem.

A crescentem, tanta diligentia commendavit, ira cæcitatis impudentià contradicitis, & propter filium hominis vos mala sustinere clamatis. An hoc fortassis ideo dicitis, quia vobis alium filium hominis invenistis, cujus nomine vocitemini, de cujus parte dicamini? Erratis, non est ipse: quando propter filium hominis pati persecutionem felicitatis esse dicebat, se ipsum ille sponsus, non adulterum prædicabat.

23. Et nos confitemur, ut dicitis, non solis Apostolis esse dictum, Beati eritis, cùm vos per- Matth. 5. 11 B secuti fuerint homines. Ad omnes enim hoc pertinet, non qui post illos quamlibet persecutionem passi sunt, sive patiuntur, sive qui passuri sunt; sed qui propter justitiam, sicut & ipsi. Nam hoc paulò superiùs dixerat, Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quia ipsorum est regnum cælorum. Deinde ista subjunxit, quæ commemorare & frustra vobis usurpare voluistis. Frustra enim beatitudinem istam pertinere ad vos putatis, quando in vobis justi- C tiam cui præmium debeatur, non demonstratis: quin immo è contrario etiam pro iniquitate patimini, minùs ab aliis, plus à vobis, ut ante Dei judicium quod futurum est, etiam ipsi vobis quod meremini, ex aliqua parte reddatis. Unde quia tu ipse dixisti, non hoc solis Apostolis, sed omnibus dictum, ne usque ad illos fides præmia habuisse videretur: sicut hoc ergo non solis Apostolis, sed omnibus dictum est, qui etiam post illos propter justitiam fuerant mala quæcumque passuri; D sic etiam omnibus illud dictum est, Si vos perse- Matth. 10. 23. cuti fuerint in ista civitate, fugite in aliam. Quare hoc non facitis, si ad eorum societatem quibus hæc dicta sunt pertinetis? Quod quidem & si feceritis, non ideo pertinebitis: quia & latrones hoc facere possunt, quos inquiri leges publicæ jusserunt. Verumtamen quia hoc facere non vultis, de compendio vos ad istos quibus hæc dicta sunt, non pertinere monstratis. Et ut vos multo manifestiùs ipsa excusatio vestra ab illo numero E verorum Christianorum ostendat alienos, loca quò confugiatis, quæ ille usque in finem sæculi non defutura promisit, vobis deesse jam dicitis; nullo modo illum quòd falsa promiserit convincentes, sed vos ad eorum consortium quibus hoc promisit non pertinere monstrantes, & ideo non veraces martyres, sed hæreticos vos esse fallaces. Quid vobis ulteriùs dicamus, quando lingua vestra vos vincit?

Caput XXI.

24. NAM & illud quod addidisti dixisse Apo- F stolum: 2. Tim. 3. 12. *Omnes qui in Christo piè vivere volunt, persecutiones patiantur necesse est*: non quidem ille dixit, *necesse est*: sed, *Omnes*, ait, *qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur.* Sed vos ad istos non pertinere quis dubitat? Si enim & vos estis, de quibus hoc dixit Apostolus; quare non facitis quod ipse fecit Apostolus? Nam si portæ adversùs vos clauderentur, per murum submitti debuistis, ut manus persequentium fugeretis. Patent portæ, & exire non vultis. Quam G persecutionem patimini, nisi à vobis? Diligit vos persecutor vester, & persequitur vos furor vester. Ille ut fugiatis cupit, iste ut pereatis impellit. Sic autem intelligitis quod ait Apostolus, *Omnes qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur*, ut majores vestros sub apostata imperatore Juliano non pie vixisse vobis

necesse sit confiteri. Nam quisquis illo tempore Donatista factus est, donec adversùs vestrum rursus errorem pia Christianorum Imperatorum cura consurgeret, si antè defunctus est, non piè vixit, quia non est passus persecutionem. Si autem hoc propterea dixit Apostolus, quia sicut alibi scriptum est, Tentatio est vita hominis super terram; nec cessat pios verosque Christianos non solùm adversitatis infestatione, verùm etiam prosperitatis seductione tentare, ut animus humanus aut afflictione succumbat, aut elatione vanescat: profectò quamdiu hìc vivitur, omnes qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur, ut aut victi comprehendantur à diabolo, aut probati diabolum vincant: quos autem comprehensos captivosque jam possidet, non ut obtineat persequitur, sed quia obtinet utitur.

Job 7. 1. Vel: Tentatio nem quon... omnes patiantur.

25. Porrò si persequi tantummodo ille dicendus est, qui dolore aliquo excruciat, seu vult tenere ut excruciet; non tibi videatur excruciator cordis levior esse quàm corporis, & considera qualem persecutionem patiebatur, qui dicebat in Psalmo, Vidi insensatos, & tabescebam. Hanc persecutionem Lot justus patiebatur in Sodomis, etiam priùs quàm in domo ejus angeli hospites ejus, cùm homines putarentur, à Sodomitis appeterentur ad stuprum. Justus enim eos tam publicè turpes, & ante suæ domûs * injuriam sine magno cordis cruciatu videre non poterat. * Unde inter suas persecutiones etiam talia commemorat apostolus Paulus, dicens, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Proinde quanto major est in nobis caritas Christi, tanto majore cum dolore animi vos videmus habere sacramenta Christi, & separari à membris Christi, & rebellare contra pacem Christi. Sed quamdiu in hoc corpore vivitis, spes nobis aliqua de vobis datur: cùm verò jam in illa dissensione morimini, multo amariùs vos dolemus. Jam porrò quando vos ipsos necatis, vel irruendo armis alienis, vel præcipitiis & submersionibus & ignibus vestris, satis dici non potest, quanto nos mœrore crucietis. Plus quippe impius Absalon patrem sanctum David exstinctus, quàm rebellis afflixit. Vivum namque eum comprehendi cupiebat, ut qui malitiâ grassabatur, pœnitentiâ sanaretur. Erat ergo ille persecutor patris, non solùm populum Dei dividendo, nec solùm contra Dei legem & contra legitimum patris regnum arma portando atque bellando: sed multo ampliùs persecutus est cor paternum, in illa impietate moriendo. Denique illum pater optimus pessimum filium, quem non desperando non defleverat vivum, spe finita flevit occisum. Discite ergo quid sit quod Apostolus ait, *Omnes qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur.* Si catholicorum domus Donatistæ non diripuissent, si catholicas ecclesias non incendissent, si catholicorum codices sanctos in ipsa incendia non misissent, si catholicorum corpora non immanissimis cædibus afflixissent, si catholicorum membra non præcidissent, si oculos non exstinxissent, si denique catholicos non crudeliter occidissent: hanc solam nos à vobis gravissimam persecutionem perpeti verissimè diceremus, quia videmus vos insensatos, & tabescimus; quia infirmatos, & infirmamur; quia scandalizatos, & urimur, quia perditos, & lugemus. Hæc mala vestra, quæ vos in æternum interitum mittunt, amariùs nos persequuntur, quam illa quæ à vobis nostris corporibus, vel rebus, vel domibus aut basilicis inferuntur. Minùs persequimini, cùm in nos sævitis, quàm cùm vos peritis. Denique in illa persecutione qua in nos sævitis, cum laude gaudemus: in hac autem qua vos peritis, si gavisi fuerimus, vobiscum perimus. Sed quamdiu in hac carne vivitis, de vobis desperare non possumus: cùm verò in hac impietate morimini, maximè cùm vos ipsos horrenda cæcitate furoris occiditis, amarissimam tristitiam nostram illud tantummodo consolatur, quod consolatum est sanctum David, in unitate scilicet Dei populus congregatus, qui fuit scelerati filii tyrannide divisus. Tolerabiliùs enim longè pauciores pertinacissimi vestri suis præcipitiis vel submersionibus vel ignibus pereunt, quam innumerabiles populi illis eorum salutem impedientibus, incendio cum illis æterni ignis ardebunt. Numquam igitur Ecclesiæ Christi defuit aut deerit, unde, secundùm Apostolum, qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patiantur, aut impiorum malitiam sustinendo, cùm innoxiè vivunt, aut eos dolendo, cùm pereunt.

Psal. 118. 158. Gen. 19. 2. Pet. 2. 7.
Al. suarum
CAPUT XXII. 2. Cor. 11. 29.
2. Reg. 18. 33.
2. Tim. 3. 12.
Scelera Donatistarum summatim comprehensa.
2. Tim. 3. 12.

26. Nolite itaque falli, quòd vobis dictum sit, *Veniet hora, quando qui vos occiderint, putent se officium facere Deo*: aut sicut tu hìc testimonium posuisti, *putent se victimam dare Deo.* Non quidem hoc esse dictum de persecutionibus quas gentes Ecclesiæ fecerunt, manifestum est. Diis enim suis plurimis, qui utique non sunt, deputaverunt se gentiles officium facere, cùm hoc facerent * uni Deo. Unde hoc idem quod Dominus prædixit suis, aut per Judæos impletum est, qui sanctum Stephanum & multos alios occiderunt, dum putabant se officium Deo facere, quoniam unum verum Deum colere videbantur: aut etiam nobis, id est, catholicis dictum est de diversis hæreticis usquequaque furentibus, qui ubi possunt, & quando possunt, & quomodo possunt, occidendo catholicos, putant se officium Deo facere, maximèque de vobis, qui præcipuum vobis nomen fecistis in Africa de talibus victimis. Nam si vobis dictum esset, non utique vos ipsi occideretis, sed exspectaretis à nobis potiùs occidi, qui putamus nos, ut dicitis, cùm id facimus, officium Deo facere. Nunc verò cùm festinatis ad mortem, ne à nostris teneamini, vivere metuitis, non occidi; quia erubescitis corrigi, aut de a vestro convinci. An fortè vos estis ad quos utrumque pertineat, quia cùm occidimini & vos à vobis, putatis vos officium Deo facere, & has ei victimas de vobis dare? Ad vos ergo pertinet quod sequitur, atque abs te commemoratum est. Mox enim Dominus adjunxit, & ait, *Sed hæc facient vobis, quia non cognoverunt Patrem neque me.* Cùm itaque vos ipsos occiditis, putantes vos officium Deo facere, nec Patrem cognovistis, * quem non audistis dicentem, Fugite.

CAPUT XXIII. Joan. 16. 2.
Al. cùm hoc facerent, non uni Deo.
Act. 7.
Joan. 16. 3.
Deest hic aliorum membrum, forte quem non audistis prohibentem ne occidas; nec Filium cognovistis.

27. Verba Epistolæ: *Sed belliferæ*, inquit, *pacis cruentæque unitatis se incolas jactant. Audiant Dominum dicentem, Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. non sicut sæculum dat, ego do*

CAPUT XXIV. Joan. 14. 27.

* *Sic in primis editionibus. At in posterioribus nulla necessitate emendatum, de vestro sanguine.*

vobis. Sæculi enim pax inter animos gentium dissidentes armis & belli exitu fœderatur: Domus Christi pax salubri lenitate tranquilla, volentes invitat, non cogit invitos. Ad hæc resp. Vos quidem belliferam pacem & cruentam unitatem facere cupitis, aut violentis mortibus nostris, aut voluntariis mortibus vestris; non imputantes vobis quod facitis nobis, & imputantes nobis quod facitis vobis. Sed nos & quod facitis nobis cogimur sustinere, & quod vobis facitis, nihil possumus quàm dolere; dum tamen fiat pax & unitas Christi propter salutem multorum, sicut fit in plurimis, etiamsi propter furorem paucorum non fit in omnibus. Nam si non invido, sed fideli oculo velletis adtendere, videretis quàm vera pace atque unitate Christi gaudeant, qui ex vobis ad nos venerunt, tot tantorumque populorum agmina, in quibus etiamsi adhuc sunt nonnulli ipsa novitate turbati, & ipsi paulatim ab hac infirmitate sanantur. Et si ficti aliqui perseverant, non utique propter ipsos non fuerant colligendi quos videmus veraces, quorum quidam in regionibus vestris, etiam quibusdam nostris majores apparuerunt, quando vobis illa perditionis libertate concessa, ad vos redire noluerunt. Debebamus ergo ne perderemus istos, colligere & fictos, quia in Evangelio legitur, servos ad nuptias Domini sui congregasse convivas bonos & malos: maximè quia vos de area Dominica superbiæ spiritus tamquam improbus ventus, ante tempus ventilationis excussit, unde vos ad illam, quantum opitulante Deo possumus, revocare conamur. Et unque nostis quemadmodum scopis diligentiæ frumentum simul etiam cum terra trahitur, quando in aream revocatur.

Perditionis libertas Donatistis data à Juliano. V. Aug. epist. 105. n. 9

Matth. 22. 10.

Caput XXV. Ad veritatem recipiendam cogendi sunt etiam inviti.

28. Quod autem vobis videtur, invitos ad veritatem non esse cogendos, erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei, qui eos volentes facit dum coguntur inviti. Numquid enim pœnitentiam Ninivitæ inviti egerunt, quia hoc rege suo compellente fecerunt? Jam enim propheta iram Dei universæ civitati eam triduo perambulans prænuntiaverat. Quid igitur opus erat regis imperio, ut humiliter supplicaretur Deo, qui non intuetur ora, sed corda; nisi quia erant in eis quidam qui nec curarent, nec crederent prædicta divina, nisi territi potestate terrena? Ista igitur jussione regiæ potestatis, contra quam voluntarius fit vester occasus, multis ad salutem quæ in Christo, præstatur occasio, qui etsi violenter adducuntur ad cœnam tanti patris-familiâs, & compelluntur intrare, intus tamen inveniunt unde se lætentur intrasse. Utrumque enim futurum Dominus ipse prædixit, & utrumque complevit. Nam reprobatis quibusdam, qui utique intelliguntur Judæi, quia ipsi per Prophetas antea fuerant invitati, & ad horam excusare maluerunt: ait dominus servo suo, Exi in plateas &
» vicos civitatis, & pauperes ac debiles, & cæcos
» & clandos introduc huc. Et ait servus domino,
» Factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et
» ait dominus servo, Exi in vias & sepes, & com-
» pelle intrare, ut impleatur domus mea. Intelligimus vias, hæreses; schismata, sepes. Viæ quippe hoc loco significant diversas opiniones: sepes autem perversas opiniones. Quid ergo miramini, si non corporalis cibi, sed spiritalis fame moritur, quisquis ad istam cœnam nec libenter in-

Jonæ 3. 7.

Lucæ 14. 21.

Viæ & sepes quid in evangelica parabola significent.

troductus, nec violenter impulsus ingreditur?

29. Verba Epistolæ: *Odio* inquit, *sæculi gaudemus, in ejus pressuris non succumbimus, sed lætamur. Mundus hic non potest servos Christi diligere, qui Christum cognoscitur non amasse, Domino ipso dicente, Si sæculum vos odit, scitote quia me priorem odio habuit quàm vos; si me persecuti sunt, & vos persequentur.* Ad hæc resp. Quo gaudentes odio sæculi, pressuris ejus non succumbitis, sed lætamini, cùm vos ipsos velitis occidere, ne molestias qualescumque patiamini; & mori eligitis, non ab aliis occisi pro veritate Christi, sed à vobis ipsis pro parte Donati? Ista Circumcellionum est insania, non martyrum gloria. Cùm itaque appareant facta vestra, quid vobis verba usurpatis aliena? *Mundus iste*, inquit, *non potest servos Christi diligere, qui Christum cognoscitur non amasse.* Non ergo ad mundum istum pertinemus nos, quia diligimus vos. Sed servi Christi vos non estis, qui malum pro bono retribuentes, & malitiam vestram quando in nos exercere non potestis, in vos retorquentes, nec nos diligitis, & vos occiditis. Dominus autem quando dixit, *Si sæculum vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit; si me persecuti sunt, & vos persequentur:* non vobis, sed illis dixit quibus præcepit, ut si eos persequerentur in ista civitate, fugerent in aliam: quod vos non facitis. Illis dixit, ad quas civitates confugerent usque in finem sæculi non defuturas, quas vos querimini vobis jam deesse, nec vultis fateri eos quibus hæc dicta sunt vos non esse.

Caput XXVI.

Johan. 15. 18.

Johan 15. 18.

Matth. 10. 23.

30. Verba Epistolæ: *Sed & si persecutio conquiescat*, inquit, *unde martyrum numerus adimpletur, Johanne dicente, Vidi, inquit, animas occisorum sub ara Dei exclamantium & dicentium, Quamdiu Domine non judicas & vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant super terram? Et acceperunt singuli stolas albas, & dictum est eis, ut requiescerent adhuc paucum tempus, donec impleatur numerus fratrum vestrorum, qui incipient interfici, sicut & ipsi.* Ad hæc resp. Si sub ara Christi martyres esse velletis, non vos ipsos incendendo sacrificium diabolo faceretis. Quis enim gaudet de isto furore vestro, nisi diabolus, qui eum vobis inspirat, & qui sunt ex parte illius? Ipse est qui illum puerum de quo in Evangelio legimus, mittebat aliquando in aquam, aliquando in ignem: ipse & illum gregem porcorum præcipitem fluctibus mersit. Ipse, ut se de pinna templi præcipitaret, etiam ipsi Domino audacissima tentatione suggessit. Ad diabolum sine dubio pertinetis, cùm tria genera mortis, aquam, ignem præcipitium in vestris mortibus frequentatis. Si enim mentes non dementiâ perderetis, ista ipsa verba quæ de sancto libro posuisti, ab isto interitu quem vobis ingeritis, vos revocare deberent. Quid enim animæ martyrum sub ara Dei dicunt? *Quamdiu Domine non judicas & vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant super terram?* Vindicari poscunt sanguinem suum, in eis utique à quibus fusus est: numquid in aliis? Ac per hoc vindicabitur vester in vobis.

Caput XXVII. Apoc. 6. 9.

Matth. 17. 14.

Tria mortis genera à Donatistis frequentata. Apoc. 6. 10.

31. Quid est autem stultius, quàm quod putatis prophetiam istam de martyribus, qui futuri prædicti sunt, non nisi in Donatistis esse completam; quasi postea quàm hoc scripsit beatus Johannes, nulli martyres sint occisi, quò usque

exsurgeret pars Donati; qui si quando alios non possunt, se ipsos occidunt; qui faciunt opera latronum & dæmonum, & gloriam sibi vindicant martyrum? Quòd si tanto temporis intervallo, id est, a Johanne usque ad istos nulli occisi essent martyres veri, ut nihil aliud, vel temporibus Antichristi diceremus futuros, in quibus ille martyrum numerus compleretur, nec tamen istos vel alieni vel sui sanguinis reos accrescere numero verorum martyrum crederemus, quibus dictum est ut requiescerent parvum tempus, donec impleretur numerus fratrum ipsorum, qui inciperet interfici, sicut & ipsi, ab aliis utique, non à se ipsis sicut isti, & ideo isti non sicut ipsi. Possumus etiam verisimilè dicere, ipsos quoque Donatistarum temporibus catholicos quos occidunt, ad supplementum illius numeri pertinere. Sed cùm post apostolum Johannem, qui futura illa conscripsit, tanta strages martyrum interficientibus impiis usquequaque in tam multis gentibus facta sit, quid sibi volunt isti suarum animarum extortores, & alienarum tortores, ut quod de martyribus sanctis legunt esse prædictum, de se jactent esse completum? Præparate vos potiùs, ut vester sanguis, non in eis qui vos vel comprehendere vel fugere cupiunt ut vivatis, sed in vobis potiùs vindicetur. An fortè ne hoc fiat, ideo non eum funditis, sed aut præcipitio colliditis, aut mucrone suffocatis, aut in cinerem convertitis? Sed erratis, vindicabitur in vobis, quocumque modo perimatur à vobis. In vobis enim vindicaretur, si non in Ecclesia Christi, sed in parte Donati ab aliis funderetur. Itane vos clamabitis ad Deum, ut vindicet sanguinem vestrum, & exaudiet vos, nisi damnaverit vos? Quomodo enim vindicetur, nisi qui eum ausus est trucidare damnetur? In hac ergo voce non estis nisi accusatores vestri, quia vos estis rei sanguinis vestri. Nec Deus nisi vos damnabit, quando à vobis vel collisum, vel suffocatum, vel exustum, vel quocumque pacto trucidatum, vel si hoc elegeritis, effusum sanguinem vestrum vindicabit.

Antichristi temporibus complebitur martyrum numerus.

Caput XXVIII.

32. VERBA epistolæ: *An non ista*, inquit, *persecutio est, quæ tot millia innocentum martyrum artavit ad mortem? Christiani enim secundùm Evangelium spiritu promti, sed carne infirmi, à sacrilega contaminatione caminorum reperto compendio suas animas rapuerunt, imitati presbyteri* [a] *Raziæ in Machabæorum libris exemplum; nec frustra timentes. Quisquis enim in eorum manus inciderit, non evasit. Sed quantum velint faciant, quod certum est, Dei esse non possunt qui faciunt contra Deum.* AD hæc resp. Apertissimè omnino, quam persecutionem patiamini, & verissimè confiteris. Ipsa est enim de qua jam dixi, quæ in sanctis Scripturis de quibusdam impiis satis evidenter expressa est, de quibus dictum est, quia persecutionem patiuntur ab ipsis factis suis: quod quidem dici de vobis convenientissimè potest, etiam si vos aliorum manus propter vestra sacrilegia trucidarent. Nam & latrones & quilibet homines rei criminum capitalium, cùm justis legibus puniuntur, non dicendi sunt persecutionem pati, sed ab ipsis factis suis. Sed nunc planè cùm parcatur vobis mansuetudine Christiana, ita in vos sævit vestra dementia, ut quemadmodum dicis, caminorum reperto compendio vestras animas rapiatis, omni modo vos à vobis ipsis pati persecutionem, nimia est impudentia, si negatis; quando vos utrumque completis, & unde justè percatis, & quod peritis. Sic autem dicis tot hominum millia esse qui hoc faciunt, quasi non etiam ista sit non parva caussa, cur ab hujusmodi magisterio vestro Africa liberetur. Eorum est enim hominum genus, cui hoc malum persuadere potuistis, qui solent hæc & antea facere, maximè cùm idololatriæ licentia usquequaque ferveret, quando isti Paganorum armis festa sua frequentantibus irruebant. Vovebant autem Pagani juvenes idolis suis quis quot occideret: at isti gregatim hinc atque inde confluentes, tamquam in amphitheatro à venatoribus more immanium bestiarum venabulis se oppositis [b] ingerebant, furentes moriebantur, putrescentes sepeliebantur, decipientes colebantur. Præter hæc sunt saxa immania & montium horrida prærupta, voluntariorum creberrimis mortibus nobilitata vestrorum: aquis & ignibus rariùs id agebant; præcipitiis greges consumebantur ingentes. Ætatis nostræ hominibus res notissimas loquor. Quis enim nescit hoc genus hominum in horrendis facinoribus inquietum, ab utilibus operibus otiosum, crudelissimum in mortibus alienis, vilissimum in suis, maximè in agris territans, ab agris vacans, & victûs sui caussâ cellas circumiens rusticanas, unde & Circumcellionum nomen accepit, universo mundo penè famosissimum Africani erroris opprobrium?

Math. 26. 41.

2. Mach. 14. 41.

Sap. 11. 21.

Donatistæ olim se Paganorum mucronibus ingerebant.

V. epist. 185. n. 12.

Circumcelliones unde dicti.

Caput XXIX.

33. EX hoc igitur genere quis ignorat quàm multi antea per diversas mortes ibant & peribant, & nunc in illorum comparatione quàm pauci suis ignibus ardeant? Sed si putas moveri nos oportere, quia isto modo tot millia moriuntur; quantum existimas nos habere consolationis, quòd à tanta dementia partis Donati, ubi non solùm nefariæ divisionis error, verùm etiam furor iste lex facta est, longè atque incomparabiliter plura millia liberantur? Neque enim isti qui pereunt, illorum saltem numero æquantur, qui ex ipso genere nunc jam tenentur ordine disciplinæ, colendisque agris amisso Circumcellionum & opere & nomine inserviunt, servant castitatem, tenent unitatem: quanto minùs coæquantur isti perditi numero utriusque sexûs, non solùm puerorum & puellarum, juvenum & virginum, verùm etiam conjugatorum & senum, quorum innumerabiles ex Donatistarum nefaria dissensione, in pacem Christi veram & catholicam transeunt. Isti quippe qui se incendunt, nec tot homines sunt quot loca sunt populis plena, quæ ab exitiali peste erroris illius & furoris, per hanc instantiam perficiendæ unitatis eruuntur. Numquidnam obsecro sanum misericordiæ potest esse consilium, ut simul cum illis isti omnes æternis gehennarum suppliciis serventur, ne illi in istorum comparatione perpauci suorum caminorum ignibus exurantur? Ut enim omnes cum Christo vivant, magnis conatibus & votis agendum est: sed si hoc per quorumdam furorem fieri non potest, saltem ut non omnes cum diabolo pereant, laborandum est.

Caput XXX.

34. SANE de scripturis sanctis sagacissimè inquirens, si quid proferre posses pro ista spontaneæ mortis sententia insana, invenisse te aliquid

[a] Razius constanter appellatur in epistola 204. n. 6. & 7.

[b] Apud Am. inserebant.

Matth. 26. 41. putas, quia scriptum est in [illegible]vangelio, *Spiritus qui[illegible] pr[illegible], [illegible] autem infirma* tanquam ideo se [illegible] [illegible]at, quia infirmus est. At [illegible]ationes [illegible] manus persequentium sustinen[illegible] non potu[illegible] eis dicere talios martyres ve[illegible]os ex [illegible]orum esse numero, de quibus *Eccli. 2. 16* scriptum est, Væ iis qui perdiderunt sustinentiam: & ad illos prorsus non pertinere quibus Dominus dicit, *Lucæ 21. 19.* In vestra patientia possidebitis animas vestras. *Matth. 26. 41.* De quibus autem legitur, *Spiritus promptus est, caro autem infirma*, somno non voluntario premebantur, non interitu voluntario necabantur. Diligenter lege, & quid loquaris attende. Ubi est quod Apostolus ait, *1. Cor. 10. 13.* Fidelis Deus qui non permittet vos tentari super id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere? Itane credendum non est huic apostolicæ veritati, & inimicos debemus nos ipsos habere, quia inimicos non possumus alios sustinere? Absit hoc à cordibus Christianis. Planè fideli Apostolo, immo ipsi fideli Deo, qui non sinit suos tentari suprà quàm ferre possunt, sed facit cum tentatione etiam exitum, ut possint sustinere, credant Catholici, non credant Donatistæ; & ne semper ista non credant, non sint Donatistæ. Quando enim desperatur in quibusque passionibus à Domino impetranda * sapientia, & ideo quæritur compendium caminorum, ubi se isti non quidem feris, ut ait beatissimus Cyprianus, sed tamen flammis objiciunt, quos nemo damnavit: non est hoc consilium, sed furor; non est sapientia, sed amentia. Habeant isti incendia sua, qui non dicunt de adjutorio Domini, *Psal. 61. 6.* Quoniam ab ipso patientia mea.

** f. patientia.* *Lib. de laude martyrii ad Moysen & Maximum.*

35. Certè sanctus Job quando à capite usque ad pedes intolerabili vulnere putrescebat, & doloribus excruciabatur immanibus, hoc vestrum compendium habebat in promtu, quo se ab hujusmodi vita horrendis calamitatibus plena, in qua procul dubio manebat, nolebat eripere. Potestas utique aderat, sed justitia non [a] sinebat. Secundùm hoc enim dicit, *Job 30. sec. LXX.* Atque utinam possem me occidere, aut rogare alium ut faceret mihi hoc. Negavit se posse justus, quod per justitiam fieri non poterat. Eo loquendi modo & Apostolus ad Galatas dicit, *Gal. 4. 15.* Testimonium vobis perhibeo, quia si fieri posset, oculos eruissetis & dedissetis mihi. Cur enim & hoc fieri non posset, nisi quia justè fieri nullo modo posset? Sic & Dominus cùm per angelos suos justum Lot de Sodomis exeuntem urgeret ut properaret in Segor: *Gen. 19. 22.* Non enim, inquit, potero facere rem, donec tu illo introeas. Non posse se dixit, quod sine dubio poterat per potentiam, sed non poterat per justitiam. Posset enim patientissimus Job, ut nihil aliud, vel cibum vel potum non sumere, atque ita illam vitam ærumnosam horrendamque consumere: sed hoc justè facere non posset, quoniam nulli fas est se ipsum occidere; maximè cùm, ut possit vivere, possit fugere. An hoc aliquis dubitaverit, quòd ille vir sanctus, qui tam multa in suis doloribus loquebatur, rogare ut hoc sibi fieret aliquem posset? Neque enim non, dolenti & putrescenti manus defuit ad perimendum, & lingua defuit ad rogandum. Certè vel ipsam conjugem suam poterat hoc rogare: quæ tamen ut hoc fieret nec ipsa suggessit, quæ illum mori per ejus blasphemiam Deo [illegible]scente [illegible]bat, [illegible]que ali[illegible]d in Deum [illegible] nel[illegible], tamen ut ipse se occideret, et dicere non [illegible]bat. Plus juris in vos diabolus habet, qui vobis tam facile persuadet, quod insipienti mulieri persuadere non potuerat, quam sibi ministram ad decipiendum virum, suis illis ablatis omnibus, reservavit. Dixit itaque se justus ille non posse aliquem rogare ut eum interficeret, etiam id ostendens utique non licere. Quod enim non potest justè, non potest justus: quoniam [illegible] decernendo prius amittit justitiam, ut quod non potest justus, possit injustus. Sic ergo dixit, Atque utinam possem me ipsum interficere: tanquam diceret, Atque utinam justum esset; tunc enim à justo fieri posset. Neque enim ut hoc posset quod non potest nisi injustus, injustitiam sibi optaret. Sed si fieri posset, hanc vellet esse justitiam: quod fieri quia non potuit, ut hæc esset justitia, non potuit justus quod sola faceret injustitia. Ac per hoc non est injustum homini justo optare mortem, quando amarissima est vita: sed si Deus optatam non dederit, non erit justum nisi tolerare eam amarissimam vitam. Sicut à justo nec illud alienum est, ut optet vitam, quando amara mors imminet: sed cùm se videt eam impetrare non posse, dicit quod nos in se transfigurans Dominus ait, *Matth. 26. 39.* Verùm non quod ego volo, sed quod tu vis Pater. Hæc autem illis dicenda sunt, quos ad mala * gerenda quærunt qui persequuntur, non quos ad bona participanda qui diligunt: eis, inquam, dicenda sunt ista, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, non qui eam sibi faciunt propter injustitiam.

Job 2. 9. *Optare mortem in amarissima vita justo quomodo liceat.* ** f. ingerenda.*

CAPUT XXXI. Razis exemplum discutitur.

36. PROINDE etiam senior ille Razias, quem sibi isti exemplis sui sceleris destituti, de Machabæorum libris tamquam imitandum se invenisse gloriantur, *2. Mach. 14. 41.* hoc facere debuit, quod in eisdem litteris leguntur septem illi fratres etiam exhortante matre fecisse, *2. Mach. 7.* ut comprehensus, & à lege Domini sui non aversus, omne quod ei applicitum esset acciperet, & in dolore sustineret, & in humilitate sua patientiam haberet. Quocirca humilitatem inter manus inimicorum non valens ferre, non planè sapientiæ, sed insipientiæ dedit exemplum, non Christi martyribus, sed Donati Circumcellionibus imitandum. *Confer Augustini epistolam 204. n. 6. & 7.* Verumtamen si diligentiùs consideremus, & ab isto apparetis alieni. Iste quippe cùm jam comprehenderetur ab hostibus, non habuit liberam fugam; ideo se gladio percussit, & cùm perimere non potuisset, de muro se præcipitavit. Deinde abruptam petram, cùm jam vivere non posset, adhuc tamen spirans, & corpus impetu movens, currendo, licèt exsanguis, obtinuit: ubi utraque manu producta sua intestina discerpsit, dispersit, occubuit: turbà ita circumdatus ut evadere non posset, & si vivere posset. Vos igitur qui nec Dominum auditis dicentem, Fugite; nec imitamini Raziam, qui voluit, nec potuit fugere: profectò quia non habetis illum in præcepto, nec habetis istum in exemplo. Quid, quòd iste Razias secundùm vestram rationem sine dubitatione culpandus est? Dixisti enim propter Evangelicam sententiam, ubi Dominus ait, *Spiritus quidem promtus est, caro autem infirma*; *Matth. 26. 41.* vos ad caminorum fugisse compendium, quia vide-

Non posse, interdum dicitur, quod potest per potentiam, sed non potest per justitiam fieri.

[a] Am. non desinebat. Er. non desinebat.

licet infirmi eſtis perferre manus inimicorum, ſi ab eis comprehenſi fueritis. Ergo illius qui ſe gladio graviter vulneravit, qui vulneratus murum petiit, qui ſe inde in cervicem præcipitem dedit, qui & poſtea potuit ad petram currere, in petra ſtare, inteſtina educere, carpere, ſpargere, numquid dici poteſt ſpiritus promtus, caro autem infirma; cujus non ſolùm ſpiritus tam promtus apparuit, ſed etiam caro tam firma, ut vix credibile ſit eum facere voluiſſe ac valuiſſe quæ fecit? Itaque vobis oportet iſte diſpliceat, qui rationem veſtræ infirmitatis ſua firmitate perturbat. Porrò ſi fugere valens, nec volens, in domum ſuam ligna congeſſiſſet, atque irruentibus inimicis ut eum comprehenderent, ignem ſuppoſuiſſet, ſeque cum ſuis ædibus concremaſſet, vobis quidem præbuiſſet exemplum, ſed ſibi adquiſiſſet grande tormentum. Nunc enim quoniam fugere non valuit, aliquanto minùs eſt fortaſſe ſui ſanguinis reus, quòd ſibi intulit mortem, quam comprehenſo inimicus jam fuerat illaturus.

Quo ſenſu Razias in Scripturis laudatus.

37. At enim ſanctarum ſcripturarum auctoritate laudatus eſt Razias? Quomodo laudatus? Quia fuit amator civitatis. Hoc potuit & carnaliter, civitatis videlicet illius terrenæ Jeruſalem, quæ ſervit cum filiis ſuis; non autem illius quæ ſurſum, liberæ matris noſtræ. Laudatus eſt, quia continentiam ſervavit in Judaiſmo: & hæc ſibi in comparatione juſtitiæ Chriſtianæ damna & ſtercora fuiſſe dicit Apoſtolus. Laudatus eſt, quia pater Judæorum appellabatur: hoc magis eſt, unde & illi tamquam homini ſubrepſit humilitatis impatientia, ut priùs mori vellet quàm hoſtibus ſubjici. Dictum eſt quòd elegerit nobiliter mori: meliùs vellet humiliter, ſic enim utiliter. Illis autem verbis hiſtoria gentium laudare conſuevit, ſed viros fortes hujus ſæculi, non martyres Chriſti. Dictum eſt quòd ſe viriliter de muro præcipitavit in turbas: nec nos dicimus eum hoc feciſſe muliebriter. Quamquam vos qui multùm exemplo iſto profeciſtis, etiam feminas veſtras hoc facere docuiſtis: ſed fatemur hoc etiam ipſas non facere muliebriter, ſed viriliter; non tamen ſalubriter, quia non fideliter. Ad extremum quòd invocaſſe dictus eſt dominatorem vitæ ac ſpiritûs, ut hæc illi iterum redderet, id eſt, vitam & ſpiritum; nec tunc aliquid popoſcit, quo boni diſcernuntur à malis. Reddet enim hæc Deus & his qui malè egerunt, non in reſurrectione vitæ æternæ, ſed in reſurrectione judicii æterni. Laudatus eſt itaque iſte Razias amator civitatis, ut valde bene audiens, id eſt, bonæ famæ, quia pater Judæorum appellatus eſt, & quòd continentiam tenuerit in Judaiſmo. Iſtam verò ejus mortem mirabiliorem quàm prudentiorem narravit quemadmodum facta eſſet, non tamquam facienda eſſet Scriptura laudavit. Noſtrum eſt autem, ſicut Apoſtolus admonet, omnia probare, quæ bona ſunt tenere, ab omni ſpecie mala nos abſtinere.

Philip. 3. 8.

Non quæcumque narrant ſacræ ſcripturæ imitanda proponuntur.

1. Theſſ. 5. 21.

38. Et hanc quidem Scripturam quæ appellatur Machabæorum, non habent Judæi ſicut Legem & Prophetas & Pſalmos, quibus Dominus teſtimonium perhibet tamquam teſtibus ſuis, dicens, Oportebat impleri omnia quæ ſcripta ſunt in Lege & Prophetis & in Pſalmis de me: ſed recepta eſt ab Eccleſia non inutiliter, ſi ſobriè le-

Luc. 24. 44.

De aucto-

A gatur vel audiatur, maximè propter illos Machabæos qui pro Dei lege ſicut veri martyres à perſecutoribus tam indigna atque horrenda perpeſſi ſunt; ut etiam hinc populus Chriſtianus adverteret, quoniam non ſunt condignæ paſſiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis, pro quibus paſſus eſt Chriſtus, ſi tanta patientiſſimè pertulerunt pro lege quam dedit Deus per famulum hominibus illis pro quibus nondum tradiderat Filium. Quamquam &

ritate libri Machab. V. lib. 18 de Civit Dei c. 36. & Lib. 2. de doctrina Chriſtiana c. 8. & de cura pro mortuis c. 1.

B iſte Razias habeat quod legentibus proſit, non ſolùm ut mens exerceatur rectè judicando quod legit, verùm etiam ut animus humanus, immo animus Chriſtianus adverteret, quanta ferenda ſint ab inimicis ardore caritatis, cùm à ſe ipſo iſte timore humilitatis tanta pertulerit. Sed ardor caritatis de ſublimitate deſcendit gratiæ divinæ, timor autem humilitatis ex amore accidit laudis humanæ: & ideo ille certat per patientiam, hic autem peccat per impatientiam. Non

Razias exemplum quid nos admoneat.

C itaque debemus quidquid in Scripturis etiam Dei teſtimonio laudatos homines feciſſe legerimus, conſentiendo approbare, ſed conſiderando diſcernere, adhibentes judicium non ſanè noſtræ auctoritatis, ſed ſcripturarum divinarum atque ſanctarum: quæ nos nec illorum hominum quibus illic bonum atque præclarum teſtimonium perhibetur, omnia vel imitari vel laudare facta permittit, ſi quæ non rectè ab eis facta ſunt, vel huic jam tempori non conveniunt. Sed de iis

D quæ tunc fuerant recta, nunc non ſunt, quid opus eſt aliquid in hac quæſtione diſcutere; cùm hoc unde agitur, ut ſibi quis inferat mortem, maximè cui conceditur, vel potiùs qui compellitur vivere, in eis ſit factis, quæ nec * poterant umquam recta eſſe, nec potuerunt, ſicut ſatis jam demonſtravimus?

** ſ. poterunt,*

39. Proinde quomodolibet accipiatur à vobis hujus Raziæ vita laudata, non habet mors ejus laudatricem ſapientiam, quia non habet dignam

E Dei famulis patientiam: potiúſque huic vox illa Sapientiæ, quæ non laudis, ſed deteſtationis eſt, competit, Væ iis qui perdiderunt ſuſtinentiam. Nam ſi laudatorum facta omnia creditis imitanda, numquid melior eſt iſte Razias quàm David? Cur ergo ejus factum de aliena uxore appetenda, ejuſque occidendo marito, nullus bonus ſibi proponit, ſed potiùs cavendum atque vitandum? Numquid melior eſt Razias quàm Salomon? Placet ne ergo vobis, ut ejus erga mu-

Eccli. 2. 16.

2. Reg. 11.

F lieres laſciviæ, quarum ſeductionibus uſque ad templa idolis fabricanda perductus eſt, imitandum proponamus exemplum? Numquid melior Razias quàm Petrus apoſtolus, qui ubi dixit, Tu es Chriſtus Filius Dei vivi, tam beatus à Domino appellatus eſt, ut claves regni cælorum accipere mereretur: nec tamen * ideo creditur imitandus, ubi mox eodem momento reprehenſus, audivit, Vade poſt me ſatanas, non enim ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ hominum? Atque ut

3. Reg. 11. 4. & 13.

Matth. 16. 17. & 23.

** ſ. in eo.*

G hæc taceam quæ voce apertiſſima ſancta Eccleſiæ ſcriptura culpavit, & ea dicam quæ tantummodo ibi narrata atque conſcripta ſunt, nec de his eſt in alteram partem laudis aut reprehenſionis lata ſententia, ſed quæ nobis judicanda permiſſa ſunt, numquid melior Razias quàm Noe? Quis autem illum virum, quòd jacuit ebrius, laudaverit ſobrius? Numquid melior eſt Razias

Gen. 9.

quàm

quam [illegible] C[illegible] bet, [illegible] in illa t[illegible], quæ[illegible] numen [illegible], vere[illegible] quam n[illegible] potest, [illegible] est. Nam quid [illegible] est [illegible] itaque [illegible] habui[illegible]m, blandiens [illegible]. Nam illud quod cum [illegible] & [illegible], quando super se atque [illegible] domini[illegible], mortem quam mox ab [illegible] perpessurus communem voluit cum [illegible], quia non poterat evadere. Quod quidem non sua sponte fecit, sed hoc spiritui Dei tribuendum est, quo [illegible] est eo ut faceret quando [illegible] adtuit, quod facere non poterat quando idem spiritus deerat. Sicut Abrahæ factum quando filium voluit immolare, quod Deo jubente fuit obedientia, Deo non jubente quid fuit nisi dementia?

Gen. 38. 15. — Judic. 16. — Samson divini spiritus [illegible] cum [illegible] accidit.

40. His sacris litteris eruditus beatus Cyprianus, in Confessione sua dixit, *Disciplinam prohibere ne quis se offerat.* Videte quantum malum faciatis cùm vos vultis occidere, qui estis indisciplinati etiam si vos aliis hoc vobis facere cupientibus velletis offerre. Fugam præcipit quem vocatis Salvatorem, fugam permittit persecutor: quid ergo sequimini, ut vestris ignibus pereatis, nisi vestrum furorem? Et tamen dicis, *An non est ista persecutio, quæ tot millia innocentum artavit ad mortem?* Ostendite quomodo fictis innocentes, qui Christum divisistis & vos occiditis. Ostendite quomodo artemini ad mortem, quibus fuga & divinitus jubetur, & humanitus relaxatur. Ostendite quemadmodum caminorum compendio animas vestras à contaminatione rapiatis, quos potiùs caminorum sacrilegio tam quam diabolico sacrificio contaminatissimas facitis. Interrogate Christum, jubet vos fugere; interrogate Tribunum, permittit vos fugere. Si & ipsum Raziam interrogare possetis, responderet vobis, Ego non potui fugere. Vos ergo nec Christum salvatorem, nec Tribunum persecutorem, nec Raziam auctorem habetis.

In alia passione Cypriani martyre, quæ [illegible] Imperatore Valeriano.

Caput XXXII. 41. Quod autem dixisti, ut se ipsos vestri occiderent, non eos frustra timuisse, quoniam quisquis in nostras vel nostrorum manus incidit, non evasit. Quid evaserit, quæro? Si mortem, cur eam vobis infertis manibus vestris, si hanc timetis à nostris? Sed manifestum est non de morte vos dicere. Nam quantum cupiamus vos vivere, etiam ipsi scitis; ideo nos de vestra morte terrens. Proinde si communionem nostram dicis, neminem vestrûm qui in manus nostras incidit evasisse, utinam verum diceres. Valde quippe feliciter non evaderent communionem quæ offertur à catholicis, ut evaderent damnationem quæ paratur hæreticis. Sed falsum esse quod dicis, vel ex vestro Emerito cogitare potuisti, qui cùm venisset ad nos, faciliùs est veritate convictus, quàm communicare compulsus. Sunt & alii famâ quidem minores, sed stultitiâ pares. Quisquis enim fuit similis vanitatis, ut contra manifestissimam veritatem perversissimâ verecundiâ fieret pertinax, cùm putari erubescit inconstans, expers à nobis catholicæ communionis abscessit. Sed ideo dixisti, *Quisquis in eorum manus incidit, non evasit*; quoniam paucissimos quos [illegible] [illegible] [illegible] pœnitentes [illegible] innocentes [illegible] [illegible] esse [illegible] inter [illegible] consentientes [illegible] latentes. Quis nosti [illegible] te [illegible] collegæ. Aut si non [illegible] Vos & nos & tu sicut ipsi, [illegible] quod [illegible] responde si potes, quod [illegible] potuit ipse. Si autem nec respondere, nec communicare volueris, discede sicut ipse. Ecce ille de nostris manibus illæsus [illegible]. Tu quare dicis, *Quisquis in eorum manus incidit, non evasit?* Ecce [illegible] non sibi credidit loca defutura ubi posset latere [illegible] quare disponis ardere? Ita ne nondum vides vos esse potiùs qui non pertinetis ad Deum, & qui facitis contra Deum, non solùm peste communionis qua Christi unitati resistitis, sed etiam vos præcipuè, qui huic tanto sceleri vestro, etiam vestras mortes addere festinatis?

42. Verba epistolæ: *Sed quoniam prudentiam tuam*, inquit, *exsecutoris officium non decebat, quæso paucis adverte. Alia est, ut reor, forma veritas, alia effigies veritatis quoniam veritas robore suo firmata constat, idolum sive simulacrum est quod in injuriam veri simile fecerit humana præsumtio: numquam tamen potest præjudicare veritati fallacia. Simulacrorum cultores dico, qui non tenent veritatem: sub alieno vocabulo gentilem existimo, qui facit sibi quod colat. Unde publicum apertumque est, quod minus, sive terrore & persecutionibus crebris Gabinum similesque de naturæ libertate sublatos, ipsi sibi quos venerarentur perfidos fabricasse noscuntur, ad quorum cultum coguntur inviti.* Ad hæc resp. Adhuc addis furori vestro verba blasphemiæ, & audes dicere Ecclesiam catholicam humanum esse figmentum, cui dicit Deus, Ego enim sum Dominus qui facio te, Dominus nomen ei. Et ut sciamus ipsam eam Catholicam universo terrarum orbe diffusam, sequitur & adjungit, Et qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ vocabitur. Hoc evidentissimum Dei opus, humanum dicitis esse figmentum: nec vos respicitis, quòd ab ista Ecclesia quam se promisit Deus in universa terra esse facturum, nullo modo separaremini, nisi hominem sequeremini. Nos cum sequimur qui dixit Abrahæ, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Eum sequimur qui dixit ipsi Ecclesiæ suæ, quod modò commemoravi, Ego sum Do- « minus qui facio te, Dominus nomen ei; & qui » eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ vocabi- » tur. Propterea tenentes Ecclesiam, quæ dilatatur & crescit per omnes gentes & per universam terram, non utique figmentum sequimur humanum, sed promissum factumque divinum. Vos quid sequimini, ut ab hujus divinæ promissionis & divini operis communione divisi, velitis esse de parte Donati? Peccato Cæciliani perisse de orbe terrarum promissiones Dei, & remansisse in parte Donati, homo vobis dixit, an Deus? Si Deus, legite hoc nobis ex Lege, Prophetis, Psalmis, Apostolicis & Evangelicis litteris. Legite, si potestis, quod in Collatione nostra minimè potuistis. Si autem homines ista dixerunt, de quibus dictum est, Firmaverunt sibi sermonem malignum: ecce humanum figmentum, ecce quod colitis, ecce cui servitis, ecce propter

Cyprian. [illegible] — Isai. 54. 5. — Gen. 22 18. — Psal. 63. 6.

quod rebe[illegible] ar[illegible]eti.

43. [illegible] vero & [illegible], qui hanc [illegible] fi[illegible] [illegible]erunt, tenuerunt non humanum [illegible], sed divinum promissum [illegible] & [illegible] cum fidelibus habere cupi[illegible] pro humano figmento ipsi humanam [illegible] noluerunt. Qui [illegible] pro veritate [illegible] Christi, non dico res [illegible], sed [illegible] aliis dumtaxat auferentibus [illegible], amiserit, vere [illegible] habet, vere spem habet, verè caritatem habet, vere Deum [illegible]. Quisqui[s] autem pro [illegible] parte Donati vel [illegible] vestimenti perdiderit, [illegible] non habet. Quid ergo mirum, si homines sapientes, cùm viderunt contra obduratæ [illegible] suas pertinacissimam vetustatem propo[illegible] esse damna & exsilia, consideraverunt [illegible] pro parte Donati contra Ecclesiam ca[illegible], hoc est, pro figmento humano contra [illegible] divinum perpeti ista deberent: & se utique [illegible] debere viderunt; atque istam quam vocatis persecutionem, cognoverunt sibi esse correctionis occasionem, & fecerunt quod scriptum est, Da sapienti occasionem, & sapientior erit? Vides itaque quam inaniter dixeris homini, qui ex præcepto piissimi Imperatoris sui vestram correctionem requirit, quod hujus prudentiam exsecutoris officium non decebat. Quid enim magis religiosum militantem decet, quàm ut in ea caussa in qua perpendit, * quibusnam vos vultis esse deceptio, multis ipse fiat corrigendis salvatio?

Prov. 9. 9

* f. qui quibusdam vos putatis esse ex[illegible]

CAPUT XXXIV.

44. VERBA epistolæ: *Ad docendum*, inquit, *populum Israel omnipotens Deus prophetis præconium dedit, non regibus imperavit Salvator animarum Dominus Christus ad insinuandam fidem, piscatores, non milites misit.* AD hæc resp. Audite ergo prophetas sanctos, & sanctos piscatores: & molestos non patiemini religiosissimos reges. Jam enim & superiùs ostendi, ad curam pertinuisse regis, ut Ninivitæ Deum placarent, cujus iram Propheta annuntiaverat. Quamdiu ergo vos non tenetis Ecclesiam, quam * prænuntiaverunt, piscatores Apostoli plantaverunt, tamdiu reges qui eam tenent, rectissimè ad suam curam judicant pertinere, ne vos adversùs eam rebelletis impunè. Nam Deus & reges habuit inter prophetas: David quippe sanctus, quod non potestis ignorare, rex fuit. Audite itaque prophetantem regem, & nullum religiosum regem formidabitis irascentem: audite, inquam, prophetam regem dicentem de Christo, Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ: & non timebitis Christianum regem succensentem vobis hanc Ecclesiam blasphemantibus, quæ sicut à rege prophetata est, exhibetur usque ad terminos orbis terræ. Quia & rex Nabuchodonosor, quamvis propheta non fuerit, eos tamen qui blasphemarent Deum Sidrach, Misac & Abdenago, religiosa severitate coërcuit.

* f. prophetæ prænuntiaverunt

Ad [illegible] Christianum regum curam pertinet, ne quis adversùs Ecclesiam rebellet impunè.

Psal. 71. 8

Dan. 3. 96

CAPUT XXXV

45. VERBA epistolæ: *Mundanæ*, inquit, *militiæ numquam Deus exspectavit auxilium, qui solus potest de vivis & mortuis judicare.* AD hæc resp. Non mundanæ militiæ Deus exspectat auxilium, quando regibus largitur potiùs beneficium, qui eis inspirat, ut in regno suo curent fieri Domini sui præceptum. Quibus enim dictum [illegible] di[illegible] tempo[illegible] [illegible] bere[illegible] voluntate[illegible] Quid [illegible] in[illegible] pie ista [illegible] in [illegible] sanctis p[illegible] reges, [illegible] actum [illegible] Circumcelliones & [illegible] sive principes, non per [illegible].

46. VERBA epistolæ: *[illegible] hoc non [illegible]*, inquit, *alienarum rerum incubatores, qui nec Deum audiunt dicentem, Non concupisces rem proximi tui: nec per Salomonem Spiritum sanctum dicentem, Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, dicentes inter se pœnitentiam habentes, & per angustiam spiritus gementes: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum existimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. [illegible] computati sunt inter filios Dei, & inter [illegible] sors illorum est? Ergo erravimus à via veritatis, [illegible] justitiæ lumen non illuxit nobis. Lassati sumus in iniquitatis & perditionis via, & ambulavimus solitudines difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum [illegible] contulit nobis? Transierunt omnia tamquam umbra. Hæc igitur fides nos hortatur, ut libenter pro Deo in ista persecutione moriamur.* AD hæc resp. Agnoscite scelus vestrum, & nolite vobis usurpare nomen alienum. Scriptura dixit, *Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum.* Non dixit, stabunt omnes qui mala passi sunt: sed, *stabunt justi.* Sicut & Dominus cùm dixisset, Beati qui persecutionem patiuntur, nisi addidisset, propter justitiam, non solos significaret qui pro sua in Domino patientia coronantur, sed etiam illos qui justis legibus puniuntur. Quapropter si ad vos putatis hæc justorum verba quæ scripta sunt pertinere, priùs an justi sitis ostendite. Habetis enim res magnas, quas inter vestras justitias * ventiletis, divisionem Christi, rescissionem sacramentorum Christi, desertionem pacis Christi, bellum contra membra Christi, criminationes in conjugem Christi, negationem promissorum Christi. Hæ sunt justitiæ vestræ, propter quas videlicet stabitis in magna constantia adversùs eos qui vos angustiaverunt, & abstulerunt labores vestros. Jam verò cùm inter justitias vestras jactare cœperitis, quòd vos ipsos necatis; quis vobis justus æquabitur? Tunc enim maximè apparebitis vindicandi. Sed videte de quibus: de his utique qui vos occiderunt. Ergo ut vindicemini, puniemini, & stabitis adversùs vos ipsos? Maximè stabitis, qui caminis clausis vos in crudeles angustias coartatis, ut & qui voluerit subvenire, non possit intrare, & qui voluerit evadere, non possit exire. Absit, absit ut stent cum magna constantia, cùm stabunt cum tam mala conscientia. Nisi fortè arbitramini propterea vobis Deum tunc posse parcere pro sceleribus vestris, quia ipsi vobis modò non parcitis. Unde etiam quædam sanctimoniales vestræ gravidæ per saxa se miserunt, & di-

Sap. 5

Matth. 5. 10

* f. ventiletis.

[illegible] putavit & Judas. Ab hoc etiam vobis addere documentum, quo certius noverimus majores vestros potiùs fuisse [illegible], quia mortem imitantur traditoris?

CAPUT XXXVII. [illegible]

47. ERGO quod in Collatione contentiosè negare voluistis, etiam hinc vera esse gesta firmatis. In quibus confessis traditoribus, qui tunc primæ sedis episcopus in Numidia fuit, Secundus Tigisitanus ignovit, & quibus crimina traditionis manifesta atque confessa apud Cirtam præsentibus relaxavit, cum his apud Carthaginem tamquam traditores non convictos absentesque punivit: a quo crimine etiam Secundus ipse objiciente Purpurio Limatensi se purgare non potuit, quando ei dixit idem Purpurius, *Tu quid egisti quando tentus es à Curatore & Ordine, ut Scripturas dares? Quomodo te liberasti ab ipsis, nisi quia dedisti, aut jussisti dari quodcumque? Nam non te dimittebant passim.* Hoc autem Secundus etiam in litteris suis ad Mensurium datis, quas vos ipsi protulistis atque recitastis, sine ambiguitate confessus est, quòd non tradiderit, sed quòd ad eum pervenerint à Curatore & Ordine missi persecutores, quos ei Purpurius Limatensis objecit, ut Scripturas traderet: quas cùm ab illo peterent, se respondisse, *Christianus sum & episcopus, non traditor,* [a] eique nihil omnino tradere voluisse. Quod ei vultis ut credamus, cùm & vos ipsi quam sit incredibile videatis, fervente illa persecutione detentum episcopum sive conventum ut scripturas Dominicas traderet, nullis traditis fuisse dimissum. Nempe contendebatis non potuisse episcopos ad ordinandum episcopum ad civitatem Cirtensem persecutionis tempore convenire. Quomodo ergo persecutio illa fervebat, si potuit episcopus propter Scripturas tradendas teneri, nullisque traditis impunè dimitti? Et tamen clamabatis, immanitatem persecutionis illius temporis describentes, nec duodecim episcopos ad ordinandum episcopum potuisse in concilium congregari, qui gesta illa conficerent, ubi crimina traditionis invicem donaverunt, proque pace Ecclesiæ judicanda Domino reliquerunt: cùm vos hoc tempore talem persecutionem vos perpeti dixistis, qualis numquam fuit, id est, ut loca vobis desint, quò confugere, atque ubi latere possitis; cùm concilia faciatis, episcopos ordinetis, etiam in eorum locum, qui suis ignibus perierunt, iterum tales, qui suis ignibus perire parati sunt. In concilium autem tantæ, ut putatis atque jactatis, persecutionis tempore, ampliùs etiam quàm triginta convenire potuistis, ubi & Petilianus fuit, qui persecutionis tempore nec duodecim convenire potuisse clamabat.

48. Porrò in ipso concilio statuistis, ut *qui nobis inviti communicaverunt, episcoporum vel presbyterorum* [illegible] *non obtulerint, aut in populo sermonem* [illegible] *communicaverunt* [illegible], ac sic totam causam [illegible] ipsi hoc decreto [illegible]. [illegible] enim quod velle [illegible] non fuerint, dicti per consensum [illegible] traditores, quia sicut [illegible] fuerunt qui [illegible] persecutoribus libros ecclesiasticos tradiderunt [illegible] nunc à crimine absolvitis, quos [illegible] communicasse cognoveritis invitos [illegible] non obtulerint, neque sermonem in populo fecerint, quasi illi tunc primi traditores [illegible] re & horrore [illegible], quolibet modo vel omnino nullus ingerit [illegible] non inviti tradiderint, aut [illegible] obtulerint, aut in populo sermonem [illegible]. Videtis ergo quod sicut vos [illegible] communione nostra [illegible] traditores, si quid inviti fecerint, [illegible] fecere, ita etiam majores vestri in [illegible] multo artiore tradentibus [b] traditoribus [illegible] eadem regula ignoscere potuerunt. Sed [illegible] narent alios absentes & inauditos, [illegible] Cæciliani factione compulsi sunt, facientes quod de talibus Apostolus dicit, In quo enim alium judicas, te ipsum condemnas; eadem enim agis quæ judicas.

49. Quapropter quoniam Donatistæ semetipsos occidere semper amaverunt, & ipsi ab initio traditores fuerunt; quid mirum si traditoris mortem etiam suos posteros amare docuerunt? Sed vitandæ hujus similitudinis causâ, vel numquam, vel difficillimè se laqueo necaverunt. Frustra omnino; nam ille Judam traditorem id facere compulit, qui & illum puerum, quem sanavit Dominus, in aquam & ignem sæpe dejecit, & gregem porcorum in mare præcipitavit, & ipsi Domino præcipitium de pinna templi audaci præsumtione suggessit. Quamvis itaque diversis modis voluntariam vos præcipitetis in mortem, tamen ejusdem diaboli instinctu vos ipsos necando imitamini traditorem. Quod etsi vos non estis, eorum tamen qui fuerunt, & schisma fecerunt, in quo libenter estis, etiam hoc in vobis facere, quod in se traditor fecit, nefando magisterio didicistis. Ecce cum qua justitia statutis adversùs eos, qui vos angustiaverunt: ut si vestræ mortes vindicabuntur, non nisi in vobis ipsis justissimè vindicentur.

50. Qui sunt autem labores vestri, quos à vobis jactatis auferri? An-ne injustum est, ut ecclesiæ quæ fuerunt vestræ, cùm in pacem catholicam transeunt, cum suis rebus transeant? Illis enim ad nos transeuntibus, si res earum vultis tenere, vos procul dubio res alienas vultis auferre. Mater autem Catholica vobis dicit, quod quibusdam beatus Apostolus dixit, Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Veruntamen quomodo vobis non estis ipsi contrarii, quando utrumque nobis objicitis, & quòd res vestras possidere cupiamus, & quòd violenter vos nobiscum esse cogamus? Hæc duo quàm sint inter se contraria, non videtis. Si enim ad communionem nostram vos invitos quærimus & tenemus, [a] si-

Margin notes: Rom. 2. 1. — Donatistæ [illegible] laqueum [illegible] fugerunt. Matth. 17. — 2. Cor. 12. 14. — Confer epistolam 105. n. 11.

[a] Am. & Er. omittunt *eique*. [illegible]
[b] Sic emendari jusserant Lovanienses, licèt ipsorum editio cum antiquioribus ferat, *traditoribus veris*.

quomodo res vestras desideramus, quas utique vobis communicantibus habere non possumus? Si autem illas cupimus obtinere, quomodo vos quærimus, ut eas vobis communicantibus amittamus? Sed confitemur vobis, cupiditas nostra caritas vocatur: hæc vos quærit in nobis; hæc vos invenire, corrigere, atque in unitatem Christi sociare desiderat, [a] ne vestris caminis vos ardere timeamus. Hujus igne fervemus, hæc nos accendit, ut non solùm non concupiscamus res vestras, sed nobiscum optemus possideatis & nostras. Agnoscite, & venite, & perire nolite; aut si ultro venire erubescitis, servimus infirmitati, ne quid pereat caritati. Ecce volumus vos tenere, quid festinatis ardere? Ad vitam tenemus, ad salutem tenemus, ad Christi unitatem, veritatem, suavitatem tenemus: & ad cœnam tanti patris-familiâs, si sponte non vultis, intrare compellimus.

CAPUT XXXVIII. 51. DE justitia certamen est, non de pecunia. Cavete ergo ne fortè dum putatis ad vos pertinere quod scriptum est, *Tunc stabunt justi in magna constantia adversùs eos qui se angustiaverunt, & abstulerunt labores eorum:* non hoc vobis contingat de laboribus vestris, sed potiùs illud quod alibi scriptum est, Labores impiorum justi edent. Neque enim stabunt contra vos Maximianistæ, quorum quando potuistis, basilicas abstulistis: aut stabunt contra vos Pagani quorum certè ubi potuistis, templa evertistis & basilicas [b] construxistis; quod & nos fecimus: aut stabunt adversùs vos symphoniaci dæmoniorum, quorum tibias & scabella fregistis; quod & nos fecimus. Sic nec vos stabitis adversùs nos. In talibus quippe omnibus factis, non rapina concupiscitur, sed error evertitur. Sicut ergo non stabunt Chananæi adversùs Israëlitas, quamvis Israëlitæ abstulerunt labores eorum; sed stabit Naboth adversùs Achab, quia delictum factum est, non præceptum, ut labores justi auferret injustus: sic hæretici non stabunt adversùs catholicos, cùm in rebus hæreticorum Christiani imperii jussa complentur; nec res eorum à catholicis auferuntur, sed potiùs inquiruntur, eisque multa quantum fieri potest, correctis reddenda servantur: sed stabunt catholici, non solùm adversùs Gentiles, à quibus martyres veri exspoliati sunt; verùm etiam adversùs Circumcelliones Donatistarum, quia & ipsi abstulerunt labores eorum. Verùm de his pecuniariis laboribus facilior caussa est. Ecce quotidie, si quis ad nos transitum facit, ([*] cùm etiam illi quorum erant, ad pacem catholicam transeunt,) reddimus pecuniam, vestem, fructus, vasa, rura, tecta vestrorum: vos quomodo nobis reddituri estis membra nostrorum?

Sap. 5. 1.

Sap. 10. 19.

V epistolam 185. n. 4.

3. Reg. 21.

[*] Hoc fortè superiùs collocandum proxime post, facilior caussa est.

52. Nempe aliquando expergiscimini, & cernite nec vos esse de quibus dicatur, nec nos à quibus dicatur, *Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum:* cùm potiùs vos habeamus in fletum. Nec vos computamini inter filios Dei, nisi recedentes à parte Donati hanc tenueritis Ecclesiam, quam sicut prædixit, exhibet Filius Dei. Nec inter sanctos est sors vestra, sed inter hæreticos.

Sap. 5. 3.

A Nam quod alios de vobis dicturos putatis, *Nos insensati vitam illorum existimabamus insaniam*, miror quòd tam insensati estis, ut ipsi vobis [c] modò talia non dicatis. Sanctis quidem veris ac fidelibus immundi & infideles tunc ista dicturi sunt, eis utique quos nunc existimant insanire, quia luxuriis quas vident frui nolunt, dum quod non vident credunt. Sed vos si non vitam vestram, certè istam quam vobis vultis facere mortem vestram, si non existimatis insaniam, desperatiùs insanitis. Verba verò illa: *Ergo erravimus à via veritatis*, &c. non erunt quidem tantùm vestra, sed maximè & vestra. Erratis enim, quod manifestum est, à via veritatis, & justitiæ lumen non lucet vobis, lassamini in iniquitatis via & perditionis, & ambulatis solitudines difficiles, viam verò Domini ignoratis. Quæ autem sequuntur; *Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum jactantia contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam umbra:* nescio utrùm quisquam intùs decessor Optatus. Nolite ergo putare vos quales non estis, & perire [d] quales estis: quoniam non vos hæc fides, sed vester malus error hortatur, ut non libenter pro Deo, sicut dicis, in ista persecutione moriamini, sed nequiter pro Donato factis vestris persecutionem patiamini.

Optatus episcopus Thamugadensis.

CAPUT XXXIX. 53. VERBA epistolæ: Et alia manu: *Opto te,* inquit, *incolumem veritate perspecta animum lenire, & ab innocentum exitibus temperare.* AD hæc resp. Vos potiùs veritate perspecta lenite animum vestrum, ne sic sæviat, ut nec vobis parcat. Nam quid isto, cui hæc scripsisti, facilè potest lenius inveniri, qui vos & invitavit ad vitam, & si eam nobiscum agere nolletis, relaxavit ad fugam? Vos in vos estis asperi, [e] vos immites, vos sine ulla [f] humanitatis consideratione crudeles, qui hoc in vobis facitis, quod [g] in suis inimicis facere consueverunt errorum dilectores, & hominum persecutores, ut sit quod amarissimè doleant errorum persecutores & hominum dilectores. Quid autem optas ut ab innocentum exitibus temperetur? Vos quidem innocentes non estis: tamen ille vobis dedit exitum, sed ipsi vobis dare vultis exitium. Puto enim, quòd verbi ignorantia te fefellit, ut volens intelligi exitia, exitus diceres. Cùm ergo hortaris optando, ut se ab innocentium exitiis imperialium legum temperaret exsecutor, id agis ut deceptoribus parcat, & innocentes decipi impunè permittat. Quid ergo aliud, nisi ut ille cui te bene arbitraris optare, nec Deo, nec Imperatori suo servet fidem: quia scilicet per justitiam non veram, sed vestram, ad Imperatorum curam pertinere caussæ hujusmodi non deberent, ut calumniosa divisio sanaretur; deberent autem, ut quando facta est firmaretur? Si doctrina ista, quam non de scripturis sanctis, sed nescio unde didicistis, justa vobis videtur, ut hæc ad imperialem non pertineat potestatem: tunc majoribus vestris venisset in mentem, quando Cæciliani caussam ad imperatoris judicium Constantini accusando miserunt. Nunc verò quia leones Danielem propter innocentiam non læserunt, vultis ut illis par-

Dan. 6. 22.

[a] Am. & Parcensis MS. *ne vestris caminis* &c.
[b] Parcensis cod. *destruxistis*
[c] Am. *ut ipsi vobis nisi talia non dicatis.*
[d] Am. & Er. *& perire tales:* omisso, *estis.*

[e] Am. *nos mites.*
[f] Am. Er. & Parcensis MS. *immanitatis.*
[g] Am. & Er. *quod inimicis facere consueverunt* &c.

cat [illegible] rum A [illegible] ne vos [illegible] C[illegible] n
S[illegible] Deo, in cu[illegible] mori [illegible] proru[illegible] vel[illegible] o-
cer[illegible] qui venient [illegible] Cor [illegible] tionis sententia damnatos, vest[illegible]
a[illegible] cum [illegible] videre, ut [illegible] catari, [illegible] ter [illegible] & c[illegible]
aut p[illegible] cum vero [illegible] ant [illegible] ne [illegible] F[illegible]
corrigantur, aut plectantur mali. H[illegible] di- universalis concilii vestri [illegible] & [illegible]
rum qu[illegible] caussa sit, satis jam di[illegible], uni[illegible], præci[illegible] * [illegible]
satisque [illegible] nullius loci præ[illegible]one vote suscep[illegible] Qua justi[illegible] qua
respondimus [illegible] utinam & tibi, tamen ali- fronte re[illegible] baptismum [illegible]
quibus ex vo[illegible] profuturum esse Deo miserante six, quas laboribus suis Apostoli plantaverunt,
confidimus. B cùm susceperitis baptismum quem F[illegible]

Aug. lib. de Gestis cum Emerito. 54. Ad hæc autem si respondere aliquid præparas, lege etiam illa quæ cum Emerito acta sunt, quibus ille respondere non potuit, ne fortè tu possis, sicut jam superiùs * ut experireris admonui. * cap. 12. De caussa etiam Maximianistarum cum illo egimus, de qua à nobis in Collatione toties vobis objecta nihil respondistis, quoniam de re manifestissima & recentissima nihil quod responderitis invenire potuistis, quomodo Maximianus quem multo graviore quàm Cæcilia- C num sententia percussistis, ita ut diceretis eum In sententia Concilii Bagaiensis. Num. 16. 31. *Dathæ, Chore, & Abiron munistrum*, quos pro scelere schismatis vivos terra deglutivit, non polluerit consortes schismatis sui, quibus ut ad vestram communionem redirent, dilationem dedistis, non polluerit Afer Afros, vivus vivos, notus notos, particeps socios; & Cæcilianus polluerit transmarinos, polluerit longè positos, polluerit ignotos, polluerit nondum natos. Inveni, si potes, quid dicas, quomodo susceperitis ho- D norem Feliciani Mustitani, & Prætextati Assuritani, quos cum Maximiano & aliis decem sine ulla dilatione damnastis, contra quos ut eos de basilicis pelleretis, apud duos, vel nisi fallor, apud tres proconsules litigastis; & cùm jam in locum Prætextati alium ordinassetis, post tam longum tempus eos in suis honoribus recepistis. Qua justitiâ, qua ratione, qua fronte in honore suo suscipitur Maximianista damnatus, & damnatur orbis terrarum catholicus inauditus? Qua E justitiâ, qua ratione, qua fronte caveudum esse

Prætextatus per tam long[illegible] te[illegible], [illegible] contra eos damnatos litigabatis, [illegible] Ecclesia tradiderunt? Si enim, ut [illegible] male intelligere, & nobis objicere, sic est intelligendum quod scriptum est, *Qui baptizatur à mortuo quid proficit lavacro suo*. Eccli. 34. [illegible] inter [illegible] illi [illegible] bant quando baptizabant, de quibus vestra [illegible]na sententia tanto strepitu insonuit, *A[illegible]rum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quod post extortam aquæ ultricibus animam nec ipsam inveniunt sepulturam*. Quid ad hæc dicturi estis? Ecce mortui baptizant eos quos suscipitis, nec morimini, & nobis tamquam mortuis calumniamini, ut catholicæ unitati communicare nolentes vestris ignibus vere moriamini. Responde ad ista: vacat tibi cogitare quid dicas. Saltem in hoc aliquod tibi beneficium conferamus, ut dum cogitas quomodo respondeas, minimè cogites quomodo ardeas. Sed nolumus ut inopiâ respondendi lassum illud & quassum, quòd dicere consuevistis, adhuc tibi existimes esse dicendum, *Si tales sumus, quare nos quæritis?* Respondemus enim: Magis vos catholica Ecclesia debet quærere, quia peristis, si vos Maximianistas perditi perditos inquisistis. De cor de enim vestro nobis dicitis, *Quare quæritis tot tantorumque reos criminum?* Sed de libro Dei vobis respondemus, Quia caritas cooperit multitudinem peccatorum. 1. Pet. 4. 8.

LIBER SECUNDUS.

Gaudentii contra superiorem librum responsio diluitur.

CAPUT I. Accepi, Gaudenti, responsionem tuam: si tamen responsio ista dicenda est, quam mihi propterea referre voluisti, ne si tacuisses, diceremus te esse convictum. Sed non hoc est respondere, quod est non tacere. Nam si hoc est, respondisti planè: sed id eò, ut etiam hi, qui de te aliquid possent sperare, noverint te non invenisse quid respondere deberes, & tamen respondisse ne taceres. Itaque cùm caveres ne victus dicereris, fecisti ut ostenderens. Ad quod ostendendum tua ipsa scripta sufficiunt, si ab intelligentibus legantur, & meis diligenti examine comparentur. Ut autem scriptis aliis hoc doceam, quo etiam ingeniis tardioribus satisfiat, aliquantò prolixior disputatio necessaria est: quam quidem aggrediar, si opus fuerit, Dominusque voluerit.

F 2. Nunc interim, quoniam vos potiùs esse catholicos testimonio beati Cypriani affirmare conatus es: attende paululùm quam Ecclesiam dixerit ille catholicam, cùm ejus defenderet unitatem. *Ecclesia*, inquit, *Domini luce perfusa, per totum orbem radios suos porrigit: unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latius* G *expandit: unum tamen caput est, & origo una, & una mater, fecunditatis successibus copiosa.* Quid igitur & vos ipsos fallitis, & alios fallere mendaciis impudentibus vultis? Si hujus martyris testimonio vestra est Ecclesia catholica, ostendite illam per orbem totum radios suos porrigere, ostendite illam per universam terram ramos suos copiâ ubertatis extendere. Hinc enim & CAP. II. Ostendit Donatistas non esse catholicos. Cyprianus lib. de simplic. prælat. seu de unitate Ecclesiæ.

Catholicam unde dicatur. Confer lib. 2. cont. Petil. c. 38. Græco vocabulo Catholica nominatur. Quod enim Græcè ὅλον dicitur, Latinè totum vel universum interpretatur. Per totum ergo sive secundum totum est καθ' ὅλον, unde Catholica nuncupatur. Si hoc nosti, quare te nosse dissimulas? Si autem ignoras, quare non priùs quàm loqueris, quod nescis, eos qui norunt, interrogas? Quod si displicet tibi, non Græcam, sed aliquam linguam inveni, qua doceas καθ' ὅλον, non per totum, sive secundùm totum, vel secundùm universum significare: & recede à testimonio Cypriani. Ille namque contra te loquitur: qui vides quid dicat. Per orbem totum dicit, & per universam terram porrigi, extendique Catholicam, Græco ejus nomini ac diffinitioni consentiens. Tu aliud tenere, sentire, dicere reperiris, & dum Cypriano teste inniteris, Cypriano teste mentiris.

CAP. III. Non esse ab Ecclesia recedendum, quòd mali in ea multi esse cernantur. 3. AB hac ergo vera germanaque Catholica, quæ Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit, quæ caussa vobis fuerit exeundi, cùm interrogamini, nihil justum invenitis: prorsus ab hac Ecclesia exitum vestrum nulla purgatione probabilis excusationis abluitis. Quid enim dicitis, nisi, *Necessitas compulit, ut justi relinqueremus injustos?* Respondet vobis scriptura divina: Filius malus ipse se justum dicit; Prov. 24. sec. LXX. exitum verò suum non abluit. Exitum, inquit, suum, utique illum, de quo dicit Apostolus 1. Johan. 2. 19. Johannes, Ex nobis exierunt, omnino non abluit, non defendit, non excusat, non purgat. Ad justos enim non pertinet in Ecclesia catholica, In Ecclesia mali bonis permixti. nisi malos, quos corrigere vel damnare non possunt, patientissimè tolerare; nec propter zizania, de Dominico agro, nec propter paleam, de Dominica area, nec propter vasa inhonorata, de Dominica domo, nec propter pisces malos, de Dominicis retibus ante tempus exire; ne frustra exitum suum conentur abluere. Has evangelicas sententias si volueris in alium sensum qualibet argumentatione convertere, eidem beato Cypriano, cujus testimonium adhibes, contradicis: sicut in nostra Collatione fecistis. Nam hæc de ista quæstione suprà dicti martyris verba sunt, in epistola quam scripsit ad Maximum & socios confessionis ejus. *Etsi videntur*, inquit, *in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus: ut cùm cœperit frumentum Dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labore capiamus. Apostolus* 2. Tim. 2. 20. *in epistola sua dicit, In domo autem magna non solùm vasa sunt aurea & argentea, sed & lignea, & fictilia; & quædam quidem honorata, quædam verò inhonorata. Nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut vas aureum vel argenteum simus. Ceterum fictilia vasa confringere soli Domino* Psal. 2. 9. *concessum est, cui & virga ferrea data est. Esse non potest major Domino suo servus: nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicarit: ut* Matth. 3. 12. *se putet, aut ad aream ventilandam & purgandam, palam ferre jam posse, aut à frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista obstinatio & sacrilega præsumtio, quam sibi furor pravus adsumit: & dum sibi semper quidam plus quàm mitis justitia deposcit, adsumunt, de Ecclesia pereunt; & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati, veritatis lumen amittunt.*

CAP. IV. Parabolæ evangelicæ tritici et zizaniorum & malorum in Ecclesia permixtione... Donatistis... 4. NEMPE nunc saltem vides, adversùs sanctum Cyprianum vos in nostra Collatione clamasse, eique contentionibus restitisse, quibus asserebatis agrum Christi, de quo ait, *Ager est hic mundus*, non esse Ecclesiam, sed mundum præter Ecclesiam, ut ea quæ cernerentur, posset habere zizania? Nam in Ecclesia dicebatis manifesta zizania esse non posse. Quotiens hinc testimonium Cypriani posuimus, & nec apertè illi resistere ausi estis, nec tamen consentire voluistis? nempe nunc saltem expergisceris, audis, advertis, *quia etsi videntur in Ecclesia esse zizania,* Matth. 13. 38. *non tamen impediri debet aut fides, aut caritas nostra; ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* Quare ergo vos ab unitate hujus Ecclesiæ nefario schismate disceditis, & hæretica præsumtione in eadem discissione persistitis? Ecce tibi Cyprianus, consenti illi, aut responde illi. Vides quemadmodum his verbis quibus dicit, esse in Ecclesia cernique zizania, nec tamen ab illa propterea debere discedere, deleat omnes tuorum scriptorum calumnias? Quibus etiam in tanta abrupta progressus es, * & temore vestro præcipitasti, ut diceres, etiam nescientes qui peccaverunt de universo mundo, peccatis alienis potuisse perire Christianos: quia scilicet legitur in sanctis scripturis, unum de anathemate fuisse furatum, & pro isto peccato alienum populum nescientem fuisse punitum: ignorans illas mortalium corporum pœnas, hoc est, morituorum mortes, ad utilem terrorem populo valuisse; non tamen eisdem mortuis ad aliquod detrimentum futuræ vitæ, aliena peccata, præsertim quæ nescierunt, aliquid obfuisse. Itane ut hoc diceres, itane ut peccatis alienis etiam incognitis, perire Deo quemquam, credere & dicere auderes, nec saltem ipsos timuisti collegas tuos, qui te in nostra Collatione reticente, & fortasse cùm hoc jam sentires non audente, tantis disceptationum lateribus pugnaverunt, pisces malos in Dominicis retibus à piscatoribus ignorari, ne videlicet perirent eorum contagione, si scirent? Nonne tibi venit in mentem, de palea Dominicæ areæ, id est, Ecclesiæ, usque ad tempus ventilationis in una permixtione toleranda disputantibus *, cùm Emeritus urgeretur, negasse illum atque dixisse, *Non legis aream.* Qui cùm & à suis secretiùs admoneretur, & à nobis apertiùs commemorantibus ex Evangelio, Dominum esse venturum ferentem ventilabrum in manu sua, qui mundabit aream suam, & frumentum recondet in horreo, paleam verò comburet igni inexstinguibili, continuò correxisse oblivionis errorem, quo negaverat scriptum; nec tamen hæreticam vel schismaticam convertisse perversitatem, qua negabat malos à bonis debere pro unitate Ecclesiæ sustineri: continuòque dixisse, quòd nomine paleæ, mali significarentur occulti, ut hîc caussæ vestræ præcipuâ diligentiâ servaretis, quod ignorati mali commaculare bonorum neminem possent. Ecce partis vestræ patronus egregius perdidit, te adversante, labores suos. Ille quippe ut custodiat bonorum salutem,

Jos. 7. 1. Quod Dei judicio peccato Achan ceciderint ab hostibus… * f. disputationibus nobis. Collat. 3. cap. 265. Matth. 3. 12.

* Editi, *& tumore vestro præcipitasti*: mendosè, pro, *& temere vestro præcipitasti*. Pulcre alludit ad morem Donatistarum, quos suprà lib. 1. c. 17. redarguit, quòd sese ad exitium præcipitare solerent.

prorsus in Ecclesia malos permanentes a bonis perhibet ignorari, ne perdant eos si fuerint cogniti & tolerati; tu autem etiam simultaneum malorum contagio bonos perire dixisti. Neque timuisti tam multos similitudine vestros latentes flagitiosos, facinorosos, atque impios, qui profectò secundùm tuam sententiam, te atque omnes tuos, vobis nescientibus perdiderunt. Sed nunc quoque nullo pavore tremuisti, ne fortè quispiam vestrûm te nesciente peccaret, & te dum ista loqueris perderet. An fortè dum cognitis tuis factis perisse te intelligis, propter hoc alienis incognitis perire non metuis?

CAP. V.

5. QUID tibi optem, nisi ut te nobis liceat invenire, ne libeat te perire? Quid enim spei remanebit, non solùm nobis qui Domino Christo, Prophetis, Apostolis, sanctoque Cypriano consentimus, etiam cognitos malos, si eos nec corrigere possumus, nec punire, pro unitatis vinculo sustinendos; verùm etiam vobis, quibus ante tempus messis, ventilationis, & litoris, placet C à malis separatio corporalis: si opinio tua vera est, qua *putas & suis peccatis quemque perire qui facit, & alienis qui utrùm facta sint nescit?* Si enim hoc ita est, profectò & majores vestri, qui se, sicut putatis, à cognitis malis separaverunt, de incognitis perierunt. Non solùm autem tibi, qui cùm dicis alienis criminibus perire hominem, sive illa scientem, sive nescientem, nullum procul dubio remanere pateris innocentem; sed etiam ipsi Emerito, qui longè tolerabiliùs sentiens, in D communione sacramentorum alienis peccatis tantummodo cognitis homines innectit, ab incognitis solvit, multo veriore venerabilis Cyprianus voce respondit, simul crescentia non perire frumenta, zizaniis non extra Ecclesiam, sed in Ecclesia constitutis, nec occultis atque incognitis, sed planè notis ac perspicuis. Puto enim quòd non in carne, sed in ipsa mente cæcatur, qui contendit latere quod cernitur. Cùm autem monet beatissimus ille, ne propter zizania E quæ in ea sunt, ab Ecclesia recedatur; non monet propter illa quæ occultantur, sed propter illa potiùs quæ cernuntur. Ipsa enim sunt, quæ possunt perturbare cernentes, nisi eos faciat sapientia patientes. Nam quomodo propter occulta nos non debere recedere disceremus, quæ omnino esse nescimus? *Et si videntur*, inquit, *in Ecclesia esse zizania. Videntur*, ait, non suspicatione creduntur. Et ne quisquam putaret ita dictum, *videntur esse*, tamquam non essent, sed esse viderentur: verbis consequentibus, quid dixerit, aperit: *Non tamen impediri*, inquit, *debet, aut fides, aut caritas nostra; ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* Non ait suspicamur, putamus, credimus, opinamur; sed *cernimus.* Ea quippe etiam illi non operta credebant, sed aperta cernebant, qui dixerunt

Matth. 13.

patri-familiâs, Vis imus, & colligimus ea? de " quibus dictum erat, Cùm crevisset herba, & fru- G " ctum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. Qui- " bus respondit, Non; ne fortè, dum vultis colligere zizania, simul eradiceris & triticum. Et, Sinite utraque crescere usque ad messem. Et tamen tu dicis (ubi quid aliud quàm Domino contradicis?) *sola per mundum crevisse zizania, & toto penè mundo diminuta periisse frumenta*: cùm ad aliquas gentes nondum Ecclesia crescendo per- A venerit. Necesse est autem ut perveniat. Nam prædicetur Evangelium in universo mundo, & tunc veniet finis. Quod futurum esse, Dominus sine ulla ambiguitate prædixit.

CAPUT VI.

6. VIDES Ecclesiam testimonio Cypriani & a toto catholicam dictam, & non esse sine immistis malis, propter quos tamen admonet non relinquendam. In ea sunt boni, per se ipsos multi: in comparatione autem zizaniorum vel paleæ, profectò pauci. Non enim præter illam, sed in B ea agitur, quod ipse Dominus dicit, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.*

Matth. 24. 12

Sed ibi est & populus ubique diffusus, cui dicitur, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Matth. 10. 22

Qui autem habeant fidem tamquam granum sinapis, qua montes etiam transferantur, rarissimi omnino sunt.

Matth. 17. 19.

De tali enim fide Dominus dicebat, *Putas veniet Filius hominis, & inveniet fidem in terra?* non *de apostasia totius orbis*, sicut tu perversissimè intelligis.

Luca 18. 8.

CAP. VII.

De non rebaptizandis ex hæresi venientibus.

7. PORRO de *baptismo*, quem *non putas esse nisi in Ecclesia*, & ideo *nos arguis, quod ex hæresibus venientes, si jam baptizati sunt, iterum non esse baptizandos censemus*: sufficit, quòd respondere minimè potuisti, quomodo damnatus baptizare potuerit Felicianus, foris à vestra Ecclesia constitutus: quem frustra ponere voluisti inter eos quibus dilationem dedistis. Lege Bagaitanam vestri concilii sententiam, in qua scilicet post multa acerbissima quæ in illos dicta sunt, D & longè graviora quàm in Cæcilianum, quando cum majores vestri absentem innocentemque damnarunt; ita subjecta est eorum manifesta & indubitata damnatio: *Famosi ergo criminis reos Victorianum Carcabianensem, Martianum Sullectinum, Beianum Baianensem, Salvium Ausaphensem, Theodorum Vsulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elephantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum, & Martialem* E *Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinaverunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt; Dei præsidentis arbitrio, universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Et deinde incipit ceteris dilatio prorogari his verbis: *Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisi-* F *mus.* Jam de his quod dicendum fuit, & in prioribus ad te datis litteris meis satis dictum est. Cui loco te prorsus respondere non potuisse, quisquis legerit, & parumper adverterit, dubitare non poterit.

CAPUT VIII.

Respondet ad Agrippini & Cypriani concilia.

8. FRUSTRA itaque tibi videtur, *Agrippini & Cypriani concilia in hac quæstione esse sectanda*: cùm vos ea neglexeritis, quando extra vestram communionem baptizatos à damnatis, contra quos de basilicis excludendos litigabatis, sine ulla repetitione baptismatis suscepistis. De sententia verò Cypriani, vel collegarum ejus, quibus tunc placuit, venientes ab hæreticis baptizare oportere, longum est ut pro merito discutem. Sed istam tu mihi, si potes, brevem solve quæstionem. Quando rebaptizabat Cyprianus ab hæreticis venientes, Ecclesiæ Carthaginensis episcopus, tunc Ecclesiæ Romanæ Ste-

phanus episcopus in eodem baptismo, quem A foris acceperant, suscipiebat hæreticos; & ambo hæc diversa facientes, in unitate catholica permanebant. Dic mihi, utrùm illo tempore Ecclesia, quando secundùm vos, omnium criminum reos sine baptismo recipiebat per Stephanum & ejus innumerabiles toto orbe collegas, qui ejusdem sententiæ participes erant, malorum contagione perierat, an non perierat? Neque enim istos malos poteris dicere occultos: quamvis tu asseras nocere ac mortificare & occultos. Quis- B quis igitur homicida, vel etiam parricida, adulter, incestator, idololatra, codicum denique sanctorum non timidus traditor, sed ut traderentur crudelis tortor, & violentus extortor, & jussu vel manu extremus incensor, apud hæreticos baptizatus, ad Stephanum & ejus socios venit, secundùm vos sine baptismo exceptus est. Cernis igitur omnia hominum crimina, si verum est quod de baptismo sentitis, tunc in Ecclesia sine baptismo congregata? Responde utrùm his crimi- C nibus in eadem unitate maculatus fuerit Cyprianus, responde utrùm Ecclesia perierit, an non perierit? Elige quod putaveris. Si jam tunc perierat, Donatum quæ peperit? Si autem tot in eam sine baptismo aggregatis, perire non potuit, responde quæso, ut ab ea se, tamquam malorum communionem devitans, pars Donati separaret, quæ dementia persuasit?

9. Absit autem, ut quoniam beatissimus Cyprianus de baptismo aliter sensit, quàm veritas & D antea consuetudine & postea perspecta diligentiùs ratione monstravit, propterea quisquam nostrûm, qui hoc quod ille non sapimus, ei se audeat anteponere. Cetera enim multa & magna ejus merita, & animus præcipua caritate plenissimus, per quem cum collegis diversa sentientibus pacatissimus mansit, & in unitate Ecclesiæ passio gloriosa, satis ostenderunt eum fuisse sarmentum in Christi radice fructuosum, quòd Pater etiam ab ista reprehensione purgaret, ut fru- E ctum posset adferre majorem. Sic enim ait ipse Jesus: Sarmentum quod in me dat fructum, purgat illud Pater meus, ut majorem fructum adferat. (Johan. 15. 2.) Ostendens etiam in ipsis fructuosis, agricolam qui est in cælis, aliquid invenire quod purget. Quis enim nostrûm Petro apostolo comparari potest, quamvis numquam gentes judaizare coëgerimus, quod ille faciebat, quando non rectè ingrediebatur ad veritatem Evangelii? (Gal. 2. 14.) Unde à suo posteriore apostolo Paulo, salubri ad- F monitione correctus, utilius posteris humilitatis præbuit exemplum, quàm si nihil in illo exstiteret corrigendum.

CAPUT IX. Mali quos corrigere vel damnare non possumus, tolerandi.

10. In hac ergo Ecclesia constituti, quæ malorum sive occultorum, sive etiam manifestorum, nec potuit, nec poterit perire contagio, nullas de quibuslibet hominibus calumnias formidamus. Si enim mali sunt, procul dubio eos aut ignorant boni, aut suis judiciis manifestatos ecclesiasticis legibus damnant: aut etiam si noverunt eos, & G non apud se accusatos, neque convictos, damnare non possunt, pro Ecclesiæ pace non solùm irreprehensibiliter, verùm etiam laudabiliter tolerant; nec se propter pisces malos ruptis Dominicis retibus ante tempus littoris damnabiliter separant. Si enim hoc facere velint, exceptis divinarum scripturarum innumerabilibus testimo- A niis, quibus ne faciant prohibentur, retinet eos certè quem testem adhibuisti, beatissimus Cyprianus, clamans atque contestans: *Quia & si videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* (Epist. ad Maxim.) Non solùm verbo, verùm etiam exemplo suo nos admonens; qui collegas suos, fundos insidiosis fraudibus rapientes, usuris multiplicantibus fœnus augentes, quorum avaritiam, non (Ser. de lapsis.) B leve aliquod vitium, sed esse idololatriam, secundùm Apostolum intellexit, pro unitatis vinculo pertulit tales, nec eorum contagio factus est talis: (Epist. ad Anton.) discessit ab eis dissimilitudine morum, non divisione sacramentorum: & immundum non tetigit; sed à factis eorum abhorrendo, non seorsum populos colligendo. Vos autem dum carnaliter sapitis, quod dictum est per Isaiam prophetam, *Discedite, & exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne teti-* (Isai. 52. 11.) C *geritis*: & talia quæ in Scripturis similiter dicta sunt; dum hæc, inquam, non spiritaliter, sed carnaliter sapitis, tales omnino apparetis, quales eorum, ipso Propheta prædicante, dominantur dicentes, Nolite me tangere, quoniam mundus sum. (Isai. 65. 5.) Denique quando aliena peccata vos perversè devitanda esse censuistis, alia vestra fecistis, sacrilegum schisma populos dividendo, & sacrilegam hæresim contra Dei manifestata promissa & impleta de Ecclesia toto orbe diffu- D sa nefario spiritu sentiendo. Nam si, ut putas & nos in verbo reprehendis, una eademque societas perditorum simul & schisma & hæresis esset, non dixisset beatus Cyprianus in hac ipsa epistola, unde hoc de zizaniis in Ecclesia constitutis posui testimonium, (Epist. ad Maxim.) eis confessoribus quos gratulabatur à Novatianorum divisione fuisse liberatos, *Dolebam vehementer & graviter angebar, quòd eis communicare non possem, quos semel diligere cœpissem, postea quàm vos de carcere pro-* E *deuntes schismaticus error excepit.* Noli ergo contra apertissimam veritatem, aut utrumque fallaciter declinare; aut unum horum tibi, quod tibi mitius videtur, eligere: cùm & schismaticus sis sacrilega discessione, & hæreticus sacrilego dogmate. (Schisma in discessione, hæresis in sacrilego dogmate cernitur.)

CAPUT X. Quod sanctum & verum est semper agnoscendum esse.

11. Nec vobis blandiamini, quòd baptismum non rescindimus vestrum. Non est hoc vestrum, sed catholicæ Ecclesiæ quam tenemus, unde illum quando discessistis, non quidem ad salutem, sed ad perniciem vestram vobiscum tulistis. Nam va- F sa Dominica, etiam apud alienigenas, sancta permanserant. (Dan. 5. 2. & 30. 1. Reg. 4. 11.) Unde rex qui eis contumeliosè uti ausus est, Deo irascente punitus est. Et arca testamenti ab hostibus capta nequaquam virtutem suæ sanctificationis amisit. Si ergo illa sancta, quæ si tunc apud alienos fuerunt, ut apud suos esse desisterent, vim tamen sanctitatis nullo modo perdere potuerunt; quanto magis eam Christiana sacramenta non perdunt, quando ita ut apud nos etiam maneant, ad hæreticos trans- G eunt? Hoc est quod dixi ad te scribens, quod etiam in Collatione vobis diximus, (Supr. lib. 2. cap. 6.) idque potiùs eludendum * putastis, quia dissolvere nequivistis, Quoniam sicut Apostolus ait de quibusdam, Veritatem in iniquitate detinent, ita & vos veritatem baptismi divini in iniquitate detinetis erroris humani. (* F. Mandatum Donatistarum in Appendice. Rom. 1. 18. V. supra lib. 1. c. 6.) Quam veritatem non vestram, propter iniquitatem vestram rescindere utique non

non debemus. Et quia ipse Apostolus de idololatris gentibus dixisse intelligitur, Qui veritatem in iniquitate detinent: tu mihi quasi respondens flagitasti ut probarem, *quid de gentilium sacrilegio Apostolus non rescindat, quid de eorum profano ritu non damnet*. Quasi possit quod sacrilegum est & profanum non rescindere atque damnare, sicut nos schisma vestrum & hæresim vestram. Sententias tamen quasdam veritatis, quas de [a] incognito Deo quidam gentilium philosophi tenent, non solùm non destruxit Apostolus, sed etiam inde testimonium, cùm opus esset, adhibuit. Loquens quippe Atheniensibus ait de Deo, In illo enim vivimus, & movemur, & sumus, sicut & quidam secundùm vos dixerunt. Hanc illi veritatem sapientiæ, quam beatus Paulus non solùm non destruebat, verùm etiam ad illos instruendos adhibebat, in iniquitate detinebant suæ idololatriæ, quam doctrina apostolica machinamentis apostolicis evertebat. Ita & nos, quæ in Ecclesia catholica vera majores vestri acceperunt, vobisque tradiderunt, non rescindimus, sed agnoscimus: vestrum verò sacrilegium, aut in vestra conversione rescindimus, aut in vestra pertinacia detestamur.

A (a) | Act. 17. 28.

CAPUT XI. (Suprà lib. 1. cap. 6.)

12. QUAMQUAM totam quæstionem, & totum quod inter nos agitur, uno verbo Tribuni satis diligenter exposito, omnino solvisti. Cùm enim ego dixissem, *Neque hoc in Tribuni litteris legitur, à te in veritate invocatum nomen Dei*; quia ipsum prorsus verbum * ibi non legeram: tu respondisti, *Falleris, vel potiùs fallis. Nam verba Tribuni sunt: Neve tantum opus domus Domini, ubi à te sæpius Dei & Christi ejus invocatum nomen est, per religionem tuam ibidem constitutam, concrematum esse dicatur. Intellige quia in veritate religio dicitur, in fallacia superstitio nominatur.* Quando ego id adverterem? Quando ita ratiocinarer? Quando aliud ex alio sic probarem? Fateor, fugit hoc aciem quantulicumque ingenii mei: & ideo crede mihi, falli me ibi potuisse, non ut dixisti, fallere voluisse in verbo. Itaque Tribunus tamquam homo militaris erravit, ut ei quem scit vel credit hæreticum, diceret, *per religionem tuam*: cùm hæresis non religio, sed superstitio; religio autem non in falsitate, sed in veritate, propria locutione dicatur. Proinde secundùm hanc expositionem tuam, verus Dei cultus religio, falsus autem superstitio nuncupatur. Audi ergo te ipsum, obaudi tibi ipsi: & nos sequi minimè recusabis. Scribens namque ad eumdem Tribunum in primæ epistolæ tuæ ipso exordio posuisti, atque dixisti, *Honorabili, ac nimiùm nobis, si sicvolueris, desiderando Dulcitio Tribuno & Notario, Gaudentius episcopus*. Et continuò subjecisti, *Religionis tuæ scripta percepi*. Quid igitur ad nos venire adhuc dubitas? Ecce Tribunus Dulcitius cùm sit homo communionis nostræ, tamen secundùm testimonium tuum, non superstitiosus, sed religiosus est: ac per hoc secundùm expositionem tuam, non falsum, sed verum Dei cultum tenet. Ipse ergo est in Catholica potiùs quàm tu: quoniam tu in hoc verbo usque adeo non errasti, ut etiam exponeres, tantùm religionem à superstitione distare, quantum à falsitate veritas distat. Ille autem homo, ut jam dixi, militaris, & in istis verborum proprietatibus minùs eruditus, quid esset religio nesciebat. Absit enim ut dicam, te adulando fallebat. Tu verò qui eos contra quos disputas, arguis ex Propheta & clamas, *Væ his qui dicunt amarum dulce, & dulce amarum; qui dicunt lucem tenebras, & tenebras lucem*: si superstitio est quam nobiscum tenet Dulcitius, cur eam religionem esse dixisti? Si autem verum dixisti, cur hæreticam tenendo superstitionem, respuis catholicam religionem? Sequere igitur testimonium tuum: maximè quia & ipsi vestri, cùm cognoverint, non tibi fortasse communicabunt: quoniam Tribuno Dulcitio per hoc verbum communicasti. Eia frater Gaudenti, noli perdere occasionem, quam tibi etiam per tuam linguam Dominus dedit. An fortè ad hoc irasceris, quod fratrem voco? Hoc enim nomen à nobis etiam in nostra Collatione [b] respuistis: ubi ostendistis nos esse, quibus Dominus præcepit per Prophetam, Dicite, fratres nostri estis, eis qui vos oderunt, & qui vos detestantur: vos verò in numero eorum esse, qui istos quibus hoc Dominus dicit, oderunt & detestantur. Negare certè non potes, te religionem dixisse, in qua est Tribunus Dulcitius. Propterea illam tibi epistolam misit, utique ut te non occideres, & illi Ecclesiæ, in qua est ipse, communicares. Si ergo ipsius religio est, tua superstitio est. Quamvis enim ambo vobis hoc invicem dixeritis: eligis tamen ipsum potiùs falsum dixisse, quàm te.

(Isaiæ 5. 20.) B C (b) | Isaiæ 66. 5. sec. LXX.

* scilicet, in veritate. | D

CAPUT XII. Ad imperatorum curam non terrena tantùm pertinere, sed & ne quis in res divinas impunè peccet.

13. QUAMOBREM secundùm verissimum hoc tuum testimonium, & tuam verissimam expositionem, quoniam religio est quam Dulcitius Tribunus tenet: profectò religio est, qua te ad nostram communionem præceptum Imperatoris impellit. Unde fit consequens, ut religio sit etiam, qua Christianus Imperator ad curam suam judicat pertinere, ne in res divinas impunè peccetur: à quo tu non vis curari nisi ea quæ terrenâ republicâ continentur. Unde & regem Ninivitarum, oblitus quid legeris, populo de agenda pænitentia non mandasse dixisti. Hæc enim verba tua sunt ad me: *Quid*, inquis, *miseros decipis? Jonæ Deus præcepit, prophetam Dominus ad populum misit; nihil tale regi mandavit*. Adverte ergo quid scriptum sit, & noli irasci * tibi ipsi, qui vel divina scripta non recolis; vel tu potiùs miseros decipis. Surrexit Jonas, & abiit in Ninivem, sicut locutus est Dominus. Ninive autem « civitas magna erat, quasi viæ tridui. Et cœpit Jo- « nas ingredi civitatem, quasi unius diei iter, & « prædicavit & ait: Adhuc triduum, & Ninive « subvertetur. Et crediderunt viri Ninivitæ Do- « mino, & indixerunt jejunium, & saccos indue- « runt, à majore usque ad minorem. Cúmque per- « venisset sermo ad regem civitatis Ninive, surre- « xit de sede sua, & detraxit sibi vestimenta, & se « circumdedit sacco, & consedit in cinere. Prædi- « caturque à rege & à potentibus, dicens, Homi- « nes & jumenta, & oves & boves, non gustent « quidquam, nec pascantur, & aquam non bi- « bant. Et induti sunt saccos homines, & jumen- « ta proclamaverunt ad Dominum impensè: & « aversus est unusquisque à via nequitiæ suæ & ini- « quitatis quam in manibus habebat. Audisne tantdem regem curasse, quod ad regum curam tibi

E | Religio propriè nō nisi in veritate locū habet. | * f. irasci nisi tibi ipsi. | Jonæ 3. 3.

F | G

[a] Pratensis vetus cod. *de cognito Deo*.

[b] In Collatione 2. cap. 49. cùm Augustinus dixisset, *Non est nostrâ causâ factum, quod nobis volunt imputare fratres nostri è diverso sistentes*. Petilianus episcopus dixit, *Injuriam nobis facis*.

displiceat pertinere? Certè ut impensè ageretur, A quod minùs quàm oportuerat, agebatur. Ideo ergo Ninivitæ non sunt exspoliationibus proscriptionibusque vel terrore militum ad pœnitentiam imperio regis artati, quia obedienter jussa fecerant. Non itaque ostendimus populum ista perpessum, quia nec tu ostendis regem fuisse contemtum. Proinde cùm regibus ea quæ secundùm Deum sunt, religioso timore jubentibus quisque obtemperat, timore incipiens & ad dilectionem proficiens, à Domino accipit pacem: B non sicut pacem dat sæculum; quoniam sæculum dat pacem propter temporalem utilitatem, Dominus autem propter æternam salutem. Ergo quia ista religio est, in qua est Tribunus Dulcitius, (neque enim verba tua negaturus es;) superstitio est pars Donati, unde te vult erui hujus religio: superstitio est, quòd te quæris occidere, quod valde prohibet hujus religio: superstitio est, quòd erga ista curam Imperatoris reprehendis, quam suscepit exsequendam hujus reli- C gio.

Caput XIII. Conclusio per exhortationem.

14. ITAQUE quia verbo tuo caussa finita est, obsecro per Deum religionis, Deum veritatis, ut etiam tuus error aliquando finiatur. Ipsa est, frater, Ecclesia Christi, quæ hoc tempore, toto terrarum orbe crescendo dilatatur, continens & malos & bonos, ventilatione ultima separandos. Atque ut te ad extremum illius potiùs verbis alloquar, quem testem catholici nominis adhibere voluisti: *Ipsa est quæ Domini* D *luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit: ipsa est quæ ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit.* Proinde *& si videntur in illa esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cùm frumentum cœperit dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit, In domo autem ma-* E *gna, non solùm vasa sunt aurea & argentea, sed & lignea & fictilia: & quædam quidem honorata, quædam verò inhonorata. Nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut vas aureum vel argenteum simus. Ceterùm fictilia vasa confringere, Domino soli concessum est, cui & virga ferrea data est. Esse non potest major Domino suo servus. nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicarit, ut se putet, aut ad aream ventilandam & purgandam, palam jam ferre posse, aut a frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista obstinatio & sacrilega præsumtio, quam sibi furor pravus adsumit. Et dum sibi semper quidam plus quam mitis justitia deposcit adsumunt, de Ecclesia pereunt. & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati veritatis lumen amittunt.*

Cyprian. de unitate Ecclesiæ.

Epist. ad Maxim.

2. Tim. 2. 20.

Beatissimi Cypriani sunt verba ista, non mea: ejus videlicet verba sunt, quem tu nobis lectissimum testem catholici nominis, in tuorum scriptorum exordio posuisti, & per multa copiosissimè commendasti, immo per ipsum (quoniam vera atque divina sunt verba,) sunt Dei. Ecce quod audi, ecce quod cave, ut adjuvante misericordiâ Salvatoris, simul caritatem catholicam teneamus, simul pacem catholicam diligamus, simul cum ejus frumentis usquequaque crescamus, simul usque ad finem zizania toleremus, simul in horreo sine fine vivamus. Vides nempe sine ulla defensione Cæciliani, vel quorumlibet hominum quos accusandos putatis, catholicam suo robore ac firmitate consistere. Quamvis & Cæciliani caussam Collatio nostra purgaverit: & aliorum, de quibus calumniamini, aut dubia sit criminatio, aut injusta damnatio. Sed valde stultum est, ut Ecclesiæ caussam, divinis testimoniis fultam atque munitam, in hominum caussis ratione exorbitante ponamus: cùm etiam si illos malos manifestissimè videremus, nec jam separare à sacramentis Ecclesiæ valeremus, non tamen impediri deberet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam & istos inter zizania esse in Ecclesia cerneremus, ipsi de Ecclesia recedere deberemus. Si respondere cogitas, noli caussam relinquere, & in supervacaneis evagari. Ea quæ dicta sunt, intuere: ad ea quæ dicta sunt, non fallaciter eludendo, sed rationabiliter disputando responde. Nam illa prolixa responsione quid egeris, vel potiùs quàm nihil egeris, si necessarium visum fuerit, Dominusque donaverit, opere alio diligentiùs demonstrabo.

ADMONITIO

IN SUBSEQUENTEM SERMONEM.

HUnc Sermonem ex Cellensi codice eruit Hieronymus Vignerius, & in secundum tomum concinnati à se Supplementi Augustiniani retulit, nihil ipse dubitans quin verè dictus ab Augustino fuerit, & quidem primus eorum Sermonum quos B. Episcopus post Valerii præcessoris sui obitum fecit ad plebem. Verùm ut non hic immoremur in expendendo stilo, qui nec satis gravitatis & dignitatis, nec dictionis omnino Augustinianæ modum habere videtur, certè Sermo historias duas, alteram diaconi cujusdam Mutugennensis, alteram Rusticiani, (seu ut in antiquo exemplari scriptum est Rusticani,) quæ ex tempore atque aliis circumstantiis probantur longè diversæ, permiscet confunditque. Nam in primis Rusticianus ille qui in hoc Sermone diaconus Mutugensis *vocatur, & cùm ab Ecclesia catholica defecisset ad Donatistas, à Macrobio rebaptizatus dicitur & diaconus factus, is, inquam, plurimis indiciis significatur idem prorsus esse cum diacono illo Mutugennensi rebaptizato, cujus caussâ Augustinus epistolam* XXIII. *tacito ipsius diaconi nomine scripsit ad Maximinum circiter annum Christi 392. Quamquam etiam alia legantur hic non pauca quæ in ipsum minimè conveniunt. Quippe eo tempore quo diaconus ille à Donatistis receptus fuit, erat adhuc presbyter Augustinus, uti ex eadem epistola* XXIII. *liquet. At Sermonis auctor n. 2. testatur se in* ipso oneris sui exordio *dedisse operam*, ut in præcipitium ruentem in plano collocaret. *Nec enim di-*

[illegible] ... *Porro quædam* [illegible] ... *Augu*[illegible] ... *in ipsa, sed in epistola* XXVIII. *ad Maximinum expressa habentur.* [illegible] *Sermonem hunc reddunt,* [illegible] *cum in eo com*[illegible]*nator cum eum illum quem* [illegible] *prolixitatem pr*[illegible]*, mittem Domini & vis honoris* [illegible] *quod ille Ecclesiæ desertor etiam diaconus a Donatistis factus* [illegible] *rebaptizatione* [illegible] *baptismi Primiani urget: ac præterea Maximum,* [illegible] *Theodorum,* [illegible] *in epistola* CVIII. [illegible] & honorabiles viri *appellantur, absque ullo* [illegible] *verbum* omen*, quod in lib. 1 Retract. c. 1 improbatur ab Augustino. Tandem hic* [illegible] *de Primiani* [illegible] *perinde ipse loquitur ac si res omnibus perspecta esset, de qua tamen in eo Sermone nullum adhuc verbum ad populum fecerat.*

SERMO AUGUSTINO TRIBUTUS

DE RUSTICIANO SUBDIACONO
à Donatistis rebaptizato & in diaconum ordinato.

ADHUC mærens & dolens, Fratres, filio me Sanctitati vestræ: nec enim præteriti casus dicam mei, dicam vestri? dolorem potui digerere. Ter conatus sum verbum, unde debitor sum, vobis subministrare; totiens & meæ & vestræ lacrymæ conantis vocem suppresserunt: nec potui meliùs curas quibus premebar, quàm ubertate lacrymarum explicare. Quid ergo fiet? Numquamne meo, numquam vestro luctui limes statuetur? Quotiens me videbitis intrantem, non cessabitis pectora tundere, & gemitus dare? Quoties vos congregatos videro, in lacrymas ibo & suspiria? *Tempus lugendi* (Eccle. 3. 4.), & mihi & vobis circumscripserunt eloquia divina. Nec dolui, cùm vos lacrymantes vidi; & ad Lazari recordationem flevit Dominus Jesus Christus, & qui eum flentem videbant Judæi dixerunt, *Ecce quomodo diligebat eum:* (Johan. 11. 36.) immo potiùs, si quid in lacrymis jocundum, si quid gratum esse potest, illud è vestris collegi: dicebam enim intra me, Ecce quomodo diligebant eum, qui patrem tanto affectu prosequebantur, eumdem dabunt & filio, qui eorum pater factus est; heredem oneris facient heredem amoris; qui succedit honori, succedet & caritati. Bonum ingredienti * omen est, antiquæ in pastorem dilectionis in ovibus signa videre. Fiet amoris translatio in eum cui facta est curarum collatio: nec mutato pastore cessabunt eum diligere, qui debet oves pascere, * cujus vocem audient, & qui Deo teste, conscientiâ teste, paratus est cum adjutorio Domini pro ovicularum mi[...]ma animam suam impendere & superimpendere.

* 1 Retract. c. 1. — * f. ut ejus vocem audiant, qui.

2. Si quæ ratio dolendi, si flendi; tota mea est, non vestra, non ejus, cujus tangimur desiderio. Solutus est ille, vinctus ego; stadium emensus, curro. In patria est, unde peregrinor: curas quas deposuit, in sinu meo reposuit. Clavum bene tenuit, de me quid fiet nescio: appulit, fluctuo. E littore videt iratum pelagus, furentes procellas: exclamo in mediis fluctibus, *Salva nos, perimus* (Matth. 8. 25.). Et verè perimus, & verè periculum urget, & verè caput meum impellit, non meum tantùm periculum, sed & vestrum; nam sine vobis salvus esse non possum. Vestrarum animarum jactura, mea est. Quidquid Domino meo de vobis perit, periculo meo perit: rationem sum redditurus, *pellem pro pelle* (Job 2. 4.). Misericordem Dominum habeo, sed rigidum computatorem: oviculas suas quotidie numerat, has in manibus descriptas habet, exigit numerum, quem si non reddidero, ingens capiti meo periculum creatur. Videte, Fratres, si sarcinam meam considerans à lacrymis possum temperare, si de gravi onere meo non mihi dolendum est. Pondus meum alleviate; faciet caritas vestra quod immane est mitius: & adjuvante Domino, & pastor & oviculæ pascua invenient, & post quàm in meridie cubaverint, *accumbent cum Abraham, Isaac & Iacob* (Matth. 8. 11), ubi *non erit sol, neque ullus æstus* (Apoc. 7. 16.), sed in umbra Domini pax & refrigerium, quando luctus noster vertetur in cytharam, & voces flentium in cantus exsultantium.

3. Ceter[illegible]m, D[illegible], dum [illegible] past[illegible] [illegible] [illegible] nascitur [illegible] [illegible] catis. Præcisum est a n[illegible] membrum, [illegible] stri [illegible]cta est pars Donati, transiit miles Domini ad castra Philisthinorum, & de vase [illegible] factum est vas dedecoris. Intelligitis quid dico. Miser ille Rusticianus Mutigensis diaconus sacramentum quod Ecclesiæ debebat, abjecit, & ordinem suum infideli participatione polluit. Quid non feci, quos non adhibui conatus, ut in præcipitium ruentem in plano collocarem, & eximerem periculo, qui periculum amabat in quo periit. Is prima & urgens fuit cura mea, qui nunc est dolor meus. Nolebam mihi subtrahi in ipso oneris mei exordio, quem à satis longo tempore videbam tamquam fulgur de cælo cadentem. Et si et ipse, exigentibus peccatis suis à Domino deseri meruerit, doleo tamen quod de eo ad

Isai. 8. 18 Dominum meum dicere non possum, *Ecce me cum pueri quos dedisti mihi.*

4. Vobis omnibus notum scio, & tam bene scio, quia [illegible] vestrorum multis moras quas hic trahebat, displicuisse. Quotiens venerandus noster Valerius, me præsente, cum visceribus paternis dixit ad eum, Quid hic agis? Cur stationem tuam deseris? Cur Presbytero tuo non collaboras? Cur Hipponem Mutigenæ præfers, cui alligatus es? Et cùm responderet, se ad solitudinem minimè idoneum, clericatum, non monachatum inisse, se nullos Mutigenæ habere cum quibus versaretur;

1 Cor. 7. 27. respondebat sanctus senex, *Alligatus es uxori, noli quærere solutionem:* Tua est Ecclesia Mutigensis, non nostra; ad eam nomen, non ad Hipponem dedisti: nonne sæculo renuntiasti, nonne amicis, nonne sanguini? Audiebat dicentem, sed malè audiebat, qui dicenti non obsequebatur. Quid factum est? Cùm satis festivus haberetur, indolisque ad scurrilitatem proclivioris, inter nugas sæculi, inter convivia, & compotationes diurnas, sæpe etiam nocturnas, tandem defecit: exstinctus est spiritus timoris Domini: de luto in lutum provolvitur: alternis vicibus & alios invitans & ab aliis invitatus, & conviva & convivans, cùm æri quod contraxerat solvendo non esset, & a creditoribus urgeretur, & se quotidianis implicaret erroribus, & plurimis scandalum crearet, tandem à presbytero suo excommunicatus, ad Donatistas transfugit, & ab eorum episcopo non tantum exceptus, quod contra jus Ecclesiarum est; non tantùm rebaptizatus est, quod impium est: sed etiam diaconus, quod maximè lugendum, factus est.

5. Hæc ego cùm primùm accepi, aberat venerandus senex noster Valerius: sed commota viscera dilationem minimè passa sunt. Ingemui, dolui, pro eo in conspectu Domini mei effudi animam meam. Et quia mihi à multis relatum fuerat, Macrobium episcopum Donatistam, ad quem confugerat, virum esse pacificum, non longè à regno Dei & à concordia fratrum, qui si aliquos rebaptizaret, id invitus faceret: hunc litteris convenire statui, & quàm obnixis precibus ad eum per amicos agere, ut in subdiacono nostro baptismum Christi non exsufflaret, nec iterum baptizaret, quem in nomine Dei & baptizatum & signatum fuisse non nesciret. Ægrè litteras nostras admisit: sed tandem Maximi & Theodori, quibus illud negotii injunxeramus, precibus ada[illegible] est ut [illegible] [illegible], & [illegible] le[illegible] quibus n[illegible] [illegible] *Non [illegible] ad me [illegible]* [illegible] *dem [illegible] quem postulaverint Lit[illegible]* [illegible] Primiani facto nistarent, dixit, [illegible] patri[illegible]. [illegible] quia per [illegible] q[illegible] ad Macrobium dedi, rogabam ut re[illegible] coram populo [illegible] legerentur, [illegible] cularet, me nostris [illegible] [illegible] abessent [illegible] Hodie [illegible], [illegible] libero, nullus [illegible] [illegible] vos omnes a[illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] promptiores esse [illegible] [illegible] ras ad Macrobium [illegible] conscientiam vestram lateat [illegible] D[illegible] homines innotescat, qu[illegible] pacifico affectu, [illegible] verim. Quòd si [illegible] perit [illegible] non in nostra conscientia pe[illegible] nus, qui hos & me judicabit. [illegible] mentum allaturus, paleam d[illegible] nostras, quas tantopere form[illegible] minabit, & coram omnibus [illegible] cabit, an quas pollutas duxerint [illegible] habeat. *Certè videbunt in quem pupugerunt.* Quid [illegible] enim est aliud Christianum rebaptizare, quàm Dominum iterum pungere? Signum regis accepit, crucem admisit, in morte Christi tinctus est: quid aliud facis, qui talem bis baptizas, qui Regis signum exsufflas, qui crucem expungis, quam mortem Domini inanem & vacuam reddere, & universam salutis nostræ dispensationem ostentui habere?

6. Aqua nostra non est aliena, virgo est & sancta; in fontem nostrum descendit Spiritus, quos irrorat sancti sunt: videant qua temeritate pollutos adstruant, quos talibus undis adspersos noverint. O sacrilegam novitatem! ô vocem impiam! Sanctificavit Deus aquas in initio mundi per Spiritûs incubationem, ex eis tot & tanta prodierunt miracula, quæ de aquarum nostrarum sanctitate nos erudirent, & de veritate quorum umbræ erant, instruerent, & de regeneratione quam in aquis haurimus certos facerent, & eas alienas vocant, & ab his abstinent, & mendaces dicunt, & omnem eis fidem abrogant. Erit itaque verax aqua Primiani, quem tam immani anathemate percussistis, quem tantorum scelerum in vestro conventu reum judicastis: nec tamen quos baptizavit, iterum tinxistis, & Ecclesiæ catholicæ, columbæ nostræ, sponsæ immaculatæ, infideles, impuræ, mendaces aquæ apud eos erunt? Dicent forsan, Mendaces erant qui Primianum innocentem damnarunt, & ideo ejus aquæ mendaces non fuerunt. Sed quid dicent de Feliciano & Prætextato, qui Primianum damnaverant, & ab illo tam grandi schismate discesserant? An quos baptizaverant, novâ & recenti tinctione Ecclesiæ suæ pepererunt? Nequaquam. Feliciani & Prætextati aquæ fideles qui postmodum coierunt, & adversùs Ecclesiam catholicam insani fœderis communione conspiraverunt; aquæ verò nostræ infideles & profanæ? O insana & perversa cogitatio!

7. Addunt etiam, *Qui baptizatur à mortuo, quid est lavacrum ejus?* Erratis miseri non intelligentes Scripturas. Non dicimus baptismum quo tinguunt illi, quos velut mortuos à vivorum com- Eccli. 34. 30.

[illegible] ſeparatim [illegible] [illegible] ſe, [illegible] [illegible]. [illegible] obeit; jam pridem. [illegible] acceperit, [illegible] fiaret cum [illegible] baptizatum, [illegible] fieri, latens in [illegible], [illegible] ſpiritum Dei ex [illegible], & qui in Chriſto per baptiſmum ſepultus fuerat, [illegible], poſt quam in Eccleſiæ ſinum admiſſus fuerit, & mortuos reliquerit ſepelire mortuos ſuos, ſentiet aquam fidelem, nec hæreticorum contagiis pollutam: & paternam vocem ad cor audiet, *Ecce filius meus mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus eſt*: filius meus, quem obſtetricantibus [illegible] meo [illegible], & [illegible] tuorum [illegible], ad locum [illegible] rat, quia [illegible] cum [illegible] fuerat, [illegible] eſt, quia [illegible] hoc eſt [illegible], tandem [illegible], [illegible] Eccleſiæ redditur. Ut hoc de [illegible], fratres, quam [illegible] poſſumus, à Domino [illegible] mus, ut quemadmodum unus eſt baptiſmus, [illegible] aqua, una fides, ſic etiam una [illegible] feſſio, nec inter nos alia [illegible] audiatur, [illegible] meliorum chariſmatum æmulatio.

Luca 14. 32.

INDEX OPUSCULORUM S. AUGUSTINI CONTRA DONATISTAS, quæ in ſuperioribus Tomis continentur.

In Secundo Tomo.

Vu iij

supplicium capitis, satis congruit Ecclesiæ mansuetudini.

CXXXIV. ad Apringium proconsulem, rogans similiter, monensque, ut Circumcelliones atrocia confessos mitius puniat.

CXXXIX. ad Marcellinum, ut gesta quæ contra Donatistas confecta sunt publicentur, atque convicti rei castigentur mitius & citra mortis pœnam.

CXLI. ad laicos Donatistas, docens quomodo illorum episcopi in Carthaginensi Collatione convicti sint.

CXLII. Saturnino & Eufrati presbyteris, aliisque clericis, gratulans de ipsorum reditu ad Ecclesiam.

CXLIV. Cirtensibus ad Ecclesiæ catholicæ societatem conversis gratulans.

CLXXIII. Donato Mutugennensi presbytero Donatistæ, qui jussus comprehendi & adduci ad Ecclesiam, conatus sit sibi vim inferre, suadet ut resipiscat.

CLXXXV. ad Bonifacium Comitem, de correctione Donatistarum.

CCIV. ad Dulcitium Tribunum & Notarium, ac imperialium jussionum contra Donatistas exsecutorem, ostendens schismaticorum vesaniam, qui ne legibus corrigerentur, sibi necem ultro consciscebant.

In tertio Tomo.

TRACTATUS IV. in Evangelium Iohannis.

Tractatus V in quo multa contra Donatistarum anabaptismum.

Tract. VI. ubi ex professo docetur imparem non esse baptismi sanctitatem propter impares meriti ministros.

Tractatus IX.

Tractatus X.

Tractatus XI. in eo diluitur Donatistarum querela, quòd persecutionem à catholicis principibus patiantur. Graviorem à rebaptizatoribus catholicos persecutionem pati. Pseudomartyres Marculus & Donatus notantur.

Tractatus XII.

Tract. XIII. ostendit sponsam Christi, sanguine ejus emtam, esse Ecclesiam toto orbe diffusam. Perstringit Pontii & Donati falsa miracula.

TRACTATUS I. in epistolam Iohannis.

Tractatus II. in eamdem epist.

Tractatus III.

Tractatus IV.

In quarto Tomo.

ENARRATIO in Psalmum X.

Enarratio II. in Psal. XXV.

Enarratio III. in Psal. XXX.

Enarratio III. in Psal. XXXII.

Enarratio II. in Psal. XXXIII.

Enarratio in Psal. XXXV.

Sermo II. in Psal. XXXVI. in quo recitatur synodica epistola Cabarsussitani concilii Maximianistarum contra Primianum.

Sermo III in eumdem Psalmum.

Enarratio in Psal XXXIX.

Enarratio in Psal. LIV.

Enarratio in Psal LVII.

Enarratio in Psal LXXXV.

Enarratio in Psal. XCV

Enarratio in Psal. XCVIII.

Sermo II. in Psal CI

Enarratio in Psal. CXIX.

Enarratio in Psal. CXXIV.

Enarratio in Psal. CXXXII

Enarratio in Psal. CXLV.

Enarratio in Psal. CXLVII.

Enarratio in Psal. CXLIX.

In quinto Tomo.

SERMO X. de judicio Salomonis inter duas mulieres meretrices.

XLVI. de pastoribus.

XLVII. de ovibus.

In sermone LXXI de blasphemia in Spiritumsanctum cap. 17. & seqq. contra schismaticos.

Sermo LXXXVIII.

XC. de caritate.

XCIX. de remissione peccatorum.

In sermone CVII. n. 3. 7. & 8.

Sermo CXXIX

In CXXXVII. cap. 10. n. 12.

Sermo CXXXVIII.

CLXIV. paulò post Carthaginensem Collationem pronuntiatus.

In sermone CLXXXIII. cap. 5. n. 9.

In CCXXXVIII. n. 3.

In CCXLIX. n. 2.

In CCLII. cap. 4. & 5.

Sermo CCLXV.

CCLXVI. de versu Psalmi 140. Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.

CCLXVIII.

CCLXIX.

In sermone CCLXXXV. n. 2. & 6.

Sermo CCXCII.

In serm. CCCXXV. n. 11.

Sermo CCCLVII. de laude pacis, apud Carthaginem habitus instante Collatione cum Donatistis.

CCCLVIII. de pace & caritate, ibidem ante Collationem dictus.

CCCLIX. de concordia cum Donatistis, pronuntiatus post Collationem.

CCCLX. de quodam Donatista reverso ad Ecclesiam.

In Tomo Sexto.

VIDE Librum de fide & operibus cap. 4. n. 6. Enchiridion cap. 17. Librum de agone Christiano cap. 29. Librum de patientia cap. 13. & Tractatum de utilitate jejunii cap. 5. 6. & seqq.

SYLLABUS

SYLLABUS CODICUM

AD QUOS RECOGNITA SUNT OPUSCULA TOMI NONI:

Necnon variantes lectiones inter omissas selectæ.

*Quæ asteriscum * habent, videntur referendæ in textum.*

PSALMUS ABECEDARIUS CONTRA PARTEM DONATI,

Recognitus est denuo ad antiquiores editiones, & ad variantes lectiones veterum codicum Belgicorum, Gambronensis ac Endoviensis.

Pag. 7, b. Editi: *solo* separentur *corde*. Aptiùs MSS. *separemur*.

CONTRA EPISTOLAM PARMENIANI LIBRI TRES.

Hos libros castigavimus juvantibus MSS. Vaticanis duobus, Gallicanis quatuor, Catalino, Benigniano, Michaëlino & Pratellensi, quatuor item Belgicorum variis lectionibus apud Lov. necnon collatis prioribus editionibus Johannis Amerbachii, Desiderii Erasmi, ac Lovaniensium Theologorum.

Pag. 11. b. Editio Lov. *Tichonius enim* omnium *sanctarum paginarum*.

Ibid. c. Editi post, *& nunc exhibita est*, habent, *evacuaretur*. Meliùs MSS. *evacuetur*.

12. d. In MSS. *gentes terræ*, propter *quod audivit Abraham*.

13. f. Editi: *Quia qui loquitur mendacium .... vos autem sicut*. At MSS. omisso *Quia*, habent, *vos ergo*.

15. c. In editis: *excludi* nec *convinci possent*. In MSS. *excludi convincique non possent*.

Ibid. g. Editi Am. & Er. *plenior*, quasi *non solùm*. Lov. *plenior*, quæ *si non solùm*. Emendamus ex MSS.

16. c. Editi & quidam MSS. *non ob aliud* in *trecentorum ..... judicio* considere *noluerunt*.

Ibid. d. Vaticani MSS. *malo schismatis* majore *sacrilegi destruxerunt*.

* Ibid. Vatic. MSS. *ne * ipse offenderet*. Fortè meliùs, referendo ad Parmenianum. Paulò pòst loco *eligenses*, legitur in iisdem Vaticanis libris & apud Am. & Er. *eligens*.

17. b c. Editi, *etiam ex præcepto .... sale* subiere *judicium*. Concinniùs MSS. *subire*. Sed pro *etiam*, legendum * videtur, * *& etiam*.

* Ibid. d. Fortè legendum, *Quæ * vana criminatio*.

18. c. Lov. *Quid me arguitis*: prætermissâ particulâ *in*.

20. c. Editi: *agminibus* multa *graviora*. At MSS. *multo*.

21. b. Editi: *& cùm ea quasi simulatâ justitiâ conantur ante tempus à palea separari, ac frumenta ejus falsis criminationibus insectantur*, dum *ipsi ab ea potiùs*. Emendantur ex MSS.

Ibid. f. Vaticani MSS. *vindicta spiritalis*, quæ *excommunicationem operatur*.

22. e. Vatic. MSS. *per judices humanæ* conditionis *egerunt*.

Ibid. e. Iidem MSS. Vatic. loco, *quibus*; habent, *quos principes constituunt*. Referendum ad verbum *agunt*, quod proximè præcessit.

23. c. Editi: & *facilè cesserunt*, nec *multa passi sunt*. Meliùs Vatic. codices: *qui facilè cesserunt, non multa passi sunt*.

Ibid. g. Aliquot MSS. *leges* quàm *vehementer*.

25. a. Vaticani codices: *totum mundum* tantummodo *zizania crescere*.

26. a. Editi: *quæ malè* interpretata *decipiunt*. At MSS. *interpretando*.

25. b. Omnes MSS. *cogit* homines *clausis*.

26. e. Editi: *malum committunt in eos*, omissâ particulâ *vel*, quæ hinc revocatur ex MSS.

27. a. In editis post *& ab isto maledicto*, additur *immunis*: sed superfluò.

28. b. Editi: quid *sint considerent*. Et paulò pòst, *dolorem* nostrum *meliùs premo*. At MSS. *qui sint considerent*. Et infrà, *dolorem meum* &c.

29. b. Editio Lov. *Istis non fiunt* lux *tenebræ*. Abest *lux* à MSS. & edit. Am.

Ibid. c. In omnibus MSS. *Nonne isti* cadunt *in meridie*.

Ibid. f. MSS. *etiam* projectos *aspides revocaret*.

30. c. Editi: *nec nobis* talia *objicerent*. Abest *talia* à MSS.

Ibid. e. Vatic. MSS. *tam perversè* intellectam *istam script*.

32. c. Iidem Vatic. MSS. *quod* ibi *invocatur*.

Ibid. d. Iidem MSS. *pro* parte *Donati*.

34. d. Gallicani MSS. *à peccantibus segregasse*: omisso *quasi*.

Ibid. e. Vat. codices: *fumosam istorum superbiam ferunt*: omisso, *aquam*. Gallicani duo: *fumosam istorum* affectionem fecerunt. Benignianus: *fumosam istorum* fecerunt conscientiam. Nonnulli tandem Belgici MSS. pro *superbiam*, habent *fimbriam*.

Ibid. g. Editi: *& verissimum sacerdotem Ecclesiæ, se orationibus* fidelium *& ipse commendat*. Abest *fidelium* à MSS.

36. c. Am. & quidam MSS. *cum fure* cucurrisse *dico*: omisso *non*.

Ibid. d. In MSS. perniciosum *scandalum ponunt*.

37. c. Editi pro *divisa*, habent *diversè*, (vel *divise*) *agenti*. Abest *agenti* à MSS.

44. f. Am. & MSS. *Illicitam* ergo *usurpationem corrigit*.

45. d. Vaticani MSS. *ab Ecclesiæ* catholicæ *unitate sep*.

46. d. Editi: *nec tunc* ea *possis amittere*. Concinniùs MSS. *eam*, scilicet sanctitatem sacramenti.

47. a. Sola editio Lov. *ut possint* apud illos *curare non sanos*: omisso, *etiam*.

48. f. Editi: *homines* commoneantur simul *ut aliquando*.

51. f. Editi: *facis* peccatum *Paganorum*. At Vatic. MSS. *peccata*.

54. d. Editi: *& ideo in disciplina ecclesiasticâ*. Abest *in* à MSS.

61. b. Editi: *non solùm* in *Ecclesiæ unitate*. Particulam *in* non habent MSS.

Ibid. Vaticani codices: *quæ de moribus eorum* faciem dissimulantium fugerint, *oculos claudant*. Alii quidam MSS. cum Am. *quæ de moribus eorum* in faciem simulantium fuerint, *oculos claudant*. Benignianus codex, *quæ de moribus eorum* ferunt in faciem simulantium, *oculos claudant*. Fortè legendum, *quæ de moribus eorum* feriunt faciem dissimulantium, *oculos claudant*.

65. b. MSS. *coërcendos* minatur, *quàm per illam* &c.

Ibid. d. Editi: *Sicut* enim *ille fidelissimus*. Expunximus *enim* auctoritate MSS.

66. c. In excusis post, *multi boni Christiani*; superfluò additum fuerat, *faciunt*.

68. f. Editi: *Si possunt pisces boni* cum *piscibus malis*. Particula *cum* sensum corrumpit, & abest à MSS.

69. b. Editi: *sed tamen* tritici *sursum*. At Vatic. MSS. *tritico*.

Ibid. b. Gallicani MSS. *Sic etiam* beati *Isaiæ verba*.

Ibid. d. Aliquot MSS. *cur modò* tangunt immundum: *Quòd si* &c.

70. e. Vatic. MSS. *ubi violant*, *rei* fiunt.

72. Gallicani codices: *in sua* civitate *patiebantur*.

75. c. MSS. *Inconcussum firmumque*: omisso, *igitur*.

DE BAPTISMO LIBRI SEPTEM.

Recensiti sunt ad veteres codices, Corbeiensem, Remigianum, Floriacensem, Beccensem, Pratellensem, Michaëlinum, ad Laudunensis Ecclesiæ librum, ad Georgianum, id est, illustriss. D. de S. Georges a Rege nominati ad archiepiscopatum Turonensem: ad unum collegii Bernardinorum Parisiensium, unum item Augustinensium majoris conventus, unum Dominicanorum viâ Jacobæâ, ad Vaticanos ..... duos: tandem ad editiones Amerb. Erasm. & Lov. nec non ad variantes lectiones Lovaniensium operâ collectas ex Belgicis tribus MSS.

Pag. 86. e. Editi: *factus sum* velut *æramentum*. Abest *velut* à MSS. & à Græco textu Apostoli.

89. f. Lov. *sed non potest* cum *lux*. Elegantiùs editi alii & nostri MSS. omisso *cum*.

90. e. Editi: *&* omnia *reddam tibi*. Abest *omnia* à MSS.

94. f. MSS. *& per ceteram juncturam botrum* &c. omisso, *quasi*.

102. c. Lov. *vel in hæresi* fuerint *baptizati*.

103. f. MSS. *quàm* in quærendo *ampliùs laborare*.

104.e. Vaticani MSS. *apud posteros* præponenda.
109.c. Editi : *& malos* in *una complexione*. Abest *in* à MSS.
114.a. Editi : *sed ab Agrippino* institutam.
Ibid. d. Editi : *sumus* Deo *in omni loco*. Vox *Deo* abest à MSS & prætenti solet ab Augustino.
Ibid. f. Editi : *nihil aliud credas*. MSS. verò, *aliter*.
115.b. In MSS. *de* quibus *dicit*, *ut ultrà* &c.
120.e. In MSS. *ad viam pacis & quærendum*.
125. d. Editi : *conformes* fieri *imaginis*. Abest *fieri* à MSS. & à Græco.
129.b. Belgici quidam MSS. *unde* non *sunt in unitate Christi, qui sunt ex parte diavoli : procul dubio* &c.
142.f. Editi : *eo teste* convincuntur esse *in crimine schismatis*. At MSS. omisso *esse*, habent *vincuntur*.
143.b. Plures MSS. *& in eorum numero sumus*.
150.b. Editi : *dictum ab* Apostolo. At MSS. *ab Apostolis*.
190.b. Lov. *esse baptismus* Ecclesiæ *potest*. Vocem *Ecclesiæ* hoc loco prætereunt Am. & MSS.
191.d. Editi : *sibi sint* semper *continentia*. Abest *semper* à MSS.
201.e. Lov. *si fortè curiositate aliqua* : omisso, *hoc*, quod Am. & Gallicani potiores MSS. habent.

CONTRA LITTERAS PETIL. LIBRI TRES.

Hos libros contulimus cum Gallicanis quatuor MSS. Floriacensi, Beccensi, Pratellensi & Sigiramnensi seu S. Cygiranni, cum editis Am. Er. & Lov. Consuluimus etiam varias lectiones Belgicorum codicum per Lovanienses collectas.

Pag. 210.e. In MSS. *tanquam* rabidus *fluctus*.
213.b. pro, *quamvis improbent*, fortè legendum, *quamvis improbè*. Confer lib. 3. cont. Crescon. c. 41.
215.a. Lov. *non est discutiendum* quam *penitus*. At editi alii & nostri MSS. *quàm penitus*. Et sic infrà lib. 3. c. 58.
260.d. Editi : *quia ad nos non pertinent*. Veriùs MSS. *quia non ad vos pertinent*.
282.c. In MSS. *Ista ergo cùm* cogitent.
307.f. Editi : *verba* prævia *contumeliosa*. At MSS. *prima*.
311.a. In MSS. Qui *enim me ita defendi*.
317.c. Editi : *Iste* quamquam *baptizabat*. Meliùs MSS. *quando*.
Ibid. Editi : *nisi Petilianus iterum diceret* : omisso, *ne*, quod ex MSS. restituitur.
319.g. Editi : *& civitatum auxilia* perturbati. Castigantur ex MSS.
331.e. Lov. *Non ut* ea. Nostri verò MSS. cum aliis antè editis, *ejus*.

LIBER DE UNITATE ECCLESIÆ.

Castigatus olim per Lovanienses ex collatione Endoviensis MS. & nunc per nos emendatus est denuo ex veteris codicis Floriacensis ac superiorum editionum lectione.

Pag. 367. c. loco, *tamquam ab alio initio*, fortè legendum, *propagandam ab alio initio*.
368.b. post, *in eis prædicari*, addebant editi, *quod cùm impletum fuerit, tunc erit finis*: quæ verba hoc loco absunt à MSS.

CONTRA CRESCONIUM LIBRI QUATUOR.

Ad horum librorum castigationem usi sumus antiquissimo Corbeiensi codice, ac præterea Michaëlino, Sigiramnensi, Georgiano, & uno Bernardinorum collegii Parisiensis. Adhibuimus etiam variantes lectiones Belgicorum quinque MSS. per Lovanienses Theologos vulgatas, nec non editiones antiquiores & potiores, Amerbachii, Erasmi, & Lovaniensium.

Pag. 391.c. Omnes MSS. *de* hoc *ait* sancta scriptura.
394.f. In omnibus MSS. *ad justitiam* conversurum.
399.c. Am. & Er. *antea tenebatur* falsum. Abest *falsum* à MSS. & abesse debet.
402.d. Editi : *habere* docerentur. At MSS. *doceretur*.
411.d. Editi : *quem tu* incurris, non *vides errorem*. At MSS. *quem tu incurreris, vides, errorem* : omisso, *non*.
412.f. Lov. *repentè* aliunde *exsistere*.
413.e. Plures MSS. *alius* è diverso *esse non potest bapt.*
416.b. In editis exciderat, *vel suscipiuntur, vel non*. Restituitur ex MSS.
Ibid. d. Editi : *talibus* tamen *ignosci*. At MSS. *tam*.
Ibid. g. Editi : asserimus *errare*. MSS. verò, *assereremus*.
421.f. Nostri omnes MSS. *tunc* ad eam *fit bonus*. fortè melius quàm *ab ea*.
422.b. In excusis : *credentes & accipientes abluebat*. expungendum *&*, juxta MSS.
425.d. Editi : *resistere minimè* valuistis. At MSS. *valuisti*.
431.f. In editis : *propter meritum* tamen *ipsius*. Abest *tamen* à MSS.
433.b. Editi : *Iterum dico*, Ecce *ab hac* ; pro, *& te ab hac*.
444.f. Editi : *dictam* quoquo modo *posses*. MSS. *quomodo*.
446.d. Editi : *nisi fortè jam* quidam. MSS. *quidem*.
447.e. Editi : *os eorum* venenum *aspidum*. At MSS. *à veneno*.
454.b. In MSS. loco *Sardicensis concilii*, constanter scriptum est *Serdicensis*: nec aliter in primis editionibus Am. &c.
459.c. In MSS. *suam conjugem* accerseret.
461.f. Am. & MSS. *tantusque fieret* nostrorum *tumultus*.
Ibid. Lov. *ut* quia *veritati prædicandæ respondere*. Delendum * *quia* : & legendum, *cui respondere*.
465.b. Lov. *in ecclesia* sancta *Bagaiensi*. Abest *sancta* à MSS. & Am.
Ibid. Plures MSS. *Januarianus* : loco, *Januarius*.
Ibid. d. Plures item MSS. *Beianum* Beianensem.
469.b. Editi : *ut locis cederent* gerebantur. Meliùs MSS. *urgebantur*.
477.g. Editi : *quanto magis* deficientes. At MSS. *deficitis*.
483.e. Aliquot MSS. *& Græco etiam nomine* malitiosam & *artificiosam*.
486.a. Editi : *de quibus celeberrima* : omisso *agitur*, quod additum hic est ex MSS.
487.d. Am. & MSS. *favemus vobis* : aliena *nobis est*.
489.c. Lov. quos *etiam in sacrilego*. Meliùs MSS. *à quo*.
Ibid. e. Verbum, *objicitis*, abest ab Am. & à MSS.
Ibid. d. MSS. *hoc* idem *possemus objicere*.
491.b. Editi : *qui post etiam baptizandum* : omisso *vos*, quod restituimus ex MSS.
492.f. Aliquot MSS. *ne in illo* schismatis sacrilegio.
493.e. Duo MSS. *& quasi* præjudicati *criminibus rei*.
495.b. Omnes MSS. *Tu quidem* cedere *videris*.
498.c. MSS. *breviter velut recolendo* reminiscendo *decursa sunt*.
503.a. Editi : *nec ipsam* invenientia *sepulturam*. At MSS. *invenientium*.
517.a. Lov. *hoc* crimen *majori numero*. At MSS. loco *crimen*, habent *tam*.
523.b. Editi : *non* irascantur. At MSS. *non irascatur*.
524.e. Editi : *communicanda hereditate cælestium* cum eis. Abest *cum* à MSS.

LIBER DE UNICO BAPTISMO.

In hujus libri recensione superiores Amerbachii, Erasmi & Lovaniensium editiones contulimus cum veteribus MSS. Vaticano uno, & Gallicanis decem, scilicet Georgiano, Victorino, Dominicano conventûs Parisiensis in vico Jacobæo, Laudunensi majoris Ecclesiæ, Sigiramnensi, Corbeiensi, Floriacensi, Michaëlino, Beccensi, & Pratellensi. : variis etiam lectionibus Belgicorum codicum, quæ in Lovaniensium editione exstant, usi sumus.

Pag. 529. e. Editi : *Dicentes* enim *se esse sapientes*. Abest *enim* à MSS. & à Græco.
531.b. Am. & MSS. *Quid* hinc *respondeant*, (vel *respondent*.)
534.f. Editi : *quod sequitur exsultans dicit* : omisso *&*, quod ex MSS. restituitur.
535.d. In MSS. *quando illo heretici* baptizantur.
538.d. Vaticanus codex : *diabolicæ* deceptionis & *præsumtionis*.

BREVICULUS COLLATIONIS,

Recognitus est denuo ad veteres editiones, destituentibus nos hic codicibus MSS.

Pag. 576. f. legendum : *& nec ad Carthaginem accederet.* Confer Appendicem hujus Tom. pag. 17. not. *h*.

LIBER AD DONATISTAS POST COLLATIONEM.

Castigatus auxilio Corbeiensis elegantissimi & antiquissimi codicis, Michaëlini ac Beccensis, nec non adhibitis lectionibus variis Belgicorum MSS. apud Lovanienses, primis tandem ac potioribus editionibus Am. Er. & Lov.

591.c. Corb. & Mich. MSS. *quem* multum *pro magno habent*. Beccensis : quodque non multum *pro magno habent*.
611.b. Editi : illud testimonium *Cypriani*. At MSS. *ab illo testimonio* &c.
Ibid. d. Editi : *quod autem* nisi *sum*. MSS. *visi*.

SERMO AD CÆSAREENSEM PLEBEM,
LIBER DE GESTIS CUM EMERITO,
& LIBRI CONTRA GAUDENTIUM DUO,

In Gallicanis MSS. desiderantur, sed hic rursum antiquarum editionum collatione emendantur.

APPENDIX

APPENDIX
NONI TOMI
OPERUM S. AUGUSTINI
IN QUO EXHIBETUR

Contra Fulgentium Donatiſtam incerti auctoris liber:

NEC NON

Excerpta & ſcripta vetera ad Donatiſtarum hiſtoriam pertinentia, quorum lectio ſuperioribus Auguſtini adversùs eoſdem hæreticos libris lucem affert.

IN SUBSEQUENTEM LIBRUM

CENSURA LOVANIENSIUM THEOLOGORUM ET BERNARDI VINDINGI.

LIBRUM hunc non esse Augustini certissimum est: nam ut præteream quòd ejus nulla in Retractationibus mentio fiat certe Augustini nec ingenium, nec eruditionem, nec eloquentiam ulla ex parte redolet. In primis enim paulò post initium, totam adversarii disputationem in tres ait divisam esse partes, quas sibi ex ordine tractandas refutandasque proponit, de uno baptismo, de horti unius fonte signato, de oleo uno quod muscæ morituræ exterminant. Quæ ineptissima est sane partitio, & Augustino indigna, ut cui contra leges dialecticorum, & supersit & desit aliquid. Nam tria illa ad unum erant unici baptismi caput redigenda: nihil verò in hac partitione dicitur de malorum contagione, de bonorum & malorum in Ecclesia commixtione, de persecutione, de codicum sacrorum traditione, de caussa Cæciliani, denique de querela imperialium edictorum, quæ tamen hoc Fulgentii libello disputantur, suntque ipsissima Donatisticæ controversiæ capita, passim ab Augustino tractata. At verò prima illa duo, quæ totis viginti capitibus exsequitur, quam variè confundit ac perturbat? Nam sub finem cap. 10. cum de baptismo ageret, subitò per occupationem sermonem injicit de contagione malorum, quo mox omisso ad baptismum revertitur: inde ad alterum rursus argumentum regressus, iterum ad baptismi relabitur quæstionem &c. Jam verò tota ipsa operis compositio atque structura quàm nihil habet solidæ carnis! quàm nihil succi & sanguinis! quàm nihil vitæ ac spiritus! certè nihil Augustini doctrinâ, genio, & copiâ dignum.

Quid quod in citandis tractandisque Scripturis non uno loco ab eo dissidet ac variat? Primùm enim cap. 16. (nisi fortè mendosus est codex noster) producit locum ex cap. 65. Isaiæ juxta vulgatam lectionem, cùm semper August. editione utatur LXX. etiam in illa ipsa scriptura. &c. Præterea illud Jeremiæ 17. Recedentes à te ſcribentur in terra: *is cap. 3. ita legisse videtur,* Recedentes à te ſcribentur in libro mortis, *quomodo arbitror non modò B. Augustinum, sed veterum præterea citasse neminem. Et sunt quidem illa Donatistæ verba, sed vel breviter saltem admonere debebat, uti facit cap. 2. non ita locutum Prophetam. Sanè facit hoc semper Augustinus. Cui simile est, quòd cùm Donatista cap. 5. Ezechielem pro Isaia nominet, auctor hic ne verbulo quidem id corrigat, quod non arbitror, ut alias numquam, dissimulaturum Augustinum. Denique cap. 18. duo proferuntur Davidis testimonia addito Psalmorum numero, cujusmodi exemplum nescio an apud Augustinum reperiatur. In Scripturis quoque exponendis haud planè cum Augustino consentit. Cap. 9. responsurus ad illud Psal. 140.* Oleum peccatoris non impinguet caput meum, *tamquam de vera ejus intelligentia adhuc incertus, ait se* interpretes malle deſuper, *(sic enim loquitur,) id est, audire quid alii de hoc loco sentiant. At verò August. lib. 2. contra Petilianum cap. 103. & lib. 3. cap. 33. & lib. 2. contra Cresc. con. cap. 24. planissimum illud & clarissimum esse ait. Cap. 12. locum olim & à Cypriano lib. 1. epist. 12. citatum,* Ab aqua aliena abſtinete, *non malè quidem ille de pudicitia conjugali dictum esse ait, secus tamen quàm Augustinus, qui maligni spiritus doctrinam hic accipit, lib. De unitate Ecclesiæ cap. 26. & lib. 6. contra Donatist. cap. 12. Cap. 2. probaturus circumcisionem Samaritanorum typum gessisse baptismi apud Donatistas administrati, detorquet huc locum ad Coloss. 2. cap. qui de circumcisione & baptismo in genere, & legitimè acceptis, haud dubiè loquitur, quomodo interpretatur & Aug. lib. 6. contra Julian. cap. 7. Denique cap. 4. cùm citasset Donatista locum Jerem. cap. 15. de aqua mendaci, non habente fidem, ad eam auctor iste prorsus nihil respondet. At non ita Augustinus, qui quoties inter adversariorum dicta occurrit, numquam abire sine responsione permittit, ut lib. 3. contra Donatist. cap. 15. lib. 2. contra Petilianum cap. 103. lib. De unitate Ecclesiæ cap. 23. & alibi.*

Quin & occurrunt quædam ab Augustini consuetudine ac dicendi ratione aliena. Nam primùm quidem cùm cap. 1 Fulgentium hunc haud obscurè suspectum sibi esse significet, tamquam absit libelli transmissi auctor, eodem tamen loco religionem *ei tribuit: quod in Gaudentio tamen notat Augustinus, lib. contra eum 1. cap. 2. & lib. 2. cap. 11. & 12. Eodem loco tribuit ei* in dilatando ingenii laudem, *quod certè hic nullum apparet. In ejus argumentis tantum agnoscit roboris ac potentiæ,* ut eis videri queat, *inquit,* veritas ipſa devinci: *at ea in suis libris Augustinus velut vana & imbecilla ridet sæpe ac contemnit. Cap. 3.* multos, *ait,* contra regulam datæ legis baptizare, *contra Augustinum, qui lib. 6. contra Donatistas cap. 25. faciliùs ait hæreticos inveniri qui prorsus non baptizent, quàm qui præscriptis à Christo verbis non utantur. Quin & cap. 4. con-*

[illegible] *ad cere ſibi ipſe videtur.* Hæretici, *inquit*, omnes licet [illegible] diſputatione diſcordent, in baptiſmi [illegible] ſollenni verbo concordant. *Cap.* 1. Donatiſtarum *appellat* baptiſma, *quod dicendum eſſe negat Auguſt.* [illegible] *lib.* 2 *contra Petilian. cap.* 57. *nec unquam ſic vocat, niſi addita mox correctione hac aut ſimili*, [illegible] Chriſti. *Cap.* 1. Certum eſt, *inquit*, quòd ſacerdotis & plebis exſecretur Deus ac deſpiciat holocauſta, ſi [illegible] fuerit conſcientia: *quod neſcio an uſquam apud Auguſt. reperias, qui inter ſacrificium* [illegible] *rem ſacram*, & [illegible] *tium diligenter diſtinguendum docet. Cap.* 1. Pertinaces, *inquit*, anathemate condemnemus, ut hactenus victores eſſe [illegible] ſimus. *Quando ſic aſpere loquitur Auguſtinus? Cap.* 17. *Donatiſtæ criminationibus reſponſurus*, conſcientiam [illegible] *opponit*, quam immunem eſſe *ait. Facit hoc nonnunquam & Auguſtinus, ut lib.* 3. *contra Petil. cap.* 2. & 10. *Lib.* 3. *contra Creſcon. cap.* 8. *ſed quanta cum modeſtia ac verecundia! Cap.* 22. Geſta *citat* Marcellini: *pro quibus ſemper Auguſtinus*, In Collatione noſtra, *inquit*, quam vobiſcum, vel cum eis habuimus: *ut lib. poſt Collat. lib. de geſtis cum Emerito. lib. contra Gaudentium*, & *alibi plus centies* &c.

Cæterum ad ſtilum quod attinet, licet in quibuſdam, ubi eſt Auguſtinum imitatus, convenire cum eo videatur, tamen res ipſa [illegible] *procul ab elegantia dictionis ejus abeſſe. Nam ut exempli gratiâ paucula quædam attingamus, cap.* 1. *ut* [illegible] *verbo* admiror, *pro* intelligo, capio, aſſequor. *Et ibidem*, tam forti, *inquit*, obice ſumſiſti. *Ac rurſus* in domo confugere [illegible] nus. *Cap* 2. vos ei per omnia ſimulatis, *inquit*, *pro* aſſimulamini. *Cap.* 9. Interpretes, *inquit*, malo deſuper: *pro eo quod dicendum erat*, Malim hic audire interpretationem aliorum. (*Cap.* 16. peſſimatur, *pro* peſſimus evadit.) *Cap.* 24. ut eos a [illegible] baſilicis depuliſſes, *pro* depelleres. *Ubi ſic unquam balbutit Auguſtinus?*

Ex his itaque quæ diximus, abunde conſtare arbitror, non eſſe librum hunc Auguſtini, immo verò prorſus eo indignum. Quiſquis tamen ejus auctor fuit, vetuſtum fuiſſe oportet, ut qui concilium illud Carthaginenſe adverſus Cæcilianum viderit, citans inde poſtremo capite Marciani ſententiam, quam nuſquam apud Auguſtinum reperias; quo vel ſolo nomine dignum librum hunc cenſeo qui locum ſuum retineat. Apparet autem & Afrum fuiſſe, nam & more gentis ejus gaudet homœoteleutis, ut cap. 9. Mel oris eſt miſericors increpatio, quam lenis adulatio. *& iterum* Oleum peccatoris, blandimentum eſt adulatoris. *Et cap.* 11. Quis non videat prophetam conjugibus pudicitiam commendaſſe, & te a veritate procul erraſſe? *Utitur & infinitivis nominum loco, ut cap.* 13. ô probare! ô errare! ô delirare! *quod & Optato & Auguſtino eſt non inſuetum. Sermo autem Donatiſtæ ſeu Fulgentii totus linguam ſapit Africanam, & Auguſtini ſæculum redolere videtur, a Petiliani ſtilo non admodum alienus. Huc uſque Lovanienſes.*

IN CAP. I.

CENSURAM *ſuperiorem Bernardus Vindingus in Critico Auguſtiniano confirmat, additque hæc à ſe obſervata* [illegible] *ſigna. Cap.* 2. *dicit auctor Donatiſtas Deum metuere ac divinam legem ſervare. Cap.* 12. *Silvanum Cirtenſem tradidiſſe Felici Caratori* ſacramenta: *qui tamen nonniſi* capitulatam argenteam & lucernam argenteam tradiderat, *uti legitur lib.* 3. *contra Creſconium c.* 29. & *lib.* 4. *c.* 56. & *infrà in Geſtis apud Zenophilum Conſularem. Cap.* 23. *ait Ananiam & Sapphiram occiſos à Petro. At Auguſt. in epiſt.* 44. *n.* 10. *ſcribit*, de novo Teſtamento oſtendi non poſſe, quòd juſtus quiſquam interfecerit aliquem. *Quod ſubjungit de Simone mago peremto, hauſit ex apocryphis libris, quorum auctoritate uti contra adverſarium noluiſſet Auguſtinus, ut intelligitur ex lib.* 13. *contra Fauſtum c.* 9. *Præterea cap.* 26. *exprobrat Donatiſtis quod tranſgrederentur* mandatum ſeniorum, *ut ſtatuerent ſuas traditiones. At Auguſtinus opponeret potius ipſa Chriſti verba Matth.* 15. 3. Quare tranſgredimini mandatum Dei propter traditionem veſtram? *Tandem librum hunc refert Vindingus inter opuſcula quæ à Vigilio Tapſenſi confecta exiſtimantur.*

CONTRA FULGENTIUM DONATISTAM,

INCERTI AUCTORIS LIBER.

CAPUT I. LIBELLUM, quem mihi religio tua, frater Fulgenti, direxit, non aſpernatus accepi: quem utrùm ipſe dictaveris, an aliunde quæſieris, non ſatis admiror. Eſt enim & hoc noſtræ religionis officium, non perſonas intendere, ſed veritatem in omnibus quærere, inventam agnoſcere, & agnitam cuſtodire. Sic enim apoſtolus Paulus dicit: Omnia probate, quod bonum eſt tenete; ab omni ſpecie mala vos abſtinete. (1. Theſſ. 5. 21.) Breviter igitur dicam quod ingenioſius litteris dilataſti. Dixiſti *unum eſſe baptiſma, quod Samaritanus, id eſt, hæreticus habere non meruit. Unum hortum concluſum, qui eſt Eccleſia, fontem habere ſignatum, de quo nullus alienus attingit. Unum oleum, quod eſt chriſma ſanctiſſimum, quod morituræ muſcæ corrumpunt, & peccatores omnino non* B *dabunt.* Contra hæc mihi in adjutorio Domini paranda reſponſio eſt, nec aliunde ſumenda, niſi ex lectione divina. Verbi ergo principium jam ſumamus, immo ipſum Verbum principium Jeſum Dominum, (Joan. 8. 25.) ducem ac principem cæleſtis militiæ teneamus, (Joſue 6.) bella geramus, & ejus manu ſacrata tubâ petamus muros validiſſimos civitatis nefariæ Jericho: id eſt altitudinem mundanæ ſapientiæ teſtamentis dominicis circumdemus, veritatis & libertatis vocibus concrepemus; adverſarios in domo Raab, id eſt, Eccleſiæ quæ nuntios ejus ſuſcipit propter mundi excidium confugere compellamus: pertinaces anathemate condemnemus, ut hactenus victores eſſe poſſimus. C Hæc ergo ex Lege adverſus Legem, ex Dei Teſtamento adverſus Dei Teſtamentum, ex veritatis fonte adverſus veritatis fontem tam obice forti prima fronte ſumſiſti, quaſi poſſit veritas à ſemetipſa devinci, aut gloria luminis ſua luce fuſcari.

CAPUT II. DONATISTA dixit. *Dominus & ſalvator noſter Jeſus Chriſtus unius baptiſmi doctor & cuſtos ne ſitientes animas per aridas lacus mentis error abduceret, perennes hauſtus ſibi eſſe* A *proclamans, in Evangelio ſuo ita teſtatus eſt, dicens: Qui ſitit, veniat & bibat, qui credit in me, ſicut Iſaias dicit.* (Joan. 7.) CATHOLICUS reſp. Non habet, *ſicut dicit Iſaias*: ſed, ſicut dicit Scriptura. Sed iſta velut impedimenta deſpiciam, ne longo ſermone utilitatem legentis excludam. DON. dixit. *Qui credit in me, ſicut dicit Iſaias, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: & ne paſſim & ubique bibi poſſe diceretur, merita aquarum ipſe diſcrevit, dum Samariæ apoſtaſiæ originem in proprio fonte damnavit. Qui biberit*, inquit, *ex hac aqua, ſitiet iterum; qui biberit ex aqua quam ego dedero, non ſitiet in æternum, ſed fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.* CATH. reſp. Hæc utique ideo poſuiſti, ut nos catholicos B quaſi Samaritanos & ſine baptiſmo demonſtrares. Jam ergo Donatiſtas in Samaritanis incipe ſpeculari. Samaritanorum dogma Regnorum libro docente tale fuit: Deum timebant, & ſimul figmenta colebant: divinam legem ſervabant, & patrum errores minimè deſerebant: circumciſionis ſignum habebant, & Iſraelitarum collegium non tenebant. (4. Reg. 17.) Hoc & vos facitis: Deum metuitis, & figmentum luteum Donatum pariter colitis. Et hic enim ex terræ pulvere figuratus eſt. Divinam legem ſervatis, & parentum errorem non relinquitis: baptiſmi habetis ſacramentum, & catholicorum non vultis habere conſortium. Ecce vos eis C per omnia ſimulatis. Sicut ergo tunc Samaritanorum circumciſio ſecundò dari non poterat, ita nunc Donatiſtarum baptiſma iterari non debet, Domino Chriſto dicente, Qui ſemel lotus eſt, non habet neceſſitatem iterum lavandi. (Joan. 13. 10.) Circumciſio enim Samaritanorum baptiſma ſignificat Donatiſtarum, dicente Apoſtolo, Circumciſi eſtis circumciſione non manu facta in exſpoliatione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti, conſepulti ei in baptiſmo. (Col. 2. 11.) Quod autem ait Dominus: *Qui biberit ex hac aqua, ſitiet iterum*

non de baptismate, sed de terreno haustu est sermo. Nam si baptisma hic vellet ostendere, nullo modo a Samaritana muliere postularet. [illegible] Samaritæ [illegible] est, sed [illegible], & usque [illegible] non fuit [illegible] illa Deo [illegible], & ipse ex eo bibit, & filii ejus, & pecora ejus.

CAPUT III. DONAT. dixit: Nunquam [illegible] pariter pangi quod ore divino meruit [illegible] præconio præmonente, Duo contra duo, & unum contra unum. Et Dominus in Evangelio: Tunc, inquit, duo erunt in agro, unus assumetur, & unus relinquetur: duæ molentes in molendino, una assumetur, & una relinquetur. Videte ergo duo genera esse baptismatum & duo præmia meritorum, duo unum [illegible] ardor exurit, & bibula siti perennes haustus excoquit: alterum quod semel potantibus* sitim vitæ perennitatem [illegible] in effossis [illegible] perpetuas ariditate ostendit, [illegible] mortuum clausit, mortis aditum patefecit, dicente Propheta: Duo mala fecit populus iste, me dereliquerunt, & effoderunt sibi lacus detritos, qui aquam non possunt portare. Et iterum: Omnes qui dereliquunt te, confundentur: recedentes a te, scribentur in libro mortis, quoniam dereliquerunt te fontem vitæ. CATH. resp. Tu unum contra unum, ego multa baptismata asserio contra unum. Etenim Paganus baptizat, & Judæus baptizat, & Sadducæus baptizat, & multi extra regulam datæ legis baptizare non cessant. Sed illud est unum quod verum, illud verum quod Christi, illud Christi quod Patris & Filii & Spiritus-sancti: hoc est verum, hoc salubre, huic nullum est comparandum. Hoc qui non accipit, ipse sibi & vitæ meritum clausit, & mortis aditum patefecit.

CAPUT IV. DONAT. dixit: Quod si, ut asseris, una fides in utroque consistit: [illegible] inter fidelem aquam & perfidam justa separatione decrevit, testante Domino per Isaiam: Quis nuntiavit vobis quia ignis ardet? Quis nuntiavit vobis locum illum æternum? Ambulans in justitia, prædicans viam rectam, odio habens facinus & injustitiam, & manus abstinens a muneribus, & gravans aures ne non audiat judicium sanguinis, & comprimens oculos suos ne videant iniquitatem, hic inhabitabit in alta spe, fortis panis illi dabitur, & aqua ejus fidelis. A cujus fide perfidiam separans, Jeremia testante, sic posuit: Ut quid insurgentes me prævalent? Plaga mea solida facta est, unde sanabor? Facta est mihi sicut aqua mendax non habens fidem. CATH. resp. Hæretici omnes licèt in sua sibi disputatione discordent, in baptismi tamen traditione sollemni verbo concordant: sicut circumcisio una, sed fide varia in Judæis & Samaritanis veteribus consistebat. Necesse est ergo sicut tunc, ita & nunc fieri oportere conversis, ut quod disputatione sola peccatur, sola iterum disputatione solvatur; ut audire de Domino possint, Jam mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis: manete in me, & ego in vobis. Omnia enim in figura contingebant illis, scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt.

CAPUT V. DONAT. dixit:* Ezechiel quoque sic dixit: Et videbunt, quia plures sunt qui averterunt aquam antiquæ piscinæ, & non adspexerunt ad eum qui fecit eam ab initio, & eum qui illam condidit non viderunt. Inaudita dementia perfidorum, nec divinis velle vocibus credere, nec Apostoli simplicem doctrinam erroris sui faucibus velle servare. CATH. resp. Absit, absit ut aquam antiquæ piscinæ, sicut vos, in partem ducamus, aut divinis eloquiis non credamus. Quod legimus, credimus; & quod credimus, prædicamus. Audi quæ sit origo nostra, & ubi ejus aqua diffusa. In Zacharia sic habes: Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem, medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare novissimum, hoc est, ab Jerusalem usque ad fines terræ: æstate & hyeme erunt; id est, omni tempore erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram: hoc est, omnia terræ Christus dominabitur, non Donatus. Hæc est possessio, hæc hæreditas Christi, quæ à sanctis colitur, & perenni fonte rigatur, de qua ei dictum est, Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Qui in ipsa est, heres adscriptus est: qui in ipsa non est, jam damnatus & morti destinatus est, Scriptura dicente, Qui egressus fuerit fores domûs tuæ, ipse sibi reus erit.

CAPUT VI. DONAT. dixit: Hinc sibi Deus unicum baptisma esse proclamat: hinc Apostolus unum cunctis dixisse confirmat, Deo per Salomonem probante: Hortus conclusus, soror mea, sponsa mea, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum. CATH. resp. Recte [illegible] genera, & vide quod ex hoc [illegible] fonte [illegible] quæ valde contra Apostolus [illegible] sunt contraria [illegible] dit contra A[illegible] populo [illegible] non pro illis valet, sed contra. Quibusdam enim est odor mortis in mortem, quibusdam vero odor vitæ in vitam. Sicut enim qui manducat & bibit sanguinem Domini indigne, judicium sibi manducat & bibit: sic & qui accipit indigne baptisma, judicium accipit, non salutem. Nam & Judas proditor bonum corpus, & Simon magus bonum baptisma Christi percepit: sed quia bono bene non usi sunt, male male utendo defecti sunt. Bonum est baptisma, bonum est Christi sanguis & corpus, bona est lex, sed si quis eâ legitime utatur. Neque enim & quia foris est, divina non est, aut quia ab alienis habetur, aliena putabitur, aut quia a malis injuste tractatur, a nobis juste damnabitur. Aqua paradisi, aqua Trinitatis est: hanc nos paradisi esse non negamus, hanc nos non perspicimus; paradisi omnino non dicimus; quæcumque foris nata est, paradisi nullo modo dicenda est: ut puta Manichæi, qui nunquam fuit in paradiso, nec sicut vos de Ecclesia foris egressus est, aquâ paradisi perfusus est, quia foris exortus est. Hic opus habet ut vivat, ne in æternum moriatur: sed ut legitimè vivat, in ipsa vivat, ne judicium manducet & bibat.

CAPUT VII. DONAT. dixit: Et contra Apostolus dixisse testatur: Unus Deus, una fides, unum baptisma. Nulla in doctrina divina variatas per omnia Dominum sequatur sermo in nullo differt a Magistro discipulus. Quem sequeretur, quem imitaretur, quem hujus flagitii arbitraris auctorem? CATH. resp. Da mihi aliquem sanctorum post Trinitatem rebaptizare, quod facis. Lege mihi, non illas scripturas, quarum auctoritatem non teneo; sed novi & veteris Testamenti, quibus utrique subjicimur. Si unum est baptisma, cur duplicas unum? Non enim aliud iteras, quàm quod invenis verum. Quoniam ergo quæ destruxistis, ea iterum reædificatis, prævaricatores vos esse monstratis.

CAPUT VIII. DONAT. dixit: Aut si unum putas cum reis aliqua permixtione conjunctum sacramentum baptismi, audi Prophetas, quibus sit rectè dispensum, dicente Salomone, Fons vitæ in manibus justi. CATH. resp. Bene de vobis Dominus dixit, qui errorem vestrum ante prævidit: Vos estis qui justificatis vos coram hominibus, Dominus autem novit corda vestra; quia quod altum est hominibus, abominabile est apud Deum. Si justus es, & fons vitæ in manu tua est, non homo, sed Deus es. Ad te confugiatur, tibi credatur, in te spes omnis vitæ ponatur, ipsum baptisma in nomine tuo detur, & de Domino taceatur. Vis scire ubi hunc fontem vitæ requiras? In Psalmo habes: Apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Non legisti: Filius malus superbos oculos habet: filius malus ipse se justum dicit,* exitus autem suos non abluet? Nisi te ut hominem reum esse cognoveris, nisi te peccatorem veraci corde clamaveris, justificari omnino non poteris, dicente Prophetâ, Dic prius iniquitates tuas, ut justificeris. Et Johannes apostolus: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est.

CAPUT IX. DONAT. dixit: Et David dicit, Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. CATH. resp. Dic ergo mihi aliquem tuorum, quem probes non esse peccatorem, ut oleum vestrum non possit esse peccatoris; cùm scriptum sit, Nullus est hominum qui non peccet. Interpretes malo desuper. Lege, ut sensum possis accipere: sic ait, Corripiet me justus in misericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non unguat caput meum. hoc est, Melior est misericors increpatio, quàm lenis adulatio: sicut & illud, Meliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici. Oleum peccatoris blandimentum est adulatoris, de quo alibi dicit: Molliti sunt sermones ejus super oleum, & ipsi sunt jacula. Oleum justi Spiritus est Dei, dicente Petro, Jesum à Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto. Desine itaque Spiritum-sanctum oleum dicere peccatoris, ne Deum incipias asserere peccatorem.

CAPUT X. DONAT. dixit: Aperta confessio perfidorum ista loca monstratur, quæ inimica præsumptione a sacrilegio sacerdote contacta polluitur, cujus sacrificium velut oleum vocis divinæ respuitur.

Isai. 66. 3. *Facinorosus, inquit, qui sacrificat mihi, velut qui canem occidat; & qui offert similaginem, quasi sanguinem porcinum; & qui offert thus in memoria, quasi blasphemus.* CATH. resp. Certum est, quod sacerdotis & plebis exsecretur Deus ac despiciat holocausta, si bona non adfuerit conscientia. Aut si de sacerdotibus solùm dictum cupis intelligi, quomodo apud vos facinorosorum non polluitur confectio sacerdotum? Dicis, *Quamdiu mali latent, inquinare non possunt: propter* Deut. 29. *quod scriptum est, Quæ occulta sunt, mihi; quæ manifesta sunt, vobis.* Si ergo quamdiu mali latent, inquinare non possunt, cur longè positas nationes, quibus nomen Donati & Cæciliani habetur incognitum, rebaptizare non times? Quis vestrûm aliquorum mala in eorum pertulit aliquando notitiam? Et si pertulisset & non probasset, in nullo prorsus obesset, juxta illud: *Quæ occulta sunt, mihi; quæ manifesta sunt, vobis.*

Caput XI. Amos. DONAT. dixit: *Adhuc ejus aquas turbidas Propheta spiritu manifestat. Imposuisti, inquit, in mare equos tuos turbantes* Osee 6. 8. *aquas multas. Me contemsit Galaad civitas, quæ operatur stulta, turbat aquas, & fortitudo tua sicut hominis piratæ.* CATH. resp. Agnosce in te tua tela converti, sicut scriptum est, Psal. 36. 15. Gladius eorum intret in corda ipsorum, & arcus eorum confringatur. Fortitudo tua, Donatista, sicut hominis piratæ, qui viribus rebaptizas, viribus in aqua pugnas, viribus in aqua necas: ista gerens pirata captus occideris, nisi conversus pœnituens, & regi Christo in Catholica militaveris.

Caput XII. DONAT. dixit: *Si ergo unico fonte Ecclesia gloriatur, utique traditorum spelunca est, quæ in aquarum multitudine extollitur, & baptismi sui ebrietate confusa, cum regibus fornica-* Apoc. 17. 1. *tur, dicente Johanne, Veni ostendam tibi damnationem meretricis magnæ sedentis super aquas multas, & inebriati sunt omnes inhabitantes terram à vino fornicationis ejus. Rogo quæ sunt aquæ multæ, nisi plura baptismata? quæ mulier fornicaria, nisi traditorum spelunca, quæ regum voluptatibus servit obnoxia, à quibus persecutionibus poculum bibens, ebria cæcitate populis miscet, & in amentiam quos rigaverit ducit? Cujus accessum sa-* Prov. 9. 18. sec. LXX. *pientissimus Salomon interdixit: Ab aqua, inquit, aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis, ut longo vivas tempore, &* Prov. 5. 18. *adjicientur tibi anni vitæ tuæ. Fons aquæ tuæ privatus sit tibi, ne quisquam extraneus communicet tibi. Solus ergo privatum non habet fontem, qui meretricis aquarum possidet multitudinem. Johannes quoque Apostolus aquarum multitudinem impro-* Apoc. 17. 15. *bat, dicens, Et dixit mihi angelus, Aquas quas vidisti, super quas sedet fornicaria illa, populi, turbæ & nationes sunt.* CATH. resp. Ut video, ubicumque aqua nominata est ma- * f. vel bene. lè, * bene baptisma credidisti. Sed in bono tibi, in malo mihi illam tribuere voluisti, ut de vobis impleretur quod 1. Tim. 1. 7. Paulus apostolus dixit, Nescientes neque quæ loquuntur, 2. Tim. 3. 8. neque de quibus affirmant. Quemadmodum enim Jannes & Mambres restiterunt Moysi, ita hi resistunt veritati. Angelus dicit, Aquas quas vidisti, populi, turbæ & nationes sunt. Et tu Angelo exponenti resistis & dicis, *Rogo quæ sunt aquæ multæ, nisi plura baptismata? quæ mulier fornicaria, nisi traditorum spelunca?* Si & traditorum vocabula cupis addiscere, habes vestros, Silvanum Cirtensem Felici Curatori sacramenta tradentem. Habes Marinum ab aquis Tibilitanis Romano Curatori tres codices offerentem. Habes Victorem Rusiccadiensem quatuor Evangelia veluti delictia comburentem, qui Cæcilianum absentem damnare ausi sunt innocentem. Hæc est spelunca latronum, hæc progenies traditorum, hæc mulier fornicaria, quæ relicto Chri- Prov. 7. 27. sto, Donato prostituit lupanaria: cujus domus juxta Salomonem secessus est mortis, cujus viæ sunt inferorum, quæ se mundam vocat, cùm sit sordibus plena: quæ se innocentem clamat, cùm sit sceleribus irretita: quæ pudenda committit, & facta sua in alteram dicit, ne prior audiat quæ commisit. De factis enim vestris catholicos infamatis, ut populos à Domino separetis. Proinde quod quasi tuos, ut ab aqua nostra se abstineant, hortaris, & dicis, *Ab aqua aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis, fons aquæ tuæ privatus sit tibi, ne quisquam extraneus communicet tibi:* quis non videat Prophetam conjugibus pudicitiam commendasse, & te à veritate procul errasse? Aut si fonti tuo communicare nullus debeat extraneus, cur extraneos quæris, cur catholicos rebaptizas?

Caput XIII. DONAT. dixit: *Claret ergo apud traditores esse multitudinem aquarum, ubi diversa schismaticum semina, ubi hæreticorum multimodæ pestes, ubi Manichæorum detestanda sordium* * f. ubi *feculenta, * vel in ubi ipsum cœnosi gurgitis lacum in æterna morte * abrepto charybdis vidit, & exterminatorum flammis edacibus animavit.* CATH. resp. O probare, [illegible] dolare! *Claret ergo apud traditores esse multitudinem aquarum, ubi diversa schismaticum semina, ubi hæreticorum multimodas pestes, ubi Manichæorum detestanda sordium feculenta:* quomodo probas nobiscum esse schismaticorum multimodas pestes? Si nobiscum essent, non hæretici, sed catholici essent.

Caput XIV. DONAT. dixit: *Audi dicentem Salomonem: Muscæ morituræ exterminant confectionem suavitatis. Oleum est ergo genuina suavitas, quæ si tactu improbo fuerit violata, fit ingrata confectione polluta. Et rectè Spiritum-sanctum immundis aliorum traditores æquatis, quod in aliena mensa improbi corruptis, & olei suavitatem immundis tactibus fœdatis.* CATH. resp. Quis tactu improbo violat, qui quod invenit servat, an qui confectum impudenter exterminat? Quando oleum vestrum tetigimus, quando Spiritum-sanctum injuriando fugavimus? Docete aliquem nostrûm in divinitatis oleum improbè cecidisse, aut Trinitatis baptisma, sicut vos, illicitè violasse. Muscæ morituræ Donatistæ circumvolant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnerata, sana pungunt, ægra lambunt, & eorum ulceribus peccatorum vermes * fundunt, quæ conscientiam mordeant, quæ animam finiant, * f. infundunt. quæ putredinem nutriant, quæ nec ipsis mortuis cadaveribus parcant. Muscæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim vivitis, qui Spiritum-sanctum efflatis.

Caput XV. DONAT. dixit: *Hoc propriè David sanctissimus, nostræ fidei regulam subministrans, edocet, idem peccatoris oleum nec salutem afferre, nec cujusquam caput debere contingere. Oleum,* Psal. 140. 5. *inquit, peccatoris non ungat caput meum. Ergo diligenti examine peccatoris requirenda persona est, si non de sacerdote sacrilego, ut profani asserunt, Dominus dixit.* CATH. resp. Cùm tu peccati conscius, audes dicere, *peccatoris requirenda persona est.* Audi quæ sit peccatoris ista persona. Apostolus dixit, Rom. 3. 23. Eccles. Omnes enim peccaverunt, & egent gloriâ Dei. Et Salomon: Nullus est hominum qui non peccet. Et Job: In angelis suis Job 4. 18. reperit pravitatem; quanto magis in filiis hominum, qui terrenum habent domicilium? Hæc est persona peccatoris: id est, omnis homo peccator. Si sacerdos es, homo es: & si homo es, peccator es. Quem te ipsum facis? Dixisti te solum esse sanctum, solum justum, solum sine peccato, solum sine macula. Dixisti tuum esse baptisma, tuum oleum sanctum, tuam mensam dominicam, tua illa omnia quæ fidelibus divinitus tribuuntur. Quid restat, nisi ut scelerate & impiè Deum te esse pronunties? Sed audi quid caput superbiæ audire meruit: Quomodo cecidisti de cælo luci- Isai. 14. 12. fer, qui manè oriebaris, qui vulnerabas gentes, qui dicebas in corde tuo, Super cælum ascendam, & super astra Dei exaltabo sedem meam, sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis, & ero similis Altissimo? Veruntamen in infernum descendes, & in profundum laci. Nisi ergo pœnitueris, nisi conversus fueris, nisi depositâ superbiâ peccatorum veniam postulaveris, audies quod & ille, quia cùm sis homo, facis te ipsum Deum.

Caput XVI. DONAT. dixit: *Similiter Dominus per Aggæum prophetam, immundos tactus inquinamenta conferre, nec pollutum quemquam posse sancire, si illicita præsumtione conetur attingere quod sanctum videat contineri, salubri expositione monstravit, dum pro nobis Prophetam cautum exhibuit. Interroga,* Agg. 2. 11. *inquit Dominus, sacerdotes dicens, Si alligaverit homo carnem sanctam in summo vestimento, & tetigerit summitas vestimenti aliquam creaturam panis, aut vini, aut olei, si sanctificatur? Et responderunt sacerdotes & dixerunt, Non. Et dixit Dominus, Si tetigerit inquinatus in anima horum aliquid, si inquinabitur? Et dixerunt sacerdotes, Inquinabitur. Et dixit Dominus, Sic & populus hic, & sic gens ista: omnis qui illuc accesserit, inquinabitur.* CATH. resp. Hoc adversùm te usus es testimonio, qui donum Dei in tuo ponis arbitrio. Si enim tactus sancti, immundi inquinamenta non tollit; vanum est quod geritur, quod conficitis, quod lavatis. *Si tetigerit, inquit, quod sanctum est, creaturam panis, aut vini, vel olei, sanctificabitur? Et responderunt sacerdotes, & dixerunt, Non.* Ubi est quod vos extollitis, quod sanctitatem vestram munditiam conferre jactatis? Aut si illud movet quod ait, *Sic populus hic, & sic gens ista; omnis qui illuc accesserit inquinabitur:* docete Aggæum, qui ista dicebat, de medio ejusdem plebis exisse ne inter eos etiam esset ipse pollutus. Tactus ille opera significat. Si sanctus, inquit, tetigerit immundum,

mundum, non sanctificabitur: Si immundus tetigerit sanctum, inquinabitur: id est, facilius sanctus qui junctus fuerit genti huic pessimæ pessimatur, quam gens ista in melius commutetur; quia proclivius ad imitationem malorum curritur, quam ad virtutes bonorum animos excitatur: sicut mellis plurimo parum absinthii injectum, velocem amaritudinem trahit; mellis vero etiamsi duplum injiciatur, non poterit ejus obtineri dulcedo. Exeundum ergo nobis est è medio malorum mente, non carne; operibus, non corpo-
Ephes. 5. 11. ribus. Nolite, inquit Apostolus, communicare operibus infructuosis tenebrarum: operibus ait, non altaribus. Scri-
Isaiæ 65. 5. ptum est enim in Isaia: Qui dicunt, recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es; isti fumus erunt in ira mea, ignis ardens tota die. Si te hominum dicta non terrent, saltem Dei minantis ira convertat.

Cap. XVII. DONAT. dixit: *Numquam latro in lucem protulit prædam, semper operarii noctis gratam bonis omnibus lucem sæpius horruerunt: solus traditor nec Dei minis frangitur, & in aliena veste improbus gloriatur. Contra quem per Sophoniam Domi-*
Soph. 1. 8. *nus proclamat, nec auditur: Erit, inquit, in die sacrificii Domini, & vindicabo in principibus, & in omnes vestitos veste aliena.* CATH. resp. Tua non timeo crimina, quia mea munita est conscientia. Quem dicis tradidisse, nomen locumque traditoris ostende. Numquam id valebis ostendere, sicut nec antea valuisti. Sed etsi aliquem protuleris, mihi
Ezech. 18. 4. obesse non poterit, dicente Domino, Anima patris mea est, anima filii mea est; anima quæ peccaverit, sola morietur. Ego tamen non in aliena veste congaudeo, qui in catholica fide semper exsulto. Illa est quam habeo, qua me in die redemit omnis misericors & benignus Pater in decore vestivit,
Luc. 15. 22. Afferte, inquit, stolam illam primam, & induite illum; quia hic filius meus mortuus erat, & revixit; perierat, & inven-
Gal. 3. 27. tus est. Illam nimirum de qua Paulus apostolus dixit, Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Hanc habeo, in hac gaudeo, in hac semper gloriosior apparebo. Hæc est quam vos aut ut latrones abstulistis, aut miseri sordidatis.

Cap. XVIII. DONAT. dixit: *In quantum enim improbitas devios errores alienis bonis cupit adstruere, & falsa catholica mendacii nebulas conatur obtegere, per colles tortuosos incedis, cui per Jeremiam Dominus contradictor obviavit: Nolite, inquit, fidere in vobis in verbis falsis, quia per omnia non proderunt vobis,*
Jerem. 7. 4. *dicentes, Templum Domini, templum Domini est. Et Dominus*
Deut. 12. 13. *in Deuteronomio: Attende tibi ne offeras holocaustomata in omni loco quemcumque videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus in tribu tua, in hac offeres holocaustomata, & ibi facies omnia quæcumque præcipio tibi hodie.* CATH. resp. Optimè, & saluti tuæ multùm conveniens testimonium posuisti: *Attende tibi ne offeras holocaustomata in omni loco quemcumque videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus in tribu tua, in hac offeras holocaustomata, & ibi facies omnia quæcumque præcipiet tibi.* Audi ergo qui sit locus electus, & quæ tribus Domini prædicata: in Psalmo CXXXI. habes: Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Hæc requies mea in sæculum sæculi, hic habitabo, quoniam præelegi eam. Item in Psalmo CXXI. Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Jerusalem. Jerusalem quæ ædificatur ut civitas. Illuc enim adscenderunt tribus, tribus Domini testimonium Israel. Hic est locus electus, hic mons sanctificatus, hæc civitas super montem posita, ita ut abscondi non possit, hæc radix catholica, hæc vitis fructifera longè latèque diffusa, quæ in Ecclesiastico
Eccli. 24. 15. clamat & dicit, In Sion fundata sum, & in Jerusalem po-
Luc. 24. 46. testas mea. Etenim oportuit pati Christum & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Rectè me argueres, si in hac hereditate maneres. At cùm in hac Dei patris hereditate non maneas, in hac Christi regis tribu non milites, cur desertor corripis militem, cur reus increpas innocentem? Et ego tibi dico, *Attende tibi ne offeras in omni loco*, hoc est, in omni hæresi, & dicas, & hic Deus, & ibi Deus est: *sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus in tribu tua*, hoc est, in tribu ejus, *ibi offeres holocaustomata tua, & ibi facies omnia quæcumque præcepta sunt tibi.* Hoc fac, & vives.

Caput XIX. DONAT. dixit: *Baptisma utique dici non potest, quod aquarum turba dispersit, quod ab Ecclesiæ fonte malitia separavit, quod sterilis unda siccavit, quod nec angelum vidit, nec prophe-*
4. Reg. 2. 19. *tam qui se mederi posset invenit, sicut in libro Regnorum quarto lethales aquas Eliseus sanctissimus discussa morte sanavit, & mutante sermone in fetus uberes meare permisit. Et dixerunt viri civitatis ad Elisæum, Ecce commoratio civitatis bona, sicut & tu Domine vides, sed aqua multa & steriles sunt hic. Et dixit Elisæus, Accipite mihi unum vas fictile, & mittite in illud sal. Et acceperunt illud: & venit ad exitus aquarum, & projecit sal & dixit, Hæc dicit Dominus, sanavi aquas istas, & non erit mors in eis neque sterilitas & sanatæ sunt aquæ usque in hunc diem.* CATH. resp. Gratias Deo Patri, qui quod futurum ostendit, in nobis fidelis implevit. Gratias, inquam, Deo Patri, qui nobis non angelos solùm, non prophetas, sicut priùs in Jericho nostram, id est, in hunc mundum, sed proprium Filium destinavit, Dominum videlicet angelorum, & principem prophetarum, qui aquarum sterilitatem, hoc est gentium infecunditatem discussa morte sanaret. Accepit vas fictile, hoc est corpus fragilitatis humanæ, sal misit, id est, sapientiâ divinâ replevit: in aquam projecit, hoc est, in Jordanem descendit: aquas suo descensu sanavit, id est, gentes suo adventu redemit: & mutante sermone Ecclesiam ex gentibus congregavit, & in fetus uberes longè latèque diffudit. Hoc in nobis impletum qui non videt, cæcus; qui non credit, insanus est. Attende uberes fetus, dic ubi hæc non sit Ecclesia, dic ubi tua, præter quam in angulo Africæ inveniatur malè collecta, tamquam sarmentum inutile, ex hac ubi præcisa est, ibi remansit, ultra extendi non potuit, quia de radice præcisa statim exaruit.

DONAT. dixit: *Accepit una civitas salutaris aquæ substan-* Caput XX.
tiam, accepit & olei dona una cum liberis vidua, nec beneficium divinum passim propheta commisit, nisi ei quam unum vas olei habere cognovit, Regnorum veritate probante. Et mu- 4. Reg. 4.
lier una ex mulieribus prophetarum clamabat post Elisæum dicens, Servus tuus vir meus mortuus est; & tu scis quomodo servus tuus erat timens Dominum: & ecce quibus debeo, venerunt accipere duos filios meos in servos. Et dixit Elisæus, Quid faciam? Indica mihi, quid est tibi in domo tua? At illa dixit, Non est mihi ancillæ tuæ aliquid in domo nisi vas unum olei. Et dixit Elisæus, Vade, pete tibi vasa de foris ab omnibus commorantibus tecum vasa copiosa, & introibis, & claudes ostium ad te & ad filios tuos, & implebis vasa oleo, & reddes debitum. Elisæus enim per veri baptismi liniamenta operatus est. Nam quia tuum non comprobo, ideo tuos fideles exsufflo. CATH. resp. Omnes enim hoc faciunt, quod & tu, omnes fideles exsufflant, dum unicum baptismi sibi vindicant sacramentum. Talem cùm inveneris, non capies, non tenebis, non isto vinculo colligabis, sed agnito signo piratico, ut tecum artem peragat, securum abire permittis.

FULGENTIUS dixit: *Absit ut abire permittam: quoniam* Caput XXI.
Deus dixit, Compelle omnes intrare, ut impleatur domus mea. Luc. 14.
Qui omnes dixit, nullum excepit. AUGUSTINUS respondit: Quid ergo facies? FULG. dixit, *Docebo illum ecclesiam meam esse certissimam.* AUG. resp. In quo? Numquid Christum qui à Patre omnes gentes accepit, ad Africanam par- Psal. 2.
ticulam tantùm remansisse monstrabis? FULG. dixit: *Dicam quod in paucis constet.* AUG. resp. Quid si & ejus paucos habebit? Omnes enim in comparatione Catholicæ paucos habent. FULG. dixit: *Ostendam quoniam hæc est vera quæ persecutionem patitur, non quæ facit.* AUG. resp. Quid si & ejus persecutionem omnino non fecit? FULG. dixit: *Insinuabo secundùm Apostolum, quòd ecclesia mea rugas & ma-* Ephes. 5.
culas sola non habeat. AUG. resp. Continuò probabitur habere. Scriptum est enim, Nemo mundus à sorde, nec si Job. 14.
unius diei fuerit vita ejus super terram. Sed quid pluribus? quolibet ingenio capies, & tenebis, quomodo suscipis qui fideles tuos forte retinxit, qui Spiritum sanctum in corde credentis exstinxit?

FULG. dixit: *Distringo illum, exsufflo, & in remissione* Cap. XXII.
peccatorum verâ aquâ baptizo. AUG. resp. Quomodo ejus peccata dimittis, cùm scriptum sit, blasphemiam Spiritus- Matth. 12.
sancti in sæculum dimitti non posse? Sed hunc omittamus, alterum videamus. Dic & Maximianistæ, æmulo tuo, quod & mihi dixisti, *Quomodo alter habere potest, si mihi soli concessum est? Aut si juri tuo assertu traditum, quare comprobas alienum?* Respondebit & iste Maximianista, Quomodo alter habere non potest, cùm & mihi sicut tibi tu probaveris esse concessum? Christianos enim meos & clericos extra ecclesiam tuam baptizatos vel ordinatos absque ulla demutatione baptismi vel honoris in integro recepisti, quod ubi * id est, in
Marcellini * gestis objectum est, refellere nullatenus valuisti. Collatione.

Item Aug. respondit: Si justus es, cur sententia tua diversa est? Cur Maximianistas suscipis, & meos fideles exsufflas? Fulg. dixit: *Quia ille meus erat.* Aug. resp. Et tu meus eras, cur in schismatico tuo pius, in catholico impius & implacabilis perseveras?

Cap. XXIII. Fulg. dixit: *Plus peccasti, & ideo in te aliter vindicatur.* Aug. resp. Quid ergo, baptisma pro vindicta ponis, & quod ad salutem promittitur, à te pro pœna tribuitur? Si in baptismo non delicta donas, sed peccata castigas; si in aqua non liberas, sed flagellas; piratam te esse apertè demonstras: & tamen quid plus peccavi, quid feci? Fulg. dixit: *Codices tradidisti, & idolis immolasti.* Aug. resp. Doce: non feci, facta tua mihi supponis. Fulg. dixit: *Pater tuus fecit.* Aug. resp. Ego patrem nescio nisi Deum. Scriptum est enim, Nolite vobis patrem vocare super terram, unus est enim Pater vester cælestis. (Matth. 23.) Fulg. dixit: *Patrem tuum dico Cæcilianum: ipse tradidit, ipse thurificavit, ipse omnia mala commisit.* Aug. resp. Lege quis illum accusavit, quis convicit, quis coram positum condemnavit? Esto, fecit quod non fecit: numquid filius pro patre damnabitur, cùm scriptum sit, Anima patris mea est, & anima filii mea est; anima quæ peccaverit, sola morietur? (Ezech. 18.) Fulg. dixit: *Tu filius ejus non quidem tradidisti, sed nobis persecutionem fecisti.* Aug. resp. Equidem non feci, credo tamen quòd mei facere potuerint. Quære caussam quare: quid si merebamini? Non enim malos persequi peccatum est; nam & sanctos & sanctum sanctorum Dominum malos legimus persecutos: dæmones namque persecutionem Domini non ferentes, clamabant, Quid nobis & tibi, Jesu Fili Dei? venisti perdere nos? (Marc. 1.) Et Paulus Elimam magum ultus est cæcitate, & blasphemum hominem tradidit satanæ. (Act. 13. 1. Tim. 1.) Et Petrus Ananiam & Saphyram ejus uxorem mendaces occidit: & Simonem magum tamdiu persecutus est, donec morte perimeret. (Act. 5. Petrus Apostolus Simonem magum castigavit.) Sed & David in persona Christi clamat & dicit, Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non convertar donec deficiant: affligam illos, nec poterunt stare. Non igitur omnis qui persecutionem passus est, justus continuò putandus est: sed qui propter justitiam passus est, ille profectò beatus est, dicente Petro, (1. Pet. 2.) Quæ enim gloria est, si peccantes colaphizati suffertis? Sed si bene facientes patimini, & patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum.

Cap. XXIV. Fulg. dixit: *Sancti quos memoras, edicta judicum sæcularium non meruerunt, quod vestri fecerunt.* Aug. resp. Licet, an non licet? Si licet, de licito murmurare non decet: si non licet, tuum crimen emenda, dum licet. Maximianistas enim schismaticos tuos, sicut gesta declarant, & auctoritatibus judicum sæcularium, & adminiculis ordinum * virorum, & exsecutione militum diversorum, institutis defensoribus ecclesiæ persecutus es, ut eos à suis basilicis depulisses. Qui me increpas, cur non te ipsum primùm emendas? (* f. tuis viris.)

Cap. XXV. Fulg. dixit: *Ideo schismaticis nostris basilicas tulimus, ut veræ ecclesiæ redderemus.* Aug. resp. Hoc & nostri fecerunt vobis, suis schismaticis tulerunt, & matri Catholicæ reddiderunt. Quod vestri fecerunt pro pace Donati, hoc nostri fecerunt pro pace corporis Christi.

Cap. XXVI. Fulg. dixit: *Vos estis schismatici, qui & thurificastis & codices tradidistis.* Aug. resp. Efficiamur infirmis infirmi, ut infirmos lucrificiamus. Video quòd fieri non potest, pars Donati totum Christi corpus devicit; angulus Africanus, orbem terrarum exclusit; gens una universas gentes * adduxit; sarmentum de vite præcidit, & ramusculos arborum amputavit. (* f. addixit; id est, damnavit.) Saltem priorum tuorum circa nos constitutas servares leges; non rebaptizares, sed per pænitentiam errantium, ut æstimas, animas liberares. Relege decisa patrum tuorum, & vide quid de traditoribus, thurificatis & schismaticis, quum adversùs Cæcilianum Carthaginem conspirati venissent, fieri oportere decreverunt. Marcianus vellet inter ceteros talem sententiam protulit dicens, quam utique septuaginta qui aderant non improbabant. (Marcianus in Carthag. concilio contra Cæcilianum sententia.) *In Evangelio suo*, inquit, *Dominus ait: Ego sum vitis vera, & pater meus agricola, omnem palmitem in me non afferentem fructum, excidet & projiciet, & omnem manentem in me & fructum ferentem purgat illum.* (Joan. 15.) *Sicut ergo palmites infructuosi amputati projiciuntur: ita thurificati, traditores, & qui in schismate à traditoribus ordinantur, manere in Ecclesia Dei non possunt, nisi cognito ululatu suo per pænitentiam reconcilientur. Unde Cæciliano in schismate à traditoribus ordinato non communicare oportet.* Hæc est patrum tuorum fixa sententia. Ecce, quod absit, nos tradidimus, nos thurificavimus, nos schismata commisimus; cur transgredimini mandatum seniorum, ut vestras traditiones statuatis? *Sicut palmites*, inquit, *infructuosi amputati projiciuntur: ita thurificati, traditores, & qui in schismate à traditoribus ordinantur, manere in Ecclesia Dei non possunt, nisi cognito ululatu suo per pænitentiam reconcilientur*: per pænitentiam, non per tinctionem. Si dignaris, vel tui te principes vincant, aut illorum confirma decreta, & tua depone figmenta: aut si tua vis valere statuta, illos errasse pronuntia. Apud nos veritas regnat, cur traditio vestra discordat? Salvator in Evangelio sic ait: Omne regnum in se ipsum divisum non stabit, sed desolabitur. (Matth. 12.)

EXCERPTA ET SCRIPTA VETERA

AD DONATISTARUM HISTORIAM PERTINENTIA,

quorum lectio superioribus Augustini contra eosdem hæreticos libris lucem affert.

Origo schismatis Donatiani.

(Ex Optato lib. 1. ad veterem codicem Germanensem recensito & correcto.)

PRIMO loco audi, qui fuerint traditores, & plenius auctores schismatis disce. In Africa duo mala & pessima admissa esse constat: unum in traditione, alterum in schismate: sed utraque mala & uno tempore, & iisdem auctoribus videntur esse commissa. Debes ergo, frater Parmeniane, discere, quod intelligens ignorare. Nam ferme ante annos LX. & quod excurrit, per totam Africam persecutionis est divagata tempestas; quæ alios fecerit martyres, alios confessores; nonnullos [a] funesta prostravit in morte, latentes dimisit illæsos. Quid commemorem laicos, qui tunc in Ecclesia nulla fuerant dignitate [b] suffulti? Quid ministros plurimos: quid diaconos in tertio? quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? Ipsi apices & principes omnium, aliqui episcopi illius temporis, ut damno æternæ vitæ, istius incertæ lucis moras brevissimas compararent, instrumenta divinæ legis impiè tradiderunt. Ex quibus erant Donatus Masculitanus, Victor Rusiccadensis, Marinus ab aquis Tibilitanis, Donatus Calamensis, & homicida Purpurius [c] Limatensis, qui interrogatus de filiis sororis suæ, quòd eos in carcere Milei necasse diceretur, confessus est, dicens, *Et occidi, & occido, non eos solos, sed & quicumque contra*

a Germanensis vetus codex, *funestam prostravit in mortem.*
b Verbum *suffulti* abest à Germanensi codice.
c In eod. codice, *Limatensis,*

me fecerit. Et [a] Menalus, qui ne thurificasse à suis civibus probaretur, oculorum dolorem fingens ad consessum suorum procedere trepidavit. Hi & ceteri, quos principes tuos fuisse paulò pòst docebimus, post persecutionem [b] apud Cirtam Civitatem (quia basilicæ necdum fuerant restitutæ) in domum Urbani Carisi consederunt die III. Iduum Maiarum, sicut scripta * Nundinarii tunc diaconi testantur, & vetustas membranarum testimonium perhibet, quas dubitantibus proferre poterimus. Harum namque plenitudinem [c] in novissima parte istorum libellorum, ad implendam fidem adjunximus. Hi episcopi interrogante Secundo Tigisitano, tradidisse se confessi sunt. Et cùm ipse Secundus à Purpurio increparetur, quod & ipse diu apud [d] Stationarios fuerit, & non fugerit, sed dimissus sit, non sine caussa dimissum fuisse, nisi quia tradiderat: jam omnes [e] erecti cœperant murmurare. Quorum spiritum Secundus metuens consilium accepit à filio fratris sui Secundo minore, ut talem caussam Deo servaret. Consulti sunt qui remanserant, id est Victor [f] Garbiensis, Felix à Rotario, & Nabor à Centurion. Hi dixerunt talem caussam Deo debere servari. Et dixit Secundus, *Sedete omnes*: tunc dictum est ab omnibus, *Deo gratias*. Et sederunt. Habes ergo, frater Parmeniane, qui manifestò fuerint traditores. Deinde non post longum tempus iidem ipsi, tot & tales ad Carthaginem profecti traditores, [g] thurificati, homicidæ, Majorinum, cujus tu cathedram sedes, post ordinationem Cæciliani ordinaverunt schisma facientes. Et quoniam traditionis reos principes vestros fuisse monstratum est, consequens erit, ostendere eosdem fuisse & auctores schismatis. Quæ res ut clara & manifesta esse omnibus possit, ostendendum est, ex qua radice sese usque in hodiernum erroris protenderint rami, & ex quo fonte rivulus iste maligni liquoris occultè serpens usque in tempora nostra manaverit. Dicendum est, unde, & ubi, & à quibus ortum constet hoc alterum malum, quæ convenerint caussæ, quæ fuerint operatæ personæ, qui auctores hujus mali, qui nutritores, à quibus sint inter partes de Imperatore postulata judicia, qui sederint judices, ubi sit actum concilium, quæ sint prolatæ sententiæ. De divisione agitur: & in Africa, sicut & in ceteris provinciis, una erat Ecclesia, antè quàm divideretur ab ordinatoribus Majorini, cujus tu hereditariam cathedram sedes. Videndum est, quis in radice cum toto orbe manserit, quis foras exierit, quis cathedram sederit alteram, quæ antè non fuerat; quis altare contra altare erexerit, quis ordinationem fecerit salvo altero ordinato; quis jaceat sub sententia Johannis apostoli, qui dixit multos antichristos foras exituros: *Quia non erant*, inquit, *nostri; nam si essent nostri, mansissent nobiscum.* Ergo qui in uno manere cum fratribus noluit, hæreticos secutus, quasi antichristus foras exivit. Hoc apud Carthaginem post ordinationem Cæciliani factum esse, nemo est qui nesciat: per Lucillam scilicet, nescio quam, feminam factiosam, quæ ante concussam persecutionis turbinibus pacem, dum adhuc in tranquillo esset Ecclesia, cùm correptionem archidiaconi Cæciliani ferre non posset, quæ ante spiritalem cibum & potum, os nescio cujus martyris, si tamen martyris, libare dicebatur; & cùm præponeret calici salutari os nescio cujus hominis mortui, & si martyris, sed necdum vindicati, correpta, cum confusione discessit irata. Irascenti & dolenti, ne disciplinæ succumberet, succurrit subitò persecutionis innata tempestas. Iisdem temporibus Felix quidam diaconus, qui propter famosam nescio quam de tyranno Imperatore tunc factam epistolam, appellatus est, periculum timens apud Mensurium episcopum delituisse dicitur. Quem cùm postulatum Mensurius publicè denegaret, relatio missa est. Rescriptum venit, ut si Mensurius Felicem diaconum non redidisset, ad palatium dirigeretur. Conventus non leves patiebatur angustias. Erant enim Ecclesiæ ex auro & argento plurima ornamenta, quæ nec defodere terræ, nec secum portare poterat. Quæ quasi fidelibus senioribus commendavit, commemoratorio facto, quod cuidam aniculæ dedisse dicitur: ita ut si ipse non rediret, reddita pace Christianis, anicula illa illi redderet, quem in episcopali cathedra sedentem inveniret. Profectus caussam dixit: jussus est reverti: ad Carthaginem pervenire non potuit. Tempestas persecutionis peracta & definita est: jubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio libertas Christianis est restituta. Botrus & [h] Celesius, ut dicitur, apud Carthaginem ordinari cupientes, operam dederunt, ut absentibus Numidis soli vicini episcopi peterentur, qui ordinationem apud Carthaginem celebrarent. Tunc suffragio totius populi Cæcilianus eligitur, & manus ei imponente Felice Autumnitano episcopus ordinatur. Botrus & Celesius de spe sua dejecti sunt. Tunc brevis auri & argenti sedenti Cæciliano, sicuti delegatum à Mensurio fuerat, traditur, adhibitis testibus. Convocantur suprà memorati seniores, qui faucibus avaritiæ commendatam ebiberant prædam: cùm reddere cogerentur, subduxerunt communioni [i] pedem. Non minùs & ambitores, quibus ordinari non contigit: nec non & Lucilla, quæ jam dudum ferre non potuit disciplinam, cum omnibus suis, potens & factiosa femina, communioni misceri noluit. Sic tribus convenientibus caussis & personis factum est, ut malignitas haberet effectum. Schisma igitur illo tempore confusæ mulieris iracundia peperit, ambitio nutrivit, avaritia roboravit. Ab his tribus personis contra Cæcilianum caussæ confictæ sunt, ut vitiosa ejus ordinatio diceretur. Ad secundum Tigisitanum [k] missum est, ut Carthaginem veniretur. Proficiscuntur omnes suprà memorati traditores: suscepti hospitio ab avaris, ab ambitoribus, ab iratis, non à catholicis, quorum petitione Cæcilianus fuerat ordinatus. Interea ad basilicam, ubi cum Cæciliano tota [l] civica frequentia fuerat, nullus de suprà dictis accessit. Tunc à Cæciliano mandatum est, *Si est quod in me probetur, exeat accusator & probet.* Illo tempore à tot inimicis nihil in illum potuit confingi: sed de ordinatore suo, quod ab iis falsò traditor diceretur, meruit infamari. Iterum à Cæciliano mandatum est, ut *si Felix in se*, sicut illi arbitrabantur, *nihil contulisset, ipsi tamquam adhuc diaconum ordinarent* Cæcilianum. Tunc Purpurius solitâ malitiâ fretus, quasi & Cæcilianus filius sororis ejus esset, sic ait: *Exeat huc quasi ut imponatur illi manus in episcopatu, & quassetur illi caput de pœnitentia.* His rebus compertis tota Ecclesia Cæcilianum tenuit, ne se latronibus tradidisset. Illo tempore aut reus debuit expelli, aut communicari debuit innocenti. Conferta erat ecclesia populis: plena erat cathedra episcopalis: erat altare loco suo, in quo pacifici episcopi retrò temporibus obtulerunt, Cyprianus, [m] Carpophorus, Lucianus & ceteri. Sic exitum est foras, & altare contra altare erectum est: & ordinatio illicita celebrata est; & Majorinus, qui lector in diaconio Cæciliani fuerat, domesticus Lucillæ, ipsâ suffragante episcopus ordinatus est à traditoribus, qui in concilio Numidiæ, ut superiùs diximus, crimina sua sibi confessi sunt, & indulgentiam sibi invicem tribuerunt. Manifestum est ergo exisse de Ecclesia & ordinatores qui tradiderunt, & Majorinum qui ordinatus est. Interea de suorum criminum fonte, qui apud eos è multorum flagitiorum venis exuberaverat, unum traditionis convicium in ordinatorem Cæciliani derivandum esse putaverunt: providentes quòd fama duas res similes uno tempore loqui non posset, ut crimina in silentium mitterent sua, vitam infamare conati sunt alienam: & cùm possent ipsi ab innocentibus argui, innocentes arguere studuerunt, mittentes ubique litteras, livore dictante conscriptas, quas inter ceteros actus habemus in * posterum. Adhuc Carthagine positi præcesserunt se epistolis suis, ut rumoribus falsis cunctorum auribus insererent mendacium, sparsâ famâ per populos. Et dum de uno celebrata sunt falsa, suprà dictorum verissima crimina sub silentio latuerunt. Frequenter solet erubesci de crimine, sed illo tempore non fuit cui erubesceretur: quia præter paucos catholicos peccaverant universi; & [n] quasi imago fuerat innocentiæ, inter multos nefas admissum. Parum erat tra-

Anno Christi 303.

* V. infrà, Gesta apud Zenophilum consularem.

1. Johan. 2, 19.

Anno Christi 311.

Anno Christi 311.

* id est, in posteriore parte voluminis.

a *Menalius*, in Germanensi MS. Vide infrà epist. Constant. ad Celsum.

b *Persecutionem traditorum codicum*, appellat Augustinus in lib. 3. contra Cresconium c. 26. & Cirtensis illius concilii tempus notat in Brevic. Collat. 3. c. 17.

c In Optati editis additur *rerum*. Abest à Germ. cod. ut subintelligatur, *membranarum*.

d Germanensis MS. *apud Stationarium*, singulari numero.

e Ita ex usis, *omnes haeretici*. Emendantur ex MS Germ.

f Germanensis MS. *Victor Garbensis*, *Felix à Rotario*, *& Nabor à Centurionis*.

g In editis, *conjurati*. Aptiùs in Germ. MS. *thurati*, seu *thurificati*. Vide paulò suprà lib. contra Fulgentium Donatist. c. 26. pag. 12.

h Germanensis vet. cod. constanter, *Celestius*. Et sic ipse Augustinus in Psalmo Abecedario contra Donatistas.

i Sic Germanensis MS. At Editi, *subduxerunt communioni plebem*: minùs rectè, si quidem mox dictum est, *totam civicam frequentiam cum Cæciliano fuisse* contra schismaticos congregatam.

k In Germ. cod *scriptum est*.

l Sic Germ. MS. At editi, *tota civitas in frequentia fuerat*.

m Ex Germanensi MS. additur *Carpophorus*, qui omissus erat in excusis.

n Excusi, *& quod imago fuerat*. Castigantur ad Germant. MS.

ditionis facinus, quod per Donatum Mascilitanum & ceteros supra dictos constabat admissum: etiam ingens flagitium schismatis traditioni junxerunt. Vides ergo Parmeniane hæc duo crimina, tam mala, tam gravia, traditionis & schismatis, ad tuos principes pertinere.

Exemplum epistolæ ad Cæcilianum, qua Constantinus pecunias ecclesiis donat.

CONSTANTINUS AUGUSTUS CÆCILIANO episcopo Carthaginensi.

Euseb. histor. ecclesiast. lib. 10.

QUANDOQUIDEM placuit nobis, ut per omnes provincias Africæ, Numidiæ, & utriusque Mauritaniæ, certis quibusdam legitimæ & sanctissimæ religionis Catholicæ ministris ad sumtus necessarios aliquid præberetur; litteras dedi ad Ursum virum Perfectissimum Rationalem Africæ, eique significavi, ut ter mille folles tuæ gravitati numerari curaret. Tu itaque ubi prædictam pecuniæ quantitatem acceperis, operam dabis, ut cunctis supra memoratis juxta brevem ab Hosio ad te directum ea pecunia dividatur. Quòd si fortè ad meum erga vos omnes hac in parte studium explendum deesse aliquid intellexeris, sine cunctanter quidquid nec [illegible] tibi videbitur, ab Heraclida Procuratore prædiorum nostrorum petere debes. Nam & ipsi coram mandavi, ut si quid pecuniæ gravitas tua ab ipso postularet, absque ulla dubitatione dinumerandum tibi curaret. Et quoniam accepi quosdam non satis compositæ mentis homines id agere, ut sanctissimæ & catholicæ Ecclesiæ populum improba atque adulterina falsitate corrumpant, scias me Anulino Proconsuli & Patritio Vicario Præfectorum coràm hæc dedisse mandata, ut inter cetera hujus rei competentem curam gerant; nec si quid ejusmodi agatur, negligere ac dissimulare sustineant. Itaque si quos ejuscemodi homines in hac amentia perseverare conspexeris, absque ulla hæsitatione supradictos judices adibis; idque ipsis referes, ut in eos, quemadmodum ipsis coràm mandavi, animadvertant. Divinitas summi Dei multis annis te servet.

Ut Clerici Ecclesiæ Catholicæ, cui præest Cæcilianus, ab omnibus publicis functionibus immunes sint.

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS ANULINO.

Euseb. histor. ecclesiast. lib. 10.

AVE Anuline carissime nobis. Cùm ex multis rebus constet, religionem illam in qua summa divinæ majestatis reverentia custoditur, spretam quidem maxima reipublicæ importasse discrimina, eamdem verò ritè susceptam & custoditam & nomini Romano maximam prosperitatem, & cunctis mortalium rebus, divinâ id tribuente beneficentiâ, præcipuam felicitatem contulisse: placuit ut homines illi, qui cum debita sanctimonia & assidua hujus legis observantia ministerium suum divinæ religionis cultui exhibent, laborum suorum mercedem reportent, Anuline carissime nobis. Quapropter eos homines, qui intra provinciam tibi creditam in Ecclesia catholica cui Cæcilianus præest, huic sanctissimæ religioni ministrant, quos Clericos vocare consueverunt, ab omnibus omnino publicis functionibus immunes volumus conservari, ne errore aliquo aut casu sacrilego à cultu summæ divinitati debito abstrahantur; sed ut potiùs absque ulla inquietudine propriæ legi deserviant. Quippe his summam venerationem divino numini exhibentibus, maximum inde emolumentum reipublicæ videtur accedere. Vale Anuline carissime ac desideratissime nobis.

Relatio Anulini.

AUGUSTIS NOSTRIS ANULINUS V. C. Proconsul Africæ.

Relatio An. ... apud Augustinum epist. 68. & in Collatione Carth. ...

SCRIPTA cælestia majestatis vestræ accepta atque adorata, Cæciliano & his qui sub eodem agunt, quique Clerici vocantur, devotio mea apud Acta parvitatis meæ insinuare curavit, eosdemque hortata est, ut unitate consensu omnium facta, cum omni omnino munere indulgentiâ majestatis vestræ liberati esse videantur, Catholicâ custoditâ, sanctitati legis debitâ reverentiâ ac divinis rebus inserviant. Verùm post paucos dies exstiterunt quidam adunata secum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent; quique fasciculum in aluta signatum, & libellum sine signo obtulerunt dicationi meæ; atque impendio postularunt, ut ad sacrum & venerabilem Comitatum numinis vestri dirigerem: quæ manente Cæciliano in statu suo, subjectis eorumdem actis, quo cuncta majestas vestra possit dignoscere, parvitas mea dirigere curavit. Transmisi libellos duos, unum in aluta suprascriptum ita: *Libellus Ecclesiæ catholicæ criminum Cæciliani, traditus à parte Majorini*. Item [a] alium sine sigillo cohærentem eidem alutæ. Datum die XVII. Kal. Maias, Carthagine, Domino nostro Constantino Augusto tertiùm consule.

Anno Christi 313.

Episcoporum partis Majorini PRECES AD CONSTANTINUM.

Ex Optato lib. 1. De hiis precibus August. epist. 152. & 166.

ROGAMUS te, ó Constantine optime Imperator, quoniam de genere justo es, cujus pater inter ceteros imperatores persecutionem non exercuit; & ab hoc facinore immunis est Gallia: nam in Africa inter nos & ceteros episcopos contentiones sunt. petimus ut de Gallia nobis judices dari præcipiat pietas tua. Datæ a Luciano, Digno, Nasutio, Capitone, Fidentio, & ceteris episcopis partis [b] Donati.

Ut Romæ concilium habeatur pro unitate & concordia Ecclesiarum.

CONSTANTINUS AUGUSTUS MILTIADI Episcopo urbis Romæ & MARCO.

Euseb. lib. 10. histor. eccles. c. 5.

QUONIAM hujusmodi plures [c] chartæ à V. C. Anulino Africæ Proconsule ad me sunt missæ, in quibus continetur Cæcilianum Carthaginensis urbis episcopum à quibusdam collegis suis per Africam constitutis, multis de rebus insimulari. Quod quidem permolestum mihi videtur, in istis provinciis quas divina providentia meæ devotioni spontanea deditione tradidit, & in quibus maxima est populi multitudo, plebem quasi in duas partes divisam ad deteriora deflectere, & Episcopos inter se dissentire. Placuit mihi ut idem Cæcilianus unà cum decem Episcopis qui accusare ipsum videntur, & cum decem aliis quos ipse ad suam caussam necessarios esse judicaverit, Romam naviget; quatenus ibi coram vobis, & coram Reticio, Materno, ac Marino collegis vestris, quos eâ caussâ Romam properare jussi, possit audiri, quemadmodum sanctissimæ legi convenire optimè nostis. Porrò ut totius negotii plenissimam valeatis haurire notitiam, exempla libellorum ab Anulino ad me missorum litteris meis subjecta ad collegas vestros supradictos transmisi. Quibus lectis perpendet gravitas vestra, quonam modo suprà memorata controversia accuratissimè dijudicanda sit, & ex præscripto justitiæ terminanda. Siquidem nec tuam sedulitatem latet, tantam à me reverentiam sanctissimæ Ecclesiæ catholicæ exhiberi, ut generaliter nullum schisma aut dissidium ullibi à vobis relinqui velim. Divinitas summi Dei multis vos annis servet, Carissime.

De Romano concilio sub Miltiade.

Ex Optato lib. 1.

DATI sunt [d] judices, Maternus ex Agrippina civitate, Reticius ab Augustoduno civitate, Marinus Arelatensis. Ad urbem Romam ventum est ab iis tribus Gallis, & ab aliis quindecim Italis. Convenerunt in domum Faustæ in Laterano, Constantino [e] ter & Licinio ter Coss. sexto Nonas Octobris die sextâ feriâ. Cùm consedissent Miltiades episcopus urbis Romæ, & Reticius & Maternus & Marinus episcopi Gallicani, & Merocles à Mediolano,

Anno Christi 313.

a Forte ipse est libellus precum hic subsequentium, quas episcopi partis Majorini ad Constantinum miserunt.
b Henricus Valesius putat legendum à parte Majorini. quod non nisi postea dicta sit pars Donati. Testatur Augustinus in epist. 68. n. 1. quod pars Donati, prius apud Carthaginem pars Majorini dicebatur.
c Videlicet libellus ille criminum Cæciliani datus à parte Majorini, de quo supra in relatione Anulini.
d In Germanensi ms. loco judices, legitur præpositi.
e In eod. cod. Constantino quarto & Licinio ... Nonas Octobris. Apud Augustinum in lib. post Collationem cap. 33. Constantino ter & Licinio iterum Coss. &c.

lano, [a] Florentius a Cæſena, Zoticus a Quintiano, Stennius ab Arimino, Felix a Florentia Tuſcorum, Gaudentius a Piſis, Conſtantius a Faventia, Proterius a Capua, Theophilus a Benevento, Sabinus a Terracina, Secundus a Præneſte, Felix [b] a tribus tabernis, Maximus [b] ab Oſtia, Evandus ab Urſino, Donatianus a foro Claudii: hi cum decem & novem conſediſſent epiſcopis, cauſa Donati & Cæciliani in medium miſſa eſt. A ſingulis in * Donatum dictæ ſunt ſententiæ: Quod confeſſus ſit ſe rebaptizaſſe, & epiſcopis lapſis manum impoſuiſſe, quod ab Eccleſia alienum eſt. Teſtes inducti a Donato, confeſſi ſunt ſe non habere in Cæcilianum quod dicerent. Cæcilianus omnium ſupra memoratorum ſententiis innocens eſt pronuntiatus, etiam Miltiadis ſententia, qua judicium [c] clauſum eſt his etiam verbis: *Cum conſtiterit Cæcilianum ab iis qui cum Donato venerunt, juxta profeſſionem ſuam non accuſari, nec à Donato convictum eſſe in aliqua [d] parte conſtiterit, ſua communioni eccleſiaſticæ integro ſtatu retinendum merito eſſe cenſeo.* Sufficit ergo & Donatum tot ſententiis percuſſum eſſe, & Cæcilianum tanto judicio eſſe purgatum. Et tamen Donatus appellandum eſſe [e] ab epiſcopis credidit. Ad quam appellationem Conſtantinus imperator ſic reſpondit: [f] *O rabida furoris audacia! Sicut in cauſſis Gentilium fieri adſolet, [g] appellationem interpoſuerunt.*

* Donatum à Cæcilio impug. in Aug. in Brevic. Collat. d. 3. c. 12. & 17.

Eunomius & Olympius epiſcopi in Africam miſſi, Carthaginenſibus com... partem Donati declarant ubi ſit Catholica, & ſententiam a concilio Romano pro Cæciliano dictam corroborant.

Ex Optato ibidem.

EOdem tempore idem Donatus petiit, ut ei reverti [h] licuiſſet, & nec ad Carthaginem accederet. Tunc à Filumino ſuffragatore ejus Imperatori ſuggeſtum eſt, ut bono pacis Cæcilianus [i] Brixiæ retineretur: & factum eſt. Tunc duo epiſcopi ad Africam miſſi ſunt, Eunomius & [k] Olympius. Venerunt, & apud Carthaginem fuerunt per dies [l] quadraginta, ut pronuntiarent ubi eſſet Catholica. Hoc [m] ſeditioſa pars Donati fieri paſſa non eſt. De ſtudio partium ſtrepitus quotidiani ſunt habiti. Noviſſima ſententia eorumdem epiſcoporum Eunomii & Olympii talis legitur, ut dicerent illam eſſe Catholicam, quæ eſſet in toto terrarum orbe diffuſa; & ſententiam decem & novem epiſcoporum jam dudum datam diſſolvi non poſſe. Sic communicaverunt clero Cæciliani, & reverſi ſunt. De his rebus habemus volumina actorum. Quòd ſi quis voluerit, in noviſſimis partibus legat. Inter hæc Donatus ultro prior ad Carthaginem rediit. Quo audito Cæcilianus ad ſuam plebem properavit. Hoc modo iterum renovatæ ſunt partes. Conſtat tamen & Donatum tot ſententiis eſſe percuſſum, & Cæcilianum innocentem totidem ſententiis pronuntiatum.

Purgato in Urbe Cæciliano, Felix in Africa purgari jubetur.

Ex Optato ibidem.

SED quia in ipſa cauſſa, jam dudum in Catholica duorum videbantur laborare perſonæ, & Ordinati & Ordinatoris; poſt quàm Ordinatus in Urbe purgatus eſt, purgandus adhuc remanſerat Ordinator. Tunc Conſtantinus ad [n] Ælianum proconſulem ſcripſit, ut remotis neceſſitatibus publicis, de vita Felicis Autumnitani publicè quæreretur. [o] Sedit id cui erat injunctum. Inducti ſunt Claudius Saturianus Curator reipublicæ qui fuit tempore perſecutionis in civitate Felicis, & Curator præſentis tunc temporis quando cauſſa flagitabatur Callidius Gratianus, & Alfius Cæcilianus magiſtratus: ſed & [p] Superius Stationarius perductus, & Ingentius ſcriba publicus pependit ſub metu imminentium tormentorum. Reſponſis omnium nihil tale inventum eſt, quod vitam Felicis epiſcopi ſordidare potuiſſet. Habetur volumen actorum, in quo continentur præſentium nomina, qui fuerunt in cauſſa, id eſt Claudi. Saturiani Curatoris, & Cæciliani magiſtratus, & Superii Stationarii, & ſcribæ Ingentii, & Solonis officialis publici illius temporis. poſt quorum reſponſa a ſupra memorato proconſule hæc pars ſententiæ dicta eſt. *Felicem autem religioſum epiſcopum &c.*

---

* GESTA PROCONSULARIA

quibus abſolutus eſt Felix.

* Aliàs, ...

Deſunt plurima

. . . .

. . . . . in municipio Autumnitanorum Galatius Duumvir dixit, Quoniam præſens es, Cæciliane, audi literas domini mei Ælii Paulini viri ſpectabilis agentis Vicariam Præfecturam, quid jubere ſit dignatus ſecundùm epiſtolam ad nos datam, quæ declarare te compellit, & ſcribam quem habuiſti tunc temporis administrationis tuæ, & tabularium. Sed quoniam tabularius ejus temporis vita functus eſt, & omnes actus adminiſtrationis tuæ, ſecundùm fidem litterarum ejuſdem mei Domini, tecum perferre debebis, & ad Coloniam Carthaginienſem cum ſcriba tuo proficiſci neceſſe eſt: præſens eſt Curator, ſub cujus præſentiam vos compellimus: quid ad hoc reſpondes? Cæcilianus dixit, Mox ad me epiſtolam Ælii Paulini viri ſpectabilis agentis Vicariam Præfecturam pertuliſtis, ſtatim ad ſcribam Miccium miſi, ut veniret, ut acta ipſius temporis confecta mihi obtuliſſet, & uſque adhuc inquirit: quoniam non modicum tempus eſt, ex quo Duumviratum adminiſtravi: anni ſunt XI. Itaque cùm invenerit, parebo tanto præcepto. Galſienus Duumvir dixit, Tua intereſt, juſſioni parere: vides enim juſſionem eſſe ſacram. Cæcilianus dixit, Devotus ſum tanto præcepto. Item, cùm paulo poſt ſcriba Miccius ſuperveniſſet, Fuſcius Duumvir dixit, Audiſti & tu Micci, quòd & tu unà cum Cæciliano neceſſarius es ire ad officium viri ſpectabilis Vicarii, inſtructionem ejus temporis ut vobiſcum perferatis. Ad hæc quid dicis? Miccius reſpondit, Magiſtratus ſuppleto anno omnes actus ſuos domum ſuam tulit: ſi mei in cera poſſint inveniri inquiro. Et cùm quæreret, Quintus Siſenna Duumvir dixit Quod cognovit officium, reſpondit. Apronianus dixit. Si omnes actus ſuos tulerat magiſtratus, unde acta, quæ tunc emiſſa erant, vel confecta tanto tempore? Et cùm diceret, Ælianus Proconſul dixit, Et mea interrogatio, & ſingularum perſonarum reſponſio actis continetur. Ageſilaus dixit, Sunt præterea & aliæ epiſtolæ huic rei neceſſariæ: intereſt ut legantur. Ælianus proconſul dixit, Lege Cæciliano audiente, ut agnoſcat an ipſe dictaverit. Ageſilaus recitavit. * . . . . & Anniano conſulibus [q] XIV. Kal. Septembris in jure apud Aurelium, Didymum, Speretium ſacerdotem Jovis Optimi Maximi Duumvirum * recitavit. Splendidæ coloniæ Carthaginenſium Maximus dixit, Loquor nomine ſeniorum Chriſtiani populi catholicæ legis. Apud maximos Imperatores, cauſſa agenda erit contra Cæcilianum & Felicem, qui principatum ejuſdem legis omnia conatur invadere. Contra ipſos documenta criminum ejus conquiruntur. Nam cùm perſecutio eſſet indicta Chriſtianis, id eſt, ut ſacrificarent, aut quaſcumque ſcripturas haberent, incendio traderent, Felix qui tunc Epiſcopus fuit Autumnis, conſenſum adtulerat, ut de manu Galatii ſcripturæ traderentur, ut igni concremari poſſent, & erat tunc temporis magiſtratus Alfius Cæcilianus, quem præſentem videre dignaris. Et quoniam ejus temporis officium incumbebar, ut ex juſſione Proconſulari omnes ſacrificarent, & ſi quas ſcripturas haberent, offerrent ſecundùm ſacram legem, quæſo, ſecundùm ſeneſ eſt, & ſenem vides, & non poteſt ad comitatum ſacrum pergere: apud acta deponar, utrumne jam de pactione ſecundùm ab eodem habita lit-

* f. deeſt Voluſiano.

* Verbum vel clavii aut aliud quid-piam hic deeſſe videtur.

Locus corruptus.

a Germ. cod. Florentius a Tiena, Zoticus a Quintiano, Stennius ab Arimino.
b Ide. MS. Maximus a ... ſine.
c Germ. MS. concluſum eſt.
d Idem cod. in aliqua profeſſione conſtiterit.
e In eodem codice deeſt, ab epiſcopis.
f Verba hæc Conſtantini leguntur in epiſtola ad epiſcopos ſcripta poſt Arelatenſe concilium. Prolata ergo fuerunt a Conſtantino, cum ad ipſum Donatiſtæ ab Arelatenſi judicio appellarunt. Confer Aug. epiſt. 1.41. n. 10.
g Germ. codex, appellandum eſſe epiſcopos crediderit, & cetera.
h Sic locum hunc Germanenſis MS. auctoritate reſtituimus. Nam in Optato ed. ita legebatur, ut ei reverti ad Carthaginem contingeret, quam licentiam revertendi Carthaginem, ubi Ii hiſtoria teſtatur, Donatum illum jam damnatum, & hunc qui non Carthaginis, ſed Caſarum nigrarum epiſcopum, petere aſſerunt ſuiſſe omnes tandem reſtituerit. Inde caſtigandus quoque locus ſupra in Breviculo Collat. die 3. c. 20. ubi omiſſa haſtenus particula nec.
i In Germ. MS. Brixia.

k Optati editiones poſt & Olympius, addunt, ut remotis duobus unum ordinarent: quibus ex verbis Albaſpinæus malè conjectabat eamdem ſedem occupaſſe Donatum & Cæcilianum. Donatum enim hunc Caſenſis ſedis epiſcopum fuiſſe liquet ex Collationis indice 3. c. 540. & ex Aug. in Breviculo Collat. die 3. c. 20. & lib. poſt Collat. c. 33. Abſunt etiam ea verba illa à Germanenſi noſtro codice. Enimvero miſſi ſunt Eunomius & Olympius, ut Cæcilianum potius in ſua ſede ſtabilirent, denuntiantes Carthaginenſibus partem quidem Donati a Catholica ſeparatam eſſe, Cæciliani verò innocentiam ſententia Romani concilii comprobatam.
l In Germ. MS. quinquaginta.
m In eodem MS. ſtudioſa, id eſt, Donato inhærens.
n Idem cod. ad Helianum.
o Quinque hæc verba reſtituimus ex Germ. MS.
p Optati editiones, Superſtitionarius. At Germanenſis MS Superius (ſive Exſuperius) Stationarius quam lectionem conjecturâ aſſecutus erat Henr. Valeſius.
q Confer lib. ad Donatiſtas poſt Collation. c. 33. ubi Aug. habet, XV. Kal. Martias.

tetas dederit, & utrùm ea quæ in litteris contulerit, vera sint: ut horum actus & fides in judicio sacro detegi possit. Adstanti Cæciliano Speretius Duumvir dixit, Audis quæ apud acta sint deposita. Alfius Cæcilianus dixit, Zamæ etiam propter lineas comparandas cum Saturnino. Et cùm venissemus illò, mittunt ad me in prætorio ipsi Christiani, ut dicerent, Sacrum præceptum ad te pervenit? Ego dixi, Non, sed vidi jam exempla. Et Zamæ & Furnis dirui basilicas, & uri scripturas vidi. Itaque proferte, si quas scripturas habetis, ut jussioni sacræ pareatur. Tunc mittunt in domum episcopi Felicis, ut tollerent inde scripturas, ut exuri possent secundùm sacrum præceptum. Sic Galatius nobiscum perrexit ad locum, ubi orationes celebrare consueti fuerant. Inde cathedram tulimus, & epistolas salutatorias, & ostia omnia combusta sunt secundùm sacrum præceptum. Et cùm ad domum ejusdem Felicis episcopi mitteremus, renuntiaverunt officiales publici, illum absentem esse. Nam cùm posteriori tempore adveniret Ingentius scriba Augentii, cum quo ædilitatem administravi, dictavi epistolam eidem collegæ, quam feci ad eumdem episcopum Felicem. Maximus dixit, Præsens est, eadem epistola ei offeratur, ut eamdem recognoscat. Respondit, Ipsa est. Maximus dixit, Quoniam recognovit epistolam suam, hanc lego, & oro plenis actis inseratur. Et recitavit. *Cæcilianus parenti Felici salutem. Cùm Ingentius collegam meum Augentium amicum suum conveniret, & inquisisset anno Duoviratus mei, an aliquæ scripturæ legis vestræ secundùm sacram legem adustæ sint ..... quam Galatius unus ex lege vestra publicè epistolas salutatorias de basilica protulerit. Opto te bene valere. Hoc * signum quod deprecatorium ad me miserant Christiani, & * ipse cujus est precatorium: & dixisti, Tolle clavem, & quos inveneris in cathedra libros, & super lapide codices, tolle illos: sanè vide officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi tibi, Tu nescis quia ubi scriptura inveniuntur, ipsa domus diruitur? Et dixisti, Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis, Tollat aliquis de vestris in area ubi orationes facitis, & illic ponantur, & ego venio cum officialibus, & tollo. Et nos illò venimus, & omnia tulimus, * secundùm sacrum præceptum.* Maximus dixit, Quoniam ejus epistolæ lectio apud acta recitata est, quam ipse agnovit se misisse, quæ dixit, quæsumus actis hæreant. Speretius Duumvir dixit, Quæ dixisti scripta sunt. Agesilaus dixit, Ad præsente epistolam recognovit; residuam partem, quam nunc legit, falsam esse dicit. Cæcilianus dixit, Domine, usque ad hoc dictavi usque quò habet, *Opto te, parens carissime, bene valere.* Apronianus dixit, Semper sic falsum, per terrorem, per scenam, per irreligiosam mentem actum est ab his qui catholicæ Ecclesiæ consentire noluerunt. Nam Paulino hic administrante vices Præfectorum, subornatus est quidam privatus homo, qui modum cursoris haberet, qui ad Catholicæ unitatem veniret, atque eos induceret & terreret. Detecta igitur factio est. Nam componebatur Felici religiosissimo episcopo per mendacium, ut videretur scripturas prodidisse & exussisse. Ingentius quidem, cùm hoc totum quidquid agebat, obesset sanctitati & religioni Cæciliani, subornatus est ut veniret cum litteris veluti Felicis episcopi ad Cæcilianum Duumvirum, & ei confingeret a Felice se esse mandatum. Dicat ipsa verba quibus hoc est confictum. Ælianus Proconsul dixit, Dic. Apronianus dixit, *Dic, inquit, amico meo Cæciliano, quòd codices accepi pretiosos deificos XI. quia-que me nunc convenit, ut illos restituam, dic quòd anno magistratus tui eos exusseris, ne reddam illos.* Quia de te igitur de Ingentio quærendùm est, quatenus hæc machinata sint ac fabricata, & quatenus voluerit circumscribere * magistrum ad mendacium, ut Felicem adspergeret infamià: dicat à quo missus sit, verumtamen machinationem istam in conscientiam Felicis, quò Cæciliani pudori & initio derogaret. Est enim quidam qui per Mauritaniam & Numidiam legatus missus sit ex * adversa parte. Et adstante Ingentio Ælianus proconsul dixit, Cujus præcepto ea suscepisti agenda, quæ tibi objiciuntur? Ingentius dixit, Ubi? Ælianus Proconsul dixit, Quoniam fingis te non intelligere quod interrogaris, dicam apertiùs: quis te ad magistratum Cæcilianum misit? Ingentius dixit, Nemo me misit. Ælianus Proconsul dixit, Quomodo ergo venisti ad magistratum Cæcilianum? Ingentius dixit, Cùm venissemus, & ageretur caussa Mauri ab Utica episcopi, qui episcopatum sibi redemit, ad urbem adscendit Autumnitanus episcopus Felix, ut tractaret, & dixit, Nemo * com[illegible] falsum admisit. Et dixi [illegible] ego econtra, Nec [illegible] qui traditor es. Dolui enim caussam Mauri ho[illegible], quia communicaveram cum illo in pere[illegible]te, quia [illegible] persecutionem. Exinde ivi in patriam [illegible] Feli[illegible] cum tres seniores, ut viderent an verum tradidisset, an non. Apronianus dixit, Non ita venit ad Cæcilianum, * q[illegible] de Cæciliano. Ælianus Proconsul Cæciliano dixit, Quomodo ad te venit Ingentius? Cæcilianus respondit, Domi [illegible] venit: prandebam cum operariis: venit illuc, stetit in janua. Cæcilianus ubi est, dixit. Respondi, Hic. Ego dico ei, Quid est? Omnia rectè? Omnia, dicit. Respondi illi, Si non fastidis prandere, veni, prande. Dicit mihi, Revertor huc. Venit illuc solus. Dicere mihi cœpit, Ecce sic mihi curare & inquirere an adusta fuerit scriptura anno Duumviratûs mei. Dico illi ego, Molestus es mihi, ut homo immissus es: laxa hinc te a me. Et sprevi illum a me. Fi[illegible] venit illò iteratò cum collega meo, cum quo fui Ædilis. Ait mihi collega meus, Felix noster episcopus misit huc hominem, ut facias illi litteras, quia accepit codices pretiosos, & noluit revocare illos: scribas * illo, quod anno Duumviratus tui combusti sunt. Et dixi ego, Hæc est fides Christianorum? Ingentius dixit, Domine veniat & Augentius. Et ego honorificus sum, & honor meus pereat, & hujus litteræ habemus. Ælianus Proconsul Ingentio dixit, Revinceris alio titulo. Ælianus Proconsul dixit ad officium, Apta illum. Cùmque aptaretur, Ælianus Proconsul dixit, Suspendatur. Cùmque suspenderetur, Ælianus Proconsul Cæciliano dixit, Quomodo ad te Ingentius venit? Respondit, Misit huc me Felix, dixit, noster, ut scribas * illo, quia est unus perditus nescio qui, habens penes me codices pretiosos, & nolo illos restituere. Itaque fac litteras, quia adusti sunt, ne revocem illos. Et ego dixi, Christiani fides hæc est? Et cœpi illum corripere. Et ait collega meus, Scribe illo Felici nostro. Et sic ego epistolam dictavi, quæ paret usque quò dictavi. Ælianus Proconsul dixit, Audi sine metu recitationem epistolæ tuæ. Recognosce quò usque dictaveris. Agesilaus recitavit. *Opto te, parens carissime, multos annos bene valere.* Ælianus Proconsul Cæciliano dixit, Huc usque dictasti? Respondit, Huc usque: reliquum falsum est. Agesilaus recitavit. *Hoc signo, quod deprecatorium ad me * misisti nisi ego & tu & cujus est precatorium: & dixisti, Tolle clavem, & quos invenies in cathedra libros, & super lapide codices, tolle illos: sanè vide, officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi tibi, Tu nescis quia ubi scriptura inveniuntur, ipsa domus diruitur? Et dixisti, Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis, Tollat aliquis de vobis in * areis ubi orationes facitis, & illic ponantur; & ego venio cum officialibus, & tollo. Et nos illo venimus & omnia tulimus secundùm placitum, & adussimus secundùm sacrum præceptum.* Maximus dixit, Quoniam ejus epistolæ tenor etiam apud acta recitatus est, quam ipse agnovisse ac misisse dixit, quæsumus hoc actis tuis hæreat. Speretius dixit, Quæ dixistis scripta sunt. Cæcilianus respondit, * Cillo est falsum, quò usque est epistola mea, quousque dixi, *Bene vale parens carissime.* Ælianus Proconsul dixit, Quem dicis addidisse ad epistolam? Cæcilianus dixit, Ingentium. Ælianus Proconsul dixit, Professio tua actis hæret. Ælianus Proconsul Ingentio dixit, Torqueris, ne mentiaris. Ingentius dixit, Erravi, huic epistolæ ego addidi, dolens caussà Mauri hospitis mei. Ælianus Proconsul dixit. Constantinus Maximus semper Augustus & Licinius Cæsares, ita pietatem Christianis exhibere dignantur, ut disciplinam corrumpi nolint, sed potiùs observari religionem istam, & coli velint. Noli itaque tibi blandiri, quòd mihi dicas, Decurionem te esse, ac propterea non possis torqueri. Torqueris, ne mentiaris, quod alienum Christianis esse videtur. Et ideo dic simpliciter, ne torquearis. Ingentius dixit, Jam confessus sum sine tormento. Apronianus dixit, Dignare de eo quærere, qua auctoritate, quo dolo, qua insanià circuierit Mauritanias omnes, Numidias etiam, qua ratione seditionem commoverit catholicæ Ecclesiæ. Ælianus proconsul dixit, Ad Numidias fuisti? Respondit, Non, Domine: sit qui probet. Ælianus proconsul dixit, Nec in Mauritania? Respondit, Negotiari illò fui. Apronianus dixit, Et in hoc mentitur, Domine: (nam ad Mauritaniæ situm non nisi per Numidias pergitur;) quatenus dicit se in Mauritania fuisse, non fuisse in Numidia. Ælianus Proconsul Ingentio

* f. magistratum.
* al. diversa parte.
* Sancta. areis.

[illegible] C[illegible] Ingentius respondit, D[illegible] Zi[illegible] Ælianus Proconsul dixit [illegible]. Sub[illegible] Quo [illegible], Ælianus Proconsul Cæciliano dixit, [illegible] dixit [illegible] Cæcilianus respondit, Non, Domine. Is qui scripsit epistolam, jube veniat. Ærimio ipsi fuerit. Ipse dicit, [illegible] qui dictavi epistolam. Ælianus Proconsul dixit, Quis est ille, quem venire desideras? Cæcilianus dixit, Augentium, cum quo fui Ædilis. Non possum probare nisi per ipsum Augentium, qui scripsit epistolam, quoniam dictavi illi: ipse dicere potest. Ælianus Proconsul dixit, Constat ergo * falsam esse epistolam? Cæcilianus respondit, Constat, Domine, non mentior in sanguine meo. Ælianus Proconsul dixit, Cum Dominum tuum egeris in pace tua, oportet fidem verbis tuis habere. Apronianus dixit, Nec novum est illi, hoc facere. Ceterum & actis addiderunt quod voluerunt. Jam attusi [illegible] est plus. Ælianus Proconsul dixit, Ex professione Cæciliani, qui acta falsata esse dicit, atque epistolæ plurima addita, manifestum est qua voluntate hæc gesserit Ingentius: & ideo recipiatur in carcerem. Est enim [illegible] necessarius. Felicem autem religiosum episcopum liberum esse ab exustione instrumentorum deificorum manifestum est, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit, quod religiosissimas scripturas tradiderit, vel exusserit. Omnium enim interrogatio supradicta manifesta est, nullas scripturas deificas vel inventas, vel corruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis continetur, quod Felix episcopus religiosus, illis temporibus, neque præsens fuerit, neque conscientiam accommodaverit, neque tale aliquid fieri jusserit. Agesilaus dixit, De his, qui ad potestatem vestram instruendam venerunt, quid jubet potestas tua? Ælianus Proconsul dixit, Revertantur ad sedes suas.

* f. falsam

August. l. contra Cresc. c. 70.

Optatus lib. 1.

Ut Ingentius ad Comitatum Imperatoris mittatur.

Imperatores Cæsares, Flavii, CONSTANTINUS MAXIMUS & VALERIUS LICINIANUS LICINIUS ad PROBIANUM proconsulem Africæ.

Ælianus prædecessor tuus, merito, dum vir Perfectissimus Verus Vicarius præfectorum per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus, inter cetera etiam id negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano episcopo Ecclesiæ catholicæ videtur esse commota, ad examen suum * atque jussionem credidit esse revocandam. *Reliquum ex lib. 3. contra Cresconium cap. 70. & ex Aug. in epistola 88. n. 4. repetendum.*

* f. atque jurisdictionem, vel absque jussione.

Ad Vicarium Africæ, ut Arelatem ad concilium ire jubeat partes inter quas erat controversia.

CONSTANTINUS AUGUSTUS * ABLAVIO.

* al. Ælafio.

Jam quidem antehac cùm perlatum fuisset ad scientiam meam, apud Africam nostram plures * nefario furore vanis criminationibus contra se invicem super observantia sanctissimæ * legis catholicæ * discedere cœpisse, dirimendæ differentiis hujusmodi causâ, placuerat mihi, ut ad urbem Romam tam Cæcilianus Carthaginiensis episcopus, contra quem vel maximè universi sæpe me convenerant, quàm etiam aliqui ex his qui ei quædam objicienda crediderant, præsentiam sui exhiberent. Nam etiam ad supradictam ipsam Romam nostram quosdam episcopos ex Galliis iter præceperam, ut tam hi pro integritate vitæ suæ, atque laudabili instituto, sed & septem ejusdem communionis, quam etiam urbis Romæ, * episcopi, atque illi qui cum iisdem cognoscerent, possent rei quæ videbatur esse commota, finem debitum adhibere. Qui quidem ea quæcumque in præsentia eorum fuerunt gesta, cuncta ad scientiam meam, etiam actis habitis retulerunt, verbo insuper adfirmantes, quod judicium suum pro rerum fuisset æquitate depromtum, eosque potiùs causæ obnoxios esse dicentes, qui contra Cæcilianum quædam putaverunt commovere: adeo ut * illum post judicium habitum, Africam ipsos remeasse * prohiberent. Inde propter hæc omnia probabili rerum æstimatione speraveram, quòd omnibus omnino seditionibus & contentionibus quæ ab iis hominibus videbantur subitò commotæ, finis debitus fuisset impositus. Sed cùm dictationis tuæ scripta legissem, quæ ad Nicasium &

* al. vestram.
* al. fidei.
* al. dissidere.
* al. episcopi.
* al. ipsos.
* al. perduceret.

A [illegible] super eadem [illegible] perseverare [illegible] [illegible] agere, quod utique rejectum [illegible] [illegible], quod est majus, Dei omnipotentis [illegible] [illegible] non [illegible] ponere [illegible] [illegible] [illegible] ad [illegible] dedecus infamia[illegible] [illegible], sed etiam his hominibus defendendi dent * facultatem, qui longe ab hujuscemodi sanctissima observantia sensus suos noscuntur avertere. Nam id quoque [illegible] convenit, quod ex hisdem venerunt, adserentes quod minimè dignus idem Cæcilianus cultu sanctissimæ religionis habeatur. Et contra id quod hisdem responderam, inania esse [illegible], quippe cùm res fuisset apud urbem Romam

B ab idoneis ac probatissimis viris episcopis terminata, obnixè ac pertinaciter respondendum æstimaverunt, quod eorum omnis caussa non fuisset audita, sed potiùs iidem episcopi quodam loco se clausissent, & prout ipsis aptum fuerat, judicassent. Quare cùm hæc tot & tanta numerum obnoxias dissensiones protrahere pervideremus, ita ut nullo modo finis hisdem dari posse videretur, nisi & Cæcilianus idem, & ex his qui contra eum dissident, tres aliqui in judicium eorum, qui * contra Cæcilianum sentiunt, consensumque debent, ad Arelatense oppidum venerint, injungendum sollertiæ tuæ duxi, ut mox has litteras meas accepens,

C tam Cæcilianum supradictum, cum aliquibus ex his quos ipse delegent, (sed & de Byzacenæ, Tripolitanæ, Numidarum, & * Mauritaniarum, & provinciis singulis quique aliquantos ex suis perducere debebunt, quos ipsi putaverint eligendos,) sed etiam aliquos ex his qui contra eumdem Cæcilianum dissentiunt, data evectione publica per Africam & Mauritaniam, inde ad Hispanias brevi tractu facias navigare. Et inde nihilominus hujusmodi his et singulis episcopis singulas tractorias tribuas, ut ipsi ad supradictum locum intra diem Kalendarum Augustarum possint pervenire; celeriter intimaturus iisdem, ut ante quàm

D proficiscantur, debeant disponere quatenus absentibus ipsis & disciplina competens habeatur, & nulla fortè seditio vel aliquorum altercatio, quæ ad maximum dedecus spectet, oriatur: de cetero plena cognitione suscepta finis adhibeatur. Quia cùm præsentiam sui exhibuerint universi, qui nunc in contentione esse noscuntur, quæque non immeritò finem debent accipere maturum, ut promptius possint terminari atque componi. Nam cùm apud me certum sit, te quoque Dei summi esse cultorem, confiteor gravitati tuæ, quod nequaquam fas esse ducam, ut ejusmodi contentiones & altercationes dissimulentur à nobis, ex quibus fortassis commoveri possit summa divinitas, non solùm contra

E humanum genus, sed etiam in me ipsum, cujus curæ, nutu suo cælesti, terrena omnia moderanda commisit, * & secus aliquid hactenus incitata decernet. Tunc enim te vera & plenissimè potero esse securus, & semper de promtissima benevolentia potentissimi Dei prosperrima & optima quæque sperare, cùm universos sensero debito cultu Catholicæ religionis sanctissimum Deum concordi * observantiæ fraternitate venerari.

* al. [illegible]
* al. eum Cæciliano
* al. & Mauritaniarum singuli quique.
* al. cedecernat.
* al. observantia fraternæ unitatis.

Præcipit Imperator Syracusano episcopo ut pergat ad concilium Arelatense

CONSTANTINUS AUGUSTUS CHRESTO Syracusanorum episcopo.

F Jam quidem antea, cùm nonnulli pravo ac perverso animo à sancta religione cælestique virtute, & ab Ecclesiæ catholicæ sententia dissidere cœpissent, hujusmodi eorum contentionem præcidere cupiens ita constitueram, ut missis è Gallia quibusdam episcopis, acciris etiam ex Africa iis, qui duas in partes divisi, pertinaciter inter se atque obstinatè contendunt, præsente quoque Romanæ urbis episcopo, id quod commotum fuisse videbatur, sub ho-

G rum præsentia posset diligentissima examinatione componi. Sed quoniam nonnulli, ut ferè fit, & propriæ salutis, & venerationis quæ sanctissimæ fidei debetur obliti, privatas adhuc simultates prorogare non cessant, prolatæ jam sententiæ adquiescere nolentes, asserentesque paucos admodum episcopos sententiam tulisse, qui nec omnibus quæ primùs inquiri oportebat diligenter excussis, ad depromendum judicium properanter accessissent. Unde fit ut & ipsi quos concordi ac fraterno inter se animo esse decuerat, turpi seu potiùs detestanda secessione dissideant; & iis homi-

Euseb. histor. eccles. lib. 10.

nibus qui a sanctissima religione alieno sunt animo, subsannandi occasio præbeatur. Idcirco mihi sedulò providendum fuit, ut hæc quæ post depromptum judicium voluntaria assensione jam finita esse debuerant, nunc tandem multorum interventu finem possint accipere. Quoniam igitur plurimos ex diversis ac propè infinitis locis episcopos in urbem Arelatensem intra kalendas Augusti jussimus convenire; tibi quoque scribendum esse censuimus, ut accepto publico vehiculo a viro clarissimo Latroniano correctore Siciliæ, adjunctis tibi duobus secundi ordinis, quos tu eligendos putaveris, tribus item servulis qui in itinere vobis ministrare possint, intra eumdem diem ad prædictum locum occurras, quo tum per tuam gravitatem, tum per cæterorum totum unanimem concordemque sollertiam, contentio etiam hæc quæ per fœdissimam altercationem ad hoc usque temporis perduravit, auditis omnibus eorum qui nunc inter se dissident, quos etiam adesse jussimus, allegationibus, ad congruam religionis & fidei observantiam fraternamque concordiam tandem aliquando possit revocari. Incolumem te Deus omnipotens diutissime servet.

De rebus in Arelatensi concilio gestis.

*al. Aratus. *al. Probatianus. *al. Terminatius.

Dilectissimo Papæ Silvestro, Marinus, * Acratius, Natalis, Theodotus, Proterius, Vocius, Verus, * Probatianus, Cæcilianus, Faustinus, Surgentius, Gregorius, Reticius, Ambitausus, * Termmatius, Merocles, Pardus, Adelfius, Hibernius, Fortunatus, Aristasius, Lampadius, Vitalis, Maternus, Liberius, Gregorius, Crescens, Avitianus, Dafnus, Orientalis, Quintasius, Victor, Epictetus, in Domino æternam salutem.

Ann. 314

Communi copulâ caritatis & unitate matris Ecclesiæ catholicæ vinculo inhærentes, ad Arelatensium civitatem, piissimi Imperatoris voluntate adducti, inde te, * religiosissime Papa, cum merita reverentia salutamus. Quo graves ac perniciosos legi nostræ atque traditioni, effrænatæ mentis homines pertulimus, quos & Dei nostri præsens auctoritas, & traditio ac regula veritatis ita respuit, ut nulla in illis aut dicendi ratio subsisteret, aut accusandi modus ullus, aut probatio conveniret. Ideo, judice Deo & matre Ecclesia quæ suos novit & comprobat, aut damnati sunt, aut repulsi. Et utinam, Frater dilectissime, ad hoc tantum spectaculum interesse tanti fecisses. Profecto, credimus, quia in eos severior fuisset sententia prolata, & te pariter nobiscum judicante, cœtus noster majori lætitiâ exsultasset. Sed quoniam recedere a partibus illis minime potuisti, in quibus & Apostoli quotidie sedent, & cruor ipsorum sine intermissione Dei gloriam testatur. Non tamen hæc sola nobis visa sunt tractanda, Frater carissime, ad quæ fueramus invitati, sed & consulendum nobismet ipsis censuimus: & quum diversæ sint provinciæ ex quibus advenimus, ita & varia contingunt quæ nos censemus observare debere. Placuit ergo præsente Spiritu-sancto & Angelis ejus, ut & his qui singulos quos * monebat, judicare, proferremus de quiete præsenti. Placuit etiam, ante quam a te qui majores diœceses tenes, per te potissimum omnibus insinuari. Quid autem sit quod censetimus*, scripto nostræ mediocritatis subjunximus. At id primo loco de vita nostra atque utilitate tractandum fuit, ut quia unus pro multis mortuus est, & resurrexit, ab omnibus tempus ipsum ita religiosa mente observetur, ne divisiones vel dissensiones in tanto obsequio devotionis possint exsurgere. Censemus ergo Pascha Domini per orbem totum una die observatum iri. De his quoque qui quibuscumque locis ordinati fuerint ministri, ut in ipsis locis perseverent. De his etiam qui arma projiciunt in pace, placuit abstineri eos a communione. De Circensibus agitatoribus qui fideles sunt, placuit eos, quamdiu agitant, a communione separari. De Theatricis, ipsos placuit quamdiu agunt, a communione separari. De his qui in infirmitate sunt constituti & * recedere volunt, placuit eis manum imponi. De Præsidibus autem qui fideles sunt, & ad præsidatum consiliunt, ita placuit, ut cùm promoti fuerint, litteras quidem accipiant ecclesiasticas communicatorias, ita tamen ut in quibuscumque locis gesserint, ab episcopis ejusdem loci cura illis agatur: & si cœperint contra disciplinam agere, tunc demum à communione excludantur. Et de his quidem qui in republica agere volunt, similiter. De Afris autem, quod

*al. movebat. *al. credere

propria lege sua utantur, ut [illegible] ecclesiam si aliquis hæreticus [illegible] symbolum & si pervideriunt eum in [illegible] Spiritu-sancto esse baptizatum, manus tantum ei imponatur [illegible] si interrogatus symbolum non responderit Trinitatem, tunc merito baptizetur. & cetera. * Tunc tædians [illegible] omnes ad sedes suas redire.)

Constantinus Donatistarum contumaciam detestans jubet episcopos catholicos qui Arelatensi concilio interfuerunt, ad suas provincias redire.

Constantinus Augustus Episcopis catholicis carissimis fratribus salutem.

Æterna & religiosa, incomprehensibilis pietas Dei nostri, nequaquam permittit humanam conditionem diutius in tenebris oberrare, neque patitur exosas quorumdam voluntates usque in tantum pervadere, ut non suis præclarissimis luminibus denuo pandens iter salutaris eas det ad regulam justitiæ converti. Habeo quippe cognitum multis exemplis: hæc eadem ex me ipso metior. Fuerant enim in me primitus, quæ justitiâ carere videbantur, nec ulla putabam videre supernam potentiam, quæ intra secreta pectoris mei gererem. Equidem hæc utique, æquam fortunam debuerant sortiri, scilicet omnibus malis redundantem: sed Deus omnipotens in cæli specula residens, tribuit quod non merebar. Certò jam neque dici, neque enumerari possunt ea, quæ cælesti sua in me famulum suum benevolentia concessit, sanctissimi Antistites Christi Salvatoris, fratres carissimi. Gaudeo igitur equidem specialiter, gaudeo quòd tandem habita justissima dijudicatione, eos ad meliorem spem fortunamque revocastis, quos malignitas diaboli videbatur a præclarissima luce legis catholicæ miserabili sua persuasione avertisse. O verè victrix providentia Christi Salvatoris! ut etiam his consuleret, qui jam desciscentes a veritate, quodam modo adversùs ipsam arma * inducentes, gentibus se copulaverunt. Qui si vel nunc vera fide voluerint obsequia sanctissimæ legi deferre, intelligere poterunt quantum sibi nutu Dei sit provisum. Et hoc quidem, sanctissimi Fratres, sperabam etiam in eis, quibus ingenita est maxima durities animi, posse * reprehendi. Sed non profuit apud eos recta dijudicatio, neque in eorum sensus ingressa est divinitas propitia. Revera enim non immerito ab his procul abscesserit Christi clementia, in quibus manifesta luce claret, hujusmodi esse, ut eos etiam a cælesti provisione exosos cerneremus: * quæ in ipsos tanta vesania perseverat, cùm incredibili arrogantia persuadeant sibi, quæ nec dici, nec audiri fas est, desciscentes a recto judicio dato, quo cælesti provisione meum judicium eos comperi postulare: quæ vis malignitatis in eorumdem pectoribus perseverat. Quotiens a me jam ipso improbissimis adinventionibus suis sunt condigna responsione oppressi! Qui utique si hoc ante oculos habere voluissent, minime hoc ipsum interposuissent. * Meum judicium postulant, qui ipse judicium Christi exspecto. Dico enim, ut se veritas habet, sacerdotum judicium ita debet haberi, ac si ipse Dominus residens judicet. Nihil enim licet his aliud sentire, vel aliud judicare, nisi quod Christi magisterio sunt edocti. Quid igitur sentiunt maligni homines, officia, ut verè * dixisti, diaboli? Perquirunt sæcularia, relinquentes cælestia. O rabida furoris audacia! sicut in causis gentium fieri solet, appellationem interposuerunt. Equidem gentes minora interdum judicia refugientes, ubi justitia * deprehendi potest, magis ad majora judicia auctoritate interposita ad appellationem se conferre sunt solitæ. Quid hi detractores legis, qui renuentes cæleste judicium, meum putaverunt postulandum, sic sentire de Christo salvatore? Ecce jam proditores, ecce sine ulla acriori disquisitione, ipsi per semet prodiderunt facinora sua. Quæ ab ipsis sentitur humanitas, qui in * ipso Deo immanes prosilierunt? Equidem, Fratres carissimi, licèt hæc in ipsis videantur deprehensa, nihilo minùs vos, qui Domini salvatoris sequimini viam, patientiam adhibete, data his adhuc optione, quid putent deligendum: ac si eos in hac sidem videritis perseverare, protinus cum his quos Dominus dignos cultu suo judicavit, proficiscimini, & redite ad proprias sedes, meique mementote, ut nostri Salvator noster semper misereatur. Ceterùm direxi meos homines, qui

*al. inducentes. *f. deprehendi. *f. quæ in *Optatus ab. *f. dum. *f. reprehendi. *f. in ipsum Deum.

qui eosdem infandos deceptores religionis protinus ad comitatum meum perducant, ut ibi degant, ibi sibi mortem pervideant. Dedi quoque litteras competentes ad eum qui Vicariam Præfecturam per Africam tuetur, ut quotquot hujus insaniæ similes invenerit, statim eos ad comitatum meum dirigat, ne ulteriùs sub tanta claritate Dei nostri ea ab ipsis fiant, quæ maximam iracundiam cælestis providentiæ possint incitare. Incolumes vos Deus omnipotens tribuat votis meis & vestris per sæcula, Fratres carissimi.

Episcopos partis Donati ad finiendam caussam Ceciliani adesse jubet.

CONSTANTINUS AUGUSTUS Episcopis.

ANTE paucos quidem dies, juxta postulatum vestrum, hoc mihi placuerat, ut ad Africam reverteremini, ut illic omnis caussa, quæ vobis adversùs Cæcilianum competere videtur, ab amicis meis quos elegissem, cognosceretur, atque finem debitum reciperet. Verùm diu mihi cogitanti, & in animo meo non immeritò volventi, id potissimùm visum est, ut, quoniam scio quosdam ex vestris turbulentos satis & obstinato animo rectum judicium & integræ veritatis rationem minimè respicere, ac per hoc venire forsitan, ut si ibidem cognoscatur, non ut condecet & veritatis ratio expostulat, res finem accipiat, atque aliquid tale eveniat, nimia vestra obstinatione, quod & divinitati cælesti displiceat, & existimationi meæ, quam semper inlibatam cupio perseverare, plurimum impediat; placuit mihi, sicut dixi, ut Cæcilianus, juxta prius tractatum, huc potiùs veniat: quem credo juxta litteras meas mox adfuturum. Polliceor autem vobis, quòd si præsente ipso de uno tantùm crimine vel facinore ejus per vosmetipsos aliquid probaveritis, id apud me sit, ac si universa quæ ei intenditis, probata esse videantur. Deus omnipotens perpetuam tribuat securitatem.

Promittit Constantinus ad Africam se venturum, ut inter Cæcilianum & Donatum de schismate in Africa facto judicet.

CELSO Vicario Africæ.

Anno 315. aut 316.

PERSEVERARE [a] Menalium * eum quem jamdudum susceperat insania, ceterosque qui à veritate Dei digressi, errori se pravissimo dederunt, proxima etiam tuæ gravitatis scripta testata sunt, quibus inhærentem te jussioni nostræ * de merito seditionis ipsorum, eoque tumultu quem apparabant, inhibitum esse memorasti, Frater carissime. Unde quoniam ex eo patuit ipsos nefarias res cogitasse, quod * enim, cùm statuissem inter ipsos & Cæcilianum, plenissimè super allegationibus diversis requirere, præsentiæ meæ se susceptâ fugâ subtrahere laboraverunt, hoc ipso turpissimo facto confessi, ad ea se redire properare, quæ & antea fecerant, & nunc agere perseverant: * at quum constet minimè unumquemque propria penitus delicta lucrari, etiamsi paulisper eorum fuerit coërcitio dilata, mandandum gravitati tuæ duxi, ut interim quidem eosdem omittas, & dissimulandum super ipsos esse cognoscas. Verùm lectâ hac epistolâ, tam Cæciliano, quàm hisdem palàm facias, quòd cùm favente pietate divina Africam venero, plenissimè universis, tam Cæciliano, quàm his qui contra eum agere videntur, lecto dilucido judicio demonstraturus sum, quæ & qualis summæ divinitati sit adhibenda veneratio, & cujusmodi cultu delectari videatur: adhibito etiam diligenti examine, ea quæ nunc aliqui exinde in latebris mentis ignorantiæque occultare se putant, plenissimè sum repertarus, atque in lucem facturus venire: easdem personas, quæ res istiusmodi concitant, faciuntque, ut non cum ea, qua oportet, veneratione summus Deus colatur, perdam atque discutiam. Cúmque satis clareat neminem posse beatitudines Martyris eo genere conquirere, quod alienum à veritate religionis & incongruum esse videatur; eos quos contra fas & religionem ipsam recognovero, reosque * violentes competentis venerationis deprehendero, sine ulla dubitatione, insaniæ obstinationisque temerariæ faciam merita exitia persolvere.

* f. in ea quam.
* f. temeritate.
* f. etiam vel nimirum.
* f. &.
* f. violatæ.

[a] Hunc thurificatorem reum notat Optatus lib. 1. Vide supra pag. 15.

A Scire itaque pro certo quæ habere debeant, ad plenissimam fidem, salute etiam teste invocata, quod tam [illegible] quam super clericis his qui primi sunt, sum diligentissimè quæsiturus, idque judicaturus quod verissimum & religiosissimum esse manifestum sit: demonstraturus etiam hisdem, qui & qualis divinitati cultus adhibendus sit. Nam nequaquam me aliter maximum reatum effugere posse credo, quàm ut hoc quod improbè fit, minimè existimem dissimulandum: cùm nihil potius a me agi pro instituto meo, ipsiusque principis munere oporteat, quàm ut discussis erroribus omnibusque temeritatibus amputatis, veram religionem B universos, concordemque simplicitatem, atque meritam omnipotenti Deo culturam præsentare perficiam.

Exemplum Epistolæ Præfectorum prætorio ad Celsum Vicarium.

PETRONIUS, ANNIANUS & JULIANUS DOMITIO CELSO Vicario Africæ.

QUONIAM Lucianum, Capitonem, Fidentium & Nasitium episcopos, & Mammarium presbyterum, C qui secundùm cæleste præceptum Domini Constantini Maximi invicti semper Augusti ad Gallias cum aliis legis ejus hominibus venerant, dignitas ejus ad lares proprios venire præcepit, angariales his cum annonaria competentia usque ad Arelatensem portum secundùm imperatum æternitatis ejusdem clementissimi principis dedimus, Frater, qua inde Africam navigent. Quod sollertiam tuam litteris nostris scire conveniat. Optamus te, Frater, felicissimum bene valere. Hilarius princeps obtulit IV. Kalendas Maias, Triberis. Anno 315. aut 316.

De Constantini judicio apud Mediolanum habito, ubi rursum absolutus est Cæcilianus. Anno 316.

D *In indice Collationis Carthag. 3. c. 516. legitur:* Recitatio judicii Constantini, quo apud se quoque Cæcilianum fuisse purgatum post Arelatense concilium significat Imperator. *Ibid. c. 521.* Interlocutio quòd inter partes sententiam tulerit Imperator. *Ibid. c. 525.* Interlocutio hoc ipsum significans ex rescripto Principis superiùs recitato. *Rescriptum istud ad Eumalium Vicarium Africæ, laudat Augustinus in Breviculo Collat. 3. c. 19. & lib. post Collationem c. 33. ubi datum dicit*, Sabino & Ruffino consulibus, quarto Idus Novembres. 10. Novemb. anni 316. *Ipsam quoque Constantini sententiam secundùm Cæ-* E *cilianum dictam ex eodem rescripto affert in lib. 3. contra Crescon. c. 71.* Insero adhuc, *ait*, & verba Constantini ex litteris ejus ad Eumalium Vicarium, ubi se inter partes cognovisse, & innocentem Cæcilianum comperisse testatur. Cùm enim narrasset in his quæ suprà locutus est, quemadmodum ad judicium ejus post episcopalia judicia partes perductæ fuerint. In quo pervidi, inquit, Cæcilianum virum omni innocentiâ præditum, ac debita religionis suæ officia servantem, eique ita ut oportuit servientem; nec ullum in eo crimen reperiri potuisse evidenter apparuit, sicut absenti fuerat adversariorum suorum simulatione compositum. *Confer epist. 43. n. 20. Tom. 2.*

F *Aliquanto post illud judicium* legem contra partem Donati dedit severissimam, *ut testatur Augustinus in epistola 105. n. 9.* Primus adversùs *eorum* errorem multa constituit, & eis basilicas jussit auferri, *ex lib. 2. contra litteras Petiliani c. 92. præcepitque* ut loca congregationum *ipsorum* fisco vindicarentur, *ex ejusdem Augustini epist. 88. n. 3. Legis Constantini contra Donatistas mentio fit à Gratiano in l. 2, cod. Theod. tit. Ne sanctum baptisma iteretur.*

Exemplum epistolæ Constantini ad Catholicam.

G CONSTANTINUS AUGUSTUS Universis Episcopis per Africam, & plebi Ecclesiæ catholicæ.

QUOD fides debuit, quantum prudentia valuit, prout puritas potuit, tentasse me per omnia humanitatis & moderationis officia optimè scitis, ut, juxta magisteria legis nostræ, pax illa sanctissimæ fraternitatis, cujus gra-

tiam Deus [illegible] famulorum suorum pectoribus immiserit, [illegible] per omnem concordiam teneretur. Sed quia vim [illegible] sceleris infusi, paucorum licèt sensibus pervicaciter inhærentem, intentionis nostræ ratio non potuit edomare, si vente adhuc sibi hujus nequitiæ patrocinio, ut extorqueri sibi omnino non sinerent, in quo se deliquisse gauderent; exspectandum nobis est, dum totum hoc per paucos cedit in populum omnipotentis Dei misericordia mitigetur. Inde enim remedium sperare debemus, * cùm omnia bona vota & facta retribuuntur. Verùm dum cælestis medicina procedat, hactenus sunt consilia nostra moderanda, ut patientiam percolamus, & quidquid insolentia illorum pro consuetudine intemperantiæ tentat aut facit, id totum tranquillitatis virtute toleremus. Nihil ex reciproco reponatur injuriæ: vindictam enim, quam Deo servare debemus, insipientis est manibus usurpare: maxime cùm debeat fides nostra confidere, quidquid ab hujusmodi hominum furore patietur, Martyrii gratiâ apud Deum esse valiturum. Quid est enim aliud in hoc sæculo in nomine Dei vincere, quam inconditos hominum impetus quietæ legis populum lacessentes, constanti pectore sustinere? Quod si observaverit vestra sinceritas, cito videbitis per gratiam summæ divinitatis, ut languescentibus eorum institutis vel moribus, qui se miserrimæ contentionis vexillarios præbent, sciant omnes non debere se paucorum persuasione pereuntes sempiterno letho dare, quò possint pænitentiæ gratiâ, semper vitæ æternæ, correctis erroribus suis, integrari. Valete voto communi per sæcula * jubente Deo, Fratres carissimi.

f. quo

f. vivant.

Exemplum Epistolæ Constantini, cum scripto Episcoporum Numidarum, ubi hæretici tulerunt basilicas, ut ad aliam basilicam faciendam sibi locum vel domum ei de.

Constantinus Victor Maximus ac Triumphator semper Augustus, Zeuzio, Gallico, Victorino, Sperantio, Januario, Felici, Crescentio, Pantio, Victori, Babbutio, Donato episcopis.

Anno [illegible]

Cùm summi Dei, qui hujus mundi auctor & pater est, cujus beneficio vitam carpimus, cælum suspicimus, humana etiam societate gaudemus, hanc voluntatem esse constet, ut omne humanum genus in commune consentiat, & quodam societatis affectu, quasi mutuis amplexibus glutinetur: non dubium est hæreses & schismata a diabolo, qui caput est malitiæ, processisse. Et ideo quidquid ab hæreticis geritur, ejus instinctu fieri, qui eorum sensus, mentes, cogitationesque possidet, nulla dubitatio est. Nam cùm ejusmodi homines in sua potestate redegerit, hisdem usquequaque dominatur. Quid autem boni efficere insanus, perfidus, irreligiosus, profanus, Deo contrarius, Ecclesiæ sanctæ inimicus potest, qui a Deo sancto, vero, justo, summo, atque omnium Domino recedens, qui nos constituit & in hac luce produxit, qui spiritum ad vitam, quam carpimus, dedit, & qui nos id quod suum esse voluit, & omnia sua voluntate perfecit, ad diaboli partem prono errore decurrit? Sed quia semel possessus animus a malo, necesse est doctoris sui operibus instare, ea perficiat quæ æquitati & justitiæ contraria videantur, ideireo hi qui a diabolo possessi sunt, ejus falsitati & nequitiæ obsequuntur. Non autem, * miratum est, à bonis improbos discedere. Nam sic rectè proverbio signatum est, Pares cum paribus congregari: qui malo impiæ mentis infecti sunt, necesse est à nostra societate dissideant. Homo si quidem malus, ut Scriptura loquitur, de malo thesauro profert mala: bonus verò ex bono profert bonum. Sed quia, ut dictum est, hæretici & schismatici, qui bonum relinquentes & malum sectantes, ea perficiunt quæ Deo displiceant, diabolo, qui eorum pater est, adprobantur adhærere, rectissime & sapienter gravitas vestra facit & secundùm sanctum fidei præceptum, ab eorum perversis contentionibus temperando, & hisdem remittendo quod iidem sibi indebitum atque alienum usurpare contendunt: ne, sicuti est eorum perversitas maligna & perfida, ad seditiones usque prorumperent, & inter turbas atque concentus sui similes incitarent, atque ita aliquid existeret, quod sedari non oporteret. Sceleratum quippe eorum propositum semper requirit diaboli opera perficere. Et [illegible] sacerdotibus Dei per patientiam cum ipso suo patre * [illegible] sperant: sibi [illegible] Dei summi gloriam, sibi vero damnationem [illegible] condigna supplicia. Ex hoc quippe majus Dei [illegible] stat justi esse judicium, quod eos æquo [illegible] & patientia condemnat, his omnia quæ ab iis [illegible], sustinendo. Deus si quidem se omnium vindicem [illegible]. Et ideo cùm vindicta Deo permittitur, acrius de inimicis supplicium sumitur. Quod vos nunc famulos & sacerdotes Dei libenter fecisse cognovi, & satis gratulatus sum, quod de impiis & sceleratis, sacrilegis & profanis, perfidis & irreligiosis, & Deo ingratis, & Ecclesiæ inimicis nullam vindictam poscitis, & ut iidem potiùs ad veniam pertineant, postulatis. Hoc est vere ac penitus Deum nosse, hoc est præceptis ejus insistere, hoc est felicius credere, hoc est verè sentire, hoc est scire, quod major vindicta in contrarios Ecclesiæ provocetur, cùm hisdem in sæculo parcitur. Accepi igitur epistolâ sapientiæ & gravitati vestræ, comperi hæreticos sive schismaticos eam basilicam Ecclesiæ Catholicæ, quam in Constantina civitate jusseram fabricari, solita improbitate invadendam putasse, & frequenter tam à nobis quam à judicibus ex nostra jussione commonitos, ut redderent quod suum non erat, noluisse: vos autem imitatores patientiæ Dei summi, eorum malitiæ placida mente ea quæ vestra sunt relinquentes, & potiùs locum vobis invicem alium fiscalem scilicet poscere. Quam petitionem, more instituti mei, libenter amplexus sum: & statim ad Rationalem competentes dedi, ut domum bonorum nostrorum transgredi faciat, cum omni jure suo, ad dominium Ecclesiæ catholicæ, quam prompta liberalitate donavi, ac vobis tradi protinus jussi. In quo tamen loco somtu fiscali basilicam erigi præcepi. Ad Consularem quoque scribi mandavi Numidiæ, ut ipse in ejusdem ecclesiæ fabricatione in omnibus sanctimoniam vestram juvaret. Lectores etiam Ecclesiæ catholicæ, & hypodiacones, reliquos quoque instinctu memoratorum, quibusdam pro moribus ad munera, vel ad Decurionatum vocati sunt, juxta statutum legis meæ ad nullum munus statui evocandos. Sed & eos, qui ducti sunt hæreticorum instinctu, jussimus protinus molestis perfunctionibus absolvi. De cetero etiam legem meam super Ecclesiasticos catholicos datam custodiri mandavi. Quæ omnia ut vestræ patientiæ palam fierent, harum litterarum testificatione perscripta sunt. Et utinam quidem hæretici vel schismatici aliquando suæ saluti providerent, & detersis eorum tenebris ad visionem veræ lucis oculos aperirent, & a diabolo secederent, & ad Deum qui unus & verus, qui omnium judex est, vel sero confugerent. Sed quia constat eos in sua malitia manere, & in suis facinoribus mori velle, sufficit hisdem commonitio nostra, & præcedens assidua cohortatio. Si enim jussionibus nostris obtemperare voluissent, ab omni malo liberarentur. Nos tamen, Fratres, sequamur quæ nostra sunt, mandatis insistamus, custodiamus divina præcepta, ex bonis actibus vitam nostram ab erroribus vindicantes, favente Dei misericordiâ, per rectum limitem dirigamus.

f. minime.

Matth. 12.

Gesta [a] apud Zenophilum Consularem, quibus constat traditorem Silvanum *, qui cum ceteris ordinavit Majorinum cui Donatus successit.

a

** Cirtensem seu Constantiniensem episcopum.*

Anno Christi 320.

Constantino Maximo Augusto & Constantino juniore nobilissimo Cæsare Coss. Idibus Decembribus, Sexio Thamugadiensi inducto, & applicito Victore Grammatico, adsistente etiam Nundinario diacono, Zenophilus vir clarissimus Consularis dixit, Quis vocaris? Respondit, Victor. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Cujus conditionis es? Victor dixit, Professor sum litterarum Romanarum, Grammaticus Latinus. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Cujus dignitatis es? Victor dixit, Patre Decurione * Constantiniensium, avo milite; in comitatu militaverat. Nam origo nostra de sanguine Mauro descendit. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Memor fidei & honestatis tuæ simpliciter designa, quæ caussa fuerit dissensionis inter Christianos. Victor dixit, Ego dissensionis originem nescio: unus sum de populo Christia-

** Ubi l. Cirtensium.*

nomen. Si quidem cùm essem apud Carthaginem, Secundus * episcopus cùm Carthaginem tandem aliquando venisset, dicuntur invenisse Cæcilianum episcopum nescio quibus non rectè constitutum: illi contra alium * instituerunt. Inde illic apud Carthaginem cœpta dissensio est: & inde originem scire dissensionis plenè non possum: quoniam semper civitas nostra unam Ecclesiam habet; & si habuit dissensionem, nescimus omnino. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Silvano communicas? Victor respondit, Ipsi. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Cur ergo intermissio [a] eo, cujus innocentia * purgata est. Et adjecit, Adseveratur præterea te aliud certissimè scire, quod Silvanus traditor sit: de eo confitere. Victor respondit, Hoc nescio. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario diacono dixit, Negat se Victor scire, quòd Silvanus traditor sit. Nundinarius diaconus dixit, Scit ipse [b] num tradidit codices. Victor respondit, Fugeram hanc tempestatem: &, si mentior, peream. Cùm incursum pateremur repentinæ persecutionis, fugivimus in montem Bellonæ. Ego sedebam cum Marte diacono, & Victor presbyter; cùm ab eodem Marte quærerentur codices omnes, negavit se habere. Tunc Victor dedit nomina omnium lectorum. Ventum est ad domum meam: cùm absens essem, ascensum est à magistratibus, & sublati sunt codices mei: cùm ego venissem, inveni codices sublatos. Nundinarius diaconus dixit, * Tu ergo respondisti apud acta, quoniam dedisti codices. Quare negantur hæc, quæ prodi possunt? Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Simpliciter confitere, ne strictiùs interrogeris. Nundinarius diaconus dixit, Legantur acta. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Legantur. Et dedit Nundinarius, & Exceptor recitavit.

* Secundus Tigisitanus episcopus [...] * f. [...] * f. prælata. * f. Cur ergo.

Anno Christi 303.

Diocletiano VIII. & *Maximiano VII. Consulib. XIV. Kal. Julias Juniis, ex * actis Munatii Felicis Flaminis perpetui Curatoris coloniæ Cirtensium. Cùm ventum esset ad domum in qua Christiani conveniebant, Felix F. P. P. Curator Paulo episcopo * dixit, Proferte scripturas legis, & si quid aliud hîc habetis, ut præcepto & jussioni parere possitis. Paulus episcopus dixit, Scripturas lectores habent, sed nos quod hîc habemus, damus. Felix F. P. P. Curator Paulo episcopo dixit, Ostende lectores, aut mitte ad illos. Paulus episcopus dixit, Omnes cognoscitis. Felix F. P. P. Curator reipublicæ dixit, Non eos novimus. Paulus episcopus dixit, Novit eos Officium publicum, id est, Edusius & Junius Exceptores. Felix F. P. P. Curator reipublicæ dixit, Maneme ratione de lectoribus quos demonstrabit Officium, vos quod habetis date. Sedente Paulo episcopo, Montano & Victore, Deusatelio & Memorio presbyteris, adstante Marte cum Helio & Marte diaconis, Marcuclio, Catullino, Silvano, & Caroso subdiaconis, Januario, Meraclo, Fructuoso, Miggine, Saturnino, Victore Samsurici, & ceteris fossoribus, contrascribente Victore Aufidii in brevi sic: Calices duo aurei: item calices sex argentei, urceola sex argentea, cucumellum argenteum, lucernæ argenteæ septem, cereofala duo, candelæ breves æneæ cum lucernis suis septem: item lucernæ æneæ undecim, cum catenis suis: tunicæ muliebres LXXXII, mafortea XXXVIII, tunicæ viriles XVI, caligæ viriles paria XIII, caligæ muliebres paria XLVII, copiæ rusticanæ XIX. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Marcuclio, Silvano, & Caroso fossoribus dixit, Proferte hoc quod habetis. Silvanus, & Carosus dixerunt, Quod hîc fuit, totum hoc ejecimus. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Marcuclio, Silvano, & Caroso dixit, Responsio vestra actis hæret. Postea quàm * in bibliothecis, inventa sunt ibi armaria inania. Ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam, & lucernam argenteam, quod diceret se post orcam eas invenisse. Victor Aufidii Silvano dixit, Mortuus fueras, si non illas invenisses. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Silvano dixit, Quære diligentiùs, ne quid hîc remanserit. Silvanus dixit, Nihil remansit, totum hoc ejecimus. Et cùm apertum esset triclinium, inventa sunt ibi dolia IV, & orcæ sex. Felix F. P. P. Curator reipublicæ dixit, Proferte scripturas quas habetis, ut præceptis Imperatorum & jussioni parere possitis. Catullinus protulit codicem unum pernimium majorem. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Marcuclio & Silvano dixit, Quare unum tantummodo codicem dedistis? Proferte scripturas quas habetis. Catullinus & Marcuclius dixerunt, Plus non habemus, quia subdiacones sumus: sed lectores habent codices. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Marcuclio & Catullino dixit, Demonstrate nobis lectores. Marcuclius & Catullinus dixerunt, Non scimus ubi maneant. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Catullino & Marcuclio dixit, Si ubi manent non nostis, nomina eorum dicite. Catullinus & Marcuclius dixerunt, Nos non sumus proditores: ecce sumus, jube nos occidi. Felix F. P. P. Curator reipublicæ dixit, Recipiantur. Et cùm ventum esset ad domum Eugenii, Felix F. P. P. Curator reipublicæ dixit Eugenio, Profer scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Et protulit codices quatuor. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Silvano & Caroso dixit, Demonstrate ceteros lectores. Silvanus & Carosus dixerunt, Jam dixit Episcopus, quia Edusius & Junius exceptores omnes noverunt: ipsi tibi demonstrent ad domus eorum. Edusius & Junius exceptores dixerunt, Nos eos demonstramus, Domine. Et dum ventum fuisset ad domum Felicis Sarsoris, protulit codices quinque. Et cum ventum esset ad domum Victorini, protulit codices octo. Et cùm ventum fuisset ad domum Projecti, protulit codices V majores, & minores duos. Et cum ad Grammatici domum ventum fuisset, Felix F. P. P. Curator Victori Grammatico dixit, Profer scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Victor Grammaticus obtulit codices duos & quiniones quatuor. Felix F. P. P. Curator Victori dixit, Profer scripturas, plus habes. Victor Grammaticus dixit, Si plus habuissem, dedissem. Et cùm ventum fuisset ad domum Eutici Cæsarianensis, Felix F. P. P. Curator Euticio dixit, Profer scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Euticius dixit, Non habeo. Felix F. P. P. Curator Euticio dixit, Professio tua actis hæret. Et cùm ventum fuisset ad domum Coddeonis, protulit uxor ejus codices sex. Felix F. P. P. Curator reipublicæ dixit, Quære, ne plus habeatis: profer. Mulier respondit, Non habeo. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Bovi servo publico dixit, Intra, & quære, ne plus habeat. Servus publicus dixit, Quæsivi, & non inveni. Felix F. P. P. Curator reipublicæ Victorino, Silvano, & Caroso dixit, Si quid minus factum fuerit, vos contingit periculum.*

* Munatius pala gesta vocat Aug. lib. 4. contra Cresc. c. 56. Gesta a. ad Mamertum, in epist. 165. n. 4. * Curator. * Sic vetus codex. V. supra lib. 3. contra Cresc. c. 29. & lib. 4. c. 56.

Quibus lectis, Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Confitere simpliciter. Victor respondit, Non fui præsens.

Nundinarius diaconus dixit, Legimus epistolas Episcoporum factas à Forte *. Et legit exemplum libelli traditi Episcopis à Nundinario diacono. *Testis est Christus & Angeli ejus, quoniam tradiderunt quibus communicastis, id est, Silvanus à Cirta traditor est, & fur rerum pauperum. Quod omnes vos Episcopi, Presbyteri, Diacones, Seniores scitis de quadringentis follibus Lucillæ clarissimæ feminæ, pro quo vobis conjurastis ut fieret Majorinus episcopus: & inde factum est schisma. Nam & Victor fullo, vestri præsentiâ & populi, dedit folles viginti, ut factus esset presbyter: quod scit Christus & Angeli ejus.* Et recitatum est exemplum epistolæ. *Purpurius episcopus Silvano coëpiscopo in Domino salutem. Venit ad me Nundinarius diaconus filius noster, & petiit has litteras deprecatorias à me, ad te, Sanctissime, dirigerem, ut si fieri posset, pax inter te & ipsum sit. Hoc enim volo fieri, ut nemo sciat, quid inter nos agatur. Si volueris scripto tuo .... ut & ego solus ibi in re præsenti veniam, & dissensionem ipsam de inter vos amputem. Manu sua enim mihi tradidit libellum rei gestæ, pro qua caussa fueris tuo præcepto * lapidatus. Non est * verum, ut pater castiget filium contra veritatem: & scio quia vera sunt, quæ in libello mihi tradito sunt conscripta. Quære remedium, quomodo poterit ibi malignitas ista exstingui, ante quàm flamma exsurgat, quæ post demum exstingui non poterit sine sanguine spiritali. * Adhibe tecum clericos & seniores plebis Ecclesiasticos viros, & inquirant diligenter, quæ sunt istæ dissensiones, ut ea quæ sunt secundùm fidei præcepta, fiant. Non declinabis ad dextram vel ad sinistram. Libenter autem commodare noli malis instructoribus qui nolunt pacem. Omnes nos occiditis. Et alia manu. Vale.* Item & exemplum epistolæ. *Purpurius episcopus Clericis & Senioribus Cirtensium in Domino æternam salutem. Clamat Moyses ad omnem senatum filiorum Israël, dixitque illis, quæ Dominus jubeat fieri, sine concilio seniorum nihil agebatur. Itaque & vos, Carissimi, quos scio omnem sapientiam celestem & spiritalem habere, omni vestra virtute cognoscite quæ sit dissensio hæc, & perducite ad pacem. Dicit enim Nundinarius diaconus, quòd nihil vos lateat, unde hæc dissensio est inter carissimum nostrum Silvanum & ipsum. Tradidit enim mihi libellum, in quo omnia sunt conscripta. Dixit enim & vos non latere. Ego * scio, quia verit non est. Bonum quærite remedium, quemodo exstinguatur hæc res sine pe-*

* Addendum videtur, & aliis. * 13. ed. de redemt: ex Aug. epist. 43. n. 17. * il est, equum. * al. Adsistant & adsit. * f. Sed.

a Cæcilianu, scilicet, cujus caussa mox fuit à Victore commemorata, & cujus innocentia multis jam antè judiciis probata fuerat.

b Vetus cod. non. Fortè legendum, Scit ipse an tradidit. vel, Scit ipse, nam tradidit.

riculo animæ vestræ, ne subitò, cùm personam accipitis in judi-
* al. veniamus. cio, * ruatis. Justum judicium inter partes judicate secundum
gravitatem vestram & justitiam. Cavete vobis ne declinetis in
dexteram, neque in sinistram. Dei res agitur, qui scrutatur
cogitationes singulorum. Elaborate, nemo sciat, quæ sic con-
* f. Vera. juratio hæc. * Vestra sunt, quæ libello continentur, non est bo-
Matth. 12. num. Dicit enim Dominus, Ex ore tuo condemnaberis, & ex ore
tuo justificaberis. Item alia recitata. Silvano Fratri carissimo
Fortis in Domino æternam salutem. Venit ad me filius noster
Nundinarius diaconus, & retulit ea, quæ inter te & illum
contigerunt per malivoli intercessum, qui vult animas justorum
à via veritatis avertere. Cùm hæc audirem, mente defectus
sum, quòd talis dissensio inter vos venit. Dei enim sacerdos
ut ad hoc veniat quod non nobis expediat, fiat. Nunc ergo
petite eum, ut, quod potest, cum ipso pax Domini salvato-
ris Christi sit. Non ad publicum veniamus, & à gentibus
Gal. damnemur. Scriptum est enim, Videte ne dum mordetis &
causam'ni in invicem, ab invicem consumamini. Ergo peto Do-
minum, ut tollatur de medio vestrûm hoc scandalum, ut possit
res Dei cum gratiarum actione celebrari, Domino dicente,
Iohan. 14. Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Quæ pax
poterit esse, ubi dissensio & æmulationes sunt? Nam cum ego
à milite essem ast........ separatus, & in illo venissem,
cum injuria tali, Deo commendavi animam meam, & remisi
tibi, quia Deus videt mentes hominum & eorum, sive à te
ad illos perductus sum, sed Deus nos liberavit, & tecum
servimus. Ergo, sicuti dimissum est nobis, & vos reconcilia-
* f. pascha. mini paci, ut in nomine Christi possimus cum gaudio * pa-
* f. deest. cem celebrare. Nemo sciat. * .... Fratribus, & filiis,
Item alia recitata. clero & senioribus, Fortis in Domino æternam salutem. Ve-
nit ad me filius meus Nundinarius diaconus vester, & retu-
lit ea quæ contra vos sunt gesta, nec non utique debuit à vo-
bis componi, ne ventum esset ut talem insaniam passi, à qui-
bus lapidarentur pro veritate, quod & vos & nos scimus, si-
1. Cor. 6. cuti nobis retulistis & scriptum est, Non est sapiens quis-
quam inter vos, qui possit judicare inter fratres? sed frater
cum fratre judicatur, & hoc apud infideles: sicuti vos nunc
in judicio contenditis. Sic ad hoc exilitum est, ut gentibus de-
mus tale exemplum, ut qui per nos Deo credebant, ipsi nobis
maledicant, cùm ad publicum pervenimus? Ergo, ne ad hoc
veniatur, vos qui spiritales estis, facite ut nemo sciat, ut cum
pace pascha celebremus: & hortemini eos paci reconciliari, &
dissensio non sit: ne cùm ad publicum ventum fuerit, incipia-
tis & vos periclitari, si hoc factum fuerit, & postea vobis
imputetis. Dabitis quàm plurimè, tu Possessor Donati pres-
byter, singuli Valeri, & Victor qui omnia scitis, attamen
date operam ut pax sit vobiscum. Item alia recitata. Silva-
no fratri Sabinus...... in Domino æternam salutem. Perve-
nit ad nos Nundinarius filius tuus, non tantùm ad me, sed &
ad fratrem nostrum Fortem, fortem & gravem querelam referens.
Miror gravitati tuæ, sic te egisse cum filio tuo, quem tu nu-
tristi & ordinasti. Si enim ædificium terræ structum sic, non
additur quid cæleste, quod per manum sacerdotis ædificatur.
1. Cor. 1. Sed non est tibi mirandum, Scripturâ dicente, Perdam sa-
pientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Et
iterum dicit, Potius dilexerunt homines tenebras magis quàm
Iohan. 3. lucem: sicuti & tu facis. Sufficiat vobis, omnia scire: super
quod & frater noster Fortis tibi scripsit. Nunc petierim de
caritate tua, frater benignissime, ut suppleas dictum Isaia
Isai. 1. Propheta, Expellite malignitatem de animis vestris, & ve-
nite, disputemus, dicit Dominus. Et iterum, Projicite ma-
lum de medio vestrûm. Sic & tu fac: subjuga & averte se-
ditiones, quæ noluerunt esse pacem inter te & filium tuum:
sed filius tuus Nundinarius in pace tecum pascha celebret; ne
res ad publicum veniat præterea jam omnibus nobis nota. Ro-
gaverim te, frater benignissime, mediocritatis meæ compleas
petitionem: nemo sciat. Item alia recitata........ Fratri
Forti Sabinus in Domino æternam salutem. Quæ sit caritas
juxta omnes collegas, certus sum peculiariter, tamen secundum
Dei voluntatem qui dixit, Quemdam diligo super animam
meam, Silvanum te coluisse certus sum. Quare non dubitavi
hæc scripta ad te dare, quia scripta tua ad eum facta dari fe-
ci propter nomen Nundinarii, & qui impigre agis, semper
res Dei impetu procedit. Ne prætendas excusationem. Occupa-
tio namque nos diebus istis stringit, & incunctanter commo-
vet circa hæc usque ante diem sollemnissimum pascha, ut per
te fiat pinguissima pax, ut digni coheredes Christi invenia-
Iohan. 14 mur, qui dixit, Pacem meam do vobis, pacem meam relin-
quo vobis. Et iterum peto ut facias. Et alia manu, Opto te

A in Domino bene valere, & nostri memorem esse. Vale. Sed
rogo te, nemo sciat.
Quibus lectis Zenophilus V. C. Consularis dixit: Ex actis
& litteris quæ recitatæ sunt, traditorem constat esse Sil-
vanum. Et Victori dixit, Simpliciter confitere, utrùm scias
eum aliquid tradidisse. Victor dixit, Tradidit, sed non me
præsente. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quid admi-
nistrabat tunc Silvanus in clero? Victor respondit, Sub
Paulo episcopo orta est persecutio, & Silvanus subdiaco-
nus fuit. Nundinarius diaconus respondit, Quando ven-
tum est illic, ait, ut factus esset episcopus, respondit po-
pulus, Alius fiat, exaudi Deus. Zenophilus V. C. Con-
B sularis Victori dixit, Dictum est à populo, Silvanus tra-
ditor? Victor dixit, Ego ipse luctatus sum * episcopus. Ze- * f. ne esset episcopus.
nophilus V. C. Consularis Victori dixit, Ergo sciebas tra-
ditorem? de hoc confitere. Victor respondit, Traditor
fuit. Nundinarius diaconus dixit, Vos seniores clamaba-
tis, Exaudi Deus, civem nostrum volumus, ille traditor est.
Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Clamasti ergo
cum populo, quod traditor esset Silvanus, & non deberet
fieri episcopus? Victor dixit, Clamavi & ego, & populus.
Nos enim civem nostrum petebamus integrum virum. Ze-
nophilus V. C. Consularis dixit, Qua causâ putabatis eum
non mereri? Victor dixit, Integrum petebamus, & civem
C nostrum. Sciebam enim caussam imperatorum ad hoc nos
esse venturos; dum enim talibus committitur. Item inductis
& adplicitis Victore Samsurici & Saturnino fossoribus
Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quis vocaris? Respon-
dit, Saturninus. Zenophilus V. C. dixit, Cujus conditio-
nis es? Saturninus respondit, Fossor. Zenophilus V. C.
Consularis dixit, Silvanum scis esse traditorem? Saturni-
nus dixit, Scio lucernam tradidisse argenteam. Zenophilus
V. C. Consularis Saturnino dixit, Quid aliud? Saturninus
respondit, Aliud nescio, nisi quia de post orcam eam eje-
cit. Et remoto Saturnino Zenophilus V. C. Consularis
D dixit adstanti, Et tu, quis vocaris? Respondit, Victor Sam-
surici. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Cujus conditio-
nis es? Victor dixit, Artifex sum. Zenophilus V. C. dixit,
Tabulam argenteam quis tradidit? Victor respondit, Non
vidi: quod scio, hoc dico. Zenophilus V. C. Consularis di-
xit Victori, Licèt jam constiteris ex responsione eorum qui
supra sunt interrogati, tamen tu confitere, utrùm Silva-
nus traditor sit. Victor dixit, Secundo petato quomodo
hoc dimisit, ut duceremur ad Carthaginem, ore ipsius Epi-
scopi audivi. Data est mihi lucerna argentea, & capitulata
argentea, & has tradidi. Zenophilus V. C. dixit Victori
Samsurici, A quo audisti? Victor dixit, A Silvano episco-
E po. Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Ab ipso
audisti quòd tradidisset? Victor dixit, Ab ipso audivi quòd
suis manibus tradidisset illas. Zenophilus V. C. dixit, Ubi
audisti? Victor dixit, In basilica. Zenophilus V. C. Consu-
laris dixit, Apud Constantinam? Victor dixit, Ibi cœpit
alloqui populum dicens, De quo dicunt me traditorem esse?
de lucerna & capitulata? Zenophilus V. C. Consularis Nun-
dinario dixit, Quid aliud putas ex his esse quærendum?
Nundinarius dixit, De cupis fisci, quis illas tulit. Zeno-
philus V. C. Consularis Nundinario dixit, Quas cupas? Nun-
dinarius dixit, In templo Serapis fuerunt, & tulit illas Pur-
purius episcopus: * acetum quod habuerunt, tulit illud Sil- * f. vas acetabulum.
F vanus episcopus, Donatus presbyter, & Lucianus. Zeno-
philus V. C. Consularis Nundinario dixit, Sciunt id factum
qui adsistunt? Nundinarius respondit, Sciunt. Diaconus Sa-
turninus dixit, Dicebant majores nostri quia sublatæ sunt.
Zenophilus V. C. Consularis dixit, A quo sublatæ dicun-
tur? Saturninus dixit, A Purpurio episcopo, & acetum à
Silvano & Donato presbytero, & Luciano diacono. Nundi-
narius dixit, Viginti folles dedit, & factus est presbyter
Victor. Saturninus dixit, & cùm diceret, Zenophilus V. C.
Consularis Saturnino dixit, Cui dedit? Saturninus dixit,
Silvano episcopo. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino
dixit, ergo ut fieret presbyter, Silvano episcopo viginti
G folles præmium dedit? Saturninus dixit, Dedit. Zenophi-
lus V. C. Consularis Saturnino dixit, Ante Silvanum po-
situm est? Saturninus dixit, Ante cathedram Episcoporum.
Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, A quo pe-
cunia sublata est? Nundinarius dixit, Ipsi Episcopi divi-
serunt eam inter se. Zenophilus V. C. Consularis Nundi-
nario dixit, Donatum desideras exhiberi? Nundinarius di-
xit, Utique veniat, de quo clamavit populus biduo post
pare,

pare, Exaudi Deus, civem noſtrum volumus. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit, Certè clamavit hoc populus? Reſpondit, Clamavit. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit, Traditorem clamavis Silvanum? Saturninus dixit, Utique. Nundinarius dixit, Quando factus eſt epiſcopus non illi communicavimus, quia dicebatur traditor eſſe. Saturninus dixit, Quod dicit verum eſt. Nundinarius dixit, Vidi quia Mutus harenarius tulit in collo. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit, Sic factum eſt? Saturninus dixit, Sic. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Vera ſunt omnia quæ dicit Nundinarius, quia ab harenariis factus eſt epiſcopus Silvanus? Saturninus dixit, Vera. Nundinarius dixit, Proſtibulæ illic fuerunt. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit, Harenarii illum geſtaverunt? Saturninus dixit, Ipſi eum tulerunt, & populus. Nam cives in area martyrum fuerunt incluſi. Nundinarius diaconus dixit, Numquid populus Dei ibi fuit? Saturninus dixit, In caſa majore fuit incluſus. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Certè omnia quæ dicit Nundinarius vera ſunt. Saturninus dixit, Vera. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Tu quid dicis? Victor dixit, Vera ſunt omnia, Domine. Nundinarius dixit, Purpurius epiſcopus tulit centum folles. Zenophilus V. C. Conſularis dixit Nundinario, De quadringentis follibus, quos putas interrogandos? Nundinarius dixit, Lucianus diaconus exhibeatur, quia ipſe totum ſcit. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit, Hi ſciunt? Nundinarius dixit, Non ſciunt. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Exhibeatur Lucianus. Nundinarius dixit, Sciunt iſti acceptos eſſe quadringentos folles: ſed quia Epiſcopi eos diviſerunt, neſciunt. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino & Victori dixit, Scitis acceptos eſſe folles a Lucilla? Saturninus & Victor dixerunt, Scimus. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Pauperes non acceperunt? Dixerunt, Nemo nihil accepit. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino & Victori dixit, Nihil de fano Sarapis ſublatum eſt? Saturninus & Victor dixerunt, Purpurius tulit cupas, & Silvanus epiſcopus, & Dontius, & Superius presbyteri, & Lucianus diaconus tulerunt acetum. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Reſponſione Victoris Grammatici, & Victoris Samſurici, & Saturnini, claruit vera eſſe omnia, quæ ſuggeſſit Nundinarius: ſubmoveantur, & exeant. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Quos alios putas interrogandos? Nundinarius dixit, Caſtum diaconum, ut dicat ſi non eſt traditor. Ipſe illum ordinavit. Et inducto, & applicito Caſto diacone, Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Quis vocaris? Reſpondit, Caſtus. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit, Cujus conditionis es? Caſtus dixit, Nullam dignitatem habeo. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit, Licèt * nunc per Victorem Grammaticum, quàm etiam per Victorem Samſurici & Saturninum venerunt in confeſſionem quæ Nundinarius objecit: tamen etiam tu confitere, utrùm traditor ſit Silvanus. Caſtus reſpondit, Dicebat quod invenerit lucernam poſt orcam. Zenophilus V. C. Conſularis dixit Caſto, Etiam de cupis de fano Sarapis ſublatis & aceto confitere. Caſtus reſpondit, Purpurius epiſcopus tulit cupas. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Acetum quis? Reſpondit Caſtus, quod tulerunt inde acetum Silvanus epiſcopus, Dontius & Superius presbyteri. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit, Confitere: quot folles dedit Victor, ut presbyter fieret? Caſtus dixit, Obtulit Domine ſacellum, & quid habuerit, neſcio. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit, Cui datum eſt ſacellum? Caſtus dixit, Ille tulit eum in caſa majore. Zenophilus V. C. Conſularis dixit Caſto, Populo non eſt diviſa pecunia? Caſtus reſpondit, Non eſt data, nec vidi. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit, De follibus, quos Lucilla dedit, populus minutus nihil accepit? Caſtus dixit, Non vidi accipere neminem. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit, Quo ergo pervenerunt? Caſtus dixit, Neſcio. Nundinarius dixit, Utique vel audiſti, vel vidiſti, ſi dictum eſt pauperibus, Dat & vobis de re ſua Lucilla. Caſtus dixit, Non vidi aliquem accipere. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Manifeſta eſt Caſti confeſſio, quòd folles quos Lucilla donavit populo diviſos eſſe neſcires, & ideo amoveatur. Et applicito Creſcentiano ſubdiacono, Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Quis vocaris? Reſpondit, Creſcentianus. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit, Simpliciter ſicut & ceteri confitere, utrùm ſcias traditorem Silvanum.

*f. nunc

Creſcentianus dixit, Priores qui fuerunt clerici, ipſi retulerunt ſingula. Zenophilus vir clariſſimus Conſularis Creſcentiano dixit, Quid retulerunt? Creſcentianus dixit, Referebant quod traditor eſſet. Zenophilus Vir clar. Conſularis Creſcentiano dixit, Dixerunt illum traditorem? Et adjecit, Qui dicebant? Creſcentianus dixit, Qui cum illo converſabantur in plebe, dixerunt quod aliquando tradidiſſet. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit, De Silvano dicebant? Creſcentianus dixit, Utique. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit, Cùm factus fuiſſet epiſcopus, præſtò fuiſti? Creſcentianus dixit, Præſens cum populo fui, incluſus in caſa majore. Nundinarius diaconus dixit, Campenſes & harenarii fecerunt illum epiſcopum. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit, Mutus harenarius certè eum ſuſtulit? Dixit, Manifeſte. Zenophilus. V. C. Conſularis Creſcentiano dixit, Cupas de fano Sarapis ſcis eſſe ſublatas? Creſcentianus dixit, Plures dicebant, quòd Purpurius epiſcopus ipſe ſuſtulerit cupas, & acetum quòd ad ſenem noſtrum Silvanum perveniſſet, & filii Ælionis dicebant. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit, Quid audiſti? Creſcentianus dixit, Acetum ſublatum a ſene Silvano, & Dontio, & Superio presbyteris, & Luciano diacono. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit, Ex quadringentis follibus, quos Lucilla donavit, populus aliquid accepit? Creſcentianus dixit, Nihil inde nemo accepit, neſcio, nec quis illos erogaverit. Nundinarius dixit, Anculæ numquam inde aliquid acceperunt? Creſcentianus dixit, Nihil. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Certè quotiens aliquid tale donatur, omnes inde populares publicè accipiunt. Creſcentianus dixit, Non audivi, vel vidi dediſſe illum aliquos. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit, Nihil ergo datum eſt de cccc. follibus populo? Creſcentianus dixit. Nihil. Utique perveniſſet aliqua portiuncula ad nos. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Quo ergo ſublati ſunt? Creſcentianus dixit, Neſcio: nemo nihil accepit. Nundinarius dixit, Victor quot folles dedit, ut fieret presbyter? Creſcentianus dixit, Vidi allatos cophinos cum pecunia. Zenophilus V. C. Conſularis dixit Creſcentiano, Cui dati ſunt cophini? Creſcentianus dixit, Epiſcopo Silvano. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Silvano dati ſunt? Creſcentianus dixit, Silvano. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Populo nihil datum eſt? Reſpondit, Nihil. Neceſſe eſt ut & nos aliquid acciperemus, ſi diſtribuerentur, ſicut ſolet. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit, Quid aliud de Creſcentiano putas eſſe requirendum? Nundinarius dixit, Ipſud eſt. Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Quoniam de omnibus Creſcentianus ſubdiaconus ſimpliciter confeſſus eſt, ſubmoveatur. Item inducto & applicito Januario ſubdiacono, Zenophilus V. C. Conſularis dixit, Quis vocaris? Reſpondit.......

Reliqua deſunt.

Poſtea autem Urſacio & Zenophilo perſequentibus, *ut objectat Creſconius in lib. 3. cont. Creſc. c. 30.* cùm communicare noluiſſet *Silvanus*, actus eſt in exilium.

---

*De indulgentia & arbitrii libertate Donatiſtis * conceſſa à Conſtantino.* * Anno 321.

In indice Collat. 3. cap. 544. legitur. Proſecutio Donatiſtarum, qua principi Conſtantino libellum aſſerunt propitios dediſſe majores, & eo principem motum agendi eis dediſſe licentiam. *Ibid. c. 549.* Recitatur epiſtola Conſtantini ad Vicarium Verinum deſtinata, qua libertatem agendi tribuit Donatiſtis. *Ibid. c. 550.* Proſecutio Catholicorum, quæ dicit pro ſe magis epiſtolam facere Conſtantini, quia non de Cæciliano aliquid judicatum eſt, ſed furori ſuo ipſi permiſſi ſunt. *Ibid. c. 552.* Donatiſtæ petunt ut judex (*Marcellinus*) de permiſſa ſibi à Conſtantino arbitrii libertate pronuntiet. *Auguſtinus in lib. poſt Collat. c. 33. teſtatur has* ad Valerium *ſive* Verinum Vicarium de illorum exilio ſoluto, & eorum furore Deo vindici dimittendo litteras datas Criſpo & Conſtantino iterum conſulibus tertio Nonas Maias, id eſt poſt quartum annum & menſem ferè ſextum, *elapſum à tempore reſcripti Eumalio directi. Conf. e Breviculum Collat. 3. c. 22. & epiſt. 141. n. 9. Tom. 2.* 3. Mai. an. 321.

De Pauli & Macarii persecutione quàm injusta Donatistarum expostulatio.

Ex Optato lib. 3. AB Operariis unitatis multa quidem asperè gesta sunt: sed ea quid imputatis Leontio, Macario, vel Taurino? Imputate majoribus vestris &c. illis primò qui populum Dei diviserunt, & basilicas fecerunt non necessarias. Deinde Donato Carthaginis, qui provocavit ut unitas proximo tempore fieri tentaretur. Tertiò Donato Bagaiensi, qui insaniam collegerat multitudinem, à qua ne Macarius violentiam pateretur, ad se & ad ea quæ ferebat tutanda, armati militis postulavit auxilium. Venerunt tunc cum pharetris armigeri; repleta est unaquæque civitas vociferantium: nuntiata unitate fugistis omnes, &c. Fugerunt igitur omnes episcopi cum clericis suis, aliqui sunt mortui: qui fortiores erant, capti & longè relegati sunt. Et tamen horum omnium nihil actum est cum voto nostro, nihil cum consilio, nihil cum conscientia, nihil cum opere &c.

Anno Christi 347 vel circiter. Quis negare potest rem, cui tota Carthago principaliter testis est, Imperatorem [a] Constantem Paulum & Macarium primitus non ad faciendam unitatem misisse, sed cum eleemosynis, quibus sublevata per ecclesias singulas posset respirare, vestiri, pasci, gaudere paupertas? Qui cùm ad Donatum patrem tuum venirent, & quare venerant indicarent, ille solito furore succensus in hæc verba prorupit: *Quid est Imperatori cum Ecclesia?* Et de fonte levitatis suæ multa maledicta effudit: non minùs quàm & in Gregorium aliquando, ad quem sic scribere minime dubitavit, *Gregori macula senatus, dedecus præfectorum*, & cetera talia. Cui Donato Præfectus patientiâ episcopali rescripsit, &c. Miserat enim (Imperator) ornamenta domibus Dei, miserat pauperibus eleemosynam, nihil Donato. Cur ergo insanivit? cur iratus est? cur quod missum fuerat repudiavit? Et cùm illi qui missi fuerant dicerent, se ire per provincias singulas, & accipere volentibus se daturos; ille dixit, ubique se litteras præmisisse, ne id quod allatum fuerat, pauperibus alicubi dispensaretur. &c.

Veniebant Paulus & Macarius, qui pauperes ubique dispungerent, & ad unitatem singulos hortarentur. Et cùm ad Bagaiensem civitatem proximarent, tunc alter Donatus, ut supra diximus, ejusdem civitatis episcopus, impedimentum unitati & obicem venientibus suprà memoratis opponere cupiens, præcones per vicina loca & per omnes nundinas misit, Circumcelliones Agonisticos nuncupans, ad prædictum locum ut concurrerent invitavit. Et eorum illo tempore concursus est flagitatus, quorum dementia paulò ante ab ipsis episcopis impie videbatur esse succensa. Nam cùm hujusmodi hominum genus ante unitatem per loca singula vagaretur, cum [b] Maxido & Fasir, ab ipsis insanientibus sanctorum duces appellarentur, nulli licuit securum esse in possessionibus suis: debitorum chirographa amiserant vires, nullus creditor illo tempore exigendi habuit potestatem. Terrebantur omnes litteris eorum, qui se sanctorum duces fuisse jactitabant. &c. Unde cùm vestiæ partis episcopis invidia tunc fieret, Taurino illo tempore Comiti scripsisse dicuntur, hujusmodi homines in Ecclesia corrigi non posse mandaverunt, ut à supra memorato Comite acciperent disciplinam. Tunc Taurinus ad eorum epistolas ire militem jussit armatum per nundinas, ubi Circumcellionum furor vagari consueverat. In loco [c] Octavensi occisi sunt plurimi, detruncati sunt multi. Quorum corpora usque in hodiernum per dealbatas aras aut mensas potuerunt numerari. Ex quorum numero cùm aliqui in basilicis sepeliri cœpissent, [d] Clarius presbyter in loco Subbullensi ab episcopo suo coactus est ut insepultam faceret sepulturam. Unde proditum est, mandatum fuisse fieri quod factum est, quando nec sepultura in domo Dei exhiberi concessa est. Eorum postea convaluerat multitudo. Sic invenit Donatus Bagaiensis unde contra Macarium furiosam conduceret turbam. Ex ipso genere fuerunt, qui sibi percussores sub cupiditate falsi martyrii in suam perniciem conducebant: inde etiam illi qui ex altorum montium cacuminibus viles animas projicientes se præcipites dabant. Ecce quali ex numero sibi episcopus alter Donatus cohortes effecerat. Hoc, metu deterriti illi qui thesauros ferebant, quos pauperibus erogarent, invenerunt in tanta necessitate consilium, ut a [e] Silvestro Comite armatum militem postularent; non per quem vim alicui facerent, sed ut vim a Donato supra memorato episcopo dispositam prohiberent &c.

Quærelam per ordinem deponitis, sub Leontio, sub Ursacio injuriatos esse quam plurimos, sub Paulo & Macario aliquos necatos, a sequentibus eorum nescio quos ad tempus esse proscriptos. Quid hoc ad nos? quid ad Ecclesiam catholicam? Quidquid objicitis, vos fecistis, qui pacem a Deo commendatam noluistis libenter excipere &c. Aliqui accusandam aut fugiendam æstimant unitatem, quòd Marculus & Donatus [*] dicantur occisi vel mortui: quasi omnino in vindicta Dei nullus mereatur occidi &c. Legimus enim in Ezechiele propheta parietem dealbatum, cui Deus comminatus est *tempestatem, pluviam, & lapides petrobolos, & accensationes* &c. Et istæ quatuor res non poterant uno tempore fieri. Fuit primo *tempestas* sub [f] Ursacio: agitatus est paries, sed non cecidit, ut haberet pluvia ubi operaretur. Secuta est *pluvia* sub Gregorio: udatus est paries, sed non madiut, ut haberent lapides ubi operarentur. Post pluviam secuti sunt *lapides* sub [*] Operariis unitatis: dispersus est paries, sed fundamentis suis se iterum reparavit. Jam tria peracta sunt &c.

Bagaiensis; ex Aug. Tract. 11. in Johan. n. 15.

Ezech. 13. 11.

[*] Paulo & Macario.

Ex Concilio Carthaginensi I.

Anno Christi 348 vel circiter. GRATUS episcopus dixit: Gratias Deo omnipotenti & Christo Jesu, qui dedit malis schismatibus finem, & respexit Ecclesiam suam, ut in ejus gremium erigeret universa membra dispersa: qui imperavit religiosissimo Constanti imperatori, ut votum gereret unitatis, & mitteret ministros sancti operis famulos Dei Paulum & Macarium.

Ejusdem concilii sunt canones contra Donatistas duo. I. ut baptisma in Trinitate susceptum non iteretur. II. de Martyrum sepulcris & honorificentia.

Episcopi Donatistæ in exsilio agentes revertendi licentiam obtinent à Juliano.

Ex Optato lib. 2. A Principio suo vester jam rabidus commemorandus est furor: jam vestra retexenda impietas, jam stultitia demonstranda. In quo prius est ostendere erubescendam lætitiam vestram & gaudia criminosa, quod vobis [g] ad pristini erroris libertatem redisse contigerit. Recensete tempora, discutite rationem rerum, dissimilia vota & pectora diversa attendite. Redeat in memoriam [h] Constantinus imperator, quem famulatum exhibuerit Deo, quæ habuerit vota, ut remotis schismatibus, interemptâ omni dissensione, sub toto cælo filios suos gaudens in uno videret sancta mater Ecclesia. Reddiderat unitâ communione maritis uxores, parentibus filios, fratribus fratres: quibus rebus Deus se lætari testatur, cùm dicit, *Ecce quam bonum & quam jocundum, habitare fratres in unum.* Psal. 132. 1. Etenim cùm Africanos populos, & Orientales, & ceteros transmarinos pax una conjungeret, & ipsa unitas repræsentatis omnibus membris corpus Ecclesiæ coagularet, dolebat hoc diabolus, qui semper de fratrum pace torquetur. Illo tempore sub Imperatore Christiano, desertus in idolis, tanquam inclusus latebat in templis. Hoc eodem tempore duces & principes vestros merita [i] relegaverant sua. In Ecclesia nulla fuerant

a Constans ab anno Christi 337 quo pater ejus Constantinus obiit, Italiæ, Africæ & aliquot aliis imperii partibus præfuit ad annum 350.
b Germ. MS [illegible] *Axido & Fasir ab ipsis insanientibus.*
c [illegible] *Octavensi*
d [illegible] *presbyter in loco Subbullensi.*
e [illegible] dem fuisse hunc Silvestrum Comitem [illegible] verbum [illegible] Leontius, Ursacius, [illegible] in qui Donatistas [illegible] ad Ma[illegible], quorum primo, inquit Optatus in eod. lib. 3. [illegible]
f Germanensis [illegible] sub Ursacio & [illegible], sub Gregorio [illegible] sub Operariis unitatis [illegible]

[illegible] Optatus [illegible] ordine, quas [illegible] primum [illegible] lib. 3 [illegible] Circumcelliones [illegible] laudatur [illegible] Paulo & Macario. Præterea [illegible] lib. 5. [illegible] Macario, ac [illegible] Ursacio [illegible]
g [illegible] Optati [illegible] *a pristini erroris libertatem redisse contigerit.* Castigatur ad Germanensem MS.
h Legendum [illegible], *Constans* [illegible] laudantur, conveniunt [illegible] imperator, [illegible] *Christianus*, sed abest a Germ. cod.
i Episcopi [illegible] Constantino, sed ejus indulgentia [illegible] Alii postea sub Constante relegati tempore Macarii ex lib. 3. Optati, suprà pag. 35.

ſchiſmata, nec paganis licebat exercere ſacra ſacrilega. Pax Deo placita apud omnes Chriſtianos populos habitabat, diabolus mœrebat in templis, vos in regionibus alienis. Deinde alter, ut omnibus notum eſt ſecutus Imperator, (Anno 361.) vobis cum vota ſiniſtra concipiens, ex famulo Dei factus eſt miniſter inimici, apoſtatam ſe edictis ſuis eſt ubique teſtatus. Quem precibus rogaſtis, ut reverti poſſetis. Quas ᵃ preces ſi vos negatis miſiſſe, nos legimus. Nec diſſimulatur, quem rogaſtis: ille præcepit pro voto ſuo, quos intellexerit ad diſturbandam pacem cum furore eſſe venturos. Erubeſcite, ſi ullus eſt pudor. Eadem voce vobis libertas eſt reddita, qua voce idolorum patefieri juſſa ſunt templa. Eiſdem pene momentis veſter furor in Africam revertitur, quibus diabolus de ſuis carceribus relaxatur. Et non erubeſcitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia poſſidetis.

Epiſcoporum Donatiſtarum, poſt redditam ſibi à Juliano libertatem, horrenda facinora.

(Ex Optato ibidem.) VENISTIS rabidi, veniſtis irati, membra lanjantes Eccleſiæ: ſubtiles in ſeductionibus, in cædibus immanes, filios pacis ad bella provocantes. De ſedibus ſuis multos feciſtis extorres, cum conducta manu venientes baſilicas invaſiſtis. Multi ex numero veſtro per loca plurima, quæ ſub nominibus dicere longum eſt, cruentas operati ſunt cædes, & tam atroces, ut de talibus factis ab illius temporis judicibus Relatio mitteretur. Sed intervenit & occurrit judicium Dei, ut ille qui vos jam dudum redire juſſerat, Imperator profanus & ſacrilegus ᵃ moreretur, qui (Anno Chriſti 363.) perſecutionem vobis provocantibus jam miſerat, aut mittere diſponebat. Operata eſt apud loca ſupra dicta in Catholicos trucidatio. Memoramini per loca ſingula qui fuerint veſtri diſcurſus. Nonne de numero veſtro fuerunt Felix ᵇ Zabenſis, Januarius ᶜ Flumenpiſcenſis, & ceteri qui tota celeritate cucurrerunt ad caſtellum ᵈ Lemellenſe, ubi cùm contra importunitatem ſuam viderent baſilicam clauſam, præſentes juſſerunt comites ſuos, ut adſcenderent culmina, nudarent tecta, jactarent tegulas. Imperia eorum ſine mora completa ſunt; & cùm altare defenderent diaconi catholici, tegulis plurimi cruentati ſunt, duo occiſi ſunt, Primus filius Januarii, & Donatus filius Nini, urgenobus & præſenobus coepiſcopis veſtris ſuprà memoratis, ut ſine dubio de vobis dictum ſit in Pſalmo tertio decimo, *Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.* De qua re Primoſius epiſcopus catholicus loci ſupra memorati in concilio veſtro apud Thebeſtinam civitatem queſtus eſt, & querelas ejus diſſimulanter audiſtis &c. In Mauritaniæ civitatibus, vobis inſtantibus, quaſſatio populi facta eſt, mortui ſunt in uteris matrum, qui foetant naſcituri &c. Quid tale a nobis admiſſum eſt? Nos exſpectamus vindicem Deum. Et invidiam facitis Macario, qui ſi aliquid aſperè fecit pro unitate, leve eſſe videri poterit, dum vos pro diſſenſione tanta mala, acerba, cruenta & hoſtilia feceritis. Quid commemorem Thipaſam Cæſarienſis Mauritaniæ civitatem? ad quam de Numidia Urbanus Formenſis & Felix Idicrenſis, duæ faculæ incenſæ livoribus, cucurrerunt, ᵉ quietorum & in pace poſitorum animos perturbantes. Nonnullorum officialium & favore & ſtudio juvante, & Athenio præſide cum ſignis præſente, catholica frequentia exturbata & cruentata, de ſedibus ſuis expulſa eſt: lacerati ſunt viri, tractæ ſunt ᶠ matronæ, infantes necati ſunt, abacti ſunt partus, &c. Et quod vobis leve videtur, facinus immane commiſſum eſt: ut omnia ſacroſancta ſupra memorati veſtri epiſcopi violarent, juſſerunt Euchariſtiam canibus fundi: non ſine ſigno divini judicii. Nam iidem canes accenſi rabie, ipſos dominos ſuos, quaſi latrones ſancti corporis reos, dente vindice, tamquam ignotos & inimicos laniaverunt. Ampullam quoque chriſmatis per feneſtram, ut frangerent, jactaverunt: & cùm caſum adjuvaret abjectio, non defuit manus angelica, quæ ampullam [illegible] tali ſubvectione deduceret: projecta caſum ſentire [illegible], Deo muniente illæſa inter ſaxa cou[illegible]it, &c. Quid [illegible]de ab Operatis ᵃ unitatis fieri potuit, unde [illegible] vobis catholi[illegible] vanam invidiam facere voluiſti; Inde revertentes [illegible] Furmenſis & Felix Idicrenſis, invenerunt matres, [illegible] de ſanctimonialibus fecerant mulieres. Ecce qui dies, frater [illegible] meniane, epiſcopos zelas: & cùm pro [illegible] eis [illegible] dicere debeas, catholicos innocentes accuſas. Interea ſupra memoratus Felix inter crimina ſua & facinora nefanda, ab eo comprehenſam puellam, cui mitram ipſe impoſuerat, à qua paulo ante pater vocabatur, nefario inceſtare minimè dubitavit. Et quaſi de peccato ſanctior fieret, ᵍ Tyſedi velociter properavit: ſic Donatum ſeptuaginta annorum epiſcopum, hominem innocentem ſpoliare auſus eſt epiſcopali nomine & officio & honore, &c. Sic cuncta malignitate quadam ordinaſſe vos conſtat, ut in una ſpecie operis veſtri ſpecies alias impleretis: ut dum presbyter aut epiſcopus dejicitur, ſic populus caperetur. Quando poſſet turba hominum ſtare, quæ rectorem a vobis ciſum eſſe conſpiceret? Non aliter quam quocumque caſu paſtore occiſo lupi graſſantur. Exorcizaſtis ʰ fideles, & laviſtis ſine cauſſa parietes: ut hoc nequitiæ genere ſubverteretis ſimpliciſſimorum hominum mentes, &c. Quid iniquius quàm exorcizare Spiritum-ſanctum, altaria frangere, Euchariſtiam animalibus projicere? Et ut in errorem vos veſter populus mittat, laudando felices appellat: & bene nominant; & per vos jurant, & perſonas veſtras jam pro Deo habere neſcitur &c. Docete ubi vobis mandatum eſt radere capita ⁱ ſacerdotum: cùm è contrario ſint tot exempla propoſita, fieri non debere &c. Extendiſtis enim manum, & ſuper omne caput mortifera ſelamina prætendiſtis: ut cùm ſint, ut ſupra dixi, quatuor genera capitum in Eccleſia, epiſcoporum, presbyterorum, diaconorum, & fidelium, nec uni parcere voluiſtis, evertiſtis animas humanum &c. Inveniſtis pueros: de pœnitentia ſauciaſtis, ne aliqui ordinari potuiſſent. Agnoſcite vos animas evertiſſe. ᵏ Inveniſtis fideles antiquos, feciſtis pœnitentes. Agnoſcite vos animas evertiſſe. Inveniſtis diaconos, presbyteros, epiſcopos, feciſtis laicos. Agnoſcite vos animas evertiſſe &c. Nam quæ major infelicitas, quam Dei ſacerdotes vivere, nec eſſe quod fuerant? Matronæ, pueri ſimul & virgines a vobis coactæ, nullo interveniente peccato, ſalvâ innocentiâ & pudicitiâ, vobis docentibus pœnitentiam gerere didicerunt: numquid minor eſt infelicitas? ᵏ Contriviſtis ſexus, vexaſtis ætates, &c. Indixiſtis pœnitentiam plebibus. Neque acta eſt ab aliquo, ſed a vobis exacta: nec ˡ plenis temporum ſpatiis, ſed egiſtis omnia pro perſonis; alter anno toto, alter menſe, alter vix toto die, ᵐ imperantibus vobis pœnitentiam geſſit. Si unitati conſentire, ut vultis, peccatum eſt, ſi eſt ſinalis culpa, quare non eſt æqualis pro eodem reatu pœnitentia?

Donatiſtæ peregrini Romæ commorantes habent epiſcopum ſchiſmaticum ex Africa miſſum, & pro collectis jam baſilica vice ſpeluncam extra Urbem.

(Ex Optato lib. 2) VESTRÆ cathedræ vos originem reddite, qui vobis vultis ſanctam Eccleſiam vindicare. Sed & habere vos in urbe Roma partem aliquam dicitis. Ramulus eſt veſtri erroris, protentus de mendacio, non de radice veritatis. Denique ſi Macrobio dicatur, ubi illic ſedeat; numquid poteſt dicere, In cathedra Petri? Quam neſcio ſi vel oculis novit; & ad cujus memoriam non accedit, quaſi ſchiſmaticus, contra Apoſtolum faciens, qui ait, *Memoriis Sanctorum communicantes.* (Rom. 12. 13) Ecce præſentes ſunt ibi duorum memoriæ Apoſtolorum; dicite, ſi ad has ingredi potuit, ⁿ aut obtulit illic, ubi Sanctorum memoriis eſſe conſtat. Ergo reſtat ut fateatur ſocius veſter Macrobius, ſe ibi ſe-

a In lib. 1 ubi eaſdem preces memorat; In quibus [illegible], ita ſcriptum eſt, Domino Cæſariano, Auguſto, Preces & ceteris epiſcopis partis Donati. [illegible] Germ. MS. At in edit. [illegible] Vide l. 2. cont. Petil. c. 97.
b In edit. [illegible], quod [illegible] erat, Zabenſis [illegible] Donato. At in vetere codice German. legitur Za[illegible] id eſt Zabæ in Numidia aut in [illegible] epiſcopus. Hinc [illegible] epiſcopus Zabenſis, in Collatione Carth. 1 c. 198.
c [illegible] Germanenſi MS cui ſuffragatur codex [illegible] Carthaginenſis 1. c. 208 ubi nominatur [illegible] epiſcopus [illegible]
d German. MS. Lamelleſe.
e Optati editiones, quo & a. [illegible] emendavit ad Germanenſem codicem

f [illegible] Germ. cod. At edit. [illegible]
g Typas ſcriptum [illegible] vetus cod. Germ. quod loci nomen ab Optati editionibus mutatum [illegible] In Collat. Carthag. 1. c. 121 inter Catholicos nominatur Lampadius epiſcopus plebis [illegible] & c. 195. inter Donatiſtas, Donatus epiſcopus Tiſedienſis
h Vox fideles in [illegible] prætermiſſa, tribuitur ex Germ. MS.
i Hic Germ. cod. addit, Inveniſtis [illegible], feciſtis [illegible]. Agnoſcite vos animas evertiſſe
k [illegible] Germ. MS. [illegible], Contriviſtis ſexus vexaſtis ætates
l Ex [illegible], plenis pro quo [illegible]
m [illegible] Germ. cod. [illegible] pœnitentiam geſſit
n Sic Germanenſis MS & editiones Optati, [illegible]

dere, ubi aliquando sedit [a] Encolpius. Si & ipse Encolpius posset interrogari, diceret se ibi sedere, ubi sedit Bonifacius [b] Ballitanus. Deinde si & ipse interrogari potuisset, diceret ubi sedit Victor Garbiensis, à vestris jam dudum de Africa ad paucos erraticos missus. Quid est hoc, quòd pars vestra in urbe Roma episcopum civem habere non potuit? Quid est hoc, quòd toti Afri & peregrini in illa civitate sibi successisse noscuntur? Non apparet dolus? non factio quæ mater est schismatis? Interea ut Victor Garbiensis hinc prior mitteretur, non dico, lapis in fontem; quia nec valuit puritatem catholicæ multitudinis perturbare; sed quia quibusdam Afris Urbica placuerat commoratio, & hinc à vobis profecti videbantur; ipsi petierunt, ut aliquis hinc, qui illos colligeret, mitteretur. Missus est igitur Victor. Erat ibi filius sine patre, tyro sine principe, discipulus sine magistro, sequens sine antecedente, inquilinus sine domo, hospes sine hospitio, pastor sine grege, episcopus sine populo. Non enim grex aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, & quot excurrunt, basilicas, locum ubi colligerent non habebant. Sic speluncam quamdam foris à civitate [c] cratibus sepserunt, ubi ipso tempore conventiculum habere potuissent: unde Montenses appellati sunt. Igitur quia Claudianus Luciano, Lucianus Macrobio, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori successisse videntur, si Victori diceretur, ubi sederet, nec ante se aliquem illic fuisse monstraret, nec cathedram aliquam, nisi pestilentiæ ostenderet.

---

* *Valentiniani Senioris in rebaptizantes constitutio anni 373.*

*[Margin: * Vide Aug. epist. 105 n. 9.]*

Impp. Valentinianus & Valens AA. ad Julianum Proc. Africæ.

[Margin: Cod. Theod. l. 1. Ne sanct. bapt. iter. l. 1.]

Antistitem qui sanctitatem baptismi illicita usurpatione geminaverit, & contra instituta omnium eam gratiam iterando contaminaverit, sacerdotio indignum esse censemus. Dat. * x. Kal. Mart. Trev. Valentiniano & Valente iv. AA. Coss.

*[Margin: * 20 Febr. an. 373.]*

Gratiani in rebaptizantes constitutio anni 377.

Impp. Valens, Gratianus & Valentinianus AAA. ad * Flavianum Vicarium Africæ.

*[Margin: * Flaviani nec Afri meminit Aug. in epist. 87. n. 8. — Cod. Theod. l. 2. Ne sanct. bapt. iteretur.]*

Eorum condemnamus errorem, qui Apostolorum præcepta calcantes, Christiani nominis sacramenta sortitos alio rursus baptismate non purificant, sed incestant, lavacri nomine polluentes. Eos igitur auctoritas tua erroribus miseris jubebit absistere, ecclesiis quas contra fidem retinent, restitutis Catholicæ. Eorum quippe institutiones sequendæ sunt, qui apostolicam fidem sine intermutatione baptismatis probaverunt. Nihil enim aliud præcipi volumus, quàm quod Evangeliorum & Apostolorum fides & traditio incorrupta servavit: sicut & lege divali parentum nostrorum, Constantini, * Constantii, Valentiniani, decreta sunt. Sed plerique expulsi de ecclesiis, occulto tamen furore grassantur, loca magnarum domorum seu fundorum illicitè frequentantes: quos fiscalis publicatio comprehendet, si piaculari doctrinæ secreta præbuerint: nihil ut ab eo tenore sanctio nostra diminuat, qui daro dudum ad Nitentium præcepto fuerat constitutus. Quòd si errorem suum diligunt, suis malis domesticoque secreto, soli tamen, foveant viros impiæ disciplinæ. Dat. * xvi. Kal. Novembr. CP. Gratiano A. iv. & Merobaude Coss.

*[Margin: * f. subsidiis adjuvantis, vel adjuvandis. Constantis, cui Africa obtigerat. V. Aug. epist. 105 n. 9. & 12. — * 17. Octob. an. 377.]*

---

*Theodosii Majoris in hæreticos constitutio anni 392. decernens multam auri-ariam, ad quam ipsos etiam Donatistas cum cæteris hæreticis pertinere, Arcadii & Honorii * rescripto postea declaratum fuit.*

*[Margin: * V. lib. 3. contra Cresc. cap. 47. & epist. 185. n. 25.]*

Impp. Theodosius & Arcad. AA. Tatiano PP. P.

[Margin: Cod. Theod. l. 21. de hæret.]

In hæreticis erroribus quoscumque constiterit, vel ordinasse clericos, vel suscepisse officium clericorum, denis libris auri viritim multandos esse censemus. Locum sanè in quo vetita tentantur, si conniventiâ domini patuerit, fisci nostri viribus aggregari. Quòd si id possessorem (quippe clanculum gestum) ignorasse constiterit, conductorem ejus fundi, si ingenuus est, decem auri libras fisco nostro inferre præcipimus; si servili fæce descendens, paupertate sui pœnam damni ac vilitate contemnit, cæsus fustibus deportatione damnabitur. Tum illud specialiter præcavemus, ut si villa dominica fuerit, seu cujuslibet publici juris, & conductor & procurator licentiam dederit colligendi, denis libris auri proposita condemnatione multentur. Verùm si quos talibus repertos obsecundare mysteriis, ac sibi usurpare nomina clericorum jam nunc proditum fuerit, denas libras auri exigi singulos & inferre præcipimus. Dat. * xvii. Kal. Jul. Constantinop. Arcad. iii. & Rufino Coss.

*[Margin: * 15. Jun. anno 392.]*

a In Germanensi MS. constantes scriptum est, *Enclepius*.
b In eod. codice *Bellitanus*.

De Donatistis clericis in numero laicorum recipiendis Decretum Hipponensis concilii anni 393. confirmatum in Carthaginensi an. 397.

Placuit etiam, ut quia in præcedentibus conciliis statutum est, ne quis Donatistarum cum honore suo recipiatur à nobis, sed in numero laicorum: propter salutem quæ nulli deneganda est, (tantum autem inopiæ clericorum ordinandorum in Africa patiuntur Ecclesiæ, ut quædam loca omnino deserta sint,) servetur quidem in istis, quod jam antea * creditum est: sed exceptis his, quos aut non rebaptizasse constiterit, aut qui cum suis plebibus ad communionem catholicam transire voluerint. Sic enim scriptum est, quòd duobus si convenerit Christianis, quidquid petierint impetrabunt. Non oportet dubitari, quòd remoto scandalo dissensionis universæ plebis, invitatæ pacis compensatione & sacrificio caritatis aboleantur, quæ majorum suorum auctoritatem sequentes, repetitione baptismi commiserunt. Sed hanc rem placuit non confirmari priùs quàm exinde transmarina Ecclesia consulatur.

*[Margin: * al. traditum. — Matth. 18.]*

Epistola Cabarsussitani concilii,

à Donatistis Maximianensibus contra Primianum Donatistam episcopum Carthaginensem edita.

Sanctissimis fratribus atque collegis per universam Africam *&c.* Victorinus, Fortunatus, Victorianus *&c.* & cæteri qui in concilio apud Cabarsussi fuimus, in Domino æternam salutem.

Nemo qui nesciat, fratres dilectissimi, de sacerdotibus Dei, non propriæ voluntatis, sed divinæ legis impulsu, tam in reos sententiam dicere, quàm innocentibus inflictam, jure ab eis ac meritò submovere. Non levi enim periculo subjacebit, quisquis aut reo pepercerit, aut innocentem conficere petientarit, *&c. Reliqua petenda ex Sermone 2. in Psal. 36. n. 20. Tom. 4.*

[Margin: Anno Christi 393.]

Bagaiensis concilii, *à Donatistis episcopis* cccx. *pro Primiano habiti, sententia in Maximianum ejusque ordinatores ac socios pronuntiata.*

Cum omnipotentis Dei & Christi ejus Salvatoris nostri voluntate ex universis provinciis Africæ venientes in Ecclesia sancta Bagaiensi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus, Januarius, Saturninus, Felix, Pegasius, Rufinus, Fortunius, Crispinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, & cæteri numero trecenti & decem, placuit Spiritui sancto qui in nobis est, pacem firmare perpetuam, & schismata resecare sacrilega. Optata quidem pacis & concordiæ est juncta germanitas, *&c. Reliquæ partes colligenda ex libro 3. & 4. contra Cresconium, & ex lib. de gestis cum Emerito. Porrò in 4. contra Cresc. libro c. 39. notatur* dies concilii Bagaiensis * consulatu Augustorum Arcadii iii. & Honorii iterum, octavo Kalendarum Maii.

*[Margin: * Anno 394 die 24. Aprilis.]*

c Editi, *cradibus*. At Germanensis MS. *cratibus*: aptius cum subsequente verbo, *sepserunt*.

De

De parvulis apud Donatistas [illegible] Carthaginensi [illegible] Septembris [illegible] can. 41.

DE Donatistis [illegible], ut [illegible] & sacerdotes nostros [illegible] de solis infantibus qui [illegible] non fecerint [illegible] fito [illegible], ut promoveantur [illegible].

De [illegible]

Impp. ARCAD. & HONORI AA. [illegible] PP. P.

SI quis in hoc genus [illegible] prorumpat, ut in ecclesias catholicas [illegible], & [illegible] vel ipso cultu locoque aliquid [illegible] injuriæ, quod [illegible], litteris Ordinum, Magistratuum, & Curatorum, & notoriis Apparitorum, quos Stationarios appellant, deferatur in notitiam Potestatum, &c. Atque ita provinciæ Moderator, sacerdotum & catholicæ Ecclesiæ ministrorum, loci quoque ipsius & divini cultus injuriam, capitali in convictos sive confessos reos sententia noverit vindicandum, &c. Quòd si multitudo violenta [illegible] apparitionis executione, & adminiculo Ordinum possessorumque [illegible] præsentari, quod se armis aut locorum difficultate tueatur, Judices Africani armatæ apparitionis [illegible], dato ad virum spectabilem Comitem Africæ litteris, prælato legis istius tenore, deposcant, ut rei talium criminum non evadant. Dat. * VII Kal. Mai. Med. Honorio III. & Eutychiano Coss.

* 25. April an. 398.

De Juliani rescripto per Donatistas adulatoriis & fucatis precibus impetrato.

Iidem AA. Hadriano PP. P.

RESCRIPTUM quod Donatistæ a Juliano tunc principe impetrasse dicuntur, propositio programmate celeberrimis in locis volumus anteferri, & gesta quibus est hujuscemodi allegatio inserta subnecti: quo omnibus innotescat, & catholicæ confidentiæ stabilita constantia, & Donatistarum desperatio fucata perfidia. Dat. * V. Kal. Mart. Raven. Stilichone & Aureliano Coss.

* [illegible] Febr. an. 400.

Concilii Carthaginensis legatio ad consulendum Anastasium & Venerium de parvulis apud Donatistas baptizatis, ut in catholica Ecclesia clerici ordinari valeant.

Anno Christi [illegible] Junii [illegible]

POST consulatum Flavii Stilichonis viri clarissimi XIV. (vel XVI.) Kal. Julias, Carthagine in secretario basilicæ Restitutæ, cùm Aurelius episcopus una cum episcopis suis consedisset, adstantibus diaconibus, Aurelius episcopus dixit: Ecclesiarum Dei per Africam constitutarum necessitates mecum optime novit caritas vestra, sanctissimi fratres. Et quoniam præstitit Dominus, ut ex aliqua parte sancti cœtus vestri esset congregata sententia, videtur mihi, ut has easdem necessitates, quas pro sollicitudine nostra indagare potuimus, in medium proferamus: quas cùm approbaverit vestra sinceritas, sit consequens, eligendum esse unum è nostro numero consacerdotum, qui auxiliante Domino, orationibus vestris, & his ipsis necessitates suscipere possit & graviter peragendas implere, perrectùrus ad transmarinas Italiæ partes, ut tam sanctis fratribus & consacerdotibus nostris, venerabili sancto fratri Anastasio sedis Apostolicæ episcopo, quàm etiam sancto fratri Venerio sacerdoti Mediolanensis Ecclesiæ necessitatem ipsam ac dolorem atque inopiam nostram valeat intimare; (ex his enim sedibus hoc fuerat prohibitum:) quo noverint communi periculo providendum: maximè quia tanta indigentia clericorum est, multæque Ecclesiæ ita desertæ sunt, ut ne unum quidem diaconum vel illiteratum habere reperiantur. Nam de ceteris superioribus gradibus & officiis tacendum arbitror: quia, ut dixi, si ministerium diaconi facile non invenitur, multo magis superiorum honorum inveniri non posse certissimum est. Et quotidianos planctus

V. supra Conc. Carthag. an. 397.

[illegible] di[illegible]

[illegible] Deum [illegible] est.

[illegible] caritas vestra, [illegible] baptizati [illegible] postea [illegible] Ecclesiæ Dei [illegible] decere talem [illegible]. Quamquam [illegible] quidem [illegible] ad nos [illegible] ad [illegible]. Sed [illegible] fratrum superiorum [illegible], & prudentiori suo consilio [illegible] cùm perpenderint quid [illegible] peccat, [illegible] digneatur. Tamen deinde [illegible] baptizati sunt [illegible] gimus, ut nostræ, si placet, in iisdem ordinandis consentiant voluntati, &c.

De reconciliandis Donatistis Carthaginense concilium Africæ universale.

VINCENTIO & Flavito viris clarissimis consulibus [illegible] Septembris Carthagine in [illegible] Restitutæ, cùm in concilio congregati in ecclesia Carthaginensi consedissemus ex [illegible] provinciis episcopi, id est Aurelius [illegible] episcopus cum collegis suis, quorum [illegible] manifestat: recitatis epistolis beatissimi fratris & [illegible] nostri Anastasii ecclesiæ Romanæ episcopi, quibus nos paternæ & fraternæ caritatis sollicitudine ac sinceritate adhortatus est, ut de hæreticorum & schismaticorum Donatistarum insidiis & improbitatibus, quibus Africanam ecclesiam [illegible] graviter vexant, nullo modo dissimulemus: gratias agimus Domino nostro, quod illi optimo ac sancto antistiti suo, tam piam curam pro membris Christi, quamvis in diversis terrarum, sed in una compage corporis constitutis inspirare dignatus est.

Deinde pertractatis & consideratis omnibus, quæ utilitati Ecclesiæ convenire videbantur, annuente atque admonente Spiritu Dei, elegimus cum memoratis hominibus, quamvis de dominici corporis unitate inquieta dissensione præcisi, leniter & pacifice agere: ut quantum in rebus est, omnibus qui eorum communione & societate tenentur, per universas provincias Africanas penitus innotescat, quam miserabili errore devincti sunt. *ne fortè*, sicut dicit Apostolus, *nobis in mansuetudine corripientibus diversa sentientes, det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant de diaboli laqueis, captivati ab ipso ad ipsius voluntatem.*

2. Tim. 2

Itaque placuit, ut ex concilio nostro litteræ dentur ad judices Africanos, a quibus hoc peti congruum videretur, ut in hoc adjuvent communem matrem Ecclesiam catholicam, in quo episcopalis auctoritas * contemni in civitatibus potest: id est, ut judiciaria potestate atque diligentia ex fide Christiana, quid gestum sit in omnibus locis, in quibus Maximianistæ basilicas obtinuerunt, qui ab eis schisma fecerunt, inquirant & gestis publicis, propter firmam notitiam omnibus necessariam, faciant inhærere.

* al. contemni.

Deinde placuit, ut litteræ mittantur ad fratres & coepiscopos nostros, & maximè ad sedem Apostolicam, in qua præsidet memoratus venerabilis frater & collega noster Anastasius, quò noverit habere Africam magnam necessitatem propter Ecclesiæ pacem & utilitatem, ut ex ipsis Donatistis quicumque clerici correcto consilio ad catholicam unitatem transire voluerint, secundùm uniuscujusque episcopi catholici voluntatem atque consilium, qui in eodem loco gubernat ecclesiam, si hoc paci Christianæ prodesse visum fuerit, in suis honoribus suscipiantur; sicut * prioribus quidem divisionis temporibus factum esse manifestum est: quod multarum & penè omnium Africanarum ecclesiarum, in quibus talis error exortus est, exempla testantur. Non ut concilium * quod in transmarinis partibus de hac re factum est dissolvatur: sed ut illud ma-

nent circa eos, qui in [illegible] ad Catholicam [illegible] nulla per eos unitati [illegible] autem vel omni modo perhi[illegible] ternarum [illegible] locis catholicæ [illegible] bus degant, [illegible] fuerit, [illegible] tes eorum, [illegible] nulli intercluda[illegible] tino [illegible] est, id est, ut ord[illegible] D[illegible] correcti [illegible] vol[illegible] [illegible] suis secundùm [illegible] cum his per quos catholicæ unitati [illegible]

D[illegible] placuit, ut his peractis, legati etiam prædicandæ [illegible] sine qua fides Christiana non potest [illegible] numero nostro ad ipsorum Donatistarum, sive quo habent episcopos, sive ad plebes [illegible], per quos omnibus [illegible] pacem [illegible] habeant, quod ad[illegible] Ecclesiam catholicam [illegible] possint dicere: maxime [illegible] fiat omnibus per [illegible] etiam municipalia, propter [illegible] de Maximianistis [illegible] suis egerunt. [illegible] divinitus demonstratur [illegible] tendere velint [illegible] tunc illos ab Ecclesiæ unitate [illegible] clamant a [illegible] Maximianistas [illegible] fuisse: ex [illegible] tamen numero quos jam plenarii [a] *concilii sui auctoritate damnaverant [illegible] honoribus desuis receperunt [illegible] baptismum quem [illegible] unitati & excludi fecerunt, acceptaverunt, ut [illegible] multo corde resistant paci Ecclesiæ toto orbe diffusæ, cum ista faciant pro parte Donati [illegible] neque se istorum, quos ita receperunt, communione propter [illegible] pacis contaminari dicant, & nos* [b] *contendant, id est, Ecclesiam catholicam etiam in extremis terrarum partibus constitutam, per eorum communionem inquinatam, quos tunc accusantes convincere nequiverunt.*

[a] Bagaiensi.

[b] al. condemnent, vel contaminari.

De conveniendis Donatistis

Decretum Carthaginensis ex tota Africa concilii, habiti [c] *Theodosio Augusto & Rumorid[o] V. C. consulibus, VIII. Kal. Septemb.*

[c] Anno 401. die 25. Aug.

Cone. Afr. can. 58. Cod. can. eccl. Afr. can. 91.

AURELIUS episcopus dixit: Quod in tractatum venit caritatis vestræ, puto hoc ecclesiasticis gestis esse firmandum. Professio enim vestrûm omnium hoc depromsit, debere unumquemque nostrûm in civitate sua per se convenire Donatistarum præpositos, aut adjungere sibi vicinum collegam, ut pariter eos in singulis quibusque civitatibus vel locis, per magistratus vel seniores locorum conveniant. Hoc si omnibus placet, edicatur. Ab universis episcopis dictum est: Omnibus placet, & omnes hoc subscriptione nostra firmavimus. Petimus etiam, ut epistolas ad judices de concilio mittendas pro omnibus subscribat sanctitas tua. Aurelius episcopus dixit: Si videtur caritati vestræ, forma conventionis eorum recitetur, ut hunc tenorem prosecutionis omnes, si placuerit, teneamus. Ab universis episcopis dictum est: Recitetur. Lætus notarius recitavit.

Vide [illegible] epist. 15 n. 7

Forma conventionis Donatistarum.

Conc. Afr. can. 59. [illegible] 92.

ILle episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit. Quid de auctoritate illius [d] amplissimæ sedis impetraverimus, petimus gravitatem vestram recitari, & gestis innecti, atque in effectum deduci jubeatis. Recitata autem jussione atque actis innexa, dicat ille episcopus Ecclesiæ catholicæ. Mandatum ad Donatistas per vestram gravitatem perferendum audire, & actis inserere, & ad eos perferre dignemini, eorumque responsionem rursus apud acta vestra nobis intimare. CONVENIMUS vos ex concilii nostri catholici auctoritate mittendi de vestra correctione gaudere cupientes, considerantes Domini caritatem, qui dixit, *Beati pacifici quia ipsi filii Dei vocabuntur*. Et admonuit per Prophetam, etiam his qui dicunt se fratres nostros non esse, dicere nos debere *Fratres nostri estis*. Hanc ergo pacificam ex caritate venientem commonitionem nostram contemnere non debetis, ut si quid veritatis habere vos arbitramini, non

Matth. 5.

Isa. 66. [illegible]

[illegible] ut [illegible] esse [illegible] & nunc [illegible] vestris [illegible] in [illegible] Deum [illegible] & tamen [illegible] pro [illegible] tem [illegible] error [illegible] hominum [illegible] fenit [illegible] facile [illegible] tia vestra [illegible].

Libellus ab eodem Carthag[iniensi] [illegible] Africæ [illegible] SEPTIMIO proconsuli.

ÆQUITATEM tuam petimus, SEPTIMI [illegible] vir clarissime, proconsul [illegible]. Multa contra divinas [illegible] leges [illegible] ex parte Donati Ecclesia catholica [illegible] vel recentioribus imperialibus jussis [illegible] postulanda [illegible], neque [illegible] de nostris actionibus conqueri, scientes [illegible] lege adjuvari [illegible] schismaticos [illegible] per judicium justis [illegible] ac sedibus eorum [illegible] undique [illegible]. Vel modo nos saluti [illegible] & justitiæ existimationi pacisque [illegible] consulentes, propter [illegible] quia Christiani sumus, leniter eos volumus [illegible] errorem suum [illegible] & agnoscendo [illegible] putant [illegible] habere aliquid veritatis, non [illegible]. Circumcellionum violentias contra publicam quietem [illegible] illa [illegible] redditione defendunt. Unde [illegible] limus [illegible], ut cum eos de hac re per [illegible] sive in civitatibus, sive in pertinentibus territoriis [illegible] voluerimus, copiam nobis præbeat gestorum, & eis ex allegatione nostra honeste conveniri præcipiat: quod cum fecerit aeternus Excellentiæ tuæ apud Deum uberes gratias. Dat. ab universis episcopis catholicis ex concilio Carthaginensi D. N. Theodosio PP. Augusto & Rumorido V. C. consulibus, Idibus Septembris, Carthagine.

An. 401. 13 Septemb.

SEPTIMINUS vir clarissimus proconsul dixit. In quolibet loco auctoribus legis venerabilis ob quietis imperium gestorum conficiendorum tribuitur facultas: hoc etiam tenore hujus præceptionis limitato, ut intelligant se devíæ plebis [e] magistris salubriter petentibus propriæ persuasionis ratiocinia persolvere, ut rebus in medio prolatis amica legis moderatio servetur, superstitione supplosa.

[e] [illegible]

Concilii Carthaginensis adversus Donatistas ad Honorium imperatorem legatio, & Commonitorium legatis datum

GLORIOSISSIMO Imperatore Honorio Augusto VI. consule, XVI. Kal. Julias, Carthagine in basilica regionis secundæ. In hoc concilio legationem susceperunt Theasius & Evodius contra Donatistas: in quo concilio insertum est Commonitorium quod ita se continet.

Anno Christi 404.

COMMONITORIUM fratribus Theasio & Evodio legatis ex Carthaginensi concilio ad gloriosissimos religiosissimosque principes missis. Cùm Domino auxiliante piissimos Imperatores adierint, eis insinuent, quemadmodum plenâ fiduciâ secundùm superioris anni concilium Donatistarum præpositi actis municipalibus sint conventi, ut si confiderent de assertionibus suis, electis ex suo numero aliquibus idoneis, nobiscum pacificè conferrent, & mansuetudine Christiana, si quid veritatis tenerent, non ambigerent demonstrare; quo ita sinceritas catholica, quæ jam pridem superioribus temporibus claruit, nunc quoque per impertiam vel pertinaciam resistentibus innotesceret. Sed quia diffidentia premebantur, nihil penè ausi sunt respondere. Unde quia impletum est erga eos episcopale ac pacificum officium, & illi qui veritati respondere nequiverunt, ad immanes violentias sunt conversi, ita ut multos episcopos multosque clericos, ut de laicis taceamus, insidiis oppresserunt, ecclesias etiam aliquas invaserint, aliquas in-

Conc. Afr. can. 60. Cod. can. eccl. Afr. can. 93.

[a] [illegible] ad an. 401. [illegible] Apostolicam sedem [illegible] Romæ, & [illegible]. Carthag. [illegible] Donatistas [illegible] conc. Carthag. [illegible] p. 169 & 70.

vadere potuerunt [illegible] ipſorum pro clementiæ eſt tollere [illegible] ea quæ [illegible] homines [illegible] populis [illegible] prævaleant, quoniam [illegible] deprehendi non poſſunt. Nota eſt enim, & ſæpe legibus condemnata Circumcellionum, quæ furit, deteſtabilis manus, quæ etiam ipſorum religioſiſſimorum ſupra principum frequentibus legibus condemnata eſt, adverſus quorum furorem [illegible] non inſolita, nec a Scripturis ſanctis aliena [illegible] præſidia, quando apoſtolus Paulus, ſicut in Apoſtolorum actibus fidelibus notum eſt, factioſorum conſpirationem militari etiam ſubmovit auxilio. Sed nos illud poſcimus, ut catholicis * Eccleſiarum ordinibus per civitates ſingulas & vicinorum quorumque poſſeſſorum per diverſa loca ſine ulla diſſimulatione tuitio præbeatur. Simul etiam petendum, ut illam legem, * quæ a religioſæ memoriæ eorum Patre Theodoſio de auri libris decem in ordinatores vel ordinatos hæreticos, ſed etiam in poſſeſſores ubi eorum congregatio deprehenditur, promulgata eſt, ita deinceps confirmari præcipiant, ut in eos valeat, contra quos propter eorum inſidias catholici provocati conteſtationem depoſuerint: ut hoc ſaltem terrore à ſchiſmatica vel hæretica pravitate deſiſtant, qui conſideratione æterni ſupplicii emendari corrigique diſſimulant. Petendum etiam, ut lex * quæ hæreticis vel ex donationibus vel ex teſtamentis aliquid capiendi vel relinquendi denegat facultatem, ab eorum quoque pietate hactenus repetatur, ut eis relinquendi vel ſumendi jus adimat, qui pertinaci furore cæcati in Donatiſtarum errore perſeverare voluerint. Ceterùm iis qui conſideratione unitatis & pacis ſe corrigere voluerint, abſque interdicto hujus legis, capiendæ hæreditatis aditus pateat, ſi adhuc in errore hæretico conſtitutis aliquid ante donationis vel hæreditatis obvenit: his ſane exceptis, qui lite pulſati putaverint ad Catholicam ſe tranſeundum: quia de talibus credibile eſt non metu cæleſtis judicii potiùs quam terreni commodi aviditate unitatem catholicam præoptaſſe. Ad hæc autem omnia, præſidio opus eſt poteſtatum ſingularum quarumcumque provinciarum. Sanè pro utilitatibus Eccleſiæ quidquid intellexerint prodeſſe, agendi & impetrandi liberam decernimus legationem. Illud præterea cunctis nobis placuit, ut litteræ de cœtu noſtro ad glorioſiſſimos Imperatores & eminentiſſimas poteſtates dirigantur, quibus inſinuetur noſtro omnium conſenſu ad beatiſſimum Comitatum legatos à nobis eſſe directos. Sed quia iiſdem litteris ab omnibus ſubſcribi tardiſſimum eſt, ne ſingulorum ſubſcriptionibus eædem epiſtolæ onerentur; petimus, frater Aureli, ut iiſdem tua caritas noſtro omnium nomine ſubſcribere dignetur. Et ſubterplerunt. Aurelius epiſcopus eccleſiæ Carthaginenſis huic decreto conſenſi & ſubſcripſi. Similiter & ceteri epiſcopi ſubſcripſerunt. Litteræ etiam ad judices mittendæ ſunt, ut donec Dominus legatos ad nos redire permittat, tuitiones per ordines civitatum & poſſeſſores prædiorum Eccleſiæ catholicæ impertiant.

* al. Eccleſiarum ordinum.

* Vide ſuprà pag. 19.

* Lex Theodoſii Mag. in Cod. Theod. l. 7. de hæret.

Honorii lex in rebaptizantes.

Impp. ARCAD. HONOR. & THEOD. AAA. Hadriano P. F. P.

ADVERSARIOS Catholicæ fidei exſtirpare hujus decreti auctoritate proſpeximus. Ideoque intercidendam ſpecialiter eam ſectam nova conſtitutione cenſuimus, quæ ne hæreſis vocaretur, appellationem ſchiſmatis præferebat. In tantum enim ſceleris progreſſi dicuntur ii, quos Donatiſtas vocant, ut baptiſma ſacroſanctum, myſteriis recalcatis, temeritate noxia iterent, & homines ſemel, ut traditum eſt, munere divinitatis ablutos, contagione profanæ repetitionis infecerint. Ita contigit, ut hæreſis ex ſchiſmate naſceretur. Inde malè credulas mentes ad ſpem ſecundæ indulgentiæ blandus error invitat. Facile eſt enim perſuadere peccantibus, veniam priùs præſtitam denuò poſſe præſtari; quæ ſi concedi iterum eodem modo poteſt, non intelligimus cur tertiò denegetur. Hi verò & ſervos vel homines juri proprio ſubditos iterati baptiſmatis polluunt ſacrilegio. Quare hac lege ſancimus, ut quiſquis poſthac fuerit rebaptizaſſe detectus, Judici qui provinciæ præſidet offeratur, ut facultatum omnium publicatione multatus, inopiæ pœnam, quæ in perpetuum afficietur, experiatur. Ita ut [illegible] paternæ [illegible] ea quæ fuerint paterna non perceperint, niſi ipſos [illegible] vitam paternæ pravitatis implicavit, ac reverſi [illegible] catholicam [illegible] maluerint, adipiſcendorum his bonorum copia non negetur. Ea præterea loca ſeu prædia, quæ feralibus ſacrilegiis deinceps conſtiterit præbuiſſe ſecretum, fiſci viribus applicentur, ſi tamen dominus aut [illegible], aut præſens fortè fuiſſe, aut conſenſum præſtitiſſe probetur: quos quidem [illegible] per ſententiam notabit infamia. Si vero his neſcientibus per conductorem procuratoremve eorum in domo [illegible] hujuſmodi facinus comprobatur, præjudicio à prædiorum publicatione ſuſpenſo, [illegible] auctores coërciti plumbo exſilium, in quo omni vitæ ſuæ tempore afficiantur, accipient. Ac ne forſitan ſit liberum conſcientiam piacularis perpetrati intra domeſticos parietes ſilentio celare ſecreto, his qui [illegible] ad rebaptizandum cogentur, refugiendi ad Eccleſiam catholicam ſit facultas, ut ejus præſidio adverſus hujus criminis & ſocietatis auctores, adtributæ libertatis præſidio defendantur, liceatque his ſub hac conditione fidem tueri, quam extorquere ab invitis domini tentaverint. Nec aſſertores dogmatis catholici, ea qua ceteros qui in poteſtate ſunt poſiti, oportet ad facinus lege conſtringi, & maximè convenit omnes homines ſine ullo diſcrimine conditionis aut ſtatus infuſæ cælitus ſanctitatis eſſe cuſtodes. Sciant ii vero qui à ſupradictis iterare baptiſma non timuerint, aut qui conſentiendo hoc facinus propria hujus ſocietatis permixtione damnaverint, * non ſolùm teſtandi ſibi, verum adipiſcendi aliquid ſub ſpecie donationis vel agitandorum contractuum in perpetuum copiam denegatam, niſi pravæ mentis errorem revertendo ad veram fidem conſilii emendatione correxerint. Illos quoque par nihilo minùs pœna conſtringat, qui memoratorum interdictis cœtibus ſeu miniſteriis præbuerint conniventiam: ita ut Moderatores provinciarum, ſi in contemtum ſanctionis hujuſmodi conſenſum putaverint commodandum, ſciant ſe viginti librarum auri pœnâ eſſe multandos. Officia etiam ſua ſimili condemnatione ſubjuganda. Principales vel defenſores civitatum, niſi id quod præcipimus fuerint exſecuti, vel his præſentibus Eccleſiæ catholicæ vis fuerit illata, eadem multâ ſe noverint adtinendos. Dat. prid. Idus Febr. Raven. Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

Cod. Theod. l. 4. Ne ſanct. baptiſma iteretur.

* Juxta Theodoſii Mag. legem anni 381. in Cod. Theod. l. 7. de hæret.

12. Febr. an. 405.

Aliæ leges Honorii in Donatiſtas eodem anno 405. datæ, exſtant ſuprà ante libros contra Creſconium pag. 387.

---

*Decretum Concilii habiti * Stilichone iterum & Anthemio viris clariſſimis conſulibus, x. Kal. Sept. Carthagine in baſilica regionis ſecundæ.*

* Anno 405. die 23. Aug.

UT quia apud Carthaginem tandem unitas facta eſt, dentur etiam litteræ ad judices, ut & in aliis provinciis & civitatibus operam impendi jubeant unitati. Ut gratiarum actiones de Carthaginenſi eccleſia pro univerſa Africa, de excluſione Donatiſtarum, cum epiſcoporum litteris ad Comitatum mittantur. Recitatæ ſunt litteræ papæ Innocentii: ut epiſcopi ad tranſmarina pergere facilè non debeant; quod hoc ipſum epiſcoporum ſententiis confirmatur. Ut propter gratiarum actionem & excluſionem Donatiſtarum duo clerici eccleſiæ Carthaginenſis ad Comitatum mittantur.

Conc. Afr. can. 61. Cod. canon. eccl. Afr. can. 94.

---

*Decretum Concilii habiti * Honorio VII. & Theodoſio II. Auguſtis Coſſ. Idibus Jun. Carthagine in baſilica regionis ſecundæ.*

* An. 407. die 13. Junii.

UT illæ plebes quæ converſæ ſunt à Donatiſtis & habuerunt epiſcopos, ſine dubio, inconſulto concilio habere mereantur. Quæ autem plebes habuerunt epiſcopum, & eo defuncto voluerint non epiſcopum proprium habere, ſed ad alicujus epiſcopi diœceſim pertinere, non eis eſſe denegandum. Necnon & illud ſuggeſtum eſt, quod plebes ante * legem Imperatorum de unitate latam, quicumque converterunt epiſcopi ad Catholicam, ipſi eas obtinere debeant. Verùm à lege unitatis & deinceps, oporteat univerſas Eccleſias vindicare ſibi epiſcopos catholicos eorum locorum, ad quos loca ſub hæreticis pertinebant,

Conc. Afr. can. 66. Cod. can. eccl. Afr. can. 99.

* Edictum unitatis, ſuprà ante opus contra Creſconium pag. 387.

vel conversorum ad Catholicam, vel non conversorum hæreticorum, & diœceses, & si qua fortè sunt instrumenta Ecclesiæ, vel ad ejus jus pertinentia. Qui verò aliqua usurpaverunt post legem, usurpata convenit restituant.

Conc. Afr. can. 71. Cod. can. eccl. Afr. c. 106.

In concilio Carthaginensi subsequentis anni 408. die 16. Junii legationem iterum suscepit Fortunatianus episcopus contra paganos, & hæreticos. *In altero item concilio ejusdem anni 408. habito Carthagine die 13. Octob.* legationem contra paganos & hæreticos susceperunt Restitutus & Florentius episcopi, eo tempore quo Severus & Macarius occisi sunt: & propter eorum caussam Evodius & Theasius & Victor episcopi cæsi sunt.

Legationis caussam discere licet ex Augustini ad Olympium epistola 97. n. 2. quo nimirum per novum Imperatoris edictum noverunt inimici Ecclesiæ, leges illas quæ de idolis confringendis & hæreticis corrigendis vivo Stilichone missæ sunt, ex voluntate Imperatoris piissimi constitutas: quo nesciente vel nolente factas, sive dolosè jactant, sive libenter putant; atque hinc animos imperitorum turbulentissimos reddunt, & (Catholicis) periculose ac vehementer infestos. *Hinc verò subsequentium legum occasio.*

Lex Honorii confirmans antè latas constitutiones in hæreticos.

Impp. HONORIUS & THEOD. AA. Curtio PR. P.

Cod. Theod. l. 43. de hær.

OMNIA quæ in Donatistas, qui & Montenses vocantur, Manichæos, sive Priscillianistas, vel in Gentiles, à nobis generalium legum auctoritate decreta sunt, non solùm manere decernimus, verùm in exsecutionem plenissimam effectumque deduci; ita ut ædificia quoque vel horum, vel Cælicolarum etiam, quæ nescio cujus dogmatis novi conventus habent, Ecclesiis vindicentur. Pœna verò lege proposita veluti convictos tenere debebit eos, qui Donatistas se confessi fuerint, vel Catholicorum communionem refugerint fœvæ religionis obtentu, quamvis Christianos esse se simulent &c. Dat. * VII. Kal. Decemb. Romæ, Basso & Philippo Coss.

* 15 Nov. an. 408.

Iidem AA. Ave * Donate K. N. B.

* Exstat ad Donatum Proconsulem Africæ epist. Aug. 100. Cod. Theod. l. 44. de hær.

DONATISTARUM hæreticorum Judæorumque nova atque inusitata detexit audacia, quòd catholicæ fidei velint sacramenta turbare: quæ pestis atque contagionis latius emanet ac profluat. In eos igitur, qui aliquid quod sit catholicæ sectæ contrarium adversumque tentaverint, supplicium justæ animadversionis expromi præcipimus. Dat. * VIII. Kal. Decemb. Raven. Basso & Philippo Coss.

* 24. Nov. an. 408.

Impp. HONORIUS & THEOD AA. Theodoro PR. P.

Cod. Theod. l. 46. de hær.

NE Donatistæ, vel ceterorum vanitas hæreticorum aliorumque error, quibus catholicæ communionis cultus non potest persuaderi, Judæi atque Gentiles, quos vulgò Paganos appellant, arbitrentur legum ante adversùm se datarum constituta tepuisse, noverint judices universi præceptis eorum fideli devotione parendum: & inter præcipua quidquid adversùs eos decrevimus, non ambigant exsequendum. Quòd si quisquam judicum, loco conniventiæ, exsecutionem præsentis legis omiserit, noverit amissa dignitate graviorem motum se nostræ Clementiæ subiturum. Officium quoque suum, quòd saluti propriæ contempta suggestione defuerit, punitis tribus primatibus, condemnatione viginti librarum auri plectendum. Ordinis quoque viri, si in propriis civitatibus vel territoriis commissum tale aliquid siluerint in gratiam noxiorum, deportationis pœnam & propriarum amissionem facultatum se noverint subituros. Dat. * XVII. Kal. Febr. Raven. Honor. VIII. & Theod. III. AA. Coss.

* 16. Jan. an. 409.

Conc. Afr. can. 75. Cod. can. eccl. Afr. c. 107.

In concilio *apud Carthaginem habito die 14. Junii an. 410.* legationem susceperunt contra Donatistas Florentius, Possidius, Præsidius, & Benenatus episcopi, eo tempore quo lex data est, ut libera voluntate quis cultum Christianitatis exciperet. *Ea occasione datum est ab Honorio sequens edictum.*

Honorii edictum abrogans eam legem, qua hæreticis concessa fuerat libertas arbitrii.

Impp. HONORIUS & THEOD. Heracliano Com. Afric.

Cod. Theod. l. 51. de hær.

ORACULO penitus remoto, quo ad ritus suos hæreticæ superstitiones obrepserant, sciant omnes sanctæ legis inimici, plectendos se pœnâ & proscriptionis & sanguinis, si ultra convenire per publicum, exsecrandâ sceleris sui temeritate tentaverint. Dat. * VIII. Kal. Sept. Varane V. C. Cons.

* 25. Aug. an. 410.

COLLATIONIS CARTHAGINENSIS
DIES PRIMA.

Exordium.

Anno Christi 411. Ex Gestis Coll. Carth.

POST consulatum Varanis V. C. Kalendis Juniis Carthagine in secretario thermarum Gargilianarum, præsentibus Sebastiano, Maximiano & Petro viris devotissimis protectoribus domesticis, adstantibus Urso, Petronio, & Liboso ducenariis, Bonifacio & Evalio apparitoribus illustrium atque eminentium potestatum, Fideleto apparitore illustris comitivæ sedis, Exitioso adjutore corniculari, Possidio, Quodvultdeo, & Colonico adjutoribus commentariorum officii D. N. V. C. & spectabilis proconsulis, Navigio adjutore numerorum officii D. N. V. C. & spectabilis vicarii, Nampio scriba officii V. C. legati almæ Carthaginis, Rufiniano scriba V. C. curatoris celsæ Carthaginis, excipientibus etiam Hilaro & Prætextato exceptoribus D. N. V. C. & spectabilis proconsulis, Fabio exceptore D. N. V. C. & spectabilis vicarii, & Romulo exceptore V. C. legati almæ Carthaginis, excipientibus quoque Januario & Vitale notariis Ecclesiæ catholicæ, Victore & Cresconio notariis Ecclesiæ Donatistarum, Ursus ducenarius illustrium atque eminentium potestatum dixit:

DUDUM vestra sublimitas secundùm imperiale præceptum & nos & ceteros qui tam de sacratissimo comitatu, quàm etiam de Africanis officiis sublimitatis tuæ sunt actibus deputati, ad singulas provincias destinavit, & edicta etiam per universam Africam direxit, ut tam Catholici quàm Donatistæ episcopi, intra quartum mensem Collationi cuncti adesse deberent: quæ tempora hodierna die videntur impleri. Et quia præstò sunt universi, de omnibus scilicet provinciis Africanis, id est de provincia Proconsulari, de provincia Byzacena, de Numidia, de Mauritaniis Sitifensi & Cæsareensi, sed etiam & de Tripolitana provincia, si præcipit nobilitas tua, adsunt iidem venerabiles viri, ut omnia suo ordine peragantur.

FLAVIUS MARCELLINUS V. C. Tribunus & Notarius dixit: Adsint venerabiles viri, quos præsentes esse suggeritis. Et ingressis universis episcopis partis Donati: ingressis etiam Aurelio, Alypio, Augustino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano & Possidio episcopis Ecclesiæ catholicæ, cum Novato, Florentio, Maurentio, Bonifacio, Prisco, Sereniano, & Scyllacio coëpiscopis suis, Deuterio, Leone, Asterio, & Restituto, æquè episcopis & custodibus gestorum, MARCELLINUS vir clarissimus Tribunus & Notarius dixit: Optarem quidem tantæ hujus multitudinis sanctitatem, quæ sub unius Christi Dei religione censetur, nulla à se dissensione sejungi. Sed quia id quod dudum error antiqui hostis immisit, Deum certum est velle nunc corrigi, ne diutius germana religio concertatione sua spectaculum gentibus faciat, licèt supra meritum meum hoc cognoscam esse judicium, ut inter eos videar judicare, à quibus me potiùs decuerat judicari; tamen quia certum est hanc caussam spectante Deo & Angelis testibus agitandam, quæ sub fidei cælestis examine vel probata præmium afferat vel læsa judicium, ut tandem præsentium disceptationibus episcoporum manifestiùs veritas elucescat, imperialis primitus sanctio recitetur, ut in quem modum atque formam sit suscipienda cognitio ab omnibus possit adverti, licèt eam cunctis innotuisse sat clarum sit.

Ibid. c. 1. Ibid. c. 11

Præceptum

A

Praeceptum Honorii de habenda Collatione, recitatum die Collationis primo.

Imperatores, Cæsares, Flavii, Honorius & Theodosius, pii, felices, victores ac triumphatores, semper Augusti, Flavio Marcellino suo salutem.

Collat. 1. c. 4. INTER imperii nostri maximas curas catholicæ legis reverentia aut prima semper aut sola est. Neque enim aliud aut belli laboribus agimus, aut pacis consiliis ordinamus, nisi ut verum Dei cultum orbis nostri plebs devota B custodiat, ut etiam Donatistas vel terrore vel monitu olim implere convenerat, qui Africam, hoc est, regni nostri maximam partem & sæcularibus officiis fideliter servientem, vano errore & dissensione superflua decolorant. Nos tamen eadem frequentiùs non piget replicare, quæ omnium retrò principum devota in Deum definivit auctoritas: ne nostris temporibus si quid fortè in injuriam legis catholicæ fuerit generatum, justo judicio hoc nobis possit imputare posteritas. Nec sanè latet conscientiam nostram sermo cælestis a oraculi, quem errori suo posse proficere sæva Donatistarum interpretatio profitetur: qui quamvis depravatos animos C ad correctionem minùs invitaret, aboleri cum tamen etiam antè jussimus, ne qua superstitionibus præstaretur occasio. Nunc quoque excludendam subreptionem simul auctoritate censemus, illudque mentio profitemur, libenter nos ea quæ statuta fuerant submovere, ne in divinum cultum nobis se quisquam auctoribus æstimet posse peccare. Et quamvis una sic omnium & manifesta sententia catholicæ legis plenam veritatem recto hominum cultu & cælesti sententiâ comprobatam, studio pacis & gratiæ venerabilium virorum episcoporum legationem libenter admittimus, quæ congregari Donatistas episcopos ad cœtum celeberrimæ desiderat civitatis, ut electis etiam sacerdotibus quos pars utra- D que delegerit, habitis disputationibus, superstitionem ratio manifesta confutet. Quam rem intra quatuor menses præcipimus explicari, ut conversos animos populorum etiam nostra clementia, sicut desiderat, celeriùs possit cognoscere. Quod si intra præstitutum tempus studiosè Donatistarum episcopi declinaverint convenire, trini edicti vocatione contumacium tempora concludantur; quibus emensis atque transactis, si provocati adesse contempserint, cedat cum ecclesiis populus qui doctores suos silentio cognoverit superatos, & victum se aliquando gratuletur, sciatque, si non præceptis nostris, vel catholicæ legis veris imperiis serviendum. Cui quidem disputationi principe loco E te judicem volumus residere: (quidquid etiam ante in mandatis acceperis plenissimè meministi;) omnemque vel in congregandis episcopis, vel evocandis, si adesse contempserint, curam te volumus sustinere: ut & ea quæ antè mandata sunt, & quæ nunc statuta cognoscis, probatâ possis implere sollertiâ; id ante omnia servaturus, ut ea quæ circa catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra serenitas roboravit, novella a subreptione submota, integra & inviolata custodias. Ut sane adminicula competentia actibus tuis deesse non possint, viros spectabiles F Proconsulem atque Vicarium serenitas nostra commonuit, ut si propriarum dignitatum statum cupiunt retinere, si apparitionem suam extrema declinare supplicia, tam ex propriis officiis quàm ex omnium judicum apparitione abundè necessarios faciant deputari. Erit jam sollicitudinis tuæ, si quid ulla cognoveris arte differri, missis relationibus indicare, ut negligentes puniat digna correctio. Omnia sanè, quæ vel in unum episcopis congregatis disputatio completa firmaverit, vel desistentibus fortè statuerit circa contumaces lata sententia, te referre conveniet; ut quid ad confirmandam catholicam fidem præceptio nostra profecerit, celeriùs possimus agnoscere. *Et divina manu*, Vale Mar- G cellinе carissime nobis. Data b pridie idus Octobris Ravennæ, Varane V. C. Consule.

b 14. Octob. an. 410.

Edictum Marcellini primum, quo per provincias misso utriusque partis episcopi convocantur.

Ibid. c. 5. QUID clementissimus princeps dominus noster Honorius pro catholicæ fidei confirmatione decreverit, ante latorum apicum tenore monstratur. Legationem siquidem venerabilium episcoporum libenter accipiens, Africam suo devotam semper imperio vario religionum genere diutiùs inquietari decolorarique non passus est. Studio namque pacis & fidei tantorum dissidia populorum ex antiqua persuasione venientia veritatis voluit manifestatione sedari, ut quas sedare principalibus à se sanctionibus prorogatis ac trahi ad unam fidei sententiam non posse pervidit, habita utrarumque partium disceptatione revocaret. Cunctos etenim, tam Catholicæ quàm Donatianæ partis episcopos, in unum voluit congregari, ut electis ab utraque parte peritioribus viris, certæ fidei veritate discussa, superstitionem ratio manifesta convincat: quatenus quidquid illud est quod pro suis partibus æstimat unusquisque posse competere, proferatur in medium, & sic germanæ vel serò fidei lux clarescat. Consona siquidem utriusque partis petitio ad hanc Principem sententiam provocavit. Nam sicut a Catholicis nuper Collatio postulata est: sic ante brevissimum tempus Donatistarum episcopos in judicio illustrium potestatum Collationem postulasse non dubium est: & quoniam libenter assensum tribuit clementia principalis, & concilium fieri intra Africam universale decrevit, utriusque partis justa poscentibus, huic me disputationi principe loco judicem voluit residere. Unde cunctos per Africam tam Catholicæ quàm partis Donatianæ episcopos hujus edicti tenore commoneo, ut intra tempus lege præscriptum, id est, intra quatuor menses, qui dies intra diem Kalendarum Juniarum sine dubio concludentur, ad civitatem splendidam Carthaginensem concilii faciendi gratiâ convenire non differant: ne eam partem de merito pravæ fidei apparent c judicasse, quam defuisse constiterit. Universos etiam cunctarum provinciarum curatores, magistratus, & ordinis viros, nec non & actores, procuratores, vel seniores singulorum locorum, pari admonitione convenio, sub propriæ existimationis dignitatis etiam salutisque periculo, quatenus in civitatibus locisque in quibus consistunt, utriusque partis episcopos convenire, vel sub gestorum confectione, vel sub cujuslibet scripturæ documento exstante, faciant. Et si ipso in tempore in civitatibus non potuerint inveniri, per rura etiam perquisitis tam imperialis præcepti forma, quàm tenor hujus innotescat edicti, quatenus intra hos quatuor menses ordinum relatione cognoscam singularum partium voluntatem. Illud etiam scire Donatianæ partis episcopos volo, si quis eorum affuturum se esse responderit, ecclesiam sibi primitus cum omni jure suo, quæ fortè a Catholicis juxta præceptum imperiale retinetur, sine aliqua dilatione per viros ordinis mox tradendam; si verò omnes vel d singulis in locis suis positi se adfuturos esse responderint, & ecclesias & ea loca quæ eorum fuisse vel eos tenuisse constiterit, per supradictorum ordinum instantiam eorum juri dominioque reddenda; ut reformato iisdem primitus statu, disputationis inchoetur initium. Et quoniam tanti mihi negotii summam committere voluit augustissimus Princeps; illud me quoque fateor libenter accipere, ut si de mea persona aliquid cunctationis affertur, alium mecum judicem, quem ipsi delegerint Donatianis partis & fidei, vel superioris vel similis dignitatis, residere non abnuam. Sive autem cum alio, sive solus in hoc negotio judicaturus intero, nihil aliud me, nisi quod allegationes partium examinatæ potuerint demonstrare, & quod veri invenerit fides, per admirabile mysterium Trinitatis, per incarnationis Dominicæ sacramentum, & per salutem supra memoratorum Principum, judicaturum me esse promitto. Nec illam sinè patiens po- G tui rejicere, quatenus noverint, sive pro Donatistis, sive pro Catholicis fuerit lata sententia, in nullo se Donatistarum episcopos aliquam molestiam esse passuros, sed liberos & ab omni injuriæ genere alienos ad propria redituros: quod me & per tremendum judicii diem, & per sacramenta superiùs memorata ita facturum esse polliceor. Omnes au-

c f. dubitasse.

d f. singuli.

a In Cod. Theod. l. 3. de relig. legitur superstitione. Non ineptè tamen hic subreptione, id est, lege illa per subreptionem quamdam emissa, qua liberas arbitrio con- ... quod vel sic oraculum, appellans paulò antè & excludendam subreptionem. Vide supra legem anni 410.

rem qui ad singulas provincias fuerant destinati, noverint in nullo se quemquam deinceps Donatistarum aliquatenus convenire debere, vel aliquam iisdem superioris * executionis molestiam generare, ni malunt pro contemtu recentioris præcepti subjacere vindictæ. Erit autem omnibus Donatianæ partis hominibus, de eorum qui missi sunt concussionibus & deprædationibus, si quas forte admissas esse noverint, liberum conqueri; ut in eos probata criminum qualitate, ultio digna procedat. *Et alia manu*, Proponatur.

* id est, legit[?] anno 410.

Edictum Marcellini secundum, præsentibus apud Carthaginem episcopis propositum, de loco & modo Collationis.

MAGNITUDO hujusce negotii, quod de veritatis ac religionis agnitione suscipitur, etiamsi parum momenti sui libraretur examine; conveniret tamen ipsa disceptantium gravitate atque auctoritate pensari. Nulli enim habetur ambiguum, quanti sit ponderis caussa, quæ inter episcoporum est discutienda personas. Sed cùm mihi cognitionem disceptationis hujusce crediderit augusta dignatio, eisque judicem dederit, quibus inferiorem me esse pro tanti nominis veneratione cognosco; fidei sollicitudinis meæ hac consideratione prospexi, ut de meo vellem judicio judicari. Hujus igitur auctoritate propositi omnes utriusque partis episcopos censui commonendos, ut antè cognoscant, non ampliùs quàm septenos ambarum episcopos partium mutuæ inter se disceptationis habituros esse colloquium, quos in officium disputandi suarum partium subrogarit electio: si quidem certum deligi ex partibus numerum præcepit imperialis auctoritas. Aderunt alii quoque septeni, delecti judicio suæ cujusque partis episcopi, qui servata primitus per omne colloquium moderatione silentii, ad hoc se tantùm intelligant interesse, ut si qui ex disputantibus utrinque septenis conferre consilium cum suorum quoque voluerit, cum eodem illic secedat in partem, atque ibi communicata patienter ratione tractandi, proprium revertatur ad locum, fidem servaturus officii, ut alter cui id necesse est tacendo audienda commendet, alter cui id munus est loquendo suscepta confirmet. Erit autem Collationi aptissimus locus Thermarum Gargilianarum, in quem die Kalendarum Juniarum eosdem episcopos solos qui designati sunt oporteat convenire. Ex quo illud profectò perspicuum est, omnino nullum penitus populi fieri debere conventum, quò nec ipsos universos confluere sinamus episcopos. Nam cùm patientia disputandi, quæ solet amica est silentio, omnem catervatim agminis strepitum perhorrescat; nihil interest, utrùm eam congestio populorum, an episcoporum turba præpediat. Igitur episcopi memorati soli in prædictum locum tempusque conveniant; ita tamen ut reliqui omnes utriusque partis episcopi ante diem qui prædestinatus examini est, ratum se habituros quidquid a septenis utrinque coepiscopis suis fuerit actitatum, epistolis ad meam dicationem currentibus utrinque designent: quibus epistolis tamen etiam testimonium omnes apud me propriæ subscriptionis adjungant. Æquissimum namque est, ut eorum universa Collatio rata futura promittatur ab omnibus, qui eliguntur ab omnibus. Nullus ergo vel laicus vel episcopus ultra numerum præstitutum in illum tranquillissimum concilii locum contra prohibitum moliatur accedere: quin potiùs etiam plebes suas pia quietis ac modestiæ commonitione conveniant, hoc per ecclesias proprias antè * tractantes, quatenus a die disputationis ac loco omnis se multitudo contineat, ut religiosæ patientiæ magisterio delinitum Christianæ paci populum pareant. Non solùm enim episcopi, verùm etiam rationabilis in hanc sententiam populus consentit, disputantibus supradictis, & ubi major occupatio mentium defixa consistit, de veritate quærentibus, nihil turbidum, nihil tumultuosum, nihil denique intempestivum debere prorsus obstrepere. Nam ut quod omnium saluti proficiat, fiat postea publicum, debet discutientibus veritatem præstare ante secretum. A me vero ita per omnia promulganda sententia est, ut in publicam dimissa notitiam, toto splendidæ Carthaginis populo judice ponderetur. Ita quippe oculis, non solùm urbis hujusce, verùm etiam universæ provinciæ totus emensæ disputationis ordo pandetur, ut tam prosecutiones disputantium episcoporum, quàm pronuntiationum mearum series subsecuta, digestis A in publico voluminibus explicetur. HÆC enim IN JUDICE SECURITAS FIDEI EST, ut de se non timeat judicari. Ut igitur in eliciendæ veritatis examen non inserpat aliquatenus calumniosa suspicio, sincerumque perspicuam quam mentibus publicis probationum evidentium fides absoluta purgabit, nullis penitus nebulis cavillatio cujuslibet partis obducat; id etiam contra suspicionum fucos & commenta fallendi necessario provisum noverint omnes, non solùm oportere, verùm etiam expedire servari, scilicet ut interfantibus meis me primitus per omnia subscribente, etiam omnes disputantes episcopi suis in scheda prosecutionibus universi absque ulla prorsus excusatione subscribant. Exigit enim meritum fidei, ut adversùs eum qui assertionibus suis perfidum forte subducere tentant assensum & inficiari quæ dixerit, etiam testimonii sui consistat auctoritas, ubi soli proficit victoria veritati. Hi autem qui excipiendi funguntur officio, præter eos qui dicationi meæ de publicis præstolantur officiis, etiam quaterni de singulis partibus ecclesiastici alterius debebunt adstare notarii, quorum fides ne qua vacillet ambage, quatenus episcopi partium singularum delecti suorum judicio præponantur, ut eosdem exceptores ac notarios pervigili ac sollicita observatione custodiant; quatenus cum eisdem exceptoribus ac notariis egressi per vices, subinde faciant perspicua digeri descriptione quæ dicta sunt; ut nihilo minus adhuc episcopis supradictis in disceptatione versantibus, transeat in apices evidentes profligatæ pars aliqua quæstionis, et confestim ea cum a septenis episcopis subnexa subscriptione, celerem exspectationi publicæ tribuant notionem. Post primum autem Collationis diem, descriptioni subscriptionique gestorum locum diei subsequentis efficiet procrastinata cognitio; ita ut si quid forte præcedenti Collationi superfuerit, in diem tertium recurrat examen. Omne igitur spatium conferendi vicissim diei unius intercapedo distinguet, quo possint in medio gesta subinde subscribenda describi, memoratorum præstolante custodiâ, qui hoc fine suum metiantur officium, non ut aliquid dicant, sed ut dicta custodiant. Donec autem emenso exitu quæstionum, omnes expedita veritas enodet ambages, schedas subinde scriptas pariter atque subscriptas, tam mei sigilli, quam illorum octo custodum signabit impressio. Maximianistis etiam edicti hujus innotescet auctoritas, qua sibi ab illo concilio intelligant temperandum, * quod inter Catholicos Donatistasque * distinguit omnem dijudicatique conflictum clementium Principum præceptio religiosa constituit; nec eis opitulari aliquatenus potest, quod sibi Donatistarum nomine blandiuntur, cùm a Donatistis dicantur esse * damnati. Si quis ex istis, quæ adversùs omnes mulæ fatæ suspicionis insidias provisa sollicitè, constituta fideliter, ordinata diligenter, tenor hujus propositionis amplectitur, quodlibet observare noluerit; non solùm quid de caussa sua sentiat confitetur, verùm etiam quid moliatur ostendit. Sufficit interim Cognitori talis prærogativa justitiæ, hujus commonitionis circa universos episcopos fecisse populum sibi plebis Carthaginensis testem, quem mox est habiturus judicem. Superest ut ante concilii diem universum hujusce ordinationis tenorem utriusque partis episcopi, amputatâ penitus morâ, missis ad dicationem meam litteris suis impleturos se esse promittant: hoc præcipue maturato, ut eædem quibus ad omnia hujusce edicti se consensisse profitebuntur epistolæ, primatum tantummodo episcoporum subscriptione signentur. Sufficit enim illis epistolis universalem (ut ita dixerim) subscriptionem episcoporum omnium cohærere, quibus totum disputationis ordinem conferentium septenorum ratum se habituros esse promiserint.

Al. 1. retract. c. 10.

* Confer Sermonem Augusti 358. n. 6. tom 5.

* f. quo.

* f. distinguit ad eff. [illegible]

* Bagaiensi concilio an. 394 supra pag. 40.

Notoria Donatistarum, Marcellini edicto respondentium.

Post consulatum viri clarissimi Varanis, VIII. Kal. Jun. Flavio Marcellino viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario, Januarianus, Primianus, & ceteri sinceræ Christianitatis episcopi & catholicæ veritatis.

NOTUM facimus sinceritati tuæ, nos edicto tuo conventos, ex diversis partibus Africæ convolantes, ingressos fuisse Carthaginem XV. die Kalendarum Juniarum; cujus nostri adventus & omnes quos Carthago continet testes sunt, & tua sinceritas non ignorat. Tanta enim

Ibid. c. 16.

A vis jurisjurandi tuo edicto tuo expressa est, ut exceptis his quos adversæ valetudines corporum in sedibus retinent, aut ægritudo in via comprehendit, nec gravissimos senes annositas, nec prolixi itineris labor potuerit prohibere. Quod cùm solum edictum ante caussam sufficeret; alterum quoque dignatus es edere, in quo cùm multa nos moveant, tum præcipue magnam sollicitudinem facit, quod nos ipsos edicto tuo epistolis nostris adstipulari oportere censuisti; cùm hoc nec mos publicus habeat, nec judicum consuetudo. Qua de re sinceritatem tuam plurimùm exhortamur, ut prioris edicti fide servata, cunctos nos ad te venire præcipias; ut quam primùm de numero nostro constet, B quos adversarii paucos esse sæpe mentiti sunt: ut rite omnibus ordinatis quæ nostris partibus competunt, disceptatio subsequatur; ne aut edicta se tuæ sinceritatis impugnent, aut nobis quidquam præjudicet, ut cùm omnes venire præceperis, paucos nunc adesse velle videaris. Hoc enim decet & expedit, ut cunctis præsentibus commune negotium pauci loquantur. Hujus Notoriæ parem apud nos retinuimus. *Et alia manu*, Januarianus episcopus subscripsi. *Et alia manu*, Primianus episcopus subscripsi.

C *Littera Catholicorum, edicto Marcellini respondentium.*

Honorabili ac dilectissimo filio viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario Marcellino, Aurelius, Silvanus, & universi episcopi catholici.

Ibid. c. 16. EDICTO Spectabilitatis tuæ, quo nostræ Collationis tranquillitati quietique servandæ, & veritati manifestandæ muniendæque consultum est, in omnibus nos consentire, sicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus, *&c. Exstant inter epistolas Aug. Tom. 2. epistola 128.*

D *Littera Catholicorum ad Marcellinum data, quibus Notoria Donatistarum respondent.*

Honorabili ac dilectissimo filio viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario Marcellino, Aurelius, Silvanus, & universi episcopi catholici.

Ibid. c. 18. MULTUM nos sollicitos reddidit Notoria vel litteræ fratrum nostrorum, quos cupimus ad catholicam pacem a perniciosa dissensione converti, quòd edicto nobilitatis tuæ, quo ipsius disputationis nostræ tranquillitati quietique providisti, consentire noluerunt, *&c. Exstant hæ litteræ Tom. 2. epist. 129.*

E

Mandatum Catholicorum, quo tota caussa comprehensa est, & electis ad disputandum septem episcopis injuncta est Catholica defensio.

Post consulatum Varanis viri clarissimi, III. Kal. Junias, Mandatum factum in Ecclesia Carthaginensi ab universo concilio episcoporum Catholicorum, præsidente Aurelio episcopo ecclesiæ Carthaginensis, & Silvano primate Numidiæ.

F

Ibid. c. 55. QUAMVIS caussa Ecclesiæ Catholicæ adversus omnes falsas criminationes, quibus eam usquequaque diffusam schismatici & hæretici per suas quasque regiones vel provincias vel divisi atque separati vaniloquis & sacrilegis insectantur erroribus, satis superque divinis testimoniis defendatur; in Africa vero adversus Donatistas etiam ecclesiasticis * atque imperiali judicio, sicut oportebat vel necesse fuerat, terminata sit: tamen quia idipsum hominibus qui ista nesciunt, quò eos ad æternam salutem * Christianæ caritatis adquiramus, instantiùs manifestandum atque declarandum est; placuit nobis ex Dei Domini voluntate in G hanc Carthaginensis civitatis convenire Ecclesiam, & eligere idoneos fratres collegasque nostros, ad gerendam hujus caussæ defensionem, qui crimina falsissima Ecclesiæ catholicæ, quæ toto, sicut de illa divina testantur eloquia, terrarum orbe diffunditur, à parte Donati objecta redarguant.

* Romano & Arelatensi.

* al. Christiani cariate.

2. Ecclesia quippe Christi, sanctis patribus nostris Abrahæ, Isaac, & Jacob, & populis omnibus per imitationem fidei posteris & filiis eorum, ita divinâ & veridicâ voce promissa est, ut nul à humanâ & maledicâ possit voce convinci. Ad Abraham namque ita locutus est Deus. *Per me juravi, dicit Dominus, propter quod fecisti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo carissimo propter me, nisi benedicens benedicam te, & implendo implebo semen tuum, tamquam stellas cæli, & tamquam arenam quæ secus oram maris est, & hereditatem possidebit semen tuum civitates adversariorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obaudisti vocem meam.* Gen. 22. Ad Isaac quoque ista de hac re verba sunt Domini. *Statuam jusjurandum meum quod juravi Abrahæ patri tuo, & amplificabo semen tuum tamquam stellas cæli, & dabo tibi & semini tuo omnem terram hanc, & benedicentur in nomine tuo omnes gentes terræ, pro eo quod obaudivit Abraham pater tuus meam vocem, & servavit præcepta mea & justitias meas & legitima mea.* Gen. 26. Ad Jacob etiam loquens, hoc idem adtestatione præclarissima pollicetur: *Et erit semen tuum sicut arena terræ, & multiplicabitur supra mare & in Africum & in Aquilonem & ad Orientem, & benedicentur in te omnes tribus terræ & in semine tuo.* Gen. 28. Unde propheta Isaias his vocibus consonans, istam Ecclesiam in Spiritu-sancto futuram prævidens, sic alloquitur: *Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & exclama quæ* Isai. 54. C *non parturis, quoniam multi filii desertæ, magis quàm ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus, Dilata locum tabernaculi tui, & aularum tuarum fige palos, noli parcere, longos fac funiculos tuos, & palos tuos confirma: adhuc in dexteram & sinistram extende, & semen tuum gentes possidebit, & civitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam prævalebis: neque verearis quod detestabilis fueris, confusionem enim in æternum oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi, & qui liberavit te Deus Israel, universæ terræ vocabitur.* Item alio loco: *Et patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu universarum gentium, & videbunt om-* Isai. 52. D *nes gentes usque ad intima terræ salutem quæ à Deo est.* Item dicit: *Posui te in testamentum generis, in lucem gentibus ut sit salus usque in fines terræ.* Isai. 49. Malachias etiam propheta prævidens sacrificium prioris populi cessaturum, & toto orbe terrarum, id est, a solis ortu usque ad occasum, æternum sacrificium glorificato in gentibus nomine Domini celebrandum, ita loquitur ad Judæos: *Non est mihi voluntas in vobis, Dicit Dominus omnipotens, & sacrificium non accipiam de manibus vestris: quoniam ab ortu solis usque ad occasum clarificatum est nomen meum in gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum: quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus* Malach. 1. E *omnipotens.* Jeremias quoque gentes ab extremo terræ venturas ad Dominum, damnans simulacrorum superstitionibus, sic prædicat: *Domine virtus mea & adjutorium meum & refugium meum in die malorum. Ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent, Quàm falsa possederunt patres nostri idola, & non est in eis utilitas.* Jerem. 16. Quia verò non in unum aliquem terræ locum ex aliis locis ad Dominum gentes venturas esse prædictum est, sed in locis suis eum adoraturas, in quem damnatis simulacris fuerant crediturae, sic Sophonias propheta testatur: *Prævalebit Dominus adversus eos, & disperdet omnes deos gentium terræ, & adorabunt eum unusquisque de loco suo omnes insulæ gentium.* Sophon. 2. F His atque aliis multò pluribus testimoniis Legis & Prophetarum adtestantibus Ecclesiam toto terrarum orbe diffundi, Psalmi etiam divini ita concinunt: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Psal. 2. Item in alio Psalmo de Domino Christo in figura Salomonis: *Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos finis terræ. Coram illo decident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi.* Psal. 71. Item G in alio Psalmo: *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum: ex Sion species decoris ejus.* Psal. 49.

3. Propterea ipse quoque Dominus Jesus, qui locutus fuerat antè per ora Prophetarum, postea quàm resurrexit à mortuis, jam per os proprium sic promisit Ecclesiam: *Oportebat*, inquit, *impleri omnia quæ scripta sunt in Lege & Prophetis & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quia sic scriptum* Luc. 24.

est. & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. tanquam illud testimonium Psalmi, quod recentissimum posuimus, verbis aliis exponeret. Nam quod ibi positum est, *vocavit terram à solis ortu usque ad occasum*, hoc Dominus ait, *per omnes gentes*: & quod ibi positum est, *ex Sion species decoris ejus*, hoc Dominus ait, *incipientibus ab Jerusalem*. Quis enim nesciat Sion & Jerusalem unam esse civitatem, unde cœpit passio & resurrectio Domini Jesu Christi per orbem terrarum populis mundandis atque salvandis illustrissimo præconio prædicari? Proinde & adscensurus in cælum, providens unde fuissent carnales homines per suas divisiones & separationes litigaturi, cùm quæsissent discipuli audire ab eo aliquid de fine sæculi:
Act. 1 *Non est*, inquit, *vestrum scire tempora quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem Spiritus-sancti, & eritis mihi testes in Jerusalem & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram*. Hanc auctoritatem magistri
Coloss. 1 cælestis secuti Apostoli Ecclesiam commendant *in toto mundo fructificantem atque crescentem*: & ne se in partes membra Christi per hominum nomina dividant, ita carnales,
1. Cor. 1. qui jam hoc facere cœperant, Apostolus alloquitur: *Obsecro vos fratres per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem sententia. Nuntiatum enim est mihi, fratres, ab his qui sunt Chloës, quia contentiones sunt in vobis, & unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli estis baptizati?* Unde & istos, contra quorum errorem & pro quorum salute nomine Christi elegimus qui eorum criminationibus falsis vanisque respondeant, in sacramentis Christi fratres nostros agnoscimus, nec eorum detestamur perversitatem, sed ipsa Christi sacramenta in eis approbamus, & rescindere
D non audemus. Meminimus enim per Prophetam esse præ-
Isaiæ 66. ceptum: *Audite qui pavetis verbum Domini; dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt, & qui vos detestantur: ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jucunditate*. Jam quod sequitur, ipsi sibi salubriter dicant, vel à Propheta potiùs quàm à nobis hoc audiant. Nos lectora dicimus, ut pacem potiùs cum correctis, quàm litem cum perversis habeamus. Fratres nostros esse dicimus, ut nomen Domini honorificetur; qui ideo nos oderunt & detestantur, & esse fratres nostros negant, quia nomen hominum ab eis magis quàm Domini honorificatur.

4. Ac per hoc fratres & coepiscopi nostri, quos ad eorum criminationes redarguendas elegimus, in hac Collatione quæ cum eis habenda est, Ecclesiam sanctam adversùs eorum objecta defendant. Dicunt enim quod hæc Ecclesia, quam in Lege & Prophetis & Psalmis accepimus
* f. ore. prænuntiatam, * operâ Salvatoris expressam & sanguine redemtam, Apostolorum laboribus disseminatam atque plantatam, incipientibus ab Jerusalem, ubi in centum viginti animas simul congregatas sanctus Spiritus venit, eos-
* f. omnium. que in quos venit linguis * omnibus gentium loqui faciens, evidentissimo signo docuit Ecclesiam per omnes gentes futuram, & linguis omnium gentium locuturam: hanc ergo
F Ecclesiam, quæ isto modo, ut prædictum & impletum est, ab Jerusalem sumsit exordium, atque inde se in Judæam & Samariam aliasque orbis terræ partes Apostolorum prædicatione diffudit, in quorum literis atque actibus civitates & provincias invenimus longè latèque distentas, in quas eam suis speciosis pedibus invexerunt, unde & in Africam cresceret; hanc, ut diximus, Ecclesiam dicunt isti, contra quorum errorem collegis nostris Collationem defensionemque mandamus, Cæciliani episcopi quondam Carthaginensis ecclesiæ & sociorum ejus nescio quibus peccatis periisse pollutam, atque in parte Donati ejus reliquias re-
G mansisse. Hanc vanam & sacrilegam criminationem hi, quibus mandamus, ita redarguant & refellant, ut primitus Ecclesiæ caussam à caussa quorumdam hominum distinguant atque discernant. Quoniam Ecclesia permixtos malos habitura prædicta est, quousque messis tempore à tritico zizania segregentur, vel à frumentis palea ventilata discedat, vel oves ad dexteram, hœdi ad sinistram, qui nunc eisdem pascuis permixti sunt, segregentur; vel mali pisces à bonis, qui nunc intra eadem retia simul trahuntur ad litus,

A in eodem littore, hoc est in fine sæculi, dirimantur. Homines autem quilibet in Ecclesia, si boni sunt, triticum vel frumenta ejus sunt, oves ejus sunt, pisces ejus boni sunt: sin autem mali sunt, zizania, palea, hœdi, pisces mali ejus sunt. Non ergo propter eos tota messis, tota area, grex totus, piscatio tota damnata est: ne cùm ante tempus audemus quasi de malis temere judicare, & aliis aliorum objectare peccata, bonos propter malos sacrilega separatione deseramus, cùm potiùs malos propter bonos pia unitate tolerare debeamus. Urgendi ergo sunt isti harum Evangelicarum similitudinum, & tam perspicuæ veritatis inimici, ut doceant quod intendunt, ac priùs ostendant, si value-
B runt, quomodo Ecclesia, quam incipientem ab Jerusalem in scripturis sanctis per propinqua & longinqua fructificantem atque crescentem accepimus & tenemus, quorumlibet quos accusant contagione perierit, & in Donati parte remanserit. Si enim hoc fieri potuisse monstraverint, tunc utique ad caussam Ecclesiæ pertinebit, aliam fortasse suscipere atque discutere quæstionem, utrùm Cæcilianus ejusque collegæ vel tales fuerint quales ab istis fuisse dicuntur,
* sic innotescere potuerint Christianæ quæ jam tunc erat unitati usquequaque diffusæ, ut eam usque ad ultimas terras ipsius notionis contagione macularent & perderent. Fa- * f. vel sic.
C tentur quippe etiam ipsi neminem peccatis alienis maculari posse quæ ignorat. Unde si demonstrare voluerint, tam latam per tantas terras communionem gentium Christianarum peccatis Cæciliani & sociorum ejus contaminari ac perire potuisse; non sufficit ut ostendant, tales eos fuisse quales accusando criminantur, nisi etiam ostendant vera crimina eorum omnibus innotuisse, quos ipsa contagione periisse contendunt. Si autem non potuerint demonstrare, catholicam Ecclesiam per omnes gentes, in quibus eam divina commendant eloquia, ullis alienis peccatis destrui potuisse; sequestratâ paululùm caussâ Cæciliani & eorum quos cum illo accusandos esse putaverunt, quæ ad Ecclesiæ
D caussam omnino non pertinet, quoniam & si mala fuisset, eam contaminare non posset, quod nos dicimus ad eorum crimina repellenda ab eis quibus officium defensionis hujus imponimus, evidentissimè & exemplis cumulatis ostendatur, id est, Ecclesiam Christi nullorum malorum usque in finem sibimet permixtorum, non solùm ignotorum, verùm etiam cognitorum, quasi corruptione pestifera posse inquinari atque deleri, primùm exemplis propheticis, qui populum peccatorem & Deum multis exsecrabilibus abominationibus offendentem tam severis vocibus arguebant, & flagellis correptionis duros atque indomitos animos usque ad inimicitias adversùm se horribiles excitabant, nec ta-
E men se ab eo populo, in quo utique etiam boni inter malos erant, corporali discrimine dividebant, meliùs judicantes per patientiam ferre malos, quam per calumniam relinquere bonos. Ipse Dominus Jesus Christus exemplum singulare patientiæ traditorem suum, utique pessimum, non solùm cognitum in * discipuli numero pertulit, verùm etiam præcognitum in discipulorum numerum assumsit. * f. discipuli locum.
Dixit etiam discipulis suis, *Et vos mundi estis, sed non omnes*: ut eo modo scirent munditiam suam alienâ immunditiâ non posse sordescere. Apostolorum temporibus testis est Joan. 13
apostolus Paulus, inter *falsos fratres* gemens, & quosdam 2 Cor. 11
F *per invidiam*, quod utique vitium diabolicum est, *Christum annuntiantes* in epistola sua notans, quemadmodum boni Philip. 1.
malos, propter unitatem Christi pietate sollicita conservandam, sine ulla sua perditione in sacramentorum communione tolerabant, à quorum malitia longe abhorrebant. Post Apostolos etiam episcopi boni, quemadmodum propter unitatem Christi, non solùm quoslibet laicos, verùm etiam coepiscopos toleraverunt malos, testes sunt litteræ Martyris Cypriani, ubi gemit avaritiam quorumdam collegarum usque ad crudelitatem fœnoris, rapinasque fundorum; nec tamen malorum contagione factus est talis, sed bonorum dilectione pertulit tales; non tantùm id exemplo admo-
G nens, verùm etiam præcepto instituens. Nam in quadam epistola sua dicit: *Et si videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam esse zizania in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus*. Ipsorum etiam qui huic veritati adversantur judicio probandum est, quàm sit hoc verum; qui cùm Maximianum damnassent merito sacrilegi schismatis, socios ejus qui cum illo ab istis foras exierant, seque ab eorum communione separaverant, dilationem ad redeundum dederunt, dicen- Ep. ad [illegible] 54.
tes

Bagaiensis concilii sententia. tes * eos illius sacrilegi surculi plantatione non esse pollutos. Quod quidem cùm omnes unius schismatis societas connexos teneret, quemadmodum rectè dici potuerit non invenimus. Sed tamen vel sero hinc intelligere cogantur, multo potiùs in unitate catholica malos bonis tamquam paleam frumento obesse non posse, si in concisione schismatica, ubi palea sola est, putatus est Maximianus ejusdem concisionis suæ socios, tantùm quia ordinationi ejus præsentes non fuerunt non potuisse maculare: & videant quàm inconsiderate dicant, Cæcilianum, qualiscumque ille fuerit, & ejus quoscumque collegas, in tot longinquis gentibus unitatem Christianam perdere potuisse; cùm Maximianum arbitrentur nec Afros participes sui schismatis perdidisse. Sic apparebit, ad Ecclesiæ caussam cujus injungimus defensionem, non pertinere Cæciliani caussam, qualemlibet habeat quæstionem.

5. Quòd autem accusant baptismum nostrum, vel potiùs baptismum Christi, quem habemus & ministramus, eumque in eis quos deceperint ingemiscendo errore rescindunt, * f. defendendum. sic * ferendum est, quemadmodum ipsa Ecclesia cujus donum est. Non enim audebunt ampliùs baptismum accusare quem damus, si ab eorum criminibus Ecclesia purgabitur quam tenemus. Sed si illud, ut assolent, objiciendum putaverint, quòd baptismum Christi etiam foris a nostra communione traditum agnoscimus potiùs quàm improbamus, nec rescindere audemus: respondeatur eis quantiscumque rationibus & testimoniis responderi poterit, divina Ecclesiæ dona & apud fures vel usurpatores vel etiam raptores inventa, agnoscenda esse potiùs quam neganda. Rom. 1. Nam sicut Apostolus de quibusdam dicit, quia *veritatem in iniquitate detinent*: ita omnes qui extra Ecclesiam Christi habent vel ministrant baptismum Christi, veritatem sacramenti divini in iniquitate detinent erroris humani; unde humana iniquitate correcta, non est veritas divina violanda. Qui autem putant negandum esse baptismum Christi, quia eum & hæretici tradunt; possunt putare negandum esse etiam ipsum Christum, quia eum & dæmones confitentur. Et ideo ad Ecclesiam venire debent, qui extra ejus communionem baptismum ejus habent; non ut quod deerat adsit, sed ut quod inerat prosit. Neque putandum est illos hinc jam diuturnum habituros esse conflictum, quando quidem etiam de hac re suo judicio & exemplo poterunt admoneri. Baptismum quippe Christi extra suam communionem in Maximiani schismate datum, in eis quos inde cum illis quos damnaverant susceperunt, agnoscere quàm rescindere maluerunt. Proinde & illud quod non rectè intelligentes solent dicere, 1. Tim. 5. *Ne communices peccatis alienis*: (neque enim hoc corporum segregatione, sed morum dissimilitudine faciendum est,) in eis coguntur attendere quemadmodum intelligendum sit, quos cum Maximiano damnato sacramenta communicantes impollutos fuisse dixerunt. Et Eccli. 34. quod de baptismo solent accipere, quod dictum est, *Qui baptizatur à mortuo*, & cetera hujusmodi, in eis ipsis nosse coguntur quomodo accipienda sint, quando ab illis, quos cùm damnarent mortuos esse dixerunt, baptismum in schismate datum improbare atque iterare non ausi sunt. Et quod nobis objicere consueverunt, quòd ad eos corrigendos pro unitate Christi apud terrenas potestates aliquid agere cogimur, in ipsis identidem Maximianistis compellendi sunt approbare, quos cùm apud judices terrenos tamquam schismaticos suos vel hæreticos accusarent, ut de basilicis pellerent, etiam Bagaiense concilium, quo eos damnaverunt, aliquoties allegarunt. Quæ omnia ideo dicenda sunt, ut & suo judicio commoneantur dissensionem tandem deponere, & consumta vel abjecta falsarum & vanarum animositate criminationum, diligere catholicam pacem, amplecti individuam caritatem, sine qua nullus hominum bonus esse poterit, quidquid boni aliud habere potuerit.

6. Quibus peractis, nec ipsam Cæciliani caussam volumus deserant; sed eam non tamquam Ecclesiæ matris, sed tamquam episcopi fratris suscipiant; nec sic ut iterum discutiatur finienda, sed ut demonstretur jam olim esse finita ecclesiasticis & publicis documentis; quorum nonnulla sufficient, si eis cùm a nobis proferuntur fidem habere * f. ad id, quod si voluerint. voluerint, * poterunt archivis etiam contestantibus declarari, quibus appareat, & caussam Cæciliani eos per Anulinum proconsulem ad imperatorem Constantinum accusando misisse, & eumdem imperatorem post ecclesiastica judicia quibus Cæcilianus fuerat absolutus, caussam totam partibus præsentibus cognovisse, atque innocentem Cæcilianum, illos autem calumniosissimos judicasse. Felicis quoque Aptugnensis ordinatoris Cæciliani innocentiam, Æliano proconsule ex præcepto ejusdem Imperatoris cognoscente claruisse, quem malorum fontem in concilio suo ipsi dixerunt. Quæcumque autem crimina quibuslibet collegis nostris, non jam more conferentium vel disputantium, sed maledicentium & litigantium, objicienda putaverint; respondendum est eis, nec eorum caussas ad Ecclesiæ caussam quam nunc defendendam injungimus pertinere, nec ipsas tamen eis discutiendas auferri, sed pro temporis quod nunc instat necessitate differri, ut cùm Ecclesiæ caussam, quam nunc clementissimus Imperator cognoscendam & demonstrandam recenti præceptione curavit, fuerit terminata, quæcumque quibuscumque nostris objicienda arbitrantur, apud quos voluerint judices & nostros & suos, cùm jam catholicæ unitati fuerint sociati, vel purgata monstrentur, vel convicta puniantur.

7. Hæc eo modo quo conscripta sunt, & si quid uberius vel firmius eis Dominus dederit, exsequenda mandamus fratribus & coepiscopis nostris, Aurelio, Alypio, Augustino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano & Possidio. Quod mandatum se suscepisse testantur subscriptionibus suis, sicut nos mandasse testamur subscriptionibus nostris, ratum habituri quidquid adjuvante Domino in hac defensione peregerint. His autem adjungimus, cum quibus ubi opus fuerit consilium habeant, Novatum, Florentium, Maurentium, Priscum, Serenianum, Bonifacium, & Scillatium. Ad custodiendam verò conscriptionem gestorum, Deuterium, Leonem, Asterium, & Restitutum. Aurelius episcopus Ecclesiæ catholicæ Carthaginensis Carthagini constitutus præsente viro clarissimo Tribuno & Notario Marcellino hoc Mandatum suscepi & subscripsi. *Item alia manu*, Silvanus primæ sedis provinciæ Numidiæ præsente viro clarissimo Marcellino Tribuno & Notario Carthagini constitutus Mandato à nobis facto consensi & subscripsi. *Item alia manu*, Valentinus episcopus ecclesiæ Vaianensis Carthagini constitutus præsente V. C. Marcellino Tribuno & Notario mandavi & subscripsi, &c.

COLLATIONIS DIES SECUNDA.

Exordium.

POST consulatum Varanis V. C. tertio Nonas Junias, in secretario thermarum Gargilianarum Carthagini, adstantibus Sebastiano, Maximiano, &c. Libosus Ducenarius inlustrium potestatum dixit: Quoniam in hodiernum diem comperendinata cognitio est, & præsentes sunt utriusque partis episcopi, si jubet sublimitas tua intromittentur. Collat. c. 1 & 2. Flavius Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Veniant. Et ingressis Aurelio, Alypio, Augustino &c. Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Et superiore judicio sæpe me obtulisse certissimum est, & nunc deprecor, ut sedere dignemini. Ibid. c. 2. Ibid. c. 3. Cùmque episcopi Catholici consedissent, Petilianus episcopus dixit: Quod priore judicio factum non est, facere non audemus, &c. Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Licèt & superiore judicio me obtulisse meminerim, tamen illa arbitror tunc minimè factum esse ratione, quia multis sacerdotibus convenientibus locus considendi esse non poterat. Unde quia nunc definitas video convenisse personas, deprecor ut vel nunc sedere dignemini. Petilianus episcopus dixit: Patribus nostris absentibus non sedemus, maxime cùm lege divina consessus prohibeatur, ne cum hujusmodi adversariis nostris considere velimus. Ibid. c. 4. Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Si petitionem meam sanctitas vestra audire neglexit, ut considere dignaretur, hoc mihi extorqueri non poterit, quo minùs stando cognoscam, &c. Ibid. c. 5.

NOTORIA DONATISTARUM

quæ recitata est in secunda cognitione.

Post consulatum Varanis viri clarissimi, quarto Nonas Junii, Flavio Marcellino viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario, Primianus, Petilianus, Emeritus, Protasius, Montanus, Gaudentius, Adeodatus, episcopi Ibid. c. 12.

& defensores ecclesiasticæ veritatis, per Notoriam hæc dicunt.

HESTERNA die Kal. Junii inter nos & adversarios nostros spectabilitas tua audire dignata est. Et quoniam evoluto penè die partibus patientiam præbens, aliquanta quæ principia negotii fuerant audire dignatus es, opusque est ad caussam, ut Mandatum quod adversarii nostri obtulerunt, nobis in notitiam perferatur; quoniam series actorum propter sui prolixitatem non potest explicari: ne imparati ad judicium venire videamur, id Mandatum quod adversarii nostri legendum dederunt, in exemplaribus nobis hodie, quod est quarto die Nonarum Juniarum dari præcipias; ut instructi negotio nobis injuncto adesse valeamus. *Et alia manu*, Primianus episcopus huic Notoriæ subscripsi quarto Nonas Junias Carthagini.

Prosecutiones quædam Augustini.

Ibid. c. 56. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Hoc solum constet, ipsos rem velle differre. Ut concedat sublimitas tua, petimus te. Humanum est, considerare volunt, discutere volunt, paratiores volunt venire: ne nolentes differre prolixiora gesta faciamus, & ipsa gestorum prolixitas majores nobis moras incutiat.

Ibid. c. 65. Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Licèt jam de professionibus dubietas mihi magna nascatur, tamen denuo, utrùm sexto Iduum Juniarum die, omnibus ambagibus amputatis negotium fit principale tractandum, pars utraque designet.

Ibid. c. 66. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Nos & hodie volumus, & si fieri posset vellemus. Tamen quia humanum fuit, hoc concedere fratribus nostris, quod nobis non injustè videntur postulasse, ad diem sextum Iduum Juniarum, adjuvante Domino Deo nostro adfuturos nos ad peragendum principale negotium Ecclesiæ pollicemur.

COLLATIONIS DIES TERTIA.

Exordium.

Collat. 3. c. 1. POST consulatum Varanis viri clarissimi, sexto Idus Junias, Carthagini, in secretario thermarum Gargilianarum, adstantibus Sebastiano, Maximiano & Petro viris devotissimis, *&c.* Ursus ducenarius inlustrium potestatum dixit: Præterito judicio Donatianæ partis episcopi in hodiernam diem, ut exinde instructi in judicio sublimitatis tuæ responderent, caussâ sibi edendorum gestorum inducias postularunt. Nunc utræque partes pro foribus sunt:
Ibid. c. 2. si præcipis, intromittentur. Flavius Marcellinus V. C. Trib. & Not. dixit: Veniant. Et ingressis episcopis *&c.* Mar-
Ibid. c. 3. cellinus V. C. Trib. & Not. dixit: Certum est ob hoc dilatum fuisse negotium, ut hodierno die gestis editis principalis actio tractaretur *&c.*

Prosecutiones Augustini.

Ibid. c. 7. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Principale negotium jam diu est ut cupimus terminari. Proinde, si vel serò conceditur, probent, quoniam ex parte adversa esse desiderant, totiens objecta Ecclesiæ sanctæ catholicæ toto orbe diffusæ crimina, & numquam probata.

(Cùm Donatistæ flagitarent, ut priùs exprimerentur qui petissent Collationem fieri, volentes ut constaret Catholicos esse petitores, ut ex forensi jure possent discutere personas petitorum,)
Ibid. c. 10. Augustinus episcop. Eccles. cathol. dixit: Si ad rem judicas pertinere, prudentiæ tuæ est considerare. Catholicis episcopis vel legatis catholicorum episcoporum concessum esse habendam Collationem, tenor rescripti imperialis ostendit. Venimus, utrique hîc sumus; & Deus nos disputatores & collatores magis quàm litigatores esse præcepit, & nihil aliud voluit Deum timens & Deo serviens clementissimus Imperator. Adstitisse legitimas personas, & confirmata esse mandata primo die conflictûs nostri judicavit sublimitas tua. Non interponantur quæ ad rem necessaria non sunt. Ecclesia est quam asserimus testimoniis divina-
Matth. 5. rum scripturarum, omnibus nota, in monte, sicut scriptum est, altissimo constituta, ad quam veniunt omnes gentes. Si est aliquid contra istam Ecclesiam quod dicatur, jam dicatur, & nullæ moræ interponantur. Si nihil est quod dicatur, cedat veritati, qui criminationem suam affirmare & ostendere & probare hominibus non potest. Quamdiu ista tanta populi exspectatio suspensa est? De anima sua omnes cogitant, & nos moratorias præscriptiones ad hoc interponimus, ut ad finem cognoscendæ veritatis numquam veniatur.

(Item post aliquot prosecutiones Donatistarum & Judicis interlocutiones,) Augustinus dixit: Advertat nobilitas tua Ibid. c. 40.
quanta aguntur, ut nihil agatur *&c.*

Aug. dixit: Præsentes sunt, utrique convenimus, locus iste Ibid. c. 41.
episcopis penè refertus est, mandata recitata atque firmata sunt. Non negatur à partibus nostris postulatam esse Collationem, ut in ea Collatione tandem aliquando vel probent, vel probare non potuisse monstrentur, quæ solent non nobis, non unicuique nostrûm, sed universo orbi Christiano objicere crimina: qui Christianus orbis non opinione humana, sed divinis testimoniis & promissus est & impletur. Quid adhuc nescio quæ tergiversationes moratoriæ ab eis interponuntur, qui se episcopos Christi dici volunt. Exspectatio, non dico hujus civitatis, sed universi penè generis humani suspensa est, aliquid de Ecclesia cupit audire, & nos adhuc forenses formulas discutimus & miserrimè litigamus. Jam advertat nobilitas tua quid agatur. Jam aliquando nos de hoc negotio, amputatis omnibus morulis, adjuvante Deo liberare dignare.

(Et post aliquot prosecutiones partium & Judicis interlocu- Ibid. c. 114 & 115
tiones,) Augustinus dixit: Collatio petita est à legatis nostris. Lex ipsa hoc continet, quæ ad tuam nobilitatem data est. *&c.* Omnes fatemur nos petisse Collationem, quoniam eam recusabatis, ut tandem sic saltem ad hunc locum vel ad hoc tempus Collationis & disputationis & demonstrandæ veritatis gratiâ veniremus. Factum est: venimus, & nihil vultis prodesse quòd venimus. Confitemur nos Collationem petisse. Nihil aliud Imperator quàm nos Collationem petisse suis verbis expressit. Jam fiat ipsa Collatio. Videamus quid dicatur contra Ecclesiam toto orbe diffusam, quam demonstramus divinis testimoniis & promissam esse, & nunc ita exhiberi, ut cæcorum oculos feriat, surdorum aures irrumpat. Ad hanc demonstrandam nolunt pervenire fratres nostri, ut demonstretur quod latere non potest. Edicant crimina: videamus quibus criminibus periit quod promissum est Abrahæ: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Gen. 22.
Quæ crimina istam promissionem jurantis Dei delere potuerunt audiamus, discamus, noverimus, sequamur. Si autem nihil est, quod contrà dici possit, aut pronuntia, aut tolle omnes moras, & aliquando negotium finiatur.

(Item post alias partium prosecutiones & Judicis interlo-
cutiones,) August. dixit: Ecclesia, quod audire non vultis, Collat. 3. c. 98.
& necesse est audiatis, quoniam tot testimoniis & divinis eloquiis proclamatur toto terrarum orbe diffusa, cujus communionem videmur tenere, falsis criminationibus à vobis appetita est: unde exstitit vestra separatio, quam dolemus. Istæ criminationes quibus insectari soletis Ecclesiam toto, sicut promissa est, orbe diffusam, hodie audire volumus, an veræ sint. Si enim veræ sunt istæ criminationes, quas Ecclesiæ memoratæ objicere consuestis, si eam pollutam, maculatam, eversam, destructam, & exstinctam nescio quibus nostris criminibus demonstrare potueritis, supererit ut quæramus utrùm apud vos remanserit, quam ubique periisse clamatis. Si autem illa perire non potuit, superest ut eam vos agnoscatis, & litem tandem aliquando finiatis.

(Item post prosecutiones aliquot & interlocutiones,) Aug. Ibid. c. 99. &
dixit: Personas primo die judicii esse firmatas & sequenti 102.
etiam die interlocutionis tuæ forma declaravit. Sed quia
dicit * cum peregrinis Christianis non se habere aliquam ra- * Emeritus Donatista.
tionem, sed hoc totum quod agitur, inter Afros agi, Afrorum Christianorum catholicorum hæc vox est: Nos universo orbi Christiano communione cohæremus. Hanc Ecclesiam elegimus retinendam, quam in eis Scripturis invenimus *&c.* Nos eam Ecclesiam retinemus, quam in illis Scri- Ibid. 103.
pturis invenimus, in quibus etiam cognovimus Christum. Scripturæ quippe nostræ, quarum auctoritati utrique subdimur, Christum & Ecclesiam tamquam sanctum commendant conjugium, Christum sponsum, illam sponsam. Ubi illum cognoscimus, ibi & illam invenire debemus. Si itaque nunc exorti essemus, & cogitaremus in Africa cui com-

munioni Christianorum sociari deberemus, procul dubio eam tenere deberemus, quam in Scripturis inveniremus, & criminatrices opiniones hominum repudiare, ad sola eloquia divina, quæ mentiri nesciunt, nos tenere. Hoc fecerunt Christiani Afri, & appellantur & meritò sunt catholici, ipsa sua communione nomen testantes. Καθ' ὅλου enim, secundùm totum dicitur. Qui autem à toto separatus est, partemque defendit ab universo præcisam, non sibi usurpet hoc nomen, sed nobiscum teneat veritatem.

Ibid. c. 102. * Donatista. *Gaudentius episcopus * dixit: Catholicum nomen putant ad provincias vel ad gentes referendum: cùm hoc sit catholicum nomen, quod sacramentis plenum est, quod perfectum, quod immaculatum, non ad gentes,* &c.

Ibid. c. 160. *(Et post quasdam prosecutiones & interlocutiones,)* Augustinus dixit: Solent Ecclesiæ quam tenemus, crimina traditionis objicere, & nescio quorum peccatis eam contendere esse destructam & exstinctam, atque his criminationibus fallere corda simplicium, de quorum salute satagimus. His nos permoti, convenimus eos, ut nobiscum conferrent, & quod intendunt, utrùm probare possent in Ecclesiam cui intendunt, ostenderent. Quam conventionem nostram quoniam recusaverant, cùm nuper in Comitatum venissent quidam illorum, apud acta etiam præfectoria dixerunt audiri se velle & discuti velle; amplectentes nos aliquando eorum de Collatione consensum, petendum ab Imperatore credidimus, ut Collatio ad hoc fieret, ut ea crimina quæ solent dicere in universam Ecclesiam, aut probarent, ut veritas appareret, aut non probarent, ut nihilo minùs veritas appareret. Hæc crimina, si volunt aut possunt ostendere, proferantur & demonstrentur. Si autem non possunt, aut nolunt; jam tuæ sublimitatis est de re tota, sicut ratio ipsa indicat, judicare.

Ibid. c. 116. *(Et post prosecutiones quasdam & interlocutiones,)* August. dixit: Nos Collationem poposcimus, ubi objecta diluamus, non ubi objiciamus diluenda; quando quidem cùm illi objecta probare non potuerint, quid sint, quid remaneant, nobis non dicentibus manifestum erit omnibus, & à tua sublimitate judicabitur. Nunc ingressi sumus diluere criminationes eorum, quas solent Ecclesiæ quam tenemus objicere. Mandatum quoque ipsorum hoc continet: *Adversùs traditores & persecutores nostros.* Quondam autem Primianus, si dignatur, frater noster, conventus pro ipsa Collatione respondit: *Indignum est ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum.* Hæc crimina diluenda suscepimus, ut hæc crimina diluantur, istam Collationem poposcimus: concessa est, aut probentur, aut purgentur.

Ibid. c. 149. & 153. *(Et cùm Donatistæ quæsiissent, Utrùm testimoniis Scripturæ divinæ, an publicis gestis Catholici agere mallent; dixissentque, ut si Scripturæ testimonia eligerent, facerent omnium legum publicarum gestorumque jacturam; si autem publicis legibus & gestis agere potiùs vellent, omitterent Scripturæ testimonia;)* Ibid. c. 155. Augustinus dixit: Ad ea quæ prosecuta est modò pars adversa, paucis advertat sublimitas tua. Nos Ecclesiam catholicam retinere ipsa nostræ communionis testificatione monstramus: quam Ecclesiam probare descendimus, si permittant, non rumoribus humanis, neque erraticis opinionibus, sed divinis eloquiis declaratam. Ut autem leges, vel gesta, vel quæcumque de archivis prolata offeramus in hac Collatione recitanda, ipsi cogunt, qui talibus agunt. Nam si remotis hujuscemodi omnibus chartis, nollent Ecclesiam nisi in Scripturis adverti, nihil vellemus, nihil aliud optaremus. Crimina dicunt traditionis: ea crimina traditionis aut non probant archivis, & nihil dicunt; aut probant, & archivis nos vicissim agere compellunt. Itaque pervidet præstantia tua distinguendas esse caussas, quando cogamur publicis legibus agere, quando autem velimus & optemus negotium Ecclesiæ nonnisi divinis eloquiis terminari.

(Et cùm Donatistæ instarent, ut ederetur sibi Catholicorum Mandatum, quod legatis ad petendam ab Imperatore Collationem directis injunctum fuerat,) Ibid. c. 160. Augustinus dixit: Jam totiens conclamavimus. Mandatum quod injunctum est legatis episcoporum ab episcopis, flagitant sibi recitari: hoc est aliena requirere ad caussam non pertinentia. Mandatum quod nobis propter Collationem cum his faciendam injunctum est, hoc recitatum est, hoc eis sufficiat. Quid si enim aliqua legatis mandata sunt, ad caussam quidem istam non pertinentia, sed quæ ipsos scire nolumus? Sufficit quòd Imperator Collationem nos petisse suo testimonio declaravit: Hæc concessa est, ad hanc venimus, hæc aliquando agatur: veritati aures hominum patent.

*Adeodatus episcopus * dixit: Confessus es quæ olim tacuisti. Ostendisti te multa adversus nos mandasse quæ scire non facile debeamus,* &c. Ibid. c. 161. * Donatista.

August. dixit: Non hoc dixi. Non advertisti, aut dissimulas te audisse quod dixi. Audi: planiùs hoc dicimus, ne fortè culpâ meâ non intellexeris, dum id obscuriùs aliquantùm dixi, studio brevitatis, quod percipere nequiveris. Notum est omnibus multas caussas habere Ecclesiam, & suam, & privatarum personarum sibimet commissarum: & potest fieri ut ad episcoporum intercessionem multa pertineant. Secreta nobis committuntur negotiorum & caussarum alienarum, in quibus nostra interventio sæpe postulatur, propter quæ auxilium ab Ecclesia poscitur. Hæc prodenda non sunt, ne proditores inveniamur. Sufficit tibi quòd Collationem me petisse in caussa tua, ipse testis est clementissimus Imperator. Nihil ultrà quæras, si negotia aliena non quæris. Negotio tuo sufficit quod de ipsa Imperatoris lege recitatum est, quod nostro mandato subscriptionibusque firmatum est. Ibid. c. 162.

(Et cùm rursum instarent Donatistæ, ut eligerent Catholici utrùm publicis legibus agere vellent, an divinis testimoniis, utque illarum jacturam facerent, si his uti cœperent,) August. dixit: Ecclesiæ quam tenemus, (sicut omnes noverunt, quorum solent animos suis sollicitare criminationibus, & etiam sui Mandati tenore declararunt,) Ecclesiæ, inquam, quam tenemus crimina solent traditionis objicere. Si horum criminum jacturam faciunt, de chartis publicis nihil proferimus. Si autem in eadem criminatione persistunt, chartis publicis docemus hanc caussam olim esse finitam, nec tamen eos ab hujusmodi objiciendis criminibus cessavisse. Unde nunc Collationem istam poposcimus, non ut illam caussam traditionis, quam Cæciliano & ejus collegis objiciebant, suscipiamus denuo finiendam, sed demonstremus olim esse finitam; ut hoc cognoscentes populi qui nesciunt, & istorum adhuc criminationibus commoventur, tandem aliquando cognoscant in qua Ecclesia Christianæ salutis viam requirant. Si ergo de Ecclesia quæritur, quæ sit, quanta sit, qualis sit, sola divina testimonia ad eam demonstrandam sufficiunt. Si homines appellant, si hominibus crimina intendunt, quamquam Ecclesiæ caussa ab hominum caussa distinguenda est, nec in hominibus spes ponenda est Ecclesiæ, si boni sunt, neque si mali sunt, judicanda est Ecclesia Dei periisse; sed tamen etiam ipsorum caussam tamquam fratrum nostrorum suscipimus, & si nobis ostendi potuerint criminosi, hodie illos anathematizamus, non tamen propter illos Ecclesiam à Deo promissam & exhibitam deserimus aut relinquimus. Ipsi ergo eligant quod volunt: non objiciant crimina hominibus, & chartæ cessabunt; sola divina loquetur auctoritas, sola Dei Scriptura, cui utrique subdimur, in medium proferetur. Ibid. c. 186. & 187.

(Et post plures prosecutiones & interlocutiones, cùm Petilianus dixisset, Quis est iste qui agit? Cæciliani filius est, an non?) Augustinus dixit: Ne vobis dicatis Patrem in terra, simul audivimus, simul legimus, simul populis prædicamus. Quid de me quæris utrùm sim filius Cæciliani? Cæcilianus si innocens fuit, gaudeat de sua innocentia, me congaudente, non in ejus innocentia me spem meam ponente. Si autem nocens fuit, quod fortasse discussâ caussâ vel sic vel aliter declarabit, sustinuit eum Ecclesia quam teneo, (ut à similitudinibus dominicis non recedam,) sicut paleam in area, sicut in eisdem pascuis hœdos, sicut in eisdem retibus pisces malos; non tamen propter malos nos aut aream dominicam * deserere debemus, aut retia dominica nefariâ animositate dissensionis abrumpere, & in mare ante tempus littoris prosilire. Ibid. c. 221. Ibid. c. 222. Matth. 23. * Augst. videtur, aut pascua dominica.

(Et post aliquot prosecutiones Donatistarum & interlocutiones,) August. dixit: Cæciliani caussam vel collegarum ejus solent ipsi Ecclesiæ catholicæ objicere, vel, ut sine controversia loquar, ipsi Ecclesiæ quam tenemus. Proinde, ut video, magnum volunt afferre compendium: si hanc caussam non objiciunt Ecclesiæ quam tenemus, dicant quid ei objiciant. Si enim nihil, quare separamur? Si aliquid præter caussam Cæciliani, idipsum offerant, id ostendant. Collat. 3. c. 226.

*Petilianus episcopus * dixit: Tu quis es? Filius es Cæciliani, an non? Tenet te crimen Cæciliani, an non, si fueris?* Ibid. c. 227. * Donatista.

Ibid. c. 228. August. dixit: Ego in Ecclesia sum, in qua Cæcilianus fuit. A

Ibid. c. 229. *Petilianus episcop. dixit: Unde cœpisti? Quem habes patrem? Alioquin si patrem tuum damnaveris, hæreticum te esse profiteris, qui nec originem vis habere, nec patrem.*

Ibid. c. 230. Aug. dixit: In Ecclesia sumus, in qua Cæcilianus episcopatum gessit & diem obiit. Ejus nomen ad altare recitamus, ejus memoriæ communicamus, tamquam memoriæ fratris, non tamquam patris aut matris. Quæris autem à me unde communio mea sumat exordium. Dominus ipse Luca 24. Christus asserit exordium communionis meæ dicens, Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. B Cœpit ista prædicatio ab Jerusalem: inde se ab illustrissimo exordio diffudit, diffundens Ecclesiam quam tenemus, primò per vicina, deinde per longinqua, etiam in Africam venit. In hanc oculos aperimus, hanc in divinis eloquiis & testimoniis, sicut ipsum Dominum Christum & Redemtorem nostrum, comperimus. Ab illo Deo patre, ab hac Ecclesia matre, nullius me hominis crimina, nullius calumniæ separabunt.

(Et post alias quasdam prosecutiones & interlocutiones,)

Collat. 3. c. 235. Aug. dixit: Ecce dico, quotiens voluerint dico: Cæcilianus non est pater meus; quia audio Dominum meum dicentem, C Ne vobis patrem dicatis in terra, unus est pater vester Deus. Dico Cæcilianum fratrem, bonum fratrem, si bonus: malum fratrem, si malus est: quoniam propter communia sacramenta frater meus est. Si autem judicium de illo meum vis audire, etiam innocentem credo, appetitum falsis criminationibus existimo: sed tamquam homo de homine existimans, non tamquam certum aliquid credens. Tu si objicis Ecclesiæ crimina Cæciliani, adsisto, defendo tamquam fratris, ostendens non pertinere ad Ecclesiam, nec ad ejus caussam, nec ei præjudicare: & sic demonstro nihil te objicere Ecclesiæ catholicæ, etiamsi vera fortasse, quod nullo modo poteris demonstrare, sint crimina Cæciliani. Si D autem nec ipsa vera potueris demonstrare, etiam te judice vides ubi remanseris, & quid rejecta tandem animositate erroris eligere debeas, ut nobiscum teneas veritatem, nobiscum amplectaris damnato errore caritatem.

(Et cùm contenderent Donatistæ, Cæcilianum Catholicis radicem fuisse vel caput,) Ibid. c. 242. Augustinus dixit: Habeo caput, 1. Cor. 3. sed Christus est, cujus Apostolum audio dicentem, Omnia vestra, vos autem Christi, Christus verò Dei. Nam & ubi se patrem dixit Apostolus, ne ipsius paternitatis velut basem 1. Cor. 4. humanam infirmitatem crederemus, addidit, Per Evangelium ego vos genui. Semen ergo & vena seminis mei de Evangelio ducitur. Honorificentiæ caussâ patres appellamus eos, qui nos vel tempore vel meritis præcesserunt. E Aliud est cùm quærimus ad fidem quem habeamus patrem, ad salutem æternam quem habeamus patrem, ad retinendam Ecclesiam & percipienda Dei promissa quem habeamus patrem. Nam illud honoris est, ut quotidie senibus dicamus, Pater. Quotidie etiam quibusdam non nobiscum in una Ecclesia, nec in iisdem sacramentis constitutis dicimus, Frater. Sodomitis etiam dixit Lot, Fratres: utique ad leniendum eorum animositatem, non ad cognitam fraternitatem & quasi unius * hereditate consortium. Tollantur * f. hereditatis. ergo ista, distinguamus vocabola quæ hominibus propter honorem debentur, & vocabulum quod propter salutem requirimus. F Pro salute æterna, pace Apostoli dixerim, immo jubente Apostolo dixerim, non pater meus 1. Cor. 3. Apostolus est ad salutem æternam, qui mihi dicit, Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui in- Matth. 23. crementum dat Deus. De hoc Dominus dixit, Nolite vobis dicere patrem in terra. Utique scivit dicturum Apostolum, Per Evangelium ego vos genui. Non enim Domino dicenti, Ne vobis dicatis patrem in terra, contrarius futurus erat Apostolus dicens, Etsi multos habeatis patres, per G Evangelium ego vos genui. Sed quia distinxit ad quam rem patrem nobis constituerit Dominus, & pro qua honorificentia etiam Apostolum possimus patrem accipere, ideo sic locutus est, ut ejus oratio non esset contraria dominicæ veritati. Patres igitur quoscumque agnosco in terra, honorificentiæ caussâ agnosco. Patrem salutis meæ non teneo nisi Deum, de quo mihi Dominus dixit, Ne vobis patrem Matth. 23. dicatis in terra: & cui quotidie dicimus, Pater noster qui es in cælis.

(Et cùm Donatistæ quærerent quis ordinaverit Augustinum,) Augustinus dixit: Superflua quæri video à fratribus nostris è diverso sistentibus; & ad ipsa superflua non denego responsionem; dum tamen Ecclesiæ caussa, cui respondere nihil potest, in fundamento tutissimo collocetur. C. Ret. 3. c. 247. Ego, cujus ordinatorem requiris, homo sum Christianus, fidelis, quod Deo teste loquor, catholicus, unde adhuc ambigimus quis dignus hoc nomine vocitetur. Ego illam Ecclesiam defendo, hanc assero qualicumque voce; in qua quidquid fuero, illa Ecclesia est. Video quò tendas; humanas calumnias consectaris: & quæ soleatis jactare & dicere, non alienum est ab auribus vel à cordibus nostris. Megalius me ordinavit primas Ecclesiæ Numidiæ catholicæ eo tempore quo ille me potuit ordinare. Ecce respondi: prosequere, profer quæ præparas: ibi etiam calumniosus appareas. Ecce dixi ordinatorem meum: profer jam calumnias tuas.

Donatistarum literæ, hac tertia die prolatæ, quibus Mandato Catholicorum prima die Collationis allegato respondere conantur.

Flavio Marcellino viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario, Januarianus & ceteri episcopi veritatis catholicæ, quæ persecutionem patitur, non quæ facit. Ibid. c. 258

QUIA apud acta nobilitatis tuæ fratribus collegisque nostris defensionem mandavimus, magnum justi cognitoris indicium est, quod uni parti concesserit, alteri non negare, ne uni parti favere, alteram premere videatur. Quod te pro tua prudentia & longè prospicere, & longiùs condecet præcavere: maxime cùm populos edictis invites de audientiæ tuæ libramine judicare. Adversarii igitur, traditores, persecutoresque nostri cùm elucubratum volumen sui mandati diuque conceptum & expositum actis ingererent, sine præjudicio equidem nostro libenter audisti: quod ut huic epistolæ nostræ concedas, impendio postulamus. Non quò illorum prava perversaque doctrina nos terreat, sed ne labor sit defensoribus nostris, contra librum illorum prolixum, & contra prosecutiones eorum confligere, cùm nec dies totus caussæ sufficiat, nec vox aut latera defensioni, ut liber cum libro & defensio cum defensione concertet. Quare igitur hanc epistolam nostram petimus accipi atque inseri jubeas, tunc deinde caussam audire digneris.

2. Adversarii enim nostri decursis testimoniis, quibus Ecclesia cum laude sui ubique diffunditur, id priùs mandant suis defensoribus peragendum, ut contra nos qui Ecclesiæ defendimus puritatem, isto modo agant, ut eamdem Ecclesiam habituram in se permixtos simul bonos & malos usque in finem sæculi dicant esse prædictam. Cujus rei caussâ nos magis ostendimus, Ecclesiam Domini in scripturis divinis sanctam & immaculatam fore ubique nuntiatam. Per Isaiam: *Exsurge Sion, indue fortitudinem tuam Jerusalem civitas sancta, non adjiciet transire per te incircumcisus & immundus.* Isai. 52. Et iterum: *Dic filia Sion, Ecce tibi salvator advenit, habens mercedem & opus ante faciem suam, & vocabit illum populum sanctum, redemtum à Domino. Tu autem vocaberis desiderata civitas, & non derelicta.* Isai. 62. Et iterum: *Confortamini manus dissolutæ, & genua debilia confortamini: qui estis pusillanimes nolite timere. Dominus noster judicium retribuet, & ipse veniet, & salvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, plana erit lingua mutorum, & claudus saliet sicut cervus. Quoniam rupta est in deserto aqua, & fons in terra sitienti.* Isai. 35. Et adjecit: *Illic via munda, & via sancta vocabitur; & non transibit illic immundus, neque erit illic via immunda. Etiam illic non erit leo, neque ex bestiis malis adscendet in illa, neque invenientur in illa, sed ambulabunt illic redemti & electi.* De qua in Canticis canticorum ex persona Domini scriptum est: *Tota speciosa es soror mea, & reprehensio non est in te.* Cant. 4. Quod Paulus apostolus apertissimè demonstravit dicens: *Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit propter eam, ut eam sanctificaret, purgans eam aquæ lavacro in verbo & adjungens sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam, aut aliquid ejusmodi, sed sanctam & immaculatam.* Eph. 5. Et iterum: *Despondi enim vos uni viro virginem sanctam assignare Christo.* 2. Cor. 11.

3. His ergo tot & tantis documentis de Ecclesiæ puritate, quæ

quæ per Spiritum promittebat [illegible] ſpiens, atque contemtis, malos in illa inter bonos eſſe [illegible] in similitudinem [illegible], etenim [illegible] ſimilitudinem Dominus interpretans [illegible] Apoſtolis ſuis dicens: *Matth. 13. 38.* *Qui seminat ſemen bonum [illegible] eſt [illegible]: Ager autem eſt hic mundus, bonum autem ſemen [illegible] ſunt filii [illegible], zizania autem filii ſunt maligni, inimicus autem qui ſeminat ea, diabolus eſt, meſſis autem conſummatio ſæculi, meſſores autem Angeli ſunt.* & cetera. *Ager*, inquit, *eſt mundus*: non ergo Eccleſia, ſed mundus, in quo boni ſimul & mali uſque ad meſſem, id eſt, uſque ad divinum judicium reſervantur. ** ſ. homo.* Quia nec poteſt a Domino interpretata * mero corrumpere. Quoniam ſi Apoſtoli, ipſius Domini comites, in Eccleſia zizania, id eſt filios diaboli pullulantes, in ſanctorum communione dimittendos eſſe didiciſſent, nunquam Simonem, Eraſtum, Fileum, Alexandrum, Deman, Hermogenem, ceteroſque conſimiles Eccleſiæ liminibus ejeciſſent. Immo ſi ita eſſet, vacaret totum præconium ſcripturarum divinarum, quo jubentur polluti è medio ſanctorum, ſacerdotum diligentiâ ſeparari, dicente Domino per *Levit. 10.* Moyſem: *Legitimum*, inquit, *æternum in progenies veſtras, dividere inter ſanctos & profanos, inter mundos & immundos.* Quod alibi neglectum in perſona ſacerdotum Spiritus *Ezech 22.* increpat dicens: *Sacerdotes ejus repulerunt legem meam, profanabant ſancta mea, inter mundum & immundum non dividebant, & inter ſanctum & pollutum non ſeparabant.* Ad hanc parabolam aliud quoque adverſarii ſubjungunt, paleas cum frumentis debere ſimul in Eccleſia permanere. Quod Jere- *Jerem. 23.* mias repercutit, dicens: *Quid paleis ad frumentum?* & *2. Cor. 6.* Paulus apoſtolus: *Quæ particula eſt fideli cum infideli, aut* *Eccli. 13.* *quæ communio lucis ad tenebras?* & Salomon, *Si communicabit lupus agno aliquando, ſic peccator juſto.* Piſces etiam bonos & malos uno reticulo uſque ad litus, id eſt juſtos & injuſtos uſque in finem ſæculi ſimul contineri & protrahi confirmant, non intuentes hoc de reis latentibus dictum; quoniam reticulum in mari poſitum quid habeat, à piſcatoribus, id eſt, a ſacerdotibus ignoratur, donec extractum ad litus ad purgationem boni ſeu mali prodantur. Ita & latentes & in Eccleſia conſtituti & a ſacerdotibus ignorati, in divino judicio proditi, tamquam piſces mali, a ſanctorum conſortio ſeparantur, ſicut Dominus in Evangelio de latenti reo qui per obreptionem ſacerdotes fefellerat, per figu- *Matth. 22.* ram loquitur dicens: *Intrans*, inquit, *Rex videre recumbentes, vidit illic hominem non habentem veſtimentum nuptiale, & ait illi, Amice quomodo huc veniſti? Ille autem obmutuit. Et dixit Rex miniſtris ſuis, Auferte illum pedibus & manibus, & mittite illum in tenebras exteriores, illic erit ploratio & ſtridor dentium.* Secundùm hanc igitur rationem fruſtra dixerunt bonos propter malos ſacrilega ſeparatione non deſeri, ſed malos propter bonos pia unitate tolerari; cùm propter hanc profanam permixtionem commoveri & ſejunctionem maximam provocare alio loco Dominus indignatus oſten- *Ezech. 22.* dat. *Pro eo*, inquit, *quod facta eſt mihi omnis domus Iſrael permixtio, omnes æramentum, argentum, ferrum, ſtagnum & plumbum, in medio camini ardentis permixtum. propterea dicit: Hæc dicit Dominus, Propter quod facti eſtis omnes in permixtione una, ideo ego recipio vos in medio Jeruſalem, ſicut recipitur æramentum, argentum & ferrum & ſtagnum & plumbum in medio camini, ad inſufflandum in igni, ut conflentur. ita recipiam vos in ira mea, & concremabo, & inſufflabo in vos inſufflationem ignis iræ meæ, & conflabimini in medio ejus, & ſcietis quia ego ſum Dominus, qui effudi iram meam ſuper vos.*

4. Contra hæc & talia, quibus Eccleſia Dei à contaminatione permixtorum immundorum defenditur, clarum eſt adverſarios qua conſcientia patrocinantes erroribus malos nolint à bonorum communione diſcerni. Sequuntur enim apertiſſimè blaſphemantes, ut dicant Eccleſiam malorum delictis etiam manifeſtorum non poſſe maculari, adhibentes exempla Prophetarum, qui licèt eos increparent pro delictis, tamen ſe ab eis corporaliter non ſepararunt: cùm oſtendamus longè aliud fuiſſe illud tempus, in quo frequentare baptiſmum toties quoties peccabant permittebatur. Tamen etiam ſic, inveniuntur iidem Prophetæ a malorum communione ſe abſtinuiſſe, quando Sophonias propheta, qui ad Jeroboam in ſchiſmate poſitum miſſus, nec panem nec aquam jubetur accipere: qui circumventus violato præcepto a leone confectus eſt. Elias etiam & Eliſæus altaribus ſchiſmatis Samariæ numquam communicaverint, neque conſenſerint; qui magis in ſolitudine morabantur, Oſee quoque propheta oſtendit non interfuiſſe myſteriis eorum, qui [illegible] ſacrificia [illegible] & damnato dicens, *Iſa. 9.* *Sacrificia eorum tamquam panis luctus, omnis qui tetigerit ex eis inquinabitur.* Amos denique quia [illegible] potuit Samariæ myſteriis miſceri, de quo ſplendor propheta ita regi nuntiant facit dicens: *Amos 7.* *Congregationes fac ad [illegible] te Amos, in medio domûs Iſrael: non poteſt terra ſupportare ſermones ejus.* Et ab hoc inſuper expellitur. Jam vero in ipſa Jeruſalem quomodo poterant Prophetæ ſacrificiis peccantium hominum communicare, quæ ipſi divino Spiritu pleni damnabant, Iſaia dicente, *Iſai 1.* *Quo mihi multitudinem, ac ſacrificiorum veſtrorum, dicit Dominus? Plenus ſum. Holocauſtomata arietum & adipem agnorum, & ſanguinem taurorum & hircorum nolo, nec ſic veniatis in conſpectu meo. Quis enim exquiſivit iſta de manibus veſtris? Calcare autem meam non adjicietis. Si attuleritis ſimilaginem, vanum: incenſum abominatio eſt mihi. Neomenias veſtras & ſabbata & diem magnum non ſuſtineo. Jejunium & ferias & dies feſtos veſtros odit anima mea. Facti enim eſtis mihi in abundantia multa. Jam non parcam peccatis veſtris. Cum extenderitis manus, avertam oculos meos à vobis: & ſi multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* Et iterum: *Iſai 66.* *Facinoroſus autem qui ſacrificat mihi vitulum, quaſi qui canem occidat. & qui ſimilam offert, quaſi ſanguinem porcinum. & qui thus in memoriam, quaſi blaſphemus.* Aggæus etiam non modò *Agg. 2.* ſacrificia, ſed ipſam gentem peccatricem penitus exſecratur, dicens: *Sic & populus iſte & ſic gens iſta, & ſi quis illuc acceſſerit, inquinabitur.* Et Malachiel. *Malach. 1.* *Vos ò ſacerdotes, qui profanatis nomen meum, & dixiſtis, In quo profanavimus nomen tuum? * Et ponentes in altari meo panes pollutos.* ** Lxx. interpr.* *Et dixiſtis, In quo polluimus illos? In eo ut diceretis, Menſa Domini benedicta eſt, & quæ ſuperponebantur annullaſtis.* Et ita in omnibus Prophetis invenies, quoniam ſi communicaſſent eis quos tantis vocibus condemnabant, prævaricationis crimen incurrerent. Quod ergo inter eos erant, commonitionis fuit, non communionis.

5. In defenſionem deinde ſcelens ſui auctoritatem ſibi exemplo traditoris Judæ aſſumunt, quo cum dicant a Domino, & præcognitum aſſumtum, & cognitum toleratum: cùm utique ſine præjudicio præſcientiæ ſuæ Dominus Chriſtus Judam in numerum Apoſtolorum aſſumſerit; cognitum autem ſibi, non hominibus, hac ratione pertulerit, qua & hodie perferre videtur occultos. Scriptum eſt enim: *Deut. 29.* *Quæ occulta ſunt, mihi: quæ manifeſta, vobis & filiis veſtris.* In *Pſal. 43.* Pſalmis: *Nonne Deus inquiret iſta? Ipſe enim ſcit latentia cordis.* In Regnorum primo: *1. Reg. 16.* *Homo videt in facie, Deus autem videt in corde.* Et in Apocalypſi: *Apoc. 2.* *Et ſcient omnes Eccleſiæ quoniam ego ſum ſcrutator renum & cordis.* Denique Domino *Matth. 26.* cum diſcipulis recumbente & dicente, *Unus ex vobis me tradet*; atque reſpondente eodem Juda, *Numquid ego ſum, Domine?* & ab eodem Domino audiret, *Tu dixiſti*: detectum ſe proximus videns, confuſus abſceſſit. ſed cum ipſa poſtmodum turba ad tradendum Dominum venit. Vadant ergo cum ſuo Juda patrono, inimici dominicæ veritatis, qui ſuo more defendere reos manifeſtiſſimos elaborant.

6. Item ad defenſionem pollutæ permixtionis ſuæ verba Apoſtoli objiciunt, quibus ait, *Philip. 1.* *Sive per occaſionem, ſive per veritatem* .... * .... ** Oſee 1. [illegible] hic convulſa.* *miſerebor quoniam filii fornicationis ſunt, quia fornicata eſt mater ipſorum, dedecoravit eos quæ peperit eos.* Et in Iſaia: *Iſai. 14. 20.* *ſec. LXX.* *Quomodo veſtimentum conſperſum in ſanguine non erit mundum, ita nec tu eris mundus: quia terram meam perdidiſti, & plebem meam occidiſti, non manebis in æternum tempus, ſemen nequam. Para filios tuos interfici peccatis patris tui, ut non exſurgant.* Et in *3. Reg. 2.* Regnorum libro tertio: *Et depoſuit Salomon Abiathar de ſacerdotio Domini, ut impleatur verbum Domini quod locutus eſt de domo Heli in Selom.*

7. Jam vero quod dicunt, baptiſmum Chriſti ita defendi, ſicut ipſa Catholica defenditur ubique & apud omnes eſſe, decretis patrum noſtrorum martyrum beatiſſimorum compendio brevitatis excluditur. Illud autem quàm incautè immemores [illegible] veritatis oppugnant, apud fures & raptores quoslibet extraneos datum baptiſma ſuſcipi debere, adhibito incompetenti ad hanc rem teſtimonio Pauli apoſtoli, quod ſcriptum eſt, *Rom. 1.* *Qui veritatem Dei in injuſtitia detinent*: hoc in loco furtum furtivo voluerunt defendere teſtimonio. Apoſtolus enim de gentilibus agens & incredulos increpans [illegible] locutus eſt, dicens: *Revelabitur enim ira Dei de cælo ſuper omnem impietatem & injuſtitiam homi-*

mam eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent, quoniam quod cognoscibile est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestavit. Etenim quæ invisibilia sunt ejus à constitutione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus & divinitas, ita ut sint inexcusabiles. quia cum cognovissent Deum, non ut Deum honorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor illorum. Dicentes enim se esse sapientes, infatuati sunt. & immutaverunt claritatem Dei incorrupti, in similitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentum. Propter quod tradidit illos Deus in concupiscentia cordis illorum in immunditiam. Unde secundùm hunc sensum etiam gentilium inquinata mysteria se suscipere profitentur. Secuti autem sunt errorem suum evidentissimis accumulare blasphemiis, quo dicant eos qui hæreticorum baptisma reprobant, posse Christum reprobare quód eum dæmonia confessa sunt. Hoc loco non solùm sanctorum martyrum decretis insultant, sed magis parati sunt dæmoniorum, quia Christum confessi sunt, communioni misceri. Quod autem subtili brevitate ita dixerunt, eum qui foris baptizatus fuerit, suscipi debere, non ut quod * deest adsit, sed ut quod inest prosit: in utroque se ipsos circumvenisse monstrantur. Omnia enim hæc, ut supra dictum est, sanctorum martyrum sententiæ evacuantur. Unde enim fieri potest, si una est Ecclesia & indivisus est Christus, ut foris positus baptismum consequatur?

* Sic emendavimus ex Mandato Catholicorum supra pag. 17 b.

1. Tim. 5 — 8. Quod veró sibi a nobis objici dicunt: *Manus citò nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis.* & quasi respondentes occurrunt, moribus potiùs debere homines quam corpore separari: ad hoc non modó moribus, sed etiam corpore a malis debere disjungi, multis admodum testimoniis legalibus approbamus. In Numeris (Num. 16): *Discedite à tabernaculis hominum istorum durissimorum, & ne tetigeritis ab omnibus quæ sunt eis, ne simul pereatis & vos in omnibus peccatis eorum.* Item Isaias (Isai. 52): *Discedite, discedite, exite inde, & immundum nolite tangere. discedite de medio eorum, qui fertis vasa Domini.* Item Apostolus (2. Cor. 6): *Vos enim estis templum Dei vivi. Dicit enim ipse, Quoniam habitabo in eis, & in eis ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorum, & separamini, & immundum ne tetigeritis; & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.*

9. Illud vero quale est, ut cùm nos eis objiciamus persecutiones & immanes crudelitates, quibus ipsi & majores eorum nos patresque nostros per annos centum vel ampliùs sine cessatione afflixerint, atque vexaverint, illi isto non erubescant uti suffugio, quód dicant ab aliquibus nostrorum Maximianistis fuisse persecutiones illatas. Cùm utique longè aliud sit usurpata Ecclesiastica & compauperum civiliter repetere voluisse, nec ullum ad communionem nostram nolentem invitumque coëgisse, & aliud sit aperto furore per universum populum Christianum omnia mala crudeliter exercere. Quis enim nesciat istos traditores persecutoresque nostros, ab ipso exordio condemnatæ traditionis commentitiis precibus cunctis in nostram necem hujus sæculi principibus supplicasse, atque ad suam communionem contra Dei præcepta minis & proscriptionibus coarctasse? Nam ut omittamus quantus sanguis Christianus effusus sit per Leontium, Ursacium, Macarium, Paulum, Taurinum, Romanum, ceterosque exsequutores, quos in sanctorum necem à principibus sæculi meruerunt, quando plurimi venerabiles sacerdotes occisi, alii in exsilium relegati, Christianitas late vexata, sacrata stuprata virginitas, proscripti divites, spoliati pauperes, ablatæ basilicæ, atque acti in fugam profugi sacerdotes: nostro nunc tempore quanta commiserint nullus ignorat. Episcopis ingesserunt exsilia, Christianis fugientibus præcipitia: oppresserunt populos, prædati sunt clericos, invaserunt basilicas, intulerunt conservare nolentibus plagas, postremo in uno tantùm oppido Bagaiensi eorum caussa multorum Christianorum sanguis effusus est; & nec sic satiati in hodiernum cessare contenti sunt. Unde quia ad hoc tantæ immanitatis eorum acerbissimos titulos de scripturis divinis, quibus ista flagitia prohibentur, superfluum sit documenta subnectere, cùm talia nec mundanis legibus permittantur; satis sit eorum nos errori respondisse, & quæ superfluo responderunt divinis testimoniis eluisse. *Et alia manu:* Dominus te incolumem conservet: quod optamus.

Augustini responsiones ad litteras Donatistarum.

AUGUSTINUS episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Peritæ nos Vir sublimis, pro caussa Ecclesiæ conductu [illegible] perstius immorari. Atque utinam fratres nostri e diversi [illegible] stentes hanc epistolam ante illos omnes in oratoria sermone suos protulissent, ut jam de Ecclesia, unde caussa vertitur, aliquid ageremus. Animadvertit ergo nobilitas tua in hac epistola, duo quædam genera vel objectionum vel rerum inserta, quibus respondere debeamus: unum de divinis scripturis & sanctæ legis eloquiis, alterum de criminationibus humanis, quæ objicienda nescio qui invidiosiùs potiùs quam veriùs putaverunt. Ad hæc duo paucis, si Dominus adjuverit, respondebimus, ne prolixum sermonem tantæ prolixitati reddamus. Quæstio est de Ecclesia, utrùm permixtos malos usque in finem habitura prædicta est, an omnino omnes bonos, omnes sanctos atque immaculatos in hoc sæculo isto etiam tempore usque in finem ultimum sæculi. Utraque testimonia divina sunt, & utique repugnantia esse non debent, nec omnino possunt, si intellectorem inveniant. Aream esse Ecclesiam non ego dixi, non quisquam nostrûm, sed Evangelium loquitur, ubi scriptum est, venturum qui ventilabrum ferat in manu sua & mundaturum aream suam, frumenta recondet in horreo.

*Emeritus episcopus * dixit: Non legis aream.* (Ibid. c. 162. * Donatista. Matth. 3. 12.)

Augustinus dixit: Johannes dixit, Mundabit aream suam, frumenta recondet in horreo.

Petilianus dixit: De occultis reis hoc dixit Evangelista, non de evidentibus, quos tu vis tecum esse permixtos. (Collat. 3 c. 163)

Augustinus dixit: Prosecutio nostra pro ipsorum epistola habeatur. Legi cœpit, nullus a nobis relatus est strepitus, nulla interturbatio, nulla interruptio: permittat ut finiam quod cœpi eloqui, & sic respondeat. Quare non rependitur nobis quod prærogavimus? Animadvertit nobilitas tua patientiam nostram, cùm tam longa recitaretur epistola. (Ibid. c. 164)

Emeritus dixit: Nos gravat, cùm se dicit esse patientem; & non debet de se ferre sententiam, de quo alius judicat.

August. dixit: O si esses & tu patiens donec finiam quod prosequor! Ergo, ut dicere cœperam, divina sunt testimonia de zizaniis & tritico ea quæ intelligere * conati. Veruntamen de retibus aliquando confessi sunt, quód malos & bonos habitura est Ecclesia; sed eos dixerunt esse sacerdotibus incognitos, & ideo non præjudicare bonis, quoniam ignorarentur. Ego autem possem qualibuscumque facultatulæ meæ assertionibus ostendere illum esse veriorem intellectum, quod Ecclesia habeat & bonos & malos, zizania scilicet & triticum, mundumque ipsum appellatum esse pro Ecclesiæ nomine; quando quidem Dominus ipse dicit, Non ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum: cùm sciamus Dominum non salvare nisi Ecclesiam. (Ibid. c. 165. * Locus non integer. Johan. 12)

Emeritus dixit: Mundus te non cognovit. Ergo Deum Ecclesia non cognovit, si mundus Ecclesia est. Et iterum dixit, Ut reus fiat totus mundus Deo. Et iterum dixit, Si de mundo essetis, mundus quod suum esset amasset, sed nunc, quoniam de mundo non estis, propterea odit & persequitur vos mundus. Et iterum: Ipsi de mundo sunt, & mundus audit eos. Et iterum: Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo. (Collat. 3 c. 166. Johan. 17. Rom. 3. Johan. 15. 1. Johan. 4. 1. Johan. 2.)

August. dixit: Omnia ista possemus & nos dicere, & velut contraria primó proposita solvere. Itaque sine caussa interrumpunt isto strepitu, quia epistolæ ipsorum potuissemus talia facere, ne recitaretur. Patienter audiant. Admoneantur a sublimitate tua facere, quod sponte facere debuerunt. Patienter audiant: non est res levis quæ tractatur a nobis. Suscepimus hodie respondere, si Deus adjuverit, prolixæ epistolæ eorum. Nec rogamus ut edatur nobis, & consideremus, & postea respondeamus, sicut ipsi de Mandato nostro fecerunt. Præbeant nobis aliquam patientiam per incolumitatem tuam. (Collat. 3. c. 167)

(*Et post aliquot interlocutiones,*) August. dixit: Quando legebatur epistola, sic habebamus, tamquam ipsi prosequerentur: prosecutioni ipsorum præbuimus silentium: (nolo enim dicere patientiam, quia id calumniantur:) præbeant nobis & ipsi silentium. (Ibid. c. 170)

*Montanus episcopus * dixit: Quando omnia in animo retinentur, si non ad singula respondeamus?* (Ibid. c. 171. * Donatista.)

Augustinus dixit: Ideo & illa conscripta sunt, & hæc ex- (Ibid. c. 172)

cipiuntur: si quid memoriam fallit, & ego possum petere, ut mihi de epistola recitetur, & ipsi possunt, ut illis ex codicibus recitetur. Præbeatur silentium, agamus aliquid. Ut ergo dicere cœperam, ipsis admonentibus invenimus in Scripturis, mundi nomen in malo, mundi nomen in bono. [Johan. 1.] Nam mundi nomen in malo, sicut ipsi dixerunt. Et mundus eum non cognovit. [1. Johan. 2.] Et, Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo: & cetera. Mundi autem nomen in [Johan. 17.] bono: Ut credat mundus quoniam tu me misisti. Non enim [Johan. 3.] credere malorum est. Mundi nomen in bono: Non venit ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Non salvabitur nisi Ecclesia in mundo. Cùm ergo & in bono mundus, & in malo mundus, unde ista Scripturarum rixa, si intellectore careat: adhibe lumen intelligentiæ: vide mundum in malo omnes dilectores temporalium per universas gentes; vide mundum in bono omnes fideles & spem [2. Cor. 5.] gerentes æternæ vitæ per universas gentes. Deus erat in Christo, inquit, mundum reconcilians sibi. Si reconciliari potest Deo detestatus ille mundus, de quo dictum est, [1. Johan. 2.] quia non est caritas Christi in eo qui dilexerit mundum, judicent qui loquuntur. Audiat ergo patienter nobilitas tua: Video scripturam sanctam per commixtos bonos & malos, sicut ipsi de retibus jam confessi sunt, præsignasse Ecclesiam.

[Collat. 3. c. 274.] *Petilianus dixit: Quid sit mundus, quid sit Ecclesia, apertissimè definitum est ab ipso auctore mundi atque factore, per quem omnia facta sunt, & sine quo nihil est factum. Ipse* [Matth. 13.] *enim Dominus dixit: Mundus hic ager. Potuisset dicere, Mundus Ecclesia est. Quis igitur hominum audet definire quid mundus sit, cùm ipse Dominus hujus factor atque opifex jam dignatus fuerit definire?*

[Collat. 3. c. 275.] Marcellinus vir clarissimus Trib. & Not. dixit: Qui mundus sit, qui salvandus dicitur, evidenter ostendite.

[Ibid. c. 276.] *Petilianus dixit: Homo dictus est mundus, ubi dixit, Mun-* [2. Cor. 5.] *dum reconcilians sibi. Non enim sibi Deus belluas, sed homines voluit reconciliari.*

[Collat. 3. c. 281.] Augustinus dixit: Mundus ergo, (non enim aliter & nobis videri potuit) in hominibus intelligitur. Non utique ita stulti sumus, ut belluas etiam & quæcumque irrationabilia animantia ad salutem, quam Christus promisit, pertinere dicamus. Prorsus hoc dicimus: Mundus in maligno positus est, homines sunt: Ut credat mundus quia tu me misisti, homines sunt: Mundum reconcilians sibi, homines sunt: & cetera quæ in malo dicta sunt, homines illi, homines illi. Per totum enim mundum utrique, mali mixti bonis. Sic & Ecclesia, quam confessi sunt retium nomine declaratam habere malos, sed dixerunt latere piscatores, constat jam quòd habeat bonos & malos: de latendo & de non latendo quæstio est; utrùm pertinuerit ad pietatem bonorum etiam malos cognitos tolerare, ne desererent bonos, [*f. debuerint.] an propter malos totum deserere * voluerint, quibus mali quid in Ecclesia apparuerit, ipsa quæstio est: hoc probamus. Dicimus enim nos, non negligendam quidem ecclesiasticam disciplinam, & ubicumque fuerint proditi mali coërcendos eos esse ut corrigantur, non solùm sermone correctionis, verùm etiam excommunicationibus & degradationibus, ut humilem locum salutis in Ecclesia quærant, ad medicinam ipsorum fieri, non odio, sed studio salutis fraternæ: sicut quodam loco etiam ipse Apostolus evidentis- [2. Thess. 3.] simè declarat dicens, Si quis non obaudit verbo nostro, per epistolam hunc notate, & nolite commisceri cum eo ....
Desunt reliqua diei tertiæ capita.

SENTENTIA COGNITORIS.

FLAVIUS MARCELLINUS V. C. Tribunus & Notarius dixit: Vellem quidem, quod & omni devotorum intentione nunc cupio, ut quanta ex demonstratione veritatis & tandem proditi erroris orta lætitia est, tanta ex conversione superstitionis antiquæ & in melius mutatæ sententiæ gratulatio nasceretur. Magna enim gaudia esse quis dubitet, cùm inveteratæ ægritudini provenit in- G sperata curatio? caussamque exsultationis in talibus majorem facit sanitas restituta, quàm semper retenta. Sed quia obstinatio mentium perditarum, quas pravæ simul persuasionis vincula nexuerant, ad viam salutis ostensæ aut redire dissimulat, aut, quod est deterius, impudentia reformidat; exserenda jam legum est & exercenda sententia, ut quos ad bonam valetudinem leniora, post apertam com-

A nus veritatem, medicamina non revocant, acrior restituat curationis inventio. Cui enim ratio proxima, sicut gestorum series subjecta demonstrat, sicut divinorum quoque voluminum indita exempla testantur, non liquido declaret, alieni, etiam si probari potuisset, sceleris noxâ alium fieri reum omnino non posse, & universalis Ecclesiæ statum Cæciliani insimulatione, de quo nihil reprehensibile potuit approbari, non debere subverti, nec * absentiam [* al. nec etiam. f. leg. nec absentium] eorum qui se à corpore Ecclesiæ separarunt, lata adversùs eum præjudicare valuisse sententia: sicut nec à Maximianistis recenti tempore in absentem Primianum prolata damnatio eidem nocere prævaluit? Cui etiam illud ad correptionis caussam [illegible] omni ex parte sufficiat, tot judiciis pa- B tefacta Donato auctore schismatis comprobatio, Cæciliani persolutio atque purgatio, ultimaque sententia triumphabilis memoriæ Constantini, qua evidentiùs docetur expressa & Cæciliani innocentia, & Donati sociorumque ejus calumniosa criminatio, Felicis quoque Aptugnensis ordinatoris ejus proconsularis sententiæ documentis ostensa purgatio? Unde, si hæc tam perspicua atque manifesta inveterato mederi nequeunt morbo, putris est vulneris sanies reprimenda; ut libertate præclusa, sibi tantùm nocere, quia hoc potiùs elegit, incipiat. Per hæc enim fiet, ut velit aliquando sanari. Declaratæ igitur veritati detecta falsitas C colla summittat. Unde universos ordinis viros, dominos etiam fundorum, actores, conductores tam domus divinæ, quàm etiam privatarum possessionum, senioresque omnium locorum, hujus edicti auctoritate commoneo, quatenus memores legum, dignitatum, æstimationis salutisque propriæ, Donatistarum conventicula in omnibus civitatibus & locis prohibere contendant; ita ut ecclesias, quas eis humanitate mea absque imperiali præcepto usque ad diem sententiæ constat indultas, Catholicis tradere sine ulla dilatione festinent, ni malunt tot sanctionum laqueis irretiri: quas quidem, si unitati catholicæ consentire voluerint, eorum esse sat certum est. Majore autem caussâ atque D sollertiâ post detectam modis omnibus unitatem superstitionemque convictam, à proprii debent facinoris intentione depelli. Hi autem qui post vetita legum, eorum se cœtibus miscuerint, indubitanter intelligant, pœnam se imperiali arbitrio præstitutam ulteriùs vitare non posse, quos principe loco post agnitæ catholicæ reverentiam legis, ad profanos eorum cœtus communionemque redisse sat clarum est. Quod ut antè non fieret, patientiæ tantùm consideratione & spe correptionis aliqua ex parte distuleram. Hactenus igitur inimicos fidei Christianæ legibus insultasse sufficiat: maximè cùm eorum notas certum sit esse personas, quid necesse est tot sanctionum, quoniam nulla emen- E datio subsecuta est, nexibus subdi? Ipsam verò Catholicorum episcoporum, etiam post victoriam veritatis, noverint Donatistæ manere sententiam, ut completis Collationibus, quas eis & antè oblatas publicâ conscientiâ retinetur, & nunc offerri sine dubitatione sat certum est, sese suscipi posse cognoscant. Superioris autem edicti fidem in omnibus certum est reservari. Unde unusquisque Donati communionis episcopus ad loca propria sine ulla debet inquietudine ac molestia remeare; quatenus in propriis constitutus, aut ad unam veramque Ecclesiam revertatur, aut satis legibus facere sine dissimulatione non differat. Ii autem qui in prædiis suis Circumcellionum turbas se habere F cognoscunt, sciant, nisi eorum insolentiam omnimodis comprimere & refrænare gestierint, maximè ea loca à fisco mox occupanda. Si quidem tam catholicæ legi, quàm quieti publicæ, ut eorum conquiescat insania, in hac parte consulitur. Gestorum autem relectio qua profertur, superiùs memoratum à Donatistis errorem schismatis exstitisse, atque Cæcilianum & ceteros quos improbè crediderant accusandos, fuisse purgatos, sanctitatem vestram plenissimè poterit edocere. Proponatur. (Dat. Carthag.) * post consulatum Varanis V. C. sexto Kal. Julii. [* Anno Chr. 411. die 26. Junii.]

Honorii Imperatoris leges in Donatistas, post Collationem datæ.

Impp. HONORIUS & THEODOSIUS AA. Seleuco PF. P. [Cod. Theod. l. 12. de hæres.]

CASSATIS quæ pragmatici vel adnotatione manus nostræ potuerint impetrari, & manentibus his, quæ

etiam dudum super hoc definita sunt, & recentium Principum sanctione servata, nisi ex die prolatæ legis omnes Donatistæ, tam sacerdotes quam clerici laicique, Catholicæ se, à qua sacrilege descivere, reddiderint, tunc illustres singillatim pœnæ nomine fisco nostro auri pondo quinquaginta cogantur inferre, spectabiles auri pondo quadraginta, senatores auri pondo triginta, clarissimi auri pondo viginti, sacerdotales auri pondo triginta, principales auri pondo viginti, decuriones auri pondo quinque, negotiatores auri pondo quinque, plebeii auri pondo quinque, Circumcelliones argenti pondo decem. Qui nisi a conductoribus, sub quibus commanent, vel procuratoribus exsecutoribus exigendi fuerint præsentati, ipsi tenean[tur] ad pœnam, ita ut nec domus nostræ homines ab hujuscemodi censura habeantur immunes. Uxores quoque eorum maritalis segregatim multa constringat. Eos enim, quos nequaquam illata damna correxerint, facultatum omnium publicatio subsequetur. Servos etiam dominorum admonitio, vel colonos verberum crebrior ictus à prava religione revocabit: ni malunt ipsi ad prædicta dispendia, etiamsi sunt Catholici, retineri. Clerici verò ministrique eorum ac perniciosissimi sacerdotales ablati de Africano solo, quod ritu sacrilego polluerunt, in exilium viritim ad singulas quasque regiones sub idonea prosecutione mittantur: ecclesiis eorum vel conventiculis prædiisque, si qua in eorum ecclesias hæreticorum largitas prava contulit, proprietati potestatique Catholicæ, sicut jam dudum statuimus, vindicatis.
30. Januar. an. 412. Dat. * III. Kal. Febr. Ravennæ, Honor. IX. & Theodos. V. A A. Coss.

Iidem AA. Juliano proconsuli Africæ.

Cod. Theod. l. 54. de hæret. DONATISTAS atque hæreticos, quos patientia clementiæ nostræ nunc usque servavit, competenti constituimus auctoritate percelli; quatenus evidenti præceptione se agnoscant & intestabiles & nullam potestatem alicujus ineundi habere, sed perpetuâ onustos infamiâ, à cœtibus honestis & à conventu publico segregandos. Ea verò loca in quibus dira superstitio nunc usque servata est, Catholicæ venerabili Ecclesiæ socientur: ita ut episcopi, presbyteri, omnesque antistites eorum & ministri spoliati omnibus facultatibus, ad singulas quasque insulas atque provincias exsulandi gratiâ dirigantur. Quisquis autem hos fugientes propositam ultionem occultandi causâ susceperit, sciat & patrimonium suum fisci nostri compendiis aggregandum, & se pœnam quæ his proposita est subiturum. Damna quoque patrimonii pœnasque pecuniarias evidenter imponimus viris, mulieribus, personis singulis & dignitatibus pro qualitate sui quæ debeant irrogari. Igitur proconsulari aut vicariano vel comitivæ primi ordinis quisque fuerit honore succinctus, nisi ad observantiam catho- A licam mentem propositumque conver[terit], decem [ar]genti libras cogetur exsolvere, fisci nostri utilitatibus ag[gre]gandas. Ac ne id solum pute[tu]r ad resecandam intentio[nem] posse sufficere, quoties[cu]nque ad commu[ni]onem ill[am] accessisse fuerit convictus, toties multam exigatur; [quod] si quinquies eumdem constiterit nec damnis ab [e]rrore r[e]vocari, tunc ad nostram clementiam referatur, ut de so[lida] ejus substantia ac de statu acerbius judicemus. Hujus[ce]modi autem conditionibus etiam honoratos reliquos obligamus; scilicet ut senator qui nullo munitus extrinsecus privilegio dignitatis, inventus in grege Donatistarum, cen- B tum libras solvat argenti. Sacerdotales eamdem summam cogantur exsolvere, decem primi curiales quinquaginta libras argenti addicantur, reliqui decuriones decem se[r]vant libras argenti, quicumque in hæresi maluerint permanere. Conductores autem domûs nostræ, si hæc in prædiis venerabilis substantiæ uti permiserint, tantam pensionem pœnæ nomine cogantur inferre, quantam in conductione pensitare consueverunt. Eadem quoque emphyteuticarios auctoritas sacræ definitionis adstringet. Conductores verò privatorum, si permiserint in iisdem prædiis conventicula haberi, vel eorum patientiâ sacrum mysterium C fuerit inquinatum, referetur per judicem ad scientiam dominorum; quorum intererit, si pœnam volunt sacræ jussionis evadere, aut certantes corrigere aut perseverantes commutare, ac tales prædiis suis præbere rectores qui divina præcepta custodiant. Quòd si procurare neglexerint, hi quoque in pensiones, quas accipere consueverunt, prolatæ præceptionis auctoritate multentur; ut quod ad compendia eorum pervenire poterat, sacro jungatur ærario. Officiales autem diversorum judicum si in hoc errore fuerint deprehensi, ad triginta librarum argenti inlationem pœnæ nomine teneantur; ita ut si quinquies condemnati abstinere noluerint, coërciti verberibus exsilio mancipen- D tur. Servos verò & colonos coërcitio ab hujusmodi ausibus severissima vindicabit. Ac si coloni verberibus coacti in proposito perduraverint, tunc tertia peculii sui parte multentur; atque omnia quæ ex hujusmodi generibus hominum locisque colligi poterunt, ad largitiones sacras ilico dirigantur. Dat. * X. Kal. Jul. Ravennæ, Constantio & Constante Coss. * 22. Julii an. 414.

Iidem AA. Juliano proconsuli Africæ.

NOTIONE & sollicitudine Marcellini spectabilis memoriæ viri contra Donatistas gesta sunt ea quæ tran- E slata in publica monumenta habere volumus perpetim firmitatem. Neque enim morte Cognitoris perire debet publica fides. Dat. * III. Kal. Septembr. Ravennæ, Constantio & Constante Coss. Cod. Theod. l. 55. de hæret. * 30. Aug. an. 414.

Ad Donatistas etiam spectat lex ab iisdem Imperatoribus data Heracliano Comiti Africæ, 25. Aug. an. 415. in cod. Theod. l. 56. de hæret. Item lex Valentiniani III. Georgio Proconsuli Africæ data 4. Aug. an. 425. in cod. Theod. l. 63. de hæret. Inter ceteros quoque hæreticos nominantur in Theodosii Junioris lege data Florentio P. P. die 30. Maii an. 428. in cod. Theod. l. 65. de hæret. Neque his tam severis Imperatorum constitutionibus aboleri potuit Donatistarum schisma; quod quidem tempore Gregorii Magni Romani Pontificis per Africam adhuc vigebat, ut discimus ex eodem Gregorio lib. 1. epist. 75. ad episcopos Numidiæ, & lib. 2. epist. 33. & lib. 3. epist. 32. & 35. & lib. 5. epist. 36. & 61.

APPENDICIS FINIS.

INDEX
IN NONUM TOMUM
OPERUM S. AUGUSTINI.

D

L

M

 d

INDEX

SCRIPTURÆ LOCA

QUÆ EXPLICANTUR.

LVIII.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la grace de Dieu Roy de France & de Navarre, à nos amez & feaux les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maistres des Requestes ordinaires de nostre Hostel, grand Conseil, Baillifs, Senefchaux, Prevosts ou leurs Lieutenans, & à tous nos autres Justiciers & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Nostre cher & bien amé le Superieur general de la Congregation de saint Maur, Ordre de saint Benoist, nous a fait tres-humblement remonstrer que saint Augustin estant consideré depuis plus de douze siecles entre les Peres de l'Eglise comme le soleil entre les planetes, & sa doctrine suivie tant par les Conciles, que par ceux qui ont depuis écrit, soit pour combattre les heresies, rétablir la discipline ecclesiastique, ou pour conserver la pureté des mœurs, plusieurs grands personnages ont porte leurs soins pour purger les œuvres de ce saint Docteur des fautes que la negligence de ceux qui les ont trascrites ou imprimées, y ont fait glisser, & entre tous, les Religieux Benedictins ont esté les plus attachez à en faire exactement les corrections, parce qu'il n'y a point de Monastere de leur Ordre où il ne se trouve des ouvrages de ce Saint, si ce n'est en ceux qui ont esté entierement pillez & ruïnez. Ce qui a servi de motif..... aux Superieurs & Religieux de ladite Congregation de saint Maur pour entreprendre une nouvelle edition des œuvres de saint Augustin..... De sorte que ladite correction estant beaucoup avancée, lesdits Religieux se sont enfin resolus de la continuer pour le bien de l'Eglise & l'honneur de la France. Mais craignant que d'autres n'entreprenoent de reimprimer lesdites œuvres de saint Augustin sur les anciennes copies, comme ils en sont menacez, ce qui rendroit aprés de grands frais leurs peines inutiles: d'autant qu'encore que ledition pretenduë faite sur lesdits maouscrits doive estre la plus ample & la plus parfaite qui aye paru jusques à present, neanmoins on pourroit rechercher celle qui se debiteroit à meilleur compte; ledit Superieur nous auroit tres-humblement supplié luy vouloir accorder nos lettres de Privilege à ce necessaires. A CES CAUSES, le desirant favorablement traiter, Nous luy avons permis & permettons par ces presentes de faire imprimer par tout nostre Royaume, pays, terres, & seigneuries de nostre obeissance, en telle marge, tels caracteres & forme de volumes qu'il jugera à propos, lesdites œuvres de saint Augustin, par tels Imprimeurs ou Libraires qu'il aura choisis, & ce durant le temps & espace de cinquante ans, à compter du jour qu'elles seront acheveés d'imprimer pour la premiere fois en vertu des presentes; faisant tres-expresses inhibitions & defenses à toutes personnes, de quelque qualité & condition qu'elles soient, autres que celles qu'il aura choisies, de faire imprimer, vendre & debiter en aucun endroit de ce Royaume lesdites œuvres, sous quelque pretexte que ce soit, d'en apporter ou garder aucun exemplaire de ceux qui pourroient avoir esté contrefaits aux pays estrangers, & mesme de reimprimer lesdites œuvres sur les anciennes copies, nonobstant le reglement du 27. Fevrier 1665. à ce contraire; auquel nous avons derogé pour ce regard; Et ce à peine de dix mil livres d'amende payable sans deport par chacun des contrevenans, applicable un tiers à l'Hostel Dieu de nostre bonne ville de Paris, un tiers audit exposant, & un tiers au denonciateur, consiscation des exemplaires, de tous despens, dommages & interests, mesmes aux peines portées par l'Arrest du Parlement du 26. Fevrier 1671. donné sur les conclusions de nostre Procureur General, & publié en la chambre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs; à condition aussi qu'il en sera mis deux exemplaires en nostre Bibliotheque publique avant qu'en exposer aucuns en vente, à peine de nullité des presentes, du contenu desquelles Nous vous mandons que vous fassiez jouyr pleinement & paisiblement ledit Superieur General exposant, & tous ceux qui auront droit de luy, sans permettre qu'il leur

soit fait aucun trouble ny empeschement. Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin desdites œuvres copie ou extrait des presentes, elles soient tenuës pour bien & deuëment signifiées, & que foy soit ajoutée aux copies d'icelles collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers & Secretaires comme à l'original. Mandons au premier Huissier ou Sergent sur ce requis de faire pour l'execution des presentes tous actes necessaires, sans demander aucune autre permission. Car tel est nostre plaisir. Nonobstant oppositions ou appellations quelconques, & sans prejudice d'icelles, dont, si aucunes interviennent, Nous nous reservons la connoissance & à nostre Conseil, l'interdisant à toutes nos Cours & Juges, nonobstant aussi clameur de Haro, chartre Normande, & autres lettres à ce contraires. Donné à saint Germain en Laye le vingt-deuxiéme jour de Fevrier l'an de grace mil six cens soixante-douze, & de nostre regne le vingt-neuviéme. *Signé* Par le Roy en son Conseil, BERAUD. Et scellé du grand seau de cire jaune.

Et ledit Superieur General de la Congregation de saint Maur de l'ordre de saint Benoist a cedé & transporté au sieur François Muguet Marchand Libraire Imprimeur ordinaire du Roy & de M. l'Archevesque de Paris le present Privilege, pour en joüyr ou faire joüyr pendant le temps porté par iceluy, suivant les conditions & accord faits avec luy ce sixiéme de Mars mil six cens soixante dix-sept.

Signé Fr. VINCENT MARSOLLE.

Registré sur le livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le treize Mars mil six cens soixante dix sept, suivant l'Arrest du Parlement des 8. Avril 1653. & celuy du Conseil Privé du Roy du 27. Fevrier 1665.

Achevé d'imprimer pour la premiere fois le 9. Juin 1688.

Les Exemplaires ont esté fournis.

Extrait des Registres du Conseil d'Estat.

SUR la requeste presentée au Roy estant en son Conseil par François Muguet son Libraire & Imprimeur ordinaire, contenant que par Lettres patentes données à saint Germain le vingt-deuxiéme jour de Fevrier mil six cens soixante douze, sur ce qu'il auroit esté exposé à sa Majesté que les Religieux Benedictins de la Congregation de saint Maur auroient pris un tres grand soin de corriger les Ouvrages de saint Augustin sur plus de douze cens anciens Manuscrits, & qu'ils desireroient en donner au public une nouvelle Edition bien correcte, s'il plaisoit à sa Majesté de leur accorder ses Lettres de Privilege à ce necessaires, Elle auroit permis au Pere General de ladite Congregation de faire imprimer lesdites Oeuvres de saint Augustin par tels Imprimeurs & Libraires qu'il luy plairoit choisir, avec défenses à tous autres de les reimprimer sur les anciennes copies, nonobstant le Reglement du vingt-septiéme Fevrier mil six cens soixante-cinq à ce contraire, auquel sa Majesté a dérogé pour ce regard. Et depuis ledit General ayant cedé ledit Privilege audit Muguet pour en joüir suivant sa forme & teneur pendant le temps porté par iceluy, comme l'entreprise est d'une grande dépense, sa Majesté par ses Lettres patentes données au Camp devant Cambray le vingt-deuxiéme jour de Mars mil six cens soixante-dix-sept, y ayant égard, & pour luy donner le moyen de fournir plus facilement à cette dépense, l'auroit gratifié de la continuation des Privileges à luy cy-devant accordez ou cedez pour l'impression de plusieurs Livres mentionnez dans lesdites Lettres patentes dudit jour vingt-deuxiéme Mars mil six cens soixante-dix-sept, pour en joüir par ledit Muguet, ses hoirs, & ayans cause, pendant le temps & espace de cinquante années à compter du jour que chacun desdits Privileges qui luy ont esté accordez ou cedez seront expirez, avec défenses à tous autres de les reimprimer sur les anciennes copies, nonobstant ledit Reglement du vingt-septiéme jour de Fevrier mil cens six soixante-cinq, auquel sa Majesté a pareillement dérogé pour ce regard. Au prejudice desquelles Lettres, Privileges & dérogatoires dudit Reglement les Imprimeurs de Lyon ont fait assigner ledit Muguet au Conseil de sa Majesté pour voir casser lesdits Privileges comme contraires audit Reglement, voulant par là le frustrer des graces que sa Majesté luy a faites en consideration des bons Livres qui sont partis de son Imprimerie & de la particuliere application qu'il donne aux choses qui sont de sa profession & pour luy donner, comme dit est, le moyen de fournir plus facilement à la grande dépense qu'il luy convient de faire pour l'impression desdits Ouvrages de saint Augustin. A CES CAUSES, requeroit qu'il plust à sa Majesté faire defenses auxdits Imprimeurs de Lyon & à tous autres de le troubler dans la joüissance des graces qu'il a plû à sa Majesté de luy faire, & en consequence leur prohiber la reimpression sur les anciennes copies desdits Ouvrages de saint Augustin, & des autres mentionnez audit Privilege de continuation, sur telle peine qu'il plairoit à sa Majesté ordonner. Veu ladite Requeste signée du Suppliant, & tout consideré.

LE ROY ESTANT EN SON CONSEIL, a ordonné & ordonne que lesdites Lettres patentes des vingt-deuxiéme Fevrier mil six cens soixante-douze, & vingt-deuxiéme Mars mil six cens soixante-dix-sept sortiront leur plein & entier effet. Fait sa Majesté défenses ausdits Imprimeurs de Lyon & à tous autres d'y troubler ledit Muguet, à peine de dix mille livres d'amende, & de tous dépens, dommages & interests. Et sera le present Arrest executé nonobstant oppositions ou appellations quelconques, dont si aucunes interviennent, sa Majesté s'est reservé la connoissance & à son Conseil, & icelle défendue à toutes ses Cours & Juges. Fait au Conseil d'Estat du Roy, sa Majesté y estant, tenu à Versailles le vingt uniéme jour du mois de Novembre mil six cens soixante-dix-huit. Signé, COLBERT. *Et scellé.* Collationné.

Registré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, le douziéme Decembre mil six cens soixante-dix-huit. Signé, COUTEROT, Syndic.